

कल्पत काव्य

भाग २

डु. व. सो

ગુજરાત વિધાપીઠ પ્રેસભવ
અમદાવાદ
ગુજરાતી કૉપીરાઈટ સંમત
૪૧૭૮-૧૨

શ્રી 'સત્યપ્રકાશ' પ્રિન્ટિંગ પ્રેસમાં શા. પ્રેમચંદ નાહાલચંદ તથા
ડાહ્યાભાઈ શંકરાભાઈ ગાંધીએ છાપ્યું. ઠ. રીચીરાડ.

અમદાવાદ,

સર્વ હક્ક ગુજરાત વર્નાક્યુલર સોસાયટીએ સ્વાધીન રાખ્યા છે.

અનુક્રમણિકા.

પ્રકરણ ૧ હું-અંગ્રેજી રાજપ્રકરણ.

રાજ પ્રશંસા..	૧
માઝા વગર મળે નહિ તે વિષે	૨
વેઠે કામ ન કરવા વિષે...નગર ચર્ચા	૨
જુના અમલદારોની દીલગીરીનું વર્ણન	૪
પ્રજાનું દુઃખ વર્ણન	૫
મધ્યમ જીવન	૮
અંગ્રેજી કાયદા વિષે	૧૨
પીડાહરણ સ્તોત્ર.	૧૨
વિક્ટોરિયા રાણી વિષે	૧૩
ગુજરાતમાં મહારાણીનું રાજ્ય સ્થપાયા વિષે	૧૪
પ્રીન્સ આફ વેલ્સના લગ્ન વિષે	૧૫
ગવર્નર જનરલ લૉર્ડ મેઝોનું મૃત્યુ	૧૫
પ્રીન્સ આફવેલ્સ વિષે પ્રભુ પ્રાર્થના	૧૬
ગવર્નર સાહેબ રાજકોટ પધાર્યા તે વિષે	૧૮
પ્રીન્સ આફવેલ્સ મુંબાઈમાં આવ્યા તે વિષે	૧૮
કૈસરે દિંદ વિષે	૧૮
મહારાણીની પ્રશંસા	૨૨

પ્રકરણ ૨ જી.

સ્વદેશવાત્સલ્ય તથા કળાકૌશલ્ય	૨૩
સુધારો કરવા વિષે	૨૩
સ્વદેશાભિમાન વિષે	૨૫
હિંદુસ્તાન ઉપર હુન્નરખાનની ચડાઈ	૨૬
સમાચારપત્રને વિનિતિ...	૩૨
પ્રભાકરપત્રને વિનિતિ...	૩૨
જે પાપથી લક્ષ્મી સમુદ્રમાં પડી તે	૩૩
કપાસ વિષે	૩૪
દેશ સુધારા વિષે	૩૫
હુન્નરનાં સાધનો વિષે	૩૫
છાપખાના વિષે	૩૫
બંબાઈક	૩૬
આગગાડી વિષે...	૩૬
ઉદ્યમ તથા કર્મ વિષે	૩૭
કર્મવાદ	૩૭
કર્મવાદ ખંડન	૩૮
ધીમે ધીમે કામ કરવા વિષે	૪૦

ફાંસ કાઢતાં પેસે સાલ	૪૧
દેખાદેખી કરવા વિષે	૪૧
અપૂર્ણ ઉપાય વિષે	૪૨
આળસ વિષે	૪૨
વિદ્યા મહિમા	૪૩
નિર્બંધ લખવાની રીત	૪૪
નિશાળ...	૪૪
દેશાટન વિષે	૪૫
સંપ વિષે.	૪૫
સંપલક્ષ્મી સંવાદ	૪૬
દુઃખી જીવતર વિષે	૫૨
સુખી જીવતર વિષે	૫૩
કેક વિષે.	૫૫
ગદવા સ્થળીનું વર્ણન...	૫૬
પંડિત મિત્રાચારી	૫૭
મૂર્ખની મિત્રાચારી	૫૭
લગાઈનું મૂળ	૫૮
વર્તમાન પત્રો વિષે	૬૧
સ્ત્રી વિષે	૬૨
ધરસૂત્ર વિષે	૬૫
પતિવ્રતા	૬૫
નઠારી સ્ત્રી	૬૬
શુક્લદેસો	૬૮
ઉત્તમ કુળ વિષે	૬૯
મરનારની પછવાડે રોવા વિષે	૭૦
બુદ્ધિ વધક વિષે	૭૩

પ્રકરણ ૩ જી.

કાર્યસ વિલાસ—	૭૪
કાર્યસ વિરહ—	૧૧૭

પ્રકરણ ૪ જી.

લક્ષ્મી સંબંધી	૧૨૭
મોટા માણસ વિષે...	૧૨૮
રાજ વિષે,—દ્વીઅર્થી
રાજનીતિ	૧૨૯
ભોજરાજ વિષે	૧૩૦
કુરાજ વિષે	૧૩૧

ગૂરવીર જીવીશી૧૩૨
હિમત વિષે...૧૩૫
રાજ વિદ્યાભ્યાસ૧૩૬
લાંચ વિષે૧૪૫
બુલમ વિષે...૧૪૬
ભેર વિષે૧૪૬
બેખનનું ભેર૧૪૬
નિર્ભય વિષે...૧૪૭
પેટ ભરવા વિષે૧૪૭
ચડતી પડતી દશા વિષે૧૪૭
દુઃખ વિષે૧૪૮
કરજ વિષે૧૪૮
અંગ ઉધારનો ઝઘડો૧૫૦
કરજ ન કરવા વિષે...૧૫૨
ફૂલગુચ્છ વિષે૧૫૨
કરકસર કરવા વિષે...૧૫૩
કંબુસ વિષે૧૫૪
મગજ વિષે...૧૫૪
કીંમત વિષે...૧૫૫

પ્રકરણ ૫ મું.

વિજય વિગ્રહ૧૫૭
અવ્યતરંગ—અનેકાર્યકાવ્ય...૧૫૭
વિગ્રહાભાસ અલંકાર૧૭૧
વૈદ્યકિત અલંકાર૧૭૩
રત્નાવળી અલંકાર...૧૭૩
પ્રશ્નોત્તર વિષય૧૭૫
સમસ્યાપૂર્તિ...૧૭૭
સમસ્યાઓ૧૭૭
વચન વિવેક આવતી૧૭૮
ભાઈ વિષે૧૮૨
વરસ માસ તથા દહાડા વિષે૧૮૩
અતિશય સર્વ અસાર૧૮૪

પ્રકરણ ૬ મું.

વેન ચરિત્ર૧૮૫
-------------------	--------

પ્રકરણ ૭ મું.

નામાંકિત જનો વિષે—૨૪૬
મુંબાઈના પારસીઓની ગરબી—...૨૪૬

સર જમસેદજીનો રાસડો—૨૫૦
ધનજી કામાતી ગરબી—૨૫૧
મુંબાઈના દરજીનો—ગરબો—૨૫૧
મુંબાઈના શેઠ નાનાશંકર વિષે ગરબી૨૫૪
રાવ સાહેબ મહીપતરામ રૂપરામ વિષે૨૫૪
મુંબાઈના સર. મંગળદાસ નયુભાઈ વિષે૨૫૬
નગરશેઠ પ્રેમાભાઈ વિષે—૨૫૭
રાવજીહાદુર જગજીવનદાસ ખુસાવદાસ વિષે૨૫૮
ગાસ્તર વાયલી સાહેબ વિષે૨૫૮
છડના મહારાજ બુવાન સિંહજી વિષે...૨૫૮
મિસ મેરી કૉર્પેટર વિષે૨૫૮
દક્ષતરદાર દાજીભાઈ સુંદરલાલ વિષે૨૬૦
મિસ્તર કસનદાસ મૂળજી વિષે...૨૬૦
રાવ બહાદુર બહેચરદાસ અંબાઈદાસ વિષે૨૬૧
લીજડી મહારાજા જશવંત સિંહજી વિષે૨૬૨
કવિ નર્મદાશંકરના સરસ્વતી મંદિર વિષે૨૬૨
રાવ બહાદુર બાળાનાથ સારાભાઈ વિષે૨૬૩
રા. બા. ભોળાનાથ સ્ત્રી વિદ્યાલય વિષે૨૬૩
અહીંના જડજ ટાગોર સત્યેન્દ્રનાથ આખત.૨૬૪

ભાવનગરની ગરબી૨૬૫
નવી દુનિયા વિષે—અદ્ભુત રસ૨૬૫
કાળના વેગ વિષે૨૬૬
લોડરીપન વિષે૨૬૭
ધી ઈમ્પીરિયલ ઈન્સ્ટીટ્યુટ વિષે કવિતા૨૬૭
આવાંબાઈ નરસીસ હોમ વિષે ગરબી૨૭૨
આયુષ ઘટવા વિષે ગરબી.૨૭૨
લોડ રે વિષે.૨૭૩
સર. ડી. સી. હોપ સાહેબ અમદાવાદ પધારેલા તે વખતે કહેલી કવિતા૨૭૪
ખાન બહાદુર નવરોજજી વિષે કવિતા—૨૭૪
મી. દાદાભાઈ નવરોજજી વિષે૨૭૫
ખાન બહાદુર જહાંગીરજી પેસ્તનજી વિષે૨૭૬

પ્રકરણ ૮ મું.

હોપ વાંચન માળામાંની કવિતાઓ...૨૭૭
માંગલિક ગીતાવલી.૩૦૧-૩૬૩

દલપત કાવ્ય.

ભાગ ૨ જો.

પ્રકરણ ૧ હું.

ઈંગ્રેજ રાજ્ય પ્રકરણ.

રાજ્યપ્રશંસા.

મનહર છંદ.

આદિત્ય ઉદય સમ અંગરેજ રાજ્ય થયું,^૧
વિવિધ વિદ્યા બણવા લાગિયા વિદ્યારથી;
અનેક પ્રકારના ઉદ્યમે લાગ્યા લોક સહ,
ધારી ધર્મક્રિયા કરે લોક ધરમારથી;
ત્રાસ મટયો તરકરનો સૌએ ખુલાં દાર મુખાં,
ખાય પીએ સુખે સુખે વિચરે સુખારથી;
બાગ બંગલા બનાવે ભોગવે વૈભવ બહા,
પુન્યકાળ જાણી પુન્ય કરે પરમારથી. ૧
ધોર ધોર ધુવડ તો ધરમાં ધલાધ રહ્યા,
ખાતક તે ખાત બૂલ્યા બૂલ્યા રીત રાતની;
ધનહીન ધનવાન ધીમે ધીમે ધધે ધાયા,
ધૈર્ય ધરી ધાક તણ કપટી કળતની;
કમળ સમાન મુખ કમળ અમળ કુલ્યાં,
સમળ શીકલ થે અબુધ બુધતાતનીર;
માનુ શો બબકદાર બાળ્યો અંગરેજ ભૂપ,
બાળો બલી ભૂમિ મધ્ય શોભા ભાતભાતની. ૨

દોહરા.

નૃપ રૈયતને લૂટતા, વળિ તરકરની જાત;
વાડ ખેતરો ખાય ત્યાં, વનચરની શી વાત ! ૩

૧. અંગ્રેજની કંપની ઈ. સન ૧૬૦૦ ના સૈકામાં
વેપાર વાસ્તે આવી અને અંગ્રેજે મુંબઈ ૧૬૬૨માં
અને અમદાવાદ ૧૭૮૦ માં છતી લીધું.

૨. બુધતાત-અંદ્રમા.

કેમ સુજે વિદ્યા કળા, પ્રતિદિન જ્યાં ગભરાટ;
વરઓ જ્યાં વિંટી વળે, કેમ સુજે શુભ વાટ. ૪
કોઈ ક્વાખાનાં કરે, કિતાખખાનાં કોઈ;
ઉસટ વધી શુભ કામની, એક એકનું જોઈ. ૫
વસ્ત્ર બોળિયે રંગમાં, તેવો લાગે રંગ;
અસર થઈ અંગ્રેજની, તેમ પ્રજા નૃપ અંગ. ૬
રાજકુમાર બણાવિયા, ક્યાં અધિક હુશિયાર;
સુખ રસ સિંચ્યો મૂળમાં, ઉત્તમ એજ પ્રકાર. ૭
વિસર્પા વિક્રમ બોજ નૃપ, વિસર્પું રધુકુળ રાજ;
થયું નથી થાશે નહીં, એવું રાજ્ય છે આજ. ૮
કર્મ કરે તે ભોગવે, સર્વ બીજને સૂખ;
કુર્મ જમણો કર કરે, ડાંગાને નહિ દુઃખ. ૯
એવું છે આ રાજ્યમાં, સર્વ પ્રજાને આજ;
તે કારણ સૌકો કહે, નિશ્ચય નેકી રાજ. ૧૦

મનહર છંદ.

હતા મોટા મોટા જે અમીર કે ફકીર હતા,
હતા વળી પીર કે પીરાન પીર જાગતા;
દેવ મહાદેવ નરદેવ કે બૂદેવ હતા,
પુજારીને પુત્ર આપે એવા મૂખ માગતા;
ભાગ લેવા ભોગ લેવા નિરોગીને રોગ દેવા,
લાલચુ થઇને જોરે સૌકો કેડે લાગતા;
આબુ નેક રાજ્ય તેથી આજ સર્વે બિધી ગયા,
કાં તો બારે બયથી ફરે છે દર ભાગતા. ૧૧

માગ્યા વગર મળે નહીં તે વિશે.

દાહરા.

આ શાણી સગરો, નિર્મળ છે શુભ ન્યાય;
પણ બોલ્યા વિષ્ય કાઢનાં, બોર નહીં વેચાય. ૧

માગે તેને તે મળે, અદલ રૂડો ઇનસાફ;
એ અંતરબાની નથી, કેમ કરે ઠરિયાફ. ૨

માતા પણ માગ્યા વિના, આપે નહીં અનાજ;
ઘટમાં ધુંટાઈ રહે, કશું સરે નહિ કાજ. ૩

ચોપાઈ.

બોર વેચવા નિસરી બહાર, ચાલી કિયો મળીને ચાર;
અણબોલી અમથી અથડાય, બોલે તેનાં બોર વેચાય. ૪

પડતો જુલમ ખમે જે પ્રજા, વાંક વિના વેઠે તે સજા;
અરજ કરે દુઃખ અળગું થાય, બોલે તેનાં બોર વેચાય. ૫

જમતાં માગે તે જન જમે, નવ માગે તે બૂખ્યો બમે;
માગ્યા વિના ન પિરસે માય, બોલે તેનાં બોર વેચાય. ૬

બણતર ગણતર બારે બણ્યો, ધરબેસી રહે થઈ ધરજણ્યો;
ચુણુ તેના ક્યાઈ ન ગણાય, બોલે તેનાં બોર વેચાય. ૭

હરમાં અતીશે હમેદવાર, બોલિ શકે નહિ બોલ લગાર
બેઠો સદા બગાસાં ખાય, બોલે તેનાં બોર વેચાય. ૮

કોઈ પડ્યો અંધારે કુવે, રહે ત્યાંજ જો છાનો રૂવે;
સોર કરે તો મળે સહાય, બોલે તેનાં બોર વેચાય. ૯

અંતરમાં આશા ધરિ રહે, જો કોઈ આગળ નવ કહે;
શી રીતે તે જાણિ શકાય, બોલે તેનાં બોર વેચાય. ૧૦

લૂટાયો વસ્તીમાં વસી, કોઈને વાત કહે નહિ કશી;
તેનું તો વળતર ન વળાય, બોલે તેનાં બોર વેચાય. ૧૧

એક શરિયે કરિને સોર, બોલે કે બાધ્યો લો બોર;
ફરી ન બોલે ફાગટ જમ, બોલે તેનાં બોર વેચાય. ૧૨

કષ્ટ ફરી ફરિ કોઈને કહો, રે માણસ શિદ્ધ મૂગાં રહો;
એમ કીધે જડશે ઉપાય, બોલે તેનાં બોર વેચાય. ૧૩

આહાર ને ઉધમનાં કર્મ, સમે માગતાં શાની કર્મ;
પડે શરમ નહિ પેટ ભરાય, બોલે તેનાં બોર વેચાય. ૧૪

કલા વિના તો ન સરે કામ, દિલથી કહે છે દલપતરામ;
ગોડો હેયામાં ગોટાય, બોલે તેનાં બોર વેચાય. ૧૫

વેઠે કામ ન કરાવવા વિશે.

નગર ચર્ચા.

ગવરનર એલફીન્સ્ટન સાહેબ આગમવર્ણુ ન
ભાગ ૧ લો.

સંવત ૧૮૧૨ ના માગશ્વર સુદ ૧૩ સને ૧૮૫૫
ના ડીસેમ્બર માસની તા. ૨૫ મી બોમવાર:-તે
માસમાં સુદ પુનમને રોજ અમદાવાદમાં હાઇસ્કુલમાં
સભા ભરી હતી. તેમાં ગવરનર સાહેબના કારબારી
આજમ વિનાયકરાવ વાસુદેવજી, મહિકાંઠાના ફકત-
રદાર, હીરાલાલ બાળકૃષ્ણ, તથા હીમતરામ મૂળજી
વગેરે તથા શહેરના ગૃહસ્થો, મળીને આશરે ૧૫૦
સભાસદો હતા, તે વખતે આ કવિતા વાંચી સંભ-
ળાવી હતી; પછી અમદાવાદના વર્તમાનપત્રમાં
છપાઈ હતી.

દાહરા.

શ્રી જગપતિને રનેહયા, વંદું વારંવાર;
વાત નગરચર્યા તણી, પ્રગટ કરું આ ઠાર. ૧

વિક્રમ સરખા બૂપતી, પલટી પોતે વેશ;
ચર્યા શુણુવા નગરની, હરખે જતા હમેશ. ૨

ચોટે ચોરે ચોવટે, પનઘટ ફરજ ધેર;
તહાં નગર ચર્યા જઈ, શુણુતા રૂડી પેર. ૩

ચોપાઈ.

એ સુખિયા કે દુખિયા લોક, સદા હરખ કે ઝાઝો શોક;
જશ અપજશ પોતાનો થાય, કેવો લોક વખાણે ન્યાય. ૪

કાણુ જુલમ કો બિપર કરે, એ શુણુવા આપે વીચરે;
એવી રીત અસલ જે હતી, આજ અહિયાં થઈ છે છતી. ૫

દાહરા.

હજી કરી ગવરનરે, જેવા સધળો દેશ;
સાચે લીધા સજ્જનો, જેની બુદ્ધિ વિશેષ. ૬

બેશી અગ્નીબોટમાં, પરવરિયા જળપંથ;
આવ્યા સુરત શહેરમાં, લખતાં વાધે ગ્રંથ. ૭

જેયું અમદાવાદ બણિ, આવ્યાની કરિ આશ;
તુરતજ તેની દૃષ્ટિયે, રવિસમ થયો પ્રકાશ. ૮

કચરા કાઢવ ઉડિ ગયાં, ગયા ટેકરા ખાડ;
ગઈ રસ્તાની ગંદકી, ગયાં હરકતી ઝાડ. ૯

જુજગી હંદ.

ધરો ધેર ચોપે થયાં ચિત્ર સારાં,
ગયાં બિડિ ટહાં દરિદ્ર નહારાં;

થયાં બિજળાં બારણાં ગોખ જળી,
બની વર્ષમાં જેમ ખીજ દીવાળી. ૧૦

૧. એકજ વાર બોલીને બેશી રહેવું નહિ પણ
એકથી વધારે વાર પણ બોલવું.

દાહરો.

મઈ દિવાળીને દિને, વહેમીએ કો ઠાર;
પ્રગટિ હુતાશ્નિ તેથિ થઈ, દીવાળી આ વાર. ૧૧
કાં અથવા પૂરી થઈ, જાણી ધસ્તી સાલ;
તેથી દીવાળી કરી, લઈ અંગ્રેજી ચાલ. ૧૨

ભુજંગી છંદ.

જહાં ત્યાં મળી લોક વાતો બનાવે,
કહે સર્વથી શ્રેષ્ઠ સાહેબ આવે;
ધહાં આવીને કાંઈ કર્શે નવાઈ,
હુઆ ચોરટાની થશે ચોકશાઈ. ૧૩
નિશાળે કરે છોકરા વાત એવી,
બણીને પરીક્ષા બલી રીત દેવી;
બળે બાળકી ચોંપથી ચિત્ત લાવી,
ધનામે બલાં આપશે ભૂપ આવી. ૧૪
થઈ છાપખાના તણી આતુરાઈ,
સુધારો વધારો થશે એવું ચાઈ;
ધણી રીત શોભા કરી શેઠ લોકે,
તહાં લોક જોવા મળે થોક થોક. ૧૫

દાહરો.

મૃગશિર શુદ્ધિ તેરશ તિથી, ઓગણીસે' ને બાર;
આખ્યા અમદાવાદમાં, મુંબઈના સરકાર. ૧૬

ભુજંગી છંદ.

મળીને ગયા લોક સાહેબ સામા,
ધુટે તોપ બંદૂક વાજે દહામા;
કહે વાત નહાના વડા સર્વ હખી,
વધે સ્નેહ નેણાં બરી મૂખ નખી. ૧૭

દાહરો.

પંડિત એક ઉઠાર મતિ, પરોપકારી નામ;
કરવા તેણે મન કર્યું, નામ બરાબર કામ. ૧૮
ફરિ અવસર આવો વળી, ક્યાં મળશે કઈ વાર;
દુઃખ પ્રજા પોતાતણું, ક્યાં કરશે પોઠાર. ૧૯

આપ દુઃખ સૌકો કહે, પરદુઃખ કહે ન કોય;
એ કારણ હું આદર', જેથિ પુન્ય સહુ હોય. ૨૦
પરમેશ્વરની પ્રીતથી, જો કરું એવું કામ;
મળે મને સહુ લોકથી, પરોપકારી નામ. ૨૧

ચોપાઈ.

એમ વિચારી ઉભો થયો, પુર ચર્યા જોવાને ગયો;
જઈ ખેડો ચીટા મોઝાર, તહાં કરે લોકો વેપાર. ૨૨
ગાંધી તંબોળી મણિયાર, નાણાવટિ નેસ્તી સોનાર;
જડિયા ફડિયા ને કંસાર, કાપડિયા સુખડિયા સાર. ૨૩
માળી મોચી ધાંચી ઘેર, એ સરવેની પૂછી પેર;
આજ રાજ અંગ્રેજી થયું, દુખ સુખ તેથી તમને રહ્યું. ૨૪
મિત્રપણાથી મુજને કહો, હું સહેજે સાંભળવા રહ્યો;
તે લોકોએ એવું કહ્યું, આગળ દુઃખ અમે બહુ સહ્યું. ૨૫
રાજની હરકત બહુ હતી, તેતો કાંઈ કહી નવ જતી;
મૂલ વિના લઈ જતા માલ, હાથ ધરે કરતા બેહાલ. ૨૬
જે કારીગર બહુ હુશિયાર, તે તો દહાડી ખાતા માર;
એવા દહાડા આગળ ગયા, હવે અમેસા સુખિયા થયા. ૨૭
કહું પ્રભૂને ખેડ કરજોડ, રહો રાજ આ વરસ કરોડ;
ગયું સર્વ દુનિયાનું દુઃખ, પ્રભુએ આપ્યું પૂરણ સૂખ. ૨૮
જો નહિ કરિયે કાંઈ કુચાલ, તો આપણુ પડે ભૂપાળ;
જુવો આજનો એવો ન્યાય, જુનેગારને હુકમજ થાય. ૨૯

દાહરો.

મ્હો આગળ થઈ મારગે, જામ રવય' સરકાર;
મરજી હોય જો આપણી, કરિયે ઉઠી જુહાર. ૩૦
બાંધી હાંચણુ ખેશિયે, જો નહિ મરજી હોય;
આપણને આ રાજમાં, કહે ન ઊંડા કોય. ૩૧
સાહેબનો સાહેબ વડો, હોય રાજનો રાજ;
વણુ વાંકે નહિ આંગળી, શકે અડાડી આજ. ૩૨
એકારે પાણી પિયે, જ્યાં બકરી ને વાધ;
સીધે રસ્તે ચાલતાં, લેશ ન લાગે ડાધ. ૩૩
થયું નથી થાશે નહીં, આવું રાજ કોઈ કાળ;
રામરાજ કરતાં બલો, આ પ્રગટયો ભૂપાળ. ૩૪
સાંભળિ પરોપકારિયે, એવિ વાત સહુ હાટ;
હરખ વધ્યો હૈયે ધણો, ચાલ્યો બીજી વાટ. ૩૫
આવ્યો ચોરો એક ત્યાં, તુરત ગયો તે ઠાર;
જહાં મુસાફર માનવી, ઉતરે આડે પહોર. ૩૬

૧. કોઈ વહેમીએ એવી ગપ ચલાવી હતી કે
આ વરસમાં રોગચાળો આવવાનો છે માટે આ દિ-
વાળીને રાજ હોળી પ્રગટે તો રોગ ન આવે તેથી
કેટલાંએક મામડાંઓમાં હોળી પ્રગટી હતી.

જુલમસિંહ નામે જહાં, બેડો રાજ એક;
ધરી હેડી તરવાર છે, વદન ઉઘાસી છેક. ૩૭

ચોપાઈ.

પરોપકારી કરી જુહાર, બોલ્યો તે સાથે તે વાર;
આજ રાજ સુદર આ થયું, દુઃખ સરવ દુનિયાનું મથું. ૩૮
તમે ઉઘાસી બેડા કેમ, કહિયે હોય જયારથ જેમ;
બહુ રાજ સૈને બાવિયું, તમશિર શું સંકટ આવિયું. ૩૯

જુના અમલદારોની દિલગિરીનું વર્ણન.

હાહરા.

જુલમસિંહ રાજ કહે, સાંભળ પાંડિત રાજ;
અમને આ રાજ્યે કર્યા, નિરખળ જેવા આજ. ૪૦
કશો હુકમ ચાલે તહાં, રધિત થઈ બેકેદ;
અમે વણિક જેવા થયા, એથી ઉપજે બેદ. ૪૧
અમલદારનો દાસ પણ, રડું કરતો રાજ;
કોટીધન પણ તુચ્છ હતા, એ વાતો ગઈ આજ. ૪૨
એક તેહનો દાખલો, કહું તે ધરજે કાન;
મોટો મહિમા અમલનો, સુણો ધરીને ધ્યાન. ૪૩

ચોપાઈ.

જગત શેઠ જત્રાએ ગયા, કરિ તીરથ ધરસામા થયા;
વનમાં રથની ભાગી ધરી, દીડી દુરથી વસ્તી ખરી. ૪૪

હાહરા.

મુનીમને ત્યાં મોકલ્યો, બોલાવા લુહાર;
લુહાર પરણી આવિયો, એજ ધડી એ વાર. ૪૫
મુનીમ કહેતાં લાજિયો, લુહારને એ કામ;
વાત કહી જઈ શેઠને, શું કરવું આ દામ. ૪૬
શેઠ કહે સોનાતણી, મ્હો ભાગી ઘો મ્હોર;
એક હજાર હજાર બે, આપો આણે ઠોર. ૪૭
ધનથી શું નહિ ખનિ શકે, જે ધાર્યું તે કામ;
મુનિવરનાં પણ મન ચળે, દેખે જ્યારે દામ. ૪૮
મુનીમ જઈ લુહારને, કહે કરો આ કામ;
મુખથી માગે એટલા, આપું તુજને દામ. ૪૯
જગતશેઠ વળિ જાણુશે, એ હમેશ ઉપકાર;
તે માટે રથની ધરી, સ્નેહે કરી સુધાર. ૫૦

૧. નસીરાબાદમાં હતા.

ચોપાઈ.

કહે લુહાર સુણો આ વાર, એશું બોલ્યા વગર વિચાર;
ચાર દિવસ વીવાના બેય, હેઠતણા પગ રાતા હોય. ૫૧
મનુષમાત્ર આખા ભવમાંય, એકવાર તો રાજ થાય;
એવી રીત અસલથી રહે, સૌ ભોડો વરરાજ કહે. ૫૨
મળે ચક્રવર્તી જે રાય, રસ્તો છોડી અળગો થાય;
વરરાજ છોડે નહિ વાટચ, રાજથી મોટો તે માટચ. ૫૩
મળે વરેવર સામા સામ, રસ્તો અર્ધ તજે તે દામ;
રાજથી પણ અઢકી લાજ, એવો હું વરરાજ આજ. ૫૪
શેઠ શરમ નહિ આવી તને, કામ કર્યાનું કહે છે મને;
આપે શેઠતણાં ધરખાર, પણ નહિ કામ કરું આવાર. ૫૫
આખો ભવ રળિ બેળું કરે, વીવાની વખતે વાવરે;
મરી ફરી માણસ અવતરી, વખતજીવે વીવાની ફરી. ૫૬
શું કરવું તારું ધન ખણું, હું છોડું વરરાજપણું;
મુન્યમ સાંભળિ દુખિયો થયો, જગતશેઠ પાસે તે ગયો. ૫૭

હાહરા.

વાત સર્વ કહિ શેઠને, શો કરવો ઉપાય;
કેમ લુહાર કહ્યું કરે, કેમ ધરી સજ થાય. ૫૮
રાજનો મહેતો રહે, એહ ગામ મોઝાર;
તે પાસે મુનીમ તહાં, તૂર્ત ગયો તે વાર. ૫૯
વાત કહી સહુ વિગતથી, સુણિ મેતો કહે સોમ;
આવી શેઠ કહે મને, તુર્ત ધરી સજ હોય. ૬૦
મુનીમ જઈ કહે શેઠને, શેઠ સુણિને કાન;
હિતારે મહેતા તણે, તુર્ત ગયા તજિ માન. ૬૧
મહેતાને મહિને મળે, મ્હોર પગારે ચાર;
જુઓ અમલની આખર, એવી હતી એ વાર. ૬૨
સુણી વાત એ શેઠની, કરી હુકમ તતકાળ;
મહેતો કહે લુહારને, કરો ધરી સજ હાલ. ૬૩

ચોપાઈ.

કહે લુહાર આજ નહિ કરું, મારો તો આધડીયે મરું;
કહોતો તણું પુરતઆગામ, કહોતો તણું લુહારનું કામ. ૬૪
કહોતો છૂકું ડંડળ હઈ, કહો તો બેસું કેઠમાં જઈ;
જેહતરે આકાશચિ દેવ, પણ નહિકામ કરું આખેવ. ૬૫

૧. રૂપામહોર અથવા રૂપૈયા.

હાહરા.

મહેતો કહે સિપાઇને, બાંધો એહ લુહાર;
ભટકાવો જાંધે શિરે, મારો છડિના માર. ૬૬

તુર્ત સિપાઇએ તે ક્યું, માર્યા ફટકા બાર;
નાશ નાશ મુખ ઓચરે, જોનારાં નરનાર. ૬૭

મારે આંકડ લોહની, તે પશુ પાંચરી થાય;
મારે હાથી વશ કરે, મારે સિંહ પળાય. ૬૮

શાહ ન ચોરે કોઇ દિન, કશી જથ્થુશ હરગાસ;
માર મહોડે તેહ પશુ, ખોટિ ચોરિ લે શીશ. ૬૯

કરે મારથી કામ નર, નહિ કરવાનું છેક;
જતી સતી ને સર પશુ, તજે મારથી ટેક. ૭૦

ધરિ સજ કરવા હા કહી, છુટયો તેહ લુહાર;
એ વર કન્યાએ મળી, કરિ ધરિ સજ તૈયાર. ૭૧

એક દામ આપ્યો નહીં, કશો ન માન્યો પાડ;
મહેતાને મજગે કરી, વણિક ગયા તે વાર. ૭૨

જગતશેઠ સમજ્યા તહાં, કરવાથી એ કાજ;
કોટીધ્વજ કરતાં ધણી, અમલદારની લાજ. ૭૩

શેઠાઇ તજિ શેઠ તે, મહેતાગરિ ચહે મન;
એવિ અમલની આબરૂ, સુણો હતી એ દન. ૭૪

જુલમસિંહ મુખ ઓચરે, જુઓ તમે મહારાજ;
ગઈ અમલની આબરૂ, થયે વિલાયતિ રાજ. ૭૫

માગે છે મુજ આગળે, એક વાણિયો દામ;
અહિં અરજી એણે કરી, હું આવ્યો એ કામ. ૭૬

સસલે દોર્યો સિંહને, દાદુર રઅહિને સાય;
બકરે હાથી બાંધિયો, જુઓ આજનો ન્યાય. ૭૭

પરોપકારી ઓચરે, સાંભળ રાય મુજણ;
એ તો આજના રાજનાં, કીધાં તમે વખાણ. ૭૮

સિંહ બકરિ બેળાં રમે, એ તો રામનું રાજ;
સધળા પ્રજાસુખી થઈ, દૈવ કૃપા થઈ આજ. ૭૯

હવે મને નિશ્ચય થયો, સુખી પ્રજા છે સર્વ;
સાચો સત યુગ વરતિયો, ગળ્યા દુષ્ટના ગર્વ. ૮૦

ચોપાઈ.

પરોપકારી એવું કહ્યું, એવામાં એક કૌતક થયું;
રસ્તામાં જતી હતી નાર, કરવા લાગી તે પોકાર. ૮૧

પ્રજાનું દુઃખ વર્ણન.

ભાગ ૨ જો.

ચોપાઈ.

જુલમ જુલમરે જુલમઅપાર, કરે જુલમ કંપનિ સરકાર;
ગરિબતણા દુખનો પોકાર, પરમેશ્વર નશુણે આ વાર. ૮૨

પરોપકારી વિરિમત થયો, કહીને એ આગળ ગયો;
અરે ખેન શું બોલી તું, વિગત સમજવા ઇચ્છું હું. ૮૩

કામનિ કહે કાળુપર માંહિ, ગામડિયો ગાડું લઈ ત્યાંહિ;
જતા સિપાઇએ પકડ્યો ઠાર, મારે છે સોટાના માર. ૮૪

જુવો તમે જઈ પડિતરાય, એ નજરે જોયું નહિ જાય;
પરોપકારી જોવાગયો, તે દેખીને વિરિમત થયો. ૮૫

વચનિકા.

પટાવાળો—(ગામડીયા ગાડાવાળાને કહે છે) ચલતા
હે કે નહિ તેરી બેણકુ (એમ કહીને બેહેન સામી
કે મા સામી બેઅદબી ગાળ દહને કેડમાં દડદહને
સોટા માર્યો.)

ગાડાવાળો—વોયરે, વોયરે, મરી ગયોરે, બાપલીયા
મરી ગયોરે, આવું છું શાખ્ય, આવું છું શાખ્ય, પણ
મારા સાત વરસના છોકરાને દરવાજા બહાર બેસારી
આવ્યો છું, તે રોધ મરશે.

પરોપકારી—શું છે, શા વસ્તે એને મારો છે ?
મીઆં સાહેબ એને ક્યાં લેઈ જવો કે ?

પટાવાળો—ચલ, ચલ, તું તેરે રસ્તે ચલ્યા જ,
તેરે ક્યા કામ હે ?

ત્યાં લેળા થયેલા લોકો બોલ્યા—નહીં નહીં
બાધ તમે એને બોલાવશો નહિ, એને સારા નરસા
માણસની વિગત નથી, બટ લેધને ગાળ દેશે.

કાળુપરનો ચકલેદાર બોલ્યો—એતા લોક કામકું
જમા હુવા હે ? મારો સાલેકું; (એમ કહી લોકોના
પગ બણી ધોકો ફેંક્યો એટલે બરફ લોકો નાઠા
ને કોઇના પગમાં ધોકો વાગ્યાથી પડી ગયા, કોઇ
એક બીજાની આંટીમાં આવ્યાથી પડી ગયા, તેમાં
કોઇની પાછડિયો ગઈ, કોઇનાં ખાસડાં પડ્યાં રહ્યાં,
એક પાણી વાળીને માથેથી બેડું પડી ગયું, એક
સાત આઠ વરસનો છોકરો બીંત સાથે અથડાયાથી

તેનું માયું કુટ્યું, અને લોહી નીકળ્યું. પેલો ચક્ર-
સેદાર અને બીજો પટાવાળો ગાડવાળાને ગાડા સુધાં
પકડી ગયા.)

પરોપકારી લોકોને પૂછે છે—એ ગાડવાળે કંઈ
શુનો કર્યો છે કે શું ?

લોકો—ભાઈ, પરમેશ્વરનો શુનો કરીને એ લોકો
અવતર્યા છે તે પટાવાળાનો માર હમેશાં ખાય છે.
કાંઈ સાહેબને ત્યાં કે કારકુનને ત્યાં બાર ભરવા
ગાડું જોઈતું હશે, તે સારું પકડી ગયા.

પરોપકારી—આ શહેરમાં ૫૦૦૦ ગાડાં હશે, અને
પરગામના ગાડાને શા વાસ્તે પકડી ગયા હશે ?

લોકો—શહેરના તો કેટલાક ખેડુ પશુ કાપઢામાં
બોમિયા થયા છે, તે પાંચ હઠાડા ફેરા ખાઈને પશુ
બાડના પૈસા મુકે નહિ; અને ગામડિયો બિચારો
જાણે કે ક્યારે છુટકો થાય અને નાશી જઈ,
તેથી બાડું લેવા ઉભો રહે નહિ, એટલાજ સારું
ગામડાનાં ગાડાંને પકડે છે. અને શહેરના ખેડુને
આટલો માર્યો હોય તો તેનાં પાંદોશી, સગાં વહાલાં
બેળાં થાય, અને ઠેક સુધી જૂમ પહોંચાડે. પછી
પરોપકારીએ વિચાર્યું કે ઠરવાળે જઈને એના છોક-
રાની હકીકત જોઉં. પછી ત્યાં ગયો.

(ઠરવાળ જહાર એક એટલા ઉપર છોકરો બેઠો
બેઠો ઠરવાળ સામું જોઈ રહ્યો હતો તેને.)

પરોપકારી—છોકરા તું કોણ છું, અને અહીં કેમ બેઠો છું ?

છોકરો—કણબી સું. મારો બા ગાડું લેઈને ગામમાં
જ્યાસે; તે મને આંહી બેહારી જ્યાસે, તે હમણું આવશે.

પરોપકારી—તું કીયા ગામનો છું ? અને તારા ગા-
મનું બીજું કાંઈ અહીં છે ?

છોકરો—ઠરસોલનો સું. મારો કાકો ગાડું લઈને
આવ્યા હતા; તે સિપાઈની બીકથી જતા રહ્યા,
તે એ ગાડું જાય.

પરોપકારીએ દોડીને તે ગાડવાળાને ઉભો રાખીને કહ્યું
કે પટેલ તમારા ભત્રીજાને ઘેર લઈ જાઓ. અને
એના બાપને તો પટાવાળો પકડી ગયો, માટે આજ
કે કાલે ઘેર આવશે.

પટેલ બોલ્યો—અરે પ્રભુ, અરે પ્રભુ, એ છોક-
રાની મા ઘેર માંદી છે, ને એક હઠાડાનું ખાવાનું

એના ઘરમાં નથી, માટે એક વાણીએ બે મણ
બાજરી બાડાને પેટે આપીને કહ્યું કે શહેરમાં આ-
ટલો મારો ભાર નાંખી આવ, તેથી બિચારો આ-
વ્યો હતો. જ્યારે અમે શહેરમાં આવીએ છીએ,
ત્યારે એ રીતે પકડાઈએ છીએ. એક બેવાર તો
પટાવાળાને બે આના આપીને છુટ્યા, એકવાર એક
મહેતાને ઘેર અમને પકડી ગયા, તે ગાડામાં બોલે
ભરીને એક પોળમાંથી બીજી પોળમાં ગાડું સુધી
લઈ જ્યા, ત્યારે મહેતે પૈસા ચાર આપ્યા તેમાંથી
વળી પટાવાળે પૈસો એક પડાવી લીધો.

એકવાર તો એક સાખ્યને બંગલે સવારમાંથી લઈ
જઈને, બેસારી રાખ્યા અને રાત પડી એટલે ઠહે
કે જાઓ, તમારું કંઈ કામ નથી. પછી દાણાપી-
ઠમાં રાત રહ્યા, બુખે હેરાન થયા, અને વળી રાત્રે
ફડકમાં ને ફડકમાં બિંધ આવી નહીં, કે જો વળી
પકડાશું તો શા હાલ થશે. પછી ઠરવાળ ઉધડતાં
શહેર બહાર સારા નશીબથી નીસરી ગયા.

એકવાર બે વરસ ઉપર અમારા ગામનાં ગાડાં આ
શહેરમાંથી નીમજના સાથે પકડાવ્યાં, અને રસ્તામાં
ગારદીઓ અમારા બળદને મારે, અમને મારે, મા
બેન સામી ગાળો દે, અને ખરચી ખાવા આપે
નહીં. પછી ૪૦ ગાડું સુધી જ્યા, પણ છુટકો ન
કર્યો, તેથી અમે ગાડાં, બળદ મેલીને નાશીને ઘેર
આવ્યા, અને અમારાં ગાડાં બળદ એ ગારદીએ ની-
મજમાં વેચી ખાધાં. પછી અમે તો જીવતા છુટ્યા,
એટલે એ ગાડાં બળદને ચઢાતા નહોતા, પણ અ-
મારા ગામના ઇજારદારે એ વાત જાણી તેથી તેણે
સાદરાના સાખ્યને લઈયું, અને સાદરાના સાથે ની-
મજથી ગાડાં બળદની કીમતના થોડા ધણા રૂપિયા
મંગાવી આપ્યા. ૧ અને વળી અમને હુકમ લઈયો
જે હવેથી એ રીતે નાશી આવશે તો તમને
શિક્ષા કરશું.

મહેતાજી, આ વખતમાં અમારી ગરીબ લોકની જૂમ
સાંભળનાર કોઈ નથી. અમે દીકરાના સમ આપીએ
પણ બળદના સમ આપીએ નહીં, એવા અમને બ-
ળદ વહાલા છે, તેને મૂકીને નાશી આવવું અમને
સારું લાગ્યું હશે! પણ પુરી હરકત હશે ત્યારે અમે

એમ કરતા હેયું, અને જેને બાહુ આપવું હોય, તો હજાર ગાડાવાળા તેને ઘેર પુછવા જાય કે તમે મારું ગાડું બાડે રાખશો ? પણ સરકારનું બાડું આપવાનો અમને બરસો નથી. પછી પટાવાળાના ડરથી ગાડું તો ત્યાંજ ઉભું રાખ્યું, અને પોતે ચાલીને પેલા છોકરા પાસે આવીને કહ્યું કે છોકરા સાલ્ય, તને ઘેર તેડી જઈ. છોકરાની આંખમાં આંસુ આવ્યાં અને રોતો રોતો બોલ્યો.

છોકરો—મારો બા આણે આવશે ?

(હે સભાસદો આ વાત જ્યારે મને સાંભરે છે, ત્યારે મને ઘણી દિલગિરી ઉપજે છે.)

પરોપકારી—છોકરા તું જા, અને હમણાં તારી પછવાડે તારો બા આવશે.

પટેલ તમે સાચવીને એ છોકરાને લઈ જાઓ; અને જ્યાં એનો બા હશે, ત્યાં જઈને હું તેને કહીશ. પછી છોકરાને લઈને તે ગયો, અને પરોપકારી શહેરમાં જોતો જોતો, કલેક્ટર સાહેબના બંગલા પાસે ત્રીજો પહોર આવ્યો. ત્યાં ત્રણ ગાડાં છુટ્યાં હતાં, તે એકુ લોકોનાં મોઢા અતીશે ઉઘાસી હતાં. જેમ હરણ પાસલામાં પકડાયાં હોય તેમ, એક બીજાના સામું જોતા હતા. એક તો નિસાસા મુકીને પરમેશ્વરને સંભારતો હતો, એક તો સાહેબના બંગલા સામું જોઈને વારે વારે કહેતો હતો કે હવે ક્યારે છુટકો કરશે, અને પેલો તો પોતાના છોકરાને સંભારીને દિલગિર થઈને કહેતો હતો કે મારો છોકરો રોઈ મરતો હશે.

પરોપકારી—પટેલ તમારા દીકરાને તમારો બાઈ ગાડામાં બેસારીને તમારે ગામ લેઈ ગયો, અને તમારી વાત મેં તેને કહી છે, માટે છોકરાની તમે ઢિંકર રાખશો નહીં.

પટેલ—સારું બાઈસાળ, એતો તમે ઠીક કહ્યું. પણ મારી બાયડી માંદી છે. આજ તો આંહીથી સાંજ-વોરો છુટકો થશે તો કાલે ઘેર જવાશે.

પરોપકારી—આગળ તો આ અમલની તારીફ કરીને કહેતો હતો, કે તમારાં દુઃખ હોય તે જઈને અમલદારને જાહેર કરો, તે તમારી વાત સાંભળશે. તેથી પોતાની મરજી એવી થઈ કે આ વાત સાહે-

બને હું જાહેર કરું. પછી કોઈને પુછ્યું કે કલેક્ટર સાહેબ ક્યાં બેસે છે ?

જવાબ દીધો કે આ બંગલાના મેડા ઉપર બેસે છે.

પરોપકારી—ત્યારે કોઈને ફરિયાદ કરવી હોય, તે શી રીતે કરે છે ?

જવાબ—અરજી લખીને પેલી પેટીમાં નાંખો, એટલે કાલે અથવા પરમ દહાડે સાહેબ પાસે વંચાશે. પછી સાહેબના શીરસ્તેદારને અથવા કારકુનને ઘેર જઈ મુલાકાત કરો, અને પુછો કે મારા કામનું શું થયું ? એટલે ત્યાંથી ખુલાસો મળશે.

પરોપકારી—કોઈ વાત તુરત જાહેર કરવા જેવી હોય, તો સાહેબ પાસે કોઈ જઈ શકે છે ?

જવાબ—પૈસાવાળા લોકોને જતા દેખીએ છીએ ખરા. પણ ગરીબને તો કોઈ પૈસવા દેતું નથી.

પરોપકારી—સાહેબ બંગલાથી કોઈ વખતે હેડે ઉતરે છે ?

જવાબ—ચાર વાગી ગયા પછી ફરવા સારું અહીં થઈને જાય છે ખરા.

પરોપકારી ચાર વાગી ગયા સુધી બેઠો, એવામાં કલેક્ટર સાહેબ ધમ ધમ ધમ ધમ પગ માંડીને હેઠા ઉતરીને ચાલ્યા. એટલે પછવાડે પટાવાળા બે ત્રણ ચાલ્યા. તે વખતે પરોપકારીએ જઈને સાહેબને સલામ કરી, એટલે સાહેબે આડું જોયું, પણ સામું જોયું નહીં, અને દારૂનો અથવા અમલનો કેફ ચડ્યો હોય એવું દીઠું, તેથી તે વખતે પરોપકારીની બોલવાની હિંમત ચાલી નહિ. સાહેબ તો વાઘ જેવો લાગ્યો, અને તેની પાસેના માણસ તો શિયાળ, દીપડા, નાહર, રીંછ, જેવા લાગ્યાં, પણ તેમાં કોઈ માણસ દીઠું નહીં, અને જાણ્યું કે હમણાં હું કાંઈક બોલીશ તો તે આવીને મને ખચકું બરસો એવું લાગ્યું, એટલે પટેલને બોલાવીને કહ્યું કે તું જમ પાડ, નહિ તો જઈને આડો ઉભો રહે, અને તારું દુઃખ જાહેર કર. એટલે તે પટેલે ડર તો ધણો ખાધો પણ દુઃખને મારે હિંમત ચલાવીને પોકાર કરતો સાહેબની પાસે ગયો; એટલે પટાવાળા બોલ્યા દુર, દુર, દુર, દુર. સાહેબ તો ચાલ્યો ગયો એટલે બીજા લોકો કહેવા

ભાગ્યા કે એમ તે દરિયાઈ સાંભળે કે ? સાહેબ ક્યારે આપણી બોલીમાં સમજે છે; અને મહેતા કરે તે થાય છે, સાહેબ તો જોડું છે.

પરોપકારી—ઓહો ! હો ! આ રાજ્યમાં જુલમ નથી એમ હું જાણતો હતો, પણ જુલમ છે ખરો.

માઠાવાળા—અરે હજી તો ક્યાં તમે જુલમ દી-
ટો છે ? સરકારનો જુલમ જોવો હોય, તો સવારમાં
ઠાણપરા દરવાજા બાહાર જોવા જાઓ.

પછી પરોપકારી પોતાને ઘેર ગયો.

—:૦:—

મધ્યમ જુલમ.

ભાગ ૩ જો.

દોહરા.

કઠી પ્રભાતે આલિયો, પરોપકારી એહ;
દરવાજા બાહર ગયો, ચરચા જોવા તેહ. ૧
શહેર થઈ કાંઈ વેગજો, દાદાહરિની વાવ;
તે જોવા સહેજે ગયો, ધરી ભક્ષેરો ભાવ. ૨
બળતણનાં ગાડાં ભરી, દશ ગામડિયા લોક;
જાના બેઠા છે તહાં, આણી અતિશે શોક. ૩
પુછ્યું પરોપકારિયે, ઇલાં રહ્યા છો કેમ;
શુષ્કિને ગામડિયે કહી, વાત જથારથ જેમ. ૪
સદા વેચવા આવવું, વણુ આવ્યે અણુ ચાલ;
ત્રાસ ધણો સરકારનો, લહે પડાવી માલ. ૫
મારિ કુટિ ભધ જાય છે, ન કરે મૂલ જરર;
એ ડરથી જમા છિયે, ઇલાં શહેરથી દર. ૬

ચોપાઈ.

પરોપકારી બોલ્યો તહાં, એવિ વાત કેમ માનું ઇલાં;
વનમાં લટી લેતા ચોર, તેનું પણ ભાગ્યું છે જોર. ૭
વસ્તીમાં લૂટે સરકાર, તે તો સાચું નહીં લગાર;
એવી વાત કરે છે જહાં, પદાવાળા આવ્યા તહાં. ૮
મે જણ્યુ ધોઠા લઈને દર્પા, ચલો ચલો એવું ઉચ્ચર્પા;
એક જણે પંચાયત કરી, બે બે પૈસા લીધા ફરી. ૯
ભધ પૈસા ને પાછા ગયા, ખીજાં ગાડાં કંડે થયા;
પરોપકારી પૂછે વાત, ગાડાં એહ કહાં લઈ જતા. ૧૦
ખેડુ કહે સાહેબને તહાં, કાંતો કાંઈ મહેતાને ઇલાં;
કાંઈ વખત દે અરખા દામ, કાંઈ વખત નહિ કુટી બદામ. ૧૧

દામ દેખને લેવું હોય, તો સોધે કઠિયારો કોય;
મદત પડાવી ન લહે લેશ, અમે જઈ પૂછિયે હમેશ. ૧૨

દોહરા.

લાવે છે સૌ મહાજનો, મુંબઈના બહુ માલ;
પકડિ ગયા વણુ મૂલવ્યે, તે ન સુણ્યું કાંઈ કાળ. ૧૩
સુબદાયક ધનવંતને, છે સદાય આ રાજ;
જુલમ ધણો છે ગરિય શિર, એવું જાણો આજ. ૧૪
આથી હજાર ગણિ વળી, હરકત જોવી હોય;
લશ્કર આવે તે સમે, જુઓ ગામડે જોય. ૧૫
પરોપકારી ઘેર ગયો, અંતર થઈ ઉઠાસ;
વાત સુણી જે કાલથી, સાહિબ જશે પ્રવાસ. ૧૬
સાહિબનું જે ગામડે, સાંભળ્યું થશે મુકામ;
પરોપકારી ત્યાં જઈ, પ્રથમજ કર્યો વિરામ. ૧૭
લશ્કરના સામે તહાં, પરોપકારી જાય;
ખેડુ જહાં ખેતી કરે, ગોપ ચરાવે ગાય. ૧૮
દીકું લશ્કર આવતું, ત્યાં બોલ્યો ગોવાળ;
આજ આપણા ગામના, લોક થશે બહુ ન્યાલ. ૧૯
સંધ દિસે ક્યાંઈકનો, રહેશે આંહી રાત;
વેચાશે બહુ વસ્તુઓ, ધણી હરખની વાત. ૨૦

ચોપાઈ.

પૈસા મળશે દૂધજતણા, એમ કહીને રૂદે ધણા;
વેચાશે બળતણુ ને ઘાસ, વેચાશે ગોરસ ધી જાશ. ૨૧
ખેડુ હરખ ધરીને કહે, માઈ ગાડું બાડે લહે;
બાજરિ એમણુ મુજને મળે, મહિનો એક સુખે નિકળે. ૨૨

દોહરા.

એવી વાત થતે સમે, મોદી કચરો નામ;
લશ્કર બહિથી આવતો, દોઢો એણે દામ. ૨૩
પૂછે ખેડુ મોદિને, સંધ જાય છે ક્યાંય;
શંક તમારી વગતણો, છે કાંઈ તે માંય. ૨૪
બાડે ગાડું માહફ, રખાવશે આ વાર;
હવા દહશ તમને ધણી, અતિ માનિય આજાર. ૨૫
સંધ નથી મોદી કહે, સાંભળ મારી વાત;
છે સરકારી માણસો, રહેશે આંહી રાત. ૨૬
આજ રાજ મહારે ધણો, ખપશે આટો દાળ;
મહેર કરી પરમેશ્વરે, દિધી કમાણી દાલ. ૨૭

ખેડુ કહે મોદી યુલો, થયાં અસલ જે રાજ;
તમને પણ તે લૂટતાં, તમે સુખી છો આજ. ૨૮
હરકત નથિ આ રાજમાં, ધનવાળાને શીશ;
પૂરણ પીડા ગરિબની, જુવે ન શ્રી જગદીશ. ૨૯
ચોપાઈ.

મોદી ગામ બહુ તે ગયો, ખેડુ નાસવા તતપર થયો;
ગાયો લઈ નાહો ગોવાળ, જાણે આવી પહોંચ્યો કાળ. ૩૦
તહાં ગામમાં વાગી હાક, રહ્યા ગરિબના રાંધ્યા પાક;
ખેડુ કરે બહુ નાસાનાસ, તહાં ઢેડને પડિયો ત્રાસ. ૩૧
કુંભાર જોણે આવી ધાડ, સીને કહે વાસણ સંતાડ;
પટ્ટાવાળા જે આવશે, તે તો સઘળાં લૂટી જશે. ૩૨
પટ્ટાવાળો—અખે હવાલદાર, અરે તેરી મા (એમ
કહીને ગાળ દે છે). સાલા કહાં સંતાઈ ગયા હે.
હવાલદાર—હાજર હું શાખ, હાજર હું, જે
દરબાવો સો તૈયાર.

પટ્ટાવાળો—અરે ગામકા પટેલ મુખી કહાં મર ગયા?
હે કે નહિ? લશ્કર આતા હે ને સાલા ધરમે છુપ
રહા હે.

પટેલ—આ રીયો સ્યાખ આ રીયો, જે જોઈએ તે
તૈયાર છે.

પટ્ટાવાળો—દોસે મેખાં લાઓ.

પટેલ—આ સુતારને ઘેર બસે મેખો તૈયાર કરાવી-
ને રાખી છે.

પટ્ટાવાળો—અરે ઢેડ કહાં ગયા? મારો સાલેકું
પકડી લાઓ.

પટેલ—સ્યાખ, અહીં તો ઢેડાંનું ધર નથી. એઠ બં-
ગીયોજ છે.

બંગીયો—આવ્યો સ્યાખ આવ્યો, શું કાસો? શું
કાસો?

પટ્ટાવાળો—હાઓ મેખાં, (મેખો ઉપાડીને બંગીયો
લશ્કરના મકાનમાં નાંખવા ગયો.)

પટ્ટાવાળો—(મુખીને કહે છે) ધાસ કહાં હે? લકડાં
કહાં હે? લાઓ, લાઓ જલદી લાઓ, નહિ તો
મારતા હું.

મુખી—મારશો શા વાસ્તે સ્યાખ, જે જોઈએ તે તૈયાર
છે. આ ધાસના બારા અને લાકડાં ઘેરઘેરથી

ઉધરાવીને અમે બેળાં કરી રાંખ્યાં છે, જોઈએ
તેટલાં લેઈ જાઓ.

પટ્ટાવાળો—દુસરા બંગીયા લાવ.

મુખી—શાખ અહીં તો બંગીયાનું એકજ ધર છે,
બીજું નથી, માટે પેલો મેખો નાંખીને હમણું આવશે
એટલે ધાસના બારા અને લાકડાં પહોંચાડશે.

પટ્ટાવાળો—ધસકી ઓરત બોરત હે કે નહિ, સાલેકી?

મુખી—બાયડી છે, પણ બિચારી માંદી છે.

પટ્ટાવાળો—માંદી હે તો ક્યા હુઆ? એ કોણ ધસકા
બાવા ઉઠાવેગા? અખે બંગડી, ચલ ચલ તેરી બેણ-
(એમ કહીને ગાળ દે છે.)

બંગડી—શાખ હું તો માંદી મરું છું.

પટ્ટાવાળો—અરે નિકલતી હે કે નહિ? સાલી ચલ,
લકડાં ઉઠાઓ. (બંગડી થોડાં ધણાં લાકડાં ઉપા-
ડીને નાંખવા ગઈ.)

પટ્ટાવાળો—અખે સુતાર કહાં મર ગયા? ચલો લ-
કડાં ધાડનેકું. (સુતાર કહોવાડો લઈને આગળ થયો.)

પટ્ટાવાળો—અખે મુખી.

મુખી—હં સાહેબ.

પટ્ટાવાળો—અખે રાતકી બખત સાહેબકું અધમણ
દૂધ ઓર ચાર શેર મસકા ચૈયેગા.

મુખી—કેટલા સાહેબ છે?

પટ્ટાવાળો—એક સાહેબ હે.

મુખી—એઠ સાહેબ એટલું બધું શું કરશે?

પટ્ટાવાળો—જ સાહેબકું પુછનેકું. તકરાર કરતા હે
સાલા? (એમ કહીને ફડ લાત મારી.)

મુખી—અરે સાખ મારો છો શા સાર? જે જોઈએ
તે લ્યો, આપતાં કરતાં શા વાસ્તે મારો છો? ચલો
બરવાડને ઘેર દૂધ અપાવું.

મુખી—એલા ગોકળીયા, અધમણ દૂધ ને ચાર શેર
માખણ અત્યારે શાખને વાસ્તે જોઈશે.

બરવાડ—અત્યારે તે માખણ આંધી લાવું? સવારે
તો મજશે અને અધમણ દૂધ તો નથી, આ દહશર
દૂધ મારે ઘેર તો થાય છે.

મુખી—લશ્કરમાં સો માણસ છે, ને દસ શેર દૂધ
શું થાશે?

ભરવાડ—મારું ઘર રહ્યું. તમે જોઈ લ્યો, અને તો હોય તે આંધી લાવું? આંધ ઝોરવા જાઉં?

મુખી—હશે, સ્થાળ આટલે દૂધે અતારે તો ચલાવો અને સવારે વધારે અપાવશું. (વળી પટેલ પાંચડી ઉતારીને મિયાંને પગે લાગે છે) મીયાં સ્થાળ અમારી આખર તો તમારા હાથમાં છે; તમારું ગળ્યું મોઢો કરાવશું. તમે કાંઈ ફિકર રાખશો નહિ.

પટાવાળો—અમે કુંભાર, વીસ મટકા ને ૪૦ ઘડા લાઓ, ઝોર પચીસ હાંડીયાં ને પચાસ સકારાં, સાહેબ કે વાસ્તે લાઓ.

કુંભાર—સ્થાળ હું તો એકલવાયો છું; મારાથી ઝાઝું ઘડાવું નથી; માટે આ હોય તેટલાં લઈ જાઓ. પણ સ્થાળ થોડાંક વાસણ રહેવા દેજો; નહિ તો તમારા ને તમારા બીજા પટાવાળા આવશે, તે મને મારશે.

પટાવાળો—અમે મુખી, ૫૦ ખાટલા ઝોર સો ગોદડાં લાઓ.

મુખી—ઓ સ્થાળ, પચીસ ખાટલા અને ૫૦ ગોદડાં હથરાવીને બેળાં કર્યા છે, તે લેઈ જાઓ.

પટાવાળો—અમે ઢેડ, ચલો, ચલો, તંબુ ખડા કરતા હે; ઝોર સખ જગો સકા કરની હે.

પટાવાળો—અમે મોદી, સીધા લાઓ, ચલો પોંચાનેકું.

મોદી—પહોંચાડવા કોઈ આવવું નથી, ગરજ હોય તો લઈ જાઓ; અને નહિ તો ચાલો તમારા સાહેબ પાસે જવાપ દેવા આવું. અને મોઢોડે વિચારીને બોલજો. મિયાં અમે ગાળ નહિ સાંખીએ.

પટાવાળો—અહા અમારા દુસરા બાઈ સીધા લેનેકું આવગા. સીધા અચ્છા દેઈઓ, ઝોર પંસેકી ફિકર મત રખો.

મોદી—પેમાની કાણ ફિકર રાખે છે; મુંબઈ જાઓ તો ત્યાંથી પણ અરજી મોકલીને પૈસા મગાવી લેવાની અમારી ત્રેવ છે.

પટાવાળો—તમારા સામાન અચ્છા નહિ હે વાસ્તે લશ્કરમે હમારા મોદી હે વાંસે અચ્છા સીધા મિલતા હે, અમ વાંસે લેમા.

મોદી—તમારી મરજી.

પટાવાળો—અમે મુખી, ભારખાનેઝ માડા રપ ફજરમે ચેયેગા.

મુખી—અરે સ્થાળ પચીસ માડાં આ મામમાં આંધી મળે?

પટાવાળો—ગાડાં બિના તો નહિ ચલેગા.

મુખી—એ તો બધું તમારા હાથમાં છે; અમે સમજીએ તો. તમારે સાહેબને કહેવું, કે આંધી નથી મળતાં માટે આવતે મુકામે બદલાવજો. અમે તમારો ગણુ નહિ ભૂલીએ.

પટાવાળો—અહા એ તો હમ કહેગા, પેગીન ૧૦ ગાડા તો જરૂર ચેયેગા.

મુખી—સાઈ સ્થાળ, સાત આઠ ગાડાં જે થશે તે કરશું પણ તમારે અમારા ઉપર મહેરબાની રાખવી. (પટેલે રાતની વખતે સઘળા ખેડૂતને પોતાને ઘેર લેગા કર્યા.)

પટેલ—ઠહો બાઈ આ ફેરે કહેનો વારો છે?

મુખો પટેલ—મારો વારો છે, પણ કાલ તો કોઈ બીજાને મોકલો; હું વળી બીજી વાર જઈશ.

બેઘા પટેલ—બીજો તે કુણુ જમ વાર? જોનો વારો હોય તે જમ, પારકી ચેમાં બીજો કુણુ બળે? સૌને ગારદીની બંદુકના કંઠા, અને સિપાઈની ગાળો વહમી લાગે છે. અમદાવાદનો શંખ આવ્યો હતો, ત્યારે માઈ ગાડું બાડે ઠરી ચુક્યું હતું, તેમાં વચમાં આડા પડીને બે આના ઝોછા લેઈને પોતે જ્યાં, એ ચેમ સટ લેઈને સાઈ લાળું હતું.

મુખી—હવે બીજી તકરાર જવાઈ, અને આ કરતા હેથે તે વાત કરો. મોત આવ્યું તે હવે મુવાવિના સુટકો સે? પેલા જત્રાવાળા આવ્યા હતા તે જોયા કે નહિ, વળી માર ખાઈને જશો તેથી સામે મોઢોડે જાઓ.

મુખો પટેલ—અમારા બે બળદ તો માંદા થયા સે; અને બે બળદ ને ખાડું સે તે લેઈ જાઓ.

મુખી—ઘણી વિના સુના બળદ તે રહે વાર? એવું ગાડું ગાડું બોલીએ તે શા કામનું?

મુખો—ત્યારે શું મરીએ? ખેડા ને અમદાવાદનો મારગ ધોઈ તે લશ્કર તો રોજને રોજ લામુ છે; એક

હાડો જપ કરીને બેઠા નહિ; હવે તો પરમેશ્વર મોત આપે તો સારું, એટલે સુટકો થાય. માર ખાધ ખાધને હાડકાં તો ભાજી જ્યાં સે.

મુખી—આપણા બાપદાદા માર ખાતા આવ્યા સે અને આપણે ખાધએ છીએ, એમાં કાંઈ નવાઈ સે? પછી અડધી રાત મધ ત્યારે પાંચ ગાડાં તૈયાર કર્યો તેમાં ચાર ધરના ચાર બળદ અને પાંચમા ધરતું ગાડું, તે ગાડા સાથે ગાડીવાન જાય. એ રીતે પાંચે ગાડાં આવ્યાં, કારણ કે માર તથા ગાળો, વહેંચાતી ભાગ્ય આવે. ભંગીયાનો પહોર રાતે છુટકો થયો, તે ઘેર આવીને ખાવા બેઠો. ખાતો ખાતો કહે છે. કંપની સરકારનું નખોદ જળે, જે એકે હાડો હાસ કરીને બેસવા દેતા નથી. લશ્કર ઉપર લશ્કર આવે છે. ખાધને સુતો ત્યાં રાતના બાર વાગે સ્વાર બોલાવા આવ્યો; અમે ભંગીયા, ભંગીયા ચલ, આધા લશ્કર આગેકા મુકામે જાનેવાલા હે, રસ્તા બતાવો. ભંગીયો ઉઠીને બે ગાઉ સુધી મૂકવા ગયો. ત્યાં બીજા સિપાઈ, અમે ભંગીયા, ભંગીયા બોલતા નહિ હે? સાલેકી ખીડી તોડાલો; એમ કહીને કમાડ ભાગવા માંડ્યાં, એટલે ભંગડી બોલી, સ્થાળ એતો રસ્તો બતાવા જ્યાસે, અને હું એકલી ઘેર સું; માઈ છોકરું રવેછે; હું માંદી છું. અમે નીકલ તેરી બેણકું—(એમ કહીને ગાળ દીધી) ચલ આ બોજ હે સો કોન ઉઠાવેગા? તેરા ખાવા? નીકળ નહીં તો મારતા હું. ભંગડી છોકરું તેડીને બહાર નીકળી એટલે દેખો સાલી નીકલતી નહીં હે; એમ કહીને ખાસકું માર્યું; ત્યાં પેલો ભંગીયો પાછો આવી પહોંચ્યો.

ભંગીયો—મારોછો શાવાસ્તે? મારોછો શા વાસ્તે? મરીએ કે હું? હમણાં એક ગાંસડો તો હું બે ગઉ સુધી મૂકીને આવ્યો; વળી એટલાકને મૂકવા જાઉં? એ રીતે બે ત્રણ ફેરા થયા. ભંગીયો ઘેર આવીને પોકે પોકે રોવા લાગ્યો. બાપલીમારે હું જ્યાં જાઉં? મને મારી નાંછોરે! મારા બાપા પરોપકારી સવારના પહોરમાં ઉઠીને લશ્કર સામે ચાલ્યો, તહાં ભંગીયો સામે મળ્યો તેને પૂછે છે.

પરોપકારી—અથા ભંગીયા, તારે કાંઈ કમાણી થઈ કે?

ભંગીયો—હા સાળ, તમે આ ધરમશાળામાં રાતે સુતા હતા, તે બધું સાંભળ્યુંજ હશે. તો.

પરોપકારી—તને કાંઈ પૈસા મળ્યા કે નહિ?

ભંગીયો—આ સ્થાળ ચાલશે ત્યારે હું સાળની નજરે થઈશ; તો બે ગાઉના એકજ ફેરાના બે પૈસા મળશે. મારો મોટો ભાઈ હતો તે આ સરકારના જુલમથી સંસાર મુચીને ભગત થઈ જ્યો.

પરોપકારી—તમને કેટલું મળે તો એ ધંધો કરવાને તમે ખુશી છો?

ભંગીયો—અમને ગાઉએ રૂ. ૧) આપે તોપણ અમે એ ધંધામાં રાજી નથી. એ વૈતરું કરવાનો અમારો ધંધો? કોઈ હાડો નથી. અમે તમારો ભાર ઉપાડીએ તો તમે અબડાઓ છો; માટે વૈતરા લોકો તો બીજા છે; તથા કોઈ રજપુત અથવા કોળાને રાખેછે; પણ સરકાર જુલમથી અમારી પાસે તે કામ કરાવે છે. અમારા ગામનો એક વાણીઓ નેસ્તીનો વેપાર કરતો હતો, તે પડ્યો મુચીને કાપડનો વેહેપાર કરવા લાગ્યો, પણ સરકાર તેની પાસે જળરદસ્તીથી નેસ્તીનો વેપાર કરાવતા નથી, અને અમે વેઠ બેગાર તથા રસ્તો દેખાડવાનો ધંધો છોડીયે છીયે તો સરકાર અમને મારી મારીને એ ધંધો કરાવે છે. પૈસાવાળાનો સરકાર છે, ગરીબનો નથી, અને તમે દાનરતા છો માટે પરમેશ્વર માથે રાખીને સાચું બોલો કે એ ધંધો અમારો છે?

પરોપકારી—હું પરમેશ્વર માથે રાખીને કહું છું, કે કોઈ રમ્યત ભંગીયા પાસે ભાર ઉપડાવતી નથી અને રસ્તો તો પુછતાં પુછતાં શોધી ઠાઠવાનો દસ્તુર છે; કદાપિ કાંઈ બીક જેવું હોય તો સિપાઈ રજપુત અથવા કોળાને વળાવો લે છે, તેને ગાઉએ એક આનો આશરે આપવાનો દસ્તુર છે.

ભંગીયો—આગળનાં લશ્કર આવતાં તે હરકોઈ માણસને વેડે પકડતાં હતાં; અને આ રાજમાં બીજા લોકને માથેથી હરકત ગૈ; એટલે બધીએ હરકત અમારે ગરીબને માથે પડી છે, માટે અમારે તો આગલાં રાજ સારાં હતાં. પછી પરોપકારી લશ્કરમાં જઈને, મોટો કારભારી દેશી માણસ હતો

૧. માજી રાજ્યની વખતથી ભંગીયા વગેરેને માથે વેઠ કરવાનું કામ ચાલ્યું આવે છે.

તેને કહે છે, ભાઈ સાહેબ, આ ગરીબ લોકો ઉપર મહા જીલમ છે, માટે તમને કંઈ દયા આવતી નથી ?

કારભારી—એ લોકો ઉપર પરમેશ્વરનો કોપ છે ત્યારે આપણે એના ઉપર દયા લાવીએ તો પરમેશ્વરના શત્રુ થઈએ કે નહીં ?

પરોપકારી—વાહ વાહ, બહુ સારું સમજ્યા છો. હવે તમને અમારે કંઈ કહેવાનું રહ્યું નથી.

દોહરા.

પરોપકારી ધર ગયો, બીજો દિવસ પ્રભાત;
નથી જીલમ આ રાજમાં, બૂલ્યો એવી વાત. ૧
આવ્યા અમદાવાદમાં, એલપીન્સ્ટન આપ;
એ અવસર બાપણ કરી, સકળ કલો સંતાપ. ૨
બજારમાં સરકારની, જેવી વધિ છે લાજ;
એવી સધળી જાતમાં, વધશે તો ઠીક આજ. ૩
ગયે વરસ સરકારને, ધન સાડી ત્રણ કોડ;
જો કરજો જોઈતું હતું, કોઈને ન કહ્યું છોડ. ૪
ઝાહેરનામાં મોકલ્યાં, દેશ દેશ મોઝાર;
વણમાગ્યે તીજોરીમાં, આવ્યા દામ અપાર. ૫
તેમજ સધળી વસ્તુઓ, માખણ દૂધ મજૂર;
વણ માગે નર આપવા, હરખે જામ હજૂર. ૬
એવિ વધે સરકારની, લોક સરવમાં લાજ;
જીલમ મટે હરકત ધટે, એમ ચાહું છું આજ. ૭
દુઃખ ગરિબનાં આ સમે, મેં કીધાં પોકાર;
કોઈ વખત વળિ ન્યાયની, અડચણ કરિશ ઉચાર. ૮
બાર વરસ સૂધી બને, મૂકદમાનાં કામ;
જોઈએ આટો આવખું, જોઈએ તજવું ગામ. ૯

અંગ્રેજી કાયદા વિષે.

મનહર છંદ.

કાયદાની કલમો ને આકટ અનેક થયા,
નિર્ણય ન તેથી સમજી શકાય ન્યાયનો;
જેમ સ્માર્ત ધર્મતણી સ્મૃતિયો અનેક થઈ,
નિર્ણય ન સમજાય સ્માર્ત સંપ્રદાયનો;

કાયદામાં શબ્દ પણ એવા તો કઠણ છે કે,
મોટા મોટા વકીલો ન જણી શકે માયનો;
વેદનાં વચન વિષે ઉપજે અનેક અર્થ,
એવો કાયદો છે આજ અંગરેજ રાખનો. ૧૦

દોહરા.

આ અવસર એટલું કહી, પુરિ કરું છું વાત;
જે બોલો જગદીશની, ભાવ સહિત સહુ ખાત. ૧૧
દેશીનાં દુઃખ ટાળવા, કહું છું કરી પ્રણામ;
તે ધરજો સૌ ધ્યાનમાં, દાખે દલપતરામ. ૧૨
માજી રાજ્યોથી ધણું, છે રહું આ રાજ;
પણ તેમાં જે ખામિ છે, તે ઉચરી મેં આજ. ૧૩
ઈશ્વર આગળ માગિયે, કર જોડીને એમ;
આવું રાજ રહેજો સદા, જન સુખ પામે જેમ. ૧૪

શાર્દૂલવિકીડિત વૃત્ત.

હે હાથી શુણ તું ગવર્નરતણા, સાહેબનો હું કવિ,
હું તું બે સમ ભાગ્યશાળિ ભુમિમાંજે જીવિકા જ્યાં હવી;
રાજ ગાયકવાડ પાસ પણ જો, ત્યાં હોત સેવા મળી,
તો આરોહણ હેમનું મળત ને, સો સ્વાર સાથે વળી. ૧૫
એ બાપણ સાંભળીને આજમ વિનાયકરાવ વાસુ-
દેવજી બોલ્યા કે, તમે જે આ હકીકત વાંચી તેનો
સાર હું મહેરબાન ગવરનર સાહેબને ઝાહેર કરીશ, અને
તે વિષે કંઈ બંદોબસ્ત થશે એવી હું આશા રાખું છું.

૨ પીડા હરણ સ્તોત્ર.

દોહરો.

આજ કરી મહારાજ તે, અમ પર કૃપા અમૃત;
ટાળ્યો હિંદુસ્તાનથી, ટંટો ભારત તુલ્ય. ૧

૧. ગવરનર સાહેબના હાથી ઉપર બેશીને આ
બાપણ સાંભળવા સારૂ આજમ વિનાયકરાવ વાસુ-
દેવજી તથા તેના ત્રણ મિત્રો આવ્યા હતા. તે હાથી-
ની સાદાઈ જોઈને લોકો કહેતા હતા કે ગાયકવાડનો
હાથી હોય તો તેની સાથે કેટલો ડાક હોય ! તે
વખતે આ શ્લોક કલો હતો.

૨. ઇસ્વી સન ૧૮૫૭ નો બળવો શરૂ થતાં બાપત
૧૮૫૯ માં મુંબઈમાં ડાકટર બાઉના ધર પાસે પ્રજા
પ્રાર્થના કરવા સારૂ રામમંદિરમાં મોટી સભા મળી
હતી, તેમાં બોલવા સારૂ ડાકટર બાઉની દરમાસથી
આ સ્તોત્ર રચ્યું હતું.

વૈતાળિય છંદ.

હરિભારત તુલ્ય ભૂતળે, ઝગડો ઝેર ભર્યો કર્યો ખળે;
પશુ હે પ્રભુજી કૃપા કરી, હરિ તેં હેત ધરી પીડા હરી. ૨
જુગમાં ન ભુલાય જેવડો, અતિ કીધો ઉપકાર એવડો;
ખરચી કર્ણા ખરેખરી, હરિ તેં હેત ધરી પીડા હરી. ૩
ભય ભંજન તું પ્રભુ ભલો, ઉપકારી પશુ તુંજ એકલો;
સ્મરતાં ક્ષણ સઘ સંચરી, હરિ તેં હેત ધરી પીડા હરી. ૪
જગમાં વધિ બંડ જાત તો, વશુ કલ્પાંત વિનાશ થાત તો;
દુનિયાં દિલમાં હતી ડરી, હરિ તેં ધરી પીડા હરી. ૫
સુખદાયક દેવ આ સમે, અતિશે શું કહિયે હવે અમે;
વિતિ તે નહિ જાય વીસારી, હરિ તેં હેત ધરી પીડા હરી. ૬
પગલે પગલે કૃપાનિધી, અમને એજ રીતે કૃપા કિધી;
દમ ભોજન ભાજનો ભરી, હરિ તેં હેત ધરી પીડા હરી. ૭
પ્રભુ તું જગમાં તાત છે, ધણિ શક્તિ તુજમાં અધાત છે;
તુજથી નથિ અન્ય ઉપરી, હરિ તેં હેત ધરી પીડા હરી. ૮
ભુલિ ભુલર ભક્તિ ભાનને, ધન ધંધે ધરિ નિત્ય ધ્યાનને;
પશુ આપનિ આ પ્રજા સ્મરી, હરિ તેં હેત ધરી પીડા હરી. ૯

દોહરા.

હે હરિ તેં પીડા હરી, કરી કૃપા આ કાળ;
તેમ તમે ત્રિભુવન ધણી, સદા કરો સંભાળ. ૧૦
દેજો સુખ સહ દેશને, ગુણમય દેજો જ્ઞાન;
વિધાની વૃદ્ધી થજો, શુભ ઇંગ્લાંડ સમાન. ૧૧
રાજ કરો વિક્ટોરિયા, નિર્ભય જેવું નામ;
આશિષ માગે એટલી, દિન દિન દલપતરામ. ૧૨
સંવત ૪૪૩૮ શિવ વૃષભ, સજી ઇશ્વર સ્તુતિસાર;
અવર પક્ષ આપાદમાં, તિથિ તેરશ ગુરુવાર. ૧૩

વિક્ટોરિયા રાણી વિષે.

રહસિગીત છંદ.

હે દેવના પશુ દેવ તું તતખેવ દિલમાં ધર દયા,
જે રાણિજીના રાજથી ચિર થૈ અમે સુખિયા થયા;

૧. ૧૮૧૪.

૨. સંવત ૧૮૧૫ ના કારતક શુદ્ધ ૧ ને દિવસે
ધરત ઇડિયા કંપનીના હસ્તકથી મહારાણીએ હિંદુ-
સ્તાનનો અમલ લીધો તેના ઓચવની સભા અમ-
દાવાદના કલેક્ટર સાહેબના બંગલામાં ભરાઈ હતી
તે સમે આ કવિતા કહી હતી.

તું આપ નિત્યે નવિન વધતું તેજ તેના તાજમાં,
સુખમાં સદા વિક્ટોરિયાને રાખ પ્રભુ આ રાજમાં. ૧
વડિ પ્રેમવાળી દિલ દમાળી બુદ્ધિશાળી બાધ છે,
ભરપૂર ખૂબ ભરાઈ જેના ચિત વિષે ચતુરાઈ છે;
નહિ દેશમાં લવલેશ દીસે કસુર જેના કાજમાં,
સુખમાં સદા વિક્ટોરિયાને રાખ પ્રભુ આ રાજમાં. ૨
જે દુષ્ટતામાં પુષ્ટ તેના શત્રુ છે સંસારમાં,
જે કષ્ટ જનને કરે દરતા કરે બ્રહ્મ વિચારમાં;
સંહાર તેનો સઘ તું કરનાર ઇશ્વર આજમાં,
સુખમાં સદા વિક્ટોરિયાને રાખ પ્રભુ આ રાજમાં. ૩
તું ઉઠ ઇશ્વર આવી વખતે અરજ ઉરમાં ધારજો,
છળ કપટ ખળનાં ઝપટ છે તે ચપટ કરિ બેસારજો;
એ વેરિયોના વાસને વીખેરિ નાખી રવાજમાં,
સુખમાં સદા વિક્ટોરિયાને રાખ પ્રભુ આ રાજમાં. ૪
દિન દિન વિશેષ પ્રતાપ વધતો ચંદ્રનો શુદ્ધિમાં ચઢે,
તેમજ રહે મહારાણિયું અતિ તેજ ચઢતું તુજવડે;
રિપુ કૂળને નિર્મૂળ કરજો છોડ જેવા છાજમાં,
સુખમાં સદા વિક્ટોરિયાને રાખ પ્રભુ આ રાજમાં. ૫
અતિ રિદ્ધિ સિદ્ધિ અખુટ તુજ ભંડારમાંથી આપજો,
મનના મનોરથ પૂરિને વળિ કષ્ટ સઘળાં કાપજો;
કરતાર આપો કુશળ એના સકળ રાજ સમાજમાં,
સુખમાં સદા વિક્ટોરિયાને રાખ પ્રભુ આ રાજમાં. ૬
બહુ વર્ષ સુધી અચળ એવું રાજ અમ ઉપર હજો,
વળિ વંશનો વિસ્તાર જન સુખકાર જગમધ્યે થજો;
ઇશ્વર પ્રતાપે અમલ જામે દેશ બેટ ધણાજમાં,
સુખમાં સદા વિક્ટોરિયાને રાખ પ્રભુ આ રાજમાં. ૭
નિર્દોશ તેનો ન્યાય નિશ્ચળ થૈ જગતમાં જામજો,
પ્રતિ દિવસ વાર હજાર જયજયકાર વાણી પામજો;
કરિયે અમે હાંચે સ્વરે ગુણગાન એના ઝગાજમાં,
સુખમાં સદા વિક્ટોરિયાને રાખ પ્રભુ આ રાજમાં. ૮
ધરિ પ્રેમ પ્રભુની પ્રાર્થના કરિ સુખધિ એવું માગજો,
જય થજો જગમાં રાણિજીની શત્રુનું બળ ભાગજો;
શુભ સ્નેહથી ગાજો તમે સૌ સજન ગામે ગામના,
છે છંદ સુંદર નવ નવીન રચેલ દલપતરામના. ૯

ગુજરાતમાં વિક્ટોરિયા રાણીનું રાજ્ય સ્થાપના વિષે.

શુભગી છંદ.

શુભે સંવતે ઓગણી પંદરામાં,
વળી ખેસતે વર્ષ સારા સમામાં;
જહાં ગુર્જરી રાજધાની ખિરાને,
૨૬ રાષ્ટ્રીજનું થયું રાજ આજે. ૧૦

ઉગ્યો સર્વને જીર આનંદ એવો,
જડે રિદ્ધિ કે સિદ્ધિથી થામ જેવો;
વિવાથી વડો વાર છે એમ જાણે,
૨૬ રાષ્ટ્રીજનું થયું રાજ આજે. ૧૧

૬૨ લોકના થોડ મોટે ઉમંગે,
અતીશ દિસે ઉજળાં વસ્ત્ર અંગે;
ગયા શાહિબાજે સહ એજ કાળે,
૨૬ રાષ્ટ્રીજનું થયું રાજ આજે. ૧૨

મળ્યો સર્વ સાહેબનો સાથ સારો,
મળ્યા હોંશથી શેઠ લોકો હજારો;
મળ્યા સ્વાર પાળા મહાશબ્દ ગાળે,
૨૬ રાષ્ટ્રીજનું થયું રાજ આજે. ૧૩

વધ્યો હર્ષ વાંચી સુશ્રાવી વધાઈ,
રજા વાગિ વાળાં રૂડા રાગમાંહી;
હી ગર્જના તોપને ત્યાં અવાજે,
૨૬ રાષ્ટ્રીજનું થયું રાજ આજે. ૧૪

જમ્યા ઘેર ને ભોજનો ભાત ભાતે,
રચી દીપમાળા રૂડી એજ રાતે;
રજા અક્ષરો ઓપિ એમાં રમ્યા ને,
૨૬ રાષ્ટ્રીજનું થયું રાજ આજે. ૧૫

મળ્યા રાજ મેહેલમાં લોક મોટા,
સુશ્રી ભાવણે પામિયા પુષ્પ ગોટા;
કવીને નવી પાલશાલો નિવાજે,
૨૬ રાષ્ટ્રીજનું થયું રાજ આજે. ૧૬

રમ્યો દારૂખાનાતણો ખેલ ખાસો,
તકે તે જુએ લોક ને ત્યાં તમાસો;

દિસે જાણિયે દેતનો દેશ દાંડે,
૨૬ રાષ્ટ્રીજનું થયું રાજ આજે. ૧૭

દોહરો.

એમ બલો ઉત્સવ થયો, હરખ્યો સકળ સમાજ;
કર નેડી પ્રભુને કહે, રહો અચળ આ રાજ. ૧૮

દંડવિજય છંદ.

લંકપુરી સળગી અળગી,
ભભકારથી રાવણની છબિ ભાજ;
કાં પ્રગટ્યો વ્રજ દેશ દવાનળ,
જવાળામુખી ગગને ચઢિ ગાજ;
લોચન ત્રિજનું ત્રિલોચનનું,
ઉધડ્યું દલપત પટે ઉપમાજ;
રાજ સમાજનિ આગળ આજનિ,
રાત સમે બનિ આતસબાજ. ૧૯

સંદેહાલંકાર.

મનહર છંદ.

મેલો ઘેલો પેલો જુઓ આમખેલમાં ઉમેલો,
ગાંડે ગુંથેલો એવો આવે હનુમાનજ;
કાળા હાથ દારૂવાળા દાદી મોહું દીસે કાળું,
પાપડીનો પલ્લો પુટે પૂછડા સમાનજ;
લોક નાસાનાસ કરે ત્રાસ પામી તેને હામે,
એને નાવે આંચ જેના રામજ જમાનજ;
ઠેકી હામ હામ આગ લગાડીને આધો ખસે,
હશે હનુમાનજ કે મુક્ષાં સુલેમાનજ. ૨૦

ઈસ્ટ ઇન્ડિયા કંપનીના હસ્તકમાંથી મહારાણીએ
હિંદુસ્તાનનું રાજ્ય લીધા પછી જર્જ કલાર્ક મ-
વરનર સાહેબ અહિં આવ્યા ત્યારે તેમને હોપ
સાહેબની મારફતે સને ૧૮૬૧ ના અઠોબરમાં
લખી મોકલેલું

કવિત.

શુભો સર અરજ કલાર્ક ગવર્નરજ,
આગે ઇસ્ટ ઇન્ડિયા ઇન્ટરફાર થૈ મયા;
સવાસો વરસ સુધી હિંદુસ્તાનમાં કુકમ,
ચલાવી ચોખૂટ રાણીજને રાજ્ય દૈ મયા;
મામ ધામ હામ સેના સહીત તમામ સોંપી,
ચાહન ચોરી કરી અસુધ્ય ચીજ વૈ મયા;

કહે હાલપતરામ દેખાડી આપું આ કામ,
સખળી સાખાશી તો ભૂટીને તેઓ લે મયા. ૧

સૌરકા.

શ્રી સરકાર ઉચાર, લખવા લાયક જાણિયે;
કદી હવે શ્રીકાર, ઉપમામાં નહિ આણિયે. ૨
વિક્રમ સમ જે વાર, પ્રજા પ્રેમ પામે તમે;
મુખથી શ્રી સરકાર, લાયક મણિ લખશું અમે. ૩

આ કવિતા મુખામુખમાં શેઠ પ્રેમાભાઈ હીમાભાઈના
દરમાબ્યાથી સભામાં બોલવા સારે લાં રચી હતી.

પ્રિન્સ આદ્ર વેલ્સના લગ્ન વિષે.

દોહરો.

લાયક લંદનનો પત્ની, પરણ્યો રૂડી પેર;
તે કારણથી ત્યાં થયો, ધણો ઉત્સવ સૌ ઘેર. ૧

મનહર છંદ.

જે અલેક્ઝાંડરિઆ રાણી વખણાણી તેને,
પ્રિન્સ આદ્ર વેલ્સ રાય પરણીઆ પ્રીતથી;
સર્વ સુખદાયક તે લાયક વિલાયતમાં,
મચ્યો મહોત્સવ જ્યાં રચ્યો વિવા સુરીતથી;
જોવાને અનેક જન મળ્યાં મીજલસમાંહી,
ખૂબ થયાં ખુશી તે ખરેખરાં ખચીતથી;
પામીને પ્રીતી અપાર આશીષ કરે ઉચ્ચાર,
હેતે નરનાર લાં હજાર વાર હીતથી.

ઝૂલણા છંદ.

સ્નેહનાં ચિન્હ સમ અંક સન્મુખતણી,
સાલ ત્રેસઠતણી સરસ જાણી,
જોડ અક્ષર તિથે? પ્રેમથી પરણીયાં,
દસમી મારય દિને સમ રાણી;
એજ શુભ કામનો સરસ ઉત્સવ થયો,
પ્રથમિ મે માસ તારિખ પ્રમાણી;
નિરખિ મુખપ્રાપ્તિ શોભા બહી નવનવી,
કવિત રચિ શું કવિ કહે વખાણી. ૩

દોહરો.

સજ્જન સન્મુખ જે વસે, કિમત અધિક કહીશ;
વિશુખ થએ કિમત જુઓ, ત્રેસઠના છત્રીશ. ૪

૧. તિથે—તિથિમાં.

સરસ રિતે ચણુગારિયું, સખળું મુખાઈ ચહેર;
મહાજનની મિજલસ મળી, પ્રીતે રૂડી પેર. ૫
આતસખાજનો અધિક, ખાસો કીધો ખેલ;
અંતર અચરજ ઉપજે, રચના એવિ રચેલ. ૬

છંદવિજય છંદ.

આતસખાજ ન જાણવિ એ,
ધરિ રાખિ મહાજને ધર્મનિ માળ,
હિંદુનિ રીત? કરી હરખી,
પરણ્યો મણિને હિંદુસ્તાનનો રાજ;
દંપતિને સખળો સુખદાયક,
લાયક હોય કીધો શુભ લાળ,
દેવ રિહી હાલપત કહે,
કરણીય કરે, તન દ્રવ્યધિ તાળ. ૭

દોહરો.

ધન પતાકાનાં ધર્માં, ધર ધર સરસ નિશાન;
જાણે પ્રજા સ્વતંત્ર થે, સૌ થઇ ભુપ સમાન. ૮
દીપકમાળાની દિસે, રચના કમો કામ;
સ્વર્ગનિ શોભાએ કર્યો, વસુધામાં વિશ્રામ. ૯
એ વર કન્યાની અધિક, જીવે જગમાં જોડ;
એવી આશિષ ઉરધકી, કવિજન આપે કોડ. ૧૦
બલિ બાતે સુખ ભોગવો, કરે પ્રજાનાં કામ;
આશિષ આપે એટલી, દિલથી હાલપતરામ. ૧૧
રાજ તેજ રિદ્ધિ વધે, વધે પુત્ર પરિવાર;
કીર્તિ ને કાંતી વધે, વધે સુખ સંસાર. ૧૨
ધધર આશા પૂરશે, કરશે પૂરણ કામ;
એવી આશિષ અહરનિશ, દે છે હાલપતરામ. ૧૩

ગવરનર જનરલ લોર્ડ મેયોનું મૃત્યુ.

તા. ૮ મી ફેબ્રુઆરી સને ૧૮૭૨. તેની
દિલગિરી જણાવવા તા. ૧૫ મી ફેબ્રુઆરીએ
હીમાભાઈ ઇન્સ્ટીટ્યુટમાં સભા બસતી હતી, તે
વખતે કહેલી કવિતા.

૧. મતલબ કે એ આતસખાજ નહિ પણ
હિંદુઓની રીત પ્રમાણે લાળદોમ કર્યો હોય
એવો ભાવ છે.

દાહરો.

અરે પ્રભુ શું આ થયું, કહેતાં કહિ ન શકાય;
દુઃખ ભર આવી દિલગિરી, મનમાં કેમ સમાય ? ૧

હરિગીત છંદ.

મનમાંકિ કેમ સમાય, દુખની દિલગિરી દિલગવિશે,
લાયક ગવરનર લાડ મેયો, મારિયો દુષ્ટે રિસે;
નિર્મળ મતીનો ન્યામવાળો, નજ નિર્દોશી બલો,
હિલનો દ્યાળ દેખિયો, અંતઃકરણનો ગીજળો. ૨

અત્યંત પર ઉપકારિ તે, હિતકારી હિંદુસ્તાનનો,
ઔદાર્ય ઉરમાં આણતો, ગુણ જણતો ગુણવાનનો;
અધિનાથ કોઈ અઢાર જનનો, પદવિ પામ્યો પુન્યથી,
જેનો અધિક જશ જામિયો, નહિ આમી કશિયે ન્યૂનથી. ૩

વિકટોરિયા મહારાણિનો, સરદાર ગર શિરોમણી,
તેનાથિ લાભ મળ્યાતણી, આશા અમારિ હતી ઘણી;
વગ ખૂબ તાણત વિધ વિધે, ઘણાં જાં આ દેશની,
તે દૂર થયો દૂરમરણથી. કહું શી કથા તે કલેશની. ૪

સર્વદા રહેશે સ્મરણમાં, નહિ નામ એનું વીસરે,
અતિ ગુણ અમારા ઉરથકી, નિશ્ચે કદી નહિ નીસરે;
શુણિ દિલ વિશે દિલગિર થયા, ગુણવાન જન ગુજરાતના,
ભરિ સભા શોક જણાવિયો, કહિ બોલ બહુ એ વાતના. ૫

શુભ કામ કરિ આ કામમાં એ, કીર્તિ પામ્યો છે અતી,
ઉપકારિ એવા પુરુષની, એ ઇશ કરજે સદગતી;
સાક્ષી સકળ સંસાર છે, સાહેબના શુભ કામના,
માટે બહુ તું તેનું કરજે, દેવ દલપતરામના. ૬

પ્રિન્સ આર્થ વેલ્સ વિષે પ્રભુ પ્રાર્થના.

તા. ૨૭ મી ફેબ્રુઆરી સને ૧૮૭૨ ને રોજ
આખા ભરતખંડમાં પ્રિન્સ આર્થ વેલ્સને સુખાકારી
થઈ તે માટે પ્રાર્થના કરી હતી; ત્યારે સર મંગળદાસ
નથુભાઈ વગેરે મુખ્યદીના નામકિતાં ગૃહસ્થોએ મંગા-
વ્યાથી અહીંથી જે ઠવિતા રચીને મોકલી હતી તે
નીચે મુજબ.

દાહરો.

જય જય જીવન જીવના, નોધારાં આધાર;
જય જય જગમગ જ્યોતિમય, જય જય જગદર્તાર. ૧

હરિગીત છંદ.

જય જય જગત કર્તાર, ભવભરતાર તું ભગવંત છે,
અત્યંત તું શ્રીમંત ને ઐશ્વર્યવંત અનંત છે;
તું તારનાર ઉગારનાર, નિવારનાર અનિષ્ટનો,
તું થાપનાર ઉથાપનાર, તું આપનાર અભીષ્ટનો. ૨
તું સકળ સ્વામી અચળનામી, ધામિ અવિચળ ધામનો,
શશિ સૂર્ય શેલ સમુદ્ર સૌ, સૃજનાર તુંજ તમામનો;
પ્રભુ તુંજ ચરિત્ર વિચિત્ર ચિત્રિત, ચિત્ર જગત પવિત્ર છે,
ધ્વનિ વાયુ વારિ પ્રવાહની, દશદીશ તુંજ વાનિત્ર છે. ૩

તું વૃણતણો પર્વત કરે, પર્વતતણું વૃણ તું કરે,
સ્મરતાંજ સદા સદાય થઈ, તું હૃદ વિના હરકત હરે;
તુંજ અકળ માયાસકળ થળ થળ પ્રભુ, પ્રબળ બળછેતુંજ તણું,
ઘટ ઘટતણી ઘડિ સુધડ, ઘટના ઘટિત કાર્ય કર્યું ઘણું. ૪

ભયભીતનો ભય ભાગિને, ભવ સુખ ભરે ભગવાન તું,
ગુણ ગાન સુણીને જાનથી, દે છે અમર પદ દાન તું;
પ્રભુ ગરિખના પોકાર તું, શુણનાર સત્ત્વ સમર્થ છે,
બકવાદ તુંજ જશ બાદ, વાદ વિવાદ સધળા વ્યર્થ છે. ૫
તું એક ઇશ હરેક જનનો, નામ ભિન્ન અનેક છે,
તું સર્વની અરજી શુણે છે, નિયમ તારો નેક છે;
તેં આ સમે મહારાજ અરજી, ધારિ ઉરમાં અમતણી,
વિકટોરિયા મહારાણિના, સુત, પ્રિન્સની પીડા હણી. ૬

દાહરો.

પીડા ટાળી પ્રિન્સની, હરખ્યો સકળ સમાજ;
કાજ અધિક ઉત્તમ કર્યું, એ પ્રભુજ તેં આજ. ૭

હુલ્લાલા છંદ.

ઓ પ્રભુ આજ તેં કાજ ઉત્તમ કર્યું,
રાજની રાખિ શોભાજ સારી;
કોટિ લોકોતણી અરજ ધરિ કાનમાં,
ધ્યાનમાં વાત સાક્ષાત ધારી;
ખૂદ તેં આ સમે ખાંતથી ખલક શિ-
ખડગ ધરિ આવતો ખેદ ખાળ્યો,
યોગ્ય વૃપ જાણિને ઉર દયા આણિને,
રાણિના પુત્રનો રોગ ટાળ્યો. ૮

કાજ જેવીજ વિકરાળ જવર જાળથી,
લાલને હાલ ઉગારિ લીધો;
એહ આબાર તલભાર નહિ બૂલિયે,
પાર નહિ એટલો પાડ કીધો;

ભયતણો ભંગ કરિ આજ અણુભંગ,
અમ અંગ ઉમંગનો રંગ ઢાલ્યો,
યોગ્ય નૃપ જાણિને ઉર દયા આણિને,
રાણિના પુત્રનો રોગ ટાલ્યો.

૯

રાજ્ય માલિક પ્રિય લોક પ્રત્યેકનો,
ટેક ધર એક વીવેકવાળો,
શાભિતો સર્વદા શ્રેષ્ઠ જન સાથમાં,
જે રતીનાથ જેવો રૂપાળો;
પાળનારો ઘણા પ્રાણિનો પેખિને,
પ્રેમથી આ સમે તેજ પાલ્યો,
યોગ્ય નૃપ જાણિને ઉર દયા આણિને,
રાણિના પુત્રનો રોગ ટાલ્યો.

૧૦

સદ્ગુણી સદ્ગુણ જે જંતુ આ જગતમાં,
શ્રેષ્ઠથી શ્રેષ્ઠ વળિ જે વસે છે,
સર્વનો સ્વામિ તું છે અંતે સર્વની,
સર્વદા તૂંજ સંભાળ લે છે,
ભૂપતા ભૂપ તેં ભૂપસુત ભયથકી,
ભરતનો ખંડ ભયભીત બાલ્યો;
યોગ્ય નૃપ જાણિને ઉર દયા આણિને,
રાણિના પુત્રનો રોગ ટાલ્યો.

૧૧

તારિ કરણાથિ ઉર આશ સધળી ફળે,
તારિ કરણાથિ ભય નાશ બાસે,
તારિ કરણાથિ સંસારિને થાય સુખ,
તારિ કરણાથિ સૌ કષ્ટ નાસે;
દાખિ દિલમાં દયા કુંવરના દેહને,
નેહની નજરથી તેં નિહાળ્યો,
યોગ્ય નૃપ જાણિને ઉર દયા આણિને,
રાણિના પુત્રનો રોગ ટાલ્યો.

૧૨

પ્રેમથી તુજ પગે લાગિને માગીએ,
કુંવરનાં કોટિધા કષ્ટ જાળે,
તેજ વરદાન દે તું મહા તેજધર,
અધિપતી એજ અંગ્રેજ થાળે;
હે હરી હેતથી સર્વને હર્પનો,
ખાંમુખાં આજ તેં ખંગ વાલ્યો;
યોગ્ય નૃપ જાણિને ઉર દયા આણિને,
રાણિના પુત્રનો રોગ ટાલ્યો.

૧૩

છપો.

રાણિ તનુજનો રોગ, તરત અરજી શુણિ ટાલ્યો,
જનનો જીવન પ્રાણ, સ્નેહથી તેં સંભાળ્યો;
તેમજ તુજ જનતણી, હરી હરકત તું હરજે,
વરસાવી અમિ વૃષ્ટિ, દષ્ટિ કરણામય કરજે;
આશા પરિપૂરણ પૂરજે, તું પ્રભુ પ્રજા તમામની,
આ અરજી ઉરમાં ધારજે, દિન દિન દલપતરામની. ૧૪

દાહરો.

સતાવિશમી તારિખે, ફેશ્તુઆરિ ખોતેર;
પ્રાર્થના પ્રભુની કરે, સ્નેહે મુખર્ષ શહેર. ૧૫

એજ તારીખે અમદાવાદ ટ્રેનિંગ કોલેજમાં સભા
બરાધ હતી, તેમાં મેં કવિતા સંભળાવી તે નીચે
પ્રમાણે:—

દાહરો.

ભક્તોનાં દુઃખ ભાગવાં, તે છે તારી દેવ;
સહાયતા કરિ આ સમે, દુખ હરનારા દેવ. ૧૬

હરિગીત છંદ.

હે દેવ દુખ હરનાર તું, તુંજ પરમ શક્તિ અપાર છે,
તું જગતનો કર્તાર, અગણિત સૃષ્ટિનો આધાર છે;
તેં આજ અમ ઉપર પ્રભુ, બહુ કોટિધા કરણા કરી,
વિકટોરિયા મહારાણિના સુત પ્રિન્સની પીઠા હરી. ૧૭
હક સકળ હિંદુસ્તાનના, મળવાની આશા એ થકી,
પરિપૂર્ણ પ્યારો પ્રજા સૌને, તે કુંવર છે તે થકી;
તેં રોગ તેનો ટાળિયો, ઉપહાર એ બહુ માનિયે,
તેં જરૂર જીવતદાન દીધું, વાત નહિ ને ન્હાનિ એ.
તેમજ અમે વળિ તુજકને, નમિ મુખથી એવું માગિયે. ૧૮
તે થાય રાજ અમતણો, તુજને પગે લાગિ લાગિયે;
રૂડી રિતે રૈયતતાળું, રક્ષણ કરે દિન રાત તે,
અતિ સ્નેહથી સંભાળ રાખે, સર્વદા સાક્ષાત તે. ૧૯
સંકટ સરવ એ કુંવરનાં, પ્રભુ તું તતક્ષણ ટાળજે,
આવીજ રીતે ઉર ધરી, વળી સર્વદા સંભાળજે;
કરણા ઘણી થઈ સકળ ઉપર, અખિલ જગના ઇશિની,
જીતુગ હાથજોડી સર્વજન, જય જય કહો જગદીશની. ૨૦

૧. એ.

ગવર્નર સાહેબ રાજકોટ પધાર્યા તે વિશે.

(રાજકુમાર કોલેજના રાજકુમારોએ રચાવી
મંગાવેલી કવિતા. તારીખ ૩૦ મી નવેમ્બર સને
૧૮૭૪.)

દોહરો.

વિજયવંત પુલકાકિસ છે, સુખમના મહારાજ;
સોરઠ મધ્યે સંચર્યા, અધિક હેતથી આજ. ૧

હરિગીત છંદ.

મહાભાગ્ય આ સોરઠતણાં, સાહેબ વિચર્યા સ્નેહથી,
કરણા નજરથી નિરખશે, તાજે જણાશે તેહથી;
જેણે સુધારો સરસ કરિને, રાજ્યધર્મ રખાવિયા,
ગુણિયલ ગવરનર ન્યાયી નરવર, સરસ અવસર આવિયા. ૨

ચોપાસ પૂર્ણ પ્રકાશ પ્રસરે, ઉદિત રવિ આઠાશમાં,
જનવૃંદલ્યમ આનંદ પામ્યા, વિચરિ વિવિધ વિલાસમાં;
નિર્મળ વધારી ન્યાયને, અન્યાયને અટકાવિયા,
ગુણિયલ ગવરનર ન્યાયી નરવર, સરસ અવસર આવિયા. ૩

કોલેજ રાજકુમાર ફેરી, અધિક શોભી આ સમે,
મણિ જેમ કુંદનમાં મળે, જન જાતિને જોતાં ગમે;
પ્રીતે ભલી પરીક્ષા કરી, વળિ પાઠ પણ વંચાવિયા,
ગુણિયલ ગવરનર ન્યાયી નરવર, સરસ અવસર આવિયા. ૪

સોરઠતણી શોભા દિસે, ધંદ્રાપુરી સમ આજની,
અસ્વારિ આવી ઓપતી, મુંબાઇતણા મહારાજની;
પરમાર્થ મારગ પ્રજા કરિને, દૃષ્ટ માર્ગ દખાવિયા,
ગુણિયલ ગવરનર ન્યાયી નરવર, સરસ અવસર આવિયા. ૫

ધન ધાન્યની વૃદ્ધિ થશે, વૃદ્ધિ થશે વિદ્યાતણી,
આપત્તિ ટળશે ને થશે, સંપત્તિ સંપતણી ધણી;
વિદ્યા વધારી વિધવિધે, બહુ બુદ્ધિવંત બનાવિયા,
ગુણિયલ ગવરનર ન્યાયી નરવર, સરસ અવસર આવિયા. ૬

જ્યમ ચંદ્ર દેખિ ચંકાર હરખે, મોર હરખે મેહથી,
લ્યમ હર મનુષ મન હરખિયાં, સાહેબના શુભ સ્નેહથી;
દર્શન તણો દૈ લાભ લોક, હરેકને હરખાવિયા,
ગુણિયલ ગવરનર ન્યાયી નરવર, સરસ અવસર આવિયા. ૭

દીપોત્સવીથી દશ ગણો, દસરા થકી દસ સો ગણો,
ઉત્સાહ ઉપજ્યો સર્વને ઉર, ૧૬૨મુદ્દત થકી ઘણો;

૧. વાસ્તુમુદ્દત કરતાં પણ.

સંચરી સોરઠ દેશમાં, નિજ ગુણુ વિશેષ ગજાવિયા,
ગુણિયલ ગવરનર ન્યાયી નરવર, સરસ અવસર આવિયા. ૮

લાયક લખાશે લેખથી, દિન આજનો ઇતિહાસમાં,
ઉગ્યો ભલે આદિત્ય આજ, અખંડ હર્ષ ઉજાસમાં;
ભગવાન તેનું બહુ કરે, ભૂપાળ કુંવર ભણાવિયા,
ગુણિયલ ગવરનર ન્યાયી નરવર, સરસ અવસર આવિયા. ૯

આવા દિવસ પ્રભુ નિત્ય આપે, એવિ ઇચ્છા આણિયે,
અંતરતણો ઉભરો બધો, વણવિ ન શકિયે વાણિયે;
નિજ પ્રેમરૂપી પુષ્પથી, વિધવિધ પ્રકાર વધાવિયા,
ગુણિયલ ગવરનર ન્યાયી નરવર, સરસ અવસર આવિયા. ૧૦

દોહરો.

વળિ જ્યાં જ્યાં વિચરે તમે, સુખ પામે સૌ મામ;
ઉરથી આશિષ એટલી, દે છે દલપતરામ. ૧૧

પ્રિન્સ ઓફ વેલ્સ મુંબાઇમાં આવ્યા તે વિશે. ૧

દોહરો.

મહારાણીના મુગટના, જવાહીરમાં જેમ;
કોહિનૂર ચળકે ઘણો, દિવસ આજનો એમ. ૧

સન અઢાર પંચોતરે, વિમળ નવંબર માસ;
અષ્ટમદિન ઓપાવશે, અત્રેનો ઇતિહાસ. ૨

પ્રિન્સ વેલ્સ પગલું ભર્યું, પુર મુંબાઇ મોઝાર;
અતિ ઉત્સવ એથી થયો, હરખ્યાં સૌ નરનાર. ૩

કેસરે હિંદ વિશે.

(તા. ૧ લી જાનેવારી સને ૧૮૭૭ ને રોજ
અમદાવાદમાં શેઠ હડીસિંગની બાહારની વાડીએ
દરબાર ભરાયો હતો, તે વખત ઠહેલી કવિતા.)

કવિત.

યજ્ઞતણો અશ્વ જેમ આજ અંગરેજતણો,
વિજળીનો તાર આખા ખંડમાં ફરી વળ્યો;

૧. આ બાબતના ૧૫૦ છંદ રચીને અહિંની
પ્રાકિટસિંગ સ્કૂલના માસ્તર મોહનલાલ કલ્યાણજીની
મારફતે અંગ્રેજીમાં તરજુમો કરાવીને વિલાયતમાં
મોકલ્યા હતા તેની નકલ પણ ગેરવલ્લે ગઈ.

વસ્તીમાં કે વન વિશે રાજા કે નેવાસી કોઈ,
અટકાવનાર નહિ ત્રાસ તે વિશે ટળ્યો;
એમ આખો ખંડ જીતી રાજસુય યજ્ઞ રચ્યો,
એથી ધણા રાજનો સમાજ આજ છે મળ્યો;
કહે દલપતરામ અસલ કદી આ ઠામ,
આવો એક છત્રધારી સૃષ્ટિમાં ન સાંભળ્યો. ૧

જંગલનાં જળાશય ઝાડ ને જંગલી લોક,
ઠરતાં ખરાબ ભય ભૂપનો ન રાખતા;
તે માટે સિંહુરનાં ત્રિશુળ મૂળથી કરતા,
ભાળી ભય પામી આ છે દેવ એમ ભાખતા;
આ જુઓ અચળ આજ તારતણા થંભને તો,
નથી જો ત્રિશુળ તોય નથી તોડી નાંખતા;
એજ અંગરેજતણા તેજનો પ્રતાપ જાણો,
જેનું નામ સાંભળીને સામું નથી ઝાંખતા. ૨

દોહરા.

રાવણુ સીતા લે ગયો, રામ આણુ હતી તોય;
આ અવસર અંગ્રેજની, આણુ ન લોપે કોય. ૩
વનભથી કે પાતાળથી, નીકળશે તુપ દૂત;
એવું જાણી અંતરે, બડકી ભાંગે ભૂત. ૪
જેમ હાથ લે સુંદમાં, અનાયાસ રચરવિંદ;
તેમ રાણી આ દેશ લઈ, બની “કૈસરે હિંદ”. ૫

કુલણા છંદ.

રાજ અધિરાજ વિકટોરિયા રાણિયે,
કૈસરે હિંદ ઇલકાબ લીધા;
પ્રીત પરિપૂર્ણથી આજથી પાળવા,
ઉકથનથી જાણિએ કોલ દીધા;
પરમ પ્રેમે હવે અધિક ગણિ પાળશે,
રાજશે સર્વ સંતાપ પોતે;
એમ જાણી થઈ ભરતભૂમી ભલી,
જેમ શોભે શશી પૂર્ણ જ્યોતે. ૬
આજ આદિત્ય આભાસ ભાસે બસો,
છે ભલી ભૂમિ સોનાયિ ઝાઈ;
ન્યાં જુઓ ત્યાં સુઆનંદ આનંદ છે,
વાયુની ક્ષલહરિ એવીજ વાઈ;
શી ઠહું સરસ શોભા અતી આજની,
રાજસુયજની રીત કીધી;

ઈંદ્ર દરબાર અનુસાર અતિ ઓપતી,
દિક્ષિને આજ શોભાવિ દીધી. ૭
લેખતાં દ્રવ્ય અધલાખનો ત્યાં વળી,
સરસ ઈંદુતદ્રવ્યનો હોમ થાશે;
નાચશે અપસરા નારિ ગાંધર્વ જન,
પ્રીતથી ગીત ગુણુ ગાન ગાશે;
સિંહ ને વાઘ ને નાગ રજલમ વળી,
શેરખાં પાડખાં સર્વ મળશે;
જે કદી સંપથી નહિજ જોડે વસે,
તેતણાં વૈર તતકાજ ટળશે. ૮

સ્વર્ગ સમ ભરતની સર્વ ભૂમી બની,
હાદ કીધો બસો ઠામ ઠામે;
શહેર પ્રત્યેકમાં સરસ શોભા બની,
દીપમાળા ધરી ધામ ધામે;
અહમદાવાદમાં આજ રચના બની,
જીવિત જોનારનું ધન્ય જાણું;
છાવણીમાં થઇ છોળ આનંદની,
વિવિધ રચના ધણી શી વખાણું. ૯

પાયદળ શસ્ત્ર ધરિ આવિ ઉભું રહ્યું,
જીત કરી જાણિયે સૈન્ય આવ્યું;
શોભિતે વેશ સરદાર સર્વે મળ્યા,
સર્વને સૈન્ય તે ભાળિ બાવ્યું;
તોપ બંદૂકના ત્યાં બડકા થયા,
વિવિધ વાજ્ર ત્યાં ખૂબ વાગ્યાં;
જાણીએ પૃથ્વિને પવંતો વન તર,
લાભ ગણિ ગર્જવા ખૂબ લાગ્યાં. ૧૦

જે સમે સૂર્ય પશ્ચિમ ભણી સંચર્યો,
કૈસરે હિંદની ભેટ કરવા;
તે સમે શેઠ હકીસિંગની વાડમાં,
માંડિ મિજલસ ભલી ખાત ભરવા;
સાહુકારો તથા સાહેબો સૌ મળ્યા,
લાયકી નિરખવા યોગ્ય લાગે;
રાજસુયજના જેમ મંડપ વિશે,
પ્રિય જનો જોઇને પ્રેમ જાગે. ૧૧

બંગલામાં તથા બંગલા બહાર પણ,
દિક્ષિ દીવાની ઓપે અતીશે;

જેમ આકાશ પ્રતિબિંબ જળમાં દિસે,
તેમ તખ્તતા વિશે સર્વ દિસે;
હોજ વિશાળ ત્યાં વર્તુળાકાર છે,
શામિતા દીપ શુભ કીધ શીશે;
ચંદ્ર ફરતું દિસે જેવું ચોમાસમાં,
વર્તુળાકાર આકાશ વીશે.

૧૨

૧વાંચિયો પત્ર પછિ શુભ સમાચારનો,
સાંભળી દર્પ ઉભરાય દેયે;
ચંદ્રનાં કિરણથી જેમ ઉભરાય નિધિ,
ઉપમા અન્ય શી એવિ દેયે;
સરસ સરદારને માનપત્રો દઈ,
કવિતણું યોગ્ય રસન્માન કીધાં;
સખ્ય લોકોતણું તેમ સન્માન કરી,
પુષ્પ ગૂલાળજળ પાન દીધાં.

૧૩

દોહરો.

સભાસદોને માન દઈ, આપ્યાં બાંટાં એમ;
માનપત્રનાં માન દઈ, આપે ખલિતા જેમ.

૧૪

ઝૂલણા છંદ.

આજ આકાશમંડળ દિસે ઓપતું,
ભૂમિમંડળ વળી સરસ બાળ્યું;
રાજમંડળ વળી રાજ ફરખારમાં,
બબકતું આજ અતિશે નિહાળ્યું;
લહરિ આનંદની આજ ત્રણ લોકમાં,
જાણિયે રાજનું તેજ ખૂલ્યું;
સરસ શોભા ધણી કેતી હું વર્ણવું.
એકની નિરખતાં એક ભૂલું.

૧૫

આજ આ શહેરમાં સરસ રચના રચી,
અવનીમાં જેમ વૈકુંઠ આવ્યું;
ધન્ય સાબરમતી નીર નિરમળ વહે,
ધન્ય શ્રીનગર ભૂપે ભજવ્યું;
દીપમાળા ભલી ઠામ ઠામે દિસે,
લક્ષમાં લાવતાં ચિત્ત લોભે;

વાવટાની છખી શી કહું વર્ણવી,
મેલના ધનુષ સમ સરસ શોભે.

૧૬

છડરિયે દાર ને છડરિયે ચોઠ વળિ,
દીપમાળા બની લાલદારે;
બદના દાર ને બદના ચોકની,
દીઠિ શોભા સઉથી વધારે;
દીઠિ ત્રણ દારની પંકિત સોલામણી,
એની કહું ઉપમા એક એવી;
શોભીતા જેમ શણગાર સજીને ઉભી,
લક્ષ્મિ ને શારદા ૧શક્તિ દેવી.

૧૭

દાર દિરા મણી રચિત હાથે ધર્મા,
ખૂંપ હીરાતણા શીશ શોભે;
લટકતાં લૂમખાં હોય હીરાતણાં,
નિરખવા સ્થિર થઈ લોક થોભે;
દાર કેરી કમાનો દિવાથી ભરી,
દેવિયે દામણી જેમ બાંધી;
દીપકો કમળ આકાર બે બાજુએ,
રશ્મિવણમાં જાલ બે જેમ સાંધી.

૧૮

કૈસરેહિંદ જીવો ધણું એ રિતે,
અક્ષરો ઠામ ઠામે જણાતા;
જાણિયે અચળ એ છટ્ટીના અક્ષરો,
ધારિયા આવી આપે વિધાતા;
બદનો ચોક છે યજ્ઞમંડપ બલો,
વેદિકા સમ નવો બાગ તેમાં;
સર્વ શોભા શિરે જાણિયે મુગટ છે,
જુક્તિ છે સર્વથી સરસ જેમાં.

૧૯

ત્યાં પતાકા ધજા તોરણો બાંધિયાં,
બે દૂવારા દિસે કલશ થાપ્યા;
દીવડાં શીવડાં રત્ન દીપક રચી,
દીપ દીક્ષાળને જેમ આપ્યા;
જાણિયે એજ જળપ્રલયના સમયનું,
૩ મનુતણું નાવ ધસડાઈ આવ્યું;

૧. કલેક્ટર બારોડેલ સાહેબે.

૨. નગરશેઠની તરફથી કવિને જાલનો સિર-
પાવ આપતાં કલેક્ટર સાહેબે ઠહુંકે કવિરાજ આજ
સારા અવસર ઉપર હું તમને આ સિરપાવ આપું છું.

૧. જોરની દેવી જેને સિંહવાહિની અથવા
વાધેશ્વરી કહે છે તે. ૨. કાન. ૩. જાણે કે
સાબરમતીની રેલરૂપી જળપ્રલયમાં નાહાતું નાવ
ધસડાઈ આવ્યું હોય એવે આકારે છે.

પક્ષી પશુ જાડ વળિ સમરૂપિ સહિતને,
પ્રલયથકી હોય ઉગારિ લાવ્યું. ૨૦

સ્થીર છે જાડ કે તે કુવાથંબ છે,
વાવટા શઢ બન્યા સરસ તેમાં;
છે રૂડાં શિખરો સરસ સુકાન સમ,
દીપ મણિ માળ છે માલ જેમાં;
રક્ત ને પીત લીલા રૂડા રંગની,
ત્યાં પડે છે પ્રભા દીપ કેરી;
જેમ બાનુતણાં કિર્ણના ભાસથી,
ધંદ્રધનુ કાંતિ ઉપજે ધણેરી. ૨૧

નિર્મિથો પૂલ દીસે નદી ઉપરે,
એવિ પણ યુક્તિ દેખાય એમાં;
કાચળા આદિ જળ જંતુ કૃત્રિમ તથા,
નાવ તરતું મૂક્યું સરસ તેમાં;

ભદ્ર અવસર ભલો આજ આ આવિયો,
સરસ ભભકો કર્યો ભદ્રકાળી;
જાણવી તે કૃપા જગત કર્તાની,
ભરતની ભૂમિ થઈ ભાગ્યશાળી. ૨૨

ચળકતી સરસ ચૌટા અને ચોકમાં,
દેખિયે દીપતી ઉદીપમાળા;
જાણિયે ધરણિયે અંગપર ધારિયા,
હાર હીરામણીના રૂપાળા;
રાશિ નક્ષત્રનાં ચિત્ર રણિયામણાં,
ધૃતિરે આભમાં જેમ કીધાં;
તેમ દીપાવડી દીપમાળાતણાં,
ચિત્ર વિચિત્ર શોભાવિ દીધાં. ૨૩

સૈકડો વર્ષમાં આજના દિવસ સમ,
દિવસ આનંદનો આજ આવ્યો;

૧. તેમાં દિવા સમરૂપિના તારા જેવા દેખાતા હતા. ૨. કલ્યાણકારી. ૩. તે દિવસ નગરશેઠને અંગલે તથા શેઠ માણેકજી મંચેરજી, શેઠ નવરોજજી પેસ્તનજી, ખાન સાહેબ નવરોજજી કેકેબાદજી, શેઠ ખરશેદજી નસરવાનજી વાડીયા, શેઠ શહાપુરજી સોરાબજી મોગલ, શેઠ ભગુભાઈ પ્રેમચંદ અને સ્વામિનારાયણના આચાર્ય એએએ પોતાનાં મકાન દિવાથી તથા વાવટાથી શણગાર્યા હતાં. કારંજવાળા શેઠ કાવસજી મંચેરજીએ સરસ રોશની બે દિવસ સુધી કરી હતી.

હરખથી લૈ ધણું હેમ હીરા મણી,
વસ્તિયે જાણિયે છે વધાવ્યો;
આવિયા દેવ આકાશથી ઊતરી,
જાણિયે આજ ઉછરંગ જેવા;
પૂર્વજે આજ શું અવનિમાં આવિયા,
પૂર્વ દીઠેલ તે ખેદ ખોવા. ૨૪

કે ભલિ ભૂમિયે નેત્ર લાખો કર્યાં,
નિરખવા આજ આનંદ આવો;
કે રૂડો રતનભંડાર આ ઉધડ્યો,
આપવા લોકને સરસ લાવો;
કે પૂરા પુણ્યથી આજ પૃથ્વી વિશે,
મણિતણો અધિક વર્ષાદ વસ્યો;
દીપમાળા તણો સરસ દેખાવ તે,
કવિતણે દીલ એવોજ દસ્યો. ૨૫

ઉજળાં વદન છે આજ સૌ લોકનાં,
ઉજળાં વસ્ત્ર પણ આ પ્રસંગે;
ઉજળાં ચોક ચૌટાં વળી આજ છે,
રંગિયાં રાણિના સુજસ રંગે;
કેદખાનાતણી આજ કાળપ ગઈ,
વાત ખીજની લાં શી કહેવી;
અવનિ આકાશ આભાસ છે ઉજળો,
જુક્તિ બનિ સરસ જેવાનિ જેવી. ૨૬

જીવજી અતિ ધણાં વર્ષ વિઝટારિયા,
પાળજી દેશને પ્રેમ આણી;
જગત કર્તાનિ કરણાથકી તે થજી,
સર્વ સૃષ્ટી શિરે એક રાણી;
પૂત્ર પરિવાર સૌ પરમ સુખ પામજી,
જમજી જગતમાં સુજસ તેજો;
ધૃષ્ટ કરણાથકી અધિક સુખપ્રદ થજી,
ઓ પ્રભુ વિશ્વમાં અમલ એનો. ૨૭

જેહના અમલથી અધિક વિદ્યા વધી,
જેહને અમલ ભય સર્વ ભાગ્યો;
ભાગ્યશાળી પ્રજા આજ સુખ ભોગવે,
જાણિયે આજ સતજીવ જાગ્યો;
વસ્તીને ઓપતા વિવિધ વૈભવ મળ્યા,
વાહનો આજ વીમાન જેવાં;

૧. અમદાવાદના કેદખાનાને ધણાં વર્ષથી કાળો રંગ લગાવતા હતા પણ આ વર્ષથી ઘોળો રંગ લગાવ્યો.

જુલમ સરવે ગયો જોયો જુલમીતણો,
કારમાં ઉપજ્યાં સૂખ કેવાં. ૨૮
પુત્રનું પ્રેમથી માત પાલન કરે,
આપણું હિત સદા એમ કરશે;
વિવિધ વિદ્યાતણી ખૂબ વૃદ્ધિ કરી,
હેતથી હરકતો સર્વ હરશે;
દેશિને શ્રેષ્ઠ અધિકાર તે આપશે,
પૂરશે આશા સૌ રૂડી રાણી;
ખૂબ દિલ ખુશિ થઈ બહુ સ્વરે બોલજો,
સજ્જનો સર્વ જયકાર વાણી. ૨૯

દાહરો.

ધરવી વર્ષ અઢારસે, ઉપર સત્યોતેર;
વર્ષ બેસતે દિન બની, લાયક લીલા લેહેર. ૩૦
ચળકે નભમાં ચંદ્રમા, અધિક તેજ આ વાર;
નિજ ૧ દિનની છબિ નિરખિને, પામ્યો હર્ષ અપાર. ૩૧
અવર દિવસ કહિયે કિયો, ઉત્તમ આજ સમાન;
બંધિખાને બંધથી, છુટયા રાખિવાન. ૩૨
દેજો હક આ દેશિના, લેજો મુખે સલામ;
હરથી આશિષ એટલી, દે છે હલપતરામ. ૩૩

મહારાણીની પ્રશંસા.

મનહર છંદ.

પ્રથમ રમુની પછી કહીએ કરની જુની,
રહી હતી મુની રૂડી ગાદી ધર્મરાજની;

૧. સોમવાર.

૨. આખા હિંદુસ્તાનમાંથી સધળા મળીને ૧૫૯૮૮
કેહીઓ છોડવામાં આવ્યા હતા.

શુણી આજ વાણી વિક્ટોરિયા જે રાણી મહા,
રાણી કહેવાણી તેના તખ્ત ને તાજની;
દેશમાં દોલત થાશે જનોનાં દરિદ્ર જાશે,
કથાઓ લખાશે તેના રૂડા રાજ કાજની.
જોઈ જોમ શશી નૂર સાગરમાં ચડે પૂર,
ઉપજ્યો આનંદ ઉર ધન્ય ધડી આજની. ૩૪

વિશ્વમાં તો ક્યાંથી જોઈ જડે વિક્ટોરિયાની,
દેવી જેવી હોય એવી સુંદર શોભીતી છે;
સતીપણું જેનું સર્વ કહે છે સીતા સમાન,
રૂપ જોઈ જાણીએ જે એજ દેવી રતી છે;
લાયક નશીબદાર જાણિયે લક્ષ્મી એજ,
વાણી વિષે શાણી તે સાક્ષાત સરસ્વતી છે;
કહે હલપતરામ જે જે ઉપમા તમામ,
ઠવિયો કહે છે તે તો તેનેજ લાગતી છે. ૩૫

મેઘના સમાન જેનું મન છે ઉદાર મોટું,
સાગર સમાન ગુણ ગંભીર ગણાઈ છે;
રાજનીતિ જાણવામાં જુઓ જે છે રામ જેવી,
પાંડવ સમાન શત્રુ જીતવા પંકાઈ છે;
બુગોળ બુગોળ વિદ્યા બેઠની બણેલી ભલી,
સૃષ્ટિની રચના જેના મનમાં સમાઈ છે;
કહે હલપતરામ આ જગત કરનારે,
બસે નરતત્વની બનાવી એક બાઈ છે. ૩૬

દાહરો.

મહારાણીના મુગટનું, તપો જગતપર તેજ;
સ્વતંત્રતા ને ન્યાય શુભ, આપે અમને એજ. ૩૭

પ્રકરણ ૨ જું.

સ્વદેશવાત્સલ્ય તથા કળાકૌશલ્ય.

દોહરો.

રાજ થયું શુભ આજ તો, સરવે સુજન સમાજ;
સ્વદેશવત્સલ થઈ હવે, કરો સુધારો કાજ. ૧

મનહર છંદ.

સુધારો કરો સ્વદેશી સ્વદેશાભિમાન ધરો,
ચીન ને વિલાયતી હુનર લાવો ચાલીને;
આગગાડી જેવાં જત્રો અનેક તૈયાર કરો,
ઉઘમ આદરો કર્મનો દિલાસો દાહીને;^૧
ધીમે કામ કરો દેખાદેખી દ્રવ્ય ન વાવરો,
વિધાને વધારો અન્ય દેશ અવગાહીને;^૨
સંપ સજ્જે કેક તજ્જે વર્તમાનપત્ર વાંચો,
સ્ત્રીકેળવણી કરો ભણાવી કરી ગાહીને. ૨

દોહરો.

બાળલગ્ન બહુધા તજ્જે, શુભ ચાલે ધરસુત્ર;
ઉત્તમ લક્ષણથી ગણો, ઉત્તમ કુળના પુત્ર. ૩
ઉચ્ચ બુદ્ધિવર્ધક બનો, ધરો દેશની ઠાઠ;
સ્વદેશવત્સલ થી સદૃ. કરો એમ શુભ કાજ. ૪

સુધારો કરવા વિશે.

દોહરો.

હળી મળી હળવે રહી, પુરો જણાવી ખ્યાર;
સંભળાવજો સજ્જનો, ધિરે સુધારો સાર. ૧

ભુજંગી છંદ.

લખું વિનતી વાંચિને દેશિ લોકો,
જતી રિદ્ધિને દૂર રસ્તેથી રોકો;
અરે બોલનો તોલ માની અમારો,
કુધારો ન ધારો સુધારો વધારો. ૨
ચડી ચાર પાસે બધી રિદ્ધિ ચાલી,
અજ્ઞતા ખુટીને થયા ખૂબ ખાલી;
વિમાસી હવે વાત વેગે વિચારો,
કુધારો ન ધારો સુધારો વધારો. ૩

છુટા છોક થૈને તમે વહેમ છાંડો,
મહા હીમતી થૈ હવે પાય માંડો;
અરે આપણી સંતતીને ઉગારો,
કુધારો ન ધારો સુધારો વધારો. ૪

થશે કષ્ટ જો વહેમ મધ્યે કુટાશો,
ભયાં લોકના થોક મધ્યે લુટાશો;
નહિ આવશે દુઃખનો એક આરો,
કુધારો ન ધારો સુધારો વધારો. ૫

પ્રજા જો તમારી સુધારો ન પામી,
ગરીબીથી જીવે કરીને ગુલામી;
અમેરીકનોની દશા જોર ધારો,
કુધારો ન ધારો સુધારો વધારો. ૬

જવું ચીન વીલાયતે લાભ જાણી,
નહિ તો થશે ધારણા બૂળધાણી;
ન રાખો હવે હઠ જૂઠો નહારો,
કુધારો ન ધારો સુધારો વધારો. ૭

સજ્જે મિત્રતા સજ્જનો સર્વ સાથે,
મટે આપદા આવતી આપ માથે;
અરે અંતરે વાત આ તો ઉતારો,
કુધારો ન ધારો સુધારો વધારો. ૮

ખશી જાય જો મચ્છ પાણી અખૂટે,
નહિ તર્કડે ત્યાં તણી ?સેર તૂટે;
નહિ તો પછી કષ્ટનો ક્યાં કિનારો,
કુધારો ન ધારો સુધારો વધારો. ૯

દશા દૂર દેશો તણી તો તપાસો,
તહાં વીચરીને વશી રાતવાસો;
સુરીતે શિખો જૈ રૂડ રાજગારો,
કુધારો ન ધારો સુધારો વધારો. ૧૦

વશી સખમાં લોક લે ખૂબ લાવો,
તમે ચોંપથી ચાલ તેવા ચલાવો;
વડા દુઃખના ચાલ વેગે વિદારો,
કુધારો ન ધારો સુધારો વધારો. ૧૧

છુટે દુઃખ છે ને ઉપાયો છતાં તો,
સુખી સૌ વસો, શીદ દુઃખી થતાં તો;
નચિંતે નડે તે પ્રબંધો^૧ નિવારો,
કુધારો ન ધારો સુધારો વધારો. ૧૨

અરે સાંભળો સજ્જનો શુદ્ધ આ મેં,
રમ્યા છે રૂઝા છંદ દસપતરામે;
શુભી રાખજો ચિત્ત વીચાર સારો,
કુધારો ન ધારો સુધારો વધારો. ૧૩

દોહરા.

લેશ ન આળસ રાખશો, જન વિદ્વાન વિશેષ;
માંહેનત કરો હમેશ તો, સુધરે સર્વ સ્વદેશ. ૧૪
ધાસ માંહિથી ધડં થયા, પશુથી મનુષ્ય સમાજ;
એમ સુધરતું આવિયું, છે નમુના હજી આજ. ૧૫
આગમોટ આ તો જુઓ, જૂનાં જુઓ જહાજ;
ફેરફાર કરતાં થયો, એમ સુધારો આજ. ૧૬
સુધરેલા સરખો ન થા, સુધરેલો થા વીર;
મીઠા^૨ જેવું નહિ બહું, મીઠું બહુજ નીર. ૧૭
સઘળા જન આ જગતમાં, કદી ન સુધરનાર;
ખાડા ટિંખા વગરની, પૃથ્વી નથી થનાર. ૧૮

કેતકી પ્રબંધ.

મનહર છંદ.

વેદના જપાવે મંત્ર વેદનાજ પામે રોગી,
વેદ કને જોજો મટે વેદકને જોરથી;
ભોજન ધરાવ્યા વિના ભોજ ન ધરાય રાય,
ગાયક દિશો દિશાથી ગાય કદી સોરથી;
વરસે ન વાદળી તે વરસે^૩ નવા ઉચ્ચારે,
ન દીદા મેં મોટા ધરા નદી હામે^૩ ઝોરથી;
ધારો હલ પક્ષાથી સુધારો હલપત કહે,
થાય દૂધ ઢોંગથી ન, થાય દૂધ ઢોરથી. ૧૯

૧. પ્રબંધ-બંધી ૨. મીઠાજેવું-લવણ જેવું.
૩. મોરના નવા ઉચ્ચારથી.

સ્વદેશાભિમાન^૧ વિશે.

ઉપેન્દ્રવજ્ર વૃત્ત.

મળી રહે છે ખગ એક માળે,
કરે સહ સંપન્ન કષ્ટ કાળે;
તમે બધા તેમજ પક્ષ તાણો,
અરે સ્વદેશી અભિમાન આણો. ૧

ઠહું કયા શી મધમાખિ ફેરી,
ધરો બનાવે મળિને ધણેરી;
વિચારિને વાત તમે વખાણો,
અરે સ્વદેશી અભિમાન આણો. ૨

વનેચરો જે વનમાં વસે છે,
હળી મળી શત્રુ સમા ધસે છે;
સ્વજાતિમાં સંપ રહે રચાણો,
અરે સ્વદેશી અભિમાન આણો. ૩

કુસંપથી કષ્ટ કરોડ માથે,
જુઓ દિસે જંપ સુસંપ સાથે;
ખરે ખરો છે ખપનો ઉખાણો,
અરે સ્વદેશી અભિમાન આણો. ૪

કુસંપથી પાંડવ કૌરવોએ,
લડી પડી લાભ લિધો ન કાચે;
ધણોજ તોટા ધરમાં ધલાણો,
અરે સ્વદેશી અભિમાન આણો. ૫

સુસંપથી સર્વ સમૃદ્ધિ પામે,
કુસંપથી વૈભવ વિત્ત વામે;
કરી પરીક્ષા પળમાં પિછાણો,
અરે સ્વદેશી અભિમાન આણો. ૬

સ્વદેશનું સર્વ પ્રકાર સાંઠું,
તમે કરો તે ગણિને તમાંઠું;
જરૂર એમાં જનધર્મ જાણો,
અરે સ્વદેશી અભિમાન આણો. ૭

મએ કદી સંકટ એક માથે,
સજે તમે હિંમત તેહ સાથે;

૧. આ ઠેકાણે અભિમાનનો અર્થ મગરૂરી કરવો નહિ પણ ટેક જાણવો.

વટાઇ જવું કદિ તે વટાણો^૧,
અરે સ્વદેશી અભિમાન આણો. ૮

મળી રહ્યા હોત સ્વદેશિ રાજ,
કહો કદી કેમ મુઠાત માજ;
પછી કરે શું મુગલો પહાણો,
અરે સ્વદેશી અભિમાન આણો. ૯

જુઓ લિધી દીક્ષિ બલી સજેરી,
સુખે રહ્યો સાહેબદીન^૨ ગોરી;
કુસંપથી શત્રુ નહીં ઠહાણો,
અરે સ્વદેશી અભિમાન આણો. ૧૦

પિપીલિકા^૩ સંપ કદી કરે છે,
મહા અહીનો પણ પ્રાણ લે છે;
બલે અહી^૪ હોય બળે બરાણો,
અરે સ્વદેશી અભિમાન આણો. ૧૧

કરો બને તેમ ઉપાય કાઢી,
તજે અરિયા ઉરમાંથિ ખોટી;
કુસંપથી અર્થ નથી સધાણો,
અરે સ્વદેશી અભિમાન આણો. ૧૨

કહી કયા આ નિજ દેશ કામે,
દિલ વિચારી દલપતરામે;
પ્રિયેન્દ્ર પૂરાં વચનો પ્રમાણો,
અરે સ્વદેશી અભિમાન આણો. ૧૩

દોહરો.

સ્વદેહ તેમ સ્વદેશની, લે નહિ જે સંભાળ;
ચોંટે તેને ચાંદલે, ગાંડા ફેરી ગાળ. ૧૪

આ નીચે લખેલી કવિતા સુરતની એન્ટ્રુસ લાઇ-
બ્રેરીમાં પ્રથમ સંભળાવી હતી. શ્રોતા ૧૫૦ હતા.
સભાપતિની ખુરશીએ સ્કુલના આસિસ્ટન્ટ માસ્ટર
મહેરખાન ટી. બી. કર્ડિસ સાહેબ બિરાજ્યા હતા.
સન ૧૮૫૧.

૧. જો કોઇ સ્વદેશી દુઃખથી પીલાયો હોય તો
તેની મદદે આપણે પીલાઇ જવું તેની ફિકર નહિ.

૨. શાહાબુદ્દીન, ૩. પિપીલિકા-કીડી. ૪. અહી-સાપ.

હિંદુસ્તાન ઉપર હુન્નરખાંનની ચઢાઇ.

સોરઠો.

વંદન કરી બહુ વાર, ગણિ વણિ પ્રભુ અગણિત ગુણો;
સક સજ્જન આ ઠાર, મળિ સુંદર બાપણુ શુણો. ૧

દોહરા.

શુણુને સજ્જન સૌ તમે, એક વિવેકની વાત;
અંતર આંખો ગ્રાધડે, જે શુણુતાં સાક્ષાત. ૨

આજ આપણા દેશમાં, અદિણુ મજા કપાસ;
એ ત્રણ અતિશય ઉપજે, એમાં ઉદમ વાસ. ૩

એ થકિ દ્રવ્ય વિદેશનું, આવ છે આ દેશ;
એજ થકી આ દેશની, વધિ વિખ્યાતિ વિશેષ. ૪

પણુ હુન્નર નરમાં નથી, નથિ વણિ સઘળો શોધ;
કુળ ઉદમ સઉકો કરે, ખીજે ન ધરે બોધ. ૫

કુળ ઉદમ તૂટે કદી, તો તૂટે નર તેહ;
અવર ન બુદ્ધિ ઉપજે, અચરજ જેવું એહ. ૬

ચીન વિલાયતમાં વધ્યા, હુન્નર પ્રગટ હજાર;
એઓએ આ દેશની, નિર્ધન કરી બજાર. ૭

ગિજનીવાળો લઘ ગયો, સોમેશ્વર શોભાય;
એમ હુન્નરખાં હરી ગયો, મોટી લક્ષ્મી-માય. ૮

હુન્નરખાં વણુરાજનો, ક્યારે ઝગડો આજ;
કાન ધરી પ્રીતે કરી, શુણુને સકળ સમાજ. ૯

સુંદર દેશ સુહામણો, તાજે હિંદુસ્તાન;
ઉદમપુર એમાં વસે, સુખ સંપત્તિ નિધાન. ૧૦

સક રાજનો રાજિયો, રાજ કરે વણુરાજ;
અદિણુ મનિહ એ અનુજ છે, જેની જગમાં લાજ. ૧૧

જમે ભરે પરદેશના, ભૂપતિ જેને ઘેર;
દશે દિશાઓ વશ કરી, ગદપતિ કીધા જેર. ૧૨

સેવે ચાર વરણુ સદા, કસુર કરે નહિ કોય;
અગણિત જેને આંગણે, હય હાથી રથ હોય. ૧૩

કહું તેની કુળ દેવિકા, લક્ષ્મી નામ લખાય;
જે આસોવહિ તેરશે, પ્રેમ સહિત પૂજાય. ૧૪

જેને નિજ પગ સ્પર્શતાં, હિંદુ દિલ દબાય;
સભા વિષે સાચો થવા, લક્ષ્મીના સમ ખાય. ૧૫

કઇ દિન પ્રતિ દર્શન કરે, પોઢી હઠી પ્રભાત;
નિરખી બિજના ચંદ્રને, નિરખે લક્ષ્મી માત. ૧૬

પ્રભુની પટરાણી ગણે, જેથી જગત અશોક;
પ્રતિદિન કંઈ પૂજા કરે, હેતે હિંદુ લોક. ૧૭

દરિયાની તે દીકરી, મોટી જગની માત;
દમડી પૈસા રૂપિયા, પ્રગટ રૂપ પ્રખ્યાત. ૧૮

અધિકો એથી સ્વર્ગમાં, દેવ ન દીસે કોય;
ઈંદ્ર સદા સેવક થઈ, લક્ષ્મીને વશ હોય. ૧૯

ચોપાઈ.

એ કુળદેવિ પ્રતાપે આજ, રાજ્ય ચલાવે શ્રીવણુરાજ;
કીર્તિતેની શુણીને કાન, ખટ્ટર પડયો તૃપ હુન્નરખાં. ૨૦

જેનું ચીન વિલાયત રાજ, ઘણી ઘણી ફાજોનો આજ;
યંત્રખાનજેનો પરધાન, ભારે બળિયો ભૂત સમાન. ૨૧

તે પ્રતિ બોલ્યો હુન્નરખાં, અંતરમાં આણી અભિમાન;
રોકડ આપણી લે વણુરાજ, તોશાલેએ આપણી લાજ. ૨૨

સાચું બોલે તજને સોર, શાથી કરે વણુરાજ જેર;
વહે પ્રધાન શુણો તૃપ વાત, મહાલક્ષ્મી એની કુળમાત. ૨૩

સદા પ્રસન્ન છે તેને શીશ, તેથી વશ કીધી દશ દીશ;
ખુંખારી કહે હુન્નરખાં, હાથ કહે હું હિંદુસ્તાન. ૨૪

તોહું દેવળ લક્ષ્મી તાણું, પરમ પરાક્રમ છે આપણું;
લક્ષ્મી લાવું પકડી કેશ, નહિ તો દેહ તજું પરદેશ. ૨૫

સ્વારિ જેમ સુલતાને ઠરી, સોમેશ્વરની શોભા હરી;
એજ રિતે વરતાવું આણુ, તો ખીખીજયો મુજ બાણુ. ૨૬

પછિ કરજોડી કહે પ્રધાન, સમર્થ નહિ વણુરાજ સમાન;
અખિલજગતજેનેવશઆજ, મોટોતેમહિપતિમહારાજ. ૨૭

લક્ષ્મી શી રીતે લાવીએ, કેમ કુશળ પાછા આવીએ;
અદિણુસિંહ છે એનો બ્રાત, વિશ્વવિષેતેપણુ વિખ્યાત. ૨૮

બળિયો એ બનેથી કોય, હું બાણું જગમાં નહિ હોય;
મોટોજેહો ચોળ મજા, પાછો હઠી ન આપે પીઠ. ૨૯

સકળા શિરપર ધારે પાય, જેહો તે કમમ જીત્યો જાય;
એ છે ખરાખરીનો ખેલ, તે તલમાં નહિ પામે તેલ. ૩૦

પંધરી છંદ.

અતિઅગમદેશ હિંદુસ્તાન, વણિ વિકટ પંથ ભૂમી બયાન;
સનિ સૈન્યસંગજવું દેશદૂર, અનહદ શહેર ઉઘમી પૂર. ૩૧

તેમધધિગુ છે લક્ષ્મિધામ, હરિશકેકોણુ જનરાખિહામ;
વિદ્યા વિચિત્રનો કઠણુકોટ, રખત્રાજકારિગરએનીઓટ. ૩૨
ગજદંત દેવિ હારે કમાડ, વેપાર થંભ પ્રૌઢા પહાડ;
સોનાનીખાણુશિખરસુરંગ, નિર્મળ હિરામણિમેતીનંગ. ૩૩
ઉચ્ચરામ રાગ રૂડા રસાળ, વાજિત્ર નિલ વાજે વિશાળ;
ઝણુણાટશબ્દજાલરકરંત, ધણુણાટ ઘંટકેરા અનંત. ૩૪
મહાલક્ષ્મિ મધ્ય વીરાજમાન, કહુંરૂપતે તણું ગુણો કાન;
સઉ વસ્તુ મેળવી શકે સાથ, હુંજાણુંજે હશે ચાર હાથ. ૩૫
હરશીઅર્દશબહુહામથાય, તેમાટ લક્ષ્મિ ચપળા લખાય;
જેનેપ્રસન્નજગદંબઆપ, પરિપૂર્ણ તેજ પામે પ્રતાપ. ૩૬
જગદીશકેરિપટરાણિજાણિ, વડિરૂપવાળીકવિયેવખાણિ;
સેના અસંખ્ય રાખે સદાય, જનકોષતે જીતીનળય. ૩૭
હથિયાર જાત હાથે હજાર, તરવાર ઢાલ ખરછી કટાર;
ત્રીશળ ને છરા ધનુષ તીર, ધારી શકે ન અરિઉરધીર. ૩૮
દીઠા અનેક તે પાસ દાસ, એથી ન જીતવા થાયઆશ;
મહારાજઆજરાખિયેઉર, કો સમે કાજ કરશું જરૂર. ૩૯
સહસા ન સૂધરે કોઇ કામ, ધીરજે સાધીએ શત્રુ ધામ;
ધીરજે સાધીએ શ્રેષ્ઠ ગ્રંથ, ધીરજે કાપિયે પ્રૌઢગ્રંથ. ૪૦

પલવંગમ છંદ.

ક્રોધ પામિને પુનર, હુનર નર ઉચર્યો,
રે ગુણુવાન દિવાન, દિલે કયમ તું ડર્યો;
શુણુ માંડે સામર્થ્ય, વ્યર્થ તજ શોક તું,
જુદી જવા દે જિકર, ફિકર કર ફોક તું. ૪૧

હુનરતણો નર હોય, ફિટાડે ફોજને,
આપે ઉચકે એક, બહુ મણુ બોજને;
વાહન હય રથ હાથિ, લક્ષ્મિ ના લેખ તું,
બહુ અગ્નીરથ બોટ, અમારાં દેખ તું. ૪૨

પવન પ્રમાણે ગમન, જગતમાં જેહનું,
વળતી હવે વિચાર, બહુ બળ કેહનું;
લક્ષ્મીના લખનાર, હજાર લખે મળી,
એક અમારો છાપ-ખાન લખિ દે વળી. ૪૩

લક્ષ્મીના જન લાખ, નજર ઉંચી કરે,
પર્વત શિરપર્યંત, વળી ઠહિ વીચરે;
અહ ઉપગ્રહનાં ભુવન, નહીં દેખે નકી,
તે સઉ દેખે તુરત, હુકમ મારાચકી. ૪૪

મારા જનની ગાઉ, જામ જળ અંતરે,
વસ્ત્રતણે વીમાન, ચડી નભ સંચરે;
કાંઈ પૂતળી પાસ, સુકામ કરાવિયે,
કાંઈ પડે નહિ કંઈ, વસ્તુ ઉપજાવિયે. ૪૫

લક્ષ્મીને ભુજ ચાર, અમારે વીશ છે,
ઉત્તમ કુળ અવતાર, ગતી દસ દીશ છે;
ખુદી મારી માત, રંગણાધિપ તાત છે,
લાભ લક્ષ એ ભ્રાત, વિશ્વ વિખ્યાત છે. ૪૬

વય છોટીમાં વસ્યો છું હિંદુસ્તાનમાં,
કીધી કાંઈ સહાય, મનુષ્યના જ્ઞાનમાં;
શિખવ્યાં પટ હથિયાર, સુરીત સુધારવા,
ખેતી કરિ ખોરાક, અધિક ઉદ્ધારવા. ૪૭

ધાતુ આપધી શોધ, રાજની નીતિયો,
અહમંડળ અનુમાન, ખગોળની રીતિયો;
એ આદિક અતિ જુકિત, વધારી વેગથી,
સર્વે શિખવ્યો શોધ, બલા રસ ભોગથી. ૪૮

જ્યાં મહમદિયન જોર જણાયું આકરું,
ધણો ઉઠ્યો ગબરાટ, સુજ્ઞાન ઘટયું ખરું;
હું માંડે લેછ કુટુંબ, વસ્યો આ દેશમાં,
વધતે વર્ષ થયો છું, જોખન વેપમાં. ૪૯

હિંદ મટી હું હાલ, થયો છું યુરોપિયન,
કોઈ ન જાણે મને, હતો આ હિંદુજન;
ચીન વિલાયત આજ, રાજ માંડે ઠર્યું,
હિંદની હરે દેવિ, અધિક તો આજર. ૫૦

દોહરા.

મંત્રિ કહે મહિપતિ શુણો, તે ન તુરતનું કામ;
એ તો પુર નથિ આપનું, નથી આપનું ધામ. ૫૧
હુનરખાં બોલ્યો હવે, કરો કહું તે પેર;
જેને આશા જીવની, બસ જમ બેસો વેર. ૫૨
અફિણસિંહ જે આપણું, જર જેરે લઈ જામ;
જેની ખુદી જગતી, ખુશિથી કેમ ખમાય. ૫૩
ઝગમગને કર ગોળ દઈ, ડગ જન ડગે રતન;
તેમજ જ્યાં જન તુચ્છ મતિ, ધરણિ રહે નિર્ધન. ૫૪
જામ હરી જર આપણું, અફિણ મજાદ કપાસ;
મન જાણો જીવતા મુઆ, અન્ન ન ખાધું ધાસ. ૫૫

૧. ટેમ્સ નદીનો પૂલ પાણીની નીચે બાંધેલો છે.
૨. ટોળાનો ઉપરી. ૩. છોકરું.

માનવિ મારા મુલકનાં, અકલમંદ અતૂલ્ય;
પકડી અદિણ કયાસને, હામ ન દેવે મૂલ્ય. ૫૬
વણુસળની વસ્તિના, સુતા પુરુષ સદાય;
જડે નહીં નર જગતો, જે મુજને લઈ જાય. ૫૭
કોઈ પ્રમંથ ન બાંધશે, બ્યાં લગિ ખીતળ પાત્ર;
આંખા મીચી ઉધશે, માણસ તે શા માત્ર. ૫૮
તે માટે ત્યાં મોકલો, વડો પરાક્રમિ વીર;
તોડે હિંદુસ્તાનને, એ વેા કોઈ અમીર. ૫૯
શુણિ બોલ્યો સરદાર નર, પડે માદરપાટ;
લાવું લક્ષ્મી લટિને, એ તો તળે ઉચાટ. ૬૦
શર તને સાચાશ છે, બોલ્યો હુનરખાન;
ચોંપ કરીને ચાલજે, છો છળબેદ નિધાન. ૬૧

ભુજંગી છંદ.

ફડી ફાજ ત્યાંથી ચડી અત રંગે,
ભરાયાં ઘણાં નાવ ભારે ઉમંગે;
સળ્યાં બાણ ચાંન ફટાકા સદાઈ,
લઈ ફાજ ચાલ્યો મચાવા લગાઈ. ૬૨
તુટે જેથિ લક્ષ્મીતણો તુત કીધો,
હોં શસ્ત્ર લે વીર ચાલ્યો હરિલો;
ઘણે જોર હિંદુ તણે દેશ ચાલ્યા,
હણી હદથી હિંદુઓને હડાવ્યા. ૬૩
કહે ત્રાહિ ત્રાહિ મુખે હિંદુ ત્રાહા,
ન હોમા રહે હામ મેલીજ નાહા;
દિશે દાશમાં બાણ ફેંકે ફટાકા,
જનો જગતા શીર લાગે સગાકા. ૬૪
ઘણો દેશ હિંદુ તણો ઘેરી લીધો,
ખરો કોટ લક્ષ્મી તણો ખંડ કીધો;
હિંદાં દેવળે શીખરો તોડિ દીધાં,
કમાડો વળી દારનાં ખંડ કીધાં. ૬૫
રહ્યો ફાજ લેને ઉઠ્યો હિંદુ રાજ,
રચ્યો જુદા રાખી મહાદેવિ માજ;
લડે લક્ષ રાખી હો કોણુ હારી,
કરી ચોંપ ચાલે ભરી નાવ ભારી. ૬૬
મચી એક ખીજતણા દેશ માંહી,
કરે કીર્તિ વિસ્તાર પોતાનિ લાંહી;
ન હારે ડરે કે ધરે પાવ પાછા,
કરે જુદા મારે મરે શર સાચા. ૬૭

લહે એક ખીજતણું દ્રવ્ય લૂટી,
ખજનો ન એકે તણો જય ખૂટી;
ન કો કાયને જુદામાં જય જીતી,
ન કો કાયથી તે ફરે ફાજ ખીતી. ૬૮
ગડુડે વડી તોપ જંજળ ગોળા,
હડુડે મહા મેઘના જેમ ટોળા;
ઘણેણે ધ્રુજે ધમ્મકારાથિ ધર્તી,
ભણેણે ભલી જેમ સિંધુની ભર્તી. ૬૯
ઘણાં ધૂધવે આગનાં કોકબાણાં,
ખખ્યાં કેક તેનાં ન લાધે ઠેકાણાં;
તહાં કાયરો લોક ખૂણા તપાશી,
તજ હામ તે હામથી જય નાશી. ૭૦
ચણવે મુછે તાર જે રાણિજયા,
રહે શત્રુ સામા ભલા ક્ષત્રિયાયા;
તહાં ગાયકા નાયકા સિંધુ? ગાવે,
ઝૂઝાઉ સ્વરે જુદા વાજાં ખજવે. ૭૧
શુરા શત્રુને સામસામા પ્રચારે,
તજ આશ જીવ્યાતણી શસ્ત્ર ધારે;
કહે માર મારો ફરે આંખ ફાટી,
ખરા આગળે જય તે કોણુ ખાટી. ૭૨

દોહરા.

જણુ થયું અસુરાણુને, બોલ્યો તે ખજવાન;
લક્ષ્મીને નહિ લહી શક્યા, તુટ્યો ન હિંદુસ્તાન. ૭૩
સાંભળ તું સેનાપતિ, શત્રુ મુલક મોઝાર;
આ અવસર છે આપણી, કોઈ મદદ કરનાર? ૭૪
શુણી સેનાપતિ ઉચર્યો, શુણો શાહ સુલતાન;
ધ્રુજે છે શુભ આપણું, વહેમખાન ગુણવાન. ૭૫
જેને આપણી જમિનથી, કીધો દેશનિકાળ;
ભૂત જાદુ ને ભોળપણુ, જેનો વંશ વિશાળ. ૭૬
હાલ વસે છે હિંદુમાં, કષ્ટ અધિક કરનાર;
અવળો નિત્ય ઉપદેશ દઈ, આપે કુમતિ અપાર. ૭૭
કામનિઓને તે કહે, વરજે વિદ્યાબ્યાસ;
કરવો નહિ નર કોઈને, કદિ પરદેશ પ્રવાસ. ૭૮
ભણુતર જે ઝાઝું ભણે, નિર્ધન નિશ્ચે થાય;
વળિ બહુ પુસ્તક વાંચતાં, વ્યર્થ વખત વહિ જાય. ૭૯

એ રીતે ઉપદેશ બહુ, વધતો આપે વહેમ;
આળસ ને અજ્ઞાન પણ, આપણું ઇચ્છે ક્ષેમ. ૮૦

હરિગીત છંદ.

પણ એક શત્રુ આપણો, યાવા ન દે મન ભાવતું,
એથીજ ઝાઝું જોર આપણિ, ફોજનું નથિ કાવતું;
સરદાર સાહિબ લોક તે, એ લોકનું અતિ પ્રિય કરે,
સમભાવ રાખે સર્વ શિર, દિલમાં દયા ધરથી ધરે. ૮૧

અજ્ઞાન આળસ વહેમના, થઈ શ સમ લાગ્યા રહે,
હિત ચહે હિંદુસ્તાનનું, તજી કપટ નિત સાચું કહે;
પુસ્તકોશાળા પાઠશાળા, વિરચિ વિદ્યા વિસ્તરે,
કદિ ગરથ ખરચે ગાંઠનું, સઉ લોક જેથી સધરે. ૮૨

અતિ ગુપ્ત વાતો આપણી, ભેદ જની રહે ભાખતા,
સંચા ખખના સર્વસ્થળ, રતિએ ગુપ્ત નથિ રાખતા;
પેસાર ને નીકાળ તમ, દરબાર ચિત્રે ચિત્રમાં,
દેખાડિ દુનિયાને કરે છે, ચતુર હુનર ચરિત્રમાં. ૮૩

કોહાડી સાથે કાઠનો, હાથો મળે તર નાશ છે,
અરિ તેમ દેશી આપણા, જેનો તહાં સહવાસ છે;
સાહિબ સલામત ગરિબપરવર, શુણ્ણો હુનરખાનજી,
કોઈ વખત તમને બાંધિને, સોંપશે હિંદુસ્તાનજી. ૮૪

ભય બારિ અમને એહનું, બીજનથડી બિહિતા નથી,
મન સાચિ કરીને માનજો, જે કયા તમ આગળ કથી;
શુણિ બોલ હુનરખાન બોલ્યો, છેક વાત ન છંડિયે,
પડિયે જહાંલગિ પરવશે, મન રાખી સામા મંડિયે. ૮૫

ખુદ મદદ તો કરશે ખુદા, ચિનદેશથી ચઢી ચાલવું,
હુટવું દેવળ લક્ષ્મિનું, પોતાનું બોલ્યું પાળવું;
પણ જાણજો જો મંત્રમાં, તું પડિશ હિંદુ હાથમાં,
પડશે પછી તો આપણા, બંગાણ સઘળા સાથમાં. ૮૬

દોહરા.

ચઢી ફોજ બડિ ચિનથી, બહુ ગાળ્યું બ્રહ્માંડ;
કાગળ કાચ બિલોર તજ, સોમલ દેશમ ખાંડ. ૮૭

ચાહ ફટકડી સાદડિ, કલાઈ આદિ અનેક;
ચડિ ચાલ્યા હિંદુતણી, તરત તળવા ટેક. ૮૮

તોટક છંદ.

ચઢી ફોજ મહા બળિ ચીનતણી,
બલિ ભાતથી હિંદુસ્તાન બણી;
વણરાજ વિચાર કરી ઉચરે,
ભડવા કુણ આજ ઉમંગ ધરે. ૮૯

શુણિને શુરવીર અશીણ ઉઠ્યો,
કર મેલિ મુછે રિપુ શીશ રૂઠ્યો;
ધનશામ સ્વરૂપ સુગૂણ ધણા,
તન રોગ હરે જન રોગિતણા. ૯૦

વણ કાજ ન રોજ મિલાપ ગમે,
દિન દીન મિલાપથિ દેહ દમે;
હણિ જોર વળિ ધન તુર્ત હરે,
કિરતી હણિ ગર્ધવ તુલ્ય કરે. ૯૧

સજિ સેન ચિતે ધરિ એજ ચઢ્યો,
ચિન ચોક વચે જઈ આપ અડ્યો;
ધન લૂટિ ધરે નિજ પૂર પ્રતી,
પરદેશ વિશે કરિ પ્રાંઠ ગતી. ૯૨

દોહરો.

અધિશિંહ ચિન ઊપરે, બહુ લડિયો નિર્બંધ;
ચિન હિંદુ વચ્ચે વધ્યો, ધરણી ઉપર ધંધ. ૯૩

શંખધારી છંદ.

ધરે ધંધ બારી, મરે મદ નારી;
લટે ફોજ ટોળા, ઉડે આબ ગોળા. ૯૪

ડરે દીલ કાચા, મરે શર સાચા;
કહે માર મારો, રિપુને વિદારો. ૯૫

તુટે હાથ માથાં, ખુટે ખૂબ ભાથા;
પડે જોર પૂરા, વહે વીર શરા. ૯૬

લેયે હામ પૂરે, તજે ત્રાસ દૂરે;
ખરે દીલ ખેલે, મહા બાણ મેલે. ૯૭

મળી મદ મંડે, રિપુ ખડ્ગ ખડે;
ભયે ભૂમિ ભાસે, નમદોજ નાસે. ૯૮

પડે તૂટિ પાળા, ખુદા કોણ બાળા;
ધરે લોહ ધારા, પડે આરપારા. ૯૯

લડી માર લાગે, ભલા અંગ ભાગે;
વિરો હાક વાગે, જહાં જુદા જાગે. ૧૦૦

પ્રલેકાળ કેવો, ઉઠે શબ્દ એવો;
ગિરી જેમ ફૂટે, છતા ગર્ભ છૂટે. ૧૦૧

થયો તો ન થાશે, સુચયે ગવાશે;
વડો ધંધ વીત્યો, જુદો હિંદુ જીત્યો. ૧૦૨

તોટક છંદ.

વરતી અતિ આણુ અશીણુતણી,
ચિત્ત ભૂમિ પગે પણુ ચાંપિ ધણી;
પછિ હુંતરખાન પ્રગ્ન સધળી,
મળિ પ્રૌઢ વિચાર કરે પ્રખળી. ૧૦૩

હમણાં નહિ આપણિ હામ રહે,
ઉલટું ધન લટિ અશીણુ લહે;
જગવ્યો વડ સિંહ સુતો સુખમાં,
કર કીધ મણીધરના મુખમાં. ૧૦૪

સમજ્યા વિણુ કામ અશુભ થયું,
કરિ કષ્ટ ચિનાધિશ્વ એમ કહ્યું;
સજશે જન સંગ અશીણુ તણો,
ધન માલ લુટી વળિ પ્રાણુ હણો. ૧૦૫

લગરીક અશીણુ લહે ધરમાં,
કરિ કેદ કસો પગ ને કરમાં;
બહુ પ્રાણિતણા ધન પ્રાણુ હર્ષા,
દુખવંત અલંત મનુષ્ય થયાં. ૧૦૬

બડ તોય હડ્યો ન અશીણુ બલો,
કરિ હાથ રહ્યો ચિત્તદેશ કિલો;
પછિ હુંતર ખપ્પ બહુ પડ્યો,
ચિત્ત ચાહિ વિલાપતથી ચડ્યો. ૧૦૭

કરિ ક્રોધ દિલે બડ જોદ કહે,
રણુખેત લડો જ્યમ લાજ રહે;
કહિ વેણુ મુખે નહિ જો કરિયે,
બકવા કરનાર બધા ઠરિયે. ૧૦૮

દોહરા.

યંત્રખાંત મંત્રી કહે, હવે ન હારો હામ;
સાહિબશ્રીના શુકનથી, કરિશ સિદ્ધ સહ કામ. ૧૦૯
રચિ પર્વત જેવી પછી, અગણિત ખોટો આગ્ય;
હિંદુસ્તાન તરફ જવા, બાંધિ સિંધુપર પાગ્ય. ૧૧૦

નારાયણ છંદ.

વિચારિ મંત્ર મંત્રિ યંત્રખાંત ફાળ મેળવી,
તપાસિ કેક શર વીર ધીર જોઇ કેળવી;
અનેક રંગ અંગ નંગ છોટનાં ચલાવિયાં,
અપાર તાર તેજ વાર ધાતુના બનાવિયા. ૧૧૧
વિચિત્ર ચિત્રવંત વસ્ત્ર અસ્ત્ર શસ્ત્ર ધારિયાં,
અનેક રાય કાયનાં અસામનાં ઉતારિયાં;

ધણાંક કાઠનાં ઘડી દડી બનાવિ સૂતની,
કરી ધણી કરામતો પ્રસિદ્ધ પુણિવપુત્રની. ૧૧૨

સપાટ પાટિયાં ખીલા કરેલ સંચ કુંચિયો,
સિવ્યાનિ સોય ચાકુ ભાત ભાતજાત ઉચીયો;
ગણ્યાં નહીં ગણાય કે ન થાય લેખું લેખતાં,
મનુષ્ય મોહબંધ થાય અંધ તુર્ત દેખતાં. ૧૧૩

ફરી ધણીક ફાળ આવિ હિંદુ દેશ ફાડવા,
ઉગ્ગડિ ઉઘમીપુરી તમામ ધામ તોડવા;
લુટી અનેક ઉઘમીતણી બજાર આવતે,
લુટી ધણીક પેદિયો હથ્થારથી હાવતે. ૧૧૪

ઉચારિ હાય હાય લોક પંથ જાય પાંશરે,
કહેજ ત્રાય ત્રાય ત્યાં સહાય કોણુ જો કરે;
મલેચ્છ લૂટનાર લક્ષ્મિ મંદિરે મળી ચઢ્યા,
અશીણુ ર મજાદ તે ખિતા ફરેજ બાપડા. ૧૧૫

સમજા કોટ પાડિને ઉપાડિ લક્ષ્મિ મૂરતી,
ઝલાય કેમ હાથ ઉભિ હિંદુ ફાળ મૂરતી;
સજેલ શસ્ત્ર તોય તે પડ્યા અપાર શોકમાં,
નહીં ઉગારનાર ચારખુટ મૃત્યુ લોકમાં. ૧૧૬

સુશસ્ત્ર સાળવીતણાં વિશાળ શુદ્ધ સાળ તે,
કિધાં નકામ છોટ પાટ પેખી તુર્ત કાળ તે;
લલીત શસ્ત્ર સાણુશી ને એરણી લુહારનાં,
પડ્યાં નિહાળિ લોહ પાટિયાં બહુ પ્રકારનાં. ૧૧૭

સુતાર શસ્ત્ર સારડી ને વાંસલા ને વીંજણી,
થયાં ખરાબ પેખિ મેજ પેટિ ખૂરશી ધણી;
વિચિત્ર ચિત્ર દેખિ શસ્ત્ર વ્યર્થ ચિત્રકારનાં,
અનેક કાય હામથી નકામનાં કુંભારનાં. ૧૧૮

છુટ્યાં હથ્થાર લેખનાંજ જોઇ છાપ યંત્રને,
થયા ખરાબ ખેપિયા તપાસી ડાગતંત્રને;
કુખુદ્ધિ રૂપિ કેદ છેક ફળ કામ છોડતાં,
થયા ખરાબ નાતના વરાનું ખર્ચ જોડતાં. ૧૧૯

સુજો ન દીશ એક કે વિવેક આંખ ઉઘડે,
ઉદાંઘ ધૂળ આંખ પૂરિ કળ ખાડમાં પડે;
થયા અનંત લોક શોકવંત આ વિરહમાં,
મુઆ સમાન માનવી ધણા જણાય જુદામાં. ૧૨૦

શોપાઈ.

લટિ મુલક હિંદુનો લીધો, દશે દિશામાં ડંકો દીધો;
વશ કરી જન ઉધમ પુરવાળાં, તે ધર જળ્યાં વિલામતી તાળાં.

ઝૂલણા છંદ.

જુદ વણરાજ પરદેશિ નૃપસાજનો,
આજની વખતમાં અધિક એવો;
દ્વિધિ પ્રથિરાજને મ્હેચ્છના મુલકથી,
ધોમ જગ્યો હતો ધંધ જેવો;
ધીર શરવીર તે નીર માગે નહીં,
સ્થિર હરિ નવ શકે એક હામે;
મેહલમાં એશિ જે મુછિયો મરડતા,
કરડતા દંત આવ્યા ન કામે. ૧૨૨
નાશિયા લોક વેપારિ ને ગ્રાસિયા,
ઘાસિયા નાસતાં હરિ ન દેખે;
ઢાલ તરવાર તજિ બડ નરો ભાગિયા,
લશ્કરી લોક ત્યાં કોણ લેખે;
ધમધમે ધરણિ ત્યાં કાયરો કમકમે,
ખમખમે ખડગ નર થાય ખેદી;
કેકના હાથ પગ કેકના ભાગિયા,
વાગિયાં બાણ તનત્રાણુ^૧ બેદી. ૧૨૩

થાય ધડુડાટ રથ બાણ સડુડાટ વળી,
તોપ ધડુડાટ ગડુડાટ ગોળા;
કટક ધડુડાટ પડિ શીશ ધડુડાટ ઢડી,
બ્યોમ ધડુડાટ ધ્વજ રંગ ધોળા;
પુષ્પની સેજમાં જે નરો પોઢતા,
ઓઢતા સાલ દુસાલ અંગે;
તે નરો તરફડે ખૂબ રણક્ષેત્રમાં,
ચડબડે કેક ટકી એક ટંગે. ૧૨૪

ભાગિયાં હાડ પણ લાજમાં લાગિયા,
લાગિયા કેક નર જુદ લડવા;
જાગિયા કેક નર મોહમુર્છા થકી,
પાગિયા ક્યાં કહી બેસે રડવા;
લટિયા કેકને કેકને કૂટિયા,
ચુટિયા છોડ જ્યમ છાજ કેરા;
કોમ નથિ વાર કરનાર આ વારમાં,
જેને દરબાર જન ખામ કેરા. ૧૨૫

કોમની જનનિયે સુંઠ ખાધી નથી,
હામ હૈએ ધરે આજ ટાણે;
જે હુનરખાનને પકડિ કર જકડિને,
આપણા દેશમાં તુરત આણે;
ક્યાં ગયા હિંદુમહારાજ પાટણપતિ,
જે લડ્યા ખૂબ પરભાસ લૂટયે;
આ સમે કેમ એ તુરત નથી આવતા,
ગામમાં લક્ષ્મિનું ધામ તરે. ૧૨૬

હિંદુ વટલાવતાં જવન બળ દાવતાં,
આવતા સઘ શીવાજી વહારે;
ક્યાં ગયા જે હવે હિંદુને જાળવે,
દરિદ્ર નિજ જાત જોરે વધારે;
કોણ હિંદુ ધણી રાખિ ચિંતા ધણી,
જાનું પરદેશ ધન બંધ કરશે;
હડહડી ચાલિયું કેમ રહેશે હવે,
તૂટિયું ટાંકું જળ કેમ ધરશે. ૧૨૭

દોહરો.

વિકળ સકળ હિંદુ હવે, સુજે ન એકે દીશ;
બાપણકાર સુભાખીને, કહે નમાવી શીશ. ૧૨૮

પદ્યરી છંદ.

મંડળી સિંહનર એક નામ,
ઉઘે છે એજ આલસ્ય ધામ;
લછ કુંભકર્ણની નીંદ્ર જાણિ,
સૂતા છે સોડ તે શ્રેષ્ઠ તાણિ. ૧૨૯

નહિ તો લિધેલ મુચકુંદ નીંદ્ર,
પોઢ્યો પલંગ શરવીર ઇંદ્ર;
દીસે હજૂરમાં ચોકિદાર,
સઉ બૂપ શેઠ ને સાહુકાર. ૧૩૦

તે સર્વનેજ નિજ ધામમાંહિ,
આલસ્યખાન રોકે છે ત્યાંહિ;
આડા છે વીર અજાન વહેમ,
કરે મંડળીક જાગે ન જેમ. ૧૩૧

તે મંડળીક છે શરવીર,
બહુ બુદ્ધિવંત વજજર શરીર;
જાગતો થાય એકે ઉપાય,
તો જરૂર હુનરમાં જિતાય. ૧૩૨

લે યંત્રખાને ઉપાદિ ત્યાંધિ,
કપિ જેમ વૈદ્યર લાંઠાંધિ;
લડનાર લોકને દે ઇનામ,
તો દરિ વસાય ઉઘમઆમ. ૧૩૩

થાણું થપાય વણિ ચિન વિલાત,
બળુવા શત્રુ છળબેદ ધાત;
હુનરનાં લાવિ હથિયાર ખેંચી,
વણિ દેશિ લોકને દેજ વેંચી. ૧૩૪

વણુ મંડળીક બ્રહ્માંડ મધ્ય,
નથિ હુનર જોડ કરનાર જુદ;
જગતાં વીર જો જશે કાળ,
કરશે દરીદ્ર હિંદુ વટાળ. ૧૩૫

દોહરા.

બાપકનાં બાપણુ શુણી, કર્યા ઉપાયો કોડ;
નર મંડળી જાગ્યો નહીં, સુતો તાણી સોડ. ૧૩૬

હરિગીત છંદ.

વડિ સોડ તાણી સુતો જાણી, નીદ્ર આણી નેણુમાં,
તેને જગાવા ગલમચાવા, વિવિધ આવા વેણુમાં;
જુગળ સમાને વર્તમાને, પત્ર કાને ધૂધવે,
ચોપાસ જ્યમદે દોલદમકે, વિરન ચમકે જિંધવે. ૧૩૭

બાપક ઉચારે વારે વારે, જન પોઠારે બહુ મળી,
ફિટકાર લાગે અંગ ભાગે, પણુ ન જાગે મંડળી;
ચિહકાર વાણી વદે તાણી, ઉઠે જાણી એ થકી,
તોપો વછોડે ધન જોડે, નીદ્ર તોડે તે થકી. ૧૩૮
ઉપાય બારે કર્યા બ્યારે, પામું બ્યારે ફેરવ્યું,
ખોલ્યો ન વાણી જ્ઞાન આણી, મનન જાણી મેળવ્યું;
ઉડી ગઈજ આશા જોઈ તમાસા, બણે બાપા બાપકો,
તે તપી તનમાં દેશિ જનમાં, ધારિ મનમાં ધાશકો. ૧૩૯

દોહરા.

જાગ જાગ ને જો હવે, મંડળીક મતિમાન;
લાવ લાવ તું લાગ લાઇ, પકડી યંત્ર પ્રધાન. ૧૪૦

કવિત.

હુનર હજાર ફાજ પ્રેરી પરદેશી લોકે,
લીધો હિંદુ દેશ લુટી ખ્યાત થૈ ખરેખરી;
થાય ન ઉપાય કશો, લોક હાય હાય ગાય,
મનમાં મુઝાય વાત જોય નહીં ઉચરી;

પૈસાનો જ્યાંથી પેસાર બહુ થયાં બંધ દાર,
આજસ અપાર અનુદ્યોગ હાથીએ કરી;
એજ ગજરાજ આજ કુંભ ઠાપવાને કાળ,
જોઈયે જરૂર હહીસિંહ સિંહ કેસરી. ૧૪૧

(પરિક્ષાલંકાર.)

દોહરા.

યંત્રખાનના દારમાં, આજસ હસ્તી આજ;
કેસરિસિંહના સુત વિના, કોણ હણે ગજરાજ. ૧૪૨
સુતો જગાડે મંડળીક, કરિ પૂરો પોઠાર;
કર જોડી તેને કંઈ, વંદન હું બહુ વાર. ૧૪૩

સમાચાર પત્રને વિનતિ.

કવિત.

વાર વાર નમસ્કાર તને સમાચાર પત્ર,
કંઈ છું કિચ્ચાર તે વિચાર ચિત્ત ધારજે;
સવ લોક હિતકાર કહેજે આ સમાચાર,
અર્થ તારા નામનો સમર્થ થૈ સુધારજે;
જાણીશું અપાર ઉપકાર તારો તો આ વાર,
આપશું આશીષ આવા સમામાં ઉગારજે;
જાગશે જો મંડળીક વીર દુઃખ ભાગશે તો,
લાગશે અધિક પુણ્ય તુજને અપાર જો. ૧૪૪

દોહરા.

વર્તમાન કાળે બની, વર્તમાન જો વાત;
વર્તમાન પ્રિય પત્ર તું, વેગે કર વિખ્યાત. ૧૪૫
ઓ ચામુકના અધિપતી, ચિત્તચિ ન કરજે ચૂક;
ઉઠાડ મંડળી જિંધથી, ચમકાવી ચામુક. ૧૪૬
જઈ જામે જમશેદ તું, શુભ બાપણુનો સાર;
કહે તારા નામેરિને, ચિત્તમાં કરે વિચાર. ૧૪૭
દરપણુ નામે દોસ્ત તું, જન મંડળિ જગાડ;
હાલ અવસ્થા હિંદુની, ઉઠાપણુથી દેખાડ. ૧૪૮

પ્રભાકર પત્રને વિનતિ.

સવૈથો.

જ્ઞાન પ્રકાશ અવાસ કરી કર નાશ અજ્ઞાન અંધારૂં,
જિંધ ઉઠાડ ઉઠાડ મહાબળિ, મંડળિ સિંહ મહાજુહ સાઈ;
ઉઘમસ્થાન નિરૂધમિને, દરશાવ શુણી પરણીપત માઈ,
સાર્થક નામ સદા કરી લે તું, પ્રભાકર પત્ર પ્રભાકર તાઈ. ૧૪૯

૧. જામે જમશેદનો નામેરી સર જમશેદજી જીજીબાધ.

(શ્લોકાલંકાર.)

સવૈષે.

દેશ પ્રજા દિલને હહનાર, ઉઠ્યો ઉતપાત સમુદ્રધિ ગાજ,
લક્ષ્મિ હરી પરલોક ગયા લઇ, કોણ હળાહળલે થઇ રાજ;
આજધુરંધરતાધરિકોણ, આજગને બનિમાતપિતાજ,
રક્ષણવિશ્વવિચક્ષણુતે, કહાંઆજ ગયા મહારાજ શિવાજ.

નારાય છંદ.

શુણી સ્વદેશી સર્વ આ વિચાર ચિત્ત રાખજે,
સભા વિષે સદાય બાવ આજ રીત બાખજે;
કરી ઉપાય કોડ મંડળીકને જગાડવો,
પછી સ્વદેશમધ્ય યંત્રખાન લાવિ પાડવો. ૧૫૧
કપાસને કરોડ જેર આપવું સુધારિને,
વિશેષ તો સ્વદેશ જેર એ થકી વિચારિને;
ધણી દુકાન ચીન ને વિલાતમાં ચલાવવી,
તથાપિ ત્યાંનિ રીત રોજગાર મધ્ય લાવવી. ૧૫૨

દોહરા.

કદી કહેશે તે કશું, નથી અમારું કામ;
સાચું તો પણ આ સભા, દિલ ખોલ્યાનું ઠામ. ૧૫૩
મંડળી આ મળવા થકી, કોટિ થશે ઉપકાર;
જ્ઞાન પ્રભાકર પ્રગટશે, હિંદ દેશ મોઝાર. ૧૫૪
રૂડા દેશ ગુજરાતમાં, જેડ વર્ષમાં જેમ;
એ પુસ્તકશાળા બની, બનશે અદકી એમ. ૧૫૫

છપ્પો.

પુસ્તકશાળા થકી, નકી અજ્ઞાનજ ટળશે,
સમય સમયપર શુદ્ધ, સભા સજ્જનની મળશે;
માસ માસમાં નવિન, પ્રવિન જન બાપણ કરશે,
શ્રોતા વધશે સદા, સકળ જન એમ સુધરશે;
પછિ જાણશેજ રાજ પ્રજા, વર્તમાન લેખ વાંચશે,
વળિ વિગતે વાત વિચારશે, પાંચ મળ્યા તો પાંચશે. ૧૫૬

કવિત.

જન સુધારાનું મૂળ જાણવી વિદ્યા જરૂર,
વિદ્યાનું છે મૂળ શાળા પુસ્તકોની પાઠની;
પાઠની પુસ્તકોની શાળાઓને સદાય કરો,
કરો પરમારથ મળાવી મુડી ગાંઠની;

૧. અમદાવાદમાં તથા સુરતમાં.

તારશે અજ્ઞાન નદી તમારી પ્રજાને તેહ,
પ્રાંત નદી પાર હોડી કરે જેમ કાઠની;
આજથી ઉદ્યોગ જ્યારે આરંભશે અહોનીશ,
સુધરશે સર્વ પ્રજા વર્ષ મધ્ય સાઠની. ૧૫૭

જે પાપથી હિંદુસ્તાનની લક્ષ્મી
સમુદ્રમાં પડી તેને

છપ્પો.

સંપર્ષી એક સમે, પધાર્યા પૂતામાંડી,
રાજ બાજરાવ, કિધું સન્માન ન કાંડી;
ચડ્યો ક્રોધ રુપિ ચિત્ત, ભૂપનો ધનમદ બાળી,
શાપ દિધો રૂપિ આપ, બળવી હાથે તાળી;
સાગરમાં હિંદુસ્તાનની, પડે લક્ષ્મિ આ પાપથી,
પછી તુરતજ લક્ષ્મિ ત્યાં પડી, સંપર્ષિના શાપથી. ૧૫૮

લક્ષ્મી મળવાનો ઉપાય.

મુસલમાન ને હિંદુ, શુણો મુજ દેશ સમસ્તો,
કહિયે કાળો નાગ, ચીન વિલાયત રસ્તો;
તેનું કરો નેતરું, રવંચો બોટ બનાવો,
સાગર મંથન કરી, ફરી લક્ષ્મી ઉપજવો;
નર હિંમતવાન મુખે રહો, પુછડે જે ડરખાય છે,
લક્ષ્મિ મળવાનો અશલથી, એકજ એ ઉપાય છે. ૧૫૯

દોહરા.

જે દિન જાગે મંડળિક, દેશતર્ણુ દુઃખ જાપ;
બાપણ પરિપૂર્ણ થયું, જપ બોલો જગરાપ. ૨૬૦

પુષ્પિતાગ્રા.

૭ ૦ ૯ ૧
મુનિ નમ નવ મૂ મિતાદ્ર પૌષે,
મુકુતશકસ્યહિ વિક્રમજિતશ્ચ;
ભવતુ શુભદમંત્ર ભાષણમે,
મદનતિથૌ જ્ઞદિનેચ શુક્રપક્ષે. ૧

૧. આ કવિતા રચ્યાને ૨૭ વરસ થઈ ગયાં ને
લખવાને ખુશી ઉપજે છે કે તે દિવસ કરતાં લાલ
ધણો સુધારો થયો છે. (આવૃત્તિ ૨ જી.)

૨ સંવત ૧૯૦૭ ના પોષ શુદ્ધ ૧૩ બુધવાર.

ગરબી.

દેશી મિત્રો દુઃખ સરવ ટાળોરે આપણા દેશનું;
કાંઈકાજ કરો રાજનવલ આવ્યું છે હુનર નરેશનું. ટેક.

દોલત ગઈ પરદેશી હાથે,
તે મોટી બૂલ તમે માથે,
તમે સંપ ન રાખ્યો કાંઈ સાથે. દેશી મિત્રો. ૧

આ વખત જુવો તમે વિચારી,
નિરધન થઈ બેઠાં નરનારી,
કઈ ધુળ મળ્યા ધંધાધારી. દેશી મિત્રો. ૨

તમે દિવસે સૂવું દૂર ધરો,
બલે વિધાના બંડાર બરો,
હવે જાગૃત થઈ કાંઈ જુક્તિ કરો. દેશી મિત્રો. ૩

તમે સગા કુટુંબમાં સંપિ કરો,
વળિ દેવાદાર થતાંજ ડરો,
તમે નિત્ય ધટાડો નાતવરો. દેશી મિત્રો. ૪

ધન મળતાં તુરત ગરવ છાંડો,
તમે મોટાં કારજ નવ માંડો,
ગુણ સમજો મદ મેલો ગાંડો. દેશી મિત્રો. ૫

સુધરાઈનો સ્વાદ સદા ચાખો,
મન ઉઘમમાં અહોનીશ રાખો,
શિદ્ધ બાગ્ય લખ્યું થાશે બાખો. દેશી મિત્રો. ૬

પડતર પૃથ્વી તે ખેડાવો,
હાથે ને ત્રણ વખત વાવો,
નિર ઉઘમિ ઉઘમમાં લાવો. દેશી મિત્રો. ૭

અદાલત અરજી અજાણાવો,
હુઆઓને લાંચ ન સોંપાવો,
દો ચુકવી ધરમેળે દાવો. દેશી મિત્રો. ૮

તમે ચીન વિકાત બણી ચાલો,
હાથેરીને હિંમત આલો,
ઠીક સમજો વેહેમ તજો ઠાલો. દેશી મિત્રો. ૯

લક્ષ રાખીને ધંધે લાગો,
શિદ્ધ બડકીને પાછા બાગો,
મહા પ્રભુથી પૂરી મદદ માગો. દેશી મિત્રો. ૧૦

વળી હંયામાં હિંમત આણો,
જન સંઘળાને સરખા જાણો,
શિદ્ધ પુચ્છમતિથી મત તાણો. દેશી મિત્રો. ૧૧

પરદેશી હુનર પ્રગટ કરો,
સંચા ને યંત્રો સિદ્ધ કરો,
દલપતની વિનિતિ દીલ ધરો. દેશી મિત્રો. ૧૨

દોહરા.

કઈક બણી નોકર થયા, કમાય છે કઈ વ્યાજ;
દશા સુધારે દેશની, એ તો વિરલા આજ. ૧

કઈ જનને જાગીર છે, કઈક કરે છે રાજ;
દશા સુધારે દેશની, એ તો વિરલા આજ. ૨

એકલપેટા અતી ધણા, કરે સ્વારથે કાજ;
દાઝ ધરે ઉર દેશની, એ તો વિરલા આજ. ૩

શું થયું ને શું થાય છે, શો થાશે પરિણામ;
અવિધ્ય બાવ વિચારતાં, દાઝે દલપતરામ. ૪

કપાસ વિશે.

(સને ૧૮૬૩ માં અમેરિકામાં લડાઈ ઉઠવાથી
હિંદુસ્તાનના કપાસનું ધાણું મુલ આવ્યું તે વિશે.)

દોહરા.

લટિ લટિને ઇંગિલાંડની, આણી દોલત આજ;
હુનરખાન હરાવિયો, રંગ તને વણરાજ. ૧

હિંમત ધરી તેં હાલમાં, કીધું અદ્ભૂત કાજ;
લાવ્યો લક્ષ્મી લટિને, રંગ તને વણરાજ. ૨

અનિયાં મેડી માળિયાં, છેક હતાં જ્યાં છાજ;
તેં નિજ જન તાજા કર્યા, રંગ તને વણરાજ. ૩

જુદ્ધ કરીને જીતનો, તેં શિર ધરિયો તાજ;
હારી હુનર હેઠો પડ્યો, રંગ તને વણરાજ. ૪

વૈર ધરી બહુ વર્ષનું, દિલની કાઢી દાઝ;
વળતર સંઘળું વાળિયું, રંગ તને વણરાજ. ૫

હુનરતણાં હથિયાર પણ, લાવ્યો કરી ઇલાજ;
સાંચાનો સંઘ્રહ કર્યો, રંગ તને વણરાજ. ૬

૧. કોટમાં શેઠ ખેરામજી જીજ્ઞાસુના મકાનમાં મુ'બાઈની જ્ઞાન પ્રસારક સભા બરાબર હતી તેમાં શેઠ રસ્તમજી જમશેદજી જીજ્ઞાસુ પગે ધણા પારસી ગૃહસ્થો તથા હકુર ઝોક્ષણદાસ તેજપાળ વગેરે ધણા હિંદુ ગૃહસ્થો ખીરાજ્યા હતા. તેમાં પણ આ હુનરખાન વિષેની કવિતા સંભળાવી હતી. ઇ. સ. ૧૮૫૯ માં.

તેં પોતાના દેશની, સરસ ઠરી શોભાજ;
સુવરણથી શોભાવિયો, રંગ તને વણુરાજ. ૭
આ અવસર તારી અધિક, લાખ ગણી વધી લાજ;
મરદ થઈ જશ મેળવ્યો, રંગ તને વણુરાજ. ૮
વણુરાજ જગમાં વડો, ઉઠ્યો એમ અવાજ;
અનન્ન કષ્ટક નમાવિયા, રંગ તને વણુરાજ. ૯
બાગ બગી ને બંગલા, શોભીતો ધર સાજ;
તે મેળવિયાં તેં બહુ, રંગ તને વણુરાજ. ૧૦
તું લાવ્યો બહુ આ તકે, જરનાં ભરી જહાજ;
મળુર કર્યા શ્રીમંત તેં, રંગ તને વણુરાજ. ૧૧
ભિક્ષુક પણ વૈભવપતી, કર્યા ગૃહસ્થ ઘણાજ;
દિલ સાચે દલપત કહે, રંગ તને વણુરાજ. ૧૨

દેશ સુધારા વિશે.

છાપા.

નીર વડો વણુરાજ, આજ પંકાયો પૂરો,
લાખ ગણી થઈ લાજ, કાજ કીધું થઈ શૂરો;
જગમાં કીધી જીત, રીત રૂઢી વળી રાખી,
બલાં ગવાયાં ગીત, પ્રીત પામ્યો બચ પાખી;
પરવરિયો તે પરદેશમાં, ફોજ વિના પણ કાવિયો,
તે દેશતણી દલપત કહે, લક્ષ્મી લટી લાવિયો. ૧૩
સઘળે ઉઠ્યો સોર, જોર એવુંજ જણાવ્યું,
વળતર વ્યાજ સહીત, વિત્ત આ દેશ અણાવ્યું;
કરી પરાક્રમ પુતર, હુનરને ખૂબ હરાવ્યો,
વણુ અડચણ આ વખત, તપ્ત ચડિ તાજ ધરાવ્યો;
બહુ નિજજનને અપશીશ દઈ, કષ્ટ સાબતાજ કર્યા,
દેખીતા દીન દરીદ્રને, ધનવાંતા કરીને ધર્યા. ૧૪

હુનરનાં સાધનો વિશે.

દોહરો.

ઓ ઇશ્વર આ દેશપર, નજર કરો દિનનીશ;
હુનર કળાનો હય હવે, દોડવો જગદીશ. ૧

સ્વદેશિયો પ્રતિ ઉકિત.

કળથી કટક કપાય છે, ચિતમાં જુઓ લિચારી;
જોરથી જુદા જતાત તો, સિંહ કરત મરદારી. ૨

મનહર છંદ.

સાધવા હરેક કામ સાધનનો શોધ કરો,
સાધનથી ગરીબ જીતે મોટા મહીશને;
સાધન વિનાનો શૂરો કહો તે શું કરી શકે,
સાધનથી એકલો પૂરો પડે પચીસને;
એક ઘોડો એકજ પુરૂષને ઉપાડી શકે,
વીશ ઘોડા હોય તો વાહન થાય વીશને;
દાખે દલપત શ્રેષ્ઠ ગાડીનું^૧ સાધન હોય,
એ ઘોડા ઉપાડી જાય પુરૂષ પાંત્રીશને. ૩

છાપખાના વિશે.

દોહરો.

લહિયા સો લખતાં છતાં, વર્ષ એક વહી જાય;
એક દિવસમાં એટલું, છાપથી જુઓ છપાય. ૪

મનહર છંદ.

કાળાં કાળાં પ્રેત પણ પાડિતો કહે છે પ્રેસ,
આવેલાં યુરોપમાંથી ભાસે પડે ભારે છે;
દીકું તેનું ડાચું નથી દીસતા ઉપલા દાંત,
હેલા હરેક દાંત દાઢને આકારે છે;
ખવરાવે કોઈ તોજ ખાય છે ન ખાય હાથે,
ધરમ પરમહંસ જેવો પોતે ધારે છે;
ચાવી ચાવી ચાળવીને કુચા જે તે કાઢી નાંખે,
આંખે ચાવી લોકો રસ ઉરમાં ઉતારે છે. ૫

દોહરો.

વસ્ત્ર ઉપજ્યાં રૂવિના, તલવીણુ નિપજ્યું તેલ;
ખલક જુઓ જૂખડમાં, એ ખોદાનો ખેલ. ૭

છાપાઈ.

ખલક જુઓ ખોદાનો ખેલ, પાવક પાણી બનિયા ખેલ;
થિર ગાંધ તે જંગમ થયાં, નીર નેવનાં મોભે ગયાં. ૭
જે વિજળીનું ચપળા નામ, કરવા લાગી જનનું કામ;
સદેશાનાં કથનો કહ્યાં, નીર નેવનાં મોભે ગયાં. ૮
મોચી ધાંચી ઢેડ ચમાર, દીદા પૂરા પૈસાદાર;
રાજતનુજ રડવડતાં રહ્યાં, નીર નેવનાં મોભે ગયાં. ૯
દેવ વિમાન પડે પીછાન, માનવિયો પામ્યા વૈમાન;
જન ઉડી આકાશે વહ્યા, નીર નેવનાં મોભે ગયાં. ૧૦

૧. ગાડી-આમનીબસ.

દિનમાં શ્લોક ત્રણાણા લાખ, સહસ્ર શ્લોક પૂરે શાખ;
જડે કામ લલિયાનાં લલાં, નીર નેવનાં મોભે ગયાં. ૧૧
વણુકર યંત્રે વસ્ત્ર વણાય, જુક્તિ તે અદ્ભૂત જણાય;
મનુષ્યશ્રમ દુખ સાચું સલાં, નીર નેવનાં મોભે ગયાં. ૧૨
જે સંધિરો ઉકરડા જોગ, એનો પણ કાંધો ઉપયોગ;
કાગળકરી પુસ્તક પ્રગટિયાં, નીર નેવનાં મોભે ગયાં. ૧૩
હમ, પાડા, બળદોનાં હાડ, જેથી ખૂબ ભરાતી ખાડ;
એ પણ ઉપયોગે આવિયાં, નીર નેવનાં મોભે ગયાં. ૧૪
જાતે નાચ હતા નાદાન, તે તો વડા થયા વિદ્વાન;
ઉત્તમ કળા અગડી જુલિયાં, નીર નેવનાં મોભે ગયાં. ૧૫
જે કુળનો ઠરતા ધિક્કાર, એ ઉત્તમ પામ્યા અધિકાર;
ચાહન તેને સૌએ ચલાં, નીર નેવનાં મોભે ગયાં. ૧૬
જળ ઠંડાણે થળ થે રહ્યું, થળને ઠંડાણે જળ થયું;
એ કહેવતનાં પણ પોખિયાં, નીર નેવનાં મોભે ગયાં. ૧૭
પડતર ક્ષેત્ર થયાં ખેડાણુ, વળી રેતીમાં ચાલ્યાં વહાણુ;
જગલમાં મંગલ થે રહ્યાં, નીર નેવનાં મોભે ગયાં. ૧૮
સધનો સમય ફરીગયાં આમ, દેખો કહું છે ફલપતરામ;
અતિશય અચરજ ઉપજાવિયા, નીર નેવનાં મોભે ગયાં. ૧૯

બંબાષ્ટક.

ઉપજાતિ વૃત્ત.

શરીરમાં શોણિત સંચરે છે,
વાયુ દબાણે સધળે ફરે છે;
એ વાતથી જો ઉપજે અચંબો,
જુઓ જુઓ આ જળયંત્ર બંબો. ૧
પૃથ્વી વિષે આ જળ જે રહે છે,
વાયુ દબાણે નહિયો વહે છે;
એ વાતથી જો ઉપજે અચંબો,
જુઓ જુઓ આ જળયંત્ર બંબો. ૨
જુઓ કુવારે જળ નીકળે છે,
વાયુ દબાણે અતિ ઊછળે છે;
એ વાતથી જો ઉપજે અચંબો,
જુઓ જુઓ આ જળયંત્ર બંબો. ૩
આકાશ મધ્યે જળ જે જમાય,
વાયુ દબાણે વરસાદ થાય;

૧. જડે-નિર્જિવ યંત્રે લલિયાનાં કામ લીધાં.

એ વાતથી જો ઉપજે અચંબો,
જુઓ જુઓ આ જળયંત્ર બંબો. ૪
વરાળ જે આ જળની બને છે,
વાયુ દબાણે નભમાં ચહે છે;
એ વાતથી જો ઉપજે અચંબો,
જુઓ જુઓ આ જળયંત્ર બંબો. ૫
કરે તળાવે જળપાન હાથી,
ધણું ઉછાળે જળ સુંદમાંથી;
એ વાતથી જો ઉપજે અચંબો,
જુઓ જુઓ આ જળયંત્ર બંબો. ૬
પેખો વળી સુંદર પીચકારી,
વાયુ દબાણે જળ ફેંકનારી;
એ વાતથી જો ઉપજે અચંબો,
જુઓ જુઓ આ જળયંત્ર બંબો. ૭
સુવાડમ જો સજ્જનનાં શુણાય,
ત્રિધા તપેલું તત શાંત થાય;
એ વાતથી જો ઉપજે અચંબો,
જુઓ જુઓ આ જળયંત્ર બંબો. ૮

શાર્દૂલવિકીરિત વૃત્ત.

દુકામાં કહી વાત બ્રાત તમને, છે મમ ઉડો બણો,
બાપ્યા વર્ણવતાં વિશેષ વધશે, વિસ્તાર તો તેતણો;
આ બંબાષ્ટકનો વિચાર વિગતે, જો કોઈ જાણી કરે,
દાખે છે ફલપતરામ દિલમાં, અત્યંત અર્થો દરે. ૯

દાહરો.

અમી ઝોલવવા કરો, બંબાનો ઉપયોગ;
અંતરગત અમી હરે, ધીરજનો સંયોગ. ૧૦

આગગાડી વિશે.

સુજંગી છંદ.

સજેરે સુધારો તજે વાત આડી,
સુધારાધિ થૈ આ જુઓ આગ ગાડી;
જુનો રાહ મુંબધ જતાં જે ન છોડે,
કહો તે કદી નૈ શકે કષ્ટ થોડે. ૧

ગીતિ વૃત્ત.

નિરકપયોગિ ન ધારો, દાવાનળ સમ ધુણી બલે દેખો;
હેન સુધારો સારો, પાવક રથને સમીપ જઈ પેખો. ૨

ઉપજાતિ વૃત્ત.

સુધારતાં થાય સદા સુધારો,
ચહે કળા ચાળવતાં વિચારો;
અરે જુઓ આ હતિ ક્યાં અગાડી,
સુધારકોએ સજિ આગ ગાડી. ૩

દોહરો.

રસ્તો પ્રથમ રચાવિયે, તો તે કારણ થાય;
ઉત્તમ રસ્તે અમિરથ, જુઓ ઝડપથી જાય. ૪

ગીતિ વૃત્ત.

રે રે નિર્બળ બળદો, ગર્વ ન ધરશે અસત્ય આ ટાણે;
પેખો પાવક પાણી, તાણી ગાડી અહીં તુલત આણે. ૫

ગંગા અથવા આગગાડી વિશે.

દ્વિઅર્થી-મનહર છંદ.

જેમાં જુઓ ભરેલું છે બહુ નીરમળ જળ,
તે પાસે તપાસો હોમ ધુણીની ધુમાડી છે;
એની ઉર થે બહુ બંદરોનો આવે માલ,
જેને વેગે જુઓ ઝાઝી ઝડપ દેખાડી છે;
જ્યાંની પ્રાપતી ચાહી જનો તેમાં પ્રવેશ કરે,
ત્યાંની પ્રાપતી તો તેણે તેઓને પમાડી છે;
ચક્રવાક^૧ જ્યાં બહુ બિરાજે હલપતરામ,
શુન્ય^૨ વિના સદા જેનું નામ આ ગંગાડી છે. ૬

દોહરો.

અનેક પત્રોનો કરો, એ રીતે ઉપયોગ;
સજનો દેશ સુધારવા, આપ કરો ઉદ્યોગ. ૭

ઉદ્યમ તથા કર્મ વિશે.

દોહરો.

હલપવૃક્ષ કાને સુણ્યું, આપે ઇચ્છિત ભોગ;
મેં મનમાં નિશ્ચય કર્યો, કલ્પ વૃક્ષ ઉદ્યોગ. ૧
ઉપજે સુખ ઉદ્યોગથી, સુધરે વળી સ્વદેશ;
એ માટે ઉદ્યોગની, હોંમત ધરો હમેશ. ૨
ઈશ્વર પણ ઉદ્યોગિને, દે છે બક્ષિશ દાન;
આ અવસર યુરોપના, લોકજ ચડે વિમાન.^૩ ૩

૧. ચક્રવાક-પૈડાનો ઉચ્ચાર અથવા સારસ પક્ષી
૨. ઉજડ વગર અથવા અનુસ્વાર વગર વાંચીએ તો આ ગંગાડીનું આગગાડી વંચાય.
૩. વિમાન-બલુન.

મળવાની પણ નવ મળે, વણુ ઉદ્યોગે વસ્ત;
તરી તીર પામે નહીં, જો ન હલાવે હસ્ત. ૪
જેને આપ્યા હાથ પગ, છે તેને ઉદ્યોગ;
તરને જન્મે ત્યાંજ છે, ખાન પાન સુખભોગ. ૫
જો જન રાખત એકલો, ઈશ્વર કૃત આધાર;
તો વાસણુ ને વજ્ર વળી, બનત નહિ ધરનાર. ૬
સુસ્ત થઈ નહિ બેશિયે, મગજ ન ધરિયે કોધ;
ચરણુ ગરમ શીતળ મગજ, લે વેદકનો બોધ. ૭

કર્મવાદ.

ઉપજાતિ વૃત્ત.

રે સિંધુ રત્નાકર નામ તારું. કહું સહુ તે કુડ કેમ ધારું;
ફળ્યોનહીંજેમુજનેજફેરો, નકી હશે વાંક નશીબફેરો. ૮

દોહરો.

વાંક કરમના આંકનો, લાંકતણો^૧ નહિ વાંક;
મળે ન રાગ રાંકને, ટાંક કાળે નવ ટાંક. ૯
કોણુ કળિ શકે દૈવગતિ, બનશે કેમ બનાવ;
કોણુ કહેતું જે જશે, મહિપતિ મહારારાવ. ૧૦

છર્યા.

નર નારી બે હોય, પ્રજા તો ત્યાં પ્રગટાશે,
જીવ દેહ બે હોય ક્રિયા તેથીજ કરાશે;
બીજ નીર બે હોય, તોજ તરવર ત્યાં થાશે,
હલન દાણ બે હોય, જોત ધિર ત્યાંજ જણાશે;
એમજ ઉદ્યમ ને કરમનો, કરો વિચાર વિવેકથી,
જોડે જોડું તો જોઈએ, અર્થ સરે નહિ એકથી. ૧૧
નરનારી બે માંહિ, મરદનો મહિમા મોટો,
જીવ દેહ બે માંહિ, દેહનો દાવો છોટો;
બીજ નીર બે માંહિ, બીજ જોરાવર જણો,
હલન દાણ બે માંહિ, હલનને મુખ્ય પ્રમાણો;
એમજ ઉદ્યમ ને કર્મમાં, ઉદ્યમ ઉત્તમ જણવો,
હિલમાં સમજો હલપત કહે, ઉર સંશય નહિ આણવો. ૧૨

સોરઠો.

કોઈ કહે છે કર્મ, કો ઈશ્વર ઇચ્છા કહે;
મર્મી જણે કર્મ, કાંઈક પણ તે છે ખરું. ૧૩

૧. કાઠીયાવાડના પોલિટિકલ એજન્ટ લાંગ સાહેબને લોકો લાંક સાહેબ કહેતા હતા તે સાહેબની તરફથી આશા ભંગ થવાથી આ દોહરો કહ્યો હતો. તેમાંથી સાર સમજવાનો એ છે કે કોઈ માણસની તરફથી આશા ભંગ થઈએ તો તેનો વાંક ન કાઢતાં પોતાના નશીબનો વાંક જણવો; અને આ દોહરો યાદ લાવવો.

કર્મવાદ ખંડન.

હોહરા.

નશીબ નશીબ સૌકો કહે, પણ નક્કી નહિ આશ;
ચુલા શા માટે કરે, જે નશીબ વિશ્વાસ. ૧૪
શોધ કિયાથી સાંપડે, નહિ નશીબ આધાર;
શોધ કર્યાથી સાંપડ્યાં, આગગાડી ને તાર. ૧૫

કુંડળિયો.

આદરવો ઉદ્યોગ પણ, ઇશ્વર પર આધાર,
રાખીને રહેવું ખુશી, લલચાવું ન લગાર;
લલચાવું ન લગાર, ધારવી ધીરજ ધરથી,
સજી સંતોષ સદૈવ, ન ડરવું જોખમ ડરથી;
દાખે દલપતરામ, કલેશ લવલેશ ન કરવો,
ઇશ્વર પર આધાર, ધરી ઉઘમ આદરવો. ૧૬

હોહરા.

જન શ્રમ ને ઇશ્વર કૃપા, સદૈવ જોખમે સાચ;
ખેતર વાવે શ્રમ કરી, ઉગાડવું હરિ હાથ. ૧૭
દીઠી તેજ દિશા સુજે, ઓછી અકલે આમ;
વિદ્યા બણી વેપારની, હામ ન ધરે હજમ. ૧૮
નિજ ઉઘમ સૌ આદરે, ડરે ન દિલમાં કોય;
હાથી માવતને હજો, ખીજો તુરતજ હોય. ૧૯
સૌ સૌના ઉઘમ વિશે, કાવે સૌનો દાવ;
યજમાં ચાલે ગાહી, જળમાં ચાલે નાવ. ૨૦
જે કામે જેને સુજ્યો, તેજો કરવું તેજ;
જગ નાટકમાં નાટકી, ઉત્તમ ગણાય એજ. ૨૧
નિજ નિજ કારજમાં કુશળ, વિશેષ તે વખણાય;
નાચે બહુ તે નટ બલો, ન્યાય કરે તે રાય. ૨૨
દુઃખ દિન હલકા કામની, લાજ ન ધરિયે લેશ;
જીવ્યો સર્પણુ વેચિને, નર હરિશ્ચંદ્ર નરેશ. ૨૩
બલો બણેલો બૂપતી, રૂડો હતો નળ રાજ;
તોય અધમ ધંધો અતી, કયો પેટને કાજ. ૨૪
બચુતરથી ભાગે નહીં, બૂખ તરશના ભોગ;
દિલગિરી ઉપજે દસ ગણી, જે ન જડે ઉદ્યોગ. ૨૫

શારૂલવિકીડિત વૃત્ત.

વાયુ ને વળિ અગ્નિ મિત્ર મળિને, ધંધો ધર્યો દોરનો,
દીઠો મેં જળદેવ ધંટિ દળતાં, જે સ્વામિ છે જોરનો;
દોડી દોડિ કરેજ દેવિ વિજળી, કાશીદનાં કર્મ ત્યાં,
શાસ્ત્રી પુત્ર સુતારકામ સિખતાં, શાની ધરે શર્મ ત્યાં. ૨૬

હોહરા.

ગણે જીજીવી આખર, આપ આપને જીર;
બિહુક લાજે મળુરિયે, બિખતાં મરે મળૂર. ૨૭
હોય પ્રમાણિકપણું ઘણું, વળી ઉદ્યોગી અંગ;
હરિદ્રતાને દુર કરી, સુખનો પામે સંગ. ૨૮

ચોપાઈ.

વેપારે લક્ષ્મીનો વાસ, કાં તો પૃથ્વીપતિની પાસ;
કદિ ખેતીમાં પામે કોય, નિશ્ચયે ભીખ વિષે નવહોય. ૨૯

હોહરા.

વાટે જતાં વિદેશમાં, ગરવો બહુતાં શ્રેય;
આપદમાં ઉદ્યોગનો, જડે પૂછતાં પંથ. ૩૦
આશ્રય કરિયે કામનો, એ છે રૂડી રીત;
વેલા પણ વાડે ચઢે, નિર્ભય થવા નચિંત. ૩૧
એસે જાએ આસને, વાયસ પણ પ્રતાપ;
પક્ષ વિના ગજરાજ પણ, બોંય કબો નહે આપ. ૩૨
વિદ્યા ખીજ વિગત વડે, વાડી વિગત વગાય;
આવી મળે ઉદ્યોગજળ, તો ધનતાં તરે ચાય. ૩૩
શહેર વસતા કુળ વિષે, શાય ધનપતિ કોય;
સાગર વગર તળાવમાં, મોટો મગર ન હોય. ૩૪
ધંધો ન મળે ધનવિતા, ધનવિણુ મળે ન ધાન;
ધાન વિના ધીરજ તજે, વિણુ મતિ ને વિદ્વાન. ૩૫
સૂમતણી સેવા થકી, કે બિહારી બ્રાત;
વળી વસતાં કુઆમમાં, જાય ન હરિદ્ર જાત. ૩૬
સુધરાઇ ઉદ્યોગનો, વિશ્વ વિષે છે વાસ;
મૂળ તેહનાં જેજ છે, કાં આશા કે ત્રાસ. ૩૭
મહાયતાથી સર્વદા, કરાય ઝાઝું કામ;
ચરનાંથી દેખે ઘણું દષ્ટી દલપતરામ. ૩૮

મનહર છંદ.

હોડી તુડી હોય તોય તેમાં લે ઉતારઓને,
એ તે ખાડીમાં જાંડા ઉતારવા કે તારવા;
વૈઠક બણ્યા વિનાનો વૈઠ જની વૈઠું કરે,
એ તે એનું શરીર સમારવા કે મારવા;
કામમય કથા કહી કહે જીતો કામ કોષ,
એ તો અગ્નિ ભારેલો ઉમારવા કે ભારવા;
દાખે દલપત શસ્ત્ર વિનાં જ સંચામ સજે,
એ તે શત્રુસૈનને સંહારવા કે હારવા. ૩૯

હોહરા.

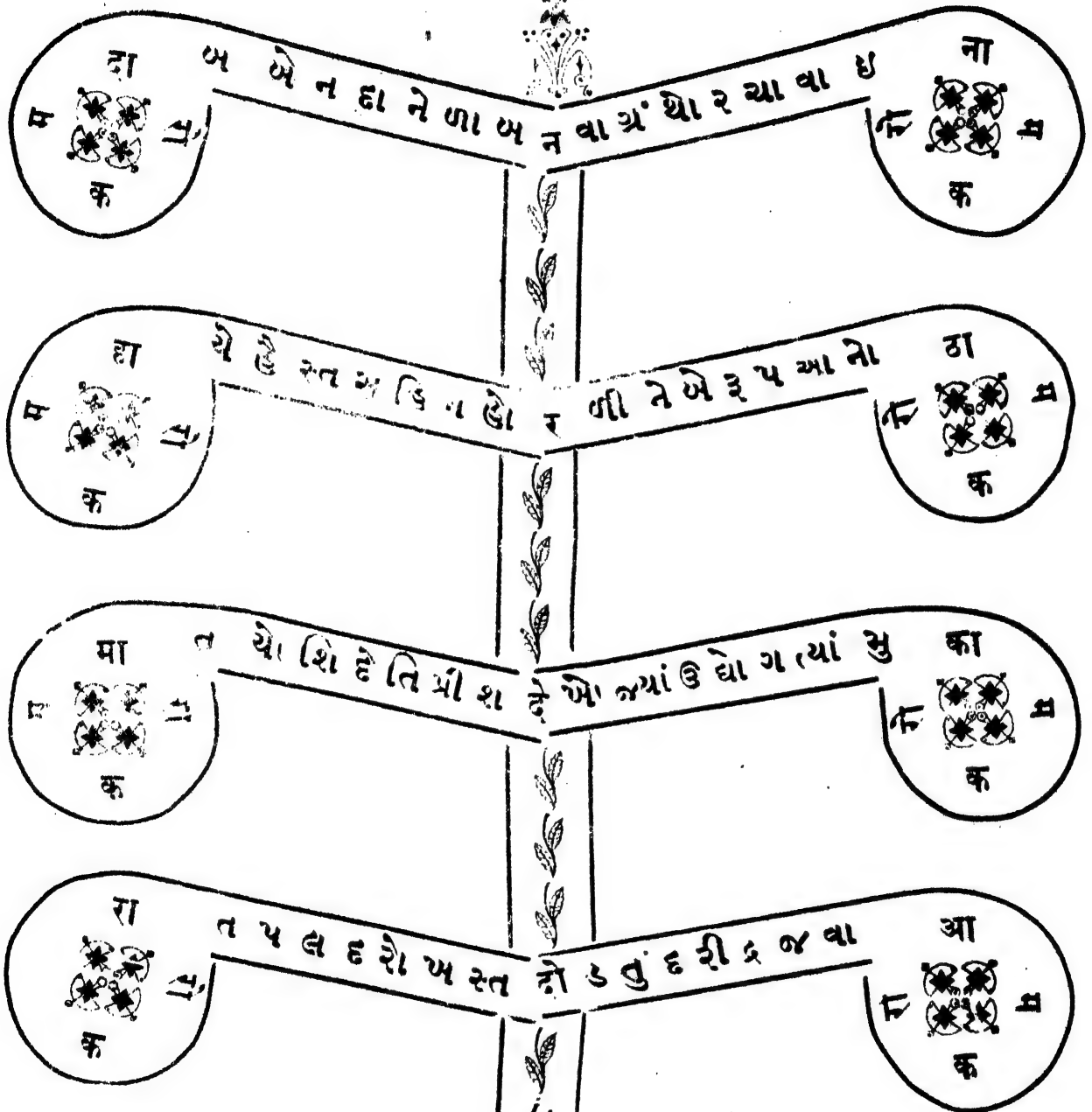
આળસ તજિ ઉઘમ કરો, ચિતમાં કરી વિચાર;
સુખ પામે જન સર્વદા, વળી સુધરે સંસાર. ૪૦

વૃક્ષ પ્રબંધ.

મનહર છંદ.

દોડતું દરિદ્ર જવા આમ કરો આમ કરો,
દેખો જ્યાં ઉદ્યોગ ત્યાં મુકામ કરો કામ કરો;

રળાને બે રૂપાઆનો હામ કરો હામ કરો,
નવા અથો રચાવા ધનામ કરો નામ કરો;

નખજાને દાન બે બદામ કરો હામ કરો,
રહો નહિ સુસ્ત હૈયે હામ કરો હામ કરો;

દેશ પ્રીતિ દેશિયો તમામ કરો મામ^૧ કરો,
દોસ્ત ખરો હલપત રામ કરો રામ કરો.

૧ મામ-મમતા.

હોહરા.

જો નર તું આ જગતમાં, ધનની ઇચ્છા ધાર;
તો વસજો વાસો કરી, વિશેષ જ્યાં વેપાર. ૪૨

ધીમે ધીમે કામ કરવા વિશે.

ઈંદ્રવિજય છંદ.

ન ખણ્યાય કુવો ક્ષણમાં ખણતાંજ,
ખણ્યાય કુવો ખણતાં ખણતાં;
ન ચણ્યાય હવેલિ પુરી પળમાંજ,
ચણ્યાય પુરી ચણતાં ચણતાં;
ન વણ્યાય પુરૂં પટ તો પળમાંજ,
વણ્યાય પુરૂં વણતાં વણતાં;
ન બણ્યાય ધણું દિનમાં દલપત,
બણ્યાય ધણું બણતાં બણતાં. ૧

હોહરા.

ઝટ ફેરવી શકાય નહીં, સદા ચાલતો રાહ;
હાળે ફેરવતાં ફેર, પાણી તણો પ્રવાહ. ૨
કેક કામ વખતે ખતે, કિતવળે નવ થાય;
રતવિણુ ફળ લાગે નહિ, કરતાં કોટિ ઉપાય. ૩
જે કારજ રસ્તે પડે, પછિ એમાં શ્રમ અલ્પ;
જો પડાં ફેરે ચડે, ઘોડાને શ્રમ સ્વલ્પ. ૪
ઝડપ થાય ધડિ અધ ધડી, કામ તેમ ન ગણાય;
ધડિ અધ ધડિ દોડાય પણુ, દિનબર નહિ દોડાય. ૫
કામ અબજણુ કારમું, કરવા ન ધરો ચંત;
આળ્યો કોઠે સાતમે, અભિમન્યુનો અંત. ૬
પ્રથમજ હેલ્લે પગથિયે, પગ ઠદિ નહિ પરઠાય;
એક એક ઉલ્લંઘતાં, ચઢિયે તેમ ચઢાય. ૭
સાહસ કારજ જે કરે, તેની નિંદા થાય;
પણુ જો આવે ફાવતું, તો વિશેષ વખણાય. ૮
સિદ્ધિ ન પામે સમય વિણુ, કેક કામ કરનાર;
રસાળી ન ફળે રત વિના, રોતાં રાજકુમાર. ૯
કેક કામ કરનારનો, પછિ જશ વધે અપાર;
દેખે નહિ ફળ દષ્ટિયે, રાયણુ રોપણુહાર. ૧૦
અપકવ ફળનાં ખીજને, વાવે ફળ નહિ થાય;
ખીજ બિચાઈ અગડશે, મિથ્યા મહેનત જાય. ૧૧

૧. આંખો.

ઉત્તમ રચના એકદમ, સૃષ્ટિ વિરહની વાત;
જળચર પછિ તર પછી પશુ, પછી રમી જન જાત; ૧૨
સુધક ઘડે નહિ એકદમ, જુઓ જગતનો તાત;
હાસણુ ને વિકટોરિયા, જુઓ ખેડ જન જાત. ૧૩
અણધાર થઈ પછિ સૂઝરે, પછી અગડતું જાય;
જનમે જાળ જુવાન થઈ, પછી શિથિલતા થાય. ૧૪
વણુ રસ્તે જન વિચરતાં, પાછો પડે સદાય,
હો જોટલા જોરથી, અથડાયો હઠિ જાય. ૧૫
કેક કામ અભ્યાસનાં, પણ નહિ બુદ્ધિપ્રકાશ;
નટડી નાચે દોર પર, અકલ નહિ અભ્યાસ. ૧૬
જુગતે કરાવી જાણિયે, જડપણુ કરશે કામ;
વરાળ યંત્રો વિશ્વમાં, દેખો દલપતરામ. ૧૭
કળથી કારજ નીપજે, બળથી તે ન કગાય;
આગગાડી દિન એકમાં, જુઓ દૂર બહુ જાય. ૧૮
અપજશ^૧ પણ શુભ કામનો, અપજશ નહીં કિંજસ;
અક્ષરમાં સો શુભ ગણે, કાજળની કાળાશ. ૧૯
પ્રતિપક્ષીને પણ ગમે, બલો શિરસ્તો બાળિ;
પરધર્મી પ્રીતે કરે, હિંદુ તણી દિવાળિ. ૨૦
નિબ્ધૂત સૌ નર નારને, વહાલું હોય વિશેષ;
ચાંદનિ આડો ચંદ્રવો, બાંધે જાણી ખેશ. ૨૧
નિરખે ફરિ ફરિ નિજ કૃતિ, આપે ગણી અનુપ;
સુતનિજ જાણ્યો સિંધિયે, રસજકુંવર અનુરૂપ. ૨૨
તેને કામ ન સોંપિયે, જે દિલગીર જણાય;
આંખે પાટો બાંધિયે, જો તે દુખણી થાય. ૨૩
વગર ત્રિચાર્યુ કામ કરિ, ધન મેળવવા ધાય;
તે ગમારની ગાંદનું, ગોપીચંદન જાય. ૨૪

૧. સાઈ કામ કરવામાં અપજશ મળે તોપણુ પરિભામે વખણાય.

૨. સિંધિ—સીદી. એક રાજાના કુંવરને વરધોડે ચડાવવો હતો ત્યારે રાજાએ સીદીને કહ્યું કે આખા શહેરમાં ફરીને સૌથી રૂપાળું છોકરું શોધી લાવ એટલે તેના હાથમાં ચમર આપીને કુંવરની જોડે ખેસારીએ, પછી સીદીએ ત્રણ દિવસ શહેરમાં ફરી આવીને કહ્યું કે મારા છોકરા જેવો કોઈ રૂપાળો છોકરો મારા જોવામાં આવતો નથી.

ચોપાઈ.

નેગી પાસે ઠગ જન જઇ, સ્થિર રહે ત્યાં ચેલા થઇ;
 દુઃખ પડે તો થાય વિદાય, ગાંઠનું ગોપીચંદન જામ. ૨૫
 મતલબિયા થઇ આવે મિત્ર, પ્રથમ જણાવે પ્રેમપત્ર;
 મતલબ સાધી માર્ગે થાય, ગાંઠનું ગોપીચંદન જામ. ૨૬
 લલચાવી દેખાડે લાભ, અડપે ઉડળ લેવા આભ;
 ખુશી કરીને ફાલી ખાય, ગાંઠનું ગોપીચંદન જામ. ૨૭
 જગમાં જોયા ઠગ જન જોઇ, સ્વારથ સૂધી રાખે રતેહ;
 અતેઅતિશય અવગુણુગાય, ગાંઠનું ગોપીચંદન જામ. ૨૮
 કરજ કરી પરણાવે પૂત્ર, તે જીવું માંડે ધરસત્ર;
 પીડા પામે માતપિતાય, ગાંઠનું ગોપીચંદન જામ. ૨૯
 છેતરિ લે છે છાતા છેક, અવર મનુષ્ય ન જાણે એક;
 કાઠ આગળ નહિવાતકરાય, ગાંઠનું ગોપીચંદન જામ. ૩૦
 કિમિયાગરનાં એવાં કામ, દેખાડે નજરે બહુ દામ;
 લોભી ધન લેવાને ધાય, ગાંઠનું ગોપીચંદન જામ. ૩૧
 જે ચોરીનો રાખે માલ, તેમાં નફાતણો ગણિ તાલ;
 લાભ, લાજ, ને માલ લુટાય, ગાંઠનું ગોપીચંદન જામ. ૩૨
 કૃપણ મનુષ્યની નોકરિ કરે, અતિ આશા અંતરમાં ધરે;
 ભુખે મરે, નહિ પેટ ભરાય, ગાંઠનું ગોપીચંદન જામ. ૩૩
 દે પૈસાવાળાને દાન, બલિ વિધ રાજ થવા ભગવાન;
 પુણ્ય કથું તેથી ન પમાય, ગાંઠનું ગોપીચંદન જામ. ૩૪
 ખાર જમીનમાં વાવે ક્ષેત્ર, નિરખે નહિ ઉઘાડી નેત્ર;
 લાભ કશો ત્યાંથી ન લણાય, ગાંઠનું ગોપીચંદન જામ. ૩૫
 અરે સરવ સમજી લ્યો આમ, દિલથી કહેછે હલપતરામ;
 વગર વિચાર્યું ધન વવરાય, ગાંઠનું ગોપીચંદન જામ. ૩૬

દોહરા.

એવું કામ ન કીજીએ, મળે ન જેમાં માલ;
 ઉલટું પેસે અંગમાં, ફાંસ કાઢતાં સાલ. ૩૭

ફાંસ કાઢતાં પેસે સાલ.

ચોપાઈ.

મરીબ જનની હરકત ગણી, જે જઇએ જોરાવર બણી;
 તેનો દાખ વધે વિકરાળ, ફાંસ કાઢતાં પેસે સાલ. ૧
 રહ કરવાને નાનો રોગ, કરે રસાયણનો ઉપભોગ;
 બગડે શરિર કરે બેહાલ, ફાંસ કાઢતાં પેસે સાલ. ૨

એક વખત ઉગરવા આંચ, લુચ્ચાને જે દષ્ટએ લાંચ;
 ખચિત પછી નહિ છોડેખ્યાલ, ફાંસ કાઢતાં પેસે સાલ. ૩
 જે રાજ જાણે નહિ ન્યાય, ત્યાં જઇ જે ફરિયાદી થાય;
 કઢિયે લાંથી ન થાય નિકાલ, ફાંસ કાઢતાં પેસે સાલ. ૪
 વરને વશ કરવા ઉર ધરે, કામનિ ભોળી કામણુ કરે;
 ઉલટું વેર વધેજ વિશાળ, ફાંસ કાઢતાં પેસે સાલ. ૫
 ધનની મનમાં ઇચ્છા ધરે, જીગટા જેવો ધંધો કરે;
 ઉલટી તનની ઉતરે ખાલ, ફાંસ કાઢતાં પેસે સાલ. ૬
 લોભી વૈદ કને જે જાય, ઓસડનો કરતા ઉપાય;
 ઉલટો રોગ વધારે વાલ, ફાંસ કાઢતાં પેસે સાલ. ૭
 દિલમાં શિયાળિયાથી ડરી, સિંહ શરણુ ઇચ્છે ઉર ધરી;
 હાણુ કરે તનની તે હાલ, ફાંસ કાઢતાં પેસે સાલ. ૮
 સાયવવા સોનાની મહોર, ચોટી કરવા રાખે ચોર;
 મૂરખ ખોઇ એસે માલ, ફાંસ કાઢતાં પેસે સાલ. ૯
 દુષ્ટ ગુરને દષ્ટને માન, સુધારવા સોંપે સંતાન;
 ચોગણિ ઉલટી વધે કુચાલ, ફાંસ કાઢતાં પેસે સાલ. ૧૦
 કૃતમિ જનની સેવા કરે, ઉરમાં અતિશય આશા ધરે;
 તે ધીંગી મન જાણે હાલ, ફાંસ કાઢતાં પેસે સાલ. ૧૧
 કરે વિચાર પિતા જે કામ, દીલથી કહે છે હલપતરામ;
 તુરતજ તેનો બગડે તાલ, ફાંસ કાઢતાં પેસે સાલ. ૧૨

દેખા દેખી કરવા વિશે.

દોહરા.

દેખા દેખી જે કરે, વણ સમજ્યો તે વ્યર્થ;
 વગર બણ્યો લીટા લખે, એમાં ન મળે અર્થ. ૧
 ઈશ્વર દત્તક ગુણુ વિના, દેખા દેખિ ન થાય;
 સોનું તરે ન જળ પરે, કાષ્ટ થકી જ તરાય. ૨
 જેનું કારજ જે કરે, બીજે કરે બગાડ;
 તાણું ઉઘાડી નવ શકે, કડકા કરે કુહાડ. ૩

ચોપાઈ.

લાંબા જોડે ટુંકો જાય, મરે નહીં પણ માંદો થાય;
 ને માટે તક જોઇ તમામ, શક્તિ વિચારી કરિયે કામ. ૪
 દેખાદેખી સાધે જોગ, પડે પડ પણ વાધે રોગ;
 ગણે મૂર્ખમાં સધળું ગામ, શક્તિ વિચારી કરિયે કામ. ૫
 સીંચાણો જળ મધે ધાય, મચ્છી પકડી પાછો જાય;
 કાગ મરાય કરે જે આમ, શક્તિ વિચારી કરિયે કામ. ૬

૧. સીંચાણો-શકરો.

શર મળી સંભામે જન્ય, બાળકનું મન ઉશ્કેરાય;
ઠોકર ખાધ મરે તે હામ, શક્તિ વિચારી કરિયે કામ. ૭
શ્રીમંતો બહુ લાણ્યાં લાલ્ય, પૂત્રણુજ દેખી પૂલાય;
દુખે મરે ખરચીને હામ, શક્તિ વિચારી કરિયે કામ. ૮
જ્યાં વાગે તરધાયા ઢોલ, ખોલે સૌ હિંમતના ખોલ;
માંદો મરે ધરે જો હામ, શક્તિ વિચારી કરિયે કામ. ૯
સહસા કામ ન કરવું નહીં, અનુભવવું એકાંતે રહી;
પછી થશે કેયો પરિણામ, શક્તિ વિચારી કરિયે કામ. ૧૦
આગળ ચાલી પાછો ફરે, માણસ તેની મશ્કરી કરે;
વળતી ન પડે પળ વિશ્રામ, શક્તિ વિચારી કરિયે કામ. ૧૧
નાગા બાવાથી જે થાય, સંસારીથી કદી ન કરાય;
બાવાને શેનું બદનામ, શક્તિ વિચારી કરિયે કામ. ૧૨
જંગો? કે નાગો જન જેહ, તમા વગરનો હોયજ તેહ;
શીઠ કોઇને કરે સલામ, શક્તિ વિચારી કરિયે કામ. ૧૩
નટ દોરે નાચે ને ફરે, જો બીજો જન એવું કરે;
જન્ય જરૂર તે જમને ધામ, શક્તિ વિચારી કરિયે કામ. ૧૪
સમજી દ્યો શીખામણુ સાર, કહું છું સાચું કોટીક વાર;
દાખે મુખથી હલપતરામ, શક્તિ વિચારી કરિયે કામ. ૧૫

અપૂર્ણ ઉપાય વિશે.

કાહુરા.

કદી અપૂર્ણ ઉપાયથી, કામ બલ્લું ન કરાય;
થૂંકે કાગળ સાંધિયે, જેતાં ઉખડી જાય. ૧
તળાવ નહિયો તૂંબડે, આરપાર ઉતરાય;
સાગર સંપૂર્ણ બર્યો, તે તો નહિ તરાય. ૨

શેલ છંદ.

નદી નાળુ તો તુંબડથી તરાય,
કહો સિંધુ તેથી તર્યો કેમ જાય;
શિશુ રોગને સોયનો ડામ થાય,
નહિં જાટના રોગનો એ ઉપાય. ૩
કુવો એક ધાએ કદી ના ખણાય,
ભમંતા નહિ વેદ આખો બણાય;
ચડે પેગડે કેમ કિલ્લો ચણાય,
ધડીમાં નહિ અન્ન વારી લણાય. ૪

૧. જંગો-મોટા જમન કરી શકે તેવો શ્રીમંત.

કાહુરા.

જે જણ નીમ્યા હોય ત્યાં, એકે સરે ન અર્થ;
જે કમાડ ને બારણે, વાચું એક તે વ્યર્થ. ૫
કશું ન નિપજે એકથી, ફોગટ મન પુલાય;
કમાડ તાળું જે મળી, ધરનું રક્ષણ થાય. ૬
જોઇએ તેમાં એક પણ, ઓછે નહિ નિભાય;
પાયા ઇસો ઉપજાં, મળી ખાટલો થાય. ૭
એક રૂપેઓ સાંપડે, નાણાવડું ન થાય;
મળે સુઠનો ગાંગડો, ગાંધી નહિ થવાય. ૮
કારજ સહાયતા વિના, કરી શકે નહિ કામ;
કહો હથોડો શું કરે, જો નહિ હાથો હોય. ૯
નિશ્ચે નિયમ પ્રમાણમાં, કશર કરી ન શકાય;
રંગ જેટલો નાંખિયે, તેવું પટ રંગાય. ૧૦
ચાકર અદ્ય પમારનો, હોય ન ચોખી ચાલ;
જરૂર જણો જગતમાં, મૂલ્ય પ્રમાણે માલ. ૧૧
પોતે કરવા યોગ્ય તે, પરને સોંપે કામ;
તે પણ પછી પરતાય છે, દિલમાં હલપતરામ. ૧૨

આળસ વિશે.

કાહુરા.

આળસ બૂડી બૂતડી, વ્યંતરનો વળગાડ;
પેસે જેના પંડમાં, બહુધા કરે બગાડ. ૧
જન આળસના જખમથી, જે કોઇ ઝખમી થાય;
પડે પથારી પાથરી, જીવન રહિત જણાય. ૨
બ્રષ્ટ કરે બણનારને, ઉપજી આળસ અંગ;
ભક્તિ કરતા ભક્તને, કરે ભજનમાં ભંગ. ૩
અધ ધડી પછી જમણા હું, દેતી દિલાસા એમ;
વગર ખસેડી નવ ખસે, જળોજ વળગે જેમ. ૪
આળસમાં દુઃખ અતિ ધણાં, બર્યાં રહે ભરપૂર;
તે માટે સજ્જન તમે, કરો દેહથી દૂર. ૫
કદી આપણા કામનો, કોઇ કરે અટકાવ;
તે જીલમી પર કીજીયે, જમ રાવણે રાવ. ૬
જીલમી આળસ ઉપરે, ક્યાં કરિયે ફરિયાદ;
વ્યર્થ અમુલ્ય વખત કરે, ફોગટ કરી દિસાદ. ૭

વિદ્યા મહિમા.

દોહરો.

વિદ્યા ખીજ વિગત વડે, વાડી વિનય વવાય;
આવી હરે ઉદ્યોગ જળ, તો ધનનાં તર થાય. ૧

શાર્દૂલવિકીરિત વૃત્ત.

વિદ્યા વેલડિને વિચાર જળથી, સીંચી સદા કાળમાં,
શાખા પાન સમાન જ્ઞાન પસર્યું, આકાશ પાતાળમાં;
ફૂલ્યાં ફૂલ કળા કુશલ્ય ફળ તો, ફાલ્યાં ભલી ભાતનાં,
અગ્નીના રથ આગબોટ બહુનો, યંત્રો જુદી જાતનાં. ૨

મનહર છંદ.

વિલાયતી વાગ્નં તાગ્નં સરસ રચેલાં સાગ્નં,
આવીને બિરાજ્યાં જેણે શોભા અતિ આણી છે;
ખીજ પદારથો મુગે મુગે મોઢે ખેશી રહે,
એથી શું આ ભૂમિકા વિશેષ વખણાણી છે;
શું થયું જે અંગ અંગ રૂપના તરંગ પણુ,
વાણી શુણી જાણિયે જે શાણી હકરાણી છે;
જેમ રૂડો રાજમાં સુધારો કર્યો હોય તોય,
વાણીખાતા વિના તો સુધારો ધૂળધાણી છે. ૩

દોહરો.

જેમ વધે વિદ્યા ધણી, તેમ ઠરે તતકાળ;
તો કરણ તમ ઉપરે, કરશે દીનદયાળ. ૪

મનહર છંદ.

આહાર મેળવવા ઉપાય કામ કરવાને,
શત્રુ સામે પોતાના શરીરને ઉગારવા;
કોઇ પ્રાણીને તો પરમેશ્વરે આપ્યાં છે શિંગ,
કોઇને તો કાંત દીધા જોરથી વિહારવા;
કોઇને પ્રભુએ આપ્યું પુંછડે પરમ બળ,
કોઇને તો નખ આપ્યા મહા બળે મારવા;
કહે હલપતરામ જગજગતારે આપી,
માણસને વિદ્યા સર્વ કારણ સુધારવા. ૫

દોહરો.

સાંભળ માત સરસ્વતી, તુજને લક્ષ્મી તુલ્ય;
બહુનારા ઉપમા બણે, બહુનારાની ભૂલ. ૬

મનહર છંદ.

કાચળી કથન કહે કાગળને હિંમતથી,
કિંમત વિચારી તારી દીસે બે બદામની;

હું તો મુખે વસું કદી ખસું ન હવેલી મેલી,
તું કરે ગુલામ જે ગુલામી બધા ગામની;
કાગળ કહે છે મારી પ્યારી તું વિચારી બોલ,
કંથની કમાઈથી કલોલ કરે કામની;
કાગળ જે આગળ નજર રાખતો ન હોય,
હોય તું તો એવી જેવી કાચળી હજમની. ૭

દોહરો.

ધન વિદ્યા અધિકારની, જોતાં હદ ન જણાય;
અંત નહિ આકાશનો, ગરડો ગોથાં ખાય. ૮
સર્વ કળાનું કોઈથી, ધરાય નહિ અભિમાન;
જુઓ કળા કુંભારની, શું જાણે વિદવાન. ૯
જે વિદ્યામાં જે કુશળ, તે જાણે તે મર્મ;
પંડિત જન જાણે નહિ, કુંભકારનું કર્મ. ૧૦
આવે જે ઉપયોગમાં, ઉત્તમ વિદ્યા એહ;
બણ્યો ગણ્યો બૂખે મરે, તો નર ન બણ્યો તેહ. ૧૧
વિદ્યા, વનિતા, વેલિ, ધન, જુએ ન ગુણ કે જાત;
જેને સહવાસે વસે, રહે તેથી રણિયાત. ૧૨
ગુણ દુર્ગુણ દિલ નવ ગણે, રૂપે નહિ રીઝાય;
વિદ્યા, વનિતા, વેલ, વસ, જ્યાં વળગે ત્યાં જાય. ૧૩
બુદ્ધિ ને તરવાર તે, વાવર ત્યાં વવરાય;
સ્નેહીનાં કે શત્રુનાં, છેદે શિર છેદાય. ૧૪

ઇંદ્રવિજય છંદ.

માજક તું પ્રતિપાજકને, દુઃખ ટાળક દેખિ ભલેભજિ લેજે,
જાણિશકીશ અજ્ઞાણપણું, તહિ જાણીશ જુગતી અતિજેજે;
લોક અને પરલોક તણી ગતિ, તેમ ત્રિલોક તણી ગતિ તેજે,
દીન બની હલપત કહે નિત્ય, દેવિ સરસ્વતિમાં દિલ દેજે. ૧૫

દોહરો.

દશે ન વિદ્યા આદરે, સોજે ગુણ ન પ્રકાશ;
વીશે સુત સુધર્યો નહિ, તો સુધર્યાં ન આશ. ૧૬
બણિને સુધરે બાળપણુ, તો જીવતર ઉત્કર્ષ;
ચોમાસું સુધર્યાં થકી, સુધરે આખું વર્ષ. ૧૭
નહિ લખી છે ચોપડી, રસ જે હૃદય ધરીશ;
પોષણ થાશે પંડુનું, અક્ષર પદ પામીશ. ૧૮
વિદ્યા બહુવનાર કે, જે ઓસડ પાનાર;
પ્રથમ શત્રુ સમ લાગશે, પણ અંતે ઉપકાર. ૧૯

તૂટે હરિદ્ર તેહનું, બલિ વિધ હોય બજેલ;
કાકી છે તો કાંઈ દિન, મટે આંખનો મેલ. ૨૦

મનહર છંદ.

કાચલીમાં ખાતો તેણે કાચ લીધો જોવા મુખ,
નાચતો પડે તે ઘેર નાચ તો પડાય છે;
કાવાદાવા કરતો તે કેવી રાખે કાવાદાની,
કાઠીઆ? વેડતો તે તો કાઠિયો ઘડાવે છે;
કાશ હાંકતો તે જવા કાશ હામ ધાસે નહિ,
કાટ વાળતો તે કાટવાળને અડાવે છે;
કેળ વાવતો તે કેળવાઈને થયો છે કેવો,
કેવડો પાતો તે ઘોડો કેવડો દોડાવે છે. ૨૧

દોહરા.

તે નર સુધર્યો તે બણ્યો, ખુદ્ધિમાન પણ તેહ;
જુલે નહિ ભગવાનને, ડરે દોષથી જેહ. ૨૨
વિદ્યા સધળી વાંચિને, અંતર સમજે આમ;
પ્રીતે નીતી પાળવી, દાખે દલપતરામ. ૨૩

મનહર છંદ.

અરે મનસુખા થાણું થાપવા ઠેકાણું શોધી,
કુ ઠેકાણું તજી સુ ઠેકાણું જેઠ ઠશીએ;
હર ઘડી ચાલતી રમૂજ રૂપી હવા હોય,
જ્યાં સુખોધની ઉગ્ગસ વારે લાં વિલસીએ;
કુટિલ કપટી ન કપટ કરી શકે કોઈ,
નીતિ ખુશખોઈ જેઠ ખોઈ કેમ ખશીએ;
હરવાનું ગણી હામ કહે દલપતરામ,
તજી અન્ય આલય વિદ્યાલયમાં વશીએ. ૨૪

દોહરો.

સોનું ને શ્રીમંત જન, મોંઘાં હજે હમેશ;
પણ પંડિત પાણી પવન, સોંઘાં હજે સુરેશ. ૨૫

નિબંધ લખવાની રીત.

મનહર છંદ.

શેનું બને છે ને તેથી બનાવાનું કારણ શું,
કારણ બતાવો અંગો અંગતા આકારનું;
આવે શા શા ઉપયોગે એ વિના શી અડચણો,
હોય તે બતાવો બીજું જે જે એની હારનું;

૧. કાઠીનાં ઝાડ.

જંગલીથી સુધરેલા જનોમાં જેવું જણાય,
વદો એવું વર્ણન તે એના અનુસારનું;
કહે દલપતરામ ક્યાં ક્યાં છે લખેલું નામ,
જો લખો લખાણુ લખો એટલા વિચારનું. ૨૬
દોહરો.

દમ્ભે જો દપાંત તો, શોભે સધળી વાત;
જેમ ભલાં બૂપણુ થકી, શોભે જીવતી જાત. ૨૭

શાર્દૂલવિકીરિત વૃત્ત.

જે વિદ્યા ધન ધાન્ય માન્ય ફળદા, જે દેશકાળે જુઓ,
તે વિદ્યા સુતને સદૈવ શિખવો, ખાલી ન વેળા ખુઓ;
જે વિદ્યા ભણવાયિ બિહુક રહે, તે તો કશા કામની,
જૂની જેહ નદી થઈ જળ વિના, તે તો નદી નામની. ૨૮

નિશાળ.

આર્ય વૃત્ત.

સુપાત્ર કરિ શોભાવે, સુધડ ઘડી ઘાટ સૌ થકી સારા;
કુપાત્રતા દૂર ઠાઠે, શિક્ષક કે શ્રેષ્ઠ કંસારા. ૨૯

મનહર છંદ—દ્વિઅર્થી.

ઘડાતાં ઘડાતાં અણુધડ જ્યાં સુધડ થાય,
કઠણનાં કાળજી અભેદ જ્યાં ભેદાય છે;
વાંકાં મટી સીધાં થાય મલિનતા મટી જાય,
ચોપડીને રહે તે ચળકતાં કરાય છે;
જીદી જીદી જાત એક સ્થાનમાં જેડાઈ જાય,
અને પછી જીઓ એના અંગમાં ખીલાય છે;
રથ ઘડા ખીજે હામ કહે દલપતરામ,
આ તો શાળા અરથ ઘડાની ઝોળખાય છે. ૩૦

ઉપજાતિ વૃત્ત.

ખગોળ ભૂગોળતણા જોળા, દિસે રડા નારિ નિશાળ ડોળા;
જીઓ નકાશાપટચિત્રવાળાં, વિચિત્રવસ્ત્રો રચિયાં રૂપાળાં. ૩૧

દોહરો.

શિક્ષક કહે છે શિખ્યને, ભણુ વિદ્યા ભૂગોળ;
ખૂબ એશિયા ખંડની, ખરી કરી લે ખોળ. ૩૨

હરિગીત છંદ.

રશિયાન તુર્કસ્તાન ચીન ધરાન એ તો ચાર છે,
જપાન ને અફગાન વળી તીએટ ને તાતાર છે;
સીયામ હિંદુસ્તાન અર્ધસ્તાન એ અગ્યાર છે,
અલદેશ સુદાં એશિયામાં પેશિયા એ બાર છે. ૩૩

દોહરા.

બારે દેશ બધા ફરે, ઉઘમ કરે અપાર;
પણ પ્રભુની કૃષ્ણાવિના, લાભ ન થાય લગાર. ૩૪
માટે સૌ ઉદ્યોગમાં, પુરો ધરીને પ્રેમ;
પ્રભુની કૃષ્ણા માગવી, મળે તે થકી હેમ. ૩૫

દેશાટન વિશે.

દોહરા.

વિદેશમાં વિચર્યા વિના, પેટ ન પૂર્ણ ભરાય;
પશુઓ પણ પરભાતથી, જંગલ ચરવા જાય. ૧
ધેર રહે લક્ષ્મી ધણી, હોશે કેમ હમેશ;
રાજા રાજ્ય વધારવા, વિચરે દૂર વિદેશ. ૨
વિદ્યા સદૃશ્ય વિનયતા, હોય ચપળતા હામ;
ડરે ન પરદેશે જતાં, દેખે તે નર હામ. ૩
વિદેશમાં વિચર્યા વિના, મળે ન મોડું માન;
સમુદ્રમાં વખણાત શું, સીપતણું સંતાન. ૪
સુખે વિદેશે સંચરો, કરો બલેરાં કામ;
પ્રેમ ધરી વિધિ પાળતાં, નિર્ભય કરવું નામ. ૫
જો ધનની ઇચ્છા ધરો, તો ખરું માનિ ખચીત;
મહા સમુદ્ર મથન કરો, એજ અનાદિ રીત. ૬
પ્રમાણ કરિ પરદેશમાં, પરવરિ લાંબે પંથ;
કોટિ કળા કૌશલ્યના, ગુણિ જન લાવો અંથ. ૭

મનહર છંદ.

શૌર્ય ધરી શરવીર સંચરી સંગ્રામ સજે,
ઢાલ આડી ના ધરે તો કેમ રહે કોટમાં;
ઝાલી સમશેર પછી ઝાલતાં ન ઝાલ્યા રહે,
શત્રુતણું છેદે શીર ચાહી ચડિઓટમાં;
હાર જીતનો વિચાર હોય ન લગાર હૈયે,
ખુશી ખુશી રહે ખૂબ ખૂબ લાભ ખોટમાં;
તેમ જો વિશેષ હાઝ દીલ લે સ્વદેશતણી,
વેષ લે વિદેશિનો ને બેશ આગખોટમાં. ૮

દોહરા.

સૌ જોજન સમચોરસે, દૂર તજ્યો જ્યાં દેશ;
સમજ પુરૂષ શા માત્ર છે, વેંત સાતનો વેષ. ૯
દુઃખમાં મોટમ મેલિયે, દુઃખમાં તજિયે દેશ;
અળગો કરિયે અતિ દુઃખે, વરણ જાતિનો વેષ. ૧૦

છંદવિજય છંદ.

વાંચિ પ્રવાસની વાત વિશાળ, અહો ધનવંત વિચાર ધરોરે,
ઉંદર જેમ રહે દરમાં, ધરમાંજ બલાઇ તમે ન દરોરે;
દેશ વિદેશ વિશેષ જુઓ, હલપત કહે દિલમાં ન દરોરે,
ખુદ્ધિ પ્રકાશ પ્રકાશિત તેમ, તજી ધરવાસ પ્રવાસ કરોરે. ૧૧

દોહરો.

મુકામ કે વિશ્રામથી, છોટે જતાં ખચીત;
સર્વ ચીજ સંભાળવી, આ બે બોલિ કવીત. ૧૨

મનહર છંદ.

પાણી પાત્ર, ગળણું, ને દોરી પાણિયાઈ માંડ,
બોજન માટે રસોડું બોજન ભાતાનું છે;
નાવણિયું એજ મારે નિત્યનો નાવાનો ચોક,
અખોટિયું એજ શણગાર સજવાનું છે;
દેવપુજ દીવાસળી, તે તો દેવસ્થાનક છે,
પલંગ સમાન સંગે સુંદર ખિલાનું છે;
દેખી લે મુસાફર તું કહે હલપતરામ,
કાથળો મુસાફરીનું મંદિર મજનું છે. ૧૩
ખરચીનું નાણું છે તે જાણું છું ખજાનો ખાસો,
દફતર ને દવાત તે દિવાનખાનું છે;
નકી પાન સોપારીનો વાટવો નજરબાગ,
દવાખાનું ખાસું પ્રૌઢ પોટકું દવાનું છે;
સોટી, સોય, દોરા, હરી, તે તો અસ્ત્રશસ્ત્ર સારાં,
છત્રિ છત્રપતિતણું, ચિન્હ તે ક્યાં છાનું છે;
દેખી લે મુસાફર તું કહે હલપતરામ,
કાથળો મુસાફરીનું મંદિર મજનું છે. ૧૪

દોહરો.

પુરૂષ જાય પરદેશમાં, રળતાં પામે ઝઘ્ઘિ;
જન્મ ભૂમિમાં જઈ પછી, શોભાશે સમૃદ્ધિ. ૧૫

સંપ વિશે.

દોહરા.

સંપ સજો સજ્જન સહ, સંપે સૌ સુખ થાય;
સંપ વિના ઉદ્યોગ સૌ, જરૂર નિષ્ફળ જાય. ૧
જયા બંધ સંપી વસે, તેને દુઃખ ન થાય;
કદી દળાય ન કણસહું, છુટી જીવાર દળાય. ૨
શ્રેષ્ઠ કાજ પણ સહજમાં, ઝાઝા મળી કરાય;
લાખ જણા અકેક દે, લાખ તણો ઢગ થાય. ૩

વિચરે અતડો એકલો, તેને હરકત થાય;
મરે એકલી સોગડી, જુગ નહિ માર્યો જાય. ૪

ધંદ્રવિજય છં .

ચોસરમાં ચતુરાષ ધણી, સમજે નહિ તે અમથું શિર કૂટે,
એકલિ સોગડીને હણવા, છગ ભેદ બરી બહુ સોગડિ છૂટે;
જે જુગતે જુગ જાય મળી, પછિતેતણું મસ્તકતેનહિ તૂટે.
દોરત શુણો દલપત કહું, ફરિ જનમ મરી ખરિજે જુગ કૂટે. ૫
ત્રાહિત વીર વચે ન પડે, વચમાંહિ પડેલ મટે નહિ વાંધો,
દાળ મળી રસરૂપ દિસે ન, વિના જળજે રૂડી રીતથી રાંધો;
કાપડ સાંજુ કદી ન બનેજ, ગમે ત્યમ ગાંડ બરાબર બાંધો,
ત્રાહિત તંતુ મળે દલપત, મળે સુખદાયક સુંદર સાંધો. ૬

દોહરા.

અણુજનાવવાળાં મળે, મરે એક કે બેય;
પાણી ને પાવક મળ્યાં, કહોજ કેમ રહેય. ૭
બેની લગાઈમાં પડે, જન તે માર્યો જાય;
ધંટીના બે પડ વિષે, દાણા પડ્યા દળાય. ૮
સજ્જન આ સંસારમાં, સગાં ભલાં કે સંપ;
પડી ફાટ પાપાણમાં, લાગ્યું વચમાં લંપ. ૯
સંપ કરે કીમત વધે, ઘટે કરે મન રીસ;
થાય અંક મુખ ફેરવે, ત્રેસડના છત્રીસ. ૧૦

સંપલક્ષ્મી સંવાદ.

દોહરા.

પ્રગટ જગત જેણે કર્યું, ધરું તેહનું ધ્યાન;
સંપલક્ષ્મી સંવાદની, કથા શુણો સઉ કાન. ૧
આ અવસર આ દેશમાં, સંપ ન દીસે લેશ;
ધરમાં કુળમાં નાતમાં, કરે કુસંપ ક્ષેશ. ૨
બને ન ધણિધણિયાણિને, બીજા તણી શી વાત;
દુઃખમાં તેથી દેખિયાં, દેશી જન દિન રાત. ૩
સૌ જન મન ધનને ચહે, ન ચહે સંપ જરૂર;
કાંઈ ન ઈરે કુસંપથી, એ અજ્ઞાનજ ગર. ૪
તે કારણ કહું કલ્પિને, સંપલક્ષ્મી સંવાદ;
શુણિને સજ્જન સમજશે, વળિ તજશે વિખવાદ. ૫

૧. પથરામાં ફાટ પડે તો ત્યાં લાંપડું બાસ
હગીને પોતાનું વતન કરે છે.

શેહેર સરસ મનસાપુરી, જીવક રાજા જ્યાંહ;
નિર્ધનશા નામે કરી, વસે વણિક તે માંહ. ૬

ક્ષેશી તેની કામિની, ઇચ્છે ભૂપણ અંગ;
કડવાં કથન કહી કહી, સદા લડે પતિ સંગ. ૭
પીટ્યા તુજને પરણીને, શું પામી હું સુખ;
ખાવા પૂરણ પેટ નહી, ભોગવું અરધી ભૂખ. ૮
હાથે ચૂડો હેમનો, હમડે મુક્તાહાર;
તે સ્વપને નહિ સાંપજાં, એળે ગયો અવતાર. ૯
બહુ રણિ રણિને નર બીજા, ધણા ધણવે ઘાટ;
હું રાખું તુજ જીવતાં, અનતણા ઉચાટ. ૧૦

ચાપાઈ.

કહ્યાં કથન કામનિયે મૂખ, શેઠ શુણી દિલ લાગ્યું દુઃખ;
વસ્તિતજ વિચર્યો તે વાર, માંડ્યું તપજી વનમોઝાર. ૧૧
કિધું જતન શિવ મળવા કાજ, રિઝ્યા રૂઠા રામેશ્વરરાજ;
કહે મહેશ વણિક વરમાગ, ભલાંજ પ્રગટ્યાં તારાં ભાગ્ય.
શાહ કહે શિવ થયા પ્રસન્ન, ધારું એટલું આપો ધન;
સધળું જે થકિ પામું સુખ, દેખું નહિ કો દિનમાં દુઃખ. ૧૩
એ શુણિ શંભુ વિચારે ગર, જણાય આ અજ્ઞાની જરૂર;
માગે મુખથી ધન મુજપાસ, સમજેછે ધનમાં સુખવાસ. ૧૪
સંપવિના ધન શું સુખ કરે, ધીરજ ધારી વિચાર ન ધરે;
વળી શિવજી ઉચર્મા શુભ વેણુ, દાસતણા દિલમાં સુખ દેણુ.
જા તું વણિક નગર કર વાસ, પરિપૂરણું હું પૂરીશ આશ;
વળિ સાંભળ શુભ બીજવાત, પ્રગટે જ્યારે કાલ પ્રભાત. ૧૬
નજરે તું નવિ દેખિશ નાર, પછી પુરૂષ પેખિશ તે વાર;
તેપાસે માગીશ તું જેહ, તુરત તને સાંપડશે તેહ. ૧૭
એમ કહી શિવજી થયા અદર્શ, હમડે વણિક ન પામ્યો હર્ષ;
ઉર ધરી મેં શંકરની આશ, તેણે બતાવ્યું બીજા પાસ. ૧૮
શિવ પણ દીસે લોભી સહી, કોડી ધરની કાઢે નહી;
માગે માનત રોકડિ સાર, આપે ફળ ધધે ઉધાર. ૧૯
એમ ઉચરતો જન તે જાય, ચિરતા તો મનમાં નવ થાય;
દ્રવ્યવિના દુઃખ દેશે નાર, એમ વિચારી વશ્યો પુરખહાર.

દોહરા.

શ્રી બાળક પક્ષી પથ, એમજ પુરૂષ અધીર;
તરૂળ કાચું તોડતાં, ધરે ન ધડિયે ધીર. ૨૧

જે જન ફળ પાકે જમે, સ્વાદ સરસ લે સોય;
બહુ તર ઉપજે ખીજથી, હાથ અપકરે હોય. ૨૨
વડો અધીરો વાણિયો, બેઠો નગર બહાર;
જમની કાઢી જાગતાં, વિધવિધ કરી વિચાર. ૨૩
આદિલ હજે ઉઠિયો, ત્યાં જઈ ગંગાતીર;
ઠર પદ મુખ શુદ્ધી કરી, નાથો નિર્ભજ નીર. ૨૪
વસ્ત્ર ધરી વિચારિયું, વળી તપ કરું વિશાળ;
તેજ વખતમાં ત્યાં કણે, સ્ત્રી દીઠી તત્કાળ. ૨૫

ચરચરી છંદ.

ધરતી પદ ધમધમાક, ઝાંઝર ધ્વનિ ઝમઝમાક;
હજીહજીહજીહ ઠમઠમાક, ધોરે ધણી ધૂધરી;
ઝળઝળ મુખ કાંતિ ઝળક, ખળખળ ભુજ ચૂડ ખળક;
બળબળ શશિ બાલ બળક, નથડી નાકે ધરી;
થનગન તન ચાલ ચપળ, બણિહણિ શણગાર સકળ;
ધણુધણુધણુ ધોર અકળ, કીધો ચાલે કરી;
તાતા થૈ કરતી ગાન, નાયતી નટવી સમાન;
તિગડ તિગડતાક તાન, સજતી તે સુંદરી. ૨૬

દોહરા.

બાળી આંખો મદભરી, બૂલી તનનું ભાન;
શરમ ધરમ સંક્ષેપ છે, અતિ ઝાઝું અભિમાન. ૨૭
દુનિયાને નહિ દેખતી, ઠરે ન પગ ચિર ઠામ;
વૈદ? વૈદ મુખ બોલતી, બાળી સુંદર ભામ ૨૮
પાછળ પટ સંકરતી, આગળ ઢાંકે અંગ;
પગ ઉઘાડ પાછડ્યા, ધરી ન જુએ ઢંગ. ૨૯
પૂછ્યું વણિકે પ્રીતથી, તે નારીને ત્યાંહિ;
કોણ તમે છો ક્યાં થકી, આજ પધાર્યાં આંહિ ૩૦
શુણિ બોલી તે સુંદરી, હું લક્ષ્મિ જગમાત;
આવી તુજ કારણ અહીં, શિવ પ્રેરી સાક્ષાત. ૩૧

ચોપાઈ.

આવીશતુજ ધરભણી હુંઆજ, સારીશધનનાં સઘળાંકાજ;
શુણિ હરખ્યો શા નિર્ધન નામ, ત્યાં પુરૂષ દીઠો તે ઠામ. ૩૨
નેજી શિતળ રનેહો બરપૂર, દેખી આનંદ ઉપજે ઊર;
મુખમાં વાણીમધુરીધણી, તોડે અડચણ રસ્તાતણી. ૩૩

૧. જ્યાં લક્ષ્મિ હોય ત્યાં વૈદનો બહુ અપડે છે.

૨. સંપ હરેક શીરસ્તાની અડચણો તોડી નાંખે છે.

સવૈયો.

પોપટ કોકિલ મોરની વાણી, કહેસઘળા કવિરાજવખાણી,
કામની કંઠ વખાણ કરેકધ, બાળકબોલીશું તોતળીખણી;
મોરલીનાદ ધિમે ધનગાજ, કહે કધ મીઠી કવિનીકહાણી,
એસહુવાદવૃથાજગમધ્ય, મીઠીસઘળાયકીસંપનિવાણી. ૩૪

દોહરા.

મોરલિ નાદે નાગ જ્યમ, ડોલે દ્રેષ વિસારી;
સંપનિ વાણિ સાંભળી, સૌ રીઝે સંસારી. ૩૫

સવૈયો.

કુત્સિત કાગકપોતનિવાણિ, કહેસઘળા કવિયો અવખાણી,
શ્વાનમહીષ મની અજશબ્દ, કહેવળી બ્રહ્મ કવિની કહાણી;
ગર્ધવગીધ ઉલૂકગીરા, જગમાં અપશુકન કરી જનજાણી,
એસહુવાદવૃથા ફલપત, કહેઅડીકર કુંસંપનિ વાણી. ૩૬

ચોપાઈ.

નર રૂડો નિરખી નિરધાર, એ પ્રતિ વણિકે કર્યો ઉચાર;
શાથિ પધાર્યા શું તમ નામ, કહો અહીં આવ્યા શે કામ. ૩૭
હું છું સંપ હરીનો દાસ, પુરારિયે? પ્રેર્યો તુજ પાસ;
જો હું ને લક્ષ્મિમાં જોહ, તત્વ સમજ તું તો લે તેહ. ૩૮
શાહ કહે તુજમાં શો માલ, લક્ષ્મિ લઇને થાઉં નિહાલ;
બોલ અધિક તાઈ બળ હોય, વળી વિચારી સમજું સોય. ૩૯

દોહરા.

સંપ કહે છે શેઠ તું, વિચાર મારી વાત;
સંપતણો મહિમા સદા, વિશ્વ વિષે વિખ્યાત. ૪૦
સુષ્ટી સમે સૌ માનવી, વસતાં વન મોઝાર;
ડરતાં એક ખીજ થકી, નોતો સંપ લગાર. ૪૧
પહેરણુ છાલો પાંદડાં, ખાવા વનફળ ફૂલ;
વનમાં વશીને વેઠતાં, દેહે દુઃખ અતૂલ. ૪૨
પછી આપી પરમેશ્વરે, સંપતણી મતિ સાર;
એક ખીજની સહાયથી, બન્યાં ભત્રાં ધરબાર. ૪૩
જેમ સુસંપ વધ્યો ધણો, અડચણ બાગી એમ;
બાંધ્યા બદોબસ્ત બહુ, જન દુખી થાય ન જેમ. ૪૪
અબળ સમળ સૌ સુખી થયાં, દુઃખ થયું સૌ દૂર;
તે કારણ સૌ સંપનું, જાણો તમે જરૂર. ૪૫

૧. શિવ.

સંપ થકી સુખ ઉપજે, સંપથી જન્ય કલેશ;
જે નરને ધર સંપ નહિ, લેશે સુખ નહિ લેશ ૪૬
તે માટે તુજને કહું અંતર રાખ્ય ઉમંગ;
લાલ્ય મેલી લલિમની, સંપતણો મજ સંગ. ૪૭
સાંભળી બાપણ સંપનું, ચડી રમાને રીસ;
બોલી ઉઠી બેભાડળી, કાપ્યો જાણે ફણીશ. ૪૮
સાંભળ મુરખા સંપ તું, આણે કેમ અભિમાન;
નિર્ધનિયો નર લોકમાં, ક્યાં પામ્યો સન્માન. ૪૯
ધનથી મન ગમતું મળે, સુખ સૌ ધનને સાથ;
સર્વ રહે સેવક થઈ, હોય દ્રવ્ય જે હાથ. ૫૦
થળ થાનક જળ ધન કરે, જળ થાનક થળ થાય;
ઉજડ વડા અરણ્યમાં, ધનથી શેહેર વસાય. ૫૧
વણુકર ધનને વાસતે, આપે વસ્ત્ર અપાર;
ધનકારણ સોનાર પણ, સરસ ઘડે શણગાર. ૫૨
પામર ઉચકે પાલખી, બેસે ધનિનાં બાળ;
હુકમ ચલાવે હામ ધરી, પેસાથી મહિપાળ. ૫૩
સંપ કરીને શૂદ્ર જન, ઉપજાવે તરૂં થોક;
બલાં બલાં ફળ ભોગવે, લલિમવાળા લોક. ૫૪
આજ પછી અભિમાનના, બોલીશ માં મુખ બોલ;
નહિ તો નિર્લજ તું થશે, તરણા સરખે તોલ. ૫૫

છાપા.

સંપ કહે શુભ રમા, જનમ તારો હું બાણું,
વળી જાણે સૌ વિશ્વ, કેમ વિસ્તારી વખાણું;
પપ ખારાની પુત્રી, બપંકર વિષની બગની,
વિષ કરતાં વિશેષ, ઉઠે સંભારે અગની;
વિષ પ્રાણ હરે પોતે મરી, કરે એકને કલેશ છે,
તેં જીવતી રહીને જગતમાં, દિધા ઉજડી દેશ છે. ૫૬
કૌરવ પાંડવ કૂળ, મૂળથી નાંખ્યાં મરડી,
રાવણનું પણ રાજ, ઝડપ તેં નાંખ્યું જરડી;
બહુ રાજનાં રાજ, સંપ તજવાથી તૂટ્યાં,
સરમ હતા સુલતાન, સંપ શીટે ધર પૂટ્યાં;
પરિપૂરણ લલિમ પામિને, સંપ વિના નહિ સુખી રહે,
નિજ ધરમાં ધણા કુસંપથી, મોટા પણ મરવા ચહે. ૫૭

દોહરો.

હરના ધરમાં હરધડી, થતું હશે તોજાન;
સંપ ન દેખી શંકરે, કીધું હશે વિષપાન. ૫૮

છાપા.

ગિરિજા ગંગા સોઝ્ય, હશે હરરોજે લડતી,
ઇંદુ અમિતી જ્યોત, પરસ્પર નિશ્ચય નડતી;
વાધ વૃષભને વેર, મોર મણીધરને મારે,
સિંહ હાથિનું શીર, તોડવા તુરત વિચારે;
શિવ સેવક દાનવ દેવ બહુ, મારામારી કરિ મરે,
ધરમાં એવો કનિયો ધણો, સહન થયો નહિ શંકરે. ૫૯
સમ ધાતુમય સરસ, શૈલ કૈલાશ વસે હર;
ધનપતિ ધાર્યો મિત્ર, કરે આશા કિંતર નર;
લંકા સરખાં લાખ, દાસને બખશિશ દે છે,
ગરબો પુત્ર ગણેશ, રિદ્ધિ જેથી જન લે છે;
પણુ જે બૈયર ચડખડ કરે, પલંગ ત્યાં કુણ પાથરે.
શિવશયન કરે સમશાનમાં, બીખ માગિ બોજન કરે. ૬૦

દોહરો.

તન રોગી શિર શત્રુતા, જર આવે ને જન્ય;
પણુ જે સંપ કુટુંબમાં, શીતળ રહે સદાય ૬૧

છાપા.

જુઓ ઇંદુને અંગ, રોગ ક્ષય લાગિ રહે છે,
રાહુ સમો શિર શત્રુ, વાર ધણિ ઘેરી લે છે;
કાળું લાગ્યું કલંક, વિહણી ગાળો આસે,
ચોથ તિથીમાં લોક, ચક્ષુ આંડાં કરિ આસે;
વળિ તેજ પ્રતાપ વધે ઘટે, કલેશ કદી નવ મન કરે,
જેઈ સંપ કુટુંબ નક્ષત્રપતિ, સદાશિતળ થૈને ફરે. ૬૨

દોહરો.

સંપ વિના સુખિ હોય જન, સૌ પૂરે જે સાખ;
તો પરિપૂરણ પેટ બરિ, રમા ગરવ તું રાખ. ૬૩
જગમાં બહુ જન ધન વિના, સંપ થકી સુખવંત;
સાખ પુરે સંસારમાં, એની લોક અનંત. ૬૪
તો તાં અભિમાન તજી, રહેજે શરમ સમેત;
વગર વિચાર્યું બોલતાં, ફોગટ થઈશ ફજેત. ૬૫
સાખ ન પૂરે સર્વ તો, બહુ બકવે શું થાય;
આપ બાપ આપ મુખ, ગંડક લોકો ગાય. ૬૬

થોપાઈ.

કર બકવા તું સંપ કુપાત્ર, મુજ આગળ તું છે કુણમાત્ર;
વસું વિગળને અરધે અંગ, નહિ લવવા લાયક તુજ સંગ.
અતિજનમાંપામ્યોઅપમાન, સમજ્યોનહીંનઆવીસાન;
કાઠ્યો રાવણે પકડી કેશ, દુરજેધને તજ્યો દેશ. ૬૭

જાહવના કુળમાં પણ જન્મ, નાહો અતે નિર્લજ થઇ;
રહિ ન શક્યો જ્યાં માઈ રાજ, નિર્લજ તને ન આવે લાજ.
જે જન્મમાં જન તારા હોય, તે મુજ સેવક તુલ્ય ન કોય;
તેનો કર તુ ચિત્ત વિચાર, એ પછી અદકો કર ઉચાર. ૬૯
જે ધનવંત સભામાં જાય, સકળ સભાસદ ઉભા થાય;
આપે વળી ઉત્તમ આસન, નહિ સન્માન લહે નિર્ધન. ૭૦
ધનિનાં બાળક નહાનાં વરે, નિર્ધનનાં કુંવારાં ફરે;
સૌકો સગા સધનના હોય, નિર્ધનિયાનું ન થશે કોય. ૭૧
વસે શ્રીમંત હવેલી કરી, નિર્ધનની દીસે છાપરી;
સરે સિપારસ રાજદાર, ગાંઠે જેને ગરથ અપાર. ૭૨
નિવડે ધનવંતાનો ન્યાય, જન નિરધનિયો માર્યો જાય;
લક્ષ્મિ વિના શ્રીવિષ્ણુ જેહ, સમર્થ રહિ શકે નહિ તેહ. ૭૩

દાહરો.

સંપ કહે તે સર્વ તુજ, કંઠનિ વાતો શોક;
સંપ વિના શ્રી વિષ્ણુ પણ, સદાય પામે શોક. ૭૪

છંપા.

સંપ વિના ગોક્ષોક, શોક રાધા વિરજનો.
સંપ વિના સંતાપ, રૂકમણી સલભામાનો;
સંપ વિના શ્રી રામ, વસ્યા સીતા લઈ વનમાં,
સંપ વિના મૃગ મારિ, ખોઈ સીતા ખળ જનમાં;
મહા સમર્થ તે પણ સંપ વિણ, લહે દુઃખ લક્ષ્મીપતિ,
એવાને આંસું આવિયાં, કહો મનુષની કૃણ ગતિ. ૭૫
કૌશલદેશ નરેશ, જગત દશગ્રંથ જાણે,
સહિત રામ સુત ચાર, વડા કવિ વિવિધ વખાણે;
લક્ષ્મી મળી અલક્ષ, ભલા જન કિરતી ભાષે,
કેકે ને કૌશલા, રાણિયો સંપ ન રાખે;
નૃપમોત વિના મૃત્યુક થયું, સંપ વિના સુત વન ગયા,
વળિ જગમાં જુઓ વિચારિને, સંપતજી સુખિકો થયા. ૭૬

દાહરો.

સંપ શુણ્ણ કમળા કહે, તજ અભિમાન અભંગ;
સ્વતંત્ર સુખ જનજે ચહે, તજે તુરત તુજ સંગ. ૭૭

છંપા.

કિસકંદાપુરિ ભૂપ વાળિ સુમિત્ર જે વાનર,
સેવ્યો જ્યાં લગિ સંપ, સુખ પામ્યા ન સ્વતંતર;
કાપી સંપનું નાક, તજ્યો સુમિત્રને જ્યારે,
રાખ્યું સ્વતંત્ર રાજ, વાળિ સુખિ વસિયો ત્યારે;

સુગ્રીવ વાળિને મારી વળી, નિષકંટક સુખ અનુસરે,
નર ચહે પદવિ પૃથિનાથની, સંપ રાખીને શું કરે. ૭૮
જે લંકાપુરિનાથ, રાય રાવણ જગ જાણે,
કુંભકરણ્ણ ભડ બ્રાત, વિભિશણ્ણ બિજે વખાણે;
સેવ્યો એકે સંપ, મુઝો તે રાવણ સાથે,
તજ્યો વિભીષણ્ણ સંપ, છત્ર માંડ્યું નિજ માથે;
જે તજે સંપ તે નૃપ બને, ન તજે નોકર થઈ ફરે,
નર ચહે પદવિ પૃથિનાથની, સંપ રાખીને શું કરે. ૮૦

દાહરો.

સ્વાદ હશે જે સંપમાં, હરડે જેવી હોય;
કરશે ગુણ કોઈ અવસરે, કહે તુરત નહિ કોય. ૮૧
ધનનો સ્વાદ સરસ ધણો, સાકરને અનુસાર;
મીઠી લાગે મૂખમાં, લઈ ચાખતાં લગાર. ૮૨
સંપ કહે સાકર વિષે, કુસંપ ગંધક તેલ;
મળતાં કાળો કોયલો, નિરખ્યો નકી બનેલ ૮૩

છંપા.

સંવત તેર ત્રેપન, સાલ વિક્રમની જ્યારે,
દિલ્લિ અલાઉદ્દીન, તખ્તપર બેઠો ત્યારે;
મંત્રી મલેકજેમ, રાજ્ય લેવા ડચિ બેઠી,
વિખ દઈ માર્યો શાહ, શાહજહાં ચક્ર ફેરી;
પણ એક માસ દિન પંચ સુખ, ભોગરી ભુરી રીતે મુઝો.
તજી સંપ નહી સુખ કપજે, જરૂર વિચારી જુઓ. ૮૪
દિલ્લિ આદિક દેશ, થયા જગમાં નૃપ જે જે,
સેવ્યો નહિ જે સંપ, મુઝ્યા વણમોતે તે તે;
કોઈને કુંવરે હણ્યો, હણ્યો કોઈને નિજ બાતે,
કોઈ પ્રધાને હણ્યો, હણ્યો કોઈને પિતુમાને;
શુભ રીતે સંપ ન સેવતાં રાજ રંક પિડાય છે,
ધનથી સુખકો નથિ ધારતું, સંપ થકી સુખ થાય છે. ૮૫

દાહરો.

નારદ ને પર્વત રૂપી, મતિવંતા બે મિત્ર;
કન્યા કાળ કુસંપથી, આપ થયા અપવિત્ર. ૮૬
થતો સ્વયંવર સાંભળી, ઉર ધરીને અભિલાષ;
એક બિજથી અણુછતા, પહોંચ્યા વિણ પાસ ૮૭
જે નારદ જગદીશને, બણે શુણો જગભૂપ;
સમે સ્વયંવરને વધે, રૂડું માઈ રૂપ. ૮૮
પર્વત રૂપિનું ત્યાં પ્રગટ, મુખ મકંટનું થાય;
વનિતા તેને નવ વરે, પર્વત પાછો જાય. ૮૯

‘તથાસ્તુ’ બોલ્યા ત્યાં હરિ, નારદ ગયા તુલોક;
 પર્વતરૂપિ આબ્યા પછી, ફળેત થાવા કોઠ. ૯૦
 કર જોડી હરિને કહે, દો મુજને વરદાન;
 કાયાની કાંતી વધે, સૂરજ કોટિ સમાન. ૯૧
 નારદનું તો ત્યાં નહી, મકંટ સમ મુખ થાય;
 ‘તથાસ્તુ’ બોલ્યા તે શુભી, રાજ થયા મુનિરાય. ૯૨
 મંડપમાં મુની બે ગયા, સંપ તજી ચહી સૂખ;
 સુંદર રૂપ શરીરનાં, મકંટ જેવાં મૂખ. ૯૩
 બધ પામી બહુ બાળતાં, કન્યા તો તે કાળ;
 પાછી નાહી પદમણી, વહન દેખી વિકરાળ. ૯૪
 તે તો ત્રીજાને વરી, રૂપિ બે ગયા નિરાશ;
 કુસંપ કીધે નવ સરી, એકે જણુની આશ. ૯૫
 એમજ જન આ દેશના, ગુણુ પોતાના ગાય;
 અવગુણુ અન્યોઅન્ય કહી, બે મકંટ મુખ થાય. ૯૬

ચોપાઈ.

નિર્ધનએક હતો નરનિત્ય, વન વિચર્યો સુત નારી સહીત;
 ધરિતપ બેઠાં રાખી ધ્યાન, દેવે પછી દીધાં વરદાન. ૯૭
 ઉમર માંહિ એકેકિજવાર, ઇચ્છા ધરી કરજો ઉચ્ચાર;
 ઇચ્છાપૂરણકરીશએજ, અધિકનઆપું કરી અવેજ. ૯૮
 પ્રસન્ન થઈ પાછાં જ્યાં જાય, રસ્તામાં દોડો કોઈ રામ;
 તેની શણી થવા તતખેવ, દીલમાં આંચે સમર્પા દેવ. ૯૯
 રમા બરોબર પ્રગટ્યું રૂપ, બાળીને લોભાણો ભૂપ;
 ધણિયે મનમાં કોધજધર્યો, ઇચ્છા કરી એવુંઉચર્યો. ૧૦૦
 રંડ રીંછડી રૂપે થાય, તતક્ષણુ તેમ થયું પળમાંય;
 પછીરહીપુત્રપતીનીપાસ, અંતરમાંતણુથયા ઉઠાસ. ૧૦૧
 પછી કીધી પુત્રે ઇચ્છાય, પ્રથમ હતી તેવી તે થાય;
 સંપૂરણુ કદી દેવ પ્રસન્ન, સંપવિના નહિ સુખસંપન્ન. ૧૦૨
 વળી કહું વાત અસૌકિક એક, સાંભળી કરજો શેઠ વિવેક;
 વાડવએકમયો શિવપાસ, પ્રીતે પુજ્યાશ્રાવણુમાસ. ૧૦૩
 દેવ કહે માગો વરદાન, બાહ્યણુ બોલ્યો ધરીને ધ્યાન;
 જે ટાણે હું ચિતવુંજેઠ, દુરત મળે મુજ વસ્તુ તેઠ. ૧૦૪
 ત્રિતપનકહેજતેમજમાય, ધણોહરખીંજિજ ધરબણીજાય;
 રમરતાં વસ્તુ જડેસાક્ષાત, બેઠજ જણુયો તેને ભાત. ૧૦૫
 તેપણુ મયો ત્રિસોમનરથાન, પૂજી શિવ પામ્યો વરદાન;
 આરો વિર માગે જેપેર, બમાણુંતેથી મળે મુજ ધેર. ૧૦૬

દીધું એજ વચન મહાદેવ, તે પછિ ધેર મયો તતખેવ;
 મોટે માગ્યા સાતજ માળ, આને ચૌદ થયા તે કાળ. ૧૦૭
 મોટે માગી પંદર ગાય, આને એથી બમણી થાય;
 હવે હાથી પાલખી પલંગ, સાંપડીયાં બે જણુને સંગ. ૧૦૮
 સંપવિના ધરયા મધ જીર, દેખી કાઝ્યું દીલ જરર;
 મોટોકહેમારંધરઆજ, અરધોઅરધબળોમહારાજ. ૧૦૯
 તેનું અરધ બળ્યું તતકાળ, આના બળ્યા સમૂળામાળ;
 મોટોકહે મુજ ધરનાંજન, સૌનું કુટે એક લોચન. ૧૧૦
 તેની આંખ અકેકી જાય, આનાં સમળાં અંધાં થાય;
 હવે વિચારો એના હાલ, લક્ષ્મીમાં શો મોટો માલ. ૧૧૧

દોહરો.

સાંભળિ મનમાં શેઠને, સંપથી થયો સનેહ;
 લક્ષ્મી જોઈ લાજી ધણી, ઉચરી અવસર એહ. ૧૧૨
 સાંભળ નિર્ધન શાહ તું, સો વાતે એક વાત;
 બાસે તુજને જે બહું, તે તું લે સાક્ષાત. ૧૧૩
 શા મોટે તું શેઠિયા, વસ્યો આવી વનવાસ;
 કીધું તપ શા કારણે, શું માગ્યું શિવ પાસ. ૧૧૪

છંદો.

પાણીની જો પ્યાસ, દૂધથી ક્યમ દુઃખ ભાગે,
 હોય અન્નની ભૂખ, મૂખ મોતી ક્યમ માગે;
 સુધરે લુણથી શાક, માંહિ સાકર શું કરવી,
 આગયિ પાકે અન્ન, ફુલમાળા ક્યમ ધરવી;
 કહે કમળા નિર્ધનશાહ શુણુ, જેનું કામ તે જે કરે,
 તે કીધું તપ ધન કારણે, સંપણિછંદાશુંસરે. ૧૧૫

સર્વેથો.

મોર ચહે ધનધોર ધરા, શક્ષિતેજહટાચક્રિશુંસુખપામે,
 રક્ષન ચંદ્ર ચકોર ચહે, ધનધોર ધરાચક્ષિતેજ વિશામે;
 દીપક સંચ પતંગ ચહે, નહિ ગંગ તરંગચકી દુખ વામે,
 નીરજ નીરયિ દૂરથઈ, નહિ ધીરધરે કદિ ક્ષીરને ઠામે. ૧૧૬

દોહરો.

વેઠ્યું દુખ તેં ધનવિના, એ ન વિસારિશ આપ;
 જો ચૂકિશ આ અવસરે, પછી થાશે પરિતાપ. ૧૧૭
 સાંભળિ નિર્ધનશાહની, કાયા ઉપજ્યો કંપ;
 લક્ષ્મી ભેવા લાગિયો, સજ થે બોલ્યો સંપ. ૧૧૮
 વાત છેલિ તું વાણિયા, હર ધર ધરી ઉભંગ;
 પછિ હું રસતે પરવશ, તું જ તેને સંચ. ૧૧૯

એક નગરિ ઉજ્જયપુરી, રાજા વિક્રમ રાજ; .
 નગરશેઠ નિમચંદ્ર, લાયક જેની લાજ. ૧૨૦
 સુખ સંપત્તિ સુમાર નહિ, મહિમા બહુ જગમાહિ;
 હવેલિ ઘોડા હાથિયો, કસુર ન દીસે કાંદિ. ૧૨૧
 વખત એક રજની વિષે, સુખસળ્યા મોઝાર;
 પોઠવાં પિયુ ને પ્રેમદા, ઈંદ્ર સ્વપ્ન અનુસાર. ૧૨૨
 પલંગ રૂડ રંગનો, કરેલ મેનાકાર;
 શોભે ધર સવાતણું, ભાગ્યતણો ભંડાર. ૧૨૩
 કાચ જડવા કંચન વિષે, ઝગમગ ઝાકઝમાળ;
 તારા સારા તુલ્ય ત્યાં, દીપે દીપકમાળ. ૧૨૪
 શેઠ કહે શુભ સુંદરી, પગ મારા પીડાય;
 જે તું ચાંપે જોરથી, તો સુખ શાંતી થાય. ૧૨૫
 કામનિ કોષ કરી કહે, નહિ એ કામ કરાય;
 શું સુખ તમથી સાંપડ્યું, પ્રિતે ચાંપું પાય. ૧૨૬
 નથમાં મેં મણિ નિરખિયો, પટરાણીની પાસ;
 ઉપજે જેથી અતિથણો, પાવક વિના પ્રકાશ. ૧૨૭
 તે લેવા તમને કહ્યું, હઠ કરિ વાર હજાર;
 કહિ કહી થાકી કાનપર, લિધી ન વાત લગાર. ૧૨૮
 માગી ચીજ મળે નહીં, નિષ્ફળ મોટું નામ;
 શું કરું તારિ સાહિબી, કાંઈ મારે નથિ કામ. ૧૨૯

ચોપાઈ.

શેઠ કહે સાંભળ ધરિ સુખ, મણિ જે દિન તેં માગ્યો મૂખ;
 જન્મમાં શોધું જનથી, મણિએવો તો મળતો નથી. ૧૩૦
 પૃથ્વીપતિની પત્ની પાશ, એ મણિની ક્યમ કરિયે આશ;
 જે જાણું કોઈ એની જોડ, કરું અરિદ્ધ લાખ કરોડ. ૧૩૧
 ન મળે તેનો નહિ ઉપાય, કાલો હઠ લીધે શું થાય;
 હઠ કરિયે નિજ કંઈ હજુર, જેવી તેની શક્તિ જરૂર. ૧૩૨
 કામનિ કહે ન મળે મણિ કેમ, જૂઠું કહિ સમજાવે જેમ;
 જાણો હું ભોળા નહિ જાત, વરતું બધી કપટની વાત. ૧૩૩
 જે નરતું પરસ્ત્રીમાં ચિત્ત, પરણી સંગ ન બાંધે પ્રીત;
 એમાં આવી અનેક વાત, જનમહુઃખણી અનેક જનત. ૧૩૪
 પૂર્વ જન્મનું પાપજ નડ્યું, પાપું તમ સાથે જે પડ્યું;
 આપે જન્મ જનેતા જેહ, કર્મ ન આપે કોઈ પશુતેહ. ૧૩૫
 ભવ પૂરો સુખ દુખથી ભર્યું, કરી આશા તમથી ન કરું;
 સ્વપને હું નહિ મામી સુખ, દેવે મુજને દીધું દુઃખ. ૧૩૬

દોહરા.

મળિને મામા મામિયો, મળી મારાં મા બાપ;
 ભાઈ અને ભોળાંએ, પરણ્યાં આ પાપ. ૧૩૭
 મામા મામી જુમિમાં, પામ્યાં પાપે પાપ;
 ભાભી પાપે પામિ બે, બે પામ્યાં મા બાપ. ૧૩૮
 જે ખાશે તે જાણશે, શેર અટકળે અન્ન;
 કહિ કન્યાનાં નહિ કરે, લખેશ્વરીયિ લગન. ૧૩૯
 શેઠ કહે શેઠાણિ તું, શા માટે ધર શોક;
 મુખે જેટલા માગ તું, રૂપેયા હઉં રોક. ૧૪૦
 સદાય મારું શિયળજીત, પડે ન પડતાં પ્રાણ;
 મેણું પરસ્ત્રીતું મને, બહુ સાલે જેમ બાણ. ૧૪૧
 એવાં કેમ તું ઉચરે, વાલી વાંકાં વેણ;
 રાતાં આવાં રીસથી, ન ધટે કરવાં નેણ. ૧૪૨
 સુખમાં વશિયે સંપત્તી, ભામની ને ભરથાર;
 મધુરે વચને માગિયે, સંપત્તિને અનુસાર. ૧૪૩
 નારી તું પ્યારી ઘણી, અરધું જેતું અંગ;
 મિલકત સઘળી માહરી, આપું તને અભંગ. ૧૪૪
 તોપણ નિત્ય તું કરે, કારણ વિના કલેશ;
 ચંદ્ર ન આવે ચપટીમાં, હઠ બે બાળ હમેશ. ૧૪૫
 આપણુ થકી અમામિયાં, દેખી તેનાં દુઃખ;
 સંઘડિયે સંતોષ તો, સદાય ઉપજે સુખ. ૧૪૬
 પામ્યો નહિ જે પગરખાં, દુઃખ પોકારે મૂખ;
 પણ ખીજને પગ વિના, દેખી વિસારે દુઃખ; ૧૪૭
 તૂણા જાડી તેજ જન, હઠડે બળે હમેશ;
 તૂણાથી ત્રિભુવન ઘણી, લાઇ ન શકે સુખ લેશ. ૧૪૮
 ગુણિયલ વિક્રમ નૃપ ગયો, પડે પાંડવ દેશ;
 ઈંદ્રપ્રસ્થ અવતોષિને, કરવા લાગ્યો કલેશ. ૧૪૯
 પસ્તાવો બહુ પામિને, ખોશ્યો મેલી લાજ;
 આ દોલતની આમળે, રાંક તુલ્ય મુજ રાજ. ૧૫૦
 દોષ કરી નહીં દેવમો, નહીં મુજ બલાં નશીબ;
 ધરાવિ નામ ધરાપતિ, ગતિમાં રહ્યાં ગરીબ. ૧૫૧
 ગરિયા પોતાની ગણી, અતી અંતર ધરી આશ;
 સંવે વિર વૈતાળને, દાનપણે થઇ દાસ. ૧૫૨

૧. આ દોહરામાં એવો એકે અક્ષર નથી કે જે હોઠ એકઠા કર્યા વગર બોલી શકાય.
૨. આ દોહરામાં એક એવો અક્ષર નથી કે જેનો ઉચ્ચાર કરતાં બે હોઠ અડે. એને નિરાશક કહે છે.

શ્યાપાઈ.

તે માટે રમા તજ રોપ, સુખ નહિ લેશ વિના સંતોષ;
 સુખ પીયરનું તું સંભાર, શરિરે વસ્ત્ર ન મળતું સાર. ૧૫૩
 કરતી મળુરી જેવાં કામ, વળિ ઘડિયે ન મળે વિશ્રામ;
 એથી તો સુખ અઠકું આજ, કિંકર કરે હુકમથી કાજ. ૧૫૪
 ભામનિ શુભિ થઇ ક્રોધ ભરેલ, જ્યમ જળ રે યુતાતે તેલ;
 મારાં દુર્ભગ મા ને આપ, એ મેલું મુજને ક્યમ આપ. ૧૫૫
 કુવે પડું જીવ દહિં તતકાળ, વિખડાં વાટિ પીઉં વિકરાળ;
 કુટે શાશ કરે પાપડ, પાપણિ બોલે વચન પ્રચંડ. ૧૫૬
 વળતી શેઠ વિચારે વાત, જીવતી મૂર્ખ જનાવર જાત;
 સમજાવ્યો સમજે નહિ ન્યાય, મારવિના મારગ નહિ થાય. ૧૫૭
 ડર દેખી પશુ કરે વિચાર, પશુ ન વિચારે નિરલજ નાર;
 શિક્ષા કરી વળિ થાશે શોક, ક્રોધી મુજને કહેશે લોક. ૧૫૮
 ધીરજ તે માટે મન ધરું, ચાર ઉપાય ચતુર થઇ કરું;
 સામ કામ ને ભેદ ભણાય, પછિથી એથો દંડ ઉપાય. ૧૫૯

હોહરા.

સમજણુ દેવી સામ તે, દેવી લાલચ કામ;
 ભેદે ભય ઉપજાવવો, દંડ સજે સંગ્રામ. ૧૬૦
 નારિ મારી વાત શુભ, સારી ધારી સ્નેહ;
 મળવો ફરિ આ મુલકમાં, દુર્લભ મનુષા દેહ. ૧૬૧
 આયુષ તો વળિ અક્ષય છે, ઘડિ ઘડિ ઘટતું થાય;
 પછિ તે પળ નહિ પામિયે, જે પળ વીતી જાય. ૧૬૨
 માટે મોટું મન કરી, સદાય રહિયે શાંત;
 કાઇ વખત કરિયે નહીં, કલેશ ભુદિ કલપાંત. ૧૬૩
 એ રીતે અતિશય કર્યો, શેઠ સામ ઉપાય;
 કાન ધરે નહિ કામની, શી રીતે સમજાય. ૧૬૪
 મન માન્યાં આગળ મુક્યાં, ચરણા ચોળી ચીર;
 સામું ન જીવે સુદરી, જ્યમ વિતરાગી વીર. ૧૬૫
 તારણિ છેક ન તાણુ તું, તાણુ તૂટી જાય;
 સ્નેહ તુટે તો સાંધતાં, વચમાં ગાંઠ વળાય. ૧૬૬
 તજશું જો તમને અમે, કરશે શું પછિ કાજ;
 પસ્તાશો બહુ પ્રેમદા, માટે માનો આજ. ૧૬૭
 એમ કહી અવળે મુખે, સતો રાખી રીસ;
 અંક ફર્મા જ્યમ એ ઘડી, ત્રેસઠના છત્રીશ. ૧૬૮
 તોપણુ રહિ નહિ તે વળી, બકવા કરતી બાળ;
 શુભતાં દિલમાં શેઠને, ઝાઝી પ્રમટી ઝાળ. ૧૬૯

બહુ કહું જે બોલ નહિ, ધરિ શકતો નથિ ધીર;
 તોપણુ મારે તારણી, તિક્ષણુ લામકં તીર. ૧૭૦
 શેઠ ઉઠી સોટી લઇ, માર્યો પ્રણુ માર;
 બાળા તોપણુ બોલતી, લે નહિ થાક લગાર. ૧૭૧
 પછી ધરની પડોશના, આવ્યા લોક અધીક;
 સાં ઠપકો દે શેઠને, કામ ન કીધું ઠીક. ૧૭૨
 દીલ સંભારી દેવને, નર નાંખે નિશ્વાસ;
 બેઠો આવી બારણે, અંતર થઇ ઉઘાસ. ૧૭૩
 મૃત્યુક માગે મુખચક્રી, પરમેશ્વરની પાસ;
 સંપ વિના સંપત્તિપતિ, તજિ જિવતરની આશ. ૧૭૪

શ્યાપાઈ.

વળી ત્યાં કોતકની વાત, નજરે ત્યાં નિરખી સાક્ષાત;
 પરદેશી નર ને વળિ નાર, સુતાં ઓટલે શેઠ દુવાર. ૧૭૫
 પિયુના પ્યારી ચાંપે પાય, હેતે વાત કરી હરખામ;
 ધરણીપ્રીત જણાવે ધણી, ધન્યજન્યમનધારે ધણી. ૧૭૬
 સ્વામિ કહે સુંદરી શુભ આપ, બહુ ધનવંતો છે તુજ આપ;
 ત્યાંજીને સુખથી વસતુંય, દુખસુખથી દિનકાઢી શહુય. ૧૭૭
 શામાટે દુખમાં મુજ સંગ, વસી વણસાડે તનનો રંગ;
 હું પામીશ સુખના દીનનવા, તો તુજને આ વિશ્વતેડવા. ૧૭૮
 નારિ કહે શુભિયે હો નાથ, હું નહિ તજું તમારો સાથ;
 ભોગવું સુખમાં આવી ભાગ, દુખમાં કહું તમારો ત્યાગ. ૧૭૯
 પૂરી હરું પ્રભૂની ચોર, ક્યાં તે છુટું કર્મ કઠોર;
 વસું વિજેગ દિનએટલા, જીવું જગમાં દિનકેટલા. ૧૮૦
 સગપણુ સત્ય ઘણામાં ઘણું, તેતો ધણિ ધણિયાણીતણું;
 પિયરતણી પાલખી દુખકાર, સસરાની શુળી સુખકાર. ૧૮૧
 એમ કરે વાતો ધણી, જાણે એજ ઉજણનાં ધણી;
 શુભિશુભિશેઠનું અંતરખણું, સુખઆવું સ્વપને નહિ મળ્યું.
 અતિધિક ધિકમારો અવતાર, સુખથી નહિ માંડ્યો સંચાર;
 આ ધનમાં અંગારો પડો, હે પ્રણુ સંપ મને સાંપડો. ૧૮૩
 જે સુખમાં આ બે જણુ વસે, એ સુખ વિક્રમને નહિ હશે;
 જીવતર ધન્ય એનું જગમાંહી, એથી સુખનથી અધિકું કાંહી.

દુઃખી જીવતર વિશે.

કર્યો.

રહે શરીરમાં રોગ, વ્યસન આવી કાઇ વળગ્યું,
 થયો ન વિદ્યાભ્યાસ, કરજ છુટે નહિ અજગ્યું;
 વસે કુટુંબ કુસંપ, કલેશ કામની નહિ છાંડે,

પાપી પુત્ર કુપાત્ર, પુત્રી બાળાપણ રાંડે;
અહોનિશ વસવું ઉઘમવિના, તૃણા અધિક અપાર છે,
આનગમાં એવા પુરૂષનું, જિવતર તે દુખકાર છે. ૧૮૫

સુખી જીવતર વિશે.

રાગ રહિત તન રહે, અધિક વિદ્યા અભ્યાસી,
પાળે આજ્ઞા પુત્ર, સદા પરઆશ નિરાશી;
મધુર વાચ માનની, કરજ શિરપર નહિ કોડી,
ચિત્ત સદા સંતોષ, પ્રીત સજ્જન સંગ જોડી;
વળી દિવસ દિવસ વધતો દિસે, સંપ કુટુંબી વર્ગમાં,
પછીતેયકીદુનથીપ્રીછતો, સરસકાંઠસુખસ્વર્ગમાં. ૧૮૬

દોહરો.

સધળાં સંકટ સાંખિયે, કાઢી કર્મનો વાંક;
ભૂંડી જેની બારજા, એ દુઃખઆડો આંક. ૧૮૭

રાગ વેરાડી.

બાધ્યો જેની બારજા ભૂંડીરે, તેને પીડ અંતર ઉંડી; ટેક.
લાજ તજને લગાઈ કરે નિત્ય, બાળવા લોક ભરાય;
સારા મનુષ્યના ધરનું વગોળું, જેણું જગતને થાય. ભા. ૧
જેમ બિલાડી ઉંદરને જીવે એમ, નાથ સામાં કરી નેણુ;
પગથડી પ્રગટે માથા લગી એવાં, વાંકાં કાઢે વેણુ. ભા. ૨
ચાર ઘડી પીયુ ચાટે ટળે ત્યારે, સુખ બનેને થાય;
ઘડિયે આવીને ઘેર બેસે ત્યારે, શેર લોહી સુકાય. ભા. ૩
પડિત શાસ્ત્ર ભણેલ પુરાણી, મોટી સભામાં મનાય;
માન તજ મુરખીના મોઢાના, તેજ દુઃકારા ખાય. ભા. ૪
પીયુ થકી તો ઘણીજ પોતાની, સમજણુ જણે સદાય;
દૈવ થાકે તો મનુષ્યના મુખની, શીખામણે શું થાય. ભા. ૫
પહોર ચઢે દિન પોઢીને ઉઠે, ચોપે લગાધનો ચાલ;
જે લડનાર બીજું ન જડેતો, પડતાજે પોતાનાં બાળ. ભા. ૬
સ્નેહ કરી કદી સ્વામિની સાથે, બેશી ન બોલે વાત;
ધુમાડાની પેઠે ધુધવતી રહે, રોપભરી દિનરાત. ભા. ૭
જેને વીતી હોય તે નર જણે, આણે બિજા અહંકાર;
હાપણુ કરો કોઈ દુનીઆમાં, ગર્વ ન કરશે લગાર. ભા. ૮

દોહરો.

પછી પરદેશી બોલિયો, ભાવ સહિત શુષ્ક બ્રાત;
દોષ ધણા નર દુષ્ટના, તે તું જાણજી વાત. ૧૮૮
શેઠ કહે સાંભળ કહું, દુષ્ટ પુરૂષના દોષ;
તે મુજમાં તલ માત્ર નથી, રખે ધરે તું રોષ. ૧૮૯

રાગ વેરાડી.

કહું નર દુષ્ટની કહાણીરે, શુણો સો સ્નેહજ આણી; ટેક.
મોહું વેહું કામ સુધરે કે બગડે, માણસ માત્રની રીત;
પોતે કયું તેતો પાંચરૂં સમજે, તારીને મારે નિત્ય. કહું નર. ૧
સાસુ નથુંદ દેરાણી જેઠાણીના, સાચા જીઠા શુણી બોલ;
વાંક વિના વનિતાને તજેતો, તે નર ખરને તોલ. કહું નર. ૨
કાગડે ઘેયું છુડ ફરે તેમ, ગોરી સદા ગભરાય;
ધરનાં કરે સૌ દ્રેષ ધણેરો, તેથી જીદો નવ થાય. કહું નર. ૩
માનનિનું અપમાન કરે નિત્ય, ગામ નહારી ગાળ;
તુચ્છ ગણી તિરસ્કાર કરે તો, તે નરનું મહો બાળ. કહું નર. ૪
સાસરિયાની સાથે લડી, કાઢે રાંડ ઉપર તે રીશ;
સારામનુષ્યની શિક્ષા ન માને, જેને રૂઢવા જગદીશ. કહું નર. ૫
સમજીતો ટંટો તુરત ટળે, કોઈ ધરનું આવી કહે ઘેર;
જિહું કહુંકે આડું જીએ તેનો, પાર આવે શી પેર. કહું નર. ૬
સ્વામિ સાંભળતાં વાંક વિના આવી, કામનિને લડે કાપ;
સમજીતો સમાધાન કરે નહીં, હીજડાજેવો હોય. કહું નર. ૭
પોતેતો ખાય પિયે ઘણું સાંરું, ને વસ્ત્ર ધરે શુભ રીત;
નારિનેઆપે નિત્યનહારુંતો, કહો કેમ પ્રગટે પ્રીત. કહું નર. ૮
પીયરિયાં પટકળ ન પૂરે તો, સ્વામિ કરે સંતાપ;
સાચું કહુંકું એ કંથસ્વરૂપે, પૂર્વ જનમનું પાપ. કહું નર. ૯

દોહરો.

વળિ પરદેશી નર વદે, જીવમાં રાખી જ'પ;
બહુ મીઠું જો બોલિયે, શાથી વણસે સંપ. ૧૯૦
વિનય થકી વશ થાય છે, રાજા ને વળિ રાંક;
કદા ન સજે કોઈને, પણ પોતાનો વાંક. ૧૯૧
એમ કહ્યું એ અવસરે, ત્યાં નર એક નંદાર;
મિયાં નીસર્યો મારગે, ખરોજ ટંટાખોર. ૧૯૨
પરદેશી પ્રત્યે પછી, ભણે શેઠ ધરી ભાવ;
વાલપણા ને વિનયથી, લે આને બોલાવ. ૧૯૩
પછી તેણે ત્યાં પૂછિયું, સ્નેહે કરી સલામ:
સાહિબ ખુદનું નામ શું ? કયા તેરે હું કામ ? ૧૯૪

રચિરા છંદ.

સુત તેનો સાથે દેખીને, પૂછ્યું પુત્ર તુમારા હે ?
બહુજ રીસ કરી તે બોલ્યો, નહિ મેરા તો તેરા હે!
પુત્ર તમારા ને પરમેશ્વર, અધિકઅધિક આયુષ આલો,
મિયાંકહેજેમરજિ તુમારી, અખી ઇધરમારી ડાલો. ૧૯૫

સાલમપાક શિયાળે કરશે, યાશે પુ'ટ સરસ ચેરા;
સુકા સુકા હમ લકડી હોગા, સાલે કયા લેતા તેરા!
માણસ સાથે માણસ બોલે, દોસ્તી કરે ન રહે મુંગા;
દોસ્તી તેરીજહાનમમે ગઇ, અબ બોલેતો માંગા. ૧૯૬

હાહરા.

પરદેશી સમજ્યો પછી, કાજ કહ્યું છે એહ:
જેનો જન્મસ્વભાવ જે, ટળેવો દુપકર તેહ. ૧૯૭
પછી તે પોતે શેઠ પણ્ય પ્રભુને કરી પ્રણામ;
લક્ષ્મી સાટે સંપને, જાએ આઠે જામ. ૧૯૮
સાંભળ નિર્ધનશાહ તું, આંતર ધરી ઉમંગ;
સંપ તજી સંપત્તિનો, સ્વપનેન કરીશ સંગ. ૧૯૯
પૂર્ણ તારૂં તપ પેખીને, તુહા ત્રિભોયન રાજ;
તેં માગ્યું ધન તુજ પણ્ય, મને મોકલ્યો આજ. ૨૦૦
શુણીને નિર્ધનશાહ મન, નિશ્ચય થયો નિશ્ચંક;
સમજ્યો મહિમા સંપનો, ગણી રમાને રંક. ૨૦૧

ભુજંગી છંદ.

પછી સ્નેહથી સંપનો હાથ જાલ્યો,
લઈ સંપ સંગે ઉમંગેયિ ચાલ્યો;
જઈ દૂરથી જોયું પાધું નિહાળી,
ધિમે ચાલતી આવતી લક્ષ્મિ બાળી. ૨૦૨
પુછ્યું સંપને એજ ક્યાં ચાલિ જશે,
કહે સંપ તે આવશે તુજ પાસે,
જઈ હું વસું જ્યાં બહુ સ્થાન જોઈ,
કરે વાસ લક્ષ્મી જુએ સર્વ કોઈ. ૨૦૩
પછી વૈર તે મૂજ સાથે વધારે,
તજવી મને સ્થાન પોતે પધારે;
કહું તૂજને આજથી એજ માટે,
કદી સંપ મેલીશ માં લક્ષ્મિ સાટે. ૨૦૪
સદા બોલજે સ્નેહથી સારિ વાણી,
વધે સંપ સંસારમાં જેથિ જાણી;
ક્ષમા રાખવી સાંખવી જૂલ છોટી,
હયાથી વળી રાખવી દષ્ટિ મોટી. ૨૦૫
કદી બ્રાત પુત્રો જુદા ભાગ માગે,
બહે ભાગ લેતો નહીં સંપ ભાગે;
વસે એકઠા ને જુદાં દીલ જણો,
નહીં સંપનું રૂપ એવું વખાણો. ૨૦૬

દિલે એકતા દૂર દેશે રહે છે,
કવિ સંપનું રૂપ તેને કહે છે;
કહું મૂળ કુસંપનું શણ્ય કાને,
જુદા વાદ તાણી જુદા ધર્મ માને. ૨૦૭
રહે દેશમાં એ થકી સંપ રહેયો,
તજે તેજ માટે જથા વાદ જૂઠો;
રૂદેમાં રૂએ તે તમે ધર્મ પાળો,
તજી દેવ ટંટા બધા તુર્ત ટાળો. ૨૦૮
થશે એક ધર્મી હરી જે કરે તો,
ન થાશે મનુષ્યો મધીને મરે તો;
વડો કોઇ કુટુંબીમાં મુખ્ય થાપો,
વળી નાતમાં મુખ્યતા એમ આપો. ૨૦૯
પછી તેતણી નિલ મર્યાદ પાળો,
નહીં દેખશે તો દહાડો દુખાળો;
સમાધાનિ તે રાખશે સર્વ વાતે,
સદાકાળ તો પામશે સુખ સાતે. ૨૧૦

હાહરા.

એ શીખામણુ ઉર ધરી, શુણીને નિર્ધનશાહ;
સંપ સહિત ધર સંચર્યો, અલખત મળી અથાહ. ૨૧૧
સંપે સ્ત્રિના શરિરમાં, પૂરણુ કર્યો પ્રવંશ;
અમૃત દષ્ટી કપજી, વ્યાપ્યો સ્નેહ વિશેષ. ૨૧૨
સુખ બહુ પામ્યાં સંપથી, વિસ્તરિ કીર્તિ વિશાળ;
પ્રસન્ન પરમેશ્વર થયા, દુખહર દીનદયાળ. ૨૧૩
સંપલક્ષ્મી સંવાદ આ, જે શુણશે નરનાર;
સંપ પ્રસન્ન થયા થકી, સુખ લેશે સંસાર. ૨૧૪
ઓગણિસેને સાતને, બાદરવે બરપૂર;
પૂર્ણ કથા કહિ પૂનમે, અધિક હરખ ધરિ જીર. ૨૧૫
વાસી શ્રી વદવાણુનો, પ્રભુને કરી પ્રણામ;
શ્રીમાળી આલણુ સદા, દાખે દલખતરામ. ૨૧૬

ગરબી.

દેશમાં સંપ કરો સંપ કરો,
દીલે દેખી કુસંપથી ડરો રે; દેશમાં ૦ ટેક.
હારે જે કોઇ સંપ તજીને સુખ માગે,
તેના સતેલા મનુ જાગે; દેશમાં ૦ ૧

હારે તજ સંપ લડાલડી આવે,
તેમાં તુર્ત મીઝને કાવેરે; દેશમાં સંપ. ૨
હારે જે કોઇ વિદ્યા જમીન સાર લડતા,
રાજ ખોળને રચા હવે રડતારે; દેશમાં સંપ. ૩
હારે હજી હજી વિચારી નહીં જોશો,
ખરેખાતે છે હાથમાં તે ખોશોરે; દેશમાં સંપ. ૪
હારે તમે ટંટા ધરમના ટાળો,
જેજે પ્યારો ભાગે તે ધર્મ પાળોરે; દેશમાં સંપ. ૫
હારે હજી દગા કપટ દો છોડી,
આખા દેશની થઇ આખર થોડીરે; દેશમાં સંપ. ૬
હારે કરી સંપ કાંઇ હુનર હલાવો,
ફરી દેશની વખત ફેરવાવોરે; દેશમાં સંપ. ૭
હારે કોઇનું સાંઝે દેખીને શીઘ્ર હાજો,
તેને જુડાડી મારવા ન બાજોરે; દેશમાં સંપ. ૮
હારે વાંચો હલપતરામની વાણી,
પક્ષપાતવિના સત્ય પ્રમાણીરે; દેશમાં સંપ. ૯

(મુરતની એંદ્રુસ લાઇબ્રેરીની સભામાં ધણીવાર
કવિતા સંબળાવવાથી ત્યાંના વિદ્વાનો તથા અમલ-
દારોએ તા. ૧૯ મી આગષ્ટ સને ૧૮૫૧ ને રોજ
મોટી સભા બરીને માનપત્ર આપ્યું અને ફરમાશ
કરી કે છેલ્લીવારનું હવે એક સારા વિષય ઉપર ક-
વિતાનું બાપણ અમને સંબળાવવું જોઇએ. તે ઉપ-
રથી સંપલક્ષ્મી સંવાદ રચીને સંબળાવ્યો હતો અને
તે માનપત્ર મુસ્ત સમાચરમાં છપાયું હતું.)

કેકે વિશે.

દોહરો.

કેકે કિરીટ^૧ ધગે કરે, કે કિરીધર ફેક;
નરકે શકે મુખ પડે, નર કેશી કહે લોક.

મનહર છંદ.

બાંજે તજ બાંજે તાસં ગાતરને ગાજનાર,
બાંગ તજ બાંગ તાંડે બવન બમાવશે;
મુજબ નહિ રે એતો દુતી છે મહાજમની,
માજમ તો કદી તને મોતને મેળાવશે;

૧. કિરીટધર—મુગટ ધરનાર.

તાડીને લગાડી આમ, પાસેથી નસાડી મૂક,
તાડી તને કદી જાંચા તાડથી પડાવશે;
મદિરાનો મેલ સંગ મદિરા તો મહા જૂડી,
મદિરા માણસપણું સધળું મુકાવશે. ૨

દોહરો.

જે હોકાનો કાન છે, તે આગળ ધરિ મૂખ;
પૂછેછે પીનાર જન, સુખ આપીશ કે દુખ. ૩

મનહર છંદ.

હલખામાં પાણી જુઓ ઉકળે છે જેમ જેમ,
તેમ તેમ પીનારના લોહીને ઉકળે છે;
પાવકમાં ગાંજે કે ગડાકુ જેમ પ્રજળે છે,
તેમ તેમ પિનારનું કાળજી પ્રજળે છે;
અધિક અધિક જેમ જેમ ધુમ્ર ઉકળે છે,
પિનારની અક્કલના કાંકરા ઉકળે છે;
સુખ મળવાની વાતતણો ગુડ લખ ખાજે,
ગુડ ગુડ ઉચારી હોકા ઉત્તર એ વાળે છે. ૪

ગીતિ વૃત્ત.

માજમ મહાજમ જેવી, કરે અચેતન, હરે શરિર શુદ્ધિ;
માજમના જમનારા, ખનશે મૂરખ ગુમાવિને શુદ્ધિ. ૫

ઇંદ્રવિજય છંદ.

પ્રશ્ન પુછ્યો નિજપ્રીતમને, એક જામનિમાં એક કામનીએ;
અક્કલ હીણ અનેકે અને નહિ, જે મુખ માંહિ અશીણ લીએ,
કંથ કંથે ધટતી નથિ અક્કલ, કારણ હું કહું ધાર્ય હીએ,
કોઇ પ્રવીણ અશીણ પિયે નહિ, અક્કલ^૧ હીણ અશીણ પીએ.

દોહરો.

અશીણીઆના અંગના, નજરે નિરખો હાલ;
એ ઉપરથી જાણજો, અશીણમાં શો માલ. ૭

ઇંદ્રવિજય છંદ.

રામ ચાલા રણ રંગ વિષે ખજી રાવજીને રણમાં રમદોળ્યો,
કસતણો નિરવંશ કર્યો હરિ, ચાંચણીની સમ ચાણુર^૨ ચોળ્યો;
બારથમાં પણ પારથ^૩ બૂપ, જુઓ દુરજોધનને રણ રોળ્યો,
મોરજપૂત જવા રણ કારણ, કયાંક કહાપિકસુંમો ન ધોળ્યો. ૮

૧. જેનામાં અક્કલ ન હોય તેવાજ અશીણ પીએ
છે માટે તેવાની અક્કલ ધટેજ કયાંથી. જેમ કે નાગો
લુટાય નહિ, તેમ.

૨. ચાણુર—કસનો મલ.

૩. પારથ—અર્જુન.

દોહરા.

આહે જે ચૂંલને, બુદ્ધિ નહિ મિલકૂલ;
જે જરિયે મતિ હોય તો, હુલ કરે ચંદુલ. ૯
દેશતણી પડતી દશા, સુજે ન સવળી સાન;
તજશે ભાંગ અરીજી તો, પીશે બહુ મધુપાન. ૧૦
નિભાંગીને નામતાં, વિપરિત સુજે વિચાર;
ચૂલામાંથી ચાલિને, ઝોલામાં પડનાર. ૧૧

બહવાસ્થળીનું વર્ણન.

દોહરો.

કેફ ન કરશો કોઈ કદિ, કેફ કલેશનું મૂલ;
જુઓ કેફ કરિ જાદવે, કર્યું નિકંદન કૂલ. ૧

ચોપાઈ.

પ્રથમ પ્રભૂને કરે પ્રણામ, સુધરે જે થકી સધળાં કામ;
કેફતણા અવગુણુ તે કહું, સ્નેહ ધરી સાંભળજો સહ. ૧

દોહરા.

પુરાણ શ્રીમદ્ ભાગવત, એકાદશમે રકંધ;
તેનો અધ્યા ત્રીશમે, સુણો સહિત આનંદ. ૨
બહવ જાત્રાએ ગયા, પવિત્ર સ્થાન પ્રભાસ;
કેફ કરીને પરસ્પર, નિરમુલ કીધો નાશ. ૩
તે સાંભળી સહ સજ્જનો, વળી વિચારો વાત;
સુપને સોખત કેફની, કદી ન કરશે જાત. ૪
કેફ થકી ધર દેકનાં, ઉડી ગયાં અપાર;
દેવ સરીખા દુખિ થયા, શી ગણતી સંસાર. ૫
ભાંગ અદિજી ગાંજો તજો, તજો મદીરા તાડિ;
પ્રગટ વસ્તુ પેશાજી જેમ, દેખો નજરે ઠાડી. ૬

ચોપાઈ.

નથી જગમાં કેફીની લાજ, કરિ વિશ્વાસ ન સોંપે કાજ;
ભંગી અદીજી કેફી હોય, કન્યા તેને નવ દે કાચ. ૭
સોખત કરતાં સહ જન હરે, રખે લોક નિંદા ઉચ્ચરે;
કદી વસ્તુ ચોરી લે કાચ, કેફીને શિર બ્રાંતિ હોય. ૮
ભહું મનુષ્ય હોય કીરતીવંત, તુરત ન કોઈ વિશ્વાસ કરંત;
જે કોઈ કેફી વ્યસની થાય, પછી પણો મનમાં પરતાય. ૯
કેના ઉપર કાઢે રોપ, રોગતણે શિર દે છે દોપ;
હોય એકલો ત્યાં લજવાય, વધવા નાત કરે ઉપાય. ૧૦

તે માટે સહ ચેતો ચિત્ત, ન કરો એવા નરથી પ્રીત;
જે પરણી કેફીને નાર, તેના જીવતરને ધિકાર. ૧૧
કેફી વસ્તુનો ન કરો સંગ, ઉડી વળગશે આવી અંગ;
સાપ કેફ ને જગની રેલ, તેની સાથે ન કરો ખેલ. ૧૨

દોહરા.

ધનનો મનમાં મદ્ ધરી, કેફ ન કરશે કાચ;
બહવ કુળ થઈ જે ગતિ, સદા વિચારો સોચ. ૧૩
કૃષ્ણ સરીખા કુલપતિ, જે રાજા અધિરાજ;
દેવપુરી સમ દારિકાં, સુર વૈભવ સમ સાજ. ૧૪
છપન કોટિ વિસ્તાર નર, જગમાં કીધી જીત;
નરપતિ સધળા આવિને, શીશ નમાવે નીત. ૧૫

ચોપાઈ.

સકળ હિંદુનાં રાજ્યસ્થાન, નહિ કોઈ દારામતી સમાન;
શક કરનાર યુધિષ્ઠિર કહ્યા, તેતો જેના સેવક થયા. ૧૬
શાભાપુરની શી કહું બણી, કવિજન કોઈ શક્યા નહિ ગણી;
મંદિર મેડી જરખાં માળ, સુવરણમય શોભીત વિશાળ. ૧૭
પન્થા ધરોધર આગળ બાગ, પક્ષી કરે કલોલ અથાગ;
નિત્ય પ્રતિ થાએ નાટારંભ, દેખી દેવદિલ થાય અચંબ. ૧૮
કાઢે દિન આનંદે રહી, દેવતણો દિલમાં હર નહીં;
ખાપપીયે ને કરે વિનોદ, મનમાં પૂરણુ ધરે પ્રમોદ. ૧૯
એક સમે સહને થઈ આશ, તીન્ય નાવા જંબુ પ્રભાસ;
ત્રી બાળક વૃધજન કહેવાય, શંખોદ્ધાર તારથ તે જખ. ૨૦
એવો દીક કીધો ઠેરાવ, અંતરમાં ઉપજ્યો ઉચ્છાવ;
કૃષ્ણતણી આજા તે લહી, શણગાર્યા ગજ ઘોડા તહી. ૨૧
બૂધરિયાળા રથ છે ધણા, બળદ બલા ચીત્રલા બણ્યા;
શોભિત મેના ને સુખપાલ, તેનો બન્યો અલોકિક તાલ. ૨૨

હરિગીત છંદ.

બહુ ગડગડે નીશાન નોખત, ઘોર શબ્દ કરે ધણો;
વળી ઢોલ ભેરી બૂંગળો, સ્વર થાય શરણાધ તણો. ૨૩
મરદંગ તાલ ઉપંગ ચંગ, ઉમંગથી વાગે જ્યાંહાં;
સારંગી વેણા વાંસળી, મજુરા ખંજરીઓ ત્યાંહાં. ૨૪
નાચે સુરભા નાયકા વળી, ગાયકા ગાવે ધણા;
અગણિત દીસે અસવાર, ધરી હથિયાર કુળ બહવતણા. ૨૫
તરવાર ઢાલ કટાર બરછી, વજ્ર ગુપ્તી ને ગદા;
ત્રીશળને તીરકમઠાં, હળ મુશળ દરશી લહી તદા. ૨૬

૭૬ જુનંગપ્રયાત.

લીધા સાથ સીસા બર્ધા મધ ભારી,
નથી જાણતા વંશ નિર્વંશકારી;
લીધા ધાતુ પ્યાલા પીવા કાળ પાસે,
જેહેમાં સહુ જાહેવો કુખી જાશે.

૨૭

તહાં હોત જો કોઇ પરહેજગારી,
તજવત તે વસ્તુઓ કેદકારી;
ન જોલાજ મીકૃષ્ણ ચિત્તે વિચારી,
નહી માનશે મૂર્ખ શિક્ષા અમારી.

૨૮

કઈતો હતા બાળ જોખન વેશે,
કઈતો હતા જિગતે મુછ કેશે;
કઈ વર્ષ મધ્યેજ વિવા કરેલા,
હતા સૂખ સંસાર આશા બરેલા.

૨૯

કઈ બેનના છે એકાએક બાઈ,
કઈ એકલા માતુને સૂખદાઈ;
કોઈતો હતા પરણીના ખૂબ પ્યારા,
ન જાતા કદી દૂર નેત્રોથિ ન્યારા.

૩૦

જતા દૂર જાણી બર્ધા નેત્ર પાણી,
અતી આમહેથી દિલે ધિર્જ આણી;
જાણું તિર્થ જઈ આવશે કાલ પાસે,
નથી જાણતાં કેદથી જીવ જાશે.

૩૧

મહા મત ઘોડે ચડ્યા જોધવંકા,
બડી નોખતે ત્યાં દિધા ધાવ ડંકા;
ધરા ધમધમે શબ્દ સૃષ્ટી ન માયો,
હડી ધૂળ આકાશમાં સૂર્ય છાયો.

૩૨

ધણા નાવમાં બેશીને પાર પોત્યા,
લઈ સૈન્યનો સર્વ સામાન સોતા;
ગઈ ફોજ જ્યાંથી સરીતાને તીર,
અનીરે^૧ કિધું નીર, નીરે અનીર.

૩૩

ફરકે પ્વજ ને પતાકા જરીના,
હિયે દેખી હર્ષે કુટંબી હરીના;
પ્રભાસે જઈને દિધા શ્રેષ્ઠ દેરા,
હઠ્યા મનમાં મેધ આનંદ કેરા.

૩૪

૧. એટલી બધી ફોજ હતી કે તેના ચાલવાથી
નદી કારી પડી ગઈ અને સુકી જમીનમાં
કાઠવ થયો.

મહા વંશ વિસ્તારના ગર્વ વાળા,
વળી રાજ્ય વૃદ્ધિ સમૃદ્ધિ સુખાળા;
ધણી પ્રીતની રીતનો શોખ જાણી,
ત્યાં મધ પીવા મનોવૃત્તિ આણી.

૩૫

દાહરો.

સ્નેહતું લક્ષણ સમજીને, ધરિ અંતર અગ્નિ:
પ્રેમ કરીને પરસપર, પિવા ચલા મધુપાન.

૩૬

પંડિતની મિત્રાચારીનો

છપો.

પંડિત મિત્રો મળે, વહે મુખ મધુરી વાણી,
પ્રથમ કરી પરણામ, પાપ ગંગા જળ પાણી;
પછી સોપારી પાન, આપિ કૃશળતા પૂછે,
કહે પછી કરજોડિ, આગમન કારણ શું છે;
કરી જ્ઞાન વાત ચિત્ત શાંત થૈ, સ્નેહ સહીત જૂઠા પડે,
મન મમ્મ રહે મિત્રાધર્મ, પંડિતની પ્રીતી વડે.

૩૭

મૂર્ખની મિત્રાચારીનો

છપો.

મૂર્ખ મિત્રો મળી, ગાળ ફઈ ગમત કરશે,
મારી પરસપર લાત, વાતમાં મશકરી ધરશે;
મિત્રાચારી મૂળ, કેદ પીશે ને પાશે,
ખેલી બાજી ખેલ, લડાલડી કરી ઘેર જાશે;
મુખ મીઠાં ને મનમાં કપટ, સ્વાસ્થ્ય લગી સગાઈ છે,
કદિ જોખમકારી જીવને, મૂર્ખની મિત્રાઈ છે.

૩૮

ચોપાઈ.

જાહેવનાં દુરભાગ્યો જાણ્યાં, કેદ પરસપર પીવા લાગ્યા;
કોઈને સારી ન આવી શુદ્ધિ, વિનાશકાળે વિપરિત પુદ્ધિ. ૩૯
શપથ પરસપર દેવા લાગી, પાપ પિયે મધુપાન અભાગી;
નહિ જાણ્યા પરમેશ્વર સાખી, પીવામાં કાંઈ કસર ન રાખી.
સહના દિવસ થયા છે ખોટા, રજા ન બાકી નાના મોટા;
પાન કરી ગુલતાન થઈને, ગાન કીધું બહુ તાન લાઈને.
પછી પરસપર વળગ્યા વાતે, આપ વખાણી ચડ્યા હાથાતે;
એક બીજાની મશકરી માંડી, છેવટ આવ્યું તોય ન છાંડી.
મૂળ હતું દારામતિ માંડી તે તતલણ પાલોયું લાંબી;
હાસ્યથી મૂળ હતું ઉપજેલું, અંતરમાંહિ અદર્શ રહેલું.

લઢાઈના મૂળનો છંદો.

હાસ્ય રૂપી જ્યાં હતા, એક અવસર એ દાશે,
જાલવ બાળક જઈ કીધું અપમાન અતીશે;
નહીં છંડી છંછેડ, ક્રોધ રૂપિયે બહુ કીધો,
જશે તમારો વંશ, શાપ સરવેને દાધો;
જે જાલવનું જાલમૂળ જશે, હાસ્યયિ નિશ્ચ લેખજો,
તે માટે શ્રોતા સહિ તમે, હાસ્ય દિશે નહિ દેખજો. ૪૪

ચાપાઈ.

હાંસી કરતાં હઠપર આવ્યા, લડવાની ઇચ્છા ઉર લાવ્યા;
એક કહે મુજમાં બળ ઝાઝું, બિન કહે વુજ સાથે બાઝું.
ત્રિજો કહે તું ગદા તોલે, ચોથો મમ્મો ચમ્મો બોલે;
પકડ્યા એક બીજાના કાનો, મંડ્યા ઉઠી મરજીવાનો.
કેતાં કપડાં નાખ્યાં ફાડી, કેને કુટ્યા આડા પાડી;
લછ શસ્ત્રને લડવા લાગ્યા, નહીં શરમ લાવે થઈ નાગા.
સુણજો શ્રોતા કેદની કાણી, કેવી સખાવત એ વખણાણી.
લીધાં ધનુષને તીક્ષ્ણ તીરો, બાલા લછ મંડ્યા બડીરો.
ગુરજ ગદાને ફેરવી ફરશી પથરાની વૃદ્ધી રહી વરશી;
હજ મજાળ ને બૂંગળ ભારી, પાડ્યા કેને વજ પ્રહારી.
જે શસ્ત્રે જગ વશ કરી લીધું, તેથી કુળ નિકંદન કીધું;
શત્રુ રૂપિર મદીરા થૈ આપે, વાળ્યું વેર એજ શર આપે.

હરિગીત છંદ.

પ્રભૂ સાંખ શ્રી કૃષ્ણના, સુત સામ સામા તે લડે;
અફર સામા બોજ છે, અનિશ્ચ ને સાત્યકિ અડે. ૫૧
સુભદ્ર ને સંગ્રામજીત, વળિ સુરથ ને સુમિત્ર છે;
નર નિશઠ ઉલમુક સહસ્રજીત, શતજીત નામ પવિત્ર છે.
દાશાઈ વૃષ્ણી બોજ અંધક, સાતવતા મધુ અર્જુન;
માયૂર કુકુરા શરસેના, વર્ગ એ જાણો જુદા. ૫૩
બાઈ સગાને બાઈ મારે, પુત્ર મારે બાપને;
બાણેજને મામા વિદારે, પણ ન જાણે પાપને. ૫૪
સસરો હણે જામાતને, જામાત સસરાને હણે;
સાળો બનેવીને હણે, દુષ્પ બેહેનનું દિલ નહિ ગણે. ૫૫
નહિ પક્ષપાત વિચાર, કરવા ધાત ઇચ્છે છે ધણા;
મહ અંધ થૈ નિરખંધ લાગ્યા, ધંધમાં ન રહી મણા. ૫૬
જે પ્રાણથી પ્યારા હતા, તેને હણ્યા બે બાનમાં;
નિજ પુત્રના પણ પ્રાણ હણતાં, ધારિ વાત ન ખ્યાનમાં. ૫૭

રથ હાથિ ઘોડા બાગિ તોડ્યા, સારથી નહિ સટકિયા;
નાસતા નાના બાળને, પગ ઝાલી ભૂતળ પટકિયા. ૫૮
જેમ વાંસ વનમાં આગ્ય ઉઠે, એમ રૂઠે અંતરે;
મધુપાનથી તન બાન બૂલ્યા, ચિત થયાં પરતંતરે. ૫૯
કામદાં તૂટે તીર ખૂટે, દાંત ચુટે હાથિના;
રથ કાટ ધારે ને પ્રહારે, પ્રાણ લે નિજ સાથના. ૬૦
શ્રી કૃષ્ણ વારે બહુ પુકારે, કોણ ધારે કાન ત્યાં;
નહિ બચ્યા નોકર ચાકરો, એવું ઉઠ્યું તોફાન ત્યાં. ૬૧
બળભદ્ર સામા બળ કરી, મહમત ચાલ્યા મારવા;
આવતા દેખી એહને, હલધર ઉઠ્યા સંહારવા. ૬૨
જે બીજ મદિરા રોપિયું, તે વેલ્ય ઉગી લોહિની;
પદ શીશ જુદાં ફળ થયાં, ચાલી નહીં મતિ કોધની. ૬૩

ભુજંગી છંદ.

પડ્યા તર્ફડે ભૂતલે કેક શરા,
થયા કેક પૂરા રહ્યા કે અધરા;
સુતા નિલ જે પુષ્પ સજ્જા બિહારી,
સુણો કેક કીધાતણું સૂખ બાઈ. ૬૪
જેઓ નેત્રથી નારિનાં રૂપ જોતા,
બહુ પ્રીત દેખાડીને ચિત પ્રોતા;
તેઓ નેત્રને તો ગયા કાગ બાઈ,
સુણો કેક કીધાતણું સૂખ બાઈ. ૬૫
જેઓ હાથમાં હેમ પોંચી બિરાજે,
બલા બાળુ બાંધી છખીવંત છાજે;
ઉડ્યા બાજ આકાશ તે હાથ સાઈ,
સુણો કેક કીધાતણું સૂખ બાઈ. ૬૬
જેઓ મૂખમાં નિત્ય તંબોલ ખાતા,
બલાં તાન લૈ ગાનમાં ખ્યાલ ગાતા;
તેઓ મૂખમાં મૂખ્ય ઉડી બરાઈ,
સુણો કેક કીધાતણું સૂખ બાઈ. ૬૭
ખમાજ ખમાજ છડીદાર કેતા,
સદા પાસ સેવા વિષે દાસ રેતા;
કિધાં રાજ્ય નિષ્કંટ શત્રુ નસાઈ,
સુણો કેક કીધાતણું સૂખ બાઈ. ૬૮
જેઓ વંશ વિસ્તારનો ગર્વ ધર્તા,
નહીં દૈવથી દીલમાં લેશ ડર્તા;
નહીં અગ્નિ દેવા રણું કોઈ ત્યાંઈ,
સુણો કેક કીધાતણું સૂખ બાઈ. ૬૯

આખા દેશ મધ્યે હાહાકાર વાગ્યો,
સુણી સર્વને અંતરે શોક જાગ્યો;
કેવી જાદવોની થઈ મૂરખાઈ,
સુણો કેદ કીધાતણું સુખ ભાઈ. ૭૦
કેવા સંપિને સર્વ તીર્થે ગયાતા,
કેવા ઘેરથી હર્ષવંતા થયાતા;
રહી હામ હાયાની હાથે સમાઈ,
સુણો કેદ કીધાતણું સુખ ભાઈ. ૭૧

ઢાહરો.

માંહો માંહિ લડી મુઠા, કરમ હિણા થઈ ક્રોધિ;
અજદેવે બાકી હણ્યા, શર સરવને શોધિ. ૭૨

હરિગીત.

સર્વને શોધી મારિને, અજદેવે દેહ તજ્યો ન્યાંહાં;
શ્રીકૃષ્ણ થી ઉદાસ, પીપલ પાસ જૈ સુતા ત્યાંહાં. ૭૩
એવે સમે એક પારથી, આવ્યો અચાનક જેટલે;
મૃગ જાણી માર્યો તીર, ત્યાગી કૃષ્ણ કાયા તેટલે. ૭૪
જાનો અચ્યો એક સારથી, તે આવી પાસ ઉભો રહ્યો;
તે સાથ કૃષ્ણે અંતકાળે, ઘેર સદેશો કહ્યો. ૭૫
મધુપાનથી જે હાણ્ય થી, અરજૂનને દેજે કહી;
પરિવાર લઈ આગરે જાજે, દારિકાં રહેશો નહીં. ૭૬

ઢાહરો.

કૃષ્ણ કહે સુત સાંભળો, મધુમાં મોડું પાપ;
જેથી જાદવકુળ મુર્ખ, માટે દોષ અમાપ. ૭૭
જે મહિરા મુખમાં લહે, તે નહિ હિંદુ હોય;
મહા નેહ ગોમાંસથી,^૧ સમજે મનમાં સોપ. ૭૮
જુડી પુરે શાહેદી, કરે ચોરિ બ્યભિચાર;
ખુની પ્રાપ્તિ કરી, વસે હિંદુ મોજાર. ૭૯
પશુ મહિરા પીનાર નર, શુદ્ધ કદી નહીં થાય;
શીશુ રૂકાણા પિયે, તો તેનું અધ જાય. ૮૦
ઓપડ મહિરા જુક્ત જે, જેથી જીવ બચાવ;
તોપણ સ્પર્શે તેહનો, ન કરો ધારી ભાવ. ૮૧

૧ યઃશત ત્વોગોવધ્રકરોતિસમહાપાતકી સ્યાત્સુ-
રાપાનં સકૃત્ત્વતિમિતાક્ષરાયાં.

અર્થ-૧૦૦ ગૌહત્યા કરે અથવા એકવાર દાર
પીએ તે પાપ બરાબર છે, એવું મિતાક્ષરામાં લખ્યું છે.

સુકા ચર્મ ઉપર પડે, તિલભર છાંટો તેહ;
એ પશુ નિશ્ચે નરકમાં, પોહાંચે અવસર એહ. ૮૨
જપ તપ વ્રત બહુ દિન કરે, કરે તિરથ બહુ જાન;
પુન્ય બળે તે પત્રકમાં, પિયે મહિરા પાન. ૮૩
દેવ નહિ પૂજા લહે, અહ ન લહે બલિદાન;
પૂર્વજ શ્રાદ્ધ ન સંઝહે, જો પિયે મધુપાન. ૮૪
મધુ પીનારો પતિત છે, માનુષ્ય વ્રતક સમાન;
બાપની મિલકતમાં થકી, ભાગ ન યોગ્ય નિદાન. ૮૫
બ્રાહ્મણ જો મહિરા પિયે, ઉઠે વેદ અધિકાર;
રાક્ષસ રૂપે જાણિને, તુરત કરો તિરસ્કાર. ૮૬
પાણિ પિયે ચાંડાળનું, શુદ્ધ કદાપિ થાય;
પશુ મહિરા પીનારનું, પાપ કદી નહીં જાય. ૮૭
જો ચાંડાળ ન મધુ પિયે, પિયે વિપ્ર મધુપાન;
ઉત્તમ એ ચાંડાળ છે, બાપે શ્રી ભગવાન. ૮૮

થોપાઈ.

કેદતણા અવગુણ બહુ કીધા, સારથિયે સઘળા સુણી લીધા;
કૃષ્ણ ગયા વેંકુટે જાણી, સારથી શક્યો ન ધીરજ આણી. ૮૯
પડ્યો પૃથ્વીમાં મુરછા પામી, ખેદ થવામાં નહીં રહી ખામી;
કરી પોકારને રડવા લાગ્યો, કોઈ આંસુ લોનાર ન જાગ્યો. ૯૦
શુદ્ધિ આવ્યે ઉડીને ચાક્યો, દારામતિનો મારગ જાક્યો;
નાવે બેશી ઉતર્યો પારે, ઠરવા લાગ્યો વિચાર ત્યારે. ૯૧
જાવું પુરમાં શું મુખ લેને, સઉને સમજાવીશ શું કહીને;
સઘળા વાતો કહેવી પડશે, એ કહેતાં કેમ જીભ ઉપડશે. ૯૨
એમ કરતો પુર દારે આવ્યો, ઠરવાને દેખી બોલાવ્યો;
બોલિ શક્યો નહિ મુખથી વાણી, આંસુપ્રવાહે આંખભરાણી. ૯૩
દારિ ગયા જન મળિ ઠરવારે, પરિજન મળ્યાં પૂછવા ત્યારે;
વસુદેવ ને દેવકિ આવ્યાં, ઉમ્મસેનને સાથે લાવ્યાં. ૯૪
અરજૂન આવી ઉભા સામા, રૂકમણી આદિક સઘળા રામા;
કહે ભાઈ સાજું માંદું કોએ, છપન કોટિ જાદવમાં હોયે. ૯૫
બહુ નાકામાંથી ડુબિ કોઈ, કેમ આવ્યો તું ધીરજ બોઈ;
સુણી સારથી ઉચરવા લાગે, અક્ષરશુદ્ધ બોલાય ન આગે. ૯૬
રૂકન કરે લાંબો સ્વર તાણી, સુણી આવી સઉ જાદવ રાણી;
એક જાણી તો એમ વિચારે, કાં તો ચક્ર કયું શિર મારે. ૯૭
નિજપતિ સંકટ સમજેખીજી, તનુજ વિનાશ વિચારે ત્રીજી;
રામકૃષ્ણદુઃખદેવકીજાણે, એ અનુમાન કરી દુઃખ આણે. ૯૮

૨ મનુઃસુરાંપીત્વા શિજો મોહાદન્નિવર્ણી સુરા પિબેત

કરિરિરિ પુછે ધીરજ આપી, તે નહિ બોલી શક્યો તથાપિ;
હાય રામ હા કૃષ્ણ પુકારી, રૂઢન કાંધેથી સમજી નારી. ૯૯
મરણ થયું એમ મુછયું બ્યારે, મુખ નીચું કરિ હા કહિ ત્યારે;
રામ કૃષ્ણનું મૃત્યુ જાણી, હાહાકાર થઈ પુરવાણી. ૧૦૦
ધર ધર શોક થયો અતિભારી, રૂવે ધણું બાળક નરનારી;
શુશ્રૂતાં તુરત પડ્યા કેધરણી, વાતલખાઈ શકે નહિ વરણી. ૧૦૧

હોહરા.

વરણવી વાત બને નહીં, જાણે સહિ જીતનાર;
રાંધી રહી રસોઈઓ, ઉપજ્યો શોક અપાર. ૧૦૨
રૂઢમણી આદિક રાણીનો, વચન વિલાપ પ્રકાર;
કાણુ સુણીને નહિ કરે, મહીરાને ધિક્કાર. ૧૦૩
રૂઢન કરે બહુ રેવતી, હાય હાય કહિ મૂખ;
કંપે નહિ દિલ કેહનું, દેખી તેહનું દુઃખ. ૧૦૪
સારથિએ તે સરવની, બેઠન કરવા બ્રાંત;
જે રીતે જાલવ મુવા, વરણવિયુ વૃત્તાત. ૧૦૫
શોકાતુર સરવે થયાં, દુઃખનો વાર ન પાર;
કેરી વરણન કર્યો, શિર ધુણિ ધુણિ ધિક્કાર. ૧૦૬
મહિરા બાંધ્ય અશીષુ પિયે, ગાંજખોર ગમાર;
તે નરને ધિક્કાર છે, ધિક તેની જણનાર. ૧૦૭
પછી સૌના મનમાં વસ્યું, કરો પ્રભાસ પ્રયાણ;
પ્રીતમનાં મુખ પેખીને, ત્યાં જઈ તજીએ પ્રાણ. ૧૦૮
પ્રભાસ જો પોહોંચ્યા સહિ, રણથલ જોઈ વિકરાળ;
દેવકી ને વસુદેવજી, તજ્યા પ્રાણ તતકાળ. ૧૦૯
ગીધ બાજ ને કાગડા, બગલાં મુડાં ખાય;
જોઈ જોઈ જાલવ રાણિયો, બહુ મુર્છાંગત થાય. ૧૧૦
કુટે નામ લે કેહનું, શાપે કેરી સંગ;
જોણે ભોગ વિલાસનો, કિધો અચાનક ભંગ. ૧૧૧
નિજ પ્રીતમનાં નારીઓ, નિરખિ મનોહર મુખ;
ખૂબ રૂવે બોળે લઈ, અનહદ ઉપજ્યું દુઃખ. ૧૧૨
સ્વામી હું સમજી નહીં, પીને ખોશો પ્રાણ;
ધોડે ચડીઆ જે ઘડી, બાંધિ ધનુષ ને બાણ. ૧૧૩
નિરજે હતી હું નાથજી, શત્રુ ન જાણતી શીશ;
મહિરા વેરણ માહરી, રહી હતી કેઈ દીશ. ૧૧૪

રૂઢમણી આદિક^૧ રાણિયો, તજી જીવત ઉછરંગ;
પાવક મધ્યે પરજળી, નિજ નિજ સ્વામી સંગ. ૧૧૫

થોપાઈ.

મરણ થયાં બહુ માનવીકેરાં, ઘાત કરીને મુવાં ધણેરાં;
મહિરાને જીવ અર્પણ કીધો, બોજન ઉપર ભાતજ દીધો. ૧૧૬
માત વિનાનાં બાળક નાનાં, રોઈ મરે કાણુ રાખે જાનાં;
અરણુનઉગર્માધીરજઆણી, શેષસ્વજનને અનાથજાણી. ૧૧૭
બહુ જન શિક્ષા આપી બચાવ્યાં, મૃતક સરવનાં કૂલ કરાવ્યાં;
એવે સમે રતનાકર રેલ્યો, ગદ દારિકાં હુખાવી મેલ્યો. ૧૧૮
વજનાબ રાજ્યાસન થાપ્યા, દેશ પ્રજાને પાલક આપ્યા;
બાકી રહ્યા બાળક વૃધ બાળા, તેને સંગ લઈ તતકાળા. ૧૧૯
અરણુનપછી આગરે સિધાવ્યા, મારગજ્યારે સો ગાઉ આવ્યા;
કાળાએ કામનીઓ લુટી, નહીં અરણુને ખણાઈ મુટી. ૧૨૦
જેને કણું યુધિષ્ઠિર પાસે, તુરત હિમાલે ગયા ઉઠાસે;
દીક્ષીપતી પરીક્ષત કીધા, તેને દેશ પોતાના દીધા. ૧૨૧
ખૂબ ખરાબ થયા સૌ હિંદુ, ઉડ્યા બધે મહિરાના પિંદુ;
પુરે પુરે ને ગામે ગામે, રહે મનુષ્ય મહિરાને નામે. ૧૨૨
ધરે નિસાસા શીશ ધુણીને, મોત વિના કે મુવા સુણીને;
તે માટે તજજો સૌ તેને, આદરમાન ન દેશો એને. ૧૨૩
બાંધ્ય અશીષુ ને ગાંજે જાણો, તે મહિરાની પ્રજા પ્રમાણો;
દુઃખનાં મૂળ ઉપજે એથી, જાલ મનુષ્યની યુદ્ધિ જોથી. ૧૨૪
કેરીનો વિશ્વાસ ન કરીને, સાંઈ મનુષ્ય નહીં સમજીને;
જાલવહતા બહુ જાણવાળા, કેઈ કીધાથી થયા મુખકાળા. ૧૨૫
કિંચિત કરતાં કોઈ દિન બૂલ્યા, શેવિ કેઈ નહીં ફરશો કૂલ્યા;
જે નર સાપ જતનથી જાણે, પણ મૃત્યુ પામે કોઈ કાળે. ૧૨૬

હોહરા.

જો જાલવાસ્થળી શુણી, સમજી સાચે મન;
કરશે બાધા કેહની, તો પ્રણય થશે પ્રસન. ૧૨૭
જાલવનું દુઃખ સાંભળી, કેઈ ન તજશે જેહ;
થઈ શત્રુ શ્રીકૃષ્ણનો, જશે નરકમાં તેહ. ૧૨૮
જો જાલવાસ્થળી શુણી, કરશે ચીત વિચાર;
પ્રભાસની જાત્રા થશે, બેઠાં ધરને બાર. ૧૨૯

૧ રામપત્ન્યસત્તેહ મુપવ જ્ઞાનિમાવેશ્વર || કૃષ્ણ
પત્ન્યોડિવિદામ્નિરુપિમ્ન્યાચાસ્ત || રમિકા: || ૨૦ ||

ને જાહવાસ્થળી શુણી, તને કેદનો સ્વાદ;
 પૂર્વજ થાય પ્રસન્ન બહુ, આપે આશિરવાદ. ૧૩૦
 ઓમશીસે ને સાતની, ત્રીજ તિથી શુરવાર;
 સુરતમાં આવણુ વહે, ઠરિ કવિતા સુખઠાર. ૧૩૧
 મૂળ વાસ વઢવાણુ છે, શુણુવંતુ જે ગામ;
 શ્રીમાળી બ્રાહ્મણુ કહે, નામે દક્ષપતરામ. ૧૩૨
 ઓહું અધિકું જે કહું, ક્ષમા કરો તજી રીશ;
 શ્રોતા જન સઉકા કહો, જયજય શ્રીજગદીશ. ૧૩૩

રાગ ધોળ.

સજ્જન સધળાએ, કેશીનો સંગ ન કરવો;
 સમજી કાળા સાપ સરીખો, પાપગણી પરહરવોરે, સજ્જન. ૧
 હાર પીએ તે દૈત સરીખો, કદી વિશ્વાસ ન કરીએ;
 ભાંગપીએતેભંગીઆજેવો, તેથીવેગળાતરીએરે. સજ્જન. ૨
 પીએ તાડી તે પ્રેત સરીખો, અશીષુ ખાય તે એવો;
 ગાંજખોરતોગંડીઆજેવો, તેપણુતજીએતેવોરે. સજ્જન. ૨
 સંગ ક્યારી અંગ વળગશે, રંગ જશે બદલાઈ;
 મનમાંહશેઉમંગધણુ તે, ભંગયશે સહ ભાધરે. સજ્જન. ૩
 પ્રથમ અશીષુના પૈસા નહીં લે, ધરનું પાશે ધોળી;
 વળગાડીને યશે વેગળા, રહેશે ચક્ષુ ચોળીરે. સજ્જન. ૪
 ખાશે કેદ ધણુ શુણુ ગારી, પીશે ને તે વળી પાશે;
 જશે જરજેખનદુઃખથાશે, પછીધણુપસ્તાશેરે. સજ્જન. ૫
 સજીને સરખા કરવા ડાલે, બોલે વાત બનાવી;
 નાકકટે જેમ નાત વધારી, બોળાને બરમાવીરે. સજ્જન. ૬
 આવા બોધને મેલી જાયા, હુઆ દુરશુણુ લેશે;
 સારા જન સંતોષથી શુણીને, દોષવિસારીદેશેરે. સજ્જન. ૭
 દોષ તજે સંતોષથી શુણીને, રાપ ગમે તો રાખે;
 દક્ષપતરામ તો દુનીયા મધ્યે, દેખે તેવું દાખેરે. સજ્જન. ૮

વર્તમાનપત્રો વિશે.

દોહરા.

વર્તમાન પત્રોચકી, સ્વદેશહિત થાનાર;
 પણુ જે તેના હોય શુભ, લાયક જન લખનાર. ૧
 ન લખે નિંદા કાષ્ટની, ન લખે જૂઠું વખાણુ;
 પક્ષપાતથી નવ કરે, કશિયે ખેંચતાણુ. ૨

૧. ત્યાંની પરહેજગાર સમાને વાસ્તે આ કવિતા
 કરી હતી.

કડવાં કથન લખે નહિ, દિલ નવ રાખે દેષ;
 સગા ગણી સૌ લોકને, દે મધુરો ઉપદેશ. ૩
 પ્રાંત પ્રાંતમાં પરવરી, વિચરી વાટે ધાટ;
 સારી નરસી ઉચરતા, ચરચા ચારણુ ભાટ. ૪
 એ પણુ કામ અગત્યનું, ગણાય ગામો ગામ;
 વર્તમાનપત્રો તણું, એ છે ઉત્તમ કામ. ૫
 ભલિ વિધિ ચારણુ ભાટને, દેતા છૂટ નરેશ;
 આડું અવળું ઉચરતાં, રીસ ન ધરતા રેશ. ૬
 રાજ તથા પ્રજા વિષે, સંપ થવા સર્વત્ર;
 કરે સદા ઉચ્કેરણી, વર્તમાનનું પત્ર. ૭
 જેમ ભયાં ધરમાં નહિ, દિવાવિના દેખાય;
 વર્તમાનપત્રો વિના, જગ ચરચા ન જણાય. ૮
 સો પુસ્તક ઇતિહાસનાં, સમાચારનું એક;
 તે સમજે સમતુલ્યતા, વાંચો ધરી વિવેક. ૯
 ચક્રચક્રતી ચઢતી કળા, દેશતણી દેખાય;
 વળિ વિદ્યા ને હુનરનાં, સ્થાનક ધણું સ્થપાય. ૧૦
 મજે વળી મુજ દેશિને, અતિ ઉત્તમ અધિકાર;
 વાતો એવી વાંચીએ, કરે જગત કર્તાર. ૧૧
 વહેમ ધટે વિદ્યા વધે, બધે સુધારો થાય;
 દેશાટન કરવા વળી, જન હિમતથી જાય. ૧૨
 સમાચાર એવા સરસ, વાર વાર વંચાય;
 એવો અવસર આણુજે, રૂઝ જગતના રાય. ૧૩
 પ્રતિ દિન પ્રગટે પત્રમાં, વધામણીની વાત;
 ઓ ઇશ્વર તું એટલું, દેજે દિન ને રાત. ૧૪
 અતિ એ પત્ર અગત્યનું, ગણાય ગામો ગામ;
 આશિય એવી ઉચરકી, દે છે દક્ષપતરામ. ૧૫

(ગુજરાત ગેજેટને વાસ્તે કલેક્ટર સાહેબની ફર-
 માસથી આ કવિતા રચી હતી. તા. ૨૯ મી નવે-
 મ્બર સને ૧૮૭૦)

શ્રી વિશે.

શ્રી કેળવણી.

દોહરો.

બહું બણાવો પુત્રિને, તો શાણી થાનાર;
 સદેવ સુખ પામી કરે, આશિર્વાદ ઉચાર. ૧

જુનંગી છંદ.

બહી તો થશે જો હશે તે બહોલી,
બહુ સદ્ગુણો શિખિ સારી બનેલી;
વિચારી વિવેકે વસુ વાવરીને,
હયાથી વિદ્યાદાન ઘો દીકરીને.

૨

ધણું આપિયે જો ધરાણું ધણવી,
પછી તેનિ પાસેધિ લેશે પડાવી;
નહિ બતરે પાર તેથી તરીને,
હયાથી વિદ્યાદાન ઘો દીકરીને.

૩

સદા સદ્ગુણી જ્યાં હશે ત્યાં સમાશે,
ખરાબોલિ જે બોલશે તે ખમાશે;
સ્વભાવેથી શોભાવશે સાસરીને,
હયાથી વિદ્યાદાન ઘો દીકરીને.

૪

હાઈ થકી તે કદી ના હાશે,
હાથી ન વૃત્તી કદાપી હાશે;
છળે કાણુ તેને જશે છેતરીને,
હયાથી વિદ્યાદાન ઘો દીકરીને.

૫

મળે મોટિ વિદ્યાયકા માણુસાઈ,
ટળે તેથિ અજ્ઞાન ને આળસાઈ;
નહિ ફેલ મચે ફસે તે ફરીને,
હયાથી વિદ્યાદાન ઘો દીકરીને.

૬

ન પહોચે હમેશાં પુરૂં હોય પલ્લું,
કદી ઠાળ કાંડ થકી જાય કલ્લું;
નિમે તોય બંડાર વિદ્યા ભરીને,
હયાથી વિદ્યાદાન ઘો દીકરીને.

૭

સુ વિદ્યાથિ સંતોષ ને સૂખ પામે,
સુ વિદ્યાથી સારી સદા કીર્તિ જામે;
સુ વિદ્યા થકી ધૈર્ય રાખે ધરીને,
હયાથી વિદ્યાદાન ઘો દીકરીને.

૮

સુ વિદ્યા સખીની પડે સૂખ આપે,
સુ વિદ્યા કુમારીતણાં કષ્ટ કાપે;
સુ વિદ્યાથિ સંભાળા દેખે ડરીને,
હયાથી વિદ્યાદાન ઘો દીકરીને.

૯

બહોલી બહી ભાત ચાલે સંભાળા,
બહોલી ગણાશે સદા સદ્ગુણાળા;
સુખે સંપને રાખશે સંધરીને,
હયાથી વિદ્યાદાન ઘો દીકરીને.

૧૦

બહી ભાત જેણે ન વિદ્યા બણાવી,
પિતા માતને પાપથી પેટ આવી;
અતિ આપ આપે પિડા ગિયરીને,
હયાથી વિદ્યાદાન ઘો દીકરીને.

૧૧

નહિ જે બણી તે નકી નેણુહીણી,
સતી સદ્ગુણો તે શકે કેમ વીણી;
અરે એજ માટે અતી આઠરીને,
હયાથી વિદ્યાદાન ઘો દીકરીને.

૧૨

અહો આપ દેશી જનો આજ આ મે,
રચ્યા છે રૂડા છંદ લલપતારામે;
હવે હોંશથી રાખિ હેડે હરીને,
હયાથી વિદ્યાદાન ઘો દીકરીને.

૧૩

દાહરા.

શિયો સુધરશે તોજ ફળ, ઉત્તમ થશે અથાક;
પૃથ્વિ સુધરશે તોજ લાં, પાકે સારો પાક. ૧૪
મણીતણી શોભા ધણી, બણી દણી રહિ તોય;
નારી સારી નહિ દીસે, બણી ગણી નહિ હોય. ૧૫

સોરઠો.

બણુતરથી બમ જાય, તો બણુતર સાચું બણી;
બણુલિ બોળી થાય, તો બણુતર બડકો ઉઠયો. ૧૬

ખુરશી પ્રતિ પ્રશ્ન.

દાહરા.

તું તનુજ ધનવંતની, કે તુજ પિતુ કુળવાન;
શા કારણુ સરવે તને, મહિપતિ આપે માન. ૧૭

ઉત્તર.

એ શાળામાં ગાઈ હું, પામિ સરસ સુધરાઈ;
જાત અશલ હું જંગલી, ગૃહસ્થ જોમ ગણાઈ. ૧૮

મનહર છંદ.

જંગલની ઝાડીઓમાં ઉપજી ઓલાદ મારી,
બીલ પાસે બાળીને સોદાગરે સોદો કર્યો;
સોદાગર પાસેથી સુતારે પછી સોદો કરી,
શાળામાં સુધારી તોય સ્વારથ નહિ સર્યો;
પામવાને નેતર એ સારી ખીજી શાળા વિષે,
પામી ત્યાર પછી વર શ્રીમંત મને વર્યો;
કાણુ પુછે કુળતણું મુલ લલપત કહે,
પામી માન તે પ્રતાપ કેળવણીનો હર્યો. ૧૯

ઈંદ્રવિજય છંદ.

તાત તમે દિનરાત દયા કરિ,નિતિનિનિત્ય કહી કવિતાજી
જેમજીએજનુંદનનુકિતથી,અનુનઆગળગાધગિતાજી;
તેમતમારિશિખામણ્ણુ,શુણ્ણીશીખિશિખામણ્ણુજેમસિતાજી,
તે ભવમાં નહિ બૂલિશ હું,પદિરાખિશપાદપવિત્રપિતાજી.૨૦

પરિસંખ્યાલંકાર.

મનહર છંદ.

તજુ ચણોઠિયો તુલ્ય વદે લોક વાલ થાય,
તેતો વાલ તોળવાનો નહિ જાત દાળની;
ગજથી ભરાય લાંબી થાય બેશ બસે ગજ,
પાટી તેતો પલંગની નહિ તે નિશાળની;
ધડીઓ તો પાણીથી ભરાય અને ખાલી થાય,
તેતો ધટમાળ તણી કહો નહિ કાળની;
સુમાણી^૧ સઠળ કળાવાળી હલપત કહે,
તેતો વિદ્યાવાળી ન જણાવ નારી બાળની. ૨૧

૧. સુજણી અથવા પ્રસવ કરાવનારી તે પણ સુમાણી.

હોહરા.

ચતુરા બીજ ચોપડી, જે નીતિ ગુણ ગાય;
સુધરે તેનો સોબતી, નહિ તો તે વહી જાય. ૨૨
ભામનિયોમાં ભોળપણ, ખરે ખરો એ ખેદ;
મટાડવામાં મન ધરો, એ સિરપાવ ઉમેદ. ૨૩

બાળલગ્ન નિષેધ વિશે.

બાળલગ્નના ચાલથી, થાય ધણું નુકસાન;
પ્રજા બધી નિર્બળ બને, થઈ ન શકે વિદ્વાન. ૨૪

પ્રતિષેધ અલંકાર.

મનહર છંદ.

સમજી સમજી મળી સમજીને સમજવો,
કરો સારાં કામ તે અન્યાય નથી કરવો;
રૂડે દાડે ઘેર ઘેર રોવા કુટવાની રીત,
તોડી નાંખવી તેતો સમુદ્ર નથી તરવો;
કરજ કરીને વરા કરવાનું કાઢી નાંખો,
તે તો ખોદી કુંગરને દૂર નથી ધરવો;
બાળલગ્ન બંધ કરો કહે હલપતરામ,
તેતો કામ પ્રાણીતણો પ્રાણ નથી હરવો. ૨૫

વૃક્ષ પ્રત્યેક કવિત.

બાળ પશુ પરણાવે પશુ ન વિચારે વાત,
નવીનજ દૂર ફળ નજરે નિહાળિયે;

રે નિભાજ ભોક તમે ભાજ ભેજ કાં ન રાખો,
ભેજ ખુદિ હોય તો કુખુદિ એવી ટાળિયે;

ચે જિ બા)))

મન

આ જ મો)))

જન

અસ

ચે જિ બા)))

ખાલી

છેસં

રો ક શી બે)))

અમ

ઘડી

ચે જિ ટા)))

ચાર

અવી

ખો રા ન કાં)))

બુદિ

છેજ

ચે જિ હા)))

ભાજ

રેની

ત વા રે ચા)))

નજ

નવી

પણ)))

પણ

વાલ

એ વિચાર બાગળથી ચાર ધડી બેશી કરો,
ધડીએ મરણ હો એમ છે ? સંભાળિયે;

એ સંભાળી ચાલવાનો ભાળી એ સમોજ બાજ,
એ સજન બાળકોના જનમ ન બાળિયે. ૨૬

ઇંદ્રવિજય છંદ.

બાળપણે પરજીવિયે બાળક આવક શી તેહમાંહિ બતાવે,
મોટપણે કરતાં પરજેતર, બાવક શી તેહમાં મમળવે;
જો ઉલટું સુલટું કશુંએ થયું, પૂરણ પાછળથી પસ્તાવે,
આવબવકભાવિકા ભાગિ, પ્રભાષિપાવકમાં રૂપધરાવે. ૨૭

ધરસૂત્ર વિશે.

મનહર છંદ.

પ્રમદારથી પ્રધાન સાથે મળી પ્રભ પાળ,
સંભાળે જે ઉપજ ને ખરચ શું થાય છે;
કદી બાળકો લડે કે કુટુંબમાં કલેશ થાય,
ફોજદારી દિવાનીના ફેસલા ચુકાય છે;
જેને જોમ ધટે તેને તેવી રીતે રાખવાને,
સામ દામ ભેદ હંડ એ ચારે ઉપાય છે;
રાજ ચલાવે કે ધર ચલાવે તે બરાબર,
ધરધણી પણ નિજ ધર તણો રાખ છે.

દોહરા.

આંટી કાઢે અકલથી, બુઝ પડે ન મુંઝામ;
તાણીને તોડે નહિ, તો ધરસૂત્ર ચલામ. ૨
ધર સૂતરને ફાળકે, ધણી બુઝવણુ વીર;
તાણી તોડે આકળો, ધિમે ઉકેલે ધીર. ૩
તંત અત્યંત ન તાણિયે, તાણે તૂટી જાય;
જો તૂટ્યાં મન સાંધિયે, વચ્ચે ગાંઠ પડિ જાય. ૪
પરણીને ધર માંડતાં, સદા સહનતા તાક;
પરણ્યા પહેલું પોંખતાં, સાસુ તાણે નાક. ૫
ચાખે કે ચાખે નહિ, તે બંને પસ્તામ;
એવું છે સંસાર સુખ, લક્કડ લાડુ પ્રાપ્ત. ૬

પતિવૃત્તા.

ઉપભ્રાંતિ વૃત્ત.

પતિવૃત્તા સુંદર વસ્ત્ર દારા, પતિ પ્રિયા તે શણગાર સાગ;
સન્નયાયકીને મહાંજીશોભે, તો તે વિનાનું નર ચિત્ત લોભે.

મનહર છંદ.

સ્વામી વશ થતો નથી સોળ શણગાર સજે,
સ્વામી વશ થતો નથી અંગતણા રંગથી;
સ્વામી વશ થતો નથી પિયરના પૈસા થકી,
સ્વામી વશ થતો નથી સદા રહે સંગથી;

૧. ભાવિક-ભવિષ્ય. ૨. પાવક-બાળલગ્ન રૂપી
દેવતામાં. ૩. પ્રાપ્ત-પણું કરીને.

સ્વામી વશ થતો નથી પુત્રનો પ્રસવ થયે,
સ્વામી વશ થતો નથી ધૂત જેવા ઠંઠથી;
કામનીને વશ કંથ થાય દલપત કહે,
પ્રેમ ઉર આણી પાળે આગના ઉમંગથી. ૮
ચાનીને તો કરે વશ ચાનની ગાથાઓ ગાઇ,
માનીને તો કરે વશ નિલ નમ્રતાધથી;
કૃપણને કરે વશ કરીને કસર ધણી,
કોધીને તો કરે વશ ખામુખા ક્ષમાધથી;
મુરખને કરે વશ મીઠી મીઠી વાતો કહી,
ફૂલણને કરે વશ ફુલાવી ફુલાધથી;
કહે દલપતરામ કામની ચતુરા કંથ,
ચતુરને કરે વશ ચિત ચતુરાધથી. ૯

છત્રી ઉક્તિ.

ઇંદ્રવિજય છંદ.

૧ જો શિર છત્ર કરી મુજને, પકડે પતિ પ્રેમથી હાથથી હાથે,
તો મુજ પડ પ્રકૃષ્ટિ થાય, સમાધ શકાય ન ખેજુજ બાયે;
હંપતિનો પરિતાપ હરે, વળિ જોડ જણાય સુશોભિત સાથે,
કામ કરોચલિયો વળિ જાળજ, જો પદ નીચ દિધું નિજનાથે.

દોહરા.

નિશ્ચળ મન જે જનતાણું, ટળે ન તેની રીત;
ધુસ્સો કયે ધટે નહિ, પતિવૃતાની પ્રીત. ૧૧
પતિ મુખ રવિ શપિ પતિ મુખ, પરસ્પર પ્રિયપ્રમાણ;
ચંદ્ર અહણુ નહિ ચાહિયે, સૂર્ય અહણુ શુભ જાણ. ૧૨

સોરઠા.

જેનું મન જે સાચ, લલચામ લામી મધું;
ગમે ન બીજી ગાય, રહે લીન તદરૂપ થ. ૧૩
દદ જ્યાં લાગ્યું ધ્યાન, વળતી બીજું ચીમરે;
જૂખ તરણનું બાન, રૂઢ્યામાંહિ રહે નહીં. ૧૪

૧ પતિ મુખ સૂર્ય જેવું અને પત્નીમુખ ચંદ્ર જેવું
છે. તે ચંદ્ર સૂર્યના તેજથી પ્રકાશિત થાય છે. એ
બેની વચમાં પરસ્પરથી પૃથ્વી આવી પડે તો ચંદ્ર
અહણુની પેઠે, પત્નીનું મુખ નિસ્તેજ થઇ જાય;
અને તે ચંદ્ર અહણુ થયું કહેવાય; પણ જો પર-
સ્પરથી પૃથ્વી ઉપર પતિ રૂપી સૂર્યનો પ્રકાશ પ-
ડતો હોય તે બેની વચમાં પત્નીરૂપી ચંદ્ર આવે
તો સૂર્ય અહણુના જેવો દાખલો બને, મતલબ કે
પૃથ્વી નિસ્તેજ થાય; માટે તેમ થાય તો સાફ.

મનહર છંદ.

સંસાર તરના મૂળ પતિ અને પતની છે,
ગણી જેતાં ગણતીમાં પ્રત્યક્ષ ગણાય છે;
સંપ ને સલાહ હોય એકેમાં સજો ન હોય,
તોજ તાણું તરવર જેતાં તે જણાય છે;
દાસીને ફેલાય સુખી સદૈવ દેખાય વળી,
વિશ્વ વિષે વિવિધ પ્રકારે વખણાય છે;
બંનેમાંથી એકેનું જો અંતર સહેલું હોય,
તો તે દુખી દીસે કાં તો હવાતી હણાય છે. ૧૫

પતિ ઉક્તિ.

સોરઠો.

પ્રથમ સરસ પંકાય, જલે કસુંબાની જુઓ;
જલદી ઉડી જાય, કહો રંગ શા કામનો. ૧૬
“મતલબ કે તમારી પ્રીતિ પહેલાંહતીતેવીહમણાંનથી.”

ઉત્તર-મનહર છંદ.

આપણા કસુંબગર કસુંબો ચઢાવે છે તે,
ચોગજ દિવસ સુધી શોભા સારી ધારે છે;
વિલોકા વિલાયતી ઠારીગરોની કારીગરી,
પાકા રંગે કેવાં સારાં વસ્ત્ર શણગારે છે;
દુક દુક થાય તો શું થાય રંગ જાય નહિ,
એવું કાણુ છે કે એના રંગને ઉતારે છે;
આપ તણી પાછડીમાં કસુંબાનો કાચો રંગ,
પાકા રંગ વાળી અંગ ઓઢણી અમારે છે. ૧૭

ઇંદ્રવિજય છંદ.

રંગતણી ચટકી ચડી જે દિન, જ્યાં અટકાવ કરી અટકી;
પાણિઉકાળિપખાળિજુઓ, વળિપધરસાચજુઓપટકી;
તોડી વછોડી મરોડી જુઓ, કહિ કાતરે કાપિ કરો કટકી;
કાટિ ઉપાય કિધે ફલપત, ન ટાળિ ટળે અદિ તે ચટકી. ૧૮

મનહર છંદ.

આ ગતી હું અહોનીશ માગતી, માતાને પગે
લાગતી લગાર ભેદ ભાગતી ભરમમાં;
ધારતી રહેમાં દેવી ભારતીનું બહુ રૂપ,
આરતી ઉતારતી ઉતારતી મરમમાં;
કાનમાં ધરતી કથા ગાનમાં હું ગાતી ગુણ,
દાનમાં મામતી પતિ ધ્યાનમાં ધરમમાં;
રતિમાં પોઠી ઉઠી પ્રભાતમાં પ્રભુને બજ,
આતમમાં ઇચ્છતી મહાતમા કરમમાં. ૧૯

દોહરો.

મુજ પતિ મળ્યો મહાતમા, ઝાંતી ગુણ બંડાર;
પામી પ્રભુ પ્રતાપથી, ઇચ્છિત સુખ સંસાર. ૨૦

નકારી સ્ત્રી.

મનહર છંદ.

કામનીના કામની કહેલી જે પકા મનીશી,
કામની છે શિક્ષા તે તો કામની તમામની;
કામની જે કરે નહિ ચિંતા ધર કામની તે,
નિર્લજ નકામની કિમત બે બદામની;
કામની કામની જેવી કંથમાં ન કરે પ્રીત,
કુંભારના કામની તે ગદ્દિ જેવી ગામની;
સારાં કામ ઠાજ નિત્યે કરવા કામની કીધી,
કામની જે આજસુ તે કામની શા કામની. ૨૧

સારી સુધરાછથી ધરાછ સુધરાછ બામ,
સંસારમાં તે તો સદ્ભાગણુ ગણાય છે;
બણી ગણી નહિ બરથારથી ભુંડાપો પામી,
વિશ્વમાં તે વનિતા વેરાગણુ ગણાય છે;
ખારીલી જે નારી વાણી નકારી ઉચારી જાણે,
નારી નહિ એ તો કાળી નાગણુ ગણાય છે;
કુલટાના કંથને તો કહે ફલપતરામ,
ફક્ત સદૈવ માસ ફાગણુ ગણાય છે. ૨૨

વ્યાધાતાલંકાર.

કુંભારજી કંથને મનાવા માટે કહે કેણુ,
હું તો તુથી હારી હવે માટે માશી માગું છું;
માણસો મળા મને ઠહે છે કંથને મનાવ્ય,
માટે હું મનાવા આવી બાંત તારી બાગું છું;
તેં તો વાળ્યો આડો આંક ટાંક મારો વાંક નથી,
રાંક બની બધી રીસ રહ્યાની લાગું છું;
રોચા તારી રીસ મૂક્ય કરચ તારું કાળું મોહું,
પીટયા તને હું પચાસ વાર પગે લાગું છું. ૨૩

ઇંદ્રવજ્ર છંદ.

જેસુંદરીગોરિગુલાબજેવી, આખીપ્રજામાંવખણાયએવી;
કાંટાપતીનુંદિલભેદિનાંબે, તેકાણુજાણેપતિદુઃખસાંબે. ૨૪

ઇંદ્રવિજય છંદ.

શંખણિનારિનકી સુધરે ન, સહસ્ત્ર ઉપાયસજ્જેમનસાચે,
અંતર ઠેઠ ઠરે ન શિખામણુ, હંભથી 'ભેદભણેબણિ'ગચે;

૧. હંભ-રાજી.

इति धरे नहि तो दक्षपत्त, क्षविंज मयेन क्षविंजक्षताथी,
मुद्रिजरीपाण्योधविना, दक्षमांयतिभेदउतेनपताथी. २८

६।५२।.

પગમાં તો નેવળ^૧ ધર્માં, નાકે ધાલી નાથ;
હાથે નાખ્યાં ડસકલાં, ત્યારે રહી સ્ત્રી હાથ. ૨૬
લાજ શરમ તો આંખને, તે તો કાળા કીધ;
મુખ ઉપર પાણુ મૂછ નહિ, પંછી શરમ શી વીધ. ૨૭
કાળું સ્ત્રીનું કાળજીનું, હોઠે ટપકું સ્યામ;
હેથે તે હોઠે વસે, એ કહેવત છે આમ. ૨૮

ઇંદ્રવિજય છંદ.

૧૩ પ્રયત્ન વિના પટનો ન ટળે, મળ જો જળપૂર જતાથી,
સાણુ વિના પરિપૂર્ણ કપાયથી, છોડ કેનેહિ બીજજતાથી;

૧. કલાં રૂપી બેડી.

ହାତୁଡ଼ି.

પતિ કરતાં પૂરો ધરે, પક્ષા ઉપર પ્યાર;
એક સંખ્યાએ એવિને, દિધી શિખામણ સાર. ૪૦

સર્જી વચ્ચન.

છત્ર પ્રખંધ સર્વેયો.

થીર ધરાણુ રહે ન તમારું, લડાઈ ન રોજ લડો વરથી
રાખવું થીર શરીર ધરે, ખિણવાર ન આર ખસો ડરથી
સર્પ વિંછી પણુ જો સુખ, તે ન ગણુ છકિ રાનતણુ દરથી,
ઉત્તર-થીરધણું તનરાખિ સકી નનકી સખી રાનતણું ધરથી.

૧. આ ધરતા કરતાં તકી જંગલનું સુખ ગણું છું.

												थी														
												र														
												घ														
												रा	पुं	र												
												हे	न	त	भा	ई										
												ल	ल	ध	न	रो	ज	ल								
												डा	व	र	था	रा	भ	वुं	था	र						
												श	री	र	ध	रे	खि	थु	वा	र	न	आ				
												र	भ	सो	उ	र	था	स	प	वि	छी	प	थु	ने		
सु	भ	ते	न	ग	बे	छ	कि	रा	न	त	छुं	द	र	थी												

ହାତୁରୀ ।

પુરુષ અને સહ પ્રેમદા, જે સુખ ચાહે ચિત;
રામ સિતાની રીતની, કરે પરસ્પર પ્રીત. ૩૨

શુક સંદેશો.

ઉપભતિ વૃત્ત.

સિતામતી શોભતિ જે સમામાં, અશોક નામેવન પિંજરામાં;
ન નાસવાનો અવકાશ આવે, દશાસ્ય માંજર દિલે ડરાવે. ૧

ફરેફરે ત્યાં ફળ ફૂલ ખાઈ, મુખે ન લે અન્ન અને મિઠાઈ;
તપોવન જેમ તપસ્વી તાપે, જીભે જગતપાલક નામ જાપે. ૨

દિઠો સિતાએ સુહસો સ્વદેશી, સુખેલ ખોલ્યો તર શીશ ખેશી;
સમે વિચારી શબ્દો સુહાતા, જરૂર ખોલી જનકાત્મ જાતા. ૩

અરે સુહા કું અરજી ઉચાડે, મટાડ મોટું દુઃખ દેખી માડે;
પિયુ વિનાની પરિપૂર્ણ પીડા, કરે દિલે દંશન જેમ કીડા. ૪

વિહંગ સર્વે વર્ષાદ કાળે, વસે કુટુંબી મળિ એક માળે;
વસે વિદેશે તજી નારિનાની, કહો સુહા તે કહું રીત ક્યાની. ૫

અરે સુહા ઉત્તમ અંગ તારું, કહું તને તે કર કામ મારું;
વિદેશમાં વસન જે વરસાહે, હળી મન ત્યા ચિરચંદસ્યા છે. ૬

જમાસમાં આવન આશ આપી, તકે ગદ્ય તેનમળ્યા તથાપિ;
વિનંતી પીડા વિશેષ વ્યાપી, જતો નથી પ્રાણ તથાપિ પાપી. ૭

હવે જઈ તું પ્રિય નાથ પાસ, પિડાતણી વાત પુરી પ્રકાશ;
તમે વિનંતે તરણી તપે છે, પિયુ પિયુ જાપ જિભે જાપે છે. ૮

કહી કળાપો મનમાં કરે છે, કદી અતીશે દુઃખ ઉચ્ચરે છે;
કદી વધી જાય વિનંતે જવાળા, બળી બળી ખોલ મકે સુખાળા. ૯

અરે કરે શું અબળા બિચારી, અગાધ લજ્જા જળમાં ઉતારી;
વહી શકે કેમ મુખેથી વાણી, મરે બિચારી મનમાં મુઝાણી. ૧૦

અપંખ અંગે અકળાય એવી, શુકી પડી પિંજર બંધ જેવી;
ઉપાય એકે ઉરમાં ન આવે, મનોરથો થૈ મનમાં સમાવે. ૧૨

વિનંતેના વાસર કેમ વીતે, રહે સદા ચિંતવતીજ ચિતે;
શુભિ મરે ભોજન કેમ ભાવે, અધીરતા તો ઉભરાઈ આવે. ૧૨

જીએ વળી જ્યાં જળ રહ્યા જાતે, રહે નહિ કષ્ટ કશું બકાતે
કહે વળી વાહનિને કહું કે, મને ઉપાડી પિઉ પાસ મૂકે. ૧૩

પિયુ વિનંતે વધિ પ્રાદ પીડા, કહી શકે શું નહિ બાળકીડા;
વળી વિશેષે વિનંતી ઝૂંકી, મનોજ તે કાળમથાન મૂકી. ૧૪

વિશ્વાસ તે જ્યાં વિનંતી કરે છે, સમીપ સ્વામી સુખ સૌસરે છે;
વિનંતેથી કેમ સહે વિભોકી, રમી રહેની ન રહેજ રોકી. ૧૫

તથા વળી મેધધનુષ તાણું, જરૂર તે કામ ધનુષ જાણું;
હ્યા તજી મનમથ માર દેશે, વિનંતેગણીનો ઝટ જીવ લેશે. ૧૬

મયૂર તેવી તક માંહિ ખોભે, ફરી ફરી કાળજીકુંજ ફાંભે;
કહે શુભી અંતર માંહિ જાળ, કટારના ધાવ થકી કરાળ. ૧૭

સમુદ્ર સામી સરિતા વહે છે, સ્વનાથનો સંધ ચિતે ચહે છે;
વિનંતેગણી સ્ત્રી વરસાદ વારે, વિભોકિને ધીરજ કેમ ધારે. ૧૮

દિલે દિવાનાય ? હ્યાજી દાસે, અયોગ્ય દેખી ન શકે અતીશે;
ઉપાય એનાય બની ન આવે, સ્વવકત્ર રતે વાહનમાં છુપાવે. ૧૯

વિનંતેગણીયો વરસાદ ભાગે, ફરી રતુતી કંથ મિલાપ માગે;
મથાભાતા શુભિને કવીતા, તથા છુપે વાહનમાં સવીતા. ૨૦

પ્રવાહ ને નાસ્તિક બોધ અથો, સુપંથના જેમ કરે કુપંથો;
પ્રવાહ આંસુ દગથી પડે છે, સુ ધૈર્યના મારગને નડે છે. ૨૧

વળિ વિભોકી વનવાળિ વેલી, તરતણે કંઠ તરે મળેલી;
વિનંતેગણી ઉર વિચાર આવે, મને પિયુ આમલક લગાવે. ૨૨

હ્યા હવે તો દિલમધ્ય ભાવો, હવે ધણી થઈ ધર તર્ક આવો;
સુવામ્ય એવાં પિયુને સુણાવી, સ્વધામમાં ભાવસુહામનાવી. ૨૩

વિનંતેગણીના દુઃખ કેરિવાણી, વિશેષ સંક્ષેપ કરી વખાણી;
સુદંપતી કારણ છંદ આ મેં, રૂડ રમ્યા છે હલપતરામે. ૨૪

સોરઠો.

વરસે બહુ વરસાદ, વળી ઝૂંકે વીજળી;
આવે સજ્જન યાદ, વધે વિરહની વેદના. ૨૫

નદી સ્વશ્પી નાર, સાગર સામી ઉભરી;
પિયુ મળવાનો ખ્યાર, કર્તારે કેવો કર્યો. ૨૬

હાહરો.

ધમ્મિત એક અરથ વિના, સધળું અશુભ જણાય;
પુણ્ય ચંદ્રન પતિવિના, વિરહશ્રિયે ન સહાય. ૨૭

દંડવિજય છંદ.

કંકુરી સરખું નિરખું પુર, બાગ બન્યો તર થોકજતેવો,
તે ફરતું વરસાદ તણું જળ, કાષ્ટ કહે રતનાગર કેવો;
સ્વામી વિના દુઃખપામિ પુરું, ધનધોર્યડ્યો ઉપજે અમરેવો
જાણું અડ્યો સજિસેન ડરાવન, રાક્ષસ આવણુરાવણુનેવો. ૨૮

અનહર છંદ.

ધરં છું હું ધ્યાન ને વિચરં છું વિદેહી ભ્રમ,
 ધરં છું હિરમાં સમરં છું મી કંતને;
 ભરં છું હું આસ ને ઉચરં છું અરે સુરારી,
 ડરં છું હું દેવથી આદરં છું ને અતને;
 ઠરં છું કંઠાસ તો હું હરં છું હીલી હવે,
 મરં છું મુગાધને ધાવરં છું અત્યંતને;
 હરં છું હિમત તો હગરં છું આ અવસરે,
 મરં છું ગાંડાધમાં ને વરં છું વસંતને. ૨૯

હાહરો.

એ રીતે સીતા-સતી, ઉચરે નિજ દુઃખ આપ;
 પ્રિયા વિભેગે રામ પશુ, વનમાં કરે વિલાપ. ૩૦

ઉપજાતિ પૂત.

પ્રિયા પ્રિયા શબ્દજપૂર્ણ પ્રેમે, કલો મુખે અન્ય કહ્યું ન કેમે;
 પ્રભેતણી પાવક જાળ જાળી, અપૂર્વ એવી ઉર આગ લાગી. ૩૧

ઉપેન્દ્રવજ્ર પૂત.

વસે વસધા વિરહાગ્નિ કુંડ, પ્રભે પ્રમાણે પ્રજળે પ્રચંડ,
 સદાસમેત્યાં સળગે સમીક, પ્રિયા વિભેગી પુરૂષો પ્રસિદ્ધ. ૩૨
 રથો મુખે એક અતીરતીયે, સિતા સિતા શબ્દ સિતા પતીયે,
 ગમે નખી છકરવા નીકીડા, પ્રિયા વિભેગે વધિ પ્રીત પીડા. ૩૩

ઈન્દ્રવિજય છંદ.

ચિંતન ચિત્ત ચડ્યું જ રહે, પકડ્યું જ રહે કર પત્ર પ્રિયાનું,
 સંકટ નિત્ય નડ્યું જ રહે, અતકું જ રહે સુખ સર્વ સમાનું;
 અંતર ધ્યાન અડ્યું જ રહે, રખડ્યું જ રહે મન થૈમસતાનું,
 પ્રેમનું ભેર જડ્યું જ રહે, ઉખડ્યું જ રહે બિજા વરદાનું. ૩૪
 શોકધિ નાહિ સ્વતંતરતા, પરતંતરતા પરિપૂર્ણ પમાઈ,
 વેદવિવેક અનેક કરે પણ, એક છટા રહે છેક છવાઈ;
 જંતર મંતર તંતરથી, પરતંતરતા ન પડે પલટાઈ,
 ભેતિ પળાયું ન જાણિ શકે, દલપત દશા દરસે દુઃખ દાઈ. ૩૫

હાહરો.

જે રાત્રી ને સદગુણી, વર્તે દંભતિ એમ;
 રહે સીતા રામ સમ, ધરે પરસ્પર પ્રેમ. ૩૬
 ભમે વિચારીને તમે, મિથ્યા કુળ અભિમાન;
 રામ સિતા સમ નિરખિ ગુણુ ઘો કન્યાનું દાન. ૩૭

૧. વસંતનું સુખ ભોગવું તો ધેલી હરં.
૨. પ્રીતિથી.

સુખ પામે જે સ્થળ સુતા, ઉત્તમ કુળ તો એહ;
 દુહિતાને બહુ દુઃખ પડે, મલો તુલ્ય કુળ તેહ. ૩૮

ઉત્તમ કુળ વિશે.

હાહરો.

જે અબળા ઉત્તમ કુળે, પ્રીતે પરણી હોય;
 પૂરણ સુખ તે પામશે, કદ ન પામે કોય. ૧.

ચોપાઈ.

જે કુળમાં સંપૂરણ સંપ, જે કુળમાં જનને બહુ જંપ;
 કરે સદા કીર્તિનાં કામ, ઉત્તમ કુળ તો એનું નામ. ૧
 અહો નિશા જેને આવાસ, વિદ્યા ને ભક્તીનો વાસ;
 જ્યાં સુખ દીસે આઠે જામ, ઉત્તમ કુળ તો એનું નામ. ૨
 ચોખ્ખાં ધારે અગે ચીર, બહુજ જેનું મન ગંભીર;
 તેવા જન ધર માંહિ તમામ, ઉત્તમ કુળ તો એનું નામ. ૩
 ઉત્તમ ધંધો જે આદરે, દેશ કલેશ ચકી દીલ ડરે;
 દેણું નહિ શિર એકે દામ, ઉત્તમ કુળ તો એનું નામ. ૪
 અંતરમાં ન ધરે અભિમાન, કદી ધરે નહિ નિંદા કાન;
 હરે નહીં દુષણનું દામ, ઉત્તમ કુળ તો એનું નામ. ૫
 કદીએ ચડ્યું નહોય કલંક, સત્યપણું પાળે નિઃશંક;
 ધર્મ તણું તે નિર્મળ ધામ, ઉત્તમ કુળ તો એનું નામ. ૬
 અબ્યાગતને આદર કરે, સહ જન સદાચરણ આચરે;
 વહાલાં સગાં તણો વિશ્રામ, ઉત્તમ કુળ તો એનું નામ. ૭
 ભોડામાં લાખેણી લાજ, કરે સદા પરમારથ કાજ;
 બિલુકકે ન ગણાય ગુલામ, ઉત્તમ કુળ તો એનું નામ. ૮
 મહિપતિનું પામે સન્માન, ગણે બધા ભોડા ગુણુવાન;
 હોય ધણી હંયામાં હામ, ઉત્તમ કુળ તો એનું નામ. ૯
 જેની સ્ત્રી માખાપો પાસ, અશન વસનની નકરે આસ;
 અતિસુખ અબળા પામે આમ, ઉત્તમ કુળ તો એનું નામ. ૧૦
 સુંદરિયોને સધળું સુખ, જેને નહિ સ્વપનામાં દુઃખ;
 ગુણીને બધું વખાણે ગામ, ઉત્તમ કુળ તો એનું નામ. ૧૧
 નામે ઉત્તમ કુળ તો ધણાં, આ લક્ષણ ઉત્તમ કુળ તણાં;
 દિલથી કહે છે દલપતરામ, ઉત્તમ કુળ તો એનું નામ. ૧૨

હાહરો.

સદ્વિદ્યા સદ્ગુણ સધન, સદાચરણ સુવિચાર;
 ઉત્તમ કુળ તો એજ છે, જે ધર સુખિ નર નાર. ૧૩

કુસંપ ને કંજુસપણું, માનનિને નહિ માન;
એજ અધમથી અધમ ફળ, નિર્ધન નિર્વિદાન. ૧૪

શાર્દૂલવિકીડિત વૃત્ત.

કન્યાવિક્રમ જે કરે ધન લઈ, ધિકાર તેને ધરો,
કીર્તીના કદિ લોભથી કુળ જુએ, તે પાપિ પૂરો ખરો;
કીર્તિ દ્રવ્યતણો કરો જગતમાં, જે સ્વાર્થ સાધે નહિ,
કન્યાના સુખનો વિચાર કરશે, તે પુણ્યશાળી સહી. ૧૫

દોહરા.

હવે કહું આ દેશમાં, અવગુણ છે જે એક;
મરનારાની પાછળે, રૂવે કુટે બહુ છેક. ૧૬
તેથી તન દુઃખ ઊપજે, લાભ ન દીસે લેશ;
વિરહ તે છે શાસ્ત્રી, વ્યર્થ કલેશ વિશેષ. ૧૭

ગરૂડ પુરાણનું અંગ.

મરનારની પછવાડે રોવા કુટવાના નિષેધ વિશે.

દોહરા.

મોક્ષ પતિ મોક્ષે વસે, મોક્ષતણો ઠાતાર;
નરનારીનો નરકથી, એજ કરે ઉદ્ધાર. ૧
મુખ્યા પછી સૌ માનવી, એ સ્થાનક સ્થિર થાય;
સારાં ઉર્ધ્વ ગતી સજે, અધમ અધોગતિ જાય. ૨
મુસલમાન અહલા કહે, ગોરા ભોડો ગાડ;
હિંદુ માને હેતથી, પરમેશ્વરનો પાડ. ૩
એમ નરક ને મોક્ષનાં, નામો ભિન્ન અનેક;
પણ સૌ મનમાં પ્રીછજે, વસ્તુતાએ એક. ૪
મોક્ષ નરક માને નહીં, નાસ્તિક તેનું નામ;
એથી દુષ્ટ ન દેખિયે, દુનિયામાં કોઈ હામ. ૫
જૂઠું બોલે જગતમાં, કરે ચોરી વ્યભિચાર;
પ્રભુ આરા પાળે નહીં, એજ નરક જનાર. ૬
સત્ય હયા પાળે સદા, ગુણ કરતાના ગાય;
પસ્તાએ દિલ પાપથી, માનવી મોક્ષે જાય. ૭
જનમે ત્યાંથી જાણવું, એક દિવસ મરનાર;
રક્ષા ન રાજ રંક કો, શોધિ જુઓ સંસાર. ૮
ઉપાય ચાલે આપણો, તે કરિયે તતકાળ;
પાછળ રોવું પીટવું, તેમાં શો છે માલ. ૯
વહાલાના તનમાં વધે, વાત પીત કદ રોગ;
તેને તુરતજ યાગિયે, કરી ઓસડ સંજોગ. ૧૦

દોરા, ચીઠી, આખડી, ભૈરવ, ભુતના જાપ;
જળગી એવા બેમને, ઓસડ ન તજે આપ. ૧૧

ચોપાઈ.

કરતાં જતન કદી મરીજાય, એ કે નવ ચાલે ઉપાય;
જો તેનું હિત હેંડે ધરો, કામ સદા પરમારથ કરો. ૧૨
ભિક્ષુકને આપો ભોજન, અનાથ જનને આપો અન્ન;
તે પણ કરજ કરી નવ કરો, જો પરમેશ્વરથી દિલ ડરો. ૧૩

દોહરા.

દુનિયાને દેખાડવા, કુટે રૂએ જે કોય;
નિચ્ચે એ મરનારનો, હેતુ શત્રુ હોય. ૧૪
પ્રગટ ગરૂડ પુરાણમાં, વર્ણવી છે તે વાત;
સાંભળજો સજ્જન સહુ, રનેહ ધરી સાક્ષાત. ૧૫
પુછે ગરૂડ પરિવ્રજને, કહો પ્રભુ કરી પ્રીત;
પાપી નરકના પંથમાં, દુઃખ પામે શી રીત. ૧૬
ખાય પિયે શું વાટમાં, શોધે કેનો સાથ;
વાત સર્વ વિસ્તારીને, કહો કૃપાળુ નાથ. ૧૭
સુણીને બોલ્યા શ્રીહરિ, સુણુ વિનતાના સુત;
પાપી જનને તેડવા, આવે જમના દત. ૧૮
બ્રહ્મી બયંકર જેહની, મુશળ સરીખા દંત;
કાળા જેવા કોયલા, એવા દત અનંત. ૧૯
જેને જેતાં જીવને, તુરતજ ઉપજે ત્રાસ;
પકડી ચાલે પ્રાણિને, યમ રાજની પાસ. ૨૦
વિધન કરે બહુ વાટમાં, જમ કિંકર વિકરાળ;
સાંકળ મારે શરીરમાં, જળહળતી દવઝાળ. ૨૧
મુદ્દગળ માથામાં હણે, બાલે પાડે ભંગ;
ખાય કુવાડે કાપિને, એ પાપીનું અંગ. ૨૨

ચોપાઈ.

પુણ્ય કરે પાછળ જે અહીં, તે ભાતું પામે છે તહીં;
પણ ખુચી જમકિંકરખાય, તેનેતેથી વિસામો થાય. ૨૩
સગાં મળી સૌ રૂઢનજ કરે, લીંટ લાળ આંસુ જે ઝરે;
તે આકું આવે છે તહીં, એ માટે નવ રોવું અહીં. ૨૪

૧. જમ તે મોત અને તેના દત તે બયંકર રોગ.

૨. સાંકળ-પાપીને નરકમાં અનેક પ્રકારનું દુઃખ
હોય છે, પણ આ જગતમાં જેટલાં દુઃખ કહેવાય છે,
અને કવિની કલ્પનામાં જેટલાં દુઃખ આવી શક્યાં,
તેટલાં કવિયે નરકનાં દુઃખ વર્ણવ્યાં છે.

કહે મરડ સુણુને શ્રીહરી, માનવ જે કાષ્ઠ જાયે મરી;
પાછળ જેવો જેને રનેહ, જે સિર છાતી ફૂટે તેહ. ૨૫
તેથી ત્રતકને સુખ દુઃખ હોય, સાંભળવા ઇચ્છુકું સોય;
કહે કૃષ્ણ સાંભળ ખગરાજ, એહ કહું તુજ આગળ આજ.
મરનારાને મનમાં ધરી, સિર છાતી ફૂટે બળ કરી;
વાગે મરનારાને માર, તેથી પ્રાણિ કરે પોકાર. ૨૭
હાયહાય માતાઓ આપ, પ્રગટયાં મારાં પૂરણ પાપ;
જમકિંકર મારે હથિયાર, દેખી ચોર અંમ લમાર. ૨૮
અર્થ મુજને વાગે માર, એથી ઉપજે દુઃખ અપાર;
શું કરું ને ક્યાં જઈ હવે, એમ પુકાર કરે ને લવે. ૨૯
યુષ્ણિ જમદૂત કહે તેહને, સગાં મળી સૌ ફૂટે તને;
તેનો તુજને સાહે માર, એ અમતણું નહીં હથિયાર. ૩૦
બહુબળમાં જે વાગે હાય, તે તો ફૂટે તારી માય;
છાતી માહિ રૂધિર નીસર્યું, તે તો તારી સીયે ક્યું. ૩૧
જેને તું વાલાં જાણ્યો, અંતર ઉમળકો આણ્યો;
દેખ હવે આ તેનાં કામ, શત્રુ થી દુઃખ દે છે આમ. ૩૨

હાહારા.

મુંઝાઈ એ મારથી, પાપી કરે પોકાર;
ધર મુજ ઉપર માવડી, દિલમાં દયા લગાર. ૩૩
ખમા ખમા મુખ બોલતી, ઇપકો લાગે ઠેશ;
આજ મને તું મારતાં, દયા ન લાવે ભેશ. ૩૪
દિન પલટે જે પુરપનો, વહાલાં વેરી થાય;
રક્ષા કાણુ કરે જહાં, વાડ વેલાને ખાય. ૩૫
મારું સારું વાંચતાં, કરતાં સદા સહાય;
મારે મુજને આજ તે, દિલથી તજી દયાય. ૩૬
જે કાષ્ઠ જન મુજને લડે, કહેતો જેની પાસ;
તે મરે શત્રુ થયાં, ક્યાં જઈ કરું પ્રકાશ. ૩૭
એમ કહે એ અવસરે, જમકિંકર વિકરાળ;
પાય પરાણે પાપીને, આંસુ લિંટ ને લાળ. ૩૮

ચોપાઈ.

સગ ચડે બહુ મન સંખાય, જમ કિંકર મો હાડી પાય;
એ તારી માએ મોકલ્યું, તે તો તુજને લાગે ગણ્યું. ૩૯
સગાં મળી સહુ હેતજ કરે, તે પીધા વીના કેમ સરે;
અરેગરડ એથી દુઃખ થાય, તેતો કંઈ કહું નવ જાય. ૪૦

સ્તોક સ્તંભ-મુખાંચમુક્ત, મેતો-મેયતોચસઃ ॥
સરમાન્મરો-તન્મોહ, કિયાકાચાચિયાવાંચઃ ॥૧॥

ભોભો જન વિશ્વાસી હતો, આવી વાત નહીં જાણ્યો;
સગાં મળી કરશે આ કામ, દુઃખમાં દુઃખ દેશે આ કામ. ૪૧
લીંટ લાળ મોકલશે કઈ, વળી ફૂટેશે ભેગાં થઈ;
અધિક સગાંઆગળ ઇચ્છતો, પૂરણ સુખ તેમાં પ્રીછતો. ૪૨
આ અવસર પોકારે મૂખ, ઓછાં સગાં તો ઓછું દુઃખ;
પૂછે જમકિંકરને વળી, શા માટે ફૂટે સૌ મળી. ૪૩
મુજને દુઃખ દેવાને રડે, તેથી લાભ તેને શા જડે;
મેં કાષ્ઠનું બગાડ્યું નહીં, દુઃખમાં દુઃખ દે છે કેમ અહીં. ૪૪
કહે જમચર સુણુ મહા અમાર, સ્વારથિયો સધળો સંસાર;
ભ્યારે તુજમાં સ્વારથ હતા, ત્યારે સૌ હેતે બોલતા. ૪૫
હવે ન સ્વારથ તુજમાં રહ્યા, તેથી સગા સૌ શત્રુ થયા;
તાઈ દુઃખ ન વિચારી જુએ, મનમાને તેમ ફૂટે રૂએ. ૪૬
પછડાએ પાખંડ આચરે, લોકોમાં દેખાડો કરે;
જેમ જેમ લોકો જોવા મળે, કાષ્ઠ જાહે તેમ ફૂટે બળે. ૪૭
લોકો સૌસોને ધર જાય, ત્યારે તે વીસામે ખાય;
રાજ સવારે સાંજે રડે, લોકોમાં શોભા તે વડે. ૪૮

હાહારા.

દિલમાં હેત અહેત પશુ, રાજ રડયાનો માલ;
તેથી ઉપજે તુજને, દુઃખ મોટું વિકરાળ. ૪૯
સાંભળી શોકાતૂર થી, પાપી કરે પોકાર;
કાષ્ઠ મારી માને કહે, દુઃખ મારું આ વાર. ૫૦
કુટયા રડયાનું દુર કરી, ભે પ્રભુ કેરું નામ;
ઉપજે જેથી અંગમાં, સુખ મુજને આ કામ. ૫૧
હેત હેયામાં રાખતી, તે નવ જાહે આજ;
મારા સુખ માટે તજે, એવી ભોક્ષિ લાજ. ૫૨
કોધે જમકિંકર કહે, સુપ રહી ચાલ અમાર;
હવે ન ઉપજે એહને, તુજપર દયા લગાર. ૫૩
રહેવું નિશ્ચ દિન ભોક્ષમાં, હવે ન તુજથી કાજ;
ધણું રૂએ ફૂટે ધણું, વધે ભોક્ષમાં લાજ. ૫૪
પોઠી ઉઠી પ્રભાતમાં, રાજ રડે નહીં એમ;
તો નિંદા ભોક્ષો કરે, માટે ચાહે કેમ. ૫૫
ગરડ પુરાણ સુણે ધણા, જે બર વાંચે મૂખ;
જાણે છે મરનારને, રડયા કુટયાથી. ૫૬
તોપણ દયા ન દિલ ધરે,
ફૂટે રડે સૌકો મળે.

રૂપા કુટ્યાની રાંડને, પૂરણ હોયે પ્રીત;
નહાનપણથી નિરખિયે, રામા કેરી રીત. ૫૮
વતસ દિનમાં પશુ કરે, કુટ્યા રડયાનું મન;
મરનાસને મીઠા લાઈ, કેમ ન કુટે તન. ૫૯
વિવાહ દિન બોલાવતાં, નાવે ગાવા ગીત;
વણુ બોલાવી અપવિતે, કુટે રડે કરી પ્રીત. ૬૦
રાંડો જેવા રડવા, નિર્લજ્જ છે કોઈ દામ;
કુટે કરે પાખંડ બહુ, લાઈ અલકનું નામ. ૬૧
દક્ષિણે દિશમાં જમપુરી, જેજન નેજ હજાર,
પ્રતિદિન જામ હજાર ગાઉ, પહોંચે માસે બાર. ૬૨

ચોપાઈ.

કહેશીહરિ સાંભળ ખગરાય; જિવને જમપુરિમાં લાઇજામ;
જેવું કર્યું હોય જેણે પાપ, તેવો ત્યાં પામે સંતાપ. ૬૩
રૌરવ મહા રૌરવ આદીક, કુંડ નરકના તહાં અધીક;
જેણે જુદી સાક્ષી પ્રદિયો, ચોર્યાં પરધન પરનારિયો. ૬૪
પ્રજુ આગાઓ પાળી નહીં, તેવા દુઃખ પામે છે તહીં;
જેવું દુઃખ એ નરકજાણું, રડ્યાકુટ્યાનું તેથી ધણું. ૬૫
લાળ લીંટ જે પીવાં પડે, દુઃખ મોટું ઉપજે એવડે;
જેમ બાળકને આપડ પાપ, મોમાં વેલણુ ધાલી માય. ૬૬
નાક પકડીને કૃષિ ખાસ, પાપ પછાડે થાય ઉદાસ;
એમ જમગિંહર અંકુશ હણી, તોડે છે દાદો તે તણી. ૬૭
નાક દબાવી લીંટજ પાપ, એ તો દુઃખ જોયું નવ જાય;
તે માટે નિજ હેતુ હોય, તો તેને તવ રોશો કાપ. ૬૮

હાલ રા.

કુટે રડે કાંઈ દેખિયે, તો કરિયે તે કામ;
મનુષ્ય બહુ બોલાવિયે. દૈને જાજા દામ. ૬૯
લાભ ન દિસે લેશ તો, રડે કુટે થું થાય;
દમની પીડા પામિયે, કાં તો આપો જાય. ૭૦
મહા દુઃખ મરનારને, આપણને પશુ એમ;
શાખા લેવા લોકમાં, કુટિયે રડિયે કેમ. ૭૧

૧. મીરા—બાનું.

૨. દક્ષિણમાં રાક્ષસો રહેતા હતા તે માટે દક્ષિ-
ણમાં જમપુરી કહી હશે; અને મરનારને જેમ જેમ
વધારે દહાડ થાય, તેમતેમ દરમજન હજાર ગાઉ દૂર
વિસારે પડતો જાય છે, અને ૩૬૦ દહાડા
ની જેમ મરી જાય છે, તે કમરથી
અસો કમ્પો હશે.

ધીરજ મનમાં ધારિને, કરિયે કાંઈ ઉપાય;
જેથી તેના જીવને, સુખ ને શાંતી થાય. ૭૨
અંગ ગરડ પૂરાણું, કયા કહી જે આજ;
સૌ જન સમજે સ્નેહથી, કરે વિચારી માજ. ૭૩
સાંભળશે જે સ્નેહથી, દિલમાં દયા સહીત;
સંપૂરણ સુખ પામશે, તે નરનારી નિલ. ૭૪
કયા સુણીને નહિ કરે, દિલમાં દયા ભગાર;
પૂરણ પીડા પામશે, નિષ્પ્રે તે નર નાર. ૭૫
ઓગણીસે ને આઠમાં, શુદ્ધિ ચૈત્ર સનિવાર;
માસ અધિકમાં મેં કહી, કયા અધિક સુખકાર. ૭૬
ધણું વરસનાં કોટડાં, દેખો આ દેખાય;
વાવળ કે વરસાદથી, તેહ પડી નવ જાય. ૭૭
રહે ટકી રક્ષણ વિના, નિરપયોગી નવ જાય;
રહે કોટડાં ડોકરાં, અપ તેનો ક્ષય થાય. ૭૮
જો રડતાં બાળક તણા, આળા પાડે બાળ;
તો તે બાળકને ધણી, રીઝ ચડે તે કાળ. ૭૯
વગરમંજી મળી નારિયો, રૂએ કુટે છે જેહ;
તે પશુ આળા તુલ્ય છે, તેમાં નહિ મંદેહ. ૮૦

મરનારની પછવાડે ન રોવા વિષે પદ.

જંજળા જિવડે મુક્તીની જૂકતી ન જાણી.—એ રાગ.
લાલાની વાસે, રાગ તાણી નવ રોવું;
જેથી તેને જંપન ઉપજે, જીવમાં સમજીને વુંડે; વાલાની. ૧
ગોવિંદજીએ કહ્યું ગરડને, કુટે રડે જે કાંઈ;
મરનારનંદાદુઃખ ઉપજે, ધરે નિસાસા રોહરે; વાલાની. ૨
લીંટ લાળ ને અંસુ કરે, તે જમચર પાપ પસણે;
રૌરવ મહારૌરવના દુઃખથી, એ દુઃખ અહુ જાણેરે; વાલાની. ૩
નહીં છતી કુટે શિર કુટે, ચુટે કેશજ હાથે;
ન સધળી પરિપૂરણ પીડા, મરનાસને માથેરે. વાલાની. ૪
નાક વખાણે કે ન વખાણે, તે સૌ સાખી રિયે;
જે હંપામાં હેત વધે તો, દુઃખ તેને શિદ દેયેરે; વાલાની. ૫
અનુતા સંપૂરણ હોય તો, રડે કુટે ન નિચારે;
જીવતાં વેરવળી નસકે તો, મરતાને વળિ મારોરે; વાલાની. ૬
કુટ્યા થકી જો કાંઈ દેખો તો, કુટો લાઇને પાણો;
શામાટે તમે કુટીશરીરમાં, રામકપાધી આણોરે; વાલાની. ૭
એવી શાખા મેલો અજગી, વળગી રહે ન વહેમે;
જેથી જીવનને જો જીવે, મુનકરોશાંતિ મેરે; વાલાની. ૮

શોશ પશુ તેને નહિ જોશો, ખોશો આંખ તમારી;
દલપતરામ કહે દિલ શોધી, માનો શિક્ષા મારીરે; વાલાની. ૮

બુદ્ધિવર્ધક વિશે.

(આ કવિતા સને ૧૮૫૯માં બુદ્ધિવર્ધક સભામાં
કહી હતી તે વખતે તેના સેક્રેટરી બાઈ ગંગાદાસ
કિશોરદાસ હતા.)

નારાયણ હંદ.

શુભો સહુ સ્વદેશી જ્ઞાન ગર્થના સમર્થકો,
બનો બહુ હમેશ ખેશ દેશ બુદ્ધિ વધકો;
સ્વદેશ સધર્માનિ સારિ વાત તે વિચારવી,
વિશેષ શુદ્ધ બુદ્ધિ બુદ્ધિવર્ધક વધારવી. ૧

નવી નવી વિજ્ઞાન તો નિજ્ઞાન જૈ કરાવવી,
ગણ્યાવિ ગામ ગામ હામ હામમાં કરાવવી;
નૃપાળ ચિત્ત કેવિ પ્રીતિ રીત તે સ્વીકારવી,
વિશેષ શુદ્ધ બુદ્ધિ બુદ્ધિવર્ધક વધારવી. ૨

નિબંધ ને પ્રબંધ હંદ ચોપડી છપાવવી,
ખરખરી ધરીજ ખૂબ ખાંતથી ખપાવવી;
નિખાર દે અનેક જ્ઞાન નીરથી નિખારવી,
વિશેષ શુદ્ધ બુદ્ધિ બુદ્ધિવર્ધક વધારવી. ૩

કવીન પોથિયો કવિની પાસ તો કરાવવી,
રસીકતા અધીક ઠીકઠાકથિ કરાવવી;
વિભૂષણો વિચિત્ર ચિત્ર પ્રાસથી શૃંગારવી,
વિશેષ શુદ્ધ બુદ્ધિ બુદ્ધિવર્ધક વધારવી. ૪

રમૂજદાર સાર શોભિતી સભા રચાવવી,
મહા મહા મનોરથોની ધૂમ ત્યાં મચાવવી;
સુવારતા વિવેકની અનેકધા ઉચારવી,
વિશેષ શુદ્ધ બુદ્ધિ બુદ્ધિવર્ધક વધારવી. ૫

ખરાબ ચાલ ખંડિ સારિ ચાલ તે ચલાવવી,
લડે કહાપિ લોક લેશ લાજ તો ન લાવવી;
સ્વદેશની અનેક જાત આખરે ઉગારવી,
વિશેષ શુદ્ધ બુદ્ધિ બુદ્ધિવર્ધક વધારવી. ૬

વિવાતણા લજમણા પ્રયા^૧ ધણા ધટાડવા,
અમાર ઉધમો રચી નિરૂધમી મટાડવા;
થવા સહાય શ્રી પ્રભુનિ પાર્થના ગુજારવી,
વિશેષ શુદ્ધ બુદ્ધિ બુદ્ધિવર્ધક વધારવી. ૭

અભાગિયા બિખારીયોનું ભૂખ દુખ ભાગવું,
હમેશ એ ઉપાયમાંજ લક્ષ રાખિ લાગવું;

૧. પ્રયા—ચાલ.

હ્યા કરી હરીદ્રિની હરીદ્રતા વિદારવી,
વિશેષ શુદ્ધ બુદ્ધિ બુદ્ધિવર્ધક વધારવી. ૮

પ્રવીણ રાખિ પાંડિતો સ્વધર્મ શુદ્ધ થાપવા,
વિરોધ ક્રોધ કાઢવા સદા સુખોધ આપવા;
પછી પુરાણિ પોથિયો સમગ્ર સુધારવી,
વિશેષ શુદ્ધ બુદ્ધિ બુદ્ધિવર્ધક વધારવી. ૯

વિલાયતી વરાળ યંત્ર મૂલ દે મંગાવવાં,
વિવેકથી અનેક કામ કાજમાં લગાવવાં;
સ્વમિત્રને પવિત્ર વાત ઊરમાં ઉતારવી,
વિશેષ શુદ્ધ બુદ્ધિ બુદ્ધિવર્ધક વધારવી. ૧૦

કુટુંબમાં ક્ષેષ લેશ ઉપજેજ કાઢને,
મનાવિને મટાડવો જરૂર જાણિ જોધને;
લગાર આગ લાગતાંજ ઠંડકેથિ ઠારવી,
વિશેષ શુદ્ધ બુદ્ધિ બુદ્ધિવર્ધક વધારવી. ૧૧

સભા સમે શકે ન આવિ નામદાર નારિયો,
ખુણે પડી ખુવેજ કાળ બંધિમાં મિચારિયો;
બણ્યાવિ બાત બાત તેનિ વેદના નિવારવી,
વિશેષ શુદ્ધ બુદ્ધિ બુદ્ધિવર્ધક વધારવી. ૧૨

સદાય હ્યો સહાયતા બલા બલા બુપાળની,
કુબુદ્ધિ કાંટ કાપવા કરો સ્તુતિ કૃપાળની;
પ્રજા હિતેચ્છુ વાત પૂરિ પૃથ્વીમાં પ્રસારવી,
વિશેષ શુદ્ધ બુદ્ધિ બુદ્ધિવર્ધક વધારવી. ૧૩

દોહરો.

બુદ્ધિ વિશેષ વધારવી, કરવાં મોટાં કામ;
હેયામાં હિંમત ધણી, રાખી દલપતરામ. ૧૪

છાંપો.

કરજ્યાગિધિ કરતાર, ધાર ઉર અરજ અમારી,
પ્રથમીને તુજ પાસ, પ્રગટ કહિયે પોકારી;
દિંદુ સભાની હામ, પરમ પ્રભુ કરજે પૂરી,
છે જે ઇચ્છા છેક એક નવ રહે અધૂરી;
ત્યજિ સુખરે સૌ ગુજરતની, કરે આધક શુભકામને;
રદયામાં તે રજની દિવસ, રચિ છે દલપતરામને. ૧૫

દોહરો.

એકબિજના ધર્મની, તજશે ખોદાખોદ;
ત્યારે દેશ સુખી થશે, વધશે સંપ વિનોદ. ૧૬
તે માટે ઇશ્વર વિશે, તથા ધર્મ સિદ્ધાંત;
હવે પછી હું તે કહિશ, ભાગે જેથી જાત. ૧૭

પ્રકરણ ૩ જું.

ફાર્બસ વિલાસ.

ટાલેરો.

કાવ્ય કળાનો જો કરો, અતિ ઉત્તમ અભ્યાસ;
સંજનન તો આ સાંભળો, કહું તે કવિતવિલાસ. ૧

સૂચના.

ગુજરાતમાં ધણી ખરી નાતોમાં કવિયો થઈ ગયા છે. જેમકે પ્રવીણસાગર ગ્રંથમાં રાજકોટના રાજા મહેરામણજીની રચેલી પણ કવિતા છે એવું ધણા લોકો કહે છે. જુનાગઢના દીવાનજી રણછોડજી ભાઈ વડનગરા નાગર હતા, તેઓએ કવિતાના ગ્રંથો રચેલા છે. વસાહતના દેશાઈ વેણીદાસનો રચેલો સાહિત્યસિંધુ મોટો ગ્રંથ વજ્રભાષામાં છે. એ રીતે કિસનભાવની એક વાણીએ રચેલી છે. એમ હરેક નાતમાં કવિયો થયેલા છે તોપણ કવિતાનું કામ આજણ, ભાટ તથા ચારણ એ મુખ્ય ત્રણ લોકોનું ગણાય છે.

ગુજરાતના મોટા મોટા કવિયો બેળા થાય ત્યારે કેવી રીતે કવિતાની ચરચા ચલાવતા આવ્યા છે, અને કેવી રીતે સરકારોનાં મન રીઝવે છે, તેનો નમુનો બતાવવા સાર આ પ્રકરણ લખ્યું છે. ધણું કરીને રાજાને ત્યાં લગ્નમાં ધણા કવિયો એકઠા થાય છે. ભાવનગરમાં દસશને રાજા કવિયોનો મેળો કરવાનો આજ ત્યાંના રાજાની કેલીએક પેઢીઓથી ચાલ્યો આવે છે.

આ સભામાં તો કવિતા રચનારા જુના લોકો હતા પડ્યા છે, પણ તેઓની અસહની તથા આજની રીત આ પ્રકરણમાં બેળશૈળ દેખાડી છે.

મહેરમાન અલેકઝાંડર કિન્સાક ફાર્બસ સાહેબે ૪૭માં સન ૧૮૫૨ની સાલમાં કવિયોનો મેળો કર્યો હતો, તે મેળાનું વર્ણન કર્યું છે, પણ તે સમે ધણું કરીને તે લોકોએ વજ્રભાષામાં તથા ચારણી ભાષામાં કવિતા કહી હતી, અને તે કવિતા મેં લખી

રાખી નથી, તથા તે સમે મળેલા બધાનાં નામ મેં લખી રાખ્યાં નથી, માટે સાંભર્યાં તેટલાં નામ લખ્યાં છે, તથા ખીજા ખીજે ઠેકાણે તે સાહેબને મળેલા હતા તેનાં નામ પણ આ પ્રસંગમાં આપ્યાં છે એ મેળામાં બનેલી તેવીજ વાત લખી નથી, પણ તેમાં વધારે ઘટારે કરી છે માટે આ વાત કલ્પિત મિશ્રિત છે એમ જાણવું.

પ્રથમ સાહેબે સડને એવી ખબર આપી કે હાલ રજના ત્રણ ચાર દિવસ આવે છે તેમાં આ દેશના કવિયોની ચરચા સાંભળવાની જોઓની મરજી હોય તેઓએ અમારા તંત્રમાં દિવસના દસ વાગતાં સભા બરાશે ત્યાં સુખેથી આવવું અને ત્યાં મરજી હોય ત્યાં સુધી બેસવું. વળી કવિયોને કશું કે દેશી રાજાઓની ખાનગી સભામાં, કે જાહેર સભામાં જોવી રીતે તમે કવિતા બોલતા હો, અથવા જોવી રીતે વાદવિવાદ કરતા હો, તેવી રીતે બેઠકથી અમારી આગળ સભામાં બોલવાની તમને રજ છે, કેમકે આ દેશનો ચાલ જોવાની મારી હવે છે.

પછી ઠરાવેલે દિવસે દસ વાગ્યાથી કવિયો તથા કેટલાએક સરકારો તે સભામાં આવવા લાગ્યા. સૌ કવિયોએ એવો ઠરાવ કર્યો કે, આ સભાનું માન સાહેબના કવિને આપવા સાર આપણી કવિતામાં રચનારને ઠેકાણે તેનું નામ લાવવું.

ફાર્બસ સાહેબ વિષે સન ૧૮૬૬ ના તથા ૬૭ ના બુદ્ધિપ્રકાશમાં છપાએલું છે, તથા મુબઈની ફાર્બસ ગુજરાતી સભાના મંત્રી રા. મનસુખરામ સુરજરામે ફાર્બસ જીવનચરિત્ર રચીને તે સભાની તરફથી પ્રગટ કરેલું છે તેમાં સર્વ હકીકત છે, તથાપિ થોડી આ નીચે લખી છે.

ફાર્બસ સાહેબ તારીખ ૭ મી જુલાઈ સન

૧. સંવત ૧૯૦૮ની દીવાળી.

૧૮૨૧ માં લંડન શહેરમાં જન્મ્યા હતા. પછી તે-
મણે હેલીબરી પાઠશાળામાં અભ્યાસ કર્યો હતો.

તા. ૩૦ મી ડિસેમ્બર, ૧૮૪૨ ને દિને મુંબઈ
પ્રાંતની સિવિલ સર્વિસમાં તેમની નીમનુક થઈ.
અને ૧૮૪૩ના નવેમ્બરની તા. ૧૫મીએ હિંદુસ્તાનમાં
આવ્યા. તા. ૧૦ જાન્યુઆરી ૧૮૪૪ માં પરીક્ષામાં
પાસ થયા. પછી ત્રીજે દહાડે અહમદનગરના ત્રીજા
આસિસ્ટન્ટ કલેક્ટરની જગ્યા મળી.

તા. ૧૦ મી અક્ટોબર ૧૮૪૪માં ખાનદેશના ખાજા
આસિસ્ટન્ટ કલેક્ટર થયા. તા. ૬મી એપ્રિલ ૧૮૪૬માં
સહર અદાલતના આર્ટીંગ ડેપુટી રજિસ્ટ્રાર થયા.
પછી ત્રીજે દિવસે અમદાવાદના આસિસ્ટન્ટ જજ
થયા, પણ મુંબઈમાં રહ્યા.

સન ૧૮૪૬ ના નવેમ્બરમાં અમદાવાદમાં આવ્યા.
તા. ૨૨ મી નવેમ્બર ૧૮૪૯ થી તા. ૨ જાન્યુઆરી
૧૮૫૦ સુધી જજ અને શેજન જજનું કામ
અમદાવાદમાં કર્યું.

તા. ૧૫ મી એપ્રિલ ૧૮૫૦માં સુરતના આસિ-
સ્ટન્ટ જજ થયા.

તા. ૧ જી મે ૧૮૫૧ માં અમદાવાદના પહેલા
આસિસ્ટન્ટ કલેક્ટર થયા.

સન ૧૮૫૨ ના ઑગસ્ટમાં મહીકાંઠાના પોલિ-
ટિકલ એજન્ટ થયા.

સન ૧૮૫૩ ના જુનમાં અમદાવાદના આર્ટીંગ
જજ થયા, અને તા. ૨૮ મી માર્ચ ૧૮૫૪ માં
વિભાગત ગયા.

સને ૧૮૫૬ માં રાસમાળાનું પુસ્તક લંડનમાં
રિયર્સન બ્રધર્સના છાપખાનામાં છપાવ્યું, ને તે
વર્ષના નવેમ્બરમાં પાછા આવ્યા.

તા. ૧૦ મી જાન્યુઆરી સન ૧૮૫૭ માં સુરતના
જજ થયા.

તા. ૨૪ મી માર્ચ ૧૮૫૮ માં ખાનદેશના જજ
થયા.

તા. ૧૧ મી અક્ટોબર ૧૮૫૯માં કાઠીઆવાડના પો-
લિટિકલ એજન્ટનો ચાન્સ લીધો. તા. ૨૫ મી માર્ચ
૧૮૬૦ માં સુરતના જજ થયા. તા. ૨૩ મી ડિસેમ્બર
૧૮૬૧ માં સહર અદાલતના જજ થયા.

બહુ વિચાર કરવાથી, અને ઘણાં કામ માંથી
લેવાથી મગજમાં રોગ થયો, તેથી તા. ૩૧ મી ઑગસ્ટ
સન ૧૮૬૫ ને દિને પુનામાં દેહ મુક્યો. ત્યારે તે-
મને ચાર પુત્રો ને બે પુત્રીઓ હતી. મોટાનું નામ
જન ફ્રેન્કર ફાર્બસ, તે ઑગણીશ વર્ષની ઉમરનો,
બીજો હેનરી ડેવિડ અરસકીન ફાર્બસ, તે બચ્ચ
સંમ્રહસ્થાનની વખતે વિભાગતથી બચ્ચ આવ્યો હતો.
તેને સિંધમાં સરવે ખાતામાં નોકરી મળી છે. તેની
ઉમર ફાર્બસ સાહેબે દેહ મુક્યો ત્યારે સત્તર વર્ષની હતી.

આ કવિતાવિલાસના, નવ અંક સન ૧૮૬૭ના
બુદ્ધિપ્રકાશમાં છપાયા હતા. તે ગુ. ૧. સોસાઈટીના
સેક્રેટરી મહેરખાન એમ. એચ. રકોટ સાહેબના
હુકમથી તેમાં વધારો તથા સુધારો કરીને આ
પુસ્તક સોસાઈટી તરફથી છપાવી પ્રગટ કર્યું છે.
સન ૧૮૭૦

હલ. ડાહ્યા. ગુ. ૫. સો. આ. સે.

અંક ૧ લો.

સાહેબ—(પોતાના કવિને પુછે છે) આ કાશુ છે?

કવિ—એ જોવિંદરામ શાસ્ત્રી છે. સુવેર નામના
ગામમાં રહે છે, અને આ જીલ્લામાં નામાંકિત છે.

સાહેબ—શાસ્ત્રીબાવા, તમે કવિતા રચી જાણો
છો કે?

શાસ્ત્રી—હું સાધારણ કવિતા સંસ્કૃતમાં અને
ગુજરાતીમાં પણ થોડી રચી જાણું છું અને સર્વે
કવિઓનો હાસ છું. હું એ વાતનું અભિમાન
રાખતો નથી.

સાહેબ—વાહ, તમારી બોલવાની યોગ્યતા સારી
છે. ઈશ્વર પ્રાર્થના વિષે કંઈ કરેલું હોય તો બોલો.
અને ગુજરાતી કવિતા બોલો તો સહ સમજી શકે.

શાસ્ત્રી— માર્હિની હંદ.

ભવ ભય હરનારા, પ્રાણ પ્યારા અમારા,
ગુણનિધિ ગુણ તારા, સર્વ છે સૌચિ સારા;

૧. જોવિંદરામ શાસ્ત્રીને ૬૨ સાલ ૧૫૦ કે
૨૦૦ રૂપીઆ આપવા કરીને ઈરિના મહારાજે
રાખ્યા હતા.

ચહુર જમચિતારા, ત્રાસના નાશકારા,
સકળ કર સુધારા, બેદી દે ભીતિ બારા. ૧

વસંતતિલકા છંદ.

ઓ ધમિરા અગમ ઉતમ આપ ઉકિત,
જેથી જણાય જનરંજન યોગ્ય યુકિત;
માવા નથી સરસ રાગ કિખી ગળાથી,
સખ્ય પ્રસન્ન કરવા કવિતા કળાથી. ૨

રાગી-જ્ઞાન અનુરાગિ રાગ જામે,
કારીગરી બિજી બધી શ્રમપાત્ર પામે;
અભ્યાસથી કવિત ઉત્તમતા ન આવે,
તે તો કૃપાનિધ, કૃપા કરિ તું કરાવે. ૩

સાહેબ—“માવા નથી સરસ રાગ સિખી જ-
ળાથી” એ ચરણનો બાવાર્થ શો છે ?

શાસ્ત્રી—હું આ સંભાને મારા રાગથી કે સ્વ-
રથી રંજન કરવાને ચહાતો નથી. માનારીઓનો
અને જાનારાઓનો એ ધધો છે, મારે મારા કરતા
ધણી સરસ સ્વરથી જાનારીઓ અહીં ધણીઓ છે.
હું તો કાવ્યકળાથી આ સંભાસદોને રંજન કરવા ચાહું
છું, એવો બાવાર્થ છે.

શિવરામ ગાયક—સાહેબ, હું કાંઈ બોલવા
ચાહું છું.

સાહેબ—બોલો.

શિવરામ— દોહરો.

કવિજન કાવ્ય કરી મરે, ગુણ ચાખે જાનાર;
સોની ધાટ ધડી મરે, રાય સજે સજમાર. ૪

શાસ્ત્રી— વસંતતિલકા છંદ.

જો રક્તચંદ્ર^૧ સિખવ્યાં વચનો ઉચારે,
કેના વખાણ કરિને કહિયે વધારે;
માધુર્વ તો શુક્તણા સ્વરસારનું છે,
ચાધુર્વ તો વચનના રચનારનું છે. ૫

એક ઠાકોર—શાસ્ત્રી, તમે અમદાવાદ, વડોદરા,
અને સુરત વગેરે ગુજરાત બધી જોઈ છે કે ?

શાસ્ત્રી—હાજી, હું ગુજરાતમાં સારી પેઠે ફર્યો છું.

ઠાકોર— બીતિ છંદ.

રાય કહેરે કવિજન,
સરસ કિયું પુર સહુથી ગુજરાતે;
સરસ કિયા નર નિપજ્યા,
આજ અને વળી અમાઉ મુજર્થા તે. ૬

શાસ્ત્રી—

ગુજરદેશ વિષે તો,
રાજનગરજ^૧ સહુથી સરસ દીસે;
સરસ નરસ કહું કેને,
રાજન, ગરજ સહુથી સરસ દીસે. ૭

સાહેબ—(આગગાડીનું ચિત્ર દેખાડીને પૂછે
છે.) આ શું હશે ?

શાસ્ત્રી—અગ્નિરથ છે.

સાહેબ—એ વિષે તમે કાંઈ કવિતા કરેલી
હોય તો કહો.

શાસ્ત્રી— શાર્દૂલવિકીરિત છંદ.

આ અગ્નિરથ ઓપતા અનુપ છે, કે મયચાળા કહું,
આચાર્ય કપતાન રૂતિજ બિજા, જે સેવકો તે સહુ;
જે લોકો શુભ મયમંડપ વિષે, બેઠા સુશ્રદ્ધા ધરી,
ત્રાસો ધમ્મિહત લોક માહિ વસશે, જાન પ્રભાવે કરી. ૮

ઠાકોર—સારી નરસી ત્રી વિષે બોલો.

શાસ્ત્રી—જે વેલનાં ઝેરી ફળ હોય, અને જે
બીનાં દુષ્ટ સંતાન હોય, તે નહારી જાણવી.

સિખરિણી છંદ.

ન દીસે પુષ્પાળી, ફળિત ફળવાળી પણ, વળી,
રૂપાળી કે કાળી, મળિત ફળવાળી પણ બલી;
ફળો ન સંતાનો, વિપમય વિશેષેજ છતમાં,
લતા, ને તે નારી, જરજ નહારી જગતમાં. ૯

માટે હું ઈશ્વર રૂપી સૂચે પાસે માગું છું.

આધ્યા.

સુપતિ આપો ભવિતા, તેયિ તમારી રૂડી ગણું રવિતા;
કાંતો આપો કવિતા, એ પણ એવી અનૂભવિતા. ૧૦

ઠાકોર—તારે આપણા દેશમાં તો એવી રીત
છે કે, જોય કુળની કન્યા પરણવી, તેનું કેમ ?

શાસ્ત્રી— આર્ય.

દિવેક, વિનય, સુવિકા, ગુણ અમૂલ્ય આ ચારે;
એ લક્ષણે પરખિયે, ઉત્તમ તો વંશ આચારે. ૧૧

સાહેબ—જે ભાષાથી ચોપડા તથા હાતર લખાતાં હોય તે જીવતી ભાષા કહેવાય છે, અને જે ભાષાથી કોઇ દેશમાં વ્યવહાર ચાલતો ન હોય, તે મુએલી કહેવાય. હિંદુસ્તાનમાં સંસ્કૃતથી હાતર લખાતા હતાં, પણ તે ભાષા ક્યારે મરી ગઇ તે વિષે તમે કંઇ જાણો છો ?

શાસ્ત્રી— શાર્દૂલવિકીરિત છંદ.

ભોજે શ્રાદ્ધશુ ભોજનાદિ કરિને દીધાં મહાદાન જે,
ગીર્વાણુ અવસાન કાળ ગણિને કીધી ક્રિયા માનજે;
બાજરાવ બિરાજી ઉત્તરક્રિયા કીધી અતી આદરી,
સારે દેશ નરેશ શ્રેષ્ઠ દિવસે શ્રાદ્ધાદિ શ્રદ્ધા ધરી. ૧૨

મતલબ કે ભોજરાજ્યએ ગીર્વાણુ વાણીના અંત-
કાળની ક્રિયા વૈતરાણી આદિક મહાદાન કરવાની
કરી, અને બાજરાવ પેશવાએ એ વાણીથી ઉત્તર-
ક્રિયા કરી, અને હાલના દેશી રાજ્યો પ્રસ્તુત ઉપર
શાસ્ત્રીઓની સભાઓ કરે છે, તે તો તે વાણીનું
ક્ષયાશ્રાદ્ધ, અથવા પાર્વાણિક શ્રાદ્ધ કરે છે.

એટલી વાત થઈ એવામાં તે શાસ્ત્રીનો વિદ્યાર્થી
પરભો જે બીજા પાસે અંગ્રેજી પણ શીખતો હતો,
તે તંબુમાં ડોકાયો. તેને શાસ્ત્રી પોતાને ગામમૂકીને
આવ્યા હતા, અને કહ્યું હતું કે, આપણા જન્મમા-
નનો સંઘ પ્રભાસ જાય છે તે સાથે તું જજે, દશ-
વીસ રૂપિયાની પ્રાપ્તિ થશે.

શાસ્ત્રી—અરે, તું અહિં મ્માંથી !

પરભો—હું સવારમાં ઉઠીને મારું અંગ્રેજી
લેસન કંવા બેઠો તેથી વાર થઈ ગઈ અને સંઘ
જતો રહ્યો, પછી આ મેળો જેવા સાર પરભાર્યો
અહિં આવ્યો.

શાસ્ત્રી—(હપકો દે છે.)

વૈતાળીય છંદ.

પરમા પરમાતપોરમાં, પરમાપાપર ભાવ લાવિયો;
પરમા પરમાસની તજી, પરમાર્યો અહિં કેમ આવિયો. ૧૩

સાહેબ—આવવા દો, એને સભામાં બેસારો.
પછી તે બેઠો. શાસ્ત્રી, તમારી કવિતામાં સરસ

યમક છતાં, નિર્ભાત સહને સમજાય એવી થાય છે
માટે મીઠાશ ઉપજે છે.

શાસ્ત્રી—બ્રાંતવાળી કવિતા જમની કાંતા જેવી
લાગે.

આર્ય.

અનુપમ અનુપ્રાસાંતા, યમકાંતા પણ ન હોય નિર્ભાંતા;
તે કવિતા દુષ્પદાંતા, કહિયે સાચીજ યમકાંતા. ૧૪

શાસ્ત્રી—(પેલા ઠાકોરને પુછે છે) ઠાકોર, તમે
ધોળી પાઘડી કેમ બાંધી છે ?

ઠાકોર—છ મહિના ઉપર ચાર મહિનાની
ઉમરના કુંવર ગુજરી ગયા તેનો શોક ઝાઝા દહાડા
રાખવો ઘટે નહિ પણ ઠાકોર શોક મૂકતા નથી.

શાસ્ત્રી—બાગનાં ફુલ અને છોકરાં જોઈને
રાજી થવું, પણ કાળે નાશ થાય તો દીલગીરી રા-
ખવી નહિ.

શાર્દૂલવિકીરિત છંદ.

ભાળી બાળક બોલકાં, મધુરતાવાળાં મહા મૂલડાં,
ભાળી બાગ બલો, બલાંજ બમકાવાળાં ફુલ્યાં ફૂલડાં;
દાખે છે હલપતરામ, દિલમાં રે ખૂબ રાજી થજે,
કાળેજે કરમાય, થાય અછતાં, તો શોક તેનો તજે. ૧૫

સાહેબ—શાસ્ત્રી, કવિતામાં કેવો ચમત્કાર હોય ?

શાસ્ત્રી— શાર્દૂલવિકીરિત છંદ.

જેવાં મીન વિન્નેગિયાં જળતણાં, એ રા વિન્નેગી જનો,
પામે શાંતિ કવિત શુદ્ધ શુશ્રુતાંતેવા જનોનાં મનો;
આકાશે કવિ' નામ એકમલ છે, આનંદમાં એ થકી,
રાશી મીન જીવે જુઓ જળ વિના, તે જણજો તેથકી. ૧૬

સાહેબ—શાસ્ત્રીઆવા, આજ આપના મેળાપ-
થી હું પ્રસન્ન થયો.

શાસ્ત્રી—સાહેબ આપ જેવા સજ્જનના સમા-
ગમથી અમારાં સર્વેનાં મન પ્રસન્ન થયાં છે અને સારા
ભાગ્યથીજ આપનો મેળાપ અમારે થયો, એવું અમે
જાણીએ છીએ, કેમકે બીજું બધું ઉદ્યોગથી મળે
પણ સજ્જનનો સંગ તો સારા ભાગ્યથીજ મળે.

વસંતતિલકા વૃત્ત.

અન્યાસથી અધિક શાસ્ત્ર બજાય બાઈ,
આપલ્યતાથી ચડશે ચિત આતુરાઈ;

૧. કવિ—શુક.

ઉચ્ચેમથી જર જમાવ જર જમાવે,
સહજાગ્યથીજ જન સજ્જન સંગ પામે. ૧૭

ઉપજાતિ વૃત્ત.

તિર્યોદકે શુદ્ધ થવાય અંગે, આત્મા શુચી સજ્જન શુદ્ધ સંગે;
વિશેષથી વિક્રિત કરી વખાણું, સર્વોપરીજ ગમતિર્યજનાણું. ૧

સાહેબ—વાર, શાસ્ત્રીબાવા, તમારે કાષ્ઠ પુસ્તકની કે બીજી ઇચ્છા હોય તે મને કહેવું.

શાસ્ત્રી—આ દેશમાં આપનું મુખ્ય સંસ્થાન તો મુંબાઈ કહેવાય કે નહિ ?

સાહેબ—હાજી, આ ઇલાકા મુંબાઈ તાબામાં છે, માટે સરકારની મુખ્ય રાજધાની મુંબાઈ કહેવાય, અંતે હું પણ આશા રાખું છું કે થોડાં વર્ષમાં મુંબાઈની મોટી કોરટમાં મન નાકરી મળશે, અને મારું મુંબાઈમાં રહેવાનું થશે.

શાસ્ત્રી—તો મારે એટલી ચરજ કરવાની છે કે, એક અમારી સગી છે તે ઘણા દેશમાં રખડતા, હાલ જઈ ન મુંબાઈમાં રહી છે, માટે આપ મુંબાઈ જાઓ તો, તેના આપ સંભાળ રાખવી.

સાહેબ—તે બાઈ કોણ છે ? કિયા નામથી ઓળખાય છે ? અને પહેલા કિયા શહેરમાં રહતી હતી ?

શાસ્ત્રી—પર્યાયાલંકાર શાઈલનિકાંડિત.
જે જૂના કવિભાંકકેરિ, નિવિકા આઘે અયાધ્યા હતી,
હસ્તીનાપુરમાં પછી વસી, પછી ઉજ્જેણમાં થઈ છતી;
ધારાપૂર વિષે વસી, પછી વસી પૂના વિષે એકઠા,
તે મુંબાઈપુરમાં નિવાસ વસી છે, સંભાળ રાખો સદા. ૧૮

સાહેબ—હું સમજ્યો, ખરી વાત છે; મુંબાઈના શાફુકારો, કવિયોને સારી મદદ કરે છે, અને મેં ગુજરાતી કવિતાના અંગેનો સંગ્રહ કરવા સાર, તથા ગુજરાતી નવાં પુસ્તકો રચવા સાર, અમદાવાદમાં એક સોસાઈટી ઉભી કરીને ઉધરાણું કર્યું, ત્યારે આશરે દસ હજાર રૂપેઆ એકઠા થયા, પણ મુંબાઈના ગૃહસ્થો શ્રીમંત અને ઉદાર છે, માટે ત્યાં મારે રહેવાનું થશે તો, ત્યાં એક સભા ઉભી કરીશ, અને ઝોઝામંઝોઝા એક લાખ રૂપેઆ એકઠા થઈ શકશે તેના બાબમાંથી ગુજરાતી અંગે રચવાનું કામ ચાલશે, અને ઘણા કવિયોને આશ્રય મળે એવું કરીશ.

તથા એ સિવાય બીજી રીતે પણ ગુજરાતના કવિયોનું માન વધારવાનો મારો ઘણો વિચાર છે, પછી તો ઇશ્વર ઇચ્છા.

પછી શાસ્ત્રીએ બે હાથે આશીર્વાદ કરીને પોતાના બાપણની સમાપ્તિ કરી.

અંક ૨ એ.

પછી એક બારોટ બેઠા હતા તેના સામું જોઇને સાહેબ પૂછે છે.

સાહેબ—આ બારોટ ક્યાંના છે ?

કવિ—એ નડીયાદના લાલો બારોટ છે. તે પણ કવિતાથી સરદારોનાં મન સારીરીતે રીઝવી જાય છે.

સાહેબ—બારોટ, બોલો જોઇએ તમે કેવી કવિતા રચેલી છે.

લાલો—સાહેબ મોટા મોટા કવિયોની આગળ હું તો હાથીની આગળ ફીડી જેવો છું. પણ બે અક્ષર બોલું તે સાંભળો.

વિષભાલંકાર. ૭૫૫.

ક્યા પારશ કર કાંતિ, કાંતિ ક્યાં દીપક કરી,
ક્યા મેર મંડાણુ, અને દશ તસુની દેરી;
ક્યાં છીશ્વર સર નીર, જુઓ ક્યાં જળધિતલું જળ,
ક્યાં જૂ માંકણુ જોર, અને બાણાવણિનું બળ;
મદમળ ગળેંદની આમળે, કોણ માત્ર કિડિની મતી,
મતિમંત પાસ ફલપત કહે, કોણ માત્ર મારી મતી. ૨૦

સાહેબ—તમે મુંબાઈ દીડી છે ?

લાલો—હાજી, ત્યાંના ઘણા ગૃહસ્થોને રીઝવીને મેં સીરપાવ લીધા છે.

સાહેબ—મુંબાઈ વિષે એકઆદ કવિત બોલો.

લાલો— સમાલંકાર. મુલકા ૭૬૬.

શહેર મુંબાઈજ મોટાધિ મોટું,
જ્યાં છાપર એક નહિ છેક છોટું;
સેહિયા સર્ક જ્યાં સોટમોટા વસી,
કાંટિ નાણુંતણું થાય કોટું;
હેઠ મોટા ને દિલ મોટું ફલપત કહે,
માણું પણ મોટું, નવ આમ બોટું;

કહ્યું^૧ મોઢાં, અને વપણું^૨ મોઢાં,

વળા હોય મોઢાતણું સર્વ મોઢું. ૨૧

એ કવિતાનો બધો મર્મ સમજીને સાહેબ
મનમાં ખૂબ હસ્યા.

સાહેબ—તમે અહીં કેને ઘેર ઉતારો ક્યો છે?

બારોડા—હું કામે પહોંચ રાત જતાં આવ્યો.

અને દીવાનજીનું માણસ સાથે આવીને એક ખવા-
સને ઘેર ચારો ઉતારો કરાવી મળ્યું. પછી તે ખવા-
સે તો મારો સામાન નાંખી દેવા માંડ્યો, અને કહ્યું
કે મારે દીવાનજીની કાંઈ ગરજ નથી. તમને અહીં
ઉતરવા નહિ દેઉં. પછી મેં ઘણી આજીજી કરીને
કહ્યું જે સવારે હું ખાંજે ઠેકાણે જમશ, પણ આ
જની રાત મને અહીં રહેવા દે. ત્યારે મને રહેવા દીધો.

ખવાસ—(બહાર ઉભો હતો તે બમ પાડીને
બોલ્યો) એ તો મેં ઓળખ્યા નહોતા, માટે એમ
કહ્યું પછી તો વાતો કરતાં બારોડાને અને અમારે
ઘણી માયા થઈ, અને તે અમારા રનેહી થયા.

લાલો—મનહર છંદ. વ્યાજસ્તુતિ.

રનેહીઓમાં રનેહી સાચો તારી તુલ્ય કેને કહું,
સંજીવન શ્યામ સોપી સુવાસાર રનેહથી;
રહ્યો બેશી રાત સારી મહા બય પામી મારી,
બોધ તો બિચારી હારી દૂર થઈ દેહથી;
ચાહ પીવી પડી ન કે પુનની બદામ બેઠી,
જમનીના ચારે પોર જમી કાઢ્યો જેહથી;
ચિંતા તો તજી તમામ હાથે હલપતરામ,
તસકર તણે ત્રાસ રહ્યો નહિ તેહથી. ૨૨

ખવાસ—ખાટલામાં માકણ હશે તેમાં મારો
વાંક શેનો?

લાલો—હું તારો વાંક કાઢતો નથી, એ તો
વિધાતાનો વાંક.

મનહર છંદ—વ્યાજસ્તુતિ.

તારો વાંક નહિ તેમાં વાંક તો વિધાતાતણા,
પણ હડતાં પુરૂષ ઘડીએ તે ઘડીએ;
પછી વાંક પ્રસુતાનો પાયું નહિ પોતે વિખ,
તેમાં શાનો તારો વાંક જાણીએ જીભડીએ;

જણીતી સુયાણી નહિ સુયાણી અજણીકરો,

બોલ્યો નહિ તને ઉઠા પાણીને બકડીએ;^૧

શીતળાએ સાંજે શીદ કીધો હલપત કહે,

હડવી ઘટે હડાઇ, જે તે સાથે હડીએ. ૨૩

સાહેબ—દીવાળીના વર્ણનનું કવિત બોલો.

લાલો—દીવાળીનું, કે દેવાળીઆનું બોલું?

સાહેબ—તમારી મરજી.

બારોડા—પૂર્વ ગુજરાતમાં દેવાદાર ઉપરથી દેવા-
ળીઓ કહેવાય છે, અને પશ્ચિમ ગુજરાતમાં જે કર-
જદાર પોતાની દુકાને ઝાઝા દીવા કરતો હોય તે
નંધ કરીને એક દીવો મૂકી. અવળા પાંચડી મૂ-
કીને બેસે છે. તે દીવા ઉપરથી દીવાળીઓ કહેવાય
છે તે વિષે કવિત સાબળા.

દીવાળીનું અથવા દીવાળીઆનું વર્ણન.

રસેપાલંકાર—મનહર છંદ.

મેવા ને મીઠાઈ ખાય ગીત ગાન તાન ગાય,
અતર કુલેલે લોકો બમકતા બાળીઆ;
સાપુએ ધોએલા સાદ શરીરે પોશાક સજે,
સોનામાં રસેલા પેરે શોભતા સોનાળીઆ;
નાયકા નચાવે ને રચાવે રંગ રાગ રડા,
દારખાનાં છોડે ઘેર ઘણા રંગ ઢાળીઆ;
દેણું ન દે દોકડો, ને લેણું તો ન લેવારે જાય,
હાથે હલપત દેખો દેખોરે “દીવાળી આ” ૨૪

સાહેબ—ગઈ દીવાળીને હાડે તમે ક્યાં હતા?

લાલો—એક રાજા મને વારે વારે કહાવતો
હતો, કે તમે એકવાર મળવા આવજો, તેથી ગઈ
દીવાળીને હાડે હું તેને ગામ મળવા ગયો. મળ્યા
પછી તેણે મને ઉતારો આપ્યો અને તેના માણસે મને
કહ્યું કે શીધું આવતાં વાર લાગશે માટે સુખડી
મોકલીશું, તે હાલ ફરાળ કરજો, પછી ધીમે ધીમે
રસોઇ કરાવજો. આ પાણીનું બેકું બરાબી મુખ્યું છે.
પછી તેણે જમને ધાણીચણા મોકલ્યા અને શીધું
મોકલવાનું બૂલી ગયો, તેથી સાંજ સુધી હું તો સુખડી
રહ્યો. સાંજે ઠાકોરની કચેરીમાં ગયો, ત્યાં પૂછ્યું
ત્યારે મેં એક કવિત કહ્યું.

૧ અંમરખાની કસો.

૨. વધરાવળ, અને તેના બાવાઈ એક, પોઠળ
પણ મોઢું.

૧. બકડીયું તાપાકુડીના ઘાટનું વાસણ હોય છે.

૨. સપરમે હાડે દેણું લેણું આપવા, લેવાનો
ચાલ નથી.

સાહેબ—તે કવિત બોલો જોઈએ.

લાલો—મનહર હંદ. અનુઆનાલંકાર.

રાજનો મેળાપ આજ ધણે ધણે રોજ થયો,
સરસ પરવ વળી ને દીવાળી સારખું;
જાણ્યું જે જરૂર બહુ આવતું ભોજન થશે,
કિતમ પરવ આજ થાય ન અંગારખું;
પરવનો ગરવ તો સરવ વીસરી ગયો,
ખરે ખરે કહું કેણ કહું ન ક્ષમારખું;
પરવમાં પાણી ધાણી ચણાનો ધરવ કર્યો,
સરવ મળીને કરો પરવનું પારખું. ૨૫

સાહેબ—તમે અમદાવાદમાં જોવા લાયક જગ્યાઓ જોઈ છે?

લાલો—હું પહેલવેલો એક સમે અમદાવાદમાં એટલાજ વાસ્તે ગયો હતો, કે ત્યાંની જોવા લાયક જગ્યાઓ જોવી. તે વખતે ત્યાં મારે કોઈનું ઓળખાણ નહોતું તેથી એક ધર્મશાળામાં ઉતારો કર્યો હતો. ત્યાં હુંદીઆ ધર્મના બે સાધુ મારી નજરે પડ્યા. તેઓને મેં પુછ્યું કે અમદાવાદમાં કઈ કઈ જગ્યાઓ જોવા લાયક હશે? તે જગાનાં નામ મને લખાવો, કેમકે અમારે જોવાની ઇચ્છા છે.

સાધુએ કહ્યું કે અમે નામ બતાવીએ તેથી તમે તે જોવા જાઓ ત્યારે રસ્તામાં તમારા પગતળે કીડી મકોડી મરે તેનું પાપ અમને લાગે, માટે એ તો થું પછુ તમે વગડામાં પાણીના તરફ પાંખ થયા હો અને અમે તમને સામા મળીએ, અને તમે અમને પૂછો કે આંધ પાણી પીવાનું છે? તે અમે જાણતા હોઈએ કે રસ્તાની ફલાણી બાજુ ઉપર કુવો કે વાવ છે, તોપણ અમારાથી તમને કહેવાય નહિ, એવો અમારો ધર્મ કહ્યું છે. તમે અમારા બતાવ્યાથી જતાં રસ્તામાં પગતળે ઝીણા જીવજંત મારો, તથા કાચું પાણી પીએ તેનું પાપ અમને લાગે. અમારા ધર્મનું એક કવિત અમે તમને શીખવીએ તે શીખો તો તે તમારા અર્થનું છે.

અમે કહ્યું કે તે કવિત બોલો જોઈએ. પછી તે કવિત બોલ્યા, તે તેમના કલા પ્રમાણે ખરેખર અમારા અર્થનું હતું, માટે અમે પેનસીલથી લખી લીધું.

સાહેબ—તે કવિત બોલો.

લાલો—પર્યાયોક્તાલંકાર—મનહર હંદ.

અંજનસલાકા, સ્વામિનારાયણની હવેલી,
કાંકરીયું સરોવર જેવું નહિ કોઈએ;
શાહઆલમ, કે શાહીબાગ ન સિધાવીએ તો,
મકરમોર કે જુમામસીદ શીદ જોઈએ;
સતરના સાંચા, કન્યાશાળા, કે પુસ્તકશાળા,
વાવ દાદાદરિની, જેતાં વખત ખોઈએ;
આવી અમદાવાદમાં એવું નહિ જેવું કશું,
સાધુ પાસે ધરમ ધુણીને પાપ ધોઈએ. ૨૬

વળી તેણે એક દોહરો કહ્યો.

દોહરો.

સાત ગાઉ પર સરસ છે, જોવા લાયક જેહ;

વાવ અડાળજ આગળે, જશો ન જોવા તેહ. ૨૭

સાહેબ—પછી તમે શું કર્યું?

લાલો—અમે સમજ્યા કે અમદાવાદમાં આટલી જગ્યાઓ મુખ્ય જોવા લાયક છે, એવું આ દિવિતમાં સાધુએ આપણને સમજાવ્યું. પછી અડાળજની વવા સુધાં એ બધી જગ્યાઓ અમે જઈને જોઈ આવ્યા. જો એવા હુશીઆર સાધુ મળ્યા ન હોત, તો એ માંની એકાદ જગ્યા જોવા વિના રહી જત.

સાહેબ—વાર, આગગાડીનું એક કવિત કહો જોઈએ.

લાલો—સંદેહાલંકાર—મનહર હંદ.

આ તે આગગાડી છે કે ગણીએ ગરડગાડી,
નીરમી નિરંજને, છે જનમન રંજની;
ઊટને ઉપાડી જાય, અશ્વથી અગાડી જાય,
ખેલ બાજ લાજ, ગજરાજ ગર્વ ગંજની;
ઝડપથી જાય, આખી ફોજને ઉચકી જાય,
પામી મેટું માન તે, વિમાન માનબંજની;
કહે દલપત, મહીસાગરને કુદી જાય,
ઉજન કહું, કે હનુમાનની મા અંજની. ૨૮

હાકેર—ગુજરાતમાં જુદા જુદા ધર્મ ધણા છે, તેમાંના તમે કયા ધર્મને માનો છો?

લાલો—સધળા ધર્મોનું બીજ એકજ સદાચરણ છે, અને ઉપરના વેષ જુદા જુદા છે.

૧. હરીબાઈનાં દેરાં.

૨. સરખેજ પાસે મહમદબેગડાનો રાજો.

મનહર છંદ.

કાઈ મુંડ કુંવાવે, ને કાઈ કાઢી નાંખે,
કાઈ રાખે ચોટલી, ને કાઈ રાખે ચોટલો;
સરવ ધરમનો મરમ સદાયરણુ છે,
દુરાચરણુ તે પ્રોઢ પાપતણુ પોટલો;
આંખાના અનેક ઘાટ ઉપરથી આપે પણ,
માની જન જાણે જે આંખાનું બીજ ગોટલો;
ધર્મશુર ધમકારા કરી હલપત કહે,
તાણે જુદા મત જેને જેમાં જડે રોટલો. ૨૮

સાહેબ—મુંબાઈના શ્રીમંતોમાં ગુજરાતી કવિ-
તાના નિયમો, તથા રસ અલંકાર વગેરેમાં સારી
પેઠે સમજી શકે એવો કાણુ છે?

લાલો—દેશી કવિતાની બરાબર પરીક્ષા કરીને
ઉત્તમ, મધ્યમ, અને કનિષ્ઠ કવિતા જુદી કરી આપે
એવો શ્રીમંતોમાં તો એક મારા જેવામાં આવ્યો છે,
કેમકે તે પિંગળ વગેરેના નિયમો જાણે છે.

મનહર છંદ.

ઇંદ્રના અનંત ગુણુ એ તો જાણે ચૈરાવત,
વિષ્ણુના વિશેષ ગુણુ ગરૂડ વખાણે છે;
નંદીપતિનો મહિમા નકી જાણે નંદીરાજ,
સરજના ગુણુ સમમુખો ઉર આણે છે;
સેનાનીના^૧ સર્વ ગુણુ માહીત મયૂરરાજ,
વાઘવાહિનીને વાઘ પૂરણુ પીછાણે છે;
વાણી દેવીનો વિવેક વદે હલપતરામ,
મથારથ જેમ છે તે હંસરાજ^૨ જાણે છે. ૩૦

પછી તે બારોટ જવાની રજા માગી. ત્યારે
સાહેબે તેને એક નોટ આપી.

શાસ્ત્રી—બારોટ, તમે એનાં નાણાં લઈને શું
કરશો ?

લાલો—લખેશ્વરી સાહુકાર હશે તેને ઘેર બાળે
મૂકીશ.

શાસ્ત્રી—તે કેટલું બાળ આપશે ?

લાલો—ઓછામાં ઓછું ચાર આના લેખે તો
આપશેજ.

શાસ્ત્રી—ત્યારે તે કરતાં મારા જેવા કાઈ

બાલણુને આપીદો તો પેલે બવ તમને સો બાણુ
રૂપેયા મળે.

પરલો—અરે આજ તો પર્વણી છે મારે આજ
આપે તેને તો પેલે બવ હજાર ગણુ મળે.

લાલો—તમારી પાસે હું કાંઈ પુંજ દેખતો નથી,
માટે તમારે નાણાં જોઈતાં હોય તો જેકમાં લેવા
જાઓ. એક જથ્થું ખાતું પડાવજો, અને એક જથ્થું
જમીન થજો, એટલે તમને નહીં પૂછે કે તમારી
પાસે પુંજ છે કે નથી. પણ હું તો તમને નહિ ધીરું.

સાહેબ—એમ કેમ ? તમને શાસ્ત્રીનો બડુંસો
પડતો નથી ?

લાલો—ઉપમાલંકાર—મનહર છંદ.

પાસે પુંજ પેખ્યા પાખી આપવું ઉધારે ધન,
એ તો બેંકવાળાઓનો કાયદો ઇલામદો;
આપીએ આ બવમાં તે પાખીએ જે પેલે બવ
કેવો ધણી અકલથી ધડી કાઢ્યો કાયદો;
એક કહે સો ગણુ બીજો કહે હજાર ગણુ
દ્રાવે તેમ બોલે ને બતાવે બડો દ્રાવદો;
કહો શાણા સરદાર કેમ વિશ્વાસ આવે,
એ તો જેવો જુગટાનો જુલાઈનો^૧ વાવદો. ૩૧

પછી બારોટ સલામ કરીને ગયા.

અંક ૩ જો.

ત્યાં એક ગઢવી વેગળેથી બૂમ પાડીને એક
સોરઠો વારે વારે બોલતો અને પોતાના મોટા થોભા
ઉપર હાથ ફેરવતો આવે છે.

સોરઠો.

કરેલ કાર્તિક મેર, દુનિયામાં તે દેખવા;
દાર્બસ રૂપે ફેર, બોજ પધાર્યો બૂમિમાં. ૩૨

સાહેબ—આ કાણુ છે ?

કવિ—એના વૃદ્ધોને દેવરાસણુ નામનું ગામ
કવિતાના ઇનામમાં મળેલું છે. ત્યાં તે રહે છે, અને
તેનું નામ રણછોડદાસ છે. તેણે શવરામડપના
વર્ણનનો રેણુકી છંદ ધણો સરસ કરેલો છે. તે

ગુજરાતમાં કવિતાના શાખા ગૃહસ્થાને મોટેથી મેં
પણે ઠેકાણે સાંભળ્યો છે.

પછી ગદવીએ આવીને સાહેબને સલામ કરી,
ત્યારે સાહેબે પણ સલામ કરીને ખુશી સામી
આંગળી કરી, એટલે તે ઉપર ગદવી બેઠા.

સાહેબ—ગદવી, તમે સંસ્કૃતમાં સરસ કવિતા
રચી શકો કે નહિ ?

રણુછાડ—સર્વે પ્રાણીને અને પદાર્થોને, પ્રજાએ
મુખ્ય એક એક ગુણ વહેંચી આપેલો છે, તેથી એક
આંખના ઝાડે દરિયાઈ કરી હતી તે સાંભળો.

અમરેન્દ્રુત પ્રશંસાલંકાર—મનહર છંદ.

આંખો કહે મને ફૂલ ફૂલાવો ગુલાબ જેવાં,
તો પ્રજા સૌથી શોભા પામું હું સંસારમાં;
ખાલી એટલીજ ખામી કીધી છે નકામી સ્વામી,
તેથી હું હાઈ છું હોડ કરી તેની હારમાં;
અરે આંખા મેં તો સૃષ્ટિ સર્વને ખુશી રહેવા,
નિરમ્યો એકાદ મુખ્ય ગુણ નર નારમાં;
દુનિયામાં કોઈ કામ, હાથે દલપતરામ,
ઠરાવ્યા નથી બધાય ગુણ એક ઠારમાં. ૩૩

માટે ગુજરાતી ભાષાની પદ્ય કવિતા રચવાનો
મુખ્ય ગુણ ધિરે મને આપેલો છે, તે ગુણ મારામાં
સારી પેઠે હોય, એટલે મારે સંતોષ પામવું. કેમકે
સારામાં સારપ, અને જુઠામાં જુઠાઈ ખરેખરી હોય,
તોજ તે ગુણ ઉત્કૃષ્ટ કહેવાય. તેમજ મારામાં ખરે-
ખરે એક ગુણ જોઈએ.

સાહેબ—જુઠામાં જુઠાઈપણ સંપૂર્ણ જોઈએ કે ?

રણુછાડ—એમ ન હોય તો તે ખરેખર જુઠો
કહેવાય નહિ.

તુલ્ય યોગ્યતાલંકાર—મનહર છંદ.

જગતમાં જગદીશ જેને આપ્યો જેવો ગુણ,
તેવો ગુણ પૂરો હોય તોજ તેનું નર છે;
ઠાઠમાં ઠઠચુતા, કપાસમાં કુમાશ, અને
સજ્જનમાં ક્ષમા આછી, દુષણ અંકૂર છે;
લુચા ભોઠ લુચાઈમાં કશી સંકોચાઈ કરે,
કહે દલપત એમાં એટલી કસર છે;
વિષમાં વિષમપણું જોઈએ આણું જણાય,
એટલી કિમત આછી જણવી જરૂર છે. ૩૪

સાહેબ—તમે હાલ તમારે ગામથી આવ્યા
કે ખીજે યાંધળી ?

રણુછાડ—એક રાત્રી ઉદાર છે એવું સાંભળીને
હું ત્યાં ગયો હતો, પણ ત્યાં જઈને જોયું તો, તેનું
નામ ઉદારજી હતું ખરું.

ઇદ્રવિજય છંદ.

બેલનિ, ખાંડનિ, ગાડિ ગણાય, કહો પણ તે પરમાર મરેશું,
ચિત્રવિશેષતુરાધિચિત્રિત, કામનિ તે ધર કામ કરેશું;
કાષ્ટતણી તરવાર કરી પણ, તેયકિ શત્રુનું સેન મરેશું,
સુઘ શુણો દલપત કહે, નર નામ ઉદારથિ કામ સરેશું. ૩૫

સાહેબ—ત્યારે તો તમારી ધારણા પૂરી થઈ
નહિ હોય, અને વખત નકામો ગયો હશે.

રણુછાડ— મનહર છંદ.

કામની સિદ્ધી થવાને જક્ષણીનો જાપ કરી,
કાઠી ધડી, તે કહો ન કામની કે કામની;
કામની લાલચે કરે દોસતી લુહારની, તે
આશા રાખે ઉના ઉના કામની કે કામની;
નામની તારીફ કરી રથકારને રીઝાવી,
લુણો થોડી ભેશ તે ઇનામની કે નામની;
જામની પદવી લેવા જામ જે હજામ પાસ,
કહે દલપત લે હજામની કે જામની. ૩૬

સાહેબ—પછી તેણે તમને કાંઈ આપ્યું કે નહિ ?

રણુછાડ— મનહર છંદ.

અતિ અપમાન કરી દયા વિના દીધું દાન,
એવું દાન દીધાથી ન દીધું તેજ સાઈ છે;
આળસ ન કીધી પણ કપટનું કીધું કામ,
એવું કામ કીધાથી ન કીધું તેજ સાઈ છે;
પાણીની તરશ લાગે વિખતણું પીધું પાન,
એવું પાન પીધાથી ન પીધું તેજ સાઈ છે;
કહે દલપત ઠગવા પ્રજાનું લીધું નામ,
એવું નામ લીધાથી ન લીધું તેજ સાઈ છે. ૩૭

સાહેબ—ત્યારે તેણે તમારી કવિતા સાંભળીને,
તે સારી છે કે નરસી છે એવું કાંઈ કહ્યું કે નહિ ?

રણુછાડ—એક સરજાઈવાળો સાત વર્ષ સુધી
અભ્યાસ કરીને, રાગ રાગણી આલાપવા શીખીને,
એક શેઠને રીઝવવા ગયો હતો તેનું યજ્ઞ.

સાહેબ—તે કેવી રીતે ?

રજુછાડ— મનહર છંદ.

એક શરણાધિવાળો સાત વર્ષ સુધી શીખી,
રાગ રાગણી વગાડવામાં વખણાણો છે;
એકનેજ જાણું એવી ટેક છેક રાખી,
એક શેઠને રીઝાવી મેજ ભેવાને મંડાણો છે;
કહે દલપત પછી બોલ્યો તે કંજુસ શેઠ,
ગાયક નલાયક તું ફાકટ કુલાણો છે;
પોણું છે તે બોલ્યું તેમાં કરી તેં શી ઠારીગરી,
સાંભેલું બળવે તો હું જાણું કે તું શાણો છે. ૩૮

વળી એક મેના અને પોપટના સોદાગરને પણ
એમજ થયું હતું.

સાહેબ—તે શી રીતે ?

રજુછાડ— મનહર છંદ.

સોદાગર એક શુક સારિકાને સારી રીતે,
શીખવી કવિત નીત સારા સારા સ્વરમાં;
કોઈ ભારે ભૂપતિને ભેટ કરવાને ચાલ્યો,
ગામડામાં વાસો વસ્યો ગોવાળના ધરમાં;
તારીફ શુણીને જેવા ત્યાં લોકો તમામ મળ્યા,
નોખી રીતભાત કશી ન આવી નજરમાં;
કહે દલપતરામ ગામનો ગમાર બોલ્યો,
તેવા ધણા તેતર તો છે મારા છેતરમાં. ૩૯

વળી તે રાજના રાજ્યમાં એક એવો માણસ
છે, કે સઉને હલકા બોલથી સંતાપીને, પોતે જાણે
છે કે મનેજ બોલતાં આવડે છે.

સાહેબ—ત્યારે તમે તેને કાંઈ સમજાવ્યો કે નહિ ?

રજુછાડ—એક મુસાફર વનમાં જતો હતો,
ત્યાં રસ્તામાં તેને એક રાજ સામો મળ્યો, તે રા-
જને તેણે બોલાવ્યો; ત્યારે રાજના મુખમાંથી એવા
અદબ બરેલા શબ્દો નીકળ્યા કે જેથી તેને સાંભળી-
ને અત્યંત આનંદ થયો. પછી આગળ જતાં
એક બીલ સામો મળ્યો. ત્યારે જાણ્યું કે, આવા
વનમાં કોઈ સાથે બોલવા ચાલવાનું નથી, માટે આ
બીલ સાથે યાદી મીઠી વાત કહી અથવા તેને બો-
લાવું તો ઠીક. પછી તે બીલને બોલાવવાથી ઉલટું
પસ્તાવું પડ્યું.

સાહેબ—તે શી રીતે ?

રજુછાડ—અપ્રસ્તુત પ્રશંસાલંકાર.—મનહર છંદ.

જંગલમાં જતાં એક દૂરચકી રાજ દીઠો,
બોલાવતાં તેના બોલ કાણુ લાગ્યા કાનને;
પછી એક બીલ પેખી પ્રીતે તેની પાસ જઈ,
બોલાવ્યો ત્યારે તે બોલ્યો જાણે જૂલી બાનને;
તું કોણુ છે કેનો હૈયો પિતા તારો મુઆ પછી,
માએ નાતડું કર્યું કે સામે સાચું માનને;
દાખે દલપતરામ સાંભળી સંતાપ થયો,
દિલમાં લગવું પડ્યું બોલાવી નાદાનને. ૪૦
માટે એવા લોકોની સાથે બોલવું નહિ તેજ ઠીક છે.

સાહેબ—ત્યારે શું કરવું ?

રજુછાડ— મનહર છંદ.

દેખવા પરાયા દોષ ચક્ષુ જે ચંચળ થાય,
અંચળ તો આપણીજ આંખ આડું ધરીએ;
મિથ્યા મુખ સ્નાહ માટે કરે જે વિવાદ કોઈ,
રાખીએ વદન બંધ વેણુ ન ઉચરીએ;
સમજ વિચારી કદી સંડાસ ઉઘાડીએ ન,
જે ઉઘાડીએ તો નાક બંધ કરી ફરીએ;
કહે દલપતરામ જે કદાપિ કોઈ ઠામ,
ખજ મુખ બોલે ત્યારે કાન બંધ કરીએ. ૪૧

વળી એક ગામના ભસકણા જ્ઞાનને એક કવિ-
એ શિખામણુ દીધી હતી.

સાહેબ—શી શિખામણુ દીધી હતી ?

રજુછાડ—અપ્રસ્તુત પ્રશંસાલંકાર.—મનહર છંદ.

માનવીઓ મધ્ય અભિમાન ધરી જ્ઞાન કહે,
નગરીના લોક છેક નખળા નરમ છે;
હું તો બસું સર્વને મને ભરી ન શકે કોઈ,
કેવું મોટું મારું ચોખું ચઢવું કરમ છે;
ત્યારે તેને તેજ ઠામ કહે દલપતરામ,
ખોટો એવો ખોટો તારા મનમાં મરમ છે;
ભસવાનો બાઈ તે તો તારોજ ધરમ ધાર,
સજ્જનને ભસવાની અતિશે શરમ છે. ૪૨

સાહેબ—ત્યારે તેના રાજ્યમાં રૂપતને ધનસાદ
કેવો મળતો હશે ?

રજુછાડ—ત્યાં જડજ, કલેકટર, મુનસિફ, વગેરે
કરાવેલા છે ખરા, પણ તે જડજની કોરટમાં અમે
જેવા ગયા હતા, તો તરેહવાર રીતે કામ ચાલવું દીડું.

સાહેબ—કેમ વાર ? વાદી પ્રતિવાદીની જુઓ-નીઓ શી રીતે લેવાતી હતી અને કેવા ધોરણથી ધનસાદ થતો હતો ?

રણછોડ— નિરૂક્તિ અલંકાર-મનહર છંદ.
અરજ લખાવી લાતી આપે જ્યાં અરજદાર,
આગળથી એને કહે જુઠી એ અરજ છે;
પામે લાંચ પછી પ્રતિવાદીપર પત્ર લખે,
પામે આવે ત્યારે પૂછે કેટલું કરજ છે;
એની જો અધિક લાંચ આવે તો ઉડાવે કામ,
ગમે તેમ થાય પછી તેને શી ગરજ છે;
કાયદો તો કદી નહિ દોઢો દલપત અને,
જડજ ગણાય છે તે જરૂર જડજ છે. ૪૩

સાહેબ—વાર, સારામાં સારો રસ શેમાં હશે?

રણછોડ—પર્યંત પન્દુતિઅલંકાર-મનહર છંદ.
ઉત્તમ આ લોકોમાં કહે છે કેક આમરસર,
કામરસ ઉત્તમ કહ્યો છે શાસ્ત્ર કોકમાં;
રામકથામાં કહ્યો છે ઉત્તમ રામરસ,
કામરસ કેક તો રૂડો ગણે છે રોકમાં;
તુચ્છ જાણી બીજા બહુ તજીને તમામ રસ,
હરામી હરામ રસ આખી કુલે રોકમાં;
જેણે જેમાં સ્વાદ દોઢો લાખે દલપતરામ,
કવિ રૂડો કાવ્યરસ લખે છે આ લોકમાં. ૪૪

જે વસ્તુ પારકા ઉપયોગમાં આવે, તે વસ્તુનેજ ધન્ય છે. પશુનાં ચામડાં, પક્ષીનાં પીછાં કામમાં આવે છે, પણ માણસની તો મહોબત, અને કવિનાં વચન બીજા લોકોના ઉપયોગમાં આવે છે.

દૃષ્ટાંતાલંકાર—મનહર છંદ.

પશુઓના પંડતણાં ચામડાંને ચાહે લોક,
પક્ષીઓની પાંખ કામ આવે કેક કામમાં;
ઝાડતણાં ફુલ ફળ પાન રસ કાઠ ઠાઠ,
એ તો ઉપયોગનાં ગણાય ગામે ગામમાં;
કાંચળી સરપના ને કાઠીઓની લાળ હીર,
માછલીનાં મોતી ગોતી ધરે લોક ધામમાં;
કહે દલપતરામ માનવીની મહોબત,
કવિયોનાં કથન આવે છે અતિ કામમાં. ૪૫

સાહેબ—વાર, કવિના મુખમાં અમૃત હોય એવું કહેનાય છે તે ખરી વાત હશે ?

રણછોડ—હા સાહેબ, ખરી વાત છે.

સાહેબ—અમૃત શબ્દનો તો એ અર્થ છે કે તે મોતથી બચાવે.

રણછોડ—તે અમૃત કરતાં પણ કવિના મુખના અમૃતમાં વધારે ચમત્કાર હોય; કેમકે પેલું અમૃત તો જીવવાળા પ્રાણીનેજ મોતથી બચાવે, અને કવિ તો ચાહે તો જડ પદાર્થને પણ મોતથી બચાવીને ઝાઝાં વર્ષ સુધી જીવાડી શકે.

સાહેબ—એ વાત આ બધી સભા કબૂલ કરે, તેવી ખાતરી શી રીતે કરી આપશો?

એવામાં સભાસદોને વહેંચવા સારૂ પાન સોપારી વગેરે લાવેલા તેમાં ધલાધમ્નીનું પડીકું છોડીને ધલાધમ્ની રૂપાની રકાખીમાં મૂકી હતી, અને તે પડીકાના કાગળો વતે, જનાવરની હગાર જનજમ ઉપરથી લુઈને તે કાગળો બહાર ફેંકી દીધેલા હતા, તે રણછોડસાહેબની નજરે પડ્યા. એટલે એક છોકરાને કહ્યું કે પેલા કાગળના ડુચ્છા લાવ. પછી તેણે તે ડુચ્છા લાવીને આપ્યા, એટલે રણછોડસાહેબે તે ઉકેલીને પહોળા કર્યા.

સાહેબ—નહિ નહિ, એવા ન્યુસપેપરના ખરાબ કાગળ શાવાસ્તે લ્યો છો ? તમારે કાગળ જોઈતા હોય તો હું બીજા સારા આપું.

રણછોડ—નહિ સાહેબ, આનોજ મારે ખપ છે. પછી તે ડુચ્છામાંથી બે કાગળો નીકળ્યા તેમાં એક ન્યુસપેપરના હતો અને બીજો લખેલો રદી હતો તે લઈને.

રણછોડ—જુઓ સાહેબ, આમાં લખેલી વાત હવે કેટલા દહાડા જીવશે ?

સાહેબ—એ ન્યુસમાં લખેલી વાત જેણે વાંચી હશે તે ઘણાએકને એકાદ વર્ષ સુધી સાંભરશે, પછી વીસારી દેશે. કેમકે એવાં તો ઘણાં છપાય છે, તેમાંથી બધાય કેટલાંક સંભારી રખાય ? અને આ ચીઠીમાં લખેલી વાત તો ફક્ત બે કે ત્રણ જણે જાણી હશે માટે આજથીજ એ ડુચ્છો ઉકરડામાં જશે એટલે તેનું મોત આવી ચુક્યું.

રણુછોડ—વાર, આ ચીઠી વાંચો તો ખરા ! જે-
ઈએ તેમાં શું લખેલું છે ?

પછી તે ચીઠી વાંચી તો સુરતના આત-
મારામ ભુખણુની ત્યાં ફકાન હતી. ત્યાંના મુનીએ
એક મુનસીને આપુ પહાડ ઉપર હવા ખાવાની
જગા કેવી છે, તે જોવા સાર મોકલેલો હતો,
કેમકે અહીં તાપ બહુ પડતો હતો, માટે ક્યાંઈ
ઠંડી હવા હોય ત્યાં જવાની મરજી હતી. તે મુન-
સીએ આપુ ઉપર જઈ આવીને એ ચીઠી લખેલી હતી.

મુનીમનું નામ લખીને પછી લખ્યું હતું, કે જ્યાં
ઉન્હાળામાં બલા બલા રાજાઓ આવીને વસે છે,
એવી સુંદર રસાળ પૃથ્વી મેં આપુ ઉપર દીઠી.
વાહ વાહ શી રસાળ પૃથ્વી છે ! જ્યાં સારી હવાજ
હવા મળી. જ્યાં પીક (કોયલ) ઇચ્છિત વાસો વસે
છે, અને કપિ (વાનર) પણ ત્યાં ચાહીને વસવા
જશે. અને કેક વાહ કરે છે, પણ જે પહાડમાં
હરેક તાજી હવાઓ છે તેનો ગણતાં તાગજ નથી
આવતો. ઓ માર, તું કહીશ કે આ તાશીર વાજ-
ખી છે, માટે હે માર, ત્યાં જવાને શિતાખી કર.

પછી રણુછોડાસે તે મતલબનો એક દોહરો
અને સવૈયો ખનાવીને શીલેટ ઉપર લખ્યો.

દોહરો.

ઉન્હાળે આવી વસે, બલા બલા ભૂપાળ;

અવલોકી મેં આપુપર, રમણિક મહી^૧ રસાળ. ૪૬

સવૈયો-ખત્રીસો.

ગતાગત ભેદ. એટલે અવળો તથા સવળો વંચાય તે.
વાહરે વાહ રસાળી મહીજ, જહીં મળિ સાર હવારે હવા
વાસ વસે જહિ ચાહિત પીક, કપિ તહિ ચાહી જશે વસવા;
વાહ કરે હજિ તાગ નહીંજ, જહીં નગ તાજિ હરેક હવા,
વાજખિ તાશિર માર કહીશ, સહી કર માર શિતાખિ જવા. ૪૭

એ સવૈયો ઉલટો સુલટો વાંચી સંભળાવ્યો તે
સાંભળીને બધા સભાસદો અચરજ પામીને, એક
ખીજ પાસેથી શીલેટ ખેંચી લઈને વાંચવા લાગ્યા.
અને કારકુનેને ઉપરા ઉપરી કહેવા લાગ્યા કે, એ
સવૈયો મને લખી આપો. કાઈતો ઉમેદવાર છોકરાઓને
કહે કે તું મને ઝટ લખી આપ, તો તેના લખામણીના

એ આના કે પાયલું હું આપીશ એ રીતે બધા
સભાસદોએ તે સવૈયો લખાવી લીધો.

રણુછોડ—(સભાસદોને) હવે એ સવૈયો ક્યાં
સુધી જવશે ?

સભાસદો—અમે ધારીએ છીએ કે આખા
ગુજરાત દેશના લોકોની ગુજરાતી ભાષા જ્યાં સુધી
જવશે, ત્યાં સુધી આ જવશે.

સાહેબ—જેણે એ ચીઠી લખેલી, તથા જેના
ઉપર લખેલી, તેઓનાં નામ કવિતામાં કેમ લાગ્યા નહિ ?

રણુછોડ—તેઓનાં નામ જવતાં રાખવાની
મારે શી ગરજ છે ? પ્રેમાનંદ ભટે કવિતામાં ફક્ત
એટલુંજ લખ્યું છે કે,

“વીરક્ષેત્ર વડોદર, ગુજરાત મધ્યે ગામ;

ચાતુર્વિંશી જાતી બ્રાહ્મણ, ભટ પ્રેમાનંદ નામ.”

પણ તે સમે ત્યાંનો રાજા કાણ હતો, તેનું નામ
તેણે લખ્યું નહિ, તેથી જણાય છે કે, તે રાજાએ
તે કવિના ગુણ જાણ્યા નહિ હોય, તેથી તે રાજાનું
નામ કવિએ અમર રાખ્યું નહિ. નહિ તો જેમ હાલ
આખી ગુજરાતની બાઈડીયો અને છોકરાં સુધાં
પ્રેમાનંદ ભટનું નામ જાણે છે, તેમ તે રાજાનું નામ
પણ સઉ સંભારત. પ્રેમાનંદની વખતમાં તો કદાપિ
ત્યાંનો રાજા જાણતો હશે કે, પ્રેમાનંદ કરતાં મારી
કાર્તિકી ઘણી છે, અને મને ઘણા લોકો ઓળખે છે,
પણ આજ તો તેને કાઈ જાણતું નથી.

સાહેબ—સાચાસ સાચાસ, રણુછોડાસ ગઢવી
તમે તો હલ વાળી. પછી રણુછોડાસે સાહેબને સલામ
કરીને ભાપણ બંધ કર્યું.

એ સભામાં મુડેરીના ઠાકોર સરજમલજી બેઠા
હતા. તેઓ રણુછોડાસની કવિતાથી એટલા તો
રંજન થઈ ગયા, કે તેમણે ખીજે દહાડે રણુછોડ-
ાસને પોતાને ઉતારે બોલાવીને, પોતાને ચઢવાની
રૂ. ૫૦) ની કીમતવાળી ઘોડી શણગારીને બક્ષિસ
આપી.

અંક ૪ થો.

એક ગૃહસ્થ કેટલીએક ધામધુમથી આવે છે, તેનો વેપ રાગના જોવો. આગળ છડીદાર બોલે છે કે નીલા રખો મહેરબાન સલામ.

સાહેબ—આ કાણુ આવે છે ?

હલ—એ વીરમગામના નામાંકિત બીમા ખારો-ટના ચિરંજીવ પૃથ્વીરાજ ખારોટ છે. તે વીચ લાખ રૂપેયાની આશાથી કહેવાય છે.

ભાવનગર, જાલાવાડ, અને જામનગર વગેરેના રાજાઓ તેઓને ધણું માન આપે છે, અને ધણું ઠે-કાણે તેમની નાણાવટાની દુકાનો છે. તે હાલ અહીંના એક ગામમાં પરણવા આવેલા છે.

સાહેબ—હા હા એમને તો હું સારી પેટે ઝાળ્યું છું, એ તો મારા દોસ્તદાર છે.

પછી ખારોટ તંબુમાં આવ્યા, અને સલામ કરીને એક ખુરશી ઉપર બેઠા.

સાહેબ—ખારોટ, તમે કાંઈ કવિતાનો અભ્યાસ રખો છો કે નહિ ? કેમકે તે તમારા અને ખાલજીના કુળની વિદ્યા છે, માટે તમારે તો અભ્યાસ રાખવો જોઈએ.

પૃથ્વીરાજ—અમારા મોટા ભાઈ ત્રીકમ ખારોટ છે, તેમને કવિતાનો થોડો ધણો અભ્યાસ છે, અને હું રચી જાણુતો નથી, પણ કેટલાંએક કવિત મેં શીખી રાખેલાં છે ખરાં.

સાહેબ—દેશીઓનું દુઃખ મટવાનું મૂળ શું છે ? તે વિશે કવિત આવડતું હોય તો બોલો.

પૃથ્વીરાજ—કારણમાળાલંકાર—મનહર ૭૬.

મણતર બધાથકી ચિત્તમાં વિચાર પામે,
ચિત્તના વિચારથકી બુદ્ધિબળ થાય છે;
બુદ્ધિબળથકી કળા કુશળતા કોટી વધે,
કળા કુશળતાથકી ઉદ્યોગ કરાય છે;
ઉદ્યોગ કર્યાથકી ધંધા અનેક ધારી શકે,
ધંધાથકી દેશ વિશે દોલત દેખાય છે;
દેશની દોલતથકી હામે દલપતરામ,
દેશની પ્રભુનું દેખો દુઃખ દૂર જાય છે; ૪૮

સાહેબ—તમારા જીવામાં હાલ સુધારો છે, કે કુધારો છે ?

પૃથ્વીરાજ—વિશેષાલંકાર—મનહર ૭૬.

ગામમાં કુધારો કેક નામમાં કુધારો,
કેક કામમાં કુધારો કોટિ કષ્ટ કરનારો છે;
નહાવામાં કુધારો ખાવું ખાવામાં કુધારો,
ગીત ગાવામાં કુધારો છે તે કહો કશો સારો છે;
વીવામાં કુધારો પાણી પીવામાં કુધારો દીસે,
દીવામાં કુધારો નકી જાણો ને નહારો છે;
કહે દલપતરામ હરી રણો હામ હામ,
ક્યાંથી ક્યાંથી કાઢીએ જ્યાં ધારૂં ત્યાં કુધારો છે. ૪૯

બણી બણી બેઠ પામી નાસ્તિક ધરાવે નામ,
કહો પછી ત્યાં કશો કુધારાનો ઉધારો છે;
મળે જો બીજાને માન ઉપજે અરીખ્યા એવો,
લાયકી વાળા છે લોક ત્યાં લાગુ ધારો છે;
કેળવણી નહીં હોય ત્યાં છે કુધારો પણ,
કેળવણી વાળા વિશે શુદ્ધ ક્યાં સુધારો છે;
કહે દલપતરામ હરી રણો હામ હામ,
ક્યાંથી ક્યાંથી કાઢીએ જ્યાં ધારૂં ત્યાં કુધારો છે. ૫૦

સાહેબ—પણ હાલ વિદ્યાનો અને કળા કૌશલ્યનો દુનિયામાં વધારો કેવો જણાય છે ?

પૃથ્વીરાજ—અસંલવાલંકાર—મનહર ૭૬.

પવનનો તોલ થયો તાપતણું માપ થયું,
માપ મેધરાયનું કથનથી દીધું કહી;
ઉડગણુની ? ઊંચાઈ નકી કરીને ગણાઈ,
પૃથ્વીના પેટની કળાઈ જુગતી જહીં;
પચીશ હજાર મૈલ પૃથ્વી પ્રમાણ થયું,
જેહનું પ્રમાણુ જોતાં કશું જડતું નહીં;
કહે દલપત હજી તો કહી શકાતું નથી,
વિદ્યા દેવી જ્ઞાન કેવું કેવું આપશે અહીં. ૫૧

તેલ વિના દીવા થયા, તારમાં સદેશ ગયા,
બેલ ધોડા વિના ચાલે ગાડીઓ એવી બણી;
ચિત્ર બાનુર ચિત્રી આપે ચિંતવ્યાં વિચિત્ર ચિત્ર,
જુઓ યંત્ર જોર થકી ધાણીઓ ફરે બણી;
વડો ને વરણુ દેવ દુનિયામાં દાણા ફળે,
સાંચાથી શીવાય ને નંખાય ક્ષિતિને બણી;
કહે દલપત હજી તો કહી શકાતું નથી,
વિદ્યા દેવી કેવી શક્તિ ઉમેરશે આપણી. ૫૨

સાહેબ—(ભૂગોળ ખગોળના ગોળા દેખાડીને કહ્યું કે) આ ગોળા તમે કોઈ સમે દોઢા છે !

પૃથ્વીરાજ—હા, સાહેબ બધીવાર દોઢા છે.

સાહેબ—એ ગોળા વિષે કવિત આવડતું હોય તો બોલો.

પૃથ્વીરાજ—આંતાપન્દુતિઅલંકાર-મનહર છંદ.

બાઈ જુઓ ભીમતણી ગોદધુના ગોળા જેવા,
ગોળા છે કે અવની આકાશના એ ઓળા છે !
સાગર ને શૈલ, શશિ, સરજ સહિત, જેની,
આંખમાં અંજલ્ય એવી દેવીના એ ડોળા છે;
તોલાં ખાંડી તોળવાનાં, ગોળા મોટી તોપતણા,
ભાખે એવા ભૂમિ મધ્યે ધણા બાઈ બોળા છે;
કથન વિચારી સત્ય કહે દલપતરામ,
ખચીત ખગોળ ને ભૂગોળનાજ ગોળા છે. ૫૩

સાહેબ—વાર, બોજનું રાજ્ય ફક્ત માળવામાં હતું, અને બોજના કરતાં ખીજ મોટા રાજ તો ધણા થઈ ગયા છે, તથાપિ બોજનો જસ બહુ પ્રખ્યાત થઈ ગયો એનું શું કારણ હશે !

પૃથ્વીરાજ—હેતુઅલંકાર-મનહર છંદ.

કોઈ રાખ શોખ રાખે જંગલી જનાવરોનો,
કોઈ શોખ રાખે મહા મહના સમાજનો;
બહુ શોખ રાખી કોઈ બાગ બંગલા બનાવે,
કોઈ શોખ રાખે બહુ ખેલ ગજ બાજનો;
કોઈ શોખ રાખે બહુ અસ્ત્ર શસ્ત્ર વસ્ત્ર કરો,
કોઈ બહુ રાખે બલાં ભૂખણો કે બાજનો;
પાંચસે કવિયો પૂરા પારખીને પાસે રાખ્યા,
ભૂમિમધ્યે તેથી જશ રહ્યો બોજરાજનો. ૫૪

સાહેબ—મહારાણી વિકટોરીઆ સાહેબના હજુરી કવિને મારા કરતાં મોટા પગાર મળે છે, અને ત્યાં કવિની નીમનોકની જગા છે. ત્યારે આ દેશના હાલના રાજાઓને શું કવિતાનો શોખ નહિ હોય, કે તેઓની પાસે કોઈ નામીયો કવિ ક્યાંઈ જેવામાં આવતો નથી તેનું શું કારણ હશે !

પૃથ્વીરાજ—નિનોકિત અલંકાર-મનહર છંદ.

હાથણી અમૂલ્ય હોય પણ જે પેદાશ એક;
ગામની નહોય તો કહો તેને શા કામની;

મીઠકત મળી પણ જીવવાની આશા એક
ગામની? નહોય તો કહો તેને શા કામની;
કવિતા સરસ પણ જેને આશા અવિચળ,
નામની નહોય તો કહો તેને શા કામની;
ઢાખે દલપત સાડી સારી પણ સદનમાં,
કામની? નહોય તો કહો તેને શા કામની. ૫૫

હાલમાં અંગ્રેજી જીજ્ઞાસામાંથી કવિઓની કવિતાના અવાજ સંભળાય છે, પણ ગુજરાતમાં મોટું રાજ્ય ગાયકવાડ મહારાજનું છે; પણ ગુજરાતી ભાષામાં સર્વ ભોકાપયોગી કવિતાનો પ્રંય હાલમાં બનેલો કોઈ પણ ઠેકાણે જેવામાં આવતો નથી.

સવૈયો—ઈદ્રવિજય.

ગાયકવાડની તોખત નાદ, મેં નર્મદા પાર શુષ્કો શુભ જતો,
જીત તણો જરિયાનનો વાવટો, દારામતી લગિદોટો દેખાતો;
હાથિ અને હથેનો હહણાટ, શુષ્કો વળિ મહનો મામસો ચાતો,
કાંઈકવીનો અવાજવડોદરા શહેરની બારનથી સંભળાતો. ૫૬

રળિયો ગદવી—તમે કવિતા બોલ્યા તે વિષે મારે એક સવાલ પૂછવાનો છે તેનું સમાધાન કરો.

પૃથ્વીરાજ—તમારો સ્વભાવ હું જાણું છું. તમે વાદ વદવા સાફ પૂછો છો અને તમારું મન હા કહેશે તોપણ તમારી જીભ હા કહેવાની નથી. માટે ઠાલી માથાકુટ કરવાનું મને ગમતું નથી. કહ્યું છે કે:—

મનહર છંદ.

રોગવાળો ઓસડના યોગથી આરોગ્ય થાય,
વિના રોગ રોગી બને ને રોગ શે ટળશે;
જિંધતો જે જન હોય તે જગાડ્યો જંગે પણ,
જાગતો જે જિંધે તેની જિંધ શે નિકળશે;
સંશયથી સ્વાલ પૂછે તેનું સમાધાન થાય,
વાદ વદવાને પૂછે તેમાં તો શું વળશે;
ઢાખે દલપતરામ મિથ્યા માથાકુટમાંથી,
દેવ કે કલેશનાં વિશેષ ફળ ફળશે. ૫૭

રળિયો—મારે એટલુંજ પૂછવું છે કે તમે કવિતાને છોડે અનુપ્રાસ લાવો છો તે વિષે પિંચળમાં તો કાંઈ જણાતું નથી.

પૃથ્વીરાજ—કઈ ભાષાના પિંગળની તમે વાત

કરે છે ? કારસીની, અરખીની, અગ્રેજીની, સંસ્કૃતની, કે વૃજભાષા વગેરે દેશી ભાષાના પિંગળની ?

રણિયો—ગમે તે ભાષાનું પિંગળ હોય પણ નિયમ એકજ કે નહિ ?

પૃથ્વીરાજ—ના બાઈ, બધી ભાષાઓના વ્યાકરણના અને પિંગળના બધા નિયમો મળતા આવતા નથી.

વેદની કાંડીઓમાં ગુરૂ લઘુની ગણતીનો નિયમ નથી, એ તો સહ્યા પહેલો વાલ્મિકે રામાયણમાં કર્યો. ત્યાર પછી દોહરા, ઓપાઈ, સોરઠા, કુંડળીઆ, છંપા, તથા કેટલાએક શ્લોકનાં જૂત લઈને તે બધાનાં છંદ નામ પાડીને વૃજભાષા વગેરેમાં પિંગળો થયાં, તેઓમાં એકે પિંગળ એવું મારા જોવામાં આવ્યું નથી કે, જેમાં છંદને છોડે અનુપ્રાસ મેળવ્યો ન હોય. કદાપિ આપના જોવામાં આવ્યું હોય તો તે પિંગળનું નામ બતાવો, એટલે આજથી એટલી નવી વાત મારા જણવામાં આવશે, અને વૃજભાષા કે ગુજરાતી ભાષામાં પ્રાસ વિનાની કોઈ નામીયા કવિની કવિતા પણ મારા જોવામાં આવી નથી.

સાહેબ—એ તો રણિયો ગઢવી ખાલી તકરાર કરે છે. એવી નકામી તકરાર સાંભળવાથી કોઈને કશો ફાયદો થવાનો નથી. તે કરતાં રણિયો ગઢવી કહે છે તેમ પોતેજ હમેશાં કરશે તો ઘણું સારું, પણ પોતે પ્રયાસ સારું ફાંફાં મારતા જશે અને પ્રાસને ધિક્કારતા જશે તે કાંઈ વાજબી કહેવાય નહિ. વાર, તમે ને રણિયો ગઢવી બંને હિંદુજાતિના છે તથાપિ તમારા બંનેના સ્વભાવ જુદા કેમ જણાય છે ?

પૃથ્વીરાજ—જુઓ, સોય અને કાતર બંને એક જાતિનાં છે, અને બંનેનો ગુરૂ પણ એક દરજ્જો છે, તથાપિ તે બંનેના સ્વભાવ જુદા છે.

સવૈયો.

એકજ વંશ વિષે ઉપજ્યાં, સહવાસ સદૈવ નિવાસ વસાવે, એક ગુરૂ ઉપદેશ તથાપિ, મિળજ કદી મળતો નહિ આવે; દેખી જુઓ દલપત કહે, દરજ્જાતણી પેઢી વિષે દરશાવે, કાતર કાપી કરે અળગાં, પણ સોય સદૈવ સલાહ કરાવે. ૫૮

સાહેબ—ત્યારે હવે તમારા બે વચ્ચે જે વાંધો હોય તે પતાવીને સલાહ કરો.

પૃથ્વીરાજ—આપ જેવા ત્રાહિત વચ્ચમાં પડે તો સલાહ થાય. કહ્યું છે કે:—

સવૈયો.

ત્રાહિત વીર વચ્ચે ન પડે, વચ્ચમાંહિ પડેલ મટે નહિ વાંધો, દાળ મળી રસરૂપ દિસે ન, વિના જળ જે રૂડીરીતથી રાંધો; કાપડ સાળું કદી ન બનેજ, ગમે ત્યમ ગાંઠ ખરાબર બાંધો, ત્રાહિત તંતુ મળ્યે દલપત, મળે સુખદાયક સુદર સાંધો. ૫૯

અંક ૫ મો.

એક કવિ નીચે લખેલો સોરઠો બોલતો બોલતો આવે છે.

સોરઠો.

કવિતા વેલી વીર, ગૂમ થાત ગુજરાતથી;
નિર્મળ છાંટી નીર, ફેલાવી તેં કારખસ. ૬૦

સાહેબ—એ કાણુ આવે છે ?

દલો—એ બાવનગરના દરબારના કવિ છે, અને એનું નામ ગઢવી પાતોબાઈ છે. તે જુનાગઢ વગેરેના જુના ઇતિહાસની વાતો બહુ જાણે છે.

સાહેબ—ખરા ખરા, એમની પાસેથી રાસ-માળામાં લખવા સારૂ આપણે ઘણી વાતો લીધી છે. એને એક મહિના સુધી આપણે સ્વારીમાં રાખ્યા હતા, અને પછી વળામાં તેમને વિદાયગીરી આપી હતી.

દલો—હા સાહેબ, તે એજ છે.

પછી ગઢવી આવીને સલામ કરીને એક ખુરશી ઉપર બેઠા.

સાહેબ—કેટલાએક કવિ એવા હોય છે કે, તે પડે તો લોકોનાં મનરંજન થોડાં કરી શકે, પણ તેની કવિતા વાંચીને લોકો ઘણા રંજન થાય તેનું કારણ શું ?

પાતોબાઈ—કેટલાએક રાજ કરતાં તેની પ્રજા સારી હોય છે. ગુરૂ કરતાં શિષ્ય, અને કારીબર કરતાં કારીગરી સરસ હોય છે. કહ્યું છે કે:—

મનહર છંદ.

રાજ કરતાં તો કેક પ્રજામાં પુરૂષ જોયા,
જેના પુણ્યથકી ઘણી પ્રજા પાણી પીવે છે;

પિતાથી તો પુત્ર પૂરા પરાક્રમી પ્રૌઢ પેખ્યા,
શિક્ષકથી શિષ્ય ધણો જશ પામી જીવે છે;
ભાણો આગ બહીતણો પૂરો ન પ્રકાશ પડે,
દાખે દલપત જેવો દીવી તણે દીવે છે;
સાંચાનો બનાવનાર સાદ નહીં શીવી થકે,
શીવવાનો સાંચો સાદ એવું સાદ શીવે છે. ૬૧

સાહેબ—તમારી નાતના બધા લોકો શો ધંધો
કરતા હશે ?

પાતોભાઈ—કેટલાક વેપાર તથા નોકરી
વગેરે કરે છે, અને કેટલાક કવિતાનો ધંધો કરે છે.
જેમ પાણીની પેદાશ એકજ આકાશમાંથી થાય છે;
પછી જેને જેવો સંગ તેવો રંગ લાગે છે.
જેમ કે:—

પદ્યાયાલંકાર—મનહર છંદ.

ગંગામાં ગયું જે જળ ગણાયું તે ગંગાજળ,
ગટરમાં ગયું જળ ગંદું તે ગણાયું છે;
ખારે દરીયે ગયું તે ખરેખર ખાઈ થયું,
છાશમાં પડ્યું તે છાશ રૂપે થઈ છણાયું છે;
શેલડીએ સોશ્યું થયું શેલડીના રસ રૂપે,
ચૂનામાં બળ્યું તે ચૂના રૂપે થઈ ચણાયું છે;
એકજ આકાશની પેદાશ દલપત કહે,
જેવો જેવો જોગ થયો તેવું તે જણાયું છે. ૬૨

સાહેબ—જે માણસ બીજા લોકોની નિંદા કરે છે
અને પોતાના દુર્ગુણ દેખતો નથી, એવા માણસને
શિખામણનું એક કવિત બોલો.

પાતોભાઈ—અપ્રસ્તુતપ્રશંસાલંકાર—કવિત.

ઉંટ કહે આ સમામાં વાંકા અંગવાળા ભુંડા,
ભૂતળમાં પક્ષીઓ ને પશુઓ અપાર છે;
અગલાની ડોક વાંકી પોપટની ચાંચ વાંકી,
કુતરાની પુંછડીનો વાંકો વિસતાર છે.
વારણની સુંઢ વાંકી વાઘના છે નખ વાંકા,
બેંશને તો શીર વાંકા શીંગડાનો ભાર છે;
સાંભળી શીયાળ બોલ્યો દાખે દલપતરામ,
અન્યનું તો એક વાંકું આપનાં અઢાર છે. ૬૩

સાહેબ—ઉડાઉ અને આળસુને શિખામણનું
કવિત બોલો.

પાતોભાઈ—અસંભવાલંકાર—કવિત.

કમાઈ કમાઈને કમાણી ધગધાણી કરે,
એ તે સારો શ્રીમંત ક્યારે થશે સંસારમાં;
બણી બણી બૂલી જાય બજેલું સંભારે નહિ,
કહે દલપત થશે કુશળ કે વારમાં;
આંધળા દળે ને આટો ચાર જ્ઞાન ચાંટી જાય,
એ તે આટો ક્યારે એને આવશે આહારમાં;
સાત ડગ સામાં ભરી પાંચ ડગ પાછો ફરે,
કહો એ તે સંધ ક્યારે પહોંચે કેદારમાં. ૬૪

સાહેબ—વ્યભિચારીને શિખામણનું કવિત બોલો.

પાતોભાઈ—સૂક્ષ્માલંકાર—કવિત.

કીધાયકી જરકર્મ ચીતરાયું કાળું મુખ,
રાક્ષસ રાવણતણું રૂપ દેખડાવીએ;
વાળા બધું ટાળી બેઠો તે તમે સંભારી જુઓ,
લંપટને એવું કહી લાજ લગડાવીએ;
દુષ્ટ દુરજ્ઞેધનનું દેહવટ વળી ગયું,
એવાં એવાં કથનોથી કાન જગડાવીએ;
એટલી શમશાથી ન સમજે અજ્ઞણ તો શું,
ઢંઢેરો પીટાવીએ કે ઢોલ વગડાવીએ? ૬૫

દૃષ્ટાંતાલંકાર.

પાળો કે ન પાળો પશુ પાપ પડ્યું મૂકવાને,
કહી છુટવાનું બળ વેદના ત્રિકાંડનું;
દેશપતિતણું બળ દેશીઓને દંડવાનું,
રોજ રોજ રીસાવાનું બળ ભુંડી રાંડનું;
શાહુકારને તો બળ ન્યાયની સહાયતાનું,
ભાંડણાં ભાંડવાનું બળ ભુંડા ભાંડનું;
દુનિયામાં દેખો ભાઈ દાખે દલપતરામ,
દુષ્ટતા ન છોડવી તે બળ દુષ્ટ ડાંડનું. ૬૬

સાહેબ—આ દેશમાં સરસમાં સરસ રતુ ક્યારે
થાય છે ?

પાતોભાઈ—મિત્ર એટલે સૂર્ય જ્યારે મીન
રાશીને મળે છે ત્યારે વસંત રતુ કહેવાય છે, અને તે
સમે આ દેશમાં નવપક્ષવ થાય છે.

રસેપાલંકાર—કવિત.

પરિમળ અમળ, અમળ જળથળ રસાં.
કવિકુળ કામળ કમળ સુપ્રકાશીને;

ગુણીજન બમર બમણુ બહી બાત કરે,
કાકિલ કલોલ અંબ કદંબ નિવાસીને;
વસ્તી ફૂલવાડીમાં ફૂલી ફૂલી ફેલાયાં ફૂલ,
દેખે છે અશોક લોક શોક ગયો નાશીને;
પ્રગટયાં નવીન પત્ર^૧ અત્ર સરવત્ર ન્યારે,
એકત્ર પવિત્ર મિત્ર^૨ મળ્યો મીનરાશીને.^૩ ૬૭

સાહેબ—પૃથ્વી વિષે એક કવિત કહો નેઈએ.

કાકેર—આ મોરની પીંછી વિષે કવિત કહો.

શાસ્ત્રી—આ પોથી વિષે એક કવિત કહો નેઈએ.

પાતોભાઈ— કવિત.

પ્રથમ પ્રકારનો ઉચારતાં ઉચાર થાય,
બેજ અક્ષરો છે શુદ્ધ નકી જેના નામમાં;
અસલી વરણુ બધા એ વિષે વસે છે, અને
જાતે ન જણાય વચ્ચ હાડમાં કે ચામમાં;
જેના વિષે વિદ્વાન વિવિધ વિચાર કરે,
શીખી રાખે તેને એ તો આવે બહુ કામમાં;
પછી જો જો બીજે કામ કહે દલપતરામ,
પ્રથમ તો ધારી ધારી નેઈલો આ ધામમાં. ૬૮

એ કવિતના પૃથ્વી, પીંછી, અને પોથી વિષે
જુદા જુદા અર્થ નીચે લખ્યા પ્રમાણે કહી સંભળાવ્યા.

પૃથ્વી વિષે અર્થ.

પૃથ્વી, આ શબ્દનો ઉચ્ચાર કરતાં, તેમાં પ્રથમ
પ્રકારનો ઉચ્ચાર થાય છે અને જેના નામમાં સાદ
બેજ અક્ષરો છે, અને પૃથ્વીમાં બધા અક્ષરી
આકાશાદિક ચારે વરણુના લોકો વસે છે, અને તે
પૃથ્વી જાતે લુગડામાં, હાડકામાં કે ચામડામાં
ગણાતી નથી. એની જાત તો રજકણી છે. વળી જે
પૃથ્વી વિષે વિદ્વાનો તરેહ તરેહના વિચાર કરે છે,
તે વિચાર જે કોઈ શીખી રાખે તેને બહુ ઉપયોગ-
માં આવે છે. તે બીજે ઠેકાણે પછીથી જો જો
પણ પ્રથમ તો આ તંબુમાં ધારી ધારીને નેઈલો.

પીંછી વિષે અર્થ.

તેના પણ બેજ અક્ષરો છે અને પ્રથમ પ્રકાર
છે, અને બધા અક્ષરી “ વરણુ ” એટલે

૧. પુસ્તકનાં પાનાં. ૨. દોરત. ૩. દકાર
નામવાળાને.

રંગ તેમાં છે. અને તે વચ્ચ, હાડકું, કે ચામડાની
જાતમાં ગણાતી નથી. જે પીંછી વિષે વિદ્વાનો તરેહ
તરેહના વિચાર કરે છે, અને તેને “ શીખી ” એ-
ટલે મોર રાખે છે, કેમકે તે તેના બહુ કામમાં આવે
છે. તે પણ બીજે ઠેકાણે પછી જો જો, પ્રથમ તો
આ ધરમાં નેઈ લો.

પોથી વિષે અર્થ.

તેના પણ બેજ અક્ષરો છે, અને પ્રથમ પ્રકાર
છે, અને અક્ષરી “ વરણુ ” એટલે બધા મૂળાક્ષરો
તેમાં છે. તે પોથી વચ્ચ, હાડકું, કે ચામડાની
જાત કહેવાતી નથી. જે વિષે વિદ્વાનો બહુ વિચાર
કરે છે અને તે બણી રાખે તેને બહુ ઉપયોગમાં
આવે છે. તે બીજે ઠેકાણે પછી જો જો પણ પ્રથમ
તો આ તંબુમાં જોઈ લો.

શાસ્ત્રી—બસ, એટલું કે? આ પોથી તો
અધિક માસના મહાત્મ્યની છે, એમાંથી સેંકડો
વિપ્રોની આજીવિકા ચાલે છે. તેનું કવિત એટલુંજ
હોય કે ?

સાહેબ—આ કરોળીઆની જાળનું કવિત કહો
નેઈએ.

પાતોભાઈ-- કવિત.

ચતુર કરોળિયા તું કપાંથી શિખ્યો ચતુરાઈ,
સદાકાળ જેથી તારે બક્ષનો સગાળ છે;
શબ્દવાદિયોના મુખમાં અસંખ્ય શબ્દ જેમ
તેમ તારા પેટમાં અખટ ખૂબ લાગ છે;
પ્રાણીઓને પકડવા ગુંથે મોટા મોટા ગ્રંથ,
તેવી જીગતી જેવી જરૂર તારી જાળ છે;
કીધી બહી કારીગરી કહે દલપતરામ,
સંસારમાં તેથી સુખી તારાં બચાં બાળ છે. ૬૯

સાહેબ—આ એક પગના મેજ વિષે કવિત
બોલો નેઈએ.

પાતોભાઈ-- કવિત—ગુમોત્તર.

એક ટંગીઆતણી ઓલાદમાંથી ઉપજેલો,
અને વળી આજ જાતે હું છું એક ટંગીઓ;
સારો કે નકારો જેવો ધારો તેવો મારે સિર,
બાર ઉપાડું છું પણ જાતે નથી બંગીઓ;

સારા સરદાર વચ્ચે એસવાનો અધિકાર,
કહો પછી કોણ મને કહેશે કુઠંગીઓ;
કહે હલપતરામ મીઠાં વિના માઈ નામ,
મેં જ કહું તે તમે તપાસો મારા સંગીઓ. ૭૦

સાહેબ—સાબાસ પાતાભાઈ, તમે તો બાવનગ-
રના ઠરબારમાંનું એક રત્ન દીસો છો. પછી પાતાભાઈ
સલામ કરીને સભામાં એક પુરશી ઉપર બેઠા.

અંક ૬ ટો.

એક કવિની સાથે પાંચ સાત માણસ હતા એવી
રીતે આવતા જોઈને.

સાહેબ—આ કોણ આવે છે ?

હલ—એ કુવાવા નામના ગામના વતનદાર
કવિ ધીરજી છે. તેણે જૂનની પોશાળમાં બદાકંજી
પાસે રસ રહસ્ય આદિક કવિતાના મથોનો સારો અ-
ભ્યાસ કરેલો છે, અને તે આ જીલ્લામાં સર્વોપરી
કવિ ગણાય છે. તેની તર્કશક્તિ વખાણવા યોગ્ય છે;
અને તેણે ઘણાં રાજ્યસ્થાનોમાં માન મેળવ્યું છે.

પછી ધીરજી આવીને સલામ કરીને ઉભા રહ્યા.

સાહેબ—(તે ઇતિહાસની શી શી વાતો જાણે
છે તે જાણવા સારૂ પૂછ્યું કે) તમે શું શું જાણો છો ?

ધીરજી—સાહેબ, એમ કેમ પૂછો છો કે તમે
શું શું જાણો છો ? અમે તો સરસ્વતી પુત્ર કહેવા-
ઈએ, માટે અગમ નગમની વાત જાણીએ, અમારૂં
અજાણ્યું કશુંએ ન હોય.

સાહેબ—તમે ક્રિયા ક્રિયા રાજવંશીનો ઇતિહાસ
જાણો છો ?

ધીરજી—આખી દુનીઆમાં જેટલા રાજવંશી
છે તે બધાના ઇતિહાસ અમે જાણીએ. આપના
કુળનું નામ કાર્યસ શાથી પડ્યું તે વાત પણ અમે
જાણીએ, અને આપને તો એ વાતની પૂરી ખબર
હશે કે નહિ હોય.

સાહેબ—(થોડું હસીને) વાર, શાથી અમારા
કુળનું કાર્યસ નામ પડ્યું ? કહો જોઈએ ?

ધીરજી—લક્ષ્મણ દેશનો મુખ્ય દેવ ખંડોબા,
અને ગુજરાતની મુખ્ય દેવી બૈયરાજી, એ બંને
એક સમે યુરોપખંડ જોવા સારૂ જઈ ચડ્યા હતાં.

નિરૂક્તિઅલંકાર—મનહર ૭૬.

ખંડોબા ને બૈયરાજી જે ચડ્યાં યુરોપખંડ,
દેખવા લાયક દેશ દેખવા સરસ તે;
પુરાતનમાં કિન્લાક સાહેબના પૂરવળે,
હરખથી પૂછ્યું તે બંનેને મુખ હસતે;
પૃથ્વીમાં મારા પુત્ર પાત્ર પરિવારવાળા,
મેળવશે કેવું માન, અને કેવો જસ તે,
ખંડોબા બોલ્યા કે “ક્રૂર” બૈયરાજી બોલ્યા “બસ”
બંને મળી ખીરદર બનીયું “ક્રૂરબસ” તે. ૭૧

સાહેબ—તમે ક્રિયા ક્રિયા દેશ જોયા છે ?

ધીરજી—“જ્યાં ન પહોંચે રવી ત્યાં પહોંચે
કવિ.” અત્યારે સૂર્યની નજર અર્ધા જૂગોળમાં પહોંચતી
હશે, અને અમે અહિં ઉભા હઈએ પણ અમારી
નજર ચારે ખંડ ફરી વળે.

સાહેબ—વાર, ચારે ખંડમાં અત્યારે શું છે,
તે નજર ફેરવીને કહો જોઈએ.

ધીરજી—(આખો મીચીને થોડો વિચાર કરીને.)

અનન્વયાલંકાર—ટાહુંરો.

અમેરિકા ને એશિયા, વળી આફ્રીકા યુરોપ;
કપાઈ નથી કિન્લાકસમ, અવર પુરખમાં ઓપ. ૭૨

મનહર ૭૬.

કૌસ્તુભનો વીરો હીરો કાહીનુર^૩ એક છેક,
ખીજે ધરણીધરે ધરામધ્યે ધર્યો નથી;
અચળામાં^૪ અચળ^૫ હિમાચળ સમાન જાયો,
ઠામ ઠામ જુઓ કોઈ ઠેકાણે હર્યો નથી;
ચીતનો પ્રાચીન કોટ એવો મોટો કોટ અને,
રૂસ દેશ જેવો દેશ ખીજે પ્રસર્યો નથી;
ગુજરાતી ગુણીઓના ગુણનો ગ્રાહક એક,
કિન્લાક સાહેબ ખીજે સાહેબે કયો નથી. ૭૩

સાહેબ—વાર, વિકટોરીયા મહારાણી અત્યારે
શું કરે છે, તે તમે દેખતા હો તો કહો.

૧. પૂર્ણ. ૨. આવીજ રીતનાં કવિપત ખીરદર
કવિઓએ દેશી રાજ્યોને આપેલાં છે, તે સાંભળીને
બોળા લોકો સાચી વાત માની બેઠા છે. ૩. તેનું
તેજ હિંદુસ્તાન ઉપર પડે છે, માટે તે હીરો સર્વોપરી
ગણ્યો છે. ૪. પૃથ્વી. ૫. પર્વત.

ધીરજી—તે મહારાણીના હાથમાં કલમ છે, અને દુરખીન લઈને હિંદુસ્તાન બણી જુએ છે?

સાહેબ—શું જુએ છે?

ધીરજી—રૂપકાલંકાર—મનહર છંદ.

પૂરણ પ્રમાણિક જે રાણી વિક્ટોરિયા તે,
પોતાની પ્રજાને પૂરા પ્યારવડે પેખે છે;
ગરીબ તવંગર કે કાળી ગોરી કાયાતણો,
તેને મન તકાવત નહીં મીનમેખે છે;
કાણ કાણ સુખી છે ને કાણ કાણ દુખી છે તે,
લખી લખી લેખણુથી લેખું તેનું લેખે છે;
દેશ હિંદુસ્તાન દીસે દાખે દલપતરામ;
દીલ અનુભવ રૂપી દુરખીને દેખે છે. ૭૪

સાહેબ—મહારાણીના મનની વાત પણ તમે બણી શકો છો કે?

ધીરજી—અમે શું બણી શકીએ? પણ અમને સરસ્વતી માતા પ્રસન્ન છે, તે બધી વાત કહે છે. જે તે વાતની ખાતરી થતી ન હોય તો હાલ આપના મનની વાત કહી આપું.

સાહેબ—મારા મનની વાત કહો નેઈએ.

ધીરજી—સ્વભાવોક્તિઅલંકાર—મનહર છંદ.

દેશ ગુજરાત વિષે વધારું વિધા વિશેષ,
ઓપી કંઈ ઓપતો યુરોપના આકારમાં;
કાટિ કાટિ વિધિની વધારું કળા કુશળતા,
હિકમતી કંઈ એટલિટનની હારમાં;
ગુજરાતી કવિયોના ગુણને ગળવું ને,
સળવું વળી તેઓને શ્રીમંત આ સંસારમાં;
કહે દલપતરામ સાહેબ કિન્હાક શુણો,
આ સમે છે એવી વાત આપના વિચારમાં. ૭૫

તે સભામાં એક પાદરી સાહેબ બેઠા હતા તેઓને સભાસદોએ પૂછ્યું કે દાર્પસવંશ વિષે આપના બહુવામાં કાંઈ હોય તો મહેરબાની કરીને અમને કહો.

પાદરી—“સરદારોનો ફરહંગ” એવા નામનું એક પુસ્તક અંગ્રેજીમાં ઇસ્કોયર જન બરનાઈ બર્કે સન ૧૮૪૫ માં રચ્યું છે તે એજ વર્ષમાં લંડન શહેરમાં છપાયું છે. તેમાં દાર્પસ વંશ વિષે લખેલું છે તથા “જીઓલોજીકલ અને હીસ્ટરી ડીફ સુનેરી”

જે સરદારોનાં નિશાન તથા સિક્કા વિષે છે, તેમાં પણ એ વિષે લખેલું છે.

આજથી આશરે ૭૦૦ વર્ષ ઉપર નારમંડી મુલક એટલે ઉત્તર દેશમાંથી જન નામનો પુરુષ, લંડન શહેરથી ઉત્તરમાં ૬૦૦ મૈલ ઉપર દાર્પસ નામના પરગણામાં એખરદીન તાલુકામાં આવીને રહ્યો. તે વખતમાં વિલાયતમાં પાદશાહ વિલિયમ ધી લાયન^૧ સ્કાટલેન્ડનો રાજા હતો; તેના લશ્કરી ખાતામાં જન સાહેબે બહાદુરીથી નોકરી બજાવી, તેથી તે રાજાએ તેને એ તાલુકો બક્ષિસ આપ્યો, અને આશ્વામાની રંગની દાલ ઉપર રૂપાનાં રીંછનાં^૨ માથાં એવું રાજચિન્હ આપ્યું.

તે જન સાહેબના વંશમાં એથી પેઢીએ એક સુબો થયો તે સ્કાટલેન્ડના રાજાની દીકરીને પરણ્યો, અને તેને બીજાં કેટલાંએક ગામ મળ્યાં, તથા સોનાનો મુગટ અને સોનાનો કટિબંધ તથા લાડનો ખેતાબ મળ્યો. એવો ચાલ છે કે જેને લાડનો ખેતાબ મળે તે રાજાની હજુરમાં રહે. પછી તેનો એક પુત્ર તે રાજાનો બહુ માનીતો થયો તેથી તેને રાજચિન્હનો વાવટો મળ્યો, અને તેની ટોપી ઉપર કુકડાની નિશાની રાજાની તરફથી બક્ષિસ મળી. પછી તે સરદાર ગુજરી ગયા પછી તેની છબી ચીતરાવીને તેની જમણી બાજુએ રીંછ ચીતરાવ્યું. એવું ચિન્હ તે સરદારના પુત્રને રાજાએ આપ્યું, તથા તેને જજનો અધિકાર અને અલેક્ઝાન્ડર વારીયરનો^૩ ખેતાબ આપ્યો. પછી તેનો પુત્ર થયો તેણે મોટો કિલ્લો બાંધ્યો. તે પુરુષનું નામ જેમ્સ દાર્પસ હતું, અને તેનો પુત્ર રાજાના વાવટાનો આધપતિ હતો, તેથી રાજાએ તેને જગીર આપી. પછી તે વંશના કેટલાંએક સરદારો રાજાની શસ્ત્રશાળાના અધિપતિ થયા પછી એક મોટો સરદાર આબરહાર તે વંશમાં થયો તેને આબરહાંડમાં લાડ આદ્ર એનાડ નામ મળ્યું. તેના વંશમાં “લાડ બિશપ પ્યારિક” નામનો ધાર્મિક પુરુષ થયો; તે પરણ્યો નહિ, અને ધન હતું તે ધર્માદા ખાતે આપી દીધું. (અહાહા જુઓ પૂર્વજોની અસર હાલ સુધી કેવી ચાલે છે!!)

૧. સિંહ ૨. મતલબ કે જેમ રીંછ માણસને મારી નાંખે છે તેમ આ દુશ્મનોને ફાડી નાંખે છે.
૩. પદાવત.

ત્યાર પછી તે વંશના કેટલાંકને નાની પદવી સર નામની મળી. તેના વંશના સઘળા સાલસધર્મી થયા. એજ વંશમાંના આ કિન્લાક સાહેબ છે. તેમના બાપનું નામ જન દાર્જસ હતું, અને તેમની માતૃશ્રી તે કરનલ બંગાલ આર્ટિલેરીની દીકરી હતી. કિન્લાક સાહેબને સાત બાઇયો છે:—૧ ડંકન, ૨ જન, ૩ એડ્, ૪ ડેવીડ, ૫ ફેડરીક, ૬ જેમ્સ, ૭ પોતે અલેક્ઝાન્ડર કિન્લાક. વિલાયતના લોકો કહે છે કે જેને સાત પુત્રો હોય તે મોટો બાગ્યશાળી કહેવાય. ૧ લા ડંકન દાર્જસને રયેમહાન નામનું ગામ જે દાર્જસપુરથી ૧૦ મૈલ છે તે મળેલું છે. દાર્જસ વંશનો જે દીકાયત સરદાર હાલ છે તે લાર્ડ દાર્જસ નામે ઓળખાય છે, અને તેના તાબામાં દાર્જસપુર છે. તે પુર મોટું છે, અને ત્યાં દાર્જસ નામનો કિલ્લો છે, તેમાં લાર્ડ દાર્જસ રહે છે. તેમના કેટલાએક દટાયા બાઇઓને નાનાં નાનાં ગામ મળેલાં છે.

કિન્લાક સાહેબનો બીજો બાઈ મુંબઈમાં ઉપાપ્ટન છે. ત્રીજીની બરાબર ખખર મને નથી. ચો-થો પોતાના દેશમાં બારીસ્ટર છે. પાંચમો ત્રીજ પત્નિથીનો ઉપાપ્ટન? મુંબઈમાં છે. છઠ્ઠો બાઈ નહાનપણમાં ચુંગરી ગયો. એ. કે. દાર્જસ સાહેબે પોતાના શિક્ષામાં પૂર્વજોની અસલ નિશાની કુકડાની રાખી છે. આ સાહેબની મડમ સાહેબનું નામ “મીસ ત્રેસમાકેટ” છે. તેમના મોટા પુત્રનું નામ જન દાર્જસ, ૨ જો હેનરી, ૩ જો અલેક્ઝાન્ડર છે. બાકીનાં નામ મને માલમ નથી.

આ સમયે બીજો પ્રસંગ ચાલે છે માટે ટુંકામાં મેં તમને તેમના વંશની વાત કહી, તેમાં બૂલ ચૂક થઈ હશે તો માફ કરશો.

સલાસદો—વિલાયતના દરજી, મોચી, માળી વગેરે વિદ્યા બળીને મોટા દરજ્જે લઈને આ દેશમાં આવે છે, પણ સરદારી વંશનો હોય તેનો સ્વભાવ તથા રીતભાત જુદીજ તરેહની હોય છે. તે ઉપરથી અનુમાન થઈ શકે છે કે આ સરદારી વંશના છે.

એવામાં ત્યાં એક ઘોડો સામો બાંધેલો હતો, તે

૧. તે ચુંગરી ગયો.

ઉભો ઉભો વારે વારે ભોંય ઉપર પગ ઠોકતો હતો; તે જોઇને:—

સાહેબ—કવિરાજ આ ઘોડો વારે વારે પગ ઠોકે છે, તે ઘોડાના મનની વાત પણ તમે જાણી શકતા હશો.

ધીરજી—હા સાહેબ. એના મનની વાત પણ અમે જાણી શકીએ.

સાહેબ—તે કહો જોઈએ.

ધીરજી—નિર્દેશનાલંકાર.—મનહર છંદ.

કેવના વિવાહના ઉજાહના દિવસ ગયા,
વિલા પછી વાત કોણ ચાહીને ઉચારશે ?
મોટા મોટા મેળા થાય બારે બૂપ બેળા થાય,
વરસ દિવસ પછી વાત તે વિસારશે;
આ સભાની શોભાનાં ગવાશે ઘેરે ઘેર ગીત,
વીસરશે નહિ વીત્યે વરસ અઢારસે;
ઠોકી ઠોકી પગ ઘોડો ઠોકાણું બતાવે છે જે,
આ ઠોકાણું ને આ ટાણું સૌ લોકો સંભાળશે. ૭૩

સાહેબ—(સીપાઈને બોલવાવા સાર બળવ-વાની ટકારી જેવી ઘંટડીનો ટકારો કરીને પૂછ્યું કે)
આ અવાજની મતલબ કહો જોઈએ ?

ધીરજી—સૂક્ષ્માલંકાર—મનહર છંદ.

ચાકરના ચરણ તો ચારજ બદામના જે,
દિવસમાં દશ કોશ સુધી તે દોડાવે છે;
મહા મોંઘી મુલકમાં જીમ મોટા માણસની,
બોલતાં બે બોલ બહુ આજસ બતાવે છે;
દાસને હુકમ દેવા પાસ બોલાવવો પડે,
સાદ કરવાને સાટે નાદ સંભળાવે છે;
જો જો દલપત કહે જરાએક જીમતણું,
ટેરવું હલાવા સાટે ટકારો બળવે છે. ૭૪

સાહેબ—ગમે તેવો અજણ્યો શબ્દ હોય તેનો અર્થ તમે જાણો ખરા કે ?

ધીરજી—જેમ પાણીમાં રહેનાર મગરની ગતિ ગમે તેવું અજણ્યું અને જાડું પાણી હોય તેમાં થઈ શકે છે, તેમજ અમે સરસ્વતી પુત્ર કહેવાઈએ, માટે ગમે તેવો અજણ્યો શબ્દ કે ઇશ્વારત હોય તેમાં અમારા મનનો પ્રવેશ અમે કરી શકીએ.

સાહેબ—“ સ્ટાર આફ ઇન્ડિયા ” આ શબ્દ કઈ બાપાનો છે ? અને તેનો શો અર્થ છે ?

ધીરજી—કોઈ માણસ ગુજરાતનું નામ જાનું સમજવા સાર એક અક્ષર કોચી લીટીમાં અને એક નીચીમાં એ રીતે એ લીટીમાં લખાત પુછે કે “ગુરા” અને “ગરત” એ એ શબ્દો કઈ બાપાના છે ? તો આપ શું કહેશો ?

સાહેબ—એ ગુજરાતની બાપાના વિકૃત શબ્દો છે.

ધીરજી—તો “ સ્ટાર આફ ઇન્ડિયા ” એ શબ્દ પણ ગુજરાતી બાપાના વિકૃત શબ્દ છે.

સાહેબ—વાર, એના સાર અર્થ કહો જોઈએ ?

ધીરજી—એક કાવન કોઈએ પ્રશ્ન પૂછવાથી તેણે નાચે લખ્યા પ્રમાણે ઉત્તર આપ્યો હતા.

મનહર છંદ—અંતર્લોપિકા.

સીતાપતી પાસ ચંડી ચેષ્ટા કરવાને આલી,
સીતાન સ્વરૂપ રૂપ આપનું સમારીન;
શંકરના ચંડી પ્રિયા પછી કેવું પામી દ્રજ,
જાણું તો લખો ઉત્તર અંતર કિતારીને;
કવિએ વિચાર કરી કહે હલપતરામ,
લખી આપી એ લાટીઓ સરસ સુધારીને;
એક લીટીમાં લખ્યું જે “એકતા પેસા ચંપ્રી” ને,
ખાજી લખી “સ્ટારઆફ ઇન્ડિયા” વિચારીને. ૭૮

સાહેબ—હું સમજ્યો. એમાંથી એવો ઉત્તર નિકળ્યો કે ચેષ્ટા કરતાં આપે ફસાઈ ચન્ડિ પ્રિયા.

ધીરજી—હા સાહેબ, એજ અર્થ છે.

એક સ્કાલર—નહિ નહિ, એનો અર્થ ખીજો છે.

ધીરજી—હા, ખરી વાત. ખીજો અર્થ પણ હું જાણું છું.

સાહેબ—કહો જોઈએ.

ધીરજી—નવ નિશાળાઆઓએ એક મહેતા-જીને નવ પ્રશ્ન પૂછ્યા હતા. તેના ઉત્તરમાં મહેતા-જીએ એ લીટીઓ લખી હતી.

મનહર છંદ.

પ્રશ્ન

ઉત્તર

સૃષ્ટિ સજનારનું શું નામ?

સૃષ્ટા

શું લોભીને પ્યાડું.

જર

હિંદુસ્થાનદેશખીજેહશે?કોઇખંડમાં.

ના, આ

બ્યંગન સ્કાર તે શું ?

રેફ

શી પેસાની ત્રણ ચાલે?

પાછ

હવાકેવી હશે કહો હિમાળાના કુંડમાં

હન્ડિ

વલ્લભ શી વસ્તુ ?

કાયા

અનેકજોડીયા?કાણુજેવિધાવાળા?

સજનારે,પાઠકા

વળી જે લડે રિપુ પ્રચંડમાં.

સ્ટારઆફઇન્ડિયા

ગુણિ પ્રશ્ન લખી લીટી “સજનારે પાઠકા” ને

સ્ટારઆફ ઇન્ડિયા ઉભી લીટી અખંડમાં. ૭૯

સ્કાલર—એ અર્થ પણ નહિ. એ શબ્દનો અર્થ તો એવો છે કે, હિંદુસ્તાનનો તારો.

ધીરજી—વાર, “મની” એ શબ્દનો શો અર્થ છે ?

સ્કાલર—‘મની’ એટલે નાણું.

ધીરજી—વાર, અમે કહીએ છીએ કે મની એટલે ખીલાડી. માટે એક શબ્દના અનેક અર્થ થતા હોય તેમાંથી એકાદ અર્થ અમે કહી આપીએ એટલે બસ છે.

સાહેબ—વાર, યુરોપખંડ આદિકના ખીજા દેશોના લોકો ટોપીઓ પહેરે છે અને હિંદુસ્તાનના લોકો પાઘડીઓ બાંધે છે, એ ઠરાવ ક્યારથી અને ક્યાથી થયો હશે ?

ધીરજી— મનહર છંદ.

ભૂતળના લોકે એક સમે ઇંદ્રભોવનમાં,
જૈને જુદી જુદી ભેટ બાવથી ધરાવી છે;
શ્રીકે તો ઇસાપનીતિ આરમે નાઇટ ઇંગ—
લીશે શેખસપીયરની પોથી પરકાવી છે;
હિંદુઓએ હોંશ મરી પંચતંત્રતણી પોથી.
આપી તે તો ઇંદ્રને આધક બલી બાવી છે;
હાપે હલપતરામ ખીજાઓની બંધ કરી,
હિંદુઓને હમેશાંની પાઘડી બંધાવી છે. ૮૦

દાહરો.

ઈંદ્ર કહે યુરોપિયન, “હિંદુ-કવિત તદ્બીર;
બને ન” ભાં લગી બેસજો, સભા ઉઘાડે શીર ૮૧

એવામાં વાધરી લોકોએ શહેરના કોઈ માણસનો
ભૂતનો વળગાડ કાઢતા સાર વળામણું કાઢેલું. તે
ડાકલું વગાડતા વગાડતા સીમાડા તરફ જતા હતા.
ભૂતના વળગાડ વાળો ધુણતો જતો હતો. તે રાજાને
વેગળથી જોઈને:—

સાહેબ--આ ડાકલું શું બોલતું હશે? અને
તેમાં શા અર્થ હશે? તે તમે જાણતા હશો!

ધીરજ--હા સાહેબ, એ ડાકલાની ભાષા પણ
અમે સમજીએ ખરા.

સાહેબ--કહો જોઈએ, તે શું કહે છે?

ધીરજ-- દાહરો.

મુંબઈના લોકે કર્યો, વહેમતજો વિનાશ;
મુંબઈ શુણ્વતાં ભૂતને, તેથી ઉપજે ત્રાસ. ૮૨

મનહર છંદ.

રામ નામ શુણ્વી લાગે નાસવા લંકાના લોક,
ચંડ મુંડ ચડી નામે ખેદ ધણો ખોલે છે;
હેવલાક? નામે, ખાય હબક દરામખોર,
સિંહ સોર શુણ્વી મૃગ ત્રાસે તેની તોલે છે;
કેક કહે કાશી કાશી કલે પાપ નાશી જાય,
દિક્ષી દિક્ષી શુણ્વી દેવો નાસનાજ ડોલે છે;
દાખે દક્ષપત તેમ ભૂતને બગાડવાને,
ખોંખેરખોંખે ખોંખે ખોંખે ડાખલું આ ખોલે છે. ૮૩

એવામાં એક આંખા ઉપર કાચલ ખેડી ખેડી ક્રૂ !!!
ક્રૂ !!! એવો મધુર સ્વર કરતી હતી. તે જોઈને:—

ઠાકોર--મોર, પોપટ, હંસ આદિક સુસ્વરવાળાં
પક્ષીઓના શરીર ઉપર ઈશ્વરે સારા રંગ લગાવેલા છે,
અને આ કાચલનો મધુર સ્વર છતાં, તેના શરીર
ઉપર કાળો રંગ કેમ લગાવ્યો હશે, તે પણ તમે
જાણતા હશો !

ધીરજ--હા, એ પણ અમે જાણીએ છીએ.

ઠાકોર--ત્યારે તે કહો જોઈએ.

ધીરજ--જે કોઈ પોતાના ગુણના અભિમાનથી
સડને કુત્સિત કહે છે તેનું પોતાનું કાળું મોં ઘાય છે.

મનહર છંદ.

કાકિલાની કાયા ઘડી કંઠ તેનો સારો કરી,
કેવો રંગ દેવો દેવે દીલમાં વિચાર્યો છે;
પછી તેને પાંચ પ્રશ્ન પૂછીને પરીક્ષા કરી,
જાણી ગરવિષ્ઠ તેથી ગરવ ઉતાર્યો છે;
કેવો હંસ કેવો મોર કેવાં શુક સારિકા છે,
જે પુછ્યું તેનો જવાબ “ક્રૂ” કહી પોકાર્યો છે;
કહે દક્ષપત તેજ કારણથી કરતારે,
કાકિલાની કાયા વિષે કાળો રંગ ધાર્યો છે. ૮૪

સાહેબ--તમને જે પુછીએ તેનો જવાબ દેવામાં
તમે નકાર બણવાના નહિ, કેમ વાર?

ધીરજ-- દાહરો.

કદી નકાર કરે નહીં, દિલ ઉઘાર દાતાર;
તો ચતુરાઈ ઉચારતાં, કવિ ક્યમ કહે નકાર.
જો આણુમારે અધિપતિ, કરે નકાર પ્રકાર;
તો શુભ કવિની શારદા, જડથઈ જપે નકાર. ૮૫

સાહેબ--હિંદુસ્તાનમાં બહુ પ્રખ્યાત ગૃહસ્થો ક્રિયા
ક્રિયા થઈ ગયા છે, તેઓનાં નામ કહો. કેમકે
મારે ઇતિહાસનું એક પુસ્તક રચવું છે.

ધીરજ-- અન-વયાલંકાર-મનહર છંદ.

પૃથ્વીરાજરાસાથકી પડે છે પીછાન જે;
ચુહાણુ પૃથ્વીરાજને વડા કવિ વખાણતા;
ભૂપ ભોજરાજ આજ સુધી ભોજપ્રખાંધથી,
દીશી આવે છે જે એને પાંડિતો પ્રમાણતા;
આખા હિંદુસ્તાનમાં તો એવા એવા હતા નર,
ઉઘારતા એની લોકો અંતરમાં આણતા;
ગુજરાતમાં જનમ્યો હતો રરખીદાસ, ખાંજો;
જનમ્યા ન જનમ્યા તે અમે નથી જાણતા. ૮૬

સાહેબ--ત્યારે હાલના વખતના કીર્તિવાળા
ગૃહસ્થોની કીર્તિનો નોંધ તમે કંઈ લખી રાખ્યો છે
કે નહિ? કેમકે દેશમાં ફરવા નીકળીને તપાસ કરીને
તે લખી રાખવાનો કવિનો ધર્મ છે, કવિએ પોતાના
ધરમાંજ ખેશી રહેવું તે ઠીક નહિ.

૧. ખરાબ. ૨. ગુજરાતી ભાષાના કવિને રખી-
દાસ સિવાય કોઈએ મદદ આપેલી જણાતી નથી.

ધીરજી--

મનહર છંદ.

હિમત ન જાણે તેની કીરતી કરીએ કેમ,
કહો એના પિતાનું અમારે ક્યાં કરજ છે;
વગર તેડાવ્યા જઈ વદીએ વખાણ વડાં,
એ યદી તો ધણું સાઈ અમારૂં ધરજ છે;
જરતણા મદ્યી તે આંખો ખોલી જેતા નથી,
શારદાનો વર શીર અમારે જરજ છે;
જેને કવિજનની ગરજ નથી જણાતી તો,
એવા મગરની અમારે શી ગરજ છે. ૮૭

પછી સાહેબે એક સર્ટિફિકેટ લખીને ધીરજને આપવા માંડ્યું અને કહ્યું કે તમારી તકશક્તિ ધણી સારી છે, અને તમારી કવિતા સર્વોપરી છે માટે હું તમને આ સર્ટિફિકેટ આપું છું તે લો અને તેમાં મેં તમારી કવિતા તથા તકશક્તિની તારીફ લખી છે. તે કાઢને દેખાડશો એટલે તેની તરત ખાતરી થશે.

ધીરજી--સાહેબ, અંચમાં લખ્યું છે જે કસ્તૂરીમાં સુગંધ છે, તે સાખીત કરવા સાફ સોગન ખાઈને કે સાક્ષી આપીને કહેવું પડતું નથી. તેમજ મારી કવિતા વિષે મને ખાતરી ન હોય તો મારે આપ સરખા ગૃહસ્થોને આજીજી કરીને સાક્ષી લઈને સહીઓ કરાવવી પડે. પણ હું તો જાણું છું કે સાક્ષી-ઓની સહીઓ બતાવ્યાથી, તરત એવું જણાય કે તેમાં કંઈ માલ નહિ હોય માટે આજીજી કરીને ભોકાની સાહેદીઓ કરાવી લાવ્યો છે. તેથી ઉલટી મારી કવિતાની કિમત ઘટી જશે, અને મારી કવિતા છે તેજ મારે સર્ટિફિકેટ રૂપ છે. બીજાની સાક્ષી આપવાની મારે જરૂર નથી. મારા મનમાં અદેસો હોય તો હું સાક્ષીઓ કરાવું.

મનહર છંદ.

સાહેબ સોંપો છો સર્ટિફિકેટ તે સારી વાત,
આપનું બોલેલું અંગિકાર હું બધું કરું;
પણ એક પ્રશ્ન પૂછું એનો તો ઉત્તર આપો,
કવિનું ક્યેલું તજ કેમ હું નવું કરું;
કવિતા ને કસ્તૂરી તે સાક્ષી વિના સિદ્ધ થાય,
હરખડી એવું પ્રતિપાદન તો હું કરું;
એ વિના ઉત્તમ કામ કહે દલપતરામ,
સમજાવી કહો સર્ટિફિકેટથી શું કરું. ૮૮

દાહરો.

સંપ કરી કદી સો જણા, કહે કનકને તુમ્હ;
પણ અંતે જુદા પડે, હોય હેમ જો સ્વમ્હ. ૮૯

સાહેબ--કોઈ સાહેબ લોક ગુજરાતી કવિતા-માં પૂરું સમજતા ન હોય, તેવા પાસે તમારે જવું પડે તો આ સર્ટિફિકેટથી તેના મનમાં કંઈક અસર થાય.

પછી ધીરજએ સર્ટિફિકેટ લઈને ઉપકાર માન્યો.

અંક ૭ મો.

એક કવિ મોટા યોગ્યાવાળો માથે મોટો તર-જાળ બાંધેલો, અને કૂડે કટારી ખોશલી હતી તે નીચે લખેલા દોહરા બોલતો આવે છે.

દાહરો.

કુધ્યા? પુસ્તક કાપિને, એનો ન કરીશ અસ્ત;
ફરતો ફરતો ફારબસ, આહક મળ્યો ગૃહસ્થ. ૯૦
પાટણ કેદ પડી હતી, અકળાઈ થઈ અંધ;
સરસ્વતીના કાર્યસે, બહુ છોડાવ્યા બંધ. ૯૧

સાહેબ--આ કાણ છે?

દહલો--એ વઢવાણના દેશન ગઢવી છે. જ્યારે સર અરસકીન સાહેબ રાજકોટમાં આવ્યા હતા, ત્યારે આ કવિએ એવી હિમત ધાલી કે મેં મારી કવિતાથી દેશી રાજાઓને રીઝતીને જાગીર તથા ધણા શિરપાવ લીધા છે. પણ જ્યારે કોઈ સાહેબ લોકને રંજન કરૂં ત્યારેજ મારી કવિતાની ખાતરી થાય. એવું ધારીને તેઓ રાજકોટ ગયા. પોતાની કવિતાથી અરસકીન સાહેબને ખુબ રંજન કર્યો, એટલુંજ નહિ પણ તે સમે હજુરમાં બેઠેલા કેટલાએક કાઠિયાવાડના રાજાઓને પણ રંજન કર્યા. ત્યારે સાહેબે અતિ ખુશી થઈને રાજાઓને પૂછ્યું કે આવા કવિનું સન્માન કરવાની તમારા દેશમાં કવી રીત છે?

સરદારોએ કહ્યું કે તે રીત એવી છે જે મુખ્ય સરદાર હોય તે એક રકમ આપીને એક યાદીપત્રમાં પોતાના નામની સહી કરે. પછી બીજાઓ પોત-

૧. કાગળ ખાનારો જીવડો કુધ્યા.

પોતાની ખુશી પ્રમાણે રકમો ભરીને તે નીચે સહીયો કરે છે.

પછી અરમકીન સાહેબે એમ કયું. તેથી ગઢવીને આશરે બે હજાર રૂપિયા મળ્યા.

સાહેબ—આપણે વઢવાણને મુકામે તે મળ્યા હતા, અને તેમની પાસેથી એક પુસ્તક મળેલું છે.

દક્ષ—હા સાહેબ, એજ.

સાહેબ—ગુજરાતના કવિયોએ સાહેબ લોકોને રંજન કરેલા ખરા.

દક્ષ—મનુદગીશનકમાં કહ્યા પ્રમાણે “અજ્ઞઃ સુક્ષ્મમારાધ્ય” કાં તો એક અજાની હોય તેને કે નિહાનને રંજન કરી શકીએ પણ થોડું ધણું જાણીને મગર થમને અધમળ્યા લાકગની પેટે ધુંધવાનો હોય, તેને અમે રંજન કરી શકીએ નહિ.

ત્યાં દેશગગદવી આવીને સલામ કરીને ઉભા રહ્યા.

સાહેબ—એવે ડિયો એક ગુણ છે કે જેથી બધા લોકો વશ થાય ?

દેશગ—એવો તો પિતૃય ગુણ, અને જીભની મીઠાશ છે.

ઇંદ્રવિજય છંદ—વિભાવનાલંકાર.

કીરતિ કાટિ ગણી વધી કારમી કીરતિ કારણદાનનદીધુ
નામ અમૃત્ય કયું અવની તળ આપ અમૃત્યનું પાન નપીધું;
દુર્જન જીતી લીધા દક્ષપત ન દાસ વિષે દયિયારજલીધું.
જંત્રનતંત્રનમંત્રજ્યા, વિનયીજનવિશ્વમધું રશકીધું. ૯૨

જીભની મીઠાશ વિષે-લેદકાલિશગોક્તિ.

કામ શુણી અરધે કથને જઈ, કાશક તુમ્પ કરો કદી ફેદી,
શીત વૃષા ન-વિચારકરો, ન વિચાર કરો રજની વહિ સૂરી;
લાડુજલેખિજમાડીગુઓ, અછને પીરસોઠઠણાફાણુંદી,
કોડ કરો દલપત કહે પણ, જીભમિઠાશની વાતજ જૂદી. ૯૩

સાહેબ—ગુજરાતમાં સુધારવાળાએ શાં શાં કામ કર્યાં ?

દેશગ—સુધારવાળાએ બડી બહાદુરી કરી છે.
જે કામ થવાની આશા નહોતી એવાં એવાં કામ કર્યાં છે.

મનહર છંદ—નિદર્શના.

સુનરના સાંચા લાવ્યા, સાંચા લાવ્યા છાપવાના,
તે તો વડી દેશ વિષે દેહલત વધારી છે;

જંત્ર મંત્ર જાદુતણી જમણા જે ભાગી નાખી,
તે તો વડી કરેલી વાલજી વિદારી છે;
સારી સૌના અંતરમાં અસર ઉતારી છે જે,
એ તો અહીં આભમ થી વાઢળા ઉતારી છે;
કીધી કન્યાશાળાઓ જે કહે દક્ષપતરામ,
તે તો મહા મણિપર માથે મેખ મારી છે. ૯૪

સાહેબ—તે જોઇને કુધારાવાળા દીલગીર થયા હશે.

દેશગ—

ઇંદ્રવિજય છંદ—અસંગતિઅલંકાર.

ઇજનમાં અગની કપજ્યો, અગનાનિનું અંતર તેયિ તપાયું,
કાનિયો ભણિ કાપિ કુચાલ, કુશોકનું કાળજી તેયિ કપાયું;
માપયિ મેદનિ ક્ષેત્ર મપાય, કુન્નિતલું મન તેયિ કપાયું,
છાપયિ પુસ્તક પત્ર છપાય, છકેલનિછાડિએકછપાયું. ૯૫

સાહેબ—દેશમાંથી હવે રાજ્યનું અધેર મટયું કે નહિ ?

દેશગ—આગળનાં રાજ્યો કરતાં તો ગણું સાફ છે, તોપણ હજી કેટલીએક બાબતમાં અધેર છે ખરું.

મનહર છંદ—વિશેષાલંકાર.

લાંચીયાનું ગયું રાજ્ય તોય નથી ગઇ લાંચ,
જીલમી રાજ્ય ગયા ને જીલમ જાહેર છે;
લાકડાનાં ગાડાં મૂક થોડું આપી લૂટી લે છે,
કેર કરનાઈ રાજ્ય જતાં કાળો કેર છે;
નિરખનું નામ લઇ દામ નથી દેતા પૂરા,
લૂટારા પીંઢારા જતાં લૂટ ઠેર ઠેર છે;
કહે દક્ષપત દીનનાથ તે આ દેશમાંથી,
આંધળો અમલ કાઢ્યો તથાપિ અધેર છે. ૯૬

સાહેબ—પણ મુસલમાનોના રાજ્યનો જીલમ તમે બૂલી ગયા, કે સાંભરે છે ?

દેશગ—

મનહર છંદ—સ્મૃતિઅલંકાર.

હિંદુ મહીપાળતણી બેટીઓ બેગમે બની,
જેતાં તેની કપરો કંપારો ઉભાવે છે;
જીલ્યાવેરાની વાત જીના જનો કહે જ્યારે,
ત્યારે અતિ હેવામાંથી હીમત હાવે છે;
દેવળ ને દેવની મુરતીઓ ખડિત પડી,
રૂઢ મહાજયમાં નિમાજ તો પઢાવે છે;

દેખી એવું ઠામ ઠામ કહે દલપતરામ,
જુલમી અમલની વખત થાદ આવે છે. ૯૭

સાહેબ—આ વાગતી ઘડીઆળનું એક કવિત
કહો નેહએ.

દેશળ—મહાકાળ (એટલે હમેશાંની વખત)
અને એક માણસને સંવાદ થયો હતો તે સાંભળો.

મનહર છંદ—નિરૂક્તિ અલંકાર.

અરે મહાકાળ તને માપથી મપાય નહિ,
એવું અભિમાન મિથ્યા અંતરમાં ધરે છે;
સેકન મીન્યુટ ને કલાકના ટકોરા કરી,
આ ને ઘડીઆળ તાં માપ તો ઉચારે છે;
કહે કાળ, હું અમાપ, માપવા ને મને ઇચ્છે,
માપતાં ને માપતાં ઉમર ખોમ મરે છે;
પડિતોને પુછી જુઓ પોતે દલપતરામ,
એ તો ઘડીઆળ માપ અવરનું^૧ કરે છે. ૯૮

કાકોર—અમારી તરવાર અને તેની સાથે આ
એક છરી છે તેનું કવિત કહો નેહએ.

દેશળ—

મનહર છંદ—વિલાપનાલંકાર.

પેખી એક પાણી વાળી, કંચળી ધરેલી કાળી,
રૂપાથી રૂપાળી, માયાવાળી છે મરદની;
આંખો નેતાં અણીયાણી, મજબુત મુઠવાળી,
પડે જેના પંડ પર દેનારી દરદની;
પુત્રી કદી રાખે પાળી, હોય એક હાથ વાળી,
સ્વામી સંગ જવા સજ્જ થાય છે શરદમાં;^૨
હાથે દલપતરામ, નામ નેતાં નારી પશુ,
મોટા મોટા મરદને મેળવે ગરદમાં. ૯૯

સાહેબ—વિચારવંત માણસનાં લક્ષણ કેવાં લાયક?

દેશળ— મનહર છંદ.

ધારવાનું ધારે, ને ન ધારવાનું ધારે નહિ,
ધારવા ન ધારવાના ધારે ને આધારને;
બોલવાનું બોલે, ને ન બોલવાનું બોલે ન,
ને બોલવા ન બોલવાનો તોલ બોલનારને;

૧. કલાક અથવા અવર એટલે ખીજાઓનું માપ
કરે છે, કે તે કેટલું જીવ્યો. માં માપ થઈ શકે નહિ.

૨. શરદ રૂપમાં દીવાળી ઉપર સ્ત્રી સાસરે જવા
સજ્જ થાય છે અને તરવાર મુલકગીરીમાં જવા
સજ્જ થાય છે.

બક્ષ કરે બક્ષ, ને અબક્ષનો ન બક્ષ કરે,
બક્ષ ને અબક્ષનો ને લક્ષ બક્ષકારને;
દેખવાનું દેખે, ને ન દેખે દલપત કહે,
ને દેખ્યાથી દેખનાર દેખે જમદારને. ૧૦૦

રળિયો^૧—પરમેશ્વરે આંખો કરી છે તે સાં
નરસું જેવા સાંજી કરી છે. માટે તમે કહો છો
તે ઠીક નથી. એ તો આંખનો ધર્મ આંખ કયે જાય,
અને મનનો ધર્મ મન કયે જાય તેમાં આપણે શું?

દેશળ—ભાઈ, આ તો રાજસભા છે માટે
અહીં તો શુદ્ધ વાચા બોલો કે જેવો રાજની નીતિ.
સમાન તેનો બોજ પડે. અને જે બોલો તે કલમ
ચાર લોકો શુદ્ધ જાણીને મનમાં ધરે નહિ, તો તે
વાચા અને બધી વાત ગધાગાના જેવી અને તોલ
વગરની, જેવી એક મજે ચાલે તેવી માન. અને જે
વિચાર વિનાની વાચા બોલો, તેનો લોકો તો તોલ
કરે. અને શુદ્ધ વાચા ધરવાથી સુખ જેવો ધર્મ
ચાલે છે. કદાપિ રાજની વાત પશુ ને બોલતાં
બુદ્ધિ સજે નહી, તો તે જક જેવી વાત જાણી;
માટે સાતેગમ મોકળા, એવી જેમ તેમ વાત બોલ
નહિ. તે વિષે કવિત સાંભળ.

સોળ પાંખડીપ્રબંધ—ધનાક્ષરી છંદ.

વાચા બોલો શુદ્ધ જેવો રાજનીતિ સામે બોજ,
ચાર લોકો ધરે સુધ જાણી ને ન તે કલમ;
જેવી તે તો વાચા ખરનીજ તે સગળી વાત,
વિના તોલે ચાલે જેમ એક મજે માન તમ;
વાચા ને વિચાર વિના બોલો તે તો લોકો તોલે,
શુદ્ધ વાચા ધરે ચાલે ને સુખ જેવો ધરમ;
ગવનનીએ જાણી જકની ને તે મતિ ન સજે,
સાતેગમાં મોકળા ન બોલ વાત જમતમ. ૧૦૧

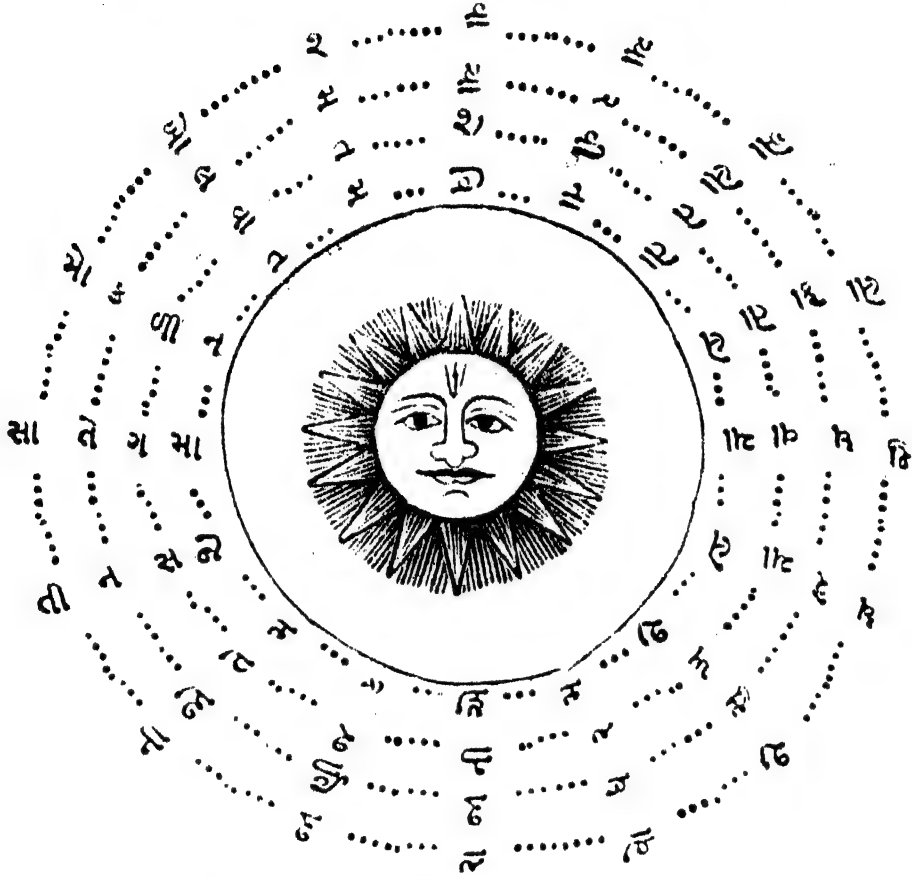
સાહેબ—એ કવિતામાં કંઈ ચમત્કારી અલં-
કાર છે કે?

૧. જેમ વિલાપતમાં નામીચો મસ્કરો ખરચોલ
હતો, તેમ અમદાવાદ જીલ્લાના રાજીસરમાં નામીચો
મસ્કરો રળિયો ગઢવી થઈ ગયો છે, તેની કેટલી-
એક વાતો આખી ગુજરાતમાં પ્રસિદ્ધ છે; માટે
વિદુષક જેવું બોલવું હોય ત્યાં અમે રળિયા ગઢવીનું
નામ દાખલ કર્યું છે.

દેશજ—હા સાહેબ, એમાં ચમત્કારી ચિત્રા-
લંકાર છે. એમ કહી, આ નીચે પ્રમાણે સોળ
પાંખડીનું કમળ ચીત્રીને તેની દરએક પાંખડીને

એક એક અક્ષર અનુક્રમે લખને કવિતાનાં બે ચરણો
વાંચ્યાં, પછી દરએક પાંખડીની આખી લીટીઓ
વાંચીને ખીજાં બે ચરણો વાંચી સંભળાવ્યાં.

સોળ પાંખડી કમળ પ્રખંધ—ધનાક્ષરી છંદ.

સર્વે સભાસદોએ તે ચિત્ર કવિતા હાથમાં લ-
ખને વાંચી જોઈ, અને કહ્યું કે બહુ સારી યુક્તિ-
બનાવી છે.

સાહેબ—ક્ષમા વિષે એકાદ કવિત બોલો.

દેશજ— મનહર છંદ.

ક્ષમાયકી સદ્ય સર્વ શત્રુનો વિનાશ થાય,
ક્ષમાયકી સર્વ સુખ પામીએ પલકમાં;
ક્ષમાયકી જગતમાં જશ્વ તો જરૂર જામે,
ઝેર જાળ અંધી જામ ક્ષમાની ઝલકમાં;
કુકથનકેરી કદી કાળજે ગંઠાઈ ગાંઠ,
છુટી જાય છેકાછેક ક્ષમાની છલકમાં;
દીલ દીશ દલિ રાખી દેખો દલપત દાખે,
ક્ષમાની ખૂબી તો ખૂબ ખાસી છે ખલકમાં. ૧૦૨
કાંઈ કહે સારો કે નકારો કહે કાંઈ કદી,
માન અપમાન નાંખો મનમાંથી મારી તે;

કનકગું પારખું કરે કનક કૂટનાર,
કાયામાં કનકને છે કેવું કષ્ટકારી તે;
છેદન, ફેદન તથા તાલન, ધર્ષણ કરે,
દીપી દીપી દેહની દેખાડે તેજદારિ તે;
દેખી દેખી દુનિયામાં દાખે દલપતરામ,
શાણ લોક શીખી લો સોનાની રીત સારી તે. ૧૦૩
પછી સલામ કરીને ખુરશી ઉપર બેઠા.

અંક ૮ મો.

એક ખારોટ નીચે લખ્યા પ્રમાણે જાએ સ્વરે
બોલતો આવે છે.

બાપ, આજ સુધી તું ક્યાં સંતાઈ રહ્યો હતો.
અમારાં પુસ્તકોને ઉધેઈ વળી મઈ, કેટલાંક વેચી ખાધાં,
અને અમારાં છોકરાં ખીજી નોકરી કરવા લાગ્યાં.

સાહેબ—આ કાણ આવે છે ?

હજી.—એ વીળપરના ખારોટ ભગવાનદાસ છે. એમના બાઈ કુંવર ખારોટ સારા કવિ અને ભક્ત-રાજ થઈ ગયા. તેનાં બનાવેલાં ગુજરાતી બાષામાં જુદા જુદા રાગનાં સારાં પદ છે, અને આ ખારોટને કવિતા બોલવાનો તથા વાતો કહીને સરદારોને રીઝવવાનો આવરો છે, તથા જમાનગીરી કરે છે તેથી બહુ કરીને સાદરામાં રહેવું પડે છે.

પછી ખારોટ આવીને સક્ષાત કરીને ઉભા રહ્યા.

સાહેબ—ખારોટ તમારે કેટલા દીકરા છે ? અને તે શું કામ કરે છે ?

ભગવાન—મારો મોટો દીકરો લેખો ઇસ્તના મહારાજ સાહેબની હજીરમાં નાકર છે, અને બીજો મંમળદાસ છે, તે આપની કાર્તિક સાબળાત હવે કવિતાના પ્રથેનો અભ્યાસ કરે છે. તેનામા કવિતા-શક્તિ છે. ત્રીજો બાઈમા છે, તે પણ એવું ધારે છે કે પરદેશમાં જઈને કવિતાનો ખૂબ અભ્યાસ કરે. જો તેને પ્રભુ જીવે તો રાખશે તો તે સારો કવિ થશે એવી આશા છે.

સાહેબ—વાદવિવાદ કરતાં અંતે કાણુ હારે એ વિષે કવિત આવડતું હોય તો બોલો.

ભગ.—ગઈ રાતે ભવાયા રમ્યા તેમાં એક સરદારનો અને એક ફકડનો (રંગલા ત) વેપ અવ્યો હતો. પછી તે ફકડને પેલો સરદાર પકડવા ગયો એવામાં ફકડના પાયગમ્માનું નાકું સરદારના હાથમા આવ્યું, તેથી ગાંઠ છુટી ગઈ, અને પાયગમ્મો પડી જવા લાગ્યો. ત્યારે સરદારે કહ્યું કે નાકું બાંધ. ફકડે કહ્યું કે તું એમ બોલ, જે રંગલા બાપ, નાકું બાંધ, તા હું નાકું બાંધીશ, નહિ તો નહિ બાંધું પછી સરદારે તેને બાપ કહેવાની ના પાડી, પણ વાદવિવાદ કરતાં અંતે સરદારે હારીને તેને બાપ કહ્યો; ત્યારે ફકડે ખુશી થઈને નાકું બાંધ્યું તે વિષે—

મનહર છંદ.

ફકડને પકડવા જાણો સરદાર જતાં,
નાકું છુટ્યું ફકડનું ત્યાં પેલો પોકારે છે;
ફકડ કહ્યું તું મને બાપ કહે તોજ બાંધું,
નહિ તો ન બાંધું તેની શરમ તો તારે છે;
મનાવતાં બાજી રીતે માને નહિ તેનું મન,
બાંધ બાપ નાકું, અંતે એમ તે હિચારે છે,

હાથે દલપતરામ દેખી લ્યો એ દાખલાથી,
નિરક્ષજ જીતે, અંતે લાજવંત હારે છે. ૧૦૪
સાહેબ—કેવી બહાદુરીને ધિક્કાર કહીએ ?

ભગ.—એક શીંગરીએ વનમાં વાધને અળી
ડીમાં નાંખ્યો હતો. તેને એક દયાળુ માથુસે કાઢ્યો
ત્યારે વાધે બહાદુરી કરીને તે માથુસને મારી નાંખ્યો,
પછી તે વાધને એક પક્ષીએ ધિક્કાર કર્યો હતો

અપ્રસ્તુત પ્રશંસાલંકાર—મનહર છંદ.

ઝાડીમાં અળડી મળ્યે, પાડી મૂક્યો પારધીએ,
પાપી વાધ, તને પીડા પૂરણુ પમાડી છે;
દયાળુ મનુષ્યે દીડો, દયા તેને દીધ આવી,
તેથી તેણે તારી મારી છુટ્યાની ઉધાડી છે;
છાપો મારી છોડનારનાજ તે છોડાવો પ્રાણ,
તેમા તે શી જગમાં બહાદુરી જગાડી છે;
કહે દલપતરામ, કૃતચત્રા કરી નહી,
ખરેખરી કૃતચત્રા તે કરી દેખાડી છે. ૧૦૫

સાહેબ—આળસ છે, તે એક દુર્ગુણ છે, તે અભિમાનની, લેખની કે કોઈની ખરાબર રહીએ કે કેન. જેવી કહીએ ?

ભગ.—

મનહર છંદ—અનન્યાલંકાર.

આળસથી અભિમાન એટલું તો હતમ છે,
અભિમાનીને તો માન તાકવાનો ટેક છે;
લેખી પણ આળસથી લાયક લેખાય લેખ,
લાલચથી લઇ એસે ઉદમ અનેક છે;
કોઈ જન કંઈ કંઈ કંઈ કંઈ કુચાલ ઠાંકે,
વધારે નહિ તોપણ એટલે વિવેક છે;
આળસને કેના જેવી કહું દલપત કહે,
આળસ સમાન જુડી આળસજ એક છે. ૧૦૬

સાહેબ—ત્યારે ચોર અને જુગારી એ બેમાં
સારો નરસો માથુસ કાણુ કહેવાય ?

ભગ.—

મનહર છંદ—ઉપમેયોપમા.

ચોરી કરી ચોર પછી બોલે બહુ જુદા બોલ,
જુગારીને જુદા સન આ । જીભે જાર છે;
ચોર ચોરી કમ કરીને પાપે પેટ ખરે,
જુગારી જગતમાં ખરો હરાખોર છે;

ચોર ચીજ ચોરતાં ન લાવે લવલેશ લાજ,
જુગારી જુગારે જોતાં નિર્લજ નહોર છે;
કહે દલપતરામ કેને બસો ભુડો કહું,
ચોર જેવો જુગારી જુગારી જેવો ચોર છે. ૧૦૭

સાહેબ—દુર્ગુણને શી રીતે ટાળી શકાય ?

ભગ.—

મનહર છંદ—ઉપમાલંકાર.

દાસ જેવી ધીરજ ધરી અડગ ઉભા રહી,
ખડગ સમાન ક્ષમા ખૂબ ખખડાવીએ;
ખખતર જેવો સંપ સજીએ સગાંવાત્રાંમાં,
સેના જેવા સદા સદગુણો સંપડાવીએ;
તુરમની તુલ્ય બુદ્ધિ તરંગ તૈયાર રાખી,
રથ જેવો મનોરથ ચંચળ ચલાવીએ;
દુશ્મનો જેવા દુરગુણો દલપત કહે,
હીમત રાખીને તે હઠીલાને હઠાવીએ. ૧૦૮

સાહેબ—રાવણ અને ઐરાવણની રીતભાત કેવી હશે ?

ઠાકોર—જમની જમાત કેવી હશે ?

રેકાસર—વંતરીઓ કેવી હશે ?

રંજિયા—ચોર કેવા હશે ? મેં દીઠા નથી.

ભગ.—

મનહર છંદ—પ્રતિપાદલંકાર.

જુલની રાજની નીતિ જોઈ તો શી જરૂર છે,
રાવણ અંગવણની ભુડી રીતભાતની;
જુલમી સિપાઈઓની જોઈ હોય જો જમાત,
જોવાની જરૂર શી છે જમની જમાતની;
કુતડ નારીઓ જુઓ જેટલી નજરે ફરે,
જોવાની જરૂર મટે વંતરીઓ જાતની;
કપટી વેપારી જુઓ કહે દલપતરામ,
ખાતરી તેથીજ થશે તરકર સાક્ષાતની. ૧૦૯

ઠાકોર—એક ધર્મગુરુ એવું કહેતો હતો કે,
જેનાં છોકરાં નહાનપણનાં ઘોડીઆમાંથી વરે તેની
તો આનંદ છે. વળી કહેતો હતો કે દેશાંતરમાં જ
વાથી ધર્મ સચવાય નહિ, અને સ્ત્રીઓને બચાવવી
નહિ, તેનું શી રીતે સમજવું ?

ભગ.—

મનહર છંદ—અપહુનિઅલંકાર.

છોટાં છોકરાં વરાવી ફાવી શું કુચાગનું છે,
કુલાવાનું ફોક એ તો કાંઈ છે કહેશના;

પ્રવાસની ના પડે તે દેશના શું હિતસ્વી છે ?

હિતસ્વી ન હોય એ તો દુશ્મનો દેશના;

ધર્મનો ન મર્મ જાણે તે શું ધર્મગુરુઓ છે,

ગુરુઓ નહિ હરામખોર છે કહેશના;

વનિતનો વિદ્યાભ્યાસ વારે તે શું નિહજનન,

નિહજનન નહિ મોટા વૃષભ મહેશના. ૧૧૦

રંજિયા—તમે ગમે એવી કવિતા દેખાડો પણ
હું તમને બદું નહિ, મારા જેવી કવિતા તમારાથી
બની શકે નહિ.

ભગ.—તે કઈ કવિતા ? અને સરસમાં સરસ
ક્રિયા પિપ્પ ઉપર તમારી કવિતા છે, તે કહો,
એટલે બાળઓની કવિતા સાથે સરખાવી જોઈએ.

રંજિયા—મારી કવિતા બધીએ સરખી વખાણવા
જેવી છે. પણ મૂર્ખ હોય તે બાળઓની કવિતાને
વખાણે છે.

ભગ.—હંસનો અને કાગડનો સંવાદ સાંભળ.

મનહર છંદ.

કાગ કહે રાગ મારો હંસથી રસીક રૂડો,

અંગતણો રંગ પણ જાણનાર જાણશે;

મરદની મુછે રંગ હોય હંસ અંશ જેવો,

રંગ બાંધી, રંગ મુજ અંગ તુલ્ય આણશે;

પતિવ્રતા પતનિનો પતિ પરદેશ હોય,

પતિજથી તે તો મારા બોલને પ્રમાણશે;

શું કહું વિશેષ વાત શુણો દલપતરામ,

વિવેક વિનાના લોક હંસને વખાણશે. ૧૧૧

હંસ—હંસ કહે હાડીયા તું ચાડીયાની ચાલ છોડ,

બાડીયા તારા તે બોલ ચાહી કાણ આપશે;

આપનાં વખાણ આપોઆપ કરે આપ મુખ,

હુનિયા તો દેખશે તેવા જ ગુણ દાખશે;

માન મળે તને, તો હું નથી અપમાન દેતો,

માન અપમાન જોગ માનવીઓ બાખશે;

દાઝે બબ્બો દ્રવ્ય કરે તેથી દલપત કહે,

રાગ રમ રૂડો ગણી તને કાણ રાખશે. ૧૧૨

ભગ.—જીવ બાલીને સારીગંઠે અભ્યાસ કર્યા
વિના કશું કામ આવડે નહિ. ખાલી મમત કરવો
તે ખોટો છે; અને દેવકૃપા પણ જોઈએ.

મનહર છંદ—દષ્ટાંતાલંકાર.

સોની કદી શીખતપણથી ધંધો શીખ્યો નહિ,
ધડવા પડે તો પછી ઘાટ ન થડી શકે;
તરવા ન શીખ્યો નર તરવાની તક પડી,
પાણી તણા પુરથી તે પાર ન પડી શકે;
સુખપાલે બેસી ફર્યા, પછી પગ આવી પડે,
ચપળતા લાવી નહિ ધોડલે ચઢી શકે;
શબ્દધારી હોય પણ શબ્દવિદ્યા સાધ્યાવિના,
લશ્કર સાથે કદી તે નહીં લડી શકે. ૧૧૩

રસોષ શીખ્યા વિના સરસ ન રસોષ થાય,
ખાશી શકે તો કદાપિ બાફણું બઢાય છે;
હોય નહિ તારી, તેણે હાથપગ હલાવ્યાથી,
પાર ન પમાય પણ પાણી ડોળાય છે;
પંડિતના પુત્ર પાસે પુસ્તક અપાર હોય,
પઢ્યા વિના તો તેનાથી પાનાં ફેરવાય છે;
શબ્દવિદ્યા સાધ્યા વિના દાખે દલપતરામ,
કટક કપાય નહિ, કોળાં તો કપાય છે. ૧૧૪

જોશી—ખારોટ, તમારું શરીર દુગળું કેમ છે ?

ભગ.—મારું શરીર એવું જ હમેશાં રહે છે.

જોશી—તમારે હાલ પનોતી છે, માટે કોઈ તીથેને કાઠે મહના મંત્ર જપાવો, કે હનુમાનની બાધા રાખો.

ભગ.— ઇંદ્રવિજય છંદ.

શીગણ્વીત્રહની ગણિએ, મહનાથર થયે ચિત્તચાલિયિતારે!
માનવટયું હનુમાન તણું, હનુમાન પિતા અન્યોએલમિયારે!
તીરથ અથ ન સારિ શકે, સડ તીરથ દેવ દિડો દગનારે!
દેવતણા અધિદેવ પલજો, અન્યદેવ ઉપાસન સર્વવિસારો. ૧૧૫

પછી ખારોટ સલામ કરીને ખુરશી ઉપર બેઠા.

અંક ૧ મો.

એક કવિ આવીને સાહેબને સલામ કરીને હોમો રહ્યો.

૧ તરનાર. ૨ સૂર્ય ફાટામ્મ. ૩ જનિયો પાડે છે.

૪ પવન માડી બેચે છે.

૫ પાણી જળચક્રી ફેરવે છે.

૫ પરમેશ્વર.

સાહેબ—આ કોણ છે ?

કવિ—એ દેવરાસણના જેતસી ગઢવી છે, તે વાતોડા કહેવાય છે.

સાહેબ—વાતોડા એટલે શું ?

કવિ—કવિતા નહિ, પણ ફક્ત વાતો કરીને જ સરદારોનાં મન રંજન કરે છે. એ બાબતમાં તેણે ઘણું માન મેળવ્યું છે, અને તેના કુટુંબનું ગુજરાન પણ એમાંથી જ તે ચલાવે છે.

સાહેબ—કેમ જેતસી ગઢવી, તમે કવિતા કાંઈ શીખ્યા છો કે નહિ ?

જેતસી—હા સાહેબ, વાતોમાં છુટક કવિત બોલવાં પડે છે, માટે કેટલાંએક કવિત મેં મોઢે કરી રાખ્યાં છે.

સાહેબ—ચાતુર્માસના વર્ણનનું એકાદ કવિત કહો જોઈએ.

જેતસી— ઇંદ્રવિજય છંદ.

ધેરિ રહી ધનધોરઘટા, ચપળાનિઃ છટા ચહુ પાસ તપાસું,
મોર કરે તતખીરથી તાંડવ, ખ ગિરે તુલ્ય બન્યુ વનખાસું;
કુંજવસમાન કહે દલપત, વડું અરવિંદનું ધનદ પનિદાસું,
આતુરતાથી કરે વિરહાતુર, ચાતુરનું ચિત્ત ચાતુરમાસું. ૧૧૬

મનહર છંદ.

વાદળું કે ખુરશી છંદ કે ઈનસાફદાર,
મેધ ગર્જના કે ગિરો છે શિરતેધારની;
વીજળી કે વક્રીલ છે તારા કે ગંગારા લોક,
રશિ સૂર્ય છે કે જ્વળિ સાક્ષી પૂરનારની;
ધરી જળધારાઓ કે લેખણ છે લખવાની,
મેદનીય મંગણ મોટી યુક છે તુમારની;
દાખે દલપતરામ દુકાળ સગાળ લદે,
કળી શકે કોણ વાત ન્યાયના આકારની. ૧૧૭

સાહેબ—ચોમાસાની આઠમની રાતનું વરણન કરો.

જેતસી—ગયા શ્રાવણ શુદ્ધ આઠમની રાતે વાદળાં દોડતાં હતાં પણ વર્ષાદ થતો નહોતો. તે રાત એક સ્ત્રીના જેવી શોભતી હતી. તે સમયે એક કવિત મેં રચ્યું હતું.

૧ વીજળી. ૨ દેવનું વન. ૩ કુંડ. ૪ કમળ. ૫ ટાળું. ૬ વાણી. ૭ પૃથ્વી.

રૂપકાલંકાર—મનહર છંદ.

છુટા છુટા ખુટાવાળી બહુ સારી સાડી ઓઢી,
કાગિકા સમાન રાત્રી બાગિકા બિરાજે છે;
અધ્યયંદ્રને આકારે કનકનું આભૂષણ,
છાજે એવું જુઓ એની છાતીપર છાજે છે;
અંચળને છેડે જાની ફોકે છે ને ઉડી જાય,
પવનની ગતિ અતિ એવી વધી આજે છે;
કરીને જુઓ આ કામ દાખે દલપતરામ,
લાયક મરદાને નિહાળી નારી લાજે છે. ૧૧૮

એવામાં એક કારભારી આવ્યો. તેણે સોનાનાં
ધરણાં તથા ઉમદો પોશાગ પહેર્યો હતો. તે સઉને
સલામ કરીને, કવિને ખેસવાની ખુરશી ઉપર પોતે
બેઠો, અને કવિને સલામ પણ કરી નહિ. તેથી સઉ
સલાસદોના મનમાં એવું આવ્યું કે તેનામાં વિવેક
નથી.

સાહેબ—આ કાણ છે ?

કારભાર—એ એક કારભારી છે. તે બહુ હુશી-
યાર ગણાય છે. એક સમે સોનું, રૂપ, વગેરે કેટલી-
એક ધાતુ અમે ખરીદ કરી હતી. તેનો હિસાબ કરતાં
ધણા લોકો હુંચવાયા હતા, પણ આણે તરત હિસાબ
કરી આપ્યો. ધાતુની ધાતો તેને બહુ યાદ છે, અને
એકજ નહિ, પણ ધણા ધંધા તે કરે છે. રાત ને
દહાડો તેનાં કારખાનાં ચાલતાં હોય છે, તેથી તે
ખુબ રજે છે. એને ભલાં ભલાં ધરેણાં પહેરવા ઉપર
બહુ ભાવ છે, તથા કશા અપદક્ષણની દુર્ગંધ તેનામાં
નથી. વળી કચેરીના લોકો તેની આપર ગણે છે.
કવિના કામમાં આવે એવા પદ્યબંધ પ્રયોગો રચે છે,
અને એવો ટેકવાળો છે કે, ઘણી તરેહના ટેક રાખે
છે, તેમના એક પણ કાઈ છોડવી શકે નહિ.

સાહેબ—કવિરાજ, આટલા બધા ગુણ વાળા
પુરુષનું એક કવિત કહો જોઈએ.

જેતસી—સાહેબ, એટલો બધો અર્થ એકજ
કવિતમાં દાવવો મુશ્કેલ છે, તોપણ મારી શક્તિ
પ્રમાણે કહું.

ઇંદ્રવિજય છંદ.

ધાતુની ધાતબણી ભલી ભાત, રજે દિનરાત ધરી બહુધંધો,
ભાવ ભલેજ ભલાં ધરી બૂપણ, દે તજ દૂપણની દુરબંધો;

રાજસલાસદ લાજ ગણે, કવિરાજ કરે પદ્યબંધ પ્રયોગો,
ટેક અનેક ન છેક છુટે, પણ એક વિવેક વિના નર અંધો.

કારભાર—એક નવો મિત્ર હાલ અમને મળ્યો
છે. તે પડે ગમે તેવો હોય, પણ અમારું કામ એનાથી
થાય એવું જણાય છે.

જેતસી— મનહર છંદ.

મીઠળ આહાર તે ન જાણીશ આહાર કયો,
કરેલા આહાર સુધાં બહાર કદાવશે;
પાપણીને પરણી ન જાણીશ જે સુખ પામ્યો,
પામેલું એ સુખ દુખ રૂપ દેખાવશે;
અનીતિનું નાણું તે ન જાણીશ કમાયો નાણું,
કમાયેલા નાણાનાય કાંકરા કરાવશે;
દુષ્ટ મિત્ર દેખીને ન રીઝો દલપત કહે,
ખરા મિત્ર સાથે પણ ખેદ ઉપજાવશે. ૧૨૦

કારભાર—સત્યવાદીની પરીક્ષા કેમ થાય ?

જેતસી—ખરી પરીક્ષા કરવી હોય તો, તેને
વર્તમાનપત્રનો એડીટર બનાવવો; પછી જોવું કે
પોતાના વગવાળાની વાત કેવી લખે છે, અને બી-
જની કેવી લખે છે. તે ઉપરથી તરત પરીક્ષા થાય,
કે તેને ખનિસાફનું કામ સોંપ્યું હોય તો કેવું કરે ?
એક રાજ પાસે મુનસફની પરીક્ષા આપવા સાર
પાનાચંદ નામે વાણીઓ ગયો હતો. તે સમે રાજ
સોગઠાંબાજી રમતો હતો.

મનહર છંદ.

મુનસફી કામની કરો પરીક્ષા પૃથીનાથ,
પાનાચંદ નામે કાઈ પુરુષે કહ્યું જઈ;
પૃથ્વીપતિ તે પજો પાસા ખેલતો હતો ને,
પાસે બેઠો પાનાચંદ દષ્ટિ ખેલમાં દઈ;
રાયના ત્યાં પડ્યા બાર પક્ષ રાખી પાને કહ્યું,
પડ્યા છે પોબાર સામી સોગડી મરી ગઈ;
કહે દલપતરામ પૃથ્વીપતિએ કહ્યું,
પાનાચંદ હવે તારી પરીક્ષા પૂરી થઈ. ૧૨૧

કારભાર—ધર્મ વિષે એક કવિત કહો જોઈએ.

જેતસી— ઇંદ્રવિજય છંદ.

શું થયું સાકર ખાંડ સહીન રસોઈ રડી ધરમાં નિત્ય રાંધ્યે,
શું થયું જો નૃપ સર્વની સાથ સદૈવ સનેકનું સાંધ્યું સંધ્યે;

શું થયું આરસ? સુંદરથી, દર બંદર અંદર મંદિર ખાંધે,
ધર્મ ધર્મો ન દિલે દલપત, કુકર્મની કાવડ તો રહી કાંધે. ૧૨૨

રણીયો—જેતસી ગઢવીના દેવ તો મોચી છે.
(એમ કહી મશ્કરી કરી.)

જેતસી— ઢાહરો.

રચી ચરમનાં પૂતળાં, અખડ સર્વ અવેવ:
જે પછી તે શ્યતાં કરે, તે મોચી મુજ દેવ. ૧૨૩

મનહર છંદ.

ચામડનાં પૂતળાં રચે છે ચતુરાઈ કરી,
ચામડના બળદો ને બકરા બતાવે છે;
ચામડના હાથી ઘોડા હજારો હજાર રોજ,
બુના ભાગી જતા નવ નવા નીપજાવે છે;
ચામડની ગાયો બેશો શુદ્ધ દુધ દોવા દે છે,
ચામડના પોપટને રાણીઓ પદાવે છે;
કરે એવાં એવાં કામ કહે દલપતરામ,
એવા મોચીની અમોને ભક્તિ લલી ભાવે છે. ૧૨૪

જેની જેતાં ગામો ગામ પેઢીઓ છે કામોઠામ,
ચામડના ધધાવળો વઢો તે વેપારી છે;
બુનાં બુનાં ચામડનો છેક ચૂરેચૂરો કરી,
તે ચૂગનાં તાજાં રચે તેવી હોશીઆરી છે;
મોટા મોટા લોક તેના માલની સંભાળ રાખે,
ભૂપતિના ભૂપ જેવા જેના કારજારી છે;
દેશે દેશમાં છે નામ કહે દલપતરામ:
એવા મોચીને વિશેષ વંદના અમારી છે. ૧૨૫

હાડકાનો માળો માંસવાળો રૂપીરાળો રચી,
કાચ જેટ જડયા કાણુ જાણુ કેમ કાચીને;
ચતુરાઈથી ચગવ્યું ચામડું રૂપાણું આણું,
ટેલો ન જણાય કેમ ઘાલ્યો આર ઘોચીને;
લાલે ચાલે હામ ધાલે ભાલે લડે ભેગ પાડે,
મોઢ જેવા પર્વતની પાડે ટોચ કાચીને;
કેવું ચામડાનું કામ કીધું દલપત કહે,
માન મેલી મોટો દેવ માનું છું તે મોચીને. ૧૨૬

ઠાકોર—જેણે જેમ માની લીધું તે ખરું.

જેતસી— ઇંદ્રવિજય છંદ.

માનિલીધાથિયર મનમાનતું, કયાંઈ કદાપિ શુભ્યું નથી કાને,
સત્યજસત્ય ગણાય સદૈવ અસત્ય ગણાય અસત્ય નિદાને;

૧. આરસ પહાણુ.

શું થયું જે દલપત કહે કદી, લેખલખ્યો શુભ પુસ્તક પાને,
વ્યર્થ કુટે શિર અર્થસરે નહિ, પથ્થરને મણી પારશ માન્યે.

સાહેબ—આ ઠેકાણે ચર્ચા ચાલે છે તેમાં કા-
ઈના બોલવામાં શબ્દોનો ફેરફાર આવે તો તમે સુ-
ધારવાની મૂચના કરો કે નહિ?

જેતસી— મનહર છંદ.

શિખામણુ શુદ્ધ દેતાં વચન વિરૂદ્ધ માને,
તો શા માટે તેમ કરી વ્યર્થ વેઠ વહીએ;
ભાખીએ ભલાને માટે તોપણ તે બુંદું ગણે,
કદ્યમાં રોપ રાખે તેથી દૂર રહીએ;
જેને મન ગમે જેમ ભણે કરે તે તો તેમ,
શા માટે સંતાપ એવો શ્રમ કરી સહીએ;
કહે દલપતરામ ચુપ રહીએ તે કામ,
કહેતાં દિલદું માને તેને તો ન કહીએ. ૧૨૮

ઢાહરો.

જન્મનશી ભાષા તથા, ધર્મ અને પાશાક:
આપ આપનાં સૌ ગણે, સૌથી સરસ અથાગ. ૧૨૯

તેના દોષ બતાવનાં, ઝાઝું ઉપજે ઝેર:
મુણી સાંખે ગંભીર જન, હલકા રાખે વેર. ૧૩૦

અંક ૧૦ મો.

એક કવિ સભામાં ખુરશી ઉપર બેઠો હતો તે
આ નીચે લખેલો સેરઠો બોલ્યો.

સેરઠો.

વિસરી જશે કો વાર, હકુમન રહનરાખલ તણી;
પણ નહિ પડે વિસાર, કીર્તિ કદી કિન્હાકની. ૧૩૧

સાહેબ—આ ક્યાંના કવિ છે ?

હલ.—એ અમદાવાદના કવિ ઉત્તમરામ નૌતમ-
રામ વીસળનગરા નાગર છે. તે અમદાવાદમાં આ-
પને મળ્યા હતા. તેમના બાપના કાકા આદીનરામજી
કવિને માનાજી ગાયકવાડ પાસેથી કવિતાના ઈનામમાં
“છેગાણું” એવા નામનું ગામ વીસળનગર પરગણામાં
મળેલું છે, તેની ઉપજ દરસાલ હજાર રૂપિયાની છે,

૧. હનરાખલ કંપની—ઈસ્ટ ઇન્ડિયા કંપનીને ક-
હેતા હતા.

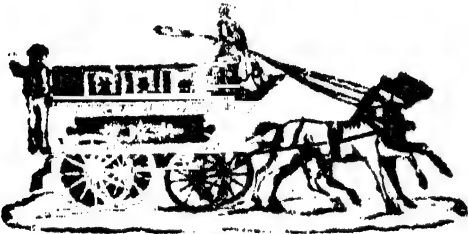
તે આદિતરામ કવિની ભાણેજના દીકરાને હજીસુધી મળે છે. અને આદિતરામજીના પિતા કેવળરામજીએ અમદાવાદના નવાબ કમાલખાંના હુકમથી હિંદુસ્તાની ભાષામાં “બાબી વિલાસ” નામે ગ્રંથ રચેલો છે, તેથી તે નવાબના વંશના જુનાગઢ, રાધનપુર, અને વાગશીનોરના નવાબોએ વર્ષાસન કરી આપેલાં છે, તે અઘાપિ સુધી આ ઉત્તમરામજીને મળે છે. ઉત્તમરામજીએ કવિતા રચવાનો મહાવરો રાખ્યો છે.

સાહેબ—કવિરાજ, વાણીમાં વધારે માલ હશે, કે વિચારશક્તિમાં ?

ઉત્તમરામજી— કવિત.

વાણી ને વિચારશક્તિ, વિશ્વમાં અમૂલ્ય વસ્તુ,
એ થકી અનેક જ્ઞાન મેળવે છે માણસો;
બંનેમાં બહુજ માલ બંનેનો તેવોજ તાલ,
એકને અધિક ઓછી જરૂર ન જાણુશો;
વાણી છે શરીર ને શરીર છે વિચારશક્તિ,
અંતરમાં એકનો અનાદર ન આણુશો;
સારી રીતે શણગારી બંનેને શોભાવો સારી,
કહે દલપત મિથ્યા મમત ન તાણુશો. ૧૩૨

સાહેબ—વિલાયતી ગાડી વિષે બોલો નેંદરે.

ઉત્તમરામ— સવૈયો.

આગળ હોય સિપાઈ ઉભા, અને અશ્વ અનૂપમ હોય અગાડી,
સારથિ બે શણગાર સહીત, ચલાવે તુરંગમ ચોટ લગાડી;
પોઈશ, પોઈશ, પાઠ કરે મુખ, પંથ જતા જન જ્ઞાન જગાડી,
દેખીજુઓદલપતકહે, સુવિમાન સમાન વિલાયતી ગાડી. ૧૩૩

સાહેબ—જુઓ આ મહારાણીજીનો શિક્ષક.
એમાં લખેલું છે કે, “ભલું ચલાનારનું ભલું ને ભુંડું
ચલાનારનું ભુંડું” એ કહેવત વિષે એક બે કવિત કહો.

ઉત્તમરામ— કવિત.

દાણા વેચનાર દાણા સંઘરી દુકાળ માગે,
દેખાશે દુકાળ એવા દાણા વેચનારને;
બીજાને ખુગડવાને ખરેખાત ખોદે ખાડ,
જણાશે બીજાએ એવી ખાડ ખોદનારને;

કાઠકને કણ દેવા રસ્તા વચે કાંટા વેરે,
વાગશે વિશેષ કાંટા કાંટા વેરનારને;
ભલું સૌનું ઈચ્છશે તેનું તો બાઈ ભલું થશે,
ખુરું થશે બીજાઓનું ખુરું ઈચ્છનારને. ૧૩૪

સોખતીનો જીવ લેવા સિંહને જગાડે જઈ,
જરૂર તો મોત થાય તે જગાડનારનું;
પારકી અકીરતીનું વાળું જે વગાડે વડું,
વાળે અપજશ વાળું તે વગાડનારનું,
લોલથી કે દોષથી જે લોકનું લગાડે ધર,
લાગી ચુક્યું ધર જાણો તે લગાડનારનું;
સુધરે સુધારનારનું ને દલપત કહે,
બગડે બેશક બીજાનું બગાડનારનું. ૧૩૫

સાહેબ—મહારાણીના મુગટને આશીર્વાદ આપો.

ઉત્તમરામ— સવૈયો.

દિગ્વિજયી વિજયાકુંવરી, વિજયાદશમી શતસુધી વિરાજે,
લાજજહાજ, ગરીબનિવાજ, સદાશુભરાજ સમાજ ગણાજે;
બાળકની પ્રતિપાળક માન છે, તેમ પ્રગ્ન પ્રતિપાળક થાજે,
રાજકરોમહારાજકૃપાથકી તાજ રહે શિરઉપર તાજે. ૧૩૬

સાહેબ—વાર, ફેરોગ્રાફી જખી પાડનારની,
અને ચિતારાની કળા ઉત્તમ કહેવાય કે કવિની ?

ઉત્તમ—વિક્રમ અને ભોજની પાસે હુશીઆર
ચિતારા હતા, પણ તે રાજાઓની કીર્તિ કવિઓએ
જેવી અમર રાખી છે, તેવી ચિતારા રાખી શક્યા
નથી. કહ્યું છે કે:—

સવૈયો.

ઉજ્જયિનીપતિ પાસ હતા બહુ, અંચળચિત્તચતુરચિતારા,
આકૃતિ ઉપરની અવલોકી, અતિ ચતુરાર્થચિત્તરનારા;
એ જખી આજ આવી ન રહી કહી, વાતકરેનકહીવણુજારા,
ચિત્રચરિત્રતણાંચળાંબહુમાંડીગયાકવિલોકઅમારા. ૧૩૭

સાહેબ—માણસની આશા કેવી છે ? તે વિષે
એક કવિત કહો.

ઉત્તમરામ—ભૂમધ્ય રેવાએ રહીને નેંદરે તો
ધ્રુવનો તારો પૃથ્વીને અડયો હોય એમ દેખાય.

પછી તેના સામા સો સો મૈલ જઈએ, તેમ તેમ દર
સૈકડે પા ઘડી દહાડે ચડ્યા જેટલો ધ્રુવનો તારો
જાઓ જણાય. કહ્યું છે કે:—

કવિત.

ભૂમિ મધ્યરેખા પર રહીને જે બાળાએ તો,
દાસે ધ્રુવ તારો જાણે અવનીને અજો છે;
સનમુખ ચાલી મૈલ સોગસે જુઓ તો જાઓ,
ચળકશે જાણે દિન ચાર ઘડી ચજો છે;
જેમ જેમ જૈએ સામા તેમ દર સો સો મૈલે,
પાઘડી પ્રમાણમાં જાઓ નજરે પજો છે;
એમજ આશાનો અંત અગજો રહે અત્યંત,
પાસે પાસે જઈ કહો કાઈએ પકજો છે? ૧૩૮

સાહેબ—વાર, કેવા જનો પોતે અમર્ય હોય
પણ પછીથી સસ્તા થઈ જાય?

ઉત્તમરામ—એકાવળીઅલંકાર—સવૈથો.

હસતા હસતા ફીક આગર ઠાઠ, ધન ધરી ધર્મતણી ધસતા,
હસતા હસતા ફરી ફેલ વિષે, વિપત્તિ જન સંગ વિષે વસતા;
ખસતાખસતા પછી ખુબ ગયાજ, તજ રીરીત તણા રસન,
પસતાય પછી દલપત કહે, સસતા નહિ તે થઈ સસતા. ૧૩૯

સાહેબ—મે સગા બાઈએ હોય, પણ તેઓ-
ની ખુદ્દિ અને નશીબ સરખાં હોતાં નથી. તે વિષે
કહો જોઈએ.

ઉત્તમરામ— સવૈથો.

પંખીથકી પ્રગટે પણ પંખીજ, ચારપગાં પશુ ચારપગાંથી,
ચાય વનરપતિમાંથી વનરપતિ માણસતેમજ માણસમાંથી;
ન્યૂન વિશેષ ન લેશ દિસે તન, માત તથા તન તાતનાથી,
દેહ મજે દલપત કહે, પણ ખુદ્દિ નશીબ અજબર ક્યાંથી? ૧૪૦

એવામાં એક બાવો ઈરના મહારાજ પાસે રહેતો
હતો, તે બોલી ઉઠ્યો, કે અમારે ભજૂત લગાવવાનો,
ગેર લગાવવાનો, વગેરેના મંત્રો છે, માટે તમે આ
ટીકું કહ્યું છે તેનો મંત્ર તમે જાણતા હો તો બોલો,
નહિ તો ટીકું ભૂંશી નાખો.

એક ઠાકોર—ત્યારે બાવાજી, લંગોટીનો પણ
મંત્ર હશે કે ?

બાવો—લંગોટીનો મંત્ર તો નથી.

ઉત્તમરામ—લંગોટીનો મંત્ર હું જાણું છું.

ઠાકોર—બોલો જોઈએ.

ઉત્તમરામ—એક છોકરો તેના બાપના કલામાં
રહ્યો નહિ, અને કશું ભણ્યો નહિ, તેથી મોટો થઈને
બાપથી જુદો થઈ રખડતો ફર્યો, અને છેલીવારે બાવો
થયો. તેને દિક્ષા આપતી વખતે તેનો ગુર પાનાં ફેર-
વતો હતો, ત્યારે પેલા છોકરાના બાપે પૂછ્યું કે
પાનાંમાં શું જુઓ છે? ગુરએ કહ્યું કે આ છોકરાને
લંગોટી વળાવતો મંત્ર જોણું છું. છોકરાને બાપે
કહ્યું કે તે મંત્ર મને આવડે છે. પછી નીચે લખ્યા
પ્રમાણે કહી દેખાડ્યો:—

સવૈથો.

સારી શિખામણ તું ન શિખ્યોજ,
શિખ્યો ખજતાજ ખરેખરી બોટી;
તેં કથનો કદી કાન ધર્યા નહિ,
મેં તુજ કાજ કહ્યાં પણ કોટી;

બાવન અદારની ખરફી બની,
જેશી બરાબર તેં નહિ બોટી;
લક્ષ્મિ મળ્યાની હવે તજ લાલચ,
લાડકડા સુત વાળ લંગોટી. ૧૪૧

એવામાં એક ધરડી ડોશી, કેટલી બહુ વાંકી
વજેલી રસ્તે ચાલી જતી હતી તે સઉની નજરે પડી.
ત્યારે બાવાએ કવિને પૂછ્યું કે પેલી ડોશીએ રસ્તા-
માં કાંઈ વસ્તુ ખોઈ હશે, તે ખોળતી જતી હશે, કે
શાવારતે આટલી બધી વાંકી નમીને ચાલતી હશે?

ઉત્તમરામ—એક એવી ડોશીને તમારા જેવા
કાંઈ જુવાને પૂછ્યું હતું તેનો ઉત્તર ડોશીએ આપ્યો
હતો તેનું એક કવિત છે.

સાહેબ—બોલો જોઈએ.

ઉત્તમરામ— કવિત.

કેટલી નમેલી ડોશી દેખીને જુવાન નર,
કહે શું શોધો છો કશી ચીજ અછતી રહી;
કહે ડોશી બાળપણું ખબર વિના મેં જોયું,
જુવાનીમાં દીવાની તારા જેવી ગતી રહી;
છવાઈ જરાની છાયા, કાયાના વિખાયા બધ,
ગાયા ન ગોવિંદરાયા, માયામાં મતિ રહી;
જુકી જુકી ડોકી વાંકી રાખી દલપતરામ,
જોતી હું ફરું છું જે જુવાની ક્યાં જતી રહી. ૧૪૨

બાવો—(એક ધરડા ઠાકારને) કેમ કાકા, ખરી વાત કે ?

ઠાકાર—(કવિને) કાકા સંસ્કૃતમાં કેને કહેવાય ?

ઉત્તમરામ—કાગડાને.

બાવો—ત્યારે ધરડા માણસને કાકા કેમ કહેતા હશે ?

ઉત્તમરામ—નિશ્કિત અલંકાર.—સવૈયો.

જેખનમાં જીવતી જરકારણ, સાંખી રહ્યાશિર સંકટશાકા,
પ્રાંઠપણે દલપત કહે, તતખીર તણા ન તજ્યાજ તડાકા;
ખેશ વિશેષ મરાણ બરાબર, કેશ થયા પરિપૂરણ પાકા,
તોય ક્યો ન પ્રપંચનિવારણ, કારણ એજ કહે સહુ કાકા.

એવામાં તે ઠાકારનો પગ બાવાજીને અડક્યો,
તેથી બાવાજીને ક્રોધ ચઢ્યો.

સાહેબ—જગ્યાની સંકડાશ હોય તો મોકળા-
શ કરીએ. કેમ તમે એટલામાં સમાઈ શકતા નથી કે ?

ઉત્તમરામ—હેત હોય તો એક વેંતમાં સમાય,
અને હેત ન હોય તો આખી પૃથ્વીમાં પણ સમાય
નહિ. કહ્યું છે કે:—

કવિત.

હોય જે હંયામાં હેત, વેંતમાં વિરામ કરે,
દાર સાથે દાર રહે છે જુઓ જહાનમાં;
દાર અને દેવતાને દ્રેષ જે વિશેષ છે તો,
માય નહીં પાત્ર મોટા માટલા સમાનમાં;
શીમાડને માટે મહીપતિયો સંગ્રામ સજે,
તો શી રીતિયે સમાય સાંકડા સંસ્થાનમાં;
કહે દલપતરામ રમા સાથે રમાનાથ,
પ્રીત છે તો પોઢી રહે પ્રાગવડ પાનમાં. ૧૪૪

સાહેબ—ધનમદ, વિદ્યામદ, જેખનમદ અને
અધિકાર વગેરે દરએક મદથી આંધળા થઈ જવાય
ત્યારે ચારે મદ બેળા થાય તો કેમ થાય ?

ઉત્તમરામ—સવૈયો.

જેખનનો મદ, તે ધનનો મદ, તેમ ત્રિજે અધિકાર તણોછે;
વિદ્યતામદ તેથી વિશેષ, હમેશ ઘટે નહિ એમ ધણો છે;

અધ થવાય અકેક મદે, મદ બે મળતાં બદલો બમણો છે;
દેખીશકે દલપતકહે કેમ, ચારમળે મદ ચારગણો છે. ૧૪૫

દાહરો.

મદથી મનુષ્યતા મટે, હોય બુદ્ધિની હાણ;
જે એવા મદ છરવે, જેવણા જન જાણ. ૧૪૬

સાહેબ—હિંદુશાસ્ત્રમાં એવો દાખલો હશે, કે
મોટા સત્યવાદીને જીકું બોલવું પડ્યું હોય ?

ઉત્તમ.—જાખોની લાંચ આપતાં જીકું ન બોલે,
એવા યુધિષ્ઠિર રાજા, મિત્રોના પક્ષ માટે લગાર જીકું
બોલ્યા હતા, તેથી તેમની અપકીર્તિ આજસુધી રહી
છે. લગાઈમાં અશ્વત્થામા પડ્યા, એવું યુધિષ્ઠિર બોલે
તો, તેમનું બોલ્યું સાચું માનીને કૌરવની ફેજ નાશી
જાય એવું હતું માટે અશ્વત્થામા નામના હાથીને મા-
રી નાખીને યુધિષ્ઠિર પાસે સાખ પૂરાવી. ત્યારે યુધિ-
ષ્ઠિરે કાને હાથ દધને કહ્યું કે અશ્વત્થામા નામનો નર
કે હાથી પડ્યો ખરો.

અધરા વૃત્ત.

જાખોની લાંચ લેતાં જરથકિજનજે, બોલજીકાન બોલ્યા,
સ્વાર્થ કે સંકટે તે સુખ દુખ સહીને સત્યતાથી ન ડાલ્યા;
સાતે ત્રિધૃતરીને, પછી અપજ્ઞશની ખાડમાં કીર્તિ ખોવા,
મિત્રોના પક્ષ માટે અસદઉચરીયા, કુંજરો વા નરોવા. ૧૪૭

સાહેબ—માણસમાં હરેક ગુણ થોડા થોડા હોય
તે ઠીક, કે એકજ ગુણ પૂરો હોય તો ઠીક ?

ઉત્તમ.—ખીજ ગુણ થોડા થોડા હોય તો ઠીક,
પણ એક ગુણ તો પૂરો જોઈએ. કહ્યું છે કે:—

દાહરો.

અધરા ગુણો અનેકથી, ગુણિજન નહીં ગણાય;
પરિપૂરણ ગુણ એક પણ, વિશ્વ વિષે વખણાય. ૧૪૮

સવૈયો.

મણિમાં લિનહીં રસવાસ, સુવાસ પ્રકાશ તણો ગુણ એક અનેક,
વળિ કરતુરીમાં હિસુવાસ વસે, પણ રપ કે રંગ ધતે નહિ છેક;
શુક કાઢિલા સ્વરસુંદરથીજ, વખાણ કરે સહ વિશ્વવિશેક,
સનમાન સદા દલપત ધરેજ, હશે ગુણજો પરિપૂરણ એક. ૧૪૯

સાહેબ—કેવું સન્માન મળે ?

ઉત્તમ.—ધમિર ધમ્જાથી તેને જેવું સ્થાનક મળે
તેવું તેને સન્માન મળે. કહ્યું છે કે:—

કવિત.

કુંજરનું કુળ જાતે જંગલનું જતાવર,
વાનર હરણુ રીંછ તુલ્ય કરે વનમાં;
મહાવતે પકડીને પુરમાં પ્રથમ આણ્યો,
ધાસ ભરી ભરી લાવે સદૈવ સદનમાં;
ધન આપી ધોખીએ ધોવા જવાને કાળે રાખ્યો,
રાળે રાખ્યો સેના શણગાર ગણી મનમાં;
કહે દલપતરામ જગતની રીત જુઓ,
રથાનક સમાન સનમાન મળે જનમાં. ૧૫૦

ઠાકોર—દુષ્ટ માણસ વિષે ખોલો.

ઉત્તમ.— સવૈયો.

શુભિચંત્રવાતધરેજ અનુત્તમ, ઉત્તમ વાત ધરે અજગી,
ધરીનેશિરપાગ અધર્મતણીજ, દુકર્મતણીજ કરે કલગી;
શુભસન્નજનની સુખકારિશિખામણ, સાંભળતાંજ ઉઠેસજગી
દલપતકહેજનદુષ્ટસદા, વિપયી જનસાથ રહે વળગી. ૧૫૧

એક સલાસદ—શ્રી ધણા શણગારથી શોભે
કે લાજથી ?

ઉત્તમ.— કવિત.

જૂમી રહ્યું જૂમણું ને જગડી રહેલી જાલ,
જમક જમક પગે જાંઝરી જમકતી;
ધરાણાં ધણાંક સોની સુધડે ધંડલા ઘાટ,
ધાધરાને ધેરે ધણી ધૂધરી ધમકતી,
ધમક ધમક ધરે ચરણુ ધરણી પર,
ધ્રુજે ધમકારે બધી ધરણી ધમકતી;
સન્યા શણગાર પણુ લાજ ને લગાર નહીં,
લાગી શણગારે લાજ યોગણી ચમકતી. ૧૫૨
એ લાજ કાણુ છે ?

સાહેબ—એ એક વકાલ છે.

ઉત્તમ.—કહો તો વકાલ વિષે એક કવિત કહું.

સાહેબ—કહો નેહએ.

ઉત્તમ.— કવિત.

રોગ કરે ભોગ ત્યારે વૈદને વિશેષ લાલ,
દેશ લંગ થતાં ખેસે ડાળી તો કમાઈને;
પડે ને દુકાળ રજે દાણાના દુકાનદાર,
લડે ને ભૂપાળ લાલ સો ગણા સિપાઈને;
માનવીઓ મરે ત્યારે લલો લાલ ભગીઆને,
અને અવતરે ત્યારે દામ મળે દાઈને;

દાખે દલપતરામ લડે લોક ઠામ ઠામ,

લલો લાલ તે સમે મળે વકાલ લાઈને. ૧૫૩

સાહેબ—પ્રીતિની રીતિ કેવી હોય તે વિષે
ખોલો નેહએ.

ઉત્તમ.— સવૈયો.

પાણિધિપાતગિન્નડિન્નમાનધિ, મેરધિમેટિઆણુચકિઝીણી,
સોમધિશીતળઆગધિઉન્નિહ, દુસુમધિ૧દ્રામળકાઠકઠીણી;
શર્પનખારેચકિસોગણીમૂરખી, પૂરિવળિપદમાથી૩પ્રવીણી,
પ્રીતનિરીતકહેદલપત, લલાધિલલીહડકાઈધિહીણી. ૧૫૪

સાહેબ—સાખાશ, ઉત્તમરામજી, તમે તમારા
વડીલોની વિદ્યાનો અભ્યાસ સારો રાખ્યો છે.

અંક ૧૧ મો.

સાહેબ—(એક કવિને નેહને) આ કાણુ
છે ? અને ક્યાંના રહેવારી છે ?

દલ.— દાહરો.

પુર મૂળી પરમારનું, જગત બધામાં જાણુ;
નોતમ ન્યાં બહુ નીપજે, કવિયો ને જડકાણુ. ૧૧૫

એ ખેંગાર ગઢવી, સારા કવિ છે, અને કાઠીઆ-
વાડના મૂળી ગામમાં રહે છે.

સાહેબ—તે આપણને મળ્યા હતા ?

દલ.—આપનો મેળાપ કરવાની તેમની ધણી
આતુરતા હતી, પણ આજસુધી મેળાપ થયો નહોતો,
તથાપિ તેમની તરફથી આપણને મદદ મળેલી છે.

સાહેબ—શી મદદ મળી છે ?

દલ.—જ્યારે સન ૧૮૪૮માં પુસ્તકોની ખોળ
કરવા સાર આપે મને કાઠીઆવાડ તરફ મોકલ્યો
હતો ત્યારે હું મૂળી ગયો હતો. તે વખતે જગદેવ
પરમારના અંધની લાળ, મને આ ખેંગાર ગઢવીએ
કહી હતી, કે તેમનો મામો જેઠો ગઢવી વાંકાનેરમાં
છે તેને ઘેર જગદેવ પરમારનો અંધ છે. તે ઉપરથી
આપણે રાજકોટની એજન્સીમાં લખીને તે અંધ
મંગાવી લીધો.

૧. પૂલ. ૨. રાવણુની ખેન. ૩. લક્ષ્મી. ૪. ઘોઝા.

સાહેબ—ત્યારે ખેંગાર ગઢવીનો આપણે જરૂર ઉપકાર માનવો જોઈએ.

દલ.—તે કવિતા સારી કરી જાણે છે. અને એક મોટા અંધ વ્રજભાષામાં રચવાનો તેમણે આરંભ કર્યો છે.

સાહેબ—ખેંગાર ગઢવી, તમે ગઈ રાતે ક્યાં હતા ?

ખેંગાર—ગઈ રાતે મેં એક નાટકનો ખેલ જોયો.

સાહેબ—નાટકમાં કોના કોના વેપ જોયા ?

ખેંગાર—સવૈયા—અપ્રસ્તુત પ્રશંસા.

નાટકિ નાટકના થળમાં બહુ લાયક વેપ ભલા ધરિ લાવ્યો, હાંશ થકી હરિચંદ નરેશ તણા ધરિ વેપ વિશેષ સુહાવ્યો; વેપ કર્યો પછી કર્ણ તણા વળી વિક્રમભોજ સંવાંગ ભજવ્યો, તેપછીતો દલપત કહે, નરકાવસરૂપ ધરી ફરી આવ્યો. ૧૫૬

મતલબ કે તમેજ, એ બધા દાનેશરીના અવતારી પુરૂષ છો.

સાહેબ—વાર, સરદારનો સ્વભાવ આકરો જોઈએ કે નરમ જોઈએ ?

એક ઠાકોર—સરદારનો સ્વભાવ જો નરમ પાણીના જેવો હોય તો પછી તેનો વક્કર પડે નહિ.

ખેંગાર—શાદૂલવિકીરિત વૃત્ત.

શીજો નમ્ર સ્વભાવ-શુદ્ધ જળનો, ચાલે નમીને સહી, રાખે ટેક અનેક આપ ઉરમાં, તે છેક છોડે નહીં; તારે છે હલકાજ-ને, પણ કરે ભારે તણા ભક્ષને, જ્યારે જોર કરી જવાજ નિકળે, પાડે વડા વૃક્ષને. ૧૫૭

સાહેબ—પૃથ્વીના જેવી ક્ષમા રાખનારા પુરૂષો કોઈ વખતે ક્ષમા છોડે કે ?

ખેંગાર—એક માટીખાણમાં આધે આધે ખોડતાં, ઉપલી બેખડ દુટી પડવાથી એ ત્રણ ખાઈડીઓ દબાઈ મુઈ તે સમે એક કવિને અને પૃથ્વીને સંવાદ થયો હોતો.

સાહેબ—તે કહો જોઈએ ?

ખેંગાર—શાદૂલવિકીરિત વૃત્ત.

૨ ઉર્વી તુજમાં રહે બહુ ક્ષમા, જે સર્વ જાણે નકી, માટીખાણ વિશે મરાઈ અખળા તો કેમ તારાથકી;

ખોલી ખોલ ઉદાસિ એમ અવની શું ધૈર્ય રાખું ધરી, એવા લોક, અનેક આગ્રહ ધરી, કાંતી તજ્જવે ખરી. ૧૫૮

સાહેબ—જે નર ગધેડા જેવો, કે ગાડર જેવો અસાની ગણાતો હોય, અને કશો હુનર ન આવડ્યાથી ડરમાં રહેતો હોય, તો કયા ઉપાયથી તે સારો થાય ?

ખેંગાર—વાંચવા અને લખવા શીખે તો સારો થાય. કહ્યું છે કે;—

સવૈયા.—સિંહાવલોકન.

નરમાં ગુણ જોનહિ હોય ખીજ, પણ એક ઉપાય ધરે કરમાં, કરમાંથી નજે નહિ કાગળને, ઉગતાદિનથી દિન આખરમાં; ખરમાં ન ખપે કદિ તેહ ખરેખર, તેમ ગણાય ન ગાડરમાં ડરમાં નરહું દલપત કહે, હરેરોજ ચડે ચિત હુનરમાં. ૧૫૯

સાહેબ—કળથી કામ સિદ્ધ થાય કે ખળથી અને જળથી ?

ખેંગાર—સવૈયા—સિંહાવલોકન.

કળથી કરિયે સિદ્ધ કારજ સર્વ, પડે પરતાવું ન પાછળથી, જળથી કરતાં કદિ, છેકબનેમુખકાળું, અકીરતિ-કાજળથી; જળથી, નમટેકદિધોધજીઓ, ધશીલોહીજીઓ કદીકાંખળથી, ખળથી દલપત કશું ન બને, સિદ્ધ કાજ કરાય સદા કળથી. ૧૬૦

રણિયો ગઢવી—ઝટ સમન્તઈ જાય, તે કવિતા મોળી લાગે છે.

ખેંગાર—નવો અભ્યાસ હોય ત્યારે તારૂં મેળાને શખ્દો ખેસારવા પડે તે કવિતા ક્લિષ્ટાર્થ થાય. પછી સારો અભ્યાસ થાય ત્યારેજ સરળ કવિતા રચી શકાય, અને ગૂઢાર્થ કવિતા કરવી હોય તો કંઠણ પણ થાય.

સાહેબ—રણિયો ગઢવી સમજી શકે નહિ એવો એક સવૈયા બોલો જોઈએ.

ખેંગાર—(પોતાના દક્ષતરમાંથી કાગળ, ખડીઓ, અને લેખણ કાઢીને એક સરૈયો રચીને બોલ્યા.)

સવૈયા.—ગુહાર્થ.

સૂકરિને કરતાર તણી, કરતાં વિનતિ ધર તે કરી આપે, સૂકરતાં ખડમાં પણ ખૂખ, જુઓખસમોઈ ખરેખરીવ્યાપે; સૂકરિને ખલ ખાય સદા, મળવા જન ઈશ્વરમાં મન થાપે, સૂકરિને કરડી દલપત કહે, વળી દેહળીનાં ફળ કાપે. ૧૬૧

રણિયા—સાલજો એનો ઉત્તર હું કહું.

સવૈયા.

ભક્તિ કરી કરતાં, વિનતા, નયજે ધર એવું પ્રભુકરિયાપે,
જે ખસખોઈવિષેજ રહે ખડ,તો ખડમાં ખસખોઈજવ્યાપે;
ચારિતણા ધનથી કરિધર્મ, પછી ખળખાય, પ્રભુમનથાપે,
દષ્ટિકરીકરડી દલપત, 'કુધી નર ફેફળીનાં ફળ કાપે.' ૧૬૨

ખેંગાર—ગૂઢાર્થનો ઉત્તર એવો હોય નહિ.
અને “શું કરીને” એમ મારા સવૈયામાં નથી, પણ
“સૂ કરીને” એમ છે.

રણિયા—ત્યારે ખીજો અર્થ તો મને સુજતો
નથી.

ખેંગાર—જેમ વગડમાં જઈને જોણે જણસ
હાડી હોય, તે ડાટનારનેજ જડે, તેમ ગૂઢાર્થ સરલ
રચ્યો હોય તોજ ખીજને જડે, નહિ તો તે રચનાર-
નેજ જડે.

સાહેબ—તમેજ અર્થ કરો જોઈએ.

ખેંગાર—એનો અર્થ એમ છે કે, “સૂ” અ-
ક્ષર કરીને પછી “તાર” કર. એટલે “સૂતાર” ની
વિનતિ કરતાં, તે સૂતાર ધર કરી આવે. અને પ્રથમ
“સૂ” અક્ષર કરતાં ખડમાં પણ, એટલે “સૂખડમાં”
ખરેખરી ખસખોઈ આવે છે, અને સૂ અક્ષર કરીને
“ખ” લખાય એટલે “સુખ” મળવા સાર માણસ
ઈશ્વરમાં મન થાય છે. અને “સૂ” અક્ષર કરીને
“ડી” કર, એટલે “સૂડી” સોપારીનાં ફળ કાપે છે.

એવી ચર્ચા ચાલે છે એવામાં એક ઠાકાર ખે-
ંગારની કલમ સુંદર હતી, તે જેવા સાર હાથમાં
લીધી. અને તે લેખણથી કેવા અક્ષર નીકળે છે, તે
જેવાની મરજી થઈ; તેથી કોરા કાગળમાં આ નીચે
પ્રમાણે અક્ષરો લખ્યા. “ હરાડ હોરીઓ હડી પૈસા
ભાર ધુપેલ લઈને, માથાં હોળતી હતી. ત્યાં એક
હોરે પોપટ ઉરાડી મૂક્યો. તે હોરીઓ ગોધાની તથા
જુનાધડની હતીઓ. ”

અક્ષર તો સારા નીકળ્યા. તે જોઈને ઠાકારે કવિ
ખેંગારને પુછ્યું, કે આ કલમ તમારી છે ?

ખેંગાર—(અક્ષર જોઈને) આ મારી કલમ
ન હોય.

૧. ફોધી.

ઠાકાર—આ બધો લખવાનો સામાન તમારો
છે. અને કલમ તમારી નથી એવું કેમ કહો છો?

ખેંગાર— કવિત.

વહોરાને હોરા લખે, અઢીને તો હઢી લખે,
લાખ વસા લખે, વળી હરાડ અઢારને;
કાંશકીએ કેશતણી ઓજો પાડે અખળા, તે
ઓળવું ન લખે, લખે હોળવું હકારને;
ઉડ ધાતુ ઉપરથી ઉગડવું લખવું, ત્યાં
ઉરાડવું લખે તજ ધાતુના આધારને;
કહે દલપત મારી કલમ ન કહું તેને,
જલ પણ પારકી જન લે એવા ઉચ્ચારને. ૧૬૩

ઠાકારે.

ઘોઘાના ગોઘા અને, ગડનો ઘડ થઈ જાય;
તો તેને સુજ કરતણી, કલમ કેમ કહેવાય. ૧૬૪

સાહેબ—હરેક વસ્તુ કે માણસ મોંઘું અને
સોંઘું સાથી થાય ?

ખેંગાર— કવિત.

હોય ઘણા હાથી, ત્યાં તો હાથી પશુ સાથી જેવા,
હોય થોડા હાથી, ત્યાં હાથી સોનાનું નાક છે;
થોડાં જ્યાં અંજીર, ત્યાં વજીર કે અમીર ખાય,
ઘણાં જ્યાં અંજીર ત્યાં તો સૌને મન શાક છે;
મળે ન મકાઈ, ત્યાં મકાઈનો મેવો મનાય,
મળે જ્યાં મકાઈ ત્યાં તો રાંકનો ખોરાક છે;
કહે દલપતરામ જેની જ્યાં અછત અતિ,
ત્યા તે મૂલ પામે, ને નપામે જ્યાં અથાક છે. ૧૬૫

સાહેબ—સજ્જનની શીખામણ કેટલાએકના
અંતરમાં ઉતરતી નથી, તેનું કારણ શું ?

ખેંગાર—જેમ કોઈ સરદારની છબી ફોટોગ્રાફ
ચંત્રથી કાચ ઉપર પાડે છે તેનાં બરાબર સાધનો
જોઈએ. તેમજ સજ્જનના અંતઃકરણની છબી સા-
માના અંતઃકરણમાં પાડવાને તેવાં સાધનો જોઈએ.

કહું છે કે—

કવિત.

કાચ જેવું સાફ કરી કાળજી કપટ કાઢી,
ચાંદીજળ જેવો વિશ્વાસ તેને ચોપડે;
સુવિચાર સુમતિ રૂપી ખીજ રસે રસાવી,
દૃષ્ટિરૂપી ચંત્ર સ્થિર વચે રાખવો પડે;

પ્રભુ-કૃપારથી રવિકિરણ સહાય હોય,
પ્રગટ પ્રબોધતણું પ્રતિબિંબ તો પડે;
પડે નહિ શુદ્ધ પ્રતિબિંબ દલપત કહે,
એમાં કશો અંતરાય અન્ય આવી જો પડે. ૧૬૬

સાહેબ—ઈશ્વરની માયા કેવી છે, તે વિષે
એક કવિત કહો.

ખેંગાર— કવિત.

અજ્ઞાનના પટ ઓથે કૃત્ય કરનાર રહ્યો,
કોઈ ન કળા શકે કે કેવી એની કાયા છે;
ભાત ભાત ચિત્રતણો ભાળીએ ભલો આભાસ,
છેક ન કહી શકાય એ તે કેની જાયા છે,
ક્યાંથી આવ્યાં, ક્યાં ગયાં, ને દષ્ટિએ દેખાયાં તે શું ?
મોટા મોટા મતિમંદ દેખીને મુઝાયા છે;
કહે દલપત જેવી જાદુતણા ૧ જ્ઞાનસની,
જીખીઓની જાયા એવી ઈશ્વરની માયા છે. ૧૬૭

ઉત્તમરામ—એક સમસ્યાનું કવિત છે, તેનો
અર્થ હું ધાડું છું કે ખેંગાર કવિ કરી શકશે.

ખેંગાર—તે કવિત બોલો. જો સમજાશે તો
હું ઉત્તર કરીશ.

ઉત્તમરામ— કવિત.

પીછાંવાળો છે તથાપિ મોર કે રમરાજ નથી,
પંખો રાખે છે તથાપિ પક્ષી ન પ્રમાણીએ;
કહે ગળીયલ રંગ કહો નહિ નીલકંઠ,
સેંથો પાડ્યો શીર, માટે શેવડોડ ન જાણીએ;
ધનનો ભંગારી, પણ ભંગારી કુબેર નહિ,
છે ચતુરકર ૪ પણ વિજય ન વખાણીએ;
પાળે છે સરસ્વતીને પણ નહિ પપિતામહ,
કહે દલપત એ તે કાળ ઉર આણીએ. ૧૬૮

ખેંગાર— દોહરો.

પત્ર લખે પીંછા વડે, છે ત્રિજોરિપતિ જાપ;
ચતુર કરે જન ચાહીને, એતો કાર્જસ આપ. ૧૬૯
એવામાં એક મસ્તાનો ભીખારી આવીને ભીખ
માગવા લાગ્યો. તેને કેટલાએકે કહ્યું કે, જા ગામમાં
જઈને કણીક કે લોટ માગી ખા.

૧ મેજકલેટર્નની. ૨. હંસ. ૩ ગોરજી.

૪. ચાર હાથવાળો અથવા ખીજને ચતુર કરનારો.

૫. બહા.

ખેંગાર— કવિત.

લક્ષ માટે લક્ષ બની ખાવી હોય ભીખ માગી,
મોટી મોટી માળાઓ ને કંઈ ધાલ કાટમાં;
ઉઘમ કરી અનાજ પામવાની ધમ્મકા હોય,
મારગ લે મુંબદનો ચાલ ચડીચોટમાં;
જનવા લણી જનવા માટે, પાસે પૂંજ ખાવા હોય,
વેળ લે વિદેશીનો ને બેશ આગમોટમાં;
કશુંએ ન સુજે તો તું કહે દલપતરામ,
કાંતો માગ કણીક, કે લક્ષ રાખ્ય લોટમાં. ૧૭૦

એક ઠાકોર—વાર, ગાય કે બેંશ રાખવી તે
ઠીક, કે ધોડું ઠીક ?

ખેંગાર—એક ધણી ધણીઆણીને એ વિષે વાત-
ચીત થઈ હતી, તેનો એક સવૈથો છે. તેનાં પહેલાં
એ પદ ધણીએ કહ્યાં છે, અને ખીજાં એ પદ ધણી-
આણીએ કહેલાં છે.

ઠાકોર—બોલો જોઈએ.

ખેંગાર— સવૈથો.

ગાય ભલી, ભલિ બેંશ વિશેષ, પતુરંગમજંગમજાતવખોડું,
દૂધ, દહીં, ઘૂત દેન-કદી, ચિર ઠામ રહે કરી કારજ થોડું;
પ્યારિ કહેપિયુ, પર્વતજો દિન, જો કદી જુદું પડેલ સજોડું,
ટાગિ વિજોગ, સંજોગ કરે, ધરમાં ધરનાથવસાવનું ધોડું. ૧૭૧

સાહેબ—મનનો સ્વભાવ કેવો છે, તે વિષે
એક કવિત બોલો.

ખેંગાર— કવિત.

મન રૂપી ઘોડો, જેનો વેગ નથી થોડો, જેનો—
જડે નહિ જોડો, એવો દોડ્યો જાય દૂર તે;
ગણે નહિ ટાઢ તાપ, ગણે નહિ પુણ્ય પાપ,
ગણે ન અમાપ પ્રાદ, પાણીતણું પુર તે;
ઉડીને આકાશ જાય, કુદીને કઈલાશ જાય,
પાતાળની પાસ જાય, જલદી જરૂર તે;
કહે દલપતરામ, શી રીતે લવાય ઠામ,
જો કદાપિ કરે આમ કાવતું કીતૂર તે. ૧૭૨

રજિથો—આવી કવિતા સાંભળીને આ સ-
ભાના લોકો રાજી થાય છે, પણ મને તો કંટાળો
ઉપજે છે. અને વળી આનું નામ તે કવિતા
કહેવાય કે ?

૧. ધોડું.

ઉત્તમરામ— કવિત.

જળદનું જળ જોઈ જવાસો પ્રજાળી જાય,
ભાનુનો આભાસ ભાળી ધૂડ ગભરાય છે;
સિંહનાં સંતાન દેખી હરણુ હમક ખાય,
૧ તારુક્ય-પ્રતાપ પેખી સાપ સંક્રાચાય છે;
ચંદ્રો રચકાર-મિત્ર દેખી દલપત કહે,
ચોરને ખચીત ચિત્ત ચટપટી થાય છે;
સોમ્યનાં સંતાન દેખી સોમ્યનું સુકાય તન,
સુકવિની કવિતાથી કુકવિ સુકાય છે. ૧૭૩

ખેંગાર—(એક કાગડને જોઈને) પેલો કાગડો
કાયલને ચાંચો મારે છે, તે વિષે કહો તો એક ક-
વિત કહું.

સાહેબ—ખેલો જોઈએ.

ખેંગાર— કવિત.

કહું તને શણુ કાગ, રડો નથી તારો રાગ,
કાયલનો કશો વાંક કાઢીએ તે કારણે;
કાયલ સાથે કંકાસ મિથ્યા તું શામાટે કરે,
બકવાથી તને કોઈ બાંધશે-ન બારણે;
સજ્જનારે સજ્જ્યો રવર, તેથી તું સંતાપ પામ,
બૈર કર્યે તારો વાંક થશે-ન નિવારણે;
દાખે દલપતરામ, માન નહિ મજે આમ,
માર મનમાંની રીસ, ધાર મન ધારણે. ૧૭૪

સાહેબ—ખેંગાર ગઢવી, હાલ તમારા ગામમાં
કોઈ તમારી પાસેથી કવિતાવિદ્યા શીખે છે કે ?

ખેંગાર—હા સાહેબ, કેટલાએક શીખે છે ખરા.
પણ એક રવિદાસ નામે ચારણ છે તે માફ નામ
રાખે એવો જણાય છે. કેમકે તે ધણો હુશીઆર
કવિ થશે.

ખેંગાર કવિનાં કાવ્ય સાંભળીને એક ઠાકર
ધણાજ ખુશી થયો, અને બોલ્યો કે કવિરાજ હું
તમને એક સારી ઘોડી બક્ષિસ આપીશ. એમ
કહીને પોતાના કારભારીને હુકમ કર્યો, અને તેજ
વખતે પોતાને ઉતારેથી ઘોડી મંગાવીને કવિને કહ્યું
કે આ ઘોડી તમે લ્યો. કારભારીએ કંબુસાઈથી તે
ધરડી ઘોડી મંગાવી આપી હતી. પછી ખેંગાર ક-
વિએ ઘોડી પાસે જઈને તેના મો આગળ કાન ધર્યો,
એટલે ઠાકરે કહ્યું કે કેમ છે ગઢવી ?

૧. ગરડ. ૨. ચંદ્ર. *

ખેંગાર—સાહેબ, ઘોડી મારા કાનમાં કાંઈ વાત
કહે છે.

ઠાકર—શી વાત કહે છે ?

ગઢવી—મનહર હંદ—લાલિકાલંકાર.

ઘોડી કહે છે જે મને ધણા ધણા જુગ થયા,
કોરવ ને પાંડવ તો કાલે થઈ ગયા છે;
રાવણ ને રામના સંગ્રામમાં હું સાથે હતી,
રઘુ રાજા મારી આંખ આગળજ થયા છે;
સાગર વલોવ્યો તે તો સાંભરે છે સર્વ મને,
દેવ તથા દૈત તો નજરે તરી રહ્યા છે;
જોડાવીને લાવ ગાડી, ખેશી બંને જણા જઈએ,
પ્રતિદિન પાળજે જે દિલમાંડી દયા છે. ૧૭૫

પછી ઠાકર કારભારી ઉપર બહુ ગુસ્સે થયો
અને પોતાને ચઢવાની ભારે ઘોડી હતી તે ગઢવીને
બક્ષિસ આપી.

અંક ૧૨ મો.

એક કવિ નીચે લખેલો સવૈયો બોલે છે.

સવૈયો.

વાક ૧ અથાક પિનાકપતી ૨ સમ,
વાકપતિ ૩ સમ વાક-વિલાસી;
ધારણુ ધીર સંસાર સુધારણુ,
કીર્તિ વધારણુ કષ્ટ વિનાશી;
જન ૪ તણા સુત જુકિત સુગ્ગણુ,
કૃપાણુ ૫ ને બાણુ-કળા અભિયાસી;
ક્ષત્રિતણા સુત તુંજ ખરેખર,
વાહરે વાહ વિલાયનવાસી. ૧૭૬

સાહેબ—(પોતાના કવિને) આ કાણ છે ?

દલ.—એ ભાવનગરના રાજા વિજયસિંહજીનો
કવિ હમીર રાવળ છે. એણે તે રાજાનો ગ્રંથ “ દસરા
બનાવ ” નામે રચેલો છે. તેથી રાજાએ તેને પુત્ર
પૌત્રાદિક વંશપરંપરા ભોગવવાને જગીર બક્ષિસ
આપેલી છે. તે મોજે લાખેણીમાં રહે છે.

૧. પવિત્ર. ૨. શિવ. ૩. બૃહસ્પતી.
૪. જન કાર્યસનો પુત્ર કિન્નાક કાર્યસ.
૫. તરવાર.

આ કવિ આપણને ઘોષામાં મળ્યો હતો અને આપે પ્રસન્ન થઈને તેને પાછડી શેલાં વગેરેના સિરપાવ આપ્યો હતો તે.

સાહેબ—હા હા, ખરા ખરા, એ તો સારા કવિ છે. એમણે ખનાવેલો દસરા ખનાવ ગ્રંથ આપણે લખાવી લીધો છે, તે આપણી પાસે છે. કવિરાજ, વક્રોક્તિ અલંકારનું એક કવિત બોલો જોઈએ.

હમીર—જ્યારે સીતાને લઈ જઈને રાવણે બાગમાં રાખી હતી, અને તેની પાસે રાક્ષસણીઓને મૂકી હતી, તેવામાં એક સમયે સીતાએ પોતાના સ્વામીને સંભારીને કવિતનું એક ચરણ કહ્યું, એટલે રાક્ષસણીએ વક્રોક્તિમાં બીજું ચરણ કહ્યું. વળી ત્રીજું ચરણ સીતાએ કહ્યું એટલે રાક્ષસણીએ ચોથું ચરણ કહ્યું. તે નીચે પ્રમાણે:—

કવિત—વક્રોક્તિ.

અરે દશરથ લાલ મળશે ક્યાં મને હવે.
તજ વિના માંડ મુખ ઉદારી અપાર છે;
એક લાલરથ બસ દસરથ શું કરીશ.
તજ સાટે મરી આવ તેમાં શુભ સાર છે;
તારા વિના અતિ મારા તનમાં ઉતાપ થાય,
એ રસિયા આવ હવે દેટલીક વાર છે;
તારા જાણા રાત્રિએ દેખાશે ન ફિકર કર,
આરસિયો શું કરીશ ચંદન તૈયાર છે. ૧૭૭

ખાવો—અરે આવી શી ખાલી માથાકુટ કરવી. ખટકર્મિ જિતીને ખટશાસ્ત્ર, તથા છ લાપાળ્યા શીખીને પોતાનું ખટકર્મ કરવું તેજ દીક છે.

હમીર—તમે તે બધું શીખ્યા હશે, પણ હજી તમે ખટકર્મમાં ને ખટકર્મમાં છો.

સવૈયો.

ખટકર્મતણા ખટ—મર્મ શીખ્યા,
ખટ ચાણુ વિચાર ધર્યો ખટકર્મમાં;
ખટ સ્વાદ તજ ખટ અંગ લાણ્યો,
ખટ રીતુ વિષે ન વસ્યો ખટકર્મમાં;
ખટ ઊર્મિ જિતી ખટ ચક્ર દોડાં,
ખટ રાગ શીખ્યો ન સુતો ખટવામાં;

૧ ખટવામાં—ખટકર્મમાં.

ખટ શાસ્ત્ર પઢ્યો દલપત કહે,

ખટપટ મટી ન રહ્યો ખટકર્મમાં.

૧૭૮

ખાવો—કોઈ રાજ્યએ સારો કવિ ન રાખ્યો હોય અને સાધાણુ કવિ રાખ્યો હોય તો શું તેનું કામ નભે નહિ ?

હમીર—શા વાસ્તે ન નભે ? કોઈ દેવ ચંદન, કંકુ, કેસર, કે સિંદૂર લેપન કરે છે અને શિવજી રાખ ચોળીને નિભાવે છે. કહ્યું છે કે:—

દોહરો.

ચંદન ચરચે અંગમાં, સકળ દેવનો સાથ;

નિત્ય પ્રતિ જુઓ નભારી લે, ભરમે ભોળોનાથ. ૧૭૯

ખાવો—કવિ લોકો ગપ બહુ ચલાવે.

હમીર—ગમારને મન ગપ લાગે પણ સમજીને મન સાચું લાગે.

સાહેબ—તેનો દાખલો ખનાવો જોઈએ.

હમીર—

દોહરો.

કવિ જૂઠું કદ નવ કહે, જુદા જેવું જણાય;

ગુંઝા માંહિ પડ્યું પડ્યું, વળી અંગરખું વણાય. ૧૮૦

સાહેબ—ગુંઝામાં પડ્યું પડ્યું અંગરખું શી રીતે વણાય ?

હમીર—“ ગુણ ” એ શબ્દનો અપભ્રંશ ગુંઝું છે અને “ ગુણ ” ઉપરથી ઇન્દ્રિયનું નામ પણ છે માટે ઉપજા દોહરાની મતલબ એ છે કે સ્ત્રીના પેટમાં આગહના શરીર ઉપરની આર (અંગરખક) વણાય છે એટલે તૈયાર થાય છે.

હમીર—

દોહરો.

સરિતાએ સાગર મળો, વેંત સાત વિસ્તાર;

સમજે તે સાચું ગણે, ગપ સમ ગણે ગમાર. ૧૮૧

સાહેબ—અધી નદીએ અને સમુદ્ર સાત વેંતમાં શી રીતે સમાય ?

હમીર—છંક નાના આગદથી તે ઊંચામાં ઊંચા માણસ સુધીનાં શરીર પોતપોતાની સાત વેંતનાં હોય છે. તેમ જહાંડને પુરૂષ કલ્પીને તેનું નામ વૈરાટ પુરૂષ પાડેલું છે, માટે તેનું શરીર તેની સાત વેંતનું છે, અને તેમાં અધી નદીએ ને સમુદ્રો છે.

હમીર— દોહરો.

ખાર માંહિથી ત્રીસ ગત, બાકી રહ્યા અગ્યાર;
સમજે તે સાચું ગણે, ગપ સમ ગણે ગમાર. ૧૮૨

સાહેબ—ખારમાંથી ત્રીસ ગત તો બાકી અગ્યાર શી રીતે રહે ?

હમીર—ખાર મહાનામાંથી ત્રીસ દહાડા ગત, તો બાકી અગ્યાર મહાના રહે.

દોહરો.

શણગારે સોની ધણે, એ આશ્ચર્ય અપાર;
સમજે તે સાચું ગણે, ગપ સમ ગણે ગમાર. ૧૮૩

સાહેબ—શણગારને સોની ધણે પણ સોનીને શણગાર શી રીતે ધણે ?

હમીર—આ જગતનો શણગાર માણસ ગાંત છે. તે માણસો જગતકર્તાની મૂર્તિ ખનાવીને પૂજે છે.

દોહરો.

એક સતી વર સાતને, ઇછતી હતી એક વાર;
સમજે તે સાચું ગણે, ગપ સમ ગણે ગમાર. ૧૮૪

બાવો—એક વારે સાત વરને ઇચ્છે. તે સતી કેમ કહેવાય ?

હમીર—વરસાતને એટલે મેહને ચહાતી હતી.

દોહરો.

એક પુષ્પ બચો ચડી, મુખ વિણ કરે ઉચાર;
સમજે તે સાચું ગણે, ગપ સમ ગણે ગમાર. ૧૮૫

બાવો—બચો ચડીને મુખ વિના ઉચ્ચાર શી રીતે કરે ?

હમીર—વરસાતને મુખ નથી, પણ બચો ચડીને ગર્જના કરે છે તે.

દોહરો.

જનિતાને પુત્રે જણી, ચાતુર કરો વિચાર;
સમજે તે સાચું ગણે, ગપ સમ ગણે ગમાર. ૧૮૬

બાવો—દીકરે માને શી રીતે જણી ?

હમીર—આંખલોનો દીકરો આંખલિયો (કચુકો) તે આંખલોના ઝાડને જણે છે.

દોહરો.

નર જુએ નારી મરે, જુએ શોખી સરદાર;
સમજે તે સાચું ગણે, ગપ સમ ગણે ગમાર. ૧૮૭

બાવો—જુએ એટલે લગાઈમાં અથડાઅથડી તો મરદો કરે અને તેની મહેનતના બદલામાં મરે તો સ્ત્રીઓ એવી વાત કેમ મનાય ?

હમીર—પાસા જુએ અને મરે સોગંદીઓ તે.

એવામાં તે બાગમાં લાલ માળી અને લાલ માળણુ કેળો ઉપરથી કેળાં પાડતાં હતાં. કેટલાંએક લીલા રંગનાં, અને કેટલાંએક રાતા રંગનાં હતાં.

તે માળીના હાથ નીચે એક ચાકર ને ચાકરડી હતાં, તે બંને જણાને પગે થોડી થોડી ખોડ હતી. તેઓ પણ એજ કામ કરતાં હતાં અને અધાં કેળાં એકાં કરતાં હતાં. તે અધાંને જોઈને દરબારના એક મહેતાએ કહ્યું કે:—

આ લાલ તમે બે જણીઓ લીલાં લીલાં લો, અને લાલ રાતાં રાતાં લે, એમ કરો.

સાહેબ—આ મહેતે જે શબ્દો કહ્યા, તેમાં કંઈ મનોરંજક ચમત્કાર નથી તોપણ એજ મતલબનાં વાક્યો કવિની કલમથી લખાય તો તેમાં કંઈ ચમત્કાર આવે કે ?

હમીર—હા સાહેબ; જો કવિ ચમત્કાર લાવવા ચહાય તો એવી સહેજ વાતમાં પણ લાવે.

સાહેબ—એજ મતલબનો દોહરો રચીને કહે: જોઈએ.

હમીર— **દોહરો.**

લાલ લે લીલાં લીલાં, લાલ લાલ લે લાલ;

લીલાં લીલાં લલિતે, લીલાં લેલે લાલ. ૧૮૮

સલાસદો—સાખાશ. સાખાશ. (એમ સો ખોલી ઉઠ્યા.)

સાહેબ—સ્ત્રીઓની કે પુરુષોની સલા પેઠી હોય, તેઓમાંથી ખાનદાનનાં ફરજંદો અને હલકાં માખાપનાં ફરજંદો શી રીતે વરતાય ?

હમીર— **કવિત.**

હાસ્યરસ હોય ત્યારે મુખ મક્કાવે, પણ,

દાંત ન દેખાડે તે તો સુંદરી સગ્ગતની;

મરદ જે મરજદ મેલી ઘોલ ઘોલે નહિ,

એની તો એલાદ ખાનદાન ખરેખાતની;

નિર્લજ નકારા ઘોલ ઘોલે જે ટુંકારા કરી,

ટોળી બીલ કેળીની, કે હોળીની હયાતની;

કથન કથેલ થકી કહે દલપતરામ,

જાણીએ જરૂર જાત તેનાં માત તાતની. ૧૮૯

એવામાં એક ઝાડની ડાળ ઉપરથી ચુંદર જેવા રસના છાંટા હમીર રાવળ ઉપર પડ્યા, એટલે બધા સભાસદોની નજર તે તરફ ગઈ.

સાહેબ—શું થયું એ ?

હમીર— ઉપેન્દ્રવજ્રવૃત્ત.

વિદેશી સૂએ કવિને નિવાળું, સ્વદેશી સૌંદર્ય નહિ કેમ જાણે; નજીવજાણી નહિ મર્મ જાણે, સજીવ સર્વે સવશે સુદાણે. ૧૯૦

સાહેબ—(એક ભાટને જોઈને) આરોટ તમે કેમ કાંઈ કવિતા બોલતા નથી.

આરોટ—અમે તો રાણીમગા છીએ.

હમીર— સવૈયો—પરિકરાલંકાર.

ન્યાં વિદવાન મહાન મહાન, કરે કવિયો અરચા કવિતાની; શોધક ન્યાં વર્ણી સારતણા, સરદાર વિરાજિત મધ્યસભાની; પંડિત પકવર્ધો વાણીપદાય, અપકવર્ધો હોકર ખાવજા જાની; રાવમગાની રહે નહિ હોમન, કેમકે રહ્યો રાણીમગાની. ૧૯૧

આરોટ—ગમે તેવો મોટો રાગ હોય. પણ તેના હાથનું અમે દાન લેતા નથી. અમે તો રાણીઆનેજ રીઝવીએ, અને તેઓની પાસેથીજ સરપાવ લઈએ, એવો અમારા કુળનો ચાલ છે માટે આ સભામાં અમારે કાંઈ બોલવાનું નથી. અમારી વિદ્યા જોવી હોય તો, મહમ સાહેબની આગળ જઈને વાદવિવાદ આપણે સૌ કરીએ; પછી અમારું પરાક્રમ જોઈ લો.

રણિયો—આટલા બધા કવિઓમાંથી હજી મને કાંઈ જાણ્યો નથી, તો બીજાને શું જાતશે ?

હમીર—તમને કેવી રીતે જાતીએ ?

રણિયો—તમે ગમે તે બાબતનો અરધા સોરઠો બનાવો; તે હું પૂરો કરી આપું, તો હું જાણ્યો કહેવાઈ અને જો તે મતલબનો પૂરો કરી શકું નહિ તો તમે જાણ્યા કહેવાઓ.

હમીર—હું જે મતલબ અરધા સોરઠો બનાવી આપું, તેની મતલબ બરાબર સમજીને તમારે પૂરો કરવો.

રણિયો—હા, તેમજ કરીશ.

હમીર—જે મતલબ સમજ્યા વિના કરશો, ને પછીથી કહેશો કે પ્રથમ હું સમજ્યો ન હોતો મારે ફરીથી કહું તો તે વાત મંજુર થશે નહિ.

રણિયો—વારૂ તે વાત મારે કબુલ છે પણ આપણે શાની સરત કરવી ?

હમીર—જે હારે તેણે આ સભામાં મુગા બેશી રહેવું. સભાનું કામ ચાલે ત્યાં સુધી એક અક્ષરે પછી બોલવો નહિ.

રણિયો—હા છે. તમે અરધા સોરઠો રચીને બોલો.

હમીર— સોરઠાર્થ.

જેસા કરને જાય, ફલ સેવે તેસા સદા;

રણિયો—આહો, એમાં તે શું કહ્યું છે.

કહો કહાંસે જાય, નિશ બોલકે અંબફલ.

હમીર—તમને ખબર નથી ? કે આ સભામાં પ્રથમથીજ દરાવ થયેલો છે કે સહિએ ગુજરાતી ભાષાનીજ કવિતા બોલવી.

રણિયો—ત્યારે તમે અરધા સોરઠો હિંદુસ્તાની ભાષામાં કેમ કહ્યો ?

હમીર—મેં હિંદુસ્તાનીમાં કહ્યોજ નથી, એ તો સોરઠો ગુજરાતના વૈદે એક “ સા ” સાફકારને કહેલો છે. તે નીચે પ્રમાણે છે.

સોરઠો.

જે સાકર ને “ જન્ય,ફળ ” એવે તે સા સદા;

પટે પુટ જણાય, રોગ રહે નહિ રગ વિધ. ૧૯૩

તે સાંભળીને સાચું તાળીઆ પાડી ને કહ્યું કે રણિયો ગદવી હાર્યા. પછી રણિયાને મુગા થઈને બેશી રહેવું પડ્યું.

સાહેબ—હમીર રાવળ, તમે ક્યાંઈ જતાં, જ્યોતિષ પ્રમાણે ચંદ્રમાનું ઘર અને આનંદયોગ વગેરે જુઓ છો કે નહિ ?

હમીર— કવિત.

સાફ કામ સાધવાને શૂરાને શુદ્ધ કરશો ?

ચંદ્ર, ને આનંદયોગ, ફંદ ફાવે ફાશીને;

ઘર ચક્ષાવામાં ઘરધણી ઘણો ઘેલો હોય,

પણ પણ પ્રતિ જન્ય પૂજ્યા પાડોશીને;

ખ્યારે નહાઈ, ખ્યારે ખાઈ, ખ્યારે મેજે સુઈ જાઈ,

ક્યારે જઈ દેરી કલમ કાને ખોશીને;
જણે તે તો સદા કામ સાધે દલપતરામ,
જણે નહિ તે તો જઈ પુછે જાણા જોશીને. ૧૬૪

સાહેબ—ફક્ત ખીજનચોની સહાયતાથીજ સર્વે
કામ સિદ્ધ થાય કે નહિ ?

હમીર— સવૈયો.

કોઈથી થાય સહાય નહીં, કોઈશક્તિ નહાય કશું કરવાની;
શક્તિ સહાય કરે શૂરવીરનો, ધીજી હોય દિલે ધરવાની;
વાયુવડે દલપત વડે, ગતિ નાવનો નીર વિષે કરવાની,
૧૬૫ સહાય ન થાય કશી, નહિ નાવનો ત્રેવડ જે તરવારની.

આ જગતમાં સર્વને એક ખીજનનો આધાર છે.
કશું છે કે—

કવિત—અન્યોન્યાલંકાર.

પુરુષને પ્રમદાને, પ્રમદાને પુરુષનો,
પ્રજ્ઞને રાગનો, રાગને પ્રજ્ઞનો પ્યાર છે;
જડ તે ચૈતન્યતણો, ચૈતન્ય તે જડતણો,
હેમતણો હીરા, હેમ હીરાનો શંગાર છે;
ગરીબને તવંગર, તવંગરને ગરીબ,
શિષ્યને શિક્ષક, શિક્ષકને શીષ્યનાર છે;
નાવને નાવિક તર, નાવિકને નાવ નામ.
આમ દલપત અન્યોઅન્યનો આધાર છે. ૧૬૬

વળી કોઈ સમે એવું પણ બને કે જે જવાબ
નાર હોય તેજ મારી નાખે.

કવિત.

પવનથી દીપક પ્રજ્ઞાનો આલાપ જાય,
પવન વિના પણ પલકમાં ધુત્રાય છે;
પાવકથી પ્રાણિયોના પંડ તો પ્રજ્ઞા જાય.
પાવકે પકાવેલાથી પોષણ પમાય છે;
જળમાં જે ડુબી જાય, જીવનું જેખમ થાય,
જળ વિના પણમાં જરૂર જીવ જાય છે;
દાખે દલપતરામ દેખો ભાઈ દુનિયામાં,
જેથી કદી જીવ જાય, તેથીજ જીવાય છે. ૧૬૭

સાહેબ—આ જગતની માયા કદી છે ? તે વિષે
એક કવિત કહો.

૧ વાયુથી.

હમીર— કવિત.

જેમ કોઈ ભોળો ભાઈ ભૂતનો આલાસ ભાળે,
એવોજ આલાસ જુઠો જગતનો જોઈએ;
દેખાય છે ત્યાં સુધી દેખાશે, પછી દૂર થાશે,
ગયું તે જરૂર ફરી જોયું નથી કોઈએ;
સાંઝે સાંઝે ફૂલે ને સવારે તો સુકાઈ જાય.
ક્યા ક્યા રોજનાં સંભારી ફૂલ રોઈએ;
કહે દલપતરામ, કાજીએ સુકત કામ,
ખાલી ખોટા ખેદ કરી વખત ન ખાઈએ. ૧૬૮

સાહેબ—જગત જુદું છે અને મરી જવું છે
મોટું શું ફરી જોયું જોઈએ ? તે વિષે તમારા દેશના
લોકો શું કહે છે ?

હમીર— સવૈયો.

જાણવું જેજગજુડ જવુંમરી, જોગસજો જનજોગો કહેછે;
ભોગવોજોગજુડ ભોગલલા, ભવજયવલ્લો, જનભોગો કહેછે;
કામ કરો શુભ, નામ રહે નિત્ય, આમમનુષ્ય ઉદ્યોગો કહે છે;
દાન કરો દલપત કહે, ધન દો મુજને, જન દોગો કહેછે.

દોહરો.

જરૂર જુદું જગત છે, સત્ય હરિનો રનેહ;
ઉદ્ધમ કરી ઉપકાર કર. તત્ત્વ નીતિ કુત તેહ. ૨૦૦

સાહેબ—સાચાશ. તમારા વિચાર સારા છે.

સાહેબ—(પોતાના કવિને) વાંચ તમારી જા-
તિમાં અને તમારી જાતિમાં અસલ કોઈ કવિ
થયેલા કે ?

દલ— સવૈયો.

આદિમ^૧ આદિકવિ કહીએ, રચી વેદઋચા રસરૂપ રૂપાળી;
પાછળ ગોત્ર પરાશરજો મુજધર્મ સ્મૃતિ રચી શાસ્ત્રસંભાળી;
આસ થયો મુત તેહ તણો કવિ, પ્રાંત પુરાણ વદી હૃદવાળી;
તે પછી તો દલપત કહે, કવિ માધ થયો ભૌનમાળ શ્રીમાળી.

સાહેબ—ભગવાન આરોહ, તમારી નાતમાં
કોઈ છોકરા, સારા કવિ થાય એવો અભ્યાસ કરે
છે કે નહિ ?

ભગવાન—હા સાહેબ, વિજયપુરમાં ગિરધરભાઈ,
નામે એક છોકરો છે તે સારો કવિ થશે, અને તે
એવી ઉમેદ રાખે છે કે એક નવો ગ્રંથ રચીને મા-

૧ બ્રહ્મા.

લપુર તાલુકાના રાવળજીને રંજન કરીને તેમની પાસેથી
કંઈ જાગીર બક્ષિસ મેળવવી.

સાહેબ—ધણું સાડું.

પછી સાહેબે સર્વેને યથાયોગ્ય શાલજોડા, પા-
ધડીઓ અને શેલાં વગેરેના સિરપાવ આપીને
વિદાય કર્યા.

અંથ સમાપ્તિવિષે—કવિત.

એક સૌ ને જ કવિત, સર્વેયા છે સાડત્રીસ,
દોહરા તો ત્રીશ, શ્લોક^૧ આવીસ પ્રકાશ છે;
સોરઠા છે પાંચ, જાણ્યો એક, એક જલણો છે;
બધા મળી બસે અને બે જાંદનો વાસ છે;
નીનિતણી રીતિ, તથા પ્રીતિ પરિબ્રહ્મ પર,
તઈ ને વિતર્ક મન માનતી મિદાશ છે;
કહે દલપતરામ, કવિતાના કોડીલાને,
કાવે એવો અંથ શુભ કાર્યસ વિલાસ છે. ૨૦૨

દોહરો.

માપ શીખિએ જાંદનાં, પદતાં પીંગળ અંથ;
પણ આવા અથો થકી, સુજે કાવ્યનો પંથ. ૨૦૩

કાર્યસ વિરહ.

મિત્રની દીલગીરી—મનહરજીંદ.

શાણુ સુખા કાર્યસે સ્વર્ગમાં કર્યો નિવાસ^૨,
તેનો શોક તજી શાયકી સંતોષ વાળવો;
કવિતા જહાજનો તે ભાગી પડ્યો કુવાથંભ,
ખરેખરો ખેદ તે તો કેમ કરી ટાળવો;
પડિતોના પારખની પ્રાદ પેદી ભાગી પડી,
હવે કહે વ્યવહાર શી રીતે સંભાળવો;
દાખે દલપતરામ પામરનો પાળનાર,
મુખમમાં હતો તે લુંટાઈ ગયો માળવો.

ઇંદ્રવિજયજીંદ.

તે મુજ મિત્ર ગયો તદનંતર, અંતર દુઃખ નિરંતર આવે;
જાતું રહ્યું સુખ તો શતજોજન, મોજન ભાવભલે નવમાવે;

૧ આર્યો, ગીતિ, કાગધરા, વસંતતિરક્ષા,
શાર્દૂલચિકીત, શિશ્વરિણી આદિક.

૨ તા. ૩૧ મી આગસ્ટ સને ૧૮૬૫ પુનામાં
દેહ મુક્યો.

તેનો જીમીજ તરે નજરે, કદિ એક કલાક ન છેક છુપાવે;
કદ કથા દલપત કહે, કહું કોણુ અને દુખ કોણુ કપાવે. ૨.
તર્કવિતર્ક કવિત્વ તણો, કવિના દિલમાંહિ શિથિલ દેખાણો
દેશતણીદરશાઈદશાશુરિ,ન્યાં તહાં લક્ષ્મી વિનાશ^૩ જાણણો;
બુદ્ધિફરીબુદ્ધિમાન જનોની, ભલાજનનો પણ જીવ જમાણો;
દેખિએવું દલપત કહે,નરકાર્યસસ્વર્ગ ગયો મન જાણ્યો.૩

દોહરો.

નિર્ધન લોકો નિરખિયે, સદન સદન બહુ શોક;
સાહેબ કાર્યસ સાથ ગઈ, લક્ષ્મી પણ પરલોક. ૪

મનહરજીંદ.

સંધ્યા સમે વસુધા^૨ ને ગ્યામતણા^૩ સાંધા વિષે,
અવલોક્યો રાતો આભ ચઢીને અગાશિયે;
જાણે કે કિન્લાદ સુખો જગત તજી જવાથી,
ભૂમિએ ભગવો બેખ એવરો છે ઉદાશિયે;
સૂર્ય શશિ સામસામા પશ્ચિમ પૂરવ પાસે,
તેની ઉપમા તો તેવા તર્કથી તપાશિયે;
જોગણી બની જરૂર જાણે દલપતરામ,
કાંઈ ધરી કાવડ ધરણી ધાઈ કાશિયે. ૫
વાલાના વિજેગવાળી વેદનાની વિગતનો,
જે જને જાણેલી હોય તેજ જન જાણશે;
પ્રસવની પીડા અપ્રસુતા તો પીજાણે નહિ,
પ્રસવની પીડા તો પ્રસુતાજ પીજાણશે;
ધાયેલના ઘટતણી ધાયેલ ઘણીક જાણે,
અવર તો એ વિષે અદેશો ઉર આણશે;
દાદુરતું દુખદેખી દાખે દલપતરામ,
હાડિયો તો હશી ખેલી ખેલ તે વખાણશે. ૬

ઇંદ્રવિજયજીંદ.

ગામ ગરાસ ધરાધન ધામની, ખોટનું દુઃખ ખડું પણ ખોટું;
સંતનિહીન કુટુંબ કુસંપનું, જાતિ તણું દુખ તે પણ છોટું;
કોડરિપૂતણું કાણુજાણે, કદી ચોગણું આવીચઢી દુખ ચોટયું;
મેં મનમાં અનુમાન કર્યું, દુખમિત્રવિજેગનું સર્વથી ખોટું. ૭

દોહરો.

પૂછો ચાહિ ચક્રારને, પૂછો જળચર કામ;
કોતો પૂછો કમળને, રનેહિ ગયે શું થાય. ૮

૧ શેરસદાથી. ૨ પૃથ્વી. ૩ આકાશ.

પૂવાનુરાગસ્મરણ.

મનહરછંદ.

કાજ અલંકાર તણા મંથનો અવ્યાસ કરી,
જવ જોડી ગમ્યો તો મેં કવિતાની જકમાં;
શોધતો હતો હું કાષ્ઠ શાળો સરદાર નર,
બાધતો હતો હું મહીનાથને મુલકમાં;
કાષ્ઠ દીલદાર ને ઉદાર દરબારમાં હું,
રહેવાની રચિ અતિ રાખતો મશિકમાં;
દીલમાં વિચારતો હું હતો દલપત કંદે,
હારખસ તણું તેડું આવ્યું તેવી તકમાં. ૯
ખાનપરે^૧ દારે ન્યારે નદીને કિનારે સારે,
મેળો થયો મારે ચાંદા સુરજના મેંલમાં;
પરવીસો અદારે અડતાળીશમી સાલ ત્યારે,
પ્યાર કાઢ્યો પ્યારે પરિપૂરણ પેલેલમાં;
પાસે રલે પાંચગણો દર રલે દશગણો,
થયો ઘણો ઘણો રનેહ સરસ સાહેલમાં;
જેવો રનેહ કાઢ્યો તેવો અંત સુધી રાખી લીધા,
ફેરફાર નહિ કાઢ્યો મુખ કથન કહેલમાં. ૧૦

સોરઠા.

વચન પ્રીત વિવેક, એવા મિત્ર અનેક છે;
જાતીરંગન છેક, એકજ જગે અનેકમાં. ૧૧
સર્વ વચન સચવાય, ત્યાં સુધી પ્રીતિ ટક;
ચુક પડ્યે ચુંથાય, કાચી પ્રીતની રીત તે. ૧૨

મનહરછંદ.

લાડનો લડાવનાર દોસ્ત દીલદાર ગયો,
કાણ હવે મને લાડ કાઢથી લડાવશે;
મુખ દુખવારનો પોકાર શુણનાર ગયો,
કાણ હવે મુખ કરી શોકને શમાવશે;
હિમતદાનાર હિમાયતુ હિતકારી ગયો,
કાણ હવે હૈયે મને હિમત ધરાવશે;
કહે દલપતરામ સાહેબ કિન્નાક વિના,
કાણ માછડીઅર કહી મને બોલાવશે. ૧૩
વિચારી વિચારીને વિસરી દેયે વાત પાણ,
વિસરતી નથી શું વિસારતાં વિસારીએ;
ધારી ધારી જોઈ ધારો^૨ ધારીએ ધીરજ પાણ,
ધારતાં ધરાતી નથી ધીરજ શું ધારીએ;
હરવાનું હામ ગણું માટે કાષ્ઠ હામે મન,
હરવું નથી કાષ્ઠે ઠેકાણે હરી હારીએ;

૧ અમદાવાદમાં. ૨ સંજિનો નિયમ.

દોસ્તદાર હારખસ વિના દલપત કહે,
કાળજનું કષ્ટ કેની આગળ ઉચારીએ. ૧૪

મિત્રપ્રતિ પ્રીતિવાક્ય.

સાદરાથી સ્વારીમાં સિધાવતા જ્યાં સાથે સાથે,
આવજો પછીથી એવું ભાવે મુખ ભાખતો;
આગળ સિધાવી આપ કરીને મુકામ સારો,
મારે કાળે સરસ મુકામ શોધી રાખતો;
પરજોડ પથે પાણ પ્રથમથી પોતે ગયો,
એ પાણ ગયો હશે શું એવું અભિલાખતો;
કહે દલપતરામ શોધીને સારો મુકામ,
રાખજો સાંભારીને રખે વિસારી નાંખતો. ૧૫
એક વર્ષ અંતરે છે આપણો જનમ પાણ,
હું તને પીજાણતો નહીં કરી પીજાણથી;
નામ મારું સાંભળી મુકામ મોટલી મનુષ્ય,
વાલા તેં મને તેડાવી લીધા વડવાણથી;
દેખાડી અપાર પ્યાર પદરથી દે પગાર,
પાસે રાખી પોતે મને પ્યારો ગણ્યો પ્રાણથી;
કહે દલપત સર્વ લાયકથી લાયક તું,
લાયકી તારી કામી શકાય ન લખાણથી. ૧૬

કંદ્રવિજયછંદ.

જન્મજુદાજનમમાં ધરીને પાણ, તું મુજજન્મ ભેંતકે તણાયો;
એકથયું મળીને મન આપણું, જવ મળી વળી એક જણાયો;
પંડ જુદો પડવો ન ગમ્યો પ્રિય, અંતસમેણુ એજ ગણાયો;
દેહરહે એકદેશ વિષેગણી, તું મુજ દેશ વિષે ડહાણાયો. ૧૭
તેં મુજને તનને મન મેળવી, લાડ અધીકથી ખૂબ લડાવ્યો;
હેતધરી મુજ હાથ ગ્રહી, નિજચારઃ ઉપર ચાહો ચડાવ્યો;
ફેરવ્યો પુરમાં પુર આહાર, જાહેર જવ શું જવ જડાવ્યો;
આગળથી મુખ આપી અપૂરવરે પ્રિયપાછળે મરડાવ્યો. ૧૮
સાકરથી તન શાંતિ થતી નથી, શાંતિ કરી નશકે જનિશાકર^૨;
પાકર ગાલો પીતિ રસ પ્રીતમ, કષ્ટ વિલોકી કૃપાણુ કૃપાકર;
ના કરતો કદો તું મુજને દુખ, રે કદણા રસના રતનાકર;
ધા કરવો ન ઘટે ઘટબીતર, એ પ્રિયકાર્યસ નેહનિધાકર. ૧૯

મનહરછંદ.

ઉતરે નહિ ઉતારી તારી માયા મોહકારી,
કારીગરી તેની ન્યારી નારી અને નરથી;

૧ સન ૧૮૨૦ના જન્યુઆરીની તા. ૨૪ સન
૧૮૨૧ ના જુલાઈ માસની તારીખ ૭ મી એ કાર્તિક
સાહેબનો જન્મ લંડનમાં. ૨ ચંદ્ર,

વિસરે નહિ વિસારી, સારી સંભવે સંભારી.
ભારી છળભેદ ધારી, ધારીએ શું ધર્યાઃ
પ્રથમ પમાડી પ્રીત, પ્રીતમ પ્રિયા સહિત.
હિત મટયું વિપરિત, રીતની અસરથી;
વાલીડા કિન્સાક વીર, વિરહે કાધા અધિરઃ
ધીરજનું છાંટ નીર, નિરખી નગરથી.

૨૦

ધનાક્ષરીછંદ.

પાછ પાછ પ્રેમપાન પ્રથમ તેં પુષ્ટ કર્યો.
પછી પીડા પમાડી વિન્નેગ પાન પાછ પાછઃ
ધાધ ધાધ ભેટવાને આવતો હું તારે ધામ,
ધીમે રહી સામો ઉડી આવતો તું ધાધ ધાધઃ
ગાધ ગાધ ગીત તને રીઝાવતો રૂડી રીતેઃ
ગુળરૂંધું દિવસ હું હવે દુખ ગાધ ગાધઃ
ભાધ ભાધ કહીને બાલાવતો તું ભાવ ધરી.
ભણો મિત્રતાનો ભાવ ભગવ્યો તેં ભાધ ભાધ. ૨૧

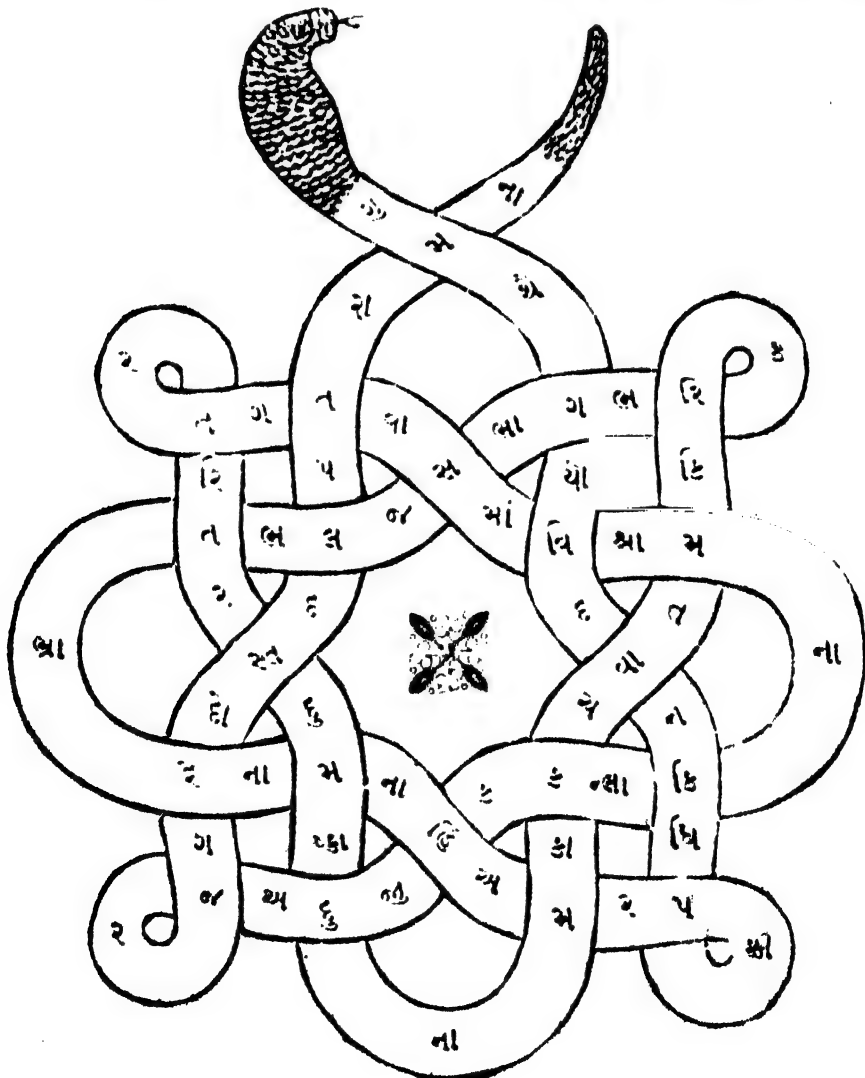
મનહરછંદ.

જે જે જગા તારી જેડે જેતાં જીવ રાજી થતો,
તે તે જગા આજ અનિશે ઉદારી આપે છે;

કાગળો કિન્સાક તારા દેખી દુઃખ દૂર થતું,
એજ કાગળો આ કાળે કાગળને કાપે છે;
જે જે તારાં વચનોથી સર્વથા વ્યથા જતી, તે
વચનો વિચારતાં વ્યથા વિશેષ વ્યાપે છે;
દૈવની ઉલટી ગતિ દીદી દલપત કહે,
જેથી સુખ શાંતિ થતી તે સહિ સંતાપે છે. ૨૨
જે તું જગા સ્વચ્છ રૂપે તો હું બનું મત્સ રૂપે,
જે તું ચંદ્ર હોય તો ચક્રાર થવા આહુધું;
જે તું હોય દીવા રૂપે તો ધરૂં પતંગ અંગ,
તું વસંત રૂપ હું કાકિલ ગુણ ગાગિં છું;
જે તું હોય હીરા રૂપે તો હું બનું હેમ રૂપે,
તું-સુરજ વિના હું કમળ કરમગિં છું;
કેવે રૂપે થયો ને ક્યાં ગયો તેની ગમ નથી,
અથા આ કિન્સાક મિત્ર મનમાં મુંઝાગિં છું. ૨૩
કાહુરો.

અગર જગતમાં જઈ રહ્યો, સુખમય ન્યાં સંસ્થાન;
જેતાં સગર જગતથકા; ગૂમ થયો ગુણવાન. ૨૪

૧ સુદાધ આવે નાહ એવી દુનીઆં.

નાગપ્રશમ્ભ—હરિગીત છંદ.

ગુમ થે ગયો વિદવાત, કીધી પક્કી પરમ આહિં નામના;
રે ભાત ભલ જશ ભાગ ભરિ, કરિ કિમતવાચક કામના;
દુષ્કામ દુસ્તર તરિ તરત, ગત વાસમાં વિશ્રામના;
કિન્હાક કહિં જુદું અંગર જગરે દોસ્ત દલપતરામના.૨૫.

ઈંદ્રવિજય છંદ.

કાણુ હવે કરશે પ્રતિપાલન, સંકટના પડતાં શિર શાકા;
કાણુ દોવાળીં દિને કિલ પ્યારથી, મોહલશે પ્રલખાંડ કુડકા.
મિષ્ટ મિહાઈ નવાઈનીં ચીજ, અનેવળીં ઉત્તમ અંચળતાકા;
મિત્ર હવે મુજ આગકડાં, કહેશે જઈ કાણુને સાહેબકાકાર.૨૬.

મનહર છંદ.

અતડા રહી અમલ કરે અન્ય અંગરેજે.
તુમ્હ ગણી તેમ્પાતણી તણ રીત તેજ તેં;
ભાઈ તુલ્ય સર્વથું સગાઈ તેં સવાઈ સાહી.
અરે ભાઈ અતિશે નવાઈ કરી એજ તેં;
ગુજરાતી ગુણીઆના ગુણુની ગણુના કાધી,
ભલા ગુણુ ભાળી, વાળીં આપીયા અવેજ તેં;
કહે દલપતરામ નવે જુગે રાખ્યું નામ.
એા અલેક્ષાંડર કિન્હાક અંગરેજ તેં. ૨૭.

અરવિંદમુખી છંદ.

અનયોજ અશક્ય અનાવ અને,
વરતાય નહીં વિધિ કૃત્યનિ વાત;
૨ દિવમાંહિ દિવાકર દૂર વસે,
જળમાંહિ જુઓ જનમ્યું ૩ જળગનન;
કદી કાગળ પત્ર પિછાન નહીં,
ઉપજી કરી રીતથી પ્રીત અધાત;
પ્રિય ક્યાં તુજને મુજ મિત્રપણું થવું,
ક્યાં ઈંજલાણુડને ક્યાં ગુજરાત. ૨૮.

મનહર છંદ.

મુલક મુલકમાંથી ક્યાં જતો મેળાપ થાય,
ક્યાં રાણીનો ૪ કિરીટ ને કાહીતુર ટ્યાંહિનો;
દેખો હાથીદાંત કાણુ બીજી ક્રિયા જંગલનો,
ચળકતો ચૂડા બન્યો બાઈયોની બાંહિનો.
અંતર અપાર પણ પ્યાર પરિપૂર્ણ થયો,

૧ કુમુદની ક્યાંની ને ૨ મયંક ૩ નલમાંહિનો;
દાખે દલપતરામ, દેખી લેજો દેવ ગતિ,
ક્યાં કિન્હાક અંગરેજ ક્યાં ૬ વિષ્ર આંહિનો.૨૯

સોરઠો.

તલના તરને જેહ, સ્નેહ ૪ તણો સંબંધ નહિ;
તલમાં ક્યાંથી તેહ, એ અકળિત ઇશ્વરકળા. ૩૦

મિત્ર ગુણુસ્મરણુ—મનહર છંદ.

કારતિ કિન્હાક તારી સાંભરશે સદાકાળ,
વિધ વિધ વાતો તારી વિશ્વ વિધે વ્યાપશે;
કામ ક્રોધ લોભને ક્યજમાં કીધા હતા તેં.
કૃપાનાથ તેથી તારા કર્મબંધ કાપશે.
દશ્વર આરાધન, જે સ્વરગતું સાધન, તે,
અતિ કીધું છે તેથી અચળ સુખ આપશે;
આશીશ અમારી છેલી એ છે દલપત કહે,
સૃષ્ટિપતિ સદા નને સમીપમાં થાપશે. ૩૧

ઈંદ્રવિજય છંદ.

પાક રિવાજ નિવાજ પદ્યો તુજ કોગટ ફેદ કરે છે કુકીરા;
બુદ્ધિથી શુદ્ધ સ્વધર્મ ધર્યો, પર ધર્મતણાન ક્યાં ચઢી ચીરા.
ધીંગળનો ધરનાર ધરાતળ તુજ, અનેતર અન્ય અધીરા;
તેજભલી ભણીનેભરીં ટપ્પલ, એાઆનરેબલ કાર્યસવીરા.૩૨
કેક કલેકટરજીજગ્યા ને નવા વળીં આપીં જુનાવિસરાવે;
શી ગણુતી રશિડેટ તણી ગત કેક ગવર્નર કાણુગણાવે,
લંડનમાંનવલાખભર્યા, આહિંઆવિજહાંગિરિ જ્વરજણાવે;
દેશહિતેન્ધ્રુ કહે દલપત, સુખો કરી કાર્યસતો નહિ આવે.૩૩

મનહર છંદ.

મન્યાં હશે બીજાએને મોટાં મોટાં માનપત્ર,
ચીંથરાં થઈ જશે તે ચુથાઈ ચુથાઈને;
અનાવી અનાવી એસાર્યાં હશે આવલાં, તે
પાવલાંની કિમતે કદી જશે વેચાઈને;
મસાદા, મીનારા, કે કરાવેલા કારનિથંલ,
બણે દાંડે તેતો જશે સમજા ધસાઈને;
કવિતાથી હામ હામ કહે દલપતરામ.

કારખસતણા જશ રહેશે ફેલાઈને. ૩૪
સિદ્ધાચળે સિદ્ધના દેરામાં સારા આવકોનાં,
પૂતળાં છે પણ એને યાદ કાણુ આણે છે;
પાટણમાં પાટણના પાટવીનું પૂતળું છે,

૧ પોયણી. ૨ ચંદ્ર. ૩ આકાશ. ૪ તેલ.

૫ દેરાં ચણાવનારનાં. ૬ વનરાજ આવડાનું.

પાટણના પુરૂષ તે કાઠક પિછણે છે:
મોટાં મોટાં માન મેળવીને દૈક મરી ગયા,
જુઓ આજ જગતમાં જન કોણ જાણે છે:
વિક્રમ ને ભોજના ચરિત્રનાં વિચિત્ર કાવ્ય,
વિશ્વવિષે વ્યાપવાથી વિશ્વ સૌ વખાણે છે. ૩૫

ઇંદ્રવિજય છંદ.

પારવિના ઉપકાર કર્યા, સરકારતણા અધિકાર ધરીને:
વાત જુની દરગતનણી, દિન રાત લખી ગુજરાત દરીને:
માન મળ્યું પાણુ માનવીનું, અપમાન કર્યું ન ગુમાન દરીને:
ઈંગ્લીશકે રૂશઆર્થવિષે પાણુ ફાર્સ તુલ્ય થશેનદરીને. ૩૬
જ્ઞાનનિદાની, નહીં અભિમાનો, દિવાની અદાવતનો^૧ શુભદીવો:
લાખપ્રકાર કર્યા અભિલાખ, પ્રગ્નજન પાસ પ્રીતિરસપીવો:
પ્યાર તથા કરનારતણો, સધિકાર સદા મુવિચારથી શિષ્યો:
દેહ દરી દક્ષપત દહે, પિસતાગિશ વર્ષ પુરાં નહિ જીવ્યો. ૩૭

મનહર છંદ.

વિશેષ જે વરેલા હોત દેશમાં વરસ દસ,
મુધારત વધારત ગુણ ગુજરાતનો:
અંગરેજ રાજમાં પ્રગ્નનો પ્રેરો પ્યાર થાત,
દેવમાં રહેત ન વાંધા કળી વાતનો:
સા ઘણી સહસ્ર ઘણી શોભા સારી પામી લેત,
શોભા પામે જેવી સારી સરજ પ્રભાતનો:
જગતમાં જેનો અપ, ત્યાં અત્યંત તેના અપ,
તેવો આગ્યો હુકમ ત્રિલોકિતણા તાતનો. ૩૮
દક્ષમ તો રાખતો, ને દક્ષમપર કર્યું નહિ,
સાહેબ હતો ને નિત્ય સાહેબને ભજતો:
સરકાર સેવા સમે શરકાર^૨ સમગ્રતિ,
ત્રીજેરી તપાસતો, ને ત્રિજે રિપુ^૩ તજતો:
બદન પહેરતો, ને બદ નજરનો નહિ,
પાટ હુણુ હક કરી પાટણુન સજતો:
દહે દક્ષપતરામ, દિન્દાક તો દરણાણું,
પાતર હતો, ને જેવા પાતરને ન જતો. ૩૯
ટેક ધરીને વિવેક રાખતો વશેલ લોક,
ચારમાં, ઉચ્ચારમાં આચારમાં, વિચારમાં:

૧ મુંબઈની હાઈકોર્ટનો જજ. ૨ પાપ. ૩ તીર-
ધડો, કે જેની આગળ થઈને રાજની ફાજ ગઈ,
પણુ તેને ખચર પડી નહિ, એવો તેને પાનાના કામમાં
જીવ હતો. ૪ લોક.

અચિત ન ધર્યું ચિત, અનુચિત કામના
પ્રકારમાં, વિકારમાં, વિક્કારમાં, નકારમાં:
માનવીને દેતો માન, ખાન પાન દાન મોંઘ-
વારમાં, તેવારમાં, મુવારમાં^૧ સવારમાં:
લાખતો ભણું દિન્દાક રાખતો તપાસ, તે આ-
હારમાં, વિહારમાં, સંહારમાં,^૨ પ્રહારમાં. ૪૦
માત તાત તુલ્ય મહા સંકટ મટાડનાર,
ખાત તુલ્ય ભારે ભયભાત કાળે ભાગિયો:
શિક્ષક સમાન દાન દાયક શિષ્યામણુનું,
મહીપાળ એવોજ પ્રગ્નયે મળી ભાગિયો:
માન મળ્યું મોટું પાણુ નહિ અભિમાન ઉર,
જાણે મહા જોગીરાજ જગતમાં જાગિયો:
દહે દક્ષપતરામ કવિતાના કોડવાળો,
ક્યાં ગયો દિન્દાક ગુણે સાહેબ મુહાગિયો. ૪૧

ઇંદ્રવિજય છંદ.

કાઠતનુ તજવાથી થશે દુખી, આશ્રિત સ્વાસ્થસાધનઆશી:
કાઠતનુ તજવાથી થશે, વિરહાતુર વાસ સમીપ નિવાસી:
કાઠતનુ તજવાથી થશે, નિજ નાતતણાં નરનારો નિરાશી:
કારનિ કાટદિન્દાકજવાથી, આર્ખીથઈગુજરાત ઉદાશી. ૪૨

મનહર છંદ.

સાંભળ્યું જે સાહેબ દિન્દાકે કર્યા સ્વર્ગવાસ,
બહુ નર નારીઓ નિસાસા લાગ્યાં નાંખવા:
મુંબઈમાં મોટા મોટા સાહેબો, ને શેઠિયાઓ,
સભા ભરી ભરી લાગ્યા દીલગીરી દાખવા:
સુરત, અમદાવાદ, દરેર આદિક અને,
ભાવનગરનો ભૂપ ભાવે લાગ્યો ભાખવા:
આમ દક્ષપતરામ દામ દામ દહે લોક,
દામ ઉધરાવી દરે દામ નામ રાખવા. ૪૩

સારંગી.

આવી ગયા અનેક, ઉમદા જન ઈંગ્લાંડથી:
આ અવસરમાં એક, ફતેહ પામ્યો ફારખસ. ૪૪

મનહર છંદ.—સહોક્તિ.

એક તો સાહેબ લોકતણા હિંદુ સાથે રમેલ,
ખીલું રૈયતને લાખો લાડ જે લગાવિયાં:

૧ સારાવારમાં એટલે રવિવારમાં. ૨ ફાંસી દેવાના
કામમાં ખૂબ ઝીણી નજરથી તપાસ કરતો.

ત્રીભુ' દેશી રાજગૃહાનો માન મરતઓ તથા,
ચોથું વાહવાહ રાજ્ય વેણુ ઉચ્ચરાવિયાં;
પાંચમું પ્રજાને ગમતાજ કાયદા કર્યાનું,
છઠું કવિઓનાં માન ચઢતાં દરવિયાં;
દાખે દલપતરામ સ્વર્ગમાં નિવાસી થયા,
કારખસ સાથે વાનાં એટલાં સિધાવિયાં.

૪૫

તેના વિના કેવું લાગે છે.

આદિત્યનો અસ્ત થતાં થાય છે અંધારું ધન,
કારખસ વિના એવી દુનિયાં દેખાય છે;
બંગલા બગીચા બગીચાની ઝાડી જેવાં,
ધીરજ ધરાય નહિ એવાં ખાવા ધાય છે;
સોખતી સિધાવ્યાથી સિધાવ્યાનો સમય હવે,
સમીપમાં આવ્યો એવું શુદ્ધ સમજાય છે;
દેહ^૧ ગેહ થકી સ્નેહ છુટ્યો દલપત કહે,
આશાના અંકુર ઉરથકી દૂર થાય છે.

૪૬

કવિતાને ઉત્તેજન વિષે.

કવિતાનો કાઈ ભૂપ ભાવ પુછનાર નથી,
ખીજે ધંધે ધાયા કવિ ધારી એવાં કારણો;
એવામાં કવિનો મેળો^૧ કિન્હાક સાહેબે કીધા,
સાંભળી કવિતા આપ્યાં ધનામ સંભારણો;
દીલનો ઉદાર દીઠા, દેવાંશી દાતાર દીઠા,
દાખે દલપત દીઠા દરીદ્ર વિદારણો;
અભણ પસ્તાવા લાગ્યા, ભણેલા પ્રહારા લાગ્યા,
પુત્રોને પદાવા લાગ્યા ભટ ભટ ચારણો.
ખાળક જુવાન જુદા નર અને નારીઓમાં,
કવિતાનો શોખ વધ્યો આ સમે અથાક છે;
ગોરા લોકે ગુજરાતી કવિતાના ગુણ ગણ્યા,
કવિતાને જાણી જે કાવિદતાનું નાક છે;
ગામ ગામ દામ દામ કવિતા કવિતા દીસે,
વસંતવેળામાં જેવો પુષ્પતણો પાક છે;
આ સમે થવાનું આમ કહે દલપતરામ,
કારણ કહું તો સાચું સાહેબ કિન્હાક છે.

૪૭

૪૮

ઇંદ્રવિજય છંદ.

જે જરમાલનું જોખમ થાય, પમાય ઉપાય પુરો કરીને;
આખરમાન મહાન મળે, ધન દાન દિધે ધીરતા ધરીને;

૧ ધર. ૨ ઇંદ્રમાં કર્યો હતો. ૩ પછી તેમના મિત્ર
દી. સી. હોપસાહેબને ગુજરાતી કવિતાનો શોખ થયો.

જાની મળે ધનદાની મળે, અભિમાની મળે ભલકા ભરીને;
રત્ન હરેક અનેક મળે પણ, કાર્ત્ત્વિય ક્યાં મળશે ફરીને. ૪૯

દોહરો.

ગુણ ગ્રાહક કાર્ત્ત્વિય ગયો, લગ્યા પુરોપ નૃપાળ;
કવિ કંપની કપાસની, કિંમત ધરી આ કાળ. ૫૦

દુમિલા છંદ.

ગુણ ગ્રાહક વિદ્યમભોજ ગયા, કવિતાતણી કીમત જે કરતા;
પ્રથિરાજ અને રંધિરાજ ગયો રંધિરાજ ગયો રસનો ધરતા;
સરદાર ગયા શુભ કાર્ત્ત્વિય સાહેબ, જે સઘળા ગુણ સંધરતા;
શુભનામો જ્યાં થઈ ખામો પડી, કરવીશું નકામો કવીશ્વરતા. ૫૧
કવિતા રસનો વકરો કરતાં, બહુ માલપુરાત બકાત રહ્યો;
ઉપજ્યો ઉરભાલ અથાલ હવે, અનિ લોભકો ધાથકો લાભગયો;
મન માન્યું હવે મળશે નહિ મૂલ, જશે જાળપાડ જરૂર વહ્યો;
કહિયે શું અનાહક, જેચિત્ત આહક, ગ્રાહક કાર્ત્ત્વિય ગૂમ થયો. ૫૨

મનહર છંદ.

શાણો સરદાર ગયો, હેતુ હિતકાર ગયો,
નોધારો આધાર ગયો, યાર અનુભવિનો;
દયાળુ ઉદાર ગયો, ગુણી ગુણકાર ગયો;
બુદ્ધિનો બગીચો ગયો, પાર નીતિ નવીનો.
સુખ સગનાર ગયો, દેવાંશી દાતાર ગયો;
સુધિનો શુભાર ગયો, સાર રૂડા રવિનો;
દલ દોસ્તદાર ગયો, કાવ્યનો કોહાર ગયો,
કિન્હાક શીકાર ગયો, કાર^૨ ગયો કવિનો. ૫૩

ઇંદ્રવિજય છંદ.

ને ગુણુતો કવિતા મુજ તેથી, દિલે કવિતા કવતાં સુખ દેતી;
આહર અન્ય કરે ન કરે પણ, લાયક કીમત ત્યાં થઈ લેતી;
મોંઘો હતો મણી માણુકથી, રખડાંથી થઈ રસતાતણી રેતી;
શી કવિતા દલપત કહે કવું, કાર્ત્ત્વિય જાણુ વિનાની ફજેતી. ૫૪
રે પ્રિય કાર્ત્ત્વિય જે ફરીથી મળ, સારો કરો કવિતા સંભળાવું;
સ્નેહ વધારું શુભારસે હદ, હાર્યરસે ખુબ ખુબ હસાવું;
વીરસે વળી વડલ વીર, શરીર વિષે અતિ શૂર ચઢાવું;
કદરદાર ઉદાર વિના, દલપત કહે ગુણ ક્યાં દરશાવું. ૫૫

મનહર છંદ.

સમશાની પૂરતીને સારી રીતે સમજીને,

૧ ચંદ કવિનો. ૨ કેશવદાસ કવિનો. ૩ શામળ-
ભટ કવિનો પાળનાર. ૪ કસ.

વાહવાહ કહીને કિયો વખાણુનાર છે;
અને રસ અલંકાર પેખીને રૂડા પ્રકાર,
અંતરમાં ઉમળકા કાણુ આણુનાર છે;
ઉત્તમ અધમ કાવ્ય તત્વથી તપાસ કરી,
મોજ આપીને રમોજ કાણુ માણુનાર છે;
કહે દક્ષપતરામ સાહેબ કિન્હાક વિના,
કાવ્યની કીમત હવે કાણુ જાણુનાર છે. ૫૬

સમુદ્ર પ્રતિ ઉક્તિ.—ઇંદ્રવિજય છંદ.

રે રતનાગર સાગર સાંભળ, રતન કિયું સઘળાં થઈ સાંઠ;
દૌસ્તુલ હામદુધા કરીરાજ્યો, રતન કહું ધનવંતરિ ધાંઠ;
અધ્યક્ષ ગુણુ એક વશેક, વિવેક્યક્ષ કહી વાત વિચાંઠ;
કાર્પસ સાહેબ તો સરવોપરિ, રતન હતું રતનાગર તાંઠ. ૫૭

મેઘરાજપ્રતિ ઉક્તિ.—મનહર છંદ.

અરે મેઘરાય આઠ માસની મુસાફરીએ,
વેગળો ગયો તું પણ વેગ વળી આવજે;
સોખનમાં સારો શોધી લીધો મારા સોખતીને,
સોખનમાં સારું પાછો લક્ષ રાખી લાવજે;
જગતના મિત્ર ને પવિત્ર છે જરૂર અને,
રોજ રોજ રીત એવી રીજ રખાવજે;
આવીને આ હામ વળી કહે દક્ષપતરામ,
અંતરે આરામ મને અતિ ઉપજવજે. ૫૮

સાબ્રમતી પ્રતિ ઉક્તિ.

શુભ સતી સાબ્રમતી ધીમી કેમ ધારી ગતિ,
વિરતિની મતિ કેમ રાખી મારી રવીરી તે;
કેમ થયું કૃપ અંગ, ક્યાં ગયા તારા તરંગ.
સંગ હતા દાહર તે દર ક્યાં શી રીતે;
અને બાળુ આંટલાં લીલાં રૂચિર ચીર હતાં,
ચિત્તમાં શી ચિંતા ચઢી ચીર નાંખ્યાં ચીરી તે;
ઉદાસી દીસે છે આમ દાખે દક્ષપતરામ,
કારણસ ગયો તેથી લીધી શું કપારી તે. ૫૯

દુઃખપ્રતિ ઉક્તિ.—ઇંદ્રવિજય છંદ.

રે દુઃખ રૂપી ભુંડા ભમરા તું, રમે કહી ભોળાપણે ભ્રમી બૂલે;
પેખી પડ્યો દિલ-પંકજમાં, ચતુરાઈ ચતૂર પડી તુજ ચૂલે;
નીસરવાની ન રાખીશ આશ, ખરેખર અંધન ખોલ્યું ન ખૂલે;

૧ વૈરાગ્યની. ૨ બહેન. ૩ પાતળું. ૪ કમળ.

તે દીલપંકજતો દક્ષપતનું, કાર્પસ મિત્ર વિના નહિ દૂલે. ૬૦

કુકડાપ્રતિ ઉક્તિ.—મનહર છંદ.

કાગળના ખીડા પર રુકડાની છાપ દેખી,
દૂર હોય દોસ્ત તોય ધારતો હું કુકડા;
ત્યારે મને તારા જેવા પ્યારા કે ન સારા લાગ્યા,
ચિત્રના ચક્રાર, મોર, સારિકા, કે રશુકડા;
મિત્રના લખેલા તે હું મોતી જેવા માની લેતો,
એમાં કદી કાંધા હોય અક્ષર અધુકડા;
કહે દક્ષપત, મિત્ર પત્ર વિના પાસે આવી,
કાયા ન દેખાડતો હું કહું તને કુકડા. ૬૧

મિત્રના પૂર્વપત્ર વિષે.

મિત્રતણો પત્ર જ્યારે તત્ર થકી અત્ર આવી,
પ્રાપ્ત થતો મને પ્રેમ પૂરણુ ધણુકનો;
વાંચી વાંચી વાળું વળી વાંચવાની વૃત્તિ થાય,
અતિશય એવી અર્થ રચના અથાકનો;
દોસ્તની ચિત્ર દેખરેખ, તેમાં નહીં મીન મેખ,
લાયક છે લેખ જાણું પ્રેમના પવિષાકનો;
લઈ સંકેલાય નહીં, તથા તળ્યો જાય નહીં,
અક્ષિકાની આગળથી કાગળ કિન્હાકનો. ૬૨

હવે પત્રની નિરાશા વિષે.

પીંપળાપ્રતિ ઉક્તિ.—દાહરો.

પાર્મોશ પત્રો પિંપળા, નહીં તું થઈશ નિરાશ;
મિત્ર જતાં મારે થયો, પ્રાંઠ પાનખર માસ. ૬૩

કમળપ્રતિ ઉક્તિ.

અરે કમળ કરમાય કાં, મળશે કાલે મિત્ર,
મિત્ર મળણુ આશા મરી, દુખ મુજ દેખ વિચિત્ર. ૬૪

ઇંદ્રવિજય છંદ.

ચાતક તું શિદ આતકમાં અમથો પિયુ પીયુ પુકાર કરે રે;
ફોગટ તું ફરિયાદ કરે પણ એ અરજી ઉર કાણુ ધરે રે;
સાંભળનાર ગયો સટકા પટકી પટકી શિર શીદ મરે રે;
દુઃખ સહો દક્ષપત કહે, ગણી આપણું એવું અદક અરેરે. ૬૫

૧ સૂર્ય, અથવા દોસ્ત. ૨ તેના સીકામાં કુકડો
હતો. ૩ મેના. ૪ પોપટ. ૫ પરિણામનો.

દીલગીરીની દીવાળી વિષે-મનહર છંદ.

દીવા દીવા નહિ, ભારે ભયતણા ભડકા છે,
રાક્ષસી આ રાત કાળા કાળ જેવી કાળી છે;
દારણાનું દેખી દેખી થાય છે દહન દીલ,
બાણું છું જે સગડીઆ ગોદની પ્રવળળી છે;
હાં થયો ભંગ રાગ રંગનો ઉભંગ ગયો,
આદહીન સુખડીઆ સેવ ને સુવાળી છે;
દોસ્તદાર કારખસ વિના દલપત કહે,
દીલગીરીવાળી આ દીવાળી ભુંડી ભાળી છે. ૬૬

જમાસ વિત્યા વિષે.—ઈંદ્રવિજય છંદ.

છેડું પડ્યાથી જમાસ જતા, છુટનું સુખશોકથી છાતીં છવાતી;
પત્ર મળે નહિ તો દલપત, અધીરણીથી નહિ ધીર ધરાતી;
ઉઠતો આંચ અચાનકમાં, નિજ ધાનકમાં પણ થીર ન થાતી;
કાર્તિકમિત્રજતાં નથી કાટતિ, છેક દોર દરી મુજ છાતી. ૬૭

વિજેગનું આમાયું.—મનહર છંદ.

ગાજે છે ગગન ઘટા, છાજે છે વીજળી છટા,
આજે છે એલી, એ તો ધિરાજે છે સુરીતમાં;
ગય છે પ્રવાહ, ને ભરાય છે નદી તળાવ,
થાય છે સૌ ખુશી, ગુણુ ગાય છે સુગીતમાં;
ભાગે છે ભાળીને મન, માગે છે મેળાંની મિત્ર,
ગમે છે વિરહ, હૈયે લાગે છે અહિનમાં;
ધરે રે જળદધાર, કરે રે રૂકડા પોકાર,
અરેરે કિન્નાક વિના અરેરે છે ચિત્તમાં. ૬૮
ઘરર ઘરર ઘણો ઘનતણો ઘાપ શુભી,
ચરર ચરર ચિત્ત દાઝે દીલગીરમાં;
ફરર ફરર ફરે પવન અવનોપર,
સરર સરર વાગે શિરમાં શરીરમાં;
ખરર ખરર જળ જર્મોનમાં ખરી પડે,
ઝરર ઝરર ઝરે નેવ નીર નીરમાં;
થરર થરર રૂચૂળ સ્થિતિ તજી થથરે છે,
અરર અરર ગતિ છે કિન્નાક વીરમાં. ૬૯

વર્ષ વિત્યા વિષે.—ઈંદ્રવિજય છંદ.

આવી વળી વરપાડતુ તો, વરસાદ વિશેષ વળી વરસાવ્યો;
શ્રાવણના દિન સર્વ ગયા, પછી ભાદરવો ભડીભાત ભગવ્યો;
વર્ષ પુરું દલપત વિત્યું, દસરા દિન દૈવગતે દરશાવ્યો;
આવી દિવાળી વળી ફરીથી, ફરીથી પ્રિય કાર્તિકસતો નહિ
આવ્યો. ૭૦

૧ વર્ષાદ. ૨ મોર. ૩ શરીર.

દ્વિઅર્થી—દાહરો.

૧ કાગળ આગળ ગત અને, આન્યો રચૈતર અંત;
શર ૩ જળેવમાં સાંભરે, ૪ પોસ અંત પર્યંત. ૭૧*

સોરઠા.

દિન ગણતાં ગત માસ. માસ ગણત વરસે ગયું;
નિશ્ચય થઈ નિરાશ, કોર અનિયં કાળજી. ૭૨
કંઈક કહે મહારાજ, મુખ્યાં મનુષ્ય જગાડશે;
એ દિન ક્યાંથી આજ, મળીયે કાર્તિક મિત્રને. ૭૩

બીજે વર્ષે દુકાળની ધાસ્તી વિષે.

ઈંદ્રવિજય છંદ.

દુષ્ટ દુકાળ ૧ કરાગ કૃતી તજ, ક્રોધ હવે ન કરીશ કદાપિ;
કાર્તિક દાસ ધિંગી ગત થૈ મુજ. તરી ૨ તુરંગ પડ્યા તનુકાંપી;
હીમન ગૈ હથિયાર પડ્યાં, પછી તું શિદ માંડજ તાક તથાપિ;
આવી ચલાવ ચડ્યા પરચાટ, પડ્યાપર પાટુન મારીશ પાપી. ૭૪

મિત્રપ્રતિ ઉક્તિ.—સોરઠા.

વાલા તારાં વેળ, સ્વપનામાં પણ સાંભરે;
નેહ ભરેલાં નેળ, ફરી ન દીકાં કારખસ. ૭૫
આજ કાલની વાત, ભેડ વરસ જતાં રહ્યાં;
ભેળા થઈ ને ભ્રાત, ફરી ન એકા કારખસ. ૭૬
પામ્યો ગતિ પવિત્ર, જઈ ને એકા ભેખમાં;
મિત્રતણી તેં મિત્ર, કિંકર ન રાખી કારખસ. ૭૭
દિલ ન થશે દિલગીર, વેલેરા મળશું વળી;
વદીને એવું વીર, ફરીને ન મળ્યો કારખસ. ૭૮
ઉચ્ચે કદી ન એક, જુઠા દિલાસો જલથી;
છેલીવારે છેક, ફેગટ બાલ્યો કારખસ. ૭૯
દીકા નહિ દેદાર, સદેસો નહિ સાંભળ્યો;
કાગળ પલુ કા વાર ફરી ન લખિયો કારખસ. ૮૦
હૈતે જાણ્યો હાથ, છેક કદી નહિ છોડતો;
મળ્યે સ્વરગનો સાથ, કંટાણે તું કારખસ. ૮૧
માનવ જાતિ માત્ર, ભલે વસે સહ ભૂમિમાં;
પણ પ્રીતિનું પાત્ર, ફૂટી ગયું રે કારખસ. ૮૨
લાખ લગાવ્યાં લાડ, સુખ તે તો સ્વપને ગયું;
ઝાઝાં દુખનાં ઝાડ, ફળવા લાગ્યાં કારખસ. ૮૩
અંતરની ગત એક, ઈશ્વર જાણે આપણો;
છેડું પડ્યાથી છેક, ફરું ઉદારી કારખસ. ૮૪
તારા બોલતણાજ, ભણકારા વાગે ભલા;
ઉપજે ઘાટ ઘણાજ, ફરી ક્યાં દેખું કારખસ. ૮૫

૧ વિકરાળ.

૨ ઘોડો.

૧ ૨ ૩ ૪

* કારખસ.

નેણે વરસે નીર, સ્નેહી બ્યારે સાંભરે;
વેલો આવી વીર, ફરીને મળજે ફારબસ. ૮૬

મન વાળવા વિષે.—મનહર છંદ.

અરે શુભ બન્યું જગજીવને બનાવ્યું જેમ,
તેનો પરિનાય કીધે પાપ ફળ ફળશે;
કીધાથી હમેશ કલેશ વેદના વિશેષ થશે,
કાંતો તારૂં કાળજી ટકાવમાંથી ટળશે;
તે માટે તું તજ શોક, ભજ તું ત્રિલોકનાથ,
ફારબસ મિત્ર ફરી મોક્ષ મધ્યે મળશે;
ગયાં એટલાં વરસ વયનાં ગુમાવાં નથી,
જો તું કાળ વેગ કાળ જલદી નિહાળશે. ૮૭

દોહરા.

પ્રીત કરી સુખ પામવા, ઉપજ્યો ખેદ બચીત;
પ્રીત ન કરશે કાંઈ, પ્રીત રીત વિપરીત. ૮૮
વિનાશવાળી વસ્તુ જે, તે સાથે શો સ્નેહ;
સદા ગયા પાછી સાંભરે, દિન દિન દાંડે દેહ. ૮૯

સોરઠા.

મહા રાગની રીત, પ્રીત વિષે પ્રત્યક્ષ છે;
કાર્મ ન કરશે પ્રીત, પ્રીત કરે દુખ પ્રાણને. ૯૦
જન સઘળા ભેનાર, જે અગ્નિ અગ્નિ દાંડે;
કરે સતી પોકાર, શબ્દ કાણુ તે સાંભળે. ૯૧

તે સ્ત્રી પુરૂષના ગુણ વિષે.

મનહર છંદ.

એક રંગ એક રૂપ, ધર્મ કર્મ મર્મ એક;
આતુરતા એક ચિત્ત એકજ વિચારનાં;
એક ભક્તિ એક ભાવ એકજ સ્વભાવ શુદ્ધ,
નિરંતર એકજ લક્ષણુ નર નારનાં;
પતિ નામ મિસ્તર ને પતની મિસીસ નામ,
ફારબસ જોડ એટલાજ ફેરફારનાં;
બહાર બે રૂપ પણ અંદર જણાય એક,
ગુણે “૧સ્ત્રીરિયોસકોપ” પ્રતિમા પ્રકારનાં. ૯૨

રાસમાળાના પુસ્તક વિષે.

પુસ્તક પ્રત્યક્ષ મન માન્યું દીસે રમધુવન,

૧ એક પેટીમાં બે છબીઓ હોય, પણ ભેતાં
એક દેખાય છે તે. ૨ વંદાવન.

પ્રકરણ પ્રાદ વૃક્ષ રસિક રૂપાળા છે;
પેખીએ પવિત્ર પત્ર, વાક્ય ફળ ફુલ તત્ર,
બનેલી છબીઓ તેતો બની ગોપ બાળા છે;
નૃપ કુળ વરણનું ગાણું ગીત ગાનનાન,
ગોઠવેલા રાગ ગોપ વાંસળીઓ વાળા છે;
દીસે નવ રસ મય દાખે દલપતરામ,
રાસની રસાળા રૂપે અંધ રાસમાળા છે. ૯૩

સમાપ્તિ વિષે.

વાંચનારને વિશેષ વિચાર પમાડનારી,
દિસે છે દેખાડનારી દોસ્તીના દેખાવની;
નાતિ લાલ નોંધનારા બીજાઓને બોધનારા,
સામાશીના શોધનારા સાહેબોના દાવની;
વરણવી એમાં વાત ખરેખરી થવા ખ્યાત,
સ્નેહવંત શાણા સરદારના સ્વભાવની;
રાખવા આ દામ નામ દાખે દલપતરામ,
બાંધી છુક ફારબસ વિરહ બનાવની. ૯૪

રાગ પરજીઓ.

ફરી હવે ફારબસ જોવો રે,
અમલદાર ક્યાં મળે એવોરે. ૯૫
ઈસ્વી અદારસેં એકવીસ વર્ષ,
જનમ્યો વિલાયત દેશ,
ઉત્તમ અંગ્રેજ અબ્યાસ કરીને;
વિદ્વાન બનિયો વિશેષ. ફરી ૧
અલેક જાંડર કિન્હાક એવું,
નિર્મળ જેનું નામ;
સરદારી કુળમાં સરસ ગણાયો,
તાલમ પામ્યો તમામ. ફરી ૨
ત્રેવીશ વર્ષની ઉમરે તેતો,
આગ્યો મુંબઈ મોઝાર;
જડજ કલેક્ટર પોલિટિકાલનો,
પામ્યો ઉત્તમ અધિકાર. ફરી ૩
ગુજરાતમાં ધણું વર્ષ ગુજાર્યાં,
કીધાં સારાં સારાં કામ;
એકડો લોક સંભારતા રહેશે,
નહિ કદી ભૂલે નામ. ફરી ૪
સુરત ને અમદાવાદ થાપી,
પુસ્તકશાળા વિશાળ;

ગુજરાતમાંહિ સોસાઈટી થાપી,
 સાદરામાંહિ નિશાળ. ફરી૦ ૫
 આંધળાં લૂણાંને આપતો એ તો,
 દિન દિન પ્રત્યે દાન;
 દર્વિ પંડિત જનનું પાણી કરતો,
 સારી રીતે સનમાન. ફરી૦ ૬
 શૂરા પુરાનું શૂરાપણું દેખી,
 દેતો સારો સિરપાવ;
 દારીગરી દરી લાવે દારીગર,
 ભાગવા રાખતો ભાવ. ફરી૦ ૭
 એવા એવા ગુણવતીને એ થઈ,
 અંતર વધતી ઉમેદ;
 તેઓતણો ગુણગણ જવાથી,
 ખૂબ પામ્યા સૌ ખેદ, ફરી૦ ૮
 વિદ્યાવંત ને પૂરો વિવેક,
 સરવ કળાનો સુગ્ધણ;
 સદર અદાજતનો થઈ સૂચો,
 પામ્યા વિશેષ વખાણ. ફરી૦ ૯
 મુખમાંહિ સોસાઈટી મોટી,
 એણે કદી ઉત્પન્ન;
 ગુણવંતી ગુજરાતી ભાયાનું,
 માન વધારવા મંન. ફરી૦ ૧૦
 ગરીબ તવંગર સરખાજ ગણતો,
 સૌ સાથે કરતો રનેહ;
 ગોરા કાળા પણ સરખાજ ગણતો,
 અભિમાન ધરતો ન એહ. ફરી૦ ૧૧
 દેશી રાગઓના ઉપર દીલથી,
 રાખતો દષ્ટિ રહેમ;
 હક સાચવનાર ને હિતકારી,
 કદીએ વિસરશે કેમ. ફરી૦ ૧૨
 જીવન પ્રાણ જેવો તે જવાથી,
 નર થયા કંઈક નિરાશ;
 મેળાપોને ફરીથી મળવાની,
 અંતર રહી ગઈ આશ. ફરી૦ ૧૩
 દુર્ગુણ તો જેમાં જરીએ ન દીડે,
 સદગુણનુંજ સુપાત્ર;
 ધર્મિરે એના અંતઃકરણમાં,
 મેલેલા સદગુણ માત્ર. ફરી૦ ૧૪
 રનેહનો સાગર શીળો સ્વભાવે,
 મુખમાં ભરેલી મીઠાશ;

પર ઉપકારી કામમાં પોતે,
 કંઈ ન રાખી કચાશ. ફરી૦ ૧૫
 ડહાપણદાર ને દિલનો દયાળું,
 અદલ એનો ધનસાક;
 આ દેશનું શુભ એ ઈછનારો,
 ઉમદો અને અશરાફ. ફરી૦ ૧૬
 આગસ તો એના અંગમાં નહોતી,
 કરતો અધિક ઉદ્દોગ;
 મનન ઘણું ધ્યુ તેથી મગજમાં,
 રાજસી ઉપલ્લો રોગ. ફરી૦ ૧૭
 પંદર દિવસની પીડા પામીને,
 દીધો તેણે તણ દેહ;
 નામ એનું નથી નાશ થવાનું,
 અજર અમર છે એહ. ફરી૦ ૧૮
 સાલ પાંસડે આગસ્ટની આખર,
 પુનામાં પામ્યો મરણ;
 દોસ્ત ઘણા દીલગીર થયા,
 ઝરે આંખે આંસુનાં ઝરણ. ફરી૦ ૧૯
 કાવ્ય શુણી કરશે કવિયોનો,
 કાણુ હવે સતકાર;
 ચારણુ ભાટના ચોપડા જોઈ,
 શોધી લેશે કાણુ સાર. ફરી૦ ૨૦
 મુલક મુલકમાં મુસાફરી કરતાં,
 કાંઈ હશે જ્યાં મુકામ;
 સારો સારો કહી સંભારતાં હશે,
 ત્યાંનાં મનુષ્ય તમામ. ફરી૦ ૨૧
 એ પ્રભુ, આપતો એવાજ આપજે,
 શાણા રૂડા સરદાર;
 એજ અમારી અજર અંતરમાં,
 ધારજે જગદાધાર. ફરી૦ ૨૨
 તુજને ગમ્યું તે ખરું પ્રભુ તેમાં,
 નથી અમારો ઉપાય;
 અતિ હિતકારી જવાથી અમારું,
 અંતર અતિ અકળાય. ફરી૦ ૨૩
 બહુ ઉપયોગીને બોલાવી લીધા,
 ધણીયે પોતાને ધામ;
 લેખ એના ઈતિહાસનો લખવા,
 રાખિયો દલપતરામ. ફરી૦ ૨૪
 ફારબસ વિલાસ પ્રકરણ સમાપ્ત.

પ્રકરણ ૪ થું.

લક્ષ્મી સંબંધી વિષયો.

મનહર છંદ.

લક્ષ્મીથી થાય મોટા જન તથા રાજા શુરા,
રાજ વિદ્યાભ્યાસ વિના લાંચિયા જાણાય છે;
જૂલમી ભેરાવર ને નિર્બળ દિસે છે દૈક,
પેટ ભરવાની પીડાવાળાએ ધણાય છે;
ચડતી પડતી દશા દુઃખ કે કરજ થાય,
કુલ્લણુ તથા કરકસર ગણાય છે;
કંજુસ, ગરજ તથા કિંમત કહેછે જેમાં,
લક્ષ્મીના અંગમાં તે સર્વ વખણાય છે.

લક્ષ્મી વિષે.

૩૫૧આના ગુણ.—છંપા.

તું દર પર ઉપકાર, તુંજ પર પ્રાણુ તળવે;
તું ચોલવતો આગ, તુંજ બહુ દેશ દઝાવે;
તુંજ મળાવે માન, તુંજ અપમાન અપાવે;
તું રક્ષણુ કરનાર, તુંજ કદો શીશ કપાવે;
અવગુણપણુ તુંજમાં અતિઘણુ,થિરગુણના પણુ થોડા;
કહું થું તુંજને દક્ષપત કહે, અરે ૩૫૧આ રોકડા. ૧
તુંજ સળવે સ્નેહ, નેહ વળી તું તોડાવે;
તુંથી થાય સલાહ, ફેરવી તું કોડાવે;
તું ઉપજાવે હરખ, શોક લખતાં નહિ લેખું;
તુંજમાં સઘળાં સુખ, દુઃખ પણ તુંજમાં દેખું;
બહુ રાજ રિદ્ધિ તુંજમાં રહે, જરેકરમની ને કડા;
કહું થું તુંજને દક્ષપત કહે, અરે ૩૫૧આ રોકડા. ૨
મણી હીરા તુંજમાંહિ, મહા રસ મીઠા મેવા;
હાથી, ઘોડા, હેમ, પદારથ તુંજમાં તેવા;
પુત્ર, પ્રિયા, પરિવાર, દેખતાં તુંજમાં દીઠાં;
ગાન તાન રંગ રાગ, પાનનાં તુંજમાં પીઠાં;
તું સિંહ સમો સંસારમાં, યિજ્ઞ બિચારા બોકડા;
કહું થું તુંજને દક્ષપત કહે, અરે ૩૫૧આ રોકડા. ૩

૧ પાનના-પીવાના.

દંદ્રિવિજય છંદ.

જેનો છંતે છત સર્વ દિસે, અછતેજન દીન ગણાય મનમો;
જેનું ધરે જનધ્યાન નિરંતર, છે મન મોહિતકારી મનનો;
સૃષ્ટિસજે નહિ તોપણુતે, અધિકાર ધરે સુખદુઃખ અભ્યાનો;
સત્ય કહે મળીસર્વ કવીશ્વર, છે પરમેશ્વર એજ પ્રગ્નનો. ૪

દોહરા.

આ લક્ષ્મી તું અવનીમાં, અદ્ભુત દેવી એક;
મોટા તુંજ મહિમાયકી, ઉપજે અપે અનેક. ૫
જીવન જેવી જગતને, તું પ્રિય પ્રાણુધાર;
તુંજ અર્થે જન તન તજે, પામે કષ્ટ અપાર. ૬
તું તોડાવે સંપને. તું ભેડાવે સંપ;
તુંજ કારણુ લમતા લમે, જીવ ન પામે જંપ. ૭
પુત્ર પિતા સાથે લડે, પુત્રી સાથે માન;
લક્ષ્મી માટે લક્ષ્યા, લડે જાન ને જાત. ૮
દૈક કરેછે કાસદાં, કંઈક કરે વેપાર;
ચોરી કરવા ચોર જન, તુંજ કારણુ તૈયાર. ૯
લાંચ ખાયછે લાંચિયા, સતી તજેછે સત્ય;
ધર્મી કરે અધર્મ ને, તે સૌ તાં કૃત્ય. ૧૦
પંડિત તો પાછળ રહે, મૂરખ પામે માન;
વખણુ પામે વિધવિધ, વિશ્વ વિષે ધનવાન. ૧૧
તું તો તત્ત્વ ત્રિલોકમાં, જળ્યે તાં જોર;
સૌ તુંજથી કહેવાય છે, સાહુકાર કે ચોર. ૧૨
કોઈ ધરાય ન તુંજ થકી, મળે લાખ કે કોડ;
ધણી મળે તેમજ ધણી, માટે દોડદોડ. ૧૩
મનસૂઆ મોટા કરી, સંપ્રહ કરે સદાય;
અણચિંતા પણ એકમાં, જીવ તજીને જાય. ૧૪
બહુ લક્ષ્મી ત્યાં દુઃખ બહુ, કાંતા થાય કમોત;
જેતાં જેતાં જાય છે, ગોફણુ ગોળા સોત. ૧૫
જેણે શુભ કારજ કર્યાં, લઈને તારો લાવ;
જરે તે જીતી ગયા, દુનિયાં મધ્યે દાવ. ૧૬
જેણે જર જોડી કરી, કર્યું ન રૂડું કામ;
વ્યર્થ ગયા તે વૈતરા, દાખે દક્ષપતરામ. ૧૭
પૈસાનો વડો પદવીનો, વિશેષ શો વિશ્વાસ;
રાવણુકેરી રિદ્ધિ પણ, પળમાં પામી નાશ. ૧૮
અરે મહા શ્રીમંતથી, લલો અલ્પ શ્રીમંત;
દહન દેહ દિનકર કરે, શશિ શીતળતાવંત. ૧૯
આખરે દોલત અંગના, જવા બેઠી ને જાણ;
અતિ હાકરી અટકાવતાં, પડે ખોઈએ પ્રાણ. ૨૦

ઉત્તમ સૌથી આજ છે, દુનિયાં મધ્યે દામ;
જેની ગાંઠે દામ તે, ડાહ્યા દલપરામ. ૨૧
સર્વ થકી શ્રીમંત હશે, કોઈ થયો કુંભાર;
ખર ઉપર અંખાડો, શુભ લાગે નહિ લગાર. ૨૨

મોટા માણસ વિષે.

ઉપજાતિ વૃત્ત.

મોટાતણાં પેટ સદૈવ મોટાં, છોટાતણાં પેટ સદૈવ છોટાં;
વર્ષાદને ગાળ જતો ભણેછે, તથાપિતે ક્યાં કરીયે ગણેછે. ૧

દોહરો.

વળોમાં જોઈ વિચારીને, ખોંલો એક ખાસાય;
મોટો માટે મોભમાં, ઘણા ખોંલો ધાવ્યાય. ૨

ઇંદ્રવિજય છંદ.

મારીકુટી ચકચૂર કરી, ભભરાવોએ ભૂકી મરી મર્યાની;
મિશ્રિત ખારતણું જળ છાંટી, પીડા કરી વેલણુથી વણુવાની;
અંતર છેદ કરી ઉચકી, તળીયે વળી તેલ વિધે તપનાની;
તોપણુ પડજણાય પ્રકલિત, વિશ્વ વિધે જુએ રીત વડાની. ૩

દોહરા—વ્યાધાત અલંકાર.

દાસી સાકર ખાંડતાં, ક્યો ન ઝીણો જોર;
રાયે સાકર ગાંગડા, ચવરાવ્યા પાશેર. ૪
મયાંદે મોટા રહે, નહાનાનો ન દરાવ;
સમુદ્ર હદ તોડે નહિ, તોડે નદી તળાવ. ૫

મનહર છંદ.

નાણુતાં તણાય નહિ તાણુનાર તાણી મરે;
તે તો ધર્મ કુસંપી ધંધામાં કે ધરાણમાં;
ઉત્તમ મધ્યમ સર્વ એકદુંજ કુટી મારે,
એતો ગુણુ અવિવેકી પ્રાણી કે પરાણમાં;
ઉત્તમ મધ્યમ મળ્યાં અલગ અલગ કરે,
એતો ગુણુ મહા મતિમાન કે મરાણમાં;
કાંચી ગતિ ચઢે ને ચઢાવે દલપત કહે,
એતો ગુણુ વડો વડા લોક કે વરાણમાં. ૬.

દોહરા.

છોટા જનને આશરે, નમે ન મોટા કાય;
હાથી નાની હોડીયે, તરત કુખાવે તોય. ૭
મોટાના આશ્રય વડે, કરી શકે સહિ દામ;
પથરા પણુ પાણી પરે, ત્યાં રામને નામ. ૮
મોટાના આશ્રિત જનો, વગર ઉઘમે ખાય;
પવન ખાય વણુ પંખવે, જે પવંત પર જાય. ૯
મોટા જન જેની તરફ, ચઢતી તેની થાય;
સૂર્ય તરફનું ચંદ્રનું, કાંચુ શિંગ જણાય. ૧૦
મોટાને સૌ માગ દે, જુએ જગતનો ચાલ;
જહાજ મોટાં જાયછે, મણુ અગણિત લે માલ. ૧૧
તથા પ્રતિજ્ઞા ચક્ર ધરી, કરી હરિયે વઢવાડ;
કોઈ ગરિય એવું કરે, લોકો કહે લખાડ. ૧૨
છોટાને લાંચન ચડે, મોટાને ન લગાર;
પાંચ પતિ પણુ દુપદી, સતીશિરોમણી સાર. ૧૩
મોટા ચાહે તે કરે, ન ગણે જગ ઉપહાસ;
વર્ષા જગ પાવન કરે, કદી કરે જગ નાશ. ૧૪
મોટા શિર મોટાતણો, દયાવવાનો દસ્ત;
પીધા સિંધુ અગરત પણુ, સૂર્ય તેજમાં અસ્ત. ૧૫
ઉમદે ઉમદા જન મળી, પામે શોભા પ્રેમ;
શોભે સાખતમાં વરી, હીરા મોતી હેમ. ૧૬
સુખ દુખ સર્વ પ્રગ્નતાણું, મોટાને ન જણાય;
કરીયે ઝીણી આંખતો, દૂર ચીજ દેખાય. ૧૭
મોટાથી છોટા અધિક, ઉપયોગી દેખાય;
અધિક અનાજ કપાસના, છોડયકી સુખ થાય. ૧૮
મોટાની સંભાળથી, છોટા કરે નિવાસ;
હળ સાંતી નવ હોય તો, વધે ન અંન કપાસ. ૧૯
ગરવા નરને નવ ગમે, ઉપરતણો ઉપચાર;
દિસે દિવાકર દીપતો, સળ્યા વગર શણુગાર. ૨૦
એક પુરૂષ ઉમદા થકી, જણાય ઉમદા જાત;
કોસ્તુલ કરી કીર્તિથી, પથર થયા પ્રખ્યાત. ૨૧
ગરીબ પાસે ધર ભણું, સમર્થથી ધર દૂર;
ચંદ્ર સમીપ છે તે ભલો, ભલો દૂરછે સૂર. ૨૨
અધમ તોય અધિક પર, શોભે પામે માન;
વાળ મૂછથી જે પડ્યો, રખડે રાનો રાન. ૨૩

૧ ગાડાને ધાસરા તરફ ઝાઝો ભાર થાય તે ધરાણ,
અને પાછળ ઝાઝો ભાર થાય, તેને ઉઝાળ કહે છે.

૧ તોય-પાણી.

રાજ વિષે.

દોહરા દ્વિઅર્થી.

કરિયે વાત નેન કારમી, રે નરપતિની પાસ;
એમ ન સમજે એહનો, નિશ્ચે થાય વિનાશ. ૧
હાકમનો કે હરિતણો, હુકમ થયે જવું હોય;
અડચણની અપશુકનની, તકમાં આવે તોય. ૨
નારી નરપતિ અગ્નિનો, અતિ પ્રસંગ દુઃખ મૂળ;
જો રહોયે અળગા અતી, લાલ નહિ બિલકલ. ૩
આપ બરાબર તો કરે, રીઝે જો દિલ રાય;
દિનકર દત્ત પ્રદાશથી, શશિ રવિ જોડ જણાય. ૪

દ્વિઅર્થી:

જીવન^૨ ખેતી કરવડે, જંગમાં જગદેવ;
આપે ઉદારતા ધરી, તે છે રૂડી ટેવ. ૫
જો શોપણ પોપણ તજે, રાજ કે રવિદેવ;
તો દુનિયાં દિસે દુઃખી, ત્યાગે સુખ તતખેવ. ૬
અતિ પ્રતાપે તિવ્રતા, એ ઈશ્વર કૃત ન્યાય;
શશિ શીતળ ને સૂર્યથી, તિવ્રપણું ન તગ્નય. ૭
ઉમદાને સાદાપણું, હંમે ગમે હમેશ;
કનક દ્રાપ દદા દાસને, ધરે ભભૂત મહેશ. ૮
વર્તમાન જેનો અમલ, એ ઉત્તમ નૃપ ખાસ;
વર્તમાન મહિનો ભણે, દિગ્ગજ માસોત્તમ માસ. ૯
અભ્યાસે વિદ્યા મળે, ખેતી થકી અનાજ;
વ્યાપારે ધન સાંપડે, ખાંડા બળેજ રાજ. ૧૦
અમલ કહેછે કેદને, અમલ જીરવે દ્રાવ;
ભૂલે ભાન અમલ થકી, હજાર ડાહ્યો હોય. ૧૧

રાજનીતિ.

ભુજંગી છંદ.

મહીપાળ સૌકિ શુભો વેણુ સારં,
કહું પ્રીતથી હિંત ચાહી તમારં;

૧ નકાર અને મી. એટલે નમીને સ્ત્રીએ, પા-
તાના પતિ નર સાથે વાત કરવી.

૨ જીવન એટલે જળ, કર એટલે કારણ જગદેવ
સુરજ. બીજા અર્થમાં લેકાણું જીવન નાણું તે કર
એટલે વેરાવડે ખેતીને જગદેવ એટલે રાજ જરૂરને
પ્રસંગે રૈયતના સુખ વાસ્તે પાછું વાવરે છે.

તજ ક્રોધ આ બોધ શીખો સુરીતિ,
સદા સ્નેહ રાખી શુભો રાજનીતિ. ૧૨

દોહરા.

પિતા જેમ નિજ પુત્રની, સદા કરે સંભાળ;
કરૂણા કરી તેમજ કરે, પ્રગતણી ભૂપાળ. ૧૩
બાળ પ્રગ્ન અવગણ કરે, રૂઠે ન સમજું રાય;
થાય સપૂત કપૂત પણ, માત કુમાત ન થાય. ૧૪
નૃપને ખારી સૌ પ્રગ્ન, દિલમાં દલપતરામ;
પણ નોકરી કરનાર લે, અભિવાંચિત ધનામ. ૧૫
લાયક જેવા લોકથી, પૂરણ બાંધી પ્રીત;
મહોપનિયે મળવું સદા, રાખી રૂડી રીત. ૧૬
કદી પ્રવાસ કરે નહિ, હોય આગસું રાય;
જંગલમાંનું ઝાડવું, ઉગે ત્યાંજ સુકાય. ૧૭

મનહર છંદ.

બોલતાં બહુ બહુ વિચારી બોલ બોલવો જે,
બોલવો તે બોલ પરિપૂર્ણપણે પાળવો;
જેથકી ખચીત ચીત પ્રગ્નની પતીત તૂટે,
તેવો જે કુચાલ હાલ હાલ તેતો ટાળવો;
પામે ન પ્રવેશ લેશ દેશમાં અસાચવટ,
સાચવટનો ખગ્નનો સદૈવ સંભાળવો;
રાજનીતિ તણી રીતિ કહે દલપતરામ,
સત્યને જરૂર ઉર જીવ જેમ જાળવો. ૧૮
સાગર સમાન તો ગંભીરતાનો ગુણ હોય,
છોળ દેખી જીતની ન છોકે જલકાષ્ઠને;
સંકટ સહન કરી સર્વની સંભાળ રાખે,
અમલ લઈ ન ઉઘે ખૂચ ખાણું ખાઈને;
ન્યાયશાસ્ત્ર નીતિશાસ્ત્ર નિપુણ નરેશ હોય,
લેશ ન અનીતિ કરે, ભૂલથી ભમાઈને;
એવા ગુણ હોય તેજ યોગ્ય રાજ આસનને,
ધિક એથી ઉલટાની, દાલી દકરાઈને. ૧૯
રાજ કરવું તે નહાના બાળની રમત નથી,
ગણી ગણી શું કહું રાજના ગુણ ગાઈને;
દોર પર દોડવું કે ખેલવું ખાંડા ઉપર,
નથી ગણતો કહણ નટની નટાઈને;
સાચવી સઉનાં મન સર્વેમાં સાચાશી લેવી,
મહા મુશંકલ પૃથિવીપતિ પંકાઈને;
એવા ગુણ હોય તેજ યોગ્ય રાજ આસનને,
ધીક એથી ઉલટાની દાલી દુરાઈને. ૨૦
પુરૂષના ગુણની પરીક્ષા કરી જાણે પોતે,

બાણી લે જરૂર હાલી હગની હગાઈને;
પર દુઃખ કાપવાને પ્રાણ આપે પોતાતણે,
ખુશી થાય ખૂબ એક કીરતી કમાઈને;
રામ રાજ જેનું રાજ કરે ને અકાળવિષે,
જેનું ચિત્ત ચળે ન લગાર લલચાઈને;
એવા ગુણ હોય તેજ યોગ્ય રાજ આસનને,
ધિક એથી ઉલટાની દાલી ઠકરાઈને. ૨૧

દોહરા.

પુરાતની પ્રથિનાથના, યાદ કરે ઇતિહાસ.
મદ્યપ ભડવા મશકરા, હતા ? તેહની પાસ. ૨૨
પંથ ચુક્યા પુર્વજતણે, હવે ઘણી થઈ હાણ;
પસ્તાઈ પાછા વળે, કુળ ઇચ્છો કલ્યાણ. ૨૩

ઉપેંદ્રવન્ન વૃત્ત.

અહો હશે તે શુભ કાળકેવો, અમુલ્ય એતો નર્થો આજએવો;
હતા નીતિની હદમાંરહેલા, કૃપાળ ભૂપાળ ભલાભણેલા. ૨૪
વિવેકોને શુદ્ધ વિચારવાળા, સ્વધર્મ ધારી પરમપ્રભાળા;
છિનાળવા કે નહિ તે છોકેલા, કૃપાળભૂપાળ ભલાભણેલા. ૨૫
કુદી કુદી કામ ભલાં કરેલાં, બહુ પ્રકારે ગિરદોધરેલાં;
દુઃખે સુખે તે કરીના ડગેલા, કૃપાળભૂપાળ ભલાભણેલા. ૨૬
પરાક્રમે પ્રાદ પ્રતાપ પામી, ન નમ્રતાની ક્ષણમાત્રખામી;
ધણાવધી ને નથતાજ ઘેલા, કૃપાળભૂપાળ ભલા ભણેલા. ૨૭
કુચાલ કે ક્રોધ કુખોધ કાંહી, પ્રગ્ન રૂગ^૧ કારણ કૃત્ય નાહી.
તમામ તે દુર્ગુણ તો તજેલા, કૃપાળ ભૂપાળ ભલાભણેલા. ૨૮
ધણાંબળિખોમનુષો ધણાથી, તથાપિ તેના શુચિચિત્તમાંથી;
મદાંધતાના મદતો મટેલા, કૃપાળ ભૂપાળ ભલા ભણેલા. ૨૯
વડા શુરા વાંકડો મૂંછવાળા, દિહાપરાયા દુઃખથી દુઃખાળા;
પરોપકારે રણમાં પડેલા, કૃપાળ ભૂપાળ ભલા ભણેલા. ૩૦
અજીતશત્રુ જમરાજ જેવા, નમાવી કીધાતુણ તુચ્છ તેવા;
મહાસમુદ્રોખળથી મથેલા, કૃપાળ ભૂપાળ ભલા ભણેલા. ૩૧
અલક્ષલક્ષ્મીઅરિ જીતીલીધી, કવીંદ્રજેવે વળીકીર્તિ કીધી;
વિશેષ થોડીવ્યમાં વધેલા, કૃપાળ ભૂપાળ ભલા ભણેલા. ૩૨
વિદ્વાનને માન વિશેષ દેતા, ગુણીજનોનાગુણ બાણી લેતા;
જણાય જેનાજશછે લખેલા, કૃપાળ ભૂપાળ ભલા ભણેલા. ૩૩
જનેશ્વરોની રૂડીરીતબાણી, અથાગ ઉત્સાહ પ્રવાહ આણી;
રહસ્ય ગ્રંથો કવિયેરચેલા, કૃપાળ ભૂપાળ ભલા ભણેલા. ૩૪
હરેલ એવા નૃપ સર્વ કામે, અરે ન દીઠા દલપત્તરામે;
સુધૈર્ય ધારી વળી સુધરેલા, કૃપાળ ભૂપાળ ભલા ભણેલા. ૩૫

વ્યંગ્યર્થ—મનહર છંદ.

એક સમે એક ક્ષત્રિ આગળ બ્રાહ્મણે કહ્યું,
અરે આજ અસલના ક્ષત્રિ યાદ આવિયા;
દેશમાં ન થવા દેતા પરદેશોના પ્રવેશ,
જેઓએ સંગ્રામ સજી જશ સંપડાવિયા;
અરે આ ભરતખંડ ભૂમિયે એવા ભૂપાળ,
શુરવીર ધીર ગુણવાળા ક્યાં ગુમાવિયા;
કહે દલપતરામ શુણીને ક્ષત્રિયે કહ્યું,
અસલના ઋષિયોના રક્ષણે^૧ સિધાવિયા. ૩૬

ભોજરાજ વિષે.

ઝૂલણા છંદ.

કાઈ શ્રીમંતતો શ્રેષ્ઠ હીરામણી,
અધિક સંગ્રહ કરે કીર્તિકાળે;
કેક તો હાથી હય સરસ સંગ્રહ કરે,
ખાંતથી ખરીદ કરી મૂલ ઝાઝે;
કંઈક તો ચાહોને વાઘ ચિત્તા તથા,
પાળીને પક્ષો નિરખી નિવાજે;
પાંચસે પડિતો કુશળ કવિતાતણા,
ભાવથી રાખિયા ભોજરાજે. ૩૭

દોહરા.

એક નૃપે કવિને કહ્યું, ન ગમે મને વખાણ;
સુણી કવિયે ઉત્તર કહ્યો, સાંભાળ રાય મુગ્ધાણ. ૩૮

ઇંદ્રવિજય છંદ.

ગપણથી ચલવ્યાં બહુ ડીંગળ, પિંગળ પાઠ પઢી ગુરુ પાસે;
ભૂપતિભોજ ભલોજ રિઝયો, પણ તે પરમાર ચરિત્ર પ્રકાશે;
કલ્પિત વિક્રમ વીર ચરિત્ર, વિચિત્ર રચ્યાં કશીંછે ન કચાશે;
ભોળપણથી ભમાઇ ભૂલે નર, તું શીદ તેનું ન તત્વતપાસે. ૩૯

દોહરા.

રાજ મળ્યું તો શું થયું, કરજે વિચાર કાય;
બાણે નીતિ રાજની, રાજખીજ જો હોય. ૪૦
તજી અયોધ્યા અવધપતિ, વીચરતાં વનવાસ;
પુર બહાર મળી સૌ પ્રગ્ન, અંતર થઈ ઉદાસ. ૪૧

૧ મતલબ કે અસલના બ્રાહ્મણો ગયા, તે ભોગ ક્ષત્રિયે ગયા.

કરજેડી જન સૌ કહે, કાણુ અમારો રાય:
પાળનાર નિશ્ચે કરી, વળતી થાઓ વિદાય. ૪૨
ત્યાં બાળક રમતાં હતાં, જૂદી જૂદી જાત;
એકે એકે તેહને, રાયે પૂછી વાત. ૪૩
તુજને સોંપુ રાજ તો, કેમ કરે તું રાજ;
સુણો બાલ્યા પ્રત્યેક તે, અહીં લખુંછું આજ. ૪૪

હજમ બોલ્યો.—મનહર છંદ.

સોનાનો સજયો ને શલાડીએ સોનાની કંડ,
ચાંદીનો તો ચીપિયો કરાવીને વત્તાં કંડ;
નરેણીએ લટકાવું લૂમખાં હીરામોતીનાં,
ખોટું નહિ વચન આ કહુંછું ખરેખર;
કાતર ને કાંશોકા કરાવું ઊંચા કુંદનો;
કાથળી તો કાનખાળની વિશેષ વાવડ,
મળે રાજગાદી તો આ ખાદીનો રમાલ ખોલ,
ઉમદા એકાદી સાલ પથરણે પાથડ. ૪૫

નટ બોલ્યો.

કુકડાં ને કૂતરાં ભલાં ભલાં ભેળાં કરીયે,
પાડા ને ગધેડા પણુ પાર વિના પાળીએ;
નાચીએ ને કુદીએ ન રાખીએ લગાર લાજ,
ગોઠમાં ને ગમ્મતમાં દિન રાત ગાળીએ;
ઊંચી આંખો રાખી રોજ ચાલીએ ચોટામાં ચાહી,
નીચાં નેણુ કરી શીદ ભૂમિ ભણી ભાળીએ;
મળે રાજપાટ તો ઉચાટ ચિત્તના તણને,
હરા મૂકી છાંડી, છતે રૂપેઆ ઉછાળીએ. ૪૬

લીખારી બોલ્યો.

ગોળની કરાવું ગાડી સાકરનો સુખપાલ,
ખાંડની તો ખુરશીમાં બેઠા ગીત ગાઈએ;
પેંડા ને પતાસાં ખાસાં હાર કરી હૈયે ધડ,
કચેરીમાં બેઠા બેઠા ખાંતે ખાંતે ખાઈએ;
છોગાં મેલી ચાર છેલ બની ચોટે ચાલ્યા જાય,
નહાઈએ તો નહાઈએ કે કદીએ ન નહાઈએ;
પોતે પૃથ્વીપતિ પછી કેના આપની છે પ્રભા,
સુજે તેમ કીજીએ શા માટે શરમાઈએ. ૪૭

વણિક બોલ્યો.

દરબાર ખાતે દેશદેશમાં દુકાનો કરી,
સંપડાવીએ વિશેષ નાણું તો સરાફીએ;

ચાને નહિ તેટલાજ રાખીએ ચાકરીઆટ,
લગાર લગાર તો પગાર સૌના કાપીએ;
કવિ ગુણી પંડિત કે આવે કોઈ આશા ધરી,
કોઈને કદાપિ એકે દમડી ન આપીએ;
મળે મને રાજ તો હું કાજ એવું મોટું કંડ,
થાપણુ કરોડ બે કરોડ કરી થાપીએ. ૪૮

બ્રાહ્મણ બોલ્યો.

બ્રાહ્મણુ કહે જે ભક્ષા ભાગ્યથી હું ભૂપ થાજી,
મેનામાં બેશીને રોજ જાજીં ભિક્ષા માગવા;
મોટા મોટા વરા કરી હુંજ વખણાજીં અને,
બ્રાહ્મણુ બીજનાં અભિમાન લાગું ભાગવા;
વાડીયોમાં તૂંબડના વેલા વવરાવું અને,
દરભના પૂળા તો અનેક રાખું આગવા;
આવે શત્રુ ભોજ તેને આપું હું આશીરવાદ,
બ્રાહ્મણુ જાણીને તે તો લાગે પગે લાગવા. ૪૯

દોહરા.

સર્વજને સુણોને કર્યો, મન નિશ્ચય મજાપૂત;
રાજખીજ જે હોય તે, રાજ્ય યોગ્ય રજાપૂત. ૫૦

કારભારી વિષે.

રાજકાજ કરનારનાં, વખાણુ નિંદા થાય;
જનૈયા ગોરવ જમે, તે ગાળો પણુ ખાય. ૫૧

કુરાજ વિષે.

દોહરા.

શોમે સદૈવ મસ્કરા, મૂર્ખ પ્રજાપતિ પાસ;
નિર્જળ પર્વત પર સદા, હોય પથર કે ઘાસ. ૧
હાકમ કે શ્રીમંત જન, જેમ કરે તે થાય;
ગરીબ બડબડતો રહે, રાય કરે તે ન્યાય. ૨
ન્યાયી રાજમાં તો ડરે, કાં બાળક કાં ચોર;
શાહુકાર તો ત્યાં ડરે, જહાં જીલમનું જોર. ૩
શોધે રણમાં સંગ તે, સિંહ કેમ કહેવાય;
સિંહ પુરુષ સ્વર્ગે ગયા, સંગ રહ્યા સધળાય. ૪

વસંતતિલકા વૃત્ત.

તિવ પ્રતાપધરનો જસ તો ન જમે,
સ્નેહીતણીજ શુભ કાર્તિ પ્રદાશ પામે;
લલિતું તેજ ભુમિમાં વધતું ન ભાસે,
દીવાનિ દિપ્તિ ધરમાં પ્રસરી પ્રકાસે. ૫

દાહરો.

પુંછ નહીં પણ પશુ, નિરૂપયોગી તરૂં રૂપ;
નહિ ચણતરના કામનો, પથર અભાગ્યો ભૂપ. ૬
કુરાજમાં જઈ કાન કવિ, લેશ ન પામ્યો માન;
ઉતરવાને નવ મળ્યું, મકાન કે દુકાન. ૭

મનહર છંદ.

ધ્યાન તો ૧ નિધાનના ૨ વિધાનનું પ્રધાન ધરે,
કાણુ પ્રભુ ધ્યાનના વિધાન મધ્ય ધ્યાન દે;
મહા અભિમાન ભર્યાં માનવી સમાન સર્વ,
કાણુ મતિમાનને ત્યાં માનવીમાં માન દે;
દાનને નાદાન લેવા દાન ને નિદાન દોડે,
કાણુ ત્યાં વિદાનને મેદાન પડી દાન દે;
૩ કાનના મકાનમાં છકાનનું રકાન છે ત્યાં,
કાણુ કવિ કાનને મકાન કે દુકાન દે. ૮

દાહરો.

વિપ્ર ખરો તે જાણિયે, જે વિદ્યા ભરપૂર;
તેમ હોય ક્ષત્રિય ખરો, દાનશૂર રણશૂર. ૯

શૂરવીર છત્રીશી.

કુંડળિયા છંદ.

પ્રજા ઉપર પીડા પડે, ચડે શત્રુ ચોપાસ;
શૂરવીર હીમત સજે, તજે મરણનો ત્રાસ;
તજે મરણનો ત્રાસ, વાસના તજે વપૂતી;
મડે ધરી મરદામી, રંગડવા ફેળ રિપૂતી;
દાખે દલપતરામ, ધન્ય તે મરદ ધરાપર;
તનને સમજે તુછ, પડે જ્યાં પીડા પ્રજાપર. ૧
સામા શત્રુ સહસ્ર ને, હોય એકલો આપ;
હીમત છાંડી હઠે નહીં, છે જેને શિર છાપ;
છે જેને શિર છાપ, બીંહે નહિ બહુની બીંક;
મારી શત્રુને મરે, ફરે નહિ મોઢે શીક;
દાખે દલપતરામ, કહે નહિ શબ્દ નકામા;
ડરે નહીં દિલમાંહિ, શત્રુ બહુ દેખી સામા. ૨
ઢાલ હાથ હીમતતણી, હાજર તે હથિયાર;
તથા નિરાશા તનતણી, અખતર તે બહુસાર;

૧ નિધાન-ખજનો. ૨ વિધાન-ભરવાની રીત.

૩ કાનના-ઠકાર કાનાજના દરબારમાં ત્રણ દીવા-
નની મંજુરીથી મેમાનને આવનું મળતું હતું.

અખતર તે બહુસાર, અન્ય નહિ અખતર એવાં;
ખીજાં અખતર અધાં, જીવતીની કાંચળી જેવાં;
દાખે દલપતરામ, મરણુ ખેંચીલે માથે;
પકડે કડી પેર, ઢાલ હીમતની હાથે. ૩
તન જોરાવર જોઈને, નહિ જોરાવર જાણુ;
મન જોરાવર જોઈનું, ભડ નર ભલો પ્રમાણુ;
ભડ નર ભલો પ્રમાણુ, મરણિયો થઈને મડે;
ભૂલો શરીરનું ભાન, ખૂબ રીપુ-દળને ખડે;
દાખે દલપતરામ, જીએ અજવાન જનાવર;
વદિયે નહિ શુરવીર, જોઈને તન જોરાવર. ૪
પ્રજા અર્થ લડતાં પડે, પગમાં જેના પ્રાણુ;
ધન્ય પિતા માતા અને, જન્મ્યો ધન્ય સુજાણુ;
જન્મ્યો ધન્ય સુજાણુ, વિશ્વજન વિવિધ વખાણુ;
રિઝે જગતનો રાય, ફરે નિર્ભય દેશણુ;
દાખે દલપતરામ, પરમ સુખ પ્રભુ પમાડે;
જો જગમાં જન કાઈ, પ્રજા અર્થે તન પાડે; ૫
પ્રજા ઉપર પીડા પડે, જીએ મરદ થઈ જોડ;
મરણુ થઈ મનમાં ડરે, તુચ્છ બુદ્ધિનો તેડ;
તુચ્છ બુદ્ધિનો તેડ, મરદ નહિ માદા જાણુ;
નહિ મોઢાપર મૂછ, પુંછડું એજ પ્રમાણુ;
દાખે દલપતરામ, પુરૂષ ઘડીયો પશુ ઘડતાં;
ધરમાં પેસે ઘડ, પ્રજાપર પીડા પડતાં. ૬
મરતું માથે મનુષને, અવશ્ય એકજ વાર;
નહિ છોડે તે નાસતાં. કરતાં કાટિ પ્રકાર;
કરતાં કાટિ પ્રકાર, એક દિન નહિ ઉગરીયે;
સનમુખ થઈ શામાદ, મરદ થઈને નહિ મરીયે;
દાખે દલપતરામ, સુજશ મેળવીયે સાથે;
અવશ્ય એકજ વાર, મરણુ માનવીને માથે. ૭
મરવાથી મનમાં ડરે, ફરે જિવ્યાના કોડ;
અર્થ નહીં એકે સરે, ખરેખરી તે ખોડ;
ખરેખરી તે ખોડ, હોડ કરતાં તે હારે,
વિદેશમાં વિચરી, કેમ કરી કાર્તિ વધારે;
દાખે દલપતરામ, દુઃખ ન હોડે ડરવાથી;
કથું બને નહિ કામ, બીંહે મનમાં મરવાથી. ૮
પગલે પગલે પ્રાણિને, માથે વળગ્યું મોત;
સૂતાં બેઠાં સોડતાં, સદા મરણુ ભયસોત;
સદા મરણુ ભયસોત, સરખ અગતી ધર માંહી;
ડરીયે તો દિશિ કાઈ, કેમ જઈ શકિયે ક્યાંહી;
દાખે દલપતરામ, જીવ જોતામાં હગ લે;
મરણુતણે ભય મહા, પ્રાણિને પગલે પગલે. ૯

ધરમાં બેઠે ધર પડે, વાટે કાટે શ્વાન;
કુવા ઉપર જઈ કેમ કરી, ભરીયે નીર નિદાન;
ભરિયે નીર નિદાન, મરણથી બે મન ડરીયે;
પડતાં જાણે પ્રાણ, વાહને કેમ વિચરીયે;
દાખે દલપતરામ, વહાણુ ખૂડે સાગરમાં;
ડરી ક્યાં જઈયે દૂર, પડે ધર બેઠે ધરમાં. ૧૦

પાપીને તો પિંડ નિજ, તજતાં ઉપજે ત્રાસ;
પુણ્યશાળીને પ્રભુ સમીપ, વસવો છે જઈ વાસ;
વસવો છે જઈ વાસ, મરણથી મન ન અગાડે;
ગાજરની પિપુડી, વાગી ત્યાં સુધી વગાડે;
દાખે દલપતરામ, લેવું જર રજ આપીને;
તેને શેનો ત્રાસ, ત્રાસ પૂરો પાપીને. ૧૧

એક ટેક અશ્વે ચડે, લડે લઈને લાગ;
રિપુદળપર તૂટી પડે, પાછો ન ધરે પાગ;
પાછો ન ધરે પાગ, ધાવ વાગે ઘટમાંહી;
ચડે ચોગાણું નૂર, કરે નહિ ચિંતા કાંઠી;
દાખે દલપતરામ, શરીરમાં ધાવ ન સાલે;
અદેકો વધે ઉમંગ, ટેક અશ્વે ચડી ચાલે. ૧૨
રણુશિંગાનો રવ શુભી, ચડે શરીરે શૂર;
સિંધુરાગ શુભિ સોગાણું, નરતન ઉપજે નૂર;
નરતન ઉપજે નૂર, ડરે નામરદ નકારા;
થરથર ધૂજે સ્થૂળ, ગણે પછી તે પોખારા;
દાખે દલપતરામ, શૂર તે કહીયે શાનો;
હરખ ન ઉપજ્યો હોય, શુભી રવ રણુશિંગાનો. ૧૩

તોપતણા ત્યાં તે સમે, ભલા ભગકા થાય;
ગદુકડુ ગોળા ગડગડે, ઘણાક લોક ધવાય;
ઘણાક લોક ધવાય, રૂધિરના ચાલે રેલા;
ખરાખરીનો ખેલ, રચે બળિયા અલખેલા;
દાખે દલપતરામ, ઝડપથી કરે ઝડકા;
બીહે નહીં બળવાન, તોપના શુભી તડકા. ૧૪

ભાલા ચળકે ભલકથી, આણુ વ્રષ્ટિ બની હોય;
કાપાકાપી કઈ કરે, ત્રાસ ન ઉપજે તોય;
ત્રાસ ન ઉપજે તોય, દિવસ લેખાનો લેખે;
ટૂકટૂક થઈ પડે, દેહને તણુવત દેખે;
દાખે દલપતરામ, મરદ સાચા મતવાલા;
હઈડે પામે હરખ, ભલકતા દેખી ભાલા. ૧૫
માથાં રખડે મરદનાં, ભાથા પણુ ભૂમાંહિ;
પડ્યા અશ્વ ત્યાં તરકડે, જુદક્ષેત્ર છે ન્યાંહિ;
જુદક્ષેત્ર છે ન્યાંહિ, બચકર ભૂમિ ભાસે;

બળવંતા બહાદૂર, તથાપિ જરી ન ત્રાસે;
દાખે દલપતરામ, ખડગની ધારા ખખડે;
અમિઆણુ ઉછળે, મરદનાં માથાં રખડે. ૧૬

ખૂંજે બીજી વાત નહિ, ઘણું રચે ધમસાન;
વેરીકરો વાવટો, તે લેવાનું તાન;
તે લેવાનું તાન, ભાન તનથી તે ભૂલે,
વેરી વખાણે ધાવ, ફરી પોતે નહિ ફૂલે;
દાખે દલપતરામ, વિનામાથે ધડ ઝૂંજે;
ધીંગાણે ન ધરાય, વાત બીજી નહિ ખૂંજે. ૧૭
સાચો શૂરો તો કરે, શત્રુતણો શિકાર;
કદી ન ડાંભે દેડકાં, જન કહેશે જખમાર;
જન કહેશે જખમાર, શૂરપણુ તેમાં શાનું;
હણે વેરી કે વાધ, મરદ તો તેને માનું;
દાખે દલપતરામ, ગરિખને હણે તમાચો;
કહિયે હલકું કામ, કરે નહિ શૂરો સાચો. ૧૮

સાચા શૂરા જુધ સમે, હરખે હઈડા માંહિ;
કાયા માયા કામની યાદ કરે, નહિ કાંહિ;
યાદ કરે નહિ કાંહિ, પુત્ર પરિવાર વિસારે;
પૂછે નહિ પરિણામ, મરણિયો થઈને મારે;
દાખે દલપતરામ, ડરે દિલ કાયર કાચા;
મડે થઈ ઉન્મત્ત, હોય જે શૂરા સાચા. ૧૯

શૂરા જન સંગ્રામમાં ચડે, હરખ ભર ચિત્ત;
રાજ સાજ સુખ સાહેબી, તે ઉપર નહિ પ્રીત;
તે ઉપર નહિ પ્રીત, મરદ ચાલે ધર મેલી;
તનુજ તનુજ તજે, તજે પ્યારી પરણેલી;
દાખે દલપતરામ, પ્રમાણિક કહિયે પૂરા;
માયા મમતા તજ, ચડે સંગ્રામે શૂરા. ૨૦

બોલે મોટા બોલ નહિ, ધરમાં ધણી પાસ;
ન્યાં નિકળે તરવાર ત્યાં, ચડે તજને ત્રાસ;
ચડે તજને ત્રાસ, વીર હોડા ન્યાં વાગે;
બહુ ધૂધવે બાણુ, ભલે પણુ ડરી ન ભાગે;
દાખે દલપતરામ, ખડગ હીમતથી ખોલે;
નવ જુગ રાખે નામ, બોલ મોટા નવ બોલે. ૨૧
નરમ બોલ બોલે નહીં, પરમ પ્રીત શુરવીર;
ચરમ હાડ ચિંતા તજે, ધરમ ધુરધર ધીર;
ધરમ ધુરધર ધીર, કરમ અદ્ભુત કરનારા;
શરમ તજ રિપુસાથ, ગરમ લોઢે લડનારા;
દાખે દલપતરામ, મરમ સમજે મનમાંહી;
ભાગે જેથી ભરમ, નરમ સુખ બોલે નાહી. ૨૨

મરવાનું મનમાં ધરી, પછી જીલ્લામાં જાય;
હોય અધિક કે એકલો, થિર ચળ મન નહિ થાય.
થિર ચળ મન નહિ થાય, આપ બળથી તે ઝૂંકે;
અન્ય કોઈની આશ, રાખવી કેદ ન સૂઝે;
દાખે દલપતરામ, હામ ધારે દરવાનું;
કરતાં પ્રથમ પ્રયાણ, ધરે મનમાં મરવાનું. ૨૩
તસ્કર લય તેને નહીં, જર નહિ જેની પાસ;
જિવતર આશા જે તજે, તો રિપુનો શો ત્રાસ;
તો રિપુનો શો ત્રાસ, કેદમાં તે નર રાખે;
મરદ પડી મેદાન, શત્રુ શિરપર ધા નાંખે;
દાખે દલપતરામ, ન લે દિલ ડર લશ્કરનો;
જર નહિ જેની પાસ, ત્રાસ તો શો તસ્કરનો. ૨૪
લમ સમે લડવાતણો, પડે દાન પોદાર;
લમ તથ લડવા ચંડ, તે શૂરા સરદાર;
તે શૂરા સરદાર, પરમ ખુશી તેમાં પામે;
જાણે જીવતર સફળ, જગતમાં જશ બહુ જામે.
દાખે દલપતરામ, કરે જીવ કોટે કોટે;
મમ થઈ મનમાંલિ, લમ તથ લડવા દોડે. ૨૫
વિવાહના મંડપ વિષે, વનિતા કરે વિનોદ;
શૂરવીર સંગ્રામજી, પેખી ધરે પ્રમોદ.
પેખી ધરે પ્રમોદ, કરી કેસરિયા વાઘા;
શત્રુ મેનની મધ્ય, અડગ થઈ પેસે આઘા;
દાખે દલપતરામ, રંગતનો રંગજી આલે;
જેવી જીલ્લામાં પ્રીત, પ્રીત નહિ એવી વિવાહે. ૨૬

સારાંશ.

લડો લડાઈ લક્ષ દઈ, દુરગુણ શત્રુ સાથ;
હામ ક્રોધ મદ લોભ રિપુ, હરાવી હરી લો હાથ.
હરાવી કરી લો હાથ, કષ્ટ બહુ તે કરનારા.
બિજા શત્રુ આપડા, વગર મારે મરનારા;
દાખે દલપતરામ, ચતુર નર કરો ચડાઈ;
હામ ક્રોધ રિપુસાથ, લક્ષ દઈ લડો લડાઈ. ૨૭
મરદો મડો જીલ્લામાં, પાછી ન ધરો પાની;
જીતો તો જગદીશની, મોજ મળે મનમાની.
મોજ મળે મનમાની લૂણ તે ધણીનું ખાઈ;
કરવું નિમક હલાલ, શત્રુથી લડી લડાઈ;
દાખે દલપતરામ, ન ગણુશો દિલમાં દરદો;
હીમત રાખી હમેશ, જીલ્લામાં મડો મરદો; ૨૮
મરદો માથે સર્વને, મરવાનું તો છેજ;
પણ પરમારથ કારણે, મરવું ઉત્તમ એજ.

મરવું ઉત્તમ એજ, સદગ સંસાર સંભારે;
વાહ વાહ કહિ વિશ્વ, અહોનિશ કીર્તિ ઉચારે.
દાખે દલપતરામ, બોલીને પાળો અરદો;
મરવાનું તો છેજ, સર્વને માથે મરદો. ૨૯
મરદો સંકટ સહન કરી, કરો લોક હિત હામ;
આજ ભોગવો આપદા, પણ જશ છે પરિણામ.
પણ જશ છે પરિણામ, પ્રભુ અતિ પ્રસન્ન થાશે;
ઉત્તમ આ જગમાંલિ, લેખ ઈતિહાસ લખાશે;
દાખે દલપતરામ, ધરાપર મસ્તક ધરદો;
કરો લોકહિત હામ, સહન કરી સંકટ મરદો. ૩૦
શૂરાજન સંકટથકી, હરબડી તજે ન હામ;
સંકટથકી સદા કરે, તે શું કરશે હામ.
તે શું કરશે હામ, સભ્ય પેસે સંતાઈ;
મડદા જેવો મરદ, નહી જે શૂર સિપાઈ.
દાખે દલપતરામ, પુરુષ જે બહાદુર પૂરા;
કરતાં પરહિત હામ, ગણે નહિ સંકટ શૂરા. ૩૧
શૂરપણું નહિ શરીરમાં, પુરુષાદાર પ્રમાણ;
તે માટીનાં પૂતળાં, જીવ વિનાનાં જાણ.
જીવ વિનાનાં જાણ, પ્રાણ ધરી ધમણની પેઠે;
આયુષ પૂરું કરે, ધર સુતે કે બેઠે;
દાખે દલપતરામ, ધિક નર તનુ ધરી રે;
મરદ માનિયે કેમ, શૂરપણું નહીં શરીર. ૩૨
કરે હામનાં હામ તે, શૂરવીર કહેવાય;
જર અચ્ચી જશ મેળવે, કે દુરદેશે જાવ.
કે દુર દેશે જાવ, હુનર શીખે હીમતથી;
પરહિત કાજે પ્રાણ, તજે વળી વણ કીમતથી.
દાખે દલપતરામ, પ્રભુ લજ પાર પડે તે;
શૂરવીર કહેવાય, હામના હામ કરે તે. ૩૩
હામની કહેછે કંથને, શત્રુ ચડ્યો ધરી દેખ;
પેહેર ચરણિયો કાંચળી, પછી ધર ખૂણે પેશ;
પછી ધર ખૂણે પેશ, વેશ બદલું વનિતાનો;
જઈ હું જીતું જંગ, જમાવું જશ જનિતાનો;
દાખે દલપતરામ, રૂદે મુજ હીમત રહેછે;
તું માદા હું મરદ, કંથને કામનિ કહેછે. ૩૪
પ્રથમ થકી આગળ પડી, પછી મનમાં પસ્તાય;
ઉભય બ્રહ્મ એતો થયો, નર તે બહુ નિંદાય.
નર તે બહુ નિંદાય, વિચારી કારજ કરવું;
ક્યાં પછી શુભ હામ, કદી દિલમાં નહિ ડરવું.
દાખે દલપતરામ, પડે પીડા બહુ ગમથી;
તો ગણુ તજી ત્રાસ, પડી આગળ પરથમથી. ૩૫

અધિક વિચારી આપ બળ, કરીયે મોટું કામ;
પણ આશા ધરી પારકી, હિયે ન ધરીયે હામ.
હિયે ન ધરીયે હામ, બોલનારા બહુ મળશે;
પણ ન્યાં સંકટ પડે, ખશી જવા ખળભળશે.
દાખે દલપતરામ, શિખામણુ શુભને સારી;
કરને મોટું કામ, અધિક બળ આપ વિચારી. ૩૬

હિંમત વિષે.—દાહરો.

હિંમત નરમાં હોય તો, આણે દુઃખનો અંત;
થાય પ્રસિદ્ધિ પૃથ્વીમાં, વળી થાય ધનવંત. ૧

મનહર છંદ.

હિમત જે હોય તો હરેક કામ કરી શકે,
હિમતથી વાઘ વડા હાથીને વિદારે છે;
હિમતથી નારી પણ હથિયાર હાથગ્રહી,
મહાવન માંહી મોટા મરદને મારે છે;
હિમતથી જૂત પ્રેતતણો ભય ભાગી જાય,
હિમતથી મણીધર હાથમાંહી ધારે છે;
હિમત જે હોય માંહિ હોય દલપત કહે.
જૂડતાને બાંહે ગ્રહી તરે અને તારે છે. ૨

દાહરો.

છેક ટેક નહિ છોડીયે, આવે કષ્ટ અનેક;
વાળી ગાંઠ વિવેકથી, એ સાચવિયે એક. ૩

ઈંદ્રવજ્ર વૃત્ત.

વાંકી સૌંધી જે મન ગાંઠવાળે, તેતો પડેછે કળ જેમ તાળે;
કુંચી વિના મસ્તક કોઈ કટે, છોડાવતાં જ્વેરથી તે ન છુટે. ૪

ઉપેંદ્રવજ્ર વૃત્ત.

ભુલાવવા વાત વિભીષણાને, પડાવવા રામ સખાપણાને
અધર્મિયે અક્કલ ઉધી આપી, આપાપી પાપી નથયોતથાપિ.

મનહર છંદ.

પ્રભાકરને પ્રતિજ્ઞા પ્રભા પુરી પાડવાની,
પ્રતિજ્ઞા પ્રમાણે પોતે પ્રભા પૂરી પાડે છે;
પાવસ ને પ્રતિજ્ઞા છે પાણી પહોચાડવાની,
પ્રતિજ્ઞા પ્રમાણે પાણી પોતે પહોચાડે છે;

૧ પાવસ—વરસાદ.

પાળવિના પાણી ભરપૂર રાખી પ્રતિજ્ઞાથી,
સાગર સદૈવ જુઓ સ્વસ્થળ સીમાડે છે;
પ્રતિજ્ઞાનો પ્રતિબંધ દેખો દલપત કહે,
દુનિયાંને દિલમાંહી દિલાસો દેખાડે છે. ૬

દાહરો.

જેણે જ્ઞેયાં જુદા બહુ, શિશુથી શું ડર ખાય;
જે શિર નોખત ગડગડે, થાળી પિટે શું થાય. ૭
પરાક્રમો પરાક્રમ કરે, જે ઉશ્કેરણુ થાય;
કમાન ઉશ્કેરે તદા, તીરે દૂર જવાય. ૮

માલિની વૃત્ત.

તરણુ જીવતિ જોડે ડોશો વિસ્તાર વાળી,
પરમ હરખ પામે, પુત્ર પૌત્રાદિ ભાળી;
તરણુ સુભટ ટોળી-માં મળી એક દામે,
રણુ વિજય શૂરો કેમ સકાય પામે. ૯

દાહરો.

વધે પલકમાં વાદળી, લાગે પ્રથમ લગર;
તેમ પરાક્રમો પુરવને, વધતાં શેની વાર. ૧૦
જન્મ ધરે ન્યાં મહત જન, ગણાય ઉત્તમ ગામ;
સ્નેહ સહિત સંસારો સા, નિત્ય સંભારે નામ. ૧૧
ધન્ય ધન્ય તે ગામને, ધન્ય વર્ષ તે વાર;
ઉત્તમ જનના જન્મથી, સંભારે સંસાર. ૧૨

ઈંદ્રવિજય છંદ.

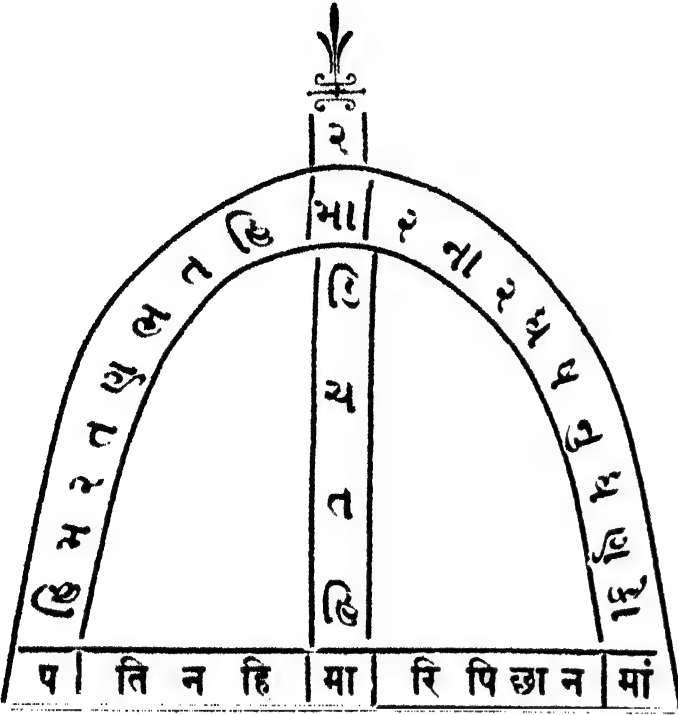
ન્યાં પ્રગટયો ન પરાક્રમો પુરવ, તે પુરમાંહિ ખરેખરી ખામી;
તે જીવતીનું વૃથા ગત જીવન, જે કુળ દીપક પુત્ર ન પામી;
જે ઘડીમાં શુભ કામ બન્યું નહિ, તે ઘડી તે કહિયેજ નકામી;
પિંડ વૃથા દલપત કહે, રહે અંતર જે નહિ અંતરજની. ૧૩

દાહરો.

શીખ્યા વિના ન આવડે, કુળધંધાનું કામ;
રાજનીતિ પણ વણુ ભણે, દિસે ન કોઈ હામ. ૧૪
તે માટે ભણુતર ભણો, રૂઝ રાજકુમાર;
તોજ ચલાવી જાણુશો, આપતણો અધિકાર. ૧૫

રાજવિદ્યાભ્યાસ.

ધનુષ્યંધ.

આ દોહરો આખો ચિત્રલા ધનુષ્યંધી વંચાય છે.

દોહરો.

પતિ નહિ મારિ પિછાનમાં; કાણુ ધનુષ ધરનાર;
માહિત ભણુતર મહિતિ, નહિ માહિત ચડિમાર. ૧

અર્થ.

એક સ્ત્રીએ કાંઈ તીરકામદારાણા પુરુષને દોહા ત્યારે પોતાના પતિને પુછ્યું કે, આ પતિ મારી પા-
છાનમાં નથી, કે એ ધનુષ ધરનાર કાણુ છે? જવાબ
દીધો કે, ભણુતરમાં માહેર હોય તો રાજ્ય અને નહિ
માહેર હોય તો ચડીમાર.

દોહરો.

શીશનામો જગદીશને, એ આશીશ લહીશ;
ભણે મહોશ આ દેશના, મોટો ગુણુ માનીશ. ૧
જે પ્રભુએ સઉ જીવને, આપ્યા ગુણુ કઈએક;
અધિક મનુષ્યમાં આપિયાં, વિદ્યા કળા વિવેક. ૨
વે પ્રભુની કરી પ્રાર્થના, માગું તેની પાસ;
દિન દિન રાજ્ય રંકને, વધતો વિદ્યાભ્યાસ. ૩
આ અવસર આ દેશના, ધનવંતા જે લોક;
જાણે છે ભણુવાતણી, કરવી મહેનત ફોક. ૪

તે માટે મહેનત કરી, ભણે ન વિદ્યા ભૂપ;
રૈયત ૧પરતાળે થવા, ચિતમાં આહે ચૂપ. ૫
ભૂપતિના પરધાન પણ ઈચ્છે આહો જનમ;
વિદ્યા ભૂપ ભણે નહીં, થાય અમાર્ગ કામ. ૬
તે દેખી મન માહરં, અતિશય ધરે ઉતાપ;
જે જગપતિ કરેણા કરે, ટળે સરવ સંતાપ. ૭
ભાણું ભાપણુ તે વિષે, મુણુજે રનેહ સહિત;
જેથી તમને ઉપજે, પદવા ઉપર પ્રીત. ૮
મહેતાજ એક ગામના, નામે વિદ્યારામ;
વર્તમાન પરદેશનું, વાંચી થયો વિરામ. ૯
ગુણી સુધારો દેશનો, અચરજ પામ્યો એહ;
કળા કુશળતા કાયદા, નવિન તરેહના તેહ. ૧૦
મંડળીઆ મોટી રચે, મોટા મળી ગૃહસ્થ;
કરે ઉપાય અનેક વિધ, સુધરે દેશ સમસ્ત. ૧૧
અધિપતિ પણ અધિકું ભણી, પામે બુદ્ધિ વિશાળ;
ભણુવા જન વૃધ્યાગને, શાળા અને નિશાળ. ૧૨
એ વગેરે વાંચી કરી, અંતર થયો ઉદાસ;
ભૂપ ભણેલ ન આપણો, કહો નાંખે વિશ્વાસ. ૧૩
નાથ નપુંસક જેહનો, તે નારી દુઃખી થાય;
જહાં ભણેલ ન ભૂપતિ, તેની પ્રગ્ત પિઠાય. ૧૪

ભુજંગી છંદ.

કહાં જે કહું વાત આ દુઃખ કરી,
ભણેલા વિના ભૂપ કેવી કચેરી;
મળી મંડળી વાનરા જેમ જાણી,
હસે ને કુદેને વદે કર વાણી. ૧૫
હમેશાંતણી ચાલતી ચાલ આણે,
સુધારો વધારો કરો ના સંભાળે;
રહી પાછળે વસ્ત્ર જે કાંઈ તાણે,
ન દેખે શુણે ભેદ કાંહી ન જાણે. ૧૬
ઉપાયો છતે લાખ એકે ન સુજે,
ભરી પેટ ઉઘે બિજુતો ન ભુજે;
થઈ ફાંકડા આંકડા મુજ વાળે,
ગઈ પાછડી આ ધડી ના સંભાળે. ૧૭

દોહરો.

અધિપતિની ઉમર ગઈ, થઈ વૃદ્ધતા આજ;
પણુ કુંવરજી જે પદે, સુધરે સધળાં કાળ. ૧૮
૧ ઈન્દ્રદારની હરકતથી આ દેશના રાજ્યઆની
પ્રગ્ત અગ્રેજ સરકારના ખાલસામાં જવા ચલાય છે તેમ.

એમ વિચારી વિપ્ર તે, વિચર્યો રાજદુવાર;
એકાંતે પરધાનને, મનનો કહે વિચાર.
રાજકુંવરે એ સમે, દિગ્ગજ પ્રધાનની વાત;
પ્રીત સહિત પડદે રહી, સર્વ સુણી સાક્ષાત.

આપાઈ.

નામ પ્રધાનતાણું ધનપાળ, તેને વિપ્ર કહે તે ડાળ;
સાંભળ અદ્વલતાદરિઆવ, ભૂપ કુંવર નિશાળે લાવ. ૨૧
છે વય છોટી અધિક બુદ્ધિવંત, ભાસે ભણશે એક તુરંત;
કહે પ્રધાન સુણો મહારાજ, એવી વાત ન કરશે આજ. ૨૨
ભૂપતિ સુત ભણવું આચરે, વણિકતનુજ શું વતાં કરે;
નહિ ભણતરનો અરથ લગાર, અમે જિયેનામું લખનાર. ૨૩
રામજીએ જે આપ્યું રાજ, નથી દુકાન ચલાવવી આજ;
ખાય પીએ ને માણે મોજ, માથાકટ કરે શીદ રોજ. ૨૪

દોહરા.

સુખચો મહેતાજી કહે, સુણ મંત્રી શિરતાજ;
ભાગ્યા વિના ભૂપતિતાણું, કહે નિભે કેમ રાજ. ૨૫
કાળના સહી કરવી પડે, વળ વાંચે ક્યમ થાય;
આવે પત્ર અગત્યનો, ક્યાં વંચાવા વ્તય. ૨૬
કહું ચંદો જે રાજતું, આપો એ અભિપ્રાય;
પ્રાતઃકાળે કુંવરજી, વિદ્યા ભણવા વ્તય. ૨૭
મંત્રી કહે દિગ્ગજ સાંભળો, સત્ય કહું સાક્ષાત;
તમે તમારી મતલબે, કહેછો સઘળી વાત. ૨૮
એ માણસ વધતાં નિભે, વગર ભણે મહીનાથ;
ગરજ મટે પરધાનની, લખે પટે નિજ હાથ. ૨૯
સહી સાટે કાળના વિષે, કરે નિશાની કાંઈ;
મોહર ધણવી હેમની, રાખે વીટી માંઈ. ૩૦
જેતાં પેઢી સાત ગઈ, ન ભાગ્યા કોઈદગ્ગર;
કામ ક્યું અટક્યું નહીં, જાણું તમે જરૂર. ૩૧
રાણી એક ભણેલી છે, તે પણ લેછે પ્રાણ;
હિસાબ પૂછે હરઘડી, લાગે તીખું બાણ. ૩૨

રાગ આખાહરણનો.

(મારી આખાઆઈ સહુણાં, તમે વરત
કરોને અહુણાં. એ રાગ.)

કહે વિપ્ર સુણોજી પ્રધાન, તમે રાખો વિવેકનું જ્ઞાન;
અંક આપનો સાધવા અર્થ, કેમ એવંડા ઠચ્છો અનર્થ. ૩૩

૧ આભણ. ૨ ઈડરનો રાજ સહી સાટે કુંવરો
કરે છે. માણસાનો રાજ તીર કામકું કરે; છે એવો
પરંપરાનો ચાલ છે.

ન્યારે રાજ ભણે રાજનીતિ, ત્યારે ન્યાય કરે શુભ રીતિ;
જેવું નીર વિનાનું નવાણુ, જેવો પિંડ વિનાનો પ્રાણ. ૩૪
જેવો પુરૂષપણા વિના મર્દ, જેવો વૈદ ન જાણીતો દર્દ;
એવો વિદ્યાવિના નૃપ મિત્ર, નામ વાધ લખ્યો જેમ ચિત્ર. ૩૫
પ્રજા વૃદ્ધિ પાવેથી ન થાય, નૃપ મુરખે ન રાજ્ય રખાય;
જુવો વિચારીને આ કાળ, ભાગ્યા હોત સરવ ભૂપાળ. ૩૬
આજ્યા હોત સદા સંભાળી, રાખી સંપ કુસંપને ટાળી;
વાંચી જાણત પરદેશી વાત, નવા કાયદા મજબુત થાત. ૩૭
કેમ આવત પરદેશી રાજ, એજ જુઓ દાખલો આજ;
વળી રાખજે નિશ્ચ મનમાં, વિદ્યા વૃદ્ધિ ન થૈ જે રાજનમાં. ૩૮
કદી દૂર દારિદ્ર્ય ન થારો, પર હાથ જમી સર્વ જાશે;
તમે રાજને મુરખ રાખી, મનમાન્યો લહે સ્વાદ આખી. ૩૯
આગે થારો પ્રજાજ તમારી, નિશ્ચ દેખશે વખત નહારી;
નીર હોય કુવામાં સદાઈ, ત્યારે આવે અવાડમાં ભાઈ. ૪૦
રાજ ન ભણે રાજ્ય તુટી જાશે, ત્યારે વંશ તમારો શું ખાશે;
સાત પહેડી કહેછો ન ભણેલા, ત્યારે આવી છે આવી વેળા. ૪૧
એનો આજ વિચાર જે લાવો, ભૂપ પુત્રને વિદ્યા ભણાવો;
ઈતિહાસ ભૂગોળ ખગોળ, શીખી આણે સમજુનો ડોળ. ૪૨
દેશાવરની ખજર સર્વે જાણે, ઇચ્છા દેશ સુધારાની આણે;
વિદ્યાસલાના અધિપતિ થાય, સુણે સર્વતણા અભિપ્રાય. ૪૩

દોહરા.

મેંતાજી મન દેઈ સુણો, પ્રીતે કહે પ્રધાન;
વધે ઘટે જે રાજ્ય પદ, સમજે ભાગ્ય સમાન. ૪૪
ભણવાથી ભૂપતિ જાણે, એ હોય સત્ય ઉપાય;
મેહેતાજી છે જે સહુ, તે સહુ મહીપતિ થાય. ૪૫
દેશ વિદેશ પરવરો, વિદ્યા ભણો વિશેષ;
ભાગ્ય વિના ભટકા મરો, લાલ ન પામો લેશ. ૪૬
રીઝ્યા જેને રામજી, આપ્યું સવળે હાથ;
ભણો જાણો કે નહિ ભણો, ફોટી ઘટે ન કાથ. ૪૭

આપાઈ.

વિદ્યારામ કહેછે વળી, સુમતિ પ્રધાન કહે સાંભળી;
કરે નસીબ વિચારે કાજ, તેને ઘેર રહે નહિ રાજ. ૪૮

છંદો.

કાલી નસીબનું નામ, રામ ન લડત રાવણથી;
સીતાજી શી પેર, ઘેર આવત દક્ષણથી.
ભાગ્ય ભડમે રહત, પાંડવો કૌરવ સાથે;
રહત હાથમાં પપ્પ, છત્ર નહિ માંડત માથે.
૧ જોગીનું.

રહી ભાગ્ય ભડેસે ભૂપ જે, કૃપ ન રચશે કામનો;
પાણીની પાંટે તે પ્રગ્ન, ગોદરો તજશે ગામનો. ૪૯

દોહરો.

સાઠ વર્ષનું માનવી, જે વિદ્યા ન ભણેલ;
બાળ બુદ્ધિ તેમાં વસે, થશે નહીં સુધરેલ. ૫૦
બાળ બુદ્ધિનો નરપતિ, અખળા પ્રયત્ન હોય;
નિજ સ્વાસ્થી પ્રધાન બ્યાં, કદીયે સુખી ન કાય. ૫૧
પ્રધાન બોલ્યો.

હડી પ્રકૃતિ કુંવરની, ભણતાં ઇલ ઝલાય;
ભણતર ચિત્ત ચંદે નહીં, એના શો ઉપાય. ૫૨

મહેતાજી બોલ્યો.

ગોળ અઘાડો વાવડીંગ, શંખાવળી વળ સુદઃ
વિદ્યાબ્રાહ્મિ શતાવળી, ૧ગાના ઘીમાં ઘૂંટ. ૫૩
હડી પ્રભાતે જે ગળે, એ ગોળી નિત્ય એક;
મટે સ્વભાવે શિશિલતા, વિદ્યા ચંદે વિધેક. ૫૪
સોખત પડિત વ્રદ્ધની, સુધરેલા ભણનાર;
ભણવાની રચિ ઉપજે, સુધરે રાજકુમાર. ૫૫

પ્રધાન બોલ્યો.

વિદ્યાબ્રાહ્મી ભાંગ તે, તારી શતાવળી ૨સાટ;
વાવડીંગ તો આકુદી, માળમ તે વળમાટ. ૫૬
અપ્રીણ અઘાડા થાનકે, શંખાવળી શરાપ;
ગોળ તજ ગાંભે પાંચે, એ કુંવરજી આપ. ૫૭
સોખત ગોલાની સદા, દૃઢપાજી થાય;
પરનારીની એખની, વાતો સુણે સદાય. ૫૮
સાંઝ મનુષ્ય ત્યાં જૈ ચંદે, લાણુભર નહીં સમાય;
તે પણુ તેવો થાય તો, રીઝે તેને રાય. ૫૯
અમો ખુશી એ દેખાને, એને ભેદિએ એજ;
ભૂપ ભાગ્યે પરધાનનું, તુરત ઘટે છે કેતજ. ૬૦
શત્રુ જાગે સામટા, કહાં કરજ બાહુ થાય;
છક નહીં પરધાનના, રહે કળજમાં રાય. ૬૧

છાંપો.

વિપ્ર હાથ તરવાર, વણિક પંચાંગજ વાંચે;
જંગમ ફાંડે વાંસ, ઘંટ લીધો કર ધાંચે;

૧ ગાયના. ૨ સાટે. ૩ એ ખોટો વહેમ છે; નહી
તો અકબર સરખા ભણેલા રાજાઓ પાસે ખીરબલ
તથા લંબિવા જેવા પ્રધાનોનું ઘણું માન હતું. તેવું વગર
ભણેલા રાજાના પ્રધાનનું માન સાંભળ્યું નથી.

અત્રો લહે કુંભાર, લહે ટપલો જે નાઈ;
કોટા લઘો લહે, લહે સોની સરણાઈ;
લહે હાથ ભભૂત મૃહસ્થ જે, બાળક જેગી બાથમાં;
એટલાં કદીએ શોભે નહીં, લેખણુ નૃપના હાથમાં. ૬૨

દોહરો.

સુણો અસલના શેરીયા, ન ભાગ્યા કદી નિશાળ;
ગરજ ભાગ્યાની નહિ રહે, જેનાં ભાગ્ય વિશાળ. ૬૩

ભુજંગી ઇંદ.

હતા ભાગ્યશાળી વડા ભૂમિ માંડી.
હતું રાત દહાડાતાયું ભાન નાહિ;
કહાં દિન ઉગે કહાં આથમે છે,
હશે કોણુ રાગ કહાં તે વસે છે. ૬૪
કણું કોઈયે આજ રાગ પધારે,
કહ્યો ઉત્તરે બોલ નાંખો વખારે;
હતા સુખો એવા પ્રગ્ન સર્વ જેતી,
તેને કાંઈ વિદ્યાતણી ગર્જ નહોતી. ૬૫
ગયું દ્રવ્ય બ્યારે રથું નાહિ હાથ,
હવે સર્વ ચિંતા પડી લોક માથે;
સુજે છે કળા શીખવા વાત ત્યારે,
ગયું દ્રવ્ય ને ભૂખ આવીજ બ્યારે. ૬૬
જેને રાગ્ય વ્રદ્ધિ સમૃદ્ધિ છ પૂરી.
કરે કેમ વિદ્યા ભાગ્યાની મજૂરી;
બ્રહ્મા નોકરો ચાકરો નામું મોંડ,
મળે ભાત તે ડાંગરો શીદ ખોંડ. ૬૭
ઘણાં ઘેર ઘાડાં પગે જોડ ચાંડ,
છતે સાણસે હાથથી સાપ ઝાંડે;
ખોંભે મઠ તેથી હશે કોણુ મોંટા,
છતી સાહેબીમાં કરે શ્રમ ખોંટા. ૬૮
મને સમૃદ્ધિ જે મળે એવી પ્રોઢી,
સુખે ખાઈ પીને રહું નિત્ય પોઢી;
સુખી વાત એવી વદે વિપ્ર વાણી,
તમારી રચિ તો અમે સર્વ જાણી. ૬૯

રાગ એખાહરણનો.

કાંઈ કરશે નહીં પરતાવો, એવો લેનારછે આજ લાવો;
વસે વનમાંહીં અપડાં બાંધી, નથી ખાતા તે અનને રાંધી. ૭૦
વસ્ત્ર પેહેરજે મરજમાં આવે, કાઈની બીક શરમ નહી લાવે;
નથી પરણવાની તેને ગર્જ, નથી જાણતા ૧વર્ણ ૨અવર્ણ. ૭૧

૧ અણખપતું.

૨ ખપતું.

તેને માથે કોઈ નથી રાજ, આય પીઝને થાય છે તાજ;
 ઉઝા આથઆતું નહીં ભાન, રહે રાત દિવસ ગુલતાન. ૭૨
 ખાવાતું જે મળ્યું તો ખાય, નહિતો આથડીને મરી જાય;
 એક ખીજનું છીનાવી ખાતો, નહીં સગપણ સ્નેહનોનાતો. ૭૩
 નથી ભણતરનો તેને ભાવ, એવો લેછે અલૌકિક હાવ;
 એવું આપણા નૃપને ન સુખ, લોક લાજના ડરતાણું દુઃખ. ૭૪
 પડે વસ્ત્રનો ઉપાડે ભાર, કરવો બોલતાં અદ્ય વિચાર;
 હોતો આજક રાજ ન્યારે, સોંપી માએ મજુરી ત્યારે. ૭૫
 ટૂંક વાળો બેસવા ઠરાવ્યા, આપી ચાલણ ગાડી ચલાવ્યા;
 તમે હાજર હોત જે બ્રાત, એવી મહેનત મવકક થાત. ૭૬
 તેડી ફરતારા ઝાઝા જેને, ચાલવાની જરૂર શી તેને;
 સુખપાલ મેના રિધિ પૂરી, કરે ચાલવાની શી મજુરી. ૭૭
 દાસ દારી હાજર ખવરાવા, શાને શીખે તે હાથે ખાવા;
 એવી દીસે તમારી મરજ, પણ સાંભળો મારી અરજ. ૭૮

દાહરા.

દારટ રૂપી રાણીને, પુત્ર ફેંસલા થાય;
 નિત્ય પરાયા પેટના, વગર ભણેલે રાય. ૭૯
 જે પોતાના પેટના, પડે કરવા ચાલ્ય;
 કાણા કુખડા લંગડા, રૂપ કરૂપા થાય. ૮૦
 રામ યુદ્ધિર કૃષ્ણ વર્ગી, વિક્રમ ભોજ ભુપાળ;
 એ સઘળા વિદ્યા ભણ્યા, નિત્યે જઈ નિશાળ. ૮૧
 પર દુખ પોતે શિર ધર્યાં, લડ્યા શત્રુથી આપ;
 છતા પ્રવીણ પ્રધાન પણ, આપ કરે ધનસાક. ૮૨
 તો કીર્તિ કેવી રહી, લઈ ગયા સાખાશ;
 જે નૃપ વિદ્યા નહિ ભણ્યા, નામે પામ્યા નાશ. ૮૩
 બૃપ ભણ્યાથી વસ્તીને, સઘળી વાતે સુખ;
 મૂરખ મહીપતિને પ્રજા, પૂરણ પામે દુઃખ. ૮૪
 પેટ ભરી પોહોડી રહે, લહે ફિકર નહિ લેશ;
 કહાં પ્રજા સઘળી વસે, કહાં વસે છે દેશ. ૮૫
 બળિયો નખળાને હણે, ખાય કાકડી વાડ;
 તેના પુરમધ્યે પડે, ખરા બપોરે ઘાડ. ૮૬
 દેશ મુઘારો ગરીબથી, કહો કેમ કરી થાય;
 જે રાજા દિલ નહિ ધરે, એકે નથી ઉપાય. ૮૭
 જે આપે બક્ષીસ પ્રભુ, વિદ્યા રૂપી આગ;
 ફલ ઝાડ આદિક થકી, એમાં ભોજ અથાક. ૮૮

અંપતાળ છંદ.

ફલતર ધુવારા હોજ, વિદ્યા વિશેષ રમોજ;
 નૃત્ય ગાન નાટક બેલ, વણ ભણે નહિ કાંબેલ. ૮૯

પરદેશી ગાયન નાદ, સમન્થા વિના નહિ સ્વાદ;
 જેમ ચિત્ર રંગ વિચિત્ર, વણ નેત્ર નિષ્ફળ મિત્ર. ૯૦
 જેમ બધિર આગળ શંખ, જેમ આરશી વણઅંખ;
 જેમ કવિત મૂરખ પાસ, સુણી કરે ઉલટો હાસ. ૯૧
 મુંગો શું ગાવે ગાન, બોખો શું ચાવે પાન;
 વિદ્યા રમોજ વિશેષ, મૂરખ ન માણે લેશ. ૯૨

સચેચો.

એક ગમાર ચડ્યો ગિરનાર, નીચે દશબાર દોહાં પુર ભાર;
 વેતી નદી જળા દેખી મરોડ, ધરે મન કાડ બહુજ પ્રકાર;
 અંથીઉમંગ ચડ્યો અનિઅંગ, ખુશીખુશી ખૂબ થયું મનન્યાર;
 જે ભણીને નકશો નિરખે, દરમોજ હજાર ઘણોજન ત્યારે. ૯૩

છાંપો.

કેવળ સોગટાં, ગંછંડે ગંમત કરીયે;
 જેમ એ બીજે જન્મ, વિના સુખ મળે ન જરીયે.
 જે કદિ એકાએક, છેક દિલ હોય ઉદારી;
 વિદ્યા વનિતા તુરત, હરે દુઃખ હરખ પ્રકાશી.
 લલિયે સુખ કુંડળનું પછી, સલિયે કાન વિધાવતાં;
 ગુણલલિપૂરણ સુખ પામીયે, અમીયે દુખ ગુણ આવતાં. ૯૪

દાહરા.

આજક ધાવણ છોડતાં, કરે ઘણો કલપાંત;
 નહિ છોડાવ્યાથી વધે, અંગે રોગ અત્યંત. ૯૫
 અમજ આગસ વ્યસન પણ, જે નહીં છોડે બાળ;
 કડવાં આપડ નહીં પોંચે, થાશે દુઃખ કાઈ કાળ. ૯૬
 ભાટે વાત કચેરીમાં, કહી સુણો મહીનાથ;
 મળરાજ પાટણતણો, લડીયો લાખા સાથ. ૯૭
 પ્રથમ ફોજ પાટણતણી, જૈ પડી જેમ ટિડાણ;
 લટયો ચોથે ભાગ કછ, વળતી વાળ્યો ધાણ. ૯૮

કવિત.

^૧કહેશે ^૨ચોથેભાગ ^૩ડીઝાલી ^૪તોડીલીધા;

^૫પીધામુખ ^૬રસવળી ^૭લાખાથી ^૮લડાઈનો ॥

^૯ખોડાંદોર ^{૧૦}છોડીકાઠી ^{૧૧}ઠસે ^{૧૨}ચડ્યાં ^{૧૩}થોભીનેર;

^{૧૪}ફેરગઢ ^{૧૫}લુટીઝડો ^{૧૬}ચડાવ્યો ^{૧૭}ચડાઈનો ॥

૧ આ કવિતામાં ચાર વસ્તુઓ સંતાડી હોય તે વસ્તુવાની સમસ્યા છે.

^{૧૩}ગીધપંખી ^{૧૪}જુધખેત ^{૧૫}અચાંખોશી ^{૧૬}દૂર ઢળી;

^{૧૭}ખોલે ધોરે વખત શો ^{૧૮}આવ્યો છે વડાઈનો ॥

^{૧૯}ધેરી ખુબ ^{૨૦}કુસાવળી ^{૨૧}દાલબેરે ^{૨૨}ધુળકારી;

^{૨૩}ભાગ્યોકછી ^{૨૪}સુખોખાટયો મુળપુત માર્છનો ॥ ૯૯

દોહરો.

એકજ એવી વાતથી, બ્રૂપતિ રીઝ્યો બ્રાત;
ભણતરમાં એવી ભલી, હોય દગ્ગરો વાત. ૧૦૦

આલી આવ્યો ચીનથી, એક મુસાફર લોક;
કહો ઉત્પત્તિ આહતી, સુણવા લાગ્યો જોખ. ૧૦૧

ધાતુ પક્ષી ઝાડની, વિધવિધ વાતો જોડ;
વિદ્યાસતી મુખથી વહે, સાચે સાચી તોડ. ૧૦૨

જંગલી જન જાણે નહીં, ખીર ગળી કે વેંશ;
ભાન નાંદિ ભરવાડને, અક્કલ ભલી કે ભેંસ. ૧૦૩

બુદ્ધો પરણે ખાયડી, અભાગ્યો ખેસે રાગ;
ખોજ ઉપાંત બળદિયાં, તે સદુ પરને કાગ. ૧૦૪

પ્રધાન બોલ્યો.—નારાય છંદ.

ખડ તપાસ લાવીને વિચારી વેણ બોલવું,
વિદ્યાતાણું વિશેષ માન ધારીને ન ડોલવું;
ભણી ગણી ગુણી બની જવું ધનાદય જન્યવા,
ભિખારીને જરૂરથી થવું ભણેલ નાયવા. ૧૦૫

રાગ આખાહરણનો.

જેને મેહરખાન થયા રામ, તેને ભણતરનું શું કામ;
ઝાઝે ભણતરે દારિદ્ર્ય આવે,ટળે છવ ઠાં છવથી જાવે. ૧૦૬
સદુ ધનવંતનું ધર પૂછે, નહિ પૂછે ભણેલો શું છે;
સભામાંએસે ધનવંત પહેલો, વિદ્યાવંત એસે સદુ છેલો. ૧૦૭
આપે માતખરને ખડુ માન, તેની તરફ રાખે સદુ ધ્યાન;
ધનવંત બોલે કાલું ઘેલું, લોક કબુલ કરે સદુ પહેલું. ૧૦૮
જેમ પાસા પડે તે દાય, તેમ રાગ બોલે તે ન્યાય;
ધનવંતનો હુકમ ચાલે, દાલો વિદ્વાન મગર મહાલે. ૧૦૯
મેના મુખપાલમાં ધનવંત, ભણેલા શિર ભાર વહાંત;
ધનવંતને મેડી અગાશી, વિદ્યાવંત છાપરાના વાશી. ૧૧૦

દોહરો.

રાગ આગળ એક દિન, પોકાર્યો પંડિત;
તો તેનું દુઃખ ટાળિયું, કહું તે સુણી કવિત. ૧૧૧

કવિત.

પાણીના તરંગ પર જાણીએ સમુદ્રમાં,
ખરેખરાંજ નાવની પહે તરતા ખાટલા;
વેલગ તો મજ અને આણી તો કજ બની,
નદાની નદાની હોડિયો પહે તરતા પાટલા;
આગંધા ખલાશી બુમ પાડે તેને શિર તાણ્યા,
સુંદરીએ શઠ ખેરવાને વસ્ત્ર ફાટલા;
સુણા મહારાજ અધિરાજ આજ રજનીમાં,
મુજ ધેર બન્યા અદભુત ખેલ આટલા. ૧૧૨

રાગ આખાહરણનો.

જન્યે રાગને જે વિદ્વાન, ભાગે બ્રૂપ થઈ મેહરખાન;
મળે પંડિત પંડિત બ્યારે, એક બીજાનાં દુઃખ ઉચારે. ૧૧૩
જેમ સાપ ધેર સાપ જાય, જીભના લપકાર વાય;
પગે રાંડીરાંડને પડે, હું જેવી તું જીભે ચડે. ૧૧૪

દોહરો.

ભણતર નથી દિસાખમાં, જ્યાંદાં ધણેરા દામ;
એવું સાંભળી ઉચર્યો, પંડિત વિદ્યારામ. ૧૧૫
પશ્ચિમ દિશ વેરાટપુર, જ્યાંદાં જવનનું રાગ;
વણિક પ્રધાનપણું ધરી, કરેતો તેનું કાગ. ૧૧૬
મુરખ ત્યાંનો મહીપતિ, અક્ષર ન ભાળ્યો એક;
ઉપજ ખરચના આંકથી, રહે અજાણ્યા છેક. ૧૧૭
ખરચે ખુબ કરજ કરી, મોટો માગ્યું દે બ્યાજ;
બમણાં ત્રમણાં ચોગણાં, ખત લખી આપે રાગ. ૧૧૮
રૂપેઆ સો રોકડા, લઈ કરી આપે મોટાર;
મન સમજે મુજ ઉપરે, એવું શું છે ભેર. ૧૧૯
નાણું લેશે વાણિયાં, બ્યારે હું આપીશ;
એણે ખોયા બ્યાજ તો, માઈ કામ કરીશ. ૧૨૦
કરિયાદી સરકારમાં, પક્ષી થઈ જે વાર;
બાગ બગીચા સહિત સદુ, થયાં જમ ધરખાર. ૧૨૧
વેચ્યાં વાસણ દાગોના, વેચ્યાં ગામ ગરાસ;
મિયાં થયા બીખ માગતા, પૈસો ન રહ્યો પાસ. ૧૨૨
વિખ ખાવા ધમ્મજ કરે, ગઈ લોકમાં લાજ;
વગર ભાગ્યાને કારણે, કીધું એવું કાજ. ૧૨૩

છાંપો.

દુઃખે પ્રજા પીડાય, કરે ન સહાય નરપતિ;
નવા નવા કર કરે, ધેર નહિ ધનની ત્રપતિ;
લાંચ લઈને ન્યાય, કરે અન્યાય અતિશે;
કરીને નજર હરામ, જુવે પર જુવતી દિશે;

પર હાથ સોંપી નિજ રાજને, નજર તહીં રાખે તહીં;
અવનીપર એવો જુલમ તો, શ્રીહરિ કહીં સાંખે તહીં. ૧૨૪

ચોપાઈ.

એવો જુલમી રાજા થાય, તેને કાણુ સમજવા બાધ;
વિદ્યા ટાંકણુ દેખું ધરે, લાગે જાંટા નિરલજ કરે. ૧૨૫
એનો અવર નથી ઉપાય, ભૂપ ભણે સુધરેલો થાય;
વિદ્યા ગુરુ થઈ આપે જ્ઞાન, કાઈની શરમ ન રાખે કાન. ૧૨૬
પોતાના અવગુણુ તે વેર, દેખાડે દરપણુની પેર;
કડવાં કાપે કહીં ન શકાય, વિદ્યા બોલે વચન સદાય. ૧૨૭

સવૈયો.

જે પ્રથિપાળ ચહે ત્રિય પારકી,
લંપટ રાક્ષસ એજ લંકાનો;
થાય અન્યાય પિડાય પ્રજા,
ન જીવે નજરે નૃપ અંધ જહાનો;
દેશ સુધાર પુકાર કરે,
પણુ પાવનને ન ચડે કહીં પાનો;
મુજ ઊગી પણુ તુજ મનિ,
ન ભણ્યો નૃપ તે પશુ પુંજ વિનાનો. ૧૨૮

દોહરા.

ઉકરડામાં આથડે, તજ જનાન શુભસ્થાન;
ભાણ્યા વિના બુકે અણુધ, ભૂખ તરસનું ભાન. ૧૨૯
ગુરુ ગરધવ જેવા કર્યા, કર્યા ન લાંબા કાન;
પુંજ કરતાં મુજ કરી, ભુલી ગયો ભગવાન. ૧૩૦

કવિત.

મરડીને મહારાણી કિધી કાઈ તરડીએ,
માનવી સમાન તેની આપડ ન માનવી;
કાશના પ્રવાહ વીશ મેળવી ચલાવીએ,
જર કાઈ જન તેને જાણશે ન જાનહવી;
જેવી તેવી હોય તોય દેવીએ પૂજાય, એવી
દેવી જેવી કાઈ ન પૂજાય કહીં જાનવી;
શું થયું જે જ્ઞાનને મળ્યું કહી વિમાન તો,
મનુષ્યના સમાન કાઈ માનશે ન માનવી. ૧૩૧

દોહરા.

કરોળીએ કહીં ધર ક્યું, કંચન વાસણુ કાંચ;
તોપણુ તેને માનવી, તુચ્છ ગણે મનમાંય. ૧૩૨

૧ ગંગા.

તેમજ કંચન મહેલમાં, આલાખ્યો રાજા હેમા;
પંડિત તેને પ્રશુભકી, ગણે ન અધિકા કામ. ૧૩૩

પ્રધાન બોલ્યા.—

પશુ કહો કે નર કહો, પણુ જાણો તે પાસ;
કરો વખાણુજ વિધિવિધિ, તો પૂરે મન આશ. ૧૩૪
જે કાઈ ગરીબ મનુષ્યને, બોલાવે ધનવંત;
જુલે અગો અંગથી, પામે પ્રેમ અત્યંત. ૧૩૫

કવિત.

રાંડી રાંડનો લનુજ કહે થઈ રાજ રાજ,
માજ હું ગયો નજીક શેઠજીની મેડીના;
દરખની વાત માત શી કહું જે આજતણી,
જોડરા જ સાત સાથે હતા મારી હેડીના;
એવે સમે નગરના શેઠજી હવેલીમાંથી,—
આવીને ઉભા નજીક આરીની કહેડીના;
મને પછી આપો આપ શેઠજી બોલાવ્યો,
કહ્યું જા જઈને કુતરાને હાંડેરે ગધેડીના. ૧૩૬

મહેતાજી બોલ્યા.—દોહરા.

શેઠતણી શેઠાઈ વળી, રાજનું જે રાજ;
મળ થયાં વિદ્યાવડે, સઘળાં સુખનાં સાજ. ૧૩૭
શેઠતણા જે પુરવજે, જે ન ભણેલા હોત;
મળત ન તેને એટલું, ધન શેઠાઈ સોત. ૧૩૮
તેમજ રાજ અસલના, ભણુતર જે ન ભણુંત;
પામત કહી ન રાજપદ, રાજ કહીં ન બણુંત. ૧૩૯
નથી વિદ્યા જે દેશમાં, નથી ઉદ્યમનું જ્ઞાન;
શેઠ નથી રાજ નથી, નથી પંડિત પરધાન. ૧૪૦
રચે સદાવત માતબર, ધર્મશાળા ખુબીદાર;
નિરભાગી મહિ હોય જે, વસે મુખે તે દાર. ૧૪૧
જે નર રહી નિરધર્મી, રજ્યું આપનું ખાય;
તે નર પણુ નિરભાગીયા, મહિની ગણુતી ગણાય. ૧૪૨
ધર્મશાળા ધર આપનાં, તેમાં વસે સદાય;
ખાય સદાવત આપનું, આપનું રજ્યું ન ખાય. ૧૪૩
કારખાનું જગનું કરી, મનુષ્ય મજૂરીદાર;
ખાન પાન વસ્ત્રાદિક પ્રભુ, અખરો બહુ પગાર. ૧૪૪
નિમકહલાલી હોય તે, કરે પરમારથ કામ;
પેટ ભરી પોઠી રહે, પ્રભુનો નિમકહરામ. ૧૪૫
કરે પરમારથ અકલથી, અકલવાન નિશિ દંત;
પેટ મજૂરીથી ભરે, અકલ અકલના જન. ૧૪૬

૧ ભિખારી.

સો નરથી નહિ બની શકે, એક અકલથી થાય;
અકલવાન તે કારણે, બહુ દરમાયા ખાય. ૧૪૭
પ્રજનનથી પીડા હરે, અકલવાન ભૂષાળ;
અધરી નગરી વસે, બે મરખ મહીપાળ. ૧૪૮

ભુજંગી છંદ.

પુરી એક અધરી ને ગંડુ રાગ.
દેશે શેર ભાણ દેશે શેર ખાગ;
બધી ચીજ વેચાય ત્યાં ભાવ એક,
કદી સારી ભુરી ન વેચે વિવેક. ૧૪૯
તહાં જઈ ગયા એ ગુરુ એક એકા,
ગયો ગામમાં માગવા શિષ્ય પેલા;
લોધી મુખથી હાટથી આપી આરો,
ગુરુ પાસે જીને કહે પ્રજા ખાટયો. ૧૫૦
ગુરુજી કહે રાત રહેનું ન આંધી,
સહિ એક ભાવે ખપે ચીજ ન્યાંધી;
દશે ચાર ને શાહના ન્યાય એક,
નહીં હોય શિક્ષા ગુનાની વિવેક. ૧૫૧
કદી ગામ એવા વિષ ના વશીજે,
ચેલા સઘ એકા જવું ગામ ખીજે;
કહે શિષ્ય ખાવા પીવા ખૂબ આંધી,
તથા તેહ હું તો ન આવીશ ક્યાંધી. ૧૫૨
ગુરુએ બહુ બોધ દીધાજ ખાસો,
નહીં બોધ આંધી રહે રાત વાસો;
ન માની કદી વાત તે શિષ્ય ન્યારે,
ગુરુજી તથાને ગયા ગામ ત્યારે. ૧૫૩
રથા શિષ્યજી તો ત્યાં દિન જાઝા,
બહુ ખાઈ પીને થયા ખૂબ તાગ;
પંકીથી થયા તેહના હાલ કેવા,
કહું છું હવે હું સુણો સર્વ તેવા. ૧૫૪

દાહર.

તરફ ખાતર પાડ્યા. ગયા વાણુકને દાર;
તહાં ભીંત તૂટી પડી, ચોર દયાયા ચાર. ૧૫૫
માત પ્રભાતે ચોરની, ગઈ નૃપને ક્રિયાદ;
શૂળી દરાવી શેહને, ડોશીની સુણી દાદ. ૧૫૬
એવું ઘર કેવું ચાણું, ખૂન થયાં તે દાર;
રાતે ખાતર ખોદતાં, ચોર દયાયા ચાર. ૧૫૭
વાણુક કહે કડિયાતણો, એમાં વાંક અપાર;
ખરેખરી એમાં નથી, મારી ખોડ લગાર. ૧૫૮

કડિયાને શૂળી દરી, વાણુક અચ્ચો તે વાર;
ચુક ગારો કરનારની, કડિયે દરી ઉચ્ચાર. ૧૫૯
ગારો કરનારો કહે, પાણી થયું વિશેષ;
એનો ચુક પખાલીની, મારી ચુક ન લેશ. ૧૬૦
પુરપતિ કહે પખાલીને, બે તું શૂળીએ જાય,
આજ પંકી આ ગામમાં, એવા ગુના ન થાય. ૧૬૧
મુઠાં નિસર્યા મારગે, મેં બેયું તે દીશ;
પાણી અધિક તેથી પડયું, રાગ જાંડો રીસ. ૧૬૨
મુઠાંજીને મારવા, દરી એવા નિરધાર;
શૂળી પાસે લઈ ગયા. મુઠાંને તે વાર. ૧૬૩
કળા જાનું શૂળીતાણું, મુઠાં પાતળે અંગ;
એવી હાકાત ચાહે, જે કદી બપ પ્રસંગ. ૧૬૪
બપ કહે શું દરઘડી, આવી પૂજા કાઠ;
શોધો ચઢાવો શૂળીએ, જાણ નરને લેઈ. ૧૬૫
જેતાં જેતાં એ જાણ્યા, જેગી જાહે અંગ;
બહુ દિન ખાઈને બન્યા. રાત માતે રંગ. ૧૬૬
શિષ્ય મુદત માગી ગયા, ગુરુ પાસે પસ્તાય;
ગુરુએ આવી ઉગારીયા, અદભુત દરી ઉપાય. ૧૬૭
જેગી શૂળી પાસે જઈ, કહે બપ ચાણુ જાન;
આ અવસર શૂળીએ ચંદ, વેગે મળે વિમાન. ૧૬૮
ચેલા બોધ્યા હું ચુકું, એ ગુરુ કહે હું આપ;
અધિપતિ કહે ચડીએ અમે, પરણ મળે પ્રતાપ. ૧૬૯
ગુરુ ચેલાને ગામથી, પહોચાડ્યા ગાઉ પાંચ;
રાગ શૂળી પર રહ્યો, અંગે વેદી આંચ. ૧૭૦
જહાં ભણેલ ન બપતિ, નિપજે એવા ન્યાય;
દેશ મુધારાની તહાં, તો આશા શી થાય. ૧૭૧
નવીન જાણી ગમ નહીં, નહિ સમજણુ લવલેશ;
કાઈ સવળો રસ્તો કહે, અવળો લે ઉપદેશ. ૧૭૨
કાઈ પશુના નાકમાં, કદી ભરાયું હોય;
કાદનારને લાત હાણી, ભડકી ભાગે સોય. ૧૭૩
કહું તેનો એક દાખલો, સાંભળજે રહો ચૂપ;
કેવા જન આ દેશના, ભોળા ભડકણુ બૂપ. ૧૭૪
શ્રી સરકારે મોકલ્યો, મહેતો એકજ ગામ;
એપવડે ગાશીતળા, કહાડવાને ઢામ. ૧૭૫
જીને ચોરે ઉતર્યો, પંકી ગયો નૃપ દાર;
સમજવા નૃપ મુરખની, આગળ ક્યો ઉચાર. ૧૭૬
સરકારે સહુ લોકપર, દયા ધરી દિલમાંય;
ધર્મ ઢામ ઉભું કર્યું, દસર ન રાખી કાંચ. ૧૭૭

મુજ સરખા મેતા બહુ, રાખ્યા દઈ પગાર:
સહુ જનને સુખ ઉપજે, ખરચ ન થાય લગાર. ૧૭૮
બળીયાથી બાળક મરે, પીડા પૂરણ થાય;
બાળ બિચાર તરફે, નજરે ભેયું ન જાય. ૧૭૯
તે સહુ પીડા ટાળવા, આવો કર્યો ઉપાય:
પુણ્ય વિના બીજી કશી, નથી મતલબ તે માંય. ૧૮૦
બાળકને હાજર કરો, કાલું બળીયા અંગ;
કશી ફિકર નહિ રાખશો, ધરભે અધિક ઉમંગ. ૧૮૧
મુખથી બોલ્યા મહીપતિ, કાલે કરશું કામ:
આજ દિવસ આજો નથી, માટે કરો વિરામ. ૧૮૨

આપાઈ.

પછી મહેતા ઉતારે ગયા, રાજન મંત્રી ભેગા થયા:
નૃપ કાકને પૂછી વાત, તમે કશું જાણો છો તાત. ૧૮૩
કહે કાકા બહુ જાણું અમે, પણ પૂછા નહિ કદીયે તમે;
નવીપ્રગ્નરાજનપણનવા, હવે અમેઆણુઅપના હવા. ૧૮૪
આ અવસર ભે નહિ હોત, કોણુ કહત અંતર ગતસોત;
આવ્યોછે રાજન કંઠિજ, ધન હરવાને કારણુ તેજ, ૧૮૫
નાણાની બહુ થાશે તૂટ, હમઅથી વેચાશે કાંટ:
પણુમળશેનહિ કાંઈ લેનાર, સાદાગર કરશે સહુહાર. ૧૮૬
એ રાજન ધન હરવા વિંચ, નવી નવી હિંમત કહાડશે;
નવીકરશે નિશાળોબહુ, એનું ભણતર ભણશે સહુ. ૧૮૭
છાડાવી સહુના વેપાર, અંદુક ઉપડાવે તે વાર:
ગાય મુચરનું લઈને ચામ, કાંઈછે પડખનું કામ. ૧૮૮
શબ્દ સુણી તેનો તતખેવ, હિંદુ તુરકના નાસે દેવ:
થશે કલકા જે અવતાર, ત્યારે જશે આ સરકાર. ૧૮૯
ત્યારે ચક્રવે રાજ્યજ થશે, ત્રણ દિવસ રહી તુરતજ જશે;
ખડ્યુપાનહવેખુઅમે, પણુનજરે સહુ ભેશેતમે. ૧૯૦
સંવત અઢાર નવાણું માંય, એનું રાજ્ય ન રહેશે ક્યાંય;
નહિતોઆગણીશેનેચાદ, નહિદેખાએનું ક્યાંઈખુંદ. ૧૯૧
આ મેતો આવ્યો છે જેહ, બાળકને દુખ દેવા તેહ:
બળીયા કહાંટ નિસરેફરી, માતમારે કાપજ કરી. ૧૯૨
જેને ફરી બળીયા નિસરે, એને ઠાકતર એવું કરે;
ખૂબ ખાટલા સાથે ધમે, બ્યાંસુધી જીવથી તે જશે. ૧૯૩
એવું ગપ ટોસે ઉચાર્યું, સહુના મનમાં સાચું-હયું;
સાંભળીસહુને ઉપજ્યોત્રાસ, નાંખેઆંસુ થઈ ઉદાશ. ૧૯૪

દાહરા.

આદર્મો વરણુ અઢારનાં, કર્યા એકઠા ત્યાંય;
સોળી વાત વિચારવા, બોલ્યા માંડોમાંય. ૧૯૫

સહુ સમજ્યા જે આજથી, ગયું ભૂપતું રાજ;
અમલ થયો પરરાજ્યનો, કરશે ભે આ કાજ. ૧૯૬

રાગ આખાહરણનો.

બોલ્યા આજણુ તેણે કામ,
અમે છોડી જશું આ ગામ:
આભને ન મળે ક્યાંઈ અણી,
આજણુને નહીં કાંઈ ધણી. ૧૯૭
બોલ્યા શુદ્ધ ભે ગત થશે આવી,
અમે એથીજ લેશું ચલાવી:
શુદ્ધ આજણુને સ્વાદ ન ભાવે,
જાશ ન મળે તો દુધ ચલાવે. ૧૯૮
કહે પૂરાણી પુસ્તક ભેઈએ,
એવું કાંઈ રાજ કાંઈએ:
પણુ પોતાં એતો સહુ થોથાં,
આજ ક્યાં તે સઉથી સાચાં. ૧૯૯
બોલ્યા ભેશી અસલની જે વાત,
શીદ આજ સંભારો છો તાત:
બોલો આજ મળી જણુ પાંચ,
ગઈ તિથિ તો ભેશી ન પાંચ. ૨૦૦
બોલ્યા મહેતાજી શું કહેછો,
તમે અમને અગાડી કરોછો:
કરવા બીજને ખુવારણુ બાગ્યાંછો,
તમે જેની નિશાળે ભાગ્યાંછો. ૨૦૧
બોલ્યા રજપુત લોક રિસાઈ,
અમને કાણુ ગણે છે ભાઈ:
નથી ઘરમાં ભર્યાં કાંઈ નાણાં,
ડાલી દકરાઈ ભેટ બીજાણાં. ૨૦૨
બોલ્યા વાત વિચારીને શેઠ,
મહેતા આવ્યો છે ભરવાને પેટ:
નહિ તો આપણા સામે ન થાય,
લાભે લોભે શેઠ તણાય. ૨૦૩
કહે સોની શેઠ કહ્યું જેહ,
પેટ ભરવાનો ઉપાય એહ:
અમે કમુલ કર્યો એ વિવેક,
એ તો સાળ વાલ રતિ એક. ૨૦૪
કહે કણુબી અમે જઈ બીજે,
તોય હરકત ત્યાંજ વસીજે:
નથી અહીં અમારા ચાસ,
ત્યાં ગાળે ત્યાં કણુબીને ચાસ. ૨૦૫

કહે પંડલ કહું તે પાળો,
 ભરો આપણે આજ ઊઝાળો;
 મારી ઐરલેજ આલે બુદ્ધિ,
 પંડલની ઘેરી પાદર મુધી. ૨૦૬
 બાલ્યા કુંભાર આપણે કાં કવો,
 સહુએ શું કરશે તે તો બુઝ્યા;
 શીદ આગળ ડરો હોડા,
 હથ ચાક ઉપર છે પડા. ૨૦૭
 કહે લુહાર જેને પ્રધાન,
 સમગ્રવી સમાવી તોફાન;
 મહેતા સાથે જો નકરાર થાશે,
 લોહ લુહાર આપે કુટારો. ૨૦૮
 કહે ધાંચી ગ્યાણ પાછા જનશે,
 પાછી પારથી શરૂઆત થાશે;
 કરો મહેનત ચલાય તે પેર,
 ધાંચીનો એલ ઘેરનો ઘેર. ૨૦૯
 કહે ધાખી ઉઝાળો તો ભરીયે,
 પછી ત્યાં જઈને શું કરીયો;
 નહિ વાટના ઘાટના રહિયે,
 જેમ ધાખીના કુતરા થઈયે. ૨૧૦
 કહે મોચી શું આપણું જનશે,
 સોનું થાશે તે આપણું થાશે;
 તમે ધીરજ મનમાં ધારો,
 પાણી પહેલાં શું મોજાં ઉતારો. ૨૧૧
 કહે દરજી સુણો મારી મરજી,
 દેવે પીડા આપણને આ સરજી;
 આખા દેશમાં ચાલ્યું છે એવું,
 કાટ્યો ચાલ ક્યાં થીંગડું દેવું. ૨૧૨
 કહે સુતાર અમને જો નડશે,
 એની વેઠમાં વાંધો પડશે;
 અમે નિશ્ચે વિચારીને કાઢ,
 આંડ લાકડે આંડો વીધ. ૨૧૩
 કહે વાળંદ મહેતાને ત્યાંઈ,
 નહિ કામ સુળ્યું હોય કાંઈ;
 ત્યારે બાળકને બળીયા ગોરે,
 નવરો વાળંદ પાડ બોડે. ૨૧૪
 બાલ્યો ખસારીયો કહું આજ,
 રાજ થાશે તે કરશે રાજ;
 શીદ આપણે બાળીયે પ્રાણ,
 નથી દરીયામાં મેચું વહાણ. ૨૧૫

બાલ્યો ભવેયો આ કામ માંહી,
 લોક તકરાર બહુ લેશે આંહી;
 ત્યારે બને ને બનશે લડાઈ,
 થાશે ભુંગળ વિનાની ભવાઈ. ૨૧૬
 બાલ્યો ભરવાડ જે મુખી થાઓ,
 આવા કામમાં આગળ જાઓ;
 અમે કહીયે છીયે આ કાળ,
 ગાયો વાળે એજ ગોવાળ. ૨૧૭
 કહે છીપો એની જાત નીચી,
 એતો બાલેછે આંખો મીચી;
 નથી સાંભળતા કાંઈ વાત,
 જાત વિના પડે નહિ ભાત. ૨૧૮
 બાલ્યો માળી બુઝ્યા સંભાળી,
 જઈશું તેના મુલકને ટાળી;
 પછી આપણને શું કહેશે,
 માળી રહ્યો તો કુલડાં લેશે. ૨૧૯
 કહે પાવે કરો કાલાવાલા,
 એતો શુંક વલોવાછો દાલા;
 તમે માંડ કહ્યું નહીં માનો,
 કહી પાવેને નહિ ચંડ પાનો. ૨૨૦
 કહે કંસારા આપણો રાજ,
 એનો અમલ ગયો હવે આજ;
 એતો જાહેર ભેદજ ભાલ્યો,
 થાળી ફરી કે રણુકા વાલ્યો. ૨૨૧
 બાલ્યો વાઘરી વિચાર સોત,
 કાંતો મહેતાનું આજ્યું છે મોત;
 ત્યારે ઘા મરનારી થાય,
 ત્યારે વાઘરી વાંડ જાય. ૨૨૨
 બાલ્યો ગડબડતો એક બાવો,
 અમે છોડી દેશું દેશ આવો;
 નથી શોધવો અમારે સાથ,
 બાવા ઉઘ્યા બગલમાં હાથ. ૨૨૩
 ત્રાંશી આંખવાળો એક બાલ્યો,
 તમે શા માટે ડાપણુ ડોળો;
 જુદા નથી સરકારને રાય,
 ત્રાંશી આંખે બે ચંદ્ર દેખાય. ૨૨૪

કાહુરો.

એ રીતે સહુ કહી ગયા, આપ આપની વાત;
 મહેનો મંત્રીને મળ્યા, બીજે દિવસ પ્રભાત. ૨૨૫

મહેતાને મંત્રી કહે, છ ગાંડી ગુજરાતઃ
 આગળ હજુવી લાતને, પાછળ કરવી વાત. ૨૨૬
 સમજવે નહિ સમજશે, ત્યારે કરશે ભેરઃ
 કામ તમારું સુધરે, નહિ તો ફાંસી ખેર. ૨૨૭
 મહેતે મહીપતિ પાસ જઈ, કર દેખાડ્યો ત્યારઃ
 આગળને હાજર કર્યા, મતઘણ પાટી ખાર. ૨૨૮
 એવા અભણેલા વસે, મહીપતિ મહ ગમારઃ
 ભડકણ વહેમી આગણુ, સમજણુ નહિ લગાર. ૨૨૯
 માટે ભણુવા મોડેલા, તમે કુંવરને તાતઃ
 નહિ તો કહું તે સાંભળો, મારી છેલ્લી વાત. ૨૩૦
 જે રાગ નહિ બળણું, ભણી ભલે દરિયાકઃ
 બશે તેના હાથથી, રહ્યતનો ધનસાક. ૨૩૧
 ખાય પિયે પોઠી રહે, જેમ માન્યરનાં દેરઃ
 રહ્યતની પેઠે રહે, જરી ન ચાલે ભેર. ૨૩૨
 ભણીગણી જે ભૂપતિ, ભણે કાયદા આગઃ
 રહેશે તેના હાથમાં, નિજ રહ્યતનું રાગ. ૨૩૩
 કલ્યાણિક ઉપદેશ દઈ, થાક્યો વિદ્યારામઃ
 પથરાપર પાણી થયું, કાંઈ ન લાગ્યું કામ. ૨૩૪
 ઉઠ્યો વિપ્ર ઉદાસ થઈ, ગયો પોતાને ઘેરઃ
 કુંવરે મનમાં વાત તે, રાખી ફી પેર. ૨૩૫
 ઉઠી પ્રભાતે એકલા, ભણુવા ગયો નિશાળઃ
 અક્ષર બહુ દિન એકમાં, શિખ્યો બુદ્ધિ વિશાળ. ૨૩૬
 દેખી મંત્રી દાંત ઘણો, મોઢે મીઠું ગાયઃ
 કુંવર ચડે બીજી લતે, એવા કરે ઉપાય. ૨૩૭
 એવેલા ચુક્યો નહીં, ન ચડ્યો બીજે ખેલઃ
 ભણીગણી વાકેઢ થયો, સુધર્યો છોટી ફેલ. ૨૩૮
 ફાગદારીના ફેસલા, કોઈ દિવાની કામઃ
 ચૂકાવે તે ચતુર નૃપ, અદલે આંહા જામ. ૨૩૯
 દિન દિન દેશ સુધારવા, અગણિત કરે ઉપાયઃ
 અનિશય પામ્યો આખર, દેશ વિદેશ રાય. ૨૪૦
 એજ રીતે આ દેશના, સુધરે રાગ સર્વઃ
 તો દિવસ આનંદના, ગાણું દિવાળી પર્વ. ૨૪૧
 આગણીશ ઉપર થયાં, વિક્રમનાં દશ વર્ષઃ
 ભાદરવા શુદ્ધ દ્વાદશી, ભાગણુ ક્યું સહર્ષ. ૨૪૨
 આવી અમદાવાદની, વિદ્યા મંડળી માંયઃ
 કામા કરો શ્રોતા સહુ, કહું અધિક ભે કાંય. ૨૪૩
 પિનતિ દલપતરામની, દિલે ધારો દિન નીશઃ
 શ્રોતા જન સઘળા તમે, બોલો જ્ય જગદીશ. ૨૪૪

લાંચ વિષે.

દાહરા.

ભણેલ ત્યાં નહિ ભૂપતિ, ત્યાં અંધેર જણાયઃ
 રાગ પ્રધાન સૌ કરે, લાંચ લઈને ન્યાય. ૧
 ક્યન ઘણાં કહીં કહીં કરે, ટિકાકાર પોકારઃ
 તોય લોક જે લાંચિયા, લાંચ ન તજે લગાર. ૨

ભુજંગી છંદ.

અંરે લાંચિયા ચાંચિયા ચાર જેવા,
 અધર્મી થયા અધિગા કેમ એવાઃ
 કહે કાનમાં કેમ કાઝ ખરેછે,
 ટિકાકાર પોકાર કેવો કરે છે. ૩
 ખરી નોટરી લાંચ ખાઈ ખુએછે,
 જનો કેદમાં કેક જતા ભુએ છેઃ
 દુરાચારી કુખે દિલે ક્યાં કરે છે,
 ટિકાકાર પોકાર કેવો કરેછે. ૪
 પંડે ગડગંડે તોપના જેમ ગોળા,
 બહુ ઉછળે નીતિના બોલ ખોળાઃ
 ધરી કાનમાં ધ્યાનમાં ક્યાં ધરે છે,
 ટિકાકાર પોકાર કેવો કરેછે. ૫
 નથી છોડતા ચાલ લાંચો લીધાની,
 જતી વાત છે, તે નથી છંક છાનીઃ
 દુરાચાર તો ચાચરે આચરે છે,
 ટિકાકાર પોકાર કેવો કરેછે. ૬
 નથી બળુતા જે જશે લોક લગ્ન,
 નથી બળુતા જે થશે મૃત્ય સળ્યાઃ
 ભલી ભાત ભંડાર પાપે ભરેછે,
 ટિકાકાર પોકાર કેવો કરેછે. ૭
 ભલે ખૂબ નાણે ખજાનો જમાવે,
 આહીથી જતાં સાથ અલેપ ન આવેઃ
 અંરે આહી મેલી જલું આખરેછે,
 ટિકાકાર પોકાર કેવો કરેછે. ૮
 વડાં ઝરનાં બીજ ભે કાઈ વાવે,
 નહિ દ્રાખ કે દાડમી ઉર્જો આવેઃ
 જોતે ઝરના છાડ્યા ઉઝરેછે,
 ટિકાકાર પોકાર કેવો કરેછે. ૯

૧ અમદાવાદમાં ટિકાકાર નામે પત્ર જપાનું હતું.

૨ ચાચરે-ગાંધીર અકલામાં.

બલે દાસતું તો બહુ ડાળ રાખે.
 લગારે કદી લાંચનો લાલ ચાખે.
 ખરો તે હગારો નહારો હરેછે,
 ટિકાકાર પોકાર કેવો કરેછે. ૧૦
 થયો ઉપરી ઈશ્વર જોગ આગુચો,
 અધર્મી મુઆચ્ય સ્વધર્મે ન જાગુચો.
 મહા પાપ માથે લઈને મરેછે.
 ટિકાકાર પોકાર કેવો કરેછે. ૧૧
 તથ કીર્તિ ધિકાર કાંઈ ધરેછે.
 તજીને સુધા જેને સંધરેછે.
 તથ ઉર્વશી વ્યંતરીને વરેછે.
 ટિકાકાર પોકાર કેવો કરેછે. ૧૨
 જુએ ન્યાયની કારદો કે કરેરી.
 જુએ દેવડી રાજના કાળકેરી.
 ધણા ફાંશિયા લાંચિયા ત્યાં ફરેછે,
 ટિકાકાર પોકાર કેવો કરેછે. ૧૩
 હગારા ધણા માનવી હામ હામે,
 દાહા દુનિયા મધ્ય દલપત્તરામે.
 અરે અર્થ એથી કરેશો શું સરેછે.
 ટિકાકાર પોકાર કેવો કરેછે. ૧૪

દાહરા.

લાંચે લોકો લૂટવા, લક તથે ખાતું હરામ:
 લાયક જન લાયક નહિ, લાગી લિલ્લનું હામ. ૧૫

જુલમ વિષે.

દાહરા.

જેરાવરના જુલમનો, કાણુ કરે દાર્યાક:
 વાધે માર્યું માનવી, એનો શો ધનસાક. ૧
 ન્યાય નિયમ સૌ ગરીબને, સમર્થને સૌ માક:
 રૂઢિ વિશ્વ પ્રલય કરે, એનો શો ધનસાક. ૨
 જેમ તેમ મન વાળવું, જ્યાં નવ ચાલે રાજ:
 રમે લુટારાને દમ્મા, ફેંકી રસ્તે વજ્ર. ૩
 જેરાવરના જુલમમાં, ઉર ગાણુયે ઉપકાર:
 સૂર્ય તપે તો સમજીયે, પડશે મેઘ અપાર. ૪

૧ ઉર્વશી-અપ્સરા. ૨ એક ગરીબ માણસે કહ્યું
 કે લુટારા મને લુટવા આવ્યા ત્યારે મેં મારાં લુગડાં
 વેગળે ફેંકી દીધાં તેથી લુટારાને દોડી દોડીને લેવાં પડ્યાં.

સાલસ પર શૂરા સહિ, જુલમી આગળ ટાંક;
 અગ્ન ઉપર શૂરા વર, સિંહ સમીપે રાંક. ૫
 નિર્બળ પર શૂરા સહિ, સમગળ ઉપર નહિ ટાંક:
 મની મુશક પર શૂરી પાણુ, શ્વાન સમીપે રાંક. ૬
 ન્યાય અનં અન્યાયનો, વિફરે તજે વિચાર:
 ધરે અંગમાં વક્તા, તે માટે તરવાર. ૭
 જેમ જેમ મન વાળવું, જ્યાં નહિ જડે ઉપાય:
 જમડે માર્યો ગાય તે, વેર કદી ન વળાય. ૮
 જુલમી જુલમ કરે ધણો, સુજે ન કાંઈ ઉપાય:
 કરીએ કાગારોળ તો, અચિત કાયદો થાય. ૯

જેર વિષે.

દાહરા.

તનખળ, ધનખળ, બુદ્ધિખળ, સર્વ ન એકજ સાથ:
 પાંખો છે જે પ્રાણીને, તો તેને નહિ હાથ. ૧
 આપ્યું સાંનં ઈશ્વરે, એક એક વિધ જેર:
 જેર મુખેછે સર્પને. ત્રિશક પૂંછ સજેર. ૨
 વગર બુદ્ધિએ જેરથી, થતું હોત જો કાળ:
 વાષ વર ને વાંદરાં, કરત જગતમાં રાજ. ૩
 જે નિજખળ જાણે નહિ, વરતે પર આધીન:
 હાથી અજાને રહે, માવત આગળ દીન. ૪
 પોતામાં પોતાપણું, હોય તોજ સૌ રહેલ:
 હોય તોજ દીવો બળે, દીવામાંહિ દીવેલ. ૫
 મરણુ આદરે તેહને, વસ્કરતું નહિ કામ:
 જુએ કેદીએ એકલે, ક્યો રંગવરનર હામ. ૬
 મળે ખરો ઉસ્તાદ ત્યાં, કહણુ રહી ન શકાય:
 હારી હરે ન લોહથી, પણ દવમાં બળી જાય. ૭
 લિલ્લમત ધરે હજાર પાણુ, ગળ પ્રમાણે થાય:
 નખ છંદાય નરોણુયે, કંઈ કદી ન કપાય. ૮

જેખનનું જેર.-ઇંદ્રવિજય છંદ.

૩ અખિલ ઉલંઘન હામ ભરે, પછી કેમ ધરે બહુ બીક કુવાની:
 દેડકોથી દિલ કેમ કરે, સમશા કહિ સિંહ સમીપ સુવાની,
 હોમી મણીધરને દિલ હાથ, મનાય ભીંત મનમાં નમુઆની:
 સત્યકથા દલપત કથે, જીવ જેખમ જાણી જુએ ન જુવાની. ૯

૧ કાગારોળ-એક કાગડો પકડાઈ જાય તો ધણા
 કાગડા મળીને સારખકાર કરેછે તેમ કરવું તેવું નામ
 કાગારોળ. ૨ લોહમિથો. ૩ અખિલ-સમુદ્ર.

મનહર છંદ.

સિંહનો શિકાર કરનાર નર નિરખીને.
ચોપે એક અજ અલ્યો સિંહને ચેતાવવા;
જાણે ભાળી મારો ભાવ વિસારશે વૈરભાવ.
એથી મારે એની પાસે થશે જવા આવવા;
દુઢારો મારી સિંહે અજને વિદારી નાંખ્યો.
કથું શાણો થીને, અલ્યો મને સમજવવા;
અંતર વિચારી આમ, હલે દક્ષપતરામ,
જેરાવરને ન જોએ ડાપણુ શિખાવવા.

૧૦

નિર્ભળ વિશે.

દોહરા.

નાના પણુ ઝાઝાતણા, આશ્રયથી સુખ સહેલા;
નાનાં અણુ નેવાં મળી, હાંકે મોટા મહેલા.
ધણા ગરીબની મદદથી. જગજગ શત્રુ છતાય;
રામે રાવણને હાળ્યો, લઈ વાંદરાં સહાય.
દુઢારા નિર્ભન સહે, સહે નહીં ધનવાન;
થયા રાય રણછોડજી, ગાય ચારતો ધન.
ભલો સ્વાદ છે ભૂખમાં, સુખડીમાં નહિ સાર;
ભૂખે આઈ ભાખરી, રાગે રાજકુમાર.
અગ્નિયાથી સહુ કા બીએ, નિર્ભળનેજ નડાય;
વાદતણા માગે નહિ, ભોગ ભવાની માય.
નિર્ભળ જન નિંદા કરી, કાઢે મનનો રોપ;
પામે રાંડીરાંડ મન, શાપ દઈ સંતોપ.
જે જન જેનો થઈ રહે, તેની લાજ ગણાય;
ઘણ પટે જે લગડે પહેરનાર શરમાય.

૧

૨

૩

૪

૫

૬

૭

કાણુ વડાની વાતમાં, સુણો ગરીબનો સાદ;
ભૂંગળ ભેર અવાજમાં, ક્યાં તૂટીનો નાદ.
કહો શ્રેષ્ઠ શા કામનો, જેથી ન સરે અર્થ;
નાનો પણુ નિશિપતિ ભલો, શર્નિ શ્રેષ્ઠ પણુ વ્યર્થ.
નયગાથીજ બની શકે, એવા કૈંડ ઉપાય;
અડગે શિર છંદાય પણુ, કાટો નહિ કદાય.
નયગા સમગા સર્વને, કરતા દીકા કામ;
વળગી પીડા પેટની, તેથી ગરજુ તમામ.

૧૦

૧૧

પેટ ભરવા વિષે.

દોહરા.

શું રાગ સરદાર શું, મોટા માણ્ડરેટ;
સહિને વળખું સર્વદા, પાપ રૂપ આ પેટ.

૧

પશુ, પક્ષી, સૌ પ્રાણિને, નર જાતિને નેટ;

દુખ ઉપજાવે દિલ વિષે, પાપ રૂપ આ પેટ. ૨

વાણીતર ને વૈતરા, કરે વિશેષ વેઠ.

સમજે કારણ સર્વનું, પાપ રૂપ આ પેટ. ૩

વહાણુ ચડીને વિચરે, સમુદ્ર રસ્તે શેઠ;

કુટુંબથી અગણો કરે, પાપ રૂપ આ પેટ. ૪

કરે શિકારી સાંચરી, અરણ્યમાં આખેટ;

રખાવે છે રાનમાં, પાપ રૂપ આ પેટ. ૫

નડાના મોટા ભાઈનો, વેરી થાય વચેટ;

સ્નેહ તજવે સર્વ શું, પાપ રૂપ આ પેટ.

મુનિ જેવાનાં મન વળી, લોભે કરે લપેટ;

નાશ છે નીતિતણા, પાપ રૂપ આ પેટ. ૭

પાંડ મોટા પહાડને, હળવી પણુ હડકેટ;

તો તરણને શું ગણે, પાપ રૂપ આ પેટ. ૮

તુખા નીર તરંગથી, યોળી નાંખે બેટ;

તો શું રાખે ટેકરી, પાપ રૂપ આ પેટ. ૯

શાળિત શાપે શરીરનું, જેમ દિવેલ દિવેટ;

લીલાને સૂકું કરે, પાપ રૂપ આ પેટ. ૧૦

સંસારી જન શું કરે, ભગવત ડેરી ભેટ;

અગાળગતી વળગી બસા, પાપ રૂપ આ પેટ. ૧૧

અવતાં મુઠી જન કદી, હરી ન બેસે ઠેઠ;

દોડવે દક્ષપત હલે, પાપ રૂપ આ પેટ, ૧૨

પેટથકા વાલે અધો, વિશ્વતણો વ્યવહાર;

જેમ ચાલતા યંત્રને, ઈજનનો આધાર. ૧૩

જેજે જગમાં જગદિશે, કથું વિચારી કામ;

આજસમજુ અડળાય છે, દિલમાં દક્ષપતરામ. ૧૪

ચડતી પડતી દશાવિષે.

દોહરા.

વસંત, ગ્રીષ્મ, વૃષ્ટિકર, શરદ હીમ શિશિરાદિ;

મીન મેપથી, મુલકમાં, આવે રૂતુ અનાદિ. ૧

તેમજ સુખ દુઃખ હરખ ભય, ચડતી પડતી જાણ;

આવેછે આ જગતમાં, અંતર ધીરજ આણ. ૨

ત્યારે રહે દેવ તો; અદોષસ્ત ન કામ;

સમુદ્ર સરખી ખાઈ પણુ, લંકા લીધી રામ. ૩

શીખામણુ લાગે નહીં, ત્યારે વિનાશકાળ;

સમજવ્ય સમજ્યો નહીં, લંકાનો ભૂપાળ. ૪

૧ આખેટ-શિકાર.

દેખે પડતા દિવસમાં, સ્વજન પરસ્પર કાળા;
જેમ કાચના ગુણ થકી, દિસે રૂપ વિકરાળ^૧. ૫
દિવસ કરે તેવે સમે, સમજાણુ સઘળી વ્યર્થ;
ધર્મરાજ જુગદુ' રમ્યા, એવો કર્યો અનર્થ. ૬
સવળે દિન સવળું પડે, અવળે અવળું થાય;
અણુધન્યુ આવી મળે, ઈચ્છિત અળગું જાય. ૭
માન અને અપમાન લે, ચઢતે પડતે કાળ;
બંદીખાનામાં પડે, ગયે શિયાળે સાલ. ૮
સુખ દુખ સરવે સાંખિયે, સુખી જૂના ઈનિહાસ;
રાખ્ય મળે કાઠકિ દિવસ, કાઠકિ દિવસ વનવાસ. ૯
ચઢતે દાહાડે આહોયે, હેડે રાખી હામ;
પડતો દિવસ પોંછાનોને, વશીયે કરી વિશ્રામ. ૧૦
પડછાયો નિજપડનો, પ્રતિપક્ષીનો પક્ષ;
ચડતે દિન ઘટતો દિસે, પડતે વધે પ્રત્યક્ષ. ૧૧
દિવસ કરે તો દિલ વિષે, અવળા સુજે ઉપાય;
કાપો વાઢીનો કંડીયો, મુશક સર્પ મુખ જાય. ૧૨

ઈલકામની પડતી.—ચોપાયા છંદ.

પંડ્યા, પાકક બદ, પુરાણી, રાખે છે સુખી ચોપ;
મુનસી, મિસ્તર, બગિશ, બહાદુર, સુખી પામે સંતોષ;
કારણ તેનું કહેવા કાજે, જ્ઞેશી જુગ્ય શું જોય;
ચઢતી પડતી રીત ચાલતી, દેવનણો નહિ દોષ. ૧૩

દોહરા.

ધરની કુળની દેશની, બ્યારે પડતી હોય;
ડરે પરસ્પર દેખીને, કરે પતીજ નહિ કોઈ. ૧૪
જેમ મુસાફર મહમદી, ગાફર જનને જ્ઞેઈ;
દૂરથકી દિલમાં ડર્યો, કાફર જાણી કોઈ. ૧૫
ત્યારે તેને જાફરે, કહ્યું ઉર ધરી ઉમંગ;
કેમ ડરેછે ભાઈ તું, હું ઈચ્છું તુજ સંગ. ૧૬

ઈંદ્રવિજય છંદ.

એકલ અંગ થવા ભયભંગ, ઉમંગથી હું ગુલ સંગ ચહુંછું;
પીશુદ્ધ પાણી ભજોજન જાણી, પ્રમાણિક અપ્રિયવાણી કહુંછું;
સંગત આશ વર્યો કરીવાસ, ઉદાસપણે શિર ત્રાસ સહુંછું;
એસ મુસાફર હું નથી કાફર, જાફર નામ મુસાફર હુંછું. ૧૭

દોહરા.

માન્યું નહીં મુસાફરે, કર્યો નહીં વિશ્વાસ;
જાફર પાણુ નિજ છવમાં, તેથી પામ્યો ત્રાસ. ૧૮
જન બંને જુદા પડી, રચા ઉજડમાં રાત;
એક બોળને આગળી, પસ્તાયા પરભાત. ૧૯

દુઃખ વિષે.

દોહરા.

સુખ દુખ સરભ્યાં ઈશ્વરે, દયા ધરીને એમ;
કર્યાં મીઠાં આસડો, પાય જનેતા જેમ. ૧
દુખ દેવું પણ દેવતું, દયા ભરેલું કામ;
મદા દયાથી રોગીને, દેહે વેદો ડામ. ૨

છપ્પા.

તપે સુરજનો તાપ, શોધીયે શીતળ જાયા;
તાલ પંડે આજુનોડ, કપડથી મઢીયે કાયા;
વરસે જ્ઞે વરસાદ, રચી રડું ધર રહીયે;
જ્ઞે દુઃખ દે જન કાઠકિ, કાઠકિ આગળ જઈ કહીયે;
કરીયે જ્ઞે થાય ઉપાય તો, નહિ તો સઘળું સાંખીયે;
પણ દેવ ઉપર દક્ષપત કહે, ચોપ કહે નવ રાખીયે. ૪

દોહરા.

પ્રભુ કરે તે પ્રાંતથી, સહેવું જાણીને સાર;
પ્રભુ સમ કો સારો નથી, દીન દયાળ ઉદાર. ૪
મોટી વેદે આપદા, તેનો જગા ઉચરાય;
નળ, પાંડવ, ને રામની, વાતો બાહુ વંચાય. ૫
જાતી કે અજાતી જન, સુખ દુઃખ રહીત ન કાઠકિ;
જાતી ભોગવે ધૈર્યથી, મર્ખ ભોગવે રોઈ. ૬
ગર્વ મટે સુખ અવસરે, દુખ અવસર હરખાય;
જ્ઞે રાખે અક્ષર લખી, આ દિન પણ વહી જાય. ૭
મરદ દરદમાં મરદ પણ, મરદ ગણે નહિ દરદ;
દરદ કહે તે મરદ નહિ, દરદ સહે તે મરદ. ૮
સંકટની શંકા ધરે, તેથી ન કાંઈ કરાય;
શીખે તરવા શી રીતે, જ્ઞે જળમાં નહિ જાય. ૯
પસ્તાઈશ નહિ પીંપળા, પેખી પાનખર માસ;
સદા નહિ રહે આ સમય, તનમાં ન ધરીશ ત્રાસ. ૧૦
સુખ પાછળ દુઃખ દેખીયે, દુઃખ પાછળ સુખ હોય;
દિવસ ગયે રાત્રી પડે, રાત્રિ પછી દિન જોય. ૧૧

૧ એક કાચ એવી જાતનો થાય છે કે તેમાં
જેવાથી માણસ પોતાનું રૂપ મદ્ય વિકરાળ દેખે છે.

દષ્ટ સહન કીધા વિના, પદ ઉચ્ચું ન પમાયઃ
પારે તાપ અધિક સહે, જિયો એમ જાણાય. ૧૨
દયાળુ નિજ દુખ દેખીને, પરદુખ કરે વિચારઃ
નિદ્રિય ન્યાલ થયા કહે, પડે ઉતરી પાર. ૧૩
દરકત કરી ન હોત તો, શોભત નહિ સંસારઃ
કરી ફિકર નહિ હોત તો, આંધત શીદ ધરમાર. ૧૪
પાકે અન્ન અને અકલ, પાવક ફિકર થકીજઃ
પણુ સાધારણથી સરસ, નહિ તો નાશ નકીજ. ૧૫
સુખ દુઃખથી દરમે રૂએ, મુખ્યા પછી પમ્તાયઃ
સ્વમામાં કહે દસે, જગત થઈ શરમાય. ૧૬

દંડવિજય છંદ.

એજ સુતાં શતવર્ષ વિત્યાં, ભમતાં ભમતાં સ્વપને ભ્રમણામાંઃ
વાસર દેક વિત્યા સુખ માંહિ, બહુ ધનવાન થકી બ્રમણામાંઃ
લાંઠની સાથ લડાઈ લડ્યો કદી, લાપટ લાખપડી ભ્રમણામાંઃ
જગત ન્યાં દલપત થયો, સુખ દુઃખ ગયું સધળું સમણામાં. ૧૭
જે સુપનાનીં સમૃદ્ધિ જતાં, મરજનદ તણ બહવા બહુ માંડાઃ
કે સુપનાનીં લડાઈ લડ્યાથકી, ભાન થયાપછી ભાંડાણું ભાંડાઃ
મુદ્રી સાત વરી સ્વપને, પછી જગત થઈ કહે ક્યાં ગઈ રાંડાઃ
એમ કોંધાર્થી કહે દલપત, ગણાય ગમાર ગધાસમ ગાંડા. ૧૮

દોહરા.

કો દરદીને દરદ પર, દેવા દારણુ ડામઃ
નિશાન કરતાં રાખનાં, રૂએ પોકારી રામ. ૧૯
દુઃખદ તણ સ્થળ સુખદ સ્થળ, રહીયે દલપતરામઃ
પાણીમાં જઈ પેશીયે, ઘણા વળે જે ધામ. ૨૦
શિર જત્રી પગ મોજડી, ધરી રવિ તાપ ખમાયઃ
જત્રી મોજડી ગું કરે, લાગે ન્યાં બડી લહાય. ૨૧
સજ્જન પાણુ સંકટ સમે, રસ્તો તણ પગાયઃ
ગોમાસે કીચડ થયે, જગત ઉમારગી જનય. ૨૨
અદ્ય દિવસ આનંદના, રહે ઘણા દિન રોગાઃ
દહાડ પાંચ દિવાળીના, આદ પક્ષ તો સોળા. ૨૩
દરખ શોક દરધડી ગણે, લાખ પ્રકારે લોકઃ
દરખ ન હોય વિવા સમે, મરણુ સમે નહિ શોક. ૨૪
દુઃખ ઘણાં દુનિયાં વિષે, માની લીધે મનાયઃ
દેહ દુઃખ કે દરિદ્રતા, ગણુતાં ખરાં ગણાય. ૨૫
દુઃખ વેઠે સમજણુ પડે, સમજવ્યે ન જાણાયઃ
આળક કરે દીવાથકી, ન્યારે દીવે દઝાય. ૨૬

૧ ઉમારગ-અવળો રસ્તો.

કામળ અંતર પરદુખો, દેખીં થાય દિલગીરઃ
અવયવને દુઃખ ઉપજે, આંખે આવે નીર. ૨૧૭
બહુ રૂણિયાને રૂણુ નહિ, બહુ દુઃખીને દુઃખ નોયઃ
ભાર કરો પાશેરનો, હજાર મળુ ન્યાં હોય. ૨૮

દુમિલા છંદ.

નૃપ મારી પછી પતિ પાસ ગઈ, પતિ નાગ ડસ્યાર્થી ગયો મરીનેઃ
પરદેશ જતાં વણુઝારી થઈ, ગુણુકા ધર વેચીં મને ફરીનેઃ
સુત સંગ થયો નિકળી અળવાજળ પૂર થકી નિકળી તરીને,
મહારાજ હું આજ સમાપર શું કરું, જાશનો શોક હવે કરીને. ૨૯

મનહર છંદ.

લમમાં જે લાય લાગે તો વડી વિપત્તિ લેખે,
દાડખાનું ખુશીથી જે હજારનું આળે છેઃ
લુંટાય કે દંડાય તો દાલે દીલગીર થાય,
મમતમાં મોટી મુડી ઉમંગે ઉઝાળે છેઃ
કાયામાં જે કટો વાગે કાળજમાં દષ્ટ થાય,
નાક વિંધાવીને નેહે દર્પણુ નિહાળે છેઃ
દુઃખ સુખ દુનિઆમાં માન્યું દલપત કહે,
વિવેકી તો વિવેક વિચારી મન વાળે છે. ૩૦

દોહરા.

એક તરફનું સુખ મળે, એક તરફનું જનયઃ
રથ બેસી ચૌટાતણી, ચીજે નહિ જેવાય. ૩૧
સુખ ભોગવવામાં વસે, દુઃખ અને ઉપદાસઃ
આદાને પડવાતણો, તલભર ન મળે ત્રાસ. ૩૨
આપે જે આરોગ્યતા, કહણા કરી કર્તારઃ
દુનિઆમાં દલપત કહે, એ સુખ અપરંપાર. ૩૩
ઉપજતવે આનંદને, જેતાં ચિંતા જનયઃ
પરિણામે સુખ પ્રાપ્તિનું, લક્ષણુ એ લેખાય. ૩૪
દુઃખમાં દુઃખ તો દેહ દુઃખ, બીજું દરજનું જાણુઃ
અદ્ય અર્ધાં દુઃખ એ વિના, ઉર સંશય નહિ આણુ. ૩૫

કરજ વિષે.

માળા છંદ.

પડી ઘણીં ગરજ, કરજ કદી કરીયેઃ
પ્રતિ દિન દિન પણુ, દિલ અતિ ડરીયેઃ
ફિકર સકળ તણુ, વિકળ ન ફરવુંઃ
કદી અતિ અધિક, કરજ નહિ કરવું. ૧

દોહરા.

નામ રામનું સાંભળી, હું પામું ઉશ્વાસ;
નામ 'રામનું' સાંભળી, હું પામું ઉગ્ર ત્રાસ. ૨

મનહર છંદ.

માણસ મરણનું મરણ નથી સાક્ષતું ને,
દ્રવ્યનું દાગળું રક્તજી સાલે છે સંભારતાં;
અળીઆ નીસરી ગયા તે મને વિસરી ગયા.
આજતણી વ્યથા નવ વિસરે વિસારતાં;
આજ પામ્યો લાજ લક્ષ રાજના સમાજ મધ્ય,
વીતકની વાત લાજ આપે છે વિચારતાં;
કહે દક્ષપતરામ સજ્જન તમામ આમ,
હૃદયમાં ધરે કરજ કરજ વધારતાં. ૩

દંદ્રિવિજય છંદ.

વ્રહ્મપણું દણું છેવળતી, અવનીતળ ઉર્ગીઅનેનથી ઉડ્યા;
ત્યાર થકી ધીરનાર કને, દશબાર દિનારને કારણ કુડ્યા;
વીતક વાત વિસારી વખાણથી, કાગડકાવી ફરું નહિ કુડ્યા;
દીનપણે દક્ષપતરામને, ભીખનું ભોજન હનથી ભુડ્યા. ૪

દોહરા.

કરજ કરીને જે ક્યો, ખોટા વરા ખચીત;
ખરેખરા કમોટાવરા, ચરચર ખાળે ચિત. ૫
હળ લેખણ ખત ખેત્રને, વ્યાજ એજ વડીવાડ;
વિખ ઓજ નાણું વાવોંએ, થાય ઝરનાં ઝાડ. ૬
શખ ઉચકે તે કંધોંયા, અડતાં જન અભડાય;
વ્યાજખોર પણ કંધોંયા, ખમણું ત્રમાણું ખાય. ૭

ચતુર્થ પદ ગુમ.

માંગે ત્ર ગણા તેહનો, નોય મિલાપ પવિત્ર;
સાખ્ય સુથાય ખજરમાં, માનો સાચું મિત્ર. ૮

અંગ ઉધારનો ઝગડો.

જે ગરજ માણસ હોય છે, ને તેને કરજે નાણું
બેઠું હોય ત્યારે તે શાહુકારને ઘેર જઈને કેવો

૧ વ્યાજ ગણવાના આના.

૨ ઝણુ-કરજ. ૩ ખોટાવરા-લાકડાનો સળગતો
અંગારો કહેવાય છે તેમ છાણાનો થિખતો ખોટાવરો
કહેવાય છે.

ગરજવાન થઈને બોલે છે, ને પોતાનો અર્થ સર્થ
પછી કેવો જવાબ દે છે એ વિષેની હકીકત નીચે
સખ્યા પ્રમાણે છે.

દોહરા.

પ્રથમ નમું ગણનાથને, વિનવું વારંવાર;
ઝગડો અંગઉધારનો, મળજે સહુ નરનાર. ૧
શાહતાણે ઘેર સંચર્યો, ગરજુ દરદી જન;
અંગઉધારે આપણે, એક મસવાડો ધન. ૨
અર્થ મુશ્કેલે એટલો, છે તમ સરખું કામ;
સાવાસા પખવાડિયે, દેશું પૂરા કામ. ૩
તો ફરી લેવા આવશું, જુઓ ફરી એકવાર;
આગળથી એક માસનું, વ્યાજ ધરું આ કાર. ૪
આપો અમને આ સમે, બાણી કાધા નહાલ;
જેઈએ ત્યારે માગજે, જેઈશે નાણું કાલ. ૫
માણસ જેઈને ધીરજે, કહણ સમે છે વ્યાજ;
જગત ખરું ખૂટલ થયું, કરજે જેઈને કાજ. ૬
આગળથી શું આવશું, જુવો અમારી વાત;
દેવું ત્યારે છુટયું, સુખે કાંઈયું રાત. ૭
લીધે કંઈ છુટ્યા નહીં, જુવો ફરી વિચાર;
લઈને પાછું આપીએ, તો ચાલે વ્યવહાર. ૮
માસ પછી તો આવશે, નાણું છે આ માલ;
નહિ તોપણ નહિ કાપિયે, એક ફરી કાળ. ૯
ઓંજ કહ્યું એક એ જગે, હોય અમારું ધન;
શીદ રણાવું કાઢીને, એમ વિચારું મન. ૧૦

આપાઈ.

આપ્યો ગરજુ એવા બાલ, શાહતાણું મન થયું હમદોલ;
દીધા ખત માંડીને કામ, કીધું ગરજુએ નિજ કામ. ૧૧
અર્થ સર્થને ગરજુ ટાળી, નામ લે નહિ સામો મળી;
બાણીશાહ વધેછે વ્યાજ, ગરજુબાણે થયું મુજ કાજ. ૧૨
એમ કરતાં એક વર્ષ થયું, આપો નાણું શાહે કહ્યું;
ધીરજુઓફરોઘરકાજ, હમણું જન્યો વધેછે વ્યાજ. ૧૩
તમથકી અમને ચિંતા ઘણી, લાલનથી નાણું અમલણી;
આવશે નાણું હાથે ચડી, વણ માગ્યા દેશું તે ધડી. ૧૪
સહુ પહેલા ભરશું તમતાણા, ભાઈ તમે ટાળી છે મણા;
વ્યાજવધાર્યાની નથી ખાંત, દીધાવિના નહિયાવનિરાંત. ૧૫
સુન્યો તળાઈમાં સુખે જઈ, નાણું તમારું રહેશે નહીં.
કાળાચોરના કાઢશું તે વંત, હશે જેના લોહાના દંત. ૧૬

૧ મહિનો.

નહિતો જાતે વેચાઈ આપશું, તો ખોજવાર લેવા આવશું:
માગેશાહ દિનમાં એકવાર, એમ કરતે વિત્યાં વર્ષિયાર. ૧૭
ત્યારે શાહ લેવાને ગયા, આપો રૂપિઆ બમણા થયા:
રૂપિયાનું નહિ લેશેા નામ, હાલ નથી રૂપિઆનો દામ. ૧૮
દામ નથી તો મારો શો વાંક, તુંતો રહ્યો સદાયનો રાંક:
કહું તને કરીને પરણામ, આપો હવે અમારા દામ. ૧૯
આપોશ તોપણ લેઈશું અમો, નહિ ચાલે ના પાંડે તમો:
એરીતે કહ્યું બહુજ પ્રકાર, બોલ્યો ગરબુ તેણીવાર. ૨૦

દાહરા.

ગરબુ બોલ્યો તાહરે, સાંભળ સાચી વાત:
ખાઈ ન જવારો ચોરવા, હેાયતો દઈએ ખાત. ૨૧
શાહ ત્યાંહાં ગરબુ થઈ, બોલ્યો થઈ લાચાર:
ભાઈજી આપોતો વળી, દેઈશું બીજી વાર. ૨૨
એ નાણું આવ્યાતણા, નહિ સૂન્યો ઉપાય:
ત્યારે પોતે લાંઘવા, ગરબુને ઘેર જાય. ૨૩
ચૂલામાં જળ રેડિયું, બેઠો કહણ થઈ સાય:
દીધા વિના તું જો જામ, નરણી વસ્તુ ખાય. ૨૪
ધર તારું લાંધે સહુ, લાંધું બેઠો હુંય:
લોધા વિના ઉડું નહીં, નિચે જાણે તુંય. ૨૫
શાહે ગાળો રીસમાં, દીધી ત્યાં દશવીશ:
તે સાંભળતાં તુરત તે, ચડી ગરબુને રીસ. ૨૬
અહિતો આડી શેરીની, ઘૂળ પડી તે લેય:
કર કરવાનું હેાય તે, કહેવું હેાય ત્યાં કહેય. ૨૭
નથી બીનો તારા થડા, આ ધર લૂટી લેય:
માગશે ત્યારે આપશું, દશ દિન બેસી રહેય. ૨૮
શાહ કહે સુણ કુતરા, ઘાણ બોલમાં ઘૂઝ:
તારા ધરમાં રાખજે, આડી શેરીની ઘૂળ. ૨૯
છે જાતે દેવાળિયા, લેઈ નથી દેતો ધન:
લેતાં લાગ્યું સાહલું, દેતાં મેજે તન. ૩૦

આપાઈ.—શાહુકાર કહે છે.

શું કાંઈ તારા ચાકર હેય, જે તારે ઘેર ફેરા દેય:
ખાઈશું છંવાંજ્યાનોમાલ, લેશું બમણાંધનહાલહાલ. ૩૧
એક હાથ માથાના વાળ, એક હાથે મોટી પેંવનર:
મારોશ ચારગણી બે કહું, નાણું તો એ રીતે લઉં. ૩૨
બોલ્યો ગરબુ મુજી એ વેણુઆ ભવતો નથી લેણુંનેદણુ:
ખોટીકમાઈના હશેતેગયા, મારાનસીયના આવાયયા. ૩૩
કુતરાની પેંઠે શું ભસે, નાણું તો તારા ધરમાં હશે:
તારું મોતછે મારે હાથ, જઈશિગોળ ફટકડીને કવાથ. ૩૪

એમ કરતે લાંઘણુ અર્ધ ત્રણ, શાહે બોલ્યું આવ્યું મરણુ:
ધણીધરનો ખાય છાનુંધાન, શાહનપામે અનને પાન. ૩૫
શાહ ગયો ધરમાં કરી રીસ, મારી સાત ગરબુને શીશ:
આવ્યા પાટુએ તે ઘડી, ગડદાની તરરીટજ પડી. ૩૬
જેવા મળ્યું ત્યાં સઘણું ગામ, શાહને કહેતને કહ્યા રામ:
આપાછેતેમજ લઈજાણુ, આમકોધનવ થાયવખાણુ. ૩૭
શાહ કહે હજી મારો વાંક, ભાઈઆ મને અપાવો કાંક:
વચ્ચપડ્યા પછી વણીદાર, મુદલ મુદલનો કિંધાવિચાર. ૩૮
ગરબુ કહે કાંધાં કરો બાર, શાહ કહે કાંધાં કરો ચાર:
જેભાઈમુળગા પામશુંદામ, કરી વિચારી કરશુંદામ. ૩૯
વર્ષ કાંધું પૂરું થાય, ટોટા એટલો એટલો મચાય:
સમજુસુજીને કરી વિચાર, એવા નહિ કરશે વેપાર. ૪૦

દાહરા.

રાખી ધરેણું રોકડું, આપે નાણું જોહ:
સોમણુ ફેરે ગાદલે, સુખે ઉંઘશે તેહ. ૪૧
ઉધારે તે આપજો, જંગુ ચાલે જોર:
આરજ બેસે આવીને, કરે કબજ ધર દોર. ૪૨
સગપણમાં કે રનેદમાં, દેણુ લેણુ દામ:
અતિ હેત રહે નહીં, કરજો જોઈને દામ. ૪૩
જર જોઈ ત્રીજી જમીન, કલેશ તણું ધર એહ:
સાખ સહિત લખત વિના, વાત ન કરીયે તેહ. ૪૪
ઉપજ વિચારી આપણી, કરીયે ખરચ સદાય:
સારે નરસે કારજે, નહિ કરીયે પ્રલાય. ૪૫
જે ખરચે દેવું કરી, મોટા મૂરખ એહ:
લોક વખાણે એક દિન, કરે વગોણું તેહ. ૪૬
કગડા અંગ ઉધારનો, સુણી હરખશે શાહ:
જાતે ચોરે દેવાળિયા, દિલમાં ધરશે દાહ. ૪૭
વાતો સુણી વિચારજો, કોધ ન કરશે લેશ:
કદિયામાં ધરી રાખજો, ડાપણુનો ઉપદેશ. ૪૮
કરજો કામ વિચારથી, નહિ કરશે પ્રલાય:
સંમો વિચારી ચાલશે, થાશે સુખી સદાય. ૪૯
આગણીસને ચારના, મહા સુદિ પંચમિ નામ:
તે દિન કગડા દાખિયો, દિગ્ગજ દલપતરામ. ૫૦
એક રામ ચટતાં ગયું, રાવણુ કેડે રાજ:
સોળ રામ શિરપર ચડે, કહો રહે ક્યમ લાજ. ૫૧

કરજ ન કરવા વિષે.—પદ.

(વિવેક વાલુવનરાનો રાગ.)

મારું કશું તમે માન્યાં, દિલે કરજે,
તક આવે નહારી તોય, કરજ નવ કરજે,
કરજથી બુંદું કશું નથી, દિલે કરજે,
હઠિદે ભે કંઈ કુદિ હાથ, કરજ ૧
અંગ ઉધારે ઉપાડતાં, દિલે કરજે,
લેણદારના થઈએ ગુલામ, કરજ
સઘળાં કથન સાંખ્યાં પડે, દિલે કરજે,
અથા અપારે ખોઈએ આમ, કરજ ૨
ખાણુ જેવું તીખું આલશે, દિલે કરજે,
લોહી ખાળીને લઈ જશે પ્રાણુ, કરજ
આશિયાળા થશે અહના, દિલે કરજે,
વળી થશે અના વેચાણુ, કરજ ૩
ગભરાટમાં ગભરાવશે, દિલે કરજે,
ગમે તેમ લખાવશે લેખ, કરજ
પછી નહિ પોતે પાળી શકે, દિલે કરજે,
મોટા કટની મારશે મેખ, કરજ ૪
કરજથી કંઈકે કુંવે પડ્યા, દિલે કરજે,
ઝાંઝે ખાધાં ઝંખાઈને ઝેર, કરજ
કંઈકે ભેગવ્યા જમાનને, દિલે કરજે,
વળી વાવ્યાં વહાલામાં વેર કરજ ૫
વેરાળી થઈ કંઈકે વહી ગયા, દિલે કરજે,
કંઈકે ભાગવી ભુંડી કેદ, કરજ
માર ખાધા કંઈકે માણુસે, દિલે કરજે,
ખરે ખાતે પામ્યા ખુબ ખેદ, કરજ ૬
પુત્ર પુત્રી વેચ્યાં પડ્યાં, દિલે કરજે,
પડી વેચ્યાં પરણેલી નાર, કરજ
કંઈનાં કુટુંબ અકળાવ્યાં, દિલે કરજે,
ખાંધો કાડ્યાં બધાં ઘર બહાર, કરજ ૭
દોસ્ત થતાં દેવાદારના, દિલે કરજે,
ચુખ સર્વ ખોશો તેને સંગ, કરજ
પતીઆની પાસે ભે એશીએ, દિલે કરજે,
અથા આપણું અગંદ અંગ, કરજ ૮

૧ એક કડવા કણુખીએ કરજને લીધે પોતાની
રૂપાળી બાઈડીને વેચીને છંડા છુટકો કર્યો હતો, તે
તેના નાતીલાએ લીધી.

કરજ થકા અકળાઈને દિલે કરજે,
થાય સત્યતાનો સઘ નાશ, કરજ
વિપને કરજ ખાતાં સાહતું, દિલે કરજે,
અન્યે અન્યંત ઉપજે ત્રાસ, કરજ ૯
વિપમ કરજ છે વિપથકી, દિલે કરજે,
પુત્ર પૌત્રને પીડા થાય, કરજ
લાંચ લુચાઈ લંપટપણું, દિલે કરજે,
દુષ્ટ કરજમાં ગુણુ દેખાય, કરજ ૧૦
કરજદાર કારભારીએ, દિલે કરજે,
ન કરાય અદલ ધનસાદ, કરજ
દેવું કરે તે દિવાળિયો, દિલે કરજે,
નહીં દેવું તે સાચા સરાદ, કરજ ૧૧
એક રામ ચડતાં થયું, દિલે કરજે,
ધુળાધાણી રાવણનું ધામ, કરજ
સાગ રામ જેને શીર ચંડ, દિલે કરજે,
દોમે શી ગતિ દસપતરામ, કરજ નવ કરજે. ૧૨

ફૂલણુ વિષે.

આપાઈ.

ભે આવે વોવા કે વેર, ખુબ ફૂલાવ્યા ફૂલે ખરે,
દેવું કરીને ખરે દામ, તે નરનું ફૂલણુ નામ. ૧
કરી કચેરી કસુઆ પાય, આગક ઘરમાં બંડી ખાય:
અવળાં દામ કરે જે આમ, તે નરનું ફૂલણુ નામ. ૨
લખી દેખાડે નાણા લાખ, રોકડમાં ચૂલાની રાખ:
કરે કરોડપતિનાં દામ, તે નરનું ફૂલણુ નામ. ૩
હિંડી શમ્યાનાં હોય ન હોશ, કદીયે પણુ જઈ શકે ન હોશ:
હળવે દોશ ચલાવે દામ, તે નરનું ફૂલણુ નામ. ૪
હેલી ઉપર દાવાનાં ભેર, ઘરમાં તો અંધાઈ દોર:
હા રચે વેચીને દામ, તે નરનું ફૂલણુ નામ. ૫
દેડકું દેખી દિલમાં ડરે, સિંહ સાથે લડ્યા સંચરે:
પ્રથમ પિછાને નહિ પરિણામ, તે નરનું ફૂલણુ નામ. ૬
એકે અક્ષરની નહિ વાદ, વહે વડા પડિનથી વાદ:
ગણે મુરખમાં સઘળું ગામ, તે નરનું ફૂલણુ નામ. ૭
ખીજના આંધે બડબડે, વળી વિજય પામે તેવંડ:
તે ગણે નિજ ભેર નમામ, તે નરનું ફૂલણુ નામ. ૮
ઓઢે જે ઉનાળે શાત, ચંદ્ર છતાં ધચ્છેજ મશાત:
કરણુ વિના કરે ધુમધામ, તે નરનું ફૂલણુ નામ. ૯
દીક્ષાસા તો ખાસા દેજ, બને વખત ત્યાં ફરી એસેજ:
બંદે ખરે પણુ દે ન બદામ, તે નરનું ફૂલણુ નામ. ૧૦

ખાસે મોટા મોટા બાલ, તેમાં પૈસાભાર ન તોલ:
લગાર મોટે નહીં લગામ. તે નરનું ફૂલણુ નામ. ૧૧
આદરી શક્તિયકા ઉપરાંત, ખાલી મોટી રાખે ખાંત:
દિલથી કહે છે દલપતરામ, તે નરનું ફૂલણુ નામ. ૧૨

દંદ્રવિજય છંદ.

સાગર સાત તરે સહજે પછી ખાડ તણી ગણતી કરી તેને;
દેડવી દે ડગતા કદી દુંગર આકતણું કળ શું પછી એને;
આભની સાથ ભરે બહુ બાથ, કંઠા પછી તેહ ગણે દિલ કેને;
કાઠી હિસાબ કિયો દલપત, જથાબધની ગણતી નહિજેને. ૧૩

દોહરો.

અલખત હાથ ઉડાડિને. વસે ન કાઠી વાર:
પતંગ રંગતણી રહે, ચટકા દલાડા ચાર. ૧૪

ફૂલણુની ગરબી.

“વાલા તમારી જોઈને રહીશું વાટ કે
વસાઈ.” એ રાગ.

ફૂલણુ તમે ફૂલાવ્યા કેમ ફૂલારે, ફૂલણુ;
આ ઉપજાવ્યોનો અડસટો કેમ બૂલ્યા, મારા ફૂલણુ. ૧
કરજ કરીને વરા ભલા તમે કાધારે, ફૂલણુ;
આ ગરથ પરાયા ખર્યોને જરા લીધા, મારા ફૂલણુ. ૨
ધર વેચીને ઘી સાકર તો લીધારે, ફૂલણુ;
આ જમણુ સરસ સામેવડીયાથી કાધાં, મારા ફૂલણુ. ૩
પીતાંખર પેહેરી પંગતમાં ફરીયારે, ફૂલણુ;
આ મનમાં ફૂલ કરી મૂછે કર ધરીયા, મારા ફૂલણુ. ૪
વળતો દિવસ થયો કે માગે નાણુરિ, ફૂલણુ;
આ નાણાં તો ન મળે ક્યાંક કંઠાણાં, મારા ફૂલણુ. ૫
ફૂલણુ ઉપર અરજ થઈ ત્યાંથીરિ, ફૂલણુ;
આ જપત થઈ મિલકત કાલાડ્યા ધરમાંથી, મારા ફૂલણુ. ૬
ફૂલણુ તમને જોણે ફૂલાવ્યારે, ફૂલણુ;
આ તે તો કોઈ મદદ કરવા નવ આવ્યા મારા ફૂલણુ. ૭
ફૂલણુ તો કુવો શોધવા આવ્યારે, ફૂલણુ;
આ ગરથવિના તે અફિણુ કોઈએ આવ્યાં, મારા ફૂલણુ. ૮
જમતી વખત વખાણુ ભલાં જે કરતારે, ફૂલણુ;
આ એ સહુ હાસ્ય કરે નિંદા આવ્યરતા, મારા ફૂલણુ. ૯
એ અવસર તો અધિક વખાણી ચડાવ્યારે, ફૂલણુ;
પણુ આ અવસર તો એવદૂક દરાવ્યા, મારા ફૂલણુ. ૧૦

પેહેર્યાને પટકુળે ખાંધ્યા ચંદરવારે, ફૂલણુ.
આ ધર આળીને આવ્યા તીરથ કરવા, મારા ફૂલણુ. ૧૧
ફૂલણુની રાંડ રચે મોં વાળીરિ, ફૂલણુ,
આ ફૂલણુ સીધાવ્યા ટેકા ટાળી, મારા ફૂલણુ. ૧૨
ભાળાને નરસી શિખામણુ દેશેરે, ફૂલણુ.
તે નિસાસાનું. પાપ ધણું શિર લેશે, મારા ફૂલણુ. ૧૩
દિલમાં દલપતની શીખામણુ ધરજેરે, ફૂલણુ.
તો કરજ કરીને નાત વરા નવ કરજે, મારા ફૂલણુ. ૧૪

કરકસર કરવા વિષે.

દોહરો.

સમજ ખરચ કરે સદા, જેમ કમાય કમાઉ:
કૃપણપણું ન કરે કદા, અતિ નહિ થાય ઉડાઉ. ૧
અર્થે ધન સૌ જન ખરા, વળી પણ જુઓ વિવેક;
અર્થે ખર્ચે એક જન, અનર્થે ખર્ચે એક. ૨

સ્વાગતા છંદ.

જનમશેજ જર જે જરા જરા, તો થશેજ વધતા વરાવરા;
જાનવાન જન જે ખરાખરા, વ્યર્થે ખર્ચે ન કરે નરાનરા. ૩.

દોહરો.

કપ્ટે આવે કર વિષે, તે કટ નહિ વવરાય;
કપ્ટે વિટી પહોરિયે, તે કપ્ટેજ કદાય. ૪

કુંડળિયો.

કર આંગળિયે કટથી, વિટી આવે વાર;
કરથી તેતો કાદતાં, નયણે આવે નાર;
નયણે આવે નાર, કલ્પના તે પર કરતાં,
શ્રમથી ધન સાંપડે, વિષમ લાગે વાવરતાં;
દાખે દલપતરામ, રચી પચીને જે રળિયે;
તે તો ધન વવરાય, કટથી કર આંગળિયે. ૫

દોહરો.

ચોગ્ય ખરચ કરવું ભણું, ભણું અધિક નહિ ભાણું;
લેખણુ ભરી લખવું ભણું, નહિ રેડી રસનાઈ. ૬
નિજ ધરનું પરનું વરે, ત્યાં તેવો મન રંગ;
દરજ ખપતું વેતરે, મોચી વેતરે તંગ. ૭
કરે જગતમાં કરકસર, જુઓ જગતનો ઈશ;
પ્રકાશ ત્રીશ ઘડી કરે, અંધાઈ ઘડી ત્રીશ. ૮
પ્રશ્નર પણ કરકસરનો, રાખે રંગ વિવેક;
ગ્રંથો અનેક વચે રચ્યો, કૌવો દિવાકર એક. ૯

કંજુસ વિષે.

આર્યાવૃત્ત.

ઉદારનું કંજુસનું, ખરવ ખરાવર જુએ કરી તપાસ;
દિન અગ્યારે એાછું, ચાંદ વરસ તો વધે અધિક માસ. ૧

ઢાહરો.

ઉદાર નરનો કૃપણનો, સરખો વરો સદાય;
કસર ક્યેં કંજુસનું, કામ રીતે લડાય. ૨
મોટા જાણી મન વિષે, અવગ ન ધરીએ આશ;
સુખો ન કોઈ સુખી થયો, તાડ તળે વર્ષો વાસ. ૩
કૃપણ મૂર્ખના કર વિષે, પૈસા પુસ્તક નવય;
પંપાળે પાસે લઈ, એ ઉપયોગી ન થાય. ૪
સિંહ મૂઝ મણિધરમણી, સતિતન કંજુસ ૧આથ;
ચંદે ચાર એ એટલાં, પ્રાણ ગમે પર લાય. ૫
લે લૂટી ધન કૃપણનું, કાં રાત્ર કાં ચાર;
ખંખેરાએ ખાસડે, બારડો કેરાં બાર. ૬
કંજુસ કેડે કાળજી, કાળો પત્થર કાચ;
જુગ આખો જગમાં રહે, પણ પિગળીત ન હાય. ૭
મધમાખી મધખાય નહિ, સંચ્યા કરે સદાય;
તો તેનાથી અન્યને, એ મધ કેમ અપાય. ૮

મનહર છંદ.

જગદનું લેછે જગ લેછે નદી નદનાળું,
જેનું તેનું લેવું પણ દેવું નહિ દાન છે;
પીવા આવે માણસો તો પાય નહિ પળી પાળી,
વદન જગાડે વળી એવાં ચુલુવાન છે;
પલાળતાં પલળે ન એવા રહે પાસે પડ્યા,
પત્થર જેવા કંઠાર પાપિષ્ઠ પ્રધાન છે;
રાખી રહે એવી એવી રીત રતનાગરની,
નાગર નાથનું દીલ સાગર સમાન છે. ૯

ઢાહરો.

કંજુસ સુખથી શું કહે, શું સુખ મુખને હામ;
શબ્દ કહો સમશાનનો, તે ત્રણ શબ્દે નામ. ૧૦

ઉત્તર નાથુરામ—વસંતતિલકાવૃત્ત.

છાંચે વર્ષા જન કરી, સુખીયાં ન દીધાં;
પ્રલ્યાં ન ફૂલ ન ફળ્યાં, ફળ કાંઈ મીઠાં.
પ્રખ્યાતતા ન પસરી, જન પાળવામાં;
રડો ગણાય ગુણ, આવળ બાળવામાં. ૧૧

૧ આથ—મુડી.

૨ જગદ—વરસાદ.

ઢાહરો.

સૂળો દીસે સામડી, ફૂલ વિષે નહિ માલ;
પાકે ફળ તો પરડિયા, તે આવળને બાળ. ૧૨

ઇંદ્રવિજય છંદ.

દે ઉપદેશ સદા દલપત, અધર્મ અધર્મ નહિ તજવાનો;
ખીકણ કોઈ સુણી બિરદાવળી, સોય વસા નહિ શૂર થવાનો;
કોડ પ્રકાર કીધે મન રંજન, કંજુસ દાન નહીં કરવાનો,
બાળક રોઈ મરે બહુધા પણ, પાવઈ ને ન ચડે કદી પાનો. ૧૩
આ બ્રહ્મપૂર રહ્યું બગિચાનું, હાકમ હિંદુ ગયા હરનારા;
આ હથિયાર રહ્યાં અવનીપર, ધિંગડમલ્લ ગયા ધરનારા.
આ કવિતા રસ પૂરણ પ્રાદ કવીશ્વર, ભૂપ ગયા કરનારા;
દક્ષ પુરુષ ગયા દલપત, રહ્યા નિજ પેટ પુરું ભરનારા. ૧૪

મનહર છંદ—સોપારીના ઝાડ પ્રતિ અન્યોક્તિ.

જાંચું જાંચું વધી શામે અથકા છે નીચાં સારાં,
જે થકી પાપણુ સદા થાય છે સંસારીનું;
આપે બખરીશ બની રંજનને રાજ કરે,
વણિકનું દાન જેવું તાળીની તૈયારીનું;
આશ્રય કરીને કોઈ પ્રાણી ન આરામ પામે,
રાખે દલપત પેખો ઝાડ આ સોપારીનું;
સૂચ્યું તોય દીક છે ન સૂચ્યું હોત તોય દીક,
જેને કળે પેટ ન ભરાય નર નારીનું. ૧૫
સોપારી કહે છે કવિ કામને ધિક્કાર કરે,
મને તો સૂચે મીજલસને શોભાવવા;
મારાવિના વરધોડા સારા કેમ શોભતને,
કેને તમે કહેત સાજનમાં સિધાવવા;
મોટાં મોટાં સુંદર છે મંદિર અમારાં એથી,
શેહર શામે છે સારાં પ્રેમ ઉપજવવા;
તાડ ઝાડતણી તુલ્ય નથી દલપતરામ,
સારે સમે છીએ ઉપયોગ યોગ્ય આવવા. ૧૬

ગરજ વિષે.

ઢાહરો.

આપ આપની ગરજથી, ગરજૂ જગત જણાય;
વગર દરદ ધર વેદને, જરૂર કોઈ નવ જાય. ૧

૧ મતલબ કે કટલાએક શ્રીમતો ફક્ત મીજલ-
સને શોભાવવાના છે, પરાપકારી કામના નથી.

તમા ન તળિયે તેહની, જેની ગરજ સદાય;
જળ સાથે રિસાઈને, કહો મત્સ ક્યાં જાય. ૨
જેની ગરજ પડે સદા, તેને કેમ તળાય;
ખાળે છે ઘર આગ પહો, ઘરમાં રોજ રખાય. ૩
કદી હલકાની ગરજ પહો, ભારે ને પડનાર;
કાષ્ટ નાવને આશરે, પથરા ઉતરે પાર. ૪
ગરજ સમે ગરજૂ જનો, બોલે મીઠા બોલ;
ભાર ન ગણશે ભાઈઓ, તેનો તરણા તોલ. ૫
તેનો દોષ ગણાય નહિ, જે ઉપયોગી અગાધ;
એવી ખેળ ગણાય પહો, કાગળનો નહિ આધ. ૬

કીંમત વિષે.

દાહરા.

અમુલ્ય પહો સહજે મળે, જે સસ્તું તે દામ;
નદી કિનારે નીરનો, એક ન ઉપજે દામ. ૧
જળાનું નિર્જળ દેશમાં, ઉપજે અગણિત મૂલ;
ગંગાતટ જે જન વસે, તેને જળ તૂણુ તુલ્ય. ૨
જેમજે ત્યારે નવ જડે, એનું મૂલ અપાર;
જન્ય પ્રાણુ જ્યાં જળ વિના, કિંમત હેમ હજાર. ૩
અછતે પડે અગત્ય તો, તે વસ્તુ મહા મુલ્ય;
નિર્જળ થળ પ્રાણાંત તક, નીરલાખ ધન તુલ્ય. ૪
સઉને અપ તે સસ્તુ છે, તે પ્રભુ કૃપા અતુલ્ય;
પંડિત પાણી ને પવન, છે નિર્ધન નિર્મલ્ય. ૫
સાત વેંતના સર્વ જન, કિંમત અક્કલ તુલ્ય;
સરખા કાગળ હુંડિના, આંક પ્રમાણે મૂલ. ૬
બહુ જન માને જેહને, તો તે મોઢું થાય;
સોનું છે શા કામનું, નહિ આદાય ખવાય. ૭
વખાણુ કે નિંદાથકી, વધે ઘટે નહિ વાલ;
ઉપજે કિંમત એટલી, જેમાં જેવો માલ. ૮
વસ્તુ પરાઈ ધાસતાં, દિસે કાણુ દિલગીર;
ધાખણુનાં બાળોતિયાં, તે રાણીનાં ચીર. ૯
સોંધું મોંધું શીદ ગણે, પરધન જ્યાં વપરાય;
તેણ ગોળ ઘર પારકે, જેણ ઘાઘ ખાય. ૧૦

ઉપદેશી મનહર છંદ.

પૈસાથી પંકાયો પહો પાપથી મુકાયો નહિ,
અળનો રખાયો, ખરો ખેલ ન રખાયો તેં;

કુટ તું દેખાયો આવી સ્વાદ તો અખાયો પહો,
ધર્મમાં ન ધાયો, ગુણુ પ્રભુનો ન ગાયો તેં;
હાથી હાગ્યો ને હાવતાં હાગ્યો મુખે,
મોક્ષ ન મગાયો, માલ માયિક મગાયો તેં;
ગૃહસ્થ ગણાયો મોટો મહેલ ચણાયો પહો,
પડે નહીં પાયાં એવો કીડો ન કરાયો તે. ૧
મોજ ભલે માણે જ્યાં સુધી લખાણો દાણોપાણી,
દાણોપાણી ખૂટે જ્યાનું છે તે તો જાણોછો;
તત્વો તણો તાણો વાણો તૂટશે અન્નાણ્યો જ્યારે,
રાખે કાચો રાણો એનું અંતરમાં આણોછો ?
નાકે છે સિંચાણો પખી જળમાં ઝલાણો તોય,
લોભમાં લેવાણો એવી વ્યવસ્થા વખાણોછો;
દ્રાટે બાંધ્યો પાણો એ ઉખાણો ખરો જાણો ખૂદ,
શોધો શાણો સંત ખાલી તંત શીદ તાણોછો. ૨
કાયાની શી માયા, કાયા વાદળીની છાયા જેવી,
રેતીના રચાયા પાયા એવી કાચી કાયા છે;
દહન થતા દેખાયા રાંક અને રાણીજન્યા,
માયા મેલી મુએલા ગણાયમાં ગણાયા છે.
ધન માટે ધાયા ને કમાયા ન કમાયા દ્રાઈ,
બંધને બંધાયા કાળ કાળમાં ઝલાયા છે;
લાલચે લોભાયા પહો સ્થિર ન થોભાયા ભાઈ,
સૌ આહીં સમાયા એવી ધ્વિરની માયા છે. ૩
કુથલી નકામીનીમાં તૂળા દામ આમનીમાં,
જનરી કરી જનમનીમાં ખૂબ બેઠા બાઈને;
ખીજનું બગાડવામાં દોલત ઉડાડવામાં,
જમવા જમાડવામાં બેઠા ધૂળ ધાઈને.
ખાનારા મફતીયામાં લૂટાયો મળતિયામાં,
ભારના ભરતીયામાં બૂંટ્યા જાણી જોઈને;
કદી કષ્ટ કાપવામાં કે સુતીતિ સ્થાપવામાં,
એકે પૈસા આપવામાં આન્યો નહિ દ્રાઈને. ૪
જન્ય જન્ય જેને નાકે જીવનર જેવી રીતે,
જળ વધું જન્ય સાથે જંતુઓ ખીજન્ય જન્ય;
ખાય ખાય ખલકને ખોતરી ખચીત કાળ,
નખ ખાય નેણ ખાય શિરની શિખાય ખાય;
થાય થાય થાવરને જંગમ જરૂર નાશ,
કેક ગયા તેની કેવી કરમ કથાય થાય;
હાય હાય કરી હેતું કૃતશ ૧ હેતુઓ તારા,
હયાતી છતાં તું હેયે એત્યો નહિ હાય હાય. ૫

* આજ પક્ષી.

૧ હિતસ્વી.

ભાઈ તેં ભલાઈ ન લેવાઈ ને ભુંગાઈ લીધી,
 ભુચ્ચાઈ હગાઈ તોછડાઈ ન તગતઈ તેં;
 ખાઈ મોરખાઈ, મૂરખાઈ તો રખાઈ ખુબ,
 નીતિ ન રખાઈ ન રખાઈ ચતુરાઈ તેં;
 કરી સરસાઈ પીતરાઈથી નવાઈ કરી,
 પુંછ વધરાઈ પુણ્યે પાઈ ન અપાઈ તેં;
 ધાઈ ધાઈ કરી જે કમાઈ ખાઈમાં સમાઈ,
 પાઈ ન ખવાઈ ન લેવાઈ ન દેવાઈ તેં. ૬
 સારી સારી મારી શીખ ધારી લે વિચારી ચિત્ત,
 નથી રે નકારી તે તો તારી હિતકારી છે;
 પોકારી પોકારી કહું સ્વીકારી સ્વીકારી લેજે,
 પ્રચારી પ્રચારીને વિચારીને ઉચારી છે;
 હો છે હગારી માયા ધરી લે ધુતારી ધીર,
 પ્યારી પ્યારી લાગે પાણુ ખરેખરી ખારી છે;
 તારી તેં તો ધારી પાણુ તારી તેને વારી નથી,
 વ્યર્થ કહે વારીવારી માયા મારી મારી છે. ૭
 અરે અપરાધી આધી ખોટ તેં ઉપાધી સાધી,
 હગવા લોકોને કામ કીધું જે હગાઈનું;
 જરૂર આ વાત તારા જીવમાં તું જાણી લેજે,
 કહે દલપત ફળ દેખીશ કમાઈનું;
 છુપાવી છુપાવી જળ કપટથી કીધું છેક;
 લંપટ તેં કામ લાંચ ચારી ને ભુચ્ચાઈનું;
 નથી મળ્યો પૂજનાર નરલોકમાં તોપણ,
 પરલોકમાં તો નથી રાજ પાપાંખાઈનું. ૮
 કનક કમાયા, ન કમાયા તો કશી શીકર,
 કીરતિ કમાયા તો કમાયા ભલી ભાનથી;

પુત્ર જે પમાયા, ન પમાયા તો પીડાજ ઝાઝી,
 પ્રભુજી પમાયા તો પમાયા પુરી પાંતથી;
 મેજમાં સમાયા, ન સમાયા તો શી મોચના છે,
 સ્વર્ગમાં સમાયા તો સમાયા સુખ શાંતથી;
 રંગ જે રમાયા, ન રમાયા દલપતરામ,
 તજી નર માયા તો રખાયા ખેલ ખાંતથી.

ઇંદ્રવિજય છંદ.

દેહ દીધા નરનો દરિયે,
 હરિ મરતિ સાથ ન સરતિ સાંધી;
 દાયકની ખરી ખાજ કરી નહીં,
 રોજ રસોઈ જમ્યો કરી રાંધી;
 ફેલો ફર્યો સુખ પામી સ્વતંતર,
 અંતર આંખ વિષે વસી આંધી;
 શું પસતાય પછી દલપત,
 ન પાળીથી આગળ પાળજ આંધી. ૧૦

દોહરો.

અવયવ શ્રીશિવરત્ના, આ અનંક અઘાંક;
 મૂર્તિ મહા પ્રભુતણી, આ આકાશ અખંડ. ૧૧

ઇંદ્રવિજય છંદ.

રાખધશે રણમાં અગીને અર્ધો, ઇંચનના સરખી શુભ કાયા;
 જાણુ જશે જીવતી જર જેઅન, છે ઘડીચારની વાદળ ખાયા;
 મંદિર માલ મળુ સ મનોહર, મેલી જવી જગમાં અર્ધો માયા,
 પ્રિય મુજા દલપત કહે, શુભ કામ કર્યું નર તેજ કમાયા. ૧૨

લક્ષ્મી સંબંધી વિષય પ્રકરણ સમાપ્ત.

પ્રકરણ ૫ મું.

વિજયવિનોદ.

કાવ્યતરંગ અને અનેકાર્થ કાવ્ય.

અનેકાર્થના જુદા જુદા અર્થ લખ્યા વિના સમ-જણ પડે નહિ માટે હસિપત સંવાદ રચવાની જરૂર જણાઈ, અને ભાવનગરના રાજા વિજયસિંહજી મહારાજને કવિતાના ઘણા શોખ હતા. માટે તેમની સભાનો સંવાદ હલ્યા છે.

તે રાજા પોતાના બુધવારીયા બંગલામાં કવિઓ અને ગુણીજનોની સભા ભરીને બિરાજ્યા હતા, ત્યાં એક કવિને પાંચ સભાસદોએ એકદમ પાંચ પ્રશ્ન પૂછ્યા. એકે કહ્યું કે કણુખી કેવો હોય તે શોભે ? ૨. ઘોડો કેવો હોય તે શોભે ? ૩. ખાટલો કેવો હોય તે શોભે ? ૪. નિશાળીઆ શાથી શોભે ? ૫. સરદાર શાથી શોભે ?

પછી કવિએ તે પ્રશ્નો અને વાતો ચરણમાં ઉત્તર સાથે દોહરો કહ્યો કે—

દોહરો.

ચેડૂ ઘોડો ચાટલો, નિશાળિયો સરદાર;
સારા શોભે હોય જો, પંડે પાટીદાર. ૧.

અર્થ એવો નીકળ્યો કે પાટી એટલે નાનો વાંટો જેના તાપામાં હોય, તે કણુખી પાટીદાર કહેવાય, તેવો હોય તે શોભે. ઘોડો દોડવાળો શોભે, ઘોડો દોડ કાંદે તે પાટી કહેવાય. ખાટલો સુતરની પાટીએ ભરેલો શોભે. નિશાળીઆની પાસે કબવાની પાટી હોય તે શોભે. સરદારની પાસે સિપાઈની પાટી હોય તે તે શોભે, દાર એટલે વાળો=પાટીદાર.

તે સાંભળી રાજાએ રાજ થઈને કવિને માન આપ્યું, એટલે ત્યાં એક ભેગી બેઠા હતા, તેને અદેખાદ આવી, એટલે તે કંઈ ગુસ્સામાં બેઠો, ત્યારે કવિએ કહ્યું કે તમે ભેગી થઈને આવ્યા તાતા થઈ બન્યો છો તે તમને યોગ્ય નથી, તમે ગીતાનું પુસ્તક વાંચી બુદ્ધ્યા.

આવો બેઠો કે મેં ઘણાં પુસ્તકો ભેયાં છે, ગીતા ભેવાથી શું થવાનું છે ?

કવિ:—

દોહરો.

જોગી તાતો થાય શું ? અજ્ઞાની જન થાય;

એવું સાંભળીને આવો વધારે કોથથી બેઠો, એ-ટલે કવિ ચૂપ રહ્યો.

રાજા—એ દોહરો પુરો કરો.

કવિ—હવે મારે એમને કંઈ કહેવું નહિ.

રાજા—તે દોહરો તો પુરો કરો.

કવિ—એ દોહરો પુરોજ છે. મેં અધુરો રાખ્યો નથી, અધુરો હોય, તો એજ પુર્વાદ્ કરીથી કહું એ-ટલે પુરો થશે.

એમ કહીને બેઠો કે—

ઉત્તરાદ્.

જો ગીતાતો થાજ શું, અજ્ઞાની જન થાય. ૨.

મતલબ કે ઘણાં પુસ્તકો ભેયાં હશે, પણ ધ્યાન દાનને ગીતાનું પુસ્તક ભેખેશ તો તું અજાનીજ હતા તે નહિ. તે ભેગીનો શિષ્ય પૈસાદાર મારવાડી હતા તે ધનના મદથી કંઈ ગુસ્સા કરીને બેઠો ત્યારે કવિએ કહ્યું કે—

દોહરો.

કર વાપરો પકા રહી, કરવા પરોપકાર;
આજ રમે થા નારકી, આ જર રમે થા નારક.

પણ તે મારવાડીનો ગાર મારવાડી બાબજી હતા. તે કંઈ ગુસ્સા કરીને બેઠો, ત્યારે એક સરદાર કવિને કહ્યું કે એ તો ગાર છે માટે ગારના ગુણ તમે બાળો છો ?

કવિ—હા બાળું છું.

દોહરો.

સ્થાપિતમાં સ્થિરનવરહે, સ્વજાતમાં નહિ સ્નેહ;

સ્વાતરમાં ઉત્તમ સ્વરો, ગોરતણો ગુણ એહ. ૪.

મતલબ કે એસારીયે ત્યાં એથી રહે નહિ, અને ખોતાના બાનિયા સાથે સંપ નહિ, અને તરફર વિદ્યામાં ઉત્તમ ખરો, કળિયુગના ગોરના એવા ગુણુછે. આ સાંભળીને ગોરને રીસ ચડી. અને કહ્યું કે મેં ના પાડી તો પણ તમે મારે વિષે શા વારતે દોહરો કહ્યો? કવિયે કહ્યું કે મેં તમારા વિશે કહ્યુંજ નથી, મેં તો જાણુના ગોર (બુદ્ધ) વિષે કહ્યું કે આપેલા જાણુમાં સ્થિર રહે નહિ, અને તેની જાતમાં સ્નેહ એટલે વિદ્યાશ ન હોય અને ખતરમાં ખાતર નાંખવાના કામમાં તે ઉત્તમ ગણાય છે; તો પણ ગોરની તો રીસ ઉતરી નહીં ત્યારે એક સરદારે તેને બહુ સમજાવ્યા માંડ્યો. ત્યારે તેણે સરદાર ઉપર ગુસ્સો કરીને સાર કરવા માંડ્યો, ત્યારે, સરદારે હાથ ભેટી પગે લાગીને કહ્યું કે:—

દોહરો.

પાય નમું કરી પ્રદક્ષણા, તજો ગોર વહુસોર;

તે સાંભળીને પણ ગોરની રીસ ઉતરી નહીં ત્યારે પેલે કવિયે અડધો દોહરો પૂરો કર્યો:—

પ્રકાર છાંડો પ્રથમનો, તો ગુણ માને ગોર. ૫.

એ ઉપરથી ગોર સમજ્યા કે પ્રથમનો પ્રકાર એટલે પ્રથમ મારી મરફરી કરી હતી, તે પ્રકાર ન જવાનું કહ્યું.

પણ પેલો સરદાર સમજ્યા કે મેં ગોરને પ્રદક્ષણા કરવાનું કહ્યું, તેથી તે હંડા થયા નહિ, પણ કવિયે મને પ્ર અક્ષર નજવાનું કહ્યું, એટલે દક્ષણા કરવાની સુચના કરી, એ જાણીને ગુન્નમાંથી એક સોના મોહર કાઢીને ગોરના હાથમાં મૂકી, એટલે ગોર હંડા થઈને બોલ્યા કે તમે તો અમારા અન્નદાતા છો.

પછી કવિયે બીજી વાત કહાડી, કે હું એક જીજ્ઞામાં થઈને આવ્યા તે જીજ્ઞામાં ત્યાંના રાગના રેયત ઉપર બહુ જીલમ છે. અને તે રાગ આજમ લખાય છે. હું તેની કચેરી જોવા ગયો હતો, ત્યાં ગેરદનસાફ અને માર પછાડ થતી હતી. તે જોઈને કચેરીમાંથી ઉડીને બહાર આવ્યો. ત્યારે બીજી લોકો

કચેરીમાં જતા હતા તે મને મળ્યા. તેમાંના એક જણે મને પુછ્યું કે આજમ રાગજી ક્યાં છે? ત્યારે મેં કહ્યું કે:—

દોહરો.

જાજમપુરિ છેજોઅહીં, જોઅહિંઆજમરાય;

આજમનાદૂતો વલી, ચિત્ર વિચિત્રજણાય. ૬.

મતલબ કે આવી બધે દેશો પથરાઈ રહે એવી પૂરી જાજમ છે, અને આજમ રાગ છે, વળી આજમના એવેલા ચિત્ર વિચિત્ર એટલે તરેલવાર દેખાય છે, તે તું જો.

તે સાંભળીને કામાધર કવિયે કહ્યું કે કવિરાજ તમે તો ખૂબ કરી. એમાં રહેવાલંકાર છે, તે એવી રીતે વંચાય છે કે:—

દોહરો.

જા જમપુરિછે જો અહિં, જો અહિંઆ જમરાય;

આ જમનાદૂતો વલી, ચિત્રવિચિત્ર જણાય.

મતલબ કે જમપુરીમાં જમ રાગની આગળ ચિત્ર અને વિચિત્ર એવા નામના આ બે દૂતો દેખાય છે; અને આ જમપુરીનો દેખાવ છે, તે તું જોઈને જો.

એવામાં કળાવંત લોકો એટલે ગવંયા આવ્યા તેઓ પણ કવિયોની હારમાં એથી ગયા, તેથી તેઓની પાછળ બેઠેલા સરદારો ઉંચા નીચા થવા લાગ્યા; અને બાળ્યું કે આ લોકો ખાલી ચૂંચૂં કરીને કાન ફાડશે અને સભામાં જે વાણી વિનોદ થશે તે આ પાણુને સાંભળવા દેશે નહીં, રાગજી આજા કરી કે કાવ્ય ચર્યા ચલાવો. એટલે કામાધર કવિયે કહ્યું કે, આ સારના પ્રભાકર સાંભળો; એવામાં કળાવંતોની પાછળ બેઠેલા સરદારો ઉંચા નીચા થતા હતા તેઓને જોઈને રાગજી કહ્યું, કે પેલા સરદારો વેગળા પડ્યા માટે તેઓને નડતર થતી હશે. એવું સાંભળીને કવિ કામાધર બોલ્યા કે:—

દોહરો.

વિયોગિ કેરે અંતરે, નડતર કેની હોય;

કળાવંતનડતરકરે, કવિબુધકરેનકોય. ૭.

૧ સૂચ.

રાજા સમજ્યો કે તે વેગળા પડેલા સરદારને કળાવંત લોકોની નડતર છે; કવિયોની અને (બુધ) પાંડિતોની નથી, પણ જે કવિનું નામ ક્ષમાધર છે તે કોઈને દુઃખ લાગે એવું ખુલ્લું બોલે નહીં, તેમ છતાં આ કળાવંત લોકોને દુઃખ લાગે એવો દોહરો તેણે કેમ કહ્યો હશે ? માટે તેનીજ પાસે એનો અર્થ ખુલ્લો કરાવવો. એવું ધારીને કહ્યું કે કવિરાજ એનો અર્થ ખુલ્લો કહો.

કવિ—મહારાજ એ તો રસ ગ્રંથનો દોહરો છે. ને આપે હુકમ કર્યો કે કાવ્ય ચર્ચા ચલાવો તેથી મેં કહ્યો; અને એનો અર્થ એ છે કે જે પ્રિયા અને પિયુને વિભેગ પડ્યો હોય, તેના અંતરમાં કળાવંત એટલે ચંદ્રમા નડતર કરે છે, કવિ એટલે શુક્રનો તારો કે બુધનો તારો નડતર કરતો નથી.

રાજા—એ ખરો અર્થ નથી, માટે બીજો અર્થ જે હોય તે કહો.

કવિ—મહારાજ આપ સર્વ જાણો છો, અને મારી પાસે શા વાસ્તે કહેવરાવો છો, એ તો ખગોળ વિદ્યાનો દોહરો છે, અને તેનો અર્થ એ છે કે સૂર્યને પૃથ્વીનો વિયોગ છે. તેઓના અંતરમાં એટલે વચમાં ચંદ્રની નડતર હોય છે, કારણ કે ચંદ્ર એ બેની વચમાં આવવાથી સૂર્યગ્રહણ થાય છે; પણ શુક્રની કે બુધની નડતર થતી નથી. પછી રાજાએ પેલા કળાવંત લોકોને કહ્યું કે તમે સભાના છેડા ઉપર વેગળા બેસો, તમારી બેઠક તો ત્યાં જોઈએ, પછી તેઓ ત્યાં જઈને બેઠા.

કવિ—આજ સવારે હું બંદર ઉપર ગયો હતો, ત્યાં પરગામનો એક લુવાણો મને મળ્યો, તેને મેં પૂછ્યું કે તમે કાણ છો ? અને ક્યાંથી આવ્યા ? ત્યારે તેણે તેની હકીકત કહી, તે એવી કે તેની સ્ત્રી નામે દયાબાઈ તે પોતાના ધણી સાથે જંગમથી આવતાં રસ્તામાં બંને જણાં જુદાં પડી ગયાં, અને તે બાદ ભાવનગર તરફ આવી છે. એવું સાંભળ્યાથી તેને શોધવા સાર તે આવ્યો હતો. પછી શહેરને પાદર અમે આવ્યા, ત્યાં એક વાણિયા અને વાણિયાણ ઉભાં હતાં; તેઓને તે લુવાણે પોતાની હકીકત કહી, તે સાંભળીને વાણિયાને એટલી તો દયા આવી કે તેની આંખમાંથી આંસુ પડ્યાં, અને પેલી વાણિયાણની આંખમાંથી પણ આંસુ આવ્યાં, અને તે બોલી કે એક પરદેશી બાદ અમારા પાડામાં આવી હતી

ખરી; માટે રે ભાઈ તમે અહીં શોધ કરશો તો તમને મળશે; ત્યારે લુવાણો બોલ્યો કે—

દોહરો.

દયાલુ વાળીયાતળી, દયાલુ વાળીઆણ;

દયાલુ વાળી આળી પણ, દયા લુવાળી આણ. ૮.

મતલબ કે આ દયાળુ વાળીયાની દયાળુ વાણી-અણ તે દયાળુ વાળી તો કહી, પણ દયા નામની લુવાળી લાવી આપ; ત્યારે તું ખરી. પછી તે બાઈએ કહ્યું કે ચાંદા ભાઈ હું તમારી સાથે આવીને તે બાઈને શોધી આપું. એમ કહીને તેની સાથે તેની સ્ત્રીને શોધવા ગઈ.

પછી સભામાં ચારણે બોલિયાર માતાની વાત કરી, કે ફલાણી વાવમાં બોડીયાર માતાનું સ્થાનક છે તે માતા હાજરા હજુર છે.

તે સાંભળીને વેદાંત મતનો એક ભાટ બેઠો હતો તે બોલ્યો કે મેં તે વાવ દીધી છે, તેમાં એક ગા-ખલામાં પથ્થરની મૂર્તિ છે, અને તોરણ બાંધેલું છે, તે પથ્થર અને તોરણ સિવાય મેં તો માતા બાતા કોઈ દીધી નહીં; તે સાંભળીને ચારણે બોલ્યો કે—

દોહરો.

જોગણિ એતો દેવતા, નહિ તોરણ પાપાણ;

મતલબ કે તે તોરણ અને પથ્થરો નહીં; પણ એ તો જોગણી દેવતા કહેવાય.

ભાટ બોલ્યો કે હીક કહો છો ખરી વાત છે.

રાજા—તમે તે વાત કશું કરી કે ?

ભાટ—તેણે અડધો દોહરો કહ્યો તે તો હું કશું કરું છું.

રાજા—કેવી રીતે કશું કરો છો ?

ભાટ—તેણે એમ કહ્યું કે—

જો ગણિયે તો દેવતા, નહિ તો રણપાપાણ. ૯.

મતલબ કે જો ગણિયે તો દેવતા છે નહીં તો રણવગડાનો પથ્થર છે; તે વાત મેં કશું કરી.

પછી એક વિદ્યાર્થીએ કવિને પૂછ્યું કે, કવિતાના મર્મો સમજી શકીએ એવા શી રીતે થવાય ?

કવિ:— દોહરો.

રસ હિત મત કરિયે નહિ, રહિ મળતરમાં મમ;
રસ વિણ કસરવિના તમે, તો થાશો મર્મજ. ૧૦

મતલબ કે ખાવાના છ રસ અને કવિતાના નવ રસ, વાસ્તે મમત ક્યાં વગર અથવા સાઈં સાઈં ખાવાની હા લીધા વગર, બહુતરમાં લાગ્યા રહેશે તો, રસ વગર કાંઈ કસર વિના તમે મર્મના બળગનાર થશો.

એક સભાસદ—આ કાંદરો ખાવાના છ રસ વાસ્તે મમત નથી કરતો અને કવિતાના રસ વગર મર્મના બળગનાર થશો; એ દોહરમાં કાંઈ સારો ભાવાર્થ સમજાતો નથી.

કવિ—મારે કહેવાની મતલબ એવી છે કે બહુતરમાં લાગ્યા રહીને રહાર સહિત મત એટલે રમત કરીયે નહીં; તો રસ શબ્દ વગર “કસરવિના” એટલે “કસર” શબ્દમાંથી “રસ” એ એ અક્ષર જતાં, “ક” રહે પછી “વિના” એટલે કવિના મર્મના બળગનાર થશો.

એવામાં ત્યાં અગાડી એક ખવાસ બેઠા હતા, તેને કાંઈક પેટમાં દરદ થયું હતું. તેણે વેદને પુછ્યું કે હું શું આપડ ખાઉ ? વેદે કહ્યું કે સ્વર્ગના સારાવારને દહાડે સુવા ઉઠાળીને પીયો તો સાઈં થશે. પછી તે ખવાસે રાગના ડ્રાહરીને કહ્યું કે ડ્રાહરમાંથી સુવા મંગાવી આપો, ડ્રાહરીએ એક માણસને કહ્યું કે જા ડ્રાહરમાં જઈને પેલા તાડમાં સુવા છે તે લેવા આવ; એટલે તે માણસ ગયો. પણ તેને તાડમાંથી સુવા જડ્યા નહીં; એટલે પાછો આવીને પેલા ખવાસના કાનમાં કહ્યું કે મને તો સુવા જડ્યા નહીં; પછી તે ખવાસે સ્વર્ગના વાર આપત તથા સુવા આપત પૂછતાં અરધો દોહરો કહ્યો; તેના ઉત્તરમાં પેલા ડ્રાહરીએ દોહરો પૂરો કર્યો, તે નીચે પ્રમાણે:—

દોહરો.

ખવાસ—રવિના વાર કિયા હશે, સુવાહશેક્યાં સાર;
કાહારી—કવિનાકપડામં જુઓ, રવિનાહશેસુવાર.

મતલબ કે ખવાસે પૂછ્યું કે રવિના વાર ક્યા ક્યા દહાડામાં હશે ? અને સારા સુવા ડ્રાહરમાં ક્યે હેઠાણે હશે ? તાડમાંથી તો જડ્યા નહીં. તેના ઉત્તરમાં ડ્રાહરીએ કહ્યું કે આ કવિના લગડમાં એટલે

શુંબમાં કે પાઘડીમાં જુઓ, પંચાંગ હશે, તેમાં ક્યે ક્યે દહાડે સૂર્યના સારા વારછે, તે માત્રમ પડશે; અને તેમાંથી બીજો અર્થ એવો નીકળ્યા કે કહાર વિના કપડામાં જુઓ મતલબ કે તાડમાં એક પંડા બાંધેલા છે, તે પડામાં જુઓ; તેમાં રહાર વિના “સુવાર” એટલે “સુવા” હશે, એવી કવિતાની યુક્તિ સાંભળીને બધી સભા રંજન થઈ.

બીજી કવિ બોલ્યા કે એક રાગના રાગમાં દિવાનનું બેર થાણું વધી ગયું હતું; તેથી બીજી વાતનું અંધેર આવતું હતું, પણ તે દિવાન રાગને એવો માનીતો હતો કે તેની ખામી વિષે રાગની આગળ કાંઈ નથી કંઈ કહી શકતું નહિ; અને રૂચત બધી પછવાડે બીજી બદલેઈ કરતી હતી, અને તેથી રાગની પણ બીજી નિંદા થતી હતી, તે સાંભળીને રાગના કવિના મનમાં ખાટું લાગ્યું; તેથી તેણે એક દોહરો લખીને, જાની રીતે રાગના મહેલની ભીતિ બોલ્યા; તે દોહરો રાગના વાંચવામાં આવ્યો; તે નીચે પ્રમાણે હતો.

દોહરો.

જોતાં કોઈ જણાય નહિ, શાહુકાર કે ચોર;
દિવાનથી દરવારમાં, છે અંધારું ઘોર. ૧૨

તે વાંચીને રાગએ તપાસ કર્યો કે આ દોહરો કોણે લખેલો છે. પછી ખચર પડી કે રાગના કવિએ જ લખેલો છે. પછી કચેરીમાં કારભારી વગેરે સૌ બેઠા હતા; તે વખતે કવિને બાલાવીને રાગએ પુછ્યું કે આ દોહરો તમે લખેલો છે ? કવિએ કહ્યું, કે હા મેં લખેલો છે, રાગએ કહ્યું કે તેના અર્થ સમજાવો. કવિ બોલ્યા કે પરદેશી ગૃહસ્થો આવ્યા હતા, તેમને રાતની વખતે આપનો દરવાર દેખાડવા સાઈં હું આવ્યો હતો, અને આ હેઠાણે રોજ દરવાર ભરાય છે, તે જડ્યા બેવાની તેમની મરજ હતી, પણ આ હેઠાણે કાંઈ નહોતું, અને દીવા પણ કચેલા નહોતા; તે વખતે મારા મનમાં એક દોહરો આવ્યો, તે લખાને મેં ભીતિ બોલ્યો છે; અને તેની મતલબ એવી છે કે દરવાર ભરવાની જગ્યામાં દીવા નથી, તેથી અંધારું ઘારછે, અને કાંઈ શાહુકાર કે ચોર બેઠા હોય, તે બેતાં દેખાય નહીં એવું છે.

પછી રાગ સમજ્યો કે કવિએ ખાતાની હાશિઆરીથી અર્થ ફરવી નાંખ્યો, પણ ખરો અર્થ તો જુદો

છે, એમ સમજીને રાજ્યએ પક્કા અદોષસ્ત કર્યો, અને રાજ્યમાંથી અધર મટાડ્યું. વળી એક કવિ બોલ્યો કે, કચ્છમાં એક રાજા થઈ ગયો તેણે એક સમે કાટમાં રહેનાર લોકો ઉપર મોટા ઘર વેરા નાંખ્યો; ત્યારે કાટમાં એક મોટો શાહુકાર રહેતો હતો. તેણે કાટમાં મોટી હવેલી ચણાવા માંડી હતી તે બંધ રહી, અને તેની દીલગીરીથી તે શાહુકાર ઝેર પીને મુર્યો. તે વાત રાજાની કચેરીમાં થઈ, ત્યારે રાજા તે શાહુકારના સ્વભાવનાં વખાણ કરતો હતો; તે સાંભળીને જેમ કેટલાએક તાલુકામાં રાજાને બાપો કહેવાનો ચાલ છે, તેમ કચ્છમાં રાજાને બાપો કહેવાનો ચાલ છે, માટે બધા સભાસદો હા બાવા હા બાવા એમ કહેતા હતા, એવામાં એક સભાસદે કવિના કાનમાં કહ્યું, કે બાવે કાટમાં મોટો ઘર વેરા નાંખ્યો તેથી તે શાહુકાર હવેલી ચણાવી શક્યો નહીં, તેની દીલગીરીથીજ તે ઝેર પીને મુર્યો, પણ તે ખરેખરી વાત બાવાની આગળ કાણ કહી શકે ?

કવિ—હું ખરેખરી વાત બાવાની આગળ કહું, એમ કહીને મોટા ઘાંટો કહાડીને એક દોહરો બોલ્યો.

દોહરો.

કર ઘાલીને કાંટમાં, વાંચે બહુ ધન લીધ;
હવેલી ન થઈ તે દુઃખે, પોરેખે વિશ્વ પીધ. ૧૩

તે સાંભળીને રાજાને ઘણા ક્રોધ ચડ્યો અને કહ્યું કે, એનો અર્થ કહી સંભળાવો. પછી કવિએ બાણ્યું કે રાજાને બહુ માફું લાગ્યું છે, તેથી તેણે અર્થ ફેરવી નાંખ્યો, અને કહ્યું કે, એક ભેગી બાવો કિમિયાગર આવ્યો હતા, તેણે તે શાહુકારની કાટમાં હાથ નાંખીને આલિંગન કરીને, દોસ્તી કરી, પછી દગો કરીને બહુ ધન લઈને જતો રહ્યો, “હવે લીન થઈ તે દુઃખે” તે દુઃખમાં હવે લીન થઈને પોરેખે ઝેર પીધું, એટલે એનો અર્થ છે.

રાજા સમજ્યો કે, કવિએ અર્થ ફેરવી નાંખ્યો, પણ ખરો અર્થ જાણે છે, પણ તેની કવિતાની યુક્તિ સાંભળીને રાજા ખુશ થયો, અને કાટના લોકો ઉપરથી ઘર વેરા કાઢી નાંખ્યો.

વળી એકજણે પુછ્યું કે કર્મનું જોર ખરું હશે કે ખોટું, પછી તે વિષે ઘણી તકરાર ચાલી, પછી એક કવિએ કહ્યું કે:—

૨૧

દોહરો.

લક્ષ્મીવર મહારિ જે, દારિકાં તળો રાય;
તેપર રાજ તજી ગયો, કર્મ ગતિ કહેવાય.

મતલબ કે લક્ષ્મીજીનો વર, જે ચાણુર અને મુશ્તિક વગેરે મલ્લોનો શત્રુ દારિકાનો ધણી એટલે દારિકા જેના તાબામાં હતી તે પણ રાજ્ય તજીને ગયો તે કર્મની ગતિ કહેવાય છે.

સભાસદ—કર્મ એટલે શું ?

કવિ—કર્મ એટલે કરેલું કામ. મતલબ કે જેવું કરીએ તેવું ભોગવીએ તેવું નામ કર્મ.

એ દોહરાનો બીજો અર્થ એવો થાય છે કે, લક્ષ્મી-બાઈ રાણીનો વર ગાયકવાડ મહારાવ જેનો અમલ દારિકામાં પણ હતો, તે રાજા પણ રાજ તજીને મદ્રાસ ગયો, તે કર્મની ગતિ કહેવાય.

એવામાં એક વકીલ બોલ્યો કે આપણે એક કામની અપીલ કરવા સાઈં મુબઈ જવું પડશે. તે સાંભળીને એક સભાસદ બોલ્યો કે અપીલ શબ્દનો શો અર્થ હશે, અને ક્યા ક્યા શબ્દ મળીને તે શબ્દ થયો હશે. ત્યારે વકીલે કહ્યું કે એ તો ઈંગ્લિશ શબ્દ છે અને એક ફેંસલા ઉપર રાજ ન થતાં તેનો ફરી તપાસ કરવો તેવું નામ અપીલ કહેવાય છે; ત્યારે સભાસદ બોલ્યો કે અપીલ શબ્દ હવે ગુજરાતીમાં વપરાય છે, માટે તેનો અર્થ ગુજરાતી ભાષાના નિયમ પ્રમાણે થવો જોઈએ. વકીલ બોલ્યો કે તે કામ અમાઈ નથી, તેતો આ કવિને પુછો. પછી કવિને પુછ્યું ત્યારે કવિએ નાચે લખેલા દોહરો કહ્યો.

દોહરો.

પીલ તળી પંચાતથી, દુનિયાં રીફે દીલ;
ફરે કરેલો ફેંસલો, एतो जाण अपील. ૧૪

મતલબ કે પીલ નામનો એક સાહેબ છે, તે પંચાત કરીને જે ફેંસલો કરે, તે ફેંસલાથી સઉ લોકો રાજ થાય, માટે જે ફેંસલાથી લોકો રાજ થાય નહીં, તેનું નામ અપીલ કહેવાય; મતલબ કે આ એટલે નહીં,

૧ વાંચનની ગુજરાતી સાત ચોપડીયા સ્વવામાં સામેલ હતા, અને કાઠિયાવાડમાં પોલિટિકલ એજન્ટ હતા.

અને પીલ એટલે પીલ સહિયના હોવા; અથવા તેના જેવો, ને કેસલા હોવાનું નહીં.

એવામાં એક દેહિયો ઉમદા બેાર લાગ્યો હતો, તે સભામાં પહોંચ્યામાં ત્યારે પેલા જે સભાસદ વારે વારે મત પુછતો હતો, તેણે વળી તેજ દિવને પુછ્યું કે, આ બેાર આપણાથી ખવાય કે નહીં, તે કહે, અને વળી હરીલા માણસ વિષે પણ તમારો મત ફરીથી કહો તો હું તમને કાંઈ આપીને રાજ કરીશ. એમ કહી થોડાંક બેાર દિવના હાથમાં આપ્યા અને વળી પોતાના શરીર ઉપર પહેરેલા દાગીના ઉપર નજર કરીને ઈશારતમાં દિવને એવું જણાવ્યું કે, આ માંથી એક દાગીના તમને આપીશ, એવા હલકા માણસની પાસેથી બહિસ લેવાની ને દિવની મરજ નહોતી, તેથી કવિ બોલ્યા કે—

દોહરો.

મને તમે આપ્યું હવે, કને વિભૂષણ હોય;
તેનાં લેને વોર જો, સ્વાઓ ન નિંદે કોય. ૧૬

તેનો અર્થ એવો સમજાવ્યો કે તમે મને જે આપવાનું હતું તે આપ્યું; (એટલે બેાર આપ્યાં) અને હવે તમારી પાસે જે ધોરણું હોય, તે વેચીને જે બેાર લઈ આવ્યા, તો તમારી કાઈ નિંદા કરશે નહીં; એવો અર્થ સમજાવે તે સરદારને ધણી રીસ ચડી, ને ગુસ્સામાં કહ્યું કે તમે મને એવું કેમ કહ્યું? કવિ બોલ્યા કે મેં જે કહ્યું તેનો અર્થ તમે સમજ્યા નથી, તમે માં મત પુછ્યું, ત્યારે મેં એમ કહ્યું કે મહાર અને તમાર એટલે મત. મેં તો આપ્યું. હવે મહાર અને વિભૂષણ એટલે દિવના બાણ જેવા બીજા કવિયો આ સભામાં જે હોય, તેઓના મત લેઈને જે તે બેાર આવ્યા તો તમારી કાઈ નિંદા કરશે નહીં; એવો અર્થ સાંભળીને તે સરદાર કંઈ પણો.

વળી એક કવિ બોલ્યા કે રાજ ભોજની વખતમાં એક સમે બારવટિયાયે છુટ કરી, તે ઉપર રાજ ભોજે ચઢાઈ કરી, ને દરબારમાંથી નીકળ્યા તેવામાં એક ધરડા બ્રાહ્મણ જયવા સાઈ આવતો દીઠો. તેની પાસે એક નાની પોથી હતી, તે પોથી તેણે લાંબો હાથ કરી રાજને દેખાડી; ત્યારે રાજએ જાણ્યું કે તે ચોપડીમાં ધર્માદા ઉધરાણાની ટીપ હશે; તેથી કારભારીને એવો હુકમ કર્યો કે, આ બ્રાહ્મણ જે માગે તે

આમાં લખીને ભંડારીજી તેને આપે, એવી ચીઠી તમે ભંડારી ઉપર લખી આપજો. એમ કહીને રાજ ઉતાવળો ગયો. પછી કારભારીએ પેલા ધરડા બ્રાહ્મણને પુછ્યું, કે તારે શું જોઈએ છીએ, ત્યારે તેણે કહ્યું કે મને આખી ઉમ્મરમાં કન્યા મળી નહીં, ને મારો વંશ જય છે, માટે લાડી મળવાની આશાથી ચંડીના જે કવચમાં સ્ત્રી પ્રાપ્તિનો મંત્ર છે તે કવચ આ ચોપડીમાં લખેલું છે, અને એક દેવળમાં બેસીને જ મહિના થયા, હું આ કવચનો પાઠ કરું છું, અને લાડી મળવાની આશાથી રાજ ભોજને આશીર્વાદ દેવા આ બોલું. એવું સાંભળીને કારભારીએ વિચાર્યું કે રાજનો હુકમ હું ફરવીશ તો મને શિક્ષા કરશે. પછી તેણે ભંડારી ઉપર ચીઠી લખી આપી તેમાં નીચે લખેલાં દોહરો લખ્યાં હતા.

દોહરો.

પાઠ કરે છે કવચનો, લાડી મળવા ધારિ;
તમે ભ્રમીને કવચમાં, તે દેજો મંડારિ.

પછી તે ચીઠી લઈને ભંડારી પાસે ગયો. તે દોહરાની મતલબ એવી જણાતી હતી કે આ ધરડા બ્રાહ્મણ લાડી મળવાનું ધારીને કવચનો પાઠ કરે છે, માટે રાજનો એવો હુકમ છે કે તેની ચોપડીમાં (કવચમાં) લખીને તે આપજો.

હવે સા સભાસદો કહે છે કે ભંડારીએ તેને શું આપ્યું હશે? પછી બધા સભાસદો વિચારમાં પડ્યા પણ કાઈને તેનો અર્થ કાંઈએ જાણ્યો નહીં, પછી એક કવિએ તેનો અર્થ કહ્યો, ને કહ્યું કે, ભંડારીએ તે ધરડા બ્રાહ્મણને ટેકા દેઈને ચાલવા સાઈ લાકડી આપી હશે. તેનો એવો અર્થ સમજાવ્યો હશે કે આ બ્રાહ્મણ લાડી મળવાનું ધારીને કવચનો પાઠ કરે છે, પણ લાડી શબ્દની વચમાં “ક” અક્ષર તમે લખીને તે આપજો. મતલબ કે ધરડા માણસને લાકડીની જરૂર છે, માટે લાકડી આપવાનું આ ચીઠીમાં લખ્યું છે. જે વધારે લોભ હોય તો રાજ પાસે ફરીથી માગવા જાઓ; એટલે બીજા લોભીઆઓને જેમ કરે છે, તેમ તમને પણ કરશે, એવું સાંભળીને તે બિચારો લાકડી લઈને ચાલ્યો ગયો હશે.

તેવામાં એક ભંગી બ્રાહ્મણ બેઠો હતો, તેને એક જણે કહ્યું કે મહારાજ ત્રણ દિવસ પછી તમારે

વિજયા દશમી આવશે, મતલબ કે દરબાર શમી પૂજવા જશે, ત્યાં તમને દક્ષણ મળશે ત્યારે તે બ્રાહ્મણ બોલ્યો કે:—

દોહરો.

જરૂર મારે જોઈએ, જ્યારે ગ્રીષ્મ શિશીર;
શરદ ઋતુમાં શું કરું, વિજયા દશમી વીર. ૧૮

એ દોહરાનો અર્થ એવો થયો કે, હાલ તો શરદ ઋતુ એટલે આશો મહિના છે, તેમાં મારે વિજયા દશમી જોઈતી નથી, મારે તો ગ્રીષ્મ ઋતુમાં એટલે ઉનાળામાં અને શિશીર ઋતુમાં એટલે શિયાળામાં વિજયા દશમી જોઈએ. તેને આજ હું શું કરું.

એ દોહરાનો અર્થ હાંકરે એક કવિને પુછ્યો; ત્યારે કવિએ કહ્યું કે, તે ભાઈ ઉનાળામાં ભાંગ થણી પીએ છે, અને શિયાળામાં રાતે નહાવાની આગસથી ચારે મહિના દુધની બાંધેલી દશમી કરાવીને ખાય છે. માટે એ દોહરામાં તેણે કહ્યું કે મારે તો ગ્રીષ્મ ઋતુમાં વિજયા એટલે ભાંગ જોઈએ અને શિયાળામાં દશમી જોઈએ તે સાંભળીને સભા ખુશી થઈ.

એવામાં એક માણસ છાવડીમાં પાન મુકાને લાવી, અને તે ભેળા એરડાના પાંદડામાં ફેટલાં એક ફૂલ તથા ફળપણુ દતાં, તે છાવડીને રાગની આગળ ભેટ કરી. ત્યારે તે માણસના પદ્મના એક કવિ બેઠો હતો, તેણે તે પાન લેવાની શિખરશને અરધા દોહરો કહ્યા, ત્યારે તે માણસનો પ્રતિપક્ષિ બેઠો હતો, તેણે બાકીનો અરધા દોહરો પૂરો કર્યો તે નીચે પ્રમાણે:—

દોહરો.

લઈએ નાગર વેલનાં, પાન પરમ ગુણવાન;
લઈએ સ્વાલયક નથી, એરડાનાં પાન. ૧૯.

મતલબ કે એ રાંડનાં પાન સારાં નથી, અને ખાવા લાયક નથી, પછી ત્યારે બીજા સભાસદોએ એ પાન વખાણ્યાં ત્યારે પ્રતિપક્ષિએ કહ્યું, કે તે જા-બમાં એરડાનાં પાન છે, તે ખાવાલાયક નથી, એમ મેં તો કહ્યું હતું.

એવામાં ત્યાં બે સભાસદો જોડે બેઠા હતા, તેમાં એક દેવીના ભક્ત હતો, અને બીજો વિખણીજી ઉપા-

સના કરતો હતો; તે સિવાય બીજા દેવોને પગે પણ લાગતો નહીં, તેને રાગને પુછ્યું કે તમે બે જણ કીયા દેવને મુખ્ય માનો છો ?

એવું સાંભળીને તે બંને ભાઈઓનો કવિ એક હતો, તેને બંને જણાએ કહ્યું કે અમારી વાત તમે જાણો છો, માટે અમારી વતી તમે ઉતર આવો ત્યારે કવિ બોલ્યો કે:—

દોહરો.

એકજ મારે ઇષ્ટ છે, નહિ વીજો વિશ્વાસ;
નિધિજા માતાને નમું, એજ પુરે મુજ આસ. ૨૦.

એવું સાંભળીને રાગ તો સમજી ગયો, પણ બીજા એક સભાસદે પેલા બેમાંના એક સરદારને પુછ્યું કે તમારા કપાળમાં કંકુનો ચાંદો ને બંદગી છે; અને તમારા ભાઈના કપાળમાં વેળુવનું તિલક છે, તેમ છતાં બંને જણાએ આ દોહરો કયુલ કેમ કર્યો ? શું તમે સભાને કહો છો ?

સરદાર—નિધિજા એટલે સમુદ્રમાં જન્મેલી મહા-લક્ષ્મી માતાનેજ હું નમું છું. બીજા કાઈ દેવને હું નમતો નથી અને બીજા કાઈની આશા પણ રાખતો નથી. પછી તે સભાસદે પેલા બીજા સરદારને પુછ્યું કે તમે શું સમજીને એ દોહરો કયુલ રાખ્યો, શું તમે પણ દેવીના ભક્ત છો ?

સરદાર—એ દોહરાનો અર્થ હું એવો સમજ્યો નથી, હું તો એમ સમજી છું કે નિધિ કહેતાં સમુદ્ર તેનો જન્મભાતા કહેતાં જમાઈ એટલે વિષ્ણુ તેજ મારે ઇષ્ટ દેવ છે; તે વિના બીજા કાઈને હું નમતો નથી; એવું સાંભળીને તે કવિની ચતુરાઈથી બધી સભા રંગન થઈ.

એવામાં એક નવો કવિ દેવરી ઉપર આવ્યો. ત્યાં રાગની બે દાસીઓ સામી મળી, તેઓને કવિએ કહ્યું કે, મહેરબાની કરીને મને રાગની કચેરી દેખાડો. પછી તેઓ તે કવિને સભામાં તેડી લાવી, અને સલામ કરીને બેઠા પછી એક દાસીએ કહ્યું કે કવિરાજ, સામાન્યો નાયક વિષે, એક નવો દોહરો બોલો, ત્યારે બીજી દાસી બોલી કે નહિ, નહિ, તે કરતાં તો માણસને માથે મરણનો ભય છે; માટે પરમેશ્વરની ભક્ત કરવા વિષયનો નવો દોહરો બોલો તો થાણું રાહે. એ રીતે બંને દાસીઓએ હાંસાઈ કરી ત્યારે રાગને

નાને પણ બગાડે, અને પોતાનું રૂપ પણ બગાડે છે; તેમજ બીજા અર્થમાં સારા અક્ષરો સારી જાતના લોકના મોંમાંથી નીકળે, તો તે અક્ષરો ને મુખ અને શોભા પામે છે; પણ જો સારા અક્ષરોને ઉચ્ચાર કરતાં, આ પરદેશીના છોકરા જેવાને શિખવીએ તો તેના મુખને અને અક્ષરોને કાંઈક અતઙપાત્તું રહેશે.

એવામાં એક માણી કણુખી, અને બીજા બે મિત્રો હતા, તેઓ આવીને રાજા અને કવિની વચ-માં બેઠા, એટલે ચોપદારે તેઓને કહ્યું કે ઉઠા ઉઠા અહિંયાં ક્યાં બેસાછો. પોતાના બરાબરીઆ બેઠા હોય ત્યાં જઈને બેસો.

કવિ—બેસવા દો; તેઓ અમારા બરાબરીઆજ છે; જેઓનામાં એક ગુણ મળતો આવે તે બરાબરીઆ કહેવાય.

એક સરદાર—તમારામાં ને તેઓમાં કયો ગુણ મળતો આવે છે ?

કવિ— દોહરો.

કોશ વેગલે જો કદી, હોય હરગડી ક્યાંદિ;
કવિમાલીકણકીનૃપતિ, મિત્રદુર્લભનમાંદિ. ૨૪

મતલબ કે હરગડી કોશ વેગળે રખાય નહીં એ ગુણ મળતો આવે છે; કવિએ અમરકોશ વગેરે શબ્દનો કોશ વેગળે રખાય નહીં, માણીએ કુવામાંથી પાણી કાઢવાનો કોશ, અને કણુખીએ ખેતરમાં ખોદવાની લોઢાની કોશ, અને રાજાએ ધનનો કોશ એટલે ખજાનો વેગળો રખાય નહીં, અને બે મિત્રો કોશ એટલે ગાઉ જેટલે છેડે બુદ્ધ પડીને રહી શકે નહીં.

એવામાં એક સોદાગર સો લાથી લઈને વેચવા આવેલો હતો તે સભામાં આવીને ઉભો રહ્યો, તેણે જોયું કે બધા સરદારો ગાલીઆ ઉપર બેઠા હતા, અને તેને પોતાને બેસવાનો માગ ગાલીઆ ઉપર નહોતો, અને જાજમ ઉપર બેસવું તે ભોંય બેસવા બરાબર તેને લાગતું હતું, તેથી ઉભો રહ્યો; તેને લાથે બાણુબધને ઠેકણે સોનાનો કાતરો બાંધેલો હતો.

ત્યાં રાજાનો દરજી ગજ કાતર લઈને આવ્યો, તે પણ પેલા સોદાગરની જોડે ઉભો રહ્યો, એટલે કવિએ તેના સામું જોઈને એક દોહરો કહ્યો:—

દોહરો.

ગુણવાલો જો જગપતિ, સાથે છે ગજ સોય;
કર શોમેછે કાતરે, કદી ન વેસે મોંય. ૨૫.

મતલબ કે ગુણ એટલે દોરાવાળો ગજનો ધણી આ દરજી બુઝ્યો; તેની સાથે ગજ તથા શીવવાની સોય પણ છે; અને કાતર વડે તેનો લાથ શોભે છે, અને તે ગરીબને ધર કે રાજાને ધર શીવવા જાય, ત્યાં પથરણું પાથર્યા વગર ભોંય બેસતો નથી. તે સાંભળીને બધા સભાસદો સમજ્યા કે આ સોદાગર ઉપર તે દોહરો કહિયે કહ્યો; પછી તેને ગાલીઆ ઉપર બેસવાને જગા દરી આપી.

એવામાં ચુંવાળ પરગણાનો કાળી હાકરડો સભામાં બેઠો હતો તે ચોરી કરવાનો અને ભૂટવાનો ધંધો કરતો હતો. તેને રાજાએ કહ્યું કે તમારા છદ્ધાના લોદ્રો ચોરી કરવાને ચડે છે, તે સાંઠે કામ કરતા નથી.

હાકેર—અમારા બધા લોદ્રો ચોરી કરવા ચડતા નથી; પણ દુકાળ વર્ષ હોય, અને છોકરાં બૂમો મરી જવાથી વંશનો નાશ થતો હોય, ત્યારે તો ચોરી કરવાને ચડ્યા વગર છૂટકો નહીં.

કવિ— દોહરો.

ચતુર ચઢે નહિ ચોરિયે, ધરિ ઉપભોગની આશ;
ચાહી ચઢે તે ચોરિય, જો નિજ વંશ વિનાશ. ૨૬

રાજા—તમે નીતિની કવિતા કરોછો તેમ છતાં ચોરી કરવાની પણ ઉશકેરણી કરોછો કે ?

કવિ—મેં ચોરી કરવા વિષે એ દોહરો કહ્યો નથી. પણ પરણવા વિષે કહ્યો છે, તેનો અર્થ એવો છે કે ડાહ્યો માણસ હોય તે સંસારના ઉપભોગની આશાથી પરણે નહીં, પણ પોતાનો વંશ નાશ ન થાય તે સાંઠે ચાહીને પરણે છે. વળી કહ્યું છે કે:—

દોહરો.

ચોરિ ચઢતાં લાજ નહિ, ચોરી ચઢતાં લાજ;
રાની પરણે રાજ નહિ, રાની પરણે રાજ. ૨૭

મતલબ કે ચોરીએ ચઢતાં એટલે પરણતાં કંઈ લાજ નહીં પણ આપણે માથે ચોરીનો બદ્દો આવે

તેમાં શરમ છે, અને રાતની રહેનાર બીલડીને પરણવાથી રાજ મળે નહીં, પણ કોઈ રાત્રી એટલે રાત્રીની દન્યા પરણવાથી રાજ મળે. વળી કહ્યું છે કે—

દોહરો.

ચોરિ સુમદ્રા અર્જુને, રુકમણિ ને રુષિકેશ;
ચઢયો ન જે જન ચોરિયે, લાવ ન લીધો લેશ. ૨૮

એના અર્થ એવો નથી કે સુમદ્રાને અર્જુને ચારી હતી, અને રુકમણીને શ્રીકૃષ્ણે ચારી હતી, એવા એવા પણ ચારી કરતા હતા, માટે જે માણસે ચારી કરી નહીં તેણે કંઈ લાવે લીધા નથી.

પણ તેના ખરો અર્થ એવો છે કે અર્જુન અને શ્રીકૃષ્ણ જેવા પણ દન્યાઓને ચારી લાવીને પરણ્યા હતા, માટે સંસારમાં જે માણસ પરણ્યો નહીં, તેણે કંઈ લાવે લીધા નહીં. એવામાં એક મહેતાજીએ દોહરો કહ્યો કે—

દોહરો.

છે લોકો વા આગલે, વચમાં એક ધરેલ;
માનોજી મારું કહ્યું, ન થશો તમે છકેલ. ૨૯

એક સરદાર—મહેતાજી એનો અર્થ કહો ?

મહેતાજી—કંઈ એમાં ઝાઝા અર્થ નથી. મેં તો સહેજે દોહરો કહ્યો.

સરદાર—તમે દોહરો કહ્યો, ત્યારે તો હવે તેનો અર્થ ખુલ્લો કહેવો પડશે.

મહેતાજી—એ તો નિશાળમાં મારા નિશાળીઆ-આને શિખામણનો દોહરો મેં કહ્યો હતો, તેનો અર્થ એવો છે કે—

દોહરો.

છેલો કો, વા આગલે, વચમાં એક ધરેલ;

મતલબ કે છેલો અક્ષર “ રા ” અને આગળો એટલે પ્રથમ અક્ષર “ પા,” અને વચમાં એક “ લ ” એટલે “ પાળોડા ” તમે માટે કહ્યું માનોતો જોડા થશે નહીં.

સરદાર—એ દોહરાનો કાંઈ ખીલ્લો અર્થ હોય. એમ અમને લાગે છે, માટે ખરો અર્થ હોય તે કહો.

મહેતાજી—એક રાત્રીની દાસી છે તેને રાત્રી-

એ ગામ આપેલું છે, તે ગામના લોકો પોતાના ગામના માનાજી નામના કોણી હાકરણ ઉપર કંઈ ફરિયાદ કરવા સાથે તે દાસી પાસે આવ્યા હતા, ત્યારે દાસીએ લોકોને અંદર બોલાવીને એક માણસને વચમાં ચોટી કરવા ઉભો રાખ્યો હતો. બારણા આગળ સિપાઈ બેસાર્યા હતા, અને કહ્યું હતું કે ખીલ્લો કોઈને અંદર આવવા દેશો નહીં; એવામાં માનાજી માર (માર અડક હતી) આવ્યો, અને સિપાઈઓને કહ્યું કે, બાની આગળ કોણી કોણી છે, મારે પણ જઈને કંઈ જાહેર કરવું છે. ત્યારે સિપાઈએ કહ્યું કે બાની આગળ લોકો ભરાયા છે, અને એકબીજાને વચમાં પેરા ઉપર મુકેલો છે; એવામાં પેરેવાળો કહ્યું કે કોણી છે એ. ત્યારે પેરે જુમ પાડીને કહ્યું કે “ માનાજી મારું. ” એટલે સિપાઈએ તેને બોળ્યો અને કહ્યું કે તમે જોડા થશો નહીં, અને હમણાં અહીં બેસો; પછી એ બાળતનો આ દોહરો મેં કરી રાખ્યો હતો, તે હાલ મને યાદ આવ્યો.

એવામાં એક ધાંચી ઉભો હતો. તેના સામું બેઠેલને એક સરદારે કવિને કહ્યું કે ધાંચી વિધે એક દોહરો કહો. ત્યારે ખીલ્લો સરદારે કહ્યું કે ધાંચી વિધે કહેવામાં શો માલ છે ? કાલ ચતુર માણસ વિધે દોહરો કહો.

કવિ—

દોહરો.

જોતાં વસ્તુ જગતમાં, ખાલે જ્યાં તલભાર;

ઘણા ચતુરજન ધાંચીયો, ચોલ કરી લે સાર. ૩૦

મતલબ કે જગતમાં જોતાં કાંઈ તલભાર વસ્તુ જ્યાં દેખે ત્યાં શોધ કરીને ચતુર માણસો ધાંચીની પેઠે માહેથી તલ શોધી લે. ખીલ્લો અર્થ ધાંચી ઉપરજ લગાડતાં, એમ કરવો કે, ધાંચીયો ઘણા ચતુર છે, તેઓ જ્યાં તલનો ભાર એટલે જથ્થો દેખે ત્યાં તેના ખાળા બનાવીને માહેથી સાર કાઢી લે.

વળી એક સરદાર બોલ્યો કે આપણા દુશ્મનને તો જીવીવડે મારી નાંખીએ તેનું પાપ ગણીએ નહિ.

કવિ—

દોહરો.

પ્રતિપક્ષીને પાલીષ, સમારિયે તજિ શોક;

અર્થ જુદે જુદું કહે, ધર્મી પાપી લોક. ૩૧

મતલબ કે એ દોહરાનો પ્રવાર્ધનો અર્થ, ધર્મી

અને પાપી માણસ જુદી જુદી રીતે કરે છે. ધર્મી કહે છે કે, પ્રતિપક્ષીનું પાલણુ કરીએ, અને દિક્ષગીરી તજને તેને સુધારીએ અને પાપી માણસ એવો અર્થ કરે છે કે, જેમ પાળી વડે શાકને સમારીએ છીએ તેમ પ્રતિપક્ષીને સમારીએ. પછી એક સરદારે કહ્યું કે શત્રુ ઉપર દયા ન રાખીએ અને બીજે કહ્યું કે દયા રાખીએ. એવો ખૂબ વાદ વદીને બંને જણાએ એક કવિને કહ્યું કે તમે અમને બંનેને પસંદ પડે એવો ખુલાસો બતાવો. કવિ બોલ્યો કે:—

દોહરો.

નિર્દયતા ન દયા ઘણી, દિલ ધરીયે દિન રાત;
પ્રતિપક્ષીને પાલિયે, સમારીયે સાક્ષાત. ૩૨

એનો અર્થ એકને એવો સમજાવ્યો કે શત્રુ ઉપર નિર્દયતા રાખીએ, પણ ઘણી દયા ન રાખીએ, અને છરીવડે તેને કાપીએ. બીજને એ દોહરામાંથીજ એવો અર્થ સમજાવ્યો કે શત્રુ ઉપર નિર્દયતા ન રાખીએ પણ ઘણી દયા રાખીએ, અને તેનું પાલન કરીને સુધારીએ. એ રીતે બંને જણાનું સમાધાન કર્યું. વળી એક સભાસદ બોલ્યો કે ઈશ્વરની ભક્તિ કરીએ, તેનું ફળ ક્યારે મળતું હશે ?

કવિ— દોહરો.

પાકું ફલ આપે પછી, મરવા દે છે મોર;
એવો તો આંબો અને, કોટિ ભુવન ઠાકોર. ૩૩

મતલબ કે આંખાની અને પરમેશ્વરની એક રીત છે; આંખો પ્રથમ મોર તથા મરવા આપે છે, અને પછીથી પાકું ફળ આપે છે; તેમજ ઈશ્વર પણ મોરથી મરવા દે છે, અને પછી ભક્તિનું પાકું ફળ આપે છે; મતલબ કે મુઆ પછી પરલોકમાં આપે છે.

એવામાં એક તોફાની સ્ત્રી વિંધવાન નીકળી અને કહ્યું કે તેનો ઘણી પરદેશ ગયો છે, અને તે બાઈ બહુ તોફાન કરે છે, તેને તેના સસરાએ કેદ કરીને ત્રણ લાંઘણો કરાવી તોપણ પાંશરી થતી નથી.

કવિ— દોહરો.

પીવું સ્વાવું પરહરી, ત્રેલુ તાળે તોય;
નાથ વિના નારી વલ્લદ, ત્રાંકાં વસમાં હોય. ૩૪

મતલબ કે ખાવું પીવું તજને ત્રણ લાંઘણો ખેંચે તોપણ ઘણી વગરની સ્ત્રી વાંકા ચાલે; તેમજ ખાવું પીવું છોડીને તરેલું ખેંચે તોપણ તે બળદના નાકમાં નાથ ન હોય તો વાંકા વસમાં ચાલે.

પછી એક સરદારે કવિને પુછ્યું કે, ગુજરાતમાં જે અમલદાર થઈ ગયા, તેમાં સૌથી વખાણવા લાયક કોનો અમલ હતો ? પછી એક કવિએ તેને ઉત્તરનો અડધો દોહરો કહ્યો, એટલે બીજા કવિએ તે દોહરો પૂરો કર્યો.

દોહરો.

વડો અમલ વનરાજનો, ગુજર દેશ ગુણકાર;
વડો અમલ વનરાજનો, આર્ય ઉપર આભાર. ૩૫

એમાં પહેલા કવિએ એવું કહ્યું કે ગુજરાતમાં વનરાજ આવડાનો મોટો અમલ હતો, ત્યારે બીજા કવિએ કહ્યું કે અમલ એટલે અરીણ વણુ એટલે કપાસ એ બે રાજાઓને આર્ય એટલે બધા હિંદુઓ ઉપર મોટો આભાર છે.

એવામાં એક કારભારીના લમણા ઉપર રક્ષાના ઈનો ડાઘ એક કપોળ વાણિઆએ દોઢા, તે કારભારીના હસ્તક અનાજ કપાસ વગેરે દરબારી માલ વેચાતો હતો. મોટા માણસની ખામી બતાવવી તે બે અદખી જેલું લાગે માટે ડાઘો માણસ હોય તે ઈશારતમાં સમજાવે, તેમજ પેલા કપોળ વાણિયાએ કારભારી પાસે ૩ ખરીદ કરવા માગ્યું; પણ બીજા અર્થમાં તેના લમણા ઉપરનો ડાઘ રમાલવડે સાફ કરવાનું કહ્યું.

દોહરો.

હોય તમારા હાથમાં, જો રુડો રુ-માલ;
કોરીને કૃપા કપોળગર, હાથો ઠોકો હાલ. ૩૬

હાથો દોકવો એટલે સાટું કરવું અને બીજા અર્થમાં લમણ હાથ લગાવવો. કપોળ—લમણો.

એવામાં એક દિક્ષીનો કવિ બોલ્યો, તે રાગને ભેટીને સભામાં બેઠો. એવામાં વળી સભામાં એવી ચર્ચા ચાલી કે ફક્ત પુસ્તકો વાંચવાથીજ આત્મજ્ઞાન પ્રમાય કે નહીં. તે વિષે જુદા જુદા મત પડ્યાથી ઘણી તકરાર થઈ, ત્યાં દિક્ષીના કવિએ કહ્યું કે મારી પાસે ખરેખરી નથી માટે એક દોહરો ભેટ કરવા આ-

બો છું. હાલ તે એક જ દોહરાની કિંમત થાય તો મને આપો એટલે હું લઈ જઈને શહેરમાં ઉતરો કરું, અને મોદીખાનેથી સીધું સામાન લેઉં; રાજ્યે કહ્યું કે દરબારથી જે ભેટ આપે તે લ્યો; પણ કવિએ કહ્યું કે હું કાઈનું મક્કત કાંઈ લેતો નથી.

વળી એવામાં એક વિદ્યાર્થીએ આવીને કહ્યું કે ગઈ રાતે મારાથી પાઠ થઈ શક્યો નહીં, કારણ કે દીવો બુઝાઈ ગયો હતો. તે પાછલી રાતે ક્યાંથી કરી લાવું ? કોઈનું, દિવેલ, દિવેટ, એના હતાં, પણ દેવતા નહોતો.

રાજ્યે દિલ્હીના કવિને પુછ્યું કે તમે ક્યાં ધર્મ પાળો છો ? અને કાનું ભજન કરો છો ? કવિ બોલ્યો કે હું નાથપંથને માનું છું, અને ગુરુ ગુરુ ભજન કરું છું. ગુરુ એટલે મોટા અને પરમેશ્વરથી કાંઈ મોટા નથી, માટે પરમેશ્વરનું ખરું નામ ગુરુ છે; તે નામથી ભજન કરું છું.

રાજ્યે પુછ્યું કે દિલ્હી શહેર કેવું છે ? ત્યારે કવિએ દિલ્હીનાં ઘણાં વખાણ કરીને પછી કહ્યું, કે ગમે તેટલા રૂપિયા કે ગમે તેવા ગુણ માણસમાં હોય પણ દિલ્હી વચ્ચે તે રહેતો હોય, તોજ તેની નામના આખા દેશમાં પ્રસિદ્ધ થાય, બીજા ગામમાં રહેવાથી એવી નામના ફેલાય નહીં.

સભાસદોએ વાદ લીધો કે સુપાત્ર માણસ હોય, અને સૌ સાથે સ્નેહ રાખતો હોય, તથા તેનામાં સારા ગુણ હોય, તો તેની કીર્તિનો પ્રકાશ આખા દેશમાં પડે, પછી તે ગમે તે ગામમાં રહેતો હોય. તે વાત કવિએ કબુલ કરી નહીં, અને કહ્યું કે—

દોહરો.

**સુપાત્ર સ્નેહી ગુણછતાં, પડે ન આત્મ પ્રકાશ;
પડે હોય ગુરુદત્ત જો, દીલી વચ્ચે વાસ. ૩૭**

એનો અર્થ એવો થયો કે સુપાત્ર માણસ હોય, સ્નેહી હોય અને તેનામાં ગુણ હોય, તોપણ તેના પોતાનો પ્રકાશ એટલે કીર્તિ ઘણું ફેલાય પડે નહીં, પણ જો પરમેશ્વરે આપેલો દિલ્હી વચ્ચે વાસ હોય, તોજ કીર્તિનો પ્રકાશ પડે; એટલું બોલીને કહ્યું કે લાંબી વાત કરવાની મને ધુરસદ નથી. આ દોહરાની કિંમત મને આપો. રાજ્યે બધા કવિઓને પુછ્યું કે એ દોહરાની કિંમત કેટલું; પછી બીજાઓને તો તેની

કિંમત કંઈ જાણવી નહિ, ત્યારે પેલા પરદેશી બુના કવિએ કહ્યું કે ભોજ રાજની વખતમાં તો આ કવિતાની ઘણી કિંમત ઉપજતી હતી. હરેક વસ્તુની કિંમત તેના ગ્રાહકના આધાર ઉપર રહી છે, જેપુરના રાજ્યે બિહારીદાસને બિહારી શતશાઈના દર એક દોહરાની કેટલી કિંમત આપી હતી ? તે કાંઈ જાણો છો ? સભાએ કહ્યું કે તે દરેક દોહરાની અડધી સોનામહોર આપી હતી, અને તે કવિ દરેકજ અડધા દોહરા કરીને લઈ જતો હતો. એવું સાંભળ્યું છે. પણ એટલું તો ખરું કે તે રાજ્યે મોટી ઇમારત બાંધવામાં કે બીજા કામમાં લાખો રૂપિયા ખર્ચ્યા હશે, તે વાત કાંઈ જાણતું નથી, અને બિહારી શતશાઈના તે રાજનું નામ આખા દેશમાં પ્રસિદ્ધ થયું છે, તે જોતાં તો તેની કિંમત લાખો રૂપિયાની છે. કવિએ કહ્યું કે બિહારી શતશાઈના એક દોહરા સાથે આ દોહરા મેં તોળી જોયો; તો તેની બરાબર થાય છે, ફક્ત એટલોજ ફર છે કે પેલા ત્રણ લાખમાં છે, અને આ ગુજરાતીમાં છે, તેનું કારણ એ છે કે હાલ મહારાજની મરણ ગુજરાતી ભાષાને શણગારવાની છે, માટે તેણે ગુજરાતીમાં દોહરા કહ્યો છે.

પછી રાજ્યે સોળ રૂપિયા તે દોહરાના આપ્યા. તે લઈને એ તો ગયો. પણ સભાસદોએ પેલા કવિને કહ્યું કે તમે આટલી બધી કિંમત એક દોહરાની શા કારણથી આપવી ? શું તેણે હૃદયી જાહે દિલ્હીની તારીફ કરી, તે તમે કબુલ કરો છો ?

એક સભાસદે કહ્યું કે દિલ્હી વિષે તે દોહરા નથી, પણ આ વિદ્યાર્થીએ પ્રથમ કહ્યું હતું કે કાઠીઉં, દીવેલ, અને દીવેટ છતાં દેવતા વગર અમે દીવો કરી શક્યા નહીં, તે વિષે એ દોહરા છે અને તેનો અર્થ એવો છે કે દીવો કરવાને સાફ પાત્ર તે વળી સ્નેહી એટલે તેણે ભરેલું હોય, તથા ગુણ એટલે દીવેટ અથવા સુત્ર હોય, તોપણ પોતાની આગળ પ્રકાશ પડે નહીં, પણ જો “દીલી” શબ્દની વચ્ચે “વાસ” શબ્દ એટલે ઇશ્વરે આપેલી “દીવાસલી” હોય તો પ્રકાશ પડે.

પેલે બાવે કહ્યું કે એમાં કાંઈ વધારે અમતકારી અર્થ નથી; અમતતા સોળ રૂપિયા આપ્યા. કવિએ કહ્યું કે એનો ત્રીજો અર્થ એવો છે કે સભામાં પ્રથમ વાત આપતી હતી કે ફક્ત પુસ્તકો વાંચવાથી

કે ગુણ મેળવવાથી સાંઝે માણસ હોય તે આત્મજ્ઞાન પામે કે નહીં ? તે વિષે એ દોહરો છે, તેનો અર્થ એવો છે કે સુપાત્ર માણસ હોય, સ્નેહી હોય, અને તેનામાં ગુણ હોય, તોપણ આત્માનો પ્રકાશ તેના અંતરમાં પડે નહીં.

એ તો જ્ઞાનદીપક પ્રગટવાની “દીવાસલી” એટલે ગુરૂની આપેલી કળા હોય તોજ આત્મજ્ઞાનનો પ્રકાશ પડે. એવામાં એક માણસ ગુરૂદત્તાત્રીનું ભજન કરનાર બેઠા હતો, તે બોલ્યો કે એ ત્રણે પ્રકારના અર્થ જુદા છે, અને ખરો એથો અર્થ છે તો એમ છે કે જેમ “ગુજરાત” એ નામ છે અને “ગુજરાતી” એ વિશેષણ છે; તેમજ દીલ એટલે મન તે નામ છે અને “દીલી” એ વિશેષણ છે, તેનો અર્થ દીવાળો એટલે આત્મા. તે આત્મામાં ગુરૂદત્ત એટલે ગુરૂદત્તાત્રીનો વાસ હોય, તોજ આત્મજ્ઞાનનો પ્રકાશ પડે. વાસ એટલે મુગ્ધ અથવા નિવાસ. તે સાંભળીને બધી સભા ખુશી થઈ.

એવામાં સાંજનો સમય થયો, અને ગાનારીયા જ્ઞાન કરવા આવી હતી તેઓએ નૃત્ય સાથે થોડુંક જ્ઞાન કર્યું. પછી રાગના એક કુંવરે એક કવિને કહ્યું કે આ નાયકાનું વર્ણન કરો. તે કવિને નાયકાનું વર્ણન કરવું ગમતું નહોતું પણ રાગના કુંવરે ઘણી હક લાંબી એટલે કવિએ લાંબી નજર કરીને ચારે કોર બેસ્યું, ત્યાં દરબારની ગાયો ચરીને દરબારમાં આવતી હતી તેમાંની એક ગાયનું વર્ણન કર્યું. તે નીચે પ્રમાણે:—

દોહરો.

પગમાં શાંઘર ઝળઝળણે, ટકટક જોતી જાય;
પાછલ કાળા કેશ છે, દેખો ગોરી ગાય. ૩૮

મનહર છંદ.

કાળા લાંબા કેશવાળી રંગે તો રુપાલી ખાલી,
શાંઘરના ઝમઝમળાં બડી વચ્ચણાય છે;
ઠમક ઠમક ચાલ ચાલતી ચંચલતાથી,
સમીપ સકલ જન સામું જોતી જાય છે;
ગતિવ્રતા નહીં પણ પ્રજા તો પ્રસવે પોતે,

સ્વરોદયવાળાં જાતે સુંદરી જણાય છે;
દારે દલપતરામ દેખો દુનિયાના લોકો,
રાજદ્વારમાંથી ગોરી રાગબંતો ગાય છે. ૩૯

તે સાંભળીને કુંવરે બાણ્યું કે કવિએ આ ગાનારીનું વર્ણન કર્યું, તેથી તે રાજ થયો.

એવામાં એક સોનીએ સોનાની કટોરી લાવીને રાગની આગળ મૂકી અને કહ્યું કે હનુમાનને તેલ ચઢાવવા સાંઝે આપે કટોરી મંગાવી હતી, તે આ હું ઘડી લાવ્યો છું. પછી સભાસદોએ તે હાથમાં લઈ ભેદને વખાણી એકલે એક સરદારે કવિને કહ્યું કે આ કટોરીનું વર્ણન કરો. એટલે બીજા એક સરદારે કહ્યું કે વિકટોરિયા મહારાણીના વર્ણનનું એક કવિત બોલો.

કવિ— મનહર છંદ.

સુરુહ છે, સરસ છે, નિર્મલ છે, નાજુક છે,
ગોરી જાતથી જનમી જુઓ જાતે ગોરી આ;
તે પનોતીના પતિને પ્રભુષ કૃપાથી આપી,
તેણે પણ પ્યારી ગળી જેવી જીવાદોરી આ;
જેનો મહિમા જગતમાં પુરો પ્રસિદ્ધ થયો,
એવી તો અધિક છે સુભાગ્યની સજોરી આ;
દયાના દૈવતનો જો દરિયો ન દીઠો હોય,
દારે દલપતરામ દેખ “વિકટોરીઆ.”

કટોરી વિષે અર્થ.

તે સારા ધારની છે, સરસ છે, મેલ વગરની છે, નાજુક છે; અને તે ગોરા રંગની બનતી એટલે સોનાથી પેદા થયેલી છે; અને જુઓ પોતે પણ બને ગોરા રંગની છે. તે કટોરી હનુમાનજીને રામચંદ્રજી મહેરઆતીથી આપી. તે હનુમાનજી પણ હવાદારીના જેવી વહાલી ગણી. તે કટોરીનો મહિમા જગતમાં સંપૂર્ણ પ્રસિદ્ધ થયો. એવી તો સારા નશીબના ભેર વાળી આ છે; રામચંદ્રજીની દયાના તત્વનો સમુદ્ર દીઠા ન હોય તો કવિ કહે છે કે આ કટોરી ભેદ લેવી. બ્યારે સીતાની ખચર લઈને હનુમાનજી આવ્યા ત્યારે રામચંદ્રજી નહાવા બેઠા હતા, અને શરીરે મર્દન કર-

વાના તેલની કટોરી તેમની પાસે હતી, અને હનુમાનજી ઉપર તેઓ ઘણા પ્રસન્ન થયા, તથા ઘણી મહેરબાની થઈ, અને બાળ્યું કે હાલ હાલ વખતે હું તેને શું આપી દઈશ ? પછી તેલની કટોરી હતી, તે બક્ષિસ આપી, તે હનુમાનજીને પણ ઘણી પ્યારી લાગી, એજ કારણથી લોકો હનુમાનજીને તેલ ચઢાવે છે.

વિકટોરિયા વિષે અર્થ.

વિકટોરિયા કેળવાયેલી છે, સરસ છે, તનથી અને મનથી મેલ વગરની છે, નાબુક છે, અને ગોરી મનથી જન્મેલી પોતે ગોરી છે, તે પનાતી એટલે વિસ્તારવાળી તેના ઘણીને એટલે પ્રીન્સ આલ્ફર્ટને પરમેશ્વરે મહેરબાનીથી આપી, તે પ્રીન્સે પણ શુવાદારી જેવી પ્યારી ગણી. જે વિકટોરિયાનો મહિમા જગતમાં સંપૂર્ણ પ્રસિદ્ધ થયો, એવી સારા નસીબની વધારે જરવાળી આ છે, જે દયાના તત્વનો સમુદ્ર દીર્ઘ ન હોય તો કવિ કહે છે કે વિકટોરિયાને જે, મનલગ્ય કે તેનામાં દયા ઘણી છે. તે સાંભળીને ગંધી સલા રંજન થઈ.

પછી એક સરદારે કવિને પુછ્યું કે કેવો રાજા હોય તે જશવાળો અને જયશ્રી હોય ? કવિએ કહ્યું કે ભાઈ, ગુણવાન, ગતિમાન એટલે જાનવાન, ગંભીર અને ગણિત બધું એટલે હિસાબી કામ બાળુનાર એવા સારાસારા “ગંગા” ગદાર જે રાજાના કારભારી છે, ત્યાં શ્રીકૃષ્ણ સૌના ઉપર પ્રેમની નજર રાખે, અને ત્યાં હમેશાં સંતોષની સલાહ સારી છે, વળી સૌર્ય, ધૈર્ય, સુવિચાર, દીર્ઘદષ્ટિ, દયા, અને દાન. એવા છ ગુણની સાથે તો જેને મિત્રતા છે. અને શહેરના લોકો દરેકજ પ્રીતિભાવ રાખે, એવા રાજા હોય તે જશવાળો અને અતિશય જયશ્રી છે.

સરદાર—એ તો તમે ખંડે કહ્યું પણ તમે કહ્યું એટલોજ અર્થ આવે એનું એક કવિત કહો ?

કવિ— મનહર છંદ.

ગુણવાન, ગતિમાન, ગંભીર, ગણિત જાણ,
 એવા મહા “ગંગા માર્ગ” જેના કારભારી છે;
 શામલ ત્યાં સર્વેપર પ્રેમની નજર રાખે,
 સત્કાલ જ્યાં સંતોષની સલાહ સારી છે;
 સૌર્ય, ધૈર્ય, હાવચાર, દીર્ઘદષ્ટિ, દયા, દાન,

છગુનની સાથે તો સદૈવ દોસ્તારાં છે;
 પ્રતિ દીન પ્રીતિ “ભાવ નગરન” લોક રાખે,
 એવો રાજા જશવંત અતિ જયકારી છે. ૪૧

એવામાં પરદેશી એક મુસલમાન સરદાર મોકે હજ કરવા જતો હતો, તે કોઈ રાજાની શીપારશનો કાગળ દોકર સાહેબ ઉપર લાવ્યો હતો. તેમાં એવું લખ્યું હતું કે આ પત્ર લાવનારને સાથે માણસ આપીને હજ કરવા પહોંચાડજે, તેથી દોકરે ગુલામ નામના એક નવા રાખેલા આરબને પાંચ આરબ સહિત પેલાની સાથે મોકલ્યો હતો, પણ એક બે મળલ ગયા પછી પેલા મુસાફરને એવો વહેમ આવ્યો કે, આ ગુલામ મને દગો કરીને લુટી લેશે, તેથી કાંઈ બહાનું કાઢીને પાછો વળ્યો, અને રાજાની કચેરીમાં આવ્યો. ત્યારે રાજાએ પેલા ગુલામને પુછ્યું કે, કેમ પાછો આવ્યા. ત્યારે ગુલામે કહ્યું કે હું મારા ખરા દીલથી તેમને હજ કરવા પોચાડત, પણ તેમને કંઈ વહેમ આવ્યો તેથી તે તો પાછા વળી આવ્યા, એટલે પેલા સરદારે એક દોહરો કહ્યો:—

દોહરો.

કેવે દિલ પોતાડ હજ, ગુલામ તું મળી વિધ;
 જતાં તમારા રૂપ પર, અમે એજ ગુણ લીધ. ૪૨

એ રાજાની રીત એવી હતી કે, સલામાં જે કોઈ કવિના બોધાય તે એક દક્ષતરમાં લખી લેવાતી હતી, પણ ઉપરો દોહરો કહ્યો તે વખતે ફક્ત એક કારકુન ભુલા વધા નામે બેઠો હતો બીજા કોઈ નહોતો. ત્યારે દોકરે કહ્યું કે દક્ષતરમાં રાખવા વારતે આ દોહરો લખી લેવો જોઈએ, પણ ભુલા મહેતા તો કાના માતર ભણેલા નથી માટે કોણ લખશે ? ભુલો મહેતા બોલ્યા કે કાનામાતરની શી જરૂર છે, જુના કારભારીઓ કોઈ કાનામાતર ભણતા ન હોતા, માટે શું મોટાં દક્ષતર લખાતાં ન હોતાં ?

દોકર—દીકરો ત્યારે તમે લખી લ્યો અને આજની તારીખ પણ નાંખજો.

પછી ભુલા મહેતાએ એક કાગળ ઉપર તે દોહરો કાનામાતર વગર લખી લીધો. તે નીચે પ્રમાણે લખાયો:—

કવ દક્ષપત ડહજ, ગલમત ભક્ષવધ;

જત તમર રૂપ પર, અમ અજ ગણુ લધ.

સંવત ૧૯૧૫ આશો સુદ ૨

ઉપર પ્રમાણે લખી લેઈને તે કાગળ દરબારના કવિના હાથમાં આપ્યો ને કહ્યું કે તમે દક્ષતરમાં નોંધાવજો. થોડીકવાર પછી કવિએ સૌ સાંભળતાં બુલા મહેતાને કહ્યું કે મેં તમને આજ સવારે ૩ પપર) આપીને તમારા હાથની પહેંચ લખાવી લીધી છે તે રૂપિઆ મારે આજને આજ પાછા લેવાની જરૂર પડી છે, તે સાંભળીને બુલા મહેતાને ઘણી રીસ ચડી, અને કહ્યું કે, તમે જુદું બોલો છો. હું રૂપિઆમાં કંઈ જાણુતા નથી ને મેં પહેંચ પણ લખી આપી નથી, જો મારા હાથની પહેંચ દેખાડો તો રૂપિઆ આપું. પછી તે કવિએ પેલા દોહરાવાળી ચીટ્ટી દેખાડી, ને નીચે લખ્યા પ્રમાણે વાંચી સાંભળાવી:—

કવી દક્ષપત ડહા જોગ લ મેતા બુલા વધા;

જત તમારા રૂ. પપર) અમે આજ ગણી લીધા.

સંવત ૧૯૧૫ આશો સુદ ૨.

એ પ્રમાણે જોઈને બુલા મહેતા ગભરાયા અને થોડીક વાર પછી તેને યાદ આવ્યું કે આ તો પેલા દોહરા મેં લખી લીધા હતા તે છે. પછી તેણે કમ્બલ ક્યું કે કાનામાતર વગર લખવું તે ખોટું છે અને તે તમારો જોઈને સભા બધી રંજન થઈ.

વિરોધાભાસ અલંકાર.

રાજ્યે કવિએને કહ્યું કે હવે વિરોધાભાસ અલંકારની કવિતા બોલો.

કવિ— દોહરા.

પાપીને તો પ્રભુ રિશે, પાપી જન ગુણવાન;

પાપી તો સ્વર્ગે વસે, પ્રીતે હરિ રસ પાન. ૪૩

પાપી પવિત્ર તીર્થ જલ, હરિરસ પાપી તથાપિ;

કદી નહિ પાપી વિષય રસ, નિંદસ્સ નહિ પાપિ. ૪૪

તે સાંભળીને એક ખવાસ બોલ્યો કે પાપીને પ્રભુ રીજે, અને પાપી સ્વર્ગમાં જાય એ બધું ખોટું છે. પછી બીજા કવિએ અર્થ સમજાવ્યો કે એ દોહરામાં એમ કહ્યું છે કે હું ગુણવાન જન, તું પ્રીતથી હરિ

રસ બીજાઓને પા અને પોતે પી, તો તને પ્રભુ રીજે, અને તું સ્વર્ગમાં જા: માટે પવિત્ર તીર્થનું જળ પા અને પી. પણ વિષય રસ અને નિંદા રસ કોઈને પાઈશ નહીં, અને પીશ નહીં. તે સાંભળીને સભા રંજન થઈ. એવામાં એક મારવાડનો કવિ, બેઠો હતો. તેનાં લૂગડાં મેલાં હતાં, તેને એક ખવાસે કહ્યું કે તમારાં લૂગડાં મેલાં કેમ છે ?

કવિ— દોહરો.

દીડું મેં મરુ દેશમાં, નવ નદીઓમાં નીર;

વસ્ત્ર સાફ શાથી કરુ, શાથી ઘોડું શરીર. ૪૫

ખવાસ બોલ્યો કે નવ નદીઓમાં પાણી દીડું તેમ જતાં વસ્ત્ર શાથી ઘોડાં એમ કેમ હોયછો ? પછી બીજા એક સભાસદે કહ્યું કે એનો અર્થ એવો છે કે મેં મારવાડની નદીઓમાં પાણી નવ દીડું, મતલબ કે દીડું નહીં.

એક કવિ બોલ્યો કે એક સમે ભોજરાજની સભામાં એક કવિ આવ્યો. તેણે રાજની ક્ષમાની પરીક્ષા કરવા સાડ ઘાટો તાણીને કહ્યું કે, —“ બળદ ભોજ ભૂપાળ ” તે સાંભળીને બધા સભાસદોને ખોટું લાગ્યું, અને જાણ્યું કે રાજને પણ કોથ ચડશે.

રાજ્યે ધીરજ રાખીને કહ્યું કે કવિરાજ એ દોહરા પૂરો કરો.

કવિ— દોહરો.

જલદ જગતમાં મેઘ છે, ફલદ બાગનો ફાલ;

પણ નિર્વલ નરનારનો, વલદ મોજ મૂપાલ. ૪૬

મતલબ કે જળનો દેનાર તે જળદ હોવાય માટે જગતમાં પાણીનો આપનાર વરસાદ છે, અને બાગનો ફાલ, ફળ આપે છે, અને ગરીબ માણસોને બળ રાજ ભોજ આપે છે. તે સાંભળીને રાજ પ્રસન્ન થયો.

પછી સભામાં કંઈ વરસાત સંબંધી વાત નીકળી ત્યારે એક કવિએ અર્થો દોહરા કહ્યો, એટલે બીજા કવિએ તેનાથી ઉલટા અર્થમાં તે દોહરા પૂરો કર્યો. તે નીચે પ્રમાણે:—

દોહરો.

જો વરસે વરસાતતો, થાશે લીલાલેર;

જો વરસે વરસાત તો, થાશે અકરા કેર. ૪૭

એ દોહરાનું ઉત્તરાર્ધ બોલનારો કવિ કડીયાનો વેપાર કરતો હતો, દુકાણનો લાભ ખાવા સાર તેણે ધણા દાણા સંઘરી રાખ્યા હતા તેથી તેણે કહ્યું કે વરસાદ વરસે તો અકરા ફર થશે. પણ એવું સાંભળીને બધા સભાસદોએ તેને કિટકાર કરવા માંડ્યો ત્યારે તે બોલ્યો કે મેં તો એમ કહ્યું છે કે કાઈ કન્યા સાત વરને પરણશે તો અકરાફર થશે.

પછી એક કવિ બોલ્યા કે એક રાણીને વર સો પરાગ્યા છે. બીજા બોલ્યા કે—

દોહરો.

एक रायने होय छे, राणी पांच के सात;

एक राणी वर सो वरे, अचरज एतो बात. ૪૮

તે સાંભળી સૌ વિચારમાં પડ્યા; ત્યારે કવિએ અર્થ સમજાવ્યો કે તે હકિરનું નામ વરસોછ છે.

પછી એક સરદાર બોલ્યો કે વખતના વળનનો તોલ બતાવે તેને હું મારો ગુરૂ માનું, એટલે એક કવિ બોલ્યો કે સૂર્યોદયના સમયનો તોલ હું બતાવું.

સરદાર—બતાવો જોઈએ.

કવિ— **दोहरो.**

साख्य पुरावुं सर्वनी, नहीं फार के फेर;

सूर्योदयनो समय तो, थाय सवा पासेर. ૪૯

સરદાર—તમે હરેક કવિતાનો અર્થ આંટા અવળો બતાવો છો, પણ એ દોહરામાંથી કાઈ પ્રકારનો સાચો અર્થ નીકળવાનો નથી, તે હું ખાતરીથી કહું છું.

કવિ—અમે શું બતાવીએ? અમારી સરસ્વતી માતા અમને સુખડે છે, એ દોહરાના ચોથા ચરણનો અર્થ એવો છે કે “સવા” શબ્દની પાસે “ર” લખીએ એટલે સવારનો વખત થાય છે; એવું સાંભળીને પેલો સરદાર અચરજ પામ્યો.

પછી એક સરદારે પુછ્યું કે વરસના બાર મહિના કહેવાય છે. તેમાં ધર્મવાળો મહિનો કયો હશે? તે સાંભળીને કાઈએ આવળું કાઈએ ભાદરવો અને કાઈએ પુર્યોત્તમ મહિનો કહ્યો, એટલે એક કવિ બોલ્યો કે—

दोहरो.

शुं आवण शुं भाद्रपद, शुं पुर्योत्तम मास;

रहे रात्री दिन धर्म तो, फाल्गुन विना निराश. ૫૦

તે સાંભળીને કેટલાએક સભાસદો હસી પડ્યા, અને કહ્યું કે એ દોહરો ખોટો છે. કવિ બોલ્યો કે દોહરો ખરો છે. તમે ધર્મવાળો કયો એમ પુછ્યું હતું અને હું સમજ્યો કે ધર્મ એટલે યુધિષ્ઠિર અને અર્જુનનું નામ કાઢ્યું છે, માટે મેં કહ્યું કે આવળું ભાદરવો કે અધિક માસ હોય, પણ અર્જુન વિના યુધિષ્ઠિર તો રાત્રી દિવસ નિરાશ રહે.

એવામાં એક કવિ આવ્યો, તે એક કાને બહાર હતો. તેને રાત્રીએ પુછ્યું કે તમે કયો ગામ રહો છો? કવિ બોલ્યો કે—

दोहरो.

बीजो कान तो जूठ छे, जूठ न करुं उचार;

शहर अमदाबादमां रहुं दरिआ पार. ૫૧

તેનો અર્થ એવો થયો કે મારો બીજો કાન જૂઠો પડેલો છે, માટે તે કાને હું સાંભળતો નથી. અને હું અમદાવાદમાં દરિઆપાર રહું છું; તે સાંભળીને એક સરદારે પુછ્યું કે શહેરમાં દરિઆ કયાંથી આવ્યો? ત્યારે બીજો કવિએ તે દોહરાનો અર્થ એવો ક્યો કે, “દરિઆપાર” એ શબ્દમાંના બીજા કાને જૂઠો છે. એટલે “દરિઆપરમાં” રહું છું, એમ કહ્યું. પછી એક સભાસદે કહ્યું કે એક સ્ત્રીએ પોતાની બેનપણી આગળ એક દોહરો કહ્યો હતો, તેનો અર્થ મને સમજતો નથી, માટે કાઈ કવિ અર્થ સમજાવે તો ધાનું સાફ.

दोहरो.

जेठ जतां आव्यातणी, आपी गया पियुआश;

जेठ गयो नहि ने गया, दशरा पछी दश मास. ૫૨

તે સાંભળીને બધા સભાસદો વિચારમાં પડ્યા, અને કહ્યું કે દસરા પછી દસ મહિના ગયા. પણ જેઠ મહિનો ગયો નહીં, એમ કહ્યું, તે વાત સંભવની નથી.

પછી એક કવિએ કહ્યું કે તે સ્ત્રીના ધણીએ એવો દિવાસો આપ્યો હશે, કે મારો મોટોભાઈ ત્યાં આવશે, ત્યારે હું પાછો ઘેર આવીશ. ધણીનો મોટો ભાઈ તે સ્ત્રીનો જેઠ કહેવાય; માટે તે સ્ત્રીએ કહ્યું કે દસરા પછી દસ મહિના ગયા પણ મારો જેઠ ત્યાં જતો નથી. એવો એ દોહરાનો અર્થ છે, એજ મત લખના એક સર્વેશો નીચે પ્રમાણે છે—

સર્વેયો.

નાથ વિદેશ ગયા દસરા દિન,
શુણ સસ્ત્રી મુજ વીતક વાતો;
જેઠ ગયે વલ્લવાનું ફરી,
મલ્લવાનું મને કહીં એમ ગયાતો;
કેમ વને મલ્લવાનું ફરી,
રલ્લવાનું દિલે વલ્લવાનુંજ આતો;
જો દસરા પછીં તો દસ માસ,
ગયા પળ જેઠ હજીં નથી જાતો. ૫૩

વક્રોક્તિ અલંકાર.

રાજાએ કવિયોને કહ્યું કે હવે વક્રોક્તિ અલંકારની કવિતાઓ બોલો. ત્યારે એક કવિ બોલ્યો કે ત્યારે શ્રીકૃષ્ણ મથુરાં ગયા હતા. ત્યારે જોડણમાં રાધિકાજી કૃષ્ણવિના બહુ ઉદાશી રહેતાં હતાં. તેમણે એક સખી આગળ કહ્યું કે એ રસિયો કૃષ્ણ જો આવી આવે તો હું ખુશી થઈને ખૂબ ખર્ચ કરું. તે સાંભળીને સખીએ વક્રોક્તિમાં જવાબ દીધો, તેના અર્થો દોહરો રાધિકાજીએ કહ્યો અને અર્થો સખીએ કહ્યો, તે નીચે પ્રમાણે:—

દોહરો.

ઓ રસિયો આવે અહીં, રૂબ કરું તો સ્વર્ચ;
સસ્ત્રી ઓરશિયો શું કરિશ, ચંદન આપું ચર્ચ. ૫૪

મતલબ કે તારે આરશિયો શું કરવો છે, તૈયાર ચંદન આપું તે લઈને ચોપડ.

ખીલે કવિ બોલ્યા કે એક દેશણે જુવાન બેન-પણીયો મળીને વિનાદ કરતી હતી. ત્યાં વરસાતના ઊંટા થયા, એટલે એક સખીએ ખીલને મસ્કરીમાં કહ્યું કે:—

દોહરો.

અલી સસ્ત્રી જો આવીયા, આતારે “વર સાત;”
ઉત્તર.

છો તારે “વર સો” મલે, શી મારે પંચાત. ૫૫

મતલબ કે પહેલી સખીએ કહ્યું કે આ તારે

વાસ્તે વરસાત આવ્યા, પણ તેમાં વક્રોક્તિથી એવું જણાવ્યું કે સાત વર આવ્યા, ત્યારે ખીલએ કહ્યું કે વરસાદ આવ્યા ત્યારે તે ભલે વરસો, પણ વક્રોક્તિમાં જણાવ્યું કે તારે ભલે સો વર હોય, તેમાં મારે શી પંચાત છે?

એવામાં એક સોની બેઠો હતો. તેના ઉપર કંઈ વાત ચાલી, ત્યારે તે સોનીએ કહ્યું કે મને તો લોશિ ઉપર બહુ દયા આવે છે, માટે માતાના સમખાઈને સાચું કહ્યું કે હું કોઈનું સોનું ચોરતો નથી, ત્યારે એક કવિએ વક્રોક્તિમાં દોહરો કહ્યો:—

દોહરો.

સ્વર્ણ ચોર સોની જુઓ, દયાવંતે દેખાય;

દુષ્કાના સમ રાય નહિ, માતાના સમ રાય. ૫૬

મતલબ કે શરીરે માટેલો હોય, તેના સમ ખાય છે, પણ દુષ્કાના સમ ખાતો નથી માટે તે દયાવંત છે.

એવામાં ત્યાં એક બાઈ આવી તે નાતે ચારણ હતી અને તે કવિતા જાણતી હતી, તેણે કેટલી એક સારી કવિતા સાંભળાવી અને દીનામ માગ્યું, ત્યારે એક કવિએ તેની નિંદાનો અર્થો દોહરો કહ્યો, એટલે તે બાઈએ ઉત્તરમાં વક્રોક્તિથી તે દોહરો પૂરો કર્યો, તે નીચે પ્રમાણે:—

દોહરો.

કવિતા શીખિ ચતૂર થઈ, પળ માગણની જાત;
ઉત્તર.

મા ગળ તો દે મૂજને, રાન પાન મલીંખાત. ૫૭

મતલબ કે જો તું મને તારી મા ગણતો હોય, તો સારી પેંડ ખાવા પીવાનું આપ, કવિએ તેને માગણ કહી હતી. તે શબ્દનો તેણે જુદો અર્થ કર્યો. તે સાંભળીને સભા રંજન થઈ.

રતનાવળી અલંકાર.

દોહરો.

મૂજનારો “રવિ સોમ”નો, મજતાં “મંગલ” થાય;
“બુધ”ગુરુ”નાજો “શુકર”ગળ, “શનિ”ની પીઠાજાય.

ગાય “ધોલ કે” ગરબીયો, રૂબ “સુરત”ની નાર;
શુળી “નગર”ના લોકને, ઉપજે રૂશી અપાર. ૫૮

“ધોલ કામ”ની ગાય છે, જો “ઈ ઢર” દિલ ધાલ;
વસે “મુજંગ” “વડોદરે”, “સુરત” રાખીને ચાલ. ૩

મનહર છંદ.

“ધોલે રા”ય રીઝે એવાં “ધોલ કા”મનીઓ ગાય,
“સુરત” રાખીને જેવાં સંભવે સજાતમાં;
સાંભળવા રાખે મળો “ભાવ નગર”ના લોક,
“સિદ્ધ પુરુ”શો પળ રીઝે વિવેક વાતમાં;
“માંડવી”યા રીઝે વળી જાનઈઆ જે પુરુષ,
“ચૂડા” વાળીયોના પતિ રહે રલીઆતમાં;
“જોધપુર” શોની નારી જો કરે નટારું કામ,
દારે દલપત આમ મરે આપ ઘાતમાં. ૪

“જાને વારી” રાખતો હું નથી તને જતાં આજ,
હાં “ફે વર વારી” વારી તોય તું તો તેવી છે;
“માર ચ” સ્વાહ્યા વિના તને નહિ મનાય પળ,
“અપ રેલ” આવીછે તે કષ્ટકારી કેવી છે;
“મે”ની ઝડી મંડાળી છે, તે તો તું તપાસ કર,
મ “જુ ન”હી ગીધનું જે ડડી શકે એવી છે;
હ “જુ લાઈ”કી હૈડે ન પામી દલપત કહે,
“અગસ્ત” ને વાયદે ફરી આવવા દેવી છે. ૫

દોહરો.

“એ મદાવા દ”લ ઉપડયું, કહે કરો “બોટા”ર;
“જે તલ પર”ભાર્યા જમે, સ્વાય “ન રોડુ”નાર. ૬

ઘ્રોળના રાજાને આશીર્વાદ.

દોહરો.

જગત વિદિત જે સિંહજી, ^૧દલધોર રાણી હાલ;
ધર્મ ધુરંધર ધ્રોલપતિ, પા “મરિધર” મૂપાલ. ૭
છપય છંદ.

પા “મરિધર” મૂપાલ, સુજસ “ના લોભિ સુસ્વાલા;

૧ પાણીની રેલ.

૨ હળધરજીને હળધારજી કહે છે, તે હળધારજીના વંશના તેઓ હળધારણી કહેવાય છે.

રાસવળ “હરદે રામ” વડી નો “વત્તો વાલા;
ગુરુ “વાલો” મોગવો, સદા “દક્કો” રહિ સાજા;
“દેવેશ્વર” સમ દિવ્ય, “રામચંદ્ર” તુલ્ય રાજા;
તુજ “દેવ રામ” રક્ષા કરે, “ત્રંબક” પળ તુજ ગામની;
^{૧૧} ‘ઢાઢા’ છો આશિશદિલધરો, ^{૧૨} દિનાદિન ‘દલપતરામ’ની.

“એ” છપ્યામાં ધ્વિની આર પેઢીયોનાં નામ છે
અને નીચે લખેલા ધ્વિતમાં ઘ્રોળના રાજાની ૧૧
પેઢીયોનાં નામ છે.

કવિત.

જાયે જાદો કુલમેં સજોર “હલધોર” “જસા”
“વામની” પૃથ્વીવી “પવાન” ન ચહાઈ હૈ;
“કલા” કોટિકોટિરી “જૂનો” દેશલીનો જીતી,
“સ્વેત” મેં સુમારી વડી “વાય”, સી બતાઈ હૈ;
“દાદા” ઓર “બાપ” ^{૧૦} જોલેલા ધર્મધર્મ “નાથ”,
મ્લેલ્લ માન “મોડ” લીની “મૂપતે” મ્લઈ હૈ;
જૈસે કરે “જયારે” ^{૧૨} હ, ^{૧૩} હાથિકી હિંમત “હરી”
અરીકો હરાઈ દેશ “દોલત” બસાઈ હૈ. ૯
જૈસે હલધોરજીને જોર નીશી મોર કરી,
ચોર દગાચોરકા અંકોરકો નિકારે હૈ;
ધોર કલિ કાલમેં ન ઠોર ચાલ તોર દારી,
ફોરદારી ફેલ ધૂત લોકકોં ધિકારે હૈ;
મૂપત તનુજ મૂવી પાલ જયસિંહ જયું હૈ,
જાને સુધરાઈ સદગુનકોં સ્વીકારે હૈ;
પા ઓ જસ ઠામ ઠામ કહે દલપતરામ,
જામ આઠો જીનૈ શુભ કામ અંગીકારે હૈ. ૧૦

પ્રશ્નોત્તર વિષય.

પ્રશ્ન બત્રીશી.

ઉત્તરના અક્ષરો આઠ.

પા	સે	ર	હે
રો	વા	જા	મો.

દોહરા.

પ્રશ્ન.	ઉત્તર.	પ્રશ્ન.	ઉત્તર.
ચતુર્થાંશનું ^૧ નામ શું ?	પા.	શૌણ્યે રમે જુગાર;	પાસે.
અક્ષર ટાંકે થાય શું ^૩ ?	પાસેર.	ક્યાં રહે જગકર્તાર.	૧. પાસે રહે.
કહો અક્ષર ઉદ્ગારના ?	હે.	કવિતા શોભે કેમ;	રસે.
હરિ રસ પાછો ^૫ ? કાઈને,	પા.	પમાયછે શું એમ.	૨. પાર.
હો હવો હું શું કરું,	રો.	દીપક શત્રુ બતાવ;	વા.
કાશી કેમ વિવેકી ^{૧૧} હું,	જા.	શોભિત ગાય ગણાવ.	૩. મો.
કાઈ પ્રવાહી ^{૧૩} ધાતુ છે,	પારો.	સેવક શું કરનાર;	સેવા.
શું ^{૧૫} મારે આકર જતાં,	રજા.	હેમ ચંદ્ર દુકાર.	૪. હેમો.
વાડીમાં શું ^{૧૭} વાવિય,	રોપા.	ક્યાં રહિય જઈ રાત;	વાસે.
ઠરિછે કોણ પરસ્મિને,	જાર.	શા કરણુથી બ્રાત.	૫. મોહે.
શિર ટાંકી ^{૨૧} ક્યાં જાય જન,	રોવા.	શું આવે દે દાવ;	વારો.
વરનિજ અંગે શું ^{૨૩} ધરે,	જામો.	કર જલધિના બતાવ.	૬. મોજા.
જથ્થે મોતિને શું ^{૨૫} બને,	શેરો.	મન શા શુણે તપાય;	રોષે.
કનક કણીતું ^{૨૭} નામ શું,	રવા.	વિલંબ શું કહેવાય.	૭. વાર.
પતાઈનો ગઠ તે કિયો,	પાવા.	શું ^{૩૦} કરિયે મળિ મિત્ર;	રમો.
બેટ ^{૩૧} બતાવ કમાણિનો,	જાવા.	પક્ષી કિયો પવિત્ર.	૮. મોર.

અનુયાયીનું નામ શું, શું કહું સામો તીર;
કાણુ લોહ કંચન કરે ? કાણુ જાણે શૂરવીર. ૯

ઉત્તર—પારશળ.

શુપ્તોત્તર—મનહર છંદ. ઉત્તર.

ભાગ એવાને શું ભણું, સામા કંદાનું શું નામ;—પા. પાર.
કનક બનાવનાર દેમણી ગણાય છે;— પારસ.

પર ઉપકારી પ્રભુ બને છે નારીએ જાણી, પારસણે.
દેવળ સરસ કહેા શા વડે ચણાય છે; પાળે.

શૂરવીર ધીર કહેા શેણે થાય રાજ રાજ; — રણે.
વેશમ કે વિના શેણે વસ્તર વણાય છે; રાણે.

પ્રશ્ન શુણી પારશણે જલદી દીધા જવાય;
જાણે ન અજાણુ જાણને તો તે જણાય છે. ૧૦

આદ્ય પ્રશ્નનો ત્રણ અક્ષરમાં એક ઉત્તર.
માળવે વેપાર માટે જન કાંઈ ગામ જાય,
શાથી આ અનાજ મહારાજ માપી આલીએ;
ધાસ ઘણું નાચ ત્યારે પશુ શાથી પેટ ભરે,
કૃષ્ણાનું શેર તો પાશેરે કેટલા લીએ;
શાથી સરોવર રહે શાથી શેલડી છાલાય;
બાલકોએ જે બાલ તેને શી રીતે સંભાળીએ;
જે મરે સંગ્રામ હામ શાથી રહે તેનું નામ,
પ્રશ્ન શુણી પ્રિયાનાં પતિયે કહું પાત્રિયે. ૧૧

પુનઃપ્રશ્ન.

પિયુષ પ્રલંબ પાગ કેમ ગોળાકાર બની;
શું કંઈ સાકર ગંદા આવવો વિપમ છે;
શું કંઈ ગંગાજળ ને શું કંઈ કટુ દ્વેષ ને,
સુગંધી માદા શું નામ, કહેા તે સુગમ છે;
તીર્થ પરાન્ને શું થાય, પક્ષી ઘરમાં ગણાય;
આદમી કહે કહેા લખો તો મારા સમજે;
વીંટી વાટવો ને પાન, તજ, સડી, જયફળ,
માળા મેલી તેથી સાતે સમજી મરમ છે. ૧૨

પુનઃપ્રશ્ન.

શું કંઈ શુ દર્પણને, (જો) શું ધ્રુવે છે જોગી
જન, (જોગ)
બ્રાહ્મ દેવોયો કેવે નામે કહેવાય છે; (જોગી)
અંત્રનું ગ્રહણ ક્યારે (જો, ગણિત) શા દાણા સો
એક વાલ. (જોગણિતલ)

૧ પારકુ અન્ન આવથી.

જોગી વિના તલસતી, સ્ત્રી, કોઈ જણાય છે;
(જોગણિ તલસે.)

શત્રુ આવે શહેરનું રક્ષણ શી રીતે થશે,
(જોગણિ તલસેના.)

શ્કમણીના ત્રણ પ્રશ્ન પછીથી પુણ્ય છે;
કોઈ સુખી, ? શાક કેમ કરે ? શિવસુત કાણુ,
જોગણી, તલ, એનાની ઉત્તર અપાય છે. ૧૩

પુનઃપ્રશ્ન.

વાણીની દેવી તે કાણુ (શારદા) કાણુ મોટું સર્વ
થકી, (ગગન.)

ખરો શૂરવીર તે જણાય કિયા હામમાં; (રણમાં.)
રમાતણો તાન કાણુ, (સાગર) કહેા ત્રીન્ને ગણુ
કિયા, (રગણ);

કીરતી વિશેષ મળે કહેા કિયા હામમાં; (દાનમાં)
સા, ની સાથે કિયા ત્રણ અક્ષરે વેપારી નામ,
(સોદાગર.)

કિયા લાકડામાં ગુણુ ગણે ધરી હામમાં; (સાગમાં.)
કહે દક્ષપતરામ ઉત્તર આંહને આપ્યા,
શારદા, ગગન, રણમાં એ ત્રણ નામમાં. ૧૪

ઉત્તરનું કાટક.

શા	ર	જો
ગ	ગ	ન
ર	ણ	માં

શુપ્તોત્તર—દોહરા.

શું, ? જોથી ખેડે જમિન, કિયા પક્ષ શિવરાત;
ઉત્તર જો નહિ આવડે, લણુ હળ, વદ^૧, જઈ જાત. ૧૫

ઉત્તર—હળ અને વદ.

“પડરિપુર” સાથે શું કંઈ, “જળવાહન” શું જાણુ;
ઉત્તર જો નહિ આવડે, જન કહું વદવાણુ. ૧૬

૧ એ ગામનું નામ છે.

૨ પડરિપુ-કામ, ક્રોધ, લોભ, મોહ, મદ, મત્સર.

ઉત્તર:—વઢ અને વાણુ.**સોરઠો.**

છે સીધુ તૈયાર પણુ, બળતણુ વાસણુ વિના;
શે કરિયે આહાર ઉત્તર ઊંધા ખાટલો. ૧૭

ઉત્તર—“ખાટલો” એ શબ્દને ઊંધા વાંચીએ
એટલે “લોટ ખા” વંચાય.

ચોપાઈ.

“અમે”હતા ત્યાં કવિજનકાય, “રિકા”બિજનતો લાગ્યો બેય;
ત્યારે ચારે અક્ષર બેશ, ટીપો કહો ત્યાં લખીયો દેશ. ૧૮

ઉત્તર—અમેરિકા.^૧**ઉત્તરાલંકાર દોહરો.**

૨કાંનવિનાં અડવાં ફરે, કાંસાતું શુભ પાત્ર;
કોડીમાં ફળ નીપજે, કેને માથે માત્ર. ૧૯

ઉત્તર—કાનાવિના, કાંસાતું, કોડીનાં ઝાડમાં કે
અક્ષરને માથે માત્રા હોય.

મનહર છંદ.

શાપછે સદા અશુભ શાકને સોંપાય ધન,
શી રોજ સુવસ્તુ છે સુવાવડીની જ્વતને;
સોનાની સુમાળ એક સુંદરીને ગળે શોભે,
શેનો હોય તે સરસ અંગરખો આતને;
સો નારનો ધણી ધારી શકે એક પત્ની વત,
એક સતી આતુર થે ઇચ્છે વર સાતને;
કોઠમાંહી ફળ થાય કૃષ્ણે એવા પ્રશ્ન સુંગી,
એજ વાક્યો ઉચારીને વાળી દુંકી વાતને. ૨૦

ઉત્તર—શાપ, ડશા, કને. શરિ, સોનાની શે-
નાનો સોનારણુનો, વરસાતને, કોડીમાં.

૧ (અમે) એવા બે અક્ષર હતા ત્યાં બીજા તો
રિકા અક્ષર લાગ્યો. ૨ નવિ સ્ત્રિનાં છાંકરાં અડવાં
કેમ ફરે? કેમ, શાતું સાડ વાસણુ ગણાય? દીક-
રાની કોડીમાં ફળ નીપજે? કાવ્યા અક્ષરને માથે
માત્રાદોર? એ પ્રશ્નના ઉત્તર એજ દોહરામાં છે.

૩ શાહુકાર.

૨૩

સમશ્યા પૂર્તિ.**ઈંદ્રિયજ્ઞ છંદ.**

મિત્રોતણા દામ કણુલોં લેને, બીજાં ત્રિજાં ભાગ દશાંશદેને;
સાંહે પુરાકેમ કર્યાજ એતે, ગોવિંદ દામોદર માધવે તે. ૨૧

ઉત્તર—ઉપજાતિ વૃત્ત.

ભાગે રૂપઆ સમ દીધઆના, તથાઅર્ધલા પણુ તેસમાના;
ધત્રીતથાપિ વળિ બારપાઈ, તે આપતાં પાઈપુણીમુકાર્ધરર

સમશ્યાઓ.**મનહર છંદ.**

નેતરવાળી છે પણુ એ કદી અનાજમાંથી,
કાંકરા ન કાંદે કે ન દાઢ માઢ દામની;
પગ સાગ સારા પણુ પતિને ન પાણી પાય,
ભુજ છતાં ભોજન ન ભુંછ આપે લામની,
પ્રજ્વળતો પ્રસવે નહિ જ્યેથી વંશ વૃદ્ધિ થાય,
નાજુક દેખાય ને લેખાય નારી નામની;
નાણું નાંખી એવી લાવી રાખી દલપત કહે,
કેવળ કળત ધર શોભાવાના દામની. ૧

ઉત્તર—ઈંદ્રિયજ્ઞ છંદ.

સ્વાર્મોમને શણુગાર સજે, ન સજે પણુ હું ન રહુંજ રિસાઈ;
કોઈસમે કશી આપતકારણુ, લાજ તજ ન લહુંજ લડાઈ;
હુકમ હોય તહાં રહુ બેશી, ખમું સુખ દુઃખ રહું ગમ ખાઈ;
એજગુણે દલપત મુંજો, ખુરશી કહે હું ગુણુવંતિ ગણાઈ. ૨

દોહરો.

નેતરજે પગ હાથજે, નારી જ્વતે નામ;
ખુરશી મુતા શ્રીમંતની, કરે ન પતિ ધરકામ. ૩

મનહર છંદ.

ગાત્ર જ્વતાં ગોરે રંગ ભુંસતી વિભુતિ અંગ,
સળગતી ધુણી સંગ તેવો તપધારી છે;
કોઈ લઈ જાયતો ત્યાં જાય અવરાળ્યું ખાય,
નહિતો સદાય સ્થિર રહે નિરાહારી છે;
છુટી જીભજે તથાપિ મુનિ વત રાખે મુખ;
કુંડળ છે બેડ કાને નોળીક્રિયા ૨કારી છે;

૧ જીભ-કડછો. ૨ મોઢેથી ખાણું પીણું ને
તે પાણું મોઢેથીજ કાઢવું તે. અથવા નાકે પાણી પીણું,
પુંડે પાણી ખેંચવું ઇત્યાદિ પણુ નોળીક્રિયા ગણાય છે.

એણે આઠી કહેલું તે દેવને નેવેઘ થાય,
કહે દલપત આવો આજ અદ્વત્યારી છે.

૪

છાપો.

ચતુરા શિર ચોટસો, કરી તતખીર તપાસ્યો;
ગજ પોણા આદસે, ભરતે લાંબે ભાર્યો.
પહેળો ગજે પુરાણ, અધિક અધ ^{૧૮} ગજ ઉચેરો;
લટકે લટ આવીશ, આઠ આઠે શુભ સૂર્યો;
ધન લાખ સવા પાંચે સૂર્યો, દેખી દલપત દિવ દર્યા;
ગુજરાત શહેરને ગોંદરે, મન જનનાં મોહિત કર્યાં. ૫

દાહરા.

આપું ઉત્તર એહનો, કરજે સુંદી કપૂત;
સામ્રમતી શિર શોભિતો, પાંખો એ તો ^{૧૯} પૂત.
પુરૂષ એકને પગ નહિ, નહિ માથું નહિ હાથ;
થિર રહેછે પણ આપણે, જ્યાં જઈએ ત્યાં સાથ. ૭

ઉત્તર—આકાશ.

પૂરા અવયવ આર પણ, પ્રગટ નામમાં ચાર;
અધિક માસમાં અવતર્યું, એ મોહલજે વાર. ૮

ઉત્તર—બુદ્ધિપ્રકાશ ચોપાનિયું અધિકમાસનું.

ભમે ભૂમિમાં પગાવિના, આણે વસ્તુ અનેક;
જીવ વિના જગ જીવ છે, એ મોહલજે એક. ૯

ઉત્તર—રૂપેઓ.

તાપ વિશે રહી તપ કરે, નીર કુંડમાં નહાય;
મુઘડ થઈ ગેર ધરે, ભાળી જન ભર્માય. ૧૦

ઉત્તર—સન્યાશી અથવા સોનું.

પાણિયારિ પાણી ધરે, એકે કાં અકળાય;
ખીજ એ બેડાં ભર્યાં, શિરપર ધરે સદાય. ૧૧

ઉત્તર—પાણીના બેડાં વાળી સ્ત્રી, તથા પાણીનાં
બેડાં મુકવાની પાણિયારી.

આઠા કરે આંગણે, કોઠી દીડી કોઠી;
ઉપનવેલી ધધેરે, જરૂર જીવતી જોઈ. ૧૨

ઉત્તર—કોઠીનું ઝાડ.

નાનો આ નીશાળિયો, જો પાટી લઈ જાય;
ચોડી તો તજ ચારછે, ગજ સો લાંબી ગણાય. ૧૩

૧ પૂત—ગણેશપારીનો પૂત.

ઉત્તર—ખાટસો ભરવાની પાટી.

મુખમાંથી રચના રચે, નહિ કરોળિયો જાત;
એનું એહું ખાય સૌ, નહિ માખીની નાત. ૧૪

ઉત્તર—કવિ.

“દસ” વીચારી પ્રથમ બે, વાંચો કરી વિગત;
અતે બે તે અમતણું, નામ કહું નરપત. ૧૫

ઉત્તર—દલપત.

ધાંચણુ, મોચણુ, આવચણુ, કહી કમાચણુ ચાર;
પછી રહી ચણુ પાંચમી, તે નાતે હું નાર. ૧૬

ઉત્તર—ઐહીચણુ.

ગોરાણી ફકીરાણીને, મેતરાણી દકરાણી;
પછી રાણી રહિ પાંચમી, તે નાતે હું જાણી. ૧૭

ઉત્તર—નાગરાણી.

સાજર હિત સબિચે સદન, નિર્ધન ગરીબ નાત;
વળી ઘર કરિએ “વાણુ”માં, એજ અમારી જાત. ૧૮

ઉત્તર—ખલાસી અથવા વાધરણુ.

મતલબ કે સાગ-રહિત એટલે સાગનાં લાકડાં
શિવાયનાં હલકાં ઘર કરિએ, અને વળી “વાણુ” શ-
બ્દની વચ્ચે “ઘર” લખીએ એટલે “વાધરણુ.”

સુણુ સખિ સંકર ^૧ સુત ગયો, ગયો યુધિષ્ઠિર રવીર;
જેહાણી પતિ પણ ગયો, ધરું કેમ કરી ધીર. ૧૯

સમસ્યા ૩ પૂર્તિ—મનહર છંદ.

“પુત્ર વર્ષ પાંચનો ને આપ માસ ખારનો.”

એરંભના હિંદુ પાદશાહ પાસે પોતે રહ્યો,
કચ્છી રજપૂત સુત સારા સરદારનો;
પિતા તેનો આખ્યો પછી સૂતની સંભાળ લેવા,
વેહી શક્યો સૂતનો વિજેગ વર્ષ ચારનો.

૧ સુત—કાર્તિક. ૨ વીર—કાશ્યપ.

૩ પુછનાર એવો વિચાર કરીને પુછેછે કે હું કોઈ
એવું આણુમળતું વાઙ્ય કહું કે તે કદી મળતું આવીજ
શકે નહિ, પછી કવિ તેને મળતું લાવીને છંદ પૂરા
કરી આપે છે; એવી રીતે જુદી જુદી વખતે કોઈ
કોઈ મિત્રોએ પુછેલી સમસ્યા પૂર્તિઓનો સંગ્રહ કરીને
આ લખ્યો છે, પુછનારને કહ્યું હોય કે તમેજ તે વાઙ્ય
મળતું લાવીને વાત કહો. જોઈએ તો તેનાથી કદી
રાકાય નહિ.

એને પણ એક વર્ષ રાગજીએ રોકી રાખ્યો,
દાખે દક્ષપત્ત સોંધ્યો ભાર દારબારનો;

પછી તે સ્વદેશ જવા પોતાનો પગાર માગે,
પુત્ર વર્ષ પાંચનો ને આપ માસ બારનો. ૨૦

“ સાસુ પરણેલી પણ સસરો કુંવારો છે. ”

વિપ્રતાણી પુત્રી એક કુરૂપીને કૂબડી છે,

વિશ્વમાં ન મળ્યો વર તેને વરનારો છે;

પિપળાને પરણીને એક દત્તપુત્રી કીધી,

કીધા દક્ષપત્ત એમ ઉમર ગુળરો છે;

ચાર ફેરાફેરે તેજ પરણ્યું પોતે ગણાય,

એવો ધરણીમાં બધા હિંદુઓના ધારોછે;

પુણ્યાથી પ્રતિ ઉત્તર જમાઈ તેનો કહે જે,

સાસુ પરણેલી પણ સસરો કુંવારો છે. ૨૧

“ મતલબ કે પીપળો ફેરા ફેરો નથી. ”

“ પ્રભાકર પેખી ચિત્ત હરખ્યું ચક્રોરિનું. ”

ચંદ્રવિના ચક્રોરોના દીલમાં દેખાય દુઃખ,

પતિવિના પ્રાદ દુઃખ ગણો જેવું ગોરીનું;

ઉઘાડી ઉઘાડી આંખ આદિત્ય આભાસ દેખી,

ખીએ જેમ બાળ દેખી ‘અશન અધોરોનું’;

અસ્ત થાય સૂર્ય તો સમસ્ત વ્યથા વ્યસ્ત થાય;

ગળે ભેઉં ચંદ્ર રૂપી ડોળ જીવાદોરીનું;

જેયું વળી જેવે સમે એવે સમે આથમતો,

પ્રભાકર પેખી ચિત્ત હરખ્યું ચક્રોરિનું. ૨૨

“ હ ય વ ર લ, ચ ટ ત ક પ. ”

દાહરો.

પરમાર્થે તજ પ્રાણ તું, શિદ મન ધર સંકાય;

હય વર લઈ હથિયાર ધરિ, ચટ તક પર જઈ પહોંચ. ૨૩

“ ત્રગડે ત્રણ. ”

જીતે એકને એકલો, કદી એને પણ કાય;

પછી કહ્યું છે પાઠમાં, ત્રગડે ત્રણ જે હોય. ૨૪

“ બે બગડે બાવીસ. ”

બાવા મોક્ષ જઈશ જો, બાવી નહિ પરણીશ;

બાવો થઈ બાવી વરે, બે બગડે બાવીસ. ૨૫

ચોપાઈ ચારતાળની.

એક હતી બાવી બીજી ન્યારે બાવી;

તેણે લગાઈ શિખાવી, બે બગડે બાવી. ૨૬

૧ અશન—ખાણું.

“ બગડે તગડે તેવી. ”

દાહરો.

અભિમાની જન ઉચ્ચે, સ્ત્રી બગડે શું એવી;

એને વળી એવી મળી, બગડે તગડે તેવી. ૨૭

“ બે એકડે અગ્યાર. ”

અલગ પડીને એકડા, અકેક ધન લેનાર;

સંપીને સાથે વસે, બે એકડે અગ્યાર. ૨૮

“ બે તગડે તેત્રીસ. ”

સરખે સરખા તો લહે, વિપત્તી સામા ત્રીસ;

જેહ મરણિયા થે પંડે, બે તગડે તેત્રીસ. ૨૯

દાહરો.

એક કાઈ કુળવાનને, પ્રાપ્ત થયો નહિ પુત્ર;

ફરી ફરી પરણીને કથી, નવાં આઠ ધરસુત્ર. ૩૦

“ આઠ નવાં બોતેર. ”

એક નવું કે બે નવાં, ચારે કળો ફેર;

બાળે પરિયા બાપના, આઠ નવાં બોતેર. ૩૧

મનહર છંદ.

“ જનેતા જણી દીકરે. ”

સરત શહેર તાપી માંડી ત્રાણતણી લાલ ‘લાગી,

બહુ લોક બાપડા ખુદાની બંદગી કરે;

તણખો તેનો તનુજ ઉડી તેના તાપમાંથી,

આપમાંથી લાલ અન્ય થાનકે ઉભી કરે;

ભયાનક રસની ભવાઈ તે નવાઈ જેવી,

જાપરે જવાઈને જવાઈ હામ દીકરે;

છેક દક્ષપત્ત કહે, છે નહિ છુપાણી વાત;

ધણે જણે જણી જે જનેતા જણી દીકરે. ૩૨

પછી રાગજી કહ્યું કે હવે વચનવિવેક વિધે બોલો.

વચનવિવેક બાવની.

કુંડળિયા તોટક.

વંદોયે વેણુ વિચાર કરો, શાંત થાય મુણનાર;

એહ ઉપજે સર્વને, ખચીત ન ઉપજે ખાર;

મુણો ખાર ખચીત ન કોઈ કરે, ક્યનો મુણવાવળો કાનધરે;

ખુશીથી જન સૌ કહે વાત ખરી, વંદોયે મુખવેણુવિચારકરી. ૧

૧ લાગી—સંવત ૧૮૬૩ ના ચૈત્ર માસમાં.

વાત વિધે વશિકરણુ વિધિ, રહીછે રૂડી રીત;
 વેર ઉપજે વાતથી, પરમ ઉપજે પ્રીત.
 ઉપજે પુરો પ્રીતિની રીત રૂડી, ઉરમાંથી અદાવત જાય હિડી;
 આણુદોસ્તી છતાં પણ દોસ્તી દિશે, વશિકરણુ વિધિ અધી.
 વાતવિધે. ૨

વાતથકી વખણાય નર, વાતથકી નિંદાય;
 વાતથકી હલકો પડે, વાતે કિમ્મત થાય;
 થિર કિમ્મત વાતથકીજ થશે, હલકું વદશે હલકોજ હશે;
 નચળે કદી નિયમ એજ નકી, વખણાય ઘણો નર વાતથકી. ૩

મનમાં જેવું મતરહે, એમજ થાય ઉચાર;
 આડકાર એવો ઉઠે, જે ચોજનો આહાર;
 જનજે ચોજનોજ આહાર કરે, મુખઆસનોવાસ સદાપસરે;
 નહિજાનુંજરરહેજનમાં, મતજેરજુમાનાવિના મનમાં. ૪

કશીને કીમત હેમની, પારખ કરે પ્રમાણ;
 વચનથકી આ વિશ્વમાં, જનની કીમત જાણ;
 જનની કર કીમત કેળુથકી, વળી નેહની કીમત નેળુથકી;
 વસીનેકર કીમત વેંમતણી, કશીને કર કીમત હેમતણી. ૫

દુર્જન દુર્વાચક થકી, ઉપજવે જુધ અત્ર;
 સજ્જન કરે સુવાચકથી, સમાધાન સર્વત્ર;
 સરવત્ર સુપુરુષ શાંતિ કરે, અતિજુક્તિથી ઉક્તિ રૂડીઉચરે;
 પુરલોક લડે પુરનાયકથી, કૃત દુર્જન તે દુરવાચકથી. ૬

વચનો સુંજી ઉપદેશનાં, ધરે અધર્મી ધર્મ;
 વચનો સુંજીને વિષયનાં, કઈ જન કરે કુકર્મ;
 જન કેક કુકર્મ અનેક કરે, કથનો ખળનાં નિજ દાન ધરે;
 કુળ છેદન થાય કલેશતણાં, વચનો સુંજીને ઉપદેશતણાં. ૭

વચન સુણી વિતરાગી થઈ, સદા તજે સંસાર;
 વચન શુણી વિપત્તિ બની, વળી કરે વ્યભિચાર;
 વ્યભિચાર કરે વચનો સુંજીને, ઉચરે ઉરદુર્ગુણ સદગુણોને;
 દ્વિત્વમાંવચનોસુંજીથાયદયા, વચનોસુંજીને વિતરાગીથયા. ૮

વચન સુંજી વિશ્વેશની, ભક્તિ કરે ધરી ભાવ;
 નાસ્તિક નર થઈ વચન સુંજી, હગવા કરે હરાવ;
 હગવા બહુ લોક હરાવ કરે, દિલમાં જગદીશ થકી ન ડરે;
 ઘટમાંહીધરેજનબીકધણી, વચનો સુંજીને વિશવેશતણી. ૯

વચનથકીજ વિકર્મ કરી, નર બહુ નરકે જાય;
 વચનથકીજ વિશુદ્ધ થઈ, પળમાં સ્વર્ગ પમાય;
 પળમાં પણસ્વર્ગ પમાય ખર, વિનતિ હરિની વચને ઉચર;
 વચનોથકીકે ભવસિંધુતરે, વચનોથકી કેકવિ કર્મ કરે. ૧૦

વચનથકી સુખ વિશ્વમાં, વચનથકી દુખ વીર;
 વચન ખટકતાં ખળખળી, નયણે વરસે નીર;

નયણે વરસે બહુ નીરસદા, દુરવાચકથી દિલ દુખાય બદા;
 દક્ષપત્ત કહેનકીએમદિસે, વચનોથકી સુખદુખ વિશ્વવિષે. ૧૧

ધાવ ટળે તરવારનો, તીરતણો પણ તેમ;
 કદી ન રહે કથનનો, જીવ કપાયો જેમ;
 જ્યમ જીવ કપાય રૂઝાયનહી, કથનોનીપોડ પણુએમકહી;
 ઘટમાંહી કરેજ કલેશધણો, કદીધાવટળે તરવારતણો. ૧૨

વિદ્યા ભણુવી વચનથી, વચનથકી વેપાર;
 વચન વિના પશુ પ્રાણીયો, ગોથાં ખાય ગમ્ભાર;
 અથડાયગમ્ભાર ઉચાર વિના, પાછીથાય પોડ પણુપાસવિના;
 ગણુના પ્રભુનાગુણુનીગણુવી, વચનોથકીથાય વિદ્યા ભણુવી. ૧૩

વેળુ વિના વનવાસી પશુ, ત્યમ જન પશુ તે તુલ્ય;
 વચન વસ્તુ આ વિશ્વમાં, ઉત્તમ જાણુ અમુલ્ય;
 અતિઉત્તમજાણુઅમુલ્યગિરા, વચનોશુભરનેહથીશીખવોરા;
 નરહોયભલેકદીનેજીવીના, વનવાસી પશુસમ વેળુવિના. ૧૪

આદરથી અભ્યાસ કર, ધરીને મનમાં વીર;
 બહુ જનમાં ક્યમ બોલવું, તેની સમજ તદખીર,
 તદખીરથી વીર વિચારધરી, વધવી મુખવાત ખચિત ખરી;
 શિખવીરૂડીરીતસુદામહરી, અતિઆદરથીઅભ્યાસકરી. ૧૫

વેળુ થકીજ જણાય છે, ખાનદાન નાદાન,
 ખેડું પડિત ખારવા, અગુણી કે ગુણુવાન;
 ગુણુવાન સુવાચકથી ગણીયે, દુરવાચકથી દુષ્ટ ભુટાભણીયે;
 પરખાયઉદારવદેજીથકી, જનઅતિજાણુજ વેળુથકી. ૧૬

વચન ઉગારે મોતથી, વચન પમાડે મોત;
 વચન લગ્નવે લોકમાં, સગા સખધી મોત;
 પિતૃમોત સંખધી લગ્નધર્મરે, જનમરખ એમ ઉચાર કરે;
 અધકારટળેજ્યમજ્યોતથકી, વચનોથીઅચેજનમોતથકી. ૧૭

વેળુથકી વિશ્વાસ પણુ, ઘટે વધે ઘડીમાંહિ;
 શાહુકારી શુભ વેળુથી, મળે કસુર નહિ કાંહિ;
 નહિકાંઈ કસુર જરરરહે, વચનોથકીલાભ અલગબદાહે;
 કદીજેબરથીલક્ષ્મી નમરે, પણુવેળુથકી વિશવાસઘટે. ૧૮

ખળ કુત્સિત શબ્દો કહે, ગર્વ ધરી દે ગાળ;
 વચન ન સામું વાળશે, કરો ક્ષમા તતકાળ;
 તતકાળ ક્ષમા કરજેજ તમે, ગુણીને દુરવાચ્ય મુખેનગમે;
 કટુભાષણુતેકથવાનચહે, ખળજેકદીકુત્સિતશબ્દ કહે. ૧૯

ગર્ધવ ભુકે ગર્વથી, તે સુંજી શિખે ન ગાય,
 જૂદી જાતે જે ભુજ્યા, એમ ન સ્વર ઉચરાય;
 ઉચરાયનહી સ્વરએમ નકી, ત્યમસજ્જનથી ન શકાયબકી;
 ખળછેખટામદમાંહિજકી, ઉચરેજ્યમજ્યમવર્ગ થકી. ૨૦

શુભ શોભે આવળે, ફલ મોમરા ૧૩ખ.
 કુવચન શોભે કુટિલ મુખ, સુવચન સન્નન મુખ;
 મુખસન્નનનેશુભવેણુવસે, ખળનામુખથીખળતાનખસે;
 કુટિલોજનએજ્યેશકીકળીયે, ત્યમશૂળસદ્ધાખલુઆવળીયે. ૨૧
 શંખથી ક્યમ નીસરે, સારંગીનો સાદ;
 તેમજ સારંગીથી, નહીં શંખનો નાદ;
 નહિનાદખીજીરોતનોનિકળે, ત્યમસન્નનથીનકુવાક્યમળે;
 ઉચરેનરદુષ્ટનિશંકથી, મધુરો સ્વરથાય ન શંખથી. ૨૨
 બિંદો જન ઉચરે, એમ ઉચરે એક;
 એક વિચારી ઉચરે, વધતો ધરી વિવેક;
 વધતાજવિવેકથી એકવદે, રૂડીરીત મનુષ્યોનો રાખીરહે;
 વણુકારણતે કથવાનકરે, ઉંઘમાં જન જેમ વથા ઉચરે. ૨૩
 એકતણા અક્ષરખ્યા, લખીરાખે સહિ લોક;
 દે તેનું દષ્ટાંત પછી, ફૂંક તુલ્ય નહિ કોક;
 નહિફૂંક બરાબર કોક થશે, હિતકારી હજાર તણાજ હશે;
 કરશેમુંજીલોકકપૂલધણા, અતિ લાયકઅક્ષર એકતણા. ૨૪
 દુષ્ટપણું દેખાડતાં, દુષ્ટ વચન દષ્ટાંત;
 એમ વચન અજ્ઞાનીનાં, ભારી ભરેલાં ખાંત;
 ખલુ ખાંતિભરેલભણેલખુંડાં, અધર્મિત અનર્થીઅધર્મોઉડાં;
 ગરભિતદિસેઅભિમાનધણું, પરખાયકુવાક્યથી દુષ્ટપણું. ૨૫
 રાવણનાં શિશુપાળનાં, કંસતણાં જે દહેણુ;
 આજ સુધી આરોગ્યછે, દુનિઆમાં દુખદેણુ;
 દુખદેણુ કુસીળ કથેલ દિસે, કવિયે કિંધ દાખલ ગ્રંથવિષે;
 કથનોનિજકુળલગ્નમણનાં, શિશુપાળઅનેવળીરાવણનાં. ૨૬
 ગણતાં નહીં ગણાઈએ, જગમાં તેની ભેડ;
 બોલી તેવી બોલીએ, ખલક ન કાદે ખોડ;
 નહિખોડકદાય ખમિત ખરી, વહીયે મુખ એમવિવેકકરી;
 વળીસન્નનરનેહકરે મુંજતાં, નગણેખળમાંગણતી ગણનાં. ૨૭
 દુર્વાયુને દુર્વચન, ખલુ વિધિ કરે ખગાડ;
 વિખથી વધતો વિશ્વમાં, ભળી કરે ભંજનડ;
 ભંજવાડ કરે ભુવિ મંડળમાં, પકડે નરને નિજ ઉંડળમાં;
 નશકાયપછીકદિયેનિકળી, દુરવાયુ અને દુરવાક્ષ વળી. ૨૮
 પરખો પાત્ર કુપાત્ર પણ, જેમ શબ્દ સુંણુ ભેઈ;
 કંસારે કીધું ઘડી, કે હુંભારે કાઈ;
 કદીકાઈકંસાર કુંભારઘડે, પરીક્ષા સદ્ય શબ્દથીજ પડે;
 રણુકાનિકળેસ્વરમેસરખો, પછી પાત્રકુપાત્રતમેપરખો. ૨૯
 છે સુખમાં કે શોકમાં, ચંચળ કે જડ ચિત્ત;
 ખાર ખાર પણ પરખીયે, વચન સુંણી વિપરીત;

વિપરીતસુંણી વચનેજનનાં, કળિયે વળી કારણુ લેમનનાં;
 ઉભરોનિકળેઉરનોમુખમાં, સમજાયપછીદુખકે સુખમાં. ૩૦
 સુખ રહે નહિ ગુણુકશા. શુભાશુભ સરખાય;
 ધારે વેશ નરેશનો, પણ વચને પરખાય;
 પરખાયજ પામર ને નૃપતિ, પરખાયજર ગૃહસ્થજતિ;
 વપુએવિભુતીકદીધારીલહે, ગુણુકર્મકદાપિ ન ગુમરહે. ૩૧
 વેશ ધરી વૈષ્ણવતણો, નિદે અંખામાય;
 છીંક આવતાં છટકીને, હે અંખે ઉચરાય;
 ઉચરાયઅંખેનિજઆનનથી, જનશક્તિઉપાસક ભેમનથી;
 ખુસીયાય કદીપણુવાતખરી, કગવાઅહેવૈષ્ણુવેશધરી. ૩૨
 હશે ફલ કે હિંગ તે; ગંધથીજ ગણાય;
 સન્નન દુર્ગન વચનથી, જગમાં તરત જણાય;
 જગમાંહિજણાય ભલોનભલો, નહિમુમરહે સખંગોનખળો;
 પુજગાઈવિનાજપ્રસિદ્ધથશે, ત્યમખળીયેફલકેહિંગહશે. ૩૩
 બાળપણથી બોલવા, અદ્ય શીખીયે એમ;
 મેળવીયે ખલુ મિષ્ટતા, જનમન રીઝે જેમ;
 જનજેમ રીઝેમુંજી શાંતથઈ, નહિ દૂપણુ દે કદી દૂરજઈ;
 કરણાકરશેજકુપાળપણે, શિખીયેશુભબોલજબાળપણે. ૩૪
 પરતાવું પછીથી પડે, ચડે કાઈને કોધ;
 બોલ ન એવા બોલીયે, વધતો થાય વિરોધ;
 વધીજન્યવિરોધ મુખોધટળે, મુરખાઈ દિસે નહિમાલમળે;
 નકલુંનવથાયસદાયનડે, પછીથી અતિશેપસતાવુંપડે. ૩૫
 બોલથીજ અખશીશ ખલુ, મળે સહિત સનમાન;
 બોલથીજ ખલુ લોકમાં અધિક મળે અપમાન;
 અપમાન મળે અપકીર્તિવધ, શુભકારજ્યેથીનએકસધિ;
 દલકાપડીયેતુલ્યતોલથીજ અખશીશમળે ખલુબોલથી. ૩૬
 કથનો બીજાં કાટસમ, સાંધા તોડણહાર;
 ભાગ્યાં મન ભેગાં કરી, ટાંકે ટંકણુખાર;
 ત્યમ ટંકણુખાર લગાર પડે, તુટકાટ ટળે બધીં તેહવડે;
 ત્યમસન્નન શબ્દ સિધા પથનો, અને કાટસમાન બીજાં
 કથનો. ૩૭

ધન અર્પણુ કીધાથી, પરમ ન ઉપજે પ્રીત,
 મધુર વચન સુંણી મનવિષે, ઉપજે સ્નેહ સુરીત;
 શુભરીતસ્નેહવિશેષવધ, ખલુકાળનીએવીજરીતવધ;
 દરિયાઈ કરો ફિલદર્પણથી, ઉપજેન પ્રીતિ ધન અર્પણથી. ૩૮
 અતડ્ય રહી અમલ કરે, દે પ્રતિભાસ પગાર;
 તે માટે નહિ તેહથી, ભાગ્યો સ્નેહ લગાર;
 નહિ સ્નેહ લગાર થયો મળવો, અતડાઈથીજ ઉઠયોખળવો;
 ભુપસાથજ્યાપછી સુભટ્ય, ઉપરીજન એથીરહ્યાઅતડ. ૩૯

વિજય પગારે પાણી વળી, પગમાં અર્ધે પ્રાણ;
 એ કદી મીઠી છાશથી, આંધ્યું પ્રીત અધાણ,
 પુરી પ્રીત અધાણથી પ્રાણદિયે, કવિપંડિતલોકપ્રમાણદિયે;
 ઉપેગે નહિ મિષ્ટ ઉચારવિના, પરિપૂરણ પ્રીતપગારવિના. ૪૦
 માત પિતા સુત સુંદરી, દુશ્મન થઈ રહે દૂર,
 વચન મિષ્ટથી વણસગો, રહે હમેશ હનૂર;
 હરેશ હમેશ હનૂર રહે, મળવા ચિત ખૂબ ખચીત ચહે;
 વળીતેનીજવાણીગમેવદિતા, મનમાં નગમે નિજમાતપિતા. ૪૧
 પરણી નારી પરહરે, દુગવાળી રૂપાળી;
 રાખે શુભકા શુભહોણી, કુખડી કે બહુ કાળી;
 બહુ કાળી અને કુખડી કુલટા, વશિકર્ણ સુશબ્દ વદે સુવટા;
 ધરમાંહિ રહે થઈ ને ધરણી, રહી પીયર પેટ ભરે પરણી. ૪૨
 પેટતણો સુત તે નહીં, પામે પૈસો એક;
 ડ્રિય થઈ ને સુત પારકો, છત બધી પામે છેક;
 છત છેક બધી હરી હાથ કરે, વિગતીથી ઉચાર રૂપા ઉચરે;
 ભરથાર બને બધી ભેટતણો, પરધેર વસે સુત પેટતણો. ૪૩
 વખાણનાં પાણુ વચન છે, વચન સુગીત રસાળ;
 નરનિંદાનાં વચન છે, વચન ગોખરી ગાળ;
 વચનોર્થોજ ગોખરી ગાળ ઉઠે, વચનોર્થોજ અંતર કાળ ઉઠે;
 વચનોક્ષતીક્ષણબાણુતણાં, વચનોજવિશુદ્ધવખાણુ તણાં. ૪૪
 ધર્મ કર્મનાં વચન છે, વચન ફટાણાં કાળ;
 વચનો પ્રભુની પ્રાર્થના, વચન રસીલા રાગ;
 રસીલા શુભ રાગથીરાય રીઝે, ખળવાક્ય સુંણી જનસર્વખોજે;
 વચનો મનભેદક મર્મતણાં, વચનો શુભ ધીરજધર્મતણાં. ૪૫
 ભણે ભણ્યો ભણી ભાતથી, બહુ વિધિ જાણ્યા બોલ;
 વચન ન શિખ્યો વિવેકનાં, તે નર ખરને તોલ.
 ખર તોલ દિસે નર તેજ ખરો, ઉચરે ઉર જેમ ઉઠે ઉભરો;
 જનતોનહિકૃતરીયેજાણ્યો, ભલિભાતવિશેષ ભણે ભણ્યો. ૪૬
 અધિકારી થઈ ઉચરે, કુવચન ઝેર સમાન;
 ભણા ભુંગાને જ્યમ ભણે, સેનાપતિનો શ્વાન;
 જ્યમ શ્વાન ભણે નરનાથતણો, ન મરાય ધકો હડી હાથતણો;
 પાણુ ગાળ વદે જન દૂર જઈ, ઉચરે કટુ જે અધિકારીથઈ. ૪૭
 પંડિત કે પૃથ્વીપતિ, સદગુણી કે શ્રીમંત;
 વિના વિવેક વચન વદે, અધટિત દિસે અનંત;
 અધટિત અનંત અશુદ્ધદિસે, વળી રાજનીતિથી વિરુદ્ધ દિસે;
 મનમાંહિ ગણે જનહીણમતિ, કદી પંડિતક્યધીપૃથ્વીપતિ. ૪૮
 ભણતાં કદી થોડું ભણ્યો, શીખ્યો વચન વિવેક;
 સભા વિષે શોભે ભણો, એ શુભ પામી એક;
 શુભ એક અનેકતણો ઉપરી, નહિ જાણ્યું કારણ જૂઠું જરી,

શુભ વાક્યથી સનજન બેશ બાણ્યો, ભણતાં નર જે કદી
 થોડું ભણ્યો. ૪૯
 શ્વાન ધૂત ને ગર્ધવા, મહિષી ને માંજર;
 કાંટ કાગ અજ સ્વર સુંણી, સઉ નિદે સંસાર;
 સુંણી સર્વ સંસાર ધિકાર કરે, શુક કોકિલનો સતકાર કરે;
 નહિ વાંદ જર જહાનતણો, સ્વરમિષ્ટ નહીંધૂતશ્વાનતણો. ૫૦
 રાજકુમારે રોઝને, કહ્યું ખસીજી આમ;
 પૂછ્યું બીજે પ્રીતથી, માન દીધું શા કામ;
 દીધું માન કહો કુણ કારણથી, કહ્યું કે અપશબ્દ ઉચારણથી;
 રસના અપશબ્દની ટેવ રહે, બગડે મુખ રાજકુમાર કહે. ૫૧
 આવનીં વેણુ વિવેકની, રચી સરસ શુભ રીત;
 વાચી મુજન વિચારશે, પૂરણ રાખી પ્રીત;
 પરિપૂરણ પ્રીતિની રીતથડી, શિખતાં શુધ બુદ્ધિ વધેજ નકી;
 દલપત કહે ભણીભાત ભણી, શુભઆવનીંવેણુ વિવેકતણી. ૫૨

દોહરા.

અધમ વચન અભિમાનનાં, અધમ અનોંતિ વેણ;
 પરનિંદાનાં પાણુ અધમ, અધમાધમ ૧ કુટકણ.
 વચન શુદ્ધ તો વિનયનાં, સત્ય સહિત પાણુ શુદ્ધ;
 પરમશુદ્ધ પરહિતતણાં, વળી નહિ સમય વિરુદ્ધ. ૨
 શુદ્ધ વચન પાણુ સમય વિણ, દિસે વિરુદ્ધ વિશેષ;
 રામનું નામ વિવાહમાં, ગતજીવ પાસ ગણેશ. ૩
 સુંદર ગીત વિવાહનાં, મરણ સમે ન ગવાય;
 કરણા રસમય ફટણાં, ન વિવાહે વખણાય. ૪
 રામનામ પોપટ પદે, અર્થ ન જાણે એક;
 શબ્દ વદે સમન્થા વિના, તે પાણુ સરખો તેહ. ૫
 પાત્ર પરીક્ષા પ્રથમ કરી, વદીયે વચન સદાય;
 પાત્ર હોય પાશેરનું, શેર ન કદી સમાય. ૬
 ઉલટું બગડે પાત્ર એ, વસ્તુ વ્યર્થ વહી જાય;
 પાસે બીજાં પાત્ર પાણુ, બગડેલાં બહુ થાય. ૭
 વચન વિવેક વિચારીને, ઉચરો જે મુખ આમ;
 દુનિઆમાં દલપત કહે, કદી ન બગડે કામ. ૮

આ સાંભળીને રાજએ કવિયોને કહ્યું કે ભાઈ
 વિષે કવિના બોલો.

ભાઈ વિષે.

ભાઈ કદાપિ ભાઈથી, આપ રહે અણુમીલ;
 તોપણ તેનું ભાઈ ને, દુર્ખે દાઝશે દીલ. ૧

ગુજરાતી છંદ.

દુખે દાઝશે ભાઈનું દીલ જેવું,
કદી અન્યનું દીલ દાઝે ન એવું;
સદા કાળ તે સાથ સાચી સગાઈ,
ભલે હોય ભૂડો ભલો તોય ભાઈ. ૨
ભિખે ભાઈ તો ભાઈ ને લાજ આવે;
નહિ લાજતો લોકની લાજ લાવે;
દયા લાવશે દીલમાં તે દુખાઈ,
ભલે હોય ભૂડો ભલો તોય ભાઈ. ૩
કદી તે લડી બોલ બુરા કહેશે,
કદાપિ બિગ્નને કહેવા ન દેશે;
ડરે વીર ન દેખીને વેરવાઈ,
ભલે હોય ભૂડો ભલો તોય ભાઈ. ૪
શિળી હોય જાયા કદૂ લિંગડા છે,
જુડો તોય ભાઈ બીજી તે ભુગ્ન છે;
જુદાઈ ન જાણો દિસે જો જુદાઈ,
ભલે હોય ભૂડો ભલો તોય ભાઈ. ૫
મળે જો ધણા માનવી અન્ય મિત્ર,
ભલે હોય પ્રેમી પુરા ન પવિત્ર;
નહિ ભાઈની તુલ્યતા તો ગણાઈ,
ભલે હોય ભૂડો ભલો તોય ભાઈ. ૬
સગાઈ જુની તોય સોના સમાણી,
નવી પ્રીત તે પીતળે જ્યોત જાણી;
સદાકાળ તે તો નહિ સુખદાઈ,
ભલે હોય ભૂડો ભલો તોય ભાઈ. ૮
થશે ભાઈ ને ઘેર જો રિદ્ધિ સારી,
વળી ભાઈએ આપર જો વધારી;
ફતે આપણી બોલશું તો પુલાઈ,
ભલે હોય ભૂડો ભલો તોય ભાઈ. ૯
લગ્યા તોય લોકો કહે એક લોકી,
સભા મધ્ય જાતાં રહે જોડે સોદી;
વિના જોડે સર્વત્ર લાગે લુખાઈ,
ભલે હોય ભૂડો ભલો તોય ભાઈ. ૧૦
જુઓ આંખની કાનની જોડે જોવી,
જુઓ હાથની પાવની જોડે તેવી;
તથા ભાઈની જોડે શોભે સદાઈ,
ભલે હોય ભૂડો ભલો તોય ભાઈ. ૧૧
પુરકામ જામે નહિ જોડે રાણી,
કહે એક હાથે પડે કેમ તાળી;

નથી રે કશી કાંઈ એમાં નવાઈ,
ભલે હોય ભૂડો ભલો તોય ભાઈ. ૧૨
પ્રીતથીજ માગે કરીને પ્રણામ,
રમાનાથની પાસ દલપતરામ;
રહો વીરની જોડે જુકતે જગાઈ,
ભલે હોય ભૂડો ભલો તોય ભાઈ. ૧૩

દોહરો.

ભાઈ ભલો ભૂડો ભલો, તોપણ તેની તુલ્ય;
જોડે જડે નહિ જગતમાં, મહા ખરચતાં મૂલ. ૧૪

રાજ્યે કહ્યું કે અંગ્રેજ તારીખોના વાર તથા
ગુજરાતી તિથિઓને મળતી તે તારીખો શી રીતે
આવે તે કહેા.

વર્ષ માસ તથા દહાડા વિષે.

અંગ્રેજી વર્ષ—દોહરો.

દિન ત્રણસેં પાંસડ સવા, રાશિ ફરે રવિ બાર;
ચોઈ મિનિટ અગ્યાર વળી, સેકન પણ અગ્યાર. ૧

ગુજરાતી વિષે.

ત્રણસેં ચોપન દિન અવર, આઠજ અડતાળીસ;
મિનિટે વર્ષ મહામદી, છે સેકન છત્રીસ. ૨

અંગ્રેજી વર્ષનો વાર.

૮ ઇસ્વીસનના વારનો, બેઠ કાલું મુંજુ બ્રાત;
સોમ શનિ ગુર મંગળો, સદીની શરૂઆત. ૩
વાર જુઓ જો વર્ષનો, ફરે સવાયો અંક;
પાણુ નહિ તો એક તજિ, સાતે હરે નિશંક. ૪

તારીખ અને વાર—હરિગીત છંદ.

જો આદિગ્ન અકટોંબરે ફેંમા નવંબર પાંચમી,
એપ્રિલ જુલાઈ બીજી તે જુન ચોથી મેની સાતમી;
જૂની અગાટે એજ સપ્ટેમ્બર ડિસેમ્બર તિજ્યે,
દર ચોથી સાલે માર્ચથી એકવાર વધતો લીજ્યે. ૫

તિથિ કાઢવા વિષે—શિર્ષાછંદ.

૧૧ ૨૨ ૩૩ ૪૪ ૫૫ ૬૬ ૭૭ ૮૮ ૯૯ ૧૧૦ ૧૨૧ ૧૩૨ ૧૪૩

પા મા પા પી માં પા પી મેં પા મા પા પી મા;

૧૧ ૧૫૪ ૧૬૫ ૧૭૬ ૧૮૭ ૧૯૮ ૨૦૯

પી: પા મા પા મા મા સ્થાપી, ઇસ્વી સનથી

અઘાપી. ૬.

સન ૧૮૬૩ થી અધિક માસ.

શ્રાવ્યે વૈશા અજ્યે આ, શ્રાવ્યે વૈશા અજ્યે આ;
શ્રાવ્યે વૈશા અજ્યે આ, શ્રાવ્યે વૈશા અજ્યે આ. ૭

ખુલાસો.

ગ્રીષ્મ દેહરાની મતલબ એવી છે કે ઈસ્વીસનના સૈકડાનું પહેલું વર્ષ સોમવાર, અને બીજા સૈકડાનું પહેલું વર્ષ શનિવાર, ત્રીજા સૈકડાનું પહેલું વર્ષ ગુરુવાર, અને ચોથાનું મંગળવાર. એજ અનુક્રમે હમેશાં આવે છે; હાલ આગાહીસમું સૈકડ ચાલે છે; માટે આગાહીસને ચારે ભાગતાં ત્રણવધે માટે ત્રીજુ સૈકડું કહેવાય, તેથી ઈસ્વીસન ૧૮૦૧ નું વર્ષ ગુરુવાર હતું એમ જાણવું. સદી-એકથી સો સુધીનાં વર્ષ. ચોથા દેહરાની મતલબ એવી છે કે સૈકડામાંના જેટલામા વર્ષના વાર જોવા હોય, તેના આંકને સવાયો કરીને, જેટલી પાનો ઉપર આવે, તે બાદ કરવી, અને પાણુ આવી ન હોય તો એક બાદ કરવો, પછી સાતે ભાગતાં જે વધે તેટલામો વાર સદીની શરૂઆતના વારથી જાણવો જેમકે સન ૧૮૭૮ નું વર્ષ કયા વારે બેઠું તે જાણવું હોય તો ૭૮ ને સવાયા કરીએ એટલે હજા થાય; તેમાંથી બેપાણો બાદ કરીને સાતે ભાગતાં ૬ વધે અને આ આગાહીસમી સદી ગુરુવારી બેઠેલી છે, માટે ગુરુવારથી ગણતાં છઠ્ઠા વાર મંગળ આવે માટે અઢારસે ૭૮ નું વર્ષ મંગળવાર બેઠું એમ જાણવું.

હરિગીત જંદનો ખુલાસો—જાનેવારીની પહેલી તારીખે જે વાર હોય તે અક્ટોબરની પણ પહેલી તારીખે હોય; અને ફેબ્રુઆરી, માર્ચ અને નવેમ્બરની પાંચમી તારીખે; ચોથી તારીખે; અને મેની સાતમી તારીખે, આગસ્ટની છઠ્ઠીએ, અને સપ્ટેમ્બર તથા ડીસેમ્બરની ત્રીજીએ, એજ વાર એટલે જાનેવારીની પહેલી તારીખે જે વાર હોય, તેજ વાર આવે, પણ દર ચોથા વર્ષમાં ફેબ્રુઆરી આગાહીત્રીસ દહાડાને હોય છે માટે તે વર્ષમાં માર્ચની પહેલી તારીખથી એકવાર વધારે; મતલબ કે રવિવારી આવતી હોય, તે સોમવારી ગણવી.

શિર્ષાજંદની મતલબ એ છે કે અગ્રેજ વર્ષ માગશર મહિનામાં કે પોસ મહિનામાંજ બેસે છે અને આગાહીસ વર્ષ સુધી આ જંદમાં બતાવેલા આગાહીસ અક્ષરના અનુક્રમ પ્રમાણે આવે છે; તેમાં પપો હોય

ત્યાં પોસ અને મમે હોય ત્યાં માગશર સમજવો. ઈસ્વીસનનાં જેટલાં વર્ષ બ્યાં હોય, તે આંકને આગાહીસે ભાગતાં જેટલા વધે તેટલામો અક્ષર તે વરસનો જાણવો. જેમકે સન અઢારસે ઈશ્યોતેરમું વર્ષ હિંદુના કયા મહિનામાં બેઠું; તે જાણવું હોય તો અઢારસે ઈશ્યોતેરને આગાહીસે ભાગીએ એટલે ૧૬ વધે માટે શિર્ષા જંદમાં સોળમો અક્ષર મમે છે માટે માગશર મહિનામાં તે વર્ષ બેઠું એમ જાણવું. પહેલા પપાથી અગ્યાર અગ્યાર ચઢતા દરેક અક્ષર ઉપર આંક લખ્યા છે તેની મતલબ એ છે કે પહેલા પપાનું વર્ષ શુદ્ધ અગ્યારસે બેસે, અને બીજું વર્ષ ૨૨ મી તિથિએ એટલે વદ ૭ મે બેસે, અને ત્રીજું વર્ષ ત્રીજા અક્ષર ઉપર તેત્રીશનો આંક છે, તેમાંથી ત્રીસ બાદ કરતાં, ત્રણ રહ્યા માટે શુદ્ધ ૩ ને રોજ બેસે, હવે સોળમા અક્ષર ઉપર ૧૭૬ નો આંક છે, તેને ત્રીશે ભાગતાં ૨૬ વધે માટે ૧૮૭૮ નું વર્ષ માગશર વદી ૧૧ બેસે પણ તેરશે બેઠું છે. એ રીતે એક બે દિવસનો ફેર પણ પડી જાય છે, તેનો ભેદ ઝીણો છે, તોપણ ઉપર લખેલી રીત કરતાં બીજી સહેલી રીત મળી શકતી નથી.

બીજા શિર્ષાજંદની મતલબ એ છે કે ઉપલા જંદમાં પપા પછી મમે આવતો હોય તો તે પપાના વર્ષમાં અધિક માસ હોય; આગાહીસ વર્ષમાં સાત અધિકમાસ આવે. ઈસ્વીસન અઢારસે ત્રસદમાં શ્રાવણ અધિક હતો. તે વરસથી ૧૧૪ વર્ષના અધિકમાસ આ જંદમાં બતાવ્યા છે. એ જંદનું ત્રીજુ ચરણ ફરી કરીને ચાર વાર બાલવું એમાં અ હોય ત્યાં અબાદ અને આ હોય ત્યાં આસો જાણવો.

રાગએ ક્યું કે અતિશય હોય તે કેવું કહેવાય તે વિષે જાણો.

અતિશય સર્વ અસાર.

કાહરા.

અતિશય શરમ ધરી રહે, ઉચરે નહિ ઉચ્ચાર;
અર્થ સરે નહીં એહનો, અતિશય સર્વ અસાર. ૧
અતિશય પરોપકારી તે, મોત વગર મરનાર;
કરે વધુટથો વાધને, અતિશય સર્વ અસાર. ૨

૧ બહો પરોપકારી હોય તે વાધ જોવાને પણ બંધનથી છોડવા જાય.

અતિશય દયા દીવે ધરે, દિવે મલિન દેદાર;
 વસ્ત્ર વીંછળતાં પશુ કરે, અતિશય સર્વ અસાર. ૩
 અતિશય સાચું ઉચરતાં, લાજ ન રહે લગાર;
 ચાહો કહે સૌ “ચાડિયો,” અતિશય સર્વ અસાર. ૪
 અતિશય સંતોષી તજે, ઉદ્ધમનો આધાર;
 તેથી શું સાઈં થશે, અતિશય સર્વ અસાર. ૫
 અતિશય કહે ઉડાઉ સહિ, બે અતિ થાય ઉદાર;
 કષ્ટ ભોગવે કરજનું, અતિશય સર્વ અસાર. ૬
 અતિશય સ્નેહીપણું સદા, સૌ સાથે સજ્જનાર;
 દામો દામ દગાય બહુ, અતિશય સર્વ અસાર. ૭
 અતિશય હિંમત હોય તે, કરે કામ અવિચાર;
 મૂર્ખ કહે સૌ માનવી, અતિશય સર્વ અસાર. ૮
 અતિશય વિદ્યાભ્યાસમાં, પામે આયુષ પાર;
 પશુ પુરૂં ન ભણી રહે, અતિશય સર્વ અસાર. ૯
 અતિશય ઉદ્ધોગી નહી, વિરામ લે પણ વાર;
 પછી પોતે માંદો પડે, અતિશય સર્વ અસાર. ૧૦
 અતિશય પરદુષ્ટ દિલ ધર્યે, બળ્યા કરે બહુવાર;
 સ્વપને નહીં સુખની ઘડી, અતિશય સર્વ અસાર. ૧૧

અતિશય ભક્તિ આદરે, વર્ણને વન મોંઝાર;
 નિરૂપયોગી તે થાય નર, અતિશય સર્વ અસાર. ૧૨
 હદમાં સઘળું હોય તે, હીક ગણો સહિ ઠાર;
 દુનિઆમાં દક્ષપત કહે, અતિશય સર્વ અસાર. ૧૩

પ્રશ્નોત્તર.

આ મીઠું કે ખાર છે, કહો ખરું શું નામ;
 થોડું તે મીઠું કહો, ઝાડું ખાર તમામ. ૧૪
 થોડું તે મીઠું સહિ, એ રાખો ઉર યાદ;
 હદથી વધતી હોય તો, સાકર પણ નિસ્વાદ. ૧૫
 ઘણી ટાઢ પણ નહિ ભલી, ઘણો ભલો નહિ ધામ;
 ઘણી રિદ્ધિ કે ભૂખ પણ, દુઃખમય દક્ષપતરામ. ૧૬
 આગળ છોડાં છોતરાં, ઠણીયા છેદને લાગ;
 એ સાધારણ નિયમ છે, ભલેજ વચ્ચે ભાગ. ૧૭
 પછી મહારાજ વિજયસંગજી સાહેબે બધા કવિ-
 થોને યથાયોગ્ય શિરપાત આપ્યા અને કવિ દક્ષપત-
 રામને પોતાના રાજના “કવિરાજ” તરીકે પદવી આપી
 અને સલા બરખાસ્ત થઈ.

इति विजयविनोद प्रकरण समाप्त.

પ્રકરણ ૬ છે.

વેનચરિત્ર.

આળસજન નિષેધ અને પુનર્વિવાહોત્તેજન વિષે.

રાગની દેશીઓ.

આ પુસ્તકમાં ૪૨ દેશીઓ છે. તેમાંની ૧-૨-૩-
 ૭-૨૧ અને ૨૮ મી પિંગળમાં કહેલા ચોપાયા જંદમાં
 પણ વાંચી શકાશે. રાગમાં ગાવાની મરજી હોય તેને
 આ નીચે લખેલી દેશીઓમાં વંચાશે.

દેશી.

દાખલા.

૧ અહો સદાશિવ અહો સદાશિવ બળી તમારી ટેવ.
 ૨ વૈષ્ણવ નથી થયો તુરે, હરિજન નથી થયો તુરે.
 ૩ ખોખલે પડે પત્રજ આપું, મહેતાજીને હાથજ.
 ૪ મામેરું મોંઘા મૂલનું.

૨૪

૫ માતા જસોદા પોદાડે પુત્ર પારણે.
 ૬ માંડે સોનાનું છે બેટું રે, છેલ છખીલા છોગાળા.
 ૭ જન્મળી જીવડે મુક્તીની જુક્તિ ન જાણી.
 ૮ આખા કહેછે સુણ સાહેલી, લાય નાથને વહેલી
 વહેલી.
 ૯ ગુરૂ ગોવિંદને હું નમું, વણજારારે.
 ૧૦ વેદરબી વનમાં વલવલે.
 ૧૧ હોલો હોલી કહેછે રે, પ્રભુ મારી વહારે ચડો.
 ૧૨ વનચર વીરા વધામણી, કહેને ક્યાં થકી આવ્યો.
 ૧૩ વળતી લાડીને શણગારીરે, પીદી ચોળીને પાટ
 બેસારીરે.

- ૧૪ નેણે ઝોલો લાગ્યેરે પનાંને, નેણે ઝોલેરે.
 ૧૫ સપ્તમેર શું કીજે, અનીહરે કે દહાડલા કેમ લીજે.
 ૧૬ જનની છવો રે ગોપીચંદની.
 ૧૭ જમનાં તીરે રે, જ્યેથા વહાલો જમનાંતીરે.
 ૧૮ ફરી હવે કાર્પસ જેવોરે, અમલદાર ક્યાં મળે એવો.
 ૧૯ દવારકાના વાસીરે, વહેલેરા પધારજેરે.
 ૨૦ તુળસી કાષ્ટમાં ભાર ધણેરો મહેતા, માળા મ-
 નની રાખેરે.
 ૨૧ પ્રભુ તને પ્રસન્ન તે કેમ થાશે.
 ૨૨ કુખવન શું તપ કાષ્ટું રે આધાજી એવું.
 ૨૩ સનેહી શામળોરે, માસ નેણાંનો રાણુગાર, સુંદ-
 રસ્યામ રંગીલો શામળો.
 ૨૪ અનીરૂઢીની ઘાડલી.
 ૨૫ મેં ગાયો બ્રહ્મ તે પરમ આનંદથી, કર્મના છવ
 તે મર્મ બોલે.
 ૨૬ વેણુ વગાડી, વેણુ વગાડી, વેણુ વગાડી, વાલીડ
 વેણુ વગાડી.
 ૨૭ આખા કરતી અતી પોકાર, હોરે હઠીલા રાણા.
 ૨૮ અલખેલીરે અંગે માત, જ્યેવાને જઈએ.
 ૨૯ ગણેશ વધાવાના ગીતની દેશી.
 ૩૦ હૈએ બોળામાં લીધું ખાસડું.
 ૩૧ વરકન્યા બેઠાં છે એક પાટેજી.
 ૩૨ અમે ઈંદરીઆ ગઢ છતાંરે.
 ૩૩ વળી વેગે વહેલા પધારજે, લાલ ગોવર્ધન ધારીરે.
 ૩૪ ખજુરીના વીંઝણા ડાંડી દાંતનીરે.
 ૩૫ ભયો ભયોરે રતનાગર ગાજેછેરે.
 ૩૬ માતા જસોદા પૂછેરે રાયવર કેમ પોખ્યારે.
 ૩૭ ગણેશ પાટ બેસારિયા, ભલાં નિપજે પકવાન.
 ૩૮ છરે માણીગર બંદલા.
 ૩૯ મોહનજીએ મોકલ્યુરે મેંસાળું.
 ૪૦ વાંદ્રું વીહલેરે, પાલવ નવ ઝાલો.
 ૪૧ પ્રાણીયા લજલેને કર્તાર, આતો સ્વપનુંછે સંસાર.
 ૪૨ જે હરીહરા જે હરીહરા.

ભાગ ૧ લો.

પદ ૧ લું—દેશી ૧ લી.

- પ્રથમ પ્રણામ કરે કરજેડી, ગૌરી પુત્ર ગણેશ;
 શુભ પગરણમાં સમરે જેને, સુર નર ગને સુરેશ. ૧
 મંગળ કરે અમંગળતું, છે એની એવી ટેવ;
 અવળાતું સવળું કરી આપે, એવો દુદ્ધન દેવ. ૨

ભાગ્યું ધર સાણું કરી આપે, રાંડ્યાનું મંગલે;
 એ બેસે ત્યાં સૂતક કે કાંઈ, આભાડેટ ન આવે. ૩
 લાડુ દેખે ગીત સાંભળે, ત્યાં તે જાય સ્વછંદી;
 રૂએ કુટે ત્યાંથી રહે અળગો, એવો છે આનંદી. ૪
 જ્યાં જઈ બેસે ત્યાં વિવાનાં, વાળાં છત્રીશ વાગે;
 ભાત ભાતનાં ભોજન ભાસે, ભૂખ સરવની ભાગે. ૫
 બ્રાહ્મણને અને ગણપતિને, દોસ્તી છે કહી દેખાડું;
 બ્રાહ્મણને લાડુ ભાવે, લખોદરને પણ લાડુ. ૬
 રામનામ કરતાં છે રૂડું, શ્રીગણપતિનું નામ;
 વિવાહમાં બહુ વિપરિત લાગે, જે કહિએ ભાઈ રામ. ૭
 દયા કરે દુદ્ધાળો તો, લલી લણુમ મંગળ ભાષા;
 માટે હું મુખથી માગુંછું, પુરો અમારી આશા. ૮
 વળતી વંદું વાગદેવીને, જે કવિજનની માતા;
 પ્રતાપ જેનો પામી કવિજન, પ્રસિદ્ધ થયા પંકાતા. ૯
 ઉત્તમ પદવી એવી આપે, મળે નહીં શિર સાટે;
 ગરિય તવંગર સૌ સંસારી, કવિતાનો રસ ચાટે. ૧૦
 સેવક જનને સુવર્ણનો તે, અખુટ ખગ્નનો આપે;
 સંકટ તો તેને રહે શેનું, જે માથે કર થાપે. ૧૧
 અમર રહે કારતિ વળી એવું, મુખમાં અમૃત મૂકે;
 હળી પંડે નાણાના ઢગલા, જ્યાં તે થા કહી થુંકે. ૧૨
 સરસ્વતીનો મહિમા મોટો, એનું અકળ સ્વરૂપ;
 અમર ક્યાં કવિયોને એણે, ભુંસાઈ ગયા કઈ ભૂપ. ૧૩
 શ્રોતા સજ્જન લોક તમે સહિ, શુણ્ણને રાખી ધ્યાન;
 સરસ્વતીનું સ્મરણ કરી કહું, વેનતણું આખ્યાન. ૧૪

પદ ૨ જી.—દેશી બીજી.

શુણ્ણને સલાસદો સારા, શુણ્ણને સલાસદો સારા;
 વેનચરિત્ર શુણ્ણનારા, શુણ્ણને સલાસદો સારા. ૧
 ચતુર જ્ઞાતિ ચિતપાવન, બ્રાહ્મણ પૂનામાં પ્રખ્યાત;
 નિર્મળ ચિત મોરોઆ નામે, યજુર્વેદી વિખ્યાત. ૨
 ધન દોલત ને ઉત્તમ ધંધો, પુત્ર તથા પરિવાર;
 નાત જાતમાં નામ વડુ, સન્માન કરે સરકાર. ૩
 બાયાંબાઈ પુત્રી બહુ ડાહી, હતી બાળ રંડા તે;
 પણ તેને બહુ પ્યારી ગણતા, પ્રાણ સમાન પિતાતે. ૪
 વેદ ધર્મમાં મનની વૃત્તિ, શિવ પૂજન પર પ્રીત;
 સંધ્યા સ્નાન સદૈવ કરે, વળી ગાયત્રીજપ નિત્ય. ૫
 શાણા સદ્ગુણો શાસ્ત્રી પાસે, વંચાવે વેદાંત;
 કોઈ સમે સ્મૃતિયો વંચાવે, ભાગે મનની બ્રાંત. ૬
 કુટુંબ સહિત સદૈવ બિરાજી, કથા શુણ્ણે શ્રાવણી;
 મિત્રો પોતા પાસે બેસે, સ્ત્રીઓ સમીપમાં સ્ત્રીની. ૭

એક સમે વંચાવી એણે, મનુસ્મૃતિ સ્વેચ્છયે;
પુનર્વિવાહતણું પ્રકરણ, આખું નવમે અધ્યાયે. શુ. ૭
જાસદમે ને સડસદમે બે, શ્લોક શાસ્ત્રીએ વાચ્યા;
અર્થ શુણી શાસ્ત્રી પ્રયે, મેરોળા બોલ્યા વાચ્યા. શુ. ૮
એ બે શ્લોકતણો શાસ્ત્રીજી, લણો ફરી ભાવાર્થ;
કહો પછી તે શાસ્ત્રીજીએ, સંક્ષેપે શ્લોકાર્થ. શુ. ૯
રાજા વેને દિગ્ગતિયોમાં, સખત હુકમ ફરમાવી;
નાતજાતનેનિયમ ન રાખ્યો, વિધવાઓ પરણાવી. શુ. ૧૦
ત્યારે દિગ્ગ વિદ્વાનોએ પણ, રનિયોગ રાહ ચલાવ્યો;
મિશ્રિતવર્ણધવાનોરસ્તો, એમ ફરી અટકાવ્યો. શુ. ૧૧
શુણી મેરોળા વળી વદે, એ તો મોટું આશ્ચર્ય;
નિયોગ રસ્તો છેક નહારો, કેમ કરે રદિગ્ગવર્ચ. શુ. ૧૨

પદ ૩ શુ.—દશી ત્રીજી.

પરણ્યા વિનાજ પ્રજા ઉપજાવે, એક નહીં તો બીજેજી;
એ વ્યભિચારનો ચાલ નહારો, ખેદ ધરો કે બીજેજી. ૧
શા માટે તેસ્મૃતિયોમાંલખ્યું જે આમ કિધે નહિ પાપજી;
કળિજીગરતાં સતજીગના ધર્મ, ઉત્તમ કહોછો આપજી. ૨
એ રીત કરતાં તો પુનરવિવાહની રૂઝી લાગે છે રીતજી;
જંગલો જન પણજે સાંભળે તો, ખેદજ પામે અચિતજી. ૩
એવા સમયમાંહિ સ્વચ્છાતિમાં શું, વર ન મળ્યા વિધવાનેજી;
સંકર વરણુ શામાટ કર્યાં, એવી જરૂર હતી શી રાજાનેજી. ૪
અહો શાસ્ત્રીજી કહો મને, એતે વંશ ક્યાનો રાજાજી;
શા માટે એમ તેણે સૌની, મૂકાવી કુળની માગજી. ૫
ક્યા પુરાણ વિષે તે રાજા, વેનતણી છે વાતજી;
વળી વિશેષ વિસ્તારી મને, સમજાવો સાક્ષાતજી. ૬
શુણીને સંશય કાંઈ રહે નહિ, પૂછવું ન પડે ફરીનેજી;
એવી રીતે સમજાવો શાસ્ત્રી, મુજપર કહણા ફરીનેજી. ૭
શાસ્ત્રની વાતો શુણતાંજ આરા, પાવન થાશે કાનજી;
ભાગ્ય લલાં જે મને તમે મળીયા, વિપ્ર વડા વિદ્વાનજી. ૮
તે શાસ્ત્રીને સરસ્વતીએ, દિધું હતું વરદાનજી;
હું હાજર થઈ રહીશ, તમે જ્યાં ધરશે મારું ધ્યાનજી. ૯

૧ નિયોગધર્મ. અર્થાત્ પુનર્વિવાહ નિયમ મનુસ્મૃતિમાં નિર્ધારિત છે.

મ. પુનર્વિવાહ નિયમ મનુસ્મૃતિમાં નિર્ધારિત છે. ૬૬ ॥

સમહીમાલેલાં રાજા રાજા પુરા

વળાના નિર્ધારને વળાના પાત્રેતલ: ॥ ૬૭ ॥

૨ વિધવા બીજા પુરુષથી પુત્ર ઉપજાવે તે. ૩ ઉત્તમ દિગ્ગ.

૪ મનુ: ॥ વસ્તવ્ય: પ્રમીતસ્ય દ્વિવસ્ય વ્યાજેત્ય વ્યા

૫ વર્મણ નિર્ધાર્યાં સ લેય: કન્યકાવત્ ॥ ૧ ॥

રમરણ કરું શાસ્ત્રીએ ત્યાંતો, સરસ્વતી સાંભરીમાંજી;
કેમ તમે સાંભરી મુજને, એમ મુખે ઉચ્ચાર્યાંજી. ૧૦
શાસ્ત્રી કહે આ અગમ્ય વાર્તા, જ્યાર્થ હું નવ જાણુંજી;
જે દેવી મુજ જીએ વસે તો, વેન ચરિત વખાણુંજી. ૧૧
જંગલના પછી જીએ વશાં, અને આખું જ્ઞાન અખુદેજી;
મુખથીવાણી એમ છૂટી જ્યમ, ગંગાનો પ્રવાહ ખુદેજી. ૧૨

પદ ૪ શુ.—દશી પહેલી.

પવિત્ર પ્રજા લલો તમે પૂજ્યો, છે સૌને સુખકારી:
શાસ્ત્રતણી વાતો સાંભળતાં, શુદ્ધ થાય સંસારી. ૧
વેનતણી વાતો સંક્ષેપે, છે શુકદેવે ગાઈ;
સ્કંધ ચતુર અધ્યાય ચૈદમે ભાગવતમાં છે ભાઈ. ૨
વેદ પુરાણતણી વાતો શુણી, કરીએ પવિત્ર કાન;
આ સંસાર અસાર વિષે, ભાઈ સાર ન એહ સમાન. ૩
પવિત્ર જનનાં ચરિત મુનિજન, લખી ગયા નિરધાર:
શાસ્ત્ર વિષે સંક્ષેપ લખે, પછી કવિ કરે વિસ્તાર. ૪
સાત શ્લોક ઉપરથી વ્યાસે, ભાગવત પુરાણ બાખ્યું;
પાણિનિયે પણ ચૈદ સૂત્ર પર, રચ્યું વ્યાકરણ આખું. ૫
બાળ ચરિત ચતુર્ભૂજનું, નરસંયે જેમ વધાર્યું;
આખાહરણ અસલ ઉપરથી, પ્રેમાનંદે વિસ્તાર્યું. ૬
વિક્રમ ચરિત વિસ્તાર્યું છે, કવિ શામળભટ્ટ શાણે;
એમ બિજાં આખ્યાન કર્યાં, કવિયોએ કાંઈ ટુકાણે. ૭
તેમજ આજ તમે પુછ્યું, તો, મરજી થઈ છે મારી:
પૃથુરાજના પિતાતણી, હું વાત કહું વિસ્તારી. ૮
ચોવિસ જન્મ ચતુર્ભૂજ કરા, શાસ્ત્રો કહે છે સાર;
તે મધ્યે પૃથુરાજ ગણ્યા છે, ઈશ્વરનો અવતાર. ૯
જેના અંગથી ઈશ્વર જન્મ્યા, એથકો કોણ પવિત્ર;
માટે તેનું મનમાં લઈને, ચરચું હવે ચરિત. ૧૦
બ્રહ્માના સ્વપ્નજામનું, અર્હિભતિપુરી ગદ જોનો;
તેનો પ્રિયવ્રત પુત્ર થયો, ઉત્તાનપાદ સુત એનો. ૧૧
ધ્રુવનામે ઉત્તાનપાદ, રાજાનો પુત્ર પ્રમાણ;
તેનો વત્સર પછી પુષ્કારણ, સર્વ પ્રકાર મુજણ. ૧૨
પુષ્કારણનો વ્યુષ્ઠ થયો, ને સર્વ તેજ સુત તેનો;
પછી મનુઉત્સુક અનુક્રમથી, પછી અંગ થયોસુત એનો. ૧૩

પદ ૫ શુ.—દશી ત્રીજી.

અંગની અંગના નામે સુનીયા, સંતાન તેને ન એકજી;
દેવની માનતા તીરથ ને વ્રત, કીધા ઉપાય અનેકજી. ૧

યથાર્થ વિધિયે યજ્ઞ કર્યા બાદ, પણ ન થયું સંતાનજી;
ભૂપ ભવનમાં બ્રહ્મસભા ભરી, પ્રશ્ન પુછે રાગનજી. ૨
સર્વ કહોછો જે યજ્ઞ કિધે, મન કામના પુરણ થાયજી;
મારી મજ્જા નથી પૂર્ણ થતી તેનું, કારણ શું કહેવાયજી. ૩
વિપ્ર સભાએ વિચાર કરી, પછી ઉત્તર આપ્યો એવોજી;
હે નૃપતિ હૃતદ્રવ્ય તમારું, લેતા નથી દ્રાઘ દેવોજી. ૪
શું જાણીએ એનું દુષણ શું છે, કેમ ગણે અપવિત્રજી;
રાય કહે રમારો દોષ બતાવો, છો તમે મારા મિત્રજી. ૫
વળતી વિશેષ વિચારીને વિપ્રો, બોલ્યા ત્યાં એવો બોલજી;
જે જનને પેટે પુત્ર નહીં હોય, તે જન નીચને તોલજી. ૬
એહના ધરતું અન્ન કે પાણી, દેવો કદી નથી લેતાજી;
પરણ્યા વિનાનાં કે પુત્રવિનાનાં, સ્વર્ગમાંપણ નથી દેતાજી. ૭
ઉડી પ્રભાતમાં એવા મનુષ્યનું, મુખ ન જુએ નરનારીજી;
પુત્રવાળું તેજ ગણવું પનાવું, હોય ભલે બાખારીજી. ૮
નર હોય કે કદી નારી હોય તે પુત્ર વિના પાપીજી;
એજ કારણથી હવિષ્ય તમારું, અલ્પ લેતા નથી ધણજી. ૯
રાયે કહ્યું મને યજ્ઞ કરાવો, પુત્ર પ્રસવને માટજી;
વિપ્રોએ યજ્ઞ કરાવીને દાળ્યો, અધિપતિનો ઉચાટજી. ૧૦
યજ્ઞ પ્રસાદિ રાણીને જમાડી, પ્રસવ થયો એક પુત્રજી;
પરશાળ મધ્યે પારણું બાંધ્યું, શોભ્યું તેનું ધરસત્રજી. ૧૧
પુત્ર પ્રસવથી નવેનિધ પામ્યાં, હૃદય રિક્તયાં એવી રીતજી;
આનંદથી મોટો ઉજવ્ય કીધો, ગાય રામાઓ ગીતજી. ૧૨

પદ ૬ હું—દેશી ચોથી.

જીરે આજની ધડી રૂડી જાણીએ,
રાજા અંગ ઉમંગ ન માય, કુંવર જાયો રાણીએ;
જીરે શોભા સરસ શી વખાણીએ,
બહાલાં તરફ વધામણી જાય. કુંવર. ૧
જીરે તરીયા તોરણ ટોદે બાંધીયાં,
ગાય માનની મંગળ ગીત; કુંવર.
જીરે મીઠાં ભોજન ભલાં રાંધીયાં,
તેડ્યાં રનેહી સગાં રૂડી રીત. કુંવર. ૨
જીરે સાકર વહેંચે છે સર્વને,
વાળે દોલ નગારાં નિશાન; કુંવર.
જીરે રાજા પોતે તજી ગર્વને,
પ્રીતે વહેંચે છે ફેફળ પાન. કુંવર. ૩

૧ નાગકર્ણ્ય । હૃતાદેવાનગૃહ્ણાંતેઘૃત્વિર ॥

સદસત્યતત્ત્વો ભૂતલેષ્વર્યાશ્રિતઃ ॥ ૩૦ ॥ નરદેવ-
હિમાતા નોષતાવ ત્વમનાકસ્થિતઃ ॥ અન્ન્યેષામ-
કલમચંચાદેઽસ્તુ મમજઃ ॥ ૩૧ ॥

જીરે માળી લાલ્યો ફૂલ જાખડી,
ગુથી હાર તોરા મોટા ગુજ; કુંવર.
તાને દાન દીધાં ઘણાં તે ધરી,
ગર્યાં સૈકે નાણાં તે તો તુજ. કુંવર. ૪
જીરે બંધ છુટ્યા બંધિવાનના,
દ્રાઘને રંચ રહ્યો નહિ શોક; કુંવર.
જીરે રાગ થયા રૂડા ગાનના,
આવે ટોળે મળી મળી લોક. કુંવર. ૫
જીરે ભાટ ચારણને ભલાં ભલાં,
આપ્યાં શેલાં પાધડી સીરપાવ; કુંવર.
દાસ મેડી જરખાં ઝળાંઝળાં,
કીધા કેસરના છંટકાવ. કુંવર. ૬
જીરે ફેરે હસ્તુરી ને કેવડો,
ચંપા જન્ય ચંચલી ગુલાબ; કુંવર.
જીરે હરખ વધ્યો વિવા જેવડો,
મેલી મંડપમાં ફૂલ જાખ. કુંવર. ૭
જીરે શેરી વળાવીને સજ કરી,
રોખા આંગણે કેળોના થંભ; કુંવર.
જીરે દારે પતાકા ધજ્જ ધરી,
ધર્યા ચળકતા કનકના કુંભ. કુંવર. ૮
જીરે શેરી વચ્ચે ફૂલ વેરીયાં,
શણગારી શોભાવ્યું ગામ; કુંવર.
સોના ઝરીએ તે નાળ વધેરીયાં,
દીધા દાઢીને મહો માગ્યા દામ. કુંવર. ૯
આપે આશીષ અધિક ઉમંગથી,
ધરી પ્રેમદા પ્રેમ અપાર. કુંવર.
ભલે ઉપજ્યો અંગના અંગથી,
સદા જીવજી સુનિથા કુમાર. કુંવર. ૧૦
કરજી માત પિતાની સેવા ધણી,
કરજી પ્રેમથી પર ઉપકાર; કુંવર.
ભલો ભાગ્યશાળી ભૂમિમાં બણી,
થાજી લાખો પ્રજા પાળનાર. કુંવર. ૧૧
કીર્તિ દેશ વિદેશ વધારજી,
નવે ખંડમાં રાખજી નામ; કુંવર.
તારા સંકલ્પ દેવ સુધારજી,
દેછે આશીષ દક્ષપતરામ. કુંવર. ૧૨

દોહરો.

પુત્ર ધરીને પારણે, મનમાં હરખે માય;
દોશો હોશો હેતથી, શુભ હાલરડાં ગાય.

પદ ૭ મું.—દશી પાંચમી.

માતા બાળક ને બેસારી પ્રેમે પારણે,
 ઉજળાં વસ્ત્ર ધરાવી ઠીક બનાવી દાઢ;
 બાળાપણમાંથી અભ્યાસ કરાવ્યા કરણે,
 આપે અક્ષરનો સૌભાગ્યવતી શુભ પાઠ. માતા. ૧
 ગુણવંતી મન હરખે નિરખી ગોરા ગાલને,
 રૂંદ બાળક તો હર્ષો હર્ષો હાલરડાં ગાય;
 અલો લોલો હાલ ખમા લાડકડા મારા લાલને,
 દુખડાં લઉં તારાં એમ કહી કહી અરધી થાય. માતા. ૨
 મારો મોંઘા છે છોટો કાલે મોટો થશે,
 એવા દિવસ મને દેખાડે દીનનો નાથ;
 ભાઈ મારો સઉથી ભડી ભાતે ભણુવા ગણુવા જશે,
 લઈને લેખણુ ખડિયો પાટી પુસ્તક સાથ. માતા. ૩
 બેઠી દાળીને સાંગામાંની સોહામણી,
 ખેચે રેશમ દોરી ખૂબ લડાવે લાડ;
 દેખી કાંતિ કુંવરની અતિ રૂડી રણિઆમણી,
 મનમાં પૂરણુ માને પરમેશ્વરનો પાડ. માતા. ૪
 આપી ચાલણુગાડી ચતુરા શિખવે ચાલવા,
 ચટક ચટક ચાલે પગ કંકુરણુ વાલ;
 થેઈ થેઈ રાખીને આપે આંગણીઆ જાલવા,
 આપે છાતીમાં આણીને અદકું વહાલ. માતા. ૫
 નિર્મળ જળ જાડું લઈ નદવરાવે નિરાંતથી,
 રૂડાં રંગ ભર્યા દેખાડે ચિત્ર વિચિત્ર;
 આપે મેવાને મિઠાઈ ખાવા ખાંતથી,
 વળી કાંઈ વિધ વિધનાં આપે નહાનાં વાજિંત્ર. માતા. ૬
 આપે મોર ચંકાર ચરકલી હાથીદાંતની,
 ધુંધરો ધણુણુ બળવી રાખે છાતું બાળ;
 હાથી ઘોડાને પૂતળીયા ભાત ભાતની,
 માગે ચાદો તો પાણીનો પૂરે થાળ. માતા. ૭
 આપે ભમરડી ચકરડી કાચલ ફેરવે,
 દેખી સરસ રમકડાં બાળક રાજ થાય;
 ચતુરા ચપટી બળવે કર આંગણીને ટેરવે,
 હરખ પમાડી તાળી પાટી ગરખી ગાય. માતા. ૮
 શિખવી ભાષા શુદ્ધ મટાડે બોલી તોતળી,
 શિખવે કાકા કાકી મામા મામી નામ;
 ગણુતાં એક થકી સૌ સુધી શિખવે છે વળી,
 ફરતી ફરતી ને વળી ફરતી ધરનું કામ. માતા. ૯
 શિખવી કક્કાના અક્ષર પદ જુદાં પાડિયાં,
 શિખવે પંદર તિથિ ને પૂરા સાતે વાર;

શિખવે બાર મહીના ખટરતુને પખવાડીયાં,
 શિખવે નક્ષત્રો સત્યાવિશ રાશી બાર માતા. ૧૦
 નહિ શીખે તોપણુ માતા તેને મારે નહીં,
 બીજા બાળક લાવી સરખા સરખી જોડ;
 તેની સાથ રમાડે પ્રેમવતી પાસે રહી,
 વધતું કાણુ ભણે એમ કહી કરાવે હોડ. માતા. ૧૧
 કુંવરજી ધણું જીવો કુળનો દીવો તું થશે.
 નવજુગ નામ રહે એવાં કાંઈ કરજે કામ;
 તારાં જન્મચરિત્ર ગણીને ત્રથો ગુંથશે,
 જન મન રંજન કવિતા રચીને દલપતરામ. માતા. ૧૨

પદ ૮ મું.—દશી પહેલી.

સંભાળી રાખે સુતને જેમ, જડયું રાંકને રત્ન;
 લાડ લડાવે અને રમાડે, પૂરણુ કરે પ્રયત્ન. ૧
 બહુ ચંચળતા બાળપણથી, જેતાં સરસ જણાય;
 રૂપાળો સુત રમતો જોઈને, રૂઢ્યે હરખે રાય. ૨
 કિશોર વયનો કુંવર થયો ને ભણુતર પણ બહુ ભણીયો;
 વામા ને દક્ષિણાજ નામે, પરાણો બે પદમણીઆ. ૩
 ધનુર્વિદ્યા ધીમંત શિખ્યો અને, મધ્ય વિદ્યા પણ માંડે;
 ઉન્મત પણ એનાથી લડતાં, પ્રાણુ પલકમાં છાંડે. ૪
 વિશ વરસની વયમાં આવ્યો, દુસ્મન ડરપે દેખી;
 રાજ કાજમાં દટી રાખે, પિતાનું ઘડપણુ પેખી. ૫
 અવની ઉપર એ કહેવાયો, પ્રયત્ન પરાક્રમી પૂરો;
 કાઈનો પણ અંકુશ નહિ એને, સ્વતંત્ર એવો શૂરો. ૬
 માત પિતાની તો મર્યાદા, રાખે રૂડી રીત;
 બ્રાહ્મણ ઉપર ભાવ ધરે ને, પ્રજા ઉપર પણ પ્રીત. ૭
 જગત વિષે જુના ધારા કાઈ, દુષ્ટદાયક જો દોષ;
 તે ફેરવવાને તતખીરથી, કરે ઉપાય અલેખે, ૮
 સાર અસાર વિચાર કરીને, શુભ કરવાનું ધાયું;
 પછી પોતાનો મમત ન મૂકે, કરે ન કાઈનું વાયું. ૯
 બોલ્યા તે તો બોલ પળાવો, એવો સ્વભાવ એને;
 જો કાઈ તેનો હુકમ ન માને, તો બહુ દોડે તેને. ૧૦
 કપટ ભરી કાઈ વાત કરે તો, તરત કળી લે તેહ;
 વદતાં વાદ વકીલને બાંધે, એવો ચંચળ એહ, ૧૧
 કુંવર પદે નૃપ વેન હતો, અધિપતિ તો રાજ અંગ;
 એવામાં એક બનાવ બનીયો, ઉચ્ચ એહ પ્રસંગ. ૧૨

પદ ૯ મું.—દશી ત્રીજી.

રાજ ગુરૂ રૂપિકેશ્વર નામે, વિશેષ વિદ્યાવંતજ;
 તેની નિશાળે ભણુતર ભણુવા, આવે શિષ્ય અનંતજ. ૧

વેન કુંવર પણ ત્યાંજ જતો, ભણતર રૂઠું ભણવાય;
 તે ગુરૂ પાસે તમામ શિખેલો, ગણિત રૂઠું ગણવાય. ૨
 વૈદક જ્યોતિષ ને વ્યાકરણ, શિખ્યો કવિતા પણ સારીય;
 રાજનીતિ ઈતિહાસાદિ ત્રીદે, વિદ્યાએ લીધી ધારીય. ૩
 ગુરૂની અને ગુરૂપત્નીની, સદા કરી બહુ સેવાય;
 રાજકુંવરને ગુરૂ રનેલી તે, પુત્ર પિતા જેવાય. ૪
 તે ગુરૂને સંતાન નહીં તેથી, મનમાં રહે ઉદાસીય;
 નાથ સમીપ નિસાસા નાંખે, નાર થઈ નિરાસીય. ૫
 દંથ કને વળી એમ કહે, ધિક આળ વિના ધરખારય.
 પુત્રીજાં જો કરી એકજ હેાય તો, સદગ થાય સંસારય. ૬
 જઈ જઈ મસ્તક નિત્ય નમાવે, અનેક દેવો આગેય;
 એકજ પુત્ર કે પુત્રિ આપો, મુખથી એનું માગેય. ૭
 પછી સંતાન ગોપાળતણા, ગુરૂએ બહુ જપિયા જાપેય;
 પત્નીએ એક પુત્રી પ્રસવી, તે તપને પરનાપેય. ૮
 પુત્ર પ્રસવ કરતાં પણ વધતો, એથી થયો આનંદય;
 મનમાં જાણ્યું જે મુજ ઉપર, રીઝ્યા બાળમુકુંદય. ૯
 જાત કરમ જુગતીથી કીધું, તોરણ બાંધ્યાં ટોરેય;
 મંગળ ગીત ભણાં ગવરાવ્યાં, કીધા આજ્ય કેરેય. ૧૦
 વધાર્થનાં વાળાં વગડાવ્યાં, સાકર વહેચી સહુનેય;
 સગાં સંબંધી ને શિખ્યોને જમાડીયા જન બહુનેય. ૧૧
 સ્તુતિ કરી પરિપૂરણ માન્યો, ઈશ્વરનો ઉપકારય;
 દેવ ભલે આ દીકરી દીધી, સદગ થયો અવતારય. ૧૨

પદ ૧૦ મું—દેશી છૂટી.

મળી માતપિતા મુખ યોલેરે, દેવ ભલે દીધી દીકરી;
 ધેર રાંક રતનને તોલેરે, દેવ ભલે. ૧
 ઉપજાવે આનંદ એવીરે, દેવ ભલે;
 જાણીયું છવ જેવીરે, દેવ ભલે. ૨
 સાચવશું સારી રીતેરે, દેવ ભલે;
 પાલણુ કરી પૂરણ પ્રીતેરે, દેવ ભલે. ૩
 નેણાં હરખે છે નરખીરે, દેવ ભલે;
 શાભે સુરકુંવરી સરખીરે, દેવ ભલે. ૪
 ધન્ય ધન્ય અવતાર અમારેરે, દેવ ભલે;
 પરિપૂરણ પાડ તમારેરે, દેવ ભલે. ૫
 ધન્ય ધન્ય ધડીને દહાડેરે, દેવ ભલે;
 ઉજળો અવસર દેખાડોરે, દેવ ભલે. ૬
 માતીડે મેહુલા વુઠ્યારે, દેવ ભલે;
 ત્રિભુવનપાતિ અમને તુઠ્યારે, દેવ ભલે. ૭
 સોનાના સરજ ઉપારે, દેવ ભલે;
 મનનાજ મનોરથ પૂરારે, દેવ ભલે. ૮

દિલ દિલ લાખ દિવાળીરે, દેવ ભલે;
 મન ભાવતીનું મુખ ભાળીરે, દેવ ભલે. ૯
 રંગે રૂડી રૂપાળીરે, દેવ ભલે;
 દેખાશે હાપણુવાળીરે, દેવ ભલે. ૧૦
 ભણતર ભણશે ભલી ભાતેરે, દેવ ભલે;
 સદગુણી સખીયો સંઘાતેરે, દેવ ભલે. ૧૧
 કાંતી કવિ મુખ હહેવાશેરે, દેવ ભલે;
 ગણિ ગણિ લોકો જશ ગાશેરે, દેવ ભલે. ૧૨

પદ ૧૧ મું—દેશી પહેલી.

વિષે તે પુત્રીનું પાડયું, વિરજન કુંવરી નામ;
 ગુરૂ પુત્રી પામ્યા તેથી હરખયું આખું ગામ. ૧
 ચંદ્રજા દિનદિન વાધે તેમ, વધવા લાગી આળી;
 તન મન ધનથી માત પિતા, તેને રાખે સંભાળી. ૨
 ચાર વરસની વય થતાં, નિશાળે ભણવા મૂકી;
 એક વરસમાં અનિશય શીખી, ચિત્તથી જાય ન ચૂકી. ૩
 રાજકુમારી કરતાં તે, દીસે ઝાઝી રૂપાળી;
 એની તુલ્ય થાય અસરા, ભૂપ રહે સહી ભાળી. ૪
 પાંચ વરસની વય થઈ પણ તે, આઠ વરસની લાગે;
 ઉત્તમ કુળના પણ આવીને, એ કન્યાને માગે. ૫
 સ્વામી આગળ સાધવી કહેછે, ગુણો ભલા ભરથાર;
 આજ આપણી વૃદ્ધ અવસ્થા, તનનો નહિ નિરધાર. ૬
 બહુ લાખેણા લાવો લઈએ, પુત્રીને પરણાવી;
 સોરો દહાડો નજરે જોઈએ, સગાં સરવ તેડાવી. ૭
 મંગળ પગરણ માંડીને, નિજ નાત બધી નોંતરશે;
 નાણું ખરચી હાથ ઠારીએ, કિરતી પ્રસિદ્ધ કરીએ. ૮
 એવો દહાડો કદી ન દીડો, મેં આખી ઉમરમાં;
 માટે તે જોવાની મુજને, ઈચ્છાએ અંતરમાં. ૯
 માટી થાતાં ઉંચા કુળનો, વર સાંપડશે ક્યાંથી; ૧૦
 એવા વરતો પરણી એસે, નહાની ઉમરમાંથી. ૧૦
 મોડ ધાલી રામણ દીવો લઈ, હું કદીએ નવ ચાલી;
 કશાએ લહાણુ કદી નવ લીધી, જનમી જગમાં દાલી. ૧૧
 એ રીતે વિચાર કહોતે, નાથે મનમાં લીધો;
 ઉત્તમ કુળનો વર શોધી, પુત્રીનો વિવાહ કીધો. ૧૨

પદ ૧૨ મું—દેશી ચોથી.

વળતી વીવા કર્યો રૂડો વર જોઈ,
 મનમાં એમ જાણે માત તાત, ઉત્તમ દહાડો આજનો.
 લગ્ન દિવસ જોઈ નીરધારીયો,
 ભલાં વસ્ત્ર વહેંચ્યાં ભાત ભાત. ૧

ઘણા સોનાના ઘાટ ધણવીયા,
 ધામ રંગી ક્યાં જાતકાર.
 કંકુ છાંટી કંકાતરી મોકલી,
 સગાં સ્નેહિ તેડાવ્યાં અપાર.
 સ્ત્રી મંડપની સ્વના ધણી,
 દેખી દેવ રહે મોહ પામી;
 પ્રભ સહિત રાગની સહાયતા,
 પછી શોભામાં શી રહે ખામી.
 નાણું ખરચતાં કસર કરી નહીં,
 જાણી ધન્ય ઘડી ધન્ય વાર:
 ફરી ફરીને આ અવસર નહિ મળે,
 એમ જાણી થયાછે ઉદાર.
 જન આવી ન્યારે ઘર આગણે,
 હોંશે વરસાવ્યા મોતીના મેલ:
 ચાલી પ્રીતથી પ્રેમદા પોંખવા,
 થાય દંપતિ પુલકિત દેહ.
 આઘ્યા સાજનમાં સુખા સાહેબો,
 આઘ્યા ઉમદા અમીર વણર:
 રાણી સહિત રાગણ પધારીયા,
 મોટા જનથી ભરાયું મંદિર.
 હાથી ઘોડાની હાર ઉભી રહી,
 સ્થ પાલખીના નહિ પાર:
 કન્યાદાન દિધું ઘણા કોડથી,
 સારા સારા સગ્યા શણગાર.
 મોડ ઘાલી ચાલી નારી મલપતી,
 કોંટે ચોરીમાં પીરસ્યો કંસાર;
 જાણે સ્વર્ગના સુખની સિમા મળી,
 પામ્યાં હરખ હજાર પ્રકાર.
 ભાતભાતનાં ભોજન આપીને,
 ઘણી જુગતે જમાડીછે જન:
 પછી નાત આખી ઘેર નોતરી,
 પ્રેમે પીરસ્યાં ભલાં પકવાન.
 લાણું કરીને શોભા લીધી લોહમાં,
 એવું કોણ બિન્ને કરનાર:
 પછી જનને કાધી પહેરામણી,
 નાણાં ખરચ્યાં હજારો હજાર.
 નિત્ય પ્રત્યે નચાવીછે નાયકા,
 કરે ગાયક કિરતીનું ગાન:
 જાણે મારા સમો જન કોઈ નહીં,
 ભણા મુજને તુઘ્યા ભગવાન.

ઉત્તમ.

ઉત્તમ. ૨

ઉત્તમ.

ઉત્તમ. ૩

ઉત્તમ:

ઉત્તમ. ૪

ઉત્તમ:

ઉત્તમ. ૫

ઉત્તમ:

ઉત્તમ. ૬

ઉત્તમ:

ઉત્તમ. ૭

ઉત્તમ:

ઉત્તમ. ૮

ઉત્તમ:

ઉત્તમ. ૯

ઉત્તમ:

ઉત્તમ. ૧૦

ઉત્તમ:

ઉત્તમ. ૧૧

નર નારી તેઓ નથી જાણતાં.

બિન્ને દિવસ શો ખનશે ખનાવ:

જુઓ ગહન ગતિછે ગોવિંદની,

તેનો કોઈ ન કળી શકે ભાવ.

ઉત્તમ:

ઉત્તમ. ૧૨

ભાગ ૨ જો.

પદ ૧૩ મું—દેશી ૭ મી.

ગમ ન પડે નરને, ગોવિંદની ગતિ ન્યારી:

અકળ કળા ઈશ્વરની એમાં, શું સમજે સંસારીરે. ગમ. ૧

ઉજળો દિન દેખી જન જાણે, ન્યાલ થયો આ દાણે,

કાલ દિવસ કેવો દેખાશે, એ તો ઈશ્વર જાણેરે. ગમ. ૨

પુત્ર જનમ પામ્યાથી પ્રાણી, જીવમાં હરખે જોઈ:

પલક વાર પછી શું નીપજશે, કળી શકે નહિ કોઈ. ગમ. ૨

રૂડી રસોઈ તૈયાર કરીને, ભોજન પીરસ્યાં જાણે:

ભાગ્યવિના ભોજન કરવાની, આશા ફોકટ આણેરે. ગમ. ૩

ચૂનાખંધ હવેલી ચણાવે, જોવા લાયક જેવી:

વાસ્તુ દિન વૈકુંઠ સિધાવે, ઈશ્વરકૃત ગતિ એવીરે. ગમ. ૪

મોટા મોટા મનસૂખા કરી, મોટાં પગણુ માંડ:

જાણે નહિ જે જમના કિંકર, કાલ પકડશે કોંડેરે. ગમ. ૫

ખારા રણનાં ખુખ ઝાંઝવાં, ભાળી નહિ ભરમાયું:

દુનિયાનાં સુખ એવાં દેખી, ફોકટ શું પ્રલાવુરે. ગમ. ૬

સંસારિક સુખ સ્વપના જેવાં, નહીં ભરસો ઝાંઝા:

સુખ પામી મગર થવું નહિ, દુખદેખી નવદાઝરે. ગમ. ૭

મુઠીમાં જે હવા ભરી તે, વહી જતાં શી વાર:

અવશ્ય જાણો એહ તરેહનો, સઘળોછે સંસારે. ગમ. ૮

પળમાં છાંયો પળમાં તડકો, જગમાં જેમ જણાય:

રાગ પળમાં રાંક ખનેછે, રાંક ખનેછે રાયરે. ગમ. ૯

એક ઘડી આનંદ વધે અને, એક ઘડીમાં શોક:

એકની સ્થિરતા નથિ અતે, ફળતેનાં છે ફોકરે. ગમ. ૧૦

કરી શકીયે તે ઉપાય કરવા, અતે સબળું સહેતું:

ઈશ્વરની દય્યા પ્રમાણે, જેમ રાખે તેમ રહેતુરે. ગમ. ૧૧

સુખને છેડે દુખ દેખાશે, સુખ છે દુખને છેડે:

દિવસ પછી રજનીદેખાશે, દિનછે રજનીકોંડેરે. ગમ. ૧૨

પદ ૧૪ મું—દેશી પહેલી.

ગુરૂએ પુત્રી પરણાવી પણ, જન વિદા નથી કાધી:

પહેરામણી પરિપૂર્ણ કરીને, લાયક કિરતી લીધી. ૧

કાંકણ દોરા વરકન્યાને, છે હાથે નથી છોડ્યા;
 વરને કંકુ ચંદ્ર કરીને, ચોખા છે માંહિ ચોડ્યા. ૨
 ભલી ભાતે ભાજન આપીને, કરશે જન વિદાય;
 એવામાં બાળકની ટોળી, પાદર રમવા જાય. ૩
 વર અણુવર તે સાથે ચાલ્યા, ગયા વડી વાડીમાં;
 રમત ભલી ત્યાં રમવા લાગ્યા, ઝાડતણી ઝાડીમાં. ૪
 કેને માંથે દાવ મૂકવો, તેનો ક્યો વિચાર;
 અવાવડ બેઠો પાણીનો, દૂધ હતો તે દાર. ૫
 તે પહેળો ત્રણ હાથ હતો, જોઈ એવો ક્યો દરાવ;
 સાતવાર જે ફૂટી ન શકે, તેને માંથે દાવ. ૬
 બીજા બાળક ફૂટી ગયા પછી, વરનો આવ્યો વારો;
 ચારવાર ફૂટી ગયો પછી, ચૂક્યો ચાટ બિચારો. ૭
 પથ્થર સાથે માંથુ ઝડકું, થયો લોહી લોહાણુ;
 પડ્યો હિંડા પાણીમાં ત્યાંતો, પગમાં નિકળ્યો પ્રાણ. ૮
 બાળક બીજાં જૂઓ પાડે, બાગવાન શુભો આવ્યા;
 જોઈ કરી પછી પાછા જઈને, લાંબી રાશો લાવ્યા. ૯
 અંદર ઉતરીને તદ્દ્યોરથી, મડકુ કાઢ્યું બહાર;
 ત્યાંતો ગુરના ઘરસુધી, પહેલ્યો ત્યાંનો પોકાર. ૧૦
 રાંધો રસોઈ ધરી રહી ને, વાડો ભણી સહિ ધાયા;
 જઈને જોયું ત્યાંતો દીડી, પ્રાણ વિનાની કાયા. ૧૧
 તે મડકુ ત્યાંથી પરભાર્યું, લઈ ગયા સમશાન;
 ગુરજી તો ગભરાઈ ગયા, જ્યાં કથન પડ્યું તે કાન. ૧૨

પદ ૧૫ મું—દશી ૮ મી.

હાહાકાર થયો ધર ધર,
 એતો કહેવાયો કાળો કેર;
 હડતાળ પડી હાંટ હાંટ,
 બણા લોક રૂએ વાંટે ઘાટ. ૧
 સગા વહાલા ને શહેરના લોક,
 ગયા પાછળ મૂકતા પોક;
 નરનારિયો જુદ ને બાળ,
 લાગ્યાં કલ્પાંત કરવા તે કાળ. ૨
 અંગ રાજાએ એ વાત જાણી,
 રોવા લાગ્યાં રાજા અને રાણી;
 વેન પડે ગયો સમશાન,
 દીઠા સહીને શોકાતુરવાન. ૩
 કંઈકે રોઈ ને કરી આંખો રાતી,
 કંઈકે કરથદો કુટે છે છાતી;
 કંઈકે મૂકેલા હાથ કપોળો,
 આજ ગજબ થયો એમ બોલે. ૪

પરજોતરને થયા દિન પાંચ,
 આવી એવામાં મોતની આંચ;
 બેઠો પુત્રીનો આપ ત્યાં રડવા,
 લાગ્યો બળતી ચિતા મધ્ય પડવા. ૫
 ચિતા સમિપ ગયો જ્યારે ચાલી,
 વેને ઝડપથી રાખીયા ઝાલી;
 ઝાલતાં પશુ નવ રહે ઝાલ્યો,
 ચિતા તરફ જોઈ જાય ચાલ્યો. ૬
 દેખી વેન વિશેષ મુંઝાયો,
 પામ્યો સહિનાથી ખેદ સવાયો;
 કદીયે દીઠલ નહિ એવો ઘાટ,
 તેથી તેને થયો ગભરાટ. ૭
 શબ દહન કરી કર્યું સ્નાન,
 બુલ્યા ગુરજી તો શરીરનું ભાન;
 ચાલ્યાં પુરમાંહિ પુરોષને રામા,
 ગુરજી દોડે સમશાન સામા. ૮
 લોકો જઈને તેના હાથ ઝાલે,
 સાથે લઈને શહેરભણી ચાલે;
 એમ ધર સુધી લાવીયા ધરી,
 રૂએ ને ફેટે રામા ધણેરી. ૯
 જોવા લોકો મળ્યા ટોળે ટોળે,
 આંસુ પાડે નેં ચઢ્યો આળે;
 કંઈકે કહે આતો થયું અનિ અવગું,
 'સુતા મુઈ હોતતો આથી સવગું'. ૧૦
 કંઈકે કહે આતો દેવનો કોપ,
 રોપ્યો આજથી દુઃખનો રોપ;
 ત્યાંતો ત્રાહ ત્રાહની પડે તાળી,
 લોકો કકળે તે કન્યાને ભાળી. ૧૧
 સાસુ રોઈ ને કહે હો સલણા,
 ક્યાં ગયો તું પ્રવાસી પડણા;
 આમ તરત જવું હતું તારે,
 શિદ આવ્યોતો આંગણે મારે. ૧૨

પદ ૧૬ મું—દશી ૯ મી.

શીદને આવ્યો મારે આંગણે, હો સલણારે;
 દગો દઈ ને ગયો દૂર દેશ, પ્રવાસી પડણારે;
 નિશ દિન તારા નામની, હો સલણારે;
 હોળી હઠ્યામાં બળશે હમેશ. પ્રવાસી. ૧

દાવ વાળ્યો ક્રિયા દિવસનો, હો સહુ રે:
 ક્રિયા ભવનું તે વાળ્યું આ વેર, પ્રવાસી.
 નવ નિધિ છતાં આજથી, હો સહુ;
 મારા સુખમાં તે નાંખ્યું ઝેર. પ્રવાસી. ૨
 ધિક ધિક આ હવે જીવવું, હો સહુ:
 જાળ્યો ઉત્તમ આ અવતાર. પ્રવાસી.
 ધિક સુખપાલની સાહેબી, હો સહુ:
 ધન મિલકતને ધિકાર, પ્રવાસી. ૩
 કાળજી કાળજી તેં કારમું, હો સહુ:
 આજે ભવ નહિ ધાવ રૂઝાવ, પ્રવાસી.
 વેદ વાંદે નથી એહનું, હો સહુ;
 કદી આ નહિ લાલ્ય આલાય, પ્રવાસી. ૪
 જળ કરીને મને છેતરી, હો સહુ:
 માર્યો જેથી જોળીને ધાવ, પ્રવાસી.
 વેર તું વાળવા અવતર્યો, હો સહુ:
 લાગ દેખીને દીધો દાવ, પ્રવાસી. ૫
 દુઃખે દહાડા કેમ કાઢશે, હો સહુ:
 મારી લાડકી લાડકવાઈ. પ્રવાસી.
 દયા આવી નહિ દેવને, હો સહુ:
 ક્યાંથી આજ્યો આ કાળ કસાઈ, પ્રવાસી. ૬
 ધડપણમાં ગભરાવોયાં, હો સહુ:
 મારા પગીયાંમાં નાંખી ધૂળ, પ્રવાસી.
 દુઃખ દરિયામાં દુઃખાવીયાં, હો સહુ:
 મારા મનખાનાં કાપ્યાં મળ, પ્રવાસી. ૭
 સ્વર્ગનું સુખ મારે હતું, હો સહુ:
 હું તો મનમાં હતી મગર, પ્રવાસી.
 આવો દિવસ વળી આવવો, હો સહુ:
 ન હોતી જાણતી જરીએ જર, પ્રવાસી. ૮
 છતી વસ્તીએ ઉજડ વળ્યું, હો સહુ:
 છતે અન્ને પડ્યો મહાકાળ, પ્રવાસી.
 દરીદ્ર થયાં છતો દાલતે, હો સહુ:
 વણ આગે લાગી આ તો જાળ, પ્રવાસી. ૯
 પુત્રી પામી હોત મરણ તો, હો સહુ:
 વરસ એકમાં વિસરી જત, પ્રવાસી.
 સમજી એસત મન વાળીને, હો સહુ:
 મને આટલું દુઃખ ન થાત, પ્રવાસી. ૧૦
 મોત થયું હોત માહફ, હો સહુ:
 ભલી ભાગ્યશાળી કહેવાત, પ્રવાસી.
 પેખવું પડત ન આટલું, હો સહુ:
 શુભવી ન પડત આ વાત, પ્રવાસી. ૧૧

રિદ્ધિ—હવે કશા કામની, હો સહુ:
 માફ જીવતર સી રીતે જાય, પ્રવાસી.
 આ વેદના કેમ વીસરે, હો સહુ:
 મને શાંતિ શેણે કરી ધાય, પ્રવાસી. ૧૨

૫૬ ૧૭ મું.

રાગ ઉપર પ્રમાણે.

ધાડ આવી જમરાયની, હો શું કરવું રે:
 ભર્યા શહેરમાં પાડી ભેળ, મારે હવે મરવું.
 વાડી વિખેરી ઉજડ કરી, હો શું:
 ગુડી દુશમને કાચી કેળ, મારે હવે. ૧
 દરિયા વચે વહાણુ ડુબીયું, હો શું:
 ખુટ્યા ખારવા કિધાં ખુવાર, મારે હવે.
 રણ વગડામાં રિપુ મળ્યા, હો શું:
 લુટી સાસરવાસણી નાર, મારે હવે. ૨
 માંડવો માંડવો વિખાઈ ગયો, હો શું:
 લીલે તોરણે લાગી લહાય, મારે હવે.
 ફટ્યાં ચોરીનાં માટલાં, હો શું:
 કેમ દાઝ આ તે આલવાય, મારે હવે. ૩
 કાળ કસાઈ ક્યાંથી આવીયો, હો શું:
 માર્યો નિર અપરાધી મોર, મારે હવે.
 રિધ સિધ સર્વે રોળાઈ ગઈ, હો શું:
 મારાં નિર્મળ કર્મ નહોર, મારે હવે. ૪
 સાગર સુખનો સુકાઈ ગયો, હો શું:
 ખાઈ હળકે ઉડી ગયા હંસ. મારે હવે.
 દેવ રૂઝો મારા ઉપર, હો શું:
 દુઃખ શિર જેમ કાપ્યો કંસ, મારે હવે. ૫
 મોનાની લંકા લુટાઈ ગઈ, હો શું:
 સુખ સિંધુ થયો ખારો ઝેર, મારે હવે.
 જળ કરી મરતક છેદીયું, હો શું:
 કદા વેરીયે વાળ્યું વેર, મારે હવે. ૬
 દુઃખ માંડી પડી દીકરી, હો શું:
 તેં તો કાંઈ ન લગાવ્યાં લાડ, મારે હવે.
 અમૃત જાણીને વાવોયાં, હો શું:
 ઉઝ્યાં જન્મથી ઝેરી ઝાડ. મારે હવે. ૭
 મેં ન વળાવી સાસરે, હો શું:
 સારા સજ્યા નહીં શણગાર, મારે હવે.
 સમય દીઠો ન સીમંતનો, હો શું:
 મેં ન કાપ્યું મોસાળું સાર, મારે હવે. ૮

૧ ગત કલ્પના કૃષ્ણ.

દેહિત્ર મેં નવ દેખીયા, હો શું;
મેં તો લીધીં નહીં કરીં લહાણુ; મારે હવે.
મનની ઈચ્છા મનમાં રહી, હો શું;
મારા પરવશ પડીયા પ્રાણુ, મારે હવે.
કંકુ હવું તે કાળજી થયું, હો શું;
થઈ નાગજીડી કાળીં બિન, મારે હવે.
પૂરણુ પાપ આવી મળ્યાં, હો શું;
મારું પરવારીં ચૂક્યું પુણ્ય, મારે હવે. ૧૦
કુંવર કલ્પધ્યા કપાઈ પડ્યો, હો શું;
હું તો દેખું છું ઉજ્જવ દેશ, મારે હવે.
કાંખા દિશાએ દિસે મને, હો શું;
હું તો અલ્પ ન દેખું ઉજ્જેશ, મારે હવે. ૧૧
ઘરમાં મને ગમતું નથી, હો શું;
મને લાસે લવન લયંકાર, મારે હવે;
જીવ્યામાં સુખ જરૂરીયે નથી, હો શું;
હું તો નહિ કહું અન્નઆહાર, મારે હવે મરવું. ૧૨

દાહરો.

પછી પિતા પુત્રીતણા, કહું કથન તે કાળ;
કાઈ કદી ન વરાવશે, બાળપણમાં બાળ.

પદ ૧૮ મું—દશી ૧૦ મી.

બાળપણમાં બાળનાં, નવ કરવાં લગન;
ને કરીએ જાણી નેઈને, વડું ઉપજે વિધન. બાળ. ૧
જેમ આંખે મોર જેટલી, ધારે કરીએ કાઈ;
વિશ્વાસથી વકરે કરે, રહે અતે તે રોઈ. બાળ. ૨
ને કદી નેકું તે ઉછરે, નાવે મળતો સ્વભાવ;
આખી ઉમરમાં એહને દીસે દુઃખનો દેખાવ. બાળ. ૩
આણુ બનતીતણા એહને, ન્યારે ઉપજે અંકાર;
એ માનનીના મુખની, ગાળો ખાય છે ગાર. બાળ. ૪
સમજણુ કાચી શીશુપણે, નહિ મનસ્થિર હાર;
કહો તેને કેમ કરાવીએ, આખી વયનો કરાર. બાળ. ૫
અમિરપે ઈશ્વર ગણી, જે રહ્યાવ્યા જમાન;
શું સમજે શિશુ બાપડાં, જેને જરીએ ન જાન. બા. ૬
માખાપની મુરખાઈનો, એતો છે આડો આંક;
વાંકું થએ પછી વેવલાં કાંટે કમનો વાંક. બાળ. ૭
તહાવો લેવાની લાલચે, કંઈક લાજને કાજ;
આંખો મિચીને જીડે કુવે, પડે કરી પતરાજ. બા. ૮

૧ દીકરીના દીકરો. ૨ ચોરીમાં હોમ કરીને અમિ
દેવને જમાન આપે છે કે અમે એક દીલથી ચાલીશું.

પાછળ શું પસતારીએ, એવો કરીને અનર્થ;
પાણી પીને ઘર પૂછીએ, એથી શું સરે અર્થ. બા. ૯
સંકટ દેખી સુતાતણું, કરે બાપ વિલાપ;
માતા મુખે મહા દુઃખના, રાજ ઉચ્ચારે આપ. બાળ. ૧૦

પદ ૧૯ મું—દશી ૧ લી.

રાજ ગુરૂને ગુરૂપત્ની, નીકા વાસર કરે વિલાપ;
ખાય નહીં અને પિયે નહીં, તનમાં ઉપજે પરિતાપ. ૧
પાંચ દિવસ ઉપવાસ થયા, પણ ક્યું નહીં જળ પાને;
સમજવા જન જાય કાણુ પણ, કાઈનું કહ્યું ન માને. ૨
અંતર નિશ્ચય એમ કર્યો જે, અનશન તત લઈ મરવું;
આ દુઃખ નહિ એણું થવાનું, જીવીને શું કરવું. ૩
રાજન અંગ ને સુનિયા રાણી, મળી ગયાં સમજવા;
તોપણુ ગુરૂને ગુરૂ પત્ની, ખચિત ન બેઠાં ખાવા. ૪
કંઈક જનો ગુરૂને લીધે, આપ કરે ઉપવાસ;
રૂંચતમાં ગભરાટમાં ઉઠ્યો, અને અતિશય ઉપજ્યો ત્રાસ. ૫
પાંચ વરસની પુત્રી તે, નથી વસ્ત્ર પહેરવા શીખી;
એટલામાં રંડાપો આવ્યો, વાત અઘાત સરીખી. ૬
કહે ગુરૂ અમે નજરે દીઠા, પ્રલયકાળ પ્રત્યક્ષ;
જીવવાનું અમને નથી ગમતું, ભાવે નહિ હવે ભક્ષ. ૭
બહુ દિન ખાધું બહુ દિન પીધું, બહુ દિન સુખ ભોગવાયાં;
છેલ્લી વારે કર્મ સંભોગે, આવાં દુઃખ અનુભવીયાં. ૮
દેહ તણુ આ દુનિયામાંથી, હવે જશું પરલોક;
વચન તમારાં વ્યર્થ જશે, કથણી નવ કરશે ફેક. ૯
અંગ કહે ગુરૂ એમ ન કરવું, છો તમે સમજુ શાણા;
શું કાઝું તમને કહીએ, અમે શિષ્ય સરવ કહેવાણુ. ૧૦
તમે ગુરૂ બીજન સહિને, સમજણુ દઈ સમજવો છો;
માટે તમને ઘટે આવી, જે દીલગિરી લાવોછો. ૧૧
અહો ગુરૂ કદો પણ કરી વાતે, મુંઝાઈ નવ મરીએ;
વિપમ મહા વિપતી વેળાએ, ધીરજ અંતર ધરીએ. ૧૨

પદ ૨૦ મું—દશી ૭ મી.

વિપતી વેળાએ,
ધીરજ અંતર ધરીએ;
કોટિ પ્રકારે કષ્ટ પડે પણ.
મુંઝાઈ નવ મરીએ. વિપતી ટેક.
ઈશ્વરની ઈચ્છાથી આવે,
સુખ દુઃખ તે તો સહીએ;
મરવાથી મટનાર નથી,
રૂઢામાં સમજ રહીએ. વિપતી. ૧

કદી કાઈ કારામહમાંથી,
જળ કરી જાનો ધૂટે;
બહુ વિષ બળીયો રાજ બમણો,
કોષ કરીને કુટેરે.

વિપતી. ૨

ધમ્મરની ધમ્મજા આગળથી,
જાળથી કેમ ધૂટાશે;
ધર લટયાનું શુભિ ધર આત્મે,
ખૂબ ખાસમાં ખાશે.

વિપતી. ૩

ધર્મીએ જે કરવાનું ધાર્યું,
મિથ્યા શાથી થાશે;
અમિત્ત સ્થળે એનોજ અમલ છે,
જીવ નાશી ક્યાં જાશે.

વિપતી. ૪

સીતા^૧ સરખી શુદ્ધ સતીને,
પકડી ચાલ્યો પાપી;
દ્વાદશ વર્ષ વશ્યા દુઃખમાં,
નિજ તન નહિ તજ્યું તથાપિ.

વિપતી. ૫

પંચ વચ્ચે પંચાળીનાં પટ,
તુચ્છમતિએ તાણ્યાં;
કડી સતીએ ધીરજ રાખી,
અકાળ મોત ન આણ્યારે.

વિપતી. ૬

કાજ ઘટે સુખ સાજ ઘટે,
કે રાજ ઘટે કદી રૂઝ;
દેહ વિષે મહા દુઃખ પટે કે,
કલંક આવે કુટ્ટરે.

વિપતી. ૭

મોટા મોટા ને માથે પાણ,
આપદ પડીયાં એવાં;
પાપતણાં ફળ આપતણાં તે,
લેખે ગણીને લેવારે.

વિપતી. ૮

જેઈ બાળક રડતું જનનીની,
આંખે આંસુ આવે;
પણ તેના તનનો મળ તે તો,
ધાર્મ પછી ધવરાવે.

વિપતી. ૯

એમજ ઈશ્વર શિક્ષા આપી,
સહિને શુદ્ધ કરે છે;
સમજી જન સમજીને સાંખે,
મૂરખ રોઈ મરેછરે.
રોઈ રોગીની કાયા કાપે,

વિપતી. ૧૦

વેદ લલુજ વિચારી;
એમજ આપણને ઈશ્વર જે.

કરશે તે સુખાકારીરે.

વિપતી. ૧૨

માતાના સ્તનમાં પય મેલ્યું.

સઘળું કીધું સવળું;

દસપતરામ કહે દુનિયાનું.

એ કેમ કરશે અવળુરે.

વિપતી. ૧૨

પદ ૨૧ મું.—દેશી પહેલી.

પટરાણી ગુરપતી પાસે, વળતી બોલી વાણી;
જરીએ દુઃખનો અંત ન જાણો, અંત દેહનો આણી. ૧
કરતારે ધાર્યું કરવાનું, તે નહિ મિથ્યા થાય;
તનરૂપી અંબર તજવાથી. જીવની પીડા ન જાય. ૨
દુનિયામાં કેટલાંક દુઃખ તો, હરિ ઈચ્છાથી આવે;
કલંક દુઃખ તો પ્રાણી પોતે, અણસમજ્યાં ઉપજાવે. ૩
કરવાથી કુપથ કાયામાં, વધે રોગનો રોષ;
આપે દુઃખ ઉપજાવ્યું એમાં, દૈવતણો શો દોષ. ૪
આવળિઆ આંગણીએ રોષે, શળો પગમાં વાગે;
એમાં કાણુનો વાંક કહાદીએ, કહીએ કેની આગે. ૫
ઉતુ ખાતાં મુખમાં દાઝે, તે પોતાની ભૂલ;
કહણુ ઉપાને^૧ પગ પીડાયે, તે પણ તેની તુલ્ય. ૬
બાળપણે બાળક પરણાવે, ઉપજે ફળ પછી આવું;
કહો પછી તે કષ્ટ થવામાં, કોનો વાંક ગણાવું. ૭
રોગ થયો ને આપડ ન કરે, વાંક કરમનો કહાડી;
મહીમંડળમાં મૂરખ એવા, દુઃખ વેંડ છે દહાડી. ૮
જીતે ઉપાયે સંકટ સાંખે, એ પણ મૂરખ એવો;
વિવેક સહિત વિચાર વિના કદિ દૈવને દોષ ન દેવો. ૯
મર્મ વચનમાં મહારાણીએ, સરવે સાર જણાવ્યો;
પણ તે વિચાર ગુરપતીના, અંતરમાં નહિ આવ્યો. ૧૦
રૂએ કુટે મસ્તક પોતે, પછાટે પછાડ પૃથ્વી સાથ;
સુનિયાયે પછી ત્યાં સંભળાવ્યો, ગરૂડ પુરાણની ગાથ. ૧૧
મરનારની પાછળ રડતાં, લાલ નથીજ લગાર;
આપણને પીડા ઉપજે, મહાદુઃખ પામે મરનાર. ૧૨.

પદ ૨૨ મું.—દેશી ૭ મી.

વાલાની વાંસે રાગ તાણી નવ રોતું;
જેથી તેને જંપ ન ઉપજે, જીવમાં સમજી જોવું. વા. ૧૬.
ગોવિંદજીએ કહ્યું ગરૂડને, કુટે રો રો ધાર્મ;
મરનારને મહા દુઃખ ઉપજે, ધરે નિસાસા રોઈરે. વા. ૧

૧ સીતા, કૃપદી વગેરેની વાતો કલ્પ બેદ જાણવી.

૧ ખાસમાંઆ.

લીંટ લાળને આંસુ ઝરે, તે, જમચર પાપ પરાણે;
રોરવ મહારોરવના, દુઃખથી એ દુઃખ અદકુ નાણેરે. વા. ૨
કાઈ છાતી ફટે શિર ફટે, ખૂટે કેશજ લથે;
એ સધળી પરિપૂરણ પીડા, મરનારને માથેરે. વા. ૩
લોક વખાણે કે ન વખાણે, તે સહ સાંખી રહિયે;
ને હૃદયામાં હેતવધે તો, દુઃખ તેને શિદ દર્ધ એરે. વા. ૪
સત્વતા સંપૂરણ હોય તો, રડા કુટો ન વિચારો;
જીવતાં વેર વળી ન શકે તો, મરતાં ને વળી મારેરે. વા. ૫
કુટવા થકી ને કંઈ દેખો તો, કુટો લઈને પાણી;
શા માટે તમે કુટી શરીરમાં, રોગ ઉપાધિ આણેરે. વા. ૬
એવી શોભા મેલો અળગી, વળગી રહો નવ વેહેમે;
જેથી સુખ ઉપજે એ જીવને, પુણ્ય કરો કંઈ પ્રેમેરે. વા. ૭
રોશો તોપણ તે નહિ જોશો, ખોશો આંખ તમારી;
દલપતરામ કહે દિલ ખોલી, માનો શિક્ષા મારીરે. વા. ૮

પદ ૨૩ મું.—દશી ૮ મી.

એવી રીતે રાજા રાણીએ, કહ્યાં કથન ધણાં વાણીએ;
તોય દંપતિ દિલગીર થાય, કરે કલેશ તે જોયો ન જાય. ૨
પાંચે પરધાનને ત્યાં તેડાવ્યા, એજ અવસરમાં તેઓ આવ્યા;
નર નારીનો શોક છુટાવા, સર્વે મળીને લાગ્યા સમજવા. ૩
આક્યાસરવે જનો સમજાવી, તોય તેઓને ધિરજ ન આવી;
વેન અને ગુરને ધણી માયા, જીવ એકને જુદી છે કાયા. ૪
એવું જાણીને એને ખોલાવ્યો, વેન તતક્ષણ ત્યાંકણે આવ્યો;
તેણે વચન કહ્યાં મન માન્યાં, તોય દંપતિ નવરહ્યાં છાંનાં. ૫
સરદારો પરસ્પર ખોલે, દુખી લોકના દાખલા ખોલે;
એક કહેજે અમારો પાડોશી, મુઝ્યા શેઠને જીવે છે ડોશી. ૬
એની પુત્રી આ રીતે રંડાઈ, નથી કાંકા ભોળાઈ કે ભાઈ;
ખડુ એવાં બન્યાં છે રે બાઈ, નથી આપણે ઘેર નવાઈ. ૭
ખીજે ખોલોયો લાવી વિવેક, ક્રોધિયજ શાહુકાર અનેક;
એને ઉદરે એકજ કન્યા, આથી વધતો એને થયો અન્યા. ૮
કન્યાદાન આનંદથી દીધું, નથી કંસાર ભોજન કીધું;
ચોરીમાં હજીપગ નર્મી મૂક્યો, પૂરો વર પરણી નથી ચૂક્યો. ૯
વરને મુર્છિઆવીજ એવામાં, તરત પ્રાણ તળ્યોજ તેવામાં;
કર્યો કુટુંબ બધે કકળાદ, અતિ ઉપજ્યા સજીને ઉચાટ. ૧૦
પણ એનો નથીરે ઉપાય, દેવ ઉપર દાવો ન થાય;
કન્યા છે સાતઆઠ વરસની, નથી થઈ તે હજી પૂરાં દસની. ૧૧
તેજ કન્યાનાં માત ને તાત, દુઃખ પામે છે દિવસને રાત;
કુટી રોઈ ને કરે છે પોકાર, વળતી ખોલોયો વેનકુમાર. ૧૨
ખાલી રૂદન કરે પાખી ખેદ, ભાઈ ભાળવો ઈશ્વરી બેદ;
કરતારે જે નિયમ કરેલા, નથી જગતમાં કાઈ થી કરેલા. ૧૩

પદ ૨૪ મું.—દશી ૧૧ મી.

કર્તાએ કરેલારે, નિયમો ન કરવાના;
બધા લેકા ઘેલારે, રોઈ ને શું કરવાના. ૧
આગળથી એણે અતિ વિચારીને, રચતા રચી છે રૂઢી રીત;
સર્વને કાવતું તો શો રીતે આવે, ખોળી જુઓ ખચીત;
સ્વારથના સાથીરે, અવગું ઉચરવાના. ૨
ફળ પત્ર માટેને છાંયાને માટે, આંખા બનાવ્યા અધીક;
હાથી કહેજે ઉંચા હોતતો સાદું, અને બકરી કહેજે નિચાદીક;
કરતારે કનારે, ભાળી દેહ ભરવાના. ૩
દિલગીર થાય કે દિલમાં ખુશી રહે, થવાનું તેજ થનાર;
મળવાનું વખતે આવીને મળશે, જવા બેઠું તે જનાર;
નિયમો ન મટેરે, મરણું અવતરવાના. ૪
વિશ્વપતિને નથી વહાલો કે વેરી, સહિષ્ણુ સરખો રનેહ;
સહિનું સાદું ધારી સર્વ ક્યું છે, એમાં નથીરે સદેહ;
ઉપાય આપ્યા છે રે, હરકતો હરવાના. ૫
વરસાદ વરસે ને વાટે જવું હોય, છત્રી આપે નિજ શિશ;
ભીંજાય વસ્ત્ર તો ભગવત ઉપર, રૂદય ન રાખવી રીશ;
તમે કાપો તેથીરે, દેવ નથી કરવાના. ૬
વાટે વટી જવાની વટેમારગની, વાટ જુઓ ને વરસાદ;
વરસવાનો કહોંએ વારો મળે નહિ, માટે ખાંધી છે મરજાદ;
આઠ માસ કારારે, વાટમાં વિચારવાના. ૭
તાપ પડે ત્યારે ટાંકે છાંયે જઈ, વસવું કરીને નિવાસ;
ધરમાં ન વસે પામે ધણું દુઃખ, તોતે કેની કહોંએ કયાશ;
સૃષ્ટી તો સામગ્રીરે, ધરણીમાં ધરવાના. ૮
ટાંક પડે ત્યારે તાપે કે આંદે, રાજા અને વળી રાંક;
તેમ ન કરે તો તે દુઃખ પામે તેમાં, વિશ્વપતિનો નહિ વાંક;
છે જતા ઉપાયેરે, એમાંથી ઉગરવાના. ૯
કાઈ પદારથ નાશ પામ્યા અને ને તેની હોય જરૂર;
તો તેવાને તેવા ખીજ તપાસો, દિલનો વહે તજી દૂર;
પ્રલય જે પામ્યોરે, એ નથી ઉછરવાના. ૧૦
એક સ્થાનકમાં દુઃખ દેખો તો, ખીજે સ્થળે રહો આપ;
જુની જમ્યા સાથે જીવ જોડીને, શિદને પામેછો સંતાપ;
હૃદયે હૃદ રાખીરે, નથી કાઈ કરવાના. ૧૧
ટાંકાનું જળ ખુટે તો લાવે કુવેથી, કુવો ખુટે તો ખીજે જાય;
ટાંકું ખુટયું માટે પાણીજ નહિ પીવું, એમ કહીને અકળાય;
એતો મૂર્ખ મોટારે, મુંઝાઈ ને મરવાના. ૧૨
કેક ઉપાય જોનો એકેન સુજે ત્યારે, ધારવી ધીરજ ધણીજ;

જાણુ' જે કદી જન્મતમાં જન્મી પર, હતાજ નહિ તે ચીજ;
સંસારી સંભારીરે, અર્થ નથી સરવાળા કરતારે. ૧૨

પદ ૨૫ મું. દેશી ૧ લી.

વળતી તેણે વિવિધ પ્રકારે, ગુરને ધીરજ દીધી;
પણુ ગુરએ અને ગુરપત્નીએ, આંખ ઉઘી નવ કીધી. ૧
વેનકુમાર વિચાર કરે જે, શો કરીએ ઉપાય:
દુઃખ વિસરીને ગુરના દિલમાં, શાંતિ શાંતી થાય. ૨
ઘાટ ધણા મનમાંહિ ઘડે પણ, કશું ન સજે કરવા:
ગુરની પુત્રીનું દુખ પેખી, લાગ્યાં આંસુ ઝરવા. ૩
વેન કહે એક વાત કહું જે, ગુરજ કરો કામાય;
આ ગભરાટ બધો મટવાનો, એકજ છે ઉપાય. ૪
પાંચ વરસની પુત્રી આ, પરણ્યાલી વાત ન પ્રીછે:
તો તેનો ફરિ વિવાહ કરવો, એમાં અડચણુ શીછે. ૫
ગુર કહે ફરી લમ કર્યાનો, નથી અમારો આલ;
તે માટે ફરી વિવાહ કરતાં, હરકત મોટી હાલ. ૬
સારસ્વત જેવા વિપ્રો વળી, જન જે કણખી જેવા:
પુનર્લમ તો એજ કરે, અમે નથી અધર્મી એવા. ૭
બનવાનું તે બનીયું પણ, એક વાતે છે ગભરાટ;
પુત્રીનું પોપણુ કાણુ કરશે, એજ મને ઉચ્ચાટ. ૮
કુંવર કહે ધીરજ ધારો તો, ઉચ્ચાટ ટાળું એહ;
બહેન ગણીને હું પાળીશ, જ્યાં સુધી મારો દેહ. ૯
ગુર પુત્રીને પોપણુ થાવા, વળી આપું એક ગામ:
વિવેક વાતે ગુરપત્નીનું, દુઃખ ટાળ્યું તે હામ. ૧૦
અન્ન જમ્યાં અને જળ પીધું ત્યારે, ખુશી થયા સહ લોક;
વેન કઈક દિવસ વીત્યે, મૂકાવ્યો સધળો શોક. ૧૧
શાબીતો સિરપાવ આપીને જમાડી કીધા તૃપ્ત:
વેનકુંવરને વાત ન વિસરે, ગુરથી રાખે ગુપ્ત. ૧૨

ભાગ ૩ મે.

પદ ૨૬ મું.—દેશી ૧ લી.

દક્ષિણ દેશે સંયમ પુરી, ત્યાંનો જે સરકાર;
તાત તેહ મુનિથા રાણીનો, સહિ જાણે સંસાર. ૧
એક દિવસ કાસદ આબ્યો તે, ત્યાંથી કાગળ લાબ્યો;
મુનિથાએ શિરનામું વાંચી, લઈ કાગળ વંચાબ્યો. ૨

૧. હજારાહિતાપેસાકાન્યાનવેલ્લભાસનૈ મા ॥ પુનઃ
સંસ્કારમ તે યથાકાવ્યાતયૈ સ્તા ॥ નિર્વાણૈ
નારૈક ॥

લાયક શબ્દ લખેલા તેમાં, પ્રીત સહિત પિતૃએ:
ઉદ્ધટ ધરીને એક મિત્રથી, સર્વ ગુણ્યા મુનિથાએ. ૩
રે પુત્રી પરણી ને ગઈ તું, પછી ફરી નવ આવી;
માતા પિતાનું કદી સ્મરણુ તું, લક્ષ્મણા નહિ લાવી, ૪
મેં ફરી મુખ તાં નવ દીધું, ઉદાસ છું હું એથી:
આ કાગળ વાંચીને વહેલી, તરવ આવજે તેથી. ૫
માતા તારી નિશદીન જાંબે, મનમાં તુજને મળવા:
દેખું મુખ દૌહિત્રતાનું તો, ચિંતા લાગે ટળવા. ૬
વરસ ધણાના વિભેગ લાગે, તો હું હર્ષયે હરખું;
પેટતણી જે પ્રજા મળે પછી, સાંઈ થું તે સરખું. ૭
તુજને અહિંના સગાં સંબંધી, સદૈવ સહિ સંભારે:
બાળ સ્નેહી સૈએરો કહેછે, મુનિથા મળશે ક્યારે. ૮
મેં તુજને મનમાંહિ ગણીછે, પુત્ર થકી પણ પ્યારી:
તુજને દૌહાવિના દાઝે છે, જણુ જણુ છાતી મારી. ૯
તે માટે મુતને સાથે લઈ, અહીં આવજે વેહેલી:
થોડા દિન રહો પાછી જાજે, માત્ર પુરાથી પહેલી. ૧૦
જે સ્વામી સાથે આવે તો, તે વળી સૌથી સાંઈ;
સારા સગા મળે અમને તો, અંતર દરે અમાંઈ. ૧૧
આ કાગળમાં અલ્પ લખ્યાથી, અતિશય સમજ લેજે:
ઉતાવળી આવીને અમને, દિલમાં શાંતિ દેજે. ૧૨
તુજને સંભાંડ ત્યાં આંખે, આવે આંસુ ધાર;
મુનિથા મુનિથા એમ કહું, આહ પોદાર ઉચ્ચાર ૧૩

પદ ૨૭ મું.—દેશી ૮ મી.

પત્ર હેતથી લઈ નિજ હાથે,
દાખ્યો મુનિથાએ છાતીની સાથે;
પ્રેમે આંખોમાં આંખિયાં પાણી,
સ્નેહ સ્મરણુથી છાતી ભરાણી. ૧
પટરાણી ગઈ પતિ પાસ,
ક્યાં વિનયનાં વચન પ્રકાશ:
સ્વામીજો મારા પ્રાણુથી પ્યાર,
એક નિમિષ ન મેલું હું ત્યાસ. ૨
મારાં જુદ થયાં માત તાત,
વાસ્તે મળવાની કહાવે છે વાત;
મને આગના આપો જે આપ,
કંઈ માત પિતાનો મેળાપ. ૩
સાથે તેડીને વેન કુમાર,
મળી આવું જઈ એકવાર;
પ્રાણુનાથ જે આપ પધારો,
ફળે મનમાં મનોસ્થ મારો. ૪

એવું સાંભળીને કહે અંગ,
 મારાથી ન અવાય તુજ સંગ;
 રાજ્ય સુનું કદી ન રખાય,
 કેડે દર્ધક ઉપદ્રવ થાય.
 જ્યા ઈચ્છા થઈ છે તમારી,
 નથી રાખતો તમને હું વારી;
 પણ વેહેલાં તરત જઈ વળતે,
 પૂરાં બોલ પ્રમાણેજ પળતે.
 વીશ દિવસ વિભેગના જશે,
 વીશ વરસ મને તો જણાશે;
 જેને હોય કુભારજી નારી,
 તેને વેળા વિભેગની સારી.
 તું તો પ્રેમની પેટી છે પ્યારી,
 નારી નમ્રતા વિશ્વથી ન્યારી;
 નારા બોલ મંદુર રસ ભરીયા,
 મારા અંતર માંહિ ઉતરીયા.
 સાવધાન થઈને સંચરજે,
 રસ્તે કુંવરનું રક્ષણ કરજે;
 વળતી વેન કુંવરને બોલાવી,
 સર્વ વાત કદી સમજાવી.
 વળી મંત્રીને કહ્યું મહાનાથે,
 સેના મારી મોટલજે સાથે;
 એટલામાં આવ્યા જોશીઆવા,
 જેવા બેઠા મુહૂર્ત ત્યાં જવા.
 જન્મ પત્રિકા વેનની કહાડી,
 વેને ઝડપીને તે નાંખી ફાડી;
 શુર પુત્રી લગન નિરધાર,
 તે તમેજ હતા કરનાર.
 જન્મ પત્રી સાચી કહે કાવ,
 નામ વિધવા જગતમાં ન હોય;
 ઠાંકી રાખો તમારાં ડાયાં,
 નથી શુકન મુહુરત કંઈ સાચાં.

૫૬ ૨૮ મું—દેશી ૧૫ મી.

શુકન મુહુરત સાચાં નથી, એતો બ્રમણ છે ભાઈ;
 જન્મોતરી પણ જાણજે, હાલી હગતી હગાઈ. ૨૬.
 સાર શુકન જેઈ સાંચરે, આવે જે ખત્તા ખાઈ;
 તોપણ વેહેમ ટળે નહીં, મોટી એ મુરખાઈ. શું. ૧
 શોધી મુહુરત રાજશત્રુએ, બંડ કારમાં ફીધાં;

વણ મુહુરતેજ વિજય કરી, રાયે ફરી રાજ લીધાં.શું. ૨
 શુકન જેતાં સમે જાય, જાય હાથથી બાણ;
 કતો દિમત હરી જાય છે, તતકાળની તાણ. શું. ૩
 મુહુરત જેતાં મનુષ્યનાં, કંઈનાં વણુશ્યાં છે કામ;
 માટે મુહુરત મેલો પજ્યાં, લોને દેવનું નામ. શું. ૪
 અડચણો આડી હોય જે, એજ છે અવલેગ;
 વારકવાર ન વાંચશો, આપે કરતાં ઉલોગ. શું. ૫
 આ હુલું અતુલવ થકી, નહિ મિથ્યા મમતથી;
 વેહેમ તજે મારા વહાલાઓ, કરો કામ દિમતથી.શું. ૬
 કંઈક કહે ટાળ્યા નવ ટળે, લાખ્યા છઠ્ઠીના લેખ;
 તોપણ તે શોધે શુકનને, પુછેછે મીન મેખ. શું. ૭
 શોધે શરદો શીખીને, ચંદ્ર સૂરજ નાડી;
 સત્ય અસત્ય શોધ્યા વિના, દંભ રાખેછે દહાડી. શું. ૮
 રોગીનો રોગ મટાડવા, શોધો વૈદક સાચું;
 જંત્ર ને મંત્ર જુદા ગણી, ડોટા દંભીનું ડાચું. શું. ૯
 મૂર્ખ લોકો કરે માનતા, જાણે રોગ વટાડે;
 દેવી દેવો નથી લાંચીયા, લાંચ લઈને મટાડે. શું. ૧૦
 માનતાથી જે મરે નહીં, તો જર વાળા સહિ જીવે;
 પૂરી રચાવે પાંચસે, દીપ માળાઓ દાવે. શું. ૧૧
 બ્રમણ બાગો બાઈ ભાઈઓ, ઊરમાં સમજીને આમ;
 ભાવે ભલે પ્રભુને ભજે, કરે પૂરણ કામ. શું. ૧૨

૫૬ ૨૯ મું—દેશી ૧ લી.

એવું શુભોને અંગ કહેછે, સાંભળ સુત કુમાર;
 વિપ્રતાણું અપમાન ન કરિએ, ઉન્મત થઈ કાઠવાર. ૧
 રાજ્ય બધું છે વિપ્ર વડે, વિપ્રો રહ્યતમાં મુખીયા;
 વિપ્રો સાથ વિપાદ કરીને, ક્રોધ થયા નથી સુખીયા. ૨
 રહ્યત આ અવસર રાખેછે, વિપ્રોનો વિશ્વાસ;
 વિપ્રોને છછેડીશ તો તું, નિશ્ચય પામીશ નાશ. ૩
 સેનાપતિને વશ સેના રહે, કે ન રહે અંતરમાં;
 પણ વસ્તી વિપ્રોને વશ છે, સધળી આ અવસરમાં. ૪
 રાજકાજના બધા કાયદા, દિજવર બાંધી દે છે;
 તેઓની સ્મૃતિયો અનુસારે, અધિપતિ અમલ કરેછે. ૫
 કોંયે અવસરે કારજ અનુકૂળ, મુહૂર્ત મતલબ એછે;
 વળી દરેલો સમય ફરે નહિ, એ પણ ફિકર રહેછે. ૬
 તે માટે વિપ્રોને પ્રધી, કારજ સધળાં કરીએ;
 જે વિપ્રો અનુકૂળ હોય તો, વિચાર પાર ઉતરીએ. ૭
 એમ કહીને વેનકુંવરને, દિજને પમે નમાવ્યા;
 વાત પિતાએ સત્ય કહી એમ, વિચાર અંતર આવ્યા. ૮
 પછી મુહુરત મોસાળ જવાનું, વેને પૂછી લીધું;

શુભ મુદુરત રવિવારે છે, જ્ઞેશીએ ઝાહેર કીધું. ૯
ચાર દિવસ આગળથી મેના, સજ કરવાને માંડી:
સ્તાની સામગ્રી સર્વે, કીધી આગસ છાંડી. ૧૦
સહિને મન આનંદ થણો પણ, વેન રહે ઉદાશી:
મનની પીડા મનમાં રાખે, કહે ન ક્યાંઈ પ્રકાશી. ૧૧
જે દીકું તે નથી વીસરતું, ગુર પુત્રીનું દુઃખ;
દિલગિરિમાં નિશ દિવસ રહે અને, ઉદાસી દીસે મુખ. ૧૨

૫૬ ૩૦ મુ.—દેશી. ૮ મી.

ગુરપુત્રી જે રાંડેલી ફરતી, નથી વેનને વાત વિસરતી:
એકરાંડ્યાથી મનમાંહિ આણ્યું, સર્વવિધવાનું સંકટનાણ્યું. ૧
એથી ઉરમાંહિ ધારીયું આવું, ક્યારે પુનરવિવાહ ચલાવું;
કંઈકે શેઠ અને શાહુકાર, કંઈકે દત્રી શાણા સરદાર. ૨
એક એક બોલાવી એકાંત, ભાગે સર્વના મનતણી બ્રાંત:
વેન સહિને બહુ સમજવે, પુનર્લગ્નના લાલ બતાવે. ૩
શુણી સહિ કહે વેનકુંવર શું, વિપ્રો કરશે પછીએએ કરશું;
વેનેવિપ્રોને બહુ સમજાવ્યા, એ તો ઉલટાજ હઠપર આવ્યા. ૪
ત્યારે વેને અંતરમાં વિચાર્યું, આમ તો ન બને માંડ ધાર્યું.
કંઈકે રઘવિત વિપ્રોથી રેઠ, વાદ વદવા સામી થઈ ઊઠ. ૫
ત્યારે માંડ કહેણું મનાય, વિધવાના વિવાહ કરાય:
એવો લાગ તપાસ તપાસે, કેમ વિપ્રોથી વસ્તી ઉદાસે. ૬
એવું માંડયું કુસંપનું મૂળ, એથી અંતે તો ઉપજ્યું શૂળ:
વેન સમજી હતો થણોસારો, પણ માણસ જાત બિચારો. ૭
વિધવા દુઃખ દેખીએકળાયો, નાંખ્યો સહજ સુધારાનોપાયો;
ધનિષ્ઠા ધનિરતી હશે એવી, તેથી ઉપજી તેનેમતિ તેવી. ૮
શુભ કરવા બેઠા તે તો સાચું, પણ તે કામ રહી ગયું કાચું;
ન્યારે હોય જીવાનીનું જ્ઞેર, ત્યારે આવે ઉતાવળો તોર. ૯
કુદીને કરે સાહસ કામ, કાંતો સુધરે કાં બગડે તમામ:
ધાર્યું કામ પડે કદી પાર, તો વખાણે સરવે સંસાર. ૧૦
નહિ તો નિંદા કરી કહે એમ, બાળ બુદ્ધિ વિના કરે કેમ;
ન્યારે જન હોય જ્ઞેબનવાન, ત્યારે હિમત હોય જીવાન. ૧૧
વૃદ્ધ વયમાં હિંમત વૃદ્ધ થાય, નહિ સાહસ કામ કરાય;
સાંડે નરસું જે કામ થવાનું, જીવાનીમાં બહુ બનવાનું. ૧૨
પ્રાતા સાંભળજે સહિ બ્રાંત, વળી વેનતણી કહું વાત:
વસ્તી વિપ્રમાં અંટસ ધરવા, વેન તદબીર લાગ્યો કરવા. ૧૩

૫૬ ૩૧ મુ.—દેશી ૧ લી.

એક સમે શુભ રાજ સભામાં, ધર્મ કયા ગુર વાંચે:
રાજ રાણી રાજકુંવર ત્યાં, પ્રધાન બેઠા પાંચે. ૧.
કહે ગુરજ જે રાજની, પ્રજા કરે પુણ્ય પાપ:
તેમાંથી કાંઈ ભાગ ભોગવે, અધિપતિ આપો આપ. ૨.

માટે પ્રજા વિષે રાજએ, ધર્મ પ્રવૃત્તિ કરવી:
અધર્મનો અટકાવ કરીને, હરકત સર્વે હરવી. ૩
એવું શુણતાં તતક્ષણ વેને, પ્રણામ કરીને પુછ્યું:
અહો ગુર મને ઉત્તર આપો, શિષ્ય તમારો હુંહું. ૪
કણથી આદિક કુળની વિધવા, ફરી વિવાહ કરેછે:
વૈષ્ણવ કે શિવ મારગમાં રહી, ધર્મ વિશુદ્ધ ધરેછે. ૫
સારસ્વત બ્રાહ્મણ સમજે છે, જુના અમારા ધારા:
સંધ્યા વંદન શિવપૂજન કરી, ગાયત્રી જપનારા. ૬
પુનર્લગ્ન વિધવાનાં કરતાં, પણ નથી ગણતા પાપ:
તથાપિ તેને ત્રિપદાનો, ઉપદેશ કરો છો આપ. ૭
કિયા કિયા કુળને શાસ્ત્રે, આપીછે આજ્ઞા એવી:
કિયા શાસ્ત્રમાં લેખ લખ્યોછે, કહી શ્રુતિ છે કેવી. ૮
કહે ગુર સહિ વિપ્રતણો, આચાર શાસ્ત્રમાં એક:
ચારે વરણતણા જૂદાંછે, વધતો એક વિવેક. ૯
પણ પરણેતરના ધારાતો, શાસ્ત્રે સહિના સરખા:
પુનર્વિવાહ કરેછે તે તો, પાપી પૂરા પરખ્યા. ૧૦
વિવાહ? ધર્મ નથી જૂદો, શૂદ્રદિક કાંઈ વરણનો:
એવાને ઉપદેશ કરે તે, મારગ પેટ ભરણનો. ૧૧
અધર્મનો પંસો આવ્યાથી, ભૂપ પાપમાં ગરક:
એ માટે સહિ એમ કહેજે, રાજને અંતે નરક. ૧૨

૫૬ ૩૨ મુ.—દેશી ૧૩ મી.

વેને જાણ્યું ભણો આવ્યો લાગરે,
વસ્તી વિપ્રને કંઈ અણુરાગરે;
એવું ધારી બાધ્યો તનખેવરે,
તમે સત્ય કહ્યું ગુર દેવરે. ૧
પુનર્લગ્ન જે લોકો કરેછે રે,
મહા મહા પાપનો ભાર ભરેછેરે:
એનો ભૂપને આવેછે ભાગરે,
એથી હરકતો નૃપને અથાગરે. ૨
કર આવે કાટી રૂપયાનોરે,
તોય તરતો ન થાય ખગ્નનોરે;
નાણાવટીને પેદાશ લગારે:
તોય પાસે રૂપયા અપારરે. ૩
એનું કારણ એજ જણાયરે,
પુનર્લગ્નનું પાપ ભરાયરે;
હમણાં તો હું જઈશ મોસાળરે,
પણ પાછો આવીશ જે કાળરે. ૪

૧ પુનર્વિવાહ.

ત્યારે બાંધવો યાદિ પ્રપંધરે,
ક્રોધ કરે નહિ વિધવા સંપંધરે;
અહિને કહેને સમાચાર આવરે,
નહિ કદમિ પુનર્લગ્ન થાવરે.
એતો તમનેજ સાંપુષ્ટ કામરે,
કાત કરને પ્રસિદ્ધ તમામરે;
એવું શુભીને ગુરુ સિધાવ્યારે,
એતો પોતાતણે ઘેર આવ્યારે.
ગુરુજી બોલે મર્મ ન જાણ્યારે,
અતિ આનંદ અંતર આવ્યારે;
તેજ દિવસથી લાગ્યા કહેવારે,
પુનર્લગ્ન થયા નથી દેવારે.
બીજે દિવસ ભૂખાળનો બાળરે,
માતા સાથે સિધાવ્યો મોસાળરે;
સાથે સેના લીધી ચતુરંગીરે,
ગયો દક્ષણ દેશ વિમંગીરે.
ધણું અખતર પાખર ખપાકરે,
અસ્ત્ર શસ્ત્ર અતિધણું ચળકરે;
સેનામાં વડી નોખતો વાળરે,
જાણે ગમન વિષે ધન ગાળરે.
કરકે પચરંગી નિશાનરે,
જાણે આપેછે ઈંદ્રકમાનરે;
હય હહણે ને ચિઃકારે હાથરે,
ભાલા વાળા શોભે સાથે ભાથરે,
વેન પહોંચ્યો મામાના પુરમરે;
સહિને આનંદ ઉપજ્યો ઊરમરે;
ત્યાં જઈ દિવસ રહ્યા દશબારરે,
સગાં વહાલાંનો મેળવ્યો ખ્યારરે.
સુનિથા મળી માત પિતાનેરે,
વેન મળીયો મામી મામાનેરે;
પછી ઘેર જવા રજા લીધીરે,
મામે સારી વિદાગિરિ દીધીરે.

૫૬ ૩૩ મું.—દેશી ૮ મી.

વેન મોસાળથી પાછો વળીયો, પુરખથી પોતાને તે પળીયો;
હેતે હથિયારપકડ્યાંછેહાથે, માતાસુનિથા છે વેનનીસાથે. ૧
એક કોશ રહ્યું એનું ગામ, અલ્પ દિવસ રહ્યો એવે હામ;
બુકી રહીછે ત્યાં વનતણીઝાડી, પ્રોઠ પહાડછેએકઅગાડી. ૨
ત્યાંથી સુંદર સરિતા વહે છે, જોગ સાધવા જોગી રહેછે;
આંખા આદિક વૃક્ષની ઓળ, ઉપર પક્ષી કરેછે કલોલ. ૩

લીલાં ઘાસ ત્યાં ગાયો ચરેછે, શિકારી ત્યાં શિકાર કરેછે;
હરણ વાનર રીંછને હાથી, કહેતાં પાર ન આવેકલાથી. ૪
સિંહ વાઘ કરે મહા સોર, લોલી ભૂમિ ભાસે ચારે કોર;
છોડ પુષ્પના છે મનગમતા, મોળીભમરા ઉપરદિસેલમતા. ૫
વાયુ શીંગોસુગંધીતવહાય, એવું દેખી બોલી સુનિથાય;
પુત્ર અહિં થોડીવાર ઉતરીયે, પ્રલ ઝાડનાઝુંડમાં ફરીયે. ૬
વેન માતની વાત પ્રમાણી, ઉતરી રાજકુંવર ને રાણી;
સેનાસધળીયેવિશ્રામ કીધો, વેન વન જોવાચાલીયોસિધો. ૭
એક અનુચર લીધો ન સાથ, હેતે સાથો સુનિથાનો હાથ;
વનમાંવિચર્યો માતુશ્રીને તંન, પુષ્પ વીંછીવખાણીયુંવન. ૮
એવે ફરથી આવ્યું શુભવામાં, મહા દુઃખથી રૂઝેકાઈશમાં;
લાગી કોતક જેવી તે વાત, ત્યારે પુત્ર પ્રત્યે બોલી માત. ૯
અરે પુત્ર આ સાંભળ આપ, ક્રોધ વનિતા કરેછે વિલાપ;
હશેઅંતરીએ વનમાં તો, હશે જોગણી જહાણીકાંતો. ૧૦
મોટે આપણેઅહિંથીજ ફરીયે, સેનાસાથેશહેરમાં વિચરીયે;
વેનકહે હું તોજઈશતેજોવા, રામા કાણ બેઠીછે એ રોવા. ૧૧
માથે વેનને બહુ વિધ વાર્યો, તોય વેન તે તરફ પધાર્યો;
મેહું કુંવરને એકલો કેમ, માથે અંતરમાં ધાર્યુંએમ. ૧૨
મોટે હેત ધણું હઈએ ધાલી, માતા પુત્રની પાછળ ચાલી;
મહા હિંમતરાખીને મનમાં, વેનજાયછે ચાલ્યોતેવનમાં. ૧૩

૫૬ ૩૪ મું.—દેશી ૧૦ મી.

વેન કુંવર વનમાં ગયો, સુનિથા થઈ સાથ;
નદી તટમાં નજરે પડી, એક અખળા અનાથ. વે. ૧
કાષ્ટ ચિતા ખડકી કરી, ત્યાં કીધેલી નેચાર;
બળીં મરવાની તે બાઈને, હતીવાર લગાર. વે. ૨
અખળાએ દીકાં આવતાં, રાણી રાજકુમાર;
શરમાઈ ગઈ મન સુંદરી, છાની રહી તેણીવાર. વે. ૩
રોઈ રોઈ આંખો રાતી થઈ, આંખે ખાડા દેખાય;
શરીરમાં હાડકાં ચામડી, જરીએ લોહી ન જણાય. ૪
ડાળ દેખી એના દેહનું, તરત અહેલવ થાય;
મહાદુઃખનું માર્યું માનવી, મનમાં મરવાને ચહાય. વે. ૫
જોતાંજ રાણીના જીવમાં, દયા ઉપજી અપાર;
અરેરે આવાં પણુ દુઃખીઆં, દીસે દુનિયાંમોજાર. વે. ૬
રાણીએ આંખી રૂઢે વિષે, આંખી ધીરજ અંગ;
વેનકહે બેહેન બોલ તું, તારા દુઃખનો પ્રસંગ. વે. ૭
બાઈ બોલી મારા દુઃખનું, તમારે શું છે કામ;
જાણો તમે ચાલ્યાં મારગે, માંડે લેશો ન નામ. વે. ૮
જે દુઃખ મરવાનો જગતમાં, નથી એક ઉપાય;
એતો અંતરમાં રાખવું, કહેવાથી શું થાય. વે. ૯

સ્વર્ગે જવાની આશા છેડી, નિમય થઈ નિરાશછ. ૮
 શી રીતે એ સખળું પાળું હું, બારે વરસે બાળાછ;
 આ ભવ બગડ્યો પરભવ બગડ્યો, અરે કરમના કાળાછ. ૯
 પલંગ તણ બે કરે પથારી, શરીર સખળું દૂખેછ;
 બે બેવાર જમું નહિ તો હું, મરૂંજ મુડી ભૂખેછ. ૧૦
 જરકશીનાં મોળીયાંતણી તો મને, કાંચળીનું મન થાયછ;
 પુરપતણા છેડા તો રસ્તે, જતાં અડધી જાયછ. ૧૧
 એક ઘડી ભૂખી હું રહી ન શકું, કેમ બને ઉપવાસછ;
 ઘાળાં વસ્ત્ર શરીર ધરું તો, લોક કરે ઉપહાસછ. ૧૨

૫૬ ૩૭ મું.—દેશી ૧ લી.

કાળાં પટ કાનિણીયો પેહેરે, ભાત વિના વેસ્યાણી;
 બ્રાહ્મણીયો શ્રુતિ વચનો ઉપર, પગ દઈ રેડે પાણી. ૧
 કાષ્ટ મુડો ભાગીને કરમાં, ધરે કનકની ચૂડી;
 મરિડેલી કરતાં તો શોભે, રરિડેલી કઈ રૂડી.
 સગા સંબંધીમાં હોય વિવા, ગમે છે ગાવાં ગીત;
 રસ કસ ભોજન લાગે રૂડાં, ખાવાં પડે ખચીત.
 કથા શુભી હું સર્વ પ્રકારે, સમજી સાર કથાનો;
 સધવા ધરમ સરવથી સહેલો, વિકટ ધરમ વિધવાનો ૪
 સન્યાસીના સરખો સર્વે, વિધવા આંનો ધર્મ;
 મુજ સરખીથી કદી પળે નહિ, મનનો કહુંકું મર્મ. ૫
 સન્યાસી તો વનમાં રહીને, પાળે છે સન્યાસ;
 બે સંસારી જનમાં રહેતો, અલ્પ ન ધરવી આશ.
 વળી બે સોળ વરસની વયમાં, કોઈ કરે સન્યાસી;
 તો તે જોખનના દહાડામાં, જરૂર જશે નાશી.
 એકલશૃંગી વનમાં વસતા, ત્યાં પશુ તે ભૂકાયા;
 ભાળ્યા ગાળ્યા નરને ભૂલાવે, એવી ઈશ્વરી માયા.
 તો તે આગળ શી ગણતીમાં, જે અખળા અજ્ઞાની;
 ત્યાગતણી ધેરાગતણી, શકિત ન મળે સમજ્યાની.
 ચિત માંડે ચિંતાતુર થઈને ઘડી ઘડીએ ગભરાય;
 એક દિવસ જાવો દુર્લભ તો, જનમરે કમ જાય. ૧૦
 બાળ અવસ્થા એ રીતે મેં, જેમ તેમ કરીને કહાડી;
 બરજોખનના દહાડા ભુંધા, આવ્યા પછી અમાડી. ૧૧
 આતો બાળ અવસ્થાનું દુઃખ, મેં ઉચ્ચાઈ એવું;
 હે કુંવરજી હવે કહુંકું, જોખનનું દુઃખ જેવું. ૧૨

સોરઠો.

કથા પુરાણ પવિત્ર, પરિક્ષિત પાસે શુક કહે;
 વરણુન વેન ચરિત્ર, ભાગ ત્રીજો ભાખ્યો ભસો. ૧

ભાગ ૪ થી.

સોરઠો.

શુક મુનિવર સાક્ષાત, ભાખે ભાવ ભરી કથા;
 વેનકુંવરને વાત, કમળા કહે નિજ કથની. ૧

૫૬ ૩૮ મું.—દેશી ૧ લી.

બાળાપણું તો રમતાં વીત્યું, ઉપજ્યું જોખન અંગ;
 મન માંડે કપળમાં ન રહે, શરીર થયું નવરંગ. ૧
 સરખી વયની મારી સૈએરો, કરે કંથની વાતો;
 તે સાંભળતાં વિરહ વધે તે, જીભે કહો નથી જાતો. ૨
 સંસારી લોકનાં સુખમાં, જ્યમ જ્યમ જોતી જાંઁ;
 ત્યમ ત્યમ તન પરિતાપ વધે ને, અંતરમાં અકળાં. ૩
 કોઈ પતિ સાથે પ્રીતિ બોલે, તેના જોઈ તમાચા;
 ૨ એકાંતે જઈ આંસુ પાડું, નાખું બહું નિસાચા. ૪
 રોષ રોષને આંખો થઈ રાતી, પછી કોઈ કોરણ પૂછે;
 ૩ તો ઉત્તર એવો આપું જે, દષ્ટી દરદ થયું છે. ૫
 ઘેલી થાઉ ગભરાટ થકી, ઉત્તર દેઉ તૂટે તૂટે;
 ૪ ભોળા લોકો એમ ભણે જે, એને વળગ્યું ભૂત. ૬
 અંતરની ગત ઈશ્વર જાણે, બારી ન જાણે બીજું;
 ૫ કોઈનું બોલ્યું ગમે નહિ મને, બોલાવે તો ખીજું. ૭
 દિલનાં દુઃખની વાત કહેતાં, જીભ ન ઉપડે મારી;
 ૬ કહેવાથી કંઈ કષ્ટ મટે નહિ, એમ હું જોઈ વિચારી. ૮
 કહું કેસર કે કસ્તૂરી, જોતાં ઉપજે કાળ;
 ૭ ભયું શહેર તે મુજને ભાસે, વન ઉજડ વિકરાળ. ૯
 ચંદ્ર ઉગે તો ચિતમાં જાણું, ઉગ્યો આમનો ભડકો;
 ૮ શુડલા બોલે તે શુભતાં મને, પડે પેટમાં રૂડકો. ૧૦
 બે પરદેશે હોય પતિતો, કદી સંદેશો કહાવે;
 ૯ આશાએ આવરદા નિકળે, ધીરજ ચિત ધરીવે. ૧૧
 આતો એક ઘડી જતાં, જીમ તુલ્ય જણાય જરૂર;
 ૧૦ કયી રીતે દહાડા કાઢું માંડે, જોખન જાય ભરપૂર. ૧૨

૫૬ ૩૯ મું.—દેશી ૧૪ મી.

માંડે જોખન જાય ભરપૂર, સંકટ હું તે શી રીતે સાંખું;
 રોષ નેજાનું બોલું મેં નૂર, સંકટ હું તે શી રીતે સાંખું;
 દહાડો મોતનો તો હજી દુર, સંકટ હું તે શી રીતે સાંખું ટેક.
 દહાડા જવા દોહલા, કેમ કરી કાઢું માસ;
 પલક કલપસમથપડે, મને વસ્તીમાં ન ગમે વાસ. સંકટ. ૧
 કારતક માસ કોડામણો, અંનકુટ ઉચ્ચ થાય;
 સ્વામી મુજને સાંભરે, માંડે અંતર અતિ અકળાસંકટ. ૨

માગસરે લોક ભગન કરે, તોરણ બાધે દાર;
 ટોલ ઉપર ડંકા પડે, મારે કાળજે તે વાગે માર. સંકટ. ૩
 પેષ મહિનાની ટાટડી, અતિ રાતે અંધકાર;
 તમરાં બોલે તે સમે, મને જીપજે અનેક વિચાર. સંકટ. ૪
 હાંશે બેશી માંહરે, નિરખ્યો નહિ મેં નાથ;
 ચતુર કંથને ચોરીમાં, મેં તો હસીને ન આપ્યો હાથ. સંકટ. ૫
 કાગળ માસે કંથને, રસિલી છાટે રંગ;
 હસીને બોલે હેતથી, માંહે એ જોઈ સળગે અંગ. સંકટ. ૬
 ચૈતર ચપો ફૂલિયો, ફૂલ્યાં ગુલાબી ફૂલ;
 સંધરીને ફૂલ શું કહું, મારા શરીરમાં ઉપજે શૂળ. સંકટ. ૭
 વૈશાખે વન વેડીયાં, આંખે સાખ જળાય;
 કાપલડી ટલુકા કરે, માંહે બીતર બેઠાઈ જાય. સંકટ. ૮
 જોઈ જમીન તપે ધણી, તપે વિજેગણ તન;
 એક તાપ ઉપરતણો, બીજે તાપે તપે મુજ મન. સંકટ. ૯
 અપાટે ધન ચડી આવિયો, મધુરા બોલે મોર;
 કુદકા મારે કાળજી, માંહે જાગે જીવાનીનું જોર. સંકટ. ૧૦
 શ્રાવણમાંહિ સુહાગણી, પિયુશું રમે ચોપાટ;
 કાટે વળગી કંથને, હેતે હીંચે હીંચેળા ખાટ. સંકટ. ૧૧
 ભાદરવો ગાજે ભરો, દિલ દાઝે તે ઠામ;
 દશદિશ બોલે દેડકા, એતો દાઝ્યા પર જેમ ડામ. સંકટ. ૧૨
 નદીયે હું નહાવા ગઈ, છાયા લીલા છોડ;
 ચકવા ચકવી ત્યાં દીઠાં, સારા ભાગ્યનાંદિસે સજેડ. સંકટ. ૧૩
 અરે નદી ઉતાવળી, પિયુને મળવા જાય;
 ઉછરગેથી ઉછળે, એને હાઈડે હરખ ન માય. સંકટ. ૧૪
 આસો માસે નોરતાં, ગોરી ગરબા ગાય;
 લેરખડીલટકાં કરી, સ્વામી સામું તેજોતી જાય. સંકટ. ૧૫
 દીવાળીના દહાડલા, સરસ ગણે સહિ કાપ;
 શણગારાઈને સાંચરે, મારે હોળી દેખામાં હોય. સંકટ. ૧૬

પદ ૪૦ મું—દશી ૧૫ મી.

બપેયા તો નિર્લજ થઈને, પિયુ પિયુ એમ ઉચરે;
 હુંમુખ પિયુપોકારે નહિ પણ, મન તો પિયુ પિયુ પોકારે;
 ધિરજ હું તે કેમ ધાડું, રાણીજયા રૂદ્ધ બળી જાય મારું;
 મારા દિલની હું દાઝ કેમ કરી હાડું. ૧
 મોલ મયો ને મૂળ ખવાયાં, ખાલી પડ્યું ખડેર;
 નર ઉપયોગી નહાં લાગે, તેથી ન શોભે શેહેર. ધિરજ. ૨
 આ દુનિઆમાં એવીજ મુજને, અણખપની અવતારી;
 અપશકની લેહિને અમથી, અડઅણની કરનારી. ધિરજ. ૩
 જેનું અરધું ગળું કપાયું, જરૂર નથી જીવનારું;
 તરફડીયાં મારે તે કરતાં, તરત મરે તો સાડું. ધિરજ. ૪

કાળ કચાઈ જમત જંમલમાં, સુખી જીવ સંહારે;
 માંસવિનાનાં મુજસરખાં દુઃખી, તેનેતોતેન વિહારે. ધિરજ. ૫
 સુતાર કરવતથી કાપે તે, દુનિઆના જન દેખે;
 ધણુધણુ કાતરીખાય કાઠ તે, પ્રત્યક્ષ કોઈ ન પેખે. ધિરજ. ૬
 આ દુનિઆનો એવો ધારો, પર પોડા ન વિચારે;
 સતી બળતી પોકાર કરેજન, જેઅપેઅપે ઉચારે. ધિરજ. ૭
 ચિતામાં બળતાં ચાર ધડીમાં, આવે દુઃખનો અપાર;
 મુજદુઃખનાં મહાસાગરનો હું, ક્યાં નદેખું કિનારો. ધિરજ. ૮
 અરે અળસિયાં આ પૃથ્વીમાં, મુજથી સુભાગ્યવંત;
 ચાતુરમાસ પછીતોએની, આવે આવરણનો અંત. ધિરજ. ૯
 વિવેક હીન વિધાતા છે, દુખીઆને બહુ જીવાડે;
 કલોલકરતાં કુમળાં પ્રલને, સ્વલ્પસમમમાંનસાડે. ધિરજ. ૧૦
 જીવ વિનાની કાપા જેવી, જળ વિણ નદી નકારી;
 પાંજરિયું પોપટવિણ તેવી, નાશવિનાની નારી. ધિરજ. ૧૧
 ક્યાં જઈને ફરિયાદ કહું, કોણુ ચડશે મારી વારે;
 કોઈ ન મારીખૂમ સાંભળે, ક્યાંકું દુઃખનો પોકાર. ધિરજ. ૧૨

પદ ૪૧ મું—દશી ૧ લી.

કંઈક દિવસ મેં કાટે કાઢ્યા, ધડી ન દીડી સુખની;
 પણ વળી શી કહું વાત વરણવી, આજદિવસના દુઃખની. ૧
 હેલ ઉપાડી પાણી ભરવા, હું ગઈ આજ દહાડે;
 વળતાં મારગ વચમાં મારો, ખશી પડ્યો પગ ખાડે. ૨
 પડી જવાથી મુજને વાગ્યું, હેલ હતી તે ભાગી;
 રોતી રોતી ઘેર ગઈ, ત્યાં ભાભી લડવા લાગી. ૩
 રીસ કરીને ભાભી બોલી, ગાળો દેતી ગાલે;
 આ રીતે નિત્ય જન કોઈ, મારા ઘરમાં નહિ આવે. ૪
 તારા ઘરનો ભરો ભુંશી, હોળી વાળી મોટી;
 હવે આવીને હમેશ મારા, કપાળમાં તું ચોટી. ૫
 પરણી તરત ધણીને ખાધા, સસરાનું સુખ ટાળ્યું;
 અરે રાંડ અપશકની, તારે પગલે ઝાંધું વાળ્યું. ૬
 અભાગણી તું કેમ ન મૂઈ, જીવી શું સુખ લેછે;
 ઘરનો ધંધા કરતાં તારા, હાથ કેમ દુખે છે. ૭
 ખાવાનું તો ખુબ જોઈએ, અને કામ કર્યાનો સાસો;
 મુજ સાથે તું વાદ વર્દીશ તો, ભાગીશ તારો વાસો. ૮
 ભાભીએ મુજ ભાઈને ભુડી, વાત કહી વિસ્તારી;
 તેથી ભાઈ ભરાયો ક્રોધે, મુજને લાતો મારી. ૯
 મારી વાત કશી નહિ માની, વહુની માની વાત;
 મુજને મારી તેથી ભાભી, રૂદ્ધ થઈ રણિઆત. ૧૦
 બે પૈસાનું જાન કર્યું છે, આજ ન ખાવા દેવું;
 એમ કરીને ભાઈ ગયો, જે ફરીને ન કરે એવું. ૧૧

જમી નથી અને જળ નથી પીધું, લાંબા આખો દંન;
રાજ કુંવરજી આજ દિવસ મેં નથીજ જોટ્યું અન્ન. ૧૨

પદ ૪૨ મું—દશી ૭ મી.

ધણીની માનેલી, ધારેલા અર્થ સુધારે;
ધીના ગાડુ ધરમાં ફેરે, કાઈ ન પૂછે ક્યારે. ધ. ૧૬.
લોકા સર્વ ધણીઆતીના, પક્ષ કરીને જોવે;
જેને માથે ધણી નહિ, તે નારી તરણાં તોલે. ધ. ૧
જે નારીને ધણીએ માતી, લોકા તેને માને;
એજ ગણાયે હાપણવાળી, એજ વડી ગુણવાને. ધ. ૨
ધરમાં બહુ ખીગાડ કરે કે, ખવરાવી દે ખેત;
તોપણ તેને કાઈ ન કહે જો, હોય ધણીનું હેતરે. ધ. ૩
પીયરીયાંને પધરાવે કે, જીત દઈદે તે જાતી;
તોપણ તેને કાઈ ન પૂછે, મરેજે જેને માનીરે. ધ. ૪
આજસ આવે તો ધન આપી, કરાવે ધરનું કાળ;
ધણીતણી ધણિયાણીને તો, સ્વતંત્ર રહું રાજરે. ધ. ૫
પેસાને ઠેકાણે જો તે ખરે રૂપયો ખરચે;
તોપણ વળી તે તકમાં તેની, ચરચા કાઈ ન ચરચે. ધ. ૬
પ્રથમ પતિનાં વચનો પાળી, વિનય કરી વશ કીધા;
પછી તો જાણે તેણે પતિને, વેચાતો કરી લીધારે. ધ. ૭
ધણીની માલ મતાની પોતે, માલેક થઈને જોસે;
ધણી વશ તેને ધરનું ખીજું, કાણ દુંકારો કહેશે. ધ. ૮
રૂપ નહીં કે રંગ નહીં વળી, વિશેષ નહિ ગુણવાળી;
પણ જે પામી માન પતિનું, એજ રૂડી રૂપાળીરે. ધ. ૯
ધણી જેનો ધિક્કાર કરે તો, સહિ લોકા ધિક્કારે;
વાટે ઘાટે જાતાં એનાં, અવગણુ સહિ ઉચ્ચારે. ધ. ૧૦
નિર્ધન હોય પણ પતિની પ્રીતે, દિસે મુહાગણુ દેવી;
પતિની પ્રીત વિના રાણીપણુ, ભમે ભિખારણુજેવીરે. ધ. ૧૧
ધન્ય જનમ તો ધરણી ઉપર, પતિવાળીજ પ્રિયાનો;
પતિથકા જેનૂંદીપડી, ધિક્કજનમ એવીઅખખાનેરે. ધ. ૧૨

પદ ૪૩ મું—દશી ૧ લી.

એને ધણીનું ઉપરાળું અને, હું તો છેક અનાથ;
પસ્તાવો પૂરો કરીને મેં, પછી ધસ્યા બહુ હાથ. ૧
વળી મનમાં વિચાર કર્યો જે, હવે રૂંડું શુંય;
શી રીતે સુખ મળવાની હવે, હિંમત રાખું હુંય. ૨
હાય દેવ હું ઘડપણમાં તો, ખૂબ થઈશ ખુવાર;
આ રીતે આ કેમ નિકળશે, આશિઆગો અવતાર. ૩
જો આંખોનું નૂર જશે તો, નક્કી મને બહુ નડશે;
આ ભુંડી ભોળાઈના મારે, દુઝ્યા ખાવા પડશે. ૪

ધરનો ધધા ધણો રૂંડું જેમ, લીધી વેચાતી ભુંડી;
છેયાં છાતી પર રાખું તોય, લાભી કહેશે ભુંડી. ૫
પારકા જણી તે તો મજ સાથે, શેની ગણે સગાઈ;
પણ પસ્તાવો પૂરો જે, ભોળાઈને વશ છે ભાઈ. ૬
કુતરાને જેમ રૂંડો નાંખે, તેમજ દે છે ખાવા;
રૂંડ સડી સડીને ક્યાં સુધી, કાટું દહાડા આવા. ૭
દારીની પેઠે નિશ દહાડો, કામ ભાભીનું કરયું;
અરે બહુ આ જીવતર માઈ, બહુ પેટ આ ભરવું. ૮
પણ માઈ ખોઈ બેઠી, જવાબ નવ દે ભાઈ;
વિખ ખાવાને પેસો ન મળે, મનમાં મંડે મુંઝાઈ. ૯
જો પણ માઈ તો બંધવ, રૂંડે આણે રોપ;
ઉત્તું ખાવાથી મુખ દાઝયું, દઈએ કેને દોષ. ૧૦
માખાપે મને આજપણમાં, બહુ લડાવ્યાં લાડ;
આજ મહા દુઃખનાં મુજ માથે, કાઝાં ઉઝ્યાં કાડ. ૧૧
એક વાત મને નવ ઉકેલે, વિવિધ રૂંડ વિચાર;
કમળા કરે ગુણો કુંવરજી, મુજ દુઃખનો પોકાર. ૧૨

પદ ૪૪ મું—દશી ૧૦ મી.

કમળા કહે ગુણો કુંવરજી, મારા દુઃખનો પોકાર;
અરે અંતર બળી જાયછે, જીભે કરતાં ઉચ્ચાર. ૧
વળતી પછી મેં વિચારીયું, આતો દુઃખનું અનંત;
મૂઆ વિના કદી નહિ મળે, આવા દુઃખનો અંત. ૨
નિચ્ચે કરી હુતો નિકળી, વિચરી વનતણી વાટ;
નિર્થ કાંઈ તન ત્યાગવા, આવી મરવાને માટ. ૩
કાષ્ટ વીણીને ચિતા કરી, મનમાં સમયાં મોરાર;
આકાશમાંથી એવે સમે, એવો નિકળ્યો ઉચ્ચાર. ૪
મરીશ નહીં અરે માનવી, હોશે આત્મ હત્યાય;
આ દુઃખથી પણ અતિ ઘણી વળતી વેદના થાય. ૫
કાપ થશે કરતારનો, શિક્ષા કરશે સમર્થ;
માટે તારે મરવા થકી, એક નહિ સરે અર્થ. ૬
સાંભળનાં એવા શબ્દને, અટકી પ્રગટતાં આગ;
ત્યારે હવે હું તે શું રૂંડું એમ પુછ્યું અથાગ. ૭
ઉતર એનો મળ્યો નહીં, ત્યારે મેં જાણ્યું એમ;
બ્રમણથી ભણકારો સાંભળ્યો, જીવ જખ મારે જેમ. ૮
ઘડીમાં હું જાણું જે ઘટ તણું, વળી ઉપજે વિચાર;
આત્મહત્યા આદર્યા થકી, પાપ લાગે અપાર. ૯
હઈયું દાલવવાને હું પછી, રાઈ કરીને વિલાપ;
એવામાં તો મુજ આગળે, આવી પહોચ્યા આપ. ૧૦
કપ્ટે કરી માઈ કાળજી, બળીને થયું ખાખ;
કાયાના છે આ તો કાયલા. રહીછે અંદર રાખ. ૧૧

માણસનું લોકો પીનારા રાક્ષસ;
ગતીની તેજ જમાત;
એ દુઃખ દેખીને રોવા લાગ્યા તો,
બીજાની શી કહું વાત. અરે. ૫

પૃથ્વી પ્રસન્ન જાણે પગમાં થશે અને,
કાંતો તુડીને પડશે આજ્ઞા;
અખળા બિચારીના આવા નિસાસાથી,
કોપશે કમળનાથ. અરે. ૬

સણીની આંખમાં પાણી આવ્યાં અને,
વાણી બોલી સુત સંગ;
વેદના આત્મી તું કરજે નિવારણ,
એ ઉપાયો મુજ અંગ. અરે. ૭

રાજકુંવર પણ રોવાને લાગ્યો,
આંસુએ બીંજામાં વજ્ર;
હિંમત છૂટી અને હાથમાંથી,
સધનાં પડી ગયાં શત્રુ. અરે. ૮

કહે તો બાઈ તને કાઠાર આપું,
કહેતો આપું બધું રાજ;
કાઠી હિપાયે કષ્ટ મટાડું,
પાળું પ્રતિજ્ઞા આજ. અરે. ૯

શું કહું રાગજી રાજ તમારું,
શું કહું ધન ભંડાર;
સ્વામી વિના એતો સજગતી હોળી,
આખાની વાત વિચાર. અરે ૧૦

કુંવર કહે જગમાંહિયો જે કર્યો,
વસ્તુનો થયો વિનાશ;
તેને સંભારી શોક શો કરવો,
એ મળવાનો ન આશ. અરે. ૧૧

નાવમાં બેસી જતાં રજળપિમાં,
હાથમાંથી પડ્યું રત્ન;
રાયા પોશ્યાથી પાછું મળે નહિ,
કાટિ કરે જો પ્રયત્ન. અરે. ૧૨

કમળા કહે પ્રથમથી કહ્યું હતું,
મુજ દુઃખ નહિ મટે વીર;
સમજ્યા વિના શિદ તે સમ ખાલા,
જા તું તારે મંદિર. અરે. ૧૩

કુંવર કહે હું પ્રતિજ્ઞા તો પાળીશ,

૧ પ્રભુ. ૨ સમુદ્રમાં.

મરીશ બળી તુજ સાથ;
એવું નક્કી કરી માની શ્રુતિ કરી,
હેતે જોડીને હાથ. અરે. ૧૪

પદ ૪૮ મું—દશી ૧૯ મી.

કુંવરજી કહે છેરે સુનિયા માતા સાંભળોરે,
મનમાં તમે કરશો ન કરશો કનૈશ;
પુર વિષે પધારેરે રાજ રૂડું સાચવોરે,
હું અહિં કરીશ પાવક માંહિ પ્રવેશ. કુંવરજી. ૧
પ્રેમે મુજ પિતાનીરે સેવા કરજો સર્વદોરે,
કરવા દેશો નહીં કદી કલપાંત;
મુજ વિજેગે મરણેરે મારો પિતા જીરિનેરે,
એ વાતમાં ભાસતી નથી કશી બાંત. કુંવરજી. ૨
મનમાની મારાથીરે સેવા ન થઈ તાતનીરે,
મુજ પિતા ન પામ્યા સુતનું સુખ;
ઘડપણમાં ગભરાશેરે મને સંભારી મૂજનેરે,
દિલગીર થઈને દિલડામાં પામશે દુઃખ. કુંવરજી. ૩
જઈ મારા પિતાને કહેજો કથન એટલુરે,
મારી કસુર હોય તે કરજો માફ;
હું અભાગી એવોરે સેવા ન થઈ તાતનીરે,
ધધિર આગળ દેવો થશે ધનિસાફ. કુંવરજી. ૪
માતાજી તમારેરે ગુણ મેં નવ માનીઓરે,
સેવા મેં ન કીધી સારી પેર;
નીમકદરામીરે હુંતો થયો આપનોરે,
બાળાપણમાં અજ્ઞાનનું અધર. કુંવરજી. ૫
માજી મેં કદાપિરે આજ્ઞા તોડી આપની,
એનો મને પરતાવો થાય છે આજ;
માણસના ભવ માંહિરે મેં કશું કીધું નહીરે,
મારા ઉપર રીઝશે કેમ મહારાજ. કુંવરજી. ૬
મા બાપે ઉછેરીરે કીધી મારી ચાકરીરે,
હધિયા ઉપર લઈને લડાવ્યો હમેસ;
જેણે મને જાણ્યોરે પ્યારો અર્તિ પ્રાણથીરે,
તેનો બદલો વાળી શક્યો નહિ લેસ. કુંવરજી. ૭
ઘડપણના સુખ મારેરે ધધિછે પુત્ર પામવારે,
વળખાં મારે પુત્ર સાડ નર નાર;
માનતાઓ કરેરે બહુ દેવી દેવનીરે,
પુત્ર વિના જાણે જનમ ધિકાર. કુંવરજી. ૮
એવાં માબાપોનેરે મેં રજળતાં મેલીઓરે,
અદૃશમાં મારે લખેલું આમ;

મારી વતી જઈને માણ મારા બાપને,
કહેને મારા છે આ છેલોજ પ્રણામ. કુંવરજી. ૯
બાળાપણમાં માણે તમે મારા ઉપરે,
જે જે ભારે કાધા ઉપકાર;
કિંકર થઈ તમારે આપો ભવ સેવા કરે,
તોય તેનો બદલો મળે ન લગાર. કુંવરજી. ૧૦
શંકા સાંધી પોતેરે મને સુખ આપીયુરે,
સારી વસ્તુ મનેજ આપી સદાય;
હેત જે હૈયેરે વીસાઈ ન વીસરેરે.
વાણીવડે વર્ણન તેતું ન થાય. કુંવરજી. ૧૧
પિતા વૃદ્ધ સાથેરે ન થઈ છેલી વારતારે,
અંત આવ્યો દેહનો અંતરિયાળ;
રૂદ્યાની વાતો તેરે રૂદ્યામાં રહી ગઈરે,
કાયાનો તો આવી પહોંચ્યો હવે કાળ. કુંવરજી. ૧૨

સાખી.

શુણી સુનિયા દિલગિર થઈ, કહે કથન તે કાળ;
એ ગું મુખથી ઉચ્ચર્યો, લાડકવાયા લાલ. ૧

પદ ૪૮ મું—દેશી ૧૪ મી.

મારા લાડકવાયા લાલ, કુંવરજી કેમ હું જીવું;
તારા ગોરા ગમે મને ગાલ, કુંવરજી હું જીવું;
તને દહન થતો દેખી હાલ, કુંવરજી કેમ હું જીવું. ટેક.
અતિ કષ્ટ ઉછેરીએ, લાડ લડાવ્યાં લાખ;
દહન થાય મુજ દેખતાં, માંડે રૂદ્ય બળી થાય રાખ. કુંવ. ૧
પશુ પંખી પણ પુત્રપર, હૃદયે રાખે હેત;
તો હું જાતે માનવી, રહું સુત વિના કેમ સચેત. કુંવ. ૨
પાર્શ્વી દેખી પાંશરી, મૃગલી દૂર પળાય;
બચ્યું પકડી ચાલીએ, ત્યારે મૃગલી કેડે ચાલીજાય. કુંવ. ૩
બચ્યાં બળતાં જાનનાં, કરે લોક પોકાર;
કુતરી આવી કારમી, પડી બળતી જાળ મોઝાર. કુંવ. ૪
વનચર જલે વાનરી, ગર્ધવી ઘોડી ગાય;
બચ્યાં માટે બાપડી, મહા સંકટ સાંખે માય. કુંવ. ૫
પ્રાણ તજે પોતાતણે, પણ બચ્યું ન તળાય;
પર કેઈ આવે પકડવા, માતા મરવાને સામી થાય. કુંવ. ૬
મિત્ર પુત્ર પ્રેમદાતણી, પ્રીતિ સ્વાર્થ સમેત;
વણ સ્વારથ સંસારમાં, હોય માના હૃદયાનું હેત. કુંવ. ૭
જે જમ માગે જીવડો, થઈ પ્રત્યક્ષ પ્રમાણ;
તો માતા પેહેલી મરે, પણ પુત્રના રાખે પ્રાણ. કુંવ. ૮

જે ક્યારે દુષ્કાળમાં, હોય અહાર લગાર;
તો માતા બૂખી મરે, અને પુત્રને આપે આહાર. કુંવ. ૯
દિલના ડાહ્યા દીકરા, એ શી બાલો વાત;
પુત્ર મુએ સુખમાં જીવે, એવી કાણ ગોઝારી માત. કુંવ. ૧૦
કુપુત્ર કદી માતાતણે, તરત કરે તિસ્કાર;
તોપણ માના મન વિષે, પુત્ર ઉપર ઉપજે પ્યાર. કુંવ. ૧૧
રાજવાટ રિદ્ધિ બધી, કરે તુજપર કુર્યાન;
તારા તનડા ઉપરે, મારા સો વાર વાર પ્રાણ. કુંવ. ૧૨
વજ્જર જેવી છાતડી, ફટ ફટ ફાટી જાય;
રાજકુંવરજીવતો બળે, સગી માએ તે કેમ સંખાય. કુંવ. ૧૩
સાથેજ મરવું જીવવું, સાથી સારું એહ;
એમ વિચારી તણજી, ધાર્યા બળવા ચિત્તામાં દેહ. કુંવ. ૧૪

સાખી.

શુક કહે રાજ સાંભળો, રાખીને અનુરાગ;
વરણન વેન ચરિત્રનો, ભાખ્યો ચોથો ભાગ. ૧

ભાગ ૫ મો.

પદ ૫૦ મું—દેશી ૨ જી.

હરિની જીએ અકળમાયા, હરિની જીએ અકળમાયા;
કળી ન શકે કોઈ ડાહ્યા, હરિની જીએ અકળ માયા. ટેક.
તણે જાણ્યું ત્યાં નદી તટમાં, દેહ ચિત્તામાં ધાર્યાં;
તીરથ ફરતા ત્યાં તતકાળ, પરાશર રૂપિ પધાર્યા. હરિ. ૧
અરે ન મરશે માનવીએ, એમ કહીને રાખ્યાં વારી;
પછી મરવાનું કારણ પૂછ્યું, ત્યાંબધી વાત ઉચારી. હરિ. ૨
કુંવર કહે મુજ તુટે પ્રતિજ્ઞા, કહો હું જીવું કેમ;
હું કહું એમ કરો હીમતથી, ઉચ્ચાર્યો રૂપિજ એમ. હરિ. ૩
પારાશરી સ્મૃતિનો કાઢ્યો, ત્યાં ચોથો અધ્યાય;
વળી ત્રીસમો રસલોક બતાવી, અર્થ કહે રૂપિરાય. હરિ. ૪
જતો રહે કે જાય મરી પતિ, કે બાવો બની જાય;
કહે કુંવરજી એ સ્મૃતિ તો, કાઢી છે કળિભુગ માટે;
સતભુગની તો મનુસ્મૃતિ છે, કેમ બને એ ઘાટે. હરિ. ૬
આત્મઘાત કરી આવી રીતે, તણના જીવ તણ દેવા;
અરે કુંવર એ કરતાં પછી કહીએ કળિભુગ કેવા. હરિ. ૭
પાંચે ભૂત પરસ્પરમાં, પ્રતિભૂત વિષે ભાસે છે;
તેમજ ભૂગ ચારે મધ્યે, પ્રતિભુગનાં ભુગ વાસે છે. હરિ. ૮

૧ ગોંહત્યારી.

૨ નેત્રમૃતમન્નજિતે નેત્રવપાતિતે પતૌ;

પંચસ્વાપત નારાણાપતિરવ્યોબિધીયતે. ॥૩૦॥

જ્યાં શાંતિ ત્યાં સતજુગ જાણો, કલેશ તહાં કળિકાળ;
એજ ખરો મારા અક્ષરનો, ભાવારથ ભૂપાળ. હરિ. ૯
પુત્ર પાત્ર પરિપૂરણ સદ્ગતી, વળી વય વૃદ્ધ ગણાય;
કળિમાં પણ એવી વિધવાને, સતજુગગણસદાય. હરિ. ૧૦
વેદ વચન સમ વિધવાનું વ્રત, કળિ જુગમાં કરનારી;
વાસ વસે વૈકુંઠ વિધેવળી, બહુ તેની બલિહારી. હરિ. ૧૧
વિધવા ધર્મ પળી ન શકે તો, સમજ થાવું સધવા;
પુનર્જન્મમાં પાપ નથી, વળી વિધવા પામે વધવા. હરિ. ૧૨

પદ ૫૨ મું—દેશી ૧ લી.

કથન શુભીને કમળા કહેછે, શુભો રૂપ રૂપિરાય;
એમ કીધે આ જુગમાં મારી, નિશ્ચે નિંદા થાય. ૧
જાતી નાતોમાં કદી એવું, કેમ બને મહારાજ;
કરીએ તો અધરિત કહેવાયે, ઘટે લોકમાં લાજ. ૨
કહે રૂપિ મનમાં તેં માન્યું, ખચીત એ તો ખાટું;
મરજી આવે તેમ માનીલે, મનનું કારણ મોટું. ૩
દંધકા ઉચી જ્ઞાતિનો, નર કે સુર નથી કોઈ;
તે તો વિધવાને પરણેછે, જરૂર તે લે જોઈ. ૪
નળ તજી જતાં દમયંતીનો, ફરી વિવા આદરશે;
વરવાને ઋતુર્પણ જશે પણ, કોઈ નિંદા નહિ કરશે. ૫
કૌશળ દેશતણો તે રાજા, પવિત્ર કુળ ઋતુર્પણ;
અયોગ્ય છે એવું નહિ ધારે, એનું અંતઃકરણ. ૬
ભીમક નૃપ વૈદર્ભ દેશનો, દમયંતીનો નાત;
પુનર્જન્મ પુત્રીનાં લખતાં, નહિ ગણે નીચી વાત. ૭
દશરથના સુત રામચંદ્રજી, ધર્મ ધુરધર થાશે;
મદોદરી વિભીષણને, ફરી વરાવશે રહી પાસે. ૮
નાગતણી વિધવા કન્યાને, અર્જુન આપે વરાશે;
એવાં લગ્ન અનેક થશે પણ, કોઈ સંશય નહિ કરશે. ૯
સંસારિક સુખ સ્વપનામાં પણ, દીકું નહીં જે દારા;
તેને ફરી વરતાં નિદે તે નિર્દય લોક નહારા. ૧૦
તુજ સરખી બાળક રાંઉલી, જે ફરી ચોરીએ ચડશે;
તેની નિંદા કરનારા જન, રૌરવ નરકે પડશે. ૧૧
રે કમળા તું ફરી પતિ કરજે, પામીશ સુખ સંતાન;
અતિ પ્રસન્ન થઈને આપું છું, વળી તુજને વરદાન. ૧૨
પતિવ્રતા વ્રત પાળી થાજે, પાંચ પુત્રની માતા;
એક પુત્રી અવતરશે ને, સંપૂરણ પામીશ શાતા. ૧૩

પદ ૫૨ મું—દેશી ૩ જી.

જશ તારો જગમાં વિસ્તરશે, શુભિજન હરખે ગાશેજ;
તારી કથા સાંભળશે તેનાં, પાપ પ્રલય થઈ જાશેજ. ૧

માધ માસમાં મહિમા મોટા, તારી કથા શુભવાનોજ;
પ્રતિવર્ષે નહિ શુભશે તેનો, વ્યર્થ જનમ જવાનોજ. ૨
કદી વિધવા સજ્જનપર સૂતિ, કે જામી બીજી વારજ;
તારી કથા શુભવાથી તેનું, પાપ જરૂર જનારજ. ૩
આશિષ દઈ ઋષિરાય ગયા, અદિકાત્રમને રસ્તેજ;
કુંવરે કોલ દીધો કરથી, હરીને કન્યાને હસ્તેજ. ૪
પતિ રૂઠો તુજને પરણાવીશ, ભાગીશ તારી ભૂખજ;
ભલી ભાતે ભોગવજે ભામા, તું સંસારિક સુખજ. ૫
સુનિથાએ સમજાવિ કહ્યું જે, નથી એ કામ નહાંજ;
પાળજે પુત્રિ તું પતિવ્રતા વ્રત, તેથી ભલું થશે તારુંજ. ૬
પાવન ઋષિએ પ્રમાણ કયું મોટું, તે નથી વેદ વિરુદ્ધજ;
શ્રીત પ્રમાણે તું સધવાનો, સાચવજે ધર્મ શુદ્ધજ. ૭
તારા જેવાં થશે બહુ ત્રિવર્ણમાં, નવું થતાં નિંદાશેજ;
જીવું થયા પછી કોઈ નહિ જાણે, કુળની રીતે કહેવાશેજ. ૮
આણગળ પાણી કે દૂધ પીવાનું, ધર્મ ગુરૂ ધિકારેજ;
પણ કુળ રીત જે પુનરવિવાહની, તે કરનાં નહિ વારેજ. ૯
વૈધવ્ય ધર્મ પળી ન શકે તો, સધવા ધર્મ સાચવવોજ;
ઉભયપ્રત્યેજ્ઞ અધર્મમોટો, એ અનુભવ અનુભવોજ. ૧૦
ધર્મ તો તન મનથી નવ ધારેને, વેપ રાખે વિધવાનોજ;
અકલકીણા જન એને વખાણે, છળ ન તપાસે જાનોજ. ૧૧
લોકની બીક ન રાખીશ બાઈ, દેવ થકી દિલ ડરજેજ;
પુનરવિવાહ પ્રસિદ્ધ ભલે કર, જાનું કુકર્મ ન કરજેજ. ૧૨
એમ શિખામણ દઈ સુનિથાએ, શોક ટાળી ફરી શાંતજ;
વેન કહે કશીએ નવ રાખીશ, ભાતરમાં હવે જાંતજ. ૧૩

પદ ૫૩ મું—દેશી ૨૦ મી.

કમળા કહેછે શુભો કુંવરજી હું, નહિ વરૂં જેને કેનેરે;
મારીજ નાતતણો વર મેળવ, તોજ વરીશ હું તેનેરે. ૧
વિદ્યા ભણેલો ને સદગુણવાળો, કાંઈક હશે જે કમાતોરે;
એવા નાતીલાને હું નહિ નિંદું, કદી કુળે કનિષ્ઠ ગણાતોરે. ૨
કુંવર કહે હું એવો વર મેળવીશ, નિશ્ચે તારીજ નાતોરે;
રે બાઈ કાંઈકે નવ રાખીશ, ઉચાટ તું એ વાતોરે. ૩
અરે કુંવરજી મુજ દુખ ભાગે, એવી નથી મને આશોરે;
વિપ્ર ન પરણે વિધવાને કદી, દેહશ ન ખાટા દિલાસોરે. ૪
સમજ્યા વિના તું શપથ નવ ખાઈશ, જશો પ્રતિજ્ઞા તારીરે;
જે ક્યાંહી માંડે નામ લેદશ તો, થાશે ફજેતી મારીરે. ૫
કાં તો બ્રાહ્મણો ભેળા થઈને, ફેરવશે તારી વાતોરે;
કાં તો તુજને કોધ કરીને, દપકો દેશે તુજ તાતોરે. ૬

અનેક હરકતો છે એ માંહી, નથી બાળકના ખેલરે;
તે માટે તું તારે મારગ જા, મિથ્યા લવરી મેલરે. ક. ૬
જે મુજ લાઇને જાણુ થશે તો, મુજને દેશે ઝેરરે;
કાંતો ઘરમાં કેદ કરીને, વાળશે પાકું વેરરે. ક. ૭
જેમ સહસ્રાણુન સાથે દ્વિજ, લડી મુખ્યા કર્ઠ હામરે;
અરે કુંવરજી ફરી ફરી કહું છું, આ છે એવુંજ કામરે. ક. ૮
કુંવર કહે જે હું તારું સગપણુ, ન કહું નાત મોઝારરે;
સ્ત્રીહત્યા મને બાળહત્યા વળી, હત્યા વિપ્ર હજારરે. ક. ૯
મારે કે મરવાને ઉઠે, બાઈ કદી મુજ બાપરે;
તોપણુ વિવા ન કહું તો શત, પૂર્વજ માર્યાનું પાપરે. ક. ૧૦
વસ્તી બધી વિપરીત થાય કે, થાય ઉગ્ગડ આ દેશરે;
તોય પ્રતિજ્ઞા તજું નહીં હું, છું મનુવંશી નરેશરે. ક. ૧૧
મેરૂ અળે રવિ પશ્ચિમ ઉગે, સમુદ્ર સુકાઈ જાયરે;
પણુ નહિજાય પ્રતિજ્ઞા મારી, પૃથ્વી પ્રલય જે થાયરે. ક. ૧૨
આહ માસની અવધી આપી, કરમાં આપ્યો કાલરે;
મુનિયા રાણીનો સુત નહિ જે, વ્યર્થ કહું આ બાલરે. ક. ૧૩
મુનિયાએ પણુ સર્વ પ્રકારે, પક્ષી પ્રતિજ્ઞા કાઢીરે;
કન્યાનું મન શાંત કરીને, વાટ શેહરની લીધીરે. ક. ૧૪

સાખી.

શ્રાતા આગળ શાસ્ત્રીએ, કહી કથા ધરી હેત;
કણ્ણા રસથી કાળગન, સહિનાં થયાં અગ્નિ. ૧

પદ ૫૪ મું—દેશી ૧ લી.

કણ્ણા રસમય કથાથડી, મન સહિનાં મૂર્છિત લાગ્યાં;
છાતીજ જાણે છેદી નાંખી, બાણુ વિરહનાં વાગ્યાં. ૧
સલા બધી શુનકાર થઈ, સહિ ભૂલ્યાં શરીરનું ભાન;
શાસ્ત્રીજી હવે શું કહેછે, તે કાઈ શુણે નહિ જાન. ૨
આંખોમાંથી આંસુ કેરા, પ્રવાહ લાગ્યા પડવા;
અરર અરર ઉચ્ચાર કરી, કર્ઠ રામા લાગી રડવા. ૩
કઈક મુખે ડસકાં ભરી ભરીને, નાંખે જાંઝા નિસાસા;
કઈ તો નીજ કપડાને છેરે, હુએ આંખને નાસા. ૪
કઈ તો નાતતણા ધારાનો, કરે અધિક ધિક્કાર;
દષ્ટ શુણી કમળા ગૌરીનું, ઉપજી કૃપા અપાર. ૫
ઉભા હતા તે બેશી ગયા, કર્ઠ સૂતા લાંબા થઈને;
કઈક કપોળે કર ધરીને, બેઠા આંહીંગણુ દઈને. ૬
કઈક કરે પ્રભુની પ્રાર્થના, જાતે ઉચું બેઈને;
અરે પ્રભુ આતું સંકટ તો, કદી ન પડશે કાઈને. ૭
મેરોબા મુઠાં પામીને, રહ રહ રોવા લાગ્યા;
કથા બંધ કરી શાસ્ત્રીજીએ, જગાડતાં નહિ જાગ્યા. ૮

૨૧૭

એ ધડી તો બેલાન રહ્યા, પછી ઝખકી જાગ્યા જ્યારે;
કથા પ્રસંગ વળી શાસ્ત્રીને, પુછવા લાગ્યા ત્યારે. ૯
તણુ જણાએ નહીં તટમાં, બળવા કીધો ઉપાય;
ત્યાર પછી તેતું શું થયું તે, શાસ્ત્રી કહો કથાય. ૧૦
કણ્ણારસ અનહદ ઉપજ્યો, શાસ્ત્રી સમજ્યા સાક્ષાત;
પછી શાસ્ત્રીએ પરાશર ઋષિની, વરણવી ફરીને વાત. ૧૧
વળી વિચાર કર્યો જે અતિ, કણ્ણારસે કથા અટકશે;
સલાબધી શુનકાર થશે તો, વરણુન અધર લટકશે. ૧૨
ખટાસ કણ્ણારસ રૂપીથી, દાંત અંબાવા લાગ્યા;
પછી શાસ્ત્રી રસહાસ્ય કથામાં, ઉમેરવા અનુરાગ્યા. ૧૩
હાસ્ય રિપુ કણ્ણારસનો છે, ખટાશનો જેમ પાણી;
શ્રાતાનાં આંસુ સૂકવવા, એવી જુક્તિ આણી. ૧૪

સાખી.

શ્રાતાને શાસ્ત્રી કહે, શુણો કથા સાક્ષાત;
એતો વાત અહીં રહી, વરણુનું પુરની વાત.

પદ ૫૫ મું—દેશી ૩ જી.

એતો વાત અહીં રહીને હવે, વરણુનું પુરની વાતજ;
વિધવા વરવા નહિ દે રાજ, વાત થઈ વિખ્યાતજ. ૧
કણ્ણાણુ આદિક વિધવા કહેછે, કહો કરીશું ક્ષમજ;
મઝીપતિએ તો કરવા માંડ્યો, જુઓ આ મોટાજીવમજ. ૨
વિપ્ર વણિકની વિધવાઓનાં, દેખી ન શકીએ દુઃખજ;
આપણને પણુ આજયજી હવે, સંભવશે નહિ સુખજ. ૩
કંથતણી તો કાચીકાચા, રાંડા કઈક રખડશેજ;
રંડાપો આખો ભવ રાખી, લોહી બાળવું પડશેજ. ૪
પુનર્જનમાં પાપ હોય તો, વાત આ એક વિચારજ;
દઈ ઉપદેશ ને કેમ ન કાઢત, ધર્મ ગુરૂ એ ધારોજ. ૫
હુંગળીમાં જે દોષ કહ્યોછે, ખરા વૈષ્ણવ નથી ખાતાજ;
મઘાદિક મહા પાપ કહ્યુંતો, ચિતમાં તે નથી ચહાતાજ. ૬
અરે અધરમી રાજ તારો, વનમાં થાને વિનાશજ;
લેવા બેઠા લાખો અખળા, નારીયાના નિશ્વાસજ. ૭
તારી રાંડ મરે ને તું પછી, વાંદો રહીને વાડજ;
કેવું દાઝે કાળજીનું તે, તપાસ દુખનું તારજ. ૮
જેણે તુજને આપી કાંધી, સલાહ મહાદુખદાઈજ;
તેનાં જીયાં ઘેર ઘેર જઈને, ભીખ માગને ભાઈજ. ૯
એમ અનેક વિલાપ કરે ને, આંખે આંસુ પાંડજ;
એવામાં આપેજ પધાર્યા, નૃપગુરૂ કણ્ણીવાડેજ. ૧૦
ગુરૂને દેખી કણ્ણાણુ સહિને, રીસ રહેમાં વ્યાપીજ;
કહે ગોર તે રાજકુંવરને, કાંધી મત્ત કેમ વ્યાપીજ. ૧૧

ચોટલાવાળી ચતુરાને માથે, કરવા બેઠા મુંડાછ;
આ શું મુંડાછું ને તેં આશો, ગજબ કર્યો ગોર મુંડાછ. ૧૨

પદ ૫૬ મું—દશી ૨૧ મી.

આશો ગજબ કર્યોગોરમુંડા, કર્યાઅંતરનાધાઉંડા, આશોટેક.
ઘેર અમે ઘરધણીને કહેતાં, એને દક્ષણા આપેા;
આજ તું અમને દેવા બેઠા, બળબળતો રંડાપો. આશો. ૧
જમડા ચૂંટા ભાગે તો, અમે નવાં પહેરતાં ચૂંટા;
તેંતો આખા ભવનોભાગ્યો, ભાઈ તું જમથીમુંડા. આશો. ૨
કેમ અદેખાઈ તુજને આવી, શાથી ઉપજ્યું કર;
અરે અમારે ને તારે આ, કીયા જનમનાં વેર. આશો. ૩
બ્રાહ્મણીઆ તો ભવ કહે તે, ભીખ માર્ગને ખાય;
અમેગૃહસ્થજીવી ગણતીમાં, ભીખઅમે ન મગાય. આશો. ૪
સાત દિવસ ભૂખ્યો રહે પાણુ, કણખી મુખથી નવ માગે;
અન્ન મળે નહિ તો તે અંતે, પ્રાણ પોતાના ત્યાગે. આશો. ૫
જન તું હવે અમારી નજરથી, કર તારું મેઢા કાળું;
આવીશ નહીં અમારે ફળિયે, તારો છંડા વાળું. આશો. ૬
દેશ પતિનો દેશ છોડ્યું, પછી શું અમને કરશે;
કણ પક્ષી નૃપના કાકારો, બ્રાહ્મણીયા જઈભરશે. આશો. ૭
શું ઘરડા લોકો ઘેલા જે, કાઈએ ન ક્યું આવું;
છો બ્રાહ્મણીયો સ્વર્ગે જતી, નથી અમારે જવું. આશો. ૮
ઘરડે ગોરે ધણી પરણાવી, છેક નથી તે જાનું;
તેંતો આજ નવાઈતું કાઢ્યું, કેઈ પોથીતું પાતું. આશો. ૯
ગોર પધારે ધન્ય જાણતાં, કરતાં કંસાર કલવા;
અપશકના તુંહવે આવજે, મડદાં મોદામોકલવા. આશો. ૧૦
રાજકુંવરને જઈ તું કહેજે, લેજે નામ અમારું;
અખળાનાં અંતર આળીશ તો, ઉજડવળશે તારું. આશો. ૧૧
ગુરુ તો ગભરાઈ ગયા ને, ઉડી ચાલ્યા ઘેર;
મનમાંહી પસ્તાયા આતો, થાશે કળો કેર. આશો. ૧૨
કણખી સહિને કોપ થશે તો, જમાડશે નહિ લાડ;
વહુદીકરી પરગામ જતાં, નહિ આપેમાગ્યુંગાડું. આશો. ૧૩
પાછળથી સહિ કણખણુ કહેછે, એજ આપણો શત્રુ;
પીટ્યો ક્યાંથી હવે પામશે, કંકોતરીતું પત્રુ. આશો. ૧૪
કઈકે પાછળ કડાકા મોલ્યા, કઈકે દીધી ગાળો;
કઈકે કહેજે લકુંથયું તે, આંગણે આવતો ટાળ્યો. આશો. ૧૫

પદ ૫૭ મું—દશી ૭ મી.

વસ્તીના લોકે, વિપ્ર સાથે પાડ્યો વાંધા;
કહે કાઈ દિવસ કામ ન કરવું, બધી એવી બાંધારે. વ. ૧૬.

ઘર ઘરથી ભેળા થઈને સહિ, મુખથી બોલ્યા માળી;
પુખ્ત પત્ર દિવસે નહિ દઈએ, અમે માંડ એ વાળીરે. વ. ૧
કહે સુતાર અમે કાપ્યા તો, ભોગ ભટોના મળશે;
ઘંટીનો ખીલડો ભાગે તો, દાણા શેણે દળશેરે. વ. ૨
ધાંચી કહે અમે નહિ દઈએ, દીવેલ દીવા સાર;
દીવા વિના ઘર દેખાશે જેમ, અપાશરે અંધારે. વ. ૩
દરજી કહે કાઈ દિવસે માટે, થોંગડી એક ન માટે;
કાંચળી વિના ઉકાંચળી ફરશે, અપિ સઘળાની રાંડેરે. વ. ૪
વણકણુ કહેછે વસ્ત્ર ન દેવાં, એટલે અડચણુ મોટી;
ચકલે ચકલે ચીંધરાં વીણી, છો વાળે લગોટીરે. વ. ૫
કડીઆ કહેછે ઘર પડશે તો, કોણુ હવે ચણી દેશે;
હાથે રોડાં ગોઠવશે, એની રાંડ તગારાં વહેશેરે. વ. ૬
મોચી કહે અમે કાપ્યા તો, ઉડશે એના આટા;
ખરે બપોરે જવું પડે તો, પગે બાંધશે પાટારે. વ. ૭
કહે હનમ હવે બ્રાહ્મણના કદોએ વાળ ન લેવા;
કાદાં વધવાથી દેખાશે, બધાય બકરા જેવારે. વ. ૮
કહે લુવાર કરો એવું કે, તરતજ તેઓ થાકે;
લોઢી કે કડકી નહિ દેવી, છો પછી આટો ફોકેરે. વ. ૯
કહે ભરવાડ હવે બ્રાહ્મણનાં, નહિ ચારીએ દોર;
ભણવું ગણવું ભૂલી ગાયો, ચરાવશે જઈ ગોરારે. વ. ૧૦
કહે કુંભાર ન દેવાં વાસણુ, તેથી તરત અડળાશે;
હાથે હાંલાં ઘડશે તો, બ્રાહ્મણુ એઝા કહેવાશે. વ. ૧૧
ઘર ચણવા માટીના ગુણુ, દીધાનો વાત હવેશી;
માટીખાણુ માટી લેવા, જશે ગંધે બેશીરે. વ. ૧૨
ધાંચી કહેછે વસ્ત્ર ન ધાવાં, પછી કકળશે કેવા;
ગોર બધા મેલા ગંધારો, જતી દુદિયા જેવારે. વ. ૧૩
કાળી કહે અમે બ્રાહ્મણુને, ખુણે ખાતર દેશું;
ગોમુખીને આસનીયાં, સુદાં જઈ ચોરી લેશુંરે. વ. ૧૪
ભાંડ ભવાયા ચારણુ ગાંધવ, એ વળી બોલ્યા એવું;
અમે ફળેત ફળેત કરીને, કરશું જેવા જેવુંરે. વ. ૧૫

પદ ૫૮ મું—દશી ૮ મી.

ગુરુ ગામમાં જ્યાં જ્યાં જાય, લેક્ષિ લડવાને સામા થાય;
ધણુ એવું કહે વાટે ઘાટે, બાંધા પાપ દિયા ભવ માટે. ૧
બાળરંડાના લેશો નિસાસા, એમાં શી છે તમારે આશા;
એવાં વચન અંતરમાં ખુચે, તેથી બહાર જવું નવરચે. ૨

૧ હાસ્યરસમાં મસ્કરીના શબ્દો આવે છે. જેમ કે નળાખ્યાનમાં કવિએ લખ્યું છે કે ઇન્દ્રાદિ દેવોએ કહ્યું કે “વીરસેન અમારો બાપ.”

એશી ધરમાંજ કાળ ગુજરે, વળી મનમાંહિ એમ વિચારે;
 વેનઆવેમોસાળથી વહેલો, તો હું પાસેજઈસઉ પહેલો. ૩
 આ વિચારતણો અંધ વાળું, મારે માથેથી અપજશ ટાળું;
 એમ રાત વિતી ધડીચાર, પેઠા પુરમાંહિ વેનકુમાર. ૪
 શુભ્યા શ્રવણે વાજતના સોર, થયા આકુળવ્યાકુળ ગોર;
 પેઠા ધોતિયું પેહેરવા ધરમાં, સાડી સુંદરીની આવી દરમાં. ૫
 અંગે પહેરીલોધી એજ ટાણે, ખીન્નવસ્ત્રતો ભૂલ્યાઅગ્નણે;
 કુંવર આગળ જઈ ભેટ કરવા, શોધ્યું શ્રીકૃણઆગળધરવા. ૬
 દાલો ઉલખો આવ્યો હાથમાંહી, તોય અખરપડી નહિ કાંઠી;
 ગયા અસ્વારીમાં અથડાતા, ઘોડાઅળદતણી લાતોખાતા. ૭
 કુંવર જઈને કચેરીમાં બેઠા, ગોર રાજસભા મધ્ય પેઠા;
 દૂર દૂર કહે જડોદાર, કઈકે હશેને કર્યો ધિક્કાર. ૮
 ઉતરી કેડે પડેલી જનોઈ, આગળી ન શક્યો જન દ્રોષ;
 અરે વેન હું છું રાજગોર, કાંચે ઘાટે પાડ્યો એમ સોર. ૯
 વેને સાદ્યોઆગળ્યા ન્યારે, તેને આવવા દો કહ્યું ત્યારે;
 અશ્વે લાતથીલુલા બનાવ્યા, એથી ખોડંગતાગોરઆવ્યા. ૧૦
 ઉલખો મુકી બોલ્યા ગડઅડળ, કહ્યું આજડવાદ કુંવડળ;
 ગભરાતા બોલ્યા એવું ગદ્ય, હાસ્યરસની તો ત્યાં વળીહદ્ય. ૧૧
 વરવો વેશ વિલોહી તે વાર, હુસ્યા સર્વ સભા સરદાર;
 વેને પાધરો કીધો પ્રણામ, આસનઆપીને ઉચર્યોઆમ. ૧૨

પદ ૫૬ મું—દશી ૧ લી.

અહો ઋષિજી ભલે પધાર્યા, કઈ તમારી સેવા;
 પાપ નિવારણુ લવજળ તારણુ, નથી ઔગત તમ જેવા. ૧
 બ્રાહ્મણને ભગવાન ગણ્યુંછું, હું બ્રાહ્મણનો દાસ;
 દ્વિજ માં કલ્યાણ કરે, મને વિપ્રતણો વિશ્વાસ. ૨
 અર્ધ પાઘ પંચામૃત લાવી, વિપ્રનું પૂજન કીધું;
 અગર ધૂપ આરતી ઉતારી, પાદોદક લઈ પીધું. ૩
 વિશુધ બધા મંત્રોને વશછે, તે મંત્રો તમ પાસ;
 માટે દેવોથી દ્વિજ મોટા, વહેછે વેદઆસ. ૪
 પછી પૂજ્યું જે કેમ પધાર્યા, કહો કાજ સ્વામી તે;
 હું બ્રાહ્મણની આજ્ઞા પાળું, પૂજ્ય ગણીને પ્રીતે. ૫
 ઋષિજી બોલ્યા રાજકુંવર શુભ, વિધવા લગ્ન વિચાર;
 કણખી આદિક કુળનો એતો અસલતણો આચાર. ૬
 અંધ પાડતાં બહુ શ્રમ પડશે, પ્રજા પામશે ત્રાસ;
 આપણને વળી લાગે અગણિત, અબળાના નિશ્વાસ. ૭
 એ લોકોને પાપ નહીં, એનો છે અસલી ચાલ;
 માટે તે લોકોનો મારણ, હકાવવો નહિ હાલ. ૮
 રાય કહે ઋષિ એ શું બોલ્યા, એ વાતે તો શર્મ;
 પાપી મારણ અંધ પાડવો, એ રાજનો ધર્મ. ૯

જૂના ચાલ મટાડી દેવા, પ્રસિદ્ધ જેમાં પાપ;
 પુનર્લગ્નમાં પાપ ન હોતતો, એમ આદરો આપ. ૧૦
 પુત્રીના નિસાસા લેશો, તેમાં શો છે માલ;
 પ્રથમ તમે તમારે ઘેરથી, નવો ચલાવો ચાલ. ૧૧
 ભણે ઋષિઓ ભોળા ભૂપતિ, એ શી વાત ઉચારી;
 ભે આપું ફરીથી બોલ્યા તો, થશે અકીર્તિ તમારી. ૧૨
 પારાશરી સ્મૃતમાં લખ્યું છે, વિધવાને વરવાનું;
 પણ તે શાસ્ત્ર પ્રમાણે સધળું, કળિયુગમાં કરવાનું. ૧૩
 મનનો મમત તજી ભેતાં તે, સરસ દિસેછે ધારો;
 પણ શું કરીએ ચાલ અમારી, નાતે પડ્યો નકારો. ૧૪
 કહે કુંવરજી કળિયુગમાં વળી, એવા વિપ્રો થાશે;
 સ્મૃતિયો નહિ સંભાળે જૂને ચાલે ચાલ્યા જશે. ૧૫

પદ ૬૦ મું—દશી ૮ મી.

જનશે ચાલ્યા જુનેજ કુચાલે, એવા વિપ્રો થશે કળિકાળે;
 જમતાં પેઠે શ્રવણ કે શ્વાન, નહિ જમવું એવે મેદાન. ૧
 જમે તો લાગે પાપ જરૂર, એવાં વચનતો નહિ ધરે ઉર;
 ભુંડી ભૂમિમાંએશીને જમશે, ભિક્ષા લેવા સરવમાંભમશે. ૨
 વિપ્ર એચ્છાની નોકરી કરશે, પુત્રી વેચીનેપૈસા સંધરશે;
 તેનું શાસ્ત્રમાં કેમ લખ્યું છે, તેતો દ્રોષદ્રોષ નહિ પૂછે. ૩
 કઈકે વિધવિધ કરશે વ્યસન, ત્યારે નહિ પૂછે વેદ વચન;
 મનની મરજીને મળતું રહેશે, ત્યાં તે વેદવચન આકુદશે. ૪
 જમશે એશીને મદ્યપ ભેડે, એવા ચાલતા ચાલ ન તોડે;
 બાળ વિધવાને પરણાવાકાળ, કહેશે કેમતુટે જુના ચાલ. ૫
 નેષ્ટ હોયભે નાતનો રાહ, કહેશે નાત ગંગાનો પ્રવાહ;
 કરશે લગ્ન ભે વિધવા નાર, તેને નાતથી કાઢશે બહાર. ૬
 નહિ પૂછે દ્રોષ ભેદ આનો, કેમ બગડે પ્રવાહ ગંગાનો;
 એચ્છ સાથે રમી જર, તેનો નહિ તુટે નાત આચાર. ૭
 સતી વિધવા ભે સધવા થાશે, તેથી નાતનો આચાર જશે;
 વિપ્ર કનક ચારે દ્રોષવારે, તેની ભેડે ન જમવું ક્યારે. ૮
 જમે તો લાગે પાપ અથાહ, નથી તે તુલ્ય વિધવા વિવાહ;
 ચોરી કરનારાનાતમાં જમશે, ભુંડા બ્રથ પંગતમાંભમશે. ૯
 એવા નાતોના અંધારો ધારા, વેદ ધર્મથી વિરૂધ નકારા;
 શાસ્ત્ર ધર્મતો સંતારી જશે, ધારાનાતના ધર્મ ગણાશે. ૧૦
 એક કહેશે કલિક અલગાય, ખીન્ને કહેશેતેતો ન છોવાય;
 અગ્નિ અડક્યોનહીં જેહકામ, તો તે કળાવે કલિકહજમ. ૧૧

૧ મનુ: ॥ ચાંડાલશ્વરાહશ્ચકુટઃશ્વાતયૈવચ ॥
 રજસ્વલાચર્ષંદુશ્ચનેશ્વરશ્ચતોદિજાન ॥ ૧ ॥

મહાપાપને* માનશે છોટાં, મન કલ્પિત માનશે મોટાં;
વિપ્રો લકશે નાતોબુદ્ધીયાશે, તેનું પાણી પિતાં વટલાશે. ૧૨

પદ ૬૧ મું.—દશી ૧૩ મી.

૧ ગાજર લસણનેકુંગળી ખાતારે, કહેશેકાંઈનથીવટલાતારે;
વટલે કઈનાતથીકઈનાતરે, તેની વેદને નહિ પુછેવાતરે. ૧
૨ સોનીસૂતારથી વટલાશેરે, અગ્રાધ્યાનનો એમ ગણાશેરે;
૩ અગ્રાધ્યાનજેનેશ્રુતિગણુશેરે, તેનેતોભણું ગ્રાધ્યાનભણુશેરે. ૨
સંધ્યાવંદન નકરે ખચિતરે, તેની જોડે જમ નાતરીતરે;
જન્મ્યોનાતમાં તે નાતભાઈરે, બીજ વવનકેકર્મકસારિરે. ૩
હશે નાતમાં ગરીબ એકાદરે, એને શિર મુકશે આપવાદરે;
કહેશે તે નીચું કામ કર્યુંછરે, પક્ષવાળાનેકાઈનહિપુછરે. ૪
વેદભણુશે તે નીચ ગણાશેરે, મેચ્છકિકર એક મનાશેરે;
શુક્લ કહેતોકોપેએજદામરે, ખુશીમુનશાનેજખમરીનામેરે. ૫
કિકર દાલત હિમત મિરાતરે, નામે વિપ્ર થશે સાક્ષાતરે;
તમે કહોછો આખર આવે તનનીરે, તોયભણવી નહીંભાપા
યવનનીરે. ૬

સ્વાર્થ માટે તે સધળું એ કરશેરે, પરદુઃખેદ્યા નહિધરશેરે;
ખરો ધર્મતો એસશેખોઈરે, જણાશે વિપ્રદાઈજનોઈરે. ૭
મૃગચર્મ પગણોછો પવિત્રરે, તેને કહેશે એતો અપવિત્રરે;
શાસ્ત્રે રેશમખડુ નિંદાયરે, પહેરી શ્રોત કરમ નકરાયરે. ૮
તેને તો કહેશે સૌથી એ શુદ્ધરે, એમ વરતશે વેદવિરુદ્ધરે;
મામાની પુત્રીને પરણનારેરે, કહેશે દેશનોચાલઅમારેરે. ૯
રાખે ઉપરથી વિધવાનો વેષરે, પાળે વૈધવ્ય ધર્મનલેશેરે;

* યાજ્ઞવલ્ક્ય ॥ બ્રહ્મહામધ્યપસ્તેનસ્તયૈવગુરુતત્પ-
ગઃ ॥ પ્લોત્તુપ્પાત્તિનોયશ્ચતેઃ સહસંવસેત્ ॥

૧ મનુઃ । લશુનંગૃજનંચૈવપલાં કલ્પકાનિ અમ-
શ્યાણિજાતીનામમૈધ્યપ્રાણાણે ॥ ૧ ॥

૨ સોતુ ચોરે તે પતિત કહોછે, માટે તે સર્વ
જાતિના કરતાં નીચ છે.

૩ નેરાચાર પતિપ્રસ્યનિવિદ્યાચરણસ્યચ અન્નમુ-
ક્ત્વાજે જ કુર્યાદિનમેકમમોજનમ્ ॥૧॥ મિતાક્ષરા.

૪ નોવદ યાવનીમાષાપ્રાણેઃ કંઠગતૈરપિ ॥

૫ બ્રહ્મચારીને મૃગચર્મ પહેરવાનું, અને બીજને
મૃગચર્મ ઉપર બેશીને દેવની ષોડશોપચાર પૂજા, વૈ-
શ્વદેવાદિ કર્મ કરવાનું લખ્યું છે. પણ આજનો મૃગ-
ચર્મથી રસોષ અભડાય છે.

એવીવિધવાઉત્તમકહેવાશેરે, ફરીપરણેતેપતિતગણુશેરે. ૧૦
એવોઉંધો ચલાવશે ધારેરે, માટેઆજથી વાત વિચારેરે;
કોંઈછે મેંપ્રતિજ્ઞા એવીરે, વિપ્રવિધવાને પરણાવીદેવીરે. ૧૧
શેષ નાગથકી ભૂમિ છૂટેરે, તોય મારી પ્રતિજ્ઞા ન તૂટેરે;
પછી ગુરુજગ્યાત્યાંહથકી રે, એકેવાન ફરી નહિનકરીરે. ૧૨

ભાગ ૬ ફો.

પદ ૬૨ મું.—દશી ૮ મી.

કમળાગૌરીના કટની કહાણી, ભૂપકુંવરના મનમાં ભરાણી;
સુતાંનેજમાંનિદ્રાનઆવી, બેઠોદિવમાંહિ દિલગિરીલાવી. ૧
અતિ અંતરમાં અકળાય, ઉઠે એસે અને મુર્ખ જાય;
કરે ચિતમાં અનેક વિચાર, ઘટે ઘાટ દગ્ગર પ્રકાર. ૨
અરેનર નિરદયથયાક્યમ, અળખા ઉપર આવો જુલમ;
વડું દુખહશે સૌવિધવાને, પીડાઅદભુત મારી પ્રજ્વળે. ૩
ધિક રાજકુંવર ધિક રાય, પ્રજ્વળેની અંતરમાં પીડાય;
તન મન ધન કુર્યાન કરવાં, સૌવિધવાનાં સંકટહરવાં. ૪
રણુભૂમિ ભયાનકભાળું, ત્યાં હું તલભર હિંમત ન ટાળું;
માથાં મરદનાં દેખું રખડતાં, કઈક શરીરદેખું તરકડતાં. ૫
દયા તદપિનદિલ ઉપજાવે, વિધવાને દુખે દયા આવે;
નથી ધીરજ ધારી શકાતી, છેક નરમ થઈ મુજ છાતી. ૬
દેખીશકતા હશે દુઃખ એવાં, તેનાંહાડાં કહણુહશે કેવાં;
હશે પથ્થરનાં કે વજ્રરનાં, જનનાંહશે કે જનાવરનાં. ૭
વડ વાઘ જનાવર રાત્રી, પીડા પેખી શકે ન બચ્યાંની;
પુત્રી વિધવાપણુથી પીડાય, કેમ સંસારીજનથી સંખાય. ૮
પછી જૈને કહ્યું સુનિધાને, ગમવું શું હશે સૌ વિધવાને;
કાઈનેવૈધવ્યવ્રતહશેવહાણું, કાઈ તો દુખગણુતીહશેહાણું. ૯
સૌનેશરમ સગાં સહોદરની, વાત ઉચ્ચારે કેમ અંતરની;
સાચી મરજ જોતી હોયજોતી, તેનેતેમજ ચાલવાદેવી. ૧૦
ધ્વંસ કરિએ જો કાઈનો ધર્મ, તોતે કહેવાય મોટું કુકર્મ;
નરકાઈથવાચહાય સન્યાસી, તેને કરવો નહીં શુભવાસી. ૧૧
ગમે કાઈને સંસાર આદરવો, તેને પકડી સન્યાસી ન કરવો;
પણસાચુતે શી રીતેભાલે, ખરોમનનો મરમકેમ ખાલે. ૧૨

પદ ૬૩ મું.—દશી ૧૩ મી.

એવો શો કરિએ જે ઉપાયરે, જેથી સૌનીરૂચિ સમજાયરે;
લક્ષવિધવાવસેછેઆપુરમારે, સૌનેધ્વિજાબુદીહશેઉરમાં. ૧
પુછતાં શતવત્સર વીતેરે, સાચી વાત સમજાએ શીરીતેરે;
મનેઅર્તિઅકળામણુ આવેરે, આનોપ્રાણુઉપાય બતાવેરે. ૨

શુણી સુનિથા કહે શુણુ સૂતરે, એતો કામ નથી અદભૂતરે;
અલ્પ કામે મુંઝાયો તું આજરે, ત્યારેકમ ચલાવીશરાજરે. ૩
સર્વે વિધવાનામનનીધ્વજાયરે, એતોએકદિવસમાં જણાયરે;
આજથી ત્રીજેદિવસેજ ભાઈ રે, તનેસમગ્નવુંતેનીસકાઈરે. ૪
શુણી વેન કહે શુણો માતરે, વડી અચરજની એતોવાતરે;
જીવતિ જાતનુંમનહોય મેલું રે, સઘડળવુંનથીકાંઈસહેલુંરે. ૫
એક પ્રેમદાનો લેતાં પાર રે, ન પમાય વિતે વર્ષ આરે;
એક દિવસમાં લક્ષ કળાયરે, માજી એ વાત કેમ મનાયરે. ૬
હાલ મુજને ધીરજદિલદેવારે, આપ દોછો દીલસાજએવારે;
પણજેકશોદાખલો દેખું રે, તો હું વાતખરેખરી લેખું રે. ૭
નરની વાત કે નારીની વાતરે, કેમ તરતકળાય કહો માતરે;
સુનિથા કહે સંશય છાંડીરે, જ્ઞે આકાચનાંતકતોને હાંડીરે. ૮
એક જાતનાં જાણુ વિચારીરે, એક નરજે અને એક નારીરે;
નરના અંતરમાં જે સમાયરે, તેતો કાઈથી કળીનશકાયરે. ૯
પણ પ્રમદાતણા પેટમાંનુંરે, રજ ભાર રહે નહિ છાનુંરે;
દેખી દાખલો દષ્ટિ કરીનેરે, પછીરહેજેતુંધિરજ ધરીનેરે. ૧૦
વળતી વેનને વિશ્વાસ આવ્યોરે, માતાએખરોખેલખતાવ્યોરે;
કાંઈકકરશેમાતાજીઉપાયરે, જેથીસઉનીધ્વજાસમગ્નયરે. ૧૧
હુંછુંઆળકમુજમતિ છોડીરે, એતો વ્રદ એની મતિમોડીરે;
એવુંસમજીનેકારણુસર્વરે, ગળ્યો વેનના મનનો ગર્વ રે. ૧૨

પદ ૬૪ મું—દેશી ૧ લી.

રાણીએ પછી રાજગુરને, યોલાવ્યા બહુ પ્રીતે;
કરજેડી પરણામ કરી, ઉચ્ચાર કર્યો આ રીતે. ૧
અરે ગુર હું પિયર ભણી, ગર્જતી સુતને લઈ સાથે;
રસ્તામાં એક ઘાત ગઈ, મોટી કુંવરને માથે, ૨
મહાભયંકર વનમાં ભેટી, એક જંગલણી એવી;
ભરમ કરત પરજાણીને તે વેનને વનની દેવી. ૩
વિનતિ કરી મેં મિષ્ટ વચનથી, ત્યારે યોલી તેહ;
ત્રણ દિન જ્ઞે ઉજાણી કરો તો, રહે કુંવરને દેહ. ૪
પ્રથમ દિવસ સહિ કુમારિકાને, એક ઉજાણી અપાવો;
બિજે દિવસ સધવા સધળીને, ભોજન લલાં કરાવો. ૫
ત્રીજે દિવસ વિધવા ત્રિવરણની, આગ વિષે યોલાવી;
જ્ઞે પરિપૂર્ણ પ્રસન્ન કરોતો, કદી નહું નહિ આવી. ૬
અમે કળુલ કર્યાં તે કથનો, દિલ રીઝી વનદેવી;
તે માટે ત્રણ દિવસ લગી, કરવી ઉજાણી એવી. ૭
શેહેર બધામાં સાદ પડાવ્યો, ઉચરી એજ પ્રમાણે;
આગ વિષે સહિ આળકિયો, યોલાવી વેહેલી વહાણે. ૮
આગ સમીપ સરિતા તટ, શિવ મંદિરમાં લાગી રમવા;
ત્યાં ગુર મુખથી કથા શુણીને, આગ વિષે ગર્જનમવા. ૯

સરિતામાં સહિ સ્નાન કરીને, કથા શુણે ગુર મુખથી;
રમીજમી આખો દિન રહી, પછી શેહેરવિષે ગઈ મુખથી. ૧૦
બિજે દિવસ સધવા સધળીને, જીગતી કરી જમાડી;
વસ્ત્ર ભૂષણુ અખશીશ દધને, પુરમધ્યે પહોચાડી. ૧૧
ત્રિજે દિવસ વિધવા ત્રિવરણની, બહુ હેતે યોલાવી.
પ્રભાતમાં ત્યાં ગુરની પાસે, ધર્મ કથા વંચાવી. ૧૨

પદ ૬૫ મું—દેશી ૩ જી.

વેદ વિહિત વૈધવ્ય ધર્મ, વંચાવ્યા ગુરની પાસેજ;
સહિ વિધવા સાંભળવા બેઠી, ઉત્તમ ભોજન આશેજ. ૧
વેનકુંવર ને સુનિથા રાણી, ત્યાં બેઠલાં દીસેજ;
ગુર જાણે વિધવા સધળીને, દહિ ઉપદેશ અતીશેજ. ૨
સાંભળનાં સઉના મનની, સ્થિરતા સ્વધરમમાં થાશેજ;
વેનતણા વિપરીત વિચારો, વ્યર્થ બધા વહી જશેજ. ૩
જે વિધવા વૈધવ્ય ધરમથી, આપે હશે જ્ઞે અજાણીજ;
તે પણ આજ જથારથજાણુશે, સાંભળીને મુજવાણીજ. ૪
સાંભળીને કદિ ભૂલી ગઈ હશે, સાંભરી આવશે એનેજ;
જ્ઞે કદિ વારતા જૂની થઈ હશે, તાજી થશે વાત તેનેજ. ૫
વૈધવ્ય ધર્મનું વરણુન કરતાં, કરી ન રાખું કચાશજ;
મોટા મોટા સુનિના મત લઈને, વાત કરીશ પ્રકાશજ. ૬
એવું ધારીને હિંચા સ્વરથી ગુર, યોલીઆ તાળી પાડીજ;
સાંભળજ્ઞે સહિ એકજ ચિત્તથી, વાત ન કરશે આડીજ. ૭
વેદ પ્રમાણે ધરમ વિધવાનો, સ્નેહ સહિત સંભળાવુંજ;
સ્વર્ગ વિષે સુખ ભોગ ભોગવશે, આદરશે વ્રત આવુંજ. ૮
જ્ઞે કદી કિંચિત ચૂક કરી તો, પડશે નરકની ખાણજ;
જમના દૂત જ્ઞેરાવર તમને, મારશે મોટાં બાણજ. ૯
લાલચ લોભ હજાર દેખારે, પણ ન કદી લલચાવુંજ;
પ્રાણુ જતાં પણ ધર્મ પોતાનો, તે તજીને નહિ જાવુંજ. ૧૦
ધર્મ ધરી તમે ધન્ય ગણાશે, દેવ લોકે થશે દેવીજ;
રાણીથકી પણ રિધસિધ ઝાઝી, અલખતપામશેએવીજ. ૧૧
તે માટે હવે તમને કહું તે, પૂરાં વચન શુણી પરખોજ;
વિધવાસ્ત્રિયોનો વેદેકલોછે, ધર્મ સન્યાસિના સરખોજ. ૧૨

પદ ૬૬ મું—દેશી ૭ મી.

વિધવા વામાનો, ધર્મ સન્યાસીના સરખો;
પ્રીતસહિતજે પાળેનહિ તે, પરવશપશુસમપરખોરે. વિધ. ૭૬.

૧ ત્રીજા ભાગમાં શ્લોક લખ્યા છે.

વિધવા કે સન્યાસી જે કદી, 'અળદની ગાડીએ બેસે;
ધર્મ સિદ્ધનો ધારો બેતાં, ઘ્રાદ નરકમાં પેસેરે. વિધવા. ૧
કાંસાના વાસણમાં કાઠ દિન, જે વિધવા સ્ત્રી જમશે;
પતિ મુઠાં નરકે જઈ પડશે, ખૂબ પીડા ત્યાં ખમશેરે વિ. ૨
આગ બળીયા કે નૃત્ય નાટક, જે કદિ નજરે ભેશે;
તો તે વિધવાનું વત નતલાણુ, ખરેખરે ત્યાં ખોશેરે. વિ. ૩
વિવાહનાં કદી વિધવા નારી, ગીતો લાગે ગાવા;
તો તે પાપથકી ત્રિભુવનમાં, સમર્થ નથી છોડવારે. વિ. ૪
રેશમનું કે રંગેલું, કદી અંચળ ધારે અંગે;
તો તેના પરિયા જસપુરીમાં, સંચરશે તે સંગેરે. વિ. ૫
કનક કદી તલભાર ધરે જે, વિધવા કે સન્યાસી;
પાપ ખસે નહિ વસે કદી જે, કાઠ વરસ જઈ કાશીરે. વિ. ૬
વિધવા હાસ્ય વિનોદ કરે નહિ, રહે ઉદાસી આપે;
વાત કરે વૈરાગ્યતણી, નહિતો પડશે મહાપાપેરે. વિ. ૭
સાંસારિક ઉત્સવમાં કે કદિ, ઉજાણીએ નવ ગય;
એકજ વાર દિવસ આખામાં, ખાણું સાદું ખાયરે. વિ. ૮
પૃથ્વી ઉપર કરે પધારી, જેમ જંગલના બેગી;
ધ્વિર ધ્વિર મુખે ઘેરે, રમશાનના જેમ શોગીરે. વિ. ૯
બેણું કશું બેવા નહિ જાતું, વાજે ન્યાં કાંઈ વાણું;
દેખે નહિ મુખ દર્પણમાં, તોરહે વિધવા વત તાણુરે. વિ. ૧૦
તે જે કદિ ઁતાંજીળ ખાયતો, મળ પાપનું મોટું;
વિશેષ લોભથકી વિધવાવત, ખચીત થાશે ખોટું. વિ. ૧૧
શ્રદ્ધાથી વૈધવ્ય ધર્મ, નવ પાળે તે તો કેવી;
એકાદખી ઉપવાસ કરે, આંધલી બકરી જેવીરે. વિ. ૧૨

પદ ૬૭ મું—દેશી ૧ લી.

ક્યા ગુણીને ભોજન કરવા, ઉઠી સહિ હરખાઈ;
પીળા રાતા મુગટા પેહેરી, બેઠી સરવે બાઈ. ૧
પતરાળી થાળી પીતળની, દઈ કાંસાના થાળ;
જમ્યા પછી પાણ નહિ લઈએ, કહ્યું એમ તે કાળાર.

૧ એક ભોળાસ્વારે ઘોડાની દયાથી ઘોડા ઉપર
બેશીને મેરો ધાસનો ભારો હતો તે પોતાના માથા
ઉપર લીધો. તેમજ દેટલાએક ધારેછે કે અળદ ઉ-
પર ન બેસવું પણ ગાડી ઉપર બેસવું.

૨ તદ્દિગુણ્યાદપિસ્વર્ગા પતિ:પતતિસર્વથા ત-
દ્યા:પિતા ચ માતાચ્ચાતુર્વર્ગસ્તથૈવચ ॥

૩ તાં લાભ્યંજનચૈવકાંસ્યાપાત્રેષમાજન-પતિ-
અધિધવા ચૈવ વર્જયેન્વંદનાદિકમ્ ॥

બ્રાહ્મણને લીધે કાંસાનાં, વાસણ સહિને ગમીયાં;
પહેર દિવસ પૂરો ચડતાંસહિ, ખટરસ ભોજન જમીયાં. ૩
પાનખિડાં આખ્યાં તે ચાવી, હોઠ કર્યા બહુ રાતા;
દર્પણ આખ્યાં તેમાં 'અધરો, દિદા ભલા દેખાતા. ૪
આખ્યાણ અંચળ લાવીને, એક ક્યો અંબાર;
સદા શરીર ઉપર રાખો તે, સભે તમે શણગાર. ૫
એવું શુણ્ણતાં અખળા સર્વે, બપણ સજવા લાગી;
કનકતાણી ગૂજરિયો કાઠિએ, મુખથી લીધી માગી. ૬
કાઠિએ ધરી કનકની કદી, વળી વીંટી આંગળિએ;
સાડી કશખી છોડાની, શરીરે લઈ સજી સધળિએ. ૭
કાઠિએ કાને ધર્યાં વેડલા, કાંચળી રેશમકરી;
બાહે લઈ માદળિયાં બાંધ્યાં, શોભાતાં સોનેરી. ૮
નર્તક ગાયક ત્યાં બોલાવ્યા, નાટક રૂડાં રચાવ્યાં;
તે દોખી દિલ ખુશી થયાં, સહિં લામનિયોને ભાવ્યાં. ૯
આગ વિષે એક હતો બંગલો, પલંગ ત્યાં પાથરિયા;
ખરે ભાંપેરે સહિ ત્યાં સૂતી, ધર્મ ન મનમાં ધરિયા. ૧૦
ચાર ઘડી ન્યાં દિવસ રહ્યો, સહિ જમીએ ખીજવાર;
ધુધિરયાળા રથ બેડીને, ત્યાં કીધા તૈયાર. ૧૧
અળદ બહુ અળવતાં બેડ્યા, આઠઠ્યા રથમાં બેડી;
ગીત વિવાનાં ગાતી ગાતી, પુર મધ્યે સહિ પેડી. ૧૨

પદ ૬૮ મું—દેશી ૩ જી.

ખુમો પાડીને ત્યાં ગુરૂજી બોલે, સહિછો શુદ્ધો સરખીજ;
વત વિધવાનું વિસારી મુક્યું, પાપણિયો મેં પરખીજ. ૧
કથન ગુરૂનાં કાન ધરે નહિ, મન માને તેમ મહાલેજ;
રથમાં બેઠી ગીત ગાય અતે રથ ધમધમતા ચાલેજ. ૨
કદક જણીતો એમ કહેજે, છો ગુરૂ કહેતા જાયજ;
વૈધવ્ય ધર્મ કહ્યા પરમાણે, આપણથી ન પળાયજ. ૩
મરણ પછી તો ગમે તેમઆઈ, હશે થવાનું તે થાશેજ;
પણ ખાનપાનને ખાટલો તેતો, જીવતાં કેમ તજશેજ. ૪
સહિ કરતાંહોય તેમજ કરિયે, નિંદા કરે નહિ કોઈજ;
જે કશું આપણે એકલાં કરિયે, જગત કહેજુંડું બેધજ. ૫
રથમાંહી બેશીને ગાઈએ ગીતો, એમાં તે અડચણશીલજ;
કાંઈ વિધવા નથી બેસતીગાડીએ, એમાંશીવાત નવીછેજ. ૬
કનકનાં કંકણુ તે નવ પહેરે, જેને મળે નહિ ખાવાજ;
પુત્ર કે બ્રાત પરણતાં વિધવા, કઈ નથી બેસતી ગાવાજ. ૭
આપણે બાઈ સંસારમાં રહેવું ને, એવું તે કેમ પળાયજ;
વહાલા સગાં તજી થાય વેરાગણુ, તેનાથી તેમ કરાયજ. ૮

એકજ વાર જમી દિન આખો, ભૂખ્યાં કેમ કહાયજ;
 મુએ ધણી આપણે નથી માર્યો, મુઆ પાછળ ન મરાયજ. ૮
 હોશેથી સણીએ ઉજણીઆપી, તો શિદ રાખીએ શોકજ;
 મન આપણું ખુશી કરવાને માટે રૂપયા ખરચ્યારોકજ. ૧૦
 આજ દિવસ મહારાજ કુંવર શિર, ધણી વિતી છે ધાતજ;
 ઉત્તમ દહાડો આજનો ગણીએ, વિવાહ જેવી વાતજ. ૧૧
 તે માટે આજ ભલાં ગીત ગાઈએ, હૃદયમાંથી હરખાઈજ;
 જેમ પોતાના પુત્રની પામીએ, વિવાહ કરી વધાઈજ. ૧૨

પદ ૬૯ મું—દેશી ૪ થી.

કાંડે કામની કહે શુભો કંથજ,
 અતિ હરખે પામી હુતો આજ; વિવાની વધામણી.
 માટે મોટો મંડવો ને માંડવો,
 તેડો સઘળો કુટુંબી સમાજ. વિ. ૧
 કંકુ છાંટીરે લખજે કંકાતરી,
 પામે પ્રેમથી સઘળા સ્વજન; વિ.
 જજે છાજતા રંગ છાંટાવીએ,
 દિલે ધારિને દિ ધન્ય ધન્ય. વિ. ૨
 શણગાર સજ્જવિએ શોભતા,
 હેતે લાવો રૂડાં હીર ચીર; વિ.
 મોઢાં મોતી માણક મણિ મૂલવાં,
 વેગે જન્યો મારી નણદીના વીર. વિ. ૩
 હેમ સાંકળો કાચની હાંડીએ,
 ઝાઝાં ઝુમર ઝાકઝમાજ; વિ.
 ૧ કાળુ કાચના તખતા કરાવજે,
 વડા હિંચા ને વિમળ વિશાળ. વિ. ૪
 ખુબ ખીલે તેવી ધણી ખુશી,
 મેલો મંડપમાં મોટા મેજ; વિ.
 રૂડાં કાચ ને દાંતનાં રમકડાં,
 આણો આપે એવાં ઘણાં એજ. વિ. ૫
 વાળંગાળંગ વિવિધ વજડાવીએ,
 ગાશે ગોરિયો મંગળ ગીત; વિ.
 આવી ખેલાડી આપણે આંગણે,
 ખાતે માંડશે ખેલ ખચિત. વિ. ૬
 મીઠા મેવા મંગાવોને મૂલથી,
 કેળાં કરી અંજીર અનાર; વિ.
 આજ સાજન મહાજન આવશે,
 ખુબ ખાસે તમાસો થનાર. વિ. ૭

૧ સુંદર.

૨ દાડમ.

મને સાંભળતાં સુખ સાંપડ્યું,
 મારા મનમાં આનંદ ન માય; વિ.
 રૂડો દિવસ દીવાળીથી દશગણો,
 ગણું એથી અધિક તો ગણાય. વિ. ૮
 ભાવે હું મારાં ભાઈ ભોજાઈને,
 લેખ લાયકી સહિત લખીશ; વિ.
 મારી બેહનપણીને બોલાવવા,
 મારાં માણસને મોકલીશ. વિ. ૯
 મારી સાસુજને કહું રનેહથી,
 રાજ રાજ થશે શુભી સર્વ; વિ.
 આજ ગોર ગોરાણીને નોતડે,
 આજ પરમ પવિત્ર છે પર્વ. વિ. ૧૦
 પાકાં પાન ને સારી સોપારીઆ,
 લાવો ઇલાઈચી લીલાં લવિંગ; વિ.
 કાથો ચુનો કપૂર પુરી કરી,
 રચો ખીડાં રહે જેમ રંગ. વિ. ૧૧
 હું તો હરખે દેખું દશે દિશમાં,
 આજ અદકો દિસે છે ઉજેશ; વિ.
 કહું દિલ થકી હું જગદીશને,
 હરિ આપજે અમને હમેશ. વિ. ૧૨

પદ ૭૦ મું—દેશી ૧ લી.

ગીત શુભી કમળા ગૌરીનું, હૃદયું બાહુ હરખાયું;
 જાણ્યું જે મુજ વિવાહનું આ, ગીત જરૂર ગવાયું. ૧
 રાજ કુંવરને રાણીજી પછી, બાગ બહાર નીસરીયાં; ૨
 સંધ્યા ટાણે શિવનાં દર્શન, કરવાને સાંચરિયાં, ૨
 ત્યાં વિધવાઓ પાંચ હતી, ભાસે મુખડાં ભૂખાળાં;
 કોઈએ ધાળાં વસ્ત્ર ધર્યાં, કોઈ કશય વિનાનાં કાળાં. ૩
 સુનિથાએ તે સઘળીઓને, પુછી લીધું પોતે;
 કેમ તમે ભોજન નથી કરીધું, કાણ મને કહો તે. ૪
 બાઈઓ સુનિથા પ્રત્યે બોલી, અમે શુભી ગુરૂ ગાયા;
 એજ રિતે વિધવાનો ધર્મ, ધરીશું અમે અનાથા, ૫
 પ્રાણ જતાં પણ નહીં પેશીએ, બાગ વિષે કદિ બાઈ;
 ભેણું ભેવા નહિ જઈએ, હૃદયમાંથી હરખાઈ. ૬
 વર્ગથકી કોઈ સુર આવીને, લાગે ભે લલચાવા;
 તો પણ અમે ધરમ નહિ તજીએ, લાગે દૈત્ય ડરાવા. ૭
 માયા સાટે અમે રાખશું, ધર્મ અમારો આપ;
 આપદકાળ પડે મહા આવી, તો પણ શા સંતાપ. ૮

કાપીને કાઈ કાયા ફેરા, કરશે ચૂરે ચૂરા;
તોપણ કાઈ તુકસાન નથી, અમે ધર્મ પાળ્યું પૂરા. ૯
પછી વેને તેઓને પૂછ્યું, જે દિન આખો બન્યા;
કહો આજ આ બાગ વિષે, વાણી શાં શાં વાળ્યાં. ૧૦
બાઈઓ કહે અમે એના સ્વર, શુભ્યા નથી શું કહ્યું;
એવે સમે ઉપદેશનણાં પદ, અમે ઉચરતાં રહ્યું. ૧૧
વેન કહે તમે પદ ગાયાં તે, બાલો અહિયાં બેશી,
પછી વિધવાઓ ગાવા લાગી, ઉત્તમ પદ ઉપદેશી. ૧૨

પદ ૭૧ મું.—દેશી ૨૨ મી.

બન્યછે જગત આલ્યુરે, ઓ જીવ જીને. ૧૬.
જીને તું પાટણું જેવાં, સારાં હતાં શેહેર કેવાં;
આજ તો ઉજડ એવારે, ઓ જીવ જીને.
વળી સિદ્ધપુર વાળો, મોટો જીને રૂમાળો;
રહ્યો નહિ તે રૂપાળોરે, ઓ જીવ જીને.
રૂડા રૂડા રાણી બન્યા, મેળવી અથાગમાયા;
કાળે તેની પડી કાયરે, ઓ જીવ જીને.
જીને જીને જાયા થતી, રૂડી જેની હતી રતી,
ક્યાં ગયા કરોડપતીરે, ઓ જીવ જીને.
જરી જે આજરી થતા, હાજર હકીમ હતા;
તેનાતો ન લાગે પતારે, ઓ જીવ જીને.
કાઈતો કહેવાતા કેવા, આલનાં આધાર જેવા;
હી ગયા એવા એવારે, ઓ જીવ જીને.
જીવાનીમાં જતા જોઈ, રાખી નહીં શક્યા કાઈ;
રહ્યાં સર્વે સગાં રોઈરે, ઓ જીવ જીને.
હાજર હજરો રહેતા, ખમા ખમા ખમા કહેતા;
વિશ્વમાંથી ગયા વેહેતારે, ઓ જીવ જીને.
મુઆ જન જેની સાથે, હેતથી પોતાને હાથે;
મરણુ ન મટ્યું માથેરે, ઓ જીવ જીને.
જશ લીધે શત્રુ જીતી, નવીન ચલાવી નીતિ;
વેળા તેની ગઈ વીતીરે, ઓ જીવ જીને.
જગતમાં ખુબ જામ્યા, વેર વાળીને વિરામ્યા,
પણુ તે મરણુ પામ્યારે, ઓ જીવ જીને.
નેક નામદાર નામે, ક્યાં જઈ રમશાન હામે;
દીક્ષા દલપતરામેરે. ઓ જીવ જીને.

પદ ૭૨ મું.—દેશી ચાલતી.

એતે તો એતાવું તનેરે, પામર પ્રાણી;
સજી ધરખાર સાં, મિથ્યા કહેછે માં માં;
તેમાં નથી કશું તારે, પામર પ્રાણી.

તારે હાથે વવરાશે, તેટલુંજ તારું થાશે;
બીજુતો બીજને જાશેરે પામર પ્રાણી. ૨
માંખિયોયે મધ કીધું, ન ખાધું ન દાન દીધું;
લુટનારે લુટી લીધુરે, પામર પ્રાણી. ૩
ખંખેરીને હાથ બાલી, એચિંતાનું જ્યું ચાલી;
કરે માથાકુટ દાલીરે, પામર પ્રાણી. ૪
સાહુકારીમાં સવાયો, લખોપતિ તું લખાયો;
કહે સાચું શું કમાયોરે, પામર પ્રાણી. ૫
આવે તારે સાથે એવો, કમાયો તું માલ કેવો;
અવેજ તપાસ તેવોરે, પામર પ્રાણી. ૬
દેવે નરતનું દીધી, તેં તો ન કિમ્મત કાધી;
મણી સાટે મેશ લીધીરે, પામર પ્રાણી. ૭
ખોળામાંથી ધન ખોયું, ધુળથી કપાળ ધોયું;
બાણપણું તારું જીયુરે, પામર પ્રાણી. ૮
હજી હાથમાં છે બાજી, કરતું પ્રભુને રાજી;
તારી મુડી કર તાજીરે, પામર પ્રાણી. ૯
હાથમાંથી બાજી બનશે, પછીથી પરતાવો થાશે;
ક્યું ન કરી શકાશેરે, પામર પ્રાણી. ૧૦
મનનો વિચાર તારો, મનમાં રૂડી જનારો;
વળતી ન આવે વારોરે, પામર પ્રાણી. ૧૧
નીસર્યો બ્યાં શરીરથી, પછી તું માલેક નથી;
દલપતે દીધું કથીરે, પામર પ્રાણી. ૧૨.

પદ ૭૩ મું.—દેશી ૧ લી.

અધિપતિ સુત ઉપદેશ સુણીને, ધિરમન થાલિત થાય;
પદક્ષણા પાંચેની કરીને, પ્રેમે લાગ્યો પાય. ૧
એ કરજોડી એવું બોલ્યો, ધન્ય તમારો ધર્મ;
પાંચ તમેછો પવિત્ર બાઈ હું, મનમાં સમજ્યો મર્મ. ૨
તમે નિરંતર ધર્મ તમારો, પરમ ખુશીથી પાળો;
તમને હરકત કાઈ કરે નહિ, ચિતની ચિંતા ટાળો. ૩
નૃપકુંવરે નાપિક સર્વેને, આજ્ઞા દીધી આવી;
જે વિધવાઓ જમી રમીને, શેહેર વિશે સીધાવી. ૪
એમાંની વિધવાના આજ્ઞી, કાઈના કેશ ન લેવા;
સુર્વણના શણગાર થકી કાંઈ, કેશ અધિક નથી એવા. ૫
એ રીતે વેને વિધવાને, શીશ રખાવ્યા કેશ;
કંકતણા કુળમાં તે દિનથી, ચાલ્યો ચાલ હમેશ. ૬
એ અવસરમાં ગુરૂજી આગળ, વેન વહે છે વાણી;
અખળાના અંતરની દબ્બા, જીગતે લીધી જાણી. ૭

જેની મરણ નથી જાણતી, વિધવા ધર્મ કર્યાની ;
એને સિદ્ધને અડચણ કરિયે, નરપતિ લભ કર્યાની. ૮
એવી વાતો મુખ ઉચરતા, પેદા સર્વે પુરમાં ;
ખરે ખરે તે અટકા પેદા, અધિપતિસુતના ઉરમાં. ૯
ઉન્મણીમાં કઈ વિધવા દીકરી, આઠ વરસની વયમાં ;
કઈક દિદી સાખાપ વિનાની, બળતી હતી રૂઢ્યમાં. ૧૦
કઈક જાણીને કરો ન દોહો, એકે ગમ આધાર ;
માંસ રૂધિર તનમાંહિ મળે નહિ, પિંજર હાડ પ્રકાર. ૧૧
દયા અધિક ઉપજી દિલમાંહી, જીવતી એવી જોઈને ;
વેને અતિ ચિંતાથી આખી, રાત ગમાવી રોધને. ૧૨

દોહરો.

શુકળ કહે પરિક્ષિત શુણો, રાખીને અનુરાગ ;
વરણન વેનચરિત્રનો, લાખ્યો છટ્ટો લાગ. ૧

ભાગ ૭ મો.

પદ ૭૪ મું—દશી ૧ લી.

વેનકુંવરની વાત શુણી, ઋષિ ઘેર ગયા તે વાર ;
નિશિ આખી નિદ્રા નવ આવી, વિધવિધ કર્યા વિચાર. ૧
અતે અંતર એમ દ્યુઈ જે, એ તો કામ ન કરવું ;
સ્ત્રી શુદ્રો તો તાખામાં રહે, એજ રીતે આચરવું. ૨
સેવાનો અધિકારજ તેને, સ્વતંત્રતા નહિ દેવી ;
અધિક શુણો એને ન શિખવવા, રાખવી શૂઢજ જેવી. ૩
પણ નૃપકુંવરે લીધી પ્રતિજ્ઞા, તે શી રીતે તૂટે ;
રાજા અંગ ઉપાય કરે તો, છેક કુંવર મત ધૂટે. ૪
બિજે દિવસ ગુરૂદેવ ગયા, જ્યાં અધિપતિ બેઠો અંગ ;
આસન આપ્યું ત્યાં તે બેઠા, પછી તે કલ્પો પ્રસંગ. ૫
વેન વિવા વિધવાના કરશે, મહાજન મન દુખાશે ;
જરૂર કશું તોફાન જાગશે, સહિ જન સામા થાશે. ૬
રાજા કહે ફિકર નવ રાખો, વારિશ વેનકુંવરને ;
ચાલ નવો નહિ દેજી ચલાવા, નહિ દુખદેહિ કોઈ નરને. ૭
કહે ગુરૂ સમ ખાઈ કહો તો, અધિક લડંસો આવે ;
પુત્ર ઉપરની પ્રીત પિતાની, તે તો સત્ય તળવે ; ૮
પુત્રતાણું પોષણ કરવા, કંઈ પિતા કરે છે પાપ ;
સુતનો ગુનો છુપાવા માટે, ઉચરે બુંદું આપ ; ૯
નરપતિ કહે નક્કી હું વારીશ, વચન ન લોપે વેન ;
વેનતાણો વિશ્વાસ મને છે, જન્યો કરો મુખચેન. ૧૦
જે લોપે તો મુત્રતાણું પછી, જીવતાં મુખ નવ એજ ;
જે જોઈ તો અલગથી, હતાંગ હું હોજી, ૧૧
ક્ષિતિપતિએ એવા સમ ખાધા, વિપ્ર યાજ વિદાય ;
પછી કુંવરને કહ્યું બોલાવી, એમ કદી ન કરાય. ૧૨

૨૮

સોરઠો.

જે તું તારે ચિત્ત, ઇચ્છે રહું આપનું ;
તો કહું તારે હીત, રાજનીતિ શુણુ રાજવી. ૧

પદ ૭૫ મું—દશી ૧૦ મી.

રાજનીતિ શુણુ રાજવી, ઉચરે રાય અંગ ;
રહત રૂઢ્યે રાજ રહે, એવા ધારીએ ઢંગ. રાજનીતિ. ૧
જે નૃપતિ થકી જન ધણા, દિલ થાય ઉદાસ ;
રાજ્યનો કે તેના પંડનો, નકી થાય વિનાશ. રાજ. ૧
પુત્રને જેમ પાળે પિતા, એમ રહ્યત રાય ;
પાળે સદા પૂરા પ્રેમથી, તોજ કલ્યાણ થાય. રાજ. ૨
કેવળ સ્વારથ કારણે, રાજા રાખે જે રાજ ;
રહ્યતનું ન રહું કરે, એનું થાય અકાજ, રાજ. ૩
પાંચ પ્રધાનને પૂછીને, કામ કરવું હમેશ ;
એકલી આપ અકલથકા, નવ કરિયેવિશેષ. રાજ. ૪
જે પ્રજા મુખ્યને પૂછીને, રાજનીતિ રખાય ;
તો વળી સહિથી સરસ દિસે, કદિ કલેશ ન થાય. રાજ. ૫
ચરચા સાંભળિયે ચૌટાતણી, જશ અપજશ વાત ;
અપજશથી ડરિયે અતિ, તેમાં છે સુખ સાત. રાજ. ૬
શિક્ષક જન જેમ શિખ્યને, શિખવે શુણુ સાર ;
સર્વને એમ સુધારિયે, પૂરો રાખીને પ્યાર. રાજ. ૭
સરસ રીતિ પાણુ સર્વને, આવે નહિ અનુકૂળ ;
તો તો તરત ન ચલાવિયે, એજ સંપનું મૂળ. રાજ. ૮
એવું કશું કરિયે નહિ, જેથી જીલમ જાણાય ;
ધીમે ધીમે સમજવીયે, શુભ રીતે સદાય. રાજ. ૯
જેને પ્રજા ધન્ય ધન્ય કહે, એજ ઉત્તમ રાય ;
નહિ તો પ્રજા કે રાજતાણા, દહાડા મુખમાં ન જાય. ૧૦
કાષ્ટએ ધારેલા ધર્મનો, નહિ કરિયે વિધ્વંસ ;
ધર્મ વિધ્વંસ કિધાથકા, દિલમાં લાગેછે ડંશ. રાજ. ૧૧
અલ્પ કહ્યું પણ આટલું, શિખી રાખે જે રાય ;
એજ રાજતાણા રાજ્યના, પાયા જાંડા રોપાય. રાજ. ૧૨

પદ ૭૬ મું—દશી ૧૪ મી.

વળી એમ બોલ્યો અંગરાય, શુણો જન રાજ સભાના ;
સઘ સારો સુધારો ન થાય, શુણો જન સભાના ;
એક ધાત્યે કુવો ન બોધાય, શુણો જન રાજ સભાના ટેક
જૂનો ચાલ જરૂર જો, દુખ દાયક દેખાય ;
રહ્યતને સમજવીને, કરે રૂડો સુધારો રાય. શુણો. ૧
સમજાવ્યે સમજે નહીં, તે ન કરે તતકાળ ;
કળે કળે જીવતી કરી, કામ પાર પાડે જૂપાળ. શુણો. ૨

કધકે કામ શરૂઆતથી, સો વર્ષે સિદ્ધ થાય;
 રાયણુ ૧ રાપણુહાર નર, તે તો ફળ તેહનાં નવ ખાય. શુણ. ૩
 ધીરેધીરે જે સાધિયે, કારણ ભણું સદાય:
 આગઅધિક લગાડતાં, જુઓપાક બધા બળી જાય શુણ. ૪
 અવસર આવે થાય છે, સઘળાં કારણ સિદ્ધ;
 ફળ પકે ન ઝડતું વિના, વડી વાતો કર્યે વિધ. શુણ. ૫
 પ્રથમ ધણી રધપતતણે, અંતર ઉતરે વાત:
 ત્યાર પછી તે કામતી, ભલે કરજે ભલામણુ ભ્રાત. શુણ. ૬
 ત્યાં લગીં મન માને નહીં, કરશે ત્યાં લગીં કેમ:
 વસ્તુ ન ગમતી નાકને, જુઓ છલજમે નહિ જેમ શુણ. ૭
 અભાવતું આરોગતાં, ગળા ગડી ન ગળાય:
 આગ્રહ કરી ગળાવતાં, એથી અંતે તો ઉલટી થાય. શુણ. ૮
 રાજ રાજ ઉપજવતાં, ઉપજે રૂચી અપાર:
 થોડે થોડે અફિણુ પણ, અંતે થાયછે પ્રાણુ આધાર. શુણ. ૯
 બાળક શીખે બોલતાં, આગળથી ઉચ્ચાર:
 પછી લખતાં સમજતાં, અનેવળતી અધાવ્યવહાર. શુણ. ૧૦
 પાઠ સુધારાનો પ્રથમ, સઠિને શિખવો એમ;
 પછી અમલમાં આણુવા, તતખીરથી શીખવો તેમ. શુણ. ૧૧
 સઠિનું સાઈ આહોતો, ચિતમાં કરી વિચાર:
 રનેહ સહિત સંભળાવજે, ધીરે ધીરે સુધારાનો સાર. શુણ. ૧૨

પદ ૭૭ મું—દશી ૨૩ મી.

સજ્જન સંભળાવજે રે, ધીરે ધીરે સુધારાનો સાર;
 સજ્જન રનેહ સહિત સંભળાવજે. ટેક.
 છોટી અક્કલવાળા આગળે, મુખે ન વદીએ મોટી વાત;
 પાશેર કેરા પાત્રમાં, કેમ શેર સમાશે સાત. સજ્જન. ૧
 લાખો કીડીપર લાડવો, આખો મેલિયે તો મરી જાય;
 ભૂંછા કરી ભભરાવીયે, તો તે ખાસી રીતથી ખાય. સજ્જન. ૨
 માંકડા લઈને માનવી, બેઠા નાવમાં દઈને નૃર;
 ભડકાવે તો તે અભાગિયાં, પડે ફટી પાણીને પુર. સજ્જન. ૩
 જે સમજે જેવી રીતથી, તેને પણ સમજાવીએ તેમ;
 બેરો તો સમજે સાનમાં, ત્યારે કરીએ લવારો કેમ. સજ્જન. ૪
 બાળક આગળ બોલિયે, ત્યારે બનિયે બાળક રૂપ;
 ભૂખાઉતાત્યા ભાખિયે, ભલે હોધએ ભણેલા ભૂપ. સજ્જન. ૫
 પલક ટકે નહિ પેટમાં, જે ખાય ખીલાડી ખીર;
 ખાંમુંખાં શિદ્ધ ખવરાવિએ તેવિચારોને મારા વીર. સજ્જન. ૬
 જંગલ કેરાં જનાવરો, આપે પાળવા કરિએ જે આશ;
 એવું આદરિએ કે આપણી પાસે વસેકરી વિશ્વાસ. સજ્જન. ૭

૧ કહેછે કે સો વરસની થાય ત્યારે રાયણુને ફળ થાયછે.

ધીરે ધીરે નિત્ય ધીરવી, એને અક્કલ શિખવીએ અનેક;
 હળી મળી હેત વધારિએ, પણધૂટા ન પડિએછેક. સજ્જન. ૮
 નિશાળિયાને ગમે નહીં, આપે શિક્ષક જે એવું જ્ઞાન;
 નાશીને જન્ય નિશાળિયા, મળે શીક્ષકને કેવું માન. સજ્જન. ૯
 છણુછણુને તેલે છાંટિએ, લઈને નિર્મલ ઠંડુ જે નીર;
 સળગીઉઠેએતો સામંતુંવળી સામાનુંબાળેશરીર. સજ્જન. ૧૦
 સજ્જનને મન શુદ્ધછે, પણ વિશ્વ વિરૂદ્ધ વિચાર;
 ખડુજનમાં નહિ બોલિએ, જેથી ઉપજે ઉપાધિઅપાર. સ. ૧૧
 સંસારી જનને સુધારશો, રૂડી રાખીને એવી જે રીત;
 દલપતરામના દેવની, તમે પામશો પુરી પ્રીત. સજ્જન. ૧૨

દોહરો.

સુંદર જેમાં શાંતરસ, કશિયે નહીં કવાશ;
 અધિપતિયે એવાં કલાં, કથન કુંવરની પાસ. ॥ ૧ ॥

પદ ૭૮ મું—દશી ૧ લી.

પુત્ર સહિત સભાસદોને, નૃપે કલાં એમ વેણુ;
 વેન કુંવર વળતી ત્યાં બોલ્યો, નીચાં ઢાળી નેણુ. ૧
 વેનની આંખે આંસુ વહ્યાં, અને ગદગદ વાણી બોલે;
 ચિતમાંચિંતા અધિક વધી જે, રખે પિતા રીસ બોલે. ૨
 વનની કથાબધી કહી દીધી, વરણુવીને વિસ્તાર;
 અહો પિતામે આવી પ્રતિજ્ઞા, કરી સમ ખાઈ હજાર. ૩
 અખળાના દુખને અનુલવ મેં, કાંધા મારી જતે;
 અરે પિતા અત્યંત દયા, ઉપજે મુજને એ વાતે. ૪
 તજું પ્રતિજ્ઞા તો પુરવજની, લાજે પેટી સાત:
 પછી પ્રતિજ્ઞા કોઈ નહિ પાળે, મનુવંશી સાક્ષાત. ૫
 તોપણુ તાત તમે ફરમાવો, તેમજ હું તૈયાર;
 શુણી રાજાએ જાણ્યું બનિયો ભાવિ ભાવ બનનાર. ૬
 કથન કથું મુખથી કેહેવાનું, એકે ન સુઝ્યું એને;
 કશી પ્રતિજ્ઞા કરી પિતાએ, વાત ન જાણી વેને. ૭
 રાજા રાતે એકાંતે જઈ, મુતો ઉઘાસી લાવી;
 અરધી રાતે જતો રહ્યો, ખરખર ફરી નવ આવી. ૮
 વિગત સહિત તે વાત બધી, વહાણમાં વેને જાણી;
 પિતા ઉપર બહુ પ્યારથકી, આંખોમાં આવ્યાં પાણી. ૯
 કુટિ કુટિને કુપાંત કર્યો, રોયો નિસાસા નાંખી;
 ઋપિ ઉપર બહુ રિસ ચડી પણ, મનની મનમાં રાખી. ૧૦

* શ્લોક: ॥ एवं स निर्जन्मना नृपो गृह्य
 भोगीयं वक्ष्याय यद्वोदयोदयान्
 अलम्बानेनो ज्ञेयं पलायतो नृभि
 र्हित्वा गतो वेनसुखं प्रसुप्तम्

કષક દિવસ ગાદી રહી સુની, બેઠા વેન વિવેક;
વિપ્રાચ્ય વિધિવત રાગને, શિર કીધા અભિષેક ૧ ૧૧
હોમ ક્યો દ્વિજ જાતિ જમાડ્યા, કસર ન રાખી કાંઈ;
ઉપરથી પૂજા અરચ્યા પણ, ધરણા અંતર માંધ. ૧૨
એક દિવસ નૃપ એમ વિચારે, અરે દેવ શું કરવું;
મારી પ્રતિજ્ઞા નહીં પળે તો, મારે પણ છે મરવું. ૧૩

પદ ૭૯ મું—દેશી ૩ જી.

પુરપતિ તે પુર અરચ્યા ભેવા, વિચર્યો અરધી રાતેજ;
પુરમાં ફરીને પછી પુરખાહર, જાઘડીઓ નિજજાતેજ. ૧
ત્યાં શિવનું મંદિર શોભીતું, અધિપતી પેઠા એમાંજ;
દેવતા એક મહા ભયકરી, તતક્ષણ દીકું તેમાંજ. ૨
એક પુરુષ કર ખડગ લઈ, મરતો હતો દુઃખનો માર્યોજ;
હાં હાં કહી રાયે હાંકારો, કરિને તેને વાર્યોજ. ૩
આતમધાત કરીને અરે તું, પાડિશ નહિ નિજ પ્રાણજ;
જે તું મરે તો હવે તુજને છે, આ શિવજની આણજ. ૪
આતે શું એમ અચરજથી, ઉપજ્યો અદ્ભુત રસ એવોજ;
આખે શરીરે રોમાંચ થયો, પુરપતિને વળ્યો પરમેવોજ. ૫
ભૂત હશે કે હશે કોઈ ભૈરવ, કે દુખી નર કે દેવજ;
હિંમતે જાહેને તેના હાથમાંથી, ખડગ લીધું તતખેવજ. ૬
ત્યાં તે બોલ્યો અરે ભાઈ આઅવસર, મુજને વારિશ મરતાંજ;
દુઃખથકી દરેજ રિખાનું, મોત ભણું તે કરતાંજ. ૭
રાય કહે તુજ નામ હામ વળિ, વિસ્તારી કહે વાતજ;
કોડ ઉપાય કરી દુખ તાડે, ભાગિશ સરવે જાતજ. ૮
ભાગ્યે પુરુષ, હું છું ભાગવ બ્રાહ્મણ; નવરંગી મુજ નામજ;
કર્મસંજેગ કારણ થકી કન્યા, મળી નહીં કોઈ હામજ;
રે મુજ માથે રહ્યું પિતરીરણુ, પુત્રવિનાનો હું પાપીજ. ૧૦
પિંડદાન કરી કોણુ સારશે, કૃપામાં શ્રાદ્ધ કદાપીજ. ૧૦
મુજપછી કદિએ પૂર્વજ મારા તલ પાણી નહિ પામેજ;
પુત્રવિનાનો સ્વર્ગન પહોંચે, લખિયુંછે હામેહામેજ. ૧૧
બહુ બહુ મેં બાધાઓ રાખી, ઘણા જપાવ્યા જપજ;
પણ માંડ ન થયું પરણેતર, પૂરણુ એવાં પાપજ. ૧૨

પદ ૮૦ મું—દેશી ૧ લી.

જન્મકુંડળી લઈ જોશીને, પ્રશ્ન પૂછવા જાઉં;
જોશી જૂઠી અવધો કહે પણ હું હાઈએ હરખાજી. ૧

૧ વારમાતરમા ય સુનીયાંબ્રહ્મવાદિન:

મત્ત્વસમતવેમમમ્યર્થિચત્પતિ મુષ: ॥૨॥

સ્વાનૃપાસનગત વેનર પ્રશાસન

નિલિ: વસ્યવ:સર્વેસર્વસ્તા વાસ્તવ:॥૩॥

રમ્ય ત્રસ્યગાતેર્નાસ્તિ નર્નવચ ॥ નિગરુડંબુ ॥

મશકરીમાં પણ જો કાઠ મારી, કરે વિવાની વાત;
હું તો સાચેસાચી માનું, થાઉં રહે રળિયાત;
અરે પ્રભુ તેં અગણીત નારી, અવની પર ઉપજાવી;
પણ મુજ અરથે એકજ ઘડતાં, આળસ તુજને આવી. ૩
ટેક અમાર ગમાર ઘણા પણ, પરણેલા ધરખારી;
એ કરતાં પણ અભાગીયો હું, નહિ મારે ધર નારી. ૪
રાજ રસોઈ કરીને પીરસે, મુખે બોલતી મીકું;
મેં તો જન્મ ધરી એવું સુખ, સ્વપ્નામાં નહિ દીકું. ૫
સુખનાં મરકલડાં કરિ કરિને, જુએ પતીના સામું;
દેખી માંડે દિલ દાઝે ને, પસ્તાવો બહુ પામું. ૬
વરકન્યા ચોરીમાં બેઠાં, એક બીજને જમાડે;
અરે પ્રભુ એવું સુખ ઉત્તમ, દેખીશ હું કેદલાડે. ૭
ચાંદથી ચિતમાં હરખાતો, ચાલ્યો ચાલ્યો આવે;
બાળક કાણું કાણું બોલી, બાપા કહિ બોલાવે. ૮
પુત્ર પુત્રીને પરણાવે કે વ્રત ઉદ્ધાપન વેળા;
હોમ કરે જોડે બેસીને, ભાગે જન થઈ ભેળા. ૯
અરે એવા પુરુષોએ મોટાં, પુણ્ય કર્યાં હશે કેવાં;
મેં શાં મોટાં પાપ કર્યાં હશે, મળ્યાં નહીં સુખ એવાં. ૧૦
મૂરખ જેવાનાં મંદિરમાં, નિરખી બે બે નારી;
અરે વિધાત્રી અભાગણી, આ તે શી બુદ્ધિ તારી. ૧૧
અહો મિત્ર મારા સંકટની, શી કહું વાતો ઝાઝી;
વિશ્વ વિષે પુરુષોના વૈભવ, દેખી મંડેછું દાઝી. ૧૨

પદ ૮૧ મું—દેશી ચાલતી.

પનઘટ ઉપર પ્રભાતમાં જઈ, બગતી પેરે બેસું;
વિધવિધના વિચાર કંઈ પણ, એથી અર્થ સરેશું. ૧
રસ્તે જાતી રામાઓનાં ટોળે ટોળાં દેખું;
નિરખાને નિસાસા નાંખું, અભાગ્ય મારાં લેખું. ૨
પછી ધર જઈ પોતાને હાથે, નીર ઉકાળી નાલાવું;
બળ્યા જળ્યા ભાખર બનાવી, ખાંત વિનાનું ખાવું. ૩
રમશાન સરખું ધર ભાસે ને, ચિતા સળગતી સળ્યા;
અધિક અંતરની વાત ઉચરતાં, લાગે છે મને લળ્યા. ૪
વાસણુની ઉતરેવડને એક, રાતું વસ્ત્ર ઝોઢાડું;
ઉભાં છો વહુ એમ કહી, મારા મનને હું રમાડું. ૫
એની જોડે ઉભો રહીને, એમ વિચાડું આપ;
આ જેવડી કન્યા આવે તો, વળતી શા સંતાપ. ૬
એક દોરડું લઈ તેની, વરમાળા બેશ બનાવી;
મારા ને ઉતરેવડના, મેં કંઈ વિષે પેહેરાવી. ૭
કથું ચાલો વહુ ચોરીમાં, તમને આપીશ મુખ માગ્યું;
એચાચાથી ખશી પડી, વાંસામાં મુજને વાગ્યું. ૮

હસતાં મારે લાતો જો લાઈ, હોય પ્રિયાની પ્રીત્યો;
મેં મારે મન એમ ગણું જો, આજ આરિયો વીત્યો. ૯
નારિ વિના દુખનો નહિ છેડો, મરું જો દુખ મારે;
પુરપતિ કહે તુજને પરણાવિશ, ન મરિશ એ ઉચારે. ૧૦
નારી તારી નાતતણી છે, વિધવા પણ ગુણવાન;
સાળ વરસની સુંદરી છે, તન રંગે રતી સમાન. ૧૧
હમણું તો દુખની દાઝી, દસિછે જેવી ઘેશી;
પણ રંભા જેવી બનશે, જો રખિશ પાળીપોથી. ૧૨
પણ તારા નાતીલા તુજને કરશે પંગત બહાર;
માટે હીંમત હોય તને તો, પરણાવું તે નાર. ૧૩

પદ ૮૨ મું—દેશી ૮ મી.

શુભી અંતરે અધિક ઉમંગી, નરનાથને કહે નવરંગી;
પારાશર શુભ ગોત્રછે માંડે, માટે તેનાં વચન ન વિસારું. ૧
એની સ્મૃતિને ન માનું હું આણું, તો તે કથનને માનશેકાણું;
મારા હૃદયમાં છે ધણીહામ, નથી નાતતણું મારે કામ. ૨
આશા છે મારે અંતરે એવી, દુઃખ ભાગશે ગાયત્રિ દેવી;
જો કાઈ નર પરણ્યો નહિ નારી, નહિ યજ્ઞનો તે અધિકારી. ૩
અમિહોત્ર એણે ન હોમાય, એતો આહાણું બ્રહ્મ ગણાય;
રામઋષિ આશ્રમે ન્યારે પેદા, ઋષિ અવળું મોઢું કરી પેદા. ૪
કહું જોને નવ હોય નારી, તેનું મુખ જોતાં પાતક ભારી;
એવો વેદનો ધર્મ વિસારી, શિદ સાચવું નાત નહારી. ૫
વિના ધર્મ નરકની મોઝાર, નહિ નાતથી થાય ઉદ્ધાર;
એક નાતમાં જન્મવાને લેભે, મુકું વેદ ધરમ શીદ મોભે. ૬
નહિ પરણું સ્વગોત્રનીકન્યા, વેદ મત તણ નહિ કંઈ અન્યા;
સાત પેઢી તણશ પિતાની, પાંચ પેઢી તણું પ્રસૂતાની. ૭
જુદી જાતનીને નહિ પરણું, નાતિલી સાથે કરીશ ધધરણું;
નકી જાણું જો દુર્ગુણી નારી, તો હું કદિ ન વડું અવિચારી. ૮
મનમાં જડહશે ધર્મના મુંજની, કહિશ તે ઉત્તમ કુળની.
નહિતો જોશુભ કુળજનમેલી, તેનેકહિશ હું કુળ ઉતરેલી. ૯
થોડાપ્રેલી કે કાયાયે કાળી, તોપણ જાણીશ રૂડી રૂપાળી.
શીળો સ્વભાવરહી હશે સાહી, તેનેકહીશ હું દશગણીકાહી. ૧૦
લક્ષ્મી રત્ન કે કેસર નામે, પણ જોઈશ હું ગુણ પરિણામે;
બલે નામ હશે કદી ભોળી, તોય જોઈશ તેના ગુણતોલી. ૧૧
સદાચરણ તપાસીશ સાચું, રૂપ રંગથી હું નહિ રાચું;
વણુ જાણું ન કંઈ વિશવાસ, લલોભાળી ઉપરનો આભાસ. ૧૨

પદ ૮૩ મું—દેશી ૨૪ મી.

ભલો ભાળી ઉપરનો આભાસ, રૂપે નહિ રાચીએ,
તેના ગુણતણો કરિયે તપાસ, સદા બુદ્ધિ સાચીએ. ૨૬.

થાળે ભર્યું દુધ થોરનું રે, ઉજળું અધિક પ્રમાણ;
ભેંશનાદ્ધથી દસિભણુરે, પિતાં પીનારાના ભયપ્રાણ. રૂપે. ૧
છંદ્રવરણનાં ફળ અતિ ભભારે, દેખતાં દષ્ટિ લોભાય;
રૂડાં દસિ રણઆમણુરે, પણ ખાતાં તો ખેદપ્રમાય. રૂપે. ૨
નીર નિહાળી રૂડું નિર્મળુરે, મોતીની સેર સમાન;
ખાંડલાગ્યુને ખેદઉપન્યોરે, પાસેજઈ નેકિધું ન્યારે પાન. રૂપે. ૩
કડકા કાચ ખિલોરનારે, સાકર સરખા શોભાય.
બુલથીભોજનમાંભેળવેરે, તોતેજમનારનો જીવનય. રૂપે. ૪
ખુરદા વટાવી ભિખારીયે રે, લીધા રૂપેયો રોક;
તાંબાનોજાણ્યોન્યારેતેવળીરે, પામ્યોત્રાસપછીમેલીપોક. રૂ. ૫
આકડાનાં ફળ આપતાં રે, આંખાના ફળનો આભાસ;
રસ લેવાનેરસના ધરીરે, કાપી જોતાંતો નીકળે કપાસ. રૂ. ૬
સોનાથી સરસ સોહામણીરે, સાંકળી શેઠ સમક્ષ;
તાપેતપાવી તપાસતાં રે, પૂરો પીતળ પેખ્યું પ્રતક્ષ. રૂપે. ૭
ધ્યાનમાં ઉભો બગ આપડો, પૂરો તપસ્વી પ્રમાણ;
માંછલિયેમુનિવરગણ્યોરે, પાસેજઈ ને ખોયા તેણે પ્રાણ. રૂ. ૮
ધુંધોતાણે ધણી લાજથીરે, અબળા એવી એક હામ;
નામ પુછ્યુંત્યારે નીસરી, નારી ગુણકાચંદા એનુંનામ. રૂ. ૯
વચન ઉચારે વિવેકનાં રે, નર એક ઉજળો અંગ;
પાસે વશીનેપરીક્ષા કરીરે, ત્યારેજાણ્યા ધુતારાનાદંગ. રૂ. ૧૦
ગાય ગાથા ગુરૂજ્ઞાનનીરે, આપે અધિક ઉપદેશ;
કપટભર્યું એનેકાળજેરે, વળી વિષયી તે હોય વિશેષ. રૂ. ૧૧
ખોળ કરો ખૂબ ખાંતથીરે, હાગશે નહિ કાઈ હામ;
રૂદ્યામાં નહિ રીઝવુરે, ડોળદેખી કે સાંભળીનામ. રૂ. ૧૨

દોહરો.

સદગુણ વાળીને વડું, દિલ નહિ રાખું ડરજ;
નથી ગરજ કંઈ નાતની, ગણું ઈશ્વરની ગરજ. ૧

પદ ૮૪ મું—દેશી ૧૩ મી.

એક ઈશ્વરની રાખું ગરજરે,
નથી નાતનું કાઢ્યું મેં કરજરે;
માથે ભૂપનો ભય નવ હોયરે,
તો કાંઈ નાતથી નવ ડરે કાયરે. ૧
નાતે ધર નહિ લૂટી લેવાયરે,
નાતે દેશ બહાર ન કઢાયરે;
નાત શુણિયે ચડવી ન શકેરે,
છોને બળતી ગમે તેમ બકેરે. ૨
નાત કન્યા મને નથી દેતીરે;
માટે નાતને મેલીશ વેતીરે,

વિના પુત્ર નરક જાઈ જ્યારે,
એવી નાતને શું કહું ત્યારે,
મને નાંતરું નહિ દે નાતરે,
તેમાં શીછે મહા મોટી વાતરે;
મારી રસિલી જે કરશે રસાઈરે,
જુગતે જમીશ એનું મુખ જોઈરે.

૩

શંભુ વિષયુ ને સરજ શોપરે,
લક્ષ્મી ગૌરી ગંગાને ગણેશરે;
મારી નાત હું એજ ગણીશરે,
નિત્ય નૈવેદ્ય કરીને જમીશરે.

૪

નથી કરતો હું કુકું કાજરે,
વિધવા લગ્ન કર્યાની શી લાજરે;
પ્રભુ જે મને સંતાન દેશેરે,
મળતે મળતો વિવા મળી રહેશેરે.

૫

પુત્ર પુત્રીને પરણાવા માટરે,
શીદ આજથી રાખું ઊંચાટરે;
કંઈક જઈ રહેછે પરગામરે,
નિજ નાતનું જ્યાં નહિ નામરે.

૬

તેનું કામ નભે છે જેમરે,
નાત વિના નભાવિશ એમરે;
વેદ ધર્મ હું પાળીશ હરખરે,
એથી ઈશ્વર કલ્યાણ કરશેરે.

૭

સંધ્યા વંદન કરીશ ત્રિકાળરે,
ગળે રાખીશ રૂદ્રાક્ષ માળરે;
પિતૃ તરપણ કરીશ હું પ્રીતરે,
વૈશ્વદેવ વળી રૂડી રીતરે.

૮

સ્વહા સ્વધા ને વપદ્રુકારે,
એક કરશે મારો ઉદારરે;
એક જાતમાં નાતો અનેકરે,
એમાં અધિક ગણિશ વળી એકરે.

૯

અગ્નિહોત્ર હું હોમીશ હાથે રે,
મારી સુંદરી ખેસશે સાથેરે;
શુદ્ધ ધર્મ હું સાચવીશ ઠીકરે,
કશી નાતની નહિ રાખું બીકરે.

૧૦

એટલે વેને વચન કહ્યું આપુરે,
થોડા દિનમાં તને પરણાવુરે;
કમળામૈત્રી નામે એક કન્યારે,
તારી નાતની છે નથી અન્યારે.

૧૧

વિપ્ર કહે એના ગુણ જાણું કુંવરે,
તે જો કરશે તો વચનાર કુંવરે,
સગ્ન કહે વાત પેટમાં ધરજોરે,
કાઈ જડમણિ જાળને ન કરજોરે.

૧૨

પદ ૮૫ મું—૨૨મી ૨૫ મી.

પેટમાં રાખવી વાત પડદાતણી,
કહાણી કામ જડ જુદી જનમાં;
જીરવે જગતમાં વાત તો જેવલા,
અવરને આકરે માય તનમાં.

પેટમાં ૧

પેટની વારતા પ્રગટ કરવા મકી,
મર્મનો ભર્મ તે ભાગી જશે;
અકળ બળ જુદી જન સકળ જેને કહે,
કલ્પના તરત તેની કળાશે.

પેટમાં ૨

જેમ આહાર જેવો કર્યો જે જને,
આળખી લીજીએ આડકારે;
તેમ વાણી થકી જાણીએ જનતણા,
મનતણો મર્મ સર્વે સુમારે.

પેટમાં ૩

જે નદેખાય જગમાંહિ જવાળામુખી,
જમિનનું પેટ કળી પ્રાણ જાણે;
પાણી પાપણ કે ખાણ જડની હશે,
એમ અદેશા ઉરમાંહિ આણે.

પેટમાં ૪

પેટની વાત તપતો ન પરગટ કરે,
દુષ્ટ ગુણ દોષ પશના દેખાડે;
હાંડી હાંધ્યાતણી બોળી જે ભામની,
પેટની વાત ખુદીજ પાડે.

પેટમાં ૫

પેટની વાત ખુદીજ જે પાડશે,
ઉપજશે નિત્ય પરિતાપ તેમાં,
તેહને કાળજે તેજ રૂડી અને,
આગ સળગાવશે લોક એમાં.

પેટમાં ૬

જેમ ઈલમી વિના આદમી અવરના,
પેટમાં રહે નહીં કાચો પારો;
તેમ આ જગતમાં વાત જે જીરવે,
એજ ઈલમી ખરો એવું ધારો.

પેટમાં ૭

જેમ કુંભારે કંસારે વાસણ ધડ્યું,
વિશ્વજન લે ટકેરા વગાડી;
જોખરે સ્વર કદી ખાંડખાં નીકળે,
એજ એથીજ ચારો ઉઘાડી.

પેટમાં ૮

પરણવા ખેસતાં તરત પરીક્ષા કરો;

બોખડો બોલ મુળચંદ્ર યોલ્યો;
જદ જન વારિને આક્રિયા તોય તે;
મૂરખે મનતણે મર્મ યોલ્યો. પેટમાં. ૯
મકવા નાણું ઠેકાણું જાનું મળે,
ન્યાં ચક્રી કાઈ તેને ન કળશે;
વાત કરવાનું ઠેકાણું તો વિશ્વમાં,
મિત્ર મુશકેલિથી કાંઈક મળશે. પેટમાં. ૧૦
નારીની જાતને જાત નાપિકતણી,
તેહને પેટ નહિ વાત ટકશે;
તેમ વાચાળ ત્રીજે ગણે તેહમાં,
બોલતાં જાનીએ વાત બકશે. પેટમાં. ૧૧
પારકી વાત કે વાત પોતાતણી,
સારી કે ખૂરી સહિનેજ સોપિ;
ટેવ એવી પડે ટાણિ તે કેમ ટળે,
જીવ જો જાય બધાય તોપે. પેટમાં. ૧૨
મોંપતાં માલ વિશ્વાસ હોય સોગણો,
વાત કરતાં ન વિશ્વાસ આણો;
દક્ષતણી વાતને યોગ્ય દુનિયાવિષે,
જરૂર જન લાખમાં એક જાણો. પેટમાં. ૧૩

દાહરો.

તે માટે તું કાઈને, કહિશ નહીં આ કામ;
એમ કહી એતો ગયા, પોત પોતને હામ. ૧

ભાગ ૮ મો.

પદ ૮૬ મું—દેશી ૧ લી.

શિવ મંદિરથી શહેર વિષે તે, ચંચળ રાજા ચાલ્યો;
દુરથકી દરબારતણો, મહીપતિએ મારગ ઝાલ્યો. ૧.
એકાએક અસુરી વખતે, સિપાઈ પણ નહિ સાથે;
પૂનમની અજવાળી રાતે, ચંદ્ર ચડ્યો છે માથે. ૨.
સધળા શહેર ઉપર સુંદર છે, ચંદ્ર પ્રકાશ જવાયો;
જાણે પુર ઉપર ચંદનનો, વરસાદ વરસાયો. ૩
નભ મંડળ ચળકે નક્ષત્રો, પુરપર કળશે ચળકે;
બંનેની શોભા નિરખતો, હીંડ્યો હલકે હલકે. ૪
કાઈ ઠેકાણે નાટક નિરખ્યાં, ક્યાંઈ કરે કાઈ ગાન;
સુંદર ધરથી નગરી શોભે, ઈંદ્રપુરી અનુમાન. ૫

૧ દીવાની ઝાળ માંડવાને લાગતી જોઈને તે બો-
લ્યો કે આ માંખવો બઈ જશે. તો ચય, નેં વહિ એય
બઈ જશે, વઈ કહેશે કે મુચંદ બોલ્યો.

નજરબાગછે ધરધર આગળ, ક્યાંઈ વાજે ધરીયાળાં;
ક્યાંઈ દીપકનાં જાળીમાંથી, આવી પડે અજવાળાં. ૬
ક્યાંઈ હીડાળાખાટે હીંચે, નવલવધુ વર સાથે;
ક્યાંઈ 'દંપતિ પાસા ખેલે, હરખે લઈ ને હાથે. ૭
શબ્દો તેના શુણ્ણુતો શુણ્ણુતો, પુરપતિ ચાલ્યો જાય;
પ્રજા સરવને સુખમાં દેખી, જાતી શીતળ થાય. ૮
દુખથી કાઈને રોતું દેખી, અતિ અકળામણુ આવે;
દુઃખનું કારણ પૂછી તેને, દુખમાંથી છોડાવે. ૯
ક્યાંઈ પ્રિયાપ્રિય મળી પરસ્પર, પીએ પ્રેમરસ પ્યાલા;
ક્યાંઈ રીસાએલીને સ્વામી, કરેછે કાલાવાલા. ૧૦
કાઈ હરિદ્રાતન કરે ભક્તજન, તાજ મુદંગ બખવી;
વેદાભ્યાસી વિપ્ર વેદની, રથા છે ધુન્ય મચાવી. ૧૧
ક્યાંઈ નાણાવટિ નામું લખેછે, નાણામેળ તપાસે;
વારે વારે ગણે રૂપયા, ભલ પટેલી ભાસે. ૧૨

પદ ૮૭ મું—દેશી ૮ મી.

એવે સમય દોહા એક માળ, નરનારી હુલાવેછે બાળ;
ધણાહરખથી ધુવરો બળવે, લઈ પુત્રને લાડ લગાવે. ૧
સ્વામી બોલિયો મુંદરીસાથ, આજ સુખીયોછેનગરીનો નાથ;
એના સુખમાંહિ ખામીછે એક, નથી સંતાનસાંપડ્યુંછેકર. ૨
રાજ્યપાટનું સુખ શા લેખામાં, પુત્ર પામ્યો નહીં સ્વપનામાં;
ધરે મનુષ્ય જનમ નરનારી, પછી સંતતિ પામે ન સારી ૩
એનો અવતાર જાણવો વ્યર્થ, ભલે શ્રીમંત હોય સમર્થ;
વેને સાંભળ્યાં સર્વે તે વેણ, લાગ્યાંદિલમાં મહાદુઃખદેણ. ૪
પણ સમજ્યો જે વાતછે સાચી, મારા કર્મનીરેખાછેકાચી;
સુખ સંતાનનું નવ મળિયું, વડું રાજ્ય મળ્યાથિયું વળિયું. ૫
પામું પુત્ર જેવું જો રતન, કહું જીવધિ જાહે જતન;
એમ ચિંતવતો ચાલ્યો જાય, એવામાં એક કૌતક થાય. ૬
પુત્ર આકાશમાંહિથી પડીયો, નરનાથની નજરે તે ચડિયો;
રાયે જાણ્યું ત્રહ્વા માહારાજ, માટેપુત્રઆપ્યો મને આજ. ૭
મારા સફળ મનોરથ થાશે, વિશ્વમાં માઈ સુખ વખણાશે;
આજમાઈનસીબબહુબળિયું, મનમાંધારતાંસંતાનમળિયું. ૮
મારી ગાદીનો વારસ થાશે, મેણું વાંઝ્યાનું મટી જશે;
ખોળેલઈને ખેશીશ સલામાં, હેતેદાખિશ લઈ ને હઈયામાંદ. ૯
થાશે પાંચ વરસનો જે કાળે, ત્યારે ભણુવા મુકીશ નિશાળે;
ભણિ ગણિને થશે હુશીઆર, કહેવાશે તે રાજકુમાર. ૧૦
ઉંચા કુળમાં એને પરણાવું, જેવા જેવી તો જન જોડાવું;
નાણું ખરચતાં નહીંજ વિચારું, પુત્રપરણાવીનેમનહાઈ. ૧૧

૧ મી, પુરુષ.

વળી વેનને ઉપજ્યો વિચાર, કંઈ રાણીને આપું કુમાર;
પછી કીધું નકી કાળજમાં, વડી રાણીતો છે આજવામાં. ૧૨

૫૬ ૮૮ મું—દેશી ૧૩ મી.

માટે સોંપવો તેને આ સતરે,
એને હરખ થશે અદભૂતરે;
જન્મ ઉત્સવ કરીશ સવારે;
સહિને સાકર વહેચીશ ત્યારે. ૧
જ્યારે તેની વધામણી જશે રે,
સગા વહાલાને સતોપ થાશે રે;
શણુગારીશ નગરી સવારે રે,
લીલાં તોરણ બધાવું દારે રે. ૨
સરદારોને સિરપાવ આપું રે,
બંધીવાનનાં બંધન કાપું રે;
વગડાવું વધાઈનાં વાળાં રે,
જમાડું સહિને ભોજન તાળાં રે. ૩
દઈશ જન્યક લોકને દાન રે,
અન્ય હરખ નહીં આ સમાન રે;
દેવાલયમાં રચું દીપમાળા રે,
ગાશે ધોળ મંગળ બહુ બાળા રે. ૪
વડા હરખના વાવટા ચડશે રે,
મોટાં ત્રાંબાળ નાદ ગગડશે રે;
નૃત્ય કરશે અપસરાઓ આવી રે,
ગાશે ગાયક વાળાં વળવી રે. ૫
પુત્ર પ્રાપ્ત થઈ કહેવાશે રે,
આખી નગરીને આનંદ થાશે રે;
આજ હરિએ કરી લીલા લેહેર રે,
ધણા હરખશે જન ઘેર ઘેર રે. ૬
મારે કશિએ રહી નહિ ખામી રે,
મને ત્રુઠ્યા ત્રિલોકનો સ્વામીરિ;
નવ કરવા પડ્યા જપ જપ રે,
નવ કરવા પડ્યા તપ તપરે. ૭
કક્ષી માનતા મેં નવ કીધી રે,
મનમાં ધારતાં મહા સિદ્ધિ દીધી રે;
મારી નગરી છે પુણ્ય નિધાન રે,
સાચી છે કલ્પવૃક્ષ સમાન રે. ૮
પુત્ર પૃથ્વી ઉપર આવી પડીએ રે,
પ્રણ પડતાં લગાર ન રડીયો રે;

નાંખ્યો ઈશ્વરે તે મુજ આગે રે,
વાસ્તે તેને કશું કેમ વાગેરે. ૯
એમ અચરજ પામી અંતરમાં રે,
નીચે નમિને લિધા સુત કરમાં રે;
કરમાં લઈને ચુપન ગાલે કરિયું રે,
ત્યાં બાળ્યું મોડું ભરમ ભરિયું રે. ૧૦
જેયું બાળ તરત જનમેલું રે,
ગળે નખ દઈ મારી નાખેલું રે;
મુખે દાંશીને ભરમ ભરેલી રે,
કાઈએ પ્રાણની ધાત કરેલી રે. ૧૧
દેખી રાજ થયો દિગ્ગીર રે,
એના નેણમાં આવિયાં નીર રે;
સ્નેહે બોલીયો બાળક સાથે રે,
તારી હત્યા થઈ કેને હાથે રે. ૧૨

૫૬ ૮૯ મું—વણુઝારા રે.

કેણે માર્યો તને ફર થઈ, બોલ બાળારે
તારો કોણ મળ્યો વેરવાઈ, વિના વાંક વાળારે.
હા અમારા રાજ્યમાં, બોલ;
એવો કોણ વસે છે કસાઈ, વિના. ૧
કેનું તે કાંઈ બગાડીયું, બોલ;
કેનાં ચોરી લિધાં ધન માલ, વિના;
કાયા તારી રૂડી કામળી, બોલ;
ગોરા રૂડા ગુલાબ શા ગાલ, વિના. ૨
તાં મનોહર મુખ છે, બોલ;
હેત ઉપજે તારા જોઈ હાથ, વિના.
હાઈ તારા રણિયામણા, બોલ;
ક્યાંથી આવિયો કેને સાથ, વિના. ૩
નમણું રૂડું તાર નાક છે, બોલ;
તારા કામળ રૂડા કાન, વિના.
જે તું થતો હોય જીવતો, બોલ;
આપું મારી આવરદાનું દાન, વિના. ૪
મન કેમ માન્યું મારતાં, બોલ;
તળ્યો ઈશ્વરનો પણ ત્રાસ, વિના.
રાજની બીક રાખી નહીં, બોલ;
તારો નિર્દય કીધો નાશ, વિના. ૫
નાણું ખરચતાં નવ મળે, બોલ;

૧ રાખ.

રહું પુત્ર સરીખું રતાન,
 કેમ ધર્યો તને ધુણમાં,
 તારું કેમ ન કીધું જતન,
 શો અપરાધ એવો કર્યો,
 તારો પાપીય લીધો પ્રાણ,
 મોત તાં આપું દેખીને,
 મારે કાળજે વાગ્યું છે બાણ,
 ગાય થકી તું ગરીબ છે,
 વળી સાધુથી શીળો વિશેષ,
 ક્રોધ ચઢાવે કંઈને,
 એવું લક્ષણ દાસે ન લેવ,
 હતા કરી પરમહંસની,
 કેણે કાંધો આવો કાળોદર,
 શોધીશ હું તારા શત્રુને,
 તાં જરૂર હું વાળિશ વેર.
 ઈશ્વરની આરાધના થકી,
 આવ્યો આ દુનિયામાં તું એમ,
 તને માર્યો તેહનો ગુનો,
 કદી ઈશ્વર સાંભરે કેમ,
 કર કરમ જે આવું કર્યું,
 અહિં જાતું નહીં રહે છેક,
 પાપ પ્રસિદ્ધ બધું થશે,
 કદિ કરશે ઉપાય અનેક,
 ધિક્ક ધિક્ક હું પ્રજનો ધણી,
 તારી કરી ન શક્યો રક્ષાય,
 આ વેળા નહિ મને વીસરે,
 માંડ બહુ કાળજી બળી જાય,

વિના.
 બોલ;
 વિના. ૬
 બોલ;
 વિના.
 બોલ;
 વિના. ૭
 બોલ;
 વિના.
 બોલ;
 વિના. ૮
 બોલ;
 વિના.
 બોલ;
 વિના. ૯
 બોલ;
 વિના.
 બોલ;
 વિના. ૧૦
 બોલ;
 વિના.
 બોલ;
 વિના. ૧૧
 બોલ;
 વિના.
 બોલ;
 વિના.

પદ ૯૦ મું—દશી ૧ લી.

પછી તે બાળક ક્યાંથી પડ્યો, તેના કર્યો તપાસ;
 પડ્યો નજરમાં ગોખ પછી તે, જ્યાં જોયું આકાશ. ૧
 આ ગોખેથી બાળક પડીયો, એવો સંશય આવ્યો;
 કાણુ રહેછે ત્યાં તે જોવું, એમ દરાવ દરાયો. ૨
 મહુ ત્યાં એકાંત મેલી, ફરી વળ્યો ધર કરતો;
 પૂર્વાભિમુખ મુખ્ય બારણે, આવ્યો ચિંતા કરતો. ૩
 ચોર ચોર કહિ જુઓ પાડી, ત્યાં જન આવ્યા ધાઈ;
 મહીપતિએ કહ્યું આ મંદિરમાં ચોર ભરાયા ભાઈ. ૪
 કહો જે એમાં કાણુ રહેછે, કહીએ મંદિર કેવું;
 પછી લોકાએ પુરપતિ આગળ, નામ બતાવ્યું તેવું. ૫

વણીક વિધવા વીસ વરસથી; એક રહેછે એમાં;
 તેની માતા માસ થયો, તે સાથે રહેછે તેમાં. ૬
 ત્રીણું કાઈ તેમાં નથો રહેતું, છે ધર આખરદાર;
 જરૂર જરૂરને લોભે પેદા, હશે ચોરી કરનાર. ૭
 જુઓ પાડી ધર કિંમતવ્યું, તે પછી બધે તપાસ્યું;
 સુવાવડી સન્યામાં સ્ત્રી, બૂપતિને મન ભાસ્યું. ૮
 નામ દામ નોંધી લઈને, ગત રાજ રાજદાર;
 લોકો સહ સહનાં ધરમાં જઈ, સુખથી સુતા ત્યારે. ૯
 બીજે દિવસ પુરપતિએ પેલી, બાઈ આવે બોલાવી;
 સત્ય ન બોલો તો શિક્ષા કરે, ધમકી દઈ ધમકાવી. ૧૦
 બાનાં તો બહુ બહુ કાઢ્યાં પણ, અતે સત્ય કિંચિત્;
 પુત્રીએ બાળક પ્રસવ્યું તે, માંએ તરતજ માર્યું. ૧૧
 લાજ ઘટે લોકોમાં માટે, કાંઈ એવું કામ;
 સર્વ વાતનો સાર એટલો, એથી નિકળ્યો આમ. ૧૨

પદ ૯૧ મું—દશી ૮ મી.

પછી રાજાએ એમ કિંચિત્, જેણે બાળક જીવથી માર્યું;
 એના એજ રીતે પ્રાણ લેવા, સર્વ હાલ કરે તેના જેવા. ૧
 કહે ધાતકને નરનાથ, એને લઈ જાવો પકડીને હાથ;
 બાલોજીપરીગણામાં હિંદુશી, ભરોરાખ મોઢા માંહિ દાંસી. ૨
 નાંખો કાટ ઉપર થકી પાડી, અંબેરસ્તામાં રહિએ અગાડી;
 મારી નજર આગળ એમ મરશે, માંએ તરતજ નજરશે. ૩
 પછી ધાતક પકડીને આવ્યા, ગણામાં ફાંસીના બંધ બાંધ્યા;
 કાટ ઉપર એને ચડાવી, રાજ આગળ ઉભો છે આવી. ૪
 અધિપતિએ એવું સંભળાવ્યું, અરે મોત હવે તાં આવ્યું;
 બોલછેલું જે હોય ઉચરવું, કર હરિતું રમણ હોય કરવું. ૫
 ફળ ભોગવ તારા કરમનાં, કાડ ઉપજ્યાં અધિક અધરમનાં;
 કાંઈ કરશે તારા જેવું કામ, અતિ કષ્ટ ભોગવશે તે આમ. ૬
 તારા મનથી કરી લે પસ્તાવો, શીદ અધરમ કાંધોતે આવો;
 માર્યું વણ વાંકે જીવતું બાળ, કર કરમ કર્યું વિકરાળ. ૭
 ત્યારે બોલી વચન મુખ્ય બાઈ, બલે માર મને આજ ભાઈ;
 પછી પસ્તાવું તુજનેજ મારશે, દોષ કરનાર દષ્ટિએ ચઢશે. ૮
 આજ જેટલું બોલિશ હું, કશું સાચું ન માનશે તું;
 જુહું નિમિત્ત મારે શીર આવ્યું, માંએ મરણતે આજ દરાવ્યું. ૯
 મોટો જીલમ માંડ્યો છે તેં જેહ, તને ઈશ્વર પૂજશે એહ;
 હું તો અબળા માંડે નથી ભેર, પણ નિરખે છે નંદકિશોર. ૧૦
 સાથી બાળકનો થયો નાશ, પૂરો તેં નથી કાંધો તપાસ;
 મારનારો તો મોજ કરે છે, સુખે શીકર વણને ફરે છે. ૧૧

મને મારે છે તું વણુ વાંકે, નથી વાંક મારે નવટોડે;
ઉડીવાત તો તેં ન વિચારી, નથી હતાં હું કરનારી. ૧૨

પદ ૯૨ મું—દશી ૧૦ મી.

હતાની કરનારી હું નથી, વડો નહિ મુંજ વાંક;
વગર ગુને મારી જઈ છું, હું તો અબળા છું રાંક. હતાની. ૧
બાળક સાથે મારે કશું, વડું નવ હતું વેર;
મારું તેણે ન બગાડીયું, જેથી ઉપજે ઝેર. હતાની. ૨
માયા પુછ રોકડ કશી, નહોતી બાળક પાસ;
જે માટે જીવ તેના લઈ, એવી નવ હતી આશ. હતાની. ૩
એને ગળે નખ મારતાં, મારા ધુણ્યા હાથ;
આંસુપડ્યાં મારીઆંખથી, જાણે જગતનો નાથ. હતાની. ૪
પણ પછી એમ વિચારિયું, મને નહિ આનું પાપ;
પાપ તો ભોગવશે બીજા, મારે શાંછે સંતાપ. હતાની. ૫
વાંક વિના મને મારશે, જોશે જગ કરતાર;
પડે આનું કળ પામશે, નથી ભૂલ લગાર. હતાની. ૬
લાકમ કેરા હુકમચક્રા, લડે ગુરવીર જોડ;
નોકરી છોડી નરેશના, થાય નોકર તેડ. હતાની. ૭
નોકર ઉપર નરપતિ, જીનું રાખે ન ઝેર;
સામા શત્રુનાજ ઉપરે, ચલાય વાળવા વેર. હતાની. ૮
એક હું પુછુ છું એટલું, શુભા ધાતક આપ;
જે મને વણુ વાંકે મારશે, કેને શિર તેનું પાપ. હતાની. ૯
ધાતક તે ધડીએ કહે, ક્યો રાજાએ ન્યાય;
અન્યા હશે તો એકને, પુછશે જગરાય. હતાની. ૧૦
રામા કહે રાય સાંભળો, આમાં ઊંડાંછે મર્મ;
ધાતક તુલ્ય તો હું ખરી, મારે શિર નહિ કર્મ. હતાની. ૧૧
જે મને જીવતદાન દો, લગીં તેહનું નામ;
સાચું તે લાસે જે સર્વને, તો હું જીવું આદમ. હતાની. ૧૨

પદ ૯૩ મું—દશી ૧ લી.

વળતી રાજા વેન કહે તું, બતાવ્ય નામ નિશાન;
જે તે વાત ખરી હરશેતો, તુજને જીવતદાન. ૧
બાઈ કહેછે બળવંતા, નૃપ સાંભળ મારી વાત;
પુનર્જનને અટકાવે, ઘણી કીધી આવી ધાત. ૨
કળિબુગમાં વળિ અતિશે કરશે, બાળકની હતાઓ;
ગર્ભપાત તો ગણતી વિનાના, વળી કરશે વિધવાઓ. ૩
દર વર્ષે મેટા શહેરામાં, એક બે બાળક મરશે;
સઘળાં શહેરાનાં ગણિયે તો, પાંચ સાતસેં ઠરશે. ૪

દશ વર્ષોનાં ગણી દેખો તો, પાપતણો નહિ પાર;
પુનર્જન અટકાવ એટલી, હતાઓ કરનાર. ૫
શું કરિયે રસ્તો નથી બીજો, માટે બાળક મારું;
આથી અધિક ફિટકાર મળત, તો બાળક હોત ઉગારું. ૬
મુજને ફાંસી દેવાથી, બાળકનાં મોત ન મટશે;
જે તે ચાલ મટાડી દેશો, ઘણી હતાઓ ધટશે. ૭
નહિ તો કોડ ઉપાય કરો પણ, બાળક હતા થાશે;
તેનું પાપ બધું એવા, મતવાળાને શિર જશે. ૮
પ્રજાતાણું પ્રતિપાલન કરવા, તમે જે મનમાં ધારો;
તો એવા બહુ નિર્દોષ, બાળકના જીવ ઉગારો. ૯
એક દિકું બાળક મરતાં તો, તમને ઉપજ્યો ત્રાસ;
પણ એવાં તો પૃથ્વી ઉપર, વિશેષ થાય વિનાસ. ૧૦
અનુભવી તો અનુભવી જાણે, મરખ જોઈને જાણે;
વણુ દીઠેલી વાત કદી તે, અનુભવમાં નવ આણે. ૧૧
પુનર્જન અટકાવ ક્યાંથી, અનેક અધરમ થાય;
જેમ નદી જળાધ ક્યાંથી, જે તે રસ્તે જાય. ૧૨

પદ ૯૪ મું—દશી ૮ મી.

વળતી વેને ક્યો ત્યાં વિચાર, સાચું બોલી તે નિર્મળ નાર;
પુનર્જનનો જ્યાં અટકાવ, આવા બનતા હશેજ બનાવ. ૧
માટે આને જે નાંખીએ મારી, નથી હતાઓ બંધ થનારી;
પુનર્જનનો રસ્તો પકડશે, ત્યારે બાળહત્યા બંધ પડશે. ૨
પુનર્જન નિષેધ છે જોડ, સાચો શત્રુ બાળકનોજ તેડ;
માટે તેની સાથે વેર રાખું, નહિ અબળાને મારી નાંખું. ૩
લાખ્યો વેને પછી એવો બેદ, સાત વર્ષની ભોગવ કેદ;
તને દીધું મેં જીવતદાન, શીક્ષા અપરાધને અનુમાન. ૪
પછી કેદમાં લઇ ગયા તેને, વેર લીધું નહીં એમ વેને;
પુનર્જન નિષેધની સાથે, નકી વેર ધરું નરનાથે. ૫
જાણે છો જતું હાય જે રાજ, ધારો તોડું નિષેધનો આજ;
સામું લશ્કર લડવાને આવે, ડર ઝાઝો દેખાડી ડરાવે. ૬
કદી ખાલી થાય જે બળનો, પડે ઉલટો વિચાર પ્રજાનો;
તોય મારો વિચાર ન મેલું, ખરો ક્ષત્રિય થઇ રણ ખેલું. ૭
મારા મતથી વિરુદ્ધ થનારા, તેને માનિશ શત્રુઓ મારા;
સામ દામ અને બેદ દાંડ, કંઈ ચારે ઉપાય અખંડ. ૮
છેલ્લી વારનાં શસ્ત્ર ચલાવું, પણ પાપનો પંથ મેલાવું;
વણુ વાંકે બાળક મારી જાય, ત્યારે મેં શી કીધી રક્ષાય. ૯
હવે હિંમત રાખવી હજી, કાયાનો ખપ કરવો ન કંઈએ;
પરમારથનું કરી કર્મ, તન તજવું તે ક્ષત્રિય ધર્મ. ૧૦

મોટી લોહીની ચાલશે નીક, તોય જાણીશ જે થયું ઠીક;
બધી પૃથ્વી પ્રલય થઈ જાય, ભલે થવાનું હોય તે થાય. ૧૧
ભલે સારું કહે કે નહારું, ધારી ધારણા પાર ઉતારું;
એવો નિશ્ચય કર્યો નરનાથે, ગયો રાજભવન જન સાથે. ૧૨

પદ ૯૫ મું—દેશી ૧ લી.

પાંચ પ્રધાનોને બોલાવી, વેને કહી તે વાત:
પુનર્લભ અટકાવ દિસે છે, મહા ભયંકર બ્રાત. ૧
બહુ બહુ તેથી બાળહત્યાઓ, થતી હશે ને થારો;
મોટે તે રસ્તો તોડ્યાથી, સહિતું સંકટ જશે. ૨
વિધવા સ્ત્રીને વાંઠા નરનાં, લોહી ઉકળતાં કરશે;
પ્રગતણી વૃદ્ધિ પૃથ્વી પર, કુળ સધળામાં કરશે. ૩
સમજાવ્યાથી જે સમજે તો, જઈ સહિને સમજાવે;
જરૂર નહિતો જેર જીલમથી, પુનર્વિવાહ કરાવે. ૪
અરે હવે મેં એક ધડી પણ, ધીરજ નથી ધરાતી;
પુનર્વિવાહ નિષેધ મારી, છેદી નાંખી છાતી. ૫
નાણું ખરચ્યાથી નિપજે તો, ખરો ખમતનો ખોલો;
કશું હવે એમાં કહેવાનું, બાકી હોય તો બોલો. ૬
પછી પ્રધાનો પુરપતિ પાસે, બોલ્યા મુખથી બોલ:
કથન શુણીને કઈકતણાં તો, પેટ થશે ઢમઢાલ. ૭
જીનો ચાલ તજે નહિ જલદી, લોક અધિક છે એવા;
કંઈક મનુષ્યના મનમાં રહેછે, હક પકડ્યાનો હેવા. ૮
સાર અસાર વિચાર કરે નહિ, મમત કરી મમતાણે;
પોતાને પીડા ન પડે તો, પર પીડા નવ જાણે. ૯
કંઈક પુરા પીડાય ખરા પણ, રહે અહોનિશ રોધ;
ઉલટા અંતરમાં ચીડે, જે કહે જઈને કોઈ. ૧૦
અમને તો ઉત્તમ દાસ છે, તમે વિચાર્યું તેમાં;
પુનર્લભમાં ગુણ છે પૂરા, અવગુણ પણ છે એમાં. ૧૧
વેન કહે સધળી વસ્તુમાં, ગુણ અવગુણ છે ભેગા;
પણ ગુણકારી કારજ કરવું, જોઈએ જેવી વેળા. ૧૨

પદ ૯૬ મું—દેશી ૨૫ મી.

ગુણ અને અવગુણો એકઠા ઉપજે,
તે તમે તોલ કરીને તપાસો;
દેખી અવગુણ કદી ગુણ ન વિસારીએ,
ધારિએ બોળિને માર્ગ ખાસો. ૧
ઘોડે ચડનાર નર દેખી લૂલા ધણા,
કાણુ ઘોડું નહીં બાલે ધરમાં;

જર થકી જીવનાં કઈક જોખમ થયાં,
તેથી નહિ માલ કહે કાણુ જરમાં. ગુણ. ૧
પાણીને કારણે કોઈ કીધો કુવો,
માનવી કોઈ પડી માંહિ મરશે;
તો તે પાણીનો કુવો નથી કામનો,
કંપના એવી કદિ કાણુ કરશે. ગુણ. ૨
ઝેર સાથે બધા વિશ્વને વેર પણ,
રોગનો ફેર તો ઝેર પાડે;
મૂલ ખરચીને લેછે સહિ માનવી,
કાણુ કહે નહિ લઈ કોઈ દહાડે. ગુણ. ૩
કંઈક વેપારિયો ફુલતા દેખિને,
કાણુ નહિ જાય વેપાર કરવા;
કંઈક તરવા શીખ્યા તેજ બુડી મુવા,
તે થકી કો નહિ શીખે તરવા. ગુણ. ૪
આગની આંચથી પાંચસેં ઘર બળ્યાં,
ભાળિને કોઈ સાચુંજ ભાળે;
આગના અવગુણો અધિક એવા શુણી,
કોઈ નહિ આગનો ભાગ રાખે. ગુણ. ૫
કોઈ સંતાન જે ચાલવા શીખશે,
ચાલિને ચોરી કરવા વિચરશે;
મોટે તેને નહીં ચાલવા શીખવવું,
ધારણા એવી મન કાણુ ધરશે. ગુણ. ૬
નાવ બુડ્યાથી નર કઈક બુડી મુચ્ચા,
મોટે નહિ નાવમાં કાણુ બેસે;
પાણીમાં પેસતાં મગર તાણી ગયા,
તેથી નહિ પાણીમાં કાણુ પેસે. ગુણ. ૭
ભણી ગણી કંઈક ભુટેજ રસ્તે ચડ્યા,
તેથી ભણતર નહીં કેમ ભણવું,
કંઈક પરાળ્યા પછી બહુજ પરતાય છે,
મોટે શું કોઈને નહિ પરણવું. ગુણ. ૮
વાવિયાં બીજ પણ વૃષ્ટિ વરસ્યા વિના,
ઉગીયો એક નહિ છોડ એમાં;
વાસ્તે શું કોઈ વર્ષ નહીં વાવવું,
તેવું વિચારીને બીજ તેમાં. ગુણ. ૯
પડી જતાં ઘર જનો કંઈક પીલાય છે,
મોટે શું ઘર વિષે નહિજ રહેવું;
સત્ય કહેવા થકી કોઈ કંઈને ચડે,
મોટે શું સત્ય કદિ નહિજ કહેવું. ગુણ. ૧૦
કંઈક મુસાફરો માર્ગમાં મરી ગયા,
મોટે પરગામ શું નહિજ જવું;

અન ખાતાં મુખ્યા કઇક અંતરસ ગયે,
માટે શું અન કદિ નહિજ ખાતું. ગુણ. ૧૧
ગુણ વિશે અવગુણો અવગુણે ગુણ સદા,
છેજ સંસારમાં સર્વ દામે;
માટે હૃદ્યા થકી હિમત નવ હારિયે,
દિધું દ્રષ્ટાંત દલપતરામે. ગુણ. ૧૨

પદ ૯૭ મું—દશી ૧ લી.

ગુણ ઝાઝા કે અવગુણ છે, તે તોળી કરે તપાસ;
કણખી વગેરેને જઈ પૂછો, ન્યાં તેઓનો વાસ. ૧
જે અવગુણ અધિકા દીસે તો, કોઈએ પણ નવ કરવું;
ઉત્તમ રીતિ લાગે તેમજ, સહિ લોકે આચરવું. ૨
ત્રિવરણતણી તરણ વિધવાઓ, દશહજાર મેં દીડી;
એ દુઃખથી એના અંતરમાં, સળગે છે અગીડી. ૩
વિધવાત્રત પૂરું ન પળી શકે, સઘવા પણ ન થવાય;
પુત્રવિના નહિ સદગતિ પ્રાપ્તી, વ્યર્થ જનમ વહિ જાય. ૪
ઘેર ઘેર જઈ જુઓ દુઃખની, દીસે સળગતી હોળી;
દુઃખથી દરેજો રામાઓ, રૂએ છે ચક્ષુ ચોળી. ૫
પુનર્જન કરનારી નાતો, પછી તપાસો પેળી;
કેટલા છે અવગુણ ઉપજતા, લેખું મારો લેખી. ૬
પુનર્જનથી પ્રજા વધે છે, સુખમાં છે સુંથરિયો;
મહા વિષ્ટ વૈધવ્યપણાનો, દુઃખનો દરિયો તરિયો. ૭
કદિ અવગુણ એકાદ દીસે તે, એક ત્રજવે કરવો;
બાળરંડા બહુતણો બળાપો, બિજા ત્રજવે ધરવો. ૮
હું જાણું છું દુઃખનું ત્રજવું, પડશે જઈ પાતાળે;
અવગુણનું ઉચું ચડીને, આકાશ જશે આ કાળે. ૯
ઝાઝા અવગુણ છે કે ગુણ છે, તેથી તરત જણાશે;
મમત તજ મન ધાલી જોતાં, એનો અનુભવ થાશે. ૧૦
પરમેશ્વર માથે રાખીને, સાચેસાચું કહેજો;
મિથ્યા મમત કરીને મનમાં, હઠ પકડી નવ રહેજો. ૧૧

પદ ૯૮ મું—દશી ૮ મી.

પછી મંત્રિએ કરવા તપાસ, કણખિઆદિક મેળવ્યા વાસ;
સહિને સમજાવીને કહિ વાત, પુનર્જન તજે તમે જાત. ૧
એમાં અવગુણ છે કે અધિક, એમ ઉચરે છે વિપ્ર વણીક;
ત્યારેબોલ્યા તેઓ તેજ ટાણે, વિપ્ર વણીકતેએમાંનું જાણે. ૨
જેકંઈનીજ જોજોનથી ચાખી, તે શું કહેશે તેનો સ્વાદ ભાખી
કવિતા રચતાં ન આવડે જેને, કશું કવિતાનું પારખું તેને ૩

આવડે નહિ સોમુધી ગણતાં, તે શું સમજેજો બૂલાય બણતાં;
એતી કીધી નહિ કાઠવાર, તે શું જાણે એતીના વિચાર. ૪
લખી જાણે ન અક્ષરે એક, તે શું જાણે અક્ષરનો વિવેક;
પરદેશ ભમ્યો નહિ જાત, તે શું જાણે વિદેશની વાત. ૫
દિધું ચાખ્યું તેતો કામે સાચું, કાને સાંભળ્યું તે બધું કાચું;
ન્યાં સુધી કારેલું ન ચખાય, લિંબકા જેવું શુણી સમજાય. ૬
જેનો માવરો જેને ન થાય, તે શું આપે એમાં અભિપ્રાય;
જુનો ચાલ અમારોજે જાય, એનો અનુભવ અમનેજ હોય. ૭
પુનર્જનથી વંશ વધે છે, બાળ વિધવાઓ સુખમાં રહે છે;
એથી અમને તો નિઃશ્ચયો છે, પુનર્જનમાં ગુણ રહ્યો છે. ૮
ખુશીથી દેશ તજશું ખચીત, નહિ તજીએ પુનર્જન રીત;
રાગ ચહાય તો શુભિયે ચડાવે, ધરખાર બધાય લુંટાવે. ૯
અમે એ વાતથી નહિ ડરશું, પુનર્જન તો કરશુંજ કરશું;
પછી વિપ્ર વણીકનો ન્યાંવાસ, કીધાત્યાંજ તેનો તપાસ. ૧૦
બોલી વિપ્રતણી એક નાર, બળો વિપ્ર વણીક અવતાર;
સાત વર્ષની છોકરી રાંડે, જતી દોલતે સુખ સર્વ છાંડે. ૧૧
એવાંવચન એનાં શુભીલધને, કહ્યાં અધિપતિ આગળ જઈને;
અમેતો પુરો અનુભવ આણ્યો, પુનર્જન વિષે ગુણજાણ્યો. ૧૨
પણ વિપ્રવણીક નહિમાને, થશે એમાંથી મોટું તોફાને;
માટે રાજનીતિતણે ન્યાય, તમે સમજવો તેહને રાય. ૧૩
હાહરો.

પરિક્ષિતને શુકજી કહે, શુણ રાખી અનુરાગ;
વરણુન વેનચરિત્રનો, ભાણ્યો આઠમો ભાગ. ૧

ભાગ ૯ મો.

પદ ૯૯ મું—દશી ૩ જી.

બાપના બોલ સંભારિ રાજાએ, રાજનીતિની રીતેજ;
સહિ દિવસે સમજવાને ધાર્યું, પ્રથમથી પ્રેમસહીતેજ. ૧
ભુગુપિઆદિક પ્રાણીને પર્ણી, બીજો દિવસ બોલાવ્યાજ;
ચંદનથી અરચા કરીને પર્ણી, પુષ્પના હાર પેહેરાવ્યાજ. ૨
કર્ણ પ્રણામ પ્રદક્ષણા કીધી, ને ઉચ્ચાર કીધા આવોજ;
કરજોડીને કરમરીને કહુંજી, વિધવાઓને પરણાવોજ. ૩
કહેતો હું તમને દક્ષણા દઈને, જરૂર જમાડું લાડુંજ;
અસલથકીજ અમારા ધરના, પૂજ્યછો નથી સપાડુંજ. ૪
વિપ્રો કહે વિધવા વરવાથી, અનેક અડચણો થાયજ;
વરણાવરણનો વિવેક રહે નહિ, જાતો તૂટીજાયજ. ૫
બીજા પતિને પરણવા માટે, વિપ્ર દેહ વરને મારેજ;
કામનિયો ક્યજામાંહિ ન રહે, ઉન્મત્ત થાય અત્યારેજ. ૬

રાય કહે ઋષિ શું ઉચરોછો, વહેમ ભરેલી વાતોછ; પારીક્ષારાની પ્રેમદાઓમાં જુઓ, અધર્મનથી જણાતોછ. ૭ વિપ્ર વણિકની વનિતાઓ, વિપ્ર દર્ધ વરને મારેછેછ. કલટા નારી કે નર દુષ્ટો, નિજ મુતને સંહારેછેછ. ૮ એવાં એવાં આદાં નવ લેવાં, સહિ લોકા નથી એવાછ; વિધવાઓની દેખી વિપત્તિ, વહેમ બધા તછ દેવાછ. ૯ નારિઓ કરતાં નર ઝાઝાછે, ફર કરમ કરનારાછ; કેદીખાનું નજર કરીને, મિત્રો તપાસો મારાછ. ૧૦ પુનર્લભ કરનારી નાતો, જુઓ જતી નથી વૃદ્ધીછ; પ્રજા બધારો પામેછે જ્ને, છે વિધવાની ધૂરીછ. ૧૧ કરગરીને કહું છું તે માનો, નહિતો રોઈ રહેશોછ; જ્નેજ્ને રાજા જુલમકરેછે, કથન એવાં પછી કહેશોછ. ૧૨ વિપ્ર કહે સાંભળ વસુધાવતિ, કોપ અમે જ્ને કરશુંછ; દેશ શાપ તને તો તાં, નિશ્ચે થાશે નરસુંછ. ૧૩

પદ ૧૦૦—દશી ૨ છ.

જ્ને કદિ જ્નેગણિયો ફરશે, અને મરહી બહુ ફેલાશે; હોમ હવન અમે નહિ કરિયે તો મનુષ બધાં મરીજશે. ૧ મંત્ર બણી પિપળે પાણી કોણ, નમાવશે રહી પાસે; સ્વર્ગ વિષે પછી તો સહિના, પૂર્વજ તરણા પીડાશે. ૨ આદ્ય અમે નહિ સરાવિયે, કોઈ જીવ મોક્ષ નહિ જાય; જૂત થઇને ભમતા ભાળી, ભોળાને ભ્રમ થાય. ૩ લમ દિવસ નહિ લખી દઈએ તો, લમજ કેમ કરાશે; વણુ લગ્ને વિવા કરશે તો, રાંડો સહિ રંગાશે, ૪ કોઈના કરની રેખા જ્નેઈને, કર્મ અમે નહિ કહિએ; જન્મોતરી વરણજ જ્નેઈને, આયુષ નહિ કહી દઈએ. ૫ વરસતણા નહિ ભાવ ભાખીએ, વાંચી વરસનો સારો; વાયદાના વેપારીને કોણ, કહેશે ભાવ થનારો. ૬ કોઈના ધર ઉપર બેશીને; ધૂડ કે ચીબડી બોલે; શાંતિ અમે નહિ કરાવીએ તો, ઉજડ થશે વન તોલે. ૭ જાંટ મહિપ કે ગર્ધવ ઉપર, બેસે સ્વપના માંય; તો તેનું ફળ નહિ કહિએ અમે, શોધી સ્વપનાધ્યાય. ૮ સર્પ, વાઘ, વીંછી હતાએ, શેનું કરવું દાન; અમે નહીં એ બતાવીએ તો, ન મટે પાપ નિદાન. ૯ મરણ પમારી સમે મનુષનું, જ્ને નહિ લઈએ દાન; જમપુરીને રસ્તે જાતાં તે, થશે ભુખે હેરાન. ૧૦ દક્ષિણમાં અહિંથી નેઉ હજાર, જ્નેજન જમપુરી થાય; સડક નથી કે ગાડી નથી, નગ જંગલ ઝાડી જણાય. ૧૧ વચમાં વૈતરણી નદી તરવી, ગાયનું પુંછડું ઝાલી; જ્ને ગોદાન અમે નહિ લઈએ, ક્યાંથી જશે ગાયચાલી. ૧૨

લોદાના કાંટા બહુ વાગે, અસિપત્રના વનમાં; જ્ને જ્નેડનું દાન ન લઈએ, તો તે પીડાય તનમાં. ૧૩ અહ પીડા કે દશા પનોતી, કદિ નહિ કહિએ કોઈને; સોધારન મોંધારત પણુ, નહિ કહિએ જ્નેતિપ જ્નેઈને. ૧૪ યજ્ઞ નહીં કરિયે તો જગમાં, જળ વૃષ્ટિ કોણુ કરશે; હાથી ઘોડા બળદો તારા બધાય તરશે મરશે. ૧૫ વિપ્રોની વચમાં રહી બોલ્યો, નવરંગી સ્વર તાણી; હાસ્ય કરીને લોક હસાવા, વિદુષક જેવી વાણી. ૧૬ લયપચતા બહુ લાડું જમીને, જાપ કોણુ પછી જપશે; મોદીનાં ઘી ગાળ ને આટો, કહો કેમ કરી અપશે. ૧૭

પદ ૧૦૧ મું—દશી ૮ મી.

શુણી રાજને બહુ ચડી રીસ, જેમ પ્રકાટો મારે ફણીશ; હોહ કરડે ને હાથ પછાડે, મૂછ મરડે ને ડાળા દેખાડે. ૧ રીસે લોચન થઈ ગયાં રાતાં, દીસે અંગારા સરખાં દેખાતાં; મહા સિંહુ તજે જેમ માળ, રૂદ્રસમય થઈ ગયો રાજ. ૨ જાણેમંડે કે આ સર્વને માંડે, તેનો મનતણો ગર્વ ઉતાંડે; હાક મારીને કીધો હોંકારો, કેમ હુકમ તોડો તમે મારો. ૩ રામ ઉપચંકાયા સઘળીએ, જેવીબહુશુણો હોયબાવળિએ; ક્રોધ થરથર કંપેછે કાયા, ખૂપ ફરકતા હોહ દેખાયા. ૪ દાંત પીશીમુખે ગાળો ભાંખે, શસ્ત્ર સાંભી નજર પણ નાંખે; જાણે પૃથ્વીનું પડ ઉધું પાડું, કાંતો આભના તારા ઉખાડું. ૫ ક્રોધે શરીરનું ભાન ભુલાય, ક્રોધે ન કર્યાનું કામ કરાય; ક્રોધે અધટિત ઉચરી જવાય, ક્રોધે દેખતાં અંધ થવાય. ૬ ક્રોધે પાપ કે પુણ્ય ન જણાય, ક્રોધે ગુણ અવગુણ ન ગણાય; ક્રોધે પરનું પોતાનું ન જાણે, ક્રોધવંત વિવેક ન આણે. ૭ મહા પ્રલય સમયમાં જેવો, રૂદ્રદેવ કરે ક્રોધ કેવો; રામ ઉપર રાવણ કોખો, એવો ક્રોધ તે વેનને વ્યાખો. ૮ સુતા સિંહને જેમ જાંછેડ્યો, કાળા નાગને ગરજને તેડ્યો; એવીઆંખોની ભમ ાચાવે, અગેરવેદ અધિકવળીઆવે. ૯ દશે દીશ ડાળા તાણી ડોલે, બરાડા બહુ પાડીને બોલે; કોઈ હાજર છે રે સીપાઈ, મારોઆંધા ને પકડોરે ભાઈ. ૧૦ વસુધા કંઈ વિપ્ર વિનાની, ત્યારે ઉતરે દાઝ હઈયાની; મારા તાનને ભોળવી ભમાવ્યો, પિતાથી મને જુદો પડાવ્યો. ૧૧ જીવું ત્યાં સુધી જાણુજ્ને તેતો, નહિ વિસાઈ વેર હું એતો; નથી રાખતા લાજકે શર્મ, નથી માનતા હુકમનો મર્મ. ૧૨

૧ ચો. ૨ અહિંવ્યોહિજાતોંમર્ષિતાયમાનેનસુતાઃ
કલારેઃ ॥ સ્વિષ્ઠાસુતુષાપ્રદર્શતિર્વાંછિતં તદ્ધે-
લનંનાર્હસિવીરચેષ્ટિતમ્ ॥ ૨૨

તમે કપટ કરમ કરનારા, તમે ધૂર્તપણે ધુતનારા;
એક વાતે નથી રે અધુરા, વિગ્રો છો તમે પાખંડીપૂરા. ૧૩

પદ ૧૦૨ જુ—દેશી ૨૧ મી.

વિગ્રો પુરા તમે પાખંડી, શિદ્ધ પૂજે પથરા પિંડી. વિગ્રો. ૧.
રાગ્નએ બહુ રીસ ચઢેલી, દિગ્ગને ગાળો દીધી;
વેગ ચઢ્યાથી વેદ ધરમની, કાંઈ પણ નિંદા કીધી. વિ. ૧
પદ કર્યાથી જળ વરસે છે, એ તો હું નવ માનું;
અરે દિગ્ગે અભિમાન તમારું, છેકળ રાખો છાનું. વિ. ૨
પાવક પૂજે પૃથ્વી પૂજે, પુજે પવન ને પાણી;
મહીપતિનો તો હુકમ ન માનો, એમ અકલ્પવેચાણી. વિ. ૩
પૃથ્વી? આદિક પાંચે દેવો, વસે છે નૃપને અંગે;
માટે નૃપને માન આપવું, અંતર અધિક ઉમંગે. વિ. ૪
નદી પૂજે વરસાદને પૂજે, પૂજે સૂરજચંદ;
સ્નેહે શિવનું સિંગ પુજે છો, કરોછો ફાટકદં. વિ. ૫
વિધવિધના બહુ વેહમ વધારી, પાપે પેટ ભરો છો;
અરે તમે ઠગના પણ ઠગછો, સ્વાસ્થ સિદ્ધ કરોછો. વિ. ૬
ક્યાં છે બ્રહ્મા ક્યાં છે વિષ્ણુ, ક્યાં છે ઇંદ્ર કુબેર;
કલિપત એવા દેવ કરીને, ધૂતું સઘળું શેહેર. વિ. ૭
હું બ્રહ્મા ને હું વિષ્ણુ છું, હુંજ ખરો મહાદેવ;
ધણિને તજિ અભિચારિણુ? સમ, શિદ્ધ કરો અગ્નિની સેવ. વિ. ૮
રાગ્નને રક્ષણુ ન કરે તો, એ દેવો શું કરશે;
ચોર દગારા લુટી લેતાં, કોણુ આડો ધરશે. વિ. ૯
રાગ્ન મારે ને ઉગારે, સુખ દુઃખ દાતા એછે;
તે માટે રાગ તે ઈશ્વર, લાયક કવિ લખે છે. વિ. ૧૦
અબળાનાં અંતર બાળો છો, એવા તમે અધર્મિ;
મનમાં મિથ્યા માનધરો જે, અમેજશુદ્ધ સ્વધર્મી. વિ. ૧૧
સુધર્મની સમજણુ નથી લેતા, દયા ધરમનું મૂળ;
બાળરંડાનાં લોહી બાળ્યાથી, પ્રભુ થશે પ્રતિકૂળ. વિ. ૧૨

૧ પતેવાન્યેચ્ચિ જ્ઞા: પ્રમલો વર શાપયો:
દેહે મર્ષતિ નૃપતે: સર્વે દે-ન્યો નૃપ:

૨ બાલ ॥ વત યૂયંવા અધર્મે ધર્મ માનિન:

યે શ્રુતિદં પતિ હીત્વા જારંપતિ: પાસત ॥૫૪॥

અ જાનંત્યમી મૂઢા મૂપ રૂપીણમીશ્વરં ॥

નાનુ ચિદંતિ તે મદ્ર નિ-લોક પરબ્રહ્મ ॥૫૫॥

આ મ્હોકથી જળાય છે કે વેન, બ્રહ્મણોથી ઉલટો
થયો, પણ પરલોક એટલે સ્વર્ગ અને નરક છે, એવું
જાણ્યો હોતો માટે નાસ્તિક ન કહેવાય.

મમ્હો ઉઠી નહિ તો સહિના જીવ, છંડાણું કે છાંડું;
એમ કહી ઉભો થઈ ને ત્યાં, ખુલ્લું કીધું ખાંડું. વિ. ૧૩

પદ ૧૦૩ જુ—દેશી ૮ મી.

નાદા વિગ્રો ત્યાંમુદીઓવાળી, કાંઈ પાછુ જીવે ન સાંભાળી;
કંઈક દોડતાગમ્ય લથડતા, કંઈક ઉઠી ઉઠી અને પડતા. ૧
કંઈનાં ખાસડાં જાયછે ખરી, કંઈની પાધડીઓ પડી ધસી;
કંઈકની ઉતરી પડીછે જનોઈ, નમ્મ થઈ ગયા નાસતાં કાંઈ. ૨
કંઈક ફરિફરિ કાછડી વાળે, કંઈક પાટલી સાજી સંભાળે;
કંઈ ન દોડી શકે એવા જડા, કંઈના પહેરણામાં થયા ઝાડા. ૩
કંઈક ચરચર ધુજતા અંગે, કંઈક સોર પાડે સ્વર ભંગે;
કંઈક રસ્તામાં પડિયાર ખડતા, કંઈક ઉપરાઉપરિજઈ પડતા. ૪
જેમ સાંભળી સિંહનો નાદ, મૃગ નાસે મેલી મરગદ;
એમનાદા સરવજીવ લઈને, અતિઆકુળ વ્યાકુળ થઈ ને. ૫
રસ ભાશે ભયાનક ભારી, કોળાહલ થયો બહુ ભયકારી;
અરેઆવો અરેકાઈઆવો, આજ મોતથી અમને મુકાવો. ૬
ક્ષમા કરો રાગજી આ કાળ, તમે ગૌ બ્રાહ્મણ પ્રતિપાળ;
એવા શબ્દ ઉચારે અધિક, બહુ બળવંતની લાગી બીક. ૭
કંઈની આખોમાં આવીયાં પાણી, કંઈક વિનયની બોલીયાવાણી;
અરે નૃપતિન મારશો અમને, ચકલાંચૂથા ધિજશન થિત મને. ૮
કંઈને ભયથી લાગે ભણુકારા, કંઈકે જાણું જરૂરજ માયાં;
પિતા પુત્રનો ન કરે તપાસ, સહિએ મેલી ઉગરવાની આશ. ૯
એમ વિગ્રોનું દેખીને ખસવું, આખું વેનને વળતી ત્યાંહસવું;
હણવાનો નહોતો વિચાર, હરેખાડયો એ તો લગાર. ૧૦
નાશી પાઠશાળા માંહિ પેદા, બારણાં બંધ કરી સહિ બેદા;
કરવા વિધવિધ લાગ્યા વિચાર, હવે વેનને કોણુ વારનાર. ૧૧
પછી અરજી ઉચરવાની આશે, ગયા પાંસરા સુનીયાની પાસે;
રાણીએ નમીને દીધું માન, બોલ્યા વિગ્રો થઈ સાવધાન. ૧૨
રાગ્ન બેઠો જીલ્લમ બહુ કરવા, અમે આવીયા અરજી ઉચરવા;
રાણી કહે શુણીએ મહારાજ, તમને કરગરીને કહુ આજ. ૧૩
તમે હઠ ને મમત હવે મૂકો, મહા ચતુર થઈ શિદ્ધ મૂકો;
દિલમાં લાવોને વાત દયાની, વળી વિપત શુણી વિધવાની. ૧૪

પદ ૧૦૪ જુ—દેશી ૧૦ મી.

વિપત શુણી વિધવાતણી, તજી વાદ વિવાદ;
સજ્જનો જ્ઞાન સ્મશાનનું, ઉરમાં આણોને યાદ. વિપત. ૧.
છોકરી છેક છ વર્ષની, ફરતી ઉધાડે અંગ;
પરજ્યાની વાત ન પ્રીછતી, ભોગે થઈ ચુકી ભંગ. વિપત. ૨
માતા પિતા ને સગાં મળી, કરે અતિ કલપાંત;
ઉદય ફાટે એવાં ઉઘે, શોક થાય ન સાંત. વિપત. ૩

ત્રાહ ત્રાહની તાળી પડે, કહે થયો કાળો કર;
સાંભળતાં જન સર્વને, મનમાં ઉપજે મેહેર. વિપત. ૩
કેનું કહણ હોય કાળજી, નિરખી નરમ ન થાય;
પથર પણ ફાટી પડે, જોતાં જોયું ન જાય. વિપત. ૪
સાચો દયાળું જે દીક્ષનો, દેખે જો તે દેખાવ;
વય આખીમાં કેમ વિસરે, બહુ માંડો બનાવ. વિપત. ૫
શય લઈ જાય સ્મશાનમાં એને, મૂકતાં આગ;
જાતી કુટે સસરો પિતા, રૂએ તાણીને રાગ. વિપત. ૬
ત્રણે ભુવનમાં તેવે સમે, ભાસેછે ભયંકર;
એ અવસર એમ ઉચરે, બળ્યા આ અવતાર. વિપત. ૭
ભુંડી બ્રાહ્મણ વાણિઆતણી, નહારી છે આ નાત;
છોકરી છેક જ વર્ણની, કશી સમજે ન વાત. વિપત. ૮
જો દીકરી મરી જાત તો, આથી તે અનુકૂળ;
દિનદિન દેખવું દાઝવું, આખા ભવનું આ શુભ. વિપત. ૯
જાત હોય ઘરમાં જતી, પુત્રને પરિવાર;
પણ દુખ દેખીને પુત્રિનું, મુનો લાગે સંસાર. વિપત. ૧૦
અગિયાર દિન પછી એ બધું ભોળાજન બુદ્ધી જાય;
રોઈ કુટીને બેસી રહે, બીજું કશું ન કરાય. વિપત. ૧૧
સંકટ શિદ એવું સાંખીએ, છે જો જોતો ઉપાય;
દિક્ષગીરી દીક્ષની એવીમટે, ફરી લગ્ન જો થાય. વિપત. ૧૨

પદ ૧૦૫ મું—દશી ૧૫ મી.

વયમાં આવી વિધવા ત્યારે, રૂએ છે ચક્ષુ ચોળી;
સૈયર સાથ સળેડે દેખી, હઈએ બળે નિત્ય હોળી.
સંકટ એવું શીદ સાંખો, અરેરેએ ચાલ નાશ કરી નાંખો;
મારા વહાલા હીમત હૈયે રાખો. ૧
લાખેણું તો લાડ લડાવ્યાં, દિદા ન જાય તડકા;
બાળરંડપે બળિ બળિ થાતી, બીતરમાંલાગેલડકા. સંકટ. ૨
પર્વતથી પડવું તે સાડ, કાયા ખાઈ જાય કીડા;
આતો આખો ભવ રીઆવું, પારનઆવેતે પીડા. સંકટ. ૩
શૂળીનું દુખ સોગણું સાડ, તરતજ પ્રાણ તજવે;
આદુખલખતાં અંત નઆવે, લાખપુસ્તકજો લખાવે. સ. ૪
સારે દિન શણગાર સજીને, દર્પણમાં જખી દીડી;
રંડપો રૂદે સાંભરતાં, અંગમાં લાગી અંગીડી. સં. ૫
સારાં વસ્ત્ર શરીરે સજ્યાં પણ, માથે જોતાં મુડો;
આંખેખરખરઆંસુખરિયાં, નાંખ્યોનિસાસો ઉડો. સંકટ. ૬
યમરાજને વિધવા દેતી, શત્રુ કહિને શાપ;
મગદધનમધોતેખાલ્યા, બાઈતારો શત્રુતારો બાપ. સં. ૭

ઈંદ્ર મરે તો ઈંદ્રાણી પણ, પતિ બીજને પામે;
રાવણનીરાણીપણસોંપી, વિભીષણને રાજ રામે. સંકટ. ૮
પુરપતાળું મન પથર જેવું, અરે ન ઉપજે એને;
પણ ગોઝારી માતાએ છે, તિલભરદયા નથી તેને. સં. ૯
ફાગટ રડીને ફાંદ કરે છે, ખરવે આંસુ ખાલી;
નાતજનતની રીત નહારી, પુત્રી થકી એને વહાલી. સં. ૧૦
નાત બળો ને જાત બળો, ને બળો લોકની લાજ;
કાલજનીદોય કુળનીશોભા, છોડિયળી જતી આજે. સં. ૧૧
બળ્યા હંતના બોલ તમારા બળી તમારી માયા;
લાડકડીનું લોહી પીયોછો, લોકની લાજે લગ્યા. સંકટ. ૧૨

પદ ૧૦૬ મું—દશી ૮ મી.

બાણાસુરમહારાજની બેટી, જણે પારશમણીની તે પેટી;
હતી રહેવા હવેલી અમૂલી, તે તો જાણી તેણેજેવી શૂળી. ૧
હતા શણગારસજવાનેસારા, એતો ગણુતિતે ધિખતાઅંગારા;
સુવા સેજ સુવર્ણની સારી, તે તો માનતી મરણ પથારી. ૨
રત્નવાળો દિસે પાસે દરિયો, તે તો ભાસતો રૂધિરનો ભરિયો;
બાણાસુર રાજ જેવો તો તાત, શત્રુ તુલ્ય ગણ્યો સાક્ષાત. ૩
એને સુખમાંહિ શી હતી ખામી, પણ કંથવિના કષ્ટ પામી;
ભુંડીહઠ તજીને તમેબ્રાત, વાંચ્યા આખાહરણુતણી વાત. ૪
હતું શોણિતપર સોહાતું, એ તો આખાને ખાવાને ધાતું;
હતા અનુચર બળ અદભૂત, તે તો જાણુતી જમનાછે દૂત. ૫
હતા બહુ રૂડા બાગ ને વાડી, તે તો ભાસી ભયંકર ઝાડી;
પામી ભોજન વિધવિધ પેર, તે તો જાણ્યું હાળાહળ ઝેર. ૬
જનું ગોખ જરખાનેજાળી, તેતો ભાસતું સમશાન ભાળી;
સુવા ચંદન અંગે અધાગ, એતો જાણુતી બળતી છેઆગ. ૭
ગાતી ગાંધર્વી ગીત સુવાણી, તેતો જાણે મહોદાણ મંડાણી;
સ્વામિ વિના ન ગમતાંએસુખ, મોતમાગી લેતીહતીસુખ. ૮
હતી શાસ્ત્રની વાતે સુજાણ, તોય પતિ માટે બાળતી પ્રાણ;
માગ માગ માથે કહ્યું ન્યારે, વર માગ્યો તેણે વારેવારે. ૯
લોકલાજથી બોલ ન બોલે, પણ દિલતો સ્વામીમાંહિ ડોલે;
સમજેવિધવાનીએવીજવાત, એખીચારીઆઅબજાજાત. ૧૦
જાય વિવાએ સાંભળે ગાણાં, ફાટે ડાચે ન્યાં ગાય ફટાણાં;
મર્મસમજીનેમનમાંહિ ધરવો, કાલોમિથ્યામમતનવકરવો. ૧૧
નથી વિધવાના દુખતણી સીમા, ધારો વાત તમે રહીધીમા;
અરેદિલમાં દયા કાંઈ લાવો, બાળવિધવાનાંલગ્નકરાવો. ૧૨

પદ ૧૦૭ મું—દશી ૨૭ મી.

કરો કરોરે કન્યાનું કલ્યાણ, હોરે હઠીલા હિંદુ;
તમે કેમ થયા પથર પ્રમાણ. હોર. ૧

દયા દિલમાં નથી લવલેશ, હોરે;
 નથી લાગતો આ ઉપદેશ. હોરે. ૨
 કરો સુખિયાં પોતાનાં સંતાન, હોરે;
 છોને જય ખીજ સમશાન. હોરે. ૩
 જ્યારે ધસમસતી આવે ધાડ, હોરે;
 શસ્ત્ર લઈ કરિયે લડવાડ. હોરે. ૪
 એક આપણી સંતતિ કાજ, હોરે;
 કાપી નાંખીએ કાટી સમાજ. હોરે. ૫
 તેનું પાપ નહીં પળમાત્ર, હોરે;
 એમ સમજે છે સર્વ સુપાત્ર. હોરે. ૬
 પડે સંતતિને સંતાપ, હોરે;
 તે ન ટાળે તેનાં પ્રાદ પાપ. હોરે. ૭
 રાજ રધિતનો રખવાળ, હોરે;
 પિતા પુત્રીતણા પ્રતિપાળ. હોરે. ૮
 તેના શત્રુ ઉપર કરી રોપ, હોરે;
 દુર્ગા નાંખે તેનો નહીં દોષ. હોરે. ૯
 શત્રુ ઉપર જણાવતાં જર, હોરે;
 દયા રાખે તે દેવનો ચાર. હોરે. ૧૦
 લોભ માટે કે લાજને હીત, હોરે;
 પ્રજા પીડવા દે તે પતીત. હોરે. ૧૧
 લલે જય પોતાના પ્રાણ, હોરે;
 પ્રજા પાલણ કરવું પ્રમાણ. હોરે. ૧૨
 મોટા પ્રાણથી શેમાંછે માલ, હોરે;
 શા હિસાબમાં નાતનો ચાલ. હોરે. ૧૩
 તોડી નાંખે હૃદયે ધરી હામ, હોરે;
 રાજ થાશે તેથી શ્રીરામ. હોરે. ૧૪
 બાળપુત્રી બીચારી અનાથ, હોરે;
 એનું દુખ સુખ બાપને હાથ. હોરે. ૧૫
 નીચે અવની જાંચે આકાશ, હોરે;
 નિરાધાર બિચારી નિરાશ. હોરે. ૧૬
 આપણે જ ન દુષ્ટે આધાર, હોરે;
 કાણ એનાં આંસુ લોનાર. હોરે. ૧૭
 નાંખે પુત્રી નિસાસા રોજ, હોરે;
 અને માખાપ માણે મોજ. હોરે. ૧૮
 એતો ધિક પડ્યા અવતાર, હોરે;
 મારા વહાલા કરોને વિચાર. હોરે. ૧૯
 હદ વળી હવે તો પડો બહાર, હોરે;
 બાંધો હિંમતનાં હથિયાર. હોરે. ૨૦
 વાંસે કાઢની ન જોશો વાટ, હોરે;
 પડો રણ પરમારથ માટ. હોરે. ૨૧

કૃષ્ણ કરશે તમારી જીત, હોરે;
 ખરી માનજે વાત ખમીત. હોરે. ૨૨
 સુતા થઈ હોય સૌભાગ્ય બ્રહ્મ, હોરે;
 કુદી પડીને મટાડો કષ્ટ. હોરે. ૨૩
 સતી જેમ બળે પતિ જોડ, હોરે;
 જીભે બોલતી જે રણછોડ. હોરે. ૨૪

પદ ૧૦૮ મું—દશી ૨૮ મી.

કરતાં કાંઈ રૂકું કામ, હિંમત નવ હારો;
 તો પામે શુભ પરિણામ, જે ધીરજ ધારો. ટેક.
 મોટાં કારજ માથે લેતાં, અડચણ પડે અપારે;
 એમ વિચાર કરો આગળથી, પાડો મતલબ પાર. હિંમત. ૧
 સંસારી જન સામા ઉંદ, નિંદે લાખો લોકરે;
 અતે એના એજ વખાણે, કરી ફજેતી ફોક. હિંમતે. ૨
 આપદકાળ પડે અણબાણે, વળી વધ બહુ વેરરે;
 બાલે દુર્જન બાલ નકારા, કાઝું રાખી ઝેર, હિંમત. ૩
 જે કારજમાં સંકટ જીલમી, જશ તે માંહિ જરરે;
 તે માટે તે કારજ તજીને, દોડી ન જાવું દૂર. હિંમત. ૪
 જીલમ કરે જે જન તેનું પણ, ઈચ્છો રૂકું આપરે;
 તો અતે શુભ થશે તમારું, ટળશે તનના તાપ. હિંમત. ૫
 બાળક કે અજ્ઞાની બાલે, તેનો તે શો તોલરે;
 હસવા લાયક હોય હમેશાં, બાળક કેરા બાલ. હિંમત. ૬
 કારજ મોટાં કરનારાએ, પોતે બોધા પ્રાણરે;
 પણતેકારજ પાર પડ્યું તો, વળતી થયાં વખાણ. હિંમત. ૭
 માથા કરતાં જશ છે મોંઘા, જે જન લેવા જાયરે;
 જશને માટે જીવ વિષેજઈ, મરદો કષ્ટક મરાય. હિંમત. ૮
 જેનો જશ આ જગમાં જામે, પરાક્રમી પરમાણુરે;
 બિગ્નબિચારા બહુજીવીને, લઈ નશક્યાકાંઈ લહાણ. હિંમત. ૯
 જર ખરેયે છે જશને માટે, મળવું જે મુશ્કેલરે;
 જશને માટે જીવતર તજતાં, સર્વ ગણે છે સહેલ. હિંમત. ૧૦
 માનવીને એક દિન મરવું છે, મરણ નથી મટનારરે;
 તો તેના કાંઈ ત્રાસ નધરશો, શુભ કારજ કરનાર. હિંમત. ૧૧
 પર ઉપકારે પ્રાણ સમરપે, ખડો રહી તતખેવરે;
 તો રૂઢ્યામાં તેને રીઝે, આ દુનિયાનો દેવ. હિંમત. ૧૨

પદ ૧૦૯ મું—દશી ૧ લી.

વિગ્રો બાળ્યા વાણી, શુભને રાણી આણી પ્રીત;
 પૂર્વ જનમનાં કર્મ પ્રમાણે, રાંડે એવી રીત. ૧

જે નારીનાં નખળાં કર્મો, તે દુખચારી થાય;
કર્મતણી આગળ રાણીજી, કાઠના નહિ ઉપાસ. ૨
રાણી કહે શણે મહારાજે, ધાટ ન ધડશે ઘેલો;
વિવેક રાખી વાત વિચારો, મિથ્યા હઠ આ મેલો. ૩
આર વરસની બાળા ફેરાં, કર્મ રક્ષાં છે બેશી;
કણુખી આદિકની કન્યાનાં, કર્મ ગયાં ક્યાં પેશી. ૪
તે કન્યા ફરી લગ્ન કરીને, પાંચ જણે છે પુત્ર;
મંગળ ગીત ગવાતું તેનું, શોભે છે ઘર સુત્ર. ૫
પુત્ર ન પામે તો તમે ફરિ ફરિ, ચારવાર પરણો છો;
વિધવા વિવાહ માટ કરમની, વાત જુદી વરણો છો. ૬
ઘર પડી જાય કદિ તો શું તમે, નથી ચણાવા દેતા;
કરતાં બીજું નવું કરમનું, નામ કેમ નથી લેતા. ૭
બકવા તજીને બાળરંડાને, ફરી પરણાવી દેજો;
એના કરમમાં એમ લખેલું, વળતી એમ કહેજો. ૮
ગાય બિચારી ગમાણે બાંધી, નવ માગે ખડ પાણી;
એના ઉપર દયા ન આણે, એતો પાપી પ્રાણી. ૯
રાજા તો સમદષ્ટિ રાખી, પ્રજા બધીને પાળે;
ગાંડાં ઘેલાં અખળાં નખળાં, સઉને તે સંભાળે. ૧૦
કાઠ પિતા સંતાનની ઉપર, જીલમ કરે બહુ જ્યારે;
પરમેશ્વર પ્રીતે રાજાએ, રક્ષણ કરવું ત્યારે. ૧૧
બાળ બિચારી બળી મરે પણ, શરમ રાખી નવબોલે;
તેનાં આંતરડાં બાળો છો, કિયો જીલમ તે તોલે. ૧૨

પદ ૧૧૦ મું—દશી ૩ જી.

નિજ તનયાનું કદિ જો તમે તો, મસ્તક છેદન કરશોજી;
કહો નૃપતિ કરવા કેમ દેશે, શિક્ષાને લાયક હરશોજી. ૧
વિધવાઓ પણ છે વસ્તી અમારી, અમેજ રક્ષણ કરશુંજી;
તનમન ધનથી તે વિધવાઓનાં, સંકટ સઘળાં હરશુંજી. ૨
રે ઋણિયો વિખવાદ થશે, આમાંથી તમ સાથ અમારેજી;
તે માટે કાંઈક અમારે નમવું, ને નમવું કાંઈક તમારેજી. ૩
જે રાંડે વય સોળ વરસમાં, તે કરવી માંડેલીજી;
એ ઉપરાંત ઉમરની રાંડે, રાખજો તે રાંડેલીજી. ૪
છેલ્લું અમારું એટલુંજ માનો, ખાલી શિદ થાઓ ખોટીજી;
નહિતોડું વિધવાબધિવરાવિશ; નહીંગણું ન્હાની મોટીજી. ૫

૧ ઉદ્યોગનું રૂપસિંહનુપતિ લક્ષ્મી,
દેવેન દેવગિતિ કા રૂપા વર્ણિતિ ॥
દેવે વિદ્યાય કુદ પાલનમાત્ર ત્વયા,
ધત્તે હૃતે ગદિ ન સિધ્યસિ કોત્ર દોષ ॥૧॥

રાજ્ય જશે તો જવા દેશું, પ્રાણ આપીશું પેહેલાજી;
પણ વિધવાનાં વિધનનિવારણ, રાજ્ય કલા આ છેલાજી. ૬
જે કહું છું તે સત્ય કહું છું, એમ કહું સમ ખાઈજી;
રાણીની વાણી શુભિને પછી, ઋણિ આલા રીસાઈજી. ૭
સર્વ મળીને વિચાર કર્યો હવે, શો કરવો ઉપાયજી;
કળિજીમમાં કરવાની ક્રિયા તે, કૃતયુગમાં ન કરાયજી. ૮
કઈક કહે સુનિથાએ કહું તે, વિચારો તો સારો વિવેકજી;
બહુઋણિમતત્યાંથી જૂદાપડ્યા, અનેઉપજીશાખાઓ અનેકજી
કઈક વિચાર કરી વળી બોલ્યા, આવડા કાં અકળાઓજી;
ઈશ્વરકરશે તો સાંધશેસઉ, થિર મન સાંસતાથાઓજી. ૧૦
ધમકી ગમે તેમ દે ધરણી પતિ, છેક દયા નહિ છોડેજી;
રાજકદિરિસ નહિજેતજેતોય, સુનિથા શરમનહિ તોડેજી. ૧૧
બોલ ગમે તેમ બોલે ભલે પણ, રક્ષણ કરશે રાણીજી;
વિપ્ર વિશેષ વિચાર કરી વળી, બોલ્યા પરસ્પર વાણીજી. ૧૨

પદ ૧૧૧ મું—દશી ૮ મી.

વિપ્ર બોલ્યા પરસ્પર વાણી, નિશ્ચે મોતની પુત્રી છે રાણી;
અંતે આપણું આણુશે મોત, કાંતા લૂટશે ઘરઆરસાત. ૧
એતો કરવાબેડીઅતિ અન્યા, રાણીઅસુરના કુળની છે કન્યા;
નહિ આપણું બોલ્યુ પ્રમાણે, એનું પિયરછે અધમદેકાણે. ૨
એના પેટમાંપુત્ર આજોડ્યો, માટે ઉપજ્યો અધર્મીએમોટો;
હતો બાળપણથી એવો, દિસે ઉપર થકી સાધુ જેવો. ૩
એના દુખથી ગયોરાય અંગ, પુત્રે પિતૃ વચન કર્યું ભંગ;
ત્યારે શૂન્ય પડી રાજગાદી, પ્રજાપીડવા લાગ્યા ચૌરાદિ. ૪
આપણેજીવ્યું જે વેન સુધરશે, કહીશું આપણે એમ કરશે;
વળી રાખશે કાંઈક વિવેક, એમ જાણી કર્યો અભિષેક. ૫
ઉદ્ધ પાઈને ઉછેરિયો સાપ, તેમ કરવા લાગ્યો સંતાપ;
એતો આપણને નકીનડશે, કાંઈક રસ્તો તો કાઢવોપડશે. ૬
પછી પુરપતિને કહેવરાવ્યું, ભૂપે લાખ્યુંતે અમનેતો લાખ્યું;
પણપ્રશિધીએરીતેજેપરણે, તેનેપરણાવો એવેઆચરણે. ૭
જેને અંતર નવ ગમે એવું, તેને જીલમ કરી નહિ કહેવું;
એવુંસાંભળીનેરાયહરખ્યો, ઉડોમર્મતોમનમાંહિપરખ્યો. ૮

૧ સ્તુત્યચંસારોમૃતેડન્યસ્મૈતત્ત્વ્યામૃતસસપવાત્પા
સ્તુત્યસંયોગાનમૃતેદેવેતિકેચન ॥ ૧ ॥

સ્તુત્યસંયોગાનમૃતેદેવેતિકેચન ॥

અમાર્મધારણાત્તત્ત્વ્યાનર્વેયોતિચાપરે ॥ ૨ ॥

૨ સ બાલ પદ પુરુષો; માતામ મનુષ્યતઃ

અધર્મીશોઝ્ઞધ મૃત્યુ, તેના મન ચાર્મકઃ ૯

૩ અહે રપિપયઃ પાનં, પાપ ૨૨૨૨૨૨૨૨૨૨૨૨

વેન ન નવ લલઃ નિચગમસંમનઃ ॥ ૧૦ ॥

તેમ કમળાનું સાધવા કામ, બ્રાહ્મણને બોલાવ્યા તે દામ;
વેને સહિનું વચન લીધુંઆવું, એવાં પરણેતો પરણાવાનવું. ૯
શ્રીશ્રી મિથુનરાશી વરદન્યા, એનું લગ્ન આપોતજીવન્યા;
કહે મહાશુદ્ધિપંચમી ન્યારે, ગોધીલિક લગન થાય ત્યારે. ૧૦
વેને વચન તે શીશ ચડાવ્યાં, વાળાં ત્રિવાનાં ત્યાં વળડાવ્યાં;
પછી કમળાગૌરીને કહાવી, રાણીવાસમાં લીધી તેડાવી. ૧૧
નવરંગીને પણ કહી વાત, બંને રૂઢયે થયાં રળિયાત;
ખર્ચિ લાખોરૂપિયાખચીત, વેને વિવા કર્યો રૂડી રીત. ૧૨

સોરઠા.

શુભ રાગ ધરી રાગ, શુકળ કહેછે સ્નેહથી;
વેન કથાનો ભાગ, નિઃસંશય નવમો થયો. ૧

ભાગ ૧૦ મો.

પદ ૧૧૨ મું—દશી ૧૩ મી.

પ્રથમ ગણપતિને લાગું પાયરે,
કહું કમળાગૌરીનો વિવાય રે;
રૂડા લગ્ન દિવસ નિરધારી રે,
રાયે નગરી સરસ શણગારી. ૧
મોટા મંડપ રચિયો રૂપાળો રે,
બારી બારણાં બળિયાં વાળો રે;
શોભે સોનાના થાંભલા સારા રે,
રૂડાં ચિતરે છે ચિત્ર ચિતારા રે. ૨
ચોખ્ખા ચીરના બાંધ્યા ચંદરવા રે,
હાંડી ટાંગીએ ત્યાં મન હરવા રે;
ઝાઝાં ઝમરખ લઈ લટકાવ્યાં રે,
રંગે છાંટણાં શુભ છંટકાવ્યાં રે. ૩
મેના પોપટ પાંચરે પટતાં રે,
એક એકથી કિંમતે ચઢતાં રે;
માંહિ તખતા માંડ્યા મન ગમતા રે,
શોભે સ્ફટિકમણિતણી સમતા રે. ૪
બહુ ઉમદા ગલીયા બિજાવ્યા રે,
મણિ જડિત બજા મુકાવ્યા રે;
ઉપર સોનાના થાળ ધરાવ્યા રે,
માંધાં મોતીના ચોક પુરાવ્યા રે. ૫
ભીતિ કુમકુમના છડા દીધા રે,
ક્યાંઈક શોભિતા સાથિયા કાધા રે;
કઈક બળિયો મંડપમાં મુકાવી રે,
બળે ઈંદ્રપુરી થકા આવી રે. ૬

૩૦

સોના રૂપાનો ઝાડ શોભીતાં રે,
અતિ અદ્ભુત દીસે એપીતાં રે;
પશુ પક્ષી ને બીજાં રમકડાં રે,
મુખ્યાં મોટાં મે કઈક ન્હાનકડાં રે. ૭
તરિયા તોરણ બારણે બાંધ્યાં રે,
મંગળ સૂત્ર ત્યાં સર્વત્ર સાંધ્યાં રે;
આગળ કેળોના થાંભ રોપાવ્યા રે,
ચોક ચોખ્ખે જળે છંટકાવ્યા રે. ૮
મંડપ મોઢે મોતીડે બાયો રે,
શોભે સ્વર્ગપુરીથી સવાયો રે;
ઉપર કનકના કળશ ચડાવ્યા રે,
તેના હેમમાં હીરા જડાવ્યા રે. ૯
ફરકે ફરતી ધળ ને પતાકા રે,
તેની શેડોના બોલે સડકા રે;
ત્યાં તો ગાંધર્વ ગાન કરેછે રે,
ત્યાં તો અપસરા નૃત્ય આદરેછે રે. ૧૦
સારા સાજન માંડવે મળિયા રે,
એક મહારથી બાહુના બળિયા રે;
ચુવા ચંદન ચરચેછે અંગે રે,
તોરા ગજરા આપે ઉછરંગે રે. ૧૧
હઈએ હાર ગુલાબના ધારી રે,
પછી વહેંચે પાન સોપારી રે;
મળી માનની મંગળ ગાવા રે,
ગોરી ચાલિયો ગણેશ વધવા રે. ૧૨

પદ ૧૧૩ મું—દશી ૨૯ મી.

સરખી સમાણી સાહેલીયો રે, જન્ય ગોરી ગણેશ વધાવા,
વાજંતર વાજે રે;
બાણા બેશીને તેડાવીયા રે, લાયક લગનલખાવા. વાજંતર. ૧
વામાને દક્ષિણા રાણીયોરે, સોળે સળ્યા શણગાર; વાજંતર;
મસ્તકે મોડ મોતીતણારે, હઈએ નવસરા હાર. વાજંતર. ૨
રાગ ને રાણી સન્નેડે રે, તતપર થયાં તતખેવ; વાજંતર;
શુભનિધિ ગણપતિ પૂજને રે, પૂજ્યા ગોત્રજદેવ. વાજંતર. ૩
હવન કર્યો ઘણા હેતથીરે, શુભ રીતેકરીગ્રહશાંતિ; વાજંતર;
વેદ બણે વિપ્ર વેદીયા રે, ભાગીછે સર્વેનીલાંતિ. વાજંતર. ૪
મંડપમાં મળિ માનની રે, કન્યાને પીઠી ચોળાય; વાજંતર;
તેલસંચારીન્હાવણકર્યુ રે, હઈડામાંહરખનમાય. વાજંતર. ૫
પીળું પાનેતર પહેરીયું રે, કાંચળી બદર કેરી; વાજંતર;
ચળકતોચૂરોપહેરાવીયોરે, બાધરેધુધરી બણેરી. વાજંતર. ૬

સોવરાવ્યાં કલાં ને સાંકળાં રે, ઝાંઝરનો ઝમકાર; વાજંતર;
 ઝાંઝવિટિયાને વીંછીયારે, હાં ઝિએકાવળહાર. વાજંતર. ૭
 ખાહેખાબુખંધ ઘેરખારે, કાનમાં ઝળકતો ઝાલ; વાજંતર;
 નેણમાં કાળજા સારીયાં રે, કંકુની આડ કપાળ. વાજંતર. ૮
 નાકમાં નથડીહિરેજડી રે, નિરખતાં વાધિયું નૂર; વાજંતર;
 ચાકને ગોણો ચોટલે રે, સથે શોભાવ્યું સિંદૂર. વાજંતર. ૯
 કસ્તૂરીનું મરદન કયું રે, અતર લગાવીયું અંગ; વાજંતર;
 પાનખિદી આવે પ્રેમદા રે, હેહ થયા નવરંગ. વાજંતર. ૧૦
 મસ્તકે મોડીયો ચુંડરિ, પોથીએ રંગિયા પાય. વાજંતર;
 પછીવરને હવરાવવારે, બુવતીટાળે મળીગય. વાજંતર. ૧૧
 નહવરાવી વર શણગારીએ, પોશમાં શ્રીફળપાન; વાજંતર;
 મિત્રોતણીમળીમંડળીરે, બુગતેથીનેડીછેજન. વાજંતર. ૧૨

પદ ૧૧૪ મું—૨૨ી ૪ થી.

પછી જન જેડી ભલી બુગતીએ,
 મળ્યા સહિ વર રાજના મિત્ર, હયા વરની જનમાં.
 વરને શણગારી અમ્મે યેસારીયા,
 વસ્ત્ર બૂધણ વેપ વિચિત્ર. હયા. ૧
 સાથે પુત્ર શાણા નગરશેઠના,
 રાજકાજના કઈ કરનાર, હયા;
 શોભા સાજનની શી હું વરણું,
 બન્યા સામેલા કઈ સરદાર. હયા. ૨
 કઈક રાજકુંવર જેવા ફૂટડા,
 પેહેરી આવીઆ ઉમદા પોશાગ, હયા;
 જનમા પેહેરી મારગ ચાલે મલપના,
 માથે કસબી કમુંબલ પાગ. હયા. ૩
 પુલના તોરા દીસે શિર લટકતા,
 હાંધ્યા ઉપર ગુલાબના હાર, હયા;
 વાગ્ગ વાજેછે વિધવિધ રાગમાં,
 રથ પાલખીનો નહિ પાર. હયા. ૪
 રાતા હેહ દીસે રળીઆમણા,
 મુખે આવે તમામ તંબોળ, હયા;
 કંકુ ચાંદલા કીધા કપાળમાં,
 સરખે સરખા ચાલે સજી આગ. હયા. ૫
 બની જનરડી મિત્રોની અંગના,
 ગીત ગાય ને થાય આનંદ, હયા;
 જાણે કામલડી ટહુકા કરે,
 મુખ ચળકે પુનમતણો ચંદ. હયા. ૬

ચૂકા ચળકતા ચતુરાના હાથમાં,
 જાણે વીજળીના ચમકાર, હયા;
 વાળ્યા કેશના વાંકા અંબોડલા,
 સર્વે છેલ જમીલી છે નાર. હયા. ૭
 સામી આવી કન્યાની સાહેલીયો,
 નિરમે નવરંગી વરતાણું રૂપ, હયા;
 કહે લાખેણો વર પામી લાડકી,
 એનું ભાગ્ય અથાગ અનૂપ. હયા. ૮
 ધામધુમથી નગરી ગાજી રહી,
 થયું જન સઘળાને તે જાણ, હયા;
 રસ્તે લોકના થોક જેવા મળ્યા,
 વરનાં વિધવિધ થાય વખાણ. હયા. ૯
 વરને માથે મનોહર મોળીયું,
 સળ્યા શોભીતા શુભ શણગાર, હયા;
 હાથે હેમ કડામાં હિરા જડ્યા,
 કંઈ મોતી ને હેમના હાર. હયા. ૧૦
 લીધું પાણીયું શ્રીફળ પોશમાં,
 માથે મોતીનું છોયું અમૂલ્ય, હયા;
 વર વાંકડોને વરણાગીયો,
 નહીં ત્રિભુવનમાં તેહ તુલ્ય. હયા. ૧૧
 વાટ જાંટીને ફૂલડાં વેરીયાં,
 રાયનું આંગણું અધિક વિશાળ, હયા;
 મેહેલ રંગી કીધેલી શોભા ઘણી,
 ઝડપાં દીશે ઝાક ઝમાળ. હયા. ૧૨
 ગયા તોરણે ગાજતે વાજતે,
 રાણી દક્ષિણાનો હરખ ન માય, હયા;
 સામી જઈ ને સામૈયું કીધું ભણું,
 પછી પોંખણે વરને પોંખાય. હયા. ૧૩

પદ ૧૧૫ મું—૨૨ી ૨૪ મી.

પોંખણે પોંખે રાણી દક્ષિણારે, કરતી આનંદ કલોલ;
 અંતરપટ આડું ધર્યું રે, ત્યાં તો જમીલીએ જાંટયો તંબોળ.
 બાળોવર તોરણે ચડ્યા. ૧
 ધુંશળ મુશળ રવંચેરે, ત્રાક તથા વળી તીર;
 ઇંડીપીંડીહિતારીયારે, મુકયું સંપટીયુંધારીધીર. બાળોવર. ૨
 નાક તાણીને નીચી નમરિ, ગયા મંડપ મોઝાર;
 પૂજકરીમધુપકંથીર, વરનો સારેકીધોસતકાર. બાળોવર. ૩
 ગોત્ર પ્રવર ગુરૂએ ગણ્યારે, વેદનું કરીને વિધાન,
 મંડપમાંકીધુંમાયરે, દીધુંનૃપતિયેકન્યાદાન. બાળોવર. ૪

અરધા સૂરજ ન્યારે આશ્રયોરે, અર્ધઆકી રહ્યો બહાર;
 હસ્તમેળાપન હરખથીરે, વરકન્યાનું કીધું તેજાર. બાળોવર. ૫
 બાંહે 'મદનકુળ બાંધીઆરે, મૂકી ગળે વરમાળ;
 વરકન્યાનાં વડા પ્રેમથીરે, ચપારોમાં ચતનતેજકાળ. બા. ૬
 એ અવસરના આનંદનુરે, વરણન કરી ન શકાય;
 શંગારરસની સીમાવળીરે, એવાં હૃદયમાં તે હરખાય. બા. ૭
 ચોરી રચી રૂડી ચોકમરિ, હેતે કર્યો લાગલોમ;
 ચારે મંગળત્યાતિવરતીયારે, કીધું નુવદરશનવળીવ્યોમ. બા. ૮
 સમપદી કરી સર્વથારે, પ્રિય જનને રાખી પાસ;
 સર્વક્રિયાએ મસાચરિ, તેમાં કશીયે ન રાખી ક્યાશ. બા. ૯
 સામસામાં પૂરા રનેહથીરે, જમે જમાડે કંસાર;
 મંગળગીતગાયમાનનીને, ઉલાંનિરખેવણાં નરનાર. બા. ૧૦
 દેશપતિએ કન્યાદાનમારે, દીધાં વતન ધરખાર;
 મિત્રોએ મળીકીધા ચાંદલારે, સુનિયાએ દીધા શણગાર. બા. ૧૧
 વનિતાઓ લે છે ચોવારણુરે, આપે સરવ આશિષ;
 સંતાનનાં સુખપામળેરે, ઝાઝાજશઆપને જગદીશ. બા. ૧૨
 ત્રિભુવનનો પતિ તમતણુરે, કરજે પૂરા કોડ;
 વરસદણાં સુધી વરવહુરે, તમે જીવજે જગમાં સજેડ. બાળો. ૧૩
 કન્યા તરફની કામનિયોરે, પૂરણ પામી પ્રમેદ;
 હાસ્યનાં ગીતહવે ગાયછેરે, કરો હસી હાસ્ય વિનોદ. બા. ૧૪

પદ ૧૧૬ મું—દશી ૩૦ મી.

ઊંચા ફુંગર ફુંગર આશ્રયો,
 ઊંચા જાણાની પેઠે તું રડવડયો;
 તારે જુગતે જુગતી વડુ જોઈએ,
 તને કન્યા ન દીધી કોઈએ. ૧
 આજ સૂધી રહ્યો તું તો ટેકમાં,
 તેથી પીડાયો પીડ અનેકમાં;
 ન્યારે આંખ વિવેકની ઉધડી,
 હવે હિંમત તારે હૃદયે ચડી. ૨
 રાજ વેને તને સમજાવિયો,
 તેથી સમજણ મનમાં તું લાવિયો;
 નહિ તો મતમાં માર્યો જાત તું,
 વાંદો રેદો વિપતમાં પિડાત તું. ૩
 નામ રહેશે હવે તારા બાપનું,
 મેણું મટશે કુંવારાની જાપનું;
 તું તો હાથે શેકી ખાતો ખાખરા,
 વેહેલો વહાણમાં દળતો દાણખરા. ૪

૧ મીદળ.

બેઠાં પાણીનાં તું ભરી લાવતો,
 ગ્રાશીઆળ તું સંઠિની ધસવતો;
 રાજ વેને તારે કરમે મળ્યો,
 તેથી તરતજ તારો હહોડો વળ્યો. ૫
 હવે આજ્યો માણસની ગ્રાણમાં,
 ઊંચા કાદજે કાળ કલ્સોલમાં;
 તું તો ઘેર ઘેર કન્યા માગતો,
 વેવીશાળિયાને પગે લાગતો. ૬
 તું તો જણ જાણને જઈ જામતો,
 તું તો પરણવા કારણ નામતો;
 તને સંઠિથી સરસ મળ્યું સાસંદ,
 ભાગ્ય તારું ઉદે તો થયું ખંડ. ૭
 તને કન્યા કોઈ નવ પરણતી,
 તને વાંદો વાંદો કહી વરણતી;
 મારી લાડકાને તેં તો ભોળવી,
 એતો અમારી ચાપણુ ગ્રાળવી. ૮
 તું તો ચાખડીએ ચઢી ચાલતો,
 તું તો મિથ્યા મુછે વળ ધાલતો;
 તું તો ફરતો બની છેલ વાંકડો,
 પણ પરણવાને થતો રાંકડો. ૯
 તારી વ્યર્થ ઉમર ઘણી વહી ગઈ,
 હવે સમજ્યો ત્યારેજ સફળ થઈ;
 તું તો દુર્મદમાં દાલો ડોલતો,
 તું તો બોલ મોટા મોટા બોલતો. ૧૦
 માથે પાઘડી વાંકી તું મૂકતો,
 તું તો પાનખિડાં ચાવી થુંકતો;
 બેશી ચોકમાં ચોટલી ગ્રાળતો,
 તું તો અંગમાં અતર ગ્રાળતો. ૧૧
 તું તો રાખતો રેશમી વાટવો,
 ધરમાં કડલી નહીં હતો ચાટવો;
 એમ ગાય કન્યા તર્ફ જે હતી,
 હવે ગાય છે જાનની જીવતી. ૧૨

પદ ૧૧૭ મું—દશી ૩૧ મી.

લાડી તું તો ભોળઈની હતી લુંડીજ,
 લાડી તું તો દળતી દાણા ભરી કુંડીજ;
 લાડી તારે તોય ખાવાની હતી ખામીજ,
 લાડી તું તો પૂરણ સંકટ પામીજ. ૧
 લાડી તું તો જાણાં વીણવા વન જાતીજ,

લાડી તું તો વનવનમાં અથડાતીજ;
લાડી તું તો બાઈની ગુલામી કરતીજ,
લાડી તું તો ફાટ્યાં લુગડાં પેરી ફરતીજ.

લાડી તેં તો આંગણોત્તીયાં ન મુધાર્યાંજ,
લાડી તને ભોળઈએ મેણાં માર્યાંજ;
લાડી તેતો બેઠું માથેથી કમ છોડ્યુંજ,
લાડી તાંડે ભાભીએ કામ વખોડ્યુંજ.

લાડી તારા બાપે તને ન પરણાવીજ,
લાડી તારી માને દયા નવ આવીજ;
લાડી તાંડે ભાગ્ય ઉદે થયું ન્યારેજ,
લાડી તને સુનિથા માતા મળી ત્યારેજ.

લાડી તારા કર્મની રેખા થઈ સામીજ,
લાડી તું તો નવરંગી વર પામીજ;
લાડી તેં તો ચૂડા ચળકતો પેહેર્યોજ,
લાડી તારા તનનો ફરી ગયો ચરોજ.

લાડી તું તો ખેડે જમી કંસારજ,
લાડી તારો સફળ થયો સંસારજ;
લાડી તને ભલો મળ્યો ભરથારજ,
લાડી તારા પુણ્યતણો નહિ પારજ.

લાડી તું તો ડહાપણદાર ગણાઈજ,
તારી હિંમત હવે વખણાઈજ;
લાડી તેં તો નવરંગી વર વશ કાઢીજ,
લાડી તેં તો તેને વેચાતો કરી લીધાજ.

લાડી તું તો થઈ બેઠી ધરબારવાળીજ,
લાડી તું તો સાહેબી પામી રૂપાળીજ;
લાડી તારે હાથે પગે હતો મેલજ,
લાડી તેં તો છેતરીઓ વર છેલજ.

લાડી તેં તો ઉમર અમરતી ગમાવીજ,
હવે તું તો માણસની આંખમાં આવીજ;
લાડી તને ટાઢા દુકડા ખાવા મળતાજ,
લાડી તને વેન રાગ મળ્યા વળતાજ.

લાડી તું તો પરવશ પડી હતી કેવીજ,
લાડી તું તો હતી અધીવાન જેવીજ;
લાડી તને સુનિથા માતાએ છોડાવીજ,
તેણે તારા પગની બેડી તોડાવીજ.

લાડી તું તો ગણતી કશીમાં ન ગણાતીજ,
લાડી તું તો લહાણમાં આવી લેખાતીજ,
લાડી તને નવરંગી લાડવશે લાડજ,
પૂરો રાગ વેનનો માનજે પાડજ.

૨

૩

૪

૫

૬

૭

૮

૯

૧૦

એવી રીતે જનરડીઓ ગાય ગીતજ,
વર કન્યા પરણી ઉઠ્યાં રૂડી રીતજ;
શામા સઘળી બોલેછે વચન શોભીતાંજ,
આજ અમે ઈડરીઓ ધડ છત્યાંજ.

૧૨

પદ ૧૧૮ મું—દશી ૩૨ મી.

અમે છડરીઓ ધડ છત્યાંરે, આનંદ ભલા;
વિતનાર વિતક તે વિત્યારે, આનંદ ભલા. ૧
ફતે ફતેની વાણી ફેલાઈરે, આનંદ ભલા;
કષ્ટ છુટ્યાં કમળાગૈરી આઈ રે, આનંદ ભલા. ૨
અમે લંકાનો કિલ્લો લીધા રે, આનંદ ભલા;
અમે દેશમાં ડોકા દીધા રે, આનંદ ભલા. ૩
અમે સાગરનાં નીર કળિયાં રે, આનંદ ભલા;
સામા સત્રુનાં કાળજી અળિયાં રે, આનંદ ભલા. ૪
અમે મેર કુંગરને માખ્યો રે, આનંદ ભલા;
અમે જશનો પાયો થિર થાખ્યો રે, આનંદ ભલા. ૫
ભારે લશકરમાં ભેળ પાડી રે, આનંદ ભલા;
શેષ નાગની ડાઢ ઉખાડી રે, આનંદ ભલા. ૬
અમે દુર્જનનાં મુખ ડાટ્યાં રે, આનંદ ભલા;
હવે વેરીનાં હાઠ્યાં ફાટ્યાં રે, આનંદ ભલા. ૭
આજ મનના મનોરથ ફળિયા રે, આનંદ ભલા;
આજ ઈશ્વર અટળક દળિયા રે, આનંદ ભલા. ૮
આજ મોતીડે મેલુલા વુક્યા રે, આનંદ ભલા;
આજ ત્રિભુવનનો ધણી તુક્યા રે, આનંદ ભલા. ૯
આજ જય જયકાર જણાયો રે, આનંદ ભલા;
આજ ઉત્તમ દહાડો ગણાયોરે, આનંદ ભલા. ૧૦
હવે સર્વેના સંશય ટળિયા રે, આનંદ ભલા;
વેહેમી લોકના ટાંટિયા ગળીયારે, આનંદ ભલા. ૧૧
અમે જાણ્યું વેન રાગ જુઠા રે, આનંદ ભલા;
એતો અજ મંગળ કરી ઉઠ્યા રે, આનંદ ભલા. ૧૨

પદ ૧૧૯ મું—દશી ૩૩ મી.

પરણી ઉઠ્યા પછી વરવડ, ગોત્રજ પૂજે છે પ્રીતરે;
એકી બેકી રમ્યાં બે જણાં, લાડકી છતીછે રીતરે. ૧
વૃષ જનોને ને વિગ્રોને, પરણામ નમી નમી કીધારે;
આશીરવાદ એઆતણા, લાયક ધારીને લીધારે. ૨
સુનિથા માતાને રનેહે નમ્યાં, આશિષ દીધી છે તેણેરે;
અખંડ સુહાગણ તું થજે, વળી બહુ જશ જગમાં રેલેરે. ૩

વિમોને આપીયાં વિધવિધ, દિલ ધરી દક્ષિણ દાનરે;
 ગાનારીયોને તો ધરચોળાં, બીજને ફેફળ પાનરે. ૪
 પછી વર પોતાના મિત્રોને, લાવથી ભેટીને મળીયારે;
 જ્યજ્યકારના શબ્દ ત્યાં, વિશ્વ વિષે વ્યાપી વર્ણીયારે. ૫
 હરખની વાત હું શી કહું, આનંદ ઉભરાયો જાયરે;
 રૂડી ઘડી રળિયામણી, લાયક લેખે લેખાયરે. ૬
 જાણે મહા નવેનિધ મળી, વરવહુ હરખીયાં એવારે;
 પુણ્ય પુરવનાં ઉદે થયાં, કોઈ સમે કીધલાં કેવારે. ૭
 એક બીજનાં અંતર મળ્યાં, જેમ મળે નીરમાં નીરે;
 બંને પરસ્પર એમ કહે, તું મારા હૃદયમાં હીરે. ૮
 પંચની સાક્ષીએ પરણીને, બંધાણાં બોલીને બોલરે;
 વિશ્વપતી વચે આણીને, કર ઝાલી કીધા છે કોલરે. ૯
 વેદ વચન વિધિએ કરી, અગ્નિની દીધી છે આણરે;
 તલભર નહિ તરછોડીએ, બાંધીયા પ્રાણથી પ્રાણરે. ૧૦
 સુખ દુખને ધર સંપત્તિ, આપણી જાણીયું એકરે;
 ઈશ્વર એમાં જમાન છે, છોડીએ ને ક્યારે છેકરે. ૧૧
 આવરદાની અવધ સુધી, આપણે જાણવું આમરે;
 ને પ્રતિજ્ઞા નહિ પાળિયે, નરકમાં નહિ મળે દામરે. ૧૨
 એમ નારી નરને નમી રહી, નર રહ્યા નારીને નમતોરે;
 રાયે પછી રૂડી રીતથી, ગોરવ નોંતર્યો ગમતોરે. ૧૩

પદ ૧૨૦ મું—દેશી ૩૪ મી.

રાયે પછી રૂડી રીતથી, ગોરવ નોંતર્યોરે;
 મળ્યા જમવાને વરના મિત્ર, દરાવ એવો દર્યોરે. ૧
 દીવીએ દારાદોર, દીવા અજવાળીયારે;
 થોર થાપવા કંચન થાળ, ત્યાં બાજેક દાળીયારે. ૨
 દીવ્યલિયાં દગ મૂકીયાં, પંગતે પાટલારે;
 જાણુ જમનારનાં ગણી નામ, જે આવિયા આટલારે. ૩
 પહેર્યા પિતાંબર અંગ, દુસાલા ઓઢીયારે;
 બેશી પંગતમાં પકવાન, જમે સહિ બેડીયારે. ૪
 લાકુ જલેથી મેંસૂમ, ખાજાં અને ખૂરમાંરે;
 પેંડા બરફી અને દુધપાક, ચોળેલાં ચૂરમાંરે. ૫
 સૂતરફેણી ને સેવ, ગગનને ગાંધિયારે;
 કરે જમતાં હાસ્ય કલોલ, લગારેક લાંઘિયારે. ૬
 અળવી રતાળુનાં લજ્યાં, લડાં ભાત ભાતનારે;
 કપી સ્વાદ ભરેલાં શાક, જુદી જુદી જાતનારે. ૭
 કાળાં કારેલાં કકોડાં, વંતાક વધારીયારે;
 રચ્યાં રાઈનાં રૂડી રીત તે, સરસ સુધારીયારે. ૮

ચટણી અથાણાં અનેક, કપી જુગતે કરીરે;
 જાણે પાપડ પૂનમચંદ, કીધી લલી કાચરીરે. ૯
 મુખમાં રહેજ મિદાશ, બિરંજ એવો બન્યોરે;
 રૂડો ગોરવ ગાવા ભેગ કે, નોતમ નીપન્યોરે. ૧૦
 લવિંગ સોપારી ધલાઈથી, ને પડા પાનનારે;
 એવો વળતી કરે મુખવાસ, જાણાં સહિ જાનનારે. ૧૧
 ઉઠ્યાં જમીને એમ, બહુ તૃપતાં બહારે;
 કરી રાજાએ રૂડી રીત, પછી પહેરામણી. ૧૨

પદ ૧૨૧ મું—દેશી ૩૫ મી.

પછી જાનને પહેરામણી કીધીજરે,
 રાયેકોડગણી કીરતી લીધી, દોહો દિલદરીયોજરે. ૧
 વરને હેમ કડાં દીધાં હાથેજરે,
 મોહું મંદિલ બંધાવીયું માથે. દોહો. ૨
 મોંઘાં મણિયોની માળા ધરાવીજરે,
 દીધાં કનકનાં સાંકળાં દરાવી. દોહો. ૩
 જામે જરકશીનો પહેરાવ્યોજરે,
 ઉપર શાલનો બેડો શોભાવ્યો, દોહો. ૪
 દીધા કન્યાને કનકના ભંડારજરે,
 હાથી ઘોડા ગાય બેંશો અપાર. દોહો. ૫
 ઘણા રથ આપ્યા ધુધરિયાળાજરે;
 આપી પેટિયો પટરા રૂપાળા. દોહો. ૬
 દાસ દાસીયો દીધી દસ બારજરે,
 આપ્યા શોભિતા સરસ શણગાર. દોહો. ૭
 સર્વે જાનૈયાને દીધા સિરપાવજરે,
 બન્યો બેવા જેવો બેશ બનાવ. દોહો. ૮
 જાનરૂઝીએને જરિયાનની સાડીજરે,
 આપી આપીને આનંદ પમાડી. દોહો. ૯
 વળતી રહ્યાં કુળ ગોર ગોરાણીજરે,
 એને આપ્યાં આભૂષણ આણી. દોહો. ૧૦
 સહિને કંકુના હાથા દીધાજરે,
 રંગ કેસરના છંટકાવ કીધા. દોહો. ૧૧
 રંગ છાંટીને રીઝ્યો રાયજરે,
 વળતી જાનને કીધી વિદાય. દોહો. ૧૨

પદ ૧૨૨ મું—દેશી ૩૬ મી.

કન્યા કમળાગારી ચોંપે ચાલી સાસરેરે,
 કહે સુનિયામાતાપુરોજાવીયાર, મારીદિલનીડાહીદીકરીરે;

દિકરી લાંઠ કાંઠે મેં તને લગાવી નહિરે,
 દિકરી ચાલી તુતો રહીને જલાડા ચાર. મારી. ૧
 દિકરી સ્વામીની સેવા તું કરજે સર્વદારે,
 દિકરી પતિને તું મળુજે તારો પ્રાણ, મારી;
 દિકરી પોતાના તું ધર્મ પ્રીતિ પાળજેરે,
 દિકરી તેથી તારું કરજે હરિ કલ્યાણ, મારી. ૨
 દિકરી જે જોઈએ તે જગર મંગાવજેરે,
 દિકરી હવે કદી તું ચમક નહીં હેરાન, મારી;
 દિકરી તારાં આંસુ તેતો માંડ લોહી છેરે,
 દિકરી તન મન ધન મેં કર્યો તને કુર્યાન, મારી. ૩
 દિકરી સ્વામીની આજ્ઞા લઈ મળવા આવજેરે,
 દિકરી ધડીએ નહિ તો જમશ નહીં પરંચર, મારી;
 દિકરી સર્વેનું બોલ્યું તું સાંખી રાખજેરે,
 દિકરી કાઠના ઉપર કદી ન રાખીશ જર, મારી. ૪
 દિકરી કપડી લોકા બોલે ત્યાં નવ બેસીએરે,
 દિકરી શુભતાં ઉપજે મનમાં મોટું શુભ, મારી;
 દિકરી સ્વામીનો તું સ્નેહ સદા વધારજેરે;
 દિકરી તે છે તારા સર્વે સુખનું મળ, મારી. ૫
 દિકરી સદગુણ લેવા શાસ્ત્ર સારાં શીખજેરે,
 દિકરી આળસ જાંડી કરજે તું અભ્યાસ, મારી;
 દિકરી દુષ્ટ જનોથી દૂરજ રહીએ દેખીનેરે,
 દિકરી વિપદરો જોઈ કરીએ નહિ વિશ્વાસ, મારી. ૬
 દિકરી મંત્ર તંત્ર જત્ર જૂઠા જાણજેરે,
 દિકરી એ તો સર્વે ધુતારાના ઢંગ, મારી;
 દિકરી ધર્મરત્ન ધારેલું એકજ નીપજેરે,
 દિકરી બ્રમણથી તો થાય ધરમનો ભંગ, મારી. ૭
 દિકરી દિલમાં દયા સૌની ઉપર આણીએરે,
 દિકરી ઉપકારી કરીએ રૂડાં હામ, મારી
 દિકરી વૃદ્ધ મનુષની મરજનદા નવ મેલીએરે,
 દિકરી લાજ તજને લડીએ નહિ કોઈ હામ, મારી. ૮
 દિકરી ગભિરતાનો ગુણ રૂઢેમાં રાખીએરે,
 દિકરી વહાણમાંથી કરીએ નહિ વિરોધ, મારી;
 દિકરી સર્વેનું બોલ્યું સાચું નવ માનીએ રે,
 દિકરી અસત્ય સત્યનો સદાય કરીએ શોધ, મારી. ૯
 દિકરી સંસારનાં સુખ છે સર્વે સંપમારે,
 દિકરી કુસંપ તે તો કષ્ટતણા કોહાર, મારી;
 દિકરી ટુંકારો તો કદી ન કરીએ કાઠનેરે,
 દિકરી અદલ તજને કરીએ નહિ ઉચ્ચાર, મારી. ૧૦
 દિકરી વસ્ત્ર ને વાસણ સ્વચ્છ રાખીએ રે,

દિકરી સર્વ ચીજો જોઈને કરીએ સોજ, મારી;
 દિકરી આનંદમાં અવસર સધળો ગાળીએરે,
 દિકરી રીસ કરી નવ રમીએ કોઈ રોજ, મારી. ૧૧
 એવી શીખામણુ દઈને કમળાને સુનિશ્ચાએ રે,
 ચુંગન લઈને ચાંપી સ્નેહે જાતી સાથ, મારી;
 પડ્યાં પાંપણેથી આંસુ પૂરા પ્રેમનાં રે,
 માથે દિકરીને માથે મુક્યો હાથ, મારી. ૧૨

પદ ૧૨૩ મું—દેશી ૩૭ મી.

કુંદનપુર વીવા રચ્યો.—એ રાગ.

વેને પછી મિહાં વચનથી, પરિપૂર્ણ જણાવ્યો પ્યાર;
 બેહેન મેં સેવા બની નહીં, તારા લાયક કાંઈ લગાર. ૧
 આશિષ દીધી દીલ ઉલટથી, ભાઈ ભોગવજે ભલું રાજ;
 મુજ સરખી મહા દુખણીઆનાં, કરજે આવાંશુભકાજ. ૨
 વેને વચન વળી આપીયું, મનમાંહીં સમજી મર્મ;
 સંકટ ટાળીશ સર્વનાં, જાણી ધરણિપતિનો ધર્મ. ૩
 દક્ષિણા ને વામા રાણીઆ, હેતે મળ્યાં ગ્રહીને હાથ;
 સર્વ સાહેલીઆને મળી, બેઠી શુભ સ્થમાં વર સાથ. ૪
 નરપતિયે નવરંગીને, કહ્યાં લાવ ભરેલાં કહેણ;
 એ અવસરે અન્યો અન્યનાં, દીહાં નેહે ભીંજેલાં નેણ. ૫
 પર્ષી સીંચ્યાં રૂડી પેરથી, સાથે સેના સજી ચતુરંગ;
 ગાજતે વાજતે પહોચાડીયાં, દેખી લોક થાય દિલ દંગ. ૬
 પ્રિયજનની સ્ત્રીયે પોષિયાં, પૂજ્યા ગણપતિ ગોત્રજ દેવ;
 કાંકણ દોરા છોડીયા, તાજાં ભોજન જમ્યાં તનખેવ. ૭
 આનંદમાં અહોનિશ રહે, ધર્મ કર્મ કરે ધરી નેમ;
 સંસારનાં સુખ ભોગવે, જાણે ઈંદ્ર ઈંદ્રાણી જેમ. ૮
 દિવસે દિવસે વધતો દિસે, નર નારીનો સંપ સ્નેહ;
 કાટિ ગણી કાંતિ વધી, દીસે દિવ્ય બંનેના દેહ. ૯
 કષ્ટના કુંડથી કાઢીને, મેલ્યાં સુખ સાગરમોઝાર;
 કહો પછી એથી કિયો, મોટો પુણ્યનો કહીએ પ્રકાર. ૧૦
 દયાળુનાં દેખી દિલ ઠર્યાં, કરે નિંદા તો નિરદય લોક;
 અણસમજી અઘટિત કહે, તેનો કશો હરખ કે શોક. ૧૧
 કવિતામાં કમળાગૌરીનો, વિવા વરણુવી કીધો પ્રકાશ;
 ગાય શિખે ને સાંભળે, તેનો વૈકુંઠમાંહીં નિવાસ. ૧૨
 શુકજી કહે નૃપ સાંભળો, સ્નેહ અંતરે આણી અથાગ;
 વરણુન વેનચરિત્રનું, લાખ્યો તેનો આ દશમે ભાગ. ૧૩

ભાગ ૧૧ મો.

પદ ૧૨૪ મું—દેશી ૮ મી.

કમળાગૌરિનો વિવાહ કીધા, સુનિયાએ સારોજશ લીધા;
વળતીમનમાંહીવાતવિચારી, બીજાબાળરંડાએવિચારી. ૧
દાઝતી હશે એવેજ દુઃખે, માટે સર્વેને નાંખવી સુખે;
પણુ આણસમળુ આડા થાય, એનો શો કરવો ઉપાય. ૨
એવા બિંડા વિચારમાં પેદી, કપાળે કરધારીને બેઠી;
એટલામાં ઉરમાંહિ ઉમંગી, રાણીપાસઆગ્યાનવરંગી. ૩
દિલગિરિનુંકારણુદિલ જાણી, વિષ્ર બોલ્યો વિચારીને વાણી;
માતામાનો જો મારીસલાહ, સર્વેવિધવાએકરશે વિવાહ. ૪
પ્રગ્ન હજી એમ જાણેછે પડે, વિધવા નરનારને રાય દડે;
આતોરાયેવિવાહઆદરિયો, માટે માફ ગુનો એનો કરિયો. ૫
બીજી કોઈ કરે એવું કામ, ધરી ગર્ધવે ફરવે ગામ;
તેથીવિધવા કોઈ નથીવરતી, રહે છે રાજના દંડથી કરતી. ૬
માટેઆપની મરજી પ્રમાણુ, કરોજગત બધામાંહી જાણુ;
વિધવા વરવાનીંછે હવે છૂટી, નહિ કેદમાં બાલોંયે ફૂટી. ૭
લખી પણુ ચોંડા હામો હામ, સઘ સિદ્ધ થશે ધાર્યું કામ
સગા વહાલાની નવ રહે બીક, એવો હાદ દરાવવો દીક. ૮
વિધવાએ પાડ માની લેશે, કઈક કુંવારા આશિષ દેશે;
એતોછે પરમારથ મોટો, ખોદી નાંખો જુનો ચાલખોટો. ૯
બહુ સુખી થશે અબળા નાર, તેથી રાજ જગત કરતાર;
રાણીકહેહીકરસ્તોખતાવ્યો, પછીવેનને પાસે બોલાવ્યો. ૧૦
અતિ કંડણા અંતર ઉપગમવી, સર્વે વાન કહી સમજાવી;
વિધવાનેસ્વતંત્રતા દેવી, કદી શિક્ષા ન કરવીજ એવી. ૧૧
કરો જગતમાં જાહેરનામું, ત્યારે પૂરો હું સંતોષ પામું;
વેને માતનોમાન્યોવિચાર, જાહેરનામાં ચોડ્યાં હારોહાર. ૧૨

પદ ૧૨૫ મું—દેશી ૨ જી.

વેને ક્યોં નવો ધારો, વેને ક્યોં નવો ધારો;
વિધવા દુખ હરનારો, વેને ક્યોં નવો ધારો, ૧
આજ સુધી ઉત્તમ જાતિની, વિધવા નહીં વરાતી;
દિગ્ગતિ વિધવા લમ કરે તો, તેને શિક્ષા થાતી. વેને. ૨
ખરવાહન કરી શહેર ફેરવી, દેશપાર કરી દેતા;
કાન નાક કાપીને કાંતો, મિલકત લૂટી લેતા. વેને. ૩
વિધવાના વરને પણુ પકડી, બંધીખાને ધરતા;
તેથી પુરુષો વિધવા સાથે, રનેહ ક્યોંથી કરતા. વેને. ૪
સગા મળી એવી વિધવાને, શસ્ત્રવડે સંહારે;
પુરપતિ તેને કશું ન પૂછે, એછે રીત અત્યારે. વેને. ૫

આજ થકી એ ધારો તોડી, નવો ક્યોં છે ધારો;
વિધવા લમ કરે તેને, હવે કોઈ નહીં કહેનારો. વેને. ૫
મરજી આવે તેને પરણી, ચૂડો પેહેરી લેશે;
આપતણા કે સસરાના, ધર સામુંધરલઈ રહેશે. ૧ વેને. ૬
પણુ તેને જો કોઈ દુઃકારો, કરશે રાખી ખાર;
તો તેવી અબળાને કરશે સહાયતા સરકાર. વેને. ૭
સાળવરસની વયની અંદર, સ્ત્રી કાચી અકલ કહેવાય;
પીયરિયાંની સલાહવિના, પરણે તો પતિ દંડાય. વેને. ૮
એ ઉપરાંત ઉમરની વિધવા, સ્વતંત્ર સહી કહેવાશે;
પણુ પરગતિ વિષે પરણેતો, પિયરતણા હક રજશે. વેને. ૯
નાત વિષે જમવા જવાની, મેલી દેશે મરજી;
હરકત બીજી હશે કરી તો, આવી કરશે અરજી. વેને. ૧૦
લગ્નક્રિયા કરીને પરણે તો, ધણી ધણિયાણી દાવો;
નહિતો વારસનામુ લખાવી, દફતરમાં નોંધાવો. વેને. ૧૧
વણુ પરણેલીને ધણી સાથે, થયો કદી વિષ્ણવાદ;
અન્ન વસ્ત્રની એ ધણી ઉપર, નહિચાલે ફરિયાદ. વેને. ૧૨
વળી એવા ધણીની મિલકતને, જો કોઈ વારસ જાણે;
તો રાખેલીના તે ઉપર, લાગ કરો નહિ લાગે. વેને. ૧૩
માટે લગ્ન ક્રિયાથી કરજો, નહિ તો લેખ લખાવી;
વિધવાસર્વે આજથકી, આરીતસમજજોઆવી. વેને. ૧૪

પદ ૧૨૬ મું—દેશી ૨૨ મી.

શુણુજેકાયદોઆસરકારી, છેસ્વતંત્રવિધવાનારી. શુ. ૧
પતિ પાસેથી પશુ લઈને, મુકજો રાજ ખગ્નને;
ખતલખીઆપીવ્યાજઆપશું, અમેએવીઅબળાને. શુ. ૨
સધવા શીયળ તજશે તો, સ્વામીની શુણુશું અરજી;
વિધવા પાળે^૩ નવ પાળે તે, તેના મનની મરજી. શુ. ૩
સગાં સંબંધી જો કરી શિક્ષા, વિધવા સ્ત્રીને કરશે;
તો સરકાર તરત તે જનને, બંધીખાને ધરશે. શુ. ૪
સાંજ સુધી બૂખી પણુ રાખે, જો કોઈ એવે વાંક;
જન શિક્ષા લાયક તે તેમાં, બૂલ નહીં નવટોકે. શુ. ૫
ગર્ભ પાત કરવા નહિ દઇએ, અમે એટલું કરશું;
ગર્ભ રહ્યાનો ગુનો ન ગણિયે, નહિ કહિએ તે નરસું. ૫

૧ હાલમાં એક ટોળકિયા ઔદીચની રાંડેલી દી-
કરી, પુનર્લગ્ન કરીને આપના ધર સામું ધર લઈને
રહી છે, અને સરકારે તેના આપના જમાન લીધા
છે કે અદેખાઈ કરવી નહીં.

૨ પણુ હાલમાં એ હક જતા નથી. ૩ શીયળ.

જે કુળની લગ્નનું રક્ષણ કરવા જિરમાં આણે;
તે વિધવાનો વિવાહ કરીથી, તરત કરે આ ટાણે. શુ. ૬
કલેશરૂપી કળિભુગ જેના, ભાતરમાં ઝાઝા ભાસે;
તે વિધવાએ ફરી પરણવું, વચન લખ્યાં છે વ્યાસે. શુ. ૭
ભુવાર્તમાં જોઈતો વર જડશે, પરણીને સુખી થાશે;
નહિતો ધડપણમાં પસ્તાશે, સંકટથી શોષાશે. શુ. ૮
એ રીતે સુનિયાને પુત્રે, પ્રસિદ્ધ સધળે કીધું;
વિપ્રોને વસમું બહુ લાગ્યું, દિલમાં દુખડું લીધું. શુ. ૯
શાપ દીધા સુનિયાને જે, તું કળિભુગમાં અવતરજે;
એ અવસરમાં તું પછી આવો, નવો કાયદો કરજે. શુ. ૧૦
ચકલે ચકલે જાહેરનામું, જ્યારે ચોડી દીધું;
ભામનિયોને લાણાવવી નહીં, કઈકે એવું કીધું. શુ. ૧૧

પદ ૧૨૭ મું—દેશી ૧ લી.

પ્રસિદ્ધ વાત થઈ પુરમાં, શુભી કઈ વિધવા હરખાણી;
પણ અળખા નારી શું કરે, બહુ બંધનમાં બંધાણી. ૧
અંતરમાં ઈચ્છા ઉપજે પણ, કહે જઈને કેને;
સગા સંબંધી જે જાણે તો, પ્રાણ તજવે તેને. ૨
હિંમત નહિ વળી ધન નહિ હાથે, અલ્પઅક્ષ આશિયાળી;
કસાઈના કબજાની ગાયો, રહે કસાઈને ભાળી. ૩
એથી કોઈ ઉઘાડી ન પડી, વર વરવાને કાળ;
ત્યારે રાજાએ તતબિરથી, અવર કયો ઇલાજ. ૪
હનમડી માણણ ને દરજણ, ધામણ ચુડગર નારી;
કુંભારણ સ્થાણી આદિક, સ્ત્રીયો વિષે ફરનારી. ૫
ગુપ્ત રીતે એવી સાથે, અંતરગત ખજાર રખાવી;
જેને વરવાની ઈચ્છા થઈ, તરત સર્મીપ તેડાવી. ૬
ચકલે ચકલે ચોડી મૂકી, કરે ન હરકત કોઈ;
ગુપ્ત રીતે વાંઠા વરની પણ, મરજી લીધી જોઈ. ૭
જેનાં મન મળતાં આવ્યાં, તે જોડાં જોડી દીધાં;
કઈકતણાં લાગેલાં ધર તે, સહિ સાગ્ન કરી દીધાં. ૮
ન ગણી બાળી નગણી બુદ્ધી, નગણી બાળકવાળી;
નાતી જાતનો નિયમ ન રાખ્યો, દીધા રંડાપો ટાળી. ૯
બ્રાહ્મણની રજપુતને આપી, રજપુતની બ્રાહ્મણને;
વૈશ્યતણી વિધવા પરણાવી ક્ષત્રી વિપ્ર વરણને. ૧૦
પરણાવાને વિપ્રો ન ગયા, તો નર્તી રીત ચલાવી;
શ્રી ગણપતિને પંજે લગાડી, વર સાથે વોળાવી. ૧૧
રાજગુરની બાળરંડા લઈ, પરણાવી પર નાતે;
તેના કુળનારાજગોર દ્વિજ, થયા તે જાહી જાતે. ૧૨

૧ વર્ણના સંકર ચક્રે ॥ મનુ:

આજ સુધી એ નાત વિષે, તે ચાલ રહ્યો છે ચોખ્ખો;
વિધવાના વિવાહ કરે છે, ધરે ન તેનો ધાખો. ૧૩
રાજગુરની પદવી આપી, તેને પરંપરાની;
અસલ ગુરને અળગા કીધા, રીસ થઈ રાજની. ૧૪

પદ ૧૨૮ મું—દેશી ૨ શુ.

મનનો મમત ભુજ્યો મોટો, મનનો મમત ભુજ્યો મોટો;
ખરેખરો ખુબ ખોટો, મનનો. ૧
પછી વિપ્રો પસ્તાયા પોતે, નાત તૂટવા લાગી;
લેખ ભુના ફેરવવા લાગ્યા, આળસમાંથી જાગી. મનનો. ૨
પુત્ર વિનાની ફરી પરણાવો, પુરપતિએ હઠ લીધા;
નિયોગ નામે ચાલ નહોતો, કબૂલ વિપ્રે કીધા. મનનો. ૩
જનર કમર દીપર સાથે કરી, વિધવા રાખે વંશ;
એમકીધે નહિયાય અમારા, રમાર્ત ધરમનો ધ્વંસ. મનનો. ૪
હઠીલા માણસ હઠ નવ મૂકે, સંકટ શિરપર લાવે;
જેમજગાત પડે દેવી તો, માલ બધો સળગાવે. મનનો. ૫
કઈકે ધારો એમ લખ્યો જે, આ અવસરમાં થાય;
પણ ફરીથી વિધવાનાં લગ્ન, કળિભુગમાં ન કરાય. મનનો. ૬
જેમ જેમ હુકમ ન માન્યો વિપ્રે, રાજાને થયો રોષ;
વેદ ધરમપર વિવિધ પ્રકારે, દેવા લાગ્યો દોષ. મનનો. ૭
દ્વિજ ઉપરથી આસ્તા ઉઠી, નારિક નિપજ્યો રાય;
અંતરમાં અભિમાન થયુંજે, હુંજ કંઈ તેમથાય. મનનો. ૮
હોમી હવનને બ્રાહ્મણ ભોજન, બંધ કયાં બળવતે;
મહીપતિને પછીમારું ઉપજ્યું, એમાંથી ફળ અતે. મનનો. ૯
વિપ્રોને બહુ વસમું લાગ્યું, ઝાઝું ઉપજ્યું ઝેર;
વસુધાપતિને વિપ્રો સાથે, વડું વસાયું વેર. મનનો. ૧૦
સહિ વિપ્રોએ સંપ કરીને, વળતી મંત્ર વિચાર્યો;
અતિ કોઈ હુંદાર કરીને, વેન નૃપતિને માર્યો. ૧૧
સુનિયા શોકાતુર થઈને, રજની દિન રોવા લાગી;

૧ નયપ્રવ્યન્ન તત્ત્વ્ય નોતવ્યં મિજાન્વાચેત

इतिव्यचारयन् राजा देरीघोषेणसवराः ॥ ६ ॥

૨ इथा व्यवसिताहन् नृषयो रुढमत्यवः ॥

निजपुन्रैवेने इतमज्जत निंदया ॥ ३४ ॥

એ રજોડમાં એવું કથું કે, તે વિષ્ણુની નિંદા

કરતો તેથીજ માર્યો ગયો.

આજના લોકો હોય તો પ્રતિપક્ષી ઉપર અનેક જુદાં
તહોમત મૂકે; પણ ભાગવતમાં વેન ઉપર ચોરીતું,
બલિઆરનું, લાંચનું, ખુનનું, કે ગેરધનસાફ કર્યાનું ત-

દક્ષિણ વામાં દિલમિર થઈને, અતીનાંપિ ભાગી. મનનો. ૧૧
બહુ દિન સધી શોક તજે નહિ, કુટે કરે કલ્પાંત;
નવરંગીએ સુનિથાને પછી, કહ્યું જઈ એકાંત. મનનો. ૧૨

૫૬ ૧૨૯ મું—દેશી ૯ મી.

માનવીયો મરનારને નવ રોશો રે,
રોયે લાભ નથી લવલેશ, ખાલી આંખ ખોશોરે;
ધીરજ મનમાંહી ધારજે, નવ;
હૃદયું કુટિને રોતાં હમેશ, ખાલી. ૧
નરનું ધાયું તો નથી થતું. નવ;
એક ધાયું ધણીનું થાય, ખાલી;
સગણું અને તેતો સાંખજે, નવ;
એનો એકે નથીરે ઉપાય, ખાલી. ૨
જન મળીઆં જયં જેટલાં, નવ;
નથી સાથે સઉ સોંજાર, ખાલી;
એકે આઆં ને એકે જવું, નવ;
નાનાં મોટાંનો નહિ નિરધાર, ખાલી. ૩
જનઆં તે સઉ મરી જાયછે, નવ;
નથી એમાં કશીરે નવાઈ, ખાલી;
કાળજી આળી ન કુટશે, નવ;
મેળાં થઈને ન કરશે ભવાઈ, ખાલી. ૪
જ્યાં જ્યાં ગમે ત્યાં તમે જુઓ, નવ;
બહુ એવા બનાવ બનેલ, ખાલી;
પુત્ર મુઆ કઈકે પરણીને, નવ;
ચુલવંતા ભણેલ ગણેલ, ખાલી. ૫
મેલી બાળક એક માસનું. નવ;
કઈકે માતાઓ પામી છે મરણ, ખાલી;
તે જોઈ દુઃખ તમે તજે, નવ;
રમરો દશિર અશરણશરણ, ખાલી. ૬

હોમત મુકયું નથી. યજ્ઞ ધર્મ બંધ કર્યો માટે અ-
ધર્મી લખ્યો. અને એટલું લખ્યું કે, જ્યારે વેન
બાળઅવસ્થામાં હતો ત્યારે શ્લોક: ॥ આકાંક્ષે ક્રીડતો
બાલો નિરુત્ક્રાંતિઃ કારુણ: ॥ પ્રસન્ન નિરુત્ક્રોશ:
પરમારમમારયત્ ॥ ૪૧ ॥ રમતમાં રમતાં બરા
બરીના છોકરાને જોઈને તે નિર્દય, જેમ પશુને માર
મારે તેમ મારતો હતો. તેના રાજ્યમાં ચોરી થઈ
શક્તી નહોતી. અને તેના મુઆ પછી, પ્રજાને ચોર
લોકોએ હેરાન કરી. એવી રીતે તેના રાજ્યના અં-
દોઅસ્ત વિષે તો તારીફ લખી છે.

રામ જેવા ગયા રાજવી, નવ;
ગઈ સીતા સમી સતી નાર, ખાલી;
કુંવર ગયા શ્રીકૃષ્ણના, નવ;
સ્થિર કોઈ ન ધ્યુ આ દાર, ખાલી. ૭
દંડપુરીઓ ઉજડ થઈ, નવ;
પાકી પૃથવીઓ પામી વિનાશ, ખાલી;
અગણિત પેઢી ગઈ આપણી, નવ;
નથી આપણે રહેવાની આશ, ખાલી. ૮
કેને સંભારીએ કાળજે, નવ;
વળી કેની વિસારીએ વાત, ખાલી;
જન્મ મરણ નદી જળ સદા. નવ;
રહે ચાલતું દિવસ ને રાત, ખાલી. ૯
લીમત ધારે હૈયા વિષે, નવ;
આપો બીજાને ધીરજ એમ, ખાલી;
રડતાં દેખીને બીજાં રૂએ, નવ;
માટે કરીએ એવું કર્મ કેમ, ખાલી. ૧૦
વીતી તે વાત વિસારજે, નવ;
નહિતો પામશે પીડા પંડ, ખાલી;
રાખે હરિ તેમ તો રહે, નવ;
એમાં આનંદ પામે અખંડ, ખાલી. ૧૧
અજ્ઞાનીની પેઠે આરડી, નવ;
તજે રોવાતણી તુછ ટેવ, ખાલી;
રામ કરે તે કડું ગણો, નવ;
ભજે દલપતરામનો દેવ, ખાલી. ૧૨

દોહરો.

સુનિથાને સમજવાને, ગયો રાણીયો પાસ;
ત્યાં જઈને ઉપદેશનાં, કથનો કર્યા પ્રકાશ. ૧

૫૬ ૧૩૦ મું—દેશી ૩૮ મી.

કુટી કુટીને કાયા દુઃખશેરે, થશે રગમાંહી રોગ;
હયા ન ઉપજે દેવને, હરિ શીદ રાખોછો રોગ.
સેજે થનારે તે થશે. ૧
સગાં સંબંધી સરવે મળીરે, શાને કરોછો સોર;
કાળની આગળ કાઈનું હારે જરી ચાલે ન જોર. સે. ૨
જનમ્યો તે દિવસથી જાણવીરે, માથે મરવાની લાલ;
ધરીએ વધ કે ઘટે નહિ, હારે કરે કોટી ઉપાય. સે. ૩
મોટા મોટા એ મરી ગયા રે, લીમ અર્જુન આદિ;
કાળએ હમેશાં રહ્યાં નહિ, હારે એવી રીતે અનાદિ. સે. ૪

નહાનાં મોટાંનું નકી નહિરે, મરે માસે ૭ માસ;
ગર્ભ ગળેછે ગોરીતણા, હારે કાઈ વર્ષે વિનાશ. સે. ૫
નથી એ વાત નવાઈનીરે, રાજની છે એ રીત;
તેથી શોકાતુર શું થવું, હારે નેણે નિર્ણાંછો નિત્ય. સે. ૬
જુઓ કાઈ જતના જીવડારે, જીવ એકજ જતમઃ
એવાજ છેએ આપણે, હરિતુલ્ય પ્રાણી તમામ. સે. ૭
વિચાર આપ્યો વિશેષછે રે, જેણે માણસ જતતઃ
રહેવું તેની રૂચિ ઉપર, હારે વધતી કરવી ન વાન. સે. ૮
કર્તારને ગમે તે કરેરે, તેમાં રાખે જે રીસ;
શત્રુ તે સર્જનહારનો, હારે એને કાપેછે ઈશ. સે. ૯
પડે ખરીને જેમ પાંદડારે, નવાં આવે નિદાનઃ
તેમઆલોકિતમામછે, હારે એનું કશું અલિમાન. સે. ૧૦
લાખો કરોડો વર્ષ વહી ગયાંરે, ચાલ્યો આવેછે ચાલઃ
બહુ ઉપજ્યાનેબહુખ્યા, હારેએવો ખોટોછેખ્યાલ. સે. ૧૧
ખોટામાંથી ખરૂં ખોળજેરે, જનો કરીને જતનઃ
દક્ષપતરામના દેવનું, હારે ભાવે કરજે લજન. સે. ૧૨

કાહુરા.

એમ શિખામણુ દઈ ગયો. નવરંગી નિજ ધરઃ
વેનતણા દરખાસ્તી પછીથી શી થઈ પેર. ૧
જે વિપ્રોએ વેનને, દીધું મૃત્યુ દાનઃ
વેન અંગનાને વળી, ઉપજ્યાનાં સંતાન. ૨

પદ ૧૩૧ મું—દેશી ૮ મી.

૧વામા અંગનો સુત ઉપજ્યા, તેનું નામ નિપાદ કરાવ્યાઃ
જવળી અર્ચિએ નામે સુતાજ, દક્ષિણાંગનો સુત પૃથુરાજ ૧
ગાદી વારસ કુંવર નિપાદ, મોટી વયનો થયો ત્યાર બાદઃ
તેણે જાણ્યું વેન જતાંત, રાખ્યો વેનનો મનમાં મતાંત. ૨
ધાર્યું આપનું વાળવા વેર, કાઠું વિપ્રો ઉપર ધર્યું ઝેરઃ
વેદ ધર્મમાં જતિ ન રાખે, ભાપા મુખથી ભયંકર ભાષે.

૧ પહોર.

૨ વિનિશ્ચિત્યૌવચ્ચયો, વિપન્નસ્યમહીપતેઃ ॥

મમંથુર્હતરસાતત્રાસોદ્ભાકોનરઃ ॥ ૪૨ ॥

નિષિત્યદ્રૂવનતાત, સનિષાદસ્તતોડમવત્ ॥

૩ ચમંગરેઃ : કુપિતા, વાગ્યજામુનયઃ કિલ ॥

ગતાસોસ્તત્પ્રત્યસ્તે મમંથુર્દક્ષિણંકરં ॥ ૧૯ ॥

અયંતુપ્રથમોરાં પુમાનપ્રથયિતાયશઃ ॥

પૃથ્વીમમહારાજોમવિષ્યાતિપુશ્રવાઃ ॥ ૪ ॥

પ્રજાપતિદેવી ગુણમૂષણમૂષણા ॥

અર્ચિર્નામવરારોહા, પૃથુમેવાવરંધતિ ॥ ૫ ॥

કહે દિલનું જે મારીએ એકજમે પાછળ દિલવાં અનેકઃ
મળે આપણને પુણ્ય એમાં, શેનું પાપ કહો ભાઈ તેમાં. ૪
અલિપંક થયાથકી પેહેલો, વિપ્રે જાણ્યું જે મનનો છે મેલોઃ
પૃથુરાજ મળ્યો વિપ્ર સંગે, અવનીશ થવાને ઉમંગે. ૫
સમજાવ્યા બધા સરદારે, મોટી મેળવી ફાજ હજારેઃ
તાક્યા એકદમ કરવા તગાદો, જાણી વાત નહો રાયજાદો. ૬
પહાડી લોક વિષે જઈ પેદા, બહુ ફાજ જમાવીને ખેદોઃ
પૃથુરાજસાથે જુદા કરવા, આપ્યો ધરણીપતિપાણુંધરવા. ૭
સજી સેના પછી પૃથુરાજે, નીકળ્યો જુદા કરવાને કાજેઃ
બંને તરફથી થઈ ત્યાં ચઢાઈ, લખવા જેવી કાંધી લડાઈ. ૮
જુદામાંહી મહારથી મળીઆ, કાઈથી નવ જાય તે કળીઆઃ
સભ્યાં બખતર પાખર ટોપ, કરે એક ખીજાપર કાપ. ૯
અસ્ત્ર શસ્ત્ર અનેક પ્રકાર, હાથી ઘોડાતણી ઘણી હારઃ
વીર રસનાં વાગે રણતૂર, શુણી શૂરાને ઉપજે શૂર. ૧૦
મહા નાખતના પડે ડંકા, મુછો મરડે વડા વીર વંકાઃ
હરખે અંતરમાં આણીગર્વ, જાણે પામ્યા ઉજાણીનુંપર્વ ૧૧
કધકઅસ્વાર ને કધકપાળા, ધરે પગ ત્યાં તો ધમકે રસાળાઃ
પૃથુરાજે ધર્યું શિર જત્ર, ફાજ ફેલાઈ ગઈ સરવત્ર. ૧૨

પદ ૧૩૨ મું—દેશી ૨૫ મી.

રાગ સીંધુડો.

યુદ્ધનાં પકડીં આયુધ ને ચોક્કા મળ્યા,
દ્વાત્રિય રણક્ષેત્રમાં રાણીજાયાઃ
પુત્ર પ્રમદાતણો પ્યાર મૂકી પડ્યો,
કાંધી લડવાને કુરખાન કાયા. ૧૬.
કધકે તો પરણીને તરત ઉડ્યા હતા,
મીઠળો હાથથી પણ ન છોડ્યાંઃ
કેસરી રંગ રંગિત વાધા કરી,
જુદામાં પ્રીતથી ચિત્ત જોડ્યાં. ૧૭.
પાણું વાળીને કાઠ પુંદ પેપે નહિ,
મારે માર મુખ જોત જોલેઃ
મરણનો ભય તજ ચરણ સામા ધરે,
જીવવું તે ગણે તરણ તોલે. ૧૮.
આણનો બહુજ વરસાદ વરસે તહાં,
શરીર શુરવીરને તીર વાગેઃ
ભાન તનનું નથી ધ્યાન છે યુદ્ધનું,
લોહિયાળાય લડવાજ લાગે. ૧૯.
એક જે હાથ બેદાઈ હેઠા પડે,
એક હાથેજ આયુધ ધારે;

ધન્ય છે ધન્ય છે ધર્મ ક્ષત્રિયનો,
અમર આકાશે એવું ઉચારે. યુ. ૪
કષ્ટક હેઠા પડ્યા તરફડે પૃથ્વી પર,
કષ્ટક ધડ સિંશ જૂઠાં પડેલાં;
કષ્ટકનાં આંત્ર લઈ ગીધ ગગને ચડે,
કષ્ટકનાં ચક્ષુ ઝાંચાં ચડેલાં. યુ. ૫
દેખી દારણુ રણુ કાયરો ડરી મરે,
ઉપજે શૂરને હરખ અંગે;
સાયને જૂઠું થાય છે પારખું.
એમ મનમાં ગણીને ઉમંગે. યુ. ૬
પાશ્ર્વ પગલું ભરી પ્રાણુ જે પરહરે,
નરકમાં જાય થમને નિરાશી;
શત્રુ સન્મુખ રહી શરીરને જે તજે,
તરત તે થાય વૈમાન વાસી. યુ. ૭
હાથો ઘોડા ઘણા ત્યાં પડ્યા તરફડે,
ભડકીને કષ્ટક તો જાય ભાગ્યા;
રથ ઘણા રખડતા ભાગી ભૂકા થયા,
લોહીના ખાડા ભરપૂર લાગ્યા. યુ. ૮
જત્રના ખાંડ થઈ દાંડ જૂઠા પડ્યા,
જત્રપતિ કષ્ટક પડિયાજ છૂટા;
ચામરો કષ્ટક ચુંથાઈ ચુંથા થયા,
કનક જડીના થયા કષ્ટક ફટા. યુ. ૯
અસ્ત્ર ને શસ્ત્રના કષ્ટક કડકા પડ્યા,
કષ્ટક આખાંજ રણમાં રખડતાં;
સિંધુડા રાગ ત્યાં ગાય છે ગાયકા,
સાંભળી શૂરને શૌર્ય ચડતાં. યુ. ૧૦
બંદિજન વંશની બોલે ખિરદાવળી,
શૂર સાચાશ સાચાશ કહીને;
ક્ષત્રીના પુત્રને ખેલ આ ખેલવો,
રણુ વિષે અચળ હિલાજ રહીને. યુ. ૧૧
લાખ લશકર વિષે એકલા જઈ અડે,
તોય હૃદયાર્થી નહિ હામ ધૂટે;
અવતર્યો તેહને મરવું તો અવશ છે,
એમ ગણી લાખગણી કીર્તિ લૂટે. યુ. ૧૨

પદ ૧૩૩ મું—દેશી ૧ લી.

એમ અનેક મુઆ શુરવીરો, નિપાદ અતે નાંડા;
રાજ્ય મળ્યું નહિ તેથી તેનો, અવસર આગ્યો માંડા. ૧

૧ પર્વતમાં જઈ વશિષ્ઠો પોતે, ખારવટાં બહુ કરતો;
લૂટે ચારે ખાતર પાડે, રાત દિવસ રહે ફરતો. ૨
પૃથુ રાજને પછી વિપ્રોએ, કીધા પટાભિષેક;
સૌ રધયતની મરજી રાખી, પૃથુએ કરી વિવેક. ૩
અતિ આગ્રહથી એકે કારજ, કદી ન એણે કીધું;
સ્વેચ્છાથી સંસાર વિષે, થાતું તે થાવા દીધું. ૪
જંગલમાં જન જ્યાં ત્યાં રહેતાં, ભમતાં મનમાં ભાગ્યાં;
નિપાદના ડરથી પૃથુરાજે, પુર ને ગામ વસાગ્યાં. ૫
પૃથુ રાજને લાયક પત્ની, કુળવાળી રૂપાળી;
શોધી પણ સંસાર વિષે ક્યાંઈ, ભૂમિમાં નવ ભાળી. ૬
અર્ચી લાયક વર અવનીમાં, એ પણ ન મળ્યો એવો;
વિપ્રોએ મંગી એમ વિચાર્યું, કરવો ઉપાય કેવો. ૭
અર્ચીને પૃથુ રાજ સાથે, વિપ્રોએ પરણાવી;
તું કલકમી ને તે વિખણુ છે, એમ કહી સમજાવી. ૮
કળિજુગ કરતાં કૃતજુગ ફેરા, કહો ધરમ એ કેવો;
જીલ ન ઉપડે જે ફેરેતાં, સંતાડી મૂક્યા જેવો. ૯
ક્ષિતિપતિએ ખેતર વાવેતર, સર્વ વિધિ સુધરાવ્યાં;
ધેતુ કરી ધરણીને દોહી, અત્ર અધિક ઉપજાવ્યાં. ૧૦
રાજગૌર ને સારસ્વત, મહેશી, તપોધન, વ્યાસ;
ધૃત્યાદિક વિપ્રોમાં રહિયો, પુનર્વિવાહ પ્રકાશ. ૧૧
કષ્ટકે નિયોગનો મત રાખ્યો, પુનર્લેખ નવ કીધું;
સૌસાની સ્વેચ્છા અનુસારે પૃથુએ થાવા દીધું. ૧૨

ભાગ ૧૨ મો.

પદ ૧૩૪ મું—દેશી ૩ જી

નૃપતિ પડ્યા પછી નવરંગીએ, સાધારણ સ્થિતિ રાખીજી
લોક અદેખા દેખી ખમે નહિ, વિભૂતિ વેચી નાંખીજી. ૧
દાર્શીઓ દાસ વિદાય કર્યા અને દૃપતિ ધરમાં દીસેજી;
મન માન્યાં ખાનપાન કરે પણ, જીતનજણાવે અતિશેજી. ૨
અગ્નિદેવ હોમે અહોનિશ વળી, શિવ પૂજા કરે રનેહેજી
શ્રાદ્ધ કરી પૂર્વજ સતોખે, દ્વાલ રાખે દેહેજી. ૩

૧ તસ્યવંશાસ્તુનિષાદા ગિરિકાનનગોચરા:

યેનાહરજ્જાવમાનો, વેનકલમણમુલ્લવણ ॥ ૪૬ ॥

૨ સોમિષિકોમહારાજઃ, સુવાસાસાધ્વલકૃતઃ ॥

પન્ન્યાડન્નિપાડલંકૃતયા, વિરેજેડિતિરેવાપરઃ ॥ ૧૩ ॥

૩ પૃથ્વીર્જોભગવત, કલામુવનપાલિની ॥

દ્યંચલહમ્યાઃસંભતિઃ પુષ્પસ્યાનપાયિની ॥ ૩ ॥

સજ્જનની નિત્ય સોખત રાખે, વેદ ભણે ને ભણાવેછ; ૪
અંતરમાં અતિ લોભ ન રાખે, જરૂરે ન ગર્વ જણાવેછ. ૪
કમળા પણ નિત્ય અભ્યાગતને, આપે અમનું દાનછ;
પતિવતા વ્રત ફાણ પાળશે, સંસારમાં તે સમાનછ. ૫
દિવસ દિવસ પ્રતિ વધતો પરસ્પર, દંપતિ રહેન દેખાડેછ
કાઈ કાઈને કડવાં કથનો કહી, દુબ્યાં નહીં કાઈ દહાડેછ. ૬
એક બીજા પર મોહિત થઈને, અમત દ્રષ્ટિ દેખેછ;
આર આખો એકદી કરી બેસેત્યાં લાખો મન્યાં ધનલેખે. ૭
હાસ્ય વિનાહ કરે હર ધડીએ, કૌતકમાં દિન કાઢેછ;
મનિ પતિ પરિપૂરણ પામ્યાં, આનંદ અંતર ટાઢેછ. ૮
હે પ્રિયા હે પ્રિયા કહીને બોલાવે ને, આલિંગન કરે અગેછ;
કાક કળામાંહી કસર ન રાખે, રાચે પરસ્પર રંગેછ. ૯
વેન છતાં બ્યારે સીમંત આવ્યું, ઉત્તમ ઉત્સવ કીધાછ;
મહી પતિએ ભણુ કીધું મોસાળું માલ અમૂલિક દીધાછ. ૧૦
બધે વરસ પ્રતિ બાળક જનમ્યું, વંશ થયો વિસ્તારછ;
ભાગ્યભક્ષાં કમળાનાં વખાણે, નગરીતણાં નર નારછ. ૧૧
કમળાએ પુત્ર પાંચ પ્રસવિયા ને, પુત્રી પ્રસવી એકછ;
અતિ આનંદે ઉછેરિયાં અને, લાડ લગાવ્યાં અનેકછ. ૧૨

દોહરો.

આળસ બંધ ઉદાસમાં, મરખની ધડી જાય;
ઉદ્ભવ ને આનંદમાં, રહે સુખણુ સદાય. ૧

પદ ૧૩૫ મું—દેશી ૨૪ મી.

જે જે ધડીયો સુખણુની જાય, રૂડી રળીઆમણી;
દિન દિન દિલમાં દેખાય સદાય, વિવાની વધામણી. ૧
હાકું હરખ ભયું ભાળિયેરે, હસતુંજ મોદું હમેશ;
પરગટ આંખ રૂપાળિયે, વરસે અમૃત વૃષ્ટિ વિશેષ. રૂડી. ૨
કડવું કથન કોઈ જો કહેરે, લેશ ન રાખે રીસ;
હસી ટાળીને ખુશી રહેરે, દેખે હરખ ભરી દેશેદીશ. રૂડી. ૨
ભણે ભણાવે ભાવથીરે, ગમતથી ગાય ગાન;
ચિત્ર રચે રૂડા રચાવથીરે, કાંતો કવિતા કહે શુણુ કાન. રૂડી. ૩
કોટિક જન સુખ કારણુ રે, આણીને ઉરમાં ઉમંગ;
ધંધાધરેરહીધારણુ રે, એને અગત્યપણતા અભંગ. રૂડી. ૪
સદશુણુનાં શણુગારથી રે, બણી હણી રહે બેશ;
વસ્ત્ર ધરે સુ વિચારથીરે, હાક્યે દીવાળી હમેશ. રૂડી. ૫
જળમળ ધરે સ્વછ જળમળે રે, ફેરે સુગંધી ફૂલ;
તરિયાતોરણુદીસેટોડસેરે, આગળઆંખણેશોભાઅમુલ્ય. રૂડી. ૬
લેખે લાખેણા દિન લખનારે, વાજીત્ર વાય વિચિત્ર;
શબ્દનશણુઅપશુકનનારે, પંદેપ્રણુણુપોથીપવિત્ર. રૂડી. ૭

જગતપતિ ધૃતિશય જે જડે રે, પોતે મણે પકવાન;
સૌજન સ્નેહસ સ વડેરે, જમે જુગતીયકીજેમજન. રૂડી. ૮
આપે આપે મુખ ઉજળે રે, સ્વપને ગમે નહિ શોક;
સાજનજેમસજનમળેરે, રચે લાયક મંડળી લોક. રૂડી. ૯
સંપત્તી શોભે સંપત્તિ રે, જુગતી જોવા જન જય;
સાકરસરખીસરસ્વતીરે, જણુ એકે વિવેક વેહે આય. રૂડી. ૧૦
કંજુસપણું કદા નવ કરે રે, ફાગટ રાખે ન ફૂલ;
વિચારીનેધનવાવરેરે, તેતો પોતાની આવક તુલ્ય. રૂડી. ૧૧
સાહેબી સતોપતી લહે રે, દિલ દરિયાવ દેખાય;
કવિ દલપત કવિતા કહેરે, સિરપાવમાં પ્રીતિ પમાય. રૂડી. ૧૨

દોહરો.

પાંચે પ્યારા પુત્રને, ભણાવિયા ભલિભાન;
કન્યાશાળાના ગુરુ, વળની બોલ્યા વાત. ૧

પદ ૧૩૬ મું—દેશી ૩૯ મી.

નાંનકડીને મોકલો ને નિશાળે,
વિદ્યાથી થશે બુદ્ધિ વિશાળે. નાંનકડીને. ૧
બાળાપણથી નિશાળે જો બેસે,
પૂરા પંડમાં સદશુણુ પેસે. નાંનકડીને. ૨
બોળી મા મેલે છોકરાં ભમતાં,
લંડ ને રડે રસ્તામાં રમતાં. નાંનકડીને. ૩
કાંતો કંઈકની જઈ કરે આળો,
કાંતો ગાવા શિખે બુંડી ગાળો. નાંનકડીને. ૪
જાય ફેલથી લૂગડાં ફાટી,
મેલાં ઘેલાં ફરે સુથે મારી. નાંનકડીને. ૫
કંઈક ધરમાં રમે તો કદાપી,
તાત માતને મેલે સંતાપી. નાંનકડીને. ૬
મળે નહિ તે ચીજે મોટે માગે,
લઈને રડ પછી રડવાને લાગે. નાંનકડીને. ૭
ખોટા હક નથી દેખી ખમાતા,
તેથી માર મારે તેની માતા. નાંનકડીને. ૮
ભણશે ભણતર જો ભલી ભાતે,
શાણી સારી સાહેલી સંધાતે. નાંનકડીને. ૯
શિખે શુદ્ધ શિખામણુ સારી,
ચોપે ચિતમાં જુઓ વિચારી. નાંનકડીને. ૧૦
દિસે ભણી ગણી હાપણુ વાળી,
સદાચરણથી ચાલે સંભાળી. નાંનકડીને. ૧૧

નિતે કોતી દેશે ચતુરાઈ,	નાનકડીને. ૧૧
હમી નહિ શકે હમતી હગાઈ.	
મણી લક્ષ દેશે સારી ગમના,	નાનકડીને. ૧૨
ભૂત પ્રેતની ભાગશે બ્રમણા.	
ધર્મ કર્મ કરે મન ધારી,	નાનકડીને. ૧૩
સારાં શાસ્ત્ર શિખે સુખકારી.	
સાચું સ્વર્ગનું સાધન શોધ,	નાનકડીને. ૧૪
ખીજ બેહેનપણીને પ્રયોધ.	
જેથી જગતમાં શુભ જશ જામે,	નાનકડીને. ૧૫
પરા પ્રેમથી પ્રભુપદ પામે.	
માત તાતને મન થાય ગમતી,	નાનકડીને. ૧૬
જુડી ભાતે ભમે નહિ ભમતી.	
આચરણ એવાં ઉત્તમ આવે,	નાનકડીને. ૧૭
શાણી થઈને સાસરિયું શોભાવે.	
હેતે હળી મળીને રહે હરખી,	નાનકડીને. ૧૮
શોભે સતી સીતા સુંદરી સરખી.	
તાત માતની કારતીને તાજ,	નાનકડીને. ૧૯
સારા સંસારમાં રાખે સાજ.	
એતો આદરો વચન અમાફ,	નાનકડીને. ૨૦
તે તો અતે છે હેતુ તમાફ.	
સારા શિક્ષક સાને સુધારે,	નાનકડીને. ૨૧
વારે વારે વિવેક વધારે.	
એને આજથી આગતા આપો.	નાનકડીને. ૨૨
સ્થિરતાથી નિશાળમાં સ્થાપો.	
પુત્રી હોય પોતાને જો પ્યારી,	નાનકડીને. ૨૩
સાફ શીખવીને કરો સારી.	
ક્યાં કથન સ્વદેશીને કામે;	નાનકડીને. ૨૪
રૂડી રીતથી દલપતરામે.	

દાહરો.

પુત્રી ભણવા પાઠવી, પછી કમળા સખી સાથ;
નિશાળ નિરખી આવીને, કહે કંથને ગાય. ૧

૫૬ ૧૩૭ મું—દેશી ૪૦ મી.

અમે આજ ગયાંતાં રે, નિરખવા નિશાળે;
તે જુગતી જોતાં રે, તરત ચિંતા ટાળે. ૧
બાળકિયો બેડીરે, ભલી વિધ ભણતી છે;
કાઈ બીજમણિતનાં રે, ગણિત તો ગણતી છે. ૨

કાઈ નિર્મળ નીતિરે, વિવેક વાંચ છે;	૩
પ્રકરણ તો જોમારે, પૂરાં પાંચે છે.	
કાઈ લેખણ લખીનેરે, લખવા બેઠી છે;	૪
કાઈ જાડે વિચારેરે, પૂરી પેઠી છે.	
કાઈ ગરખી ગીતો રે, હરીગુણ ગાતી છે;	૫
કાઈ શિક્ષક પાસેરે, સમજવા જાતી છે.	
કાઈ ચતુરપણાથીરે, ચિતર ચિતરતી છે;	૬
કાઈ તો ભલી ભાતેરે, ભરત શુભ ભરતી છે.	
કાઈ પ્રશ્નો પછેરે, પરસ્પર પ્રીતેથી;	૭
કાઈ કવિતા કરતીરે, રૂડી રસ રીતેથી.	
કાઈ ખગોળ જાણેરે, નજરે નિરખે છે;	૮
સઘળી વિધ સમજેરે, હાઈ હરખે છે.	
કાઈ ખગોળ શિખેરે, ખરેખરી ખાતેથી;	૯
કાઈ નકશો નિરખેરે, નચિંત નિરાંતેથી.	
કાઈ વાતો વાંચેરે, જુગિત બહુ જોમાં છે;	૧૦
કાઈ પાઠ પહેછેરે, તવારિખ તેમાં છે.	
કાઈ કળા કુશળતારે, શિખેછે સજ થઈને;	૧૧
કાઈ પ્રયોગ બનતારે, જુગમે છે ત્યાં જઈને.	
કાઈ તો આંમાંતરે, કે મનથી માપે છે,	૧૨
કાઈ પુરૂં ભણીનેરે, પરીક્ષા આપે છે,	
કાઈ ભણી ગણીનેરે, બીજને ભણાવે છે;	૧૩
કાઈ વાદ કરીનેરે, વિચાર જણાવે છે.	
કાઈ ચંચળ ચતુરારે કે, નાજુક નાની છે;	૧૪
કાઈ તો વિદ્યાનીરે, અધિક અભિમાની છે.	
કાઈ સદગુણ વાંળીરે કે, સમજુ સારી છે;	૧૫
કાઈ પુત્ર બરાબરે, પિતાને પ્યારી છે.	
કાઈ લાયક ગુણનીરે કે, લક્ષણવંતી છે;	૧૬
કાઈના તન ઉપરે, કે વસ્ત્ર વસંતી છે.	
કાઈ સારા ધરનીરે કે, રંગે રૂડી છે;	૧૭
કાઈના કરમાંહીરે, ચળકતી ચુડી છે.	
કાઈ દિલની ડાહીરે, ભલીજ ભણેલી છે;	૧૮
કાઈ લાડકવાઈરે કે, કાઈ અલખેલી છે,	
કાઈ મીઠાબોલીરે, ઉમરમાં મોડી છે;	૧૯
કાઈને વળી કાનેરે, અમુલ્ય અકાદી છે.	
કાઈ દેળ સરીખીરે કે, કામળ વચની છે;	૨૦
કાઈ તો મૃગ સરખીરે કે, નિર્મળ નયની છે.	
કાઈ કેશ સમારીરે કે, વેળો ગુંથી છે;	૨૧
કાઈ તો સમજેછેરે કે, શોભા હુંથી છે.	
દાકરીઆ જાણેરે કે, છે સૌ દેવ તણી;	૨૨
ઉપમા શી આપુરે, ઘટિત એથીજ ઘણી.	

જગદેવ દયારી કે, એવી દીકરીયો;
ધન્ય જનનીરે કે, ઉદરે અવતરીયો. ૨૩
જેના જશ જગમરે, વિવિધ વખણાયાછે;
ગુણ દલપતરામેરે, ગણી ગણી ગાયા છે. ૨૪

દાહરો.

વળતી તે નવરંગીએ, વિચારીને ઉર વાત;
પોતા સરખાં શોધીને, નોંખી બાંધી નાત. ૧

પદ ૧૩૮ મું—દેશી ૧ લી.

પોતાના સરખાંની સાથે, નોંખી બાંધી નાત;
મન માન્યું પૂરું સુખ પામી, કસર નહીં કાઢવાત. ૧
ધમ્મર કાઠનું અડધું ન રાખે, સૌના પૂર કાઢ;
કમળાના સુતને કન્યા મળી, જડતે જડતી જોડ. ૨
પાદર વણકારાનું ધો, સોંધુ લેવાને માટે;
એક એક ગાડવો ઉપાડી, વળિયાં પાળાં વાંટ. ૩
કમળાનો પગ ખાડામાં, ખસતાં આગ્યું અડખડીયું;
પ્રદયો ગાડવોને વૃત સધળું, પથવી ઉપર પડીયું. ૪
ખમા ખમા કહીને ખંખેયું, રજે ભરાયું ચીર;
કહે વાલી તુજને કાંઈ વાગ્યું, પુછે નણુંદનો વીર. ૫
ત્રી દળીયું તો બસા ગઈ, તુજ અંગતણો એ મેલ;
તુજને વાગ્યું નહીં હોય તો, નથી તુકસાન થયેલ. ૬
કહે તો ભાડે ગાડી લાવું, જે ન શકે તું ચાલી;
તુજ કરતાં પૈસા નથી વહાલા, તું પૈસાથી વહાલી. ૭
અરે પ્રિયા જે રણવું ખપવું, વિચરી વાટે ઘાંટે;
તે પોતાની સ્ત્રીને માટે, કે જ્યાંને માટે. ૮
એમ કહી ઉમળકાથી, આલિંગન સ્ત્રીને લીધું;
જાતી સાથ દયાવીને વળી, કપોળ ચુંબન કીધું. ૯
રમરણ થયું બેઠું પ્રદયું હતું, એના એ આ ખાડા;
અરે પ્રણ એવા પણ મારે, હતા દુઃખના દહાડા. ૧૦
ભાઈ મને માગ્યો નવ દેતો, પૈસા ખાવા બોર;
પિયુ પાસે પૈસા માગ્યું ત્યાં, મુજને આપે મહોર. ૧૧
નૃપનો વૈકુંઠ વાસ થજેજે, મુજને ફરી પરણાવી,
કસાઈવાડામાંથી મુજને, કૃપા કરી છોડાવી. ૧૨

પદ ૧૩૯ મું—દેશી ૩ લી.

પુત્ર પછી પરણાવા માંડ્યો, કમળાએ બહુ કાઢેછ;
સુતને શુભ રીતે શણગારી, બેસાર્યો વર ઘોડેછ. ૧

સરસ કસુંબલ સાડી એાદી, મોડ મસ્તકે ધાલીછ;
કરમાં રામણદીવો લઈને, મંગળ ખાતી આલીછ. ૨
વિપ્ર તણી વિધવાઓ બીછ, બળી મુઠ્ઠી ધર્ષાએછ;
અગર્ગી રહ્યો આંગળિયો ચીધો, ફરી નજર કમળાએછ. ૩
કમળા ત્યાં મનમાંહી કહેછે, કખમારો શંખણિયોછ;
દુઃખ વેદી દહાડા કાઢોછો, વળી રહી વાંઝણિયોછ. ૪
મારે તો આજ ધન્ય ધરી, સોનાનાં સરજ ઉગ્યાછ;
પુત્ર હરખથી પરણાવું, પરિપૂર્ણ મનોરથ પૂઆછ. ૫
રોડી તમે રંડયો ગાળો, જણ જણ બાળો જાતીછ;
ભલે મને આંગળિયો ચીધો, લેશ નથી હું લગતીછ. ૬
સુખ માફ દેખી ન શકો તો, ભરો આંખોમાં મીઠુંછ;
આ ઇશ્વરે મુજને સુખ આપ્યું, દુઃખ થોડા દિન દીઠુંછ. ૭
કમળાએ પુત્રો પુત્રીને, પરણાવ્યાં શુભ પેરછ;
વંશતણો વિસ્તાર વધ્યોઅને, થઈરહ્યો લીલાલેહરછ. ૮
સૌથી સરસ સંસાર ભોગવિયો, ધર્મ સાચવિયો શુદ્ધછ;
શિવ શક્તિનું સેવન કીધું, ન કર્યું વેદ વિરુદ્ધછ. ૯
આયુષની અવધી પહોંચ્યા પછી, વાસ કર્યો કેલાસેછ;
શિવ પાસે નવરંગી રહ્યો, કમળા પારવતી પાસેછ. ૧૦
સૌ દેવ સાખાશી આપી, ભલે જનમિયાં બૂમાંછ.
જન્મ ધર્યાનું સાથક કીધું, પ્રીતિ રાખી પ્રભૂમાંછ. ૧૧
જે પદવી રૂપિયો નહિ પામે, કે જોગ કરનારાંછ;
તે પદવી નરનારી પામ્યાં, ભલાં સુભાગ્ય તમારાંછ. ૧૨
કળિજીગમાંહી તમારા જેવો, જે ધરશે શુભ ધર્મછ;
તે પણ આ કેલાસમાં વસશે, કાપી ભૌતિક કર્મછ. ૧૩

દાહરો.

વેનતણી નિંદા થણી, કેકે કરી તે કાળ;
પાછળ પછી વખાણીઓ, જુઓ જગતનો ચાલ. ૧

પદ ૧૪૦ મું—દેશી ૨૮ મી.

જુઓ જુઓ જગતનો ચાલ, અવળો એવો છે;
કહે જીવતો જન જે કાળ, કપરી કેવો છે. ૧
રામ ગયા રૂપિ અશ્રમમાં ત્યાં, મુનિયે કર્યું અપમાનરે;
પાછળથી બહુ પુસ્તક રચીને, શુણ્ણું કીધું ગાન. ૨
રૂપિપત્નીએ રમાપતિને, પૂજ્યા ગણી પવિત્રરે;
રૂપિયે રાપ હૃદયમાં આણ્યો, ચરચું પછી ચરિત્ર. ૩
વેન નૃપતિને વિવિધ પ્રકારે, ધર્મો અધિક ધિક્કારરે;
રાજાને ન કહ્યો ગાળને, વિશ્વ વિષે તે વાર. ૪

પણ પછીથી મનુષ્યે મનુસ્મૃતિમાં, લખ્યું વધારી લાગેરે;
પૂર્વે રાજ વેન થઈ ગયો, રાજર્ષિ ૧ મહારાજ. અ. ૪
કામની વશ કામનીઆ વિધવા, દીકરી દેશ મોઝારે;
કામે ચિતહત થયો કૃપાળુ, વરાવી વિધવાનાર. અ. ૫
એમ મરમમાં મનુષ્યે લખ્યું, સમજે શાણા લોકરે;
આણુ સમજૂ આદાનપણથી, કરે ૨ કુજેતી ફેક. અ. ૬
સાંઠે નરસું પણ ઉલટું, લોક રૂઢીથી લગારે;
સાંભળીને બોળાળન ભડકે, તરત કરે તિરસ્કાર. અ. ૭
ઈર્ષા કરીને લડવા ઉઠે, વળી રાખે બહુ વેરરે;
જીલમ કરે જો બની શકે તો, ઝાઝું રાખે ઝેર. અ. ૮
મળતો રહે જગતમાં તેનું, અયોગ્ય કૃત્ય ઢંકાયરે;
જીએ ન નિષેધ, જંહ બેહેનને, પરણ્યો તે પૃથુરાય અ. ૯
પરમાર્થી પુરોના કઈકે, પળમાં લીધા પ્રાણરે;
આગળ જતાં વિચારઉપજ્યો, વળતીકર્યાં વખાણુ અ. ૧૦
સમજૂએ સમજણમાં લેવા, બાળકના પણ બાલરે;
સાર અસાર વિચાર કરીને તેનો કરવો તોણુ. અ. ૧૧
પથરા સાથ પડેલો ક્યાંઈ પણ, હીરા હોય અમુલ્યરે;
સાધારણ સમજણમાં તેમજ, તત્વ વિચારઅતુલ્ય અ. ૧૨
મેરોબાના મુખ આગળ, શાસ્ત્રીએ કહી કથાયરે;
મેરોબાનિજ મનમાં સમજ્યા, પંડિતનો અભિપ્રાય અ. ૧૩

પદ ૧૪૧ મું—દેશી ૪૧ મી.

સમજી સર્વકથાનો સાર, મેરોબાએ કર્યો વિચાર;
નિરખી સુતાનું ઝાંખુ મુખ, દિલમાં ઉપજ્યું એને દુઃખ. ૧
પછી પોતાના મંદિર માંય, સૌ શાસ્ત્રી બાલાન્યા ત્યાંય;
પૂજ્યો શાસ્ત્રતણો સિદ્ધાંત, સૌની ભાગી મનની બ્રાંત. ૨
સૌશાસ્ત્રીજન બોલ્યા વાણુ, પરણે વિધવા ડશાસ્ત્ર પ્રમાણુ;
પણુ એવી રૂઢી નથી આજ, હિમત હોય તો કરજે કાજ. ૩
ધ્યારી પુત્રીના મુખમાટ, હિમત રાખી માથા સાટ;
છો કહો મુજને સંકટ થાય, પણ પુત્રીની પીડા જાય. ૪
જો હું પંગતબાર રહીશ, તેની ચિતા નહીં કરીશ;
શિવની સેવા કરીશ સદાય, તે છે તરવાનો ઉપાય. ૫

૧ રાજર્ષિ પ્રવર:પુરા ॥ इतिमनुः રાજર્ષિ
એટલે પવિત્ર રાજ. રાવણને, કે કંસને, કે દુર્જેધન
જેવા દુષ્ટને રાજર્ષિ કહેવાય નહિ.

૨ આલેલીઆ વગેરેના પણ એજ રીતે પ્રથમ
વિકાર કર્યા હતા, પણ પાછળથી વખાણ્યા.

૩ અન્યાય ૧ ॥ कृते तु मानवा धर्मा स्वे-
तायां नैतमा स्मृताः ॥ દ્વાપરે શંસ લિખિતાઃ કલૌ
પરશર સ્મૃતાઃ ॥૨૪॥ इति पाराशर स्मृतौ.

વળતી શાસ્ત્રીને કહો વાત, વર શોધી લાવો સાક્ષાત:
વર જો મળે રૂડો વિદ્વાન, કોડે આપું ૧ કન્યાદાન. ૬
શાસ્ત્રી કરવા આલ્યા શોધ, બહુ વિપ્રાને કીધા બોધ;
માતાને કહે બાયાંબાઈ, કરજે સારે ધેર સગાઈ. ૭
ઉત્તમ વર સ્વજ્ઞાતિ ગામ, નારાયણ બીડેછે નામ;
મુનસફ આદિકનો અધિકાર, એને મળેલ વારંવાર. ૮
છે તે હાલ સનંદી વડીલ, તેને વરવાનું મુજ દાલ;
એ વર વરશે તોજવરીશ, નહિતો મહા દુષ્પમાંહીમરીશ. ૯
સ્વામીને કહો સઘળી વાત, તે પણ રહે થયો રળિયાત;
વરને વિનંતિ કરી વિશેષ, દીધો ઉપકારી ઉપદેશ. ૧૦
કાંધી તેણે વાત કબૂલ, પછી ત્યાં વેહેર્યાં ફેફળફલ;
સંવત આગણિસે બાવીશ, માગશર શુદ્ધપાંચમગુર દીશ. ૧૧
વિધિવત લમ કર્યાં ભલોલાત, જુગતે કરી જમાડી નાત;
જમવા ૨ આલ્યા થોડા લોક, બીજા રહ્યા ધરીને શોક. ૧૨
ધન્ય ધન્ય મેરોબા પિતાય, ટાળી પુત્રીની પીડાય;
આદિને નવો ચલાવ્યો ચાલ, રહેશે કાર્તિ ઝાઝા કાળ. ૧૩
એમ વખાણુ ઝાઝા લોક, કઈકે નિંદા કાંધી ફેક;
પુનર્વિવાહોત્તજક નામ, સભા સ્થપાઈ મુખાઈ ગામ. ૧૪

દાહરો.

સુત સભાસદ તેહના, રાવ રૂડા ગોપાળ;
એએને અર્પણુ કર્યું, રચ્યો આગ્યાન રસાળ.

પદ ૧૪૨ મું—દેશી ૨૧ ની.

અર્પણુકાંધીએ આપોથી, તેનુનામશુભામુજમહાથી; અર્પણુ
પુર મુખાઈમાં પુનર્વિવાહોત્તજક સભા ૩ સ્થપાઈ;
સભાસદો સદ્ગુહસ્થને, શાસ્ત્રી પણ થયાસહાઈ. અર્પણુ. ૧
ગુણિજન દ્વિજ ગોપાળરાવજી, લલ્યા ભલી બુદ્ધિ લાવી;
જેણે અમદાવાદ ૪ વિધેએવીજ સભાઉપજતવી. અર્પણુ. ૨
પુનાના ચિતપાવન બ્રાહ્મણુ, રિગવેદી રાજેશ્રી;
શાખાતો શાકલ્ય એને, શાંડિલ્ય ગોત્ર જાજેશ્રી. અર્પણુ ૩

૧ પુનર્લગ્નમાં શાસ્ત્ર પ્રમાણુ કેવી રીતે ક્રિયા
કરવી તથા કન્યાદાન કેણે દેવું, ઈત્યાદિનો ખુલાસો,
“વિધવાવિવાહ” નામનું પુસ્તક અમદાવાદમાં છપાયું
છે તેમાં છે.

૨ રા. ગોપાળરાવ હરિ જમવામાં હતા. તથા
નોર્મલ સ્કુલના બધા સ્કોલરો પણ હતા.

૩ સંવત ૧૬૨૨ માગશર વદ. ૪ સંવત ૧૬૨૨
નવરાતરમાં.

ચિતોપચિત જગતમાં ચહેવા, કરનવીશ કહેવાયા;
આછરાવ પેશવા પાસે, કાસિં અધિક કમાયા. અર્પણ. ૪
એના અનુજ હતા હરિભાઈ, આપુ ગોખલા પાસે;
દશ હજારની જગીર પામ્યા, પોતાનેજ પ્રમાસે. અર્પણ. ૫
સુત તેના ગોપાળરાવજી, જન્મ દિવસ કહું જોનો;
અદારસે ત્રેવિશ ઈસ્વીદાન, કેજીઆરી તે તેનો. અર્પણ. ૬
અદારમાં તારીખ ને વાસર, મંગળ મંગળ કારી;
કુળદીપક કંકણસાગર, ઉપજ્યોજગમાં અવતારી. અર્પણ. ૭
વેદાધ્યયન વિવેક કીધું, સંસ્કૃતનો લઈ સાર;
દ્વિજ અભ્યાસ કરી, મેળવ્યું માન અપાર. અર્પણ. ૮
વાશ વર્ષની વયથી જોળે, કરી નોકરી સરકારી;
ચઢતી ચઢતી પાયરીયે, પછી પામ્યા પદવી ભારી. અર્પણ. ૯
સ્માલકાજ કોરટમાં આજે. અમદાવાદ મોઝાર;
જેછે સાહિબજીજીજીવો, પ્રતિમાસહસ્ર પગાર. અ. ૧૦
આ પુસ્તકથી એ સાહેબનું મનરંજન કરી લીધું
અધિક મદદ એણે આપી કવિનું મનરંજન કીધું. અ. ૧૧
ન્યાં સુધી આ પુસ્તક જગમાં રહેશે હામોદામ;
ત્યાં સુધી આ ઉદાર નરનું અવિચળરહેશે નામ. અર્પણ. ૧૨

દાહરો.

આ આખ્યાન શુભાત્મું, શ્રુતિદ્વિગ કહું સમર્થ;
શ્રાતાજન સુણજે સહુ, વાત ન ગણશે વ્યર્થ. ૧

પદ ૧૪૩ મું—દેશી ૧ લી.

પૃથુરાજના પૂર્વજ રાજા, વેનતણું આખ્યાન;
જે સાંભળશે તો તેને ફળ સો ગંગાજળ સ્નાન. ૧
પુત્ર વધે પરિવાર વધે વર્ણી, વધે રિદ્ધ ને સિદ્ધ
આયુષ લાંબી ઈશ્વર આપે, વળી આપે નવનીધ. ૨
આ ઉત્તમ સુખકારી કથાનો, મહિમા કહ્યો નવ જય;
કોટિક આઠાણુ ભોજનનું ફળ, આ સાંભળતાં થાય. ૩
નંદતણો વસુદેવતણિકે, દશરથનો મહિમાય;
વેનતણો મહિમા એવો, જેના સુત વૈકુંઠરાય. ૪
મોટા જન મોટાને કુવચન, કહેવા સમર્થ થાય;
વાધે વાધ લડે ને વચમાં, છોટા છુંદઈ જાય. ૫
કળિભુગમાં જે વેનતણી, કરશે નિંદા કોઈ પ્રાણી;
પાપે તેની જીભ ભરાશે, જમડા જાશે તાણી. ૬
વિધવા ધર્મ વરણુઆછે માંહી, શ્રુતિ સંમતિ સમાન;
વિધવાએ તો અવશ્ય કરીને, આ શુભવું આખ્યાન. ૭

આખાહરણ કુંવારી શુભશે, રાસલીલા પરણેલી.
વિધવાઓતો વેનતાણું, આખ્યાન શુભો મન મેલી. ૮
ચૈત્ર આખાહરણ શુભે, ને માધે વેનચરિત્ર;
માધવટો ન્હાયાસમે પ્રાણી પળમાં થાય પવિત્ર. ૯
અડસદ તીરથ ન્હાયાનું ફળ, પરિપૂરણ તે પામે;
કોટી જન્મનાં પાપ ટળે, તન તાપ વેદના વામે. ૧૦
રોગ દોષને ક્ષેશ ટળે, નવ આવે તરિયો તાવ;
ડાકણ શાકણ ભૂત નડે નહીં, નડે નહિ ગ્રહ લાવ. ૧૧
સ્નેહ સહિત જન જે સાંભળશે, ઉત્તમ આ ઈતિહાસ;
સુખદેશે સંસાર વિષે વિળી, વસશે વૈકુંઠ વાસ. ૧૨
જે આ પુસ્તક અપોતર સત, દ્યાર્થી દેશે દાન;
તો તેને ફળ દાન કર્યાનું, સુવર્ણ મેરૂ સમાન. ૧૩
પ્રતિમાસે પૂનમને દિવસે, શુભશે સ્નેહ સહિત;
એના ઉપર અખડ રહેશે, પરમેશ્વરની પ્રીત. ૧૪
વેદ પુરાણુ અને ઉપનિષદ, ખટ શાસ્ત્રનો સાર;
વેન તણું આખ્યાન વખાણું, યથામતિ અનુસાર. ૧૫
ગંગા જમના સરસ્વતી ને સાત્રમતીને રેવા;
આ શુભશે તેને થઈ ચૂકી, સા તીરથની સેવા. ૧૬
કથા પવિત્ર સમાપ્તિ કરતાં, કહે કવિજન કરજેડ;
શ્રાતાજન સો સ્નેહ બોલો, જયજય શ્રી રણુછોડ. ૧૭

પદ ૧૪૪ મું—દેશી ૪૨ મી.

આરતી.

જય જય જગદતી, જયજય જગદતી;
ભગવત તું ભવભર્તા, હરકત સંહર્તા. જયદેવ. જયદેવ ટેક.
પૂરણ પરમ પરાકર્મી પ્રભુ વિભુ પરમાત્મા;
સકળ કળાધર શ્રીમત, ધીમત ધર્માત્મા. જય દેવ. ૧
તું સચરાચર સ્વામી, બળવંત બહુ નામી;
વિમળ મંડળ વિશ્રામી, ધન્ય અચળ ધામી. જય દેવ. ૨
તત્વ સકળ શુભ તારા, સર્વથકી સારા;
અંતરંગમી અમારા, પ્રાણુથકી પ્યારા. જય દેવ. ૩
કંકણાકર સુખ કારી, ધર્મ બીરદ ધારી;
તેં ભવપાર ઉતારી, અગણિત નર નારી. જય દેવ. ૪
જય જય જનમન રંજન, ભંજન ભવ ભાતિ;
પૂરણ પુણ્ય પામું, પ્રભુ તુજ પદ પ્રીતિ. જય દેવ. ૫
જય કોટિક જગ કારણ, ધારણ તું ધરણી;
તું સંકટ જય તારણ, કહું શી રી કરણી જય દેવ. ૬
તુજ મહિમા બહુ મોટો, શુભ તારી શક્તિ;
સુરનર મુનિવર માગે, ભલી તારી ભક્તિ. જય દેવ. ૭

તું અદ્યુત ઉપકારી, અકળ કળા તારી;
 સકળ ભજે સંસારી, ધ્યાન રહે ધારી. જ્ય દેવ. ૮
 તુંજ પરમ પિતૃ માતા, તું ભગની બ્રાતા;
 વિશ્વેશ્વર વરદાતા, રમરણે સુખ શાતા. જ્ય દેવ. ૯
 રહું તારા ગુણ રટવા, મહા સંકટ મટવા;
 ધણાં કુકર્મોં ઘટવા, વિપત અધી વટવા. જ્ય દેવ ૧૦
 હે હરિ હરકત હરજે, કરુણા ધણી કરજે;
 અભય કરણુ આદરજે, હિર અરણુ ધરજે. જ્ય દેવ. ૧૧
 તું ચૂરણુ ચિત ચિંતા, ભૂધર ભગવંતા;
 સર્વ સ્થળ વિઘ્નસંતા, ગંભીર ગુણવંતા. જ્ય દેવ. ૧૨
 કરવા અવિચળ દામે, હરિ કરુણા દામે;
 આરતી ઉત્તમ આમે, રચી દલપતરામે. જ્ય દેવ. ૧૩

૧ સંવત ૧૮૨૪ માં વેનચરિત્ર રચ્યું.

પુનર્વિવાહ વિષે એક મિત્રે પૂછેલા
 પ્રશ્નના ઉત્તર.

દાહરા.

બાળ રંડ સ્ત્રી પુરુષને, બાળે બ્યારે કામ;
 સુનીતિતું જળ સીંચીને, વિવેકી લે વિશ્રામ. ૧
 હોય નાતનો ખપ અને, પુનર્લગ્ન નહિ ચાલ;
 તે કાંતો રતિ સુખ તજે, કે સ્માર્તિને હાલ. ૨
 પેખીને સુખ પારકું, સમજૂ ન કરે શોક;
 કદી વાહન ચોરે નહિ, થાકેલા શુચિ લોક. ૩
 કામાગ્નિ કબજે કરે, ઉત્તમ જન તો એજ;
 પ્રાપ્ત થાય ને નીતિયે, ભોગ ભોગવે તેજ. ૪
 સમજાવે બે પ્રહાને, ઉપદેશક જન આમ;
 તેજ સમાધાને રહે, દુનિયા દલપતરામ. ૫

વેનચાંત્ર પ્રકરણ સમાપ્ત.

પ્રકરણ ૭ મું.

નામાંકિત જનોવિષે.

મુંબાઈના પારસીઓની ગરબી.

સન ૧૮૫૭ માં સ્ત્રી બોધ ચોપાનીયાને વાસ્તે રચેલી.
 “એ અરદેશર તારોને ડોકરે સૂરત શહેરમાં.” એ રાગ.
 સુણુ સાહેલી, પૂરણુ જશ પામ્યા મુંબાઈના પારસી;
 ગાઈ એ ગરબી, મુખના ગુણજેમજણાવીઆપેઆરશી. ૧
 બહુ સુંદર મુંબાઈ બંદર છે, વિખ્યાત જગતની અંદર છે;
 માંહી પારસીનાં બહુ મંદિર છે, સુણુ સાહેલી. ૨
 તે પશ્ચિમ હિંદુસ્તાનતણું, છે શોભીતું સંસ્થાન ધણું;
 વેપારવિષેજેનું મુખ્યપણું, સુણુ સાહેલી પૂરણુ જશ પામ્યા. ૩
 ઈનસાફ જીવો ન્યાં સારો છે, વિદ્યાનો અધિક વધારો છે;
 ન્યાં સરવપ્રકારસુધારો છે, સુણુ સાહેલી પૂરણુ જશ પામ્યા. ૪
 ન્યાં લોક વસે સર્વે સુખિયા, દુઃખ દૂર તજે દરદી દુખિયા;
 કહું માનવિત્યાંજે મુખિયા, સુણુ સાહેલી પૂરણુ જશ પામ્યા. ૫

૩૨

પારસીઓ પ્રથમ ગણાયા છે, હિંદુ ને તુરક લખાયા છે;
 વળી ખ્રીસ્તિયુખવસાયા છે, સુણુ સાહેલી પૂરણુ જશ પામ્યા. ૫
 ઝાઝા જન જુદી જાતોના, વળી નાની મોટી નાતોના;
 ધંધાધારીલલીલાતોના, સુણુ સાહેલી પૂરણુ જશ પામ્યા. ૬
 નામાંકિત પારસીઓ તેમાં, છે સદગુણોને સમરથ જેમાં;
 કશીએક નહિ ખામીએમાં, સુણુ સાહેલી પૂરણુ જશ પામ્યા. ૭
 જે મુંબાઈ શોભા પામે છે, વિખ્યાત થઈ બહુ હામે છે;
 તે પારસીઓને નામે છે, સુણુ સાહેલી પૂરણુ જશ પામ્યા. ૮
 વેપાર વધ્યા દેશે દેશે, સહુ ચીજો આવે સદેશે;
 તે પારસીઓને પરવેશે, સુણુ સાહેલી પૂરણુ જશ પામ્યા. ૯
 વિદ્યા ને હુનર વધેલા છે, વળી જે રસ્તા સુધરેલા છે;
 પારસીઓ તેમાં પહેલા છે, સુણુ સાહેલી. ૧૦
 વળી ધરમ ધુરંધર ધીરા છે, સરવે વાતે શૂર વીરા છે;
 એતો હેમ જડેલા હીરા છે, સુણુ સાહેલી. ૧૧

મુરખને જ્ઞાની કરવામાં, દરદીનાં દરદો હરવામાં;
ઉદારપણું ઉર ધરવામાં, સુણુ સાહેલી. ૧૨
સહુ નાત્યોના હિતકારીછે, સમજણુ જેની બહુ સારીછે;
પારસીયો પરઉપકારીછે, સુણુ સાહેલી. ૧૩
બહુ કુવા તળાવો કાઢાછે, રસ્તા પુલ બાંધી દાઢાછે;
રચી ધરમશળા જશ લીધાછે, સુણુ સાહેલી. ૧૪
વધતી કાંધી વિદ્યાશળા, વળી દવા મળે દરદોવાળા;
એવા પારસીયો ધરમાળા, સુણુ સાહેલી. ૧૫
છે આગેવાન સખાવતમાં, વિખ્યાતી ચીન વિલાયતમાં;
સધળે શુભકામ સહાયતમાં, સુણુ સાહેલી. ૧૬
એ કોઈએ કહ્યો દેખાડેછે, આ કારજ લાલ પમાડેછે;
તો પારસી પ્રથમ ઉપાડેછે, સુણુ સાહેલી. ૧૭
એ કાંઈ જૂની કુળરીતિછે, પણ એમાં હાય અનીતિછે;
તે તરત તજે તજી પ્રીતિછે, સુણુ સાહેલી. ૧૮
મુધરાઈ કરવામાં તે સારા, ધરી ધીરજ બાંધે શુભધારા;
મહાભારત કામો કરનારા, સુણુ સાહેલી. ૧૯
એણે કાઠો બખિલતા બહારીછે, ઉરમાંહિ ઉદારતા ધારીછે;
તેની હીમતની બલિહારીછે, સુણુ સાહેલી. ૨૦
બહુ લોક મુધરવા બેઠાછે, મુધરાઈના છાંટા પેઠાછે;
એ પારસીઓના એઠાછે, સુણુ સાહેલી. ૨૧
નારી જનનાં અજ્ઞાન નકી, નહિ રહેવાનાં બહુ વર્ષ ટકી;
તે પારસીઓના પુણ્ય થકી, સુણુ સાહેલી. ૨૨
અબળા દિલની બેડી તૂટી, બહુ મૂર્ખ રહ્યા માથાં ફૂટી;
મુધરાઈની કિરણો થઈ ફૂટી, સુણુ સાહેલી. ૨૩
એ ચાલ થશે દેશેદેશે, નાનાં મોટાં સુખ સૌ લેશે;
તે અંતરથી આશિષ દેશે, સુણુ સાહેલી. ૨૪
નારીનાં દિલ જલકાટ થયાં, બહુ વેહેમ અને અજ્ઞાન ગયાં;
રવિ દેખી કમળ ન્યમ શોભી રહ્યાં, સુણુ સાહેલી. ૨૫
એ કામ પ્રભુને પ્યાડેછે, સૌજનના હકમાં સાંડે છે;
નારીને સુખ દેનાડેછે, સુણુ સાહેલી. ૨૬
આગરબીસાંભળી લઈ એજ, સુણુ ખૂબ ખુશી ખુશી થઈ એજ;
દિલમાંથી આશિષ દઈ એજ, સુણુ સાહેલી
પૂરણુ જશ પામ્યા મુંબઈના પારસી. ૨૭

ગરબી.

“મા પાવા તે ગઢથી ઉતર્યા, મહાકાલીરે” એ રાગ.
જન ભલા એ ભૂતળ માંય, ધન્ય જનમ ધરિયા;
જે જીલમી જનો જણાય, એ શિદ અવતરિયા. ૧
જેણે કાંધાં રૂપાં કામ, ધન્ય જનમ ધરિયા;
ન રહ્યું જે નિશ્ચળ નામ, એ શિદ અવતરિયા. ૨

જેણે સેવ્યાં મા ને બાપ, ધન્ય જનમ ધરિયા;
જેણે સૌના લીધા શાપ, એ શિદ અવતરિયા. ૩
જેણે પાળ્યાં માણસ પાંચ, ધન્ય જનમ ધરિયા;
જેણે લોભે લીધી લાંચ, એ શિદ અવતરિયા. ૪
જેણે ધરી ધર્મની રીત, ધન્ય જનમ ધરિયા;
જેની પાપ ઉપર બહુ પ્રીત, એ શિદ અવતરિયા. ૫
જેણે સૌને કાંધાં સુખ, ધન્ય જનમ ધરિયા;
દુનિયાને દીધાં દુઃખ, એ શિદ અવતરિયા. ૬
જેણે દીધાં સદૈવ સુબોધ, ધન્ય જનમ ધરિયા;
જેણે ક્યો ગબરીપર ક્રોધ, એ શિદ અવતરિયા. ૭
જેનાં વિધ વિધ થાય વખાણુ, ધન્ય જનમ ધરિયા;
જેણે પરના લીધા પ્રાણુ, એ શિદ અવતરિયા. ૮
જેણે દયાથી દીધાં દાન, ધન્ય જનમ ધરિયા,
જે નિરલજને નાદાન, એ શિદ અવતરિયા. ૯
જે પ્રગતણા પ્રતિપાળ, ધન્ય જનમ ધરિયા;
જે ચોર થયા ચંડાળ, એ શિદ અવતરિયા. ૧૦
સતવાદી શાણુ શેઠ, ધન્ય જનમ ધરિયા;
જેણે પાપે ભરિયાં પેટ, એ શિદ અવતરિયા. ૧૧
જેની તન મન સારી ટેવ, ધન્ય જનમ ધરિયા;
ન ભળ્યા દલપતનો દેવ, એ શિદ અવતરિયા. ૧૨

સર જમસેદજીનો રાસડો.

“બેડો બાઈ બડતો તારેરે આખે આઈ પાર ઉતારો.”
એ રાગનો.

અરે કાણુ આદમી એવોરે, જડ જમસેદજી જેવો. ટેક.
કાયા ધરી પરમારથ કાજે, કાંધાં કરોડો કામ;
દેવ બરાબર આ દુનિયામાં, નિશ્ચળ રાખ્યું નામ. અરે. ૧
મુંબઈમંદર મંદિરનો એતો, મોટો ભાગ્યો મોલ;
ભર દરિયે કુવા થંભ ભાગ્યો, હવે થાશે શાથી થોભ. અ. ૨
ધોર ધણો થયો વાટે ને વાટે, હાટે પડી હડતાળ;
હીમત હારીને હાથ પોકારે, કાણુ પૂઠાં કાણુ બાળ. અ. ૩
સાંભળી શોક સંતાપ ધરે જન, ભારે ભવન ભવન;
નાવવાળે શદ બેઠા નાંખ્યા, પ્રસથનો જાણી પવન. અ. ૪
કોરટના કોરભારીએ કાંધાં, કોરટનાં બંધ કાજ;
ચાર પગાં પણુ ચારો ન આખે તો, નર કેમ ખાય અનાજ. અ. ૫
એવે સમે જન સર્વને આવી, આંખે આંસૂની ધાર;
અહો પ્રભુ તેં આ શું કીધું, એમ કરે ઉચ્ચાર. અ. ૬
જેતાં જણાયો સૂરજ કાંચે, ભાસી ભૂમિ ભયંકાર;
લોક પડ્યા સહુ શોકમાં ભાજે, સુનો દિસે સંસાર. અ. ૭

દવાખાનામાં દરદથી દુર્ગમ્ય, લોક રૂવે લાચાર;
 નિશાળ માંહી નિશાળીયા રૂવે, યાદ કરી ઉપકાર. અ. ૮
 પાંજરા પોળના પ્રાણી પોકારે, એનો ગયો આધાર;
 સાહેબ લોકનો ગયો સનેહી, ડહાપણનો દેનાર. અરે. ૯
 કોણુ ફીકર હવે લોકની કરશે, હરશે હરકત ત્રાસ;
 અંતરનો અભિલાખ બચરશે, પરજા કેની પાસ. અ. ૧૦
 હિંદુસ્તાનનો હતો હિમાચલી પામરનો પ્રતિપાળ;
 નેક શાણી સરકારનો સુખો, ડાપણદાર દયાળ. અ. ૧૧
 માનવી માતર જેજે જગતમાં, જૂદી જૂદી બધી જાત;
 સાંભળતાં શોક સાગરમાં પડી, વારેવારે કહે વાત. અ. ૧૨
 ખાલી દિસે રતનાગર ખેતર, ઉજડ જેમ આ વાર;
 ખરેખરો ખેડુ હતો તે ખોયો, ખરી ખાંતે ખેડનાર. અ. ૧૩
 સંવત આગણિસે પંદરાનો, ચાલતાં ચૈતર માસ;
 ક્યાંથી અભાગણી આરશ આવી, તે ઉપજાવ્યો ત્રાસ. અ. ૧૪
 વિજળિયે જઈ વાત પોહોચાડી, ઠેકાને હામો હામ;
 સાંભળતાં થયાં સર્વ ઉદાસી, કાંઈ કરે નહીં કામ. અ. ૧૫
 પોણોસો વરસ ઉપર નવ પુરા, માંડીને ગણિયે માસ;
 ભૂતળ આયુષ્ય એટલું મોગવી, વળતી લોંબા સ્વર્ગવાસ. અ. ૧૬
 ધર્મધુરંધર ધીરજ ધારી, પામ્યો પ્રભૂનો પંથ;
 જન્મ કથા કવિતાથી જેના, ગુરૂવા બનશે ગ્રંથ. અ. ૧૭
 નારી નરો જેના નામને રોશે, પુરો સંભારીને પાડ;
 જેને છાંયે જમસેદ ગયા હશે, ઝાઝાં રોશે ઝાડ. અ. ૧૮
 ચાહન ચીન વિલાયતમાં જેણે, મેળવ્યું મોટું માન;
 વિધવિધના ઉપકાર વખાણે, આખો દેશ ધરિન. અરે. ૧૯
 નાઈટનું ઉપનામ અપાયું, ખીજું એ આરોનેટ;
 જનનો હેતુ મહારાણીયે જાણીને, લાવે ક્યોં ચાંદમેટ. અ. ૨૦
 ખેશ તળાવ કુવા પુલ બાંધ્યા, પ્રાણીની હરવા પાસ;
 ધોંગી રચાવી ધર્મશાળાઓ, કાંઈ ન રાખી કચાસ. અ. ૨૧
 સૂરત ને નવસારી પુનાના, સજ્જનો પૂરે સાખ;
 રૂપેયા પરઉપકારમાં આપ્યા, લેખે ત્રેવીસલાખ. અ. ૨૨
 મહાજનનો એતો મોવડી હતો, દેશ કિલ્લાનું કમાડ;
 કદપતર કળિકાળમાં કહિયે, લોક લડાવણ લાડ. અ. ૨૩
 મુંબઈ ઇલાકાનાં નસીબ મોટાં, હતી ન કશીયે હાણ;
 દેવના ધરને બળવે દગે લીધા, પ્રજાનો જીવન પ્રાણ. અ. ૨૪
 થયો નથી ને થનાર નથી નર, જગમાં જેની જોડ;
 સ્વારથને પરમારથનાં જેણે, કીધાં કામ કરોડ. અરે. ૨૫

૧ સને ૧૮૫૭ ના બળવાથી સારા નસીબે મુંબઈ ઇલાકામાં કાંઈ નુકસાન થયું નહોતું.

પારસિયો નીજ પરમ પુરૂષનાં, નામ લેશે જે કામ;
 સ્નેહસહીત સદાય સંભારશે, નિર્મળ જેનું નામ. અ. ૨૬
 એ મહાપુરૂષને મળવાની મોટી હેડામાં રહી ગઈ હામ;
 ગણી ગણી ગુણ ગ્રંથમાં ગુંથીને, રાખત દલપતરામ. અ. ૨૭

ધનજી કામાની ગરબી.

“સાંસાંસાંરે સૂરત શહેર, મુંબઈ અલખેલી” — એ રાગ.
 ધન્ય ધન્ય જે કીધાં કામ, ધનજી કામાએ,
 લાખો ટંકાયા લોક જેના જામાએ. ધન્ય ધન્ય. ટેક.
 જેમ પ્રજાને પ્રેમે પોતે, પ્રભુ આપે અન્ન પાનરે;
 પણ ન કહેજે હું આપુંધું, દીધાં એમજ દાન. ધ. ૧
 દરિદ્રતાથી દુઃખિયા દીધા, જે લાગળા લોકરે,
 ખરચી છાતી દેઈને ખાવા, સરવ સમાવ્યા શોક. ધન્ય. ૨
 નિત્ય નિત્ય તેડ્યા નાતીલાને, ઘણાં માન દઈ ઘેરે;
 પરનાતીલાને પણ પોતે, પાળ્યા રૂડી પેર. ધનજી. ૩
 સુધારવા સઘળા દેશીને, હાઈઠે ધારી હામરે;
 ખરચ્યાં નાણાં ખૂબ ખરાં વર્ણો, ન કર્યું જાહેરનામ. ધ. ૪
 ખરચે છે શ્રીમંત ખરા તે, મેળવવાને માનરે;
 પણ પ્રભુ પ્રીતે રૂડી રીતે, ખરચ્યું ધારી ધ્યાન. ધ. ૫
 ગુણીજન પાસે ગ્રંથ રચાવ્યા, આપ્યાં ગુપત ઇનામરે;
 જેથી જનના જોમ વિનાસે, સમજે તત્વ તમામ. ધ. ૬
 ધન્ય ધન્ય તેનાં માત પિતાને, ધન્ય એના અવતારરે;
 જેના કુળમાં જનમ ધરીને, કોડ ક્યાં ઉપકાર. ધનજી. ૭
 જનમ્યો તારીખ નવ જુન માસે, અદારસે અગિયારેરે;
 શરીર તજ્યું સન આગણસાંઠે, તેવી સમી જુનત્યારે. ધ. ૮
 સુંદરી જનને સુધારવાને, ભણાવવા ભલી ભાતરે;
 ખાંતે નાણાં ખૂબ ખરચવા રાખી રૂચિ દિનરાત. ધનજી. ૯
 સને અદારે છત્રીસામાં, હિમત ધરી હજારરે;
 ચતુરપણથી ચીન ચીને, વિવિધ ક્યાં વેપાર. ધ. ૧૦
 દાન ઘણાં પરમારથ કીધાં, પ્રભુપર ધારી પ્રીતરે;
 સ્નેહ સહિત જન સૌ સંભારે, રાખી એવી રીત. ધ. ૧૧
 જુગજુગમાં અવિચળ જશ રહેજે, નિશ્ચળ રહેજે નામરે;
 અંતરમાંથી આશિષ આપે, દિન દિન દલપતરામ. ધ. ૧૨

ગરબો—મુંબઈના દરજનો.

“જાણ્યું જાણ્યું હેત તમારું જાહવા જે.” — એ રાગ.
 દરજની અરજ ધમિરજ સાંભળે જે.
 તે ન શુભે તે ચાલે તૂટે તૂટે જે.

મુખેમાં આગળ એવી વેળા હતી ને;
પણ તે સામા ઠિંચા માઈના પૂત ને. દરજી. ૧
સાહેબ મીસન ધરે જતો સૌ શીવવા ને,
મનુષ્ય ગરિય નામે વીઠુઆમદાર ને,
એક સમે સાહેબે પગાર ન આપીઆ ને;
ચડી ગયા ત્યાંતો મહિના ત્રણ ચાર ને. દરજી. ૨
માગે ધન તો સાહેબ ઊંઠે મારવા ને;
એનો નહિ સુજે એકે ઉપાય ને;
ઘેર કરે ધરવાળી પણ ટટો ધણો ને;
ખુરદા વિના વટાવીને શું ખાય ને. દરજી. ૩
કોષ કરીને કેહેવા લાગી કામની ને;
એ તારી નોકરીમાં ઉઠી આગળે;
સાહેબને ઘેર છોડ જવાનું શીવવા ને;
માંડીને ફરિયાદી નાણું માગળે. દરજી. ૪
કર ભેડી દરજીએ જે જાહેર કર્યું ને;
વંદન કરી કહું છું નથી કરતો વાદ ને;
હવે નહિ આવું હું સાહેબ શીવવા ને;
ફરી કહું છું જે હું માંડીશ ફરીવાદ ને. દરજી. ૫
મિસને બેનસને^૧ ચીઠી લખી મોકલી ને;
કીધા તેણે એક દિવસનિશ કેદ ને;
કેહેવત છે તસકર ડડે શાહુકારને ને;
ભાળી લ્યો ભાઈ એવો આતો ભેદ ને. દરજી. ૬
મિસને મોટા માણસેટ તરફ લખ્યું ને;
કહું તે નામે કારશીલડ કેહેવાય ને;
એણે પણ ધનસાફ વિના એવું કહ્યું ને;
જરૂર દરજી બંદીખાને જાય ને. દરજી. ૭
સખત મજૂરી સાથે જૈને જેલેમાં ને;
વેઠ્યું દુખ વસીને વાસા એકવીશ ને;
છેલી વારે બ્યારે ત્યાંથી છૂટીઆ ને;
રાંક ખરો પણ રહી રહેમાં રીશ ને. દરજી. ૮
જણુ જણુ આગળ વાત કરે બ્યાં જાય ત્યાંને;
રૂકું છે મહારાણીજીનું રાજ ને;
પણુ ઉનમત જેવા છે જે જે ઉપરી ને;
એ આવો અન્યાય કરે છે આજ ને. દરજી. ૯
સારા જનને પણ સંકટ આ શહેરમાં ને;
હરકત વેઠે લોક હજારો હાલ ને;
માટે મેહેનત કોઈ કરે પરમારથી ને;
ચોપેથી તે તૂટે નરસી ચાલ ને. દરજી ૧૦

૧ સાહેબનું નામ. તે વખતે એ મુબાઈની પોલીસનો સુપરીન્ટેન્ડેન્ટ હતો.

વાત ગુણી સરવે જન જાયે વેગળા ને;
ઘોને દર કાણુ ધાલે હેતે હાથ ને;
શામાટે છંછેડે સૂતા સિંહને ને;
શત્રુતા કાણુ બાંધે સાહેબ સાથ ને. દરજી. ૧૧
આસોશીયેશનવાળા અગળા રહ્યા ને;
કાંઈએ પણ એ વાત ધરી નહી કાન ને;
એ તો થાક્યો સૌની આગળ આથડી ને;
વળતી એવું કાંઈ બોલ્યો ગુણવાન ને. દરજી. ૧૨
પૈસાવાળાને પડખે પૂરા મળે ને;
કાતર ગજવાળા તું હીણુકમાઉ ને;
દયા કરીને છેદે દુઃખડાં દીનનાં ને;
ભાસે છે એવો તો ડાકતર ભાઉ ને. દરજી. ૧૩
ધર્મ દવાખાનાં જેણે ધીંગાં રચ્યાં ને;
પુરણ રાખી પરમારથમાં પ્રીતને;
આપેછે આસડ ગાઠિથી આપની ને;
નિરધન જનને ઘેર જઈને નિત્ય ને. દરજી. ૧૪
દરજી જન આવે દેશાવર દૂરથી ને;
રહે નહીં રગમાં તેને મહા રોગ ને;
તનની ને મનની જેથી પીડા ટળે ને;
એવો છે જેનો અદેકા ઉદોગ ને. દરજી. ૧૫
આ અવસર પરદુખલંજન તો એજ છે ને;
કદ સહે પોતે પરસંકટ કાજ ને;
સ્વદેશીનું દુખ ભેદ સાંખી શકતો નથી ને;
જે છે જગમાં પરમકૃપાનું જહાજ ને. દરજી. ૧૬
સાંભળીને શુભ જશ દરજી દોડ્યો ગયો ને;
પ્રેમ સહિત તે પરદુખલંજન પાસ ને;
વિધવિધનાં વિતકની વરણવી વારતા ને;
રૂદન કર્યું વળી નાખીને નિશ્વાસ ને. દરજી. ૧૭
રે પ્રભુ હું મારા દુખને રોતો નથી ને;
પણુ આ પેરે સર્વ પ્રજા પીડાય ને;
ભોગ પટે જેને માથે તે ભોગવે ને;
એ દુખથી અંતર માંડે અકળાય ને. દરજી. ૧૮
ચાહન ધાળે દહાડે ચોરી થાય છે ને;
એવું છે પોલીસનું પણ અધિર ને;
ચોર અને ચોકીવાળા છે ભાગીઆ ને;
પ્રજા ધણી પીડા પામે એ પેર ને. દરજી. ૧૯
બહુ જીલમ ચાલે છે તાલમખાજનો ને;
લૂટે ઝૂટે ને વળી મારે માર ને;
સાહેબી જીડી પુરે સરકારમાં ને;
જાહેર લોકો રમે ધણા જુગારને. દરજી. ૨૦

ફરિયાદી કરીને પણ કાઢ ફાવે નહીં જો;
 જે સાચો જન તે પણ માર્યો જાય જો;
 અધરી નગરી જેવો ધનસાક છે જો;
 એનો કરવો કાંઈક હવે ઉપાયજો. દરજી. ૨૧
 પોકાર્યો એ રીતે પામર પ્રાણિયો જો;
 ભાઉના દિલમાં વશ્યા પછી ભગવાન જો;
 સારા શબ્દ કહ્યો કહ્યોને શીતળ કર્યો જો;
 દુખ હરવાનું દીધું વાયક-દાન જો. દરજી. ૨૨
 પ્રેમ સહિત પરદુખભંજન ભાઉ ભણે જો;
 ત્રાસ તથા તું ધીરજ મનમાં ધાર જો;
 શ્રીહરિની કરુણાથી સહુ સાફ થશે જો;
 એક હવે કારટમાં અરજ ઉતારજો. દરજી. ૨૩
 નાણું લે ને ખાણું ખા ભાણું ભરી જો;
 રૂદિયામાં તું રંચ ફીકર નહિ રાખ જો;
 હૈકામાં હીમત ઝાઝી ધરજો હવે જો;
 બીહિશ નહીં બીહિવરાવે લોકા લાખજો. દરજી. ૨૪
 કારટમાં કાગળ અરજનો આપીયો જો;
 તે સાહેબ તરફે થૈ તાણાતાણુ જો;
 છાપામાં ચરચા ચાલી ચારે દિશે જો;
 ગડબડમાં ભાઉએ પાડ્યું ભંગાણુ જો. દરજી. ૨૫
 સુપરીમ કારટમાં સાહેબ જે બેસીયા જો;
 ચિદ્ર જરિટમ સર વિલિયમ ચારડલી એક જો;
 સર ચારલસ બક્સન બીજો જાણે સહુ જો;
 પ્યુની જડજ વધતો જેનો વિવેક જો. દરજી. ૨૬
 કીધી બહુ મેહેનત કારશીલડ કારણે જો;
 આરિસ્ટર વિલિયમ હાઉવરડે બેશ જો;
 ભાખ્યાં બહુ ભાખણુ લાંબાં લાંબાં ભલાં જો;
 લખ્યું ઘણું પણ લાભ થયો નહિ લેશજો. દરજી. ૨૭
 દરજીએ પણ જે આરિસ્ટર દાખવ્યા જો;
 વિવેકવતો નામે જે વેરદ્રાક જો;
 રીડ બીજો ને વર્કીલ વળી ડાલસ થયો જો;
 શી રીતે, ઉલટો ઉપજો ધનસાકજો. દરજી. ૨૮
 કારટમાં તે કણ્યો જેવા કારણે જો;
 ભારે ભારે જનની બીડ ભરાય જો;
 સાહેબ લોકો ને સાહુકારો શહેરના જો;
 જથ્થે જથ્થે થૈ જન બહુ જેવા જાય જો. દરજી. ૨૯
 સાક થયો ધનસાક રૂડી સરકારમાં જો;
 કીધો તો એકવિશ દિન જેને ક્રેજો;

એક અને પૂરા રૂપૈયા પાંચસે જો;
 ખાસો દંડ ભર્યો પામીને ખેદ જો. દરજી. ૩૦
 નોખું ખરચ હજારો નાણાંનું થયું જો;
 ધારી વળી નાલાયક ન્યાયાધીશ જો;
 એ હોદ્દો વિલિયમ કાફરડને આપિયો જો;
 દયા ઘણી જેના દિલમાં દિનનીશ જો. દરજી. ૩૧
 બેનસની બદલી ફાવી ફારજેટને જો;
 પોલીસમાંથી કાઢ્યું જેણે પાપ જો;
 પકડ્યા છાના ચોરોને પણ પલકમાં જો;
 સુરત ધરી જેમ સમજા પકડે સાપજો. દરજી. ૩૨
 અદારસો ઉપર પંચાવન સન સમે જો;
 પચીસમી તારીખ જુન માસ પ્રમાણુ જો;
 કારટમાં તે દિવસે કણ્યો ચૂકિયો જો;
 જેનું પ્રસર્યું જગત બધામાં જાણુ જો. દરજી. ૩૩
 અમલતણા અધિપતિયો ચેત્યા અંતરે જો;
 પછી ન પીડે કાઢ ગરિબના પ્રાણુ જો;
 ભલો ભલો એમ ભાખે લોકો ભાઉને જો;
 વાટે ઘાટે વિધવિધ કરે વખાણુ જો. દરજી. ૩૪
 ધન ધન દિલદરિયા દાજીના દીકરા જો;
 કુળમાં જાગ્યો અદભૂત કીર્તિ કમાઉજો;
 સ્વદેશીને તું સમજે છે રનેહી સગાજો;
 ભણે ભણે તુજને સહુ લોકો ભાઉજો. દરજી. ૩૫
 મુંબઈનાં માણસનું દુખ મોટું ગયું જો;
 સર્વ પ્રકારે ટાળ્યો જુલમી શોક જો;
 એ ઉપકાર અપાર કર્યો તેં આ સમે જો;
 લાખ પણ પાણુ તે નહિ ભૂલે લોક જો. દરજી. ૩૬
 ભણું થજો દિલદાર દયાળુ ભાઉનું જો;
 જગમાં એને જશ દેજો જગદીશ જો;
 આવાં કામ અનેક કરે આ લોકમાં જો;
 આપેછે દક્ષપત એવી આશીષ જો. દરજી. ૩૭

ઉપજાતિ વૃત્ત.

હું દેખતો ઈશ્વર દત્ત આંખે,
 તે આંખથી જેઈ શક્યો નઃઝાંખે;
 હવે વિલોકું ક્ષિતિ ભાગ ક્ષેત્રે,
 તે ભાઉ દાજી નરદત્ત નેત્રે.

મુખર્ષના શેઠ નાનાશંકર વિષે ગરખી.

સારંસારે સુરત શહેર મુખર્ષ અલખેલી. એ રાગ.
 નહાનાશંકરનો સુત, પદ મોટું પામ્યો;
 મહિમા જેનો મજબૂત, જગમધ્ય જામ્યો. ૨૬.
 શુભ કારજમાં સઠીં સંભારે, નિર્મળ જેતું નામરે;
 મોટાં કારજ જેની મહદથી, પામે શુભ પરિણામ; ૫.૧
 ગણતરીએ ગણતાં હિંદુમાં, કહેવાયા બહુ કોડરે;
 શંકર સુત નહાનાના સરખી, જેતાં ન જડે જોડ. ૫૬.૨
 વિદ્યાની વૃત્તિ કરવામાં, જેના વિવિધ વિચારરે;
 એ નરના ઉપકાર થઈ અતિ, સુખ પામે સંસાર. ૫૬. ૩

૧ મુખર્ષના હિંદુઓમાં શ્રીમંત, આખરદાર, અ-
 ને સુધારાનો આગેવાન નામે નાનાશેઠ હતો તેના ખાં-
 પનું નામ શંકર શેઠ અને માનું નામ ભવાની બાઈ,
 અને દીકરાનું નામ વિનાયકરાવ હતું. નાનાશેઠ એક
 મહાદેવનું દેવળ ચાલાવ્યું છે તે દેવનું નામ ભવાની-
 શંકર રાખ્યું છે, તે દેવળની વરસ ગાંઠની રાતે વરસો
 વરસ માફક મેળો ભરીને આખરદાર ગૃહસ્થોની મિજ-
 લસમાં સન ૧૮૫૯ માં મને તેમણે બોલાવ્યો હતો;
 ત્યારે આ ગરખી રચીને હું લખ ગયો હતો. તે સભામાં
 સંભળાવતાં તેમણે મને કહ્યું કે મારાં વખાણ હોય તો
 મારી આગળ સંભળાવશો નહીં, પણ દેવવિશેની
 કવિતા કરી લાવ્યા હોતો બોલો; ત્યારે મેં કહ્યું કે
 હું તો ગણપતિની ગરખી રચી લાવ્યા છું. એમ કહી-
 ને આ ગરખી સંભળાવી, અને તેનો અર્થ કહી સ-
 મજાવ્યો જે મહાદેવના બે પુત્ર છે; તેમાં મોટાનું
 નામ કાર્તિકસ્વામી અને નાનાનું નામ ગણપતિ છે;
 તે ગણપતિ બધા દેવોમાં મોટી પદવી પામ્યા છે;
 સિદ્ધિ અને બુદ્ધિ એ બે-તેની સ્ત્રીયો છે; અને રિદ્ધિ,
 તથા વૃદ્ધિ એ બે દાસીઓ છે; લક્ષ અને લાભ એ
 બે પુત્ર છે, અને જેના શરીરનો રંગ સુવર્ણિક એટલે
 સારા રંગનો અથવા સોનાના રંગના જેવો છે; ગર-
 ખીનો બીજો અર્થ નાનાશેઠ વિષે લગાડતાં વર્ણ
 એટલે જાત અને સુવર્ણિક એટલે સોની છે; તે
 દક્ષિણી સોની હતો. ગણપતિનું બીજું નામ વિનાયક
 છે, અને તે મહા માયા; એટલે આદી શક્તિ, જે
 સર્વ આપક છે, તેમાં રહે છે; અને બીજા અર્થમાં
 મહામાયાપુરી એટલે મુખર્ષ શહેર, એ કવિતાના બે
 અર્થનો ચમત્કાર જોઈને નાનાશેઠ ધણા પ્રસન્ન થયા
 હતા.

સિદ્ધિ ને બુદ્ધિ બે સાથે હાજર જેને હોયરે;
 લાભ લક્ષ સાથે લાગ્યા, જેની આગળ જાય. ૫૬. ૪
 રિદ્ધિ ને વૃદ્ધિ પણ રહે છે, પ્રીતે જેની પાસરે;
 જેના ઉપર રીઝે તેની, અવશ્ય પૂરે આશ; ૫૬. ૫
 ભયભંજન જે જન મન રંજન, ભંજે નિરંજન નિત્યરે;
 સુંદર વરણ સુવર્ણિક શોભે, પરમાર્થમાં પ્રીત. ૫૬. ૬
 ધન્ય પિતા માતા ધન્ય તેની, ધન્ય એનો અવતાર રે;
 વિવ્રન નિવારણ હુખતાં તારણ, નોધારાં આધાર, ૫૬. ૭
 ભાગ્યવતી જેની માત ભવાની, શંકર જેનો તાતરે;
 ભવાની શંકરને ભજનારો, વિશ્વ વિષે વિખ્યાત; ૫૬. ૮
 કુંવરપદે પણ શુભ કરમાળો, પુજે પિતાના પાવરે;
 જન સુખદાયક ઉપમા લાયક, રૂડો વિનાયકરાવ; ૫૬. ૯
 મહામાયાપુરીમાં એ મહાલે, દિલ દરિયો દાતારે;
 મોટામાં તે મુખ્ય ગણાયો, ભારે ગુણ ભંડાર; ૫૬. ૧૦
 કષ્ટક વડા હિંદુ કળિજીગમાં, પોઢીરહેલા પેખરે;
 શંકર સુત આ સમે જગતો, એમ લખાયા લેખ; ૫૬. ૧૧
 સહુ રાજ સહિ રાંક વખાણે, જાણે દેશો દેશરે;
 થયાં વખાણવિલાયતમાં વર્ણો, વધીએવાતવિશેષ; ૫૬. ૧૨
 શંકર સુત તમે જીગજીગ છવો, કોડ કરો શુભ કામરે;
 અંતરમાંથી આશીષ આપે, દિનદિન દલપરામ; ૫૬. ૧૩

રાવ સાહેબ મહીપતરામ રૂપરામ વિષે.

“સન ૧૮૬૦ માં તેઓ વિલાયત ગયા ત્યારે
 મી० હંપ સાહેબની ફરમાશથી તેમના વિલાયત જ-
 વા વિષે મેં નિબંધ રચ્યો હતો, તથા મારા મનની
 ઉત્કટથી નીચે લખેલી કવિતા એમિલના “બુદ્ધિપ્રકાશ”માં
 છાપી હતી.”

દોહરા.

નાગર સાગર મારગે, મહા મુસાફરી કામ;
 તેમાં હિંમત તેં ઘણી રાખી મહીપતરામ. ૧
 ગણી ગવાશે ગીતના, ગુણ તુંજ ગામો ગામ;
 રાજેશ્રીની રીત તેં, રાખી મહીપતરામ. ૨
 કથનીથી તો સૌ કથે, કરવું દુષ્કર કામ;
 કથા અચળ આ કાળ તેં, રાખી મહીપતરામ. ૩
 બુદ્ધિહીણ બહુ બક્યા, દાલા દામો દામ;
 દિલમાં તેં નહિ દિલગીરી, રાખી મહીપતરામ. ૪
 સારામાં સારો થશે, પણ એનો પરિણામ;
 દોલત તેં આ દેશની, રાખી મહીપતરામ. ૫

વિલાપતી વ્યાપારથી, દોહા મળશે હામ;
 સાજ હજાર બજારની, રાખી મહોપતરામ. ૬
 જશ મળશે આ જગતમાં, નિશ્ચય રહેશે નામ;
 વખાણવાની વાત તેં, રાખી મહોપતરામ. ૭
 અંતર આશીષ આપશે, તુજને લોક તમામ;
 આપ્યાદી આ દેશની, રાખી મહોપતરામ. ૮
 સૂખ કરશે સૌ તને, સ્નેહ સહિત સલામ;
 શોભા હિંદુ સર્વની, રાખી મહોપતરામ. ૯
 કરવા નીકળ્યો કોડથી, આ અવસરમાં આમ;
 પકડી વાત પ્રમાણુ તે, રાખી મહોપતરામ. ૧૦
 નાગર નર હારે નહીં, હારે હોય હજમ;
 કહેવત તેં સાચી કરી, રાખી મહોપતરામ. ૧૧
 હરકતમાં બરકત હશે, વળતી થશે વિરામ;
 એવી આશા અંતરે, રાખી મહોપતરામ. ૧૨
 ભાણ્યો ગણ્યો તે તું ભલે, ભલે જાણ્યો જાણનારી;
 હિંદુનો શત્રુ હણ્યો, દુષ્ટચાલ દુઃખ કારી. ૧૩
 બકે છેક તે છે બકે, તુચ્છ અકલની ટેવ;
 જતાં હશે તેમજ જશે, નીર નેવનાં નેવ. ૧૪
 સમાધાન સઘળું થશે, નકી થશે નિરાંત;
 વાતો થાશે વાંચવાં, દેવાશે દષ્ટાંત. ૧૫

કવિત.

વિચરી વિલાપતમાં લાયક વિલોક્ષ્યા લોક,
 વિલોક્ષ્યાં વિશાળ લક્ષ્મીવાળાં વળી ગામને;
 મેળવ્યું વિશેષ જ્ઞાન મેળવ્યું વિશેષ માન,
 મેળવ્યું વિશેષ દેશ હિતકારી કામને;
 જાણીતો નહતો પંથ, જોઈને જાણીતો થયો,
 જાણીતો થઈને કીધા જાણીતો તમામને;
 મોડું એણે કીધું કામ માટે દેશે મોડું માન,
 મોટા મોટા મહોપતિ મહોપતરામને. ૧
 સંભારી સંભારી ભારી ભારી શુભકારી કામ,
 સંભારી સંભારી યે આભારી એના નામને;
 વખાણી વખાણી હર્ષ આણી રાય રાણી સુધાં,
 વદશે સુવાણી શાણી જાણી એની હામને;
 પરઉપકારી કામ કરી કષ્ટ નષ્ટકારી,
 કહી નરનારી ધારી ધારી જોશે ધામને;
 મોડું એણે કીધું કામ માટે દેશે મોડું માન,
 મોટા મોટા મહોપતિ મહોપતરામને. ૨

“ એ નળ આવ્યો ” એ રાગ.

મુખે બોલીઆ મહોપતરામ, સુણો હોપ શાણારે;
 તમે બોલ્યા તે સત્ય તમામ, સુણો હોપ શાણારે.
 માટે કરવા સ્વદેશ કલ્યાણ, સુણો હોપ શાણારે;
 પ્રીતે અરપું હું તન ધન પ્રાણ, સુણો હોપ શાણારે. ૧
 મારા હૈયામાં છે ઘણી હામ, સુણો હોપ શાણારે;
 કંઈ દેશ હિતે કાંઈ કામ, સુણો હોપ શાણારે.
 જુદામાં દેશ અર્થે હું જઈ, સુણો હોપ શાણારે. ૨
 દીસે જે મુજ દેશ બચાવ, સુણો હોપ શાણારે;
 શુભીએ ચડું સાચે ભાવ, સુણો હોપ શાણારે.
 દેશઅર્થે પડે મારો દેહ, સુણો હોપ શાણારે;
 જાણું જન્મ સફળ થયો એહ, સુણો હોપ શાણારે. ૩
 જનમ્યો તે જરૂર મરેજ, સુણો હોપ શાણારે;
 દેશ અર્થે મરે ભલો એજ, સુણો હોપ શાણારે.
 દેશ માટે મુખ્યા કાઈ હામ, સુણો હોપ શાણારે;
 તેનાં નિશ્ચય રહી ગયાં નામ, સુણો હોપ શાણારે. ૪
 ધન્ય ધન્ય તેનાં માત તાત, સુણો હોપ શાણારે;
 સ્નેહે સંભારે સૌ જનજાત, સુણો હોપ શાણારે.
 દિલે દેશની દાઝ ન હોય, સુણો હોપ શાણારે;
 કહે તેને મરદ નહિ કોય, સુણો હોપ શાણારે. ૫
 લોક દેશના જ્યારે લુટાય, સુણો હોપ શાણારે;
 ધર ખૂણે જે જઈને ધલાય, સુણો હોપ શાણારે.
 એના જીવતરમાં ઊઠી આગ, સુણો હોપ શાણારે;
 અતિજાણું એનાં અભાગ, સુણો હોપ શાણારે. ૬
 જોણે દેહ ધરી દેશમાં, સુણો હોપ શાણારે;
 દેશ કાળે કર્યું નહિ કાંઈ, સુણો હોપ શાણારે.
 જનમ્યો હોત પથ્થર જાત, સુણો હોપ શાણારે;
 ઈમારત માહી ઉપયોગ થાત, સુણો હોપ શાણારે. ૭
 દેશ અર્થે હું આતુર થાઉં, સુણો હોપ શાણારે;
 આમ જ્યાં મોકલો ત્યાં જઈ, સુણો હોપ શાણારે.
 આવી પડશે જે પીડા અપાર, સુણો હોપ શાણારે;
 સ્વદેશાર્થે સહન કરનાર, સુણો હોપ શાણારે. ૮
 પેખું ઈચ્છાં પ્રીત સહિત, સુણો હોપ શાણારે;
 નામલ સ્ફલની જોઈ રીત, સુણો હોપ શાણારે.
 અને મેળવું એ વિષે જ્ઞાન, સુણો હોપ શાણારે;
 રૂઢી રીતથી રાખીને ધ્યાન, સુણો હોપ શાણારે. ૯
 પછી આવીને આ દેશ માંહી, સુણો હોપ શાણારે;
 એવી રીત ચલાવું હું આંહી, સુણો હોપ શાણારે.

કંઈ તે થયે જવા પહેલ, સુણો હોપ શાણારે;
 હોંશી હિંદને તો થશે સહેલ, સુણો હોપ શાણારે. ૧૦
 ગોળો તડકે તપ્યો જેમ હોય, સુણો હોપ શાણારે;
 ઝાઝાજમ ઇચ્છેઝાલવાસોય, સુણો હોપ શાણારે.
 પહેલાં ધણી પીડા પમાય, સુણો હોપ શાણારે;
 એક એક પછી આછી થાય, સુણો હોપ શાણારે. ૧૧
 એમ મુલક યુરોપ મોઝાર, સુણો હોપ શાણારે;
 જનશે હિંદુ સુખે જે જનાર, સુણો હોપ શાણારે.
 પણ પ્રિય જનને હું પુછીશ, સુણો હોપ શાણારે;
 પછી આપને આવી કહીશ, સુણો હોપ શાણારે. ૧૨

એડા આઈ બૂડતો તારોરે. એ રાગ.

મોટાં કામ મહોંપતરામેરે, ક્યાં દરીને બહુ દામે. એ ટેક.
 જાણીતા સુરત શહેરમાં જનમ્યો, રાખવા નિશ્ચળ નામ;
 નાગર વડનગરા તણી નાતે, તાત તેનો રૂપરામ. મો. ૧
 બાળપણે ગુજરાતી ભાણ્યો, ક્યોં ઇંચિજનો અભ્યાસ;
 પરહેજગાર સલાનો પ્રમુખ થઈ, પત્રરચ્યું પ્રતિભાસ. મો. ૨
 કોલેજમાં વળી અભ્યાસ કરવા, મુંબાઈમાં ક્યોં વાસ;
 અઠવાડિયાનું પત્ર પ્રગટ કર્યું, ત્યાં પણ સત્યપ્રકાશ. મો. ૩
 સારી હિંદુની બુદ્ધિવર્ધક સભા, એનો થયો આગેવાન;
 ભાષણ તેમાં ભલાં ભલાં ભાખી, દેતો ભલું જ્ઞાનદાન. મો. ૪
 સાહેબ હોપે નિશાળોને માટે, પુસ્તક રચિયાં રસાળ;
 તે કામમાં પણ મહોંપતરામે, કીધી મદદ તેહ કાળ. મો. ૫
 વિદ્યાઅભ્યાસ વિલાયતમાં, કેમ ચાલે તે જોવાને રીત;
 કીધો પ્રવાસ વિલાયતમાં, નિજ દેશનું કરવાને હિત. મો. ૬
 સંકટ સાંખ્યાં સ્વદેશને અર્થે, ધીરજ ધારી અપાર;
 વરસ હજાર જતાં નહિ વિસરે, એવો એનો ઉપકાર. મો. ૭
 ટ્રેનીંગ કોલેજનું કામ કીધું, પુસ્તક રચિયાં પવિત્ર;
 સર્વનું સાઈ સદા ઇજ્જતારો, માણસ માત્રનો મિત્ર. મો. ૮
 સોસાયટી ગુજરાતી ભાષાની, તેનો કીધો કારભાર;
 વરસ થોડામાં વિશેષ વધાર્યો, તેનો ભલો ભંડાર. મો. ૯
 પુસ્તકશાળાઓ કન્યાશાળાઓ, એવી શાળાઓ અનેક;
 કામ સુધારા તણાં તે કરતો, હાથમાં લઈને હરેક. મો. ૧૦
 શહેરતણી સુધારા ખાતામાં, એ ગણાયો આગેવાન;
 સાહેબ લોક સલાહ પુછે, બહુ જાણીને બુદ્ધિમાન. મો. ૧૧
 સ્નેહ સહિત વળી જણે થાપ્યો, પ્રારથનાનો સમાજ;
 હું ગણીને કેટલાંક ગણાવું, એવાં એવાં શુભઆજ. મો. ૧૨
 ઈસવી અઢારસે એકાલુંનામાં, તારીખ ત્રીશ મે માસ;
 આગણુ સાઠ વરસ વય થતાં, તે પહેાંચ્યો પ્રભુપાસ. મો. ૧૩

થઈગયા કંઈક ને થાશે ધણા, પણ નહીં થાય મહોંપતરામ;
 તેણે ક્યાં એવી રીતેથી કરશે, કાણુ એવાં ભલાં કામ ? મો. ૧૪
 એ પ્રભુ સૌ થઈ ઉત્તમ આપજે, દરવાને એને દામ;
 આદુનિયામાંથી એનાજવાથી, છેદીલગીરદલપતરામ. મો. ૧૫

મુંબાઈના સર નાઈટ મંગળદાસ નથુભાઈ વિષે.

“વિલાયતમાં વિશેષ અભ્યાસ કરવા સાઈ કાઈ
 હિંદુ જન્ય તેને ત્યાં ત્રણ વરસ સુધી દરસાલ રૂ. ૮૦૦)
 ખરચીના મળે, તે સાઈ રૂ. ૨૦૦૦૦) શેઠે સરકારમાં
 મક્યા, તે વિષે સન ૧૮૬૨ ના એપ્રિલના બુદ્ધિપ્રકા-
 શમાં છાપેલી કવિતા.”

દોહરા.

મંગળ કરવા મનુષ્યનું, ઇચ્છે મંગળદાસ;
 તેનું મહામંગળ થવા, ઇશ્વર પૂરે આશ. ૧
 નીર રાખ્યું નિજ નામનું, કીધું મંગળ કામ;
 ધન્ય તેનાં માતા પિતા, ધાર્યું મંગળ નામ. ૨
 જશ તારો આ જગતમાં, પૂરણ થયો પ્રકાશ;
 કામ અધિક જે તેં કર્યું, મંગળ મંગળદાસ. ૩
 અડચણ મોટી આ સમે, નિશ્ચે થાશે નાશ;
 તે પુણ્યથી તારું થશે, મંગળ મંગળદાસ. ૪
 બેવકૂફ બકવા કરી, ધણું ખાય છે ધાસ;
 આતો કામ અગત્યનું, મંગળ મંગળદાસ. ૫
 તારા સારા કામમાં, કરી નહીં કચાશ;
 જગકર્તા તારું કરે, મંગળ મંગળદાસ. ૬
 ગુણ તારાથી જ્ઞાનને, અધિક થશે ઉજાસ;
 તેથી થશે તમામનું, મંગળ મંગળદાસ. ૭
 ધણા દિવસથી આ ધણી, હતી અમારી આશ;
 તેતો તેં પૂરી કરી, મંગળ મંગળદાસ. ૮
 ભગવાને સાંખ્યા ભલે, પૈસા તારી પાસ;
 તેથી મોટું તેં કર્યું, મંગળ મંગળદાસ. ૯
 લાયક વિદ્વ લોકને, ભલો થશે અભ્યાસ;
 દેશીજનનું દેખશું, મંગળ મંગળદાસ. ૧૦
 તે જનનીને ધન્ય છે, ઉદર ધર્યો નવ માસ;
 માત પિતાનું તેં કર્યું, મંગળ મંગળદાસ. ૧૧
 તુજથી સૌ સાઈ થશે, વિશેષ છે વિશ્વાસ;
 તું સૌનું કરનાર છે, મંગળ મંગળદાસ. ૧૨
 છુપી છુપીને છો કરે, અજ્ઞાની ઉપહાસ;
 અતે આશિષથી થશે, મંગળ મંગળદાસ. ૧૩

દક્ષિણ સાથે દક્ષિણ કહે, વસે અચળ સુખવાસ;
ત્રિલોકમાં તારું થને, મંગળ મંગળદાસ. ૧૪

નગર શેઠ પ્રેમાભાઈ વિષે.

“કાળુપુર દરવાજાથી ઉત્તરમાં નવો દરવાજો
મુક્યો, તેનું નામ પ્રેમ દરવાજો પાડ્યું; તે બાબત
તા. ૨૧ મી ડિસેમ્બર સન ૧૮૬૩ ને રાજ સભા-
માં બોલવા સાડ કલેક્ટર સાહેબની ફરમાશથી
રચેલી કવિતા.”

દોહરા.

નલમાં છે ધ્રુવ નામથી, ન્યમ તારો વિખ્યાત;
તેમજ થશે તમામ સ્થળ, પ્રેમ પોળ પ્રખ્યાત. ૧
પશ્ચિમ દિશ આ પુરતણું, માંડેલું નિજ મુખ;
પણ પૂરવ દિશ આજથી, થાપ્યું સમજ સુખ. ૨
માણુક બુરજો જેમજે, ચહાવો માણુક ચોક;
જાડિન રસ્તો જાણીને, લાયક ગણશે લોક. ૩
પૂરણ શોભા પેખતાં, પૂર્ણ ઉપજશે પ્રેમ;
પ્રેમ પોળ સુપ્રસિદ્ધ થશે, અર્થ સહિત પણ એમ. ૪
અમરે* અર્થ સહિત ધર્યું, નિશ્ચય અમૃત નામ;
તેમજ પ્રેમાભાઈ પર, પામે પ્રેમ તમામ. ૫
જન સઘળાનું જાડિને, કર્યું સ્નેહનું કામ;
તે માટે રસ્તાતણું, જાડિન રાખ્યું નામ. ૬
દીસે પશ્ચિમ દેશમાં, પ્રસિદ્ધ પ્રેમાભાઈ;
તે માટે તે પોળ પણ, તેને નામ ગણાઈ. ૭
વળી જેણે આ વર્ષમાં, આપી સસ્તું અન્ન;
ગરીબ જે આ ગામના, જીવાડ્યા બહુ જન. ૮
સરકારે સર્વોપરી એજ ગણ્યો આવાર;
કૌસલનો મેંબર કર્યો, આપી કીર્તિ અપાર. ૯

અંદાવળા છંદ.

હેમાભાઈ સુત પ્રેમાભાઈની પ્રસરી કીર્તિ અપાર;
કૌસલનો અધિકારી કીધો, સરસ ગણી સરકાર.
સરસ ગણી સરકારે થાયો, એ મોટો અધિકારજ આપ્યો;
નગરશેઠ કુળવાત નવાઈની, હેમાભાઈ સુત પ્રેમાભાઈની. ૧૦

૧ અમદાવાદ વસાવ્યું ત્યારે મુહૂર્તમાં ગણેશ બારી,
માણુક બુરજ અને રાજમહેલનું બદ શહેરના પશ્ચિમ
ભાગમાં સ્થાપ્યું, તેથી શહેરનું મુખ પશ્ચિમ તરફ
મથાતું હતું. * છે.

૧ જગતશેઠને કુળ નથી જાણ્યો, કહી આવો અધિકાર;
જે સારા ધારા કરી આપે, કરે તેમ સરકાર;
કરે તેમ સરકાર મુલકમાં, હદ પરમાણુ ચાલે હકમાં
ઉત્તમ અધિકારજ આપ્યો, જગતશેઠને કુળ નથી જાણ્યો. ૧૧
શાંતિદાસ શ્રેષ્ઠ પદ પામ્યા, પાદશાહની પાસ;
પણ આવો અધિકાર મળ્યાની, એને ન હતી આશ;
એને ન હતી આશા અંતર, તે કુળ પુરૂષ થયા તદનંતર;
જશબીજી રીતના તો જામ્યા, શાંતિદાસ શ્રેષ્ઠ પદ પામ્યા. ૧૨
શાંતિદાસની છટ્ટી પેહેડી, પ્રેમાભાઈ સપૂત;
સાત ગણી કીર્તિ સંપડાવી, મહીમા કરી મજબૂત.
મહીમા કરી મજબૂત વડાઈ, ચૌદગણી થઈ કુળની ચડાઈ;
મહા સરસ શોભાવી મેડી, શાંતિદાસની છટ્ટી પેહેડી. ૧૩

દોહરો.

શાંતી, લક્ષ્મી, ખુશાલ, વળી, વખત, હેમ, ને પ્રેમ;
નગરશેઠની ગાદીપર, ઉપજ્યા પુરૂષો એમ. ૧૪

અંદાવળા છંદ.

પૈસાથી એ પદ ન પમાયે, કુશાગ્ર બુદ્ધિ કામ;
પશ્ચિમની હદના પુરૂષો જે, તે ગણી જેઠ તમામ;
તે ગણી જેઠ તમામ તપાસી, ખુશાલ સુત સુત સુત મતિ પાસી;
સાગરમાં નહીં સમાયે, પૈસાથી એ પદ ન પમાયે. ૧૫
નગરશેઠ તો રાજનગરના, તોલ નગર તળ માંહિ;
આ અધિકારીની અસર થશે તે, મુલકસકળથળ માંહિ.
મુલકસકળથળ માંહિ મનાશે, જગતશેઠથી અધિકજણાશે;
નિયમબાંધશે અગણિત નરના, નગરશેઠ તો રાજનગરના. ૧૬
કુળનો દીવો બહુ દિન જીવો, પ્રેમાભાઈ સપૂત;
આથકી પણ ઉત્તમ પદ પામ્યો, જામોજશ સંજુક્ત.
જામો જશ સંજુક્ત જગતમાં, આગેવાની કરો અગત્યમાં;
પ્રજાતણો પ્રીતિ રસપીવો, કુળનો દીવો બહુ દિન જીવો. ૧૭
અગણિત અલખત ધન્યર આપે, કરે કુશળ કલ્યાણ;
પુત્ર પૌત્ર પરિવાર વધે વળી, લાખગણો લ્યો લાણ.
લાખગણી લ્યો લાણજારી, અદકી એ આશીષ અમારી;
કટસરવકરણ કરકાપે, અગણિત અલખત ધન્યર આપે. ૧૮
એ રસ્તો ને એ દરવાજો, થાજે જગમાં સ્થિર;
સદૈવ રહેજો સાજો તાજો, ગણાજો ગુણ ગંબીર;
ચણાજો ગુણ ગંબીર અતીશે, દોલતનાં ગાડાં દિન નિશે;
ભારે તેની બીડ ભરાજો, એ રસ્તો ને એ દરવાજો. ૧૯

૧ તે નર્મીશ્યાદમાં છે.

પૃથ્વી માંહિ પ્રસિદ્ધિ પામે, હામે હામે દીક;
હેમમણિ માણુકની હેખો, આવે નિત્ય અધિક;
આવે નિત્ય અધિક અલેખે, દુનિયાજન આનંદ દેખે;
દીધીઆશિષ દલપતરામે, પૃથ્વીમાંહિ પ્રસિદ્ધિ પામે. ૨૦

રાવખાહાદુર જગજીવનદાસ ખુશાલદાસ વિષે.

“ તા. ૮ મી જુન સને ૧૮૬૭ ને રાજ તેમની
સુરત ખદલો થવાથી તેમને માન આપવા સાંઝ નગર-
શેઠ પ્રેમાભાઈને બંગલે સભા મળી હતી, તે વખતે
કહેલી કવિતા શેઠની ફરમાશથી. ”

દાહુરો.

પરમ પ્રમાણિક પુરૂષની, ભક્તો વિધ કરીએ ભંટ;
દેખો અમદાવાદમાં, દિપ્ત્યુટિ માણુસ્ટેટ. ૧

સવૈયા એકત્રીસા.

દિપ્ત્યુટિ માણુસ્ટેટતણો આનિ, ઉત્તમમેળવીને અધિકાર;
વસતાં અમદાવાદ વિષે, પ્રગટથોજ પ્રજાજનનો બહુ પ્યાર;
અદ્યસમયમાં અધિક કર્યો, પરિપૂર્ણ પ્રતાપિકકાતિપ્રકાશ;
ગુણવંતી ગુજરાતવિષે, અતિ જશ લીધો જગજીવનદાસ. ૨
બાળક વૃદ્ધ ગરીબ તવગર, તેં નિરખ્યા સૌને સમતુલ્ય;
આચર્યાં મન સર્વતણાં બહુ, એગુણતોતુજમાંહિ અમુલ્ય;
કેઈતણા મનમાં કરી રીતથી, તેં કદી ઉપજાવ્યો નહિ ત્રાસ;
ગુણવંતી ગુજરાત વિષે, અતિ જશ લીધો જગજીવનદાસ. ૩
સત્યપણું તુજમાં પરિપૂરણ, જેમ સમુદ્ર વિષે જળ પૂર;
સ્નેહધરી સુધરાઈ વિષે, અહોનિશ ઉમંગ ધર્યો અતિર;
એવ્યસીતે ઉપયોગકર્યો, કરી ઈર્ષ્યશ વિદ્યાનો અભ્યાસ;
ગુણવંતી ગુજરાતવિષે, અતિ જશ લીધો જગજીવનદાસ. ૪
જે શુભકાંતણો ન્યાં આદર, આપતણું ત્યાં હોય જ નામ;
ફાર્જસકુંડ સભા સુધરાઈની, એવાં કંઈક લીધાં શિર કામ;
શાંત સ્વભાવથી સમજાવવું, મુખમાં ખુબ ભરેલ મિહાશ;
ગુણવંતી ગુજરાતવિષે, અતિ જશ લીધો જગજીવનદાસ. ૫
સાચો તું પરનારી સહોદર, ગંભિરતા ગુણમાં ગરકાવ;
શુદ્ધવિચારસ્વધર્મ વિષે, કદી ધર્મવિરુદ્ધ બન્યો ન બનાવ;
સાંઝ અદલ ધનસાકુવિષે, કર્યોએ કદી દીઠો નહિ જ કયાશ;
ગુણવંતી ગુજરાત વિષે, અતિ જશ લીધો જગજીવનદાસ. ૬
ભામનિ કેક ભુખે મરતી, પતિએ કરી ક્રોધ કરી પરિત્યાગ;
આપતણો અધિકારથતાં, તે ભામનિનાં ઉદ્ધડ્યાં બહુ ભાગ્ય,
આશિષ એવી અનેક વહે, જેનારો બિચારો રહી ન નિરાશ;
ગુણવંતી ગુજરાત વિષે, અતિ જશ લીધો જગજીવનદાસ. ૭

જે નિરજીવન અખજાને, જગમાંહિ દીધું તેં જીવતદાન;
નામ ભલેજ ધર્યું જગજીવન, નામ ધર્યું તેને છે માન;
જીવક આશ નિરાશ ન જાયે, પતિવ્રતા પહેંચી તુજપાસ;
ગુણવંતી ગુજરાત વિષે, અતિ જશ લીધો જગજીવનદાસ. ૮
રાજનગરની રૈયતને કદી, નિમિશ નહીં વિસરે તુજ નામ;
ખુશાલદાસ તણા ખુદ પુત્ર, નિરાશ્રિત લોકતણા વિશ્રામ;
ક્ષત્રીવંશ વિષે ક્ષિતિમાં, તુજથીજ થયો અધિકાજીવનદાસ;
ગુણવંતી ગુજરાત વિષે, અતિ જશ લીધો જગજીવનદાસ. ૯
જે ગુણુ વરણુ વરણુવીને કહું, તો બનશે વધતો વિસ્તાર;
ગુણુ વરણુનો અંથ બને, સંક્ષેપ કરી ઉચર્યો અહિં સાર;
આ શુણુતાં સહુનાઉરમાંહિ, ભલેજ થશે ગુણુનો આભાસ;
ગુણવંતી ગુજરાત વિષે, અતિ જશ લીધો જગજીવનદાસ. ૧૦
ન્યાં વિચરે ત્યાં એજ રીતે જશ, મેળવજે સાંઝ સનમાન;
વળો વસજે સકુટુંબ સુખી, વધજે વિસતાર તથા ધનધાન;
આશિષ એ દલપતતણી, મનમાં ધરજે સ્મરજે દર માસ;
ગુણવંતી ગુજરાત વિષે, અતિ જશ લીધો જગજીવનદાસ. ૧૧

દાહુરો.

જશ લીધો બહુ જગતમાં, સર્વ કહે સાખાશ;
ઉત્તમ ધન તો એજ છે, જન જગજીવનદાસ. ૧૨
ન્યાં વિચરે ત્યાં જગતમાં જશ આપે જગદીશ;
સર્વ સભાસદ સ્નેહથી, આપે એ આશીષ. ૧૩

ઠાકર વાયલી સાહેબ વિષે.

“ તા. ૮ મી ડિસેમ્બર સને ૧૮૬૭ ને રાજ તેમને
માન આપવા સાંઝ હિમાભાઈ ઈન્સ્ટીટ્યુટમાં સભા મ-
ળેલી તેમાં કહેલી કવિતા; સભાની ફરમાશથી. ”

દાહુરો.

સંભારી સદગુણ સદા, અહોનિશ કરશે યાદ;
એવું આપે આદર્યું, આવી અમદાવાદ. ૧

હરિગીત છંદ.

તેં આવી અમદાવાદમાં, બહુ મોટી કિરતી મેળવી;
સુધરાઈ ખાતાં તેં સુધાયાં, ભાવથી દિલ મેળવી;
તુજ હાથ આડતાં હઠે વ્યાધી, ક્રોધ રહે નહિ કાયલી;
આ શહેરના જન સૌ કહે, વાહ વાહ ડાકર વાયલી. ૨
સહુ સાથ કીધો સ્નેહ તેં. સાખાશી લીધી સૌ ગણી;
ગણતાં ન આવે અંત કદી, ગુણુ સર્વ કહ્યોએ જે ગણી;
કર્મ માણુસોની મટાડી, મોટી પીઠા મનમાંયલી;
આ શહેરના જન સૌ કહે, વાહ વાહ ડાકર વાયલી. ૩

જે લક્ષ્મી ખરચે લાખ તોપણ, રોષ લેશ ટળે નહીં;
 જે રોગનો ઉપાય એકે ખુલક માંહિ મળે નહીં;
 તેં રોગ તેવા ટાળિયા બહુ, પણ ન માગી પાયલી;
 આ શહેરના જન સૌ કહે, વાહ વાહ ડાકટર વાયલી. ૪
 તેં પેટમાંથી પથરીઓ કાઢી, ઘણી હિકમત કરી;
 કષ્ટ પ્રાણ રાખ્યા પ્રાણીના, ખુદ આદરી મહેનત ખરી;
 ઉપકારી સારી એવી તારી, ખરિ દવા દેખાયલી;
 આ શહેરના જન સૌ કહે, વાહ વાહ ડાકટર વાયલી. ૫
 તુજથી જુદા પડતાં ઘણા જન, અધિકએમ ઉદાસ છે;
 વળી ફરી તરત હરિ મેળવે, એવી સરવને આશ છે;
 ધનવંતરીસમ ધન્ય તુજ, સર્વત્ર છાપ છપાયલી;
 આ શહેરના જન સૌ કહે વાહ વાહ ડાકટર વાયલી. ૬

દાહરો.

સહુ જન માગે રનેહથી, પરમેશ્વરની પાસ;
 ત્યાં વિચરે ત્યાં જગપતિ, પુરે આપની આશ. ૭

પ્રમાણિકાઈ.

નહોત વેદ વાયલી, કદી મટું ન કાયલી;
 પોંડા રૂપે પાયલી, મટે ન આંખમાંયલી. ૮

ઈડરના મહારાજ જીવાનસિંહજી વિષે.

“ તારીખ ૧૬ મી જાનેવારી સન ૧૮૬૮ ને રોજ
 તેમને સરકારે સ્ટાર આપી ઈડિયાનો ઇલિકામ આપ્યો;
 તે વખતે ઈડરમાં મોટી સભા ભરાઈ હતી, અને મને
 અમદાવાદથી તેડાવ્યો હતો; તેમાં કહેલી કવિતા.

દાહરો.

અંતરથી આશિષ કહું, ધર ઇડર સરદાર,
 કોટિ ગણી તુજ પર કરે, કરૂણા જગકરતાર. ૧

મોતીદાસ છંદ.

કરે કરૂણા જમનો કરતાર,
 ભરપૂર આમૂટ ભંડાર;
 સમૃદ્ધિ વધે સુરનાથ સંમાન,
 જીવો જગમાં નૃપ સિંહજીવાન. ૨
 દશે દિશમાં ફિરતી દરશાય,
 ગણી ગણાને ગુણ ગ્રંથ રચાય;
 દયા ધરીને નિત્ય દો બહુ દાન;
 જીવો જગમાં નૃપ સિંહજીવાન. ૩

વસે મુખ માંહિ સરસ્વતી વાસ,
 અધિક વધે રાજ્ય ઉગસ;
 રહે ધરણીધરનું દિલ ધ્યાન,
 જીવો જગમાં નૃપ સિંહજીવાન. ૪
 વધે વસુધા તુજ વંશ વિશેષ,
 વધે દિન દિન વળી તુજ દેશ;
 નચિંત ચઢે નવખંડ નિશાન,
 જીવો જગમાં નૃપ સિંહજીવાન. ૫
 પ્રજાજનનો તુજ ઉપર પ્રેમ,
 વધે જળ જંતુતણો જળ જેમ;
 મળે મણિ માણક પૂર મકાન,
 જીવો જગમાં નૃપ સિંહજીવાન. ૬
 અતિ બળવંત બને તુજ અંગ,
 અહોનિશ એમ વધજ ઉમંગ;
 પિયો વળી કૃષ્ણ કથારસપાન,
 જીવો જગમાં નૃપ સિંહજીવાન. ૭
 મળે ગુણવંત ઘણા ગજરાજ,
 મળે સરવે સુખનો બહુ સાજ;
 ગુણી જન લોક કરે ગુણવાન,
 જીવો જગમાં નૃપ સિંહ જીવાન. ૮
 નવે નિધિ દે તુજને દિનનાથ,
 હજાર ગણો જશ હો તુજ હાથ;
 છએ રસની તુજ મંદિર છત,
 પ્રતિદિન આશિષ દે દલપત. ૯

છરપો.

આદી નંબર આજ, રાજ મહિકાંઠા અંદર;
 આદી નંબર આજ, ગુજરધરમાં, કુળ સુંદર;
 આદી નંબર આજ, રાજવિદ્યા અબ્યાસી;
 આદી નંબર આજ, બુદ્ધિબળ પરમ પ્રકાશી;
 વળી અંગ્રેજી ધનસાક્ષમાં, આદી નંબર આજ છે;
 નંબર આદી સુધરેલ નૃપ, જીવાનસિંહ મહારાજ છે. ૧૦

એ શિવાય નીતિની કવિતા પણ મેં ઘણી સંભ-
 ળાવી હતી તેથી મહારાજ સાહેબે ખુશી થઈ ને દરસાલ
 સો રૂપિઆના વર્ષાસનનો લેખ ચાલતો કરી આપ્યો.

મિસ મેરી કાર્પેટર વિષે.

“ તા. ૩૧ મી ડીસેમ્બર સને ૧૮૬૯ ને રોજ
 હીમાભાઈ ઈન્સ્ટીટ્યુટમાં સભા ભરાઈ હતી, અને

તેણે ભાષણ કર્યું હતું તે વખતે કહેલી કવિતા;”
સભાની ફરમાશથી.

દાહરો.

ઈશ્વરની આજ્ઞાથી, આવી દેવી એક;
હિત ચહીં હિંદુસ્તાનનું; કરે ઉપાય અનેક. ૧

હરિગીત છંદ.

ઉતરી દિસે આકાશથી, કાષ્ઠ, દેવી જેવી દીસતી;
અખળા સરવ આ દેશનીતું, અધિક હિત ઉર ઇચ્છતી;
અદ્ભુત ગત્યે ઉડી વળી જેમ, પાંખવાળી પંખણી;
કળરવથી કરતી કાન જગૃત, હરખતી જેમ હંસણી. ૨
મુંબઈ અને મદ્રાસમાં, બંગાળમાં પણ બહુ ફરી;
ભલ ભલાં ભાષણ ભાખીને, અદ્ભુત પ્રકાર અસર કરી;
ગુજરાતમાં ચોક્કસ ફરતી, આવી અમદાવાદમાં;
જન મન ધણા રંજન કર્યાં, શુભસરસ્વતીના સ્વાદમાં. ૩
આતિ અજળ જેવી વાત મુખથી, બહુ પ્રકારે બોલતી;
ભલપણતણો ભંડાર ભણી વિધ, ખૂબ જીમે બોલતી,
રમણીક રોપા રોપિયા, શુભ સુખકરણ સુધરાધના;
આ જગતમાં એથી અચળ જશ, બહુ વધ્યા તે બાધના. ૪
કોઈ મરદ શી મરદામિ કરશે, ખચિત આજસ ખોઈને;
નર હૃદય હાથકી જાય, જેની જરૂર હિંમત જોઈને;
ઈતિહાસ હિંદુસ્તાનનો, આ સમયનો આલેખતાં;
શુભ કૃત્ય કાર્પેટરતણું, તે નજર પડશે પેખતાં. ૫
રહિ સ્વાર્થ પણ પરમાર્થ માટે ધુમતી રહે છે ધણી;
મરદો તમે મહેનત જુઓ, મિસ મેરી કાર્પેટરતણી.
બળ જોઈ અખળા જાતિનું, ઉરમાં પુરૂષપણું આણવું
અભિમાન આણી સ્વદેશનું, જે કૃત્ય છે તે જાણવું. ૬
નીપજે શિક્ષક નારીઓ એવા ઉપાયો આદરો;
વનિતા વિષે આ વારમાં, વિદ્યાતણી વૃદ્ધિ કરો;
કરશે સરસ જો ક્યારડા, તો પાક ઉમદા દેખશે;
તેમજ નિવડશે નારીઓ તો પ્રજા ઉમદી પેખશે; ૭
સહવાસ સાહેબ લોકનો, જે પુરૂષ પોતે પામિયા;
ચિત પામિયા સુવિચાર ને વળી, બહેમ તેના વામિયા;
તે રીત લાયક લેડિનો, સહવાસ સુંદરીને થશે;
ત્યારેજ નારી તમામના, જડ મૂળથી વહેમો જશે. ૮
આ દેવરે આ દેશમાં કાષ્ઠ, “જેજ” પિપ્પડિ જાગશે;
જે દેશીયોની દરિદ્રતાના, દુઃખનો ભય ભાગશે;

૧ એ નામનો એક સાહેબ વિલાયતમાં મથ
ગયો કે જેણે લાખો રૂપીઆ પરમાર્થમાં આપ્યા છે.

કાંતો કૃપા કરી સર્વને તું, આપ હિંમત ઉરમાં;
દર કાંકરેકરી પાળ બાંધે, પ્રજના હિત પૂરમાં. ૯

દાહરો.

પ્રભુ પૂરું કરજો બધું, કાર્પેટરનું કામ;
આશા રાખે એટલી, દિલમાં દલપતરામ. ૧૦

બહુ જોગી ને જોગણો, કરે થઈ ફકડડ;
જોગણ કાર્પેટર જુઓ, પર ઉપકારી અખંડ. ૧૧

મિસ મેરી કાર્પેટર સાહેબે ઉપલી કવિતાનો
ઉત્તર મુંબઈ જઈને લખી મોકલ્યો તે નીચે પ્રમાણે.

Bombay, January 13, 1870.

Miss Carpenter begs to present her best
thanks to Mr. Dulpatram for his beautiful
poem, of which she has now received a trans-
lation Miss C. is much gratified that her
labours are so kindly appreciated, and is sure
that her friends in England, will be so also.--
She will rejoice if her example stimulates
other to labour for the advancement of
Hindu women, and especially native gentle-
men to place their own ladies in their
proper position.

દક્ષતરદાર દાજીભાઈ સુંદરલાલ વિષે.

“ તા. ૨ જી માર્ચ સન ૧૮૭૦ ને રોજ તે-
મને માનપત્ર આપ્યું, તે વખતે સભામાં ભાષણ ક-
રીને કહેલો સર્વેયો નીચે પ્રમાણે, કલેક્ટર સાહેબની
ફરમાશથી.”

ઈંદ્રવિજય છંદ.

કોણુ પ્રધાન કરી શકશે કદી રાય અને વળી રાયત રાજ;
તે ગુણુ તો તુજમાં સવિવેક, હરેક મનુષ્ય કહે મુખ હાજ;
કાષ્ઠથી સર્વ કલ્યાનવ જાય, રહ્યા ગુજરાતવિષે ગુણુ ગાજ;
રાવબહાદુર રંગ તને બહુ, સુંદરલાલતણા સુત દાજ. ૧

મી. ૦ કરસનદાસ મુળજી વિષે.

“ તા. ૨૮ મી ઓગસ્ટ ૬૦ સ. ૧૮૭૧ ને
રોજ ગુજરી ગયા તે બાબત બુદ્ધિપ્રકાશમાં જા-
પેલી કવિતા. ”

૧ આતું જન્મ ચરિત્ર રાવ. સા. મહીપતરામ
રૂપરામે રચ્યું છે.

દોહરા.

- રે શાણા સરદાર તું, ગયો પ્રભુની પાસ;
પણ નિશ્ચળ અહીં નામના, કીધી કરસનદાસ. ૧
- પદવી ઉત્તમ પામિયો, કરી ઉત્તમ અભ્યાસ;
સુધરેલો સૌથી સરસ, કીધી કરસનદાસ. ૨
- મોટો અનુભવ મેળવ્યો, કરી પરદેશ પ્રવાસ;
વડી વિખ્યાતી વિશ્વમાં, કીધી કરસનદાસ. ૩
- સુખ દુખ સાંપડવાતણો, તેં નહિ રાખ્યો ત્રાસ;
સ્વદેશની શુભ વાંચના, કીધી કરસનદાસ. ૪
- ખાધું રીત ખરાબથી, ઘણા જનોએ ધાસ;
અંતે જગમાં જીત તેં, કીધી કરસનદાસ. ૫
- થોડા દિન સ્થિરતા કરી, વસ્યો વિશ્વમાં વાસ;
કામ ભલાં આ દામ તેં, કીધાં કરસનદાસ. ૬
- વશી કાઠિયાવાડમાં, કીર્તિ કરી પ્રકાશ;
કુળ અજવાળણુ કર્મ તેં કીધું કરસનદાસ. ૭
- ખડો બહાદુર બહુ ભલો, સૌમાં કર્યો સમાસ;
લાખેણો જશ લે ગયો, કપોળ કરસનદાસ. ૮
- કોઈ તારા કામમાં, કશીએ નહી કચાશ;
વખાણુ તારાં વિશ્વ સૌ કરશે કરસનદાસ. ૯
- કીર્તિ વધીને કેકની, વળતી થાય વિનાશ;
પાયા તેં પાતાળમાં કીધા કરસનદાસ. ૧૦
- કપોળ કુળના કોહિનુર, તુજ જશતણો ઉગ્ગસ;
ગણી અમુલ્ય ગવરનરે, દાખ્યો કરસનદાસ. ૧૧
- વીરા તારા વચનની, મહા અમુલ્ય મિઠાશ;
રહી ગઈ દલપતરામના, દિલમાં કરસનદાસ. ૧૨

રાવ બહાદુર બેચરદાસ અંબાદાસ વિષે.

“તા. ૨૬ મી એપ્રિલ સને ૧૮૭૨ રોજ તેમને રાવબહાદુરનો ઇલકાળ આપવા સાર કલેક્ટર સાહેબને બંગલે સભા ભરાઈ હતી, તે વખતે કલેક્ટર સાહેબની ફરમાશથી કહેલી કવિતા.

દોહરા.

- ખાનદાન કુળના ખરા, દીપક બેચરદાસ;
કુળ કણબી શુભ કૈડવા, અમદાવાદ નિવાસ. ૧

કુલિણી છંદ.

આઘ ઉંઝાથકી અહમદાવાદમાં,
આવિયા આપના આપ દાદા;
સાતસેં વર્ષની વિગત સરવે મળી.

- રાખતા માનથી રાય જાદા;
પટલ પાંચતણા પ્રાદ પરિવારમાં,
જગતમાં કેક કુળ દીપ જાગ્યા;
વતનદારી કરી કષ્ટક વેપારી પણ,
કેક ખેતી વિષે ખૂબ લાગ્યા. ૨
- જાવણીમાં તથા શહેર દોકાન બહુ,
દેશમાં કીધી અંબાદાસે;
લશ્કરી નામની જાપ લોકે કહી,
જૂમિમાં નામ બહુ દામ જાસે,
તેતણા પુત્ર તો દાસ બેચર થયા,
વિશ્વના વાસિ લોકો વખાણે;
વિત્ત બહુ વાવરી કામ મોટાં કર્યા,
જરૂર આ જગતમાં લોક જાણે. ૩
- ધર્મશાળા ભલી અધિક ધન વાવરી,
પૂર્વ દિશાએ પુર બહાર કીધી;
રોગશાંતિકાળા રૂપાળી રમી,
લોકમાં કીર્તિ ધણીં તેથી લીધી;
નારો શિક્ષકનો નીશાળને કારણે,
સોગણા સોગણી દામ દીધા;
એટલા દામ કાલેજને કારણે,
કોડથી આજ બખશીશ કીધા. ૪
- સ્થાપી શાળા સુગિર્વાણ વાણીતણી,
તેતણી વાત પણ છેજ તાણ;
અનદાતા થઈ અન્ન આપ્યાં ધણાં,
રાંકને તો કર્યા ખૂબ રાણ;
કરજદારો ધણી ગરજથી કરગ્યાં,
અરજ સુણી કેકનાં કરજ કાપ્યાં;
પોળ વાશી નવી ઓળ ધરની રમી,
ભાડું લે અલ્પ ધરખાર આપ્યાં. ૫
- કૈડવા કણબીની નાત સરવે મળી,
નેહથી નાત શોધાઈ દીધી;
વાવરું વિત્ત પેદા કરી આપથી,
આપથી આખર બહુજ કીધી;
દાન દેવાતણા ઉતરી મેદાનમાં,
જય કરી જગતમાં સુજશ થાપ્યો;
જાણીં તે વાત મહારાણીં વિકટોરિયા,
રાવબહાદુર ઇલકાળ આપ્યો. ૬
- અધિક પેદા કરી અધિક ધન વાવરો,
આથકી અધિક વળીં માન પામે;

કોટિધા જમતકર્તાએ કરેલા કરો,
પુત્ર પરિવાર વિસ્તાર જામે;
હામ હેયે ધરી કામ આપાં કરો,
નામ પ્રખ્યાત રહેા હામ હામે;
અહાદુર ખેચરદાસ જીવે ધણું,
દીર્ઘ આશીષ દલપતરામે.

૭

સોરઠો.

અહાદુર ખેચરદાસ, પામી સૌનો પ્રેમ રસ,
વર્ષો કડવા કુળ વાસ, મીઠો થયો મનુષ્યને.

૮

સીંખડીના મહારાણા જશવંત
સંગજી વિષે.

“ રાજકુમાર કાલેજમાં વિદ્યાભ્યાસ કરી પહેલો
નંબર ધરાવીને સંવત ૧૯૩૦ ના વૈશાખ વદી ૧૨
ભોમવારને લગને કચ્છના જાડેજા કુળની બે કન્યાઓ
સાથે લગ્ન કર્યું. ત્યારે મને કંકાતરી તથા ખીન્ને
કાગળ લખીને ધણા આગ્રહથી લીમડી તેડાવ્યા હતા.
ત્યારે હિંદુસ્તાની ભાષામાં આ નીચે લખેલી કવિતા
મેં કહી હતી. ”

કવિત.

જનક પુરિમેં તોરી ધનક ધનકધારી,
કનકસી કન્યા સીતા સિતાપતિ પાયો હૈ;
દ્રુપદકે દેશ, દેશ દેશકે નરેશ મિલે,
વામે ગુહાકેશ મચ્છ વેધી વામા લ્યાયો હૈ.
જાદવકે^૧ દેશ મકવાન જસવંતસિંહ,
કલમકે^૨ ઇલમમેં પૂરન પંકાયો હૈ;
સબ રાજકે કુમારમે પહિલો પદ પાડ,
જાલ્લુદો^૩ જુમ્મ કન્યા ચાહન ચહાયો હૈ.

૧

દોહા.

મત્સ વેધ ધનુવધ પુનિ, સહજકાજ યહ સોડ;
કલમ ઇલમકે કામમે, વરસ લગત ઇક દોડ;
પછી તેઓ વિલાયત જઈ આવ્યા વિષે.

મનહર છંદ.

પહેલો નંબર પાઠશાળા વિષે પામ્યા પછી,
પહેલે નંબરે તે વિલાયત પધાર્યા;

૧ રાજકોટમાં.

રાજ અધિકાર પામી રાજ નીતિતણી રીતિ,
પૂરણ જણાવી જશ પૂરણ વધાર્યા;
મીતે પ્રજા પાળી વિદ્યાવાળી કરીને સંભાળી,
ખામી ધણી ટાળી જનો રનેહથી સુધાર્યા;
કહે દલપતરામ કરી સાગં સારાં કામ;
ધન્ય જશવંત ધરણીમાં જશ ધાર્યા,

૩

ક૦ નર્મદાશંકરના સરસ્વતી મંદિર વિશે.

સંવત ૧૯૩૦ ના કાર્તિક શુદ્ધ ૧ ને દિવસે હું આ-
નગી કામે મુરત ગયો હતો તે દિવસે કવિએ પોતાના
મંદિર પાસે સભા ભરી હતી. તેમાં કવિતા બોલ-
વાનું નિમંત્રણ માનપૂર્વક મને કર્યું હતું. ત્યાં મેં
કેટલીએક નીતિ સંબંધી કવિતા સંભળાવીને આ
નીચે લખેલી કવિતા કહી હતી. તેમાં એક અર્થમાં
દેવની સભાનું વર્ણન છે અને બીજા અર્થમાં સભામાં
બીરાજેલા ગૃહસ્થોનાં નામ આવે છે.

દોહરો.

સ્મર મંગળા ચરણમાં, પ્રભુ મંગળ કરનાર;
મંગળકારી દિવસ શુભ, વર્ણીએ મંગળવાર. ૧
શ્વેતશંકર^૧ સુતને નમી, માયું તેની પાસ;
લાલશંકર સુતની સદા, ધ્વજ પુરે આશ. ૨
પદ.

“નાથ કેસે ગજકા બંધ છોડાયો.”—એ રાગનું.

સરસ્વતિ મંદિર છે આજ સાંઝ,
જેતાં મુદિત થયું મન માંઝ; સરસ્વતિ. ટેક.
ન્યાં જગજીવન^૨ જગત વિદિત છે,

ચતુર અને નામ ચાંઝ;

આજ સરસ્વતિ મંદિર સમિપથી,

એનું સ્વરૂપ નથી ન્યાંઝ.

સરસ્વતિ ૧

બ્રહ્મ સભા આ સભામાં ભળી છે,

બ્રહ્મા તે પ્રત્યક્ષ લેખો;

જે શંકર^૩ પાંડુરંગ બીરાજે છે,દુર્ગા^૪ સહિત વળી દેખો.

સરસ્વતિ ૨

૧ શંકર શરીરે ધાખા છે તેના પુત્ર ગણપતિ.
એમાં પરિકરાલંકાર છે.

૨ વિષ્ણુ અથવા જગજીવનદાસ ખુશાળદાસ.

૩ શ્વેતરંગના શંકર અથવા શંકર પાંડુરંગ.

૪ દુર્ગારામ મહેતાજી.

આ વર્ષ માંહિ આ સર્વના હિરની,
કેમકે 'રામ કરે પૂર્ણ;

ધીરજ રલાલ વદન પ્રમુદિત કરી,
ચિંતા કરે સૌની ચૂર્ણ.

સરસ્વતિ. ૩

ચમુકંદરાય વળી નામ છે જેનું,

તે થજે સૌને પ્રસન્ન;

૪ કે ખુશ રોજ રહે સહિ સનજન,

આજ દિવસ ધન્ય ધન્ય.

સરસ્વતિ. ૪

કવિ પનરમદે અતિ સ્નેહથી સ્થાપિત,

સૂરત શેહેર મોઝાર;

તે મંદિરની સમિપમાં આ અવસર,

શોભે સલા છે શ્રીકાર.

સરસ્વતિ. ૫

આગણીસેં અને ત્રીશમું આજે,

વિક્રમનું બેઠું વર્ષ;

દલપતરામ કહે દુનિયામાં.

ઉપજવજે અતિ હર્ષ.

સરસ્વતિ. ૬

દોહરો.

સંવત આગણીસેં અને, આજ ત્રીશમું વર્ષ;

સૌને સુખકારી થજે, હૈંડે વધજે હર્ષ.

છાપો. ૧૯૩૦ ના આંકડાનો અર્થ.

પૂર્વે ચિદ આકાશ, શુન્ય રૂપે સર્વ સ્થળ;

તેથી ઉપન્યા ત્રિગુણ, ત્રિલોકી થે વર્ણો તે પળ;

ભરતાદિક નવખંડ, ભુતજે ઉપન્યા લાળો;

તે સૌ એક સ્વરૂપ, સમજીને સંશય ટાળો.

એ સમજણ કેરી સચના, આગણીસેં ને ત્રીશમાં;

સમજી જન મનમાં સમજજે, ભેદ ભક્ષો ભૂલીશમાં. ૮

રાવ બહાદુર ભોજાનાથ સારાભાઈ વિષે.

“ તા. ૨૭ મી માર્ચ સન ૧૮૭૫ ને રોજ
તેમને રાવ બહાદુરનો ઇલકાળ આપવા સાડે કલેક્ટર

૧ ઉમેદરામ આણંદરામ. ૨ ધીર પુરૂષથી જ-
ન્મેલા સૌના મુખ રાતાં કરીને અને બીજા અર્થમાં
ધીરજલાલ નામ. ૩ વિષ્ણુ અથવા મુકુંદરાય મણિરાય.
૪ કેખુશરો હોરમજી. ૫ માણસ માત્રમાં કંઈ ખામી
તો હોય છે તે સામું ન જોતાં ગુણનું મહત્ત્વ કરવું
એવી નજરથી જોતાં આ કવિ સ્વદેશાભિમાની, હીમત
બહાદુર, વિદ્વાન અને દેશમાં ધણો ઉપયોગી હતો
એમાં સંશય નથી.

સાહેબને બંગલે સલા ભરાઈ હતી તે વખતે કલેક્ટર
સાહેબની ફરમાશથી કહેલી કવિતા. ”

મનહર છંદ.

રાવ બહાદુરતાણું પદ રૂડી રીતે લીધું;

કાધું કમજોર ગેબી વેરી વિકરાળનું.

શીપારશ શા હીસાએ પક્ષપાત પણ હાર્યો;

જરીએ ન ચાલ્યું જોર, લોભની જંગળનું;

સુવિચાર રૂપી શસ્ત્ર સજીને સંત્રામ સન્યો;

સંભાળ્યું સદૈવ કામ આપની સંભાળનું;

સારાભાઈના સપૂત લલા ભાઈ ભોજાનાથ;

પૂરા શૂરાપણે માન પામ્યા મહિપાળનું. ૧

શિખરિણી વૃત્ત.

ધનુર્વિદ્યાધારી, સરસ જન શૂરા બહુ થયા;

પડે ગેબી ગોળા, તરત પણ ત્યાં તે ડરી ગયા.

લલા ભોજાનાથે, અધિક કરી કીર્તિ અવિચળા;

કૃપાચાર્યે ક્યારે, શિખરિણી સ્વરવેધી શુભ કળા. ૨

દોહરા.

નિર્મળ કારત ન્યાયની, પરમ તીર્થ પ્રાપ્ત્યાત;

કર્મ મુક્ત ત્રણ મુક્ત ન્યાં, જુઓ થાય જન જાત. ૩

તીર્થાધીશો કેક તે, નીચાં કરાવે નેણ;

ભોજાનાથે સ્વજન મુખ, રહ્યાં ક્યાં સુખ દેણ. ૪

રા. બા. ભોજાનાથ સ્ત્રી વિદ્યાલય વિષે.

તા. ૧૫-૨-૯૬ ને શનિવારે ગવર્નર સાહેબ
લૉડસેંડહસ્ટ સાહેબે તે મકાન ખુલ્લું મુક્યું તે વખતે
કહેલી કવિતા.

દોહરા.

વનિતાઓ વિદ્યા ભણે, સમજે તેનો સાર;

ઉપજે પ્રજા પ્રવીણ તો, સુધરે આ સંસાર. ૧

હરિગીત છંદ.

સંસારની સ્થિતિ સુધરવાને, નારી સારીસુધારવા,

તે સુધરવા સ્ત્રી જાતિમાં, વિદ્યા વિશેષ વધારવી;

એવાજ શુભ ઉપયોગ માટે, ધર્મનું આ ધામ છે;

ભડભાઈ ભોજાનાથનું, આ કામ નિશ્ચળ નામ છે. ૨

૧ શબ્દ વેધી. ૨ સ્વદેશાઓ કેવી નીમકહલાલીથી
સરકારી નોકરી કરે છે; તે દેખાડી આપીને દેશીઓનાં
મુખ ઉંચાં કર્યાં.

પુસ્તક તથા સંગ્રહ તથા, શુભ વસ્તુનો સંગ્રહથશે,
વનિતા વિવેક વાંચશે, અજ્ઞાનતા તેથી જશે;
આ દેશની ઉન્નતિ થવાનું, એહ ઉત્તમ કામ છે,
ભડભાઈ ભોળાનાથનું, આ હામ નિશ્ચળ નામ છે. ૩
સુખ કલ્પવૃક્ષ ઉછેરવાને, પ્રથમ આ ક્યારે કર્યો,
શુભ સેંડહરટ ગવર્નરે, નિજ કરવડે અંકુર ધર્યો;
વર્ધી વૃક્ષ તે મોટો થશે, ગુણ લક્ષનો વિશ્રામછે,
ભડભાઈ ભોળાનાથનું, આ હામ નિશ્ચળ નામ છે. ૪
ગુણવર્તી પૂરું જ્ઞાન પામે, બાળકો તેવાં બને,
શિશુપણથી પામે સદ્ગુણો, રહી રાજ નિજ માતાકને;
ઉત્તમ અધમ તે અવની સરખો, પાકનો પરિણામછે,
ભડભાઈ ભોળાનાથનું, આ હામ નિશ્ચળ નામ છે. ૫
જેવાં સુતર તેવાં ફળો, દુનિયાની અંદર દેખીએ,
જેવી નદી તેવાંજ મત્સો, લક્ષ ધરીને લેખીએ;
જેવી સુવનિતા તનુજ તેવાં, નિયમ ધમિરી આમછે,
ભડભાઈ ભોળાનાથનું, આ હામ નિશ્ચળ નામ છે. ૬
હીરા મણિ માણુક તણી, આતો અનુપમ ખાણુછે,
ચિંતામણિ કે કામધેનુ, પુણું તેહ પ્રમાણુ છે;
વિદ્યા સ્વરૂપી વેલડી, તેમાંજ વસ્તુ તમામ છે,
ભડભાઈ ભોળાનાથનું, આ હામ નિશ્ચળ નામ છે. ૭
શુભ સ્વર્ગ વાસ કર્યો બહો, કહું ભાઈ તે કેવા હતા,
વિદ્યાની વૃદ્ધિ દેખીને દિલ રાજરાજ તે થતા;
જેનાં રચેલાં પુસ્તકો, વંચાય ગામે ગામ છે,
ભડભાઈ ભોળાનાથનું, આ હામ નિશ્ચળ નામ છે. ૮
સી જ્ઞાનશાળા આ વિશાળા, જશભરી થઈ જમજમે,
પ્રભુને પ્રતાપે અતિ અમાપે, જ્ઞાન ગોરી પામજે;
ગુણ છે ધણાજ રહો તાજ, રાજ દલપતરામ છે,
ભડભાઈ ભોળાનાથનું, આ હામ નિશ્ચળ નામ છે. ૯

દોહરો.

રૂડું શ્રી મહારાણીનું, રહો અચળ આ રાજ;
રચાય જેના રાજમાં, આવાં ઉત્તમ કાજ. ૧૦

અહિંના જહજ ટાગોર સત્યેંદ્રનાથ સાહેબ

વાવત.

એ સાહેબ સને ૧૮૭૬ ના એપ્રિલમાં અહિંની
અદાલતના જડજના હોદા ઉપર આવેલા તેમનું
કુટુંબ હાલ વિલાયતમાં હોવાથી તેઓ એ વરસની રજા
લઈને વિલાયત સિધાવ્યા. તેમની મુલાકાત કરવા સાર
સને ૧૮૭૮ ના સપ્ટેમ્બરની તા. ૧૩ શુક્રવારના

રાતના આઠ વાગતાં નગરશેઠ પ્રેમાભાઈને બંગલે સારાં
સારાં માણસોની એક મીજલસ ભરી હતી. તે સભાની
ફરમાશથી રચેલી કવિતા.

દોહરો.

રાજકાજ વિદ્યા વિનય, પ્રવાસ શૌર્ય સજ્જેર;
એવા કુળને અવનિમાં, ઠીક કહે 'દોકાર. ૧

સવૈયા એકત્રીસા.

કુળ ઉત્તમ કલકતા મધ્યે, દ્વીજ જાતિમાં લઈ અવતાર;
નાટક એક નવીન રચ્યું, વિગતે જોણે વેણીસંહાર;
નારાયણ ભટ નામ અનુપમ, ઉત્તમ કુળ વેલો અંકાર;
સત્ય કહું સત્યેંદ્રનાથ કુળ, ઠીક કહે જન સૌ ઠોકાર. ૨
એથકી અઘાવીશમી પેઢી, થયા દારિકાનાથ પ્રસિદ્ધ,
જોણે જઈ વિલાયતમાં, નિજ વેહેમ વિદારણુ કરણુ કીધ;
સ્વદેશના માણસના મનનું, ઘટાડવા અંધારું ધોર, સત્ય. ૩
પુત્ર દારિકાનાથનણા, દેવેંદ્રનાથ દશદિશ વિખ્યાત;
આદિ બ્રહ્મસમાજતણા, આચાર્યપદે શોભ્યા સાક્ષાત;
રાગરામમોહનરાયે જે, પંથ રચ્યો રાખ્યો ટાગોર. સત્ય. ૪
પુત્ર થયા દેવેંદ્રનાથના, શાણા સદ્ગુણવાળા સાત;
તેમાંના સત્યેંદ્રનાથ નર, ભણ્યા વિલાયત જઈ ભલ્લીલાત.
સિવિલ સર્વિસતણી પરીક્ષા, આપીનેઆવ્યાઆદોર;સત્ય. ૫
ઇસવી અદારસેં ચોસકમાં, હરખે આવ્યા હિંદુસ્તાન;
કલેકટરી ખાતામાં કીધી, નોકરી મોટું પામ્યા માન;
ભારતવર્ષતણાખહુ ભાગો, નિરખ્યાઆહોંચતુર શિરમોર;સ. ૬
અદારસેં છોતેરતણી, ઇસવી સાલે વળી અમદાવાદ;
જનજતણા અધિકારે આવ્યા,સૌને સરસ ચખાડ્યો સ્વાદ.
સ્નેહાકર્પણથી સૌનાં મન, તાણી લીધાં સીધાં દોર; સત્ય. ૭
માયાળુ મનનાને ન્યાયી, ગુણુ જેતાં દીસે ગંભીર;
સ્વધર્મ ઉપર સ્નેહ ધણો, અભિમાન રહિત ઉદાર અમીર.
એવા ઉત્તમગુણથી આપે, પામ્યા સૌજનમાંજશજ્જેર;સ. ૮
સંસ્કૃતનો અભ્યાસ સદા, કુળ પરંપરાનો રૂડી રીત;
રાખ્યો તે સત્યેંદ્રનાથ નર, પૂરણુ મનમાં રાખી પ્રીત;
પ્રેમવળી પરમેશ્વરપદ પર, પવિત્રમનથી આંદ પહોર;સત્ય. ૯

વસંતતિલકા છંદ.

જે કેળવાય જન થાય સ્વદેશી કેવા,

દશાંત તેનું જન મધ્ય સદૈવ દેવા;

ન્યાયી અને નિરભિમાની જુઓ નિહાળી,

સત્યેંદ્રનાથ સરદાર સુભાગ્યશાળી.

૧૦

૧ તેનો અપભ્રંશ ટાગોર. ૨ તેમની મોટી છપી
કલકત્તાના ટાઉનહૉલમાં સરકારે મુકી છે.

કાહરો.

નહીં ન્યાયને હાથ પમ, ન્યાં ત્યાં ગખડી ન્યા;
અરે અદાલત એ થકી, દૌવાની કહેવાય. ૧૧
હતી અદાલત અસલ જે, દિવાની નામ ગણાઈ;
તે 'સત્યેન્દ્ર સમાગમે, દુનિયા કહે થઈ ડાહી. ૧૨
વિચરો છો જી વિલાયતે, કુદુંખ મળવા કાજ;
સહિત કુદુંખ સદા સુખી, રાખે શ્રી મહારાજ. ૧૩
વળીં વેહેલા આવી અહીં, કરજે રૂડાં કામ;
આશિષ આપે એટલી, દિલથી દલપતરામ. ૧૪

ભાવનગરની ગરબી.

“પાટણનાં પહેળાં પાટીઆં, ગાગર ધુમેરે,” એ રાગ.
ગુણવંતી ગોહિલવાડ છે, ભાવ ભેર ભાળો રે;
ન્યાં ઝાઝાં રસકસ ઝાડ છે, ભાવ ભેર ભાળો રે. ૧
નહીંઓનાં નિર્મળ નીર છે, ભાવ ભેર ભાળો રે;
સરોવર સારાં ગંબીર છે, ભાવ ભેર ભાળો રે. ૨
ઉત્તમ તીર્થો અગણિત છે, ભાવ ભેર ભાળો રે;
ગિરિ શત્રુંજય શોભિત છે, ભાવ ભેર ભાળો રે. ૩
ગુણિયત્ત રૂડાં બહુ ગામ છે, ભાવ ભેર ભાળો રે;
રૂડી રચના હામો હામ છે, ભાવ ભેર ભાળો રે. ૪
પણ ભાવનગર સૌથી ભલું, ભાવ ભેર ભાળો રે;
એના જેવું એ એકલું, ભાવ ભેર ભાળો રે. ૫
ન્યાં ગાદી ગોહિલ વંશની, ભાવ ભેર ભાળો રે;
પુરી ઈંદ્રપુરીના અંશની, ભાવ ભેર ભાળો રે. ૬
ન્યાં પરમેશ્વરની મહેર છે, ભાવ ભેર ભાળો રે;
લક્ષ્મીની લીલા લેહેર છે, ભાવ ભેર ભાળો રે. ૭
તખતે ત્યાં તો રતખતેશ છે, ભાવ ભેર ભાળો રે;
જે વિદ્યાવંત વિશેષ છે, ભાવ ભેર ભાળો રે. ૮
ચૌદાં ને રૂડા ચોક છે, ભાવ ભેર ભાળો રે;
ન્યાં લખેશરી બહુ લોક છે, ભાવ ભેર ભાળો રે. ૯
દીપતાં બહુ દેવસ્થાન છે, ભાવ ભેર ભાળો રે;
વળીં વિપ્ર ધણા વિદ્વાન છે, ભાવ ભેર ભાળો રે. ૧૦
બહુ બંગલા ને વળીં બાગ છે, ભાવ ભેર ભાળો રે;
એની રચના રૂડી અથાગ છે, ભાવ ભેર ભાળો રે. ૧૧

૧ બીજા અર્થ એવો છે કે સત્યવાન ઈંદ્ર એટલે
રાજા અગ્રેજ સરકારના સમાગમથી અદાલત ડાહી
થઈ છે. ૨ તા. ૫ મી એપ્રિલ સન ૧૮૭૮ ને રાજ
તેમને સ્વતંત્ર રાજ્યાધિકાર મળ્યો.

વળીં બંદર છે બહુ શોભતું, ભાવ ભેર ભાળો રે;
જન મન જોવાને લોકભરું, ભાવ ભેર ભાળો રે. ૧૨
રતનાગરની રિધ સિધ છે, ભાવ ભેર ભાળો રે;
વેપાર ધણા વિધવિધ છે, ભાવ ભેર ભાળો રે. ૧૩
ત્યાં સુખીઆ લોક સદાય છે, ભાવ ભેર ભાળો રે;
નિત્ય આનંદ આજીવ થાય છે, ભાવ ભેર ભાળો રે. ૧૪
બહુ દિવસ દિસે છે ઉજળા, ભાવ ભેર ભાળો રે;
કરે પરમેશ્વર ચડતી કળા, ભાવ ભેર ભાળો રે. ૧૫
તખતેશને વસ્તી તમામની, ભાવ ભેર ભાળો રે;
રૂડી આશિષ દલપતરામની, ભાવ ભેર ભાળો રે. ૧૬

નવી દુનિયા વિષે.

અદ્ભુતરસ.

કાહરો.

દીસે આ દુનિયા નવી, નવું નવું સૌ હામ;
કાણ મને લાવ્યું અહીં, દાખે દલપતરામ. ૧

ભુજંગી છંદ.

અરે આજ આંહી મને કાણુ લાવ્યું,
નવું વિશ્વ શું ઈશ્વરે આ વસાવ્યું;
ગયું ક્યાં હતું જેહ જૂની પ્રજાળું,
અહો સૃષ્ટિ આતો નવી હું નિહાળું. ૨
બન્યા બાગને બંગલા હામ હામ,
નહીં ન્યાં હતું નીર મીઠાતું નામ;
નહીં દીસતું ઝાડતું એક ડાળું,
અહો સૃષ્ટિ આતો નવી હું નિહાળું. ૩
વિમાનો સમાં વાહનો ક્યાંથિ આવ્યાં,
બહુ શોભિતાં એહ કાણે બનાવ્યાં;
તુટયું જ્ઞાન લંડારતું કેમ તાળું, :
અહો સૃષ્ટિ આતો નવી હું નિહાળું. ૪
વિના બેલ અશ્વે રથો એહ થોડે,
જતાં આવતાં વાટમાં એહ જોડે;
ન ચાલી શકે કાંઈ પ્રાણી પગાળું,
અહો સૃષ્ટિ આતો નવી હું નિહાળું. ૫
નહીં સાંભળેલી કદી ક્યાંઈ કાને,
કળાયો વધી સ્વર્ગવાસી સમાને;
પડે દ્રષ્ટિ સૌ રૂપવાળું, રૂપાળું,
અહો સૃષ્ટિ આતો નવી હું નિહાળું. ૬
હતાં જે સ્થળે છાપરાં છેક છોટાં,
દિસે છે ત્યાં મંદિરો આજ મોટાં;

અરે આ હશે કે હશે સ્વમ હાલું,
અરે સૃષ્ટિ આતો નવી હું નિહાળું. ૭
હશે સ્વર્ગ કે આ હશે મૃત્યુ લોક,
હશે સત્ય કે આ હશે સર્વ ક્રોધ;
અરે એહ સદેહને કેમ ટાળું,
અહો સૃષ્ટિ આતો નવી હું નિહાળું. ૮
જુદાં વસ્ત્ર દીસે જુદાં ખાનપાન,
જુદી જાત વાગનું જુદાં ગાન તાન;
નકી સર્વ જૂનાથિ દિસે નિરાળું,
અહો સૃષ્ટિ આતો નવી હું નિહાળું. ૯
દિસે ધર્મ જૂદા જૂદા કર્મ કારી,
નવું રાજ દિસે નવા કારભારી;
બળિજે હતું તે દિસે નિર્બળાળું,
અહો સૃષ્ટિ આતો નવી હું નિહાળું. ૧૦
હતા ચોર લોકો હતા જ્યાં લુટારા,
તહાં તો દિસે છે ધણા લોકસારા,
દુખાળું હતું સ્થાન તે છે રૂપાળું,
અહો સૃષ્ટિ આતો નવી હું નિહાળું. ૧૧
વધલી દિસે છે બહુ સ્થાન વસ્તી,
સુખી સંભવે છે પ્રગ્ન તે સમસ્તી;
રસોહીન થાને થયું છે રસાળું,
અહો સૃષ્ટિ આતો નવી હું નિહાળું. ૧૨
અરે આ નવી સૃષ્ટિમાં આવવાથી,
કયો દેહનો રંગ જૂદો હવાથી;
થયું શ્વેત માયું હતું જેહ કાળું,
અહો સૃષ્ટિ આતો નવી હું નિહાળું. ૧૩
હતા જે જનો જદ્દ તે ક્યાં સિધાવ્યા,
ક્યા દેશમાંથી નવા એહ આવ્યા;
ગયું ક્યાં જનોનું હતું જેહ જાળું,
અહો સૃષ્ટિ આતો નવી હું નિહાળું. ૧૪

હોહરો.

દુઃખ ભરેલો દેશ આ, હતોજ હિંદુસ્તાન;
મહારાણીના રાજથી, શોભે સ્વર્ગ સમાન. ૧૫

કાળના વેગ વિષે.

ભુજંગી.

જુઓ વીજળી થાય આકાશ જેમ,
તરી દષ્ટિયે જાય તત્કાલ તેમ;

ચરોચર ચોપિથી તું આલનારો,
અરે કાળ ઉતાવળો વેગ તારો. ૧
વહો જાય જેરે નદીનો પ્રવાહ,
અહો વારિનો વેગ દીસે અથાહ;
ધર્યો તેં જવાનો ખરો એજ ધારો,
અરે કાળ ઉતાવળો વેગ તારો. ૨
હતો બાળ હું જ્યાં પિતાને નિવાસે,
પિવા માગતો દુધ માતાની પાસે;
નથી વીસર્યો ક્યાં ગયો તેહ વારો,
અરે કાળ ઉતાવળો વેગ તારો. ૩
ખરી ખાંતથી બાળમાં ખેલતો હું,
તડીને દડીને પગે ઠેલતો હું;
નથી વીસર્યો તે સમેના વિચારો,
અરે કાળ ઉતાવળો વેગ તારો. ૪
નદીયે તળાવે જતા બાળ નાવા,
જઈ મંડતા કુબકરી ખૂબ ખાવા,
નથી વીસર્યો તે નદીનો કિનારો,
અરે કાળ ઉતાવળો વેગ તારો. ૫
નિશાળે જઈ શીખતો સોલ આંક,
પિટે ખૂબ પડ્યો પડે કાંઈ વાંક;
દુખે છે હજી તો મને તેહ મારો,
અરે કાળ ઉતાવળો વેગ તારો. ૬
નહી જાણતો અન્ન આ ક્યાંથી આવે,
નહી જાણતો કાણુ વસ્ત્રો બનાવે;
પિતાની કમાણીયિ થાવા ગુન્નરો,
અરે કાળ ઉતાવળો વેગ તારો. ૭
નહી કાંઈ ચિંતા હતી ચિત્તમાં,
લલે હોય દુષ્કાળ સૂકાળ ત્યાં;
અહો ક્યાં ગયો તે સમો સૌધિ સારો,
અરે કાળ ઉતાવળો વેગ તારો. ૮
પછી માતતાતે કર્યું લમ માઈ,
અરે એ સમે તો મને લાગ્યું સાઈ;
નહી જાણ્યું મેં આ સમો છે જનારો,
અરે કાળ ઉતાવળો વેગ તારો. ૯
કમાયો ધમાયો કિધાં ખાનપાન,
વહી તે ગયાં વર્ષ સ્વપ્ના સમાન;
ગયો કોઈ તો દીન સારો નહારો,
અરે કાળ ઉતાવળો વેગ તારો. ૧૦
અરે વર્ષ સત્યોત્તર એમ આવ્યું,
પડ્યા દાંત સ્વર્ગે કળત્રે સિધાબ્યું;

અમા દુખલા દેહના કામદારો,
અરે કાળ ઊતાવળો વેગ તારો. ૧૧
છતે આજ છે પાંચ જે પુત્ર મારા,
અમે વીતશું તેમ તે વીતનારા;
ગણાશે ગુણી જે થશે કીર્તિકારો,
અરે કાળ ઊતાવળો વેગ તારો. ૧૨
નથી મેં પ્રભુની પુરી ભક્તિ કીધી,
નથી કામ સારાં કરી કીર્તિ લીધી;
તથાપિ મને તારશે તારનારો,
અરે કાળ ઊતાવળો વેગ તારો. ૧૩

દાહરા.

આગળથી અધરો દિસે, ચડવો ડુંગર જેમ;
ચડ્યા પછી છોટો દિસે, ઊંચો ડુંગર એમ. ૧૪
આદિ અંત વિણુ ગેય છે, કાલ અને આકાશ;
તથા નિયંતા તેહનો, ઇશ્વર છે અવિનાશ. ૧૫
તૃણા તલમાત્રે નથી, પણ જે અધુરાં કામ;
પ્રભુ ભક્તિ પરમાર્થ તે, દાખે દલપતરામ. ૧૬
આ અવતીમાં ફરિ ફરિ, થાય* જન્મને + નાશ;
તો જનનો જશ જગતમાં, વસશે ક્યાં સ્થિર વાસ. ૧૭

સને ૧૮૮૪ ના ડીસેમ્બર માસમાં ગવર્નર જનરલ
રિપન સાહેબ અમદાવાદ પધાર્યા ત્યારે કહેલી કવિતા.

હરિગીત છંદ.

જેજે ગવર્નર જનરલો અહિં આવિયા વળી આવશે,
પણ કાણુ કેવાશે ભલો, જે રિપનને વિસરાવશે;
રિપને અધિક આપાવિયું મહારાણિજીના રાજને,
સહિ સજ્જનો મળીમાન આપો તે રિપન મહારાજને. ૧
શુભ ભાગ્ય ભારત ભૂમિનાં તે જરૂર જાઓં જ્યાહરે;
અધિકાર લઈને આવીયા શુભ રિપન સાહેબ તાહરે;
આ દેશ હિત ઉત્તમ ક્યાં છે કાટિ કાટિ કાજને,
સહિ સજ્જનો મળી માન આપો તે રિપન મહારાજને. ૨
આ દેશના વ્યાપારને એણે ઉતેજન આપિયું,
આછો કરી લુણુ કર અને સહિ કષ્ટ મોહું કાપિયું,
આનંદ ઉપજ્યો એ થકી જન ઘેર ઘેર ધણાજને,
સહિ સજ્જનો મળી માન આપો તે રિપન મહારાજને. ૩
કલ્યાણ કરવા દેશનું વિદ્વાતણી વૃદ્ધિ કરી,
કાણુલ તણો કજ્યો પતાવી પ્રજાની પીડા હરી;

* ઉત્પત્તિ. + પ્રસય.

હક આપી એણે હોલવી આ દેશિજનની દાજને,
સહિ સજ્જનો મળી માન આપો તે રિપન મહારાજને. ૪
સ્થાનિક સ્વરાજ્ય તણો કરાવ ક્યાં ભલો આ દેશમાં,
એથી અધિક સંભારશે જન હરબડી હમેશમાં;
શોભાવિયો એણે સરસ સહિ આજ રાજ સમાજને,
સહિ સજ્જનો મળી માન આપો તે રિપન મહારાજને. ૫
તજિ પક્ષપાતની વાતને નિષ્પક્ષપાત ધર્યો ધણો,
ઇનસાફ આપ્યો એકસમ દેશી અને ગોરા તણો;
દિનનીશ સૌ આશીર્વાદ છે જે ગરીબ નિવાજને,
સહિ સજ્જનો મળી માન આપો તે રિપન મહારાજને. ૬
કારીગરો કારીગરી આ દેશમાં અધિકી કરે,
એવો ઉપાય વળી ક્યાં તે રિપન રાય ગવર્નરે;
આ સમયમાં એ લઈ જશે જશ પુર્ણ શ્રેષ્ઠ જહાજને;
સહિ સજ્જનો મળી માન આપો તે રિપન મહારાજને. ૭
સહિ સાથ બેઠી હાથને જગનાથને નમિ માગજે,
કલ્યાણ કરજે રિપનનું સંકષ્ટ સરવે ભાગજે;
ભવમાં અમે નહીં ભૂલીએ તે રિપન કેરા કામને,
દિલમાંથી વીસરશે નહીં દીનનીશ દલપતરામને. ૮

ધી ઇમ્પીરિયલ ઇન્સ્ટીટ્યુટ

વિષે કવિતા.

(સન ૧૮૯૩ માં લંડનમાં ઉદ્ઘાટનું તે.)

આ કવિતા એજ વરસમાં જોનરેબલ મી. મંચે-
રજી મેહેરવાનજી ભાવનગરી એમ. પી. સી. આઈ. ઇ.
ની મારફતે તે ખાતાના પ્રિસિડન્ટ મેહેરવાન પ્રિન્સ
જોશ વેલ્સ સાહેબ તરફ મોકલી હતી.

કુલાણા છંદ.

રાણી વિજયા તણા વિજયતા થંભનું,
અદ્વય વરણન કડું હરખ આણી;
સ્નેહથી સદ્વેણો સ્મરણુ તેનાં કડું,
જગતની માત સાક્ષાત જાણી. ૧

સંપ્રહરથાન સ્થાપવાનું કારણ.

ઇસ્તિ અદાર સત્યાશિની સાલમાં,
વીશમો દિવસ જુન માસ જાણો;
રાજ પદવી મહારાણિ પામ્યા પછી,
વર્ષ પંચાસ પૂરાં પ્રમાણો. ૨
જીખિલિનો દિવસ યુરોપિયન જન ગણે,
જે સમે તેહ નજદીક આવ્યો;

હરખ દીવાળિથી દશ ગણો દિલ વધ્યા,
રાજ હિતકરિને હૃદય લાગ્યો. ૩
ભાગ્યશાળી ભલો થાય જે બૂપતી,
તેજ પંચાસમું વર્ષ પેખે,
એ થકી અધિક વળિ ભાગ્ય જે ગિધડે;
દક્ષિણ વંશ વિસ્તાર દેખે. ૪
પાટવી પુત્ર મહારાણિનાએ તહીં,
પ્રથમ નવ માસથી મન વિચારી;
રમરણ રહેવા જનેતા તણી જુબલિનું;
વાત ભલિ ભાત આપે હિચારી. ૫
માત કે તાતનું નામ નિશ્રવણ થવા,
પુત્ર જે પ્રેમ પરિપૂર્ણ રાખે;
એજ સત પુત્રને એજ કુળનો દિવો,
એમ ભૂતળતણા લોક ભાખે. ૬
પ્રિન્સ આલ્પર્ટ તાતે કરી જે હતી,
શુભ પ્રદર્શન તણી રીત સારી;
સંગ્રહસ્થાન સજવાનિ ઇચ્છા કરી,
ધ્યાનમાં એજ અનુકરણ ધારી.
તાતના ચિત્તમાં એવિ ઇચ્છા હતી,
થાય વેપારનો બહુ વધારો;
વળિ કળા કુશળતા વૃદ્ધિ પામે ધણી,
સર્વથા થાય તેમાં સુધારો. ૮
એથિ એકાવનામાં પ્રદર્શન કર્યું,
તોય ઇચ્છા રહી ગદ્ય અધૂરી;
સ્થાપિએ સંગ્રહસ્થાન આ દામતો,
પિતૃની ધારણા થાય પૂરી. ૯

ઇન્સ્ટીટ્યુટનો આરંભ.

જાણિને એમ તે વાત જાહેર કરી,
સ્થાપવા સંગ્રહસ્થાન સાઈ,
ફાયદા તેથિ જે થાય તેપણ કલ્યા,
સાંભળી સર્વને લાગ્યું પ્યાઈ. ૧૦
પુનિ તેની રહે*પંચના હાથમાં,
પાટવી કુંવર તે પ્રમુખ થાય;
નિયમ એવો લખી રાખીયો ત્યારથી,
રાખવી રીત એવી સદાય. ૧૧
વીશ જનની સભા સ્થાપિ મંત્રી થવા,
પ્રમુખ તો પાટવી સુત સુભાગી;

દેશ ઝાઝા મહારાણિના રાજમાં,
ત્યાંથી શ્રીમંતની મદદ માગી. ૧૨
ભરતખંડદિ બત્રીશ સંસ્થાનથી,
આપવા લાગિયા નાણું એમાં,
એકતાળીશ તો લાખ રૂપિયા થયા,
ભાગ ચોથે ભરતખંડ તેમાં. ૧૩
દેવની છે દયા જે મહારાણિને,
તેહના નામથી જે ચલાય;
વસ્તુઓ સર્વ એ દામ આવી મળે,
દ્રવ્યના ગંજના ગંજ થાય. ૧૪

ખાત મુહૂર્ત વિષે.

ખાત મુહૂર્ત કરવા મહારાણિને,
સૌ સલાસદ મળી અરજ કીધી;
સર્વના હિત તણું કામ સમજી લહું,
ધ્યાનમાં વાત તે ધારિ લીધી. ૧૫
ચોથી જૂલાઈ સત્યાશિની સાલનો,
વખત વિદ્વાન લોકો વખાણે;
માંડવો સગસ મોટો રચાવી ભરી,
અચુત જનની સભા એહ ટાણે. ૧૬
હાકમો પણ ધણા તત્ર હાજર હતા,
કેક શિરપાઘ કે ટોપિવાળા;
જેમ માણિક મણી સહિત શોભે ભલી,
તે સભા સર્વ મોતીનિ માળા. ૧૭
દેશ યુરોપના કેકતો ડચક હતા,
કેક હિંદુ હતા રાવ રાણા;
કેક તુરક હતા તે સમે ત્યાં કને,
સાહેબીદાર સરદાર શાણા. ૧૮
કચ્છપતિ રાવ ખેંગાર નિજ ખાત સહ,
કુચ બિહારેશ રાણી ને રાણો;
મોરખીના વસુધાધિપતિ વાઘજી,
લીંબડી નાથ જશવંત જાણો. ૧૯
બૂપ ભગવંત ભલુ નામ ગોંડળ ધણી,
કે. સિ. આઈ. ઇ. ઇલિફાંત જાણે;
તેમ રાજ કપુરચળ તણા ત્યાં હતા,
અવર દીવાન નીજમના જે. ૨૦
જેહના પૂર્વજેએ પ્રસન્ન કરી,
સ્થાપિયાં રાજ સહિ શત્રુ મારી;

પાદશાહોનિ સરદારિ સારી કરી,
આજ રાણિનિ સરદારિ ધારી. ૨૧
તે તથા અન્ય શ્રીમંત જન પણ ધણ,
સર્વના વદનપર હરખ ઝળકે,
શાણિ મહારાણિ શોભે ભલાં તે વિષે,
જેમ તારા વિષે ચંદ્ર ચળકે. ૨૨
પ્રિન્સ ઓફ વેલ્સ ભાપણુ ભણું ત્યાં કર્યું,
વચન ઉચ્ચારિયાં અમૃત જેવાં;
સંગ્રહસ્થાન તરથી ફળો જે થશે,
તે કલાં તરત સમગ્ગય તેવાં. ૨૩
તે સભામાં સભાસદ જનો જે હતા,
બહુ ખુશી સૌ મળીને બતાવી;
મેધ ગર્જન શુભી જે રિતે મોર સહ,
ટહુક ટહુકા કરે હરખ લાવી. ૨૪
માનિ ઉપકાર મહારાણિએ તે પછી,
ખૂશિ થઈ ખાત મુહૂર્ત કીધું;
જાણિએ દેશમાં ઝાઝી દોલત થવા,
દેવિએ તેહ વરદાન દીધું. ૨૫
વાગિયાં સરસ વાજિત્ર મધુર સ્વરે,
જાણિએ અવનિ તે ગાજિ બીડી;
કે ભલી સૃષ્ટિમાં વૃષ્ટિ ધનની થવા,
ગર્જના ત્યાં કરે તેહ ત્રીડી. ૨૬

તે મહેલ વિષે.

ખૂબ ત્યાંતો થયો મહેલ ખટ વર્ષમાં.
રૂપિયા લાખ છત્રીશ ખર્ચ્યાં;
જાય જેવા જનો થાય દેખી ખુશી,
દેશ પરદેશમાં ચાલિ ચર્ચા. ૨૭
એહ સમ શોભિતો આ સમે ક્યાંઈ પણ,
મેદિનીમાં નથી મહેલ મોટા;
જેહની આગળે તાજખીખી તણો,
લેખતાં લાગશે છેક છોટા. ૨૮
મુલક પ્રત્યેકની વસ્તુઓ મૂકવા,
ખંડ જૂદા ક્યાં ખૂબ સારા;
જાણિએ માલ જૂદા જુદા મૂકવા,
નિર્મિયા તેહ બંડાર ન્યારા. ૨૯
ત્રણ મિનારા દિસે તેથિ તે મહેલતો,
ચંડિના ત્રિશુળની તુલ્ય આપ્યો;
અજિતને છતનારી મહારાણિએ,
જાણિએ એહ જયથંભ રાખ્યો. ૩૦

કે શું ! પર્વત મહારાણિની કીર્તિના,
તેહનાં શિખર મણુ આ દિસે છે;
ધાતુઓ ઔપધિ, પક્ષિ, પશુ પણ બહુ,
વિવિધ તે શૈલ્ય માંહી વસે છે. ૩૧
મહેલમાં માળ ત્રણ ભેદ કાઈ કહે,
લક્ષમાં વિશ્વનો ધાટ લીધો;
પેપિ પાતાળને, પૃથ્વી, આકાશને,
તેહ ત્રણ ભુવન આકાર કીધો. ૩૨
લોડ હરસેલ હિંદુ તણા સ્થાનમાં,
આવીને વાત તે સૌ ઉચારી;
રાજકર્તા તથા સુર ખીળ જને,
મોકલી આપવા વસ્તુ ધારી. ૩૩
તેમ ઉપમંત્રિ સોમર્સ વાઇનને,
મોકલ્યો વળિ બિજા મુલક માંહી;
તરત તેણે જઈ વાત જાહેર કરી,
શ્રમ થયો સુફળ તેનો ય ત્યાંહી. ૩૪

ઓરીયન્ટલ સ્ટડીની સ્કુલ વિષે.

સંગ્રહસ્થાનની એક શાખા વળી,
નેજની સાલ થાતાંજ થાપી;
વિવિધ ભાષા ભણે દેશપરદેશની;
એવિ કોલેજ પૂરી પ્રતાપી. ૩૫
મેક્સમ્યુલર મહા પંડિતે તે સમે,
કીધું ભાષણ અતી અસરકારી;
દેવતાનો ગુરુ જેમ બૃહસ્પતી,
શીખવે દેવને રીત સારી. ૩૬

દેશ દેશની વસ્તુઓ વિષે.

હિંદુના સ્થાનની અન્ય સંસ્થાનની,
કુદરતી અધિક પેદાશ કેવી;
વિવિધ વેપાર, વિદ્યા, કળા, કુશળતા,
ખેતિવાડીની પણ ખૂબ એવી. ૩૭
દેશ પરદેશની વસ્તુ મંગાવિ બહુ,
કાઠને કાચની પણ કરેલી;
વસ્ત્ર વિવિધ તણાં સુત્ર ને જિનનાં,
ધાતુની વસ્તુઓ પણ ધરેલી. ૩૮
હાથિના દાંતનુ પક્ષિનાં પીંછનું,
પશુ તણાં આમનું કામ કીધું;

* સને ૧૮૮૮ માં,

મૂળમાં મૂલતો છેક છે છેડું પણ,
 મોડું ચતુરાધી મૂલ લીધું. ૪૯
 પુરુષ નારીતણાં પૂતળાં પેખીએ,
 હાય જન જાતિ પ્રત્યક્ષ જેવાં;
 પક્ષિ, પશુ આદિ પણ પ્રાણિયો પારવિણ,
 જાડતાં જોણતાં હાય એવાં. ૪૦
 જિવ્ય ન બલાય તેમાંહી જન કોઈથી,
 એટલી એક દેખાય ખામી;
 સૃષ્ટિ સૌદર્ય સર્જેલ શાણાજને,
 જન જુએ પૂર્ણ આશ્ચર્ય પામી. ૪૧
 જગત કર્તારે પ્રભુએ જ જન જાપરે,
 ક્રાંતિગણી આજ કરેણા જ કાંધી;
 જે કળા આપની અકળ કહેવાય છે,
 તેહનું કાંઈ બખ્ષશીશ દીધી. ૪૨
 જન જુદી જુદી જાતનાં પણ જુએ,
 કાંઈ ન કળાય એવા કરેલા;
 જન તણી બુદ્ધિના એક નમુના ભલા,
 લાવિ ભંડાર માંહી ભરેલા. ૪૩
 વિવિધ વાજિત્રની પેટીઓ પેખીએ,
 જેહમાં રાગ મનરંજ જોઈ;
 સાત સુર સહિતની મધુરતા સાંભળી,
 સ્વર્ગના વાસી પણ સદ્ય ત્રેં. ૪૪
 વાયને અગ્નિ વળિ સૂર્યને વીજળી,
 હિંદુઓ દેવ ગણિ નિત્ય પૂજે;
 મનુષ્યને વશ થઈ તેહ મજૂરી કરે,
 જેહને જેહનું કામ સૂજે. ૪૫
 ત્રાણની સાલ મે માસમાં સ્થાન તે,
 ખાંતથી રાણિજી ખુલ્લું કરશે;
 વિવિધ વસ્તુરૂપી પાત્ર નાટક તણે,
 તેહ પડદો ધિમે દૂર ધરશે. ૪૬
 દેશિ પરદેશિ બહુ રાયને રંક પણ,
 દેખશે દષ્ટિએ તે તમાસા;
 નિરખિને હરખશે નિરખનારા જનો,
 ખૂબ નાટક તણે ખેલ ખાસા. ૪૭

બુદ્ધિ કેળવવા વિષે.

દશ્વરે બુદ્ધિજન સર્વને આપિ પણ,
 કેળવ્યાથી જુએ થાય કેવી;
 કળિ શકે કાય નહિ નિરખતાં મનહરે,
 જાપજાવે ઘણી વસ્તુ એવી. ૪૮

ભૂમિમાં વસ્તુના અધિક ભંડાર છે,
 શોધતાં શોધતાં હાય લાગે;
 જન આદીકની ભુક્તિયો પણ ઘણી,
 તક શક્તિ વધે તો જ જાગે. ૪૯
 જો રસાયન ક્રિયા નવનવી કરિ જુએ,
 લક્ષ્યા તે થકી લાભ થાય;
 આપણે એમ અજમાવિને જો જુએ,
 તે થકી તન તણા રોગ જાય. ૫૦
 માનવીઓ વિના કોઈ પણ પ્રાણિને,
 દશ્વરે બુદ્ધિ એવી ન આપી;
 એ થકી પ્રાણિયો સર્વની જાપરે,
 માણસોએ અમલદારી સ્થાપી. ૫૧
 પૃથ્વીના પડ વિષે શ્રેષ્ઠ સાગર વિષે,
 જાડિ આકાશમાં મનુષ્ય જાય;
 • સિંહને હાથિ સરખા પશુ વશ કરે,
 જેહનું જોર અતિશે જણાય. ૫૨
 અહ ઉપગ્રહતણી કેમ ગતિ થાય છે,
 જન તે નિરખતાં જ્ઞાન જાગે;
 જલનમાં ખેસિ આકાશમાં જાય જન,
 નિરખતાં અધિક આશ્ચર્ય લાગે. ૫૩
 પલકમાં પત્ર બહુ છાપિ વાળે ગણે,
 છે તહીં જઈ જુએ જાપખાનાં;
 ચિત્ત હરનાર કરનાર અચરજ અતી,
 એ સ્થળે છે વળી અધિક વાનાં. ૫૪
 વસ્ત્રવિણ જેહ વનમાંહિ વસ્તા હતા,
 જે હતા જંગલી પ્રાણિ જેવા;
 તે જનો તત્વ શોધક તથા તિવ્રમતિ,
 કેળવાઈ થયા આજ કેવા. ૫૫
 અધિક અભ્યાસથી શું નહીં કરી શકે,
 અકલનો અંત કદિએ ન આવે;
 કરિ શકે કોઈ દિન મનુષ્ય અહમાં ગતિ,
 બુદ્ધિથી એવિ ભુક્તિ ખનાવે. ૫૬
 માનવી માત્ર અભ્યાસ જો આદરે,
 હામ હૈયે ધરે કામ કરવા;
 તો સરે અર્થ સામર્થ્ય સૌ મેળવે,
 બુદ્ધિનો સાર ભંડાર ભરવા. ૫૭

જુબીલીનો મહિમા.

દેસરે હિંદની બાળિ જુબિલી ભલે,
 સ્મરણ મારે થયું કામ સાંજે;

સ્થાપિયું સંગ્રહસ્થાન ઈંગ્લાંડમાં,
ધન તથા બુદ્ધિનું ધામ ધાડું. ૫૮
ગ્રેષ્ટ કારીગરોકરિ કારીગરી,
વસ્તુઓ વિવિધ તેમાં વસાવી;
નેત્રથી નિરખતાં અચરતી બિપજે,
ઈંદ્રના લોકથી એશું આવી. ૫૯
શોધી જન એવી કારીગરી શીખશે,
વિવિધ વસ્તુતણી વૃદ્ધિ થાશે;
સુખ ધણું તેથી સંસારી જન પામશે,
સદ્ધિમાં અધિક શોભા જણાશે. ૬૦

એક બીજની મદદ વિષે.

એક જાણથી કશી જાણુશ નહિ નીપજે,
જેઘએ મદદ બીજ જનોની;
કોઈ લુહાર, સુતાર, કુંભાર વળિ,
કોઈ સર્પ, સાળવી, કોઈ સોની. ૬૧
ઘાટ ગાડી તણો એક સારો ધડે,
અન્ય એજનર એનાં બનાવે;
એમ અન્યોન્યની મદદથી માનવી,
ફાવતાં કામમાં આપ ફાવે. ૬૨
લાખ દીવા લઈ એકઠા કીછએ,
પ્રાદ જ્યોતિ થઈને પ્રકાશે;
તેમ ઝાઝાં મનુષ્યોનિ બુદ્ધિ મળે,
ભાળતાં તેહ અદ્ભૂત ભાસે. ૬૩
સંપ જે હોય તો સર્વ સુખ પામીએ,
જમીએ સર્વ શ્રીમંત થઈને;
સંપ જે જાય તો જંપ જનને નહીં,
લડી મરે હાથ હથિયાર લઈને. ૬૪

એ સંગ્રહસ્થાનનો મહિમા.

સર્વ શુભ કામનું ધામ આતો થયું,
નામ મહારાણિનું અમર રહેશે;
રે કળા કુશળતાકરિ વૃદ્ધિ કરે,
લોકને એમ એમ ઉપદેશ દેશે. ૬૫
જ્યાં લગી અમર છે નામ આ જગતમાં,
ત્યાં લગી જીવતું તેહ જાણો;
નામ જે જનતાણું નાશ પામી ગયું,
તે નકી નાશ પામ્યો પ્રમાણે. ૬૬
જન્મિ આ કામમાં કામ સાફ કરી,
જે જને અમર નહિ નામ રાખ્યું;

આકના તુરની તુલ્ય ઉડી ગયો,
રત્ન તન રાખમાં રોળિ નાંખ્યું. ૬૭
આ શુભ સ્થાનથી જાણુશે સૌ જનો,
થાય દર વર્ષમાં શોધ કેવો;
આ મહારાણિના રાજમાંહી થયો,
વીજળી આદિનો શોધ એવો. ૬૮
શિષ્ય અભ્યાસના શુદ્ધ ઇતિહાસમાં,
આ સમયના સુધિતિહાસ થાશે;
અળકતા કીર્તિ રસ સહિત રશાધથી,
લેખ તે લાયકીથી લખાશે. ૬૯
રાજનાં સર્વ સંસ્થાનના લોકને,
લક્ષધા આ થકી લાભ થાશે;
વિવિધ ઉદ્યાગ હુન્નર કળા,
અધિકને અધિક થાતાં જણાશે. ૭૦
સંગ્રહસ્થાન આ આજ સર્વોપરી,
અન્ય હામે નથી ક્યાંઈ એવું;
સર્વ દુનિયા દિડી જે જુએ એહ જઈ,
સત્ય છે જાણુને સ્વર્ગ જેવું. ૭૧
જન્મ ગયા ધરી એહ જોયું નહીં,
જન્મતો જાણુવો અફળ એને;
જોયું નહીં એહતો કાંઈ જોયું નહીં,
તુચ્છ અવતાર પશુ તુલ્ય તેનો. ૭૨

તીર્થ વિષે.

ધર્મની કર્મની બુદ્ધિ ઝાઝી ધરે,
જન વસે એહવા જેહ હામે;
તીર્થનું સ્થળ ભણું તેહ કહેવાય છે,
જ્યાં જઈ જન બહુ બુદ્ધિ પામે. ૭૩
ધર્મ બુદ્ધિથી સુખતો મળે સ્વર્ગમાં,
કર્મ બુદ્ધિથી સંસાર સુખિયો;
ધર્મ કે કર્મની કાંઈ બુદ્ધિ નહીં,
દેહ દેહાંત દેખાય દુખિયો. ૭૪

મહારાણીના ગુણ વિષે.

જે મહારાણીના રાજ્યથી રાજમાં,
વિવિધ વિદ્યા વૃદ્ધિ પામી;
સંપ ને જંપ પણ જામિયો જન વિષે,
સુખ તથા સરસ સંપત્તિ જામી. ૭૫

ભાગ્યશાળી ભક્તી મુદિવાળી વળી,
દાન ઉપર દિસે દિલ દયાળી;
આપને વંશ ને આપના સ્થામિનો,
વંશ જીનળવાવાળી ભાળી. ૭૬
દષ્ટિ દુર્ભાગીને કે સુદમદર્શક સમી,
સાંભળે દુરથી શ્રવણ એવા;
જાનું નહિ જેક નિજ રાજમાં રંચપણ,
જાણી લે જનતાણા સુગુણ જેવા. ૭૭
કોણુ ધનવાન છે કોણુ વિદ્વાન છે,
લક્ષમાં વાત તે ધારી લે છે;
માન લાયક દિસે જેવું જે માનવી,
તેવું તેને ભણું માન દે છે. ૭૮
તે મહારાણીનું રાજ રહેજે સદા,
માગીએ શીશ નામી ઇશ પાસે;
દિલ ધરી હૃદય ચિત્કર્ષ દલપત કહે,
છંદ આ સુજનનાં વંદ ગારો.

દોહરો.

દેહ વૃદ્ધ વળિ દામ નહિ, દષ્ટિ કરે નહિ કામ;
સ્વદેશ રહી શ્રવણે કરી, દેખે દલપતરામ. ૮૦
રહી દૂર મહારાણીએ, જેવા મુજ ગુણ જેમ;
આપ્યું પદ સી. આઈ. ઈ. ગાઉ તેના ગુણ તેમ. ૮૧

આ કવિતા સન ૧૮૯૩ ના એપ્રિલ માસમાં
ગાંડળના મહારાજ તથા મહારાણીને સાંભળાવી હતી.
જે સાંભળીને તેઓ બહુ રાજ થયાં હતાં.

આવા બાઈ નરસીસ હોમ વિષે ગરબી.

સાડું સાડું સુરત શહેર મુંબઈ અલબેલી
એ રાગ.

અબળાઓ ઉપર આજ, કોણુ કૃપા આણે;
એના કષ્ટ નિવારણ કાજ, ન મળે સ્ત્રી નાણે. ૮૬
નર વૈદ્યો તો ધણાય નિરખ્યા, દરિયા દામો દામરે;
નારી વૈદ્ય ન નજરેનિરખી, જેયાં ગામોગામ. કોણુ. ૧
વનિતા ને વ્યાધી ઉપજે તો, પડી પડી પીડાયરે,
પુરુષો પાસે દુખ પોતાનું, સુણાવતાં શરમાય. કો. ૨
પશુઓની પીડા હરનારા, વેદો દિસે વિશેષરે;
પણ કામનિયો માટે કોઈ, લક્ષ ન આપે લેશ. કો. ૩
સ્વારથિઆ સૌ પુરુષ થયા કે, ભુલ્યા સ્ત્રિયોનું જાનરે;
વનિતા વૈદ્ય થવાને માટે, સ્થાપ્યું નહી સંસ્થાન. કો. ૪

મહેરવાનજી ભાવનગરીનાં, પુત્રી આવાં બાઈરે,
બેહેસ્ત નશીન થયાં તે બાઈ, નામ રહ્યું જગમાં. કો. ૫
ભાઈ ભક્ષા મનચેરજી જેના, કીધું તેણે કામ,
વહાલી બહેન તણું મુંબઈમાં નિશ્ચળ રાખ્યું નામ. કો. ૬
ગ્રાંટ મેડિકલ કોલેજ પાસે, કરાવ્યું એક મકાનરે,
વનિતાએને વૈદક કેરું, દેવા વિદ્યા દાન. કો. ૭
સારી રકમ ગણીને સોંપી, આપે થઈ ઉદારરે,
ખરેખર ઉપયોગી ખાતું, સાંભળે સરકાર. કો. ૮
લોડ રે ને તેની લેડી, પરમારથપર પ્રીતરે,
ખાત મુહૂર્ત કર્યું ખાતેથી તેણે રૂડી રીત. કો. ૯
લોડ હેરીસ લેડી સાથે, તેણે વળી તે દામરે,
વાસ્તુક્રિયા વિવેકે કીધી, સમજી સાડું કામ. કો. ૧૦
ભાઈ હોતો એવા હોજે, સાચો જેનો સ્નેહરે,
રોઝ અમસ્તાં આંસુ પાડે ઉત્તમ હેત ન એહ. કો. ૧૧
રોગ રહીત શરીર હોય જો, તો ખોરાક ખવાયરે,
માટે દાન દવાનું ઉત્તમ વિશ્વ વિધે વખણાય, કો. ૧૨
આતો રૂઝ ખીજ રોપિયું પહેલ કર્યાની પેરરે.
તરું ઊગી ફળ પુલો તેનાં, ફેલાશે એમરે. કો. ૧૩
જેનું નામ જગતમાં ન રહ્યું કર્યો ન પર ઉપકારરે,
તો તેનો પશુ પાખી જેવો, અફળ થયો અવતાર. કો. ૧૪
કેસરેહીંદ મહારાણીનો કહીએ જયજયકારરે,
જેના રાજથી જનો કરે છે, આવાં કામ અપાર. કો. ૧૫
આ ધંધર તું ઉદાર જનને, દેજે ઝાઝા દામરે,
જેથી દુખીયા જન સુખ પામે, દાખે દલપતરામ. કો. ૧૬

દોહરો.

મિસ્તર તે મંચેરજી, ખાનદાન ગુણવાન,
મંચર પાર્લેમેન્ટના, થઈને પામ્યા માન. ૧૭

આયુષ ઘટવા વિષે ગરબી.

જો તું આયુષ વહિ જાય છે રે, જીવ જો તું આયુષ વહિ
જાય છે, ગાફલાઈ તારી ગણાય છે રે. જીવ—એ ટેક.
દિવસો દિવસે જળ ધટિ જતાં,
સરોવર જેમ સુકાય છેરે. જીવ. ૧
જે કામ કરવા જનમ ધર્યો તેં,
તે કામ તો ક્યાં કરાયછેરે. જીવ. ૨
કેટલું ગયું ને કેટલું બાકી,
તે તુજથી ક્યાં દેખાય છેરે. જીવ. ૩

ધનની લાલચમાં લપટાયો,
કામ કામ તું તો કામ્ય છેરે. ૭૫. ૪
મોટા મોટા મનસૂઆ મનના,
બપજી બપજી સમાય છેરે. ૭૫. ૫
અતે મુડી તારા કામમાં આવે,
કહે એવું કામ્ય છે રે. ૭૫. ૬
સંસારતું સુખ ઝાંઝવાં જેવું,
લેવા દોડી દુઃખી થાય છે રે. ૭૫. ૭
મહાપદ્મ જેટલું ધન લેવું,
ચિત્તમાં એમ ચલાય છે રે. ૭૫. ૮
પર ઉપકારી કામ ન કીધું,
પાપના બંધ બંધાય છે રે. ૭૫. ૯
પરમેશ્વરમાં પ્રીત કરીને,
ક્યાં તે ભાવથી ભગ્ય છે રે. ૭૫. ૧૦
બાળાપણું ગયું ગઇ જીવાની,
જરાની છાવણીમાં છવાય છે રે. ૭૫. ૧૧
દલપત કહે દુનિયાના,
સુખથી સુખ મલકાય છે રે. ૭૫. ૧૨

મુંબઈના નામદાર ગવર્નર લૉર્ડ રે સાહેબ રાજ-
કોટ રાજકુમાર કોલેજમાં પધારવાના હતા તે વ-
ખતે ગાવાની કવિતા તે કોલેજમાં ભણતા રાજકુમા-
રના લખવાથી કરી મોકલી. તા. ૨-૯-૮૬.

દોહરો.

રાજકુવર કોલેજમાં, ધન્ય ધન્ય દિન આજ;
પ્રીત સહીત પધારિયા, મુંબૈના મહારાજ. ૧

હરિગીત ૭૬.

મુંબઈ ઇલાકા મધ્ય જેનો, અમલ અતિ વખણાયછે,
દુર્જન દિલે દુખાય, સજ્જન સર્વ રાજ થાય છે;
નિર્બીત શાંત સ્વભાવથી, નિજ જશ ધણા વિસ્તારીયા,
તે લૉર્ડ રે મહારાજ, આજ સુરાજકોટ પધારિયા, ૨
મેળાપ કરવા આપ, સૌની સાથે હિર ઇચ્છા ધરે,
અતડો રહે નહીં એહ, સાચો સ્નેહ સૌ સાથે ધરે,
દેશી જનોને હાજિમળિને, સદગુણે શણગારિયા;
તે લૉર્ડ રે મહારાજ આજ સુરાજકોટ પધારિયા. ૩
અત્યંત બુદ્ધિમંત, સદગુણવંત તે સરદાર છે,
દિલછે વિશેષ દયાળ, જનને પાળવા પર પ્યાર છે;
ધારા સુધારાના ધરીધરિ ધ્યાન માંહી સુધારિયા,
તે લૉર્ડ રે મહારાજ, આજ સુરાજકોટ પધારિયા. ૪

૩૫

સુખકારિ સદ આચારિ છે, હિતકારિ હિંદુસ્તાનનો,
સાચા અસાચા ઓળખે, નથિ કાંઈ કાચા કાનનો;
જેના થકી દિલમાં ડરે, જૂઠા ઠગો જૂઠારિયા,
તે લૉર્ડ રે મહારાજ, આજ સુરાજકોટ પધારિયા. ૫
નથી ગવરનરપદ ગર્વ મન, જન સર્વ સાથે સ્નેહ છે,
શુભ રાજનીતિ રીતિપર પણ પ્રીત વાળો તેહ છે;
સંભારશે જન જેમ સાહેબ રિપનને સંભારિયા,
તે લૉર્ડ રે મહારાજ, આજ સુરાજકોટ પધારિયા. ૬
કરિને પ્રવેશ વિશેષ સૌરઠ દેશને સંભારશે,
છે આપ હિર નિષ્પાપ, તે સંતાપ સૌના ટાળશે;
હિરંગ રંગ તરંગ, અગોઅંગ અધિક વધારિયા,
તે લૉર્ડ રે મહારાજ આજ સુરાજકોટ પધારિયા. ૭
ઈશ્વર સમીપે અરજ કરીને નિત્ય અરજે લાગિએ,
આવાજ અધિપતિ આપને, વરદાન એવું માગિએ;
જેણે સુલોક હિતાર્થ ગણિ, પરમાર્થ માર્ગ પસારિયા.
તે લૉર્ડ રે મહારાજ આજ સુરાજકોટ પધારિયા. ૮
આ પાઠ હદો આડનો છે કાઠ તેનો ઠીક છે,
એમાં કહ્યા ગુણ અલ્પ પણ એથી મણાજ અધીક છે;
નૃપ કુંવરની કોલેજના અભ્યાસીએ ઉચારિયા,
તે લૉર્ડ રે મહારાજ આજ સુરાજકોટ પધારિયા. ૯

મુંબઈના નામદાર ગવર્નર સાહેબ લૉર્ડ રે સાહેબ
અમદાવાદ પધાર્યા તે સમયે કરેલી કવિતા.

તા. ૧૬ ડિસેમ્બર ૧૮૮૭

દોહરો.

લાયક લૉરડ રે તમે, છો ભલપણ ભંડાર;
ગુણ જાણી મહારાણીએ, આપ્યો શુભ અધિકાર. ૧

હરિગીત ૭૬.

મહારાણીએ ગુણ જાણીને, અધિકાર ઉત્તમ આપિયો,
મુંબઈ ઇલાકાનો ગવર્નર, થંભ ગણીને થાપિયો;
અતિ આપના ઉત્કર્ષ ગુણ હિચ્ચાર શું કરીએ અહો,
ઈશ્વર કૃપાથી આપ લારડ રે સદા સુખમાં રહો. ૨
ત્રણ કોટિ સંખ્યા મોટી જનના નૃપ નિયંતા આપછો,
વિદ્વાન છો ગુણ જાણુછો, નિર્મળ મતી નિષ્પાપ છો;
જે દીન તમ આધીન છે તેપર દયા દિલમાં મહો;
ઈશ્વર કૃપાથી આપ લારડ રે સદા સુખમાં રહો. ૩
મહારાણીના પ્રતિનિધિ થઇ, શ્રીનગરમાં આવ્યા તમે,
તે આપના મેળાપથી આનંદ બહુ પામ્યા અમે;
દેવે અમે જે માન તે ધરિ ધ્યાન સ્વીકારી લહો,

ઈશ્વર કૃપાથી આપ લારડ રે સદા સુખમાં રહે. ૪
આ દેશિ જનના આ સમે, સુખ દુઃખના આધારછો,
માતા પિતા સમસ્તનેહથી સંભાળના કરનાર છો;
હિત હોય હિંદુસ્તાનનું તે કરી કૃપા અમને કહો,
ઈશ્વર કૃપાથી આપ લારડ રે સદા સુખમાં રહે. ૬
અધિકાર હિમદા ભોગવી અનુભવ કર્યો છે અતિધણો,
મન મર્મ જાણોછો તમે શુભ રાજની નીતિ તણો;
ચિત ચાહોછો સૌનું બહુ પ્રભુ પણ તમારું ચિતચહો;
ઈશ્વર કૃપાથી આપ લારડ રે સદા સુખમાં રહે. ૬
જે થે ગ્યાં તે રાજમાં સંકટ અધિક સાંખ્યાં અમે,
સંભારતાં તે સંકટો કાયા અમારી કમકમે;
પ્રભુ પાસ એવું માગિએ એવો અમલ કદાએ નહો,
ઈશ્વર કૃપાથી આપ લારડ રે સદા સુખમાં રહે. ૭
પ્રભુની દયાથી દેશમાં ઇંગ્લીશનાં પગલાં થયાં,
રૂકું સ્થાપ્યું રાજ્ય ન્યાયી સંકટો સરવે ગયાં,
દુઃખ દહન કીધાં દેશનાં અશેષ દુઃખ તે મમ દહો.
ઈશ્વર કૃપાથી આપ લારડ રે સદા સુખમાં રહે. ૮
અવશ્ય અમારા હોય તે નિજ અંતરે ધરશે નહીં;
કદી કુ પ્રજા તો થાય પણ માતા કુમાતા નહીં કહી;
જે બૂલ ભાસે કાંઈ તો સરવે ક્ષમા ધરીને સહો,
ઈશ્વર કૃપાથી આપ લારડ રે સદા સુખમાં રહે. ૯

હાહુરો.

સુખી થજે ન્યાં જાઓ ત્યાં, સદા કુટુંબ સહીત:
પરિપૂરણ તમપર હજે, પરમેશ્વરની પ્રીત.

સર. ટી. સી. હોય સાહેબ અમદાવાદ
પધારેલા તે વખતે કહેલી

કવિતા. તા. ૬-૧-૮૮

હાહુરો.

વિદ્યાથી સુખ સંપદા, સૌ પામે સંસાર:
સાહેબ હોપે શુભ કર્યો, વિદ્યાનો વિસ્તાર. ૧

હરિગીત છંદ.

વિદ્યાનું ખાતું વધારિ ખૂબ સુધારિયું બહુ રનેહથી,
રૂડાં રૂડાં પુસ્તક રચ્યાં જન જ્ઞાન પામે જેહથી;
તે પુસ્તકો આ દેશની ભાષાતણો શણગાર છે,
ગુજરાત ઉપર અપાર ટી. સી. હોપના ઉપકાર છે. ૨
ગુજરાતીને અંગ્રેજી કરી કોલેજ અમદાવાદમાં,
છે વાત તે વિખ્યાત વળિ દિન રાત રહેશે યાદમાં;
જેનાં કરેલાં કામ ઉત્તમ આમ હારોહાર છે. ગુ. ૩

સંસ્થાન અમદાવાદ સૂરત કાઠિઆવાડે વળી,
શું અત્ર કે શું તત્ર પણ સર્વત્ર સાચારી મળી;
જાણ્યો વખાણ્યો સૌ જનેશાણો ભડો સરદાર છે. ગુ. ૪
વળિ થે કલેક્ટર ન્યાં ગયા ત્યાં શહેર સુધારો ક્યો,
આ દેશિજનથી હળિમળિને રનેહ સંપૂરણ ભયો,
દિલદાર કદરદાર તે ભલપણુતણો ભંડાર છે. ગુ. ૫
મુંગાઇ વિષે જઈ ગવર્નરના તેહ સેક્રેટરી થયા,
વળિ એ થકી અધિકાર જાઓ પામી કલકત્તે ગયા;
આ ખંડમાં ચોખ્ખું ઝેના જશતણો વિસ્તાર છે. ગુ. ૬
માયાળુ દીલ દયાળુ અતી મમતાળુ મનના છે સહી,
જેને ગણ્યો પોતાતણો તેને પછી ભૂલે નહી;
આ દેશનું કરવા બહુ તે તો સદા તૈયાર છે. ગુ. ૭
એવા અધિક ઉત્કર્ષ ગણુ બહુ વર્ષ લગી નહિ વીસરે,
જન સકળ ભારતવર્ષના ધરિ હર્ષ એવું ઉચ્ચરે;
જન જાતિના હિતકારી જેના ચિત્તમાંહિ વિચાર છે. ગુ. ૮
નિર્ધન તથા ધનવાન સૌની સાથ જેને રનેહ છે,
માતા પિતા કે મિત્ર સાચો હોય તેવા તેહ છે;
સુખકારી સંકટહારી સારી સલાહના દેનાર છે, ગુ. ૯

હાહુરો.

ઉપકારી એવો ભડો ગણતાં શ્રેષ્ઠ ગણાય;
ન્યાં જાઓ ત્યાં સુખિયજે, કુટુંબ સહિત સદાય. ૧૦
નહીં ભૂલે આ દેશને ન્યાં તે જશે યુરોપ:
સૌ આપણ સંભારશું ચિચોડાર સર હોય, ૧૧
હોય નામ આશાતણું, સન્નજન સુણો તમામ;
દેશી ભાષામાં કહું, સાહેબ આશારામ.* ૧૨

તા. ૭-૩-૮૮ ને રોજ ખાનબહાદુર
નવરોજ પેસ્તનજને ખાનબહાદુરનો
ખિતાબ આપવાને શેઠ હીસીંગની
વાડીમાં મી. જી. બી. રીડ સાહેબે
દરબાર ભર્યો હતો તે વખતે ગાયેલી
કવિતા. ગુજરાત ગેઝેટ તા. ૮-૩-૮૮
રોજના પત્રમાં છપાયેલી તે.

હાહુરો.

જન્મ ધર્માનું જગતમાં, જાણો શુભ ફળ જેહ;
કરે લોક હિત કામ શુભ, તન મન ધનથી તેહ. ૧

મુસલ્માન છંદ.

તનયકી મનયકી કાંઈ તો ધનયકી,
લોક હિત કરવા મથે છે,

*આશારામ=આજાનો બાગ.

કાષ્ટતા શસ્ત્ર ધરિ દેશ રક્ષણ કરે,
કાષ્ઠ ધન ખર્ચિને ધર્મ ખાતાં કરે,
જેથી સંસારિજન સુખ પામે,
કાષ્ટતા હામથી કામ એવાં કરે,
દેશમાં જેથી ઉદ્ધોગ જામે.
દેશના સુખ થકી દેશ પતિ સુખ લહે,
દેશ પતિને સુખે દેશ સુખીયો,
ગર્ભ દુખી હોયતો ગાયને દુઃખ છે,
ગાયને દુઃખતો ગર્ભ દુખીયો.
એકનું હિત કરે બેયનું થાય છે,
એમ દિલદાર સરકાર જાણે,
તેથી હિતકારિ જન હોય જે તેહને,
આપવા માન મનમાંહિ આણે.
પુત્ર પેસ્તન તણા શેઠ નવરોજી,
દેશ હિતકારિ કામો કરે છે;
કેમ વેપાર આ દેશમાં બહુ વધે,
ચિંતવન ચિત્ત તેનું ધરે છે.
પ્રાંત પશ્ચિમ વિષે રેલવે જે થયે,
શેઠ નવરોજી છે સહાયી;
કંપની તરફથી શાણુ સરકારથી,
તેથી સાખાશિ તેને લખાઇ.
નિમક વ્યાવાર સરકારની વતિ કયો,
દિક્ષીને આગરા દેશ સુધી;
કેક સરદાર સાહેબ રાજી કયાં,
ધર્મરે આપિ એવી સુખુદ્ધિ.
જમ વિલાયત વિષે ખેતિ કારણુ હજો,
ખરિદ કરી લોહનાં આંહિ લાવ્યા,
ખેડુતોને ખરી ખાંતથી આપીને,
અધિક ઉપયોગ એના કરાવ્યા.
ભુદ્ધિ વધવા ધણી વૃદ્ધિ વિદ્યાતણી,
ચાહના રાખિ છે ખુબ ચિત્તે;
ધર્મનિજ ધરિને સુધરવા નારિને,
હંડ ઉભું કર્યું રૂડી રીતે.
ન્યાતને કાજ ધન વીશહજાર દઇ,
ધર્મનું સ્થાન અગ્યારિ કીધી;
સાલશાઈ ધરી રનેહ સૌથી કરી,
લાલકીથી લલી કર્તી લીધી.
ગુપ્ત દેહે ધણાં દાન જન ગરિબને;
રાખી મનમાં ધણી મેહેરખાની,

થાય છે વાત વિખ્યાતતો વિશ્વમાં,
છેક રહેતી નથી તેહ છાની. ૧૧
સત્યવાદી તથા શૂર મશહૂર છે,
હામ રાખી કયો કામ મોટાં;
દેશ પરદેશમાં નામ પ્રખ્યાત છે,
લેશ ગમતાં નથી કામ ખોટાં. ૧૨
સ્વાર્થની સાથ પરમાર્થ કામો કયો,
જશ ધણો તેથી જગમાંહિ વ્યાખ્યો,
શાણુ મહારાણિએ ગુણુ ઊરે આણીને,
જાણીને યોગ્ય ઇલકામ આપ્યો. ૧૩
રોજને રોજ નવરોજી શેઠ પર,
ખલક ખાવિંદ ખુબ ખૂશ રહેજે,
ખાનમહાદૂરનું તુર વધજે વળી,
દૂરકરિ દુઃખ સુખસર્વ દેજે. ૧૪
નાતમાં તેમ પરનાતમાં તેમના,
કીર્તિના થંભ બહુ હામ થાજે,
પુણ્યશાળી તણાં નામ પ્રખ્યાત છે,
તેહની પંકિતમાં તે ગણાજે. ૧૫
હામને હામ બહુ દામ વધજે વળી;
સ્વાર્થની સાથ પરમાર્થ કરજે;
ખુબ આયુષ્ય આ ખલકમાં દે ખુદા,
એહ આશીષ નિજ શીશ ધરજે. ૧૬

મી. દાદાભાઈ નવરોજી વિષે. મુ-
બઈ મોકલી તા. ૧૦-૧૨-૯૩
દાહરો.

દીધા દાદાભાઈને, અતિ ઉત્તમ અધિકાર;
એ તો બક્ષિસ આપની, અહો જગત કર્તાર. ૧

હરિગીત છંદ.

હે જગતના કરતાર, અતિ ઉપકાર, તારો માનિએ,
પદ શ્રેષ્ઠ દાદાભાઈ પામ્યા, તારિ મેહેરખાનિએ;
જગ્યા સભાસદની નથી, એથી બિજા અધિકાઈની,
કરજે પ્રભુ ચડતી કળા, દરરોજ દાદાભાઈની. ૨
જન સર્વના જે છે હિતસ્વી, નાતના પરનાતના,
પ્રિયકર પ્રજા રાજતણા; વાકેફ સર્વે વાતના;
પામ્યા સુપાલાંમેન્ટ પદ, એ વાત આજ નવાઈની,
કરજે પ્રભુ ચડતી કળા, દરરોજ દાદાભાઈની. ૩
છે પારસી પણ, આરશી સમ, સત્યવાદી છે સદા,
વિદ્વાન છે ગુણુવાન છે, અભિમાન ઉર ન ધરે કદા;
સૌ સાથ રાખે રીત રૂડી, મન વિષે મિત્રાઈની,
કરજે પ્રભુ ચડતી કળા, દરરોજ દાદાભાઈની. ૪

ઉત્કર્ષ સૈને હર્ષ દાયક, વર્ષ આ કહેવાય છે,
 ઈર્ષી અદારે શતક ઉપર, ત્રાણુંમું બોલાય છે;
 તારીખ સાતમી સરસ સૌથી, જાણુંશું જૂઠાઈની,
 કરજે પ્રભુ ચઢતી કળા, દરેજા દાદાભાઈની. ૫
 બલિલાત વિદ્યાબ્યાસ કરી, પોતાની બુદ્ધિ કેળવી,
 વિચરી વિલાયતમાં વળી, સાખાંશિ સારી મેળવી;
 બહુ માન પામ્યા તોય તે, બોલે ન વાત બઝાઈની,
 કરજે પ્રભુ ચઢતી કળા, દરેજા દાદાભાઈની. ૬
 હીમાયતી છે હિંદને, નીતીની રીતી જાણુ છે,
 શૂરો મનોરથ સાધવા; પૂરો પ્રવીણ પ્રમાણુ છે;
 જેને જણાય મહેરબાની, બહુજ વિદ્યા બાઈની,
 કરજે પ્રભુ ચઢતી કળા, દરેજા દાદાભાઈની. ૭
 ભલ ભાગ્ય ભારતભૂમિનાં, તે અધિક આજ થયાં ઉદે,
 ગાજી રહ્યો જૂગોળ ને, રાજ થયાં સૈનાં રહે;
 લખિ રાખવા લાયક થઈ છે, સિદ્ધિ આ સરસાઈની,
 કરજે પ્રભુ ચઢતી કળા, દરેજા દાદાભાઈની. ૮
 ધરિ હામ કરિ શુભ કામ, હામે હામ કીધી નામના,
 ગુણુ ગાય છે ખુશ થાય છે, ગુણુ લોક ગામે ગામના;
 સૈના સગાસમ તેહ છે, જરિએ ન રીત જુદાઈની,
 કરજે પ્રભુ ચઢતી કળા, દરેજા દાદાભાઈની. ૯

કવિત.

જેમ દિગવિજય કરીને આવે સ્વદેશમાં,
 એમ દાદાભાઈ પાછા સ્વદેશમાં આવિયા;
 ત્રાણુંના ડીસંબરની તારીખ ત્રીજીને દિને,
 મુંબાઈના લોકે મોટા હરખે વધાવિયા;
 ધન માલથકી જેની ધારીએ કીંમત મોટી
 એવા ભલા જશના જહાજ ભરી લાવિયા;
 કહે દલપતરામ સદા જીવે સુખી રહે,
 હિંદુસ્તાન વાસિયોને બહુ હરખાવિયા. ૧૦

દાહરો.

દિન દિન દાદાભાઈનો, વધે હરખને હામ;
 આશિય આપે એટલી, દિલથી દલપતરામ. ૧૧

તા. ૮-૧૦-૯૫ ને રોજ ખાનબહા-
 દુર જહાંગીરજી પેસ્તનજી ને ખાન-
 બહાદુરનો ખિતાબ મળ્યો તે વિષે-
 હરિગીત ઇંદ.

આ વખત અમદાવાદમાં જે પારસી પંચાત છે,

છે આપ આગેવાન સૈના વળી બહુ વિખ્યાત છે;
 સૌ મનુષ સાથે મિત્રતા ગુણવંત મન ગંભીરજી,
 સત્યુત્ર પેસ્તનજીતણા, જશ પામિયા જહાંગીરજી. ૧
 વળી બહુ વફાદારી કરી સારી રીતે સરકારની,
 શુભ રીત રાખી મન વિષે અતિ ગુમ પરઉપકારની;
 નિજ ધર્મમાં ધન વાવર્યું ધરીને ભલી મન ધીરજી,
 સત્યુત્ર પેસ્તનજીતણા, જશ પામિયા જહાંગીરજી. ૨
 છે ખાનદાન ખરા વળી ગુણવાન છે ગુણુ જાણુ છે,
 આ શેહેર અમદાવાદ મધ્યે પારસીકુળભાણુ છે;
 કામો ભલાં ઉમદા કર્યાં તે રાખી નિજ મન સ્થીરજી,
 સત્યુત્ર પેસ્તનજી તણા, જશ પામિયા જહાંગીરજી. ૩
 બે હાથ, બે પગ, આંખ બે મળી કામ જે રીતે કરે,
 નવરોજજી ભાઈની સાથે કામ રૂડાં આદરે;
 સૌ જન તણું હિત થાય એવી બહુ કરી તદખીરજી,
 સત્યુત્ર પેસ્તનજીતણા, જશ પામિયા જહાંગીરજી. ૪
 લઈ કંટરાકટ ભલ ભલા બહુ લોકનું પણુ હિત કર્યું,
 વિદ્યાની વૃદ્ધિમાંહી પણુ છે ચિત્ત પોતે તો ધર્યું;
 દુખિ લોકનાં દુખ કાપવામાં આપ છે શુરવીરજી,
 સત્યુત્ર પેસ્તનજીતણા જશ પામિયા જહાંગીરજી. ૫
 સાહેબ લોકો સાથ બાંધ્યો બહુ પ્રકારે સ્નેહજી,
 મેળાપિ ગુણુ માણુસ વિષે ઉમદા અતિ છે એહજી,
 જૂખ્યાંને બોજન આપીયું તરસ્યાંને પાણુ નીરજી,
 સત્યુત્ર પેસ્તનજીતણા જશ પામિયા જહાંગીરજી. ૬
 મહારાણીજી વિક્ટોરિયાએ જરૂર તે ગુણુ જાણીયો,
 ઇલકાબ ઉમદા આપવા અભિપ્રાય ઉરમાં આણીયો;
 ઇલકાબ આપ્યો ખાનબહાદુર જેમજી જેહ અમી જી,
 સત્યુત્ર પેસ્તનજીતણા જશ પામિયા જહાંગીરજી. ૭
 નિમક અફીણુનો લે ઇજને કામ શુભ રીતે કર્યું;
 સરકારનું ને પ્રજા જનનું જે વિષે છે દિત ખરું;
 સુખ પામજેજી કુટુંબ સમજી સૂખિ રહેજી શરીરજી,
 સત્યુત્ર પેસ્તનજીતણા જશ પામિયા જહાંગીરજી. ૮

દાહરો.

મહારાણી વિક્ટોરિયા, જે છે ગુણનાં જાણુ;
 તે જગમાં જીવે ધણું, પામો ખૂબ વખાણુ. ૯
 સાહેબ રીડ સ્વહસ્તથી, આવાં અનેક કામ;
 કરજે અને સુખી થજે, દાખે દલપતરામ. ૧૦

પ્રકરણ ૮ મું.

હોપ વા નમાઝમાંનાં શ્લોકો.

હોપ વાચનમાળામાં આવેલી કવિતાઓ દલ-
પત કાવ્યમાં ઉમેરવા માટે કેળવણી ખાતાના વડા
મે. ડીરકટર સાહેબની પરવાનગી માગવામાં આવી હતી
જે તેઓ સાહેબે આપવાથી હોપ માળાની ૧૮૫૯ વાળી
પહેલીજ આવૃત્તિમાંથી આ કવિતાઓ લીધી છે.

બીજી ચોપડી.

સમજીને વાચવાવિષે.

ચોપાઈ.

સારી ચોપડીઓ શોભાય, હંચું તે દેખી હરખાય;
જીવ ધાલીને વાંચે જેમ, તેમાં સમજણ આવે તેમ;
વાંચે પણ નહિ કરે વિચાર, તે સમજે નહિ સઘળો સાર. ૧

પાઠવિષે કવિતા.

ચોપાઈ.

વાઝામાંથી પાઠું એક, છુટું થઈને નાકું છેક;
મન માન્યું ચરવાને ઘાસ, વનમાં જઈને કીધા વાસ.
વળતી વાઘે લીધા પ્રાણ, એવું દુઃખીઈ થયું અજાણ;
ચિત્તમાં છુટું થાવા જાય, તેની એજ અવસ્થા થાય.

નિશાળીઆને શિખામણ.

હાહુરા.

નિત્યે જવું નિશાળમાં, ભણવું ચોડી ચિત્ત;
ગુરૂની શિક્ષા માનવી, રૂંડી રાખી રીત.
રાખો નહિ મન રમતમાં, સમજે સારી પેર;
નિશાળમાંથી નિસરી, જવું પાંશરૂં ધેર.

ગાયત્રી કવિતા.

હાહુરા.

ગુણ અગણિત છે ગાયમાં, સુખદાતા કહેવાય;
દે છે તે દહીં દુધ બી, ખાતે સૌ જન ખાય.
પશુ પંખી નર નારને, ભુજ્યા જન્મતી વાર;
બાણું કરી બી દુધ છે, એજ પ્રાણુ આધાર.

જીવ ને સાચવિષે.

હાહુરા.

ભુકું બાલે જે કદી, પાપી પુરો થાય;
તે માટે બાળક તમે, ન કરો એ ઉપાય.
સાચામાં સુખ છે બાણું, સાચે સૌનો રનેહ;
સાચે રાચે જગપતિ, સાચે શોભે દેહ.

કામગીરિ.

હાહુરા.

બેઠો માળો બાંધવા, બાળ્યો કાળો કાગ;
બે પંખાળો બોલતો, નહીં રૂપાળો રાગ.
કામ લઈને કાંકરો, ચોપે હણવા ચામ;
ચિત્તમાં ચેતી ચતુર તે, જલદી હુંડી જામ.

હિંદુરવિષે.

ચોપાઈ.

વધ્યા ઉંદર હારોહાર, પકડ્યા પાણુ નહીં આવ્યો પાર;
રાતે તો માંડે રંજડ, ધડબડ જણે આવી ધાડ.
ખાસાં કપડાં કરડી ખાય, દીવાની દીવટ લઈ જાય;
એનો એક નહિ ઉપાય, મની મળે તો મહાસુખ થાય.

ચોરીવિષે.

હાહુરા.

જે નર ચોરી જઈ કરે, સમજી તેમાં સુખ;
પાછળથી પસ્તાય છે, દેખે જ્યારે દુખ.
ચોરી ચાહુન થાય છે, જ્યારે ચોર અભાય;
બાંધી મારે મહીપતિ, છેક ફગેતી થાય.
ઝાઝા નમળા લોકથી, કદી ન કરીએ વેર;
કોડી કાળા નાગનો, પ્રાણુજ લે આ પેર.

ધંધરનો મહિમા.

ચોપાઈ.

ભુજ્યા ભાઈઆ, મોટાં ઝાડ, તેમાં સૌથી ઉંચો તાક;
આમણી આંખો કોડી કામ, જે તેનાં ફળ ભુજાં હોય. ૧
જે આ જગનો છે કરનાર, સુરજ તારા સરજનહાર;
એજ અમારો મોટો દેવ, તેને ભજવા ધરીએ દેવ. ૨

ત્રીજી ચોપડી.

ગાળાગાળીવિષે.

હાહુરા.

ભુજા ભુકું ભાખતાં, ખોટી ગાળો ખાય;
મોટા એવા મુરખનો, જગમાંથી જશ જાય. ૧
ભુકું બાલે જે ધણી, ગાળો દે ને ખાય;
મુરખ એને જણવો, તે બહુ દુખિયો થાય. ૨
જે બાળક કે બાળકી, બાલે જેવો બાલ;
નકી થશે નર નારમાં, તેનો તેવો તોલ. ૩

કાડી કણ સંગ્રહ કરે, જુઓ જનાવર જાત;
વસે વળી સપે સદા, સર્વ મળી સંઘાત. ૪

પોપટવિષે.

હાહુરા.

પોપટ બેઠા પાંજરે, બોલે મીઠા બોલ;
સુણતાં મનમાં સર્વને, ઉપજે હરખ અતોલ. ૧
કોટે કળો કાંઠેના, નમણું રાતું નાક;
અંગે લીલા રંગનો, ધારે ધણીની ધાક. ૨
મીઠું બોલે મનુષ્યને, ઉપજે હેત અથાગ;
પોપટ પાળે પ્રીતથી, કાય ન પાળે કાગ. ૩

ચોખ્ખાઈવિષે.

હાહુરા.

ચોખ્ખી ચીજે રાખવી, ચોખ્ખાં પેહેરે ચીર;
ચોખ્ખાં ધર ને ચોક પણુ, ચોખ્ખે સુખી શરીર. ૧
મધપુંડો રૂંડો રચે, માખી રાખી માપ;
ઝાઝાધૂં નવ દેખોએ, ખરેખરી શુધ આપ. ૨
ચોખ્ખે ચિત રાજી રહે, વળે શરીરનું વાન;
ચોખ્ખે સજ્જન ચારમાં, મળે મનુષ્યને માન. ૩

મેહેનતવિષે.

હાહુરા.

પીવા ખાવા પેહેરવા, અને ચોઢવા અંગ;
મળે મેહેનતમાં થકા, રાતા પીળા રંગ.
ધરતીમાંથી ધાન્ય તો, થોકે થોકે થાય;
ખાતે જો ખેડે નહીં, ખાવાનું શું ખાય ?
આપણને સૌ ઈશ્વરે, આપ્યા છે હોપાય;
પણ બળતણ વાસણ વિના, શી રીતે રંધાય ?
તે તો તું તૈયાર કર, કાં કરી આપે કાય ?
તારે તારા અર્થનું, હાલ વખત જો હોય.
નથી લટકતાં ઇગડાં, તે જાડે તૈયાર;
વાવી કાંતે જો વણે, થાય સરસ સણગાર;
માટે મેહેનત જો કરે, ઘેર રહી પર ઘેર;
આકરી કરતાં ભાખરી, પામે રૂંડી પેર.

સાચવિષે.

હાહુરા.

સહોએ સંકટ સર્વ પણુ, કહોએ સાચી વાત;
લઈએ સુખ પરલોકમાં, રહોએ સુખો દિનરાત.
આયું તે શુભ છે સદા, જુઠું દુઃખ દેખાય;
કોડ ઉપાય કરી જુઓ, સાચેથી સુખ થાય.
સાચે કામ સરે સદા, જુઠું નકી ન થાય;
કાગળની હોડી કરા, તેથી ન સિંધુ તરાય.

ધાન્યવિષે.

હાહુરા.

બાજરીઆમાં બાજરી, જર કણસલે જાય;
ઉંબીમાં તો ઉપજે, બઈ ડાંગર જવ હોય.
તલના તે તો તલસરા, શિંગે સર્વ કઠોળ;
થાય ચણાના પોપટા, શેલડી સાકર ગોળ.
ચોમાસાના ચારમાં, થાય બાજરી જર;
શીઆળામાં બઈ ચણા, તે સર્વે તૈયાર.

માખાપના ગુણવિષે.

હાહુરા.

ટંગમગ પગ ટકતો નહીં, ખાઈ ન શકતો ખાજ;
હોઈ ન શકતો આપથી, લેશ હતી નહીં લાજ.
એ અવસર આણી દયા, બાળકને માખાપ;
સુખ આપે દુખ વેદીને, એ ઉપકાર અમાપ.
કાય કરે એવે સમે, જો ધડોએ ખરદાશ;
આખી હોમર થઈ રહે, તે નરનો નર દાસ.

ધરવિષે કવિતા.

ભુજંગી.

જનનાં જાળોઆં માળોઆં ખૂબ જાજે,
કડાં બારીએ બારણાં તો બીરાજે;
વડયાં પાણીઆરાં રસોડાં રૂપાળાં,
ચણ્યાં ઇંટથી ને દિસે છે ચુનાળાં.
તુટે કે ન ખુટે બધાં નીર ટાંકાં,
પીએ ખેંચી પાણી વળી ભોજ વાંકાં;
મીઠા બોલ બોલે સુખ શુદ્ધ મેનાં,
જડયાં પીતળે પાંજરાં રંગીં જોનાં.
બની બેઠકા ને કહેરા અગાશી,
સુવા સેજ ને હોયકે ખાટ ખાસી;
ગલીઆ બીંછાવી ગમે તેવી રીતે,
ભલા બુપતિનાં કોંધાં ચિત્ર ભીતે.

થોડે થોડે બજવાવિષે.

હાહુરા.

ભણતાં પંડિત નિપજે, લખતાં લહોઆ થાય;
અચ્ચાર ગાઉ ચાલતાં, લખ્યા પંથ કપાય.
પોપટ પણુ અબ્યાસથી, શિખે બોલતાં બોલ;
કાયર થઈ આજસ કરે, તે નર ખરને તોલ.
કુવા ઉપરના કંઠજી જે, પાકાં કાળા પાણુ,
દોરડોએ છેદાય છે, એ સેવું અધાણુ.

મુરખાઈવિષે.**હાહરા.**

મુરખ માથે શીંગડાં, નહીં નિશાની હોય;
સાર અસાર વિચાર નહીં, જન તે મુરખ જોય.
અક્ષર એક ન આવડે, ઉર અભિમાન અપાર;
જગમાં તેને જાણવો, સૌ મુરખ સરદાર.
વેહેમ ભરી વાતો વડી, બહુ બહુ બકતો જાય;
શિખામણુ નહીં સાંભળે, તે મુરખનો રાય.

ભાઈબેનવિષે.**ચોપાઈ.**

મળીં આપણુ જણુ બને બેન, સંપીરમીંએ તો સુખ ચેન;
લડે રડે તો સધળો શોક, લાજ ધટે ને નિંદે લોક.
બળવંતા પરમેશ્વર આપ, અમને સંપ સદા તું આપ;
જેથી સુખમાં દહાડા જાય, કદીએ લેશ કલેશ ન થાય.
હજતાં મળતાં બાળક હોય, કદીએ લડે રડે નહીં કાય;
રમે જમે ને ગીતો ગાય, માતા મનમાં રાજ થાય.

સર્વઆપક ઈશ્વરવિષે.**હાહરા.**

આસપાસ આકાશમાં, અંતરમાં આભાસ;
ધાસ આસની પાસ પાણુ, વિશ્વપતિનો વાસ.
ભોમાં પેસી ભોંયરે, કરીએ કાંઈ વાત;
ધડીએ મનમાં ઘાટ તે, જાણે જગનો તાત.
ખાલી જગા ખોળીએ, કણી મુકવા કામ;
ક્યાંએ જગકર્તા વિના, હાલું ન મળે કામ.

છાકરાંને શિખામણુ.**ભુજંગી.**

સુખે શિખવું તે શિખે શિખ સારી.
નકારાની માનો ન શિક્ષા નકારી;
ભણો ભાવથી તો ધણો ભેદ જાણો,
અરે બાળકો અંતરે વાત આણો.
ન ચાલો કુડી, ને રૂડી ચાલ ચાલો,
હાઈ તણો તો તબે દાહ દાલો;
ધરણું ધરણું પડેલું ખડેલું,
જડે તો જુએ જૈ કહો જે જડેલું.
છળે કે કળે છેતરી જે છુપાવે,
ઘટે લાજ ને લોકમાં આજ આવે;
પછી જ્યાં સુધી વાજ આવે પળીનો,
નહીં છોડતાં ધધ છુટે ગળીનો.

ચોથી ચોપડી.**પરમેશ્વરની પ્રાર્થના.****હાહરા.**

આ ઈશ્વર તું એક છે, સરજ્યો તેં જંભાર;
પૃથ્વી પાણી પર્વતો, કીધાં તૈયાર.
તારા સારા શોભિતા, સુરજ ને વળી સોમ;
તે તો સધળાં તેં રચ્યાં, જગર તારું જોમ.
અમને અદકાં જ્ઞાન ગુણુ, તેનો તું દાતાર;
જુલે પાપી પ્રાણીઆ, એ તારો ઉપકાર.
કાપ કલેશ કંકાશ ને, કાપ પાપ પરિતાપ;
કાપ કુમતિ કડણા કરી, કાપ કષ્ટ સુખ આપ.

નકારા નિશાળીઆવિષે.**ભુજંગી.**

બીજા સર્વ પેદા પછી આપ પેસે,
બીજા સર્વ બેદા પછી આપ બેસે;
ન ધારે ગુરજ કહે તેજ ધારો,
નિશાળે જઈ તે શિખે શું નકારો. ૧
સમી સાંજ સુવાતણી વાત સુજે,
પછી પાડ તે વાંચતાં પાપ મુજે;
લખે જેમ લીટા લણો તો લવારો,
નિશાળે જઈ તે શિખે શું નકારો. ૨
લલી નેડણી તે નહીં નેડી જાણે,
અતિશે ન ચિંતા થકી ચુક આણે;
ભરે લેખણો ભાગીને જેમ ભારો,
નિશાળે જઈ તે શિખે શું નકારો. ૩
કરે હાથ મેલા થકી પોથી મેલી,
બણો તો ગવાળો ભરે જેમ ઘેલી;
ભીંખો લેખીએ લુગડામાં હજારો,
નિશાળે જઈ તે શિખે શું નકારો. ૪
વડી વાર વાતે વળે વાત વાળો,
તમે બાળકો તેનણો સંગ ટાળો;
ન આવે કશી વાતનો એક આરો;
નિશાળે જઈ તે શિખે શું નકારો. ૫
લડે ને વડે કાં પડે આડ પાસે,
પછી આપવું રૂપ પુરું પ્રકાશે;
ખરો બોલ લાગે સુણી ખૂખ ખારો,
નિશાળે જઈ તે શિખે શું નકારો. ૬
નિશાળે ગુરૂને નડે કર્મ કુટથો,
છુટે તો પછી માંકડો જેમ છુટથો;

પિતામાતને તે નહીં પુત્ર પ્યારો,
નિશાળે જઈ તે શિષ્ય શું નહારો. ૭
ધણે ભર નિશાળમાં લાવી ધાણો,
નહીં ઠીક શિષ્ય રહે ઠાઠ ધાણો;
ભરે બીખીને પેટ કાં વેચી ભારો,
નિશાળે જઈ તે શિષ્ય શું નહારો. ૮

માખીનું બચ્ચું.

દોહરા.

માખી બોલી સુખચકી, પ્યારા બચ્ચા પાસ;
જઈઆવું હું જ્યાં સુધી, હૃદયમાં આકાશ.
કળે છે હૈનામણો, જે તે પાસે જાય;
ચુકે ફરતાં ચોટ તો, જીવનું જોખમ થાય.
એમ કહી જો તો ગઈ, બચ્ચું બુદ્ધિ બાળ;
દિલમાં પ્રપણુ ડોળવા, તે લાગ્યું તત્કાળ.
ધરડાં તો વાતો ધણી, કરે વધારી વેહેમ;
હૈડી ફરતાં આટલે, કહો મરીશ હું કેમ?
એમ કહી હૈડી ગયું, પહોંચ્યું પાણી પાસ;
અંતરે એમાં પડ્યું, વળતી થયું વિનાશ.
બોલ્યું મરતાં બોલ તો, જે ચાલે આ ચાલ;
માને નહીં માખાપનું, તો તેના આ હાલ. ૬

કેફવિષે.

ચોપાઈ.

નથી જગમાં કેશીને લાજ, કરી વિશ્વાસ ન સોપે કાજ;
ભગીં અરીણી કેશી હોય, કન્યા તેને નવ દે કાચ. ૧
સોખત કરતાં સોજન ડરે, રમે લોક નિંદા ભરે;
કહી વસ્તુ ચોરી લે કાચ, કેશીને શિર ભાંતિ હોય. ૨
ભલુ મનુષ્ય હોય કીર્તિવંત, તરત ન કોઈ વિશ્વાસ કરંત;
જે કોઈ કેશી વ્યસની થાય, પછી બણો મનમાં પરતાય. ૩
કેના ઉપર કાઠે રોષ, રોગતણે શિર દે છે દોષ;
હોય એકલા ત્યાં લજવાય, વધવા નાત કરે ઉપાય. ૪
તે માટે સૌ ચેતો ચીત, ન કરો એવા નરથી પ્રીત;
જે પરણી કેશીને નાર, તેના જીવનને ધિક્કાર. ૫
કેશી વસ્તુનો ન કરો સંગ, હૈડી વળગશે આવી અંગ;
સાપ કેશીને જળની રેલ, તેની સાથે ન કરો ખેલ. ૬

પ્રાણીઉપર હેત.

મનહરશબ્દ.

મમેતેમ રમે કાઈ હમે મન ભમે ત્યારે,
હ્યા તજ હમે પ્રાણીને પરાવી શૂળમાં;

કતિ પગ તોડે પછી છોડે કતિ આંખકોડે,
કતિ મારે જોડે કે હથોડે દાટે ધૂળમાં;
એવો અનરથ કરે અર્થ વિનાનો અતિ,
અકલવિનાનો આગ મેલે ઝાડ મૂળમાં;
તજે તમે તેવાં પાપ, ઇશ્વરથી ડરી આપ,
પ્રભુ પ્રીતે ધારો પ્રેમ પ્રાણીઓના કુળમાં.

જગકર્તાવિષે.

ચોપાઈ.

જગકર્તાએ જગમાં જેહ, ઉપજાવી વસ્તુઓ તેહ;
સુખ પામે તેથી સંસાર, ગુણ ગણતાં નહીં પામે પાર.
પૃથ્વી પાણી પ્રૌઢ પહાડ, ઝાડીમાં જે ઝાઝાં ઝાઝ;
બળદો હય હાથી બળવાન, વાહન તે જેવાં વૈમાન.
ચંદ્ર રવિ તારા ચળકાટ, ઠીક કરાવ્યો તેનો ઠાઠ;
સમાસમાના સુખનો સાજ, કીધો માનવીઓને કાજ.

ગાયવિષે.

ચોપાઈ.

ગુણવાળી શીંગાળી ગાય, પાણી પીતી ને ખડ ખાય;
કેવો છે એનો આકાર, ચાર પગાળી આંચળ ચાર.
ફરીને પગ જે ખરીમાં ફાટ, ધણો રૂપાળો ભાળો બાટ;
પછવાડે પુંછડે છે વાળ, નિત્ય ગોવાળ કરે સંભાળ.
હોઠ હલાવે બેઠી હોય, કાળી ધોળી રાતી કોય;
દોતાં દુધ ભલું દેખાય, તેનાં દહીં માખણુ ધી થાય.
પેંડા બરશી ને દુધપાક, ખાતાં ખીર ન લાગે થાક;
બાસુંદી ને બને શિખંડ, હરે પેટમાં ઉપજે દંડ.

ઋતુઓનું વર્ણન.

ચોપાઈ.

શીઆળે શીતળ વા વહાય, પાન ખરે બ્રહ્મ પેદા થાય;
પાકે ગોળ કપાસ કઠોળ, તેલ ધરે આવે તળોળ.
ધરે શરીરે ડગલી શાલ, ફાટે ગરૂંબતણા પગ ગાલ;
ધરે દિવસ બહુ મોટી રાત, તનમાં ભરે મળે ભલીભાત.
હિનાળે હિંડાં જળ જાય, નદી સરોવર જળ સુકાય;
પામે વનરપતિ સૌ પાન, કેસુડાં રૂંડાં ગુણવાન.
સારા હોજ પુવારા બાગ, પ્યારા ચંદન પંખા લાગ;
બોલે કાયલ મીઠા બોલ, તાપ પડે તે તો વણતોલ.
ચોમાસું તો ખાસું ખૂબ, દિસે દુર્નીઆ દુખાડુખ;
મોર ઉચારે રાગ મહાર, ખેતર વાવે ખેતીકાર.
ચંપા ચપેલી જુધ જાય, દુલ ગુલાબ ભલાં દુલાય;
જીની ચોમાસે સુખમાટ, ચાખડીઓ હીચોળાખાટ.

ભોજનવિષય.

નમસ્વરૂપિણીકાંડ.

રસાળીં પોળીં પોળીંઆ,
ધણા ધીંમાં ઝાણીંઆ;
ધીં આંડ દુધપાકમાં,
સવાદ ખૂબ શાકમાં.
અઢાવીં રાઈ રાઈ તે,
નથી કરી નવાઈ તે;
વળીં ચણા વધારીંઆ,
મરી મીઠું સુધારીંઆ.
અથાણું એક એકથી,
વખાણીંએ વિવેકથી;
વડાં વડી સુવાળીંઆ,
રચી પુરી રસાળીંઆ.
જમો જલેખીં લાડવા,
ખીંચો કઢી ખચાવવા;
ભભાંજ ભાત દાળ છે,
રસોઈ તો રસાળ છે.

વિવેકવિષય.

ઈન્દ્રવિજય.

ધાતુનીં ધાત ભણી ભલીં ભાત,
રજો દીન રાત ધરી બહુ ધધા;
ભાવ ભલેજ ભલાં ધરી બૂધાણ,
દે તણે દુપણની દુરગધા;
રાજ સભાસદ લાજ ગણે,
કવિ કાજ કરે પદ્યપ્રથમ ધધા;
દેવ અનેક ન છેક છૂટે પણ,
એક વિવેક વિના નર અધા.

દેશહરો.

એક તાસતો બાસતો, ગાય ગધીડી એક;
ગોળ ખોળ સરખાં ગણે, જે જન વિના વિવેક.

ભુગારી છોકરો.

પ્રમાણિકાંડ.

હકલ છેલ છોકરો, હાથ ખાય ઠાકરો,
ભુગારી સંગ જાય તે, ખતા ધણાક ખાય તે;
ભભેલ નથી ભૂત છે, પિતા કહે કપૂત છે,
ગમાર ચાર ગોઠીઆ, ખીંદાય જેમ પોઠીઆ.

કેકવિષય.

પ્રમાણિકાંડ.

ન કેહો ચીજ પીજીએ, વિચારી કામ કીજીએ;
વધે વડાઈ લોકમાં, સદા વસો અશોકમાં;
સવાદ કેકમાં કરી, વિચારજે નથી વસ્યો;
અસુખ થાય ઉલટું સુખે ન કામ સુલટું.
ખચીત માનજે ખરું, પદું છું વેણ પાધરું;
કરેજ કેક જે ધણી, ધટેજ બુદ્ધિ તે તણી;
ભરાય પિંડ પાપથી, છપાય કેહો છાપથી;
વિચારી કેક છોડશે, પ્રભુજી પ્યાર જોડશે.

કુંડળીઆ.

કીંધી કેક નર કેહોએ, ચાલ્યો ચીટા ખીચ,
હામ કુહામ ગયો પડી, નહોં ચેત્યો તે નીચ;
નહોં ચેત્યો તે નીચ, કીચ લપટાણી કાયા,
ગર્થ હતો જે ગાંઠ, મુરખ ખોઈ ખેઠા માયા;
કહે કવિ દલપતરામ, પદવી નિર્લજ શિર લીધી;
ફાકટ થયો ફજેત, કેક કેહોએ કીધી.

માણસ ઉપર હેત રાખવાવિષય.

મનહર કાંડ.

અરે બાઈ ભાઈ તમે સર્વથી સગાઈ સાહી,
રાખો તજ શત્રુતાઈ મિત્રતાઈ મનમાં;
જેવાં સગાં જેન ભાઈ સંપીને વસે સદાઈ,
લડ્યાં ન કદી લડાઈ જે જણાઈ જનમાં;
એવી સજ્જનાઈ સાહી લુચ્યાઈ હગાઈ તજ,
બેળવી ભલાઈતણી વાસના વચનમાં;
મંગે સુખદાઈ માન રજે દુખદાઈ દેપ,
માટે લ્યો મીઠાઈ જીભે તેથી સુખ તનમાં.

અટકચાળો છોકરો.

દેશહરો.

એક અડપણો છોકરો, જીવો જેનું નામ;
અતીશે કરતો અડપલાં, જઈ ખેસે જે હામ.
કાગળ કાં લેખણુ જરી, જે જે વસ્તુ જોય;
જાણે જુગી ઝડપથી, હીરાજેવી હોય.
નાના કહોં માને નહોં, કહું ન ધારે કાન;
એને પણ દિન એકમાં, સર્વ વળી ગઈ સાન.
ડાસો અરમાં ડાખલી, મેલી ચડીઆ માળ;
અતિ આનંદે અડપણે, તે લીધાં તત્કાળ.

અસ્મા નાક અડવીઆં, ખાડાળાં જે ખૂબ;
 ડાબલી લીધી દેખવા, ધારીને પગ ધુબ.
 દીધું નહતું હાંકણું, જખર કીધું જોર;
 ઉપડતાં તે ઉછળ્યું, કીધા સોર બકાર.
 આખા મોં ઉપર પડી, તેમાંથી તપખીર;
 ફાંફાં મારે ફાંકડો, ધારી ન શક્યો ધીર.
 અસ્માં નાખ્યાં ચોકમાં, છીંછી છીંકા ખાય;
 ચાક્યો તે યુંથુ કરી, જીવો રોતો જાય.
 ચોળે ત્યાં તો ચોગણો, આંખે અધો થાય;
 ડાસે દીઠો દીકરો, અસ્માના ચુરાય.
 ડાસે ડારો દર્ધ કહ્યું, હસવું તે થર્ધ હાણુ;
 લાડકડા એ લાગનો, જીવા છું તું જાણુ.
 અસ્મા તો વસમાં થયાં, ડખીએ વાળ્યો ડાટ;
 જીવે ફરીને જીવતાં, ધડ્યો ન એવો ધાટ.

શોભ નહીં જ્યાં લોભનો, શોભા સધળી જાય;
 તૃષ્ણાથી તરસ્યો સદા, ધનથી નહીં ધરાય.

કોઈને હલકો ન ગણવો.

હોહરા.

પરમેશ્વરની આ પ્રજા, સધળો છે સંસાર;
 એક કુટુંબી આપણે, એક પિતા પરિવાર.
 કાળા ગોરા કાંઈ છે, ધનહીણા ધનવાન;
 કહો ન હલકો કાંઈને, સધળા એક સમાન.

અવગુણુપર ગુણુ.

અવગુણુ ઉપર ગુણુ કરે, એ સજ્જન અબ્યાસ;
 જે સુખડ સળગાવીએ, આપે સરસ સુવાસ.
 બાળક ખેંચે વાળ પલુ, કદી ચઢે નહીં કાળ;
 આળ કરે અજ્ઞાની જન, દીક્ષમાં થવું દયાળ.

ત્રિભંગી છંદ.

માપ અમાપ પ્રતાપથી, મટે પાપ સંતાપ;
 થાપ ઉથાપ કરણુ તૂંહી, જે જે જગના આપ.
 જે જે જગઆપા, સુખરસ પાપા;
 કુડમતિ કાપા, તું કરજે.
 તું ભવજળ તારણુ, અધમ ઉધારણુ;
 દુખ પોકારણુ દીક્ષ ધરજે;

તું અંતરજ્ઞમાં, અવચળ ધામાં;
 તુજ બહુ નામી નામ ખરં.
 છે મુજ મતિ કાચી લઉં છું જાચી;
 દે મતિ સાચી અંધ કરં.

અમદાવાદના ભદ્રવિષે.

હોહરા.

ભદ્ર નામ સૌથી લલું, સૌ જાણે સંસાર;
 શા કારણ કાળાશથી, ભદ્ર દિસે ભયંકાર.
 કાળાં મુખ વાળાં વસે, કાળાં કૃત્ય કન્નાર;
 તે કારણ કાળાશથી, ભદ્ર દિસે ભયંકાર.
 જશ જેના અતિ ઉજળા, દુર્નીઆં મધ્યે દેખ;
 એવા જનથી ઉજળી, પુસ્તકશાળા પેખ.
 કાચા કાચ સમાનના, ઉપજે રત્ન અમુલ;
 કીંમત પામે કારમી, એ તું જે આ સ્કુલ.
 સ્વર્ગ નર્ક આ લોકના, સધળા રસ્તા સેહેજ;
 તે મળવાના ત્રણુ જુઓ, આ દરવાજા એજ.
 સામગ્રી સુખની લક્ષી, મળે જહાં મન રંજ;
 જે જુગતીથી આ બન્યો, તેવો છે કારંજ.
 શુક્રવાર શોભા ભલી, આ ઠેકાણે થાય;
 ચઢતે પોરે ચોકમાં, ભલી બજાર ભરાય.
 આ તો અમદાવાદમાં, મન દરવાતું ઠામ;
 દેખતાં દિલમાં થયા, રાજ દલપતરામ.

પાંચમી ચોપડી.

પ્રાણીપર દયા રાખવાવિષે.

નારાય છંદ.

જુઓ પૌંડર્યો જેમ આ, પૌંડાય પિંડ આપડો,
 પીડા કર્યાર્યો તેમ તે પૌંડાય પ્રાણી આપડો;
 મદાંધ થઈ ન મારશો જરૂર જીવ જાણીને,
 અરે દિલે દયા ધરો પૌંડા ન કરો પ્રાણીને.
 રચ્યા અવેવ ઈશ્વરે, જુઓ સહુ શરીરના,
 તમોર્યો તે બને ન લાખ વાતથી લગીરના;
 વિચારીને અધિક ઠીક, બીક ઉર આણીને,
 અરે દિલે દયા ધરો પૌંડા કરો ન પ્રાણીને.
 ધરો ન ચર્ણુ ઘાળ પ્રાણીને ગરીબ ધારીને,
 ખરેખરા ખુશી થશો ન મિત્ર જીવ મારીને;
 ન માતની વિશેષ વાત વર્ણવો વખાણીને,
 અરે દિલે દયા ધરો પૌંડા કરો ન પ્રાણીને.

ખનાવનાર એક ધણ આપણેજ એહનો,
તથા મળેલ તેહને ઉદાર પ્યાર તેહનો;
ભલે હરે કરે પ્રભુ દીધેલ સુખ માણીને,
અરે દિલે દયા ધરે પીડા કરે ન પ્રાણીને.
ભરી ગળથો ખૂબ ભાર કેમ માર મારીએ,
ગરીબ જીવ આપડાની વેદના વિચારીએ;
કરે કદી ન, કરે કર્મ પાપનું પિછાણીને,
અરે દિલે દયા ધરે પીડા કરે ન પ્રાણીને.
કરે અધર્મ કર્મ જંતુ પાપ પાંખ તોડીને,
પરોવી શૂળમાં કરે ખરાબ ખેલ ખોડીને;
નિશાન માંડીને કરે વિનાશ તીર તાણીને,
અરે દિલે દયા ધરે પીડા કરે ન પ્રાણીને.

વિચારીને બોલવાવિષે.

ઉપેંદ્રવજ્રીયંદ.

સુવાક્યથી રનેહ સદૈવ વાધે,
કુવાક્યથી ક્રોધેશ હમેશ લાધે;
અરે કશો એક વિવેક આણી,
વિચારીને યાર ઉચાર વાણી.
સુવાક્યથી વિશ્વ બધું વખાણે,
કુવાક્યથી કીર્તિજનો ન જાણે;
પડે ચઢે જીવવડેજ પ્રાણી;
વિચારીને યાર ઉચાર વાણી.
પ્રજા જીવે પોપટ ઘેર પાળે,
સુખે સુધ્ધ દુઃખ શકે ન માળે;
ઉચારનું કારણ એજ જાણી,
વિચારીને યાર ઉચાર વાણી.
ભલી જીમે ભાઈ ભલાઈ તો લે,
ખુરી જીમે લોક ખુરાઈ ખોલે;
ગરીબ કે રાજકુમાર રાણી,
વિચારીને યાર ઉચાર વાણી.
સુવાક્યથી દુધ દહીં ઘી દેશે,
અમુલ્યનું મુલ લગાર લેશે;
કુવાક્યથી પાપ પળી ન પાણી,
વિચારીને યાર ઉચાર વાણી.
મુખેથી રે માનવી વેણ મુક્યું;
ફરીથી તેં તે ન ગળાય ચુંક્યું;
વિમાસશે એવી હશેજ હાણી,
વિચારીને યાર ઉચાર વાણી.
જરાતણો છેદ ઉપાય સુઝે,

કુવાક્યનો કાપ કદી ન રહે;
ન કાચની કાઠી મટેજ કાણી,
વિચારીને યાર ઉચાર વાણી.
ભલો ખુરો તોપતણો ભડકા,
હવા વિષે હોય જતો હડકા;
કહો તમે કેમ શકાય તાણી,
વિચારીને યાર ઉચાર વાણી.

દોહરો.

વિચારીને વાણી વદો, કદી ન વણસે કામ;
ભાર તોલ તો જનભલા, રાખે દલપતરામ.

માનો ગુણ.

ભુજંગી છંદ.

હતો હું સુતો પારણે પુત્ર નાનો,
રડું છેક તો રાખતું કાણુ છાનો;
મને દુખી દેખી દુખી કાણુ થાતું,
મહા હેતવાળી દયાળીજ મા તું.
સુકામાં સુવાટે ભીંને પાદો પોતે,
પીડા પામું પડે તજે સ્વાદ તો તે;
મને સુખ માટે કદુ કાણુ ખાતું,
મહા હેતવાળી દયાળીજ મા તું.
લઈ છાતી સાથે બચી કાણુ લેતું,
તજી તાણું ખાણું મને કાણુ દેતું;
મને કાણુ મીઠાં મુખે ગીત ગાતું,
મહા હેતવાળી દયાળીજ મા તું.
પડું કે ખડું તો ખમા આણીવાણી,
પડે પાંપણે પ્રેમનાં પુર પાણી;
પછી કાણુ પોતાતણું દુધ પાતું,
મહા હેતવાળી દયાળીજ મા તું.
મને કાણુ કેતું પ્રભુ ભક્તિ જુક્તિ,
ટળે તાપ પાપે મળે જ્યો મુક્તિ;
ચિત્તે રાખી ચિંતા રડું કાણુ ચાતું,
મહા હેતવાળી દયાળીજ મા તું.
તથા આજ તારું હજી હેત તેવું,
જળે માછલીતું જડ્યું હેત જેવું;
ગણિતે ગણ્યાથી નથી તે ગણાતું,
મહા હેતવાળી દયાળીજ મા તું.
અરે એ બધું શું બહું જૈશ બુદ્ધી,
લોધી ચાકરી આકરી જે અમુદ્ધી;

સદા દાસ થૈ વાળી આપીશ સાદું,
મહા હેતવાળી દયાળીજ મા તું.
અરે દેવના દેવ આનંદ દાતા,
મને ગુણુ જેવો કરે મારી માતા;
સમે વાળવા ભોગ દેજે સદા તું,
મહા હેતવાળી દયાળીજ મા તું.
શિખે સાંભળે આટલા છંદ આઠે,
પછી પ્રીતથી ને કરે નિત્ય પાઠે;
રીઝી દેવ રાખે સુખી સર્વ દામે;
રચ્યા છે રૂડા છંદ દલપતરામે.

ભલું ભુંડું કરવાવિષે.
મનહર છંદ.

મોગરાના ખીજ જેવા માનવીના મોહા બોલ,
કોચ ખીજ જેવા બોલ કડવા કહાવીએ;
મોગરાના ખીજમાંથી કોચ ન કદાપિ થાય,
કોચથી ન મોગરાની આશ લેશ લાવીએ;
એકવાર આપણે વિવેકથી વિચારી જુઓ,
એવાં ઝાડ ઉગે જેવાં જેવાં ખીજ વાવીએ;
પ્યાર પ્યાર પામવા ઉપાય હાથ આપણામાં,
દુનીઆને દોષ દલપત ન ચઢાવીએ.

ઈંદ્રવિજયછંદ.

વંદન શબ્દ સુણો કહો વંદન નિંદક થાય તમે કદી નિંદો,
સાલસ શબ્દ સુણો કહી સાલસ ખંધુ કલાથી કહેવળી ખંધો;
નિર્મળ શબ્દ સુણો કહો નિર્મળ ગંધુ કલાથી કહે વળી ગંદો,
વાણી વદે જનમાં જન જેમજ તેમજ તુર્ત પડે પડછદો.

મહારાણીજની ગરબી.

અમે ઈશ્વર માગીએ એટલું,
વડી પ્રેમતાળી ધણું વર્ષ, હોવો વિકટોરીઆ.
તમે આપો કૃપા કરી તેટલું,
પૂરો હૈડામાં પામીએ હર્ષ. હોવો ૧
એનો અચળ અમલ અમપર હોને.
કરને કરણાથી કુશળ કલ્યાણ. હોવો
દિનદિન ચઢતી કળા ને દોલત થને;
વળી વિધવિધ પામો વખાણ. હોવો ૨
એના સધળા સન્ને સંહારને,
થાને દુષ્ટના અક્ષળ ઉલોગ. હોવો
વિજયા કુંવરીનો વિજય વધારને,
જે છે જતપતિપણા ભોગ. હોવો ૩

ઈશ્વર અખૂંટ દોલત એને આપને,
સર્વ સમયમાં રેને સહાય. હોવો
એના કષ્ટ કૃપાનિધિ કાપને,
જેનો જશ ધણો જગમાં ગવાય. હોવો ૪
જેના રાજથી જન સુખીઆં થયાં,
હોને એનો અખંડ સોહામ. હોવો
દુઃખ જીલમનાં જેથી મટી ગયાં,
ઉપજ્યો અંગ ઉમંગ અથાગ. હોવો ૫
આખા જગમાં અચળપણું જામને,
એનો નિર્મળ ન્યાય સદાય. હોવો
એનો સુજશ સંસારમાં જામને,
જેથી ગુણીજન ગ્રંથમાં ગાય. હોવો ૬
દયાવંત દિસે છે દીપાવડો,
જેનો સદગુણી રાજ સમાજ. હોવો
એને યોગણી હામ ચિત્તે ચડો,
એની રક્ષા કરો મહારાજ. હોવો ૭
જેમ અમરવેલી વધે બહુ બહુ,
એમ વધને એનો પરિવાર. હોવો
કહે દલપતરામ સજન સહુ,
કહો કુંવરીનો જય જયકાર. હોવો વિકટોરીઆ. ૮

મિત્રાચારીવિષે.

છપ્પા.

પંડિત મિત્રો મળે વદે મુખ મધુરી વાણી,
પ્રથમ કરી પરણામ, પાય ગંગાજળ પાણી;
પછી સોપારી પાન, આપી કુશળતા પૂછે,
કહે પછી કરનેડો આગમન કારણ શું છે ?
કરો જ્ઞાન વાત ચિત શાંત થઇ, રનેહ સહિત જુદા પડે;
મન મસ રહે મિત્રાહમાં, પંડિતની પ્રીતિવડે.
મુરખ મિત્રો મળી, ગાળ દર્ઠ ગમત કરશે,
મારી પરસ્પર લાત, વાતમાં મસ્કરી ધરશે;
મિત્રાચારી મુલ, કેદ પીશે ને પાશે.
ખેલી બાજ ખેલ, લડાલડો કરી ઘેર જશે;
મુખ મિહાં ને મનમાં કપટ, સ્વારથલગી સમાઈ છે.
કદી જોખમકારી જીવને, મુરખની મિત્રાઈ છે.

પિતાની સેવા.

જુનનીછંદ.

હોડા હું હોતો હોજરો છેક હોટા,
પિતા પાળી પોપી મને કીધ મોટા;

રૂડી રીતથી રાખતા રાજ રાજ,
ભલા કેમ આભાર લેલું પિતાજ.
ચડી છાતીએ જે ઘડી મુજ તાણી,
કદી અંતરે રીસ આપે ન આણી;
કહ્યું મેં મુખે તે કયું હાજ હાજ,
ભલા કેમ આભાર લેલું પિતાજ.
મને સારી શિક્ષા શિખાવી મુધાયો,
વળી આપી વિદ્યા વિવેક વધાયો;
ભલી વાતના બેઠ સીધા દીધાજ,
ભલા કેમ આભાર લેલું પિતાજ.
કદી કોઠી કોટી સહી કષ્ટ કાયા,
મને છાતીમાં લે કરી છત્રજયા;
અતિ પ્રાણથી પ્યાર જે આણતાજ,
ભલા કેમ આભાર લેલું પિતાજ.
મને દેખી અત્યંત આનંદ લેતા,
મુખે માર્ગો વસ્તુ મને લાવો દેતા;
પુરો પાડ લેલે તે તો પુત્ર પાજ,
ભલા કેમ આભાર લેલું પિતાજ.
વડા વાંકમાં આવું તો રાંક નાણી,
દીધા દંડ દેતાં દયા દિલ આણી;
તજ સ્નેહ દેહે ન દીધી પીડાજ,
ભલા કેમ આભાર લેલું પિતાજ.
ભણાવી ગણાવી કીધા ભાગ્યશાળી,
તથા તુચ્છ જેવી જુરી ટેવ ટાળી;
જનો મધ્ય જેથી રહી કાર્તિ ગાજ,
ભલા કેમ આભાર લેલું પિતાજ.
લોંધા લાવ ને લેશ જે લાવ સારો,
ગણું ગુણુ હું તાત તે તો તમારો;
સદા સુખ સાર ઉપાયો સન્માજ,
ભલા કેમ આભાર લેલું પિતાજ.
મને નિર્ભતા નેત્રમાં નીર લાવી,
લઈ દાખતા છાતી સાથે લગાવી;
મુખે બોલતા બોલ મીઠા મીઠાજ,
ભલા કેમ આભાર લેલું પિતાજ.
હતો બાળ હું આજ મુખી અનણ્યો,
હરે આપનો ગુણુ એકે ન આણ્યો;
હવે હું થયો નજીવો આજ આ જ,
ભલા કેમ આભાર લેલું પિતાજ.
જગનાથજી જીવતો રાખશે જે,
હયાતી તમારી અમારી હશે જે;

કરું સેવના દિલ સાથે સહજ,
ભલા કેમ આભાર લેલું પિતાજ.
ભણે ભાવથી જે ગણે છંદ સારો,
પિતૃ ભક્તિ પામી ન થાશે નહારો;
રહું જ્ઞાન લે લાગશે શુભ કામે,
રચ્યા છે રૂડા છંદ દલપતરામે.

સંપવિષે.

છરપા.

સંવત તેર ત્રેપન, સાલ વિક્રમની ન્યારે;
દિલી અલાહીદીન, તખ્તપર બેઠા ત્યારે;
મંત્રી મલેક જેમ અમલ કરવા રચિ બેઠી,
વિખદઈ માર્યો શાહ શાહબદા ચખ ફાડી;
પણુ એકમાસ દિન પંચ, સુખ ભોગવી ભુંડી રીતે મુખ્યા;
તજ સંપ નહીં સુખસંપજે, જરૂર વિચારીને જુખ્યા.
દિલી આદિક દેશ, થયા જગમાં નૃપ જે જે,
જેણે ન સેવ્યો સંપ, મુખ્યા વળુમેતે તે તે;
કોઇને કુંવરે હણ્યો, હણ્યો કોઇને નિજ બ્રાતે,
કોઇ પ્રધાને હણી, હણ્યો કોઇને પિતૃ માતે;
શુભ રીતે સંપ ન સેવતે, રાજા રંક પીડાય છે;
ધનથી સુખ કોઈ નથી ધારણું, સંપથકી સુખ થાય છે.

અહંકારવિષે.

જુજગીઈંદ.

અહંકાર જે રાવણે મૂખ રાખ્યો,
ચઢી ચોટમાં મોતનો સ્વાદ આખ્યો;
કયો વાંદરે હાલ બેહાલ કેવો,
અહંકારમાં સાર છે યાર એવો.
અહંકાર કીધો જુખ્યા રાય કસે,
વડુ દુખ વેણું વળ્યો ઝાટ વંશે;
મુખ્યા મસ્ત જુદો જરાસંધ જેવો,
અહંકારમાં સાર છે યાર એવો.
અહંકાર દુર્યોધને હર આણ્યો,
બીજે આપ જેવો ન જુદો જ નાણ્યો;
તજ તાત તે તો થયો તુચ્છ તેવો,
અહંકારમાં સાર છે યાર એવો.
જુખ્યા જેમ જેણે અહંકાર આણ્યો,
કમેતે મુખ્યા મૂર્ખ થઈ શોક માણ્યો;

કુખ્યા દુખમાં દાન થે દેવ દેવો,
અહંકારમાં સાર છે યાર એવો.
રૂડી નમ્રતા જે હૃદમાં ન રાખે,
ચડીને અહંકારનો સ્વાદ ચાખે;
ભખે વિખ મીઠા તણ સ્વાદ મેવો,
અહંકારમાં સાર છે યાર એવો.
પડી આગમાં અંગનું ક્ષમ ધ્રુવે,
ચડી શૂળીએ પ્રાણનું સુખ પ્રીતે:
મહા ઝેરીના મુખમાં હાથ દેવો,
અહંકારમાં સાર છે યાર એવો.
બંધે બોલ જે જે અહંકાર આણી,
વિના તોલ તેની જશે વ્યર્થ વાણી:
ખરા ખારમાં વાળીને લાલ લેવો.
અહંકારમાં સાર છે યાર એવો.
અહંકારી નિંદાય છે વાટ ઘાટે;
તમે મિત્ર તેને તલ્લે તેજ માટે;
સદા નમ્ર થે સૃષ્ટિનો સ્વાર્મી સેવો,
અહંકારમાં સાર છે યાર એવો.

દાહરો.

અહંકારથી એક પણ, કદી ન સુધરે કામ;
નમ્રપણામાં સુખ નરી, રહે છે દલપતરામ.

સંપવિષે.

દાહરો.

સૃષ્ટિ સમે સૌ માનવી, વસતાં વન મોઝાર;
ડરતાં એક બીજાથી, નોતો સંપ લગાર;
પહેરણુ છાલો પાંદડાં, ખાવા વનફળ ફુલ,
વનમાં વસીને વેદતાં દેહે દુખ અનુલ.
પછી આપી પરમેશ્વરે, સંપતણી મતિ સાર;
એક બીજાની સહાયથી, બન્યાં ભલાં ધરખાર.
જેમ સુસંપ વધ્યો ઘણો, અડચણ ભાગી એમ;
બાંધ્યા બદોબસ્ત બહુ, જન દુખી થાય ન જેમ;
અખળ સખળ સૌ સુખી થયાં, દુખ થયાં સૌ દુર;
તે કારણ સૌ સંપનું, જાણો તમે જરૂર.
સુખ સધળાં છે સંપમાં, સંપ નહીં ત્યાં શોક;
સંપે સંપત્તિ સંપડે, લાજ વખાણે લોક.
તરત તોડત તાંતણો, હિંમત સૌની હોય;
જુથ મળે જાડું થતાં, કાપી ન શકે કોય.
કરીએ સંપ કુટુંબમાં, શત્રુથી શું થાય !

ઝાડ ટકે છે ઝુંડમાં, એકલ ઉડી જાય.
છેદે બેદે છોકરાં, પથરાજે નિજ પાસ;
કરીએ તેનો કાટ તો, તરકરનો નહીં ત્રાસ.
ધ્રુવે ધુકાવે ધુળને, ઉપજે મેહ ઉઠાવ;
પોઢી રચીએ પાળ તો, તેનું બને તળાવ.
તેમ મળીને માનવી, સંપ કરો સૌ ઠામ;
ભાગે ભગતાં ભોગવો, દુખ સુખ દલપતરામ;

બાલ્યું પાળવાવિષે.

ભુજંગીછંદ.

વિના ટેકવાળા બહુ બોલી વાળો,
પછી આપનો બોલ એકે ન પાળો;
તમે ટેવ તેવી ન રાખો નહારી,
પળે તેટલા બોલ બોલો વિચારી.
પુરો બોલ પાળે વધે તોલ તેનો,
ઘટે તોલ જુદો પડે બોલ જેનો,
ન રાખે ભરોસો નરો કાલ નારી.
પળે તેટલા બોલ બોલો વિચારી.
નહીં વેણુ જશો ભલે જાય નાણું,
અરે હું ન એવો કશો શોક આણું;
ઘરો ટેક એવો ઉરે ધીર ધારી,
પળે તેટલા બોલ બોલો વિચારી.
સુખ્યા શૂરવીરો ધણા સત્યવાદી,
મુખ્યા વેણુમાં રીત એવી અનાદિ;
વધી લાજ આલોકમાં લાલકારી,
પળે તેટલા બોલ બોલો વિચારી.
કહે તે કરે માનવી એજ મોટો,
ખુવે વેણુ તે તો ખરો ખૂબ ખોટો;
અરે નાંખશે માન એ તો ઉતારી,
પળે તેટલા બોલ બોલો વિચારી.
ભસે તે નહીં કૃતરો ચર્ણુ કાટે;
લખાડી લહે ઉપમા એજ સાટે;
બંધે એજ લજ્જા જવા ભેગ વારી,
પળે તેટલા બોલ બોલો વિચારી.
સરે સુખ કે ઉપજે દુખ અગે;
રહો રાત દોડો કહો એજ રંગે,
અલા લોકમાં પામશે લાલભારી,
પળે તેટલા બોલ બોલો વિચારી.
સુતાં ઉઠતાં બેસતાં વાત સાચી,
કહો કાણુ મોટું નહીં શક્તિ કાચી;

હરી એસશે એ થકી ઉંચ હામે,
રચ્યા છે રૂડા છંદ દલપતરામે.

કટનટાટક.

ભુજંગીછંદ.

અહો દેવ હું તો સદા દાસ તારો,
પ્રભુ તું મને પ્રાણથી પૂર્ણ પારો;
મને આપ અત્યંત આનંદ આપો;
કૃપા નાથ મારું મહા કષ્ટ કાપો.
પુરો હું બુરો પ્રાણી છું છેક પાપી,
તમે તો દયાવંત દિસો તથાપિ;
છુટે પાપ ને આપની છાપ છાપો,
કૃપાનાથ મારું મહા કષ્ટ કાપો.
સગામાં સગો તો પ્રભુ તુંજ સાચો,
કહું શી કથા હું વૃથા વાદ કાચો;
થશે સર્વ સાર શિરે હાથ થાપો,
કૃપાનાથ મારું મહા કષ્ટ કાપો.
મને આ સમે કાણુ આરામ આપે,
કહો કાણુ આ પાપ સંતાપ કાપે;
બન્યો બાળ હું તું બન્યો શ્રેષ્ઠ આપો,
કૃપાનાથ મારું મહા કષ્ટ કાપો.
મને આજ આ આપદથી ઉગારો,
તમે શોક સિંધુ થકી સદા તારો;
પ્રભુજી કરો આ પ્રસે સર્વ પાપો,
કૃપાનાથ મારું મહા કષ્ટ કાપો.
તમે સર્વથા સર્વદા શુદ્ધ લીધી,
કૃપાળુપણે સંકટે સાય કીધી;
વિના આપ આ કાણુ જાણું વિલાપો,
કૃપાનાથ મારું મહા કષ્ટ કાપો.
ધરું અંતરે આપની એક આશા,
ભણું આપ આગે દુખે દીન લાપા;
થવા માફ મારાં તમે પાપ માપો,
કૃપાનાથ મારું મહા કષ્ટ કાપો.
વડો વેગ લાવી ચડો મારી વારે,
જશે શોક શોસી થશે દષ્ટિ બ્યારે;
કશા કલેશથી કેમ રશે કળાપો,
કૃપાનાથ મારું મહા કષ્ટ કાપો.
કરે કષ્ટ નટાટકે કાચ પ્રાણી,
પ્રભુ પ્રાર્થના ને પુરો પ્રેમ આણી;
સરે અર્થ સર્વે હરે થીર હામે,
રચ્યા છે રૂડા છંદ દલપતરામે.

આયુતું વર્ણન.

ભુજંગી છંદ.

ભલો દુરથી દેખતાં દીક્ષ ભાગ્યો,
ચઢી જેમ આકાશમાં મેહ આગ્યો;
દિસે કુંડનો દેવતા બીજ જેવો,
દિઠો આજ આયુ ગિરીરાજ એવો.
તિથી પુનમે શોભિતા સાંજ ટાણે,
બન્યા ઘંટ બે સૂર્યને સોમ જાણે;
દીપે દેવ હાથી કહે કાઈ કેવો,
દિઠો આજ આયુ ગિરીરાજ એવો.
કદી હિપરે જૈ જુઓ આંખ ફાડી,
બુકી ઝાડનાં બુંડની ઝાઝી ઝાડી;
મહા સ્વાદુ માગ્યો મળે મિષ્ટ મેવો,
દિઠો આજ આયુ ગિરીરાજ એવો.
દિસે વાઘને વાંદરાસિંહ હણ્યાં,
ઝરે નિર્મળા નીરનાં નિત્ય ઝણ્યાં;
શોળોને સુગંધી વહેવાયુ તેવો,
દિઠો આજ આયુ ગિરીરાજ એવો.
ભલા ફુલની ત્યાં ફુલી ફુલવાડી,
કુવા વાવને કુંડ એપે અગાડી;
વડાં દેવળોમાં વસે વાસ દેવો,
દિઠો આજ આયુ ગિરીરાજ એવો.
બન્યા બંગલા ને બની ત્યાં બજારો,
રૂડા રોજગારી કરે રોજગારો;
મળે માલ લેનારને હેાય લેવો,
દિઠો આજ આયુ ગિરીરાજ એવો.
તહાં તેર ગાઉતણે તો તળાવે,
પિવા ગામ અગાંઆરના લોક આવે;
જહાં જેઠ માસે ન દિસે પ્રસેવો,
દિઠો આજ આયુ ગિરીરાજ એવો.
અપાદે પરાં વાદળાં પાસ આવે,
જતાવેંત જોવાની જુક્તિ જણાવે;
ધુમાડો ધુણીનો તમે જેમ ટેવો,
દિઠો આજ આયુ ગિરીરાજ એવો.
જુનાં જૈનનાં હિંદુનાં સ્થાન જેમાં,
અર્તિ ખ્યાત છે અર્ધુદા દેવીએમાં;
કહી તે કથા જાણવા જોગ કામે,
રચ્યા છે રૂડા છંદ દલપતરામે.

છઠી ચોપડી.

પસ્તાવાનાં કુણુ કરવાવિષે.

અનુષ્ટુપ છંદ.

હાલો હાલ નિશાળે જ, ગાળે વેલા ગપો વડે;
મુંજાળો મૂર્ખ મોટો થે, પસ્તાવામાં પછી પડે.
જાવરે દુષ્ટતા જાની, તે ચોરે ચકલે ચડે;
ત્યાં તે તો દુષ્ટ તોફાની, પસ્તાવામાં પછી પડે.
પુલાવ્યો ફાંકડો ફૂલે, ખૂબ ખર્ચેજ જો જડે;
દેવાળુ નીકળે ફૂલે, પસ્તાવામાં પછી પડે.
જીવિકા જલને જોઈ, છેદે છે ચોર્લાને થડે;
લુપ્તના દુઃખથી રોઈ, પસ્તાવામાં પછી પડે.
મૂર્ખ જે તાત માતાને, નાની ઉંમરમાં નડે;
સંભારી સુખ દાતાને, પસ્તાવામાં પછી પડે.
ભાવ લે ભેગનો ભૂકા, ઘાલીને ઘાટ જે ઘડે;
તે ધંધા થાય છે ટુંકો, પસ્તાવામાં પછી પડે.
જૂલતાં જૂલ જે ભાળે, તો તેને લડવા તડે;
ચૂકના સ્વાદને ચાળે, પસ્તાવામાં પછી પડે.
પારકી પુંજોને પેખી, ધારણા ન રહે ધડે;
ખત્તાના ખેદને દેખી, પસ્તાવામાં પછી પડે.
બુદ્ધને બાલકી આપી, બાંધે છે મીઠળો મડે;
પિતા પુત્રીતણો ખાપી, પસ્તાવામાં પછી પડે.
રનેહી સંબંધીની સાથે, લાકડી લે ઉભો લડે;
મોટી પીઝા પડે માથે, પસ્તાવામાં પછી પડે.
ફૂલ પાન ફળો ગંધા, સંભાળે નહીં તો સડે;
અતે તે આળસુ અંધા, પસ્તાવામાં પછી પડે.
તાજી બુદ્ધિ ધરા તીખી, મેલી દો ઉંમરતની;
શિક્ષા સાચી લહો શીખી, દિક્ષા છે દલપતની.

અંગ્રેજ મહીનાવિષે.

દોહરા.

જાનેવારી જાણવો, ફેબ્રુઆરી ફરી હોય;
માર્ચ એપ્રિલ મે પછી, જૂન જુલાઈ જોય.
એ પછી માસ અગસ્ટ છે, સપ્ટેમ્બર સુખ ધામ;
અક્ટોબરના અંતથી, નકી નવેમ્બર નામ.
પછી ડીસેમ્બર દેખીને, ખરેખરી કર જોજ;
તો તેના ગ્રહસે અને, પ્રાંસક પુરા રોજ.
ચાર છ નવ અર્ધમાસમાં, તેના તો દિન ત્રીસ;
અવરે એકત્રીસ છે, બીજે અઠ્ઠત્રીસ.
ચાલ ચોથા વર્ષનો, ખીજે જે ગોલાય;

તે તો ગ્રેગોરીયનનો, ગણતાં એમ ગણાય.
વરસ બેસતાં ખારખી, તારીખ તે સંકાંત;
જુન પાંચમીએ જઈ મળે, રવિ મૃગશિર નહિ જાંત.
તાપ તપે મે માસમાં, જુન જરજે ધમધાર;
અક્ટોબરમાં આળસે, જળ વસ્ત્રાણું જોર.
ઈસવીસનના આંકમાં, છપન ભેળવીએ છેક;
સંવત વિક્રમનો વળી, આવે એજ વિવેક.
એ સંવતથી એકસો, તથા ઘટે છત્રીસ;
શક શાલિવાહનતણો, ચૈત્રે ચટયો કહીશ.
દશ સુંદર આ દોહરા, કર્યાં સર્વને કામ;
વિગતે અમદાવાદમાં, રહીને દલપતરામ,

અવગુણવિષે.

ભાન ખાનને પાનનું, ગાન તાન ગુલતાન;
જ્ઞાનવિના વિદ્વાનનું, માન ઘટે નાદાન.
વેપ વિશેષ નરેશનો, બેશ કર્યાં શિર કેશ;
દેશ નહીં લવ લેશનો, વેપ ન તજે હમેશ.
પ્રિયે રાજ સમાજમાં, લાજ આજને આજ;
કાજ કરે પતરાજથી, દગલખાજ શિરતાજ.
હાટ કરે જઈ વાટમાં, ઘાટ ઘડે ધનમાટ;
કુડે કાટલે ખાટવા, ડાટ વળે ધનસાટ.
શાણપણું નહીં આણશે, એજ અજાણુ પ્રમાણુ;
માણસપણું નહિ માણશે, જાણુ લાણુની હાણુ.
નાત જાતની ઘાતમાં, રાત દિવસ રળીઆત;
ભાત ભાત ભલી તે તજે, માત તાતની વાત.
ગામ ગામ હજ કામથી, હામ હામ હજનામ;
દામ મેળવે હામથી, આમ મુરખનો જામ.
જાય સુકાર્તિ તમય ત્યાં, ખાય કેફ હરખાય;
પાય પોંચે પંકાય હજ, થાય દરિદ્રી સદાય.
ખાર ખૂબ કરનાર નહી, જાર તણો સરદાર;
ભાર ભરે અવતાર લે, સાર ન લહે લગાર.
ખાળક દુર્ગુણ ખાળજે, જાળવજે જંજાળ;
કાળ જાળ તો રાજશે, પાળક દીનદયાળ.
પ્રયજ બુદ્ધિ બળ અકળતન, જળ ફળ ભૂતજાલ;
ચપળ સકળ એ અચળ નહિ, દળ વાદળ દલપત.

ટવ મડી તે રજો નહિ.

જુજીમીછંદ.

શિક્ષા જ્ઞાનની પુંજી સાથ સાંધી,
જુઓ જુકિતથી જાળવી બંધ બાંધી;

કરી પાંશરી તો ફરી વાંકી વાળી,
પડી ટેવ તે તો ટળે કેમ ટાળી.
અઢારે વળ્યાં ઊંટનાં અંગ વાંકાં,
કહો ઢાંકીએ તો રહે કેમ ઢાંક્યાં;
સુએ ભૂતળે તો ભુએ આલ ભાળી,
પડી ટેવ તે તો ટળે કેમ ટાળી.
ભુએ નાગની જાતની ટેવ જે છે,
રીઝે તો રમે ન ખીંજે તો ડસે છે;
પુરા પ્રેમથી રાખીએ ઘેર પાળી,
પડી ટેવ તે તો ટળે કેમ ટાળી.
પુરા પુષ્પના પુંજમાં હીંગ પેસે,
નહીં હીંગને પુષ્પનો પાસ જોસે;
ભલે માંથું ફુટી મરે કાઈ માળી,
પડી ટેવ તે તો ટળે કેમ ટાળી.
ધરી દુધમાં ને કરી સાબુવાળા,
ધુએ કાયલા ને ભુએ હોય કાળા;
નહીં કાઈ કાળે મટે જાત કાળી,
પડી ટેવ તે તો ટળે કેમ ટાળી.
કહો પાણીના પૂરને કાણુ થોભે,
ચઢે શા વડે નેવનાં નીર મોભે;
રહે ખાડમાં રાખશે કાઈ ખાળી,
પડી ટેવ તે તો ટળે કેમ ટાળી.
લઘુ વૃક્ષ વાળ્યું વળે જેમ વાળો,
ટળે તેમ છોટાપણે ટેવ ટાળો;
કુડી કે રૂડી દુષ્ટની કે દયાળી,
પડી ટેવ તે તો ટળે કેમ ટાળી.
ક્રિયા કેળવો મેળવો ગુણુ તેમાં,
નીતિ ભેળવો હેળવો જીવ એમાં;
પટે પાઠ આ તે ભલી ટેવ પામે,
રચ્યા છે રૂડા છંદ દલપતરામે.

વિદ્યા વધારવાવિષે.

ભુજંગીછંદ.

બહુ બાગમાં ઝાડનાં ઝુંડ થાવા,
મએ મૂળમાંથી પુરાં પાણી પાવા;
તમે તેમ સૌનો ચહેા હાલ સારો,
સુધારો થવા શુદ્ધ વિદ્યા વધારો.
કૃપાળુ બનીને નિશાળો કરાવો,
વળી સર્વનાં સુખનાં બીજ વાવો;
કરી વાડ રૂડી કરે જેમ ક્યારો,

સુધારો થવા શુદ્ધ વિદ્યા વધારો.
રચ્યા આવણું ચાવવા દાંત દેવે,
ભુએ જ્ઞાન આપ્યું પિતામાત જેવે;
પદાવે પુરો તે ખરો પાળનારો,
સુધારો થવા શુદ્ધ વિદ્યા વધારો.
પટેલો નહીં તે પશુ તુલ્ય પ્રાણી,
પટેલો જ તે માનવીમાં પ્રમાણી;
વડું પુણ્ય વિદ્યા દીધાથી વિચારો,
સુધારો થવા શુદ્ધ વિદ્યા વધારો.
ખરેખાત વિદ્યા ખજાનો ન ખૂટે,
હો ના હગારા લુટારા ન લૂટે;
ભુવો જે વડે જીવજીવે હજારો,
સુધારો થવા શુદ્ધ વિદ્યા વધારો.
હગાઈ જશે જેહ તે હાઠ દાલો,
દુખે દુખતો દેખીને હાથ ઝાલો;
તરી પાર તેને તમે તો ઉતારો,
સુધારો થવા શુદ્ધ વિદ્યા વધારો.
લખી વાંચશે એજ છે આંખવાળું,
ભણી જાણશે એજ જાણો જીભાળું;
ધરો નારીને મદનો એજ ધારો,
સુધારો થવા શુદ્ધ વિદ્યા વધારો.
પટેલો કદાંક કરે કષ્ટ ચૂરો,
પટેલો નહીં તેજ પરનાય પૂરો;
પછી માનશે ધિક આ જન્મારો,
સુધારો થવા શુદ્ધ વિદ્યા વધારો.
ખરેખાત આ વાતમાં માલ મોટો,
કહું છું કથી કે નથી છેક છોટો;
દરાવો નિશાળો તમે હામ હામે,
મુખે એજ માગ્યું દલપતરામે.

વિકટોરિઆ રાણીવિષે.

હરિગીત છંદ.

હે દેવના પણુ દેવ તું તતખેવ દિલમાં ધર દયા,
જે રાણીજીના રાજથી થોર થઈ અમે સુખીઆ થયા;
તું આપનિયે નવીન વધતું તેજ તેના તાજમાં,
સુખમાં સદા વિકટોરિઆને રાખ પ્રભુ આ રાજમાં.
વડી પ્રેમવાળી દિલ દયાળી બુદ્ધિશાળી બાઈ છે,
ભરપૂર ખૂબ ભરાઈ જેના ચિત્તવિષે ચતુરાઈ છે;
નહિદેશમાં લવલેશ દિસે કસુર જેના કાજમાં,

સુખમાં સદા વિક્ટોરિઆને રાખ પ્રભુ આ રાજમાં.
 જે કુટુંબમાં પુત્ર તેના શત્રુ છે સંસારમાં,
 જે કષ્ટ જનને કરે, કરતા કરે બ્રહ્મ વિચારમાં;
 સંહાર તેનો સદા તું કરનાર ધર્મિય આજમાં,
 સુખમાં સદા વિક્ટોરિઆને રાખ પ્રભુ આ રાજમાં.
 તું ઉઠ ધર્મિય આવી વખતે અરજ ઉરમાં ધારજે,
 છળ કપટ ખળનાં ઝપટ છે તે ચપટ કરી બેસારજે;
 એ વેરીઓના વાસને વિખેરી નાંખી વાજમાં,
 સુખમાં સદા વિક્ટોરિઆને રાખ પ્રભુ આ રાજમાં.
 દિન દિન વિશેષ પ્રતાપ વધતો, ચંદ્રનો શુદ્ધિમાં ચંદ્ર,
 તેમજ રહો મહારાણીજીનું અતિ તેજ ચઢતું તુજવડે;
 રિપુ કુળને નિર્મૂળ કરજે છોડ જેવા છાજમાં,
 સુખમાં સદા વિક્ટોરિઆને રાખ પ્રભુ આ રાજમાં.
 અતિરિક્ષિ સિદ્ધિ અખુટ તુજ ભંડારમાંથી આપજે,
 મનના મનોરથ પુરીને, વળી કટ સઘળાં કાપજે;
 કરતાર આપો કુશળ એના, સકળ રાજ સમાજમાં,
 સુખમાં સદા વિક્ટોરિઆને, રાખ પ્રભુ આ રાજમાં.
 બહુ વર્ષ સુધી અચલ રાજ એનું, અમ ઉપર હજે,
 વળી વંશનો વિસ્તાર જન સુખકાર જગમધ્યે થજે;
 ધર્મ પ્રતાપે અમલ જામે, દેશ બેટ ધણીજમાં,
 સુખમાં સદા વિક્ટોરિઆને રાખ પ્રભુ આ રાજમાં.
 નિર્દોષ તેનો ન્યાય નિશ્ચલ થઈ જગતમાં જામજે,
 પ્રતિદિવસ વાર હજાર, જયજયકાર વાણી પામજે;
 કરીએ અમે ઉંચે રયે ગુણગાન એના રાજમાં,
 સુખમાં સદા વિક્ટોરીઆને રાખ પ્રભુ આ રાજમાં.
 ધરી પ્રેમ પ્રભુની પ્રાર્થના કરી, સુખથી એવું માગજે,
 જય થજે જગમાં રાણીજીની શત્રુનું ખળ ભાગજે;
 શુભસ્નેહથી ગાજે તમે, સૌ સજન ગામે ગામના,
 છે છંદ સુંદર નવ નવીન રચેલ દલપતરામના.

ગુજરાતમાં રાણીજીનું રાજ્ય સ્થપાયું.

ભુજંગીછંદ.

શુભે સંવતે આગણી પંદરામાં,
 વળી બેસતે વર્ષ સારા સમામાં;
 જહાં ગુર્જરી રાજધાની ખિરાજે,
 રૂડ રાણીજીનું થયું રાજ આજે.
 ઉંચો સર્વને ઉર આનંદ એવો,

જડે રિક્ષિ કે સિદ્ધિથી થાય જેવો;
 વિવાથી વડો વાર છે એમ જાજે,
 રૂડ રાણીજીનું થયું રાજ આજે.
 ફરે લોકના થોક મોટે ઉમંગે,
 અતિશે દિસે ઉજળાં વસ્ત્ર અંગે;
 ગયા શાહી બાગે સહુ એજ કાજે,
 રૂડ રાણીજીનું થયું રાજ આજે.
 મળ્યો સર્વ સાહેબનો સાથ સારો,
 મળ્યા હોંશથી શેઠલોકા હજારો;
 મળ્યા સ્વાર પાળા મહા રાજદ ગાજે,
 રૂડ રાણીજીનું થયું રાજ આજે.
 વધ્યો હર્ષ વાંચી સુણાવી વધાઈ,
 રહ્યાં વાગી વાળાં રૂડ રાગમાંધ;
 ઉડી ગર્જના તોપને ત્યાં અવાજે,
 રૂડ રાણીજીનું થયું રાજ આજે.
 જમ્યા ઘેર જઈ ભોજનો ભાતભાતે,
 રચી દીપમાળા રૂડી એજ રાતે;
 રહ્યા અક્ષરો એપી એમાં રચ્યા જે,
 રૂડ રાણીજીનું થયું રાજ આજે.
 મળ્યા રાજ મેલે વણા લોક મોટા,
 સુણી ભાષણો પામિયા પુખ્ત ગોટા;
 કવિને નવી પાઠ સાલો નિવાજે,
 રૂડ રાણીજીનું થયું રાજ આજે.
 રચ્યો દારૂખાના તણો ખેલ ખાસો,
 તકે તે જુએ લોક જે ત્યાં તમાસો;
 દિસે જાણીએ દેવનો દેશ દાજે,
 રૂડ રાણીજીનું થયું રાજ આજે.

દોહરો.

એમ લોકો ઉત્સવ થયો, હરખ્યો સકળ સમાજ;
 કરજેડી પ્રભુને કહું, રહો અચળ આ રાજ.

ઇંદ્રવિજયછંદ.

લંકપુરી સગળી અળગી લલકારથી રાવણની છર્ચી ભાગી,
 ક્યાં પ્રગટ્યો વ્રજ દેસદવાનજ, જ્યાંજામુખી મગને ચઢીગાજ;
 લોચન ત્રિજી ત્રિલોચનનું, ઉઘડ્યું દલપત પડે ઉપમાજ,
 રાજ સમાજની આગળ આજની રાતસમેજની આતસબાજ.

મનહરછંદ.

મેલો ઘેલો પેલો ભુજો આગ ખેલમાં ઉમેલો,
 ગોઠડે ગુથેલો એવો આવે હનૂમાનજ;

કાળા હાથ દારવાળા, દિસે દાદીમોહું કાળું,
પાધડીનો પલ્લો પુઠે પુંછડા સમાનજ;
લોક નાચાનાચ કરે, ત્રાસ પામી તેને હામે,
એને નાવે આંચ જેના રામજી જમાનજ;
ઢેકી હામ હામ આગ, લગાડીને આધો ખસે,
હશે હતમાનજ કે સુઘાં સુલેમાનજ.

પડધાવિષે.

દોહરો.

એક વિકટ વનમાં વસે, સિંહ વડો વનરાજ;
મહા મદોન્મત મન ગણે, અવર ન મુજ સમ આજ.
એણે અવસર એકમાં, ત્યાંતો પાડી ત્રાડ;
પડધો પણુ તેવો પડયો, ઝુંકે હતો ન્યાં ઝાડ.
વળી વળી કરે વિચાર જે, આંચો આ કોઈ આણુ;
કહે સિંહ તું કોણુ, ત્યાં, કહે ધ્વનિ તું કોણુ ?
તું તું મુજને મુજને, કાં દુકારે દુકાર;
તને તને મારીશ રીસ નિકળ બાર રે બાર.
હું હું વનપતિ વનપતિ, તું તું ચોરજ ચોર;
એ રીતે ઉચ્ચારતાં, ધણો થયો પ્રતિધોર.
વનપતિ સમન્યો વનતણુ, રખે ચહે એ રાજ;
ક્રોધ કરીને કેસરી, દુહો જોવાકાજ.
હામ હામ જઈ ઢેકતો, હેંડે રાખી હામ;
ગર્વ ધરીને ગજીતો, તરૂં ગિરિ ક્યો તમામ.
ત્યાં દેખી તેને કહે, શાણો એક શિયાળ;
એ અવાજ છે આપનો, નહિ અવર વનપાળ.
સમજાવ્યો સારી પડે, સિંહ થયો સુણી શાંત;
સમન્યો કારણુ સર્વ તે, ભાગી મનની બાંત.
એ રીતે આ લોકમાં, બોલે જેવા બોલ:
પાછળથી પડધો પડે, તેતો તેને તોલ.
ભલો કહી મુણીએ ભલો, બાળ કહેથી બાળ;
કીર્તિ કથેથી કીરતિ, ગાળ દીધેથી ગાળ.
વધવું વચન વિચારથી, અણુ વિચારથી એક;
કહો નહિ દલપત કહે, છુટી જીભે છેક.

કુસંપનું જીવતર.

હિંદુવિજયકાંડ.

કુત્સિય કાગકપોતની વાણી કહે સધળા કવિઓએ વખાણી;
આન મહીશમની અજ સખદ, કહે વળી બધ કવીસુખાણી;

ગર્ધવચીધ ઉલ્ક ગિરા, જગમાં અપશુકન કરી જનજાણી,
એ સૌ વાદ વૃથા દલપત કહે બડો ફર કુસંપની વાણી.

છાંપા.

રહે શરીરમાં રોગ, વ્યસન આવી કોઈ વળગ્યું;
થયો ના વિદ્યાબ્યાસ, કરજ છુટે નહિ અળગ્યું.
વસે કુટુંબ કુસંપ કલેશ કામનિ નહી છાંડે,
પાપી પુત્ર કુપાત્ર પુત્રિ બાળાપણમાં રાંડે;
અહોનિશ વસવું ઉદમ વિના, તૃણા અધિક અપાર છે;
આ જગમાં એવા પુરૂષના, જીવતરને ધિકકાર છે.
રોગ રહિત તન રહે, અધિક વિદ્યા અભ્યાસી;
પાળે પુત્ર વચન, સદાપર આશ નિરાશી;
મધુર વચન માનની, કરજ શિરપર નહિ કોડી,
ચિત્ત સદા સંતોષ, પ્રીત સજ્જન શુ જોડી,
વળી દિવસ દિવસજ થતો દિસે, સંપ કુટુંબી વર્ગમાં,
પછી એથકું હું નથી પ્રીછતો, સુખ વિશેષ કંઈ સ્વર્ગમાં.

હિંદુસ્તાનની વખણાતી ચીજો.

દોહરો.

દેશાટન કરી દેખશો; ભલી જાણુસ બહુ ભાત;
પંથ પધારી પ્રથમ તો, જઈ જોજો ગુજરાત.

હરિગીત કાંડ.

રળીઆમણી ગુજરાત જોવા જોગ જેવી જાણુજો,
ધરી યાદ અમદાવાદથી, એકાદ વસ્તુ આણુજો;
અતલસ અને મુલદાર મશરૂ માલ બેશ મંગાવજો,
વળી ધરદિસે વરસાદ પેલા આપ વહેલા આવજો.
પછી પંથ પેથાપુર ભણી, જત્રાણું જન જે જાય છે,
ત્યાં બાધણીની સારીઓ બંદુક બહુ વખણાય છે;
તે દેશથી સંદેસડો જન કોઈ સાથે કહાવજો,
વળી ધરદિસે વરસાદ પેલા, આપ વહેલા આવજો.
વિસલનગર વિશ્રામ કરજો, પાત્ર ત્યાં પિતળતણાં,
વખણાય હજાર હેમજેવી, ઘાટ ચીર ખુલે ધણાં;
પછી પાટણે જઈને પંટાળાં, રંગદાર રખાવજો,
વળી ધરદિસે વરસાદ પેલા આપ વહેલા આવજો.
સમશેર તો શિરોઈની, પ્રિમા ભલી દુંગરપરી;
આવતાં જાજો આત્રસુળે, ત્યાં છરા લોટી છરી;
વળી કપડવંજ કાચ સાણુ રહી સમીપ રચાવજો,
વળી ધરદિસે વરસાદ પેલા આપ વહેલા આવજો,
કાઠિઆવાડી કાંબી ઝાલાવાડી રડાં ઝુમણાં,

ખંભાતની ભલી સૂત્રફણી, જમણુ તો સુરતતણાં;
બહુ પાપડી ને સાડી ખરફી લક્ષ દધને લાવળે,
વળી ધરદિસે વરસાદ પેલા આપ વહેલા આવળે.
નાશકતણાં જળપાત્ર નિર્મળ, પાન પુને સાંપડે,
બુરાનપરી શેલાં સરસ પણુ પેદણી પાવડી ચડે;
થુભ સાલ તો કારિમરની, એતો જરૂર ચાલાવળે,
વળી ધરદિસે વરસાદ પેલા આપ વહેલા આવળે.
કાશીતણા લોટા પિતાંબર, અક્ષીણુ છાયલ માળવી,
પણુ ધોતીબેડા નાગપુરી જઈ લાવળે બેઠ્ઠનળવી;
બહુ ખાંડ બંગાળે બને પણુ લઈ હિસાબ પતાવળે,
વળી ધરદિસે વરસાદ પેલા આપ વહેલા આવળે.
ધોળેરી ૩ ધોળું બહુ ઘઉં તો ભલા છે ભાલમાં,
ગજદંત સિંહલદીપ, મુંબઈ હેમની છે હાલમાં;
નાણુતણી ટંકશાલ બેઠ્ઠ સભાવિષે સીધાવળે,
વળી ધરદિસે વરસાદ પેલા આપ વહેલા આવળે.

દોહરા.

મથુરામાં પેંડા મળે, ભુચ્ચો ચિત્ર જ્યપર:
ઘોડા તો કચ્છી ઘણા, પ્રેમ પમાડે ઊર.
જમનગરનું જઈ ભુચ્ચો, કંકુ સારે કામ;
વાગડમાં મઠ બાજરી, દીડી દલપતરામ.

કૂલણુની ગરબી.

(વહાલા તમારી બેઠને રહીધું વાટરે, વહાલાજી. એ રાગ.)
કૂલણુ તમે કૂલાવ્યા કેમ કૂલ્યારે કૂલણુ?
આ ઉપજ ખરચનો અડસદો ક્યમ ભુલ્યા મારાકૂલણુ.
કરજ કરીને વરા ભલા તમે કીધારે કૂલણુ,
આ ગરથ પરાયા ખરચીને જશ લીધા મારા કૂલણુ.
ધર વેચીને ઘી સાકર તો લીધારે કૂલણુ,
આ જમણુ સરસ સામેવડીઆથી કીધાં મારા કૂલણુ.
પિતાંબર પેરી પંગતમાં ફરીઆરે કૂલણુ,
આ મનમાં કૂલ કરી મુંછે કર ધરીઆ મારા કૂલણુ.
વળતો દિવસ થયો કે માગે નાંણુરે કૂલણુ,
આ નાંણુનાં તો ન મળે કંઈ ઠેકાણું મારા કૂલણુ.
આ કૂલણુ ઉપર અરજ થઈ ત્યાંથીરે કૂલણુ,
આ જપત થઈ મીલકત કાઢ્યા ધરમાંથી મારાકૂલણુ,
કૂલણુ તમને જેણે કૂલાવ્યારે કૂલણુ;
આ ટાણે તો કોઈ મદદ કરવા નવ આવ્યા મારા કૂલણુ.
કૂલણુ તો કુવો શોધવા ચાલ્યારે કૂલણુ,
આ ગરથ વિના તે અરીણુ ન કોઈએ આપ્યાં મારા કૂલણુ.

જમતી વખત વખાણુ ભલાં જે કરતારે કૂલણુ,
આએ સૌ હાસ્ય કરી નિંદા આચરતા મારા કૂલણુ.
એ અવસર તો અધિક વખાણી ચઢાવ્યારે કૂલણુ,
પણુ આ અવસરતો એવકુદ્દ હરાવ્યા મારા કૂલણુ.
પહેરીને પટકુલ બાંધ્યા ચંદરવારે કૂલણુ,
આ ધરખાળીને ચાલ્યા તીરથ કરવા મારા કૂલણુ.
કૂલણુની રાંડ રૂવે મોંવાળીરે કૂલણુ,
આ કૂલણુ સિધાવ્યા ટેકા ટાળી મારા કૂલણુ.
ભોળાને નરસી શિખામણુ દેશેરે કૂલણુ,
તે નિસાસાનું પાપ ધણું શિર લેશે મારા કૂલણુ.
દિલમાં દલપતની શિખામણુ ધરબેરે કૂલણુ,
તો કરજ કરીને નાત વરા નવ કરબે મારાકૂલણુ.

સાતમી ચોપડી.

વિવેકમાળા.

મોતીદામછંદ.

ભલે ભવતારણુ શ્રીભગવાન, તબેનિજઅંતરનું અભિમાન,
સબે સજનારતણા ગુણુગાન, થલે સઘળા સુધરેલ સમાન;
કરો દિલ દઈપરમારથકામ, ખરો મત એજ ધરો ઊર આમ;
તરો વળી આજસ નીર તમામ, ડરો કરજે કરતાં બહુ દામ.
નકી સમજ નિત્ય ચાલવું નેક, છકી મરગદ ન છોડવી છેક;
ટકી સુધરેલી ન તોડવી ટેક, બકી ન જવો ભુલ અક્ષર એક.
શકે તહીં સાંખી સભાસદવેણુ, બકે નર દુષ્ટ મહા દુષ્ટ દેણુ;
છકે મધુપાન કીધે નર નેણુ, ટકે મુખ જેમ મણીધર ફેણુ.
કોકા ભણીને બની પડિત કાય, પકો કરી વેષ વિશેષજ હોય;
ન કોઈથી છૂતી શકાયજ બેય, ટકો પણુ કીમત તેની ન તોય.
સગો ગણી સજ્જન સાથ જરૂર, દગો તજવો દુનીઆંથકીદૂર;
દગો ન થશે ન થશે કદી દૂર, વગો વધશે વધશે વળી તૂર.
બડી બડી તો નહિ બોલવી વાત, લડી લડીને ઘડવી નહીં ઘાત;
તડી તડીને હણવી નહિ લાત, નડી નડીને ન થવું રળીઆત.
ભણી ભણી બેદ થવું પિદવાન, ગણી ગણી વાવરવું ધન ધાન;
ધણી ધણી રીતનું રાખવું ભાન, છણી છણી પાણી કરો પછી પાન.
ચણો પણુ પાણી આગળ પાળ, ખણો શુભ આવક જનવકખાળ;
ગણો બહુકીમ નનો ક્ષણુકાળ, ઘણો ડર ન્યાંનિરુદ્ધાગીનિશાળ.
છતાં પગ હાથ કરે નહિ કામ, ખતા બહુ ખામ નિરુદ્ધામી નામ;
જતા દિવસે તજશે સુખકામ, ગતાગત કોઈ ગણે નહિ ગામ.

છતી છત જય વધે દુષ્પવાત, મતી હોણ મૂઠ કહેજનજત;
રતી નરહે પ્રભુજી રણીઆત, અતીશય એથી વધે ઉતપાત.
ગમાવીજ દો ન વૃથા દિનનીશ, જમાવીજ દો ભગતીજ ગદીશ;
નમાવીજ દો ગુરને પદ શીશ; સમાવીજ દો આતણીરીશ.
કરાવવું તો પરમારથ કામ, ઠરાવવું તો ઠરવાતણું ઠામ;
ડરાવવું તો દિલ દેખી હરામ, ધરાવવું તો ધરમી નિજ નામ.
ટકાવવું તો પ્રભુ ઉપર પ્રીત, તકાવવું તો રજ શોધન રીત;
ધકાવવું તો મનની ગતિ નીત, પકાવવું તો ચતુરાઈની ચીત.
લખાવવું તો વળી સત્યજ વાત, રખાવવું રીત રૂડી દિનરાત;
નખાવવું તો દિલથી દૂર ધાત, ધખાવવું ઉઘમતી ધુણી બ્રાત.
લગાવવું લોભતણે શિરલાત, ડગાવવું તો જડતાતણી જાત;
ફગાવવું ફેલ ફિતરની વાત, ભગાવવું ચાલ ભયંકર બ્રાત.
મચાવવું સજ્જન સોજાત સારી, રચાવવું તો કવિતા સુખકારી;
ખચાવવું દોલતડહાપણુધારી, નચાવવું તો નહિનિર્લજનારિ.
તળવવું તુચ્છપણાતણી ટેક, ભળવવું વાત વધારી વિવેક;
સળવવું સુંદર નીતિ અનેક, યળવવું નોકરી નાથનો એક.
બુઝાવવું ભોયન ઝેરનો ઝાળ, રૂઝાવવું ચુગલોચોરોનો ચાલ;
ઝૂઝાવવું બુદ્ધિ કુબુદ્ધિ કરાળ, દુઝાવવું તો ધરતીજ રસાળ.
ઘટાવવું તો ઘણી આળસ અંગ, ચટાડવું સુમતિસાકરસંગ;
વટાડવું પીડ કરી ભય ભંગ, મટાડવું ફિકર આપી ઉમંગ.
પડાવવું વાદ વદી ન વિસાત, અડાવવું નહીં કદી આડીજ વાત;
લડાવવું તો નહીં કોઈનો નાત, ધડાવવું તો નહીં કોઈનો ધાત.
જણાવવું આપણી બુદ્ધિ ઉદાર, અણાવવું ઉત્તમવસ્તુ અમાપ;
ગણાવવું કીર્તિ કથા સુખકાર અણાવવું ખાણુમહામુલદાર.
જપાવવું છેલતણી નહીં જાપ, ખપાવવું જ્ઞાનતણી ધણિખાપ;
જપાવવું ધૈર્ય કીર્તિ અમાપ, થપાવવું નીતિનડે નહીં પાપ.
ન થાવું મહાપદ લઈ ઉન્મત્ત, તથાતજવું અભિમાન અસત્ત;
કથા સુણીને વળી રાખી વિગત્ત, વૃથા નહિ વાદ વદો દક્ષપત્ત.

પરમેશ્વરે સર્વ ઉપયોગી કર્યું છે.

દોહરો.

નાસ્તિક નરની આગળે, આસ્તિક ઉચરે એક;
જે જે સરજ્યુ જગદિશે, વિધવિધ કરી વિવેક.
નિરુપયોગી કર્યુંએ નથી, જન સુખ સારું સર્વ;
કથન સુણી નાસ્તિક કથે, ગંડક ધરો ગર્વ.
જુ માંકણુ, મચ્છર જુવા, સિંહ વાધ વર સાપ;
એ કેવા ઉપયોગના, તેહ બતાવો આપ.
ધાત કરે જનની ધણી, તરત ડસે તનમાંહિ;
દયા હોત બે દેવને દિલ, કરત ન એવું કાંહિ.

આસ્તિક એ અવસર કહે, ઉચર ન એવું આળ;
પ્રભુ પાળે જન પુત્રસમ, દિન દિન દીનદયાળ.
નિત નિત જન નિરમળ રહે, વસે હળી મળી વાસ;
એ ઇચ્છાથી ઇશ્વરે, તે શિર મૂક્યા ત્રાસ.
મલિન રહે બે માનવી, સાફ સજે નહીં સેજ;
જુ માંકણુને જીવડાં, આપે પીડા એજ.
પટ પેહેરે નહિ પંડપર, જમીન મલિનમાં જાય;
બે તેને મચ્છર જુવા, ખાતે ખોતરી ખાય.
એમજ ધર કે આગળું, રોજ ન સાફ રખાય;
વ્યાલ ખજુરા વીંછીઓ, ભમતા આવો ભરાય.
જે જન જંગલમાં રહે, સર્વ તણો તજ સંગ;
વાધ વરનો ડર વળી ઉપજે એને અંગ.
ચુક છોટીથી ચોટીઓ, મોટી ચુક મરણુ,
કેવો કીધો કાયદો, અધિપતિ આળસ હરણુ,
આપ સાફ રહો અવરને, સદ્ય સળવે સાફ;
નહીં તો નિર્મળ મનુષ્યનો, મહાયુનો નહીં માફ,
કર્તારે કરણા કરી, કર્યું વિચારી કામ;
સમજે સમજુ જન સૌ દિલમાં દક્ષપતરામ.

વૈતાલીયછંદ.

રચના રચનાર રે ધણી, કરણાણુ કરણા કરે ધણી;
પ્રભુતા પ્રભુ તારી તું ધરી, મજરો લઈ મજ રોગ લે હરી.
કરવા કર વાવરો મને; સુખીઆરો સુખી આ ભણું તને;
વણુસે વણુ સેવનાથકો, નર ધારી નર ધારણા નકી.
જનમે જન મેદની વિષે, હરી તેની હરિ તે પિડા દિસે;
કરી દીકરી દીકરા ગણ્યા, દુષ્પકાળે દુષ્પ કાપી તેતણા.
ધડી જે ધડી જેટલા ધર્યા, ઉપકારી ઉપકાર તેં કર્યા,
ટંગી આટંગી આપદા જરા, ગુણુ વાંચી ગુણુવાન તાહરા,
હતી દા હતી દાડી જે અતિ, મળી ગે મળી નિમળીમતિ;
કવિતા કવિ તારિ બે ગણી, કથશે થોક થશે બણી બણી.
નખમાં નખમાય જે અમે, જીવતા કંઈ જીવ તાપ તે ખમે;
હગવા હગવાત સૌ કરે, જગપાણુ જગ પાપ તું હરે.
રજ પારજ પામીએ કથી, પણુ આ ડાપણુ આગળે નથી;
જણુશે જણુ સેંકડો ફરે, સદલાગી સદભાવના ધરે.
જનરંજન રંગ તેં કર્યા, સુખકારી સુખકારણુ ધર્યા;
તનવંત ન વંદશે તને, નર તો વાનર તોલમાં બને.
તજવા તજ વાત જે કહે, નિજનો ખુની જનો ગણી લહે;
ગણુના ગણુનાર બે કરે, ગણુ તારા ગણુતાંજ તે મરે.

દોહરો.

ગુણુ તારા ગણુતાં કદી, ઠેઠ ન આવે ઠામ;
અદ્ય બુદ્ધિ શું આચરે, રચીને દક્ષપતરામ.

અભિમાન તજવાવિષે.

મોતીદામઝંદ.

કદી અભિમાન કરે જન કોય, હજાર વશા હલકો બહુ હોય;
કહું શુભ દેહેણ સુણો સૌકાન, ભલે ભગવાન તને અભિમાન.
ગયો પડો રાવણનો પણ ગર્વ, સમાપર શત્રુ થયા જનસર્વ;
નહીં થયું પ્રાણતાણું નુકસાન, ભલે ભગવાન તને અભિમાન.
કહો વળી ક્યાં દુરલ્લેધન કર્યું, મદોનમત પામી ગયાપણુ મર્યું;
દિધાં દરેજ સદાવત દાન, ભલે ભગવાન તને અભિમાન.
જતાં જગ મધ્ય હતા જન ભેધ, કળે કરતા રિપુઉપર ક્રોધ;
મુઆગળી આનજીઆણુક માન, ભલે ભગવાન તને અભિમાન.
થતી શિર છત્રતણી શિળિ જાંય, કશું કરતાં ડરતા નહીં કાંય;
ગયા નર આપ રહ્યાં ગુણુગાન, ભલે ભગવાન તને અભિમાન.
સજે જન ને સધળા ગુણુ સાર, લહે મનમાં અભિમાન લગાર;
મળ્યાં દુધ સાદર ઝેર સમાન, ભલે ભગવાન તને અભિમાન.
અહોચિતથી જગમાં જશ્ન લેય, કદી અભિમાન કરે નહીં કોય;
હશે નર નમ્ર થશે ગુણુવાન, ભલે ભગવાન તને અભિમાન.
ટળે અભિમાન મળે બહુ મિત્ર, પમાય પ્રભુપદ પ્રેમ પવિત્ર;
પડે પછી પૂરણુ પ્રભુ પિજાન, ભલે ભગવાન તને અભિમાન.
મુણીશુભ આનવજંદર સાળ, પ્રજા જન સર્વ પ્રજ્ઞપતિ પાળ;
વિચાર કરી વળી ધારી વિગત, કરે દિલ તોલ કહે દલપત.

હિંદ ઉપર ઉપકારવિષે.

સવૈયાએકત્રીસા.

ઝેર ગયાં ને વેર ગયાં, વળી કાળા કેર ગયા કરનાર,
પર નાતીલા જ્ઞાતીલાથી, સંપ કરી આલે સંસાર;
દેખ બિચારી બકરીનો પણ, કોય ન જ્ઞાતાં પકડે કાન,
એ ઉપકાર ગણી ઈશ્વરનો હરખ હવે તું હિંદુસ્તાન.
રાજ્ય અનોપમ આજ થયું છે, લાજ વધારી તારી લેખ,
ધાર કુકર્મિ ચોર ગયા ને, જોર દગાતું કુખ્યું દેખ;
મહમુદ સરખા મારણુ ન મળે, ત્રેમૂર તુલ્ય નહિ તોજાન,
એ ઉપકાર ગણી ઈશ્વરનો હરખ હવે તું હિંદુસ્તાન.
જુલમી રાજની જડ ઉખડી, નાદિર સરખા પામ્યા નાશ,
ભારે ભીલતણો ભય ક્યાં છે, ક્યાં છે કજ્ઞા ને કંકાશ;
વિધવિધના વૈભવ વસ્તીને, પેહેરે પટકૂળ આવે પાન,
એ ઉપકાર ગણી ઈશ્વરનો હરખ હવે તું હિંદુસ્તાન.
હુલકરથી નહીં હોય ખરાખી, કહો મરાઠા કોણુજ માત્ર,
કદી સંહાર ન કરે સિંધિઆ, પીંદારા પણ ગયા કુપાત્ર;
ઈંદીશના નેજની નીચે, તારાં તનુજ કરે ગુલતાન,
એ ઉપકાર ગણી ઈશ્વરનો હરખ હવે તું હિંદુસ્તાન.

એ બળવંત આશ્રય આગળ, ગાય ધવળ મંગળ ગુણુગીત,
જેના ધારા સૌથી સારા નિરખળ નરને ડર નહીં ચિત;
કાળી નાળીનો ભય ટાળી, સંભાળી રાખે સંસ્થાન,
એ ઉપકાર ગણી ઈશ્વરનો હરખ હવે તું હિંદુસ્તાન.
કાંસી ખોરા ફેલ કરીને, વનમાં પાડી ન શકે વાટ,
ધીંગા કાઢી જટનાં ધાડાં ઘોડાં ઘેરી ન શકે ધાટ;
ખેતર કે કુવેતરમાં જઈ, લસર લુટી ન લહે ધાન્ય,
એ ઉપકાર ગણી ઈશ્વરનો હરખ હવે તું હિંદુસ્તાન.
લંકાથી હિમાચલ લગભગ કલકત્તાથી કચ્છ પ્રવેશ,
પંજાબી સિંધી સોરઠીઆ, દક્ષિણ માળવ આદિક દેશ;
દિવસ ગયા ડરનાને દુખના, સુખના દિનતું દીકું દાન,
એ ઉપકાર ગણી ઈશ્વરનો હરખ હવે તું હિંદુસ્તાન.
તે સાટે તું તો તનમનથી, માની લે એનો આભાર,
રાજ રાજ રહી નિરંતર, સ્વર્ગ સમે સજ્જે શણુગાર;
દિલથી આશીષ દે છે દલપત, મહિમા મોટું મેળવ માન,
એ ઉપકાર ગણી ઈશ્વરનો હરખ હવે તું હિંદુસ્તાન.

કુસંગતીવિષે.

નારાયણંદ.

ભળે વધાર ભાતમાં, લગાર જે લવિંગનો,
ટળે ન ટાળતાંજ તેમ, હોય ગંધ હોંગનો;
સુદેદ વસ્ત્ર શામ થાય, શામ રંગ સંગમાં,
કુસંગીનો પ્રસંગદે, કુસંગ રંગ અંગમાં.
અક્ષીણીઆની સોખતે, અક્ષીઆ ગણાય છે,
જુગરીઆની ચારીમાં, જુગારીઆ જણાય છે;
કદંગીના પ્રસંગો તે કદાય છે કદંગમાં,
કુસંગીનો પ્રસંગ દે કુસંગ રંગ અંગમાં.
જુવાર જ્યાં હજાર શેર, શેર ભાત જઈ ભળે,
મળે ન મુલ ભાતતું જુવાર:જેટલું મળે;
ગણાય ખાળ નીર, ગંગ નીર તુલ્ય ગંગમાં,
કુસંગીનો પ્રસંગદે કુસંગ રંગ અંગમાં.
પીંચે જ શુદ્ધ દુધ જૈ, કલાલની દુકાનમાં,
જણાય વાત છેકને, મનામ: મદ્ય પાનમાં;
જુગારી પાસ ટ્રેશ નંગ જ્ય નેશ નંગમાં,
કુસંગીનો પ્રસંગ દે કુસંગ રંગ અંગમાં,
કદાપિ કાળીઆ કનેજ, ધારી ધોળીઆ વસે,
વળે ન વાન તોય સાન, સંગજીજ શીખસે;
હો ન તોય થેકવા, શિષ્યે વસી: વિહંગમાં,
કુસંગીનો પ્રસંગ દે, કુસંગ રંગ અંગમાં.
ભલા પુલિંગ ભાત દેખ દાળ સંગતી ચઢી,

પુલિંગ નામ પાલટી, લખાય નામ ખીચડી;
ગણાય અથ ટોળી એક દેખતો અપંગમાં,
કુસંગીનો પ્રસંગ દે કુસંગ રંગ અંગમાં.
લગાર ઝેર દુધ બાર શેરમાં સમાય તો,
વિકાર તેજ વાર થઈ પીનાર પ્રાણુ નયતો;
સુપાત્રમાં કુપાત્ર જઈ કરેજ લંગ રંગમાં,
કુસંગીનો પ્રસંગ દે, કુસંગ રંગ અંગમાં.
કુવેણુ કેમ શોભશે, સહસ્ત્રધા સુવેણુમાં,
કણુ આણુ સમાન તે, નડે ઘણુંક નેણુમાં;
ગમે ન ગાંઠ એક બે રહે રસી સળંગમાં,
કુસંગીનો પ્રસંગ દે કુસંગ રંગ અંગમાં.

દાહરો.

તજે પ્રસંગ કુસંગીનો, સદા કરો સત સંગ;
માનો દલપતરામનું, અંગે ધરી ઉમંગ.

મનરંજન કવિતા.

છર્યો.

નાથ નરકનો કોણુ ? સાર દહીંનું શું કહીએ.
પોથી બાળકતણી, નામ તેનું શું લઈએ ?
ઘઉંનું શું નિત ઘેર, કરે ભોજન કરનારી ?
ચતુર પુરૂષ એ ચાર, ઉત્તર મન લહો વિચારી.
જે સમજી શકે તો માન દહ, આપું બેસવા ઓટલી;
નહીં સમજી શકે તો કહું તને, જમ ધી ચોપડી રોટલી.
શ્રીફળમાં શું હોમ, દગો કરતાં શું હારે ?
અધિક ગામડામાં, લહે કોણુ પદવી ભારે ?
મટે નહીં તે કોણુ ? પરમ દુખ સૌથી શું છે ?
દાટિ આઘને અંત, તહાં જે નામ રહ્યું છે;
વાચ્યા અવિચળ એ દેવ છે, રાખી રહેમ નજર રહે;
ઠન દનપર આદિવર્ણપર, મધ્યવર્ણ કવિજન કહે.

દુમિલાછંદ.

નર સેજ સુબુદ્ધિ ન વાવરશે,
વરસે વરસાદ મરે તરશે;
તરશે નહિ નાવ મળે સરસે,
સરશે નહિ કામ પ્રભુ પરશે;
પર શેરિ ધરોધર સાંચરશે,
ચરશે ખડ અર્થ ન સુધરશે;
ધરશે ન શિખામણુ સાંભરશે,
ભરશે જાળને નદીએ તરસે.

દર્દીને દવા આપવાવિધે.

દાહરો.

ઓસડ આપો અસુખીને, જીવન આપે જેમ;
તરતજ પામો તો તમે, પુરો પ્રભુનો પ્રેમ.

ભુજંગી છંદ.

પ્રભુનો તમે પામવા પ્રેમ પુરો,
નહીં આજ ઉદ્ધોગ રાખો અધુરો;
પીડા પામતા લોકના થોક ટાળો,
દવા દાન દે દર્દીનાં દર્દ ટાળો.
શરીરે સુખી તે સુખી સર્વ વાતે,
શરીરે દુખી તે દુખી છે સદાએ;
દિલે લો દયા દીન દેખી દુખાવો,
દવા દાન દે દર્દીનાં દર્દ ટાળો.
જરાએ જુઓ જોડીને જીવી જ્યારે,
ભલુ પુણ્ય તે ભાસશે સૌથી ભારે;
રૂડા સજ્જનો જીવ રાખી દયાળો,
દવા દાન દે દર્દીનાં દર્દ ટાળો.
સન્ને સૌ થકા શોભિતી વૈદ્ય શાળા,
ભાણ્યા ને ગાણ્યા વૈદ્ય રાખો રૂપાળા;
કરો દૂર જે વૈદ્ય દિલે દગાળો,
દવા દાન દે દર્દીનાં દર્દ ટાળો.
વડી વૈદ્ય શાળા વડા વૈદ્ય થાપે,
અનંતા દુખી જીવ આશીષ આપે;
અરે દ્રવ્ય એવેજ રસ્તે ઊઝાળો,
દવા દાન દે દર્દીનાં દર્દ ટાળો.
અહો દેવ એને ભલે દ્રવ્ય આપ્યું,
દવા દે દુખી લોકનું દુઃખ કાપ્યું;
હકયો રોગ જેથી હતો જે હઠાવો,
દવા દાન દે દર્દીનાં દર્દ ટાળો.
અખે કીર્તિ આ લોકમાં એમ આવે,
પ્રભુ રોજ પામી પુરો પ્રેમ લાવે;
ભલું નામ વિખ્યાત ભુ મધ્ય ભાળો,
દવા દાન દે દર્દીનાં દર્દ ટાળો.
કશા રોગને ટાળવા કામ કીધું,
દિલે આજ એ તે અભેદાન દીધું;
તજે રોગ રોગી નિરોગી નિહાળો,
દવા દાન દે દર્દીનાં દર્દ ટાળો.
શિખી સાંભળી અંતરે છંદ આણો,

ખરા સજ્જનો જીવમાં ખૂબ જાણો;
રૂડી વૈદ્યશાળા રચો હામ હામે,
મુખે એજ માગ્યું દલપતરામે.

દંદ્રિવિજયછંદ.

ફેરવી રૂપ દગાથી ફસાવી અરે નર અંતર ફેકટફેલે;
જાનો રહે નહિ છેક હમેશ ખરેખરો વાત કદીપણ ખૂલે;
ભોળાવોએ ભરમાવો ભલેપણ, ભોળપણે ફરોથી નહિ ભૂલે,
કાગળ હાંડલી કોઇ કરે કદી એકજવાર ચઢે પણ ચૂલે.

પરમેશ્વર રાણીનું રક્ષણ કરે.

જુલણા છંદ.

અખિલખલ્લાંડના ઇશનિશદિનતું, ઉરવિધેઆ સ્તુતિધરઅમારી,
રિદ્ધિનેસિદ્ધિવિકટોરિઆરાણીનેઅખુટલંડરથી આપતારી;
સકળ સંસારમાં તેમનાશ યુનાસૈન્યને સઘ સંહારી નાખો,
પ્રાણીનેપ્રાણહાતારકરતારજગરાણીવિકટોરીઆઅમરરાખો!,
ભાગ્યશાળીભલીકુશળછે, કુળવતીપ્રેમવાળી વળીદિલદયાળી
રાણી શિરતાજ મહારાજ રક્ષાકરો તેહના શત્રુનું જોરદાળી;
આપ્રભુએહનાઅમલમાંઅચળનુંઆપઆવારભૂગાળઆખો.

પ્રાણીને.

સરવથીસરસબહુવરસસુધીવશોઅચળએમઉપરેઅમલએનો,
દુષ્ટ દંડાય સુખીથાયસજ્જનો, જગતમાંન્યાયવખણાયજોનો;
પરમ પ્રતિપાળધરમાળજીવોધણુંકરમફળયાડીઆચોરઆખો.

પ્રાણીને.

છે પ્રજા ઉપરે પ્યાર જેને ધણો, થાય છે સર્વ સંસાર રાજ,
એજઅવિચળપણેથાઓઆદેશમાં, ગાઇએજેથીગુણગાનગાજ
અધિકઉછરંગનાદિવસદેઉજળા દુષ્ટને દિવસ દેખાય ઝાંખો,

પ્રાણીને.

લોકનાથોકનિશંકસુખોઆથયા, જશભયું કામ કહેવાયજેનું,
અધિકમહિમાભયુંરાજરહેજેવળી, અચળઆલોકમાંનામએનું
રાણીજીવોધણુંરાણીજીવોધણું, સકળદુનીઆમુખેએજદાખો,

પ્રાણીને.

દુષ્ટના દુષ્ટ સંકલ્પ નિષ્ફળકરી, અફળકરછશઉદ્ધોગએના,
હક તજ શકસૌહારીહિંદાપડે, જગતદુખકારો વિચાર જેના;
હેપ્રભુ આજએપાપીહિંમતતજીત્રાહિરેત્રાહિભાપાજલાખો,

પ્રાણીને.

આજ ઈશ્વરતમેકોટીકરણાકરી, સરસઅમઉપરેરાજથાપ્યું,
તુચ્છનરતેસમેરાજતુષ્ણાધરી, કપટ કરીકેકને કષ્ટ આપ્યું;
આપ ઉઠો પ્રભુ અઘઆઅવસરે, સુજનપીડાયતેકેમસાંખો.

પ્રાણીને.

આપનાદાસનેઅવિચળવિશ્વાસછે, દુષ્ટનોનાશકરીત્રાસહરશો,
ધર્મનામેલીછો, શત્રુ અધર્મના નામના અર્ધનું કામ કરશો;
સર્વહામે પ્રભુ સઘ શાંતિ કરો, લોકના થોક પીડાય લાખો,
પ્રાણીને.

સર્વલોકાધણા રનેહથીઆસમેજગતપ્રતિપાળનીપાસમાગો,
રાણીનુંરાજમહારાજઅવિચળતપોભ્રષ્ટજનદુષ્ટનુંજોરભાગો;
હાથ જોડી નમી નાથનેસૌકહો રાણીનીજય થજો સર્વ હામે,
પ્રેમથી પ્રાર્થના કાજરડા રચ્યા રસિક નવ છંદ દલપતરામે.

દ્વીઅર્થી દોહરા.

આ ભોજન શાળા ભલી, કે નિરમળ નિશાળ;
મિત્રો દલપતરામના, સુણજો વાત વિશાળ.
લીપી ધારા દિલ ધરી, ભૂમિ ભલી ચીતરેલ;
ગણે નામ જણ ગામના, ડ્રાણુ દિસે આવેલ.
એડી પંગત પાટલે, ધરી અપોટીઆં અંગ;
ખાંધે શોળે સમજીને, શિરવાળો બહુ સંગ.
પોળી કીધી ચોપડી, સાકર ધરીને સાર;
પત્રાળી પુરી સરસ, પડોઆ હારો હાર.
કેક ભલી વિધ કરી ભરે, ગોળે બેશીખંડ;
ભોંય તપેલી તાપ ત્યાં, છે ખરરી ત્યાં દંડ,
કેક શિખે સુધ રાઇતાં કેક ભલી રીત ભાત;
દિઠા લાડવા યાર મેં, શાક શિખે પ્રખ્યાત.
વળી જેમ વરસે વડાં, તેભણી દહીં પણ જાય;
તેલ ખાય છે, કંઈ વડાં, શિશુકર ગણી તલ ખાય.
તેલ ખાય નહિ તેહને, આઈં જ્યારડી પાસ;
સોટીપાં ચમચે પછી, આપે તજે કચાશ.
ઉઠે તે ભણી ઉપરી, માનપત્ર પણ એક;
આપે બીડો વાળી વળી, હેતુ ધરાય અનેક.

સંપ વિષે-દોહરા.

સંપ થકી સુખ ઉપજે, સંપથી જાએ કલેશ;
જેના ધરમાં સંપ નહિ, સુખ તેને નહિ લેશ.
તે માટે તુજને કહું, અંતર રાખી ઉમંગ;
લાલચ છોડી લક્ષ્મીની, સંપ તણો કર સંગ.

છાંપો.

કૌરવ પાંડવ કુળ, મૂળથી નાંખ્યાં ખંડી;
જો લક્ષ્મીને કાજ, સંપની ઈચ્છા છંડી;
બહુ હિંદુનાં રાજ, સંપતજવાથી દુટયાં;
દિલીપતિ સુલતાન, સંપ જાતે ધર દુટયાં.
પરિપૂરણ લક્ષ્મી પામીને, સંપવિના નહિ સુખ લહે;
હોય ધરમાં ધણો કુસંપતો, મોટા પણુ મરવા ચહે.

દોહરા.

મળે સખામાં માન, બહુ ધર ધન કાશ વિશાળ;
જે નરને ધર સંપ નહિ, હીણા દિશે હાલ.
તન રોગી શિર શત્રુતા, ધન આવે ને જાય;
પણ જે સંપ કુટુંબમાં, શીતળ રહે સદાય.
જગમાં બહુ જન ધનવિના, સંપ થકી સુખવંત;
સાખ પુરે સંસારમાં, એની લોક અનંત.

રસવંગમછંદ.

છત્રે થાતી જાય છડી ધર છાજતા,
હાથી હોદામાંય રસિક બિરાજતા;
આયુષ્ય રિદ્ધિ અનેક ભરેલી ભાગ્યમાં,
એ સુતા દિન એક ઉછળતી આગમાં.
ભોગવતા સુખ ભોગ મહા સુખ માણતા;
જેતાં જોગ અજોગ, જરી નહીં જાણતા.
કીધા દામ કરોડ ખમને ખાણમાં,
સુતા તાણી સોડ મસીદ મશાણમાં.
ધન્દુપુરી અનુસાર નગરીઓ નોખમાં,
દ્રાટીધ્વજ સહુકાર ગરજતા ગોખમાં;
સુંદરીઓ ગુણસાર મહાગુણ મર્દમાં,
કો જાણે કયી દાર ગદ્ય મળી ગર્દમાં.
માટે મારા મિત્ર વિચારો વાતરે,
પાપી મટો પવિત્ર લક્ષા થઇ બ્રાતરે;
જીવતરનું કૃણ જાણી ભજે ભગવાનરે,
અંતર પ્રીતિ આણી ધરો નિત ધ્યાનરે.

મહાદીપ છંદ.

શ્યામ ચરણ સ્મરણ મિત્ર સરસ રીત સાચી,
તે વિના ત્રિલોક મધ્ય કોડ વાત કાચી;
હસ્ત ચરણ, કરણ નાક તેં કૃપાળ કીધું,
નેત્ર વદન દંત આપી જ્ઞાન દાન દીધું.
ખાન દાન ચીજ ખૂબ, એજ આજ આપે;
ભૂખ તરસ હંડ તાપ, કષ્ટ સર્વ કાપે;
તે તને ધડીક એક એક યાદ આણે,
તું અભાગી દુષ્ટ ઇષ્ટ દેવને ન જાણે.
જે વિચારી જીવ જનમ પામીને શું પામ્યો,
લકિતની ન જુકિત જાણી પાપકાંપ જામ્યો;
છે હજી ઉપાય થાય તો ધણુંજ સાફ,
જે ધડીક જાય આશુ થાય આયુ તાફ.

ઈશ્વરની શક્તિ-દોહરા.

આ નરવાસી વિશ્વના, ઉંચું જે આકાશ;
ત્યાં ગોળા જે તેજના, જળહળ જેત પ્રકાશ.

પુરૂ અચરજ પામીને, વળી વળી ખુબ વિચાર;
તું તેના કરનારને, પૂજ પુરો ધરી પ્યાર.
સર્વ શક્તિના સ્વામિનાં, અદ્ભુત કામ અપાર;
એ એમાંનું એક છે, ચમત્કાર કરનાર.
લખ્યું તેજના લેખથી, દેવ નિરંજન નામ;
તે તુજથી વંચાય, ફરી ફરીને જે દામ.
આ અવિનાશી તેજના, દીવા જે દેખાય;
તે તું ગણી જે રાતમાં, ગણતાં ગણે ગણાય ?
જે તારા તુજ આંખને, આપે છે અજવાસ;
એ પણ આવી અવનિઓ, પાળે નૃપ અવિનાશ.
કેવળ આપણુ કારણે, નથી રચ્યાં એ રૂપ;
ત્યાંપણુ વસ્તી વિશેષ છે, ભગવત તેનો ભૂપ.
સુખીઆ કે દુખીઆ હશે, લાખો ત્યાંના લોક;
પુણ્યવાન કે પાપીઆ, હશે હરખ કે શોક.
પણુ પ્રભુની ત્યાં ભક્તિનાં, વિધ વિધ હશે વખાણુ;
ઈશ્વરના ઐશ્વર્યથી, એ નહિ હોય અજાણુ.
રે માટીના માનવી, તું તો તરણા તુલ;
જળ જંતુ જગ કણ થકી, ભાર અદ્ભ કાં ભુલ.
તોપણુ ધરજે ધૈર્ય તું, જે સૃષ્ટિ સજનાર;
તે સંભાળે છે તને, પિતા પરમ પ્રિયકાર.
શાંતિધર જે સર્વદા, જે સાહેબ સર્વજ;
જ્ઞાન દષ્ટિ દેખે તને, નહીં એક ક્ષણુ અજ.
ડરી ડરીને ડગલાં ભરી, ફરી ફરી સારાં કામ;
ધરી ધરી પ્રેમ પ્રભુ ભજે, ફરી ફરી દક્ષપતરામ.

પ્રભાતનું વર્ણન.

રાગ પ્રભાતિ.

મળી માતનેતાત પ્રભાતમાં, પુત્રીનેસુણુકહેવાતગદરાતવીતી;
હોડીઅત્યારમાંઅધમચિહ્નારમાં, જગતકરતારમાંજેડપ્રીતિ.ટેક.
વેગળાં દુંકડાં કુંકડાં ઝોલીઆં, ખોલિયાં દાર દરખાર કેરાં;
જગિયાલોકતેઉઘમેવળગીઆ, વાગિયાધંટન્યાદિવહેરાં.મળી.
ઉદિત આદિત્યઆભાસઆકાશમાં, ચંદ્રપ્રકાશતોનાશપામ્યો;
પીગળીપાણીથઇઝરણુમાંજાયછે, હોયજેહિમથીઅરફજામ્યો.
મળી.
ચકલીચકચક કરેકાગડાકાકાકરે, હંસપોપટમેનામધુરગોલે;
રાગ પ્રભાતિકાઈ ગાય, ખુશથાયછે, ગાયબેસોગળેજંધ ખોલે.
મળી.
ધંટીના ઘોર સુણુજેરથીજેવળી, મસીદમાંખાંચ મુક્ષાંખોકરે;
સ્નાનકરીસુંદરીજળભરીજાયછે, ન્હાયછેકોક નહીંને કિનારે.
મળી.
જે તું દીવોજઈજેતઝાંખીથઇ, ચોગને ધુડ સંતાઇ પેઠા;

પદ્યપ્રકૃતિયમાંપતિતથપોમણી, ખગઠગોળજનદીધાટમેઠા.
મળી.

એકુ એતી કરે સોની સોનું ધડે, લોહ લુહાર કંસાર કાંસુ;
નારમરનારનેરામતાણીરૂએ, આંખમાંએકનહીં હોયઆંસું.

મળી.

હીનીરનારીઓ, ઉઘડીપારીઓ, દેખમહોઆરીઓમ્હીવલોવે;
એવટેમાર્ગુજમણેવાટમાં, ધાટમાંધાઓજનવસ્ત્રધાવે. મળી.

ધીર શૂરવીર તે ધનુરવિદ્યા ધરે, રાજદરબાર વાજંત્ર વાજે;
ચોક્કીબદલાપછેચોકકંટાયછે, રાયજઠબિાગમધ્યેબિરાજે. મળી.

કુળવંતીનારીસંતાનસંભાળતી, મધુરમુખગોલતીગોલઉડી;
બાળનેમારતીધણીનેધમકાવતી, પુઆડરડાકરેકલેશરૂઢી, મળી.

હોય ધનવંતધીમંતધાઈદંતને, સ્નાન કરીસરસ સુગંધ સુધે;
આળસુએદીનેઅક્કલનાઆંધળા, અર્ધીણીઆતેસમેખૂખઉધે.

મળી.

આસમેઉઠીઅબ્યાસ જે આદરે, આહદસમાસમાંઅર્થસાધે;
વનતણાપવનનેસેવતાંઆસમે, થાયઆરોઅ તનવરસ આધે.

વીસરી હોય તે વાતપણસાંભરે, આસમે ઉઠીને યાદકરીએ;
કઠણજેદલપતરામનુંકામછે, કાવ્યકલ્પોલતેતરતરીએ. મળી.

જ્ઞાન મેળવવાવિષે.

રાગ વણુઝારાનો.

વાંચો આ વાત વિવેકની, ભણુનારા રે;

બળી વિધ વિધ કરીને વિચાર, શોધા ગુણુ સારારે.

ભણુતર ભણીને ભણી રહ્યા, ભણુનારા રે;

કદી એમ ન કરશો ઉચ્ચાર, શોધા ગુણુ સારારે.

જે ભવ આપે ભલે ભણો, ભણુનારા રે;

પણુ પાઠનો પામો ન પાર, શોધા ગુણુસારા રે.

જ્ઞાન ગર્થ ગુણુ ગાંઠવો, ભણુનારા રે,

એતો આપણો એક આચાર, શોધા ગુણુ સારારે.

સર્વ સમે સર્વ સ્થાનમાં, ભણુનારા રે;

આપે આદરીએજ અબ્યાસ, શોધા ગુણુ સારારે.

જેમ જેમ જીવ જોડી જુઓ, ભણુનારા રે;

તેમ પણ પળે પ્રકટે પ્રકાશ, શોધા ગુણુ સારા રે.

ઉજડ અંધારે એકાંતમાં, ભણુનારા રે;

તમે મનન કરી મનમાંહી, શોધા ગુણુ સારા રે.

એ સમે આપણો આતમા, ભણુનારા રે,

જુઓ કામ કરે જે જે કાંહી, શોધા ગુણુ સારા રે.

એ અવસર થઈ આગળે, ભણુનારા રે;

બીજા જે જે બનેલ બનાવ, શોધા ગુણુ સારા રે.

તે તે તપાસી તમે જુઓ, ભણુનારા રે;

એથી અક્કલનો ઉપજે ઉઠાવ, શોધા ગુણુ સારા રે.

શરીરના સાંધા ને સક્તિનો, ભણુનારા રે;

વળી વિધનો કરીને વિચાર, શોધા ગુણુ સારા રે.

કાયા કરી કેવી કળ થઈ, ભણુનારા રે;

કેવા કારણથી કરતાર, શોધા ગુણુ સારા રે.

આપણું અંતર ઓળખો, ભણુનારા રે;

પછી પરજન આવે જે પાસ, શોધા ગુણુ સારા રે.

સારું નહારું અસમજણું, ભણુનારા રે;

એ છે આનંદમાં કે ઉદાશ, શોધા ગુણુ સારા રે.

જનના જે જે ગુણુ જાણુવા, ભણુનારા રે;

ન્યારે જાણ્યાની જાણી જરૂર, શોધા ગુણુ સારા રે.

આપો અક્કલને અક્કલ લહો, ભણુનારા રે;

દુઃખ દુરગુણને કરી દૂર, શોધા ગુણુ સારા રે.

પછી એક અગત્યનું, ભણુનારા રે;

પામો પ્રેમ પ્રભુ પદ જ્ઞાન, શોધા ગુણુ સારા રે.

આપણને એજ ઇશ્વરે, ભણુનારા રે;

દયા ધારી દોષું શું શું દાન, શોધા ગુણુ સારા રે.

જન કૃત કારણ જોઈને, ભણુનારા રે;

પછી પ્રભુ કૃત પેખી સુપેર, શોધા ગુણુ સારા રે.

પાહાડ પથર વન પ્રાણીઓ, ભણુનારા રે;

ધણા તારા તણા જુઓ ઘેર, શોધા ગુણુ સારા રે.

સાગર સુરજ ને શશી, ભણુનારા રે;

જેતાં હોય વિચાર હજાર, શોધા ગુણુ સારા રે.

ફક્ત તરણ ફળ ફૂલમાં, ભણુનારા રે;

આપે ઇશ્વર જુમતી અપાર, શોધા ગુણુ સારા રે.

વળી વળી જેમ વિચારશો, ભણુનારા રે;

આવે અધિક અધિક મતિ આમ, શોધા ગુણુ સારા રે.

ભણુ ભણુતર તે તમે ભણો, ભણુનારા રે;

રૂચી રાખીને દલપતરામ, શોધા ગુણુ સારા રે.

નીતિએ સંસાર ભોગવવો.

રાગ-ઉપરનો.

સંસારનાં સુખ ભોગવો, વહાલા વીરા રે,

સાચે શુદ્ધ સ્વભાવે સદાય, ધરો ગુણુ ધીરા રે.

ભાવે ભળે ભગવાનને, વહાલા વીરા રે;

કથું કુકર્મ ન કરો કદાય, ધરો ગુણુ ધીરા રે.

પરદુઃખ દેખી દયા ધરો, વહાલા વીરા રે;

કાટી કાટી કરો ઉપકાર, ધરો ગુણુ ધીરા રે.

પાપના પુંજ પ્રલે થશે, વહાલા વીરા રે;

અતે ઇશ્વર કરશે ઉદ્ધાર, ધરો ગુણુ ધીરા રે.

ઇશ્વરને ઓળખ્યા વિના, વહાલા વીરા રે;

કદી હઠ કરીએ નહિ કાંહિ, ધરો ગુણુ ધીરા રે.

વારી વસોવીએ વેગથી, વહાલા વીરા રે;

મીઠું માખણુ ન મળે તે માંહિ, ધરો ગુણુ ધીરા રે.

માયા મેલ્યાથી ન હરિ મળે, વહાલા વીરા રે;
 એતો ઉલટો ઉભય ભટ થાય, ધરો ગુણુ ધીરા રે.
 પ્રાણુ પરણે જે પરહરે, વહાલા વીરા રે;
 એતો આતમધાતિ ગણાય, ધરો ગુણુ ધીરા રે.
 ગુણુ જપવા જીભ જે જડી, વહાલા વીરા રે;
 મોટા મુરખ મુનિ વ્રત સાય, ધરો ગુણુ ધીરા રે.
 ચરણુ રચ્યા રૂડા ચાલવા, વહાલા વીરા રે;
 શક હક ધરી ઉભા સુખમ, ધરો ગુણુ ધીરા રે.
 નેત્ર આંખાં પ્રભુ નિરખવા, વહાલા વીરા રે;
 આંખો મીઝીજ રાખે અનળુ, ધરો ગુણુ ધીરા રે.
 જગ સજ્જનરે જે જે સંજનું, વહાલા વીરા રે;
 શુભ કામે તે સમજે સુગણુ, ધરો ગુણુ ધીરા રે.
 સંસાર શાને તને તમે, વહાલા વીરા રે;
 એકે અર્થ સરે નહીં એમ, ધરો ગુણુ ધીરા રે.
 નમ રહે રીઝે નાથ જે, વહાલા વીરા રે;
 તો કરત કપાસજ કેમ, ધરો ગુણુ ધીરા રે.
 મેલી રોતાં માતતાતને, વહાલા વીરા રે;
 પ્રાણી પરહરે છે પરિવાર, ધરો ગુણુ ધીરા રે.
 ફક્કડ થઇને અક્કડ ફરે, વહાલા વીરા રે;
 પાપ પુંજનો પામે ન પાર, ધરો ગુણુ ધીરા રે.
 ટાઢને તાપ તરખમે, વહાલા વીરા રે;
 નહાય જળમાં જુઓ જીવ જંત, ધરો ગુણુ ધીરા રે.
 બાળે છે અંગ પતંગીઆં, વહાલા વીરા રે;
 એમ ભવજળ આવે ન અંત, ધરો ગુણુ ધીરા રે.
 રાસભ રાખ ભર્યા રહે, વહાલા વીરા રે;
 જટાવાળાં જુઓ વડ વૃક્ષ, ધરો ગુણુ ધીરા રે.
 વનમાં વસે બહુ વાંદરા, વહાલા વીરા રે;
 ભમે ફળફૂલનો કરી ભક્ષ, ધરો ગુણુ ધીરા રે.
 પાણુ એમ મોક્ષ મળે નહિ, વહાલા વીરા રે;
 કાયા કષ્ટાર્થી થાએ ક્લેશ, ધરો ગુણુ ધીરા રે.
 ડરી ડરીને ડગલાં ભરો, વહાલા વીરા રે;
 હેત હરિષદ રાખી હમેશ, ધરો ગુણુ ધીરા રે.
 સૌ જનને સુખ સાંપડે, વહાલા વીરા રે;
 કરો કાઠે કાઠે એવાં કામ, ધરો ગુણુ ધીરા રે.
 તો તમને ત્રિભુવન પતિ, વહાલા વીરા રે;
 દેશે સુખ કહે દલપતરામ, ધરો ગુણુ ધીરા રે.

ઈશ્વર સ્વતંત્ર છે.*

ઉપેન્દ્રવજ્ર.

સ્વતંત્ર તો ઈશ્વર એક એ છે,—

જુગોજુગે આપ અજીત જે છે;

* સને ૧૮૫૯માં સરકારે 'પાઠાવળી' નામની એક ચોપડી
 શાળાઓ માટે છપાવી હતી તેમાંની આ કવિતાઓ છે.

જુઓ ખોજ જીવ ગરીબ જેવા,
 તમે અમે તેમ તમામ તેવા.
 પઢે પુર્યો પોપટ પાંજરામાં,
 સુખે નહીં નાસી શકે સગામાં;
 કુકર્મિને કદ કરેલ કેવા,
 તમે અમે તેમ તમામ તેવા.
 સુરાગનું સાફ સંગેલ સાળું,
 વિવેકથી એક વિશાળ વાળું;
 ઉડી શકે રાગ રચેલ એવા,
 તમે અમે તેમ તમામ તેવા.
 ન માનવી મેગળ ઝાડ તોલે,
 ન બેલની બોલી બિલાડી બોલે;
 સ્વતંત્રથી શ્વાસ શકે ન લેવા,
 તમે અમે તેમ તમામ તેવા.
 કળે કરી પુતળી કાઢ કારી,
 દિસેજ દીધી નટ હાથ દોરી;
 અશક્ત તે દાવ સ્વતંત્ર દેવા,
 તમે અમે તેમ તમામ તેવા.
 ઉડી અતી ચંગ ચઢ્યો કદાપિ,
 સ્વતંત્રતા તેની નથી તથાપિ;
 અશક્ત આકાશ જવા રહેવા,
 તમે અમે તેમ તમામ તેવા.
 અરે હરે એમ વિચાર આણી,
 જરૂર આ જીવ અશક્ત બાણી;
 હરિ સ્તુતિ રાખ હમેશ હેવા,
 તમે અમે તેમ તમામ તેવા.
 જાણાય જે શક્તિ જરાક જેવી,
 તને દયા આણિ દિધીજ તેવી;
 સુખી થવા માર્ગ સદાય સેવા,
 તમે અમે તેમ તમામ તેવા.

દાહરો.

છાટું કે મોટું કશું, કરીએ સારું કામ;
 શ્રીજગદીશ સહાયતા, આપે દલપતરામ.

દિલી લખનોરનાં બંડ.

દાહરો.

જેને જગપતિની દયા, જગમાં તેનું ભર;
 લીધાં થોડે લક્કરે, દિલીને લખનોર.
 સુખપાલે ચઢી શાલતા, પાદશાહના પુત્ર;
 લટક્યા શૂળી લાકડે, શૂન્ય થયાં ધર સુત્ર.

દોઢ લાખ દળ દુષ્ટનું, હઠ જામ્યો જે દાર;
હેવલોક સાથે હનું, ખાદળ પાંચ હજાર.
ભારતથી ભારે થયું, બુધ પારથને પંથ;
કવિજન લખશે કાગળે, ગરવા બનશે ગ્રંથ.
વાધતણા બાહુ વૃંદથી, જેમ બચે ગજરાજ;
એમ બચ્યા અંગેજ એ, જગકર્તાનું કાજ.
સ્ત્રી બાળકનો જે કર્યો, નિર્દય થઈને નાશ;
તે નહીં સાંખે શ્રીહરિ, દેશે નરક નિવાસ.
હજી દશરથના દેશમાં, જતરી છે બહુ બુદ્ધ;
મરશે થોડા માસમાં, બળવાખોર અબુદ્ધ.
નરપતિશ્રીને પાળતે, રાખ્યો પુરો રંગ;
સાચો રનેહ જણાવીએ, કંપનિ સાહિબ સંગ.
ભાગ્ય ભલાં ગુજરાતનાં, દિનદિન અધિક ઉજેશ;
સુખી પ્રજા રાજ સુખી, કશે ન દિસે કલેશ.
જ્ય કીધા જયપુર ભણી, જઈ શૂરા સરદાર.
કંપે નહિ દીક્ષ કંપની, લાખ મળે લડનાર.
શ્રીધર્મજીને લક્ષ્મી, ધાવ્યો જખરો ઘેર;
હરામો જનના હાથથી, લીધા ગઢ ગ્વાલર.
ખૂટલ બળવાખોરનો, ખોળે ન મળે ખોજ;
વેરી નાંખ્યા વન વિષે, રંગ તને 'હુરોજ'
પેઠા પંચમહાલમાં, તાત્યો કરીને કાપ;
અંગેજે અળગો કર્યો, તાત્યો ખોધ તોપ.
ભપકાથી ભડકી મરે, કરે વધારી વાત,
ગપ્પાં ચલવે ગોઠવી, જે ગાંડી ગુજરાત.
વાધ વર વિષધરતણા, કુળનો કીધા નાશ;
હવે થાય હથિઆરનો, ટળે સમૂળો ત્રાસ.

દંદ્રવિજયછંદ.

દ્વિલિપતિ લખનોપતિ, બહુ ખંડ અખંડ કુચાલથી કીધાં;
શૂર થઈ ઉર કૂર થઈ શિશુ સુંદરીનાં તન શોભિત પીધાં;
તેમ તને હળતા મળતા નૃપદેશ નરેશપણું તજી દીધાં;
કલેશકળો નૃપ કંપનિથી કરી કુંડળ કાઢી કમંડળ લીધાં;
જેની દયાર્થી જીવ્યાતજીવ્યસદાસુખસંપતિજનથી જામ્યા;
તેની સુતાસુત સુંદરી સાથ, અનાથની ઉપર હાથ ઢિગામ્યા;
પાપતણાં ફળઆપીવળ્યા, પ્રભુપાપીતથાપિવળીનવિરામ્યા;
છત્રપતીતણું છેક છુટયું પછી પત્ર પતીપણું પુરણ પામ્યા;
અંબુધિઅંબુધિએથી અનેકછત્ર ધન આખરએકનઆવ્યું;
આવી પડયું નિજઅંગનીઉપર સુરજસામું ઉછિછ ઉડાવ્યું;
ફાગટ ખૂબ ફળેત થયા ફોટકાર મળ્યું ફળ જોર ન ફાવ્યું;
તુચ્છ મતિ કરી તુચ્છ તપાસ નગારું તજી તગારું તકાવ્યું;

સૃષ્ટિપીનિશાળ.

મુલણા છંદ.

છો માનવી દેવનાં છોકરાં, સુધરવા સૃષ્ટિ નિશાળ આવ્યાં;
જ્ઞાનગુણ ગોઠવી તરત દુરગુણ તજે, ભોગવો સરસ સુખ ભાવ્યાં;
ખાન ને પાન વળીવસ્ત્રવાહનતણી, જગમાંજાણીનહિચીજજેવી;
સંપીસૌઅધિકઅભ્યાસજ્ઞેઆદરો, આપશેશિખખશીશએવી
ભાવથીસર્વભલીભાતવિદ્યાભણો, ધોખીથઈસુગડકાણુધારો;
એવિચિંતાતજેઅવસરેઆપશે, જગતપતિચીજજેજરજેશે;
વહની જળ વાયું તે મંડશે મજુર થઈ, જે તમે તેતજેદ્રિકરતેવી.

સંપી સૌ.

આગબગી બંગલા હાથી ઘોડા ધણા, રમકડાં આપશે રંગે રડાં;
નવ નવા નામના ચિત્ર ને ચોપડી, પામશે કથન નહીં થાયડૂંડાં;
હેમના હારને મોતી માણુક મણી, કીમતે વસ્તુ ન મળેજેકેવી;

સંપી સૌ.

અધિકઅભ્યાસનેસંપઅવલોકીતે, આગનાંનાવનેગાડીઆપ્યાં;
પેખીપઢનારબહુલેખલખનારપણ, છાપનાજંત્રદષકષ્ટકાપ્યાં;
વાત વીંજળી વિષે કહી શકે કાણુજે, દેસમાચારજાણજેદેવી;

સંપી સૌ.

જળ ગળેલા વિષે જંતુના દેહને દેખવા દષ્ટિ દેવેજ દીધી;
એમઆકાશમાંગ્રહતણી જે ગતિ માપવાની કળાપ્રગટકીધી;
માનવી માત્ર ઉમેદવારી થકી, લાખ ગણી મોજજેહોયલેવી;
પર્વત પાડીને પંથ ત્યાં પાડશે, પામશે ઉડવા પાંખ પડે;
ખાણુદોલતતણીદેખશેખોદતાં, માલમિલકત મળે ખૂબમંડે;
ખાંડ સાગરતણું નીર સાંચ થશે, જેમએ જીવમાંધોરજરહેવી;

સંપી સૌ.

વિવિધ પકવાન વરસાદતો વરસશે, ઝાડ સુકાંથકી વસ્ત્ર ઝરશે;
રખડતીરેતી તે ખાંડ સાકરથશે, દુધદહીં થીતણો કૂપ કરશે;
સિંધુનાંપાણીંપરપુલપણુખાંધશે, કથનીંનદીંઆતણીંશીકહેવી;

સંપી સૌ.

જે પરીક્ષાસમે પરમજશપામશે, ઉપલા વર્ગમાં માનમળશે
ઉંચમાંઉંચઅધિકારહરિઆપશે, સર્વ સંતાપ તેનાજટળશે-
રાજપદવીથકી અધિક મહારાજના સમીપમાંત્રેષ્ટતાથાયસેવી;

સંપી સૌ.

આસમેઅધિકયુ રોપમાં આપતી, વિવિધ વિદ્યાવધીપ્રાદપેઠી;
વસ્તુ અખશીશ જગદીશથીલક્ષ લે મોકલે આપણેકાજએકી;
વાત વિચારીને જીવમાં જુઓ, કરમ કશી મંડવું એમકામે;
ચિત ધરી નિતખરીપ્રીત કરીનેપદોડી કહીરીતદલપતરામે.

માંગલિક ગીતાવલિ.

ગીત ૧ બું.

મંગળાચરણનું ગીત.^૧

“ મામેરું મોંઘા મૂલનું ” એ રાગ.

પરમેશ્વરને પ્રીતે પ્રણમિયે;
સર્વે સફળ મનોરથ થાય, મંગળ ગીત ગાઈએ;
ન્યારે જગકરતા કૃપા કરે;
ત્યારે હરખના દિવસ દેખાય, મંગળ ૧
સારા શુકનની શુણિયે વધામણી;
કરિયે આનંદ આચ્છવ ઘેર, મંગળ
સગાં સ્નેહીને સ્નેહે તેડાવિયે;
મોટી હોય પ્રભુની ને મહેર, મંગળ ૨
ખાંતે ખાંતે રહ્યું ધન ખરચિયે;
લૈએ સંસારમાં સારી લ્હાણુ, મંગળ
કરિયે દેશ વિષે કાંઈ નામના;
જેથી વિશ્વમાં થાય વખાણુ, મંગળ ૩
સારા કામથી કુળ અજવાળિયે;
જર ધશ્વરે આપ્યું ને હોય, મંગળ
ધન્ય ધન્ય ધડી ધન્ય દહાડનો;
સાઈં સંસારનું ફળ સોય, મંગળ ૪
ઘેર તેડિયે એન લાણેજડાં;
જેથી આગણું શોભે અપાર, મંગળ
ઘેર ગોર ગોરાણીને નાંતરી;
કરિયે શુભ કામમાં સતકાર, મંગળ ૫
ઘેર ચતુર ચીતારા તેડાવિને;
ચિતરે ચિત્રશાળા અને ચોક, મંગળ
મોટો મંડપ રૂડો રચાવિયે;
આવી એસે ત્યાં લાખેણા લોક, મંગળ ૬
સારા સાજન માજન સૌ મળે;
દીસે મંડપ ઝાક ઝમાળ, મંગળ
વડા હરખે વાળાં વજડાવિયે;
એવો દિવસ દેખાડે દયાળ, મંગળ ૭

આ ગીત વિવાહ સીમંત કે જનોઈ દેતાં, પાર-
સીના પુત્રને સદરો પેહેરાવતાં ઇત્યાદિ દરેક માંગલિક
પ્રસંગે ગાઈ શકાશે.

ઘેર માળી લાવે ફૂલ છાખડી;
ગુંથી હાર તોરા રૂડા ગુચ્છ, મંગળ
લાવે તંબોળી પાનનાં બીડલાં,
રૂડા સોનેરી વરખનાં સ્વચ્છ, મંગળ ૮
શાણા સોનીડા ઘેર બેસારિયે;
ધણે હરખે ઘડાવિયે ઘાટ, મંગળ
કળાવંતને શિરપાવ કીજિયે;
લલા જશ બોલે ચારણુ ભાટ, મંગળ ૯
ઊર ધરિયે અધિક ઉદારતા;
જેવી શક્તિ સુસંભવે વાત, મંગળ
આવે ગરીબ અનાથ આશા કરી;
ખાંતે ખુરદાની કરિયે ખેરાત, મંગળ ૧૦
તરિયાતોરણુ ટોડલે બાંધિયે;
કરિયે કેસરના છંટકાવ, મંગળ
લલાં ભાવતાં ભોજન રાંધિયે;
લૈએ લોકમાં લાખેણો લ્હાવ, મંગળ ૧૧
પ્રભુ આપે એવા દીન ઉજળા;
કરિયે આનંદ આચ્છવ કામ, મંગળ
થાય સફળ જનમ સંસારમાં;
દીલથી કહે દલપતરામ, મંગળ ૧૨

ગીત ૨ બું.

પુત્રના જન્મસમયે ગાવાનું ગીત પહેલું.

“ આચ્છવ ઘેર આપણું. ” એ રાગ.

આજ દિવસ દીસે ઊજળો; ઊપજ્યો છે સર્વને અધિક;
આનંદ રંગ અંગમાં;
ગોરી મળીને ગીત ગાઈએ; રૂડો રાગમાં રસિક, આ. ૧
જગસિંહજીને કુળ બેટડો: પ્રગટિયો પરમ પવિત્ર. આ.
તેથી ગંભીર ધ્વનીગાજેછે,વાજેછે વિચિત્ર વાજીત્ર. આ. ૨
કંકુનાં પગલાં પાડી કુંવરનાં; મોકલ્યાં દાદાજીની પાસ, આ.
દાદાનેકહોજેણેવધામણી,દાદાજીએ પૂરી એની આશ, આ. ૩
સાંઘણી સારી શણગારીને; મોકલી મામાને મોસાળ, આ,
ન્યાંસગાંસંબધીરનેહીવસે;ત્યાંલખ્યાકાગળતતકાળ, આ. ૪

કસદો દોડ્યા દેશોદેશમાં; પહેંચી વધાઇ ગામે ગામ, આ.
સારાકુંવરનોજન્મસાંભળી; તેલોદો હરખ્યાતમામ આ. ૫
માતાનામનોસ્થ સિદ્ધ થયા; પિતાની પૂરી થઈ આશ, આ.
સતોષ થયો સ્નેહી સર્પને; કશિયેનરહો હવે કચ્ચાશ, આ. ૬
પુણ્ય પુરવનાં પ્રગટ થયાં, જગકરતાએ કરી મહેર, આ.
રૂકું અમુલ્ય રત્ન આપિયું; લાખેણી થઈ લીલા હેર, આ. ૭
આજનો દિવસ ઈતિહાસમાં લાયક લેખમાં લખાશે આ.
વરપો વરપ તીથિ આજની, એઅતિઉત્તમગણાશે, આ. ૮
જેવીધડીમાં આગળજનમિયા; ભૂપતિ વિક્રમને ભોજ, આ.
એવીઉત્તમધડી આજ છે; સમય છે તેનાસરખોજ, આ. ૯.
પુત્ર પૂરો પરાક્રમી થશે; પાળશે પ્રજા પ્રેમ આણી. આ.
એવો કુંવરજેને ઉદર વરયો; ધન્ય પ્રલાદે દકરાણી આ. ૧૦
માતપિતાની પ્રતિજ્ઞા પાળશે-ચરચાશે વિશ્વમાં ચરિત્ર આ.
માતાનું કુળઅજવાળશે; વિખ્યાતિપામશેવિચિત્ર આ. ૧૧
અંતરમાં રાખીને ઉદારતા; કરશે પરમારથનાં કામ આ.
કવિતામાં કીર્તિ તેની કાઢથી, દાખશેદલપતરામ. આ. ૧૨

ગીત ૩ જી.

પુત્રના જન્મ સમયે ગવાતું ગીત બીજું.

“ જદવરાય પરાણ્યા રૂકમણીરે. ” એ રાગ.

જરે આજનો દિવસ રૂકો રળિઆમણેરે;
જરેઆનંદની હદવળી આજરે. રાણીએરૂકોકુંવરજયોરે;
જરે આજ દીશે દશ દીશા ઉજળી રે;
જરે હરખ્યો સર્વે સજ્જનનો સમાજ રે, રાણીએ. ૧
જરે સોના છરીએ નાળ વધરિયા રે;
જરે દાઈને દીધા સારા શણુગાર રે, રાણીએ,
જરે બહાલાં સગાંને લખી વધામણી રે;
જરે સાકર બહેંચી તેનો ન શુમાર રે, રાણીએ. ૨
જરે દીપમાળા પૂરી દેવસ્થાનમાં રે;
જરે પ્રલ મંડળીઆ ભરી હામોહામ રે, રાણીએ;
જરે ઘેર ઘેર આનંદ ઉત્સવ થયો રે;
જરે વાવટે શણુગાર્યું સાંઝ ગામ રે, રાણીએ ૩
જરે તરિયા તોરણુ તાજાં બાંધ્યાં ટાડલે રે;
જરે ત્યાંતો કીધા તોપોના અવાજ રે, રાણીએ;
જરે બંધ છોડી દીધા બંધીવાનના રે;
જરે રૂકું આજ શોભ્યું રાયનું રાજરે, રાણીએ. ૪
જરે ભાટ ચારણુ ભવાયા ભેળા થયા રે;
જરે પામ્યા શાલ પામ્મડીઆ શીરપાવ રે રાણીએ;

જરે જાણે આજ સોનાના સૂરજ ઉઆ રે;
જરે દીસે એવો દુનિયામાં દેખાવ રે, રાણીએ. ૫
જરે વાળાં વાળે અતી ઉજરંગનાં રે;
જરે ગોરી મળી ગીત મંગળ ગાય રે, રાણીએ;
જરે ગાંધરવ ગાય ને નાચે અપસરા રે;
જરે શેરીમાં સુગંધી જળ સિંચાય રે, રાણીએ. ૬
જરે કુળનો દીવો પ્રગટ્યો કુળ ઉજળવા રે;
જરે માતપિતા મન હરખ ન માય રે, રાણીએ;
જરે આશિષ આપે છે વિપ્ર વેદિયા રે;
જરે સુખી રેંજે કુંવરજી સદાય રે, રાણીએ. ૭
જરે ગરીબ જન્યક લોકો ધણા મળ્યા રે;
જરે દીધાં રાયે નાના વિધિનાં દાન રે, રાણીએ;
જરે સજ્જન સહુ આઆ શુણી વધામણી રે;
જરે સૌનું કીધું શુભ રીતે સનમાન રે, રાણીએ. ૮
જરે ભૂપતિને ભેટ ધરે ભાવથી રે;
જરે માણેક મોતી વસ્ત્ર ધન માલ રે, રાણીએ;
જરે યુવા અંદન કેસર કેરાં છાંટણાં રે;
જરે મોતીડે પૂર્યાં સોનાના થાળ રે, રાણીએ. ૯
જરે નિશાળિયા હરખ્યા નિશાળમાં રે;
જરે મેવાને મીઠાઈ ત્યાં બહેંચાય રે, રાણીએ;
જરે છુટી પામી હરખતા ઘેર ગયા રે;
જરે જેજેકાર કેંતા ચાલ્યા જાય રે, રાણીએ. ૧૦
જરે કોડ દીવાળીના જેવો દિવસ દીસે રે;
જરે આતો અવસર અમુલ્ય ગણાય રે, રાણીએ;
જરે આજ ભલા ભાગ્યનો ઉદય થયો રે;
જરે માતપિતાને ત્રુઠ્યા ત્રિભુવન રાય રે, રાણીએ. ૧૧
જરે કુંવરજી જગમાં જાહુ જીવજે રે;
જરે કરજે મોટાં પરમારથનાં કામ રે, રાણીએ;
જરે માતપિતાની પ્રીતે પ્રતિજ્ઞા પાળજે રે;
જરે દીલથી આશિષ દેહે દલપતરામ રે, રાણીએ. ૧૨

ગીત ૪ થું.

હાલરડું પેહલું.^૧

“ મારી ફલાણી આછે ડાહી, પાટલેએસીનેરે ન્હાઈ. ” એ રાગ.
ભાઈને પારણિયે પોઢાડું, આછી પામરી લૈ આઢાડું;
ગોરા ભાઈને હાલો ગાજી, હૈડામાં હુતો હરખાઈ. ૧

૧ ભાઈને ટેકણે એન બોલીને આ હાલરડું
દીકરીને પણ ગાઈ શકાય.

હેતે હેતે હું હીચોળું, પંખા લેને પવન દોળું;
 નેહે ભાઇનું મુખનું નિરખું, શોભે પુરણ ચંદર સરખું. ૨
 ભાઇનાં નિર્મળ રૂપં નેચું, ઉત્તમ અમૃત જેવાં વેણું;
 ભાઇને કાને લળકે મોતી, વારે વારે રહું હું જોતી. ૩
 ભાઇના નિરખી ગોરા માલ, અંતરમાં ઉપજેછે બહાલ;
 ભાઇના રૂપ હોડછે રાતા, ભાઇના મામાછે બહુમાતા. ૪
 સોનું રૂપું તો છે સોનું ભાઇનું મુખનું સૌથી મોંધું;
 સોના રૂપાની જે હેલ, તે તો ભાઇના અંગના મેલ. ૫
 સ્નેહે ભાઇને જેવા સાર, મનકું તરસેછે બહુ માર;
 તનને ધન જે સરવસ માર, તે તો ભાઇના ઉપર વાર. ૬
 દૂધ ચૂલે ઉભરાવા દઉં, ભાઇને હું તો તેડી લઉં;
 ભાઇને જ્યારે નજરે દેખુ, લાભ હું તો લાખેણો લેખું. ૭
 રતનાગરની હોરો ખારી, ભાઇની સુરત સૌથી સારી;
 સ્વરજતો જગતને સંતાપે, ભાઇ જોતાં સુખશાન્તિ આપે. ૮
 જગત આખું લીધું જોઈ, ભાઇના જેવું સાઈ ન કોઈ;
 ભાઇને પારણે પોપટ મોર, ભાઇને પારણે હીરની દોર. ૯
 ભાઇને પારણે ધુલ્યાં ધુલ, ભાઇના પારણાનું નહિ મૂલ;
 ભાઇને પારણિયે ચોફેર, ધમકે ધુધરીઆને ઘેર. ૧૦
 પારણિયામાં હોરા જડાવું, મોતીનાં લૂમખાં લટકાવું;
 ભાઇ જોલે ત્યાં મોતીઝરે, ખાતાં છીંક રતનતો ખરે. ૧૧
 ચાલે ચાલણુ ગાડી વડે, કંકુ કેરાં પગલાં પડે;
 ભાઇતો સારાં કરશે કામ, દેશે આશિષ દલપતરામ. ૧૨.

ગીત. ૫ મું.

હાલરકું બીજું.

“માતા જસોદા જુલાવે પુત્ર પારણે.” એ રાગ.
 મારી લાડકડા કુંવરજી પોટો પારણે;
 તમને પરમેશ્વરની રક્ષા દહાડો રાત;
 મારા આંખોના તારા છે કુંવરજી તમે;
 તમે ઉપર વારી નાખું મારી જાત, મારા લાડકા. ૧
 મારા કોડીલા કુંવર કુળ દીપક છે તમે;
 હું તો હોંશિ હોંશિ નિરખું નિર્મળ મુખ;
 લાડે કોડે લઈ લડાવું મારા લાલને;
 તારે જાણું છું સાંપડ્યાં સાતે સુખ, મારા લાડકડા. ૨
 તારૂં પારણિયું મહાવું માણેક મોતિયે;
 ઉપર મેંલું મેના પોપટ મોર ચંકાર;
 પારણિયાને ફરતી ધમધમ ધમકે ધુધરી;
 હોંશિ હીચોળું લઈ રૂડી રેશમ દોર, મારા લાડકડા. ૩

પોટો સદ્ભાગી કુંવરજી થઈ સુખાળવા;
 આવે પવનતણી સુગંધી શીતળ હોર;
 પારણિયું તારૂં પ્રીતે મેંલું પરસાળમાં;
 મનમાં માનું મોટી મહા પ્રભુની મ્હેર, લાડકડા. ૪
 કુંવર ચાલણુ ગાડી લઇને શોખશે ચાલવા;
 થનથન કરતો પગલાં ભરશે રૂડીપેર;
 કાલું કાલું જોલી માંખણ મેવો માગશે;
 ત્યારે માર્ગેશ મુજને મળ્યો કનકનો મેર, મારા લાડકડા. ૫
 મારો મન ગમતો કુંવર કાંતે મોટો થશે;
 ભણવા જશે નિશાળે નિશાળિયાની સાથ;
 પાટી ખડિયો લેખણુ લેને લાલ સિધાવશે;
 એવા દિન ક્યારે દેખાડે દીનાનાથ, મારા લાડકડા. ૬
 મારા કુંવરને કન્યા લાવોશ કોડામણી;
 ધણે હરખે હું પરણાવોશ મોટે ઘેર;
 વર રાગ થેને કુંવર ચંદશે વરઘોડલે;
 પોસ ભરાવોશ હું કુળ ધુલે રૂડી પેર, મારા લાડકડા. ૭
 મારો ન્હાનકડો થાશે મોટો નાણાવટી;
 બહાણુવટીનો વળી વિધવિધ કરશે વ્યાપાર;
 રાજસભામાં પણ રૂડી રીતે ખીરાજશે;
 શાણો શાણો કેશે સર્વ મળી સરદાર, મારા લાડકડા. ૮
 કુંવર કરશે માતપિતાની પ્રીતે ચાકરી;
 મોટા મોટા જગમાં મેળવશે બહુ માન;
 મોટાં કામ કરી થાશે પ્રખ્યાત પરાક્રમી;
 લેશે સલાક પૂછી સાહેબને સુલતાન, મારા લાડકડા. ૯
 મારી હોંશ હેયાની પરમેશ્વર પૂરી કરે;
 મારા લાડકડા તુજ કરે પ્રભુ કલ્યાણ;
 એવી આશિષ આપું અવસર અવસર ઉપરે;
 પોટો પોટો મારા જીવના જીવન પ્રાણ, મારા લાડકડા. ૧૦
 અલોલોલો હાલ ખમા બાલુડા મારા બાળને;
 ધુમણી ધાલું વદન નિહાળું પૂરણ ચંદ;
 માઈ ધર શોભેછે પુત્રતણાં પગલાંથકી;
 અવલોકી અવલોકી ઉરપામું આનંદ, મારા લાડકડા. ૧૧
 કુંવરજી તારાં રૂપડાં ખારે દરિયે જાળે;
 સુખનો સાગર તુજને મળજે કામો કામ;
 બહુ જીગ જીવી માતપિતાની પ્રતિજ્ઞા પાળજે;
 દૌલથી આશિષ એવીદેહે દલપતરામ, મારા લાડકડા. ૧૨

ગીત ૬ મું. હાલરકું ત્રીજું.

“અલોલોલો હાલ ખમા તનેરે, બાલુડાભાઈ ને લોલો ગાઈ.”
એ રાગ.

અલોલોલો હાલ ખમા તનેરે, બાલુડા ભાઈ ને લોલો ગાઈ,
મુખકું તાઈ મહા મનોહર, હેરી હેરી હરખાઈ;
હાલો હાલો હેરી હેરી હરખાઈ. અલોલોલો. ૧
માણેક મોતી દીસે મહેલાં, પારણે તારે અપાર;
ફરતાં દીસેછે કુમતાં રૂડાં, ધુધરીનો ધમકાર, અલોલોલો. ૨
પારણા ઉપર પોપટ મુખ્યા, મેના ચકાર ને મોર;
ઝુઝી રહીછે ઝાલર ફરતી, રૂડું છે રેશમ દોર, અલોલોલો. ૩
મખમલની માંહે ગાદી મૂકીછે, સારાં આશીકાં સમેત;
લાડકા કુંવર પારણે પોઢો, હીડાણું હું ધરી હેત, અલોલોલો. ૪
પારણામાં તમે પોઢોતો જાગે, હું ભરવા જળ હેલ;
ખાતેતનેપછી ખોળામાંલેને, ખુખ ખેલાવું ખેલ, અલોલોલો. ૫
રમકડાં રૂડા રમવાને આપું ખાવા મેવા ને મોહાઈ;
રસીલા કુંવર તને રીઝાવું, ગીત રૂડાં રૂડાં ગાઈ, અલોલોલો. ૬
ખાળકડાં તારા જોવાં ખીજાં, ઘણાં ખેલાવું ધેર;
ફાળા તેઓની સાથે રમન્ને પછીતમેશુભપેર, અલોલોલો. ૭
તંગડી ટોપી આંગણું અંગે પહેરાવું મારા પ્રાણ;
ગાલતારાછેગુલામજેવા, પગ પણુએજપ્રમાણુ અલોલો. ૮
નેણુ ભરી ભરી ફરી ફરી નિરખુ, હરખું હેડા માધ;
સર્વ મનોરથસફળથયામારે, કસરરહીનહિકાઈ, અલોલોલો. ૯
પરપશ્વરે પૂરી કૃપાથી આપ્યું, રૂડું તારા જોવું રત્ન;
પાડમાનીપૂરાપ્રેમથીરાખું, જીવસાટેકરીજતન, અલોલોલો. ૧૦
ખોલવા શીખો ચાલવા શીખો, વિચરો ચૌટે વીર;
શાળામાંજૈસદવિદ્યાશીખો, મારા હૈયાનાહીર, અલોલોલો. ૧૧
દીકરા તો છે દેવને દુર્લભ, એમ કહે મોટા મુન્ય;
પારણેપોઢાડીપુત્રજુલાવિયે, હોયજોપુરણપુણ્ય, અલોલોલો. ૧૨
માત પિતાની ચાકરી કરજે, કરજે મોટાં કામ;
સમજવાલાયકસારીશીખામણુ, દેશેદલપતરામ. અલોલો; ૧૨

ગીત ૭ મું.

સાલગીરી^૧ એટલે વર્ષગાંઠને દહાડે ગાવાનું ગીત.

“ મારી સોરે સવાસોની ચુંદડી ” એ રાગ.

આજ સાહેબજદાની સાલગીરી;
આજ હેડામાં હરખ ન માય રે,

^૧ શ્રીમંત પારસીઆ સાલગીરીને દહાડે સર્ગા-
જ્ઞાલાંને જમવા તેડીને ગીત ગવરાવે છે.

સજની સાહેબજદાની સાલગીરી;
દીસે દિવસ રૂડો રળિયામણો;
આજ આનંદ ઓચ્છવ થાયરે, સજની સાહેબ. ૧
આજ રનેહી સર્ગાં સહુને નોંતર્યાં;
આપ્યાં ભાવથી ભોજન પાનરે, સજની.
વાજાં વાગેછે વિધ વિધ રાગનાં,
ગાય ગાયક જન ગુણુ ગાનરે, સજની. ૨
આજ માળી લાગ્યો ફુલ જાખડી;
ગુંથી ગજરા તોરા ને હારરે, સજની;
લાગ્યો તખોળી પાનનાં ખીડલાં;
મળ્યા મીજલસમાં સરદારરે, સજની. ૩
ગીત મંગળ ગાયછે માનની;
આજ ધન્ય ધડી ધન્ય વારરે, સજની;
આજ સર્વ શોભાની સીમા વળી;
થયો જગતમાં જય જય કારરે, સજની. ૪
દીધાં દાન ધણાં જન દીનને;
આપ્યા સેવકને શીરપાવરે, સજની;
પૂજ્યાં ગોર ગોરાણીને પ્રીતથી;
ભલો અંતરમાં ધરી ભાવરે, સજની. ૫
રચ આતસયાજી અતિ ભલી;
ખૂખ ખીજ કરાવ્યા ખેલરે, સજની;
સર્વ સજજન સતોષ પામ્યા;
રસ રંગની ઉપજી રેલરે, સજની. ૬
ધન્ય ધન્ય પ્રુલાદે માતને;
ધન્ય ધન્ય જગતસિંહ તાતરે, સજની;
જેનો પુત્ર પપિત્ર પરાક્રમી;
નામે ચતુર કુંવર વિખ્યાતરે, સજની. ૭
સર્વે આશીષ અંતરથી કહે;
ઘણું જીવો કરો રૂડાં કામરે, સજની;
પરિપૂર્ણ બધાં સુખ પામન્ને;
દુવા દે એમ દલપતરામરે, સજની. ૮

ગીત ૮ મું.

દીકરાનેનિશાળેખેસાડવાજતાંગાવાનું ગીત. પહેલું

“ ત્રાંખા કુંડી તે નગર સોહામણી. ” એ રાગ.

આજ ધન્ય ધડી ધન્ય દહાડડો;
આજ આનંદરે, અંગ ન માય

કુંવર આલ્યા ભણવાને કોડથી;

કુંવર વેષ ધર્યો વરણાગિયો;

જનનાં હૈડરે, જોઈ હરખાપ,

કુંવર આલ્યા ભણવાને કોડથી ૧

કુંવર ચંચળ થઈ ઘોડાને ચઢ્યા;

મનમાં સમસ્તારે શ્રી જગનાથ, કુંવર:

પાટી ખડિયો લેખણ લીધાં હાથમાં;

પાનાં પુસ્તકરે, લીધાંછે સાથ, કુંવર. ૨

સગાં રનેહી સાજનમાં સહુ મળ્યાં;

વાજાં વાજેરે, વિવિધ પ્રકાર, કુંવર:

ગીત મંગળ ગાયછે માનની;

સુવાસણિયો સહુ શણગાર, કુંવર. ૩

જતાં પ્રથમ માલણુડી સામી મળી;

છાજે કરમારે, પુલની છાપ, કુંવર:

ગુથ્યા ગજરા તોરા તથા હારડા;

એવા ખીજરે, ખડુ ભર્યા ખાપ, કુંવર. ૪

હૈયે હાર, તોરો ધર્યો પાધમાં;

જેતાં જુગતીરે કહીં નવ જાય, કુંવર:

ગુચ્છ કાને ધર્યારે ગુલાખના;

જનનાં લોચનરે, જેવા લોભાપ, કુંવર. ૫

સહુથી શોભશે કુંવર નિશાળમાં;

મેહેતાજી રે, મળીં દેશે માન, કુંવર:

ભણશે વિદ્યા ભલી ભલી ભાતથી;

સાર સમજશે રે, થી સાવધાન, કુંવર. ૬

ભણશે વિદ્યા ભૂગોળ ખગોળની;

ઘતિહાસનો રે, કરશે અભ્યાસ, કુંવર:

ભાષા ભેદ ભણી દેશે દેશના;

માન પામશે રે, મેહેતાજી પાસ, કુંવર. ૭

ભણશે ચૈદ વિદ્યા ને ચોસઠ કળા;

રાજનીતિ રે, ભણીં રૂડી રીત, કુંવર:

ન્યાયશાસ્ત્રના નિયમ વિચારશે;

પરિપુરણ રે, રાખીને પ્રીત, કુંવર. ૮

ધર્મશાસ્ત્રનું તત્વ તે ધારશે;

કર્મશાસ્ત્રનો રે, કરશે વિચાર, કુંવર:

તત્વશાસ્ત્રનાં તત્વ તપાસશે;

શિલ્પશાસ્ત્રનો રે, સમજશે સાર, કુંવર. ૯

લેખાવટિયો લેખાં કરી જાણશે;

લાખો કરોડોના રે, કરશે હીસાખ, કુંવર:

મ્રશ જે કોઈ પંડિત પૂછશે;

જાહે તરત જ રે, દેશે જવાખ, કુંવર. ૧૦

કુંવર ઉભા રહો માતાજી કહે;

બહેલા વળજે રે, ભણીં ભલા વેદ, કુંવર:

કુંવર ક્યારે ખીરાજે કચેરીમાં;

મારા ઉરમાં રે, એ છે ઉમેદ, કુંવર. ૧૧

કુંવર આવો હું એક વાર મુખ જોઈ;

પછી જાણે રે, ભણવાને કામ, કુંવર:

કુંવર તમે રે, સદૈવ કુશળ રહે;

દેછે આશીર્વાદ રે, દલપતરામ, કુંવર. ૧૨

ગીત ૯ મું.

દીકરાને નિશાળે બેસાડવા જતાં ગાવાનું ગીત.
ખીજું.

“ભમરા પેહેલો વધાવો મારે આવિયો.” એ રાગ.

કુંવર ઉભા રહોરે માતાજી કહે,

પ્રેમે પરવરી પડ્યાજીની પાસરે,

કોડીલા કુંવર ભણતર ભણજે ભલા ભાવથી;

કુંવર અંગમાં આગસ ન આણશે;

કરજે ઉત્તમ રીતથી અભ્યાસરે, કોડીલા કુંવર. ૧

ભણતાં અર્થ સમજીને ધરજે અંતરે;

નવ કરશે પોપટના જેવા પાઠરે, કોડીલા કુંવર.

કુંવર જેટલું ભણો તે કેળે તેટલું;

ઝાઝો ઠાલો ન દેખાડશે ઠાઠરે; કોડીલા કુંવર. ૨

કુંવર જે જે તમારા હોય જોડીયા;

સહુથી સરસ ગણાજે સહુને શીરરે, કોડીલા કુંવર;

શ્રવણે શુણીને ગુરની શિક્ષા માનજે;

પૂછ્યા વગર ન પીવા જશે નીરરે, કોડીલા કુંવર. ૩

કુંવર રમતમાં મન નવ રાખશે;

છોડી દેજે ઝાઝાંજાના સંગરે, કોડીલા કુંવર;

સારા નિશાળિયાનો સંગ રાખજે;

જેને મન હોય ભણવાનો ઉમંગરે, કોડીલા કુંવર. ૪

કુંવર કાપર કામ ન કરી શકે;

કુંવર હિંમતે હરેક કામ હોયરે, કોડીલા કુંવર;

એવો ભેદ તે મનથી ન ભૂલશે;

કદી ઉલટું કેનારા મળે કાપરે, કોડીલા કુંવર. ૫

પાનાં પોથીને ડાઘ નવ પાડશે;

સારી રીતે તેની કરજે સંભાળરે, કોડી કુંવર;

૧ ખડવો દોડતાં “કુંવર આલ્યા ભણવાને કોડથી” એમ ગાવું.

મારા લાખેણા કોઈશું લઈશો નહિ;
 ગુણ હીણા થે દેખે નહિ ગાળરે, કોડીલા કુંવર. ૬.
 ભતાં વળતાં રોકશો નહી વાટમાં;
 ધરને ભણતરમાં વિશેષ ધ્યાનરે, કોડીલા કુંવર.
 કુંવર કો કાળે વખત ન ચુકશો;
 વિદ્યા ભણીને થને વિદવાનરે, કોડીલા કુંવર. ૭
 ભણતર ભણ્યા તે ભલાં સુખ ભોગવે;
 ન ભણ્યા તે તો ખચીત ખત્તા ખાયરે, કોડીલા કુંવર.
 ભણેલાનો પૂછે છે ભાવ ભૂપતિ;
 નભણ્યા તે તો નર નારીમાં નિંદાયરે, કોડીલા કુંવર. ૮
 પ્રશ્ન પૂછતાં શરમ ન રાખશો;
 પુછી પૂછીને પંડિત થવાયરે, કોડીલા કુંવર.
 લખતાં લખતાં લહિયા બને છે લોકમાં;
 ભતાં ગાઉ ગાઉ સો ગાઉ જવાયરે, કોડીલા કુંવર. ૯
 કશુંએ શીખી લેવાય નહિ સામદું;
 થોડે થોડે તો સરવે શીખાયરે, કોડીલા કુંવર;
 ગણતાં ગણતાં લાખો કોટો ગણાય છે;
 ચણતાં ચણતાં હવેલી તો ચણાયરે, કોડીલા કુંવર. ૧૦
 સદા સૃષ્ટિના સ્વામીને સંભારિયે;
 સર્વે કામમાં તે કરે સહાયરે, કોડીલા કુંવર.
 કુંવર કરણા કરે જે કરણા નિધિ;
 મનના સરવે મનોરથ સિદ્ધ થાયરે, કોડીલા કુંવર. ૧૧
 કુંવર કુશળ રે'ને ને કરને સાહ્યા;
 કુંવર કરને ભણીને મોટાં કામરે, કોડીલા કુંવર;
 કુંવર દુઃખડાં તમારાં દેહવટ જાને;
 દેહે આશીષ દલપતરામરે, કોડીલા કુંવર. ૧૨

ગીત ૧૦ મું.

નિશાળે જતાં તથા પાછા વળતાં ગાવાનું ગીત.

વિદ્યા રૂપી આંખાનું ઘોળ.

“ ત્રાંખા કુંડી તે સોહામણી. ” એ રાગ.

રાણી વિકટોરિયાના રાજ્યમાં;
 વિદ્યા રૂપીરે, રૂડો રસાળ, સાહેલીરે આંખો મોરિયો;
 આંખો રોપાયો મુંબઈ શહેરમાં;
 દેસદેસમાં, ફેલાઈ યાળ, સાહેલીરે. ૧
 શાણા સાહેબ લોકે તે સીંચિયો;
 પુલ્કો દાહ્યોરે, ગેર ગંભિર, સાહેલીરે;
 એનાં પત્ર ધરો ધર મ્હોંચિયાં,
 દેખી હરખ્યારે, ઉમદા અમીર, સાહેલીરે. ૨

પુલ સરસ સુધારાનાં પ્રગટિયાં;
 રસ એનેરે, જ્ઞાન ગણાય, સાહેલીરે;
 ભાગ્યશાળી જનો તેના ભોગિયા;
 તે આરોગીરે, આરોગ્ય થાય, સાહેલીરે. ૩
 સુખ ઉપજે વિશેષ શરીરમાં;
 બહુ બુદ્ધિરે, પ્રગટે પ્રચંડ, સાહેલીરે;
 તોડે આળસ હંધ જે અંગમાં;
 અતિ આપેરે, જ્ઞાન અખંડ, સાહેલીરે. ૪
 આંખો અચરજકારી એવા થયો;
 વધ્યો દેશમાં રે, દીસે વિશેષ, સાહેલીરે;
 એની છાયા શીતળ શુભ છે સદા;
 એતો જનનારે, કાપે છે કંઠેશ, સાહેલીરે. ૫
 પત્રે પત્રે દીવા દીસે પ્રગટિયાં;
 તેતો ટાળેરે, ઉર અંધકાર, સાહેલીરે;
 અજવાળું થયું આખા દેશમાં;
 સમજાયુરે, સાર અસાર, સાહેલીરે. ૬
 સખી જીને તું આજ સંસારમાં;
 તેના ફળથરે, થયો ફેરફાર, સાહેલીરે;
 થઈ સડકો ને રસ્તા રૂપ થયા;
 ધણી વિદ્યારે, વધી ઘેર ઘેર, સાહેલીરે. ૭
 દવાખાનાં નિશાળો થઈ ધણી;
 સારી પુસ્તકરે, શાળા સ્થપાઈ, સાહેલીરે;
 આવ્યા સાંચા વસ્ત્રો વણવાતણાં;
 પાક પોથિયોરે, છબિયો છપાઈ, સાહેલીરે. ૮
 રાજકુંવરો રૂડી વિદ્યા ભણ્યા;
 શીખ્યા શીખ્યારે, નિર્મળ ન્યાય, સાહેલીરે;
 અજવાળું આંખાનું પડ્યા થકી;
 શાણા સજ્જનરે, પરદેશ જાય, સાહેલીરે. ૯
 આંખો ધ્રુવરે આપણા દેશને,
 કૃપા કરીને, બક્ષીસ કીધ, સાહેલીરે;
 જેથી સુખ સંપત્તિ સર્વ જામશે,
 નિશ્ચે મળશેરે, નવિ નવ નીધ, સાહેલીરે. ૧૦
 આંખો જેણે વિવેકથી વાવિયો,
 એને આપિયેરે, ઉરથી આશિષ, સાહેલીરે;
 આંખો રે'ને ભુગે ભુગે જીવતો,
 ડાળો વધજેરે, વળી દશે દીશ, સાહેલીરે. ૧૧
 એવા આંખાનો રસ જેણે અનુભવ્યો,
 તે તો કરશેરે, બિત્તમ કામ; સાહેલીરે;
 એવા જનને જગતમાં જોઈને,
 દીલ રીઝશેરે, દલપતરામ, સાહેલીરે. ૧૨

ગીત ૧૧ મું.

વરધોડા નિશાળેથી વળતાં ગાવાનું ગીત પહેલું.

“આજા ધુંધટ તે વહુને વહાલેરા લાગે.”^૧ એ રાગ.
 નિશાળે જૈને કુંવર શું ભણી આવ્યા,
 શું ભણી આવ્યા ને શો ભેદ લાવ્યા;
 શી રીતે શિક્ષકે સમજાવ્યા, હો રાજવી નિશાળે. ૧
 કહો કુંવરજી તમને દાદાજી પૂછે,
 શાસ્ત્ર^૨ શીખ્યા તેમાં તત્ત્વ તે શું છે;
 લાયક લેખે શું લખ્યું છે, હો રાજવી, નિશાળે. ૨
 કહોરે કુંવરજી તમને માતાજી કે છે,
 શિક્ષક શી શીખામણુ દે છે, હો રાજવી, નિશાળે. ૩
 કહોરે કુંવરજી પૂછે કદખ્યા પનેતાં,
 શીખ્યા તેમાંથી જડ્યો સાર શો જોતાં,
 સમજે નહિતો પોયાં થોયાં, હો રાજવી, નિશાળે. ૪
 ભાવથી તમે રોજ ભણવાને જતા,
 જીવ અમારા જેઠ જેઠી હરખાતા,
 નિરખતાં તમ ન થાતાં, હો રાજવી, નિશાળે. ૫
 પાછલે પ્હોરે અમે વાટ જેઠી રે’તાં,
 વાર લાગે તો ઘણો વિચાર લેતાં.
 ક્યારે પધારે એમ કે’તાં, હો રાજવી, નિશાળે. ૬
 તમે કુંવર અમારી આંખોના તારા,
 તમ સાથે બંધાણા પ્રાણુ અમારા,
 તે કેમ વિસરે વિસાર્યા, હો રાજવી, નિશાળે. ૭
 જોયા અમે તમારા અક્ષર ન્યારે,
 સાચે સાચો થયો સંતોષ ત્યારે;
 જાણું કુંવર ભણી રે’ ક્યારે હો રાજવી, નિશાળે. ૮
 વિધ વિધ પાઠ ન્યારે વાંચતાં દેખું,
 પુણ્ય પુરવનાં પૂરાં પ્રગટિયાં પોખું;
 લાલ અલૌકિક લેખું, હો રાજવી, નિશાળે. ૯
 મેહેતાજી તમારા છે કહો કેવા,
 ન્યારે જતા તમે પાઠ ત્યાં લેવા;
 ઠીક દેતા કે જેવા લેવા, હો રાજવી, નિશાળે. ૧૦
 પૂછતાં શંકા કંઈ કોષ તે કરતા,
 કે એનો ઉત્તર ધીરે ઉચરતા;
 પૂછતાં ડરતા કે ન ડરતા, હો રાજવી, નિશાળે. ૧૧

૧ આ અને ઝાલાવાડમાં ગવાય છે કે “રમોને રાયગદા નાર તમારી.” એ એકજ રાગ છે.

૨ ગણિતશાસ્ત્ર વગેરે.

વિદ્યા ભણ્યા તમે બાહુડે વેષે,

લાયક બાળકો દાખલો લેશે,

દક્ષિણ આશીય દેશે, હો રાજવી,

નિશાળે. ૧૨

ગીત ૧૨ મું.

વરધોડા નિશાળેથી વળતાં ગાવાનું ગીત બીજું.

રાગ ઉપર પ્રમાણે.

શુણી કુંવરજી મુખે ઉચર્યાં એવું,
 ભણતરનું તત્ત્વ જાણ્યું તે કેવું;
 પ્રભુ ભજીને નીતિમાં રે’વું, માતાજી,
 નિશાળે જૈને અમે એ ભણી આવ્યા. ૧
 એ ભણી આવ્યા ને એ ભેદ લાવ્યા,
 બુદ્ધ ગુરુએ ભેદ એજ બતાવ્યા;
 શિક્ષકે એ રીતે સમજાવ્યા, માતાજી; નિશાળે. ૨
 માતપિતાતણી સજવી રે સેવા,
 બાળપણના બદલા વાળીરે દેવા;
 અર્થ અંતરે ધર્યાં એવા, માતાજી; નિશાળે. ૩
 સજ્જનનો સંગ રનેહથી કરવો,
 પાપીતણો સંગ તો પરહરવો;
 ધર્મ અંતર માહિં ધરવો માતાજી, નિશાળે. ૪
 વગર વિચાર્યું કાંઈ કામ ન કરવું,
 ધીરજપણું ધણું અંતરે ધરવું;
 દોષ થકી તો દીને ડરવું માતાજી, નિશાળે. ૫
 પ્રલણજી થઈને ન પ્રલાવું;
 તેમ કદાપિ કંજુસ ન થાવું,
 જુગારી સાથે નહિ જાવું માતાજી, નિશાળે. ૬
 દયા રાખીને દીનને દાન દેવું,
 લોભે અન્યાયનું ધન ન લેવું;
 જાણવું તે તો વિષ જેવું, માતાજી, નિશાળે. ૭
 મમતા સ્વદેશની રાખવી મનમાં,
 વિદ્યા ઉદ્ધોગ વધારવાં જનમાં;
 તજિયે આજસ હોય તનમાં માતાજી, નિશાળે. ૮
 વાંચન ગણિત ને વ્યાકરણ વાણી,
 ઇતિહાસ શીખ્યા ઉર ઉમંગ આણી;
 ભૂગોળવિદ્યા ભલી જાણી માતાજી, નિશાળે. ૯
 મેહેતાજી અમારા છે ઘણા શાણા,
 મેહેતીજીએ અમને સુત જેવા જાણ્યા,
 અક્ષર અમારા વખાણ્યા માતાજી, નિશાળે. ૧૦

મેહેતાજીએ અમારી સંભાળ લીધી,
શંકા પૂછી તે સર્વે સમજવી દીધી;
રીસ કદાપિ નથી કીધી માતાજી, નિશાળે. ૧૧
શુભી સહુએ જાણ્યું સાચા ઉત્તર દેહે,
વિનય સહિત વળી કુંવર કહે છે;
દલપત કવિતા^૧ કરેછે, માતાજી, નિશાળે. ૧૨

ગીત ૧૩ મું.

વેવીશાળ કરતાં ગાવાનું ગીત પહેલું.

“સુરતનારે સુલતાન, પાટણનારે પરધાન,
આરશિયો ધટી લાવે આરસ પહાણુનેરે.” એ રાગ.
દેશ ગુજરાતરે, પૃથ્વીમાં પ્રખ્યાતરે,
રાજનગર^૨ શાભીતું તેમાં શહેર છેરે;
સાહુકારરે, વસે પ્રીમંત અપારરે,
લક્ષ્મીની લાયક લીલા લેહેર છેરે. ૧
રૂડો ત્યાંનો રાયરે, કનકસેન^૩ કેવાયરે,
કનકાવતી^૪ રાણી છે ઘેર તેહનેરે;
લાયક લક્ષણવંતીરે સરસ શાભંતીરે,
ઉત્તમ કન્યા જનમી કુળમાં એહનેરે. ૨
રૂપે રંભા જેવીરે, ઉત્તમ કન્યા એવીરે,
જેતાં જગમાં ક્યાંઈએ કોઈ નવ કહેરે;
અતિશે અનૂપરે, જેવા જેનું રૂપરે,
સૂરજ ને ચંદર આકાશે ધંભી રહેરે. ૩
હરાવ્યું તે હામરે, અંપાં કુંવરી^૫ નામરે,
પછી તે થે પાંચ વરસની પદમણીરે;
વિદ્યાનો અભ્યાસરે, કરે ગુરૂ પાસરે,
ઉમ્મર છોટી પણ અક્કલ મોટી ધણીરે. ૪
કનકાવતી રાણીરે, મુખથી બોલ્યાં વાણીરે,
સ્વામી એમનો સ્નેહ ધરીને સાંભળેરે;
બહુ સુંદરછે બાળરે, શોધા વેવીશાળરે,
મોટા ધરનો વર પછી જેતાં નવ મળેરે. ૫
રાયે માંયો બોધરે, કરવા વરનો શોધરે,
મુસદ્દી મોકલ્યા દેશો દેશો દેશમાં રે;

૧ તે કવિતા અમે ભણી આવ્યા. ૨ આ ઠે-
કાણે કન્યાના આપના ગામનું નામ ગાવું. ૩ અહીં
કન્યાના આપનું નામ ગાવું. ૪ આ જગ્યાએ કન્યાની
માનું નામ ગાવું. ૫ આ ઠેકાણે કન્યાનું.

પંજાબ નેપાળરે, કૌશળ ને બંગાળરે,
માળવ ને મદ્રાસ વિલોક્ષ્યાં વેપમાં રે. ૬
જેયાં હામો હામરે, રાજસ્થાન તમામરે,
કન્યા લાયક વર ક્યાંઈએ નવ મળ્યોરે;
સારહ દેશ^૧ માંયરે, રતનપુરનો^૨ રાયરે,
જગતસિંહને^૩ કુળ વર સારો સાંભળ્યોરે. ૭
કન્યાનો પિતાયરે, રતનપુરમાં જાયરે,
વાડીમાં જૈ ઉતરવાનું નક્કી કર્યુરે;
ગુમ રીતે ભૂપાળરે, વર જેયો નિશાળેરે,
કન્યા લાયક વર દેખીને દીલ દ્યુરે. ૮
વર પિતાને કાંવ્યુરે, તેણે પણ કેવરાવ્યુરે,
આઠ દિવસમાં ઉતર દેશું એહનેરે;
જેવાને કન્યાયરે, માણસ મોકલ્યાં રાયરે,
જીવમાં ભરૂંસો પૂરો જેહનેરે. ૯
જેઘને તે આવ્યારે, શુભ સમાચાર લાવ્યારે,
કુંવરને લાયક છે કન્યા એમ કહ્યુરે;
કુટુંબીને પૂછ્યુરે, રાણીને પણ રૂચ્યુરે,
લગારે અદેશા જેવું નવ રહ્યુરે. ૧૦
કન્યાના પિતાનેરે, બોલાવ્યા મળવાનેરે,
માન દધને મુખ આગળ બેસારિયારે;
પછી પૂછી વાતરે, વરપિતા સાક્ષાતરે,
શી ઈચ્છાએ આપ અહીં પધારિયારે. ૧૧
લાડકડીનો આપરે, બોલ્યા આપો આપરે,
અમે હરખથી ઉત્તમ કામે આવિવારે;
આશાએ આ હામરે, થશે અમારું કામરે,
જે દલપતનો દેવ અમે રીઝાવિયારે. ૧૨

ગીત ૧૪ મું.

વેવીશાળ કરતાં ગાવાનું ગીત બીજું.

“ક્યાંનાં તે આવ્યાં બીડલાં, મોતીવાળા ભમરજી.” એ રાગ.

કહો આપ ક્યાંથી પધારિયા,
શુભો શાણુ સાહેબજી;
કહો આપની શીછે પેરરે,

૧ અહીં વરના આપનું ગામ જે મુલકને તામે
હોય તે મૂકીને ગાવું. ૨ રતનપુરની જગ્યાએ વરના
આપનું ગામ ગાવું. ૩ આ ઠેકાણે વરના આપનું
નામ ગાવું.

સુગુણવાન શાશ્વત સાહેબજી.
 રાજનગરથકી આવિયા, શુભો;
 પૂછતા આપને ઘેરે, સુગુણવાન. ૧
 અરજ અમારી એક છે, શુભો;
 ક્રોડથી કરશે કબુલરે, સુગુણવાન.
 રીસ રહે નવ રાખશે, શુભો;
 ભાસે તેમાં જો કંઈ ભુલરે, સુગુણવાન. ૨
 છોજ મોટા કુળના તમે, શુભો;
 મોટાં તમારાં છે ઘરે, સુગુણવાન.
 લાયક લક્ષણ આગળો, શુભો;
 છે જી તમારો કુંવરે, સુગુણવાન. ૩
 અમ ઘેર કન્યા કુંવારડી, શુભો;
 આઠ વરપની છે એહરે, સુગુણવાન.
 લાયક લક્ષણવંતી છે, શુભો.
 તમે ઘેર યોગ્ય છે તેહરે, સુગુણવાન. ૪
 વર કન્યા છે હજી બાલુડાં, શુભો;
 આપો અગાઉથી વચનરે, સુગુણવાન.
 ઉમ્મર લાયક થયે એમનાં, શુભો;
 લાયક કરવાં લગનરે, સુગુણવાન. ૫
 શક્તિ પ્રમાણે આપશું, શુભો;
 સનમાન સારી રીતરે, સુગુણવાન.
 તેટલી મુદતમાં થશે, શુભો;
 વર કન્યાને પૂરી પ્રીતરે, સુગુણવાન. ૬
 શુભ લગને શુભ દિવસે, શુભો;
 જરૂર તેડાવશું જનરે, સુગુણવાન.
 એ અવસર પર આવજો, શુભો;
 દેશું અમે કન્યાદાનરે, સુગુણવાન. ૭
 પંચની સાક્ષીએ પરણશે, શુભો;
 ગુરૂનાં વચન પ્રમાણરે, સુગુણવાન.
 વચન આપો ને વચન લહો, શુભો;
 છો સર્વ વાતે સુજાણરે, સુગુણવાન. ૮
 વર મોટા ઘરનો ક્યાંથી મળે, શુભો;
 મોટી ઉમ્મર જ્યારે થાયરે, સુગુણવાન.
 તે માટે હું તમને કહું, શુભો;
 પૂરો અમારી ઈચ્છાયરે, સુગુણવાન. ૯
 શુભો વરના પિતા બોલિયા, શુભો;
 છોજ ખરા ખાનદાનરે, સુગુણવાન.
 ઉપકાર માનુંધું આપનો, શુભો;
 ભુમતીથી લાવીશ જનરે, સુગુણવાન. ૧૦

આપના ઉત્તમ વંશની, શુભો;
 આવે કન્યા અમરે, સુગુણવાન.
 મનમાં અમે તેથી માનિયે, શુભો;
 ઈશ્વરની મોટી મ્હેરરે, સુગુણવાન. ૧૧
 તિલક કરો વરને તમે, શુભો;
 કરો આજ મંગળ કામરે, સુગુણવાન.
 એ સમે આશીર્વા આપશે, શુભો;
 દિગ્વર દલપતરામ, સુગુણવાન. ૧૨

ગીત ૧૫ મું.

વેવીશાળ કરતાં ગાવાનું ગીત ત્રીજું.

“ નગારાં વાગે ધીન્નાં ધીન્નારે. ” એ રાગ.

આજ તો આનંદ આનંદ મારે આંગણે;
 આજ તો નવલા વેવાઈ આવ્યા મારે ઘેરે,
 નગારાં વાગે કડકડ ધીન્નારે;
 આજ તો મોતીડે પૂરાવું સુંદર સાથિયારે;
 આજ તો લક્ષ્મીની દીસે લીલા હ્લેરે; નગારાં. ૧
 આજ તો આનંદનો સાગર અતિ ઉલટયોરે;
 આજ તો મંદિર મારાં દીસે ઝાક ઝમાળેરે નગારાં,
 આજ તો નવલા વેવાઈ ભલે પધારિયારે;
 મારા લાડકડાનું લાવ્યા વેવીશાળરે નગારાં. ૨
 પ્રથમ વેવાઈ વેવાઈએ વચન લીધારે;
 વળતી તિલક કીધું કુંવરને કપાળરે, નગારાં;
 હીરા માણેક જડિત તિલક છે હેમનુંને;
 આગળ ધર્યો છે સેનાનો સુંદર થાળરે, નગારાં. ૩
 શીરખંધ મૂલનો બંધાવિયોરે;
 કલગી કનક માણેક જડાવરે, નગારાં;
 મોતી તોરા મોંઘા મૂલના લટકાવિયારે;
 દીસે લાડકડાનો ઉમદા દેખાવરે, નગારાં. ૪
 પાન પ્રલે પ્રથમ પોસ ભરાવિયોરે;
 ઉપર સોનાનું શ્રીફળ ને સોના મ્હેરરે, નગારાં;
 વેવાઈ કુંવરના સામું વારે વારે જુએરે;
 જેમ ચંદ્ર સામું જોઈ રહે ચંકારે, નગારાં. ૫
 ત્યાં તો વેદ ભણે છે વિપ્ર વેદિયારે;
 સજની સો મણ ત્યાં સાકર બહેંચાયરે, નગારાં;
 ત્રાંસાં ત્રુઈ વાગે ને ત્રંબાળું ગડગડેરે;
 બંદુક તોપોના અવાજ બહુ થાયરે, નગારાં. ૬

આય માંધરવ અને નાર્યે અપહરારે,
 ભક્ષા જશ યોલે મળી ચારણુ ભાટરે, નગારાં;
 મોટા કુળની કન્યા અલખેલાને આવશે;
 મોટા હર્ષ વધ્યો સહુને તેમાટરે, નગારાં. ૭
 વરનાં માતાજીએ વેવાઈના સાથીને પૂછ્યું,
 કહો કેઈ વડુ જેવું કન્યા રૂપ રંગરે, નગારાં;
 શુણીને વેવાઈના સોજતીએ એમ કહ્યું;
 તમારી જાણે વડુ જેવું સુંદર અંગરે, નગારાં. ૮
 વરનાં કંઈયા તેને ફરી ફરી એમ પૂછેરે;
 કહોજ કેઈ વડુવાર જેવી કન્યા ડાહ્યરે, નગારાં;
 શુણીને વેવાઈના સોજતી કહે સાંભળોરે;
 તમારી આવડી વડુ જેવી ચતુર ગણાઈરે નગારાં. ૯
 વરના મેહેતાજીએ પૂછ્યું પૂરા પ્રેમથીરે,
 કહોજ કન્યાને કેવું વિદ્યાનું જ્ઞાનરે, નગારાં;
 શુણીને સોજતી કહે મેહેતાજી સાંભળોરે;
 એમની વાંધેલી વડુ જેવી છે વિદ્યાનરે, નગારાં. ૧૦
 એવું સાંભળીને હૈડાં સહુનાં હરખિયાંરે;
 જ્ઞેતાં મેળવી પ્રભુએ જુગતે જુગતી જ્ઞેડરે, નગારાં;
 પરમેશ્વર પ્રતાપે એ જ્ઞેડું અખંડ રે'જ્ઞેરે;
 કરજ્ઞે કરજ્ઞે સુખે રાજ દીવાળી કોડરે, નગારાં. ૧૧
 સર્વે સજ્જનને સદા સુખ સાંપડોરે;
 હરજ્ઞે આનંદ આનંદ હમોહામરે, નગારાં;
 આખા દેશ વિધિ અમૃત વ્રષ્ટિ થજ્ઞેરે;
 દેજ્ઞે આશીષ એવી દલપતરામરે, નગારાં. ૧૨

ગીત ૧૬ મું.

વેવીશાળ કરતાં ગાવાનું ગીત આથું. ૧

“ નગારાં વાગે ધીન્નાં ધીન્નાં રે ” એ રાગ.

એક પાટણનો પોપટ પીળી પાંખનો રે;
 તેતોભમ્યોભમ્યોદેશપરદેશરે, બીજે ક્યાંઈ મનડું માન્યું નહિરે
 જ્યારે દીઠા જથો દાડમ ને દ્રાખનો રે;
 ત્યારે હરખ્યો હરખ્યો હૈડામાં વિશેષ રે, બીજે ક્યાંઈ. ૧
 એક કાયલડી કાશ્મીર દેશનીરે;
 તે તો ભમી ભમી ભૂગોળ ખગોળ રે, બીજે ક્યાંઈ;
 એને ખુશીમાં ખામી ન રહી લેશની રે;
 જ્યારે આંખે દીઠી આંખા કુળનીઓળ રે, બીજે ક્યાંઈ. ૨

૧ આ ગીત વરને ઘેર વિવાહની વરઘામાં પણ ગવાય.

એક ચકાર ચાર દીશાએ આથડ્યો રે;
 જ્ઞેયાં જ્ઞેયાં મોટાં શેહેર શોભિત રે બીજે ક્યાંઈ;
 જ્યારે ચળકતો ચંદ્રમા આકાશે ચડ્યો રે;
 ત્યારે ચોંટયું તેનું ચંદ્રમામાં ચીતરે, બીજે ક્યાંઈ. ૩
 એક ભમરો સુગંધ તણો ભોગી ભલો રે;
 એતો અવનીમાં આથડ્યો અથાગ રે, બીજે ક્યાંઈ;
 એ તો લાખ રીતે રાજ થયો લાગણો રે;
 જ્યારે બહુ ફૂલ વાળો દીઠો બાગ રે, બીજે ક્યાંઈ. ૪
 એક કમળને કુલાવા આકાશમાં રે;
 ઉડ્યા અગણિત તારા તથા ચંદ્રે બીજે ક્યાંઈ;
 થયું પ્રકૃલિત સૂરજના પ્રકાશમાં રે,
 એને અંગો અંગ ઉપજ્યો આનંદ રે, બીજે ક્યાંઈ. ૫
 એક મોરણો તે મોટે મોટે શેહેર ગયો રે;
 જ્ઞેયું સાગરના જળતાણું જ્ઞેર રે, બીજે ક્યાંઈ;
 એતો ખરેખરો અંતરમાં ખુશી થયો રે;
 જ્યારે ગગનમાં ગાજ્યો ધનધોર રે, બીજે ક્યાંઈ. ૬
 એક કાહીનૂર હીરો કંઈકે દેશ ફર્યો રે;
 જ્ઞેયાં શુણિયલ મોટાં મોટાં ગામ રે, બીજે ક્યાંઈ;
 જ્યારે રાણી વિક્ટોરિયાએ શીર ધર્યો રે;
 ત્યારે દુર્યો તે તો ત્યાં દરાવી હામ રે' બીજે ક્યાંઈ. ૭
 એક દમયંતી કન્યા સ્વયંવર વિધે રે;
 એતો ફરી વળી બંધે લે વરમાળ રે બીજે ક્યાંઈ;
 જ્યારે ફરતી ફરતી આવી રાજ નળ દીશે રે;
 ત્યારે વધ્યો એને આનંદ વિશાળ રે, બીજે ક્યાંઈ. ૮
 એક હાકમની હવેલીનો હંસણો રે;
 એ તો પ્હોંચી વળ્યો આકાશ પાતાળ રે, બીજે ક્યાંઈ.
 તે તો હરખ્યો હરખ્યો ભાળીને દેખાવ ભલો રે;
 જ્યારે જ્ઞેયું માન સરોવર વિશાળ રે, બીજે ક્યાંઈ. ૯
 વેવાઈ કનકારાણો દેશેદેશે ફરી વળ્યા રે;
 જ્ઞેયાં ભૂપતિનાં ભૂવન ભૂવન રે, બીજે ક્યાંઈ;
 જ્યારે મનમાન્યા ચતુર કુંવરને મળ્યા રે;
 ત્યારે મોટે હરખે માન્યું તેનું મન રે, બીજે ક્યાંઈ. ૧૦
 વેવાઈ પ્રવીણ છે હીરાની પરીક્ષા વિધે રે;
 પક્કે પક્કો હીરો પારખ્યો પ્રમાણ રે, બીજે ક્યાંઈ;
 જેવા ચતુર કુંવરજી ચતુર દીસે રે,
 એમના સસરાજી પણ ચતુર સુગણુ રે, બીજે ક્યાંઈ. ૧૧
 ગુણવંતાને ગુણવંતાની સંગતી ગમે રે,
 તેનું મન હરે જઈ તેવે હામ રે, બીજે ક્યાંઈ;
 ધન્ય ધન્ય એમ કહી એવે શુભ સમે રે,
 દીલથી દેજ્ઞે દુવા દલપતરામ રે, બીજે ક્યાંઈ. ૧૨

ગીત ૧૭ મું.

કન્યાને મોંજેલું કરતાં ગાવાનું ગીત પહેલું.^૨

“ સીતા બેઠારે માળિયે. ” એ રાગ. ૩

ચંપાંબા ચીત ચાહોને, નિરખો સાસર વેલ;
લાયક વસંત લાવેલ, ઓઢો ચળકતી ચુંદડી;
ચુંદડી છે ચોખ્ખા હીરની, વણુકર ડાહ્યે વણેલ;
રંગરેજે રંગેલ, ઓઢો ચળકતી ચુંદડી. ૧

ચુંદડીમાં બહુ ચિત્ર છે, લલકાર છે ભાત;
જેવા ઇચ્છે જન જાત, ઓઢો ચળકતી ચુંદડી;
ચુંદડી તો ચારે મુલકમાં, પ્રથવી પર છે પ્રખ્યાત;
વેદ^૪ વરણુવે છે વાત, ઓઢો ચળકતી ચુંદડી. ૨

જેમાં છુટ્ટા જરિયાનના, ઝગમગ ઝગમગ થાય,
દેખી દોલ હરખાય, ઓઢો ચળકતી ચુંદડી;
મેકે છે પડો પાનડી, સોરલ સારી પસરાય;
ભમરા તેથી લોભાય, ઓઢો ચળકતી ચુંદડી. ૩

ચીતરનારે તે ચુંદડીમાં, ચીતરી છે રાશિ બાર;
અમરવેલ આકાર, ઓઢો ચળકતી ચુંદડી;
ચીતરયા સૂરજ ને ચંદ્રમા, ચીતર્યાં પુષ્પ અપાર;
મનહર ચુંદડી મોઝાર, ઓઢો ચળકતી ચુંદડી. ૪

સોનૈયા સવા લાખનું, ગણતાં મૂલ ગણાય;
એતો અનુમાન થાય, ઓઢો ચળકતી ચુંદડી;
સદગુણ ચુંદડીના સર્વથા, જીભે ઉચર્યા ન જાય;
લખતાં પણ ન લખાય, ઓઢો ચળકતી ચુંદડી. ૫

છળીલી ચુંદડીના છેડલા, મેલો ઢળકતા ચાર;
શોભે સરસ શણુગાર, ઓઢો ચળકતી ચુંદડી;
ચુંદડીવાળી ચતુરા તને, આપે આયુષ્ય અપાર;
જગતમાં જગકરતાર, ઓઢો ચળકતી ચુંદડી. ૬

ચુંદડી સાથે છે ચળકતા, સારા શોળે શણુગાર;
હીરા મોતીના હાર, ઓઢો ચળકતી ચુંદડી;

૧ વેવીશાળ કર્યા પછી અને પરણતા પહેલાં ચુંદડી ઓઢાડે છે ત્યારે.

૨ આ ગીત કન્યાને વસંત ચઢાવતાં અને કન્યાના પ્રલેકમાં પણ ગાઈ શકાય.

૩ પણ આ ગીતમાં દોઢ વધારે વાળી છે.

૪ વસંત ચઢાવવાના મંત્ર વેદમાં, આમ છે:—

“ પરિવસ ધત્ત સસનાં. ” ઇત્યાદિ છે.

ધુધરવટનો છે ધાધરો, ધુધરીના ધમકાર;

ઝાંઝરનો ઝમકાર, ઓઢો ચળકતી ચુંદડી. ૭

સુકળ મનોરથ સર્વદા, તારા થાળે તમામ;

કરને પરમારથ કામ, ઓઢો ચળકતી ચુંદડી;

ઊરથી આશીષ એટલી, દેછે દલપતરામ,

પ્રભુને કરીને પ્રણામ, ઓઢો ચળકતી ચુંદડી. ૮

ગીત ૧૮ મું.

કન્યાને મોંજેલું કરતાં ગાવાનું ગીત બીજું.^૧

સદગુણ હીરાના હારનું ગીત.

“ રૂકમણી લખી કાગળ મોકલે રે. ” રાગ.

સદગુણ હીરાના હારડો રે, હૈડે શોભાવો હમેશ રે,

ચંપાંબા સદગુણ હીરાનો હારડો રે,

પૂર્ણ શોભા તેથી પામશો રે, વધશે સ્વરૂપ વિશેષરે, ચં. ૧

સર્વોપરી હીરા સત્યતા રે; મુખથકી થાય ન મૂલરે, ચંપા.

દીપેછે હીરા દયાતણો રે, તેની છે કાન્તિ અતુલ્યરે, ચં. ૨

શી કહું શોભા સંતોષની રે, શીતળતા તેમાં સારરે, ચં.

નાતમ નંગ છે નમ્રતા રે, કીમત કાણુ કરનાર રે. ચં. ૩

મોટો મણિ મરજદ છેરે, જાણેછે જન જે સુજાણુરે, ચં.

વળી એક હીરા વિવેક છે રે, પારસમણિને પ્રમાણુરે, ચં. ૪

આ જીવો હીરા ઉદ્યાગછે રે, પ્રતિદિન હોયજીપાસરે, ચં.

તેને રહે ન દરીદ્રતા રે, અંતરની પુરે આશ રે, ચં. ૫

ધીરજ હીરા જે ધરે રે, એતો ન કદિ અકળાય, ચંપા.

હોય ક્ષમા હીરા જેહને રે, જગત તેનાથી જિતાય રે, ચં. ૬

હિમ્મત હીરા હૈયે ધરે રે, સિદ્ધ કરે સર્વ કામ રે, ચંપા.

પ્રગટેછે પ્રૌઢ પરાક્રમો રે, નવ જીગમાં રહે નામ રે, ચં. ૭

નાણું ખરચતાં મળે નહિ રે, એવો હીરાનો છે હાર રે; ચં.

દલપતરામના દેવની રે, મહેરથકી મળનાર રે, ચંપા. ૮

વિવાહ સમયે ગાવાનાં ગીત.

ગીત ૧૯ મું.

વડી^૨ પાપડ કરતાં ગાવાનું ગીત પહેલું.

“ સાડીરે કાંઈ ચોખ્ખારે કંકુ વરણા. ” એ રાગ.

૧ આ ગીત પણ કન્યાને વસંત ચઢાવતાં અને કન્યાના પ્રલેકમાં ગાઈ શકાશે.

૨ વડી પાપડ કરતાં ગાવાનાં પાંચ ગીત છે તે વર તથા કન્યા બેઠેને ઘેર ગાઈ શકાય તેવાં છે.

આજ તો રે મેં તો વડીયો પાપડ આદર્યા;
 આજ તો રે મારે આનંદનો દિન આવ્યો રે,
 શુભને અંપાંખાધનો સોહલો;
 આજ તો રે મેં સ્નેહી સજનો નોંતર્યા;
 આજ તો રે મેં રસકસ માલ મંગાવ્યો રે, શુભને. ૧
 સરતથી મેં તો સુખડિયા તેડાવિયા;
 રચવા રે રૂડાં રસ ભર્યાં પકવાનો રે, શુભને;
 આજ તો રે મારે ઘેર રસોધ્યા આવિયા;
 મોટો રે એક ગંજ કર્યો મેંદનો રે, શુભને. ૨
 તાજ રે શુભ ધીની ભરાવી ટાંકિયો;
 ખુશી રે કરી ખાંડતણી વખારો રે, શુભને;
 ચળકે રે શુભ સાકર ગોળની ચાકિયો;
 હાજર છે વળી ધીનાં કુલાં હજારો રે, શુભને. ૩
 લાખણુશાઈ કણુશાઈ કરાવું લાડવા;
 ખાંતેરે વળી અખુટ જલેખી ખાળાં રે, શુભને;
 માંખણુ રે ભરી રાખું મલાઈના ગાડવા;
 રંધાવું અન્ન તળિયાં ગળિયાં તાળાં રે, શુભને. ૪
 ખરફી ને વળી પેંડા બહુ બનાવિયા;
 ઘેખરનો વળી સ્વાદ સરસ છે એવો રે, શુભને;
 મેવા રે મુલતાન ચકી મંગાવિયા;
 સારી રે વળી વણવા માંડી સેવો રે, શુભને. ૫
 દળ ને રે વળી દહિયરાં મન ભાવતાં,
 કીધી રે વળી સારી સતરફેણી રે, શુભને;
 બીજાં રે બહુ પકવાનો બનાવતાં,
 મંગળ રે ગીત ગાય મરગાનેણી રે, શુભને. ૬
 જમનારા અતિ ચતુર પડણા આવશે,
 લાખેણી મારે થાશે લીલા હોર રે, શુભને;
 સાજન રે ઘેર આવી ધર શોભાવશે;
 માનીશ રે હું તો પરમેશ્વરની મહેર રે, શુભને. ૭
 આપાર્વીશ રૂડું નોખતખાતું આંગણે;
 ગાજ રે તેથી રેશે સધળું ગામ રે, શુભને;
 માનવિયો જોઈ મોડું ધર મનમાં ગણે;
 દેખી રે દોલ રીઝે દલપતરામ રે, શુભને; ૮

ગીત ૨૦ મું.

વડી પાપડ કરતાં ગાવાનું ગીત બીજું.

શુભ અવસરે બેનને તેડાવવાનું ગીત.

૧ વરને ઘેર ગાતાં વરનું નામ ગાવું, જેમકે
 “શુભને ચતુર કુંવરનો સોહલો.

“ઉચ્ચો ઉચ્ચો મેડી મારાં ધર રે વિવાતાં,
 ત્યારે હળાવું ભમ્મર ઢોલિયોરે.” એ રાગ.
 મણિમય મ્હેલ મધ્યે બેઠક મ્હેડી,
 સોના સિંહાસન ત્યાં શોભી રહ્યું રે;
 તે પર બીરાજને કનકસેન રાણે,
 કનકાવતી રાણીને કહ્યું રે. ૧
 વિવાની વરઘા વચમાં રહ્યો હવે થોડી,
 બેની અઘાપિ કેમ ન આવિયાં રે;
 શું એમના સસરાજીએ રળ ન આપી,
 શું એમની સાસુએ અટકાવિયાં રે. ૨
 બેની વિના તો મને કશુંએ ન સૂઝે,
 કુળ રીત કાણુ બતાવશે રે;
 રાત દિવસ હું તો જીવમાં રે જંખું,
 માડીની નાઈ ક્યારે આવશે રે. ૩
 ભાણેજાં આવે ત્યારે આંગણું આપે,
 માંડવો શોભે બેની આવતાં રે;
 મારી બેનીને બહુ બહુ આવડેછે,
 ગીત રૂડાં મંગળ ગાવતાં રે. ૪
 સાત વરપ વીત્યાં સાસરે વળાવ્યાં,
 મળવારે મન તરસે ઘણું રે;
 ઉરમાં ઉમંગ મને અતિ ધણો થાશે,
 મુખ ન્યારે દેખીશ બેનીતણું રે. ૫
 સારું ટાણું ઈશ્વર ઘેર આપે,
 ત્યારે બેનીને તેડાવિયે રે;
 સંપત હોય તો સાસરવાસો કરિયે,
 નહિ તો મીડી જીભે રીઝાવિયે રે. ૬
 કોકોતરીના કાંતો પત્ર ન પ્હોંચ્યો,
 કાંતો કાશદ ક્યાંઈ ભૂલો પડ્યો રે;
 આજે ન આવે તો હું તેડવા કાજે,
 ચોંપેથી જઈશ ઘોડે ચઢ્યો રે. ૭
 સોની બેસાડ્યાછે શણગાર ઘડવા,
 કાણુ સંભાળશે તે કામને રે;
 હું પડે જાગી હેતથી મોકલું,
 દિગ્ગજ દલપતરામને રે. ૮

ગીત ૨૧ મું.

વડી પાપડ કરતાં ગાવાનું ગીત ત્રીજું.

બેન આવવા વિષે ગીત.

“વાજનું ગાજનું પોળમાં પેડું,
 ભાઈ રે ક્રિયા ભાઈનાં ધર ક્રિયાં રે.” એ રાગ.

કનકાવતી કહે સાંભળો સ્વામી,
 નણદી વિના નહિ શોભશે રે;
 નગરીના જન પણ અવગુણ વિચારે,
 ક્યમ ન તેડ્યાં નણદી શું હશે રે.
 નણદીની આશીષે નવનિધ કૈંચે,
 નણદી દુભાય તો નહિ ભલું રે;
 સ્નેહ સહિત નિત્ય નણદીને નમિયે,
 ઊરમાં જાણું હું તો એટલું રે.
 વાત કરે એમ ભાષ ભોગાઈ,
 ત્યાં તો સમાચાર આવિયા રે;
 ભાણેજનાં સાથે બેની પધાર્યા,
 બેનેવી સહુને તેડી લાવિયા રે.
 કનક કળશ રથ ઉપર ઝળકયા,
 ધુધરમાળ ધમકે ધણીરે;
 ત્યાં તો બેનેવીના હણહણે ધોડ,
 પડધી વાગે ઘોડલાતણી રે.
 હળી મળી હરખ્યાં અન્યોઅન્ય અતિશે,
 માર્મીએ લીધાં ભાણેજ મીઠડાં રે;
 ઉમંગે મળવાને પાટોશી આવ્યાં,
 બેનીને બહુ દહાડે દીઠડાં રે.
 ભાવથી સાળો બેનેવીને ભેટયા,
 સુખના સમાચાર પૂછિયા રે;
 ખાંતથી ભાણેજને લઈ ખાળે,
 લૂગડે ગાલ બે લૂછિયા રે.
 કનકરાણે વળી બેનને કહિયું,
 આપ ભલે બેન આવિયાં રે;
 આજ મારાં ઘર ઉજળાં દેખું,
 સારા સગાએ શોભાવિયાં રે.
 ભોગાઈ નણદીને પગે પડિયાં,
 કહે નણદી સુખ પામજે રે;
 દેખી આશીષ દીધી દલપતરામે,
 જગતમાં જશ બહુ જોમજો રે.

ગીત ૨૨ મું.

વડી પાપડ કરતાં ગાવાનું ગીત ચાથું.

ચીતારા બેસાર્યાનું ગીત.

“સાદી રે કાંઈ ચોખ્ખા રે કંકુવરણા.” એ રાગ.

ચીતરવા ધર ચીતારા બેસારિયા,

ચીતરેછે કાંઈ સુંદર ચિત્ર વિચિત્ર રે,

ચતુર ચીતારારે ચીતર ચીતરે;

એમાં રે જાણે આપો આપ પધારિયા;
 રાગ રે કાંઈ રાણા પુણ્ય પવિત્ર રે, ચતુર. ૧
 ચીતરીછે ક્યાંઈ ચારી બહુ ચતુરાધી;
 ચીતર્યાં છે તેમાં વર કન્યાનાં રૂપે, ચતુર;
 ચીતર્યાં છે ક્યાંઈ નટના ખેલ નવાધી;
 નાચેછે જાણે નટ પ્રત્યક્ષ અનુપરે, ચતુર. ૨
 ચીતરીછે ક્યાંઈ સજન સલા સોહામણી;
 ગાયક રે ક્યાંઈ કરતા દીસે ગાન રે, ચતુર;
 ચીતરીછે ક્યાંઈ કુસની કુલવાડી ધણી;
 શોભેછે સુરપુરના બાગ સમાન રે, ચતુર. ૩
 ચીતરીછે ક્યાંઈ સેના સામા સામિયો;
 સજની રે જાણે હોય રણ સંગ્રામ રે, ચતુર;
 જોઈયે તો ક્યાંઈ મલ્લ અખાડો જામિયો;
 ઠાઠ રે રૂઠો દીસે ઠામો ઠામ રે, ચતુર. ૪
 ક્યાંઈ તો ચીતરિયાં માણસ ચીનનાં;
 ક્યાંઈ તો અરબસ્તાની ધરાની રે, ચતુર;
 જ્યાં ક્યાંઈ યૂરોપની જમીનનાં;
 ક્યાંઈ તો તાતારી તુર્કસ્તાની રે, ચતુર. ૫
 ક્યાંઈ તો અમિરથ નૌતમ નિરખ્યા;
 ક્યાંઈ તો અતિ ઉત્તમ આગળોટો રે ચતુર;
 ક્યાંઈ તો પરદેશી પશુ પંક્ષી લખ્યા;
 ક્યાંઈ તો મગર ચીતરિયો મોટો રે, ચતુર. ૬
 ક્યાંઈ તો નામાંકિત કિલ્લા ચીતર્યો;
 ક્યાંઈ તો મુબારકનો ટાઢિનહાલ રે, ચતુર;
 ક્યાંઈ તો નામાંકિત પર્વત ત્યાં કર્યો;
 ક્યાંઈ તો વળી તાજમેહેલનો તાલ રે, ચતુર. ૭
 બુદ્ધ રે બહુ વિધના બેશ બનાવિયા;
 કાંઈ રે બહુ જોવા જેવું કામ રે, ચતુર;
 તેમાં રે વળી રૂડા રંગ પુરાવિયા;
 દેખી રે દીલ રીઝ દલપતરામ રે. ચતુર. ૮

ગીત ૨૩ મું.

વડી પાપડ કરતાં ગાવાનું ગીત પાંચમું.

બુદ્ધાં બુદ્ધાં કામ સોંપવા વિધ.

“સોનાના સ્થંભ હીરે જડયા રે.” એ રાગ.

કહ્યું કનકાવતી નારીએ રે; પ્યારીએ ઊર ધરી પ્યાર,

ધર સજન મેળાવડો રે;

જેને જે યોગ્ય વિચારિયે રે; ધારિયે એ અધિકાર, ધર. ૧

ધનપાળ ધન ભેઈએ જોટલું રે; તેટલું ખરચેતમામ, ઘેર;
કો'ન જાણે વર્યું કેટલું રે; એટલું એ કરે કામ, ઘેર, ૨
ગુલાબવલ્લુરસોઈનીરીતથી રે; ચીતરથીચતુર વિશેષ, ઘેર;
પકવાન તેને સોપો પ્રીતથી રે; હેતથી પીરસે હમેશ, ઘેર ૩
મામા નહારસિંહ આવશે રે; લાવશે ભેઈતું તમામ; ઘેર.
તેનો હિસાબ રખાવશે; કાવશે તેને તે કામ, ઘેર. ૪
મામી માણુકવલ્લુપધારશે રે; ચારસે સર્ખો સાથે તેહ, ઘેર.
લાડીને શણુગારશે રે; ધારશે એટલું એહ. ઘેર. ૫
કાઈગંગાખામાંડવ માલશે રે; આલશેસંચાને પાન, ઘેર;
માનકારખાઈ નોડુકમચાલશે; વાળશેભૂલેતેનુંભાન, ઘેર. ૬
કાકા કમળશી રખાવશે રે; આવશે તેની સંભાળ, ઘેર;
જેસંગજેમાઈજનને રીઝાવશે; ગાવશેનાચીલૈતાળ, ઘેર. ૭
તમનેસહુસલાઅભિલાખશે; ભાખશેસજનોસલામ, ઘેર;
વિવા'નીવિગતલખીરાખશે રે; દાખશે દલપતરામ, ઘેર. ૮

ગીત ૨૪ મું.

કંકાતરીઓલખતીવખતે ગાવાનું ગીત પહેલું.

સગાં વહાલાંને તેડાવવાનું ગીત.

“ શુકન ભેઈને સાંચરન્તે રે ” એ રાગ.

સાતસેં સાંઢણિયો શણુગારે રે,
નીરો તેને નાગરવેલનો ચારો રે;
કાગળ કંકાતરીના લખાવો રે, ૧
સોનેરી વરખથી તે શોભાવો રે,
સ્નેહી સગાંને તેડવા કાજ રે,
એક એક સાંઢણિ મોકલો આજ રે;
પહેલી તો સાંઢણિ પાટણુ જાય રે,
જેન ગંગાખાને તેડાં કરાય રે. ૨
જેની તો પગરણુમાં પહેલાં ભેઈએ રે.
જેનીનું કામ ન સરે ખીજા કાઈએ રે;
ખીજા તો મોકલો મુંબઈ ગામ રે,
ફાંખા જમનાંખાને તેડવા કામ રે. ૩
ત્રીજા સાંઢણુલી કરી તૈયાર રે;
મોકલો મથુરાં નગર મોઝાર રે;

૧ કનકારાણીની મા. ૨ ગંગાખાઈનો વર.

૩ કંકાતરીઓ લખતી વખતે ગાવાનાં ત્રણ ગીત
છે તે ઘટો ફેરફાર કરીને વર તથા કન્યા બેઠિને ઘેર
ગાઈ શકાય તેવાં છે.

કાકા કમળસેનને તેડી આવે રે,
કાકા આવીને કુટુંબ શોભાવે રે. ૪
ચોથી સાંઢણુલી ચતુર સુજાણુ રે,
મોકલો સુરત શહેર પ્રમાણુ રે;
મામા નહારસિંહજી ત્યાં સોહાવે રે,
મામો મોસાળાં લઈ આવે રે; ૫
પાંચમી સાંઢણુલી પચરંગી રે,
જાય ઉદેપુરમાં તે ઉમંગી રે;
માસી મોંઘીખાને તેડવા માટે રે,
વેગેથી મોકલો વેગળી વાટે રે. ૬
સકુટુંબ સહુને તેડી આવે રે,
સહુ આવી માંડવડો શોભાવે રે;
યાદ લખો જેસી આ કામ રે,
સ્નેહી સગાંનું ન ભૂલશો નામ રે. ૭
સ્નેહથી સર્વેને તેડાવેરે,
આજ આવ્યો ઉત્તમ અવસર આવો રે;
ગોર ગોરાણી તેડાવો આ કામ રે,
દિગ્ગજ ભેશે દલપતરામ રે. ૮

ગીત ૨૫ મું.

કંકાતરીઓ લખતી વખતે ગાવાનું ગીત બીજું.

મામાને કંકાતરી લખવાનું ગીત.^૧

“ હું તો ઉચી ચઢું રે જાચેરડીરે.” એ રાગ.

કંકુ જાંટી કંકાતરી મોકલે રે, કાઠેકા'વે કનકાવતી બેનરે,
વીરાજ પગરણુ બેલા પધારન્તે રે.
સાંઢે સુરત નામે શહેર છે રે;
જ્યાંછે સરવે સદા સુખ ચેનરે, વી. ૧
વીરાજો તમે ચતુર શીરામણિ રે;
વળી ચૌદ વિદ્યા ગુણુ જાણુ રે વી. ૨
કળા ચોસદ પૂર્ણ પ્રવિણુ છો રે;
કુળ દીપક કુળના ભાણુ રે, વી. ૩
વીરા છો તમે પ્રાંદ પરાક્રમી રે;
વળી ધર્મ ધુરધર ધીર રે, વીરાજ;
દુખ ભંજન દીલના ઉદાર છો રે;
છોજ ગુણુ સાગર ગંભીરરે, વી. ૩

૧ કન્યા અને વરના બાપે તેને કંકાતરી લખ્યા
છતાં તેમની મા પોતાની તરફથી ખીજા કંકાતરી લખી
મોકલતી હોય એ મતલબનું.

ઉપમા શુભ સર્વે સંભવે રે;
 નહારસિંહજી નિર્મળ નામ રે, વી૦
 માડીજન્યા આશીષ મારી વાંચજો રે;
 ધણું જીવો કરો રૂડાં કામ રે, વી૦ ૪
 મારે ઘેર મેં પગરણુ માંડિયાં રે;
 લીધાં લાડકડીનાં લગન રે, વી૦
 દીન ચોખો ચૈત્ર વદી ચોથનો રે;
 ચંદ્રવાર રૂડો ધન્ય ધન્ય રે, વી૦ ૫
 જન રતનપુર થકી આવશે રે;^૧
 જાણો વેવાઈ જગતસિંહ નામ રે, વી૦
 સગાં જહાજાં સરવને તેડાવિયાં રે;
 તે તો આવશે જરૂર તમામ રે, વી૦ ૬
 વીરા જહેલા અગાઉથી આવજો રે;
 સર્વ કુટુંબને લાવજો સંગરે, વી૦
 તમે આવે દિવસ દેખું ઉજળો રે,
 તમે આવે રૂડો રેશે રંગરે, વી૦ ૭
 હુંતો રાત દિવસ રહું અંખતી રે;
 ક્યારે દેખું માડીજન્યાનું મુખરે, વી૦
 તમે દલપતરામના દોસ્ત છો રે;
 આવે સોગણું ઉપજશે સુખરે, વી૦ ૮

સરવેની રાખે બહુ બરદાશ રે,
 આપે સહુને પલંગ સીધાં ને ધાસ રે;
 દહી દુધ સાકર કે ખાંડ જેવી રે,
 મહેમાન જે ચીજ માગે તે દેવી રે, ૪
 શેહેરમાં તૈયાર રાખો ઉતારા રે,
 શોભીતા ત્યાં ખિજાવો ગાલીચા સારા રે;
 ખેંચાડો ત્યાં તો તળાઈઓ પલંગ રે,
 તે દેખીને દીલ સહુનાં થાય દંગ રે. ૫
 નિરમળ નિર ભરાવી રાખો રે,
 મેખોનો ત્યાં ગંજ કરાવો આખો રે;
 એક એક ઉતારે મેહેતો એકેક રે,
 હાજર રાખો આપવા વસ્તુ હરેક રે. ૬
 ગુણિયલ ગાન કળા કરનાર રે,
 તે તો સર્વે ઉતારે રાખો તૈયાર રે,
 જનને ઉતરવા મોટા મેલ રે.
 રાખો તે તો તૈયાર રૂડા રંગેલ રે. ૭
 માંડી બહુ ખુશિયો મેજ મુકાવો રે,
 મખમલનાં ત્યાં તો ખિજાનાં ખિજાવો રે;
 રમવાને આજીઓ મુકો તે હામ રે,
 દેખી દીલે રીઝશે દલપતરામ રે. ૮

ગીત ૨૬ મું.

કંકાતરીઓ લખતી વખતે ગાવાનું ગીત ત્રીજું.

મેમાનોને વાસ્તે બંદોબસ્ત કરવાનું ગીત.

“માંડવામાં કાણુ કાણુ સાજન બેઠા રે.” એ રાગ.
 રસ્તા વિષે બંદોબસ્ત રખાવો રે,
 હામો હામે ચોકી પેરા મુકાવો રે,
 વાહન સારાં મોકલો સહુના સામા રે,
 તે તો કંઈક દિવસનાં રહ્યાં છે નકામાં રે. ૧
 હય રથ હાથી તથા મુખપાત્ર રે,
 મોકલાવો જાણીયો ને મશાલ રે;
 મોકલાવો નાખત ને નિશાન રે,
 તેડી લાવે સહુને કરી સનમાન રે. ૨
 તે રસ્તામાં મોદીખાનાં મંડાવો રે,
 મહેમાનોને જે જોઈએ તે અપાવો રે;
 મારગમાં જ્યાં જ્યાં થાય મુકામ રે,
 મોકલાવો મેહેતા હામો હામ રે. ૩

ગીત ૨૭ મું.

માંડવા^૧ મુહુરત વેળા ગાવાનું ગીત પહેલું.

“જનકરાયનેરે માંડવે.” એ રાગનું દોહિયું.

મોતીડે જાયો રે માંડવો; જોવા ઉલટયું સો શેહેર,
 લખમીની લીલા લહેર, મોતીડે જાયો રે માંડવો;
 ચંદરવા બાંધ્યા ચળકતા; ફરતાં તોરણુ ચોફેર,
 ધમકે ધુધરીનો ઘેર, મોતીડે જાયો રે માંડવો. ૧
 મનહર માણુક થંભ છે; મુક્યા બારણા બાર,
 મોટા મેંરાખદાર, મોતીડે જાયો રે માંડવો;
 મણિમય બીંતો શોભે ભલી; કાંધી કનકની ગાર,
 અદ્ભુત આપે અપાર, મોતીડે જાયો રે માંડવો. ૨
 રૂડા રંગનાં રમકડાં; હાથી દાંતનાં હોય,
 કીધાં કનકનાં કાચ, મોતીડે જાયો રે માંડવો;
 હાંડી ઝુમ્મર ઝળકતાં; સરસ શોભેછે સોય,
 જન વખાણુછે જોય, મોતીડે જાયોરે માંડવો. ૩

૧ વરને ઘેર આવશે ને બદલે “ચાલશે” ગાવું.

માંડવા મુહુરત વેળા ગાવાનાં ૭ ગીત છે, તે વર
 કન્યા બેઠેને ઘેર ગાઈ શકાય તેવાં છે.

વાળાં વિવિધ વિલાપતી; રૂડા ઉઠે માંહી રાગ,
અચરજ ઉપજે અથાગ, મોતીડે જાયો રે માંડવો;
સોના રૂપાનાં ઝાડ છે; જાણે સ્વર્ગનો ખાગ,
આવી ઉતર્યો ભૂભાગ, મોતીડે જાયો રે માંડવો. ૪
વિધવિધ રંગના વાવટા; મંડપ ઉપર માંડલ,
કંચન કળશ કરેલ, મોતીડે જાયો રે માંડવો;
તોરણ હીરા મોતી તણાં, રૂડી રીતે રચેલ,
ચારે તરફ ધરેલ, મોતીડે જાયો રે માંડવો. ૫
પવન પ્રસારવા પંખવા, જોયા વિધવિધ જાત,
ભભકાદાર માંહી ભાત, મોતીડે જાયો રે માંડવો;
મંડપની રૂડી માંડણી; જોઈ જન વરણુવે વાત,
વિશ્વ વિષે થે વિખ્યાત, મોતીડે જાયો રે માંડવો. ૬
જોવા જનના જથ્થા મળ્યા, જોઈ દેડે હરખાય,
ફરી ફરી જોવાને જાય, મોતીડે જાયો રે માંડવો;
મંડપમાં મળી માનની, ગીત મંગળ ગાય,
આનંદ આચ્છા થાય, મોતીડે જાયો રે માંડવો. ૭
જોવા લાયક જુગ્તિનાં; ત્યાંતો દીસે તમામ;
કારીગરીનાં બહો કામ, મોતીડે જાયો રે માંડવો;
નિરખી મંડપની માંડણી, ઉરથી આશીષ એ દામ,
દેછે દલપતરામ, મોતીડે જાયો રે માંડવો. ૮

ગીત ૨૮ મું.

માંડવા મુહુરત વેળા ગાવાનું ગીત બીજું.

સારા કામના મુહુરતનું ગીત.

“સરસ્વતી સ્વામીને વિનવું, ગણપાત લાગવું પાયરે.” એ રાગ
સરખી સાહેલિયો સહુ મળી, આનંદ અદ્દરો આજરે;
સુકૃતની ધડિયો સુકળ ફળી, આનંદ અદ્દરો આજ રે;

ઉત્તમ પગરણ આદ્યું, આનંદ.

મંગળકારી મુહુરત કર્યું, આનંદ. ૧

ધન્યદિવસ અને ધન્યધડી, આનંદ.

જોતાં જાણું નવે નિધ જડી, આનંદ.

સોનાનો સૂરજ ઉદે થયો, આનંદ,

ઉત્તમ દિન આથી કહું કયો? આનંદ ૨.

મોતીના ચોક પુરાવિયે, આનંદ.

ફળના થંભ રોપાવિયે, આનંદ,

ભાવતાં ભોજન રાંધિયે આનંદ. ૩

૧ માંડવા બહાર.

ધોળ મંગળ ગીત ગાઈએ, આનંદ.

દેડામાં બહુ હરખાઈએ, આનંદ.

અતર ગુલાબ છંટાવિયે, આનંદ.

પાનનાં ખીડાં બહેંચાવિયે, આનંદ. ૪

કુકુંબને લખિયે કંકાતરી, આનંદ.

નગરના જન તેડો નોંતરી, આનંદ,

નોખતખાનું જોસારિયે, આનંદ;

જય જય કાર ઉચ્ચારિયે, આનંદ. ૫

ભેર ભુંગળ વળડાવિયે, આનંદ.

સુખતણો સિંધુ રેલાવિયે, આનંદ

દુધડે મેહલા વરશિયા, આનંદ;

સોનાના ફુંગર દરશિયા, આનંદ. ૬

જન્યક જન આવી જન્યશે, આનંદ.

નિર્દોષ અપસરા નાચશે, આનંદ.

ગુણી જન ગાયકો ગાવશે, આનંદ.

સારંગી નરધાં બજાવશે. આનંદ. ૭

ધંશ્વરની આજ ભેર છે, આનંદ.

લક્ષ્મીની લીલા હોર છે, આનંદ.

અવસર આગ્યો ઉત્તમ ધણો, આનંદ.

દેવ રીઝ્યો દલપતતણો, આનંદ. ૮

ગીત ૨૯ મું.

માંડવા મુહુરત વેળા ગાવાનું ગીત ત્રીજું.

રૂડા અવસરનું ગીત.

“તારે માંડવે ગાલીયા પથરાવ, ઘેર મોટા વેવાઈએ
આવશે રે.” એ રાગ.

આજ દિલમાં ધરો ધન્ય ધડી ધન્ય દહાડલોરે;

આજ પરમેશ્વરની પૂર્ણ કીરપા દેખાય,

આજ અવસર રૂડો આવીયો રે,

આજ સરવે મનોરથ આપણા સફળ થયા રે;

સર્ખો આજની ધડી લાખેણી લેખાય, આજ. ૨

આજ સાજન મહાજન સર્વ મળીને આવશે રે,

સર્ખો તેમાં આવશે ઉમદા અમીર. આજ;

સર્ખો શેરીઓ વળાવીને સજ કરો રે,

પછી ત્યાં છંટાવો શુદ્ધ સુગંધી નીર, આજ. ૨

સર્ખો દીવડિયા અજવાળી ધર દીપાવિયે રે,

વળી મોટા તખ્તા મોડો પાંતે પાંત, આજ;

સર્ખો જાજમો ને ગાલીયા પથરાવિયે રે,

સર્ખો ખુશિયો મુકાવો રાખી ખાંત, આજ. ૩

સર્ખો હીરે જડેલા થાળ મગાવો હેમના રે,
તેમાં મુકાવો લવિંગ સોપારી પાન, આજ;
માંહી અતરદાની ગુલામદાની ગોઠવો રે,
સર્ખો સાજનનું કરશું સાંડે સનમાન, આજ. ૪
સર્ખો ફુલ ભરાવો છાજે એવી છાજમાં રે,
માંહો મૂકો તો ગુચ્છ ગુલામી હાર, આજ;
સર્ખો સગા સંબંધી તેડાં કરી તેડાવિયે રે,
રહે ગુણી ગવૈયા તક ઉપર તૈયાર, આજ. ૫
મળી ગોરી સર્વે ગીત મધુરાં ગાઇએ રે,
જેવો કાયલ કેરો કંઠ રૂડો કેવાય, આજ;
સર્ખો લાવીને લટકાવો પોપટ પાંજરાં રે,
જેનાં મીઠાં મીઠાં વચન લલાં વખણાય. આજ. ૬
સર્ખો ઉંચે બાંધો ઉલેચ જાદર ચીરના રે,
ભીતે છંટાવો સુવર્ણ વરણો રંગ, આજ;
સર્ખો આંગણિયે આપાવો હાથી ઘોઢલા રે,
જેને અવલોકીને ઉર ઉપજે ઉમંગ, આજ. ૭
સદ્ગુણી આભુપણુ અંચળ રૂડાં આપતાં રે,
સર્ખો તેતો અગે તમે સન્ને તતખેવ, આજ;
સર્ખો હળી મળીને હેત વિશેષ વધારયે રે,
દોલ દેખી રીઝે દલપતકેરો દેવ, આજ. ૮

ગીત ૩૦ મું.

માંડવા મુહુરત વેળા ગાવાનું ગીત ચોથું.

સન્નેડે સાજન મળવાનું ગીત.

“મામેરૂં મોંધા મૂલનું.” એ રાગ.

આજ આનંદે આસ્થવ આદર્યો;
આજ ધણી મુશી આપણે ઘેર, સન્નેડે સાજન મળ્યા;
જેતાં ભાગ્ય ભાલાં આજ ઉઘડ્યાં;
મહા પ્રભુએ કરી મોટી મહેર, સન્નેડે. ૧
રાજ સાથે રાણીજી પધારિયાં;
આવ્યાં શેઠાણી શેઠ સંઘાત, સન્નેડે;
આવ્યાં ગોર ગોરાણી સન્નેડે;
દેખી રૂદયે થૈએ રણિઆત, સન્નેડે. ૨
ભલે ભાઈ ભોળાઈ પધારિયાં;
કાકા સાથે કાકી પણ એમ, સન્નેડે;
મામા સાથે મામી આવ્યાં મલપતાં;
માસા સાથે માસી પણ તેમ, સન્નેડે. ૩

શાણું નણુદ આવ્યાં નણુદોઈ સાથે;
આવ્યાં જેઠ જેઠાણી જોડે, સન્નેડે;
દીસે દીયર દેરાણી દીપતાં;
આજ દીવાળીના દીનકોડ, સન્નેડે. ૪
જેમ પુષ્પની સાથે સુવાસના;
જેમ વીજ સાથે વરસાદ, સન્નેડે;
જેમ ચંદ્ર સાથે શોભે ચાંદની;
જેમ મીઠાશની સાથે સ્વાદ, સન્નેડે. ૫
જેમ જ્ઞાનની સાથે ગુણાવળી;
જેમ વિદ્યાની સાથે વિવેક, સન્નેડે;
જેમ ધર્મની સાથે દયા દીસે;
એવાં એવાં છે ગણુતાં અનેક, સન્નેડે. ૬
જેમ સાગરની સાથે હેર છે;
જેમ વાણી છે અર્થની સાથ. સન્નેડે;
પરમાર્થ સાથે જેમ કીર્તિ;
એમ નારીની સાથે છે નાથ, સન્નેડે. ૭
આજ શોભુ છે આંગણું આપણું;
આજ ધન્ય છે આપણું ધામ, સન્નેડે;
ધમ્મર રાખે અખંડ એ જોડલાં;
દેહે આશીષ દલપતરામ, સન્નેડે. ૮

ગીત ૩૧ મું.

માંડવા મુહુરત વેળા ગાવાનું ગીત પાંચમું.

લાડણા રૂપી ચંપાનું ગીત.

“ પેલા વેવાઈના ઝુપડામાં શું જોશો. ” એ રાગ.
એક ચંપો ઉદય થયો અવનીમાં;
ઉગતાંજ પામ્યો મોટું માનરે, માંડવ ચંપો મોરિયો;
જેતાં નર નારીઓનાં નેણાં હરે;
કેંછે સહુ તેને સદ્ગુણ વાનરે; માંડવ. ૧
ચંપો ફાલી ફુલી ફેલાયો ધણો;
વળી પામ્યો છે પૂર્ણ પ્રકાશ રે, માંડવ.
લીધી લોકમાં લાખેણી લાયકી;
જેની પસરીછે જગમાં સુવાસરે, માંડવ. ૨
રાજ થાય દેખી રાણા રાજિયા;
શોભે સુંદર સોનેરી રંગરે, માંડવ;
સહુનાં નેણાં હરે ચંપો નિરખતાં;
અતિ અંતરે ઉપજે ઉમંગરે, માંડવ. ૩
સુખકારી સીતળ જેની છાયામાં;
વસી પ્રાણીઓ લેછે વિરામરે, માંડવ;

ચપો કપિછે કષ્ટ કંઈ લોકનાં;
વળી દરિયો તે દરવાનું હામરે માંડવ. ૪
ચપો કુળમાં દીવો કહેવાય છે;
ચપો સાજનનો સરદારરે માંડવ;
ચપો રાજ સલામાં રૂડા દીસે;
સારી સૃષ્ટિ તણો શણગારરે, માંડવ. ૫
એના સદગુણને શું વખાણ્યો;
જેનું મણિયો થઈ મોંઘુ મલરે, માંડવ;
જેનો સુજસ સંસારમાં સાંભળી;
કરેછે લોક સર્વે કમુલરે, માંડવ. ૬
આખા વિશ્વમાં પસરી સુવસના;
ધન્ય ધન્ય એનો અવતારરે, માંડવ.
એનું નામ અમર થશે લોકમાં;
રનેહે સંભારે સર્વે સંસારરે, માંડવ. ૭
ગાયા ગુણ ગણી અતુર અંપાતણા;
ચપો અતુર કુંવર^૧ ખડું નામરે, માંડવ.
ચપો જગમાં જુગો જુગ છવંતે;
દેછે આશીષ દલપતરામરે, માંડવ. ૮

ગીત ૩૨ મું.

માંડવા મુદુરત વેળા ગાવાનું ગીત છું.

સાજન પધારવા વિનંતું ગીત.

“ સુડો કાયલડીને વિનંતે. ” એ રાગ.

સુડો કાયલડીને વિનંતે રે;
કહો કહો કેણે ઉત્તમ આજ,
અને કેને કાજ, મંડપ મોટા માંડિયોરે
મોટા મોટા જન ત્યાં મળ્યારે;
કાણુ કાણુ સજન સમાજ,
રાજ અધિરાજ, મંડપ મોટા માંડિયોરે. ૧
કાયલ કહે સુડા સાંભળોરે; દનપાછ છે સરદાર,
તેને દરબાર, મંડપ મોટા માંડિયોરે;
પરણે સાહેબગદી તેમનીરે; દ્રુપદીને આકાર,
શોભિત બહુ સાર, મંડપ મોટા માંડિયોરે. ૨
લેવા જેવી જુગતી તણોરે; હાક બન્યોછે તે હામ,
મચી ધુમધામ, મંડપ મોટા માંડિયોરે;
મોટા મોટા જન જં મળ્યારે; કહું તેનાં નિર્મળ નામ,
કરીને પ્રણામ, મંડપ મોટા માંડિયોરે. ૩
૧ કન્યાને ઘેર ગાતાં કન્યાના ભાઈનું નામ આ દેકાણે ગાવું.

રાજધિરાજ મેધરાજજીરે; ૧આવિયા ત્યાં આપોઆપ,
છે પ્રાદ પ્રતાપ, મંડપ મોટા માંડિયો;
સાથે પવન^૨ ભાઈ પધારિયારે, જેને દીવાનની છાપ,
પોતે છે નિખાપ, મંડપ મોટા માંડિયોરે. ૪
પ્રવાહ^૩ ભાઈ નગરશેઠિયારે; જળમંદ્યે જેની શેઠાઈ;
ધણી વખણાઈ, મંડપ મોટા માંડિયોરે;
કનકારાણો સર્વને મળ્યોરે; વળી મળ્યા ધનપાળભાઈ,
સંભારી મિત્રાઈ, મંડપ મોટા માંડિયોરે. ૫
સહુ જન ખુબ ખુશી થયારે; રચના રચેલી રૂપાળી,
નયણથી નીહાળી, મંડપ મોટા માંડિયોરે;
બહુ રૂડાં શોભેછે બારણુરે, માંડપાછે થંભ પ્રવાળી,
કુંભી રતનાળી, મંડપ મોટા માંડિયોરે. ૬
મોટા મેગળ જૂઠે આંગણુરે; સદે શોભેછે સિંદૂરે,
છે મદ ભરપૂર, મંડપ મોટા માંડિયોરે;
દંતુશળે ચુડી હેમનીરે, નિરખીને હાથીનું તુર,
હરખ વધે ઉર, મંડપ મોટા માંડિયોરે. ૭
જેવાને જુગતિ મંડપતણી, જન રૂઢ બાળ તમામ,
મળ્યું આખું ગામ, મંડપ મોટા માંડિયોરે;
જેમ જેમ બલીહારી બળયંત્રે, દીક્ષકી દલપતરામ,
કરવું એવું કામ, મંડપ મોટા માંડિયોરે. ૮

ગીત ૩૩ મું.

વિવાહની વરઘોમાં વરની તરફથી ગાવાનું
ગીત પહેલું.

વર લાયક થયા વિધે પહેલું ગીત.

“ કન્યા આલી તે મારી રીતની આલી. ” એ રાગ.

અતુર કુંવર જે હોતો છેક છોટા;
છોટા મરી હવે મોટા રે, થયો લાયક લાડો.
રંગમાં જેવો ગુલાબનો ગોટો,
જનમાં જડે નહિ જોટો રે, થયો લાયક. ૧
ભણતર સરવે શીખ્યો ભલાં ભણવા;
ગણિત શીખ્યો લેખાં ગણવારે, થયો લાયક.

૧ દેશી રાજ્યમાં આ દેકાણે પોતાના રાજનું
નામ ગાવું અને અંગ્રેજ રાજ્યમાં એમ ગાવું કે
“ રાજ ગાયકવાડ ગુણનિધિ રે. ”

૨ કારભારીનું નામ અને અંગ્રેજ રાજ્યમાં ગાવું
હોય તે “ સાથે પ્રધાન પધારિયા રે ” એમ ગાવું.

૩ ગામના મુખ્ય શેઠનું નામ.

હીમત ધરે રીપુ ફેળને હણવા;
પદમણી કન્યા પરણવા રે, થયો. ૨
ધનુરવિદ્યા શીખ્યો ધીરજ ધરવા;
પ્રૌઢ પરાક્રમ કરવા રે, થયો લાયક.
ફરી ફરી જય પ્રવાસમાં ફરવા;
દેશ વિદેશ વિચરવા રે, થયો લાયક. ૩
ઉદ્ધમની વાત ઉરમાં ઉતરી:
રમતની રીત વીસારી રે, થયો લાયક.
સેનાપતિનું લીધું પદ ધારી:
ચંચળ ચીતમાં વિચારી રે, થયો લાયક. ૪
ક્રોધથી જે ન્યાય કરી ન શકાય;
તેવા તે ચૂકવે ન્યાય રે, થયો લાયક.
પ્રવીણ પૂરા પણ પૂછવા જય:
વિશ્વ વિષે વખણાય રે, થયો લાયક. ૫
વૃદ્ધ સમાન વદે મુખવાણી:
ગંભિરતા ઉર આણી રે, થયો લાયક.
પુત્રી પ્રજ્ઞની તે પુત્રી પ્રમાણી:
જીવતી માતા જેવી જાણી રે, થયો લાયક. ૬
પારણામાંથીજ પુત્રને પરખ્યા:
હુંડે જગતસિંગ હરખ્યા રે, થયો લાયક.
સપુત નહિ ખીજત ક્રોધ એના સરખા:
નજરે ઘણા ઘણા નીરખ્યા રે, થયો લાયક. ૭
ચંદ્રકળા જેમ વૃદ્ધિને પામે:
જોત સંપૂરણ જામે રે, થયો લાયક.
ચતુર કુંવર હ્યાં એમ આ હામે,
દીક્ષા તે દલપતરામે રે, થયો લાયક. ૮

ગીત ૩૪ મું.

વિવાહની વરદોમાં વરની તરફથી ગાવાનું
ગીત બીજું.

વર લાયક થયા વિધે બીજું ગીત.

“મોહનજીએ મોકલ્યું રે મોસાગું” એ રાગ.

કુંવર બહુ બળવાન કેવાયો ગુણિયલ ગુણી જનમાં ગણાયો;
દીસે ડાહ્યામાં સૌથકી ડાહ્યો, લાડે લીધી લાયકારે લાખેણી. ૧
ઉંચા જ્ઞાનનો અભ્યાસ રાખે, ચાતુરીનો સરસ રસ ચાખે;
આખર પ્રસરી દેશ આખે, લાડે લીધી. ૨
હાજી ના શકે હગની હગાઈ, એના ચીતમાં એવી ચતુરાઈ;
સૌથી સદ્ગુણમાં સરસાઈ, લાડે લીધી. ૩

સારો સંગ સજેને સજાવે, ભુડાનો સંગ સ્વપ્ને ન લાવે;
રીત નીતિની રાખે રખાવે, લાડે લીધી. ૪
મોટાં કામ લીધાં નીજ માથે. કંઈ હુતર દળા નીજ હાથે;
બહુ બુદ્ધિ દીધી દીનનાથે, લાડે લીધી. ૫
ઘોડે ચઢી ઘણું ઘોડું દોડાવે, ઢાડે કુરંગની પેરે કુદાવે;
અભિમાનીનાં માન મૂકાવે, લાડે લીધી. ૬
વિશ્વમાં કારતિ વખણાઈ, મેના પોપટ પણ હરખાઈ;
રૂંદે રીંગે તેના ગુણ ગાઈ, લાડે લીધી. ૭
હ્યું નામ મોટું હામ હામે, દેશો દેશ અને ગામોગામે,
દીલમાં ધ્યું દલપતરામે, લાડે લીધી. ૮

ગીત ૩૫ મું.

વિવાહની વરદોમાં વરની તરફથી ગાવાનું
ગીત ત્રીજું.

એક કાવલ અને કન્યાના મેળાપનું ગીત.

“હુંતો ઉંચી ચઢું રે ઉંચરડી રહુંતો જીભિં મારા વીરાની વાટ;
જેદાણી માનો જાયો ક્યારે આવશે રે.” એ રાગ.
ચંપાં કુંવરીને કાયલડી કંહરે, મને જગસિંહનો,
કુળ મોભી કેસરિયો વહાલો લાગે, વર લાડો રે;
એને પગલે દોલત વધી દેશમારે, એને પગલે શેહેર;
રહું શોભી, કેસરિયો વહાલો લાગે, વર લાડો રે. ૧
લાડો લાખેણો બત્રીશ લલાણેરે, લાડો માતા ઝલાદિનો
જાયો, કેસરિયો વહાલો લાગે, વર લાડો રે;
લાડો શૂરવીરનો શૂરવીર છેરે, સદ્બુદ્ધિમાં સૌથી,
સવાયો કેસરિયો, વહાલો લાગે, વર લાડો રે. ૨
લાડો બેચરસિંહનો બંધવારે, લાડો વિમળાચાર્દનો,
વીર કેસરિયો, વહાલો લાગે, વર લાડો રે;
લાડો દીલનો અધિક ઉદાર છેરે, લાડો ગુણ સાગર,
ગંભિર કેસરિયો, વહાલો લાગે, વર લાડો રે. ૩
લાડો ભોજરાગ્નનો ભાણેજ છેરે, લાડો બીમસિંહનો
ભત્રીજો, કેસરિયો, વહાલો લાગે વર લાડો રે;
એક સૂરજ તપેછે આકાશમારે, લાડો પૃથ્વીનો,
સૂરજ બીજો કેસરિયો, વહાલો લાગે વર લાડો રે. ૪
લાડો કોડ ટકાનો કમાઈ છે રે, ધારે ઉદ્ધમ ઉપર
ધ્યાન, કેસરિયો, વહાલો લાગે વર લાડો રે;
એના દીલમાં દીસેછે દયા ધણીરે; દેછે દીન જનોને
દાન, કેસરિયો, વહાલો લાગે, વર લાડો રે. ૫
એની કાયાની કાન્તિ હું શી કહુંરે, રતિનાથના જેવું

છે રૂપ, કેસરિયો, બહાલો લાગે, વર લાડોરે;
 એના તાજનું તેજ ધણું તપેરે, જાણી હરખે બારે
 બારે જૂપ, કેસરિયો બહાલો લાગે, વર લાડો. ૬
 એના અક્ષર છે અતિ આપતારે, એની વિદ્યાનાં
 થાય વખાણ, કેસરિયો, બહાલો લાગે, વર લાડો;
 સ્ત્રી જાણે રૂપ રૂપ પુસ્તકોરે; એનું લાલક સરસ
 લખાણ, કેસરિયો, બહાલો લાગે, વર લાડો. ૭
 એને માનકળા ગુણ આવડેરે; વળી વાઘકળા તો
 વિશેષ, કેસરિયો, બહાલો લાગે વર લાડોરે;
 એતો ક્રોધ કદાપિ કરે નહોરે; એનો હસતો ચેરો
 છે હમેશ, કેસરિયો, બહાલો લાગે વર લાડો. ૮
 એનું બાળપણું ચુનું ઉતરીરે; એને અંગે જુવાની
 જણાઈ, કેસરિયો, બહાલો લાગે, વર લાડોરે;
 લાડો બોલે ત્યાં મુખથી મોતી ઝરેરે; એની સૌથી
 સરસ સરસાઈ, કેસરિયો, બહાલો લાગે વર લાડોરે. ૯
 ધન્ય ધન્ય કુલદિ માતનેરે; જોણે જાણે એવા
 રૂડા પુત્ર, કેસરિયો, બહાલો લાગે, વર લાડોરે;
 એના આઘ્યાથી અજવાળું થયુરે; શોભ્યું જગત-
 સિંહનું ધરસુત્ર, કેસરિયો, બહાલો લાગે વરલાડોરે. ૧૦
 ધન્ય ધન્ય રતનપુર શેહેરનેરે; એવા નરને નિરખિયે
 નિવાસ, કેસરિયો બહાલો લાગે, વર લાડોરે;
 લાડાનું નિરખવાને મુખકુરે; રવિ ચંદ્ર બમે છે
 આકાશ, કેસરિયો, બહાલો લાગે, વર લાડોરે. ૧૧
 એવું કહીને કાચલડી ઉડી ગઈ રે; રહી લાડી
 જીવમાં ઝંખી, કેસરિયો, બહાલો લાગે, વર લાડોરે.
 કહે દલપત સીત ચિંતા કરેરે; આવ્યો એવામાં
 પરદેશી પંખી, કેસરિયો, બહાલો લાગે વર લાડોરે. ૧૨

ગીત ૩૬ મું.

વિવાહની વરધોમાં વરની તરફથી ગાવાનું
ગીત એવું.

કન્યા અને એક પંખીના મેળાપ વિષે.
 “આણીં તેડે ગંગારે, પેલી તેડે જમુનારે.” એ રાગ.
 રાજમગર ગામરે, કનકસેનને ધામરે,
 પરદેશી પંખીડો સાંચર્યો, લાડણી સાંભળતાં રે,
 મનકાને મળતાં રે, મધુર વચન મુખે ઉચર્યો. ૧
 રતનપુર ગામરે, જગતસિંહ નામ રે,
 તેના કુંવર છે દેવમણી; બોધ તેનું રૂપ રે,
 મોટા મોટા જૂપરે, વખાણે એવા રૂપાળો ધણો. ૨

બોધ એને આજ રે, પરણવા કાજ રે,
 અપસરા પાણુ ઇચ્છા બહુ કરે, ચાંદ વિદ્યામાં રે,
 સકળ કળામાં રે, કુંવર પ્રવિણતા બહુ ધરે. ૩
 સર્વ પ્રકારરે, સાહજી અપારરે,
 પામ્યો છે પ્રણના પ્રતાપથી, ધર્મ ધરે છે રે,
 પુણ્ય કરેછેરે, પોતે બહુ ડરે પાપથી. ૪
 પુણ્ય હશે પૂરેરે, નહિ હોય અધુરે,
 એની કન્યા એને પરણશે, લક્ષ્મીની હેરરે,
 ધણીં તેને ઘેરરે, પરણે તે પૂર્ણ સુખી થશે. ૫
 શુભીં એવા બોલરે, હરખી અતોલરે.
 લાજ તથા બોલી લાડણી, પંખી મારા વીરરે,
 પાઈં તને ખીરરે, ગુણ તારા ગાઈં ગણી ગણી. ૬
 વીરા તારાં વેણુરે, સુણ્યાં સુખ દેણુરે,
 મારા મનમાં મોહ લાગીયો, જ રતનપુર ગામરે,
 કર માંડે કામ રે જ્યાં વસે સાહજો મુહાગિયો. ૭
 કેજે તે હામરે, મારા પ્રણામ રે,
 વળતી તું વાત ઉચારજે, કરજે તું એમ રે,
 જીવ મળે જેમ રે, લાડાનો પ્રેમ વધારજે. ૮
 ચતુર ચીતારેરે, મળે કાઈ સારેરે,
 જીર્ણલાની જીર્ણ મોકલાવજે; જે તું કહીશ રે,
 તુજને આપીશરે, વીરા બહેનો વળી આવજે. ૯
 વળી તું કહેજે રે, નામ માંડે લેજે રે,
 મળવાને મનકું ઇચ્છે ધણું, કાંઈ બાને આવો રે,
 મારે મન લાવો રે, મુખકું નિહાળું હું તમતાણું. ૧૦
 વદીં એવી વાણી રે, અતિ પ્રેમ આણી રે,
 વનીતાએ પંખી વળાવિયો, ઉડી આકાશમાં રે;
 આવી લાડા પાસરે, શુભ સમાચાર શુણાવિયો. ૧૧
 વળી કહ્યું એમરે, શુણો ધરી પ્રેમરે:
 આપની જીર્ણ એણે માગીછે; જોવા ઇચ્છેછેરે,
 દલપત કેજેરે, લગની એને ધણી લાગીછે. ૧૨

ગીત ૩૭ મું.

વિવાહની વરધોમાં વરની તરફથી
ગાવાનું ગીત પાંચમું.

પંખીએ કરેલાં કન્યાનાં વખાણુ વિષે.
 “માંડવામાં કાણુ કાણુ સાજન બેઠારે.” એ રાગ.
 પરદેશી પંખીડો ભસે આવ્યોરે,
 લાડીના સદેશી શુભ લાવ્યોરે;

ચતુર કુંવરને કહેછે તેહરે,
 શુભુએ કુંવરશ રાખી રનેહરે. ૧
 રૂડું રાજનગર છે એક ગામરે,
 ત્યાં છે કન્યા ચંપાકુંવરી નામરે;
 જેવો ચંદ્ર આકાશમાં બીરાજેરે;
 જખી એના મુખડાની એવી જાજેરે. ૨
 હરણીનાં નેણાં કહીએ કેવાં રે,
 નેણાં કન્યાનાં છે લાખેણાં એવારે;
 દાડમનાં બીજ સરીખા દાંતરે,
 ભાસે નહિ તેમાં તો કાંઈએ બ્રાંતરે. ૩
 કામળ છે કમળ સરીખા હાથરે,
 શાણી ઘણી સખિયોછે તેની સાથરે;
 પાતળીછે કેડ સિંહના સરખીરે,
 જંઘા તેની કેળ પ્રમાણે પરખીરે. ૪
 આંહિ આંધ્યા ઘેરખા ને વળી બાજુરે,
 શામે ગોરા ગાલ ઉપર શુભ ત્રાજુરે;
 અન્યો તેના દેહનો સરસ બનાવરે,
 દેવતણી કુંવરી જેવો દેખાવરે. ૫
 કંઠ એનો કાકિલા સરખો કહિયેરે,
 શુભી રહે રંજન થઈને રહિયેરે;
 સ્વાદે જેવું અમૃત હોય મુખ દેણુરે,
 એવાં મીઠાં છે એના મુખનાં વેણુરે. ૬
 ચીત વિષે દીસે ઘણી ચતુરાધરે,
 ધન્ય રાણી કનકાવતીએ જાઠરે;
 શામે સતી સીતા સુંદરી સમાનરે,
 ગાઈ જાણે સદ્ગુણનાં ગાન તાનરે. ૭
 આસે ત્યાંતો કંકુનાં પગલાં પડે છે રે,
 બાસે ત્યાંતો મુખથી મોતી ઝરે છે રે;
 નવરો હશે ધડવાને જગ ધડનારે,
 ત્યારે એનો ધડયો હશે આકારે. ૮
 ભણુતર તે તો ભણીછે ભલી ભાતરે,
 શામે જાણે સરસ્વતી સાક્ષાતરે;
 નિશ્ચે પુણ્ય પૂરાં હશે જે નરનારે,
 જેણે ચરણ સેવ્યાં હશે ઇશ્વરનારે. ૯
 દીલમાં જેને રીઝ્યા હશે દીનનાથરે,
 તેને હાથે મળશે તે કન્યાનો હાથરે;
 દીડીછે મેં કન્યાઓ દેવી જેવીરે,
 એક નથી દીડી ઉત્તમ એવીરે. ૧૦
 કેતાં તો વધારે શું કહેવાયરે,
 કાંઈ થકી વરણુન કરી ન શકાયરે;
 ૪૧

દીડી હોય બે કાંઈ ચતુર ચીતારેરે;
 તો તે એની જખી તે કંઈક ઉતારેરે. ૧૧
 એમ કહી પંખી ગયો રજા માગીરે,
 લાડના મનમાં મોહની લાગીરે;
 કરતાં ન સૂઝે કાંઈએ કામરે,
 દેખી મુખે કહેછે દક્ષપતરામરે. ૧૨

ગીત ૩૮ મું.

વિવાહની વરદોમાં વરની તરફથી
 ગાવાનું ગીત છઠું.

ચીતારાને રાજનગર મોકલવા વિષે.

“લાડ લાડી તે જાના કાગળ મોકલે” એ રાગ.
 લાંડા ચતુર ચીતારાને વિનવે; બે તું આજ
 રાજનગર જાય, ચતુર ચીતારા તને વિનવું,
 રાણો કનકસેન વસેછે તહાં; તેને ઘેર છે કુંવારી
 કન્યાય, ચતુર ચીતારા તને વિનવું. ૧
 એનું રૂપ છે કેવું રણિયામણું; જેને લાખેણી જખી
 લખી લાય, ચતુર ચીતારા તને વિનવું;
 કેવી ભણેલી ગણેલી કેવી ગાહી છે, તે તપાસીને
 તું અહીં જોલો આવ, ચતુર ચીતારા તને વિનવું. ૨
 મારી જખી તને આપું તે તું લઈ જજે; પત્ર લખી
 મોકલીશ તુજ સાથ, ચતુર ચીતારા તને વિનવું;
 તે તું જખીસીને જાની રીતે આપજે; મારા હાથનો
 લખેલો હાથો હાથ, ચતુર ચીતારા તને વિનવું. ૩
 લખી આપે તો કાગળ લેતો આવજે; સારા મુખના
 લે આવે સમાચાર, ચતુર ચીતારા તને વિનવું;
 તે તો જાની રીતે મને સમજાવજે; જેમ કાંઈએ
 ન જાણે નર નાર, ચતુર ચીતારા તને વિનવું. ૪
 આવી શકે તેમ ઉતાવળો આવજે; વધુ દિવસ
 વિલંબ ન કરીશ, ચતુર ચીતારા તને વિનવું;
 તારે માટે તરસશે મન માહરું; વારોવાર તારી વાટ
 જોઈશ, ચતુર ચીતારા તને વિનવું. ૫
 એક આવ્યો હતો પરદેશી પંખીડા; તેણે વિવિધ
 કર્યાં તેનાં વખાણુ, ચતુર ચીતારા તને વિનવું;
 માટે એની જખી જોવાની ઇચ્છા થઈ; જોજે સુંદરી
 તે કેવી છે સુખણુ, ચતુર ચીતારા તને વિનવું. ૬
 કેવી ધર્મ ઉપર તેની ધાંખના; કેવા કર્મ ઉપર તેને
 કાડ, ચતુર ચીતારા તને વિનવું;

કેવી સાહેલિયો છે તેના સાથમાં; કેંછે નથી એમાં
કાંઈ ખામી ખોડ, ચતુર ચીતારા તને વિનવું. ૭
આજ અહીંથી તું સાંચર ઉતાવળો; ભાળી આવ
એની કેવી રીતભાત, ચતુર ચીતારા તને વિનવું.
એના હાપણની એના રૂપ રંગની; મને કેંછે જ્યા-
રથ વાત, ચતુર ચીતારા તને વિનવું. ૮
ધણી વિધે તને કહું શું ધણું ધણું; કહે ધણું જાણું
જરૂર, ચતુર ચીતારા તને વિનવું;
એના જેવા હોય તેવા ગુણ જાણવા, અતિ આતુરતા
વધી મારે ઉર, ચતુર ચીતારા તને વિનવું. ૯
પાંચ લોકને અજાણ્યો થઈ પૂછજે; કેવી વસ્તીમાં
આલેછે તેની વાત, ચતુર ચીતારા તને વિનવું;
શાણો થઈને તું સરવ પ્રકારથી; ભેદ જાણી લેજે ભલી
રીતે ખાત, ચતુર ચીતારા તને વિનવું. ૧૦
જાણપણનો તું મારો જાણમિત્ર છે; વસ્ત્રો મારેમન
તારો વિશ્વાસ, ચતુર ચીતારા તને વિનવું;
માટે આજ માંડ કામ કર એટલું; મારા અંતરની
પૂરી કર આશ, ચતુર ચીતારા તને વિનવું. ૧૧
ખરા મિત્રની પરીક્ષા તો ત્યારે પડે; જ્યારે કંઈપણ
પડે તેનું કામ, ચતુર ચીતારા તને વિનવું;
ધણા સ્વારથિયા મિત્ર તો સંસારમાં; દીસે દુનિયામાં
દલપતરામ, ચતુર ચીતારા તને વિનવું. ૧૨

ગીત ૩૯ મું.

વિવાહની વરઘોમાં વરની તરફથી ગાવાનું.

ગીત સાતમું.

લાડે ચીતારા સાથે મોકલેલા કાગળનું ગીત.

“કંકુ છાંટી કંકાનરી મોકલે. ” એ રાગ.

સ્વસ્તિ શ્રી રાજનગર વિષે વસો; નામ ચંપાં છો
ચતુર સુજાણ, લાયક ગુણ લાડણી;
જાણો ચૌદ વિદ્યા ને ચોસક કળા; થાય વિશ્વમાં
વિવિધ વખાણ, લાયક ગુણ લાડણી. ૧
સ્નેહસાગર સદગુણવંત છો; સત્યવાદી શિરોમણિ
મિત્ર, લાયક ગુણ લાડણી;
રાણા કનકસિંહને કુળ અવતર્યા; પુણ્યશાળી છો
પરમ પવિત્ર, લાયક ગુણ લાડણી. ૨
લખું પત્ર રૂડા રત્નપુરથકી, ઈચ્છું આપનો સ્નેહ
સદાય, લાયક ગુણ લાડણી;

મારું નામ ચતુરસિંહ જાણજો, પિતા જાણો
જગતસિંહરાય, લાયક ગુણ લાડણી. ૩
તમને કરણાનિધિ કરણા કરે; રાખે સુખમાં
સદા જગદીશ, લાયક ગુણ લાડણી;
સારી બુદ્ધિ આપો તમને શ્રી પ્રભુ; એવી વાંચો
અમારી આશીર્વાદ, લાયક ગુણ લાડણી. ૪
પરમેશ્વરકર પ્રતાપથી; અહીં સરવે છે કુશળ
ક્ષેત્ર, લાયક ગુણ લાડણી;
એક પરદેશી પખીડો આવિયો; એણે વરણવ્યો
આપનો પ્રેમ, લાયક ગુણ લાડણી. ૫
એથી અમને અધિક પ્રેમ ઉપજ્યો; તે તો લખતાં
લખી ન શકાય, લાયક ગુણ લાડણી;
તમને મળવાને મન માંડે ટળવળે; દિવસ જામની
જાંપ ન થાય, લાયક ગુણ લાડણી. ૬
ઝાઝી સ્નેહની વાત તે શી લખું, ગોરાદે તમે છો
ગુણજાળ, લાયક ગુણ લાડણી;
શુભ સદેશો આપનો સાંભળી, પડ્યો પ્રેમમાં
પરવશ પ્રાણ, લાયક ગુણ લાડણી. ૭
મારા મિત્ર ચીતારાને મોકલ્યો; કેંછે મુખથી
તે માનજે વાત, લાયક ગુણ લાડણી;
કહે દલપતરામ એવું લખી; લખ્યા સમસ્યાના
દોહરા સાત, લાયક ગુણ લાડણી. ૮

ગીત ૪૦ મું.

વિવાહની વરઘોમાં વરની તરફથી ગાવાનું
ગીત આઠમું.

ચતુર કુંવરે લખેલી સમસ્યાઓના દોહરાનું ગીત.

“ રીતા જેદારે માળિયે. ” એ રાગ.

લાડણો લખે લાડણી, બહુ વાંચી શું રખાય !
અક્ષર એક વચ્ચે પડે, કેંછ નદી કેંવાય !
સમસ્યા સુગમ છે સમજાવે. ૧
પ્રાણી ઉત્તમ તે કયો, સૌ પ્રાણી શીર રાય;
અક્ષર એક વચ્ચે પડે, શહેર કીયું કહેવાય. સમ. ૨
નક્કલ કાઢપણ અંધની, નામે શું ઉચારાય !
અક્ષર એક વચ્ચે પડે, કાળ કિયો કેંવાય. સમ. ૩
સંખ્યા વદતાં વેદની, શું અક્ષરે લખાય !
અક્ષર એક વચ્ચે પડે, કિયું મનુષ્ય કેંવાય ! સમ. ૪
શસ્ત્ર ધારી સંગ્રામમાં, જશ લેવા જાણ જામ !
અક્ષર એક વચ્ચે પડે, વાર કિયો કેંવાય ? સમ. ૫

દુધ ઉકાળી એકરી, કહેા શું તવ કહાય !
અક્ષર એક વચ્ચે પડે, દેશ કિયો કેવાય ! સમ. ૬
આરી રાજમેહેલની, શે નામે વખણાય !
અક્ષર એક વચ્ચે પડે, કિયો ભેગી કેવાય ! સમ. ૭
અખે અક્ષરી સાત છે, તણુ તણુ અક્ષરી સાત;
એમ ઉત્તર દલપત કહે, લખી પૂછ્યા લક્ષી ભાત. સ. ૮

ગીત ૪૧ મું.

વિવાહની વરદોમાં વરની તરફથી ગાવાનું
ગીત નવમું.

ચીતારો રાજનગર ગયો તેનું ગીત.

“ સુરતનારે સુલતાન, પાટણના પરધાન
આરશિયો ધડી લાવેરે આરસપહાણનો રે. ” એ રાગ.

રાજનગર જનારો રે, ગયો ચતુર ચીતારો રે,
જઈ કીધો ઉતારો, રાખના આગમાં રે;
શેહેરમાં સાંચરિયો રે, ઉમંગનો ભરિયો રે;
કાવે તેમ ફરિયો, ઝાઝા ભાગમાં રે. ૧

ત્રણાં મનુષ્યને મળિયો રે, કાઈએ નવ કળિયો રે;
બહુ બુદ્ધિનો બળિયો, વિવેકી વળી રે;
પૂછી વાતો છાની રે, સમજ્યો સાળે આની રે,
બહુ મુખે કન્યાની, હીરતિ સાંભળી રે. ૨

ન્યાં કન્યાનું સ્થાન રે, ગયો તે ગુણવાન રે,
ઉડી આદરમાન, એને આપિયું રે;
કાગળ છખી સંગ રે, આપ્યો ધરી ઉમંગ રે,
વધતું અંગે અંગ, હેત વ્યાપિયું રે. ૩

તે કન્યાની ત્યારે રે, ચતુર ચીતારે રે, છખી છાપી
સારે જત્રે ભેદને રે,
દીકું રૂપ જેવું રે, રંગે રંગ્યું તેવું રે, આવડે તે
એવું બીજા કોઈને રે. ૪

જેજે પૂછી વાત રે, કહીં લક્ષી ભાતરે.

શારદા સાક્ષાત એજ છે રે;
સાંભળ્યુંતું જેવું રે, અદ્ભુત હાપણુ એવું રે,
તે કન્યાનું તેવું, તનનું તેજ છે રે. ૫

સદગુણવાળી શાણી રે, મુખમાં મધુરી વાણી રે,
વસ્તુએ વખાણી, એવી દીકડી રે;

સ્વભાવમાં સારી રે, ધર્મ ધરનારી રે;
છે કન્યા કુંવારી, મુખની મીઠડી રે. ૬

પત્ર રૂઢેમાં આપ્યો રે, પ્રેમ વિશેષે વ્યાપ્યો રે,

ઉત્તર લખી આપ્યો, એણે એહનો રે;
મુખે સમાચાર રે, કાંવ્યા વારંવાર રે;
તેમાં સર્વે સાર, જણાવ્યો સ્નેહનો રે. ૭
આપી ઇનામ રે, કરીને પ્રણામ રે,
રતનપુર ગામ ભણી વળાવિયો રે;
દાખે દલપતરામ રે, કરી પોતાનું કામ રે,
ચતુર વરને ધામ, ચીતારો આવિયો રે. ૮

ગીત ૪૨ મું.

વિવાહની વરદોમાં વરની તરફથી
ગાવાનું ગીત દસમું.

ચીતારા સાથે ચંપાકુંવરીએ લખેલા પત્રનું ગીત.

“ભમરો ઉટે રંગ મોલમાં રે.” એ રાગ.

રતનપુર શેહેર છેરે; ન્યાં વસો ચતુર
સુગણુ, સુગુણવાન સાયબારે;

સર્વાપમા જેને સંભવેરે; મન ગંભીરમહેરાણુ, સુગુણવાન. ૧
સર્વ કળા સંપન્ન છેરે; ધર્મ ધુરંધર ધીર, સુગુણવાન;
હાપણુના દરિયાવ છેરે; શુરવીરના શુરવીર, સુગુણવાન. ૨
રાજનગરથી હું લખુંરે; ચંપાં કુંવરી મુજનામ, સુગુણવાન
જ્વાલા વારંવાર વાંચજેરે; પ્રેમથી મારા પ્રણામ. સુગુણ. ૩
પત્ર આપે લખ્યો પ્રેમનોરે; વાંચીને કીધો વિચાર, સુગુણ.
સ્નેહનો સાગર ઉલટ્યોરે; અંતર માંહે અપાર, સુગુણ. ૪
મળવાને મન લલચાયછેરે; મળોને ક્યારે દેખું મુખ, સુગુ.
ઇશ્વર આશા પૂરશેરે; દીલડાનાં ટળશે દુખ, સુગુણવાન. ૫
મિત્ર તમે છખી મોકલીરે; ચતુર ચિતારાની સાથ; સુગુણ.
આપના મિત્રે એ છખીરે; આપી મને હાથોહાથ, સુગુણ. ૬
દેખતાં દિલ માંડે ઈર્ષ્ય રે; નેણુ ભેદ ઈરીયાં નેણુ, સુગુણવાન,
ક્યારે હવે મળશે મનેરે; દીલ દરિયા મુખ દેણુ, સુગુણ. ૭
સમસ્યાના અર્થ સીધા લખુંરે; તે વાંચી લેજે તમામ; સુગુ.
એમ લખી પત્ર મોકલ્યોરે; કહે દિગ્દલપતરામ, સુગુણ. ૮

ગીત ૪૩ મું.

વિવાહની વરદોમાં વરનો તરફથી ગાવાનું
ગીત અગિયારમું.

ચંપાકુંવરીએ સમસ્યાના ઉત્તર લખ્યા તેનું ગીત.

“રગુનાથજીની ધોડલી” એ રાગ.

વાંલમજી બહુ વાંચીને રે, રૂઢે સાર રખાય;
અક્ષર એક વચ્ચે વસે રે, એતો સાલાર નદી કેહેવાય,
શાણા છોજી સમજશે. ૧

નર ઉત્તમ છે પ્રાણીમાં રે, સૌ પ્રાણી શીર રાય;
અક્ષર એક વચ્ચે વસે રે, એતો શહેર નગર કેવાય શા.૨
નક્કલ કોઈપણુ અંધનીરે, નામે પ્રત ઉચરાય;
અક્ષર એક વચ્ચે વસે રે, એતો કાળ પ્રભાત કેવાય. શા. ૩
સાહેબ સંખ્યા વેદનીરે, લખતાં ચાર લખાય;
અક્ષર એક વચ્ચે રે, એતો ચાકર જન કેહેવાય. શા. ૪
શસ્ત્રધારી સંગ્રામમાં રે, જશ લેવા શુર જાય;
અક્ષર એક વચ્ચે વસે રે, એ તો વારશુકર કેહેવાય. શા. ૫
દુધ ઉકાળી એકદી રે, માવો તત્વ કદાય;
અક્ષર એક વચ્ચે વસે રે, એતો માળવો દેશ મનાય. શા. ૬
ખારી રાજ મેહેલની રે, નામે ગોખ વખણાય;
અક્ષર એક વચ્ચે વસે રે, એતો ગોરખ જોગી ગણાય. શા. ૭
લાડણીએ લાડાતણી રે, સમસ્યાએ વાંચી જેમ;
દોલસમજીદલપતરામકહેરે, એના ઉત્તરલખિયાએમ. શા. ૮

ગીત ૪૪ મું.

વિવાહની વરદોમાં વરની તરફથી ગાવાનું
ગીત ખારમું.

ચીતારે કરેલાં કન્યાનાં વખાણનું ગીત.

“રઘુનાથજીની ઘોડલી.” એ રાગ.

લાડીએ લખી કાગળ મોકલ્યો રે, ચતુર ચીતારા સાથ;
પત્ર ને છમીલીની છમી રે, આવી હેતે આપી હથોહાથ,
લાડકડને રદ લાગી. ૧

છમી જોતાં છમીલીતણી રે, પૂરણ ઉપજ્યા પ્રેમ;
આનંદઉભરાયોઅતિરે, શશી ઉગતાં સાગર જેમ, લાડ. ૨
વાંચીને પત્ર વિચારતાં રે, અંગે વાઘ્યો ઉજરંગ;
રંગાયુંમનપ્રેમરંગમાંરે, એનીઅસરથઈઅંગો અંગ, લા. ૩
ચીતારે પણ ચતુરાતણાં રે, વિધવિધ કીધાં વખાણ;
જેવી રૂપાળીસરવોપરીરે, તેવીસરવોપરીછેસુગળ, લાડ. ૪
ચિત્રમાં ગુણ ચીતરાય નહિ રે, ચિત્રમાં રૂપ ચીતરાય,
અગણિતસદગુણએહનારે, કેતાં કથનથી શું કેવાય, લા. ૫
ચંદ્ર સ્મરણ કોઈ ચીતારે રે, હોય ચીતારો હુંશિયાર;
તોપણકાંઈ તેના તેજનોરે, આલેખી નશકે તે આકાર, લા. ૬
ચિત્ર વિષે ચીતરાય નહિ રે, તેમજ તરણીનું તેજ;
કેતાં કાંઈનકહીશકું રે, એતોજાણેજેજનજીએએજ, લા. ૭
સુંદર એવી સાંભળી નથી રે, કન્યા બીજી કોઈ હામ;
વિવેકથી વરણુન કરેરે, દેખે નજરે જો દલપતરામ, લાડક. ૮

ગીત. ૪૫ મું.

વિવાહની વરદોમાં વરની તરફથી ગાવાનું
ગીત તેરમું.

કન્યાનાં વખાણસાંભળીપરણવાનીઆતુરતાથવાનુંગીત.

“રઘુનાથજીની ઘોડલી.” એ રાગ.

કન્યાના સદગુણ સાંભળ્યા રે, સાંભળ્યું નિરમળ નૂર;
પ્રેમથી તેની સાથે પરણવારે, અતિ આતુરતા થઈ ઉર,
લેરખડાએ રદ લીધી. ૧
ભાભી કહે શુણો દિયરજી રે, દીસાંછો કેમ ઉદાસ;
મારા સમ મુજને કહો રે, કેમમુકોછોઆજનિશ્વાસલેર. ૨
ભેદ રાખ્યો ભાભીઆગળેરે વિસ્તારીને કહી વાત;
વરનોએજ કન્યા વરે, નહિતો રહીશ કુંવારો જાત, લેર. ૩
ભાઈ આગળ વાત ભાખતાં રે, લાગે છે મને લાજ;
કહુંતમઆગળ કાડથી રે, કરો જેમ સરે મુજ કાજ, લેર. ૪
મોટાં ભાભી નમે મહા મતિરે, છો મુજ માતા સમાન;
શરમ તજીસધણું કહ્યું રે, તમે સમજો છો સર્વેનિદાન, લેર. ૫
ભાભી નમે મને ભાવથી રે, લાખ લગ્યાં છે લાડ;
પણ આકન્યાપરણાવશેરે; તોહુંપૂરણ માનીશ પાડ, લેર. ૬
ભાભી કહે શું બોળાથયા રે, નિરખ્યા વિના એનું નૂર;
સાંભળ્યુંસાસુંનહિમાનિયેરે, જૈનેજેયાવિના તોજરે, લેર. ૭
ચતુર કુંવરે પછી ચિંતવ્યું રે, કન્યાને મળું કોઈ દાર;
દલપતરામકહેદીલમાંરે, એવો નિશ્ચે કર્યો નિરધાર, લેર. ૮

ગીત ૪૬ મું.

વિવાહની વરદોમાં વરની તરફથી ગાવાનું
ગીત ચૌદમું.

કારતકીના મેળાનું ગીત.

“કુંવર પેંગડે પગ દમ ચઢિયા.” એ રાગ.

ન્યારે કારતકી પુનમ થાય, ભલો વૈદ્યામાં મેળો ભરાય;
લાખો લોક વિદેશથી આવે, વસ્તુ વિવિધ વેપારની લાવે. ૧
લાડે આજ્ઞા માગ્યાપની લીધી, જવા મેળે ત્યાંથી કુચ કીધી;
મેલ્યો જે સમે સોરઠ દેશ, લાડે લીધા વેપારીના વેષ. ૨
લાડણીને જાની રીતે કાંવ્યું, મેળે આવવાનું ત્યાં દરોવ્યું;
લાડે લીધાં જવાહીર જોઈ, જેનું મૂલ ન કરી શકે કોઈ. ૩
ધાર્યું નામ ઝુંઝોશા ઝવેરી, લાડે પાષણી દીક્ષીની પ્હેરી;
કીધા મેળામાં જૈને મુકામ, તંજુ દેરા તણાવી તે દામ. ૪

લાડણીનીજ સખિયોનીસંગે, આવી મેળામાં અધિકઉમંગે;
ગમદેવનાં દર્શને આપ, એનો ત્યાં થયો પ્રથમ મેળાપ. ૫
જેઈ લીધાં જવાહીર સાત, મૂલ પૂછતાં તો પૂછી વાત;
ઈશારતથીઓળખિયાં જ્યારે, પ્રેમઉપજ્યોઅંગોઅંગત્યારે. ૬
પૂછવાની વાતો પૂછી લીધી, પળમાં તો પરીક્ષા કીધી;
પખીએજે ક્યાંતાં વખાણુ, દીકું પ્રત્યક્ષ એજ પ્રમાણુ. ૭
મળ્યાં નેણુની સાથે નેણુ, મળ્યાં વેણુની સાથે વેણુ;
પેખી પ્રેમે બન્નેનો તે હામ, દેછે આશીષ દલપતરામ. ૮

ગીત ૪૭ મું.

વિવાહની વરધોમાં વરની તરફથી ગાવાનું
ગીત પંદરમું.

કન્યાએ પૂછેલા એક પ્રશ્નના ઉત્તરનું ગીત.

“વગતીલાડકીને શણુગારીરે, પીઠી ઓળીને પાટએસારીરે.”
એ રાગ.

વનિતાએ પૂછ્યો પ્રશ્ન એકરે, આપો ઉત્તર સહિતવિવેકરે;
કસુંઆનો જે રંગ ચહેલો રે, કેમ ઉતરી જાયછે બેલો રે ? ૧
એનો ઉત્તર આપો વિચારીરે, શુભીઅંતરે લેશ ઉતારીરે;
કહ્યું સાંભળો ઉત્તરસાચેરે, એતો રંગચઢાવેછે કાચો રે. ૨
ઉતાવળથી જ્યાં ત્યાં જેમ તેમ રે, કાચો રંગચઢાવેછેએમરે;
ફળવી પાકા રંગ કરાયરે, તો તે કદિએ ન ઉતરીજાય રે. ૩
રંગનીસ્થિતિ પાકવા દેવી રે, ન ચઢાવવી જેવી ને તેવી રે;
પ્રથમ વસ્ત્રને પાસ પેસારેરે, એટલામાં તે રંગનેસુધારેરે. ૪
જ્યાં જોએબન્ને જ્યારેથાયરે, ત્યારે રંગે તો રંગ ન જાયરે;
તેને પાકા કસુંબો કહેછેરે, વસ્ત્ર રહે ત્યાં સુધી તે રહેછે રે. ૫
ફાટી તુડીને ટુકડા થાય રે, તોય રંગ શીકા ન જણાય રે;
ઉડીજાય જે રંગનો આંક રે, તેતો રંગેજનો છે વાંક રે; ૬
જેમદૂધને સાકરભળિયારે, મનએમઅન્યોઅન્યમળિયારે. ૭
ત્યાંતોકીધી સખીએઉચ્ચાર રે, ચાલો થઈ હવે ઝાઝીવારે;
પછી જુદા પડીને તે હામ રે, ગયાં પોતપોતાને ગામ રે. ૮
નિત્યપ્રભુમી માગેપ્રભુપાસરે, પ્રભુ પુરજેઅમારી આશ રે;
એવો પ્રેમ પવિત્ર કરાય રે, દેવ દલપતનો રાજ થાય રે. ૯

ગીત ૪૮ મું.

વિવાહની વરધોમાં બન્ને તરફથી ગાવાનું
ગીત પહેલું.

વિવાહની વસ્તુઓ મંગાવવા વિષેનું પહેલું ગીત.

“ભમરો ઉડે રંગ મોલમાં રે,” એ રાગ.

કનકાવતીરાણીકહેરે; સાહ્યાસાંભળોવાત, વિવાહઆવ્યો ૬.

૧ પોતને એરંડિયા વગેરેનો પ્રથમ પાસ પેસારે છે.

મેતાઓ પરદેશ મોકલો રે લાવે ચીજો ભાતભાત, વિવા. ૧
સિંહલદ્વિપના શોભીતા રે; શુભિયલ હાથી ગણાય, વિવા. ૨
એમજ દેશ ઇરાનના રે, ઘોડા ધણા વખણાય, વિવા. ૩
ઉંટ તો અર્ધસ્તાનનાં રે, વખાણે વર્ણુ અદાર, વિવા. ૪
બળદ વડા વઢિયારના રે, મગાવો સૈકાંએ ચાર, વિવા. ૫
લંકાથી સોનું લાવિયે રે મોતી મળે મહેરાણુ, વિવા. ૬
ઝરણાપરણાના પ્રાંતમાં રે; ખોદાવો હીરાની ખાણુ, વિવા. ૭
પટણી પટોળાં મંગાવિયેરે; અમદાવાદી કીનખાખ, વિવા. ૮
સાડિયો સુરત શેહેરનીરે; બીજાત્યાંબહુ મળેઆખ, વિવા. ૯
પેંદણી ચહેરી પાધડીરે; સંપડાવો કાશ્મીરી શાલ, વિવા. ૧૦
લાવો પિતાંબર કાશીનાં રે; ચીનથી ચીનાઇમાલ, વિવા. ૧૧
મંગાવો જાયલ માળવી રે, ઝુમણાં ઝાલાવાડી, વિવા. ૧૨
કઠિયાવાડીકાંબિયો રે, મોળિયાં સરસ મેવાડી, વિવા. ૧૩
ધોતીએડાનાગપૂરના રે; પુનાના લોટા પ્રખ્યાત વિવા. ૧૪
વિસનગરના વાડકા રે; કહે દલપતરામ ભલીભાત, વિવા. ૧૫

ગીત ૪૯ મું.

વિવાહની વરધોમાં બન્ને તરફથી ગાવાનું
ગીત બીજું.

વિવાહની વસ્તુઓ મંગાવવા વિષેનું બીજું ગીત.

“સેનાના સ્થંભ હીરે જડ્યા રે.” એ રાગ.

લગન લીધું લાડણીતણું રે; એથી આનંદ છે આજ, શુભો તમે સાહ્યા રે;
વિવાની વસ્તુ વસાવવા રે; કાઢે કરો શુભ કાજ, શુભો. ૧
જે દેશ જે ચીજ નીપજે રે; ત્યાંજ મળે સારો માલ, શુભો;
આડતિયાની ઉપર તમે રે; હલકારા મોકલો હાલ, શુભો. ૨
નગરમાં કંકુતો નીપજે રે; ગોવાનાં શ્રીફળ સાર, શુભો;
મેવા મળે મુલતાનમાં રે; દ્રાખ અંજીર અનાર, શુભો. ૩
સેત્રંજીઓ મળે આગરે રે; સુજનિયો વિરમગામ; શુભો;
રૂડી રળાઓ ત્યાં મળેરે; તે તો વખાણે તમામ, શુભો. ૪
સુંદર લાવો શીહેરથી રે; ત્રાંસળિયો તણા ગંજ શુભો;
ધન્ય ધોરાજીના દોલિયારે; રંગે રૂડા મનોરંજ, શુભો. ૫
વસ્ત્ર વિલાયતનાં બહુ રે; મંગાવો થાનનાં થાન, શુભો;
સુરતી રસોઇઆ તેડાવિરે રે; પાડે ભલાં પકવાન, શુભો. ૬
શાણુ સોનીડા પેસારિયેરે; નવલા ધડાવિયે ઘાટ, શુભો;
મંડપ મોટો રચાવિયે રે; શાહી તેડાવો સલાટ, શુભો. ૭
ચિત્રશાળા ચીતરાવિયે રે; જોઈ રહે બધું ગામ, શુભો;
દેખી શોભા દીલ રીઝીને રે; દે દુવા દલપતરામ, શુભો. ૮

૧ રાધનપૂર મેટમાં છે.

ગીત ૫૦ મું.

વિવાહની વરદોમાં બન્ને તરફથી ગાવાનું
ગીત ત્રીજું. પ્રભાતિયું પહેલું.

પ્રભાતનું વર્ણન.

“ સુરજ ઉઝોરે, દેવડિયાની ફણુશે, કે વાંછુલાં
ભણે વાંયાં રે. ” એ રાગ.

સુરજ ઉઝોરે, સાવસોનાનોઆજ, પ્રભાતેરે પ્રભુ ભજિયેરે;
સારાં સરિયાં રે, મન વાંચિછત કાજ, પ્રભાતે રે. ૧
જગ્યાં પક્ષી રે, કરે કેવાં કલ્પોલ, પ્રભાતે રે;
મેના પોપટ રે, મીઠા બોલે છે બોલ, પ્રભાતે રે. ૨
રાત વીતી રે, થયો ઉજળો આકાશ, પ્રભાતે રે;
લીલે તોરણુ રે, માંગણિક પ્રકાશ, પ્રભાતે રે. ૩
માંડવામાં રે, થયો અધિક ઉજેશ, પ્રભાતે રે;
પ્રભુ આપે રે, આવો હરખ હમેશ, પ્રભાતે રે. ૪
જીવતીઆરે, જળ ભરવાને જાય, પ્રભાતે રે;
વિવાતીઆ રે, ગીત મંગળ ગાય, પ્રભાતે રે. ૫
જગ્યા જગ્યા રે, નગરીતણા લોક, પ્રભાતે રે;
રવી તેજ રે, થયા ચળકતા ચોક, પ્રભાતે રે. ૬
જેમજે જેમજે રે, લાડડાતણું મુખ, પ્રભાતે રે;
જેથી ઉપજેરે, સારા દિવસમાં મુખ, પ્રભાતે રે. ૭
કાંઈ કરિયે રે, રૂડા મંગળ કામ, પ્રભાતે રે;
દીલ રીઝે રે, જેથી દલપતરામ, પ્રભાતે રે. ૮

ગીત ૫૧ મું.

વિવાહની વરદોમાં બન્ને તરફથી ગાવાનું
ગીત ચોથું પ્રભાતિયું ત્રીજું.

કુકડો બોલવા વિષે.

“ કહણી વનનો રે પોપટો. ” એ રાગ.

જાણું વાંતાં કુકડો રાણો બોલિયા; જગો જગો;
જમતના જન, કે કેતકી બાગનો કુકડો;
જગીને ઉત્તમ કામ આદરો; ભાવે કરો પ્રભુનું
ભજન, કે કેતકી બાગનો કુકડો. ૧
મેડીમાંથી કનકરાણો જગિયા; કનકાવતીતણો,
ભરમાર, કે કેતકી બાગનો કુકડો;
જગીને ઇશ્વરને આરાધિયા; દાન દાધાં થઈને,
દાતાર: કે કેતકી બાગનો કુકડો. ૨

મેલમાંથી ધનપાળભાઈ જગિયા; વહુરેશુલાખ વહુના
કંથ, કે કેતકી બાગનો કુકડો;

પ્રભુની પ્રારથના કર્યા પછી; ગુણવંત વાંચ્યા,

રૂડા અંથ, કે કેતકી બાગનો કુકડો. ૩

કુપડામાંથી જગસિંહ વેવાઈ જગિયા; ધોળવા,

મેડા અરીણુ કે ભાંગ, કે કેતકી બાગનો કુકડો;

કોધે કરી કુટુંબની ઉપરે; હરો દેવા લાગ્યા લઈને

ડાંગ, કે કેતકી બાગનો કુકડો. ૪

જાપરામાંથી ગેયર વેવાઈ જગિયા; ખાધરેચંપાખામનો

જેદ, કે કેતકી બાગનો કુકડો;

આળસ મરડીને આંખો ચોળતા; ઝોકાં ખાતા

મેડા બાવળ હેઠ, કે કેતકી બાગનો કુકડો. ૫

ગીત ગાતાંશુલાખવહુજગિયા; મધુર સ્વર જણે

કોયલ મોર, કે કેતકી બાગનો કુકડો;

જાડાઈ કરતાં જીવકાર વેવાણુ જગિયા; કથન

જેનાં અતિશે કંઠાર, કે કેતકી બાગનો કુકડો. ૬

માંડવામાંથી ચંપાખાઈ જગિયા; પ્રભુ ભજી કરતાં

કલ્પોલ, કે કેતકી બાગનો કુકડો;

જાનીવાસે ચતુર જમાઈ જગિયા; નાચે કુદે

કાટણું અટોળ, કે કેતકી બાગનો કુકડો. ૭

સાજન સહુ જગીને સવારમાં; કરવા માંડે પરમારથ

કામ, કે કેતકી બાગનો કુકડો;

અધમ ઉધે કે વ્યસન આદરે; દેખું એવું

દલપતરામ, કે કેતકી બાગનો કુકડો. ૮

ગીત ૫૨ મું.

વિવાહની વરદોમાં બન્ને તરફથી ગાવાનું
ગીત પાંચમું પ્રભાતિયું ત્રીજું.

પ્રભાતમાં ઉંઘનાર વિષે

“ સુરજ ઉઝોરે, દેવડિયાની ફણુશે, કે વાંછુલાં,
ભણે વાંયાં રે. ” એ રાગ.

ચાલે જાગે રે, જગસિંહ વેવાઈ, પ્રભાતેરે પછી ઉઘરે;

જેના ધરમાં રે, થામ મેજા ભાઈ, પ્રભાતેરે. ૧

રાતે જાગે રે, પુલહિરે વેવાણુ, પ્રભાતેરે;

ઘાટ ધડતાં રે, શેખસાહી પ્રમાણુ, પ્રભાતેરે. ૨

રાતે જાગે રે, જેમજે સિંહ ખંખારી, પ્રભાતેરે;

થયા વ્યસનીરે, ઝેની અકલ વેવાણી, પ્રભાતેરે. ૩

રાતે જાગે રે, જીવકરવડુ વેવાણ, પ્રભાતેરે; ૪
જેના મનમાં રે, સાલે વચનનાં બાણ, પ્રભાતેરે.
રાતે જાગે રે, જીવકરવડુનો બાપ, પ્રભાતેરે; ૫
જેના મનમાં રે, મોટી તૃષ્ણા અમણ, પ્રભાતેરે.
રાતે જાગેરે, જીવકર વડુની માય, પ્રભાતેરે; ૬
જેના ચિતમાં રે, બણી દીસે ચિંતાય, પ્રભાતેરે.
રાતે જાગેરે, બીમસિંહ વેવાઈ, પ્રભાતેરે; ૭
દીલ દાઝેરે, દેખી કાઢની વડાઈ, પ્રભાતેરે.
રાતે જાગેરે, જે કરે કુકું કામ, પ્રભાતેરે; ૮
દેખે તેવું રે, દાખે દક્ષપતરામ, પ્રભાતેરે.

ગીત ૫૩ મું.

વિવાહની વરધેમાં બન્ને તરફથી ગાવાનું

ગીત છઠું પ્રભાતિયું ચોથું.

બહાણમાં બહેલા જાગનારા વિષે.

“રાગ ઉપર પ્રમાણે.”

સુખે પોઢેરે, કનકસિંહ નરેશ, વહાણેરે બહેલા જાગેરે;
જેના ધરમાં રે, બણે સંપ હમેશ, વહાણેરે. ૧
સુખે પોઢેરે, રૂડા કમળશી ભાઈ, વહાણેરે;
જેની નારી રે, ગુણવંતી ગણાઈ, વહાણેરે. ૨
સુખે પોઢેરે, કનકવતીની માય, વહાણેરે;
જેના પુત્ર રે, છે સપુત સદાય, વહાણેરે. ૩
સુખે પોઢેરે, કનકાજના પુત્ર, વહાણેરે;
શેની ચિંતા રે, જેને છે શીરછત્ર, વહાણેરે. ૪
સુખે પોઢેરે, લોકા નગરીના આજ, વહાણેરે;
જેને માથે રે, ન્યાયી રાજાનું રાજ, વહાણેરે. ૫
સુખે પોઢેરે, ચંપાબાઈ ચતુર, વહાણેરે;
જેના ચિતમાં રે, નહિ ચિંતા જરૂર, વહાણેરે. ૬
સુખે પોઢેરે, ભાગ્યશાળી ભૂપાળ, વહાણેરે;
જેના મંત્રી રે, વડા બુદ્ધિ વિશાળ, વહાણેરે. ૭
સુખે પોઢેરે, જે કરે રૂડાં કામ, વહાણેરે; ૮
દુનિયામાં રે, દેખે દક્ષપતરામ, વહાણેરે.

ગીત ૫૪ મું.

વિવાહની વરધેમાં બન્ને તરફથી ગાવાનું

ગીત સાતમું પ્રભાતિયું પાંચમું.

સંસારી સુખ માગવા વિષે.

“આવશે જોરાં દુઃખાણીઆ રે, બેસશે માંડવા હેઠ રે.”

એ રાગ.

મંગળિક સમે કરિયે, મંગળિક કામ રે, મંગળિક

કામ રે; વહાણમાં બહેલાં બહેલાં જાગિયે રે;
કરનેહીને કરિયે પ્રીતે, પ્રભુને પ્રણામ રે, પ્રભુને
પ્રણામ રે; મનના મનોરથ સુદળ માગિયે રે. ૧
માગીએ પ્રથમ રૂડાં સસરાજના રાજ રે સસરાજ,
નાં રાજ રે, સામુજી લહેર સમુદરતણી રે;
આનંદ સહિત આપે, મંગળિક સાજ રે, મંગળિક
સાજ રે, ધરમાં સમૃદ્ધિ પ્રભુ દે બણી રે. ૨
આપે પ્રભુ સસરાજના, વંશને વિસ્તાર રે, વંશને
વિસ્તારે રે; દેરાણી જોડાણીતણાં જોડલાં રે;
શાણા જોડુ તો કરે, સોનાનો વેપાર રે, સોનાનો
વેપાર રે, દીપર દોડવે બણાં ઘોડલાં રે. ૩
સાસરવાસણી શાણી, માગીએ નણુંદ રે, માગીએ
નણુંદ રે, નોંતરીએ ટાણે નણુકોઈને રે;
આપે પ્રભુ અંતરમાં, અદકા આનંદ રે, અદકા
આનંદ રે, હંડમાં હરખિયે જથો જોઈને રે. ૪
સાતે ભઈઓ સપી જપી, વસે સુખે વાસ રે,
વસે સુખે વાસ રે; સાતે વડુઓ સાસુની સેવા કરેરે;
એવી રીતે પૂરે પ્રભુ, અંતરની આશ રે, અંતરની
આશ રે, ધન ધાન્ય અખૂટ ભંડાર ભરેરે. ૫
લીંધ્યાં ધુંધ્યાં આંગણમાં, પગલાં પાડનાર રે,
પગલાં પાડનારે, આપે પ્રભુ કુંવર કોડમણેરે;
લાયક વેળાએ કરિયે, લગન નિરધાર રે, લગન
નિરધારે રૂડા દીસે દિવસ રળિયામણે રે. ૬
જોઅજીવ ઉપર બણા, હરખથી ઘેરે, હરખથી
ઘેર રે; સગાં રનેહીને રનેહે તેડાવિયે રે;
લક્ષ્મીની દીસે ઘેર, લાયક લીલા લહેર રે, લાયક
લીલા લહેર રે, વાળિત્ર વિવિધ વજ્રડાવિયે રે. ૭
દેવે દ્રવ્ય દીધું હોય તો, કરિયે દીલ ઉદાર રે, કરિયે
દિલ ઉદાર રે; જોરવે નોંતરિયે આખા ગામને રે;
જે જેતાં આનંદ ઉર, ઉપજે અપાર રે, ઉપજે
અપાર રે; દિગ્વર દક્ષપતરામને રે. ૮

ગીત ૫૫ મું.

વિવાહની વરધેમાં કન્યાને ઘેર ગાવાનું

ગીત પહેલું.

કન્યાના પિતાના કુળરૂપી બાગનું ગીત.

“સીતા બેઠારે માળિયે” એ રાગ.

રાખના કુળરૂપી બાગને, જેતાં રીઝે જગરાય;

તેની શેઠાનું સર્વથા, કેણે વણું કરાય. ૧

બોલેરે બાગમાં. ૧

જગમાં જેની સુવાસના, છે એવા શુભ છાડ;
સદચુલ જેના સંભારતાં, અતિ ઉર ઉપજે છે કાડ,કા. ૨
ડમરો મરવો ને મોગરો, વર્ણી ગુલાબ વિશેષ;
વિધ વિધ જેનીરે વાસના, પસરે દેશ પરદેશ, કા. ૩
કાચલ કાચલ જેને કહું, કાચલ કન્યા સ્વરૂપ;
મધુરો સ્વર જેને મુખે વસે, ઉત્તમ એતો અનુપ, કા. ૪
મળિયાગર જેવા માનિયે, કનકસિંહ ઉદાર;
સધળા વનને શીતળ કરે, એવો એનો ઉપકાર, કા. ૫
એવા ઉત્તમ છોડવા, ભૂતળ ભૂપણુ ગણાય;
ધ્રિર અવિચળ રાખજો, મુખમાં એને સદાય, કા. ૬
ધન્ય જગતમાં તે જનમિયા, કાંધા પર ઉપકાર;
નવજુગમાં રાખી નામના, ઉત્તમ એનો અવતાર, કા. ૭
ખીજ આવળને ખોરડી, તે તો તુચ્છ તમામ;
આશીષ ઉત્તમ છોડને, દેહે દલપતરામ, કા. ૮

ગીત ૫૬ મું.

વિવાહની વરધોમાં કન્યાને ધર

ગાવાનું ગીત બીજું.

કન્યાએ માની પાસે કરેલાં વરનાં વખાણનું ગીત.
“લાડકડી ચઢીરે કમાડ, સુંદરવરને નીરખવારે” એ રાગ.
લાડકડી કહે માતા પાસે એકાંતે આવાસમાં રે;
જેવા મેળાનો ઉગસ, હું ગૈતી આ માસમાં રે. ૧
જગસિંહજીનો કુમાર, જે દીલનો ઉદાર છે રે;
તેને મેં દીઠો તે દાર, બલાધના બંધાર છે રે. ૨
અધિક ભણેલો છે એહ, સુંદર તેનો દેહ છે રે;
જગત વખાણે છે જેહ, એવો નર એહ છે રે. ૩
સત્યવાદી સરદાર, ધરમ ધરનાર છે રે;
દીનને દાન દેનાર, નોંધારાં આધાર છે રે. ૪
સાગર સરખો ગંભીર, ધનુરધર ધીર છે રે;
એ તો છે ઉમદો અમીર, વડો શુરવીર છે રે. ૫
જનમાં છે ઉત્તમ જાત, તે પરમ પ્રખ્યાત છે રે;
પવિત્ર તેનાં માત તાત, પ્રસિદ્ધ તે વાત છે રે. ૬
સુંદર શાન્ત સ્વભાવ, દીસે છે દેખાવમાં રે;
સહુ સાથે રાખે ખનાવ, રહી રાણા રાવમાં રે. ૭
પ્રથવી ઉપર હામો હામ, પ્રસિદ્ધ એનું નામ છે રે;
શુણુ તેના જાણે તમામ, જે દલપતરામ છે રે. ૮

ગીત ૫૭ મું.

વિવાહની વરધોમાં કન્યાને ધર

ગાવાનું ગીત ત્રીજું.

કન્યાએ પોતાની માની આગળ પરણવાનો વિચાર જણાવ્યો તેનું ગીત.

“ખજૂરીનો વિંઝણો, દાંડી દાંતનીરે.” એ રાગ.
ચંપાં કુંવરી કહે વાત, પોતાની માતનેરે;
મારો મર્મ કહું ભલી ભાત, તમેને સાક્ષાતનેરે. ૧
રૂડું રતનપૂર ગામ, શોભાનું ધામ છેરે;
વસે સુંદર વર તે હામ, ચતુરસિંહ નામ છેરે. ૨
મેળામાં નિરખ્યા ખચીત, મેં તો રૂડી રીતથીરે.
માથ ચોરાયું છે માંડે ચીત, પુરી એની પ્રીતથીરે. ૩
એ વરને હું વરીશ, ધ્રિજ જગદીશનીરે;
નહિ તો જાણ કુંવારી રહીશ, છે વાત ભવિષ્યનીરે. ૪
આ મારા મનતણી વાત, ન કહિ શકું તાતનેરે;
જીમે કેતાં લગ્નઝંજીરું જાત, કહી દીધું આ તનેરે. ૫
સાંભળ્યા એવા ઉચ્ચાર, માથ જે વારમાંરે;
મન સમજ્યાં વાતનો સાર, પછી બોલ્યાં પ્યારમાંરે. ૬
લાડણી ધીરજ ધાર, સમર કરતારનેરે;
તેનો તુજ પિતા કરશે વિચાર, તું ફિકર વિસારનેરે. ૭
પ્રભુ તારી પૂરશે હામ, વિધન બધાં વામશેરે;
દુવા દેશે જે દલપતરામ, તો સુખ સહુ જામશેરે. ૮

ગીત ૫૮ મું.

વિવાહની વરધોમાં કન્યાને ધર

ગાવાનું ગીત ચોથું.

કન્યા ઉમ્મર લાયક થયા વિષેનું ગીત.

“રામ લક્ષ્મણ વન સીધાવતાં.” એ રાગ.

રાણી કનકાવતી કહે કંથને; ચંપાં કુંવરી છે
ચતુર સુખણુ, પરણવા પ્રમાણુ, લાયક થઈ લાડણી;
ભણી ગણીને ભણેલી ભલી થઈ; વળી શાં કં
વધતાં વખાણુ, શુણો મારા પ્રાણુ, લાયક. ૧
શીખી લખતાં વાંચતાં ને સમજતાં, શીખી
ગણતાં હરેક ગણિત, રસોઈની રીત, લાયક;
શીખી ભરત ચિતર ભાતભાતનાં, શીખી કાવ્યકળા
શુણુ ગીત, ચંચળ દીસે ચીત, લાયક. ૨

એના જેવડી એની સાહેલિયો; જુઓ પરણેલી
સાસરે જમ, હૈયે હરખાય, લાયક;
એને પરણવાની ઇચ્છા છે ધણી; આપ આગળ
કેમ કેવાય, કેતાં શરમાય. લાયક. ૩
રૂડા નગર રતનપુરમાં રહે; વર ચતુરકુંવર છે
નામ, ઠરેલો તે કામ, લાયક;
એની સાથે પરણવા ઇચ્છા કરે; ધણું શું કહું
તમને તમામ, કરો શુભ કામ, લાયક. ૪
જગતસિંહજી જગમાં વિખ્યાત છે; મોટા મોટા
દેહે એને માન, મુખા મુલતાન, લાયક;
એનો પુત્ર ચતુરસિંહ નામ છે; ધણો શાણો છે
સદગુણવાન, દૈયે કન્યાદાન, લાયક. ૫
સોંધું સર્વ છે દેશમાં શાંતિ છે; મુખ સૌને છે
સર્વ પ્રકાર, જુઓ ઠરો ઠાર, લાયક;
લોકો કે'છે લગનગાળો આવિયો; જનો કરશે
લગન નિરધાર, નથી ઝાઝી વાર, લાયક. ૬
વરસાદના દિવસ વીતી ગયા; પછી આવ્યા કેરા
આઠ માસ, ખુલ્લું છે આકાશ, લાયક;
રૂડો દિવસ ઇશ્વર ક્યારે આપશે; માગું પ્રભુમીને
હું પ્રભુ પાસ, પૂરો સહુ આશ, લાયક. ૭
થઈ મોટી, નથી હવે બાળકી; કેમ આળસમાં
બેઠા આમ, છો બુદ્ધિના ધામ. લાયક;
પ્રભુ સમરીને પગરણ માંડિયે; દેશે આશીષ
દલપતરામ, થશે તેથી કામ, લાયક. ૮

ગીત ૫૯ મું.

વિવાહની વરધોમાં કન્યાને ઘેર ગાવાનું

ગીત પાંચમું.

લગ્ન જેવરાવવા વિષેનું ગીત.

“ પીડી ચોળોરે પીતરાણી. ” એ રાગ

કનકારાણો જેપીડા તેડાવે, ચંપાંબાનાં લગન
શુભ જેવરાવે; પાનાં પોથી લેને જેપીજી
આવ્યા, પ્રભુમીને પાટ ઉપર પધરાવ્યા. ૧
કંકુકેરો આંદો કપાળે કીધા, ચોખા ચોઢી
હાર પે'રાવી દીધા; આમળ મુકયું શ્રીફળને સોના
મ્હેર, રાજ થયા જેઠને જેપી ગોર. ૨
કરજેડી કે'છે કન્યાનાં બાપો, ચંપાંબાનું લગન
શુભ જેઠ આપો; વરનું ચતુરસિંહ નામ વિખ્યાત,
લખી આપો લગન બધી ભાત. ૩

જેપીએ લગન જેઠ નિરધાર્યું, ચૈત્ર વદી ચોથ
ને ચંદર વારં; માંડવા મુકુરત શુભ જેઠ દીધું,
કુટુંબી સરવ મળીને નક્કો કીધું. ૪
સોનેરી અક્ષરથી લગન લખાવ્યું, બીડું કરી
નાડાજીડીએ વિટાવ્યું; રાણી કનકાવતીએ વધાવી
લીધું, જેપીજીનું સનમાન સાંકે કીધું. ૫
હરખનાં વાળં ત્યાં વજડાવ્યાં, સાકર ને પાન
બીડાં બ્હેંચાવ્યાં; ગોરી મળી સરસ મંગળ
ગીત ગાય, હૈયામાં હરખ ન સહુને સમાય. ૬
સગાં સ્નેહી સરવે થયાં રહે રાજ, વાજત્રથી ગામ
રહ્યું બધું ગાજ; વાટે ઘાટે લોક પરસ્પર પૂછે,
શેહેરમાં ધામધુમ છે તે શું છે ? ૭
ચંપાંબાનાં લગન એ તો જેવરાવ્યાં, આ તો
એના હરખનાં વાળં વગડાવ્યાં;
તે શુણીને હરખ્યા લોક તમામ, દીલ વિધે રીઝ્યા,
દલપતરામ. ૮

ગીત ૬૦ મું.

વિવાહની વરધોમાં કન્યાને ઘેર ગાવાનું

ગીત છઠ્ઠું.

લગ્નના કામમાં સો જેપી જેવાં એક ડોશીનું ગીત.
“ લમરા પહેલો વધાવો મારે આવિયો. ” એ રાગ.
લગન જેવરાવા સગાં સ્નેહી સહુ મળ્યાં; મળ્યાં
કનકારાણીનાં ઘરડાં માયરે,
વિવા'ની^૧ વરધે સો જેપી સરખાં ડોશી એકછે;
પાનાં પુસ્તક જેઠ જેપી બોલિયા; પોસ મુઠી
બીજે લગન કરાયરે, વિવા'ની વરધે. ૧
બીજે એક દિવસ બારે માસમાં; એના જેવો
ઉત્તમ નથી ટાઢરે, વિવા'ની વરધે;
એવા શબ્દ જેપીના મુખના સાંભળી; સર્વે જન
રહ્યા ટગમગ જેઠરે, વિવા'ની વરધે. ૨
બહુ ટાપીને બુદ્ધિ ડોશી બોલિયાં; ક્યોં તાડુકો
સિંહની સમાનરે, વિવા'ની વરધે.
ઘરના ઘરડા જેપી હતા તે ક્યાં ગયા ? ક્યાંથી
આવ્યો છે આ જેપી જુવાનરે, વિવા'ની વરધે. ૩

૧ હોળી પછી ચૈત્ર માસમાં કે બહુ તો તેની આસ-
પાસ લગ્ન હોય તોજ આ ગીત ગાવું માફક
આવે તેમ છે.

દેખી બોલ્યા જે વાત બાર માસની; કેમ અમ
જેવે તે માની શકાયરે, વિવા'ની વરધે;
ચોમાસામાં કાઢવ કચરા ધણા; તેમાં લગન તે શી
રીતે કરાયરે! વિવા'ની વરધે. ૪
પડે ટાઢ અપાર પોસ^૧ માસમાં; ટુંકા દિવસ
શિયાળાના દેખાયરે, વિવા'ની વરધે;
વળી શીયાળુ મોલ ઉભા સીમમાં; આવે લશ્કર
તો છોડ છુદાઈ જાયરે, વિવા'ની વરધે. ૫
તેવા સમયમાં જન ન તેડાવિયે; માનો વૃદ્ધના,
મુખની જે વાતરે, વિવા'ની વરધે;
ફાગણ માસમાં લગન ન લીજિયે; પડે ઘેરેયાની
ધણી પંચાતરે, વિવા'ની વરધે. ૬
ચોખ્ખાં લગન તો ચૈતરમાં જાણજ્ઞે; ખેડ ખેતીનું
કરી લે સહુ કામરે, વિવા'ની વરધે;
નહિ કચરા કાઢવ કે ટુંકા દહાડલા; નહિ ટાઢ કે
ધણો નહિ ધામરે, વિવા'ની વરધે. ૭
ફરી પુસ્તક તપાસી લગન આપિયું; ચૈતર વદી
ચોથ ને ચંદ્રવારે, વિવા'ની વરધે;
દીલે હરખ્યા સૌ શુણી દલપત કહે; કયું એજ
લગન નિરધારે, વિવા'ની વરધે. ૮

ગીત ૬૧ મું.

વિવાહની વરધોમાં કન્યાને ઘેર ગાવાનું
ગીત સાતમું.

લગ્ન સાંભળીને વેપારીના હર્ષ તથા લગ્ન,
લઈને ગાર મોકલવા વિધેનું ગીત.

“ માંડવામાં કાણુ કાણુ સાજન બેઠારે.” એ રાગ.
ચંપાબાનાં લગનના શુણી સમાચારે,

૧ કવીશ્વર દલપતરામ લખે છે કે “ ચોમાસામાં
લગ્ન કરવાની જ્યોતિષ્ય શાસ્ત્રમાં ના પાડી છે. તેમજ
ટુંકામાં ટુંકા દાહાડો તથા ધણામાં ધણી ટાઢ ધન
સંક્રાંતિમાં હોય છે માટે તે મહીનામાં પણ લગ્ન ક-
રવાની ના લખી છે. હુતાશનીના તોફાનથી લગ્નનાં,
ઉમરોગી કેટલાંએક માણસો જખમી થયાં હોય તેથી
અથવા શીયાળુ મોલ લણવાનો વખત હુતાશની પછી
થોડાંક અઠવાડિયાં સુધી મીનસંક્રાંતિ લગી પોહિયે છે
ત્યાં સુધી હોય છે તેથી મીનસંક્રાંતિમાં પણ લગ્ન
કરવાની ના લખી છે.

વધ્યો આખા દેશમાં ઉમંગ અપારે;
વિવા' જેવા લાખો અનુષ્ઠ ભેમાં બાસેરે,
વ્યાપારીના માલ ધણો વેચાસેરે.

સોનાં રૂપાં ક્યાં ક્યાં મળશે સંભારે!

માણુક ને મોતી પણ બાશે મોંઘારે;

સાકર ઘી ખાંડની ખપશે વખારેરે,

હીર ચીર ખપશે જાન હજારેરે. ૨

પાણી વાવડે તેમ ઘી વવરાશે રે,

સાકર તો ખોખે ખોખે ખીરસાસેરે;

કાંકરાની પેરે રૂપયા ઉછળશેરે,

માગણને મનમાની મોજ મળશેરે. ૩

હાથી ઘોડા હજારો હજાર લેવાસેરે,

સોદાગર કેટલાંએક શ્રીમંત થાશેરે;

વ્યાપારીઓ એમ કરીને વિચારે,

લાગ્યા વિવિધ વસ્તુની ભરવા વખારે. ૪

ચીન ને વિલાયત પહોંચી વાતરે,

ઉપડ્યા વ્યાપારીઓ જવા ગુજરાતરે;

આખી પૃથ્વીપર ડોકા વાગ્યોરે,

સર્વે લોકને સારો ઉજમ જાગ્યોરે. ૫

લગન લેને કાણુ રતનપુર જાયરે,

ગુણવંતા ગોરને ત્યાં મોકલાયરે;

થોડા હાથી ઘોડા ને ડોકા નિશાનરે,

સાથે લઈ જાય લગનિયા નિદાનરે. ૬

લગન તો ચૈતર માસમાં આવેરે,

શાણુ વેવાઈને જઈ એમ શુણુવેરે;

એવું ધારી ગોરને કીધા વિદાયરે,

તેની સાથે સેવક જન પણ જાયરે. ૭

વેવાઈને કાંવ્યો સમાચાર સારેરે,

જન લેને જલદી આપ પધારેરે;

સગાં સ્નેહી લાવજે સાથે તમામ રે,

દેખી દીલે રીઝશે દલપતરામરે. ૮

ગીત ૬૨ મું.

વિવાહની વરધોમાં કન્યાને ઘેર ગાવાનું
ગીત આઠમું.

કન્યાની મા પોતાના સ્વામીને કન્યાના લગ્ન કરવાની,

સુચના કરે છે તેનું ગીત.

“જણેશ પાટ બેસારિયા; હાલ નીપજે પદ્માન” એ રાગ.

કનકાવતી કહે કચ્છને સુણી સ્વામી કહું સુધિચાર;

પુત્રી પરણવા જેવી થઈ, કામ કરો નિરધાર. ૧
જગતસિંહજીનું પુત્ર સાથે, બેઠું કર્યું છે વેવીશાળ;
ભણીગણીને લલો કાઢે, પામ્યો વિચિત્રબુદ્ધિ વિશાળ. ૨
લાડકડીનું લક્ષ્યા, મન માન્યું છે તેની સાથ;
વિધિ પ્રમાણે વિવા' કરી, હેતે મેળાવિયે ખેતી હાથ. ૩
લખે કુટુંબને કંકતરી, સગાં બહાણાં સંભારી સર્વ;
આવે સહુ આપણે આંગણે, બાણું ધન્ય ધરી ધન્ય પર્વ. ૪
ધરડું મનુષ્ય ડાહ્યું બાણું, આખા કુટુંબમાં કહેવાય;
સર્વથા તેની સલાહ લઈ, કામ કરિયે તો ભૂલ ન થાય. ૫
રૂડી હવેલી રંગાવિયે, સોતાં રૂપાં મંગાવિયે સાર;
શાણા સોની બેસારીને, સારા ધડાવિયે શણગાર. ૬
વિવિધ વસ્તુ વસાવિયે, જન મોકલી દેશ વિદેશ;
ધર્મિયે ધન આપ્યું હોય તો કંજુસાર્ધ ન કરિયે લેશ. ૭
એવો તો વિવા' આદરે, જન જાણે ગામો ગામ;
વાર્ણન કરવા વિગતથી, દીલ ધરિયે દક્ષપતરામ. ૮

ગીત ૬૩ મું.

વિવાહની વરધોમાં કન્યાને ઘેર ગાવાનું

ગીત નવમું.

લગનગાળો આવવા વિષેનું ગીત.

“રામ લક્ષ્મણ વનમાં સીધાવતાં,” એ રાગ.
કહે કનકાવતી શુણો કંથજી; ધણાં વાગાં વાગે ઘેર
ઘેર, દીસે લીલા હેર, લગનગાળો આવિયો;
વરધોડાતણી ધામધુમથી; શોભી રે'છે જુઓ
આખું શહેર, પ્રભુની છે. મહેર, લગનગાળો. ૧
વિવા' વિવા' દીસે આખા દેશમાં; ગામો ગામમાં
દમકે છે ઢોલ, ગાજે છે ભૂગોળ, લગનગાળો;
સગાં સ્નેહીનો કરીને મેળાવડો; લોકો કરતા
દીસે છે કલ્લોલ, બોલી મીઠા બોલ, લગનગાળો. ૨
જેને ગામને ગોંદરે જે જુઓ; જનો જન જેડી
જેડી જાય, ગીતો રૂડાં ગાય, લગનગાળો;
શોભે ઘેર ઘેર માંડવા શહેરમાં; ધણાં ધરતો
વિવા'તાં દેખાય, દેખી રૂચી થાય, લગનગાળો; ૩
પૂજવા ભેગ સ્નેહીને પૂછિયે; લેયે સારાં સગાંની
સલાહ, આદરિયે વિવાહ, લગનગાળો;
જેવા જેવી તો જન તેડાવિયે; સહુને અંતરે
ઉપજે ઉત્સાહ, કહે વાહ વાહ, લગનગાળો. ૪
બાગબાનને બોલાવીને કહે; તાજાં તે કરે પુલ

તૈયાર, વાવીને આ વાર, લગનગાળો;
વાવે વેલા તે નાગરવેલના; પાકાં પાન તો બે'શે
અપાગ, એનો શો શુમાર, લગનગાળો. ૫
મોતી લેવા ઝવેરીને મોકલો; હીરા લ્યો ધન
ખરચી હજાર, શોધાવો ખજાર, લગનગાળો;
કાવે ત્યાં વળી ફરિયાને મોકલો; કરે અનના
મોટા અંબાર, લૈ માલ શ્રીકાર, લગનગાળો; ૬
રંગ આપો રૂડા રંગરંગને; વસ્ત્ર રંગવાના કરે
રંગ, એપે જેથી અંગ, લગનગાળો;
લીલો પીળો કસુંબી મટકિયો; થાય દેખતાં જન
મન દંગ, વધે ઉછરંગ, લગનગાળો. ૭
દેશ દેશના દરજી તેડાવિયે; શીવવામાં જે સહુથી
સુગ્મણ, પામેલા વખાણ, લગનગાળો;
કહે દક્ષપત જેની કરીગરી; કરે પંચ મળીને
પ્રમાણ, એવા કળા જાણ, લગનગાળો. ૮

ગીત ૬૪ મું.

વિવાહની વરધોમાં કન્યાને ઘેર ગાવાનું

ગીત દશમું.

દીકરીને પરણાવીને લલાવો લેવા વિષેનું ગીત.

“રઘુનાથજીની ઘોડલી.” એ રાગ.

સ્વામીજી આ સંસારમાં હોય, વિવા' સમાન ન હર્ષ;
ક્રોડ દીવાળી થકી કહેરે, અતિ એજ દિવસ
ઉતકર્ષ, લલાવો લલો લીજિયે. ૧
જુના ખજના ઉઘાડીને ધન, ખર્ચો ધરી ધણી ખાંત;
પ્યારી પુત્રીને પરણાવિયેરે; ત્યારે મુજને મન થાય
નિરાંત, લલાવો લલો લીજિયે. ૨
મોટો રચાવો માંડવો, જેવા ભેગ કહે સહુ જન;
સહુથી સવાઈ કીજિયેરે; ત્યારે માને અમાઈ
મન, લલાવો લલો લીજિયે. ૩
આવે જમાઈ જેને આંગણે, એનો સુફળ ગાણું સંસાર;
જેણે જમાઈને ન પોષિયોરે, એનો અફળ ગયો
અવતાર, લલાવો લલો લીજિયે. ૪
પુત્રી જમાઈને ન પીરસ્યો, જેણે ક્રોડે કરી કંસાર;
મોઢ ઘાલીને માંલી નહિરે, એણે લલાવો ન લીધો,
લગાર, લલાવો લલો લીજિયે. ૫
રળી રળી ધન રાખિયું પણ, વાવરિયું ન કોઈ વાર;
જન ન આવી જેને આંગણેરે, એનું બાણું ન
શોભે ધરખાર, લલાવો લલો લીજિયે. ૬

જાણીને બોલાવીને કરે, પ્રથમ લગનનો ઠરાવ
વેવાઈને ઘેર મોકલોરે, લખી લગન લલો ધરી
ભાવ, લ્હાવો લલો લીજિયે. ૭
ધમ્મરી નિયમ અંતર ધરી, કરે નીતિ પ્રમાણે તતમેવ;
જેથી રીઝે સ્વામી જગતનોરે, દીલે દલપતરામનો
દેવ, લ્હાવો લલો લીજિયે. ૮

ગીત ૬૫ મું.

પીઠી ચોળતાં ગાવાનું ગીત.^૧

“કંકુ છાંટી કંકાતરી મોકલે.” એ રાગ.
છરે પીઠીમાં કેસર કસ્તુરી; છરે પીઠીમાં કહીએ
કપુર, લાડકડાને^૨ પીઠી ચઢે;
છરે પીઠીમાં અત્તર અરગળે; છરે પીઠીમાં
ચંદન ચૂર, લાડકડાને પીઠી ચઢે. ૧
છરે દશરે દીશા આપ્યા દેશમાં; છરે પીઠીની
પસરે સુવાસ, લાડકડાને પીઠી ચઢે;
પીઠી વાળેછે વાન શરીરનું; થાય પીઠીથી રૂપ
પ્રકાશ, લાડકડાને પીઠી ચઢે. ૨
પીઠી મોઢી મળે મુલતાનમાં; સાત સોનિયાની
સવાશેર, લાડકડાને પીઠી ચઢે;

૧ કવીશ્વર દલપતરામ લખેછે કે ‘પારસીઓમાં,
કન્યાને પીઠી ચોળતાં ગીત ગાય છે. હીંદુઓની,
કેટલીક નાતોમાં વરને કન્યા તરફની સ્ત્રીઓ પીઠી
ચોળીને નવરાવેછે તેની મતલબ એવી જણાયછે
કે વરના શરીરમાં કાંઈ ખોડ ખાપણુ હોયતો
જણાઈ આવે. તે ઉપર એક ઇતિહાસ છે કે
કલોલના રાજાની સગર્ભા રાણીએ અને પાટણના
રાજાની સગર્ભા રાણીએ અગાઉથી એવો ઠરાવ
કર્યો હતો જે આપણામાં એકને દીકરો અને
બીજાને દીકરી અવતરે તો બન્નેનું લગ્ન કરવું,
પછી તે બન્નેને દીકરીઓ અવતરી પણ કલોલની
રાણીએ એવી વાત ચલાવી જે મારે તો દીકરો
અવતર્યોછે. પછી તે બન્ને ન્યારે સોળ વર્ષનાં
થયાં ત્યારે લગ્ન ઠરાવ્યું અને વર પરણવા ગયો
પછી ન્યારે કન્યાની તરફની સ્ત્રીઓ વરને પીઠી
ચોળવા આવી ત્યારે કાંઈ બાહાનું કાઢીને વર ઘાંડે
ચઢીને નાસી ગયો.”

૨ કન્યાને પીઠી ચોળતાં “લાડકડાને” એમ ગાવું.

ચઢે પીઠી તો ઉમદા અમીરને; જેને લક્ષ્મીની
હોય લીલાલ્હેર, લાડકડાને પીઠી ચઢે. ૩
પીઠી નવારે નગરમાં નીપજે; ત્યાંથી આવી
અમારે દેશ, લાડકડાને પીઠી ચઢે;
પીઠી બેચરસિંહ ભાઈએ મૂલવી; લીધી વાવરી
નાણું વિશેષ, લાડકડાને પીઠી ચઢે. ૪
રાય રાણા રહે ઇચ્છતા રહે; રૂડો રાજવી પીઠીનો
રંગ, લાડકડાને પીઠી ચઢે;
પીઠી દુનિયામાં દુર્લભ દેવને; પીઠી આપે ચતુરભાઈને
અંગ, લાડકડાને પીઠી ચઢે, ૫
પીઠી ચંદ્રકળા જેવી ચળકતી; પીઠી શીતળ ચંદ્ર
સમાન, લાડકડાને પીઠી ચઢે;
પીઠી અમરવેલી જેવી ઔષધી, પીઠી દેછે આનંદ
નિદાન, લાડકડાને પીઠી ચઢે. ૬
પીઠી સારમાં સાર સંસારમાં; પીઠી મહા સુખનું
છે મૂળ, લાડકડાને પીઠી ચઢે;
પીઠી ભાગ્યશાળી જનને ભજે; જેને ધમ્મર હોય
અનુકૂળ, લાડકડાને પીઠી ચઢે. ૭
મળી ટોળે સુવાસણી સુંદરી; પીઠી ચોળે ને મંગળ
ગાય, લાડકડાને પીઠી ચઢે;
પીઠી ચોળી અઘોળ કરાવિયું; કહે દલપત સરસ
દેખાય, લાડકડાને પીઠી ચઢે. ૮

ગીત ૬૬ મું.

વરને તથા કન્યાને નવરાવતાં ગાવાનું ગીત.

“ત્રાંખા કુંડી તે નગર સોહામણી.” એ રાગ.
રૂડો બાજઠ છે બહુ મૂલનો; ત્યાં ખીરાછ રે,
હરખ સહિત, લાડકડો કોડીનો અઘોળ કરે;
તે સમયની શોભા શી હું વરણું; ખુશી ઉપજે રે,
જેતાં ખચીત, લાડકડો કોડીનો અઘોળ કરે. ૧
ત્રાંખા કુંડી ઉંડી રૂડી આપતી; માંહી ભરિયારે,
નિર્મળ નીર, લાડકડો કોડીનો અઘોળ કરે;
શીર તેલ સંચારે સુવાસણી; નવસવે રે,
ચોળી શરીર, લાડકડો કોડીનો અઘોળ કરે. ૨
ચોળ્યાં કેસર કસ્તુરી અરગળ; તેથી પસરે રે,
સરસ સુવાસ, લાડકડો કોડીનો અઘોળ કરે;
મુખ કાન્તિ મનોહર ઝમઝમે; જેવો પૂરણુ રે,
ચંદ્રપ્રકાશ, લાડકડો કોડીનો અઘોળ કરે. ૩

૧ કન્યા હોય તો “લાડકડો કોડીનો અઘોળ કરે.”

જાલા ખીતજ લોટા જળે ભરી, અંગ ઉપર રે,
રેડે અધિક, લાડકડો કાડીલો અઘોળ કરે;
હિમાચળથી ગંગા નદી જેમ વહે, એમ ચાલી રે,
નીરની નીક, લાડકડો કાડીલો અઘોળ કરે. ૪
અલખેલો અઘોળી ઉભા થયા; અંગ લોહ્યું રે,
લેને રમાલ, લાડકડો કાડીલો અઘોળ કરે;
અંગે વસ્ત્ર ધર્માં રૂડાં આપતાં; કર્યો કંકુનો રે,
ચાંદલો ભાલ, લાડકડો કાડીલો અઘોળ કરે. ૫
પૂરા પ્રેમથી માતાએ પોંખ્યા; લીધાં વારણાં રે,
વારંવાર, લાડકડો કાડીલો અઘોળ કરે,
ઉતારીને સંપુટિયું આગળ ધર્યું; કર્યો ચેરીતેરે,
કુળનો આચાર, લાડકડો કાડીલો અઘોળ કરે. ૬
એતો હેડાના હેતનાં ચિહ્ન છે; દેશ દેશની રે,
જુદી છે રીત, લાડકડો કાડીલો અઘોળ કરે,
મળી માનની સ્નેહી સગાંતણી; ગોરી ગાયછે રે,
મંગળ ગીત, લાડકડો કાડીલો અઘોળ કરે. ૭
મામે આવી તેડી લીધા તે સમે; પધરાવ્યા રે,
ધિર રૂડે હામ, લાડકડો કાડીલો અઘોળ કરે,
આશા પૂર્ણ હજે સર્વ એમની; દેહે આશીષ રે,
દલપતરામ, લાડકડો કાડીલો અઘોળ કરે. ૮

ગીત ૬૭ મું.

ઉકરડી^૨ નોતરતાં^૩ ગાવાનું ગીત પહેલું

પ્રખ્યાત સ્ત્રીનું ગીત.

“ઉકરડી નોતરતાં, વનમાળી રે.” એ રાગ.

ઉકરડીને નોતરી, વહુ વાર રે; ખેસારિયે ઘર ખસાર,
શુભો વહુવાર રે; જે નારી ગંદી ગોખરી, વહુવારે;
એનો એવો અધિકાર, શુભો વહુવાર રે. ૧

૧ કવીશ્વર દલપતરામ લખે છે કે “એની મતલબ એછે જે મારી દોલતનો દાખડો તે તારા પગની રજ ખરાખર છે.

૨ કવીશ્વર દલપતરામ લખે છે કે “ઉકરડી નોતરવાનું કોઈ શાસ્ત્રમાં લખેલું જણાતું નથી તેથી તે ચાલ આખા ભરતખંડના હિંદુઓમાં હોય, એમ નથી. મતલબ એવી જણાય છે કે કચેરા પુંજે નાખવાની એક જગ્યા નક્કી કરવી અને ત્યાં ગીત ગાઇને સહુને જાહેર કરવું અને ઉઠાડતાં પણ ગીત ગાઇને જાહેર કરવું કે હવે અહીં કોઈ કચેરા નાખશો નહિ પણ તે ચાલ

ઉકરડી છંદેડતાં, વહુવારે; રજ વળગે આવી અંગ, શુ;
પ્રખ્યાતે છંદેડતાં, વહુવારે; થાય તે રંગમાં ભંગ શુ. ૨
દેએશીખામણરનેહથી, વહુવારે, ઉલટોતે અવગુણથાય, શુ;
કંઈકંઈ વાંધા કાઢીને, વહુવારે; રોજનેરોજ રીસાય, શુ. ૩
પ્રખ્યાતનારીનો ચોટલો, વહુવારે; જાણીએ સુધરીના માળો, શુ;
દહાડોચઢે સૂતીઉઠે, વહુવારે; કરતોતે વઢવાનો આળો, શુ. ૪
પ્રખ્યાત નારીનું આંગણું, વહુવારે; ઉકરડી અનુસાર, શુભો;
પાણીયાઈ તેનું પેખિયે, વહુવારે; ખેડેવળી બહુછાર, શુ. ૫
ખુમો પાડીને ખોલતાં, વહુવારે; લેશ નહિતેને લાજ, શુભો;
વાદ વદે વિના કારણે, વહુવારે; કરતાં કાંઈકામકાજ, શુ. ૬
સાંજ પડે કે સુષ રહે, વહુવારે; પાથરીને જેમ તેમ, શુભો;
વાસણ એમાં ન ઉડે, વહુવારે; એ રહેએમનાં એમ, શુ. ૭
વિવામાં શાખજેવી પડે, વહુવારે; ગવાયગામોગામ, શુભો;
તે માટે એતીને ચાલજે, વહુવારે; દે શીખદલપતરામ, શુ. ૮

ગીત ૬૮ મું.

ઉકરડી નોતરતાં ગાવાનું ગીત બીજું.

વહુની નિંદાને બહાને બીજાએને શીખામણ,

“સોના સ્થંભ હીરે જડ્યા રે.” એ રાગ.

કડવો લીંબડ અને કારેલીર; કડવા ગુલાબવહુના ખોલ.

મેળાવડે સહુ મળ્યારે; તે વહુને કોઈ ન છંદેડશોરે;

કરી નાંખે તરણાને તોલ, મેળાવડે. ૧

બંધ પડ્યો છે. ઉકરડી નોતરવાની તથા ઉઠાડવાની રીત ગઈ છે. ત્યાં એંઠવાડ વગેરે નાંખવા ભોંયમાં મોટું કુંડું ધાલીને તેમાં લોઢાનો ઉલેચાણુયો મુકવાનો અસલ ચાલ હશે તેથી હાલમાં એક કુલડીમાં લોઢાનો ખીલો મુકીને ત્યાં દોટે છે. ઉકરડી ઉઠાડતાં ગીત ગાય છે જે “ઉકરડી ઉઠાડતાં, વનમાળી રે; લાઘ્યો છે સોનાનો ખુટો કે ગુજર માળીરે.” એ ગીતની મતલબ એવી જણાય છે કે, વિવાતા ઘરમાં પુંજમાંથી પડેલી આખડેલી સોના રૂપાની જણુસ જડે, તે માટે બધા દીવસનો પુંજે તે ઢેકાણે એકઠો કરીને વિવાહ વિત્યા પછી નિરાંતે તપાસીને નાખી દેવો. અસલના કેટલાક ચાલ ઘણા ઉપયોગી છતાં તેમાં ફેરફાર થઈ જવાથી નકામાં થઈ પડ્યા છે અને કેટલાએકનું તો કારણ પણ સમજાતું નથી, કે આ ચાલ શા વાસ્તે કર્યો હશે.”

૩ ઉકરડી નોતરતાં ગાવાનાં પાંચ ગીત છે તે વર તથા કન્યા બેઉને ઘેર ગવાય તેવાં છે.

ધનપ્રાપ્તિલાભને ધન્ય છે; સહન કરેછે સદાય,
મેળાવડે; હાંલું જે હોયતો બદલિયે; માણસ
બદલું ન જાય, મેળાવડે. ૨
મેળાવડે જન બહુ મળ્યારે; સહુ જનો સરખા
ન હોય, મેળાવડે; કો જન ગરવા મંલિર છે;
હલકા મનના હોય કાય, મેળાવડે. ૩
જેવું હોય તેવું નિભાવિયે; સાંકડી હોય જ્યાં સમાઈ,
મેળાવડે; મોટાનાં મન મોટાં હોયછે; તે સદા
રહે ગમ ખાઈ, મેળાવડે. ૪
મોઢા મોટા મોટા થાંભલારે; મોટાને શિર મોટો
બોજ, મેળાવડે; હલકી તો વળિયો ને
વાંસપરે; તેને બોજ તેના સરખોજ, મેળાવડે. ૫
સહુ મળ્યાં જમવાને માલવારે; ધરનાં તો
કરવાને કાજ, મેળાવડે; સંપીને કામ જે સહુ
કરે; ધરતણી તો વધે લાજ, મેળાવડે. ૬
તમને ગુલાબવડુ અમે કહ્યું; બીજને સંભળાવા
કામ, મેળાવડે; તમે તો વધાર્યો વિશ્વમારે;
ગુણચક્રી જશ હામો હામ, મેળાવડે; ૭
સમજી તો સમસ્યામાં સમજશે; મૂર્ખ તો પડે
જ્યારે માર, મેળાવડે; દલપતરામે દીધી ભલીરે;
સહુને શીખામણ સાર, મેળાવડે. ૮

ગીત ૬૯ મું.

ઉકરડી નોતરતાં ગાવાનું ગીત ત્રીજું.

સંપીને કામ કરવા વિષે.

“ અણેશ પાટ બેસારિયા, ભણાં નીપજે પક્વાન.”

એ રાગ.

કચરે પુજે ને કુસંપનાં બીજ, વાંધા પડે તે વચન;
આ ઉકરડીમાં નાખજે. મોટું ગંભિર રાખીને મન. ૧
ધરડું મનુષ્ય ધરમાં નહિ તના ધરની કળેતી અથ;
ધરમાં વિનાનું ધર નહિ એવી કહેવત સત્ય કેવાય. ૨
સેના હોય સેનાપતિ વિના, તેતો ધણીવગરની ધાડ;
માલો માંહી લાકી મરે, એની કાણુ ગુણે બુમરાડ. ૩
સભા વિષે એક સભાપતિ જે, હરાવિયે તો હીક
નહિ તો બધા ગડબડ કરે, રાખે ન કોઈની બીક. ૪
કુટુંબમાં પણ કોઈને એમ ઉપરી કરિયે એક;
મસ્જદ તેની માનિયે, તો ઉપજે સુખ અનેક. ૫
રાજનો હુકમ ન માનીને, જે પ્રજા સ્વછંદી અથ;

ગણે નહિ કોઈ કોઈને, કોઈને મળે નહિ ન્યાય. ૬
નોકરીની આશા કરી, આઆ આરથ અણીને અનેક;
રાયે કહ્યું તમમાં થકી, ઉપરી હરાવો એક. ૭
તેની સાથે તમે સર્વના, અમે કરાવી લેએ કરાર;
પ્રત્યેકને નહિ પૂછિયે, ભેદિયે એકજ જવાબદાર. ૮
એક કહે હું ઉપરી, બીજે કહે હું ઉપરી અધાર;
સહુ એમ વાદ વદી પડ્યા, રાયે કાઢ્યા શેહેરથી ખ્હાર. ૯
કરિયે સજન મેળાવડો, તેતો વધવા વિશેષ સનેહ;
જે ઉભટા વાંધા પડે તો, કાણુ તેમજે તેહ. ૧૦
લેવાની લાલચ ન રાખિયે, હળીમળી વધારિયે હેવ;
અણુસમજી એકમાં થઈ લઈ ફોટ થાય ફજેત. ૧૧
ધર્મ આપે દીન ઉગળો, ઘેર માંડિયે માંગલિક કામ;
કુટુંબ કલ્લોલ કાળિયે, દેખી રીઝે દલપતરામ. ૧૨

ગીત ૭૦ મું.

ઉકરડી નોતરતાં ગાવાનું ગીત ચોથું.

મંથ કરનારી સંપીલી ભમરીનું ગીત.

“અમારાં તે વાર્યાં ગોરી નહિ કરે.” એ રાગ.

આજ આનંદ મારે આંગણે; આજીવમાં

તું ભજે આવી, રે ભમરી ભણા ભાગ્યની;

સંપ તમારો છે સર્વોપરી; તેથી તું

મારે મન ભાવી, રે ભમરી. ૧

મારે આંગણે ઉચો આંખડો;

તેની ડાળે કરો જમાવ, રે ભમરી;

સુવર્ણ સરખો મારો શોભીતો;

તમારા દેહનો દેખાવ, રે ભમરી. ૨

કરીને કુટુંબ મેળાવડો; સંપીને

વસોછો સદાય, રે ભમરી;

મઝિયારો કદિયે નહીં વહેંચતી;

એ મોટું અચરજ જણામ, રે ભમરી. ૩

વધ્યો વિસ્તાર ધણો વંશને;

તોય હરાછો એક હામ, રે ભમરી;

સંપીને દ્રવ્યનો સંગ્રહ કરો;

સંપીને સહુ કરોછો કામ, રે ભમરી. ૪

વહકારી વડુ તમને ભેદને;

જે કરે ચિત્તમાં વિચાર, રે ભમરી;

૧ કવીશ્વર દલપતરામ લખે છે કે “ તેઓમાં

એક રાણી હોયછે તેના તાખામાં સહુ સંપીને
કામ કરેછે.”

તે તે પોતેજ પ્રજાતાઈને;
 પોતાને કશો બિહાર, રે ભમરી. ૫
 એની નિસાળમાં સમે સાળ્યાં ?
 ક્યાં સીખ્યાં સીખામણ સાર ? રે ભમરી;
 પૂરણ સંપના મતામથી;
 ભોગવો અખુટ ભંડાર, રે ભમરી. ૬
 સંપીને જે વસે સંસારમાં;
 એને પણ એવું મળે સંખ, રે ભમરી;
 જન જાતિ થેને સંપ જે તળે;
 માતાની તે વગોવે કૃષ્ણ, રે ભમરી. ૭
 આજ છે અંપાંખાનો સોહલો;
 ભલે તું આવીછે આ હામ, રે ભમરી;
 દાખલો તારો દૈને સર્વને;
 દે શીખ દલપતરામ, રે ભમરી, ૮

ગીત ૭૧ મું.

ઉકરડી નોતરતાં ગાવાનું ગીત પાંચમું.

ઉકરડી નોતરવાનાં કારણ વિષે.

“વડું” રે પાટણ વડું ઘોળકું, કોઈ માળવે

નય રે.” એ રાગ.

વિવાતા ધરમાંથી વાળીને, પુંજે એકઠો કરિયે રે;
 એકાંતે રાખી મૂકિયે, ન્યાં ઉકરડી નોતરિયે રે. ૧
 ન્યાં ત્યાં પુંજ કચરાતણી, ગંદકી નવ થાય રે;
 એથકા આંગણું આપણું, સ્વચ્છ સાફ દેખાય રે. ૨
 વળતી ઉકરડી ઉઠાડિયે, ત્રિવાના દીન વીતે રે;
 તે બધા પુંજે તપાસીને, તજિયે રૂડી રીતે રે. ૩
 જો પુંજે ધરમાંથી વાળીને, દૂર નાંખીજ દૈએ રે;
 સોનું રૂપું પડે આખડે, તો ક્યાં શોધવા જૈએ ? ૪
 કુડું કે કોડી ઉતારિયે, ભોયમાં, એક હામ રે;
 એઠવાડ ને આસામણ સેમાં ભરિયે તમામ રે. ૫
 વળતી ઉઠેચી નાંખિયે, ઘણું વેગળે જૈને રે;
 ખાજ કુવે કાંતો કાળિયે, સારી સમજણુ દૈને રે. ૬
 વિવાતા ધરને આંગણે, નહિતો કાલ્ય થાય રે;
 આણતાં પણ અડચણ પડે, દુરગંધ દેખાય રે. ૭
 સાફ સખો સ્વચ્છ આંગણું, સર્વે સમજીને આમરે;
 તો તમને આશીષ આતિ, દેશે દલપતરામ રે. ૮

ગીત ૭૨ મું.

વરના કુલેકામાં (એટલે કે વરધોડામાં)

ગાવાનું ગીત પહેલું.

પોસ ભરવાનું ગીત.

“કેણે તારાં નાખિએર શણુગાર્યાં ?

ને કેણે તારી શેષ ભરી રે” એ રાગ.

સાહેબજીદાયતુરભાઈસરદાર, આજભાવેપોશકેણેબર્યોરે ?
 બેચરભાઈ ઘેરજીવકારવડુછેનાર, આજભાવેપેસતેણેભ. ૧
 તેણે સારા સગવળા શણુગાર, મોતીનું છોગું શિર ધર્યું રે;
 હૈડે ધર્યો હીરાકરો હાર, કપાળે કંકુતિલક કર્યું રે. ૨
 મોતીડે વધાવ્યા વારંવાર, મુખડાનાં લીધાં મીઠાં રે;
 અંતરમાં બહાવ અપાર, દીલડાનાં ડાહ્યાં દીકડાં રે. ૩
 એવામાં ધરિની સરદાર, સોદાગર એક આવિયો રે;
 જોતાં જેની સૂરત શ્રીકાર, લાખેણી ઘોડી લાવિયો રે. ૪
 તે ઘોડીનું નિરખતાં તેજ, જીવકારવડુ જાણે વારણે રે;
 બેચરભાઈ એ લીધી દૈ અવેજ, લાડકડા વરને કારણે રે. ૫
 રૂદમામાં થઈને રળિયાત, વરધોડને ચઢાવિયારે;
 જીવકારવડુએ આજ ભલી ભાત, લાડે કોડેલડાવિયારે. ૬
 અતિહેતે ઉચ્ચારી આશીષ, ખરણી બહેલા પધારજે રે;
 જે જે ધારો તે તે જગદીશ, તમારા અર્થ સારજે રે. ૭
 સાતે સુખ મળજે હામોહામ, તમારાં દુઃખ દૂર જજેરે;
 દેછે આશીષ દલપતરામ, તમામ કામ સિદ્ધ થજે રે. ૮

ગીત ૭૩ મું.

વરના કુલેકામાં (એટલે કે વરધોડામાં)

ગાવાનું ગીત બીજું.

ઝગમગિયાના જમાનું ગીત.

“ઝીણા સુતરના પટકા વણાવો, પટકા વણાવો,

ઝાંઝે હીરે જડાવો” એ રાગ.

ઝગમગિયાનો જમો શીવડાવો, જમો શીવડાવો,
 દોરંગીકાર દીપાવો; એરે જમો જીયા વરને પ્હેરાવો,
 વરને પ્હેરાવો, શિર શિરખંધ બંધાવો. ૧
 પાન ને શ્રીફળ પોસ ભરાવો, પોસ ભરાવો,
 મોતીની હેરે વધાવો; જરિયાનના ખમે પટકા
 નંખાવો, પટકા નંખાવો, મોતી તોરા લટકાવો. ૨
 ઘોડીને કાળે ધુધરા ધડાવો, ધુધરા ધડાવો,
 મોસડે ફરતા મુકાવો; કુન્નકરો મોરડો કરાવો.
 મ્હોરડો કરાવો, માણુક મોતી મઢાવો. ૩

લાખ ટકાનાં ઝાંઝર લાવો, ઝાંઝર લાવો,
ઘોડીને પાયે પેરાવો; પાદશાહીનું પલાણુ
મંગાવો, પલાણુ મંગાવો ઘોડી ઉપર મંગાવો. ૪
એ ઘોડી ઉપર છાયા વર ચઢશે, છાયા વર
ચઢશે, હાથે લગામ પકડશે; નગરીતણા જન
જેવા ઉપડશે, જેવા ઉપડશે, દુશ્મન પુઠું બખડશે. ૫
૩૫ જેઈ મન દાદાનું મ્હોશે, દાદાનું મ્હોશે, લળીલળી
મુખ સામું જોશે; સ્નેહી સગાં પણુ સર્વ સતોષે,
સર્વ સતોષે નિરખીને હરખીત હોશે. ૬
ઘોડી ઉપર વરરાય ખિરાજે, રાય ખિરાજે,
શોખીત સજન સમાજે; છત્રતણી છખી
શિરપર છાજે, શિરપર છાજે, વાજીત વિધવિધવાજે. ૭
કુંવર પધારો પરણવા કામ, પરણવા કામ,
લે જગદીશનું નામ; દીલ થકી આશીષ દેશે તે
દામ, દેશે તે દામ, દિગ્ગજ દલપતરામ. ૮

ગીત ૭૪ મું.

વર તથા કન્યાના કુલેકામાં (એટલે કે વરઘોડા
માં) ગાવાનું ગીત પહેલું.

ગજરાનું ગીત.

“મોહનજીએ મોકલ્યું રે મોસાળું.” એ રાગ.
માલણુ ગુંથી લાવ ગુણિયત્ર ગજરો; તારા ગજરાનો
માનીશું મજરો, માલણુ ગુંથી લાવ ગુણિયલગજરો. ૧
તારા ગજરાનું આપીશું મૂલ, માહી ગુંથજે ગુલાખનાં
પુલ; જે તું કહીશ તે કરશું કબુલ, માલણુ. ૨
જેવી હોય તારી ચતુરાર્ધ, તેવી કરજે તેની સરસાર્ધ;
કાંઈ બાકી ન રાખીશ બાઈ, માલણુ. ૩
એવી કરજે કારીગરી એમાં, જુગિત હોય જેવા
જેવી જેમાં; મોહ પામે મુનિવર તેમાં, માલણુ. ૪
વર લાડકડનેરે કાજે. ૧ એવો ગુંથજે ગજરો તું
આજે; જેવો છત્રપતિને છાજે, માલણુ. ૫
ગજરો મૂલ પામે મુલતાન, સારો સારો કહે મુલતાન;
થાય ગુણીજન જેઈ મુલતાન; માલણુ. ૬
એમાં જુગિત જેવા જેમ જાણી, ઝાજે અંગમાં
હિમંત આણી; રીઝે રાજ અને વળી રાણી, માલ. ૬

૧ કન્યાના કુલેકામાં એમ ગાવું કે “અંબાંબાઈ
લાડકડીને કાજે.”

તને આપીશ હીરાનો હાર, વળી સોળ સારા શણુગાર;
ઉપર હેમની મ્હોર હજાર, માલણુ. ૭
કવિતાની કીમત હિર આણે, એજ મજરાનું
મૂલ પ્રમાણે; દાખે દલપત બીજું શું જાણે? માલણુ. ૮
ગીત ૭૫ મું.

વર તથા કન્યાના કુલેકામાં (એટલે કે વર-
ઘોડામાં) ગાવાનું ગીત બીજું.

ઘોડીનું ગીત.

“હંસા તે વરણી ને મરગા તે નયણી.” એ રાગ.
ઘોડિયેચઢ્યાવરરાય^૧ સંભાળી, પિતાંબરની પલવટવાળી;
ઘોડી છે રૂડી રૂપાળીરે, લટકાળી, પેખી પંચકલ્યાણી. ૧
પંચકલ્યાણીને પંચપ્રમાણી, વિગતે વડાવડા ભૂપેવખાણી;
જગતના જન સહુએ જાણી રે, લટકાળી. ૨
એ ઘોડી દેશ ધરાનથી આવી, વરને લાઘ્યે મૂલ
ખરચી મગાવી; ભૂપતિને મન લાવી રે, લટકાળી. ૩
જેતાં જેતાં ધણે જતને જડીછે, નવરે દીને ધડનારે
ધડીછે; ચતુરના ચિતમાં ચઢીછે રે, લટકાળી. ૪
લક્ષપતિને વ્હાલી ધણી લાગી, લાખ સોનયે તો
સુલતાને માગી; વાહ એની વરણાગી રે, લટકાળી. ૫
ચાલતી હંસીને ફૂદતી હરણી, વિશ્વ કહે એની
ધન્ય વિચરણી; કવિ ન શકે ગુણુ વરણીરે, લટકાળી. ૬
ખર્ચે કરી ધન ખરચીને ઝાંઝે, કોડીલા ઝેલ
છખીલાને કાજે; છત્રપતિને છાજે રે, લટકાળી. ૭
ધધિરની રચના ગાઢ આ અમે, મહિમા તેનો ફરેલો
દામદામે; દીઠાછે દલપતરામે રે, લટકાળી. ૮

ગીત ૭૬ મું.

વર તથા કન્યાના કુલેકામાં (એટલે કે
વરઘોડામાં) ગાવાનું ગીત ત્રીજું.

સાજનનું ગીત.

“સુડલા સારી સોખત લાવે.” એ રાગ.
મન્યા વરઘોડે જન મોટા, લીંધા હાથ ગુલાખના ગોટા;
નર્થી હારતોરાના તોટારે, સજની સાજનની જે શોભા. ૧

૧ કન્યાને ગાવું હોય તો “ઘોડિયે ચઢ્યાં
અંબાંબાઈ સંભાળી, પાનેતરની પલવટ વળી.” એમ
ગાવું. ૩ કન્યાને “કોડીલી છેલ છખીલીને કાજે.”
એમ ગાવું.

આવ્યા શેહેર સુખા સુલતાન, આવ્યા દોલ ડાઘા દીવાન;
 આવ્યા બળિયા બાહાદુરખાન રે, સજની. ૨
 બન્યા વિચિત્ર બહુ સામેલા, કાઠ મુગલ કે ફીરંગી બનેલા;
 કાઠ મરેઠી વેષ ધરેલા રે, સજની. ૩
 છુટે બહુ વિધ આતસબાજી, છુટે બંદુક પલુ બહુ ઝાજી;
 આખું ગામ રહ્યું તેથી ગાજી રે, સજની. ૪
 શાભે રથ ગજ ને સુખપાલ, ધમકે બહુ ધુધર માળ;
 ઉડે અદ્ભુત અગિર ગુલાલ રે, સજની. ૫
 આરખી ખેરખ મન લાવી, અંગરેજી પલટણુ આવી;
 વાજું વિલાયતી તે લાવી રે, સજની. ૬
 રચી સોના રૂપાની પુલવાડી, ધરીછે વરરાજી અગાડી;
 જાણે ઝુકી સુરવનની ઝાડી રે, સજની. ૭
 સર્વે જન શુભ જથ પામે, ઠરે લક્ષ્મી દામોદામે;
 દોઢી આશીષ દલપતરામે રે, સજની. ૮

ગીત ૭૭ મું.

કન્યાના ફૂલેકામાં ગાવાનું ગીત.

ચુંદડી વિષે.

“મારી સોરે સવાસોની ચુંદડી.” એ રાગ.

તમે ઓઠો ચંપાખાઇ ચુંદડી;

એનો અજબ તરેહનો રંગ,

સલુણી ઓઠો સાહેબજનદી ચુંદડી;

ચુંદડીમાં અમરવેલ ચીતરી;

એ તો ઉપજાવે ઉરમાં ઉમંગ, સલુણી, ઓઠો. ૧

શાણુ સસરા તમારા જગતસિંહે;

કરી ખરીદ તે ખરચીને દામ, સલુણી, ઓઠો;

શાણી સાસુ પુલદિએ મોકલી;

લાડવાઈ તમારે કામ, સલુણી, ઓઠો. ૨

બેચરસિંહ તમારા જેઠ છે;

રાણી જીવકારવહુ છે જેઠાણી, સલુણી, ઓઠો;

દેવીસિંહ તમારા દિયર છે;

વળી દેવકારવહુ છે દેરાણી, સલુણી, ઓઠો. ૩

વિમળાખાઇ તમારાં નણુંદ છે;

એવી સારી છે સાસરવેલ. સલુણી, ઓઠો;

ચતુરસિંહ તમારા કંથ છે;

છેગાંધાળા છખીલા છેલ, સલુણી, ઓઠો. ૪

તમે પિયર પનોતાં છો પાંતળાં;

તમે કનકારાણીની બેઠી, સલુણી, ઓઠો;
 માતા કનકાવતીને ઉદર વસ્ત્રાં;
 તમે સદ્ગુણ સંગ્રહ પેઠી, સલુણી, ઓઠો. ૫
 તમે ધનપાળભાઈનાં બેન છો;
 તમે ગુલાબવહુની નણુંદ, સલુણી, ઓઠો;
 મુખ ચળકે તમારું મનોહરું;
 જોવો ચળકે પુનમનો ચંદ, સલુણી, ઓઠો. ૬
 તમે નારસિંહની ભાણેજી છો;
 કમળસેન કાકાની ભત્રીજી, સલુણી, ઓઠો;
 તમે નીતિના રસની અસરથકી;
 મન ભીંતરમાં રહ્યાં ભીંજી, સલુણી, ઓઠો. ૭
 તમે ચાદ વિદ્યા ને ચોસઠ કળા;
 તેનાં જાણોછો તત્ત્વ તમામ, સલુણી, ઓઠો;
 એવા સદ્ગુણ દેખીને દીલથકી;
 દેછે આશીષ દલપતરામ, સલુણી, ઓઠો. ૮

ગીત ૭૮ મું.

વરને ઘેર લગનિયા લગન લઈને આવે
 ત્યારે ગાવાનું ગીત પહેલું.

લગન લાવ્યા વિષે.

“જીરે આજ મેંતો ચોળા પર્વત નોંતર્યા.” એ રાગ.

જીરે આજ મારે આનંદ અતિ ધણો;

આવ્યા કનકાજીના ગુરજી ગુણ ગંભીર,

શુભ લગન લખાવી લાવિયા;

હું તો લગીં લગનિયાનાં હરખે આવારણાં;

પ્રેમે પાઉ સારી સાકરનું કરી નીર, શુભ. ૧

જીરે લગનિયાને આપું લાયક બેસણાં;

એના સાથીડાને શેત્રંજી શ્રીકાર, શુભ;

જીરે લગનિયાને આપું ઉતરવા ઓરડા;

એના સાથીડા ઉતરશે ઘર મોઝાર. શુભ. ૨

એના લાથીડાને નીરું સારી શેલડી;

એનાં ઘોડાને નીરું નાગરવેલ, શુભ;

આપું લગનિયાને ઉજોદક અંધોળવા;

અંગે મરદન કરવા આપું તેલ પુલેલ, શુભ. ૩

હું તો લગનિયા જણને જમાડું લાપશ્ચી;

એના સાથીડાને પણ સારો કંસાર, શુભ;

૧ જો દિયર કુંવારો હોય તો “વળો આવતી વહુ છે દેરાણી.” એમ ગાવું.

૧ કન્યાના ફૂલેકામાં વરરાયની જગાએ કન્યા ગાવું.

ઘરે ઘર રે આજ સગાં સનેહી સૌ મળ્યાં;
 સ્નેહે ક્યોં લગનિયાને સૌએ જુહાર, શુભ. ૪
 વરનાં માતાજીએ લગન વધાવિયું;
 વરના દાદાજીએ વાંચ્યું કરી વિવેક, શુભ;
 જીરે લગનતણે શુભ દિવસ અવણે સાંભળી;
 જીરે રતનપુરીના હરખ્યા લોક અનેક, શુભ. ૫
 જીરે લગનિયાને આપી શાસો પાધડી;
 એના સાથીડાને પણ સારો શિરપાવ, શુભ;
 જીરે લગનિયા લાવ્યા તે લગન વાંચતાં;
 જીરે રૂઢિયામાં બહુ રીઝ્યા રાણા રાવ, શુભ. ૬
 જીરે વિવા'નાં વાળાં વિધવિધ વગડાવિયાં,
 જીરે સાકર વહેચી તેનો નહિ શુભાર, શુભ;
 જીરે મંગળ ગીત ગાય મળીને માનની;
 જીરે શોભીતા સજ્યા સૌએ શણગાર, શુભ. ૭
 જીરે લગનિયાને આપીને વિદાગીરી;
 જીરે કરવા માંડ્યું વર વિવા'નું કામ, શુભ;
 જીરે પ્રભુ પ્રતાપે પગરણ શુભ પૂરું થયે;
 જીરે દીલથી આશીષ દેછે દલપતરામ, શુભ. ૮

ગીત ૭૯ મું.

વરને ઘર લગનિયા લગન લઈને આવે ત્યારે

ગાવાનું ગીત બીજું.

“ ત્રાંબા કુંડી તે નગર સોહામણી. ” એ રાગ.
 સખી આજ વધાવેરે આવિયો; ઉપજાવિયે રે
 હરખ અપાર, સખી આજ મંગળ સોહલો;
 મેતો મોઢે મોતીડે વધાવિયો; મને ભાવિયો રે,
 આજનો વાર, સખી. ૧
 આજ તોરણ ટોડે બંધાવિયે; ગવરાવિયેરે,
 મંગળ ગીત; સખી આજ મંગળ સોહલો;
 ઘર સ્નેહી સગાંને તેડાવિયે; ઉપજાવિયે રે,
 પૂરણ પ્રીત, સખી આજ મંગળ સોહલો. ૨
 ચોખાં મોતીડે ચોક પુરાવિયે; આપાવિયેરે,
 આંગણું આજ, સખી આજ મંગળ સોહલો,
 વળી મંગળ વસ્તુ મંગાવિયે, સંપડાડિયેરે,
 શોભીતા સાજ, સખી આજ મંગળ સોહલો. ૩
 આજ આરડિયા અજવાળિયે; રૂડા દાળિયેરે,
 રંગ અમાપ, સખી આજ મંગળ સોહલો,
 આજ સ્નેહની રીત સંભાળિયે; તેથી દાળિયેરે
 તનતણા તાપ, સખી આજ મંગળ સોહલો. ૪

અંગે શોભીતા શણગાર ખારિયે, ઉપજાવિયેરે,
 સુખદ ઉચ્ચાર, સખી આજ મંગળ સોહલો,
 વળી વિવિધ વિનોદ વધારિયે; સંભારિયેરે,
 સરજનહાર, સખી આજ મંગળ સોહલો. ૫
 રૂડા રંગે હવેલી રંગાવિયે; ચીતરાવિયે રે,
 ચિત્ર વિચિત્ર, સખી આજ મંગળ સોહલો,
 ગ્રેમે દીપમાળા પ્રગટાવિયે; વગડાવિયે રે,
 વિવિધ વાજ્ર, સખી આજ મંગળ સોહલો. ૬
 આજ સોના સમી ઘડી જાણિયે; ઉપજાવિયેરે,
 પૂરો પ્રમોદ, સખી આજ મંગળ સોહલો;
 આજ પૂરણ પુણ્ય પ્રમાણિયે; મીઠી વાણિયેરે,
 કરિયે વિનોદ, સખી આજ મંગળ સોહલો. ૭
 આજ હરખ દેખું આખા ગામને; મારા ધામને રે,
 અધિક ધરાય, સખી આજ મંગળ સોહલો;
 દીલે હરખ છે દલપતરામને; શુભ કામને રે,
 કરવા સહાય, સખી આજ મંગળ સોહલો. ૮

ગીત ૮૦ મું.

વરને ઘર લગનિયા લગન લઈને આવે ત્યારે
 ગાવાનું ગીત ત્રીજું.

રતનપુરમાં લખતી ધામધુમનું ગીત.
 “ તું તો લીલી પીળી પાંખના પોપટારે. ” એ રાગ.
 જીરે રતનપુરમાં વાત બધે વિખ્યાત થઈ રે;
 જીરે હરખ ઘણેરો ઉપજાવે ઘર ઘર રે,
 વિવા'ની શુણી વધામણી રે;
 જીરે કંકુ છાંટીને લખો કંકાતરી રે;
 જીરે શણગારવા માંડ્યું સુંદર શેહેર રે, વિવા'ની. ૧
 જીરે મોટેરો રચવા માંડ્યો માંડવો રે;
 જીરે વરતુ વહેરી વિવિધ પ્રકાર રે, વિવા'ની;
 જીરે કારીગર તેડાવ્યા દેશો દેશના રે;
 જીરે સોની બેસાર્યા ધડવા શણગાર રે, વિવા'ની.
 જીરે જગસિંહનો કુંવર કોડે કોડે પરણશે રે;
 જીરે કનકારાણીકરી કુંવરી સાથે રે, વિવા'ની;
 જીરે દોલત ઉભરાશે આખા દેશમાં રે;
 એવો દિન ક્યારે દેખાડે દીનેનાથ રે, વિવા'ની.

૧ આ ગીત નામ ફારફેર કરીને કન્યાના બા
 ઘર ખણુ ગવાય.

જરે દિલીમાં^૧ સુલતાન પુછે દીવાનને રે;
 જરે સોનું સાથી બહુ મોંધું વેચાપરે, વિવા'ની;
 જરે જગસિંહજીરાણાનો પરણે બેટડો રે;
 જરે સોનું ધાણું ખરીદ કરે છે રાયરે, વિવા'ની. ૪
 જરે મુલકમાં તેથી સોનું મોંધું થયું રે;
 જરે અમરજી ઉપજ્યું શુભતાં એવું કાન રે, વિવા'ની;
 જરે સુલતાનને ત્યાં પછુ સાકર વહેંચી ઘણી રે;
 જરે દીલમાં રાજ બહુ થયા દીવાનરે, વિવા'ની. ૫
 ત્યારે સુલતાને^૨ કાંવ્યું રાણા જગસિંહને રે;
 ઉરમાં આનંદ અતિ ઉપજ્યો અમને આજરે, વિવા'ની
 જે જે નેહએ તે વસ્તુઓ મંગાવજે રે;
 સુખે કેવળે કાંઈ અમ સરખું હોય કાજ રે, વિવા'ની. ૬
 હાથી ઘોડા તથા પેદલ રથ પાલખી રે,
 જે જે અમારાં છે સર્વ તમારાં તેહ રે, વિવા'ની;
 તમે જીવમાં જૂદાઈ જરી ન જાણુશો રે;
 ધણો આપણો છે જુનો અસલનો રનેહરે, વિવા'ની. ૭
 મનથી મોટે હરખે મોટા વિવા' માંડજે રે;
 મોટી આજ તમારે ધધિરની છે મેર રે, વિવા'ની;
 કહે દલપતરામ શાહે એમ કા'વિયું રે;
 પ્રીતે પુત્રને પરણાવો રૂડી પેર રે, વિવા'ની. ૮

ગીત ૮૧ મું.

ગણેશ બેસારતાં તથા ગણેશમાટલીઓ

લેવા જતાં ગાવાનું ગીત.

“મારે સોના સમોરે સૂરજ ઉગિયો.” એ રાગ.
 મારે આજનો દિવસ અતિ ઉજળો;
 હું તો ગણેશ^૨ વધાવાને જૈશ,
 મારે સોના સમો રે સૂરજ ઉગિયો;
 મોટે હરખે મેં પગરણુ માંડ્યું;
 હું તો લાખેણો લ્હાવો લૈશ, મારે ૧.
 આજ સુખનો રનાગર રેલિયો;
 આજ લખમીની દીસે લીલાલ્હેર, મારે;

૧ આ ઠૂકણે પોતાના રાગનું નામ ગાવું. જે મકે, વઢવાણમાં હોય તો “જરે રાજ બાલસિંહજી પૂછે દીવાનને રે.” ૨ આ ઠૂકણે રાગનું અને વરના આપનું નામ ગાવું. જેમકે, “જરે બાલસિંહ-જીએ કાવ્યું સુંદર શેઠને રે.”

૨ જે નાતમાં ગણેશનો આલ ન હોય ત્યાં “હું તો સજન મેળાવડામાં જૈશ.” એમ ગાવું.

આજ દશે દિશાઓ દિસે ઉજળી,
 આજ શોભી રહ્યું છે સાં રહેર, મારે. ૨
 હું તો તરિયા તોરણ બધાવું ટોડલે,
 મોંધાં મોતીડે પૂરાવું ચોક, મારે;
 હું તો વાળાં વગડાવું હેતે હરખનાં;
 લીલા નેવા મળે લાખો લોક, મારે. ૩
 કહાવું વહાલાં સગાંને વધામણી;
 કંઈ આનંદ ઓચ્છવ આજ, મારે;
 આજ ધન્ય ઘડી ને ધન્ય દહાડલો;
 જાણું આજ મળ્યું રૂડું રાજ, મારે. ૪
 મારે આંગણે સાજન મળી આવશે;
 મારાં ઝંખલાં ઝાકઝમાળ, મારે;
 ઓપે ઇંદ્રાપૂરી શા મારા ઓરડા;
 સોના પત્રે મટેલી પરસાળ, મારે. ૫
 હું તો સુડલા કાયલડીને વિનવું;
 કરો મારે આંગણે કલ્તોલ, મારે;
 તમે બેસી સોનાને સુંદર પાંજરે;
 બોલો બોલો મધુરા મુખે બોલ, મારે. ૬
 સજની સારી વધામણી સાંભળી;
 મને આનંદ વાધ્યો અંગોઅંગ, મારે;
 આજ કોડ દીવાળી જેવો દીન કહું;
 વધ્યો એથી પણ વધતો કિમંગ, મારે. ૭
 આજ ઘેર ઘેર આનંદ છે ધણો;
 આજ શણગાર્યું છે સાં ગામ, મારે;
 એવો ઉત્તમ અવસર જાણીને;
 દેહે આશીષ દલપતરામ, મારે. ૮

ગીત ૮૨ મું.

બહારથી ગાતાં ગાતાં આવીને ઘરમાં પેસતાં
ગાવાનું ગીત.

“સામેને ટોડે પેસતાં, ટોડરમલહો, રાજશુકન
બલેરા હોય.” એ રાગ.

પહેલી તે પોળમાં પેસતાં, શોભા સરસ હો,
 દીસે આગણામાં ઉત્તમ બાગ;
 ત્યાં બુલબુલ બહુ બેસતાં, શોભા સરસ હો,
 જોતાં ઉપજે આનંદ અથાગ. ૧
 ઉચી ઉચી મેડી ને માળિયાં, શોભા સરસ હો,
 દીસે જગસિંહજીનો દરબાર;

જેવા જેવાં ગોખ ને જાળિયાં, શોભા સરસ હો,
 ઉભા દેવડિયે છડીદાર, ૨
 આંગણે ઉભા હાથિયા, શોભા સરસ હો,
 વાગે ત્રંખાળુ નોખત નાદ;
 મોતીડે પૂર્યાંછે સાથિયા, શોભા સરસ હો,
 આપે શુરજન આશીર્વાદ. ૩
 ચપો મોર્યાંછે ચોકમાં, શોભા સરસ હો,
 બોલે મેના શુક મધુરા બોલ;
 જેમ દેવ દેવી દેવ લોકમાં, શોભા સરસ હો,
 કરે નર નારી એમ કલ્લોલ. ૪
 પાદશાહી પથરણાં પાથર્યાં, શોભા સરસ હો,
 દીસે ઝુમ્મર ઝાકઝમાળ;
 માણુક મોતીનાં તોરણુ ક્યાં, શોભા સરસ હો,
 બાધ્યા ચીરના ચંદરવા વિશાળ. ૫
 ગોરી મળી ગીત રૂડાં ગાયછે, શોભા સરસ હો,
 જાણે કાપલ કરે ટહુકાર;
 આનંદ આનંદ થાયછે, શોભા સરસ હો,
 થાય ઝાંઝરનો ઝમકાર. ૬
 અચરજ પામ્યા સજન સહુ, શોભા સરસ હો,
 જાણે લક્ષ્મીનો અહીંજ નિવાસ;
 લક્ષ્મી તે કહિયે જીવકારવહુ, શોભા સરસ હો,
 મુખ પૂરણુ ચંદ્ર પ્રકાશ. ૭
 ધન્ય ધન્ય જગસિંહરાયને, શોભા સરસ હો,
 કાઠે કરે પરમારથ કામ;
 આખા એના કુટુંબ બધાયને, શોભા સરસ હો,
 દેછે આશીષ દલપતરામ. ૮

ગીત ૮૩ મું.

મોસાળામાં ગાવાનું ગીત પહેલું.

મોસાળાની છાપ વિષે.

“ મોહનજીએ મોકલ્યુરે મોસાળું.” એ રાગ.
 મોસાળથી મોકલ્યુરે મોસાળું, રૂડું દીસેછે રૂપું
 રૂપાળું, મોસાળથી મોકલ્યુરે મોસાળું.
 મોસાળામાં માણુક મોતી, જેની જળહળ ઝગમગે
 જ્યોતી; છાપ લે આવ્યાં મામી^૧ પનોતી, મોસાળથી. ૧

૧ મામીને બદલે બીજી કાઠએ છાપ લીધી હોયતો
 “છાપ લે આવ્યાં છમીલી પનોતી.” એમ ગાવું.

મ્હેલી છાપમાં મણિયોની માળા, રૂપા સોનાના ધાટ
 રૂપાળા, સારા શોભેછે શાલ દુશાલા, મોસાળથી. ૨
 ચરણા ચોળી ને દખણીનાં ચીર, જેવા ધમ્મેછે ઉમદા
 અમીર; વળી વખાણે બાવનરીર, મોસાળથી. ૩
 છાપમાં છે પાટણનાં પટોળાં, અમદાવાદી ધણાં
 ઘરચોળાં; જેવા જનનાં મત્યાં ટોળેટોળાં, મોસાળથી. ૪
 છાપમાં શોભે સુરતની સાડી, લલકાર લાત લગડી,
 જેવી શોભે સોનાતણી વાડી, મોસાળથી. ૫
 છાપ સાથે છે મહાજન મળિયા, છાપ લાવે નાણાંનારે
 બળિયા; મારા મનના મનોરથ ફળિયા, મોસા. ૬
 છાપ સાથે છે રાયની સ્વારી, વાળાં વાગેછે મંગળ
 કારી; ગીત ગાય છે નૌતમ નારી, મોસાળથી. ૭
 છાપ લાવ્યા છે જેહને કામે, પૂરૂં આયુષ્ય તે બહુ
 પામે; દીધી આશીષ દલપતરામે, મોસાળથી. ૮

ગીત ૮૪ મું.

મોસાળામાં ગાવાનું ગીત બીજું.

પૃથ્વી રૂપી છાપ વિષે.

“ જનકરાયને માંડવે.” એ રાગ.

પૃથ્વી રૂપી છે છાપડી, ભરિયાં પાનને ફૂલ;
 સર્વે ધાતુવડે સજી, મુખથી થાય ન મૂલ.
 રાય છખીલીરે છાપ છે. ૧
 જેત જવાહીરની ઝગમગે, અગણિત વિધિના આકાર;
 ચૈતનમય ચિત્રો ચીતરાયાં, પશુ પંખી નરનાર, રા. ૨
 હોય કટોરારે નીરના, એવા સાગર અનેક;
 મેવા મન માન્યા માહી છે, જાણિયે હદ વાળી છેક, રા. ૩
 સાળુ શેલાં ને સાડિયો, સરસ દુશાલા સહિત;
 વસ્ત્રો વિધવિધ વર્ણનાં, પેખી ઉપજેછે પ્રીત. રા. ૪
 ગુણમય ગુચ્છ ગુલાબના, ચંપા ચંચેલી જાય;
 મનહર ડમરો ને મોગરો, ગણતાં ગણી ન શકાય, ગ. ૫
 જુગતિ જેતાં જન જાતને, ચિતમાં ઉપજે વિચાર;
 કારીગર એનો કાણુ છે, હાપણુનો ભંડાર. રા. ૬
 હાથી ઘોડા ને હંસ છે, મેના પોપટ ને મોર;
 જાણિયો મૂકીછે છાપમાં, ચાતક કાપલ ચકાર, રાય. ૭
 જેજે વસ્તુઓ જાણિયે, તે છે તેમાં તમામ;
 ધ્યાન ધરે એના ધશિનું, દીલમાં દલપતરામ, રાય. ૮

ગીત ૮૫ મું.

પરગામ પરણવા જાય ત્યારે વરને ઘેર
ગાવાનું ગીત.

રસ્તામાં બેઠાબેસત રાખવા વિષે.

“માતા લીધ્યા ને ગુપ્ત્યા મારા ઓરડા; માતા પગલાંને
પાડનાર, આપો રખાદેવ, વાડીમાં રેલછેલ મોગરો.” ઓરગ.

સાફ ધરડું માણસ સાથે રાખજો;
સર્વે વાતે સલાહ તેની લેજો,
વરરાજ, પરદેશ જાઓ જ્યારે પરણવા;
હોય હલકી જગતમાં જેની આખર;
તેને તો અહીંથીજ તજ દેજો, વરરાજ, પરદેશ. ૧
વાટે ચૈતરના તડકા તમને લાગશે;
સારી છત્રીઓ રાખજો સાથે, વરરાજ, પરદેશ;
સાથે સ્વાર ને પાળા સારા રાખજો;
સારાં હથિયાર હોય જેને હાથે, વરરાજ, પરદેશ. ૨
દેરા તંબુ ને રાવડિયો રાખજો;
તમે અણુજાણે મારગે ન જાશો, વરરાજ, પરદેશ;
રસ્તે અસૂરી વેળાએ ન ચાલશો;
વગડામાં ન રેંશો રાતવાસો, વરરાજ, પરદેશ. ૩
રસ્તે નદી નાળાં ધણું આવશે;
સારા ડુંગરા દૂરથી દેખાશે, વરરાજ, પરદેશ;
ગામો ગામથી લેજો નવા ભોમિયા;
તમને તે સીધે રસ્તે લઈ જાશે, વરરાજ, પરદેશ. ૪
ત્યાંના તાલુકદારો મળવા આવશે;
તેઓ રોકે તો ઝાઝું ન રોકાશો, વરરાજ, પરદેશ;
રસ્તે ધુતારપાટણ આવશે;
ત્યાંની ઠગાઈથી ન ઠગાશો, વરરાજ, પરદેશ. ૫
તમે રસ્તામાં હુશિયારી રાખજો;
અજાણ્યાનો ન કરશો વિશ્વાસ, વરરાજ, પરદેશ;
માળી દોલી તપોળી આવે આશાથી;
તેમાં કાઈ ને ન કરશો નિરાશ, વરરાજ, પરદેશ. ૬
ભાતું ખાવા કે ભોજન કરવા જ્યાં રહો;
ત્યાં તો બુખ્યાંની લેજો સંભાળ, વરરાજ, પરદેશ;
જ્યાં જ્યાં જાઓ ત્યાં કરજો કાંઈ નામના;
કરજો વિશ્વમાં કીરતિ વિશાળ, વરરાજ, પરદેશ. ૭
મુખે મીઠાં ને મનમાં કપટ ધરે;
એવા સાથે ન પાડશો કામ, વરરાજ, પરદેશ;
સાચી જાણીને સ્નેહે સર્વે માનજો;
દેશે શીખામણ દલપતરામ, વરરાજ, પરદેશ. ૮

ગીત ૮૬ મું.

જન પરગામ જતાં રસ્તામાં ગાવાનું ગીત
પહેલું. જન ઉપલતી વખતે ગાવાનું ગીત.

વરને દાદીની શીખામણ.

“ રઘુનાથજીની ઘોડલી. ” એ રાગ.

વરને દાદીમા કહેરે, શુણો શીખામણ સાર;
પુત્ર પરણવા પધારતારે, રૂડી રીતે રેંજો હુશિયાર,
શાણા થજો સાસરે. ૧
લાખી ફલંગે નવ ચાલિયે રે, બહુ ન બોલિયે બોલ;
વણ પૂછે વાત ઉચરે રે, તેનો તરત ઘટેછે તોલ, શાણા. ૨
અદબ ઉત્તમ રીતે રાખિયે રે, હુશિયે ન ખડખડ હાસ;
ઉચે ઘાટે ન ઉચ્ચારિયે, બેસીએ ન બહુ બાધાપાસ, શા. ૩
સૌ જન શુણતાં વખોડિયે નહિ, જમતાં જમતાં અન;
કરિયે ન મશકરી કાઠનીરે, મુખે વાદિયે ન ફરવચન, શા. ૪
જમતાં અધિક જમિયે નહિ રે, પોતાનું પેટ તણાય;
અતિઓડકારનખાઈયે, જેથીજરમેઅદબીજણાય, શા. ૫
ખાળક કે દાસ દાસિને રે, બોલાવિયે દઈ માન;
કરિયે ટુંકારેનહિ કાઠનેરે, ઉરધરિયે નહિ અભિમાન, શા. ૬
પોતાનું કામ સર્થાં પછી રે, માગિયે તરત વિદાય;
કામ વિના ન રોકાઈયે, જેથી વ્યર્થ વખતવહી જાય, શા. ૭
ઉઘાડું અંગ ન રાખિયે રે, હોય ધણો કદી ધામ;
જેઅણુવાણે પગે આંઈજશેરે, દેશે કપકોતોદલપતરામ, શા. ૮

ગીત ૮૭ મું.

જન પરગામ જતાં રસ્તામાં ગાવાનું
ગીત બીજું.

જનનું વર્ણન.

“ ભમરો ઉડે રંગ મ્હોલમાં રે. ” એ રાગ.

જાજેછે જાણે મેહુલોરે, વાગેછે વાળાં વિશાળ, જ્યાં વરની
જનમાં રે;
ચમકેછે બળદો ચાલતાં રે; ધમકેછે ધુધરમાળ, જ્યાં. ૧
શાણા ધણા સરદાર છે રે; રાણા અને વળી રાય, જ્યાં;
હાથે કડાં ધર્યાં હેમનાં રે; માથે છે કલગી જડાવ, જ્યાં. ૨
વાયક ઉચરે વિવેકથી રે; લાયક લક્ષણવંત, જ્યાં;
જેવા શૂરા જન જાદવો રે; એવો છે પુરૂષ અનંત, જ્યાં. ૩
સાગર સદ્બુદ્ધિતણા રે; નાગર નર છે અનેક, જ્યાં;
નેક નરેશની નારિયો રે; એકથી ઉત્તમ એક, જ્યાં. ૪
ખંજન સરખાં નેણુ છે રે; અજનં છે આંજેલ, જ્યાં;

અરસ દરસ ઈંદ્રાણિયે રે; સરસ પોસાક સજેલ, ૭યા. ૫
અરજો શોભે સોના સાંકળાં રે; કરજો શોભે કળાકૂલ, ૭યા;
જ્યોતિતો ઝગમગે ઝાલનીરે; મોતીનું નકળાય મૂલ, ૭. ૬
વાણી મધુરી મુખથી વહેરે; જાણીએ બ્રહ્મકુમારી, ૭યા;
પરમ પવિત્ર પતિવ્રતા રે; ધર્મ રૂડો ધરનારી, ૭યા. ૭
નરની સૂરત દીસે શોભતી રે; વરની સાથે દશવીશ, ૭;
મલપતી દેખી મંડળી રે; દલપત દેહે આશીષ, ૭યા. ૮

ગીત ૮૮ મું.

જન પરગામ જતાં રસ્તામાં ગાવાનું
ગીત ત્રીજું.

રસ્તામાં બીજાં ગામ આવે તેને પાદર ગાવાનું ગીત.
“લીલુડા વાંસની વાંસળીરે, આડે મારગેવાગતી જાય.”

એ રાગ.

ગામને ગોંદરે ગાજતી રે, આવી જ્યાં વરરાજની જન;
હાથિયા હીડે મલપતા રે, જાણે મેઘ ઘટાની સમાન. ૧
ધુધરિયાળા રથ ધણા રે, તેની ધમધમ ધુધરી થાય;
ગામમાં અચરજ ઉપજ્યુ રે, આતેકિયોરાજ પરણવાજાય. ૨
ટોળે ટોળાં ત્યાં જોવા મળ્યાં રે, જોઈ વરનું વખાણે રૂપ,
ત્યાંના તલાટીએ પૂછ્યું રે, રાજ ક્યાંના છે ભારે ભૂપ? ૩
કેઈ માતાને ઉદર વસ્યા રે, કિયા ભાષતણા કુળ દીપ;
પ્રલાદે માને ઉદર વસ્યા રે, જગસિંહ કુળના અધિપ. ૪
રતનપુરીના રાજિયા રે, જાણું રાજનગર રૂડે શહેર;
કન્યા રૂડી છે કુંવારડી રે, રાણા કનકા વેવાઈને ઘેર. ૫
શુભોને તલાટી એમ કહેરે, એતો અમારા રાજના મિત્ર,
એ ઘડી અહોયાં હાજો કરે રે, જાયા વડની છે વાર વિચર ૬
મેવા મીઠાઈ લાવોને રે, ભલા કીધા તલાટીએ ભેટ;
વેઠિયા દશ વીશ આપિયા રે તે તો ઉપાડવાને વેઠ. ૭
ત્યાંથી જીન આગળ વધી રે, ત્યાં તો સારા થાયા છે શુકન;
દલપતરામ દેખી કહે રે, વરરાજ તને ધન્ય ધન્ય. ૮

ગીત ૮૯ મું.

જન પરગામ જતાં રસ્તામાં ગાવાનું ગીત ચોથું.

જનની જુગિત વિષેનું ગીત.

“સરસ્વતિસ્વામીને વિનવું, ગણપતિલાગવું પાયરે.” આરાગ
જુગિત જોઈ રૂડી જનની, માનની પૂછે છે વાતરે;
સ્વારી કિયા સુલતાનની ખાનની સેના છે ખ્યાતરે. ૧

દેશનો સુખો દેખાય છે, થાય છે અચરજ જોઈરે;
ક્યાંનો આ ભૂપ કેવાય છે? રાય છે રૂડો કોઈરે. ૨
કેણે આ કટક જમાવિયું? આશિયું આ ક્યાંથી આજરે;
સરોવર આપણું શોભાવિયું લાવિયું શોભાનો સાજરે. ૩
સાથે ધણા શૂરવીર છે, ધીર છે રાણીના જયા રે;
મોટા મોટા એ અમીર છે, શીર છે જનની જાયા રે. ૪
વિશ્વના લોકે વખાણિયા, તાણિયા તંબુ છે તેવારે;
પૂરી કિમ્મતના પ્રમાણિયા, આણિયા ક્યાંથી એવારે. ૫
પુરૂષ ધણા પર નાતના, નાતનો નથી પાર રે;
હાથી ઘોડા ભાતભાતના, જાતના ઉત્તમ સાર રે. ૬
શરણાર્થના સ્વર થાય છે, ગાય છે ગાન્ધર્વો ગાનરે;
રતનપુરીતણે. રાય છે, જમણે જોડીને જનરે. ૭
વિદ્વાન જનનો વિશ્રામ છે, નામ છે અતુર વરરાજ રે;
દીલ ખુશી દલપતરામ છે, દામ છે દરવાનું આજરે. ૮

ગીત ૯૦ મું.

જનને સામૈયું કરવા જતાં ગાવાનું ગીત પહેલું.

“જનક રાયને માંડવે.” એ રાગ.

અતિ ઉજ્જવળી આવે છે, જો વરરાજની જન;
હાવ લશકર સાથે મળ્યું, રાયની સેના સમાન,
પડધમ વાગે રસપૂરમાં. ૧
હારોહાર છે હાથિયા, ઉપર અંખાડી સોત;
ચમર ઢળે છે વરરાયને, ઝગમગ જળહળે જ્યોત, પડધમ. ૨
પડધમે ધુમે છે ઘોડલા, અલખેલા છે અશ્વાર;
બખતર પાખર શોભે બહુ, હાથે ધરિયાં હથિયાર, પડધમ. ૩
ધુધરિયાળા છે રથ ધણા, જેવાં દેવ વિમાન;
ઈંડાં ઝળકે સોનાતણાં, જોવા જેવી છે જન, પડધમ. ૪
જેજનવંતી જનરડિયો, ગાય છે મંગળ ગીત;
જાણે કાયલ ટહુકા કરે, ચતુરા ચોરી લે ચિત, પડધમ. ૫
ત્રાંસાં ત્રંખાળુ ગડગડે, ઢમઢમ ઢમકે છે ઢોલ;
વાગે દેવનાં દુંદભી, અકળિ ન નાદ અણુતોલ, પડધમ. ૬
આવી ગામને ગોંદરે, હિતયાં સરોવર ધાટ;
ખેહા રાયના બાગમાં, જુએ સામૈયાની વાટ પડધમ. ૭
માણસ જોવા બહુ મળ્યા, જોઈ વરસજનનું રૂપ;
કહે દલપત સર્વને ગમે, ભાસે ફાંકડો ભૂપ, પડધમ. ૮

ગીત ૯૧ મું.

જનને સામૈયું કરવા જતાં ગાવાનું ગીત બીજું.

“જરે હરે ફલાણાભાઈ તમને વિનવું;

તમારી ચોવટમાં ફલાણોભાઈ તેજવો માણુરાજ,
કાંઈ ન જાણું કશી રીતે ચાલવું.” એ રાગ.
મારા વગવાળા વેવાઈઓ તમને વિનવું;
ક્યાં રોકાયા આવડા અસુરા શું આવ્યા ?
માણુરાજ, ભલે પધાર્યા વગવાળ. વેવાઈઓ;
સાગે ધરચોળાં ધરસાડી શાલો પાઘડી;
લેવાદાણુ ધણું શું દાણીએ અટકાવ્યા ? માણુરાજ, ભ૦ ૧
તમને ઉતરવા આપીશું રૂડા ચોરડા;
વરરાજને રૂડી મેડીએને મેહેલ, માણુરાજ, ભ૦
ત્યાંતો ગલીયા ને જળજો ખીંછાવીએ;
ઉપર ચીતરના ચંદરવા છે બાંધેલ, માણુરાજ, ભ૦ ૨
તમારા ઘોડલા બંધાવીશું ઘોડારમાં;
બળદો બાંધવા તબેલા છે તૈયાર, માણુરાજ, ભ૦
સોના રૂપાની મેંઓ ધડાવી છે ધણી;
તમારા હાથીડા બંધાવો હારોહાર, માણુરાજ, ભ૦ ૩
તમારે મદન કરવા અત્તર ને ઝુલેલ છે;
ઉષ્ણોદક મૂક્યાં છે કરવાને અંધોળ, માણુરાજ, ભ૦
તમારે પિતામ્બર મૂક્યાં છે રૂડાં પહેરવા;
કાંઈ છે લીલાં પીળાં કાંઈ છે રાતાંચોળ, માણુરાજ ભ૦ ૪
રત્ન જડેલા રૂડા બાજુ છે બહુ બેસવા;
સરસ ધડાવ્યા છે સોના રૂપાના થાળ, માણુરાજ ભ૦
જળ પીવાને લોટા કાશીના મગાવિયા;
ચોખ્ખાકનક કટોરા ઝળકે ઝાકઝમાળ, માણુરાજ ભ૦ ૫
ભોજન કરવાને પકવાનો ભાત ભાતના;
તે તો તાળાં તાળાં કીધાં છે તૈયાર, માણુરાજ, ભ૦
પાન સોપરી સાથે લવિંગ છલાયચી;
હેમ રકાબી પૂરી મૂકી છે હજાર, માણુરાજ. ભ૦ ૬
તમારે રમવા રૂડાં સેતરંજ ને સોગટાં;
પાસા પરવાળાના કીધા રૂડી પેર, માણુરાજ, ભ૦
વાંચો તો રૂડી ચોપડીઓ મૂકી વાંચવા;
નવરસ નાટકને કવિતાની લાયક કહેર, માણુરાજ, ભ૦ ૭
ભર પલંગ ઢળાવ્યા છે ત્યાં પછીથી પોટવા;
ને ઉપર બીજાવી મખમલની તળાઈ, માણુરાજ, ભ૦
ઉમદા પલંગપોસ બીજાવ્યા છે તે ઉપર;
દલપત કહે ત્યાં સુજની ને રજાઈ, માણુરાજ, ભ૦ ૮

ગીત ૯૨ મું.

વરને કલવો જમાડે ત્યારે ગાવાનું ગીત.

“ ભર્યો ભર્યો રે રત્નાગર ગાજેછેરે.” એ રાગ.
પ્રેમે સાસુજીએ પીરસ્યો કલવો;
એતો કલવાનો સ્વાદ અપાર, જમાઈ જમે કલવો રે;
જેવો હોય પંચામૃત હલવો રે;
કર્યો સાસુજીએ એવો શ્રીકાર, જમાઈ. ૧
એમાં સાકર ન ધી ધણું બાલિયાં રે;
તેમાં તાજ તાજ તજ તે તમાલ, જમાઈ;
માંડી ભલકતાં જયફળ ભળિયાં રે;
તેવો લવિંગ છલાયચીનો તાલ, જમાઈ-
તેમાં જવંતરી ખસખસ ટોપક રે,
બહુ ચારોળી ને પીસતાં બદામ, જમાઈ;
એમાં ખારેકનું ચૂરણ છે ખંડ રે;
તેમાં સરસ તેજનો તમામ. જમાઈ. ૨
જે કાંઈ જનમીને કલવો ન જમિયોરે;
એનો અફળ ગયો અવતાર, જમાઈ; ૩
તે તો જનમ્યો તે જગમાં ન જનમિયો રે;
તેણે લ્હવો ન લીધો લગાર, જમાઈ. ૪
જેને દીસે ધણી દયા જગદીશની રે;
એવા કલવાનો એને અધિકાર, જમાઈ;
જેને ખબર નથી દીનનીશની રે;
તે શું જાણે કલવાનો પ્રકાર ? જમાઈ. ૫
એ તો કલવો છે દુર્લભ દેવને રે;
જેમ સાગરને પુષ્ટ કરે સોમ, જમાઈ;
કરે પુષ્ટ એમ કલવો અવેવને રે;
એનો રસ પસરે રોમ રોમ. જમાઈ. ૬
છવે કલવાને શાણા રાણા રાજિયા રે;
છવે કલવાને સુખા સુલતાન, જમાઈ;
છવે કલવાને કોવિદ કાજિયા રે;
છવે પીર ને પેગંબર સમાન, જમાઈ. ૭
જમે કલવો તેને સાખાશી કહો રે;
જાણી કલવાનું કામ આ દામ, જમાઈ;
જમે કલવો તે ધણું જીવતા રહો રે;
દેછે દુવા એવી દલપતરામ, જમાઈ. ૮

૧ કલવો પીરસનાર સાસુ ન હોય ને બીજું
કાંઈ હોય તો એમ ગાવું કે “કાંડે સાસુજીએ મો-
કલવો કલવોરે.”

ગીત ૯૩ મું.

વર તોરણ ચઢતાં વરધોડામાં ગાવાનું
ગીત પહેલું.

“ મારી સારે સવાસોની ચુંદડી. ” એ રાગ.
અંગે પ્હેયોં જામે જરિયાનનો; ખમે શોભે
સોનેરી શાલ, જ્યાવર ચઢ્યા રાયગદા ધોડસે;
માથે બાંધ્યું મેવાડી મોળિયું;
જેમ અંતર ઉપજે વહાલ, જ્યાવર. ૧
કાન્તિ કલગી તોરાની હું શી કહું;
ભમે ભમરા લેવાને સુગંધ, જ્યાવર;
જેમાં હેમની સાથે હીરા જડ્યા;
શીર બાંધ્યો સારો શીરખંધ, જ્યાવર. ૨
બાંહે બાંધ્યા બાળુખંધ બેરખા;
હૈડે પહેયાં હીરાના હાર, જ્યાવર;
પહેયાં કીમતી કુંડળ કાનમાં;
મુખ તેજતણો અંખાર, જ્યાવર; ૩
પહેરી પોંચે હીરે જડી પોંચિયો;
વેઢ વીટિયો નંગ જડાવ, જ્યાવર;
જેતાં રૂપ તમારું રાજવી;
દીસે દેસોત જેવો દેખાવ, જ્યાવર, ૪
પ્રીતે પહેયાં પિતામ્બર આપતાં;
બહુ શોભે છુદાદાર કેર, જ્યાવર;
કેડે કનકનો કદોરો કીમતી,
તેને મોઢિયે કનકના મોર, જ્યાવર. ૫
પગે પ્હેયાં સોનાનાં સાંકળાં;
રૂડી મોજડીઓ મઝાદાર, જ્યાવર;
રાખી હેમની ચાણુક હાથમાં;
સજી સરવે સારા શણગાર, જ્યાવર. ૬
અંગે કસ્તૂરીનું મરદન કર્યું;
તેથી પસરેછે સરસ સુવાસ, જ્યાવર;
રાજે હોઠ રાતા રણિયામણા;
કરી પાન બીડી મુખવાસ, જ્યાવર; ૭
જન નગરીના સર્વ જેવા મળ્યા;
તે તો રૂપ વખાણે તમામ, જ્યાવર;
રહેો જગમાં જુગો જુગ જીવતા;
દેછે આશીષ દલપતરામ, જ્યાવર. ૮

ગીત ૯૪ મું.

વર તોરણ ચઢતાં વરધોડામાં ગાવાનું ગીત
બીજું.

“ રાજ બનડા. ” એ રાગ.

આ બનડાજી તમે પરણવા પધારો;
સદગુણથી તન શણગારો, રાજ બનડા;
જે પવિત્રતા રૂપી પિતામ્બર ધારો;
તો શોભે વેપ તમારો, રાજ બનડા. ૧
જે જ્ઞાનતણો ઝગમગતો પ્હેરો જામે;
તો પૂરણ શોભા પામે, રાજ બનડા;
શિયળ ગુણનો શીરખંધ રૂડો શીર બાંધો;
તો વળતી ન રહે વાંધો, રાજ બનડા. ૨
શુભ લક્ષણના તોરા તે પર લટકાવો;
તો સહુને મોહ ઉપજાવો, રાજ બનડા;
જે સત્યપણાનો મુખે કરો મુખવાસ;
તો પસરે સરસ સુવાસ, રાજ બનડા. ૩
જે શરમતણો સુરમો આંખોમાં આંખે;
તો ક્રોધથી કદી ન ગાંજે, રાજ બનડા;
જે મધુર વચનની કંઠ કંઠી પ્હેરો;
તો ચળકે સુંદર ચહેરો, રાજ બનડા. ૪
જે હૈડે ધારો હિમત હીરનો હાર;
તો પ્રગટે તેજ અંખાર, રાજ બનડા;
જે પરમારથની પોંચી પોંચી ધારો;
તો શોભે હાથ તમારો, રાજ બનડા. ૫
જે ક્ષમા સરૂપી ખડગ ખંડ કર ધરશો;
તો જગ જીતી વશ કરશો, રાજ બનડા;
ઉદ્યોગ સરૂપી ઉત્તમ ધોડે ચઢશો;
તો રિધ સિધ સર્વ પકડશો, રાજ બનડા. ૬
જે શુભ જશકેરાં વાગ્મં જગમાં વાગે;
તો બીજાં નકામાં લાગે, રાજ બનડા;
જે વિદ્યાની વરણગી આપે અંગે;
તો સાજન રે'શે સંગે, રાજ બનડા. ૭
જે અવગુણકેરી કરશો આતસબાજી;
તો રે'શે ઈશ્વર રાજ, રાજ બનડા;
જે ચઢો તમે ઉત્તમ વરધોડે આમ;
દે આશીષ દલપતરામ, રાજ બનડા. ૮

૧ વર તોરણ ચઢતાં ગાવાનું ગીત કન્યાના પુલકમાં
પણ ગવાય.

ગીત ૯૫ મું.

વર તોરણ ચઢતાં વરઘોડામાં ગાવાનું ગીત
ત્રીભુ.

શુભ લગને સાંચરવાનું ગીત.

“ એક હારમાંહેલો હારો; મારી સગી નણુંદનો
વીરો રે, સુડ્ડા સારી સોખત લાવે.” એ રાગ.
લાડણીને લાડણી કાંવે; મને ભોજન પાન ન લાવે;
જાણું સાહ્યા ક્યારે આવેરે, સાહ્યા શુભ લગને સાંચરજે. ૧
તમે ગુણનિધિ છો ગંભિર; મારા હારતણા છો હીરા;
મારી સગી નણુંદના વીરા રે, સાહ્યા. ૨
તમે છો સહુ જનથી સારા; મને પ્રાણથકી પણ પ્યારા;
મારા લોચનના તમે તારા રે, સાહ્યા. ૩
હું તો જનમો જનમ તમારી; તમે નરવર ને હું નારી;
નહિ તો રહું જનમ કુંવારી રે, સાહ્યા. ૪
જેમ ચક્રાર ચંદ્રની પ્રીત; જેવું મચ્છતું જળમાં ચિત;
મારું મન તમમાં એવી રીત રે, સાહ્યા. ૫
મેં તો કરીં તમ અરથે કાયા; મને લાગી તમારી માયા;
મારી સગી સાસુના જાયા રે, સાહ્યા. ૬
મેં તો વાંચ્યાં તમારાં વેણાં; દીલમાં લાગ્યાં સુખ દેણાં;
હવે નિરખવા તરસે નેણાં રે, સાહ્યા. ૭
ધન્ય ધન્ય સતી પતિનો રનેહ; જીવ એક ને જીવ દેહ;
કહે દલપત જીવને એહ રે, સાહ્યા. ૮

ગીત ૯૬ મું.

વર તોરણ ચઢતાં વરઘોડામાં ગાવાનું
ગીત ચોથું.

લાડણીના સંદેશાનું ગીત.

“ આજા હુંઘટ વહુને વહાલેરા લાગે.” એ રાગ.
રૂં છે રાયજાદા રૂપ તમારું;
રૂપ તમારું ને કામજાગરું,
મોહ પામ્યું છે મન મારું, કેસરિયાલાલ,
રૂં છે રાયજાદા રૂપ તમારું. ૧
કાગળ વાંચી મારું, કાળજી હરિયું,
અંતરમાં વચને વચન ઉતરિયું,
તમને વરવાનું નક્કી કરિયું,
કેસરિયાલાલ, રૂં છે. ૨
સુખ થશે જ્યારે સાહ્યા મળશે;

મનના મનોરથ સુફળ ફળશે;

ત્યાં સુધી મન ટળવળશે,

કેસરિયાલાલ, રૂં છે. ૩

જેશી મૂરખ જેણે લગન જોઈ આપ્યું;

જેણું ન આપ્યું ને વેગળું આપ્યું;

વગર વિચાર્યું કેમ જાપ્યું ?

કેસરિયા લાલ, રૂં છે. ૪

ત્રીશ ઘડીના દિવસ પ્રથમ ગણાતો;

દિવસ દીસેછે વર્ષ જેવડો આતો;

શુ કંઈ કે મેં નથી જાતો,

કેસરિયાલાલ, રૂં છે. ૫

જલદી પધારો મારી સાસુનાજાયા;

મુજને લાગી તમારા મુખડાની માયા;

કુરખાન કીધી મેં તો કાયા;

કેસરિયાલાલ, રૂં છે. ૬

ચોંપ કરીને ત્યાંથી જન ચલાવો;

સાહ્યા આવી મારું શહેર શોભાવો;

જહાલા વેગેથી જહાલા આવો,

કેસરિયાલાલ, રૂં છે. ૭

જે સતિ પતિ પૂરો રનેહ કરેછે;

તેના ઉપર પ્રભુ રાજ રહેછે;

દલપત આશીષ દેછે,

કેસરિયાલાલ રૂં છે. ૮

ગીત ૯૭ મું.

વર તોરણ ચઢતાં વરઘોડામાં ગાવાનું
ગીત પાંચમું.

લાડણીના પ્રેમના પત્રનું ગીત.

“ હંસા તે વરણી ને મરગા તે નયણી.” એ રાગ.
લાડણી તે લાડાને પત્ર લખેછે,
જેણા પધારવા વિનતી કરેછે;
મળવાને મન તરસેછેરે, રંગ રસિયા,
જહાલમ મુજ મન વસિયા. ૧
મુજ મન વસિયા રૂડા રંગ રસિયા;
હેતે જે દિવસ સામું જોઈ હસિયા;
એવાજ અંતરે હસિયારે, રંગ રસિયા, જહાલમ. ૨
આજ ને આજ ઉતાવળા આવો;
વિરહ વિજેગના તાપ સમાવો;
હું હરખ ઉપજાવોરે, રંગ રસિયા, જહાલમ. ૩

વારે વારે ધણી વાટ નેહીધું;
 હિડતાં પખીને વાત પૂછુંધું;
 પ્રેમથી પત્ર લખુંધુરે, રંગ રસિયા, બહાલમ. ૪
 જીવન તમ સાથે જીવ જડાણો;
 સ્નેહથી સાચો સંબંધ બંધાણો;
 તે તો તમે સર્વ જાણોરે, રંગ રસિયા, બહાલમ. ૫
 વિપળ વિભેગની જીગ જોવી જાય;
 રજની દિવસ દૂર કેમ રેવાય;
 જીવમાં જંપ ન થાયરે, રંગ રસિયા, બહાલમ. ૬
 જગદીશે જ્યારે મને ઉપજવી:
 ને હોત પંડમાં પાંખો ખનાવી:
 હિડીને મળત હું આવીરે, રંગ રસિયા, બહાલમ, ૭
 ઉતાવળા આવી મળજે આ હામ;
 માનજે સત્ય મુખ વચન તમામ;
 જે કહે દલપતરામરે, રંગ રસિયા, બહાલમ. ૮

ગીત ૬૮ મું.

વર તોરણ ચઢતાં વરઘોડામાં ગાવાનું

ગીત છંદુ.

કન્યાના ધર પાસે વરઘોડો આવે ત્યારે

ગાવાનું ગીત.

“કેસર કસ્તુરી કમેકમે જીને.” એ રાગ.

લાયક સખી સાથે લાડણી જીરે;
 બહાલમની કરે વાત, રાજ;
 મને બહાલો લાગે વર લાડણો જીરે;
 જોઈ અસવારી વરરાજાતણી જીરે;
 શોભીત સુરપતિ સાક્ષાત, રાજ, મને. ૧
 દોડી આવીને કહું દસિયે જીરે;
 આવ્યો વરઘોડો ધર પાસ, રાજ મને;
 ઉંચી ચઢી હું તો અગાસિયે જીરે;
 પેખવા મુખનો પ્રકાશ; રાજ, મને. ૨
 ઘોડા ધુમેજે ધણા જોરથી જીરે;
 હાથિયા હીડે હારોહાર, રાજ, મને.
 વાજે ત્રંબાળું ધણા ધોરથી જીરે;
 પડખમનો નહિ પાર, રાજ, મને. ૩
 ભેર ભુંગળ ભાતભાતનાં જીરે;
 સૈકડો વાજે સરણાધ, રાજ, મને;
 જન જોવા મળ્યા જાત જાતના જીરે;

નિરખતાં લાગેજે નવાઇ, રાજ, મને. ૪
 કેસર કસ્તુરી કેવડે જીરે;
 થોડે થોડે ભર્યા છે ચાળ, રાજ, મને;
 તાજ સુવાસ ચાલી તેવડે જીરે;
 હિંડે અખીર ગુલાલ, રાજ મને. ૫
 ફેરેજે વળી રૂડા ફૂલના જીરે;
 ગજરા તોરા ને હૈયે હાર, રાજ, મને;
 મોતીતા તોરા મોંઘા મૂલના જીરે;
 શીરપર ધરે સરદાર, રાજ, મને. ૬
 છેલ જખીલાને છે જાજતું જીરે;
 જત્ર સોનાનું જટાદાર, રાજ, મને;
 રૂપ રસિકજે બિરાજતું જીરે;
 અદ્ભુત તેજનો અંબાર, રાજ, મને. ૭
 વરઘોડો શું ધણો વખાણિયે જીરે;
 કહી ન શકાય તમામ, રાજ મને;
 વરણન કરી કંઈક વાણિયે જીરે;
 દે દુવા દલપતરામ, રાજ, મને. ૮

ગીત ૬૯ મું.

પોંખતી વખતે બન્ને પક્ષની સ્ત્રીઓને
 ગાવાનું ગીત.

“હળવી હળવી પોંખેરે વેવાણ પોખાં.” એ રાગ.

તોરણ આવી અલખેલો વર હિલા,
 સુંદરીઓ નિરખેજે સારી શોભા
 જનૈયાએ અંતરપટ આડું ધરિયું,
 લાડણીએ તંબાળ છાંટણ કરિયું. ૧
 હિમંગથી પોંખવા સાસુજી આવ્યાં,
 જગજન પોપણનાં રાચ લાવ્યાં;
 ધુશળ મુશળ ને વલ્હોણનો વાંસ,
 ત્રાક તીર શરિયા સંપુટ પાસ. ૨
 કંકુનું તિલક કયું વરને કપાળ,
 ચોખ્ખા ચોદયા અંતરમાં ધરી બહાલ;
 પછી પ્રેમે પોંખણું લધને પ્રત્યેક,
 વરને આવારણે કાધું હરેક. ૩
 પ્રથમ તો ધુસડે આવારણે કાધું,
 ગાડી ઘોડા સરવસ વારી દીધું;
 મુશળથી રસકસ જેહ કઠાય,
 વરને આવારણે તેહ કરાય. ૪
 વાંસ વડે સરવે ગોરસ સાર,

ત્રાકવડે વસ્ત્રો વિવિધ પ્રકાર;
તીરવડે શસ્ત્ર અનેકનો સાજ,
તે તો કર્યો વરને ઓવારણે આજ. ૫
શરિયાની લેખણથી જેહ લખાય,
સંપુટથી પેટી મળુસ સમજાય;
ધંડિયાંથી ચુનાનું ચણતર જેહ,
કાંડે કર્યું વરને ઓવારણે તેહ. ૬
પીંડિયાંથી વિવિધ પ્રકાર પકવાન,
વરને ઓવારણે કર્યું કુરખાન;
કળશભરી જળ ફેરવી રેડી દીધું,
જાણે નીજ જીવન વારણે કીધું. ૭
નાક સાફ કરી સુત સમ ગણી લીધા;
સંપુટિયા ઉપર વરે પગ દીધા;
રાયવર માંયરામાં બેઠા આવી,
શોભા સારી દલપતને દીલ લાવી. ૮

ગીત ૧૦૦ મું.

માંયરાનું ગીત. ૧

“લાડી આવડાને દાહડા તમે ક્યાં રહારે.” એ રાગ.
પ્રેમે માંયરામાં વરરાજ વરરાજ પધારિયા રે,
આપી બોસવાને આસન બેસારિયા રે;
સાસુ સસરાએ મધુપર્કે પુજિયા રે,
ગાય ગુણીજન ગાન રમુજિયા રે. ૧
કન્યાને મામે ત્યાં કન્યાને પધરાવિયાં રે,
ભારે ભભકા બેતાં સહુને ભલાં ભાવિયારિ:
પ્હેર્યું પાનેતર જાદરની કાંચળી રે,
હાથીદાંતતણે ચુડો કરમાં વળી રે. ૨
અગો અંગે ધર્યાં સારા શણગાર છે રે,
આજા ધુંધટમાં તેજનો અંબાર છે રે;
ચોખા ચોદેલાછે કંકુપીળ કાઢીછે રે,
માથે મ્હોડ મૂકી ચુંદડી ઓઢાડીછે રે. ૩
ગોરે મીંદળનાં કાંકણ છે બાંધિયાં રે,
વસ્ત્ર છેડા બાંધ્યા જાણે રનેહે સાંધિયા રે;
વર કન્યા તણી કાંટે વરમાળ ધરીરે,
બન્ને કુળતણા ગોત્રનો ઉચ્ચાર કરી રે. ૪
મળી આઠાણ ત્યાં મંગળ અષ્ટક લાણે રે,

૧ આ ગીત વર તથા કન્યા બેઉના તરફથી ગાઇ શકાય તેવું છે.

તે તો સર્વ જન રનેહ ધરીને શુણે રે;
શુભ લગ્ન સમે તાતે કન્યા દાન કર્યું રે,
ત્યારે મુખથી વચન કહ્યું મર્મ ભર્યું રે. ૫
કરશે સહાયતા ધર્મ અર્થ કામમાં રે,
માટે જુદી નવ ગણુશો કોઇ દામમાં રે;
વરે કખૂલ કર્યું કે જુદી નહિ ગણું રે,
એમાં સર્વ અર્થ આવ્યો કહું શું ધણું રે. ૬
ત્યાં તો હરખનાં વાળાં વગડાવિયાં રે,
ગીત મંગળ અનુપમ ગવરાવિયાં રે;
આપે આશીર્વાદ મળી વિપ્ર વેદિયા રે,
ભલા વેદતણા મંત્રના જે બેદિયા રે. ૭
દીધાં જાચકને દાન ભાતભાતનાં રે,
થયાં વખાણ બન્નેનાં માત તાતનાં રે;
સુખ ઉપજ્યું ત્યાં સજ્જન તમામને રે,
દીલે હર્ષ વધ્યો દલપતરામને રે. ૮

ગીત ૧૦૧ મું.

માંયરાના વર્ણનનું ગીત.

“ચઢ વરંદોડે ને વોકે અબોડે.” એ રાગ.
માંયરામાં વર કન્યા બિરાજે,
વિવિધ પ્રકારનાં વાજિત્ર વાજે;
ગર્જના તેની તો ગગનમાં ગાજે,
આજ અંતર હર્યું આનંદે. ૧
વર કન્યાએ પ્હેરી વરમાળા,
બોસવા બાજે છે રતનાળા;
મેળવ્યા હાથે હાથ રૂપાળા,
આજ અંતર હર્યું આનંદે. ૨
ગોરી મળી ગીત મંગળ ગાય.
દેડામાં હેતુ જનો હયખાય;
સમયની શોભા કહી ન શકાય,
આજ અંતર હર્યું આનંદે. ૩
મંગળ કામનું મુહુરત જાણી,
વિપ્રો વહે મુખ મંગળ વાણી;
રાજ થયા રહે રાજને રાણી,
આજ અંતર હર્યું આનંદે. ૪
બંદી જનો બિરદાવળી બોલે,
રાજજી ધનના ખજનારે બોલે;
આપેછે દાન ત્યાં તો અણુતોલે,
આજ અંતર હર્યું આનંદે. ૫

ઉત્તમ જનનો જનમદિન એક,
લગ્ન દિવસ પણ ઉત્તમ છેક;
ત્રીજો ઉત્તમ દિન રાજ્યાભિષેક,
આ અંતર હૃદય આનંદે.
ઉત્તમ એ ત્રણ દિવસ ગણાય,
અવર હરખ એની તુલ્ય ન થાય;
અધીવાનના અંધ છોડાય,
આજ અંતર હૃદય આનંદે.
ધણું જીવો એ વર કન્યા આ હામ,
પ્રભુ એની પુરજો હૈડાની હામ;
દીલથી દુવા દેશે દલપતરામ,
આજ અંતર હૃદય આનંદે.

ગીત ૧૦૨ મું.

હસ્ત મેળાય સમે ગાવાનું ગીત.

સંગીત રાગ. ૧

વર કન્યાના હાથ મળ્યા, આનંદ વધ્યોછે આજે;
નોખતના બહુ નાદ થયા, પલટણી પડધમ વાજે.
કડકડ ધિનાં, કડકડ ધિનાં કડકડ ધિન્નાં ધિન્નાંધિન્નાં
ત્રણધણુ ત્રણધણુ ત્રાંસાં વાજે, ધિનકટ ધિનકટ ધિન્નાં.
કડકડ ધિનાં, કડકડ ધિનાં, કડકડ ધિનાં ધિનાં ધિનાં. ૧
સુરવર મુનિવર નરવર સરવે, રૂઢિયામાં બહુ રાચે;
નિર્મળ નારી નૃત કરનારી, થનગનથનગનથનગન નાચે, કડ. ૨
ઝમઝમ ઝમઝમ ઝાંઝર ઝમકે, ધમ ધમ ધુધરા ધમકે;
હમ હમ કાંખી કડલાં હમકે, ધમ ધમ ધરણી ધમકે, કડ ૩
પળમાં તો તે ધુંધટ તાણે, પાળમાં ધુંધટ ખોલે;
તનનન તાથે તનનન તાથે, તાથે ખોલે, કડ. ૪
ગડગડ ધન ધટા ચઢીને, જેમ ગગનમાં ગાજે;
ટેટેટે ઢમકઢમક ઢમ, વડાં ત્રંખાણુ વાજે, કડ. ૫
ઝકુંબ ઝકુંબ ઝકુંબ ઝેયાં, વાજે દુકડ મૃદંગ;
ચુકચુકચુકચુકચુકચુક ચુક, વાજે ચંગ ઉપંગ, કડ. ૬
ભરરર ભું ભું ભરરર ભુંભું, વાજે ભુંગળ ભેર;
ઝણુણુ ઝણુણુ ઝાલર ઝમકે, ધણુણુધુધરી ઘેર કડ. ૭
વર કન્યા રિદ્ધિ ને સિદ્ધિ, નવ નિધિ પણ પામે;
આશીષ ઉત્તમ એવી વિધિ, દીધી દલપતરામે, કડ. ૮

ગીત ૧૦૩ મું.

વર કન્યાના હાથ મળ્યા વિષેનું ગીત.

“ તું તો ઉતર વેવાણુ હેડી રે.” એ રાગ.
દોસા ઢમક્યારે, વર વહુના હાથ મળ્યા,
હાથી ચમક્યારે, વર વહુના હાથ મળ્યા,
વાળાં વાગ્યારે. વર વહુના હાથ મળ્યા,
જનો જાગ્યારે, વર વહુના હાથ મળ્યા. ૧
તોપો છુટીરે, વર વહુના હાથ મળ્યા,
બેડી ત્રીરે, વર વહુના હાથ મળ્યા;
દૈડાં હરખ્યારે, વર વહુના હાથ મળ્યા,
પ્રેમે પરખ્યારે, વર વહુના હાથ મળ્યા. ૨
જેમ સજ્જન સજ્જન સાથ મળ્યા,
એમ વર ને કન્યાના હાથ મળ્યા;
જેમ નદી ને નદીનો નાથ મળ્યા,
એમ વર ને કન્યાના હાથ મળ્યા. ૩
જેમ દુધમાં સાકર જાય ભળી,
એમ વરને કન્યાની જોડ મળી;
જેમ ઝૂલમાં હોય સુવાસ વળી,
એમ વર ને કન્યાની જોડ મળી. ૪
જેમ કુંદનમાં જડી હીરાકણી,
એમ વર ને કન્યાની જોડ બળી;
જેમ ચંદ ને ચંદની ચંદતણી,
એમ વર ને કન્યાની જોડ બળી. ૫
જેમ શોભેછે હહેરે સાયરામાં,
એમ વર ને કન્યા શોભે માંયરામાં;
જેમ શોભે શીતળતા વાયરામાં,
એમ વર ને કન્યા શોભે માંયરામાં.
જેમ સારસ શોભે સજ્જે કરી,
એમ વર ને કન્યાની જોડ હરી;
જેમ ઇંદ્ર ઇંદ્રાણીની જોડ ધરી,
એમ વર ને કન્યાની જોડ હરી. ૭
શોભે દેવ દેવી શણગાર સજી,
એવી વર ને કન્યાની જોડ ભજી;
વર કન્યાની જોડ અખંડ રહે,
રૂડી આશીષ દલપતરામ કહે. ૮

ગીત ૧૦૪ મું.

ચૌરીમાં વર તથા કન્યા બન્નેના
તરફથી ગાવાનું ગીત પહેલું.

ચૌરીનું ગીત.

“આજરે ચાદો ને સૂરજ રમણ ચઢ્યા વેવાણ.” એ રાગ
આજની શોભા સુખકારી, સારી રસ ભરપુર;
વાણીથી શું કહું વિસ્તારી, ધારી ધીરજ ઉર. ૧
ચોકમાં આંધીછે ચૌરી, ગોરી મંગળ ગાય;
કંકુ વાળી કનક કટોરી, કોરી ઝગમગ થાય. ૨
વર કન્યા વાંકે અંગોડે, કોડે વદે સુવેણ,
થિર હસતે મુખ થોડે થોડે, નેડે નેણે નેણ. ૩
ઝળકે સોનાની ઝારી, વારી ભયું ગલિર;
નિરખે નેહ નર નારી, ધારી ધારી ધીર. ૪
હેતુ જનનાં હૈયાં હરખે, નિરખે, કૈતક કોડ;
પ્રેમ પરસ્પર કરે પરખે, સરખે સરખી નેડ. ૫
નેવા બહુ મળ્યાં નર નારી, ધારી ઉમંગ એહ,
નેહ નેહને બાયછે બલિહારી, સારી શોભા તેહ ૬
આંધી પૂર્ણ પરસ્પર પ્રીતિ, નીતિ સહિત અધિક;
સદગુણ વડે દીસે શોભીતી, રીતિ રૂડી રસીક. ૭
સદૈવ શ્રી પ્રભુ સુખમાં સ્થાપે, કાપે કષ્ટ તમામ;
આશીષ એવી પ્રભુ પ્રતાપે, આપે દલપતરામ. ૮

ગીત ૧૦૫ મું.

ચૌરીમાં વર તથા કન્યા બન્નેના
તરફથી ગાવાનું ગીત બીજું.

વર કન્યાની નેડનું ગીત.

“રામ લક્ષ્મણ વનમાં સીધાવતાં.” એ રાગ.
લાડો લાડી શોભેછે સુલક્ષણાં;
જુગતે જુગતી મળી નેડ,
છે અંપાનો છોડ, નેડું જુગોજુગ જીવો;
સદગુણી અને ચતુર શીશિમણિ;
નથી એકમાં આંપણ ખોડ, કહું વારકોડ નેડું. ૧
ધન્ય ધન્ય તેણે સમજણ ધરી;
આંધી પૂર્ણ પરસ્પર પ્રીત, રૂડી રસ રીત, નેડું;
બેનાં મનહર મંજુલ મુખ છે;
જાણે આદિત્ય ઇંદુ ઉદીત; છે સરસ શોભીત. નેડું. ૨
જેવાં ઇંદ્ર ઇંદ્રાણી છે આપતાં;
વર કન્યાનો એવો છે વેધ, વખાણું વિશેષ, નેડું;

જેવી મેઘ ઘટા નભમાં દીસે,

એવા કન્યાને શીર શોભે કેશ, મોતી ગુથ્યાં બેશ, નેડું. ૩
દીસે કરમાં ચુડો ગજદંતનો;

મહા મૂલનું હેમ મદેલ, આપણીએ આપેલ, નેડું;
નવ મહ સમ શુભ નવ રંગના;

મણિ માણક નેત્ર જડેલ સુષાટ ઘડેલ, નેડું. ૪
પીળું સરસ પાનેતર પ્હેરિયું;

હેંચે હીરા મણીના છે હાર, કરેલા શ્રીકાર, નેડું;
દીસે જુમણું ઝાલ ને દામણી;

સળ્યાં શોળે સુંદર શાણગાર, આપે છે અપાર, નેડું. ૫
પગે શોભે છે કણાં ને સાંકળાં;

આપે અણવટ વીણ્યા અધિક, દર્પાડીકા દીક, નેડું;
કરમાં છણાં છવીંટિયાં ને આરશી;

એના નંગનું મૂલ આદીક, નગણું ફણીક, નેડું. ૬
લાડે લલિત પિતામ્બર પ્હેરિયું;

કાંધે ધારી છે કાશ્મીરી શાલ, છે કરમાં રમાલ, નેડું;
લાથે વેઠ ને વીંટીઆ છે વળી;

કાંડે કનક કડાંતણો તાલ, તિલક શોભે ભાલ, નેડું. ૭
નેણ સડુનાં ઠરે નેડું નિરખતાં;

નેવા આવી ઉંભુ આખું ગામ, સ્ત્રી પુરુષો તમામ, નેડું;
સદા રેંજે અખંડ સોહાગણી;

દેછે આશીષ દલપતરામ, કરો રૂડાં કામ, નેડું. ૮

ગીત ૧૦૬ મું.

ચૌરીમાં વર તથા કન્યા બન્ને તરફથી
ગાવાનું ગીત ત્રીજું.

પંચરંગી શોભાનું ગીત.

“રઘુનાથજીની ઘોડલી.” એ રાગ.

લીલા પોપટ પટે પાંજરે, લીલાં તોરણ પણ તે સમાન;
ત્રાજવું લીલું ગોરા ગાલમાંરે, લીલાં નાગરવેલનાં પાન,
સુંદર શોભા વરણવું. ૧.

પીળું કેસર પીળાં કેસુડાં, શોભે પીળો સોનેરી રંગ;
પીળું પાનેતર લાડીનુંરે, વરને પીળું પિતામ્બર અંગ, સું, ૨
રાતો હિંગળો સંથે શોભીતો, રાતી કંકુનીઆડ કપાળ;
રાતી કન્યાતણી ચુંદડીરે, રાતા હોઠને પગ પણ લાલ સું. ૩
કાળું કાળજી શોભે આંખમાં વળી કાળો કાચલનો વેષ;
કાળાહાથી કાળી ધન ઘટારે, એવા કાળા કન્યાના છે કેશ, સું, ૪

૧ નવાહીરના વ્યાપારી.

હાથીના દાંત ને હંસલા, ઘાળાં જાઠજીવનાં કુલ;
 ઘાળા મોલી નયડી તણુરે, ઘાળા હીરાનો હાર અમુલ્ય, સું.૫
 મધુર સ્વર કાપલતણે, શુક સારિકા સ્વર સુખ દેણુ;
 મધુર સ્વર વીણા તણુરે, એવાં મધુર છે વનિતાનાં વેણુ. સું. ૬
 કામળ જીભ ચકલીતણી, લાગે મોર પીછે સુવાળાશ;
 કાયા કામળ કન્યાતણી રે, જેવાં કામળ કમળ કપાસ, સું. ૭
 રંગ રૂડા પાંચે કલ્યા, કલ્યા મધુર કાપલ ગુણુ આમ;
 સહુથી શોભા સદગુણુતણી રે, દીસે ઉત્તમ દલપરામ, સું. ૮

ગીત ૧૦૭ મું.

ચારીમાં કન્યાની તરફથી ગાવાનું ગીત.

“છેયા હાથ પોરે લેજે રે.” એ રાગ.
 છેયા તેતો જામીલીને છેતરી,
 તું તો પરણ્યો કન્યાને કપટ કરી;
 તારા ચિતમાં તે શી ચતુરાઈ છે ?
 લાડી લાખણી તુંથી ઝાડી છે. ૧
 તારાં સારાં નશીયે તને મળી,
 કન્યા પામ્યો તું કાચની પુતળી;
 તારું સર્વ કુકુંબ શોભાવશે,
 સૌને સમજણુ દે સમજાવશે. ૨
 મોટા કુળની તને ક્યાંથી મળે ?
 કન્યા લીધીછે તે તો કળે કળે;
 આવી કનકારાણુને બારણુ,
 તારે આપે માગી તારે કારણુ. ૩
 ખુશામત કરી ખાળા પાથર્યા,
 કન્યા માટે કાલાવાલા કર્યા;
 ત્યારે કનકરાણુ કંડણુ કરી,
 દીધી દેવકન્યા જેવી દીકરી. ૪
 તું તો આંગણુ આંગણુ આથડ્યો,
 તને કન્યા દેનારો ન કોઈ જડ્યો;
 તારું ભાગ્ય ભલું આજ ઉઘડ્યું,
 કન્યા રૂપી રતન તુજને જડ્યું. ૫
 અમે ભાળીછે તારી ભોળાઈને,
 તે તો નાવે તોલે ચ’પાંખાઈને;
 સારા કુળમાં મળ્યું તને સાસરું,
 પડ્યું આજ નશીબ તારું પાંસરું. ૬
 પૂરાં પુણ્યનો જયો જામિયો,
 તેથી લાખણી લાડી તું પામિયો;

છેક છોકરવાદી છૂટી ગઈ,
 તારી લાખણી લાજ હવે થઈ. ૭
 હવે પરણીને ધરધણી તું થયો,
 રૂડા માણસની આંખમાં રહ્યો;
 શોભા વધશે હવે તારા ધામની,
 દુવા ફળી તને દલપતરામની. ૮

ગીત ૧૦૮ મું.

ચારીમાં વર તરફથી ગાવાનું ગીત પહેલું.

કન્યાના ભાગ્યના વખાણનું ગીત.

“સવામણુ સોનાની દીવી રે,” એ રાગ.
 લાડો તારું તપ પૂરું ફળિયું રે,
 તેથી સાડું સાસરું મળિયું રે;
 નહિ તારા પુણ્યમાં ખામી રે,
 તેથી તું તો પતિ સારો પામી રે. ૧
 લાડો તારી નમ્રતા નિરખી રે,
 અમે તને પ્રથમથી પરખી રે,
 મીઠી તારા મુખડાની વાણી રે,
 તેથી તને સૌ કેંછે શાણી રે. ૪
 પ્રથમ તેં દેખાડી પ્રીત રે,
 ચોરી લીધું લાડણાનું ચિત રે;
 કનકાજી રાણાની બેટી રે,
 લાડી તું તો પ્રેમની પેટી રે. ૩
 નિર્મળ છે તારી નીતિ રે,
 તેથી તું જગ મધ્યે જીતી રે;
 લાડો તેં તો પ્રભુ પુરા પૂજ્યારે
 તેથી તને સદગુણો સૂઝ્યા રે. ૪
 લાડો તું તો ઝહાપણુનો દરિયો રે,
 તેં તો વંશ કંથને કરિયો રે;
 લાડો તારી ચળકે છે ચુડી રે,
 રતિ તારા કર્મની રૂડી રે. ૫
 લાડો તારે હૈડે છે હાર રે,
 નહિ તારા પૂણ્યનો પાર રે;
 ભણી તું તો ભણતર ભાવે રે,
 કોઈ તારી તુલ્ય ના આવે રે. ૬
 ઉગ્યો તારા ભાગ્યનો ભાણુ રે,
 વર મળ્યો ચતુર સુજાણુ રે;
 માગતી તું પ્રભુજીની પાસ રે,

પ્રભુએ પૂરી તારી આશ રે. ૭
 ધન્ય ધન્ય ધન્ય તારી કરણી રે,
 પ્રેમે તું જ્યાં વરને પરણી રે;
 થને તારાં વાંચિછત કામ રે,
 દુવા દેછે દલપતરામ રે. ૮

ગીત ૧૦૯ મું.

ચારીમાં વર તરફથી ગાવાનું ગીત બીજું.

ધુંધટનું ગીત.

“ માતા લીંધ્યા ને ગુંધ્યા મારા આરડા. ” એ રાગ.
 તારા ધુંધટમાં છે રચના ધણી; જાણે મન પકડ્યાની
 મોહજળ, હો લાડણી, તારો ધુંધટ છે સુધડ ધણો;
 તેમાં તેજ દીસે છે ચંદ્રમાતણી;
 વળી વાસુકી નાગ છે વિશાલ, હો લાડણી, તારો. ૧
 રૂપ તારા ધુંધટતણા રંગમાં;
 લાડી રંગાયું ચતુર વરનું ચિત, હો લાડણી, તારો;
 એની અસર થઈ તે અંગોઅંગમાં;
 પરિપૂરણ ઉપજી તેથી પ્રીત, હો લાડણી, તારો. ૨
 લાડી શું જાણિયે જે તેં તો શું કર્યું;
 તેં તો લાડને વશ કરી લીધા, હો લાડણી, તારો;
 આતો રત્ન અમારું રૂપ તેં હર્યું;
 પ્રેમ રસ તેં પાયો અને પીધા, હો લાડણી, તારો. ૩
 ચીત ચારી લીધું તેં ચતુરાઈએ;
 તારું ડહાપણ અદ્ભુત દીઠું, હો લાડણી, તારો;
 તું તો જીતી તે તારી નમ્રતાઈએ;
 મુખે બોલી વચન મીઠું મીઠું, હો લાડણી, તારો. ૪
 વશીકરણ વિદ્યા છે તારી વાણીમાં;
 તું તો સાસરિયામાં શોભા પામી, હો લાડણી, તારો;
 તું તો ઠરી ઉત્તમ દુકરાણીમાં;
 તારી કીર્તિ જગત વિષે જામી, હો લાડણી, તારો. ૫
 તું તો દેખ્યામાં દીસે નાની નાનડી;
 આવા ઉત્તમ ગુણ ક્યાંથી શીખી? હો લાડણી, તારો;
 તેં તો પ્હેરી છે કાને સોના પાનડી;
 તારી આંખ છે મૃગલી સરીખી, હો લાડણી તારો. ૬
 તું તો બલુતર એવું બલું ક્યાં બણી?
 કેણે વાક્ય વિવેકનાં વંચાવ્યાં? હો લાડણી, તારો;
 ક્યાંથી સદગુણ લીધા તે ગણી ગણી?
 આવા સારાં લક્ષણ ક્યાંથી આવ્યાં? હો લાડણી, તારો. ૭

જીવો ધુંધટવાળી ધણા વર્ષ તું;
 રાખે સૌભાગ્યવતી જગદીશ, હો લાડણી, તારો;
 હૈડે પામજે હર ધડી હર્ષ તું;
 એવી આપેછે દલપત આશીષ, હો લાડણી, તારો. ૮

ગીત ૧૧૦ મું.

ચાર મંગળ વરતવા વિષેનું ગીત.^૧

“ રઘુનાથજીની ઘોડલી, ” એ રાગ.

પંચની શાક્ષીએ પરણ્યાં રે, પૂરો પરસ્પર પ્રેમ;
 શાસ્ત્રપ્રમાણે વિધિ કરીરે, કુળ વંશ પરંપરા જેમ,
 મંગળ ગાય માનની. ૧
 ગુરનાં વચન પ્રમાણુથીરે, કર્યો ઉત્તમ આચાર;
 સગાં સનેહીની સાક્ષિયેરે, વળી વરત્યાં છે મંગળચાર, મં. ૨
 પ્હેલું મંગળ એમ વરતિયુરે, અંતર હરખ અપાર;
 મનડાં પરસ્પર મેળવીરે વરકન્યાએ કીધા કરાર, મંગળ. ૩
 કન્યા કરાર એવો કરેરે, સ્વામી હું પતિન સદાય;
 શુભચિંતન કરીકંથનુરે, સર્વે કામમાં કરીશ સદાય, મં. ૪
 સ્વામી કહે પૂરા સ્નેહથીરે, પાળીશ દેહ પર્યાંત;
 જમાનશ્રીજગદીશછેરે, જે ન પાળું પ્રતિજ્ઞાઅત્યંત, મં. ૫
 બીજું મંગળ હવે વરતિયુરે, એનો અરથ છે અતોલ;
 કુળ દેવને વચમાં કરીરે, કર મેળવીને દીધા કાલ, મંગળ. ૬
 ત્રીજું મંગળ ત્યાં તો વરતિયુરે, શું સમજે લોક લાંઠ?
 સૂરજચંદ્રની સાક્ષિયેરે, ગાઢી અંતરમાં પાડીગાંઠ, મંગ. ૭
 ચોથું મંગળ જ્યારે વરતિયુરે, હદ વળી તે ધાર;
 દલપતકહેબન્નેમળીરે, રાખ્યાશાક્ષીશ્રીસરજનહાર, મં. ૮

ગીત ૧૧૧ મું.

સમપદીનું^૨ ગીત.^૩

“ કંકુ છાંટી કંકાતરી મોકલે. ” એ રાગ.

સાત પગલાં ભરેછે સુભાગણી; એમાં અર્થ છે જાણે
 અતોલ, ઈશ્વર એમાં સાક્ષી છે;
 પગલે પગલે પ્રતિજ્ઞા પતિ કરે;
 જે હું બોલું તે પાળીશ બોલ; ઈશ્વર. ૧
 પ્હેલે પગલે પ્રિયાને પતિ કહે;
 ખાન પાન પોષણ હું કરીશ, ઈશ્વર;

૧ આ ગીત વર કન્યા બેઠીના તરફથી ગવાય તેવું છે.
 ૨ કવીશ્વર દલપતરામ લખેછે “ પતિના ઘર
 તરફ કન્યા સાત પગલાં ભરે તેનું નામ સમપદી,

બીજે પગલે કહે કંથ કાઝી;
મારે ઘેર તું માન પામીશ, ઇશ્વર. ૨
ત્રીજે પગલે કહે તને ત્યાં યશે;
વત ભિસવ હરખ અથાગ, ઇશ્વર;
ચોથે પગલે કહે ચતુરા શુભા;
મારા વૈભવમાં તારો ભાગ; ઇશ્વર. ૩
પછી પાંચમે પગલે પતિ કહે;
મારાં ઠોર ઢાંખર તું સંભાળ, ઇશ્વર;
છઠ્ઠે પગલે કહે તારો અંશ છે;
મારૂં જેજે કાંઈ ધન માલ, ઇશ્વર. ૪
વળી સાતમે પગલે સ્વામી કહે;
ધર્મ કર્મમાં કરજે સદાય, ઇશ્વર;
તેથી ધર્મમાં પણ તારો ભાગછે;
મારી અર્ધાંગના તું સદાય, ઇશ્વર. ૫
પછી હસ્ત અદાણુ સ્વામીએ કર્યો;
માગી ઇશ્વર પાસે આશીષ, ઇશ્વર;
દશ પુત્ર પ્રભુ આને આપજો;
સુખ પામજો દિવસ ને નીશ, ઇશ્વર. ૬
મારાં માત પિતા ભાઈ બહેનને;
થજે રંજનકારી સદાય, ઇશ્વર;
મારી મરજી પ્રમાણે તું ચાલજે;
તારી પૂર્ણ કરીશ ઇચ્છાય, ઇશ્વર. ૭

હાલમાં તે એવી રીતે કરેછે કે ચોખ્ખાની ઢગલીઓ સાત કરીને વર કન્યાના જમણા પગને અંગુઠા પકડીને સાતે ઢગલીઓને અડાડેછે. તે વખતે ગોર વરની વતી સાત મંત્ર લખેછે. તેનો અર્થ આ ગીતમાં છે. તે પછી કન્યાનો હાથ ઝાલે તેના મંત્ર છ છે. તે મંત્ર કોઈ તો કન્યાદાન દેતી વખતે લખેછે. તેને પાણિઅહણુ સંસ્કાર કહેછે. તે એવી રીતે કે ઇશ્વરની પ્રાર્થનાના છ મંત્ર લખીને ઘીની આહુતિ આગમાં નાખેછે. તેમાં અર્થ એવો છે જે જે જે અંગે તેં આજસુધીમાં પાપ કર્યું તે ઇશ્વર માફ કરશે. એની મતલબ એવી જણાયછે કે પરગુઆ પછી કોઈ પ્રકારના અગાઉ કરેલા દોષથી તે કન્યાને તજી શકાય નહિ. વળી લોકમાં કહેવત ચાલેછે કે બાળકના દોષ જનોઈ દે ત્યારે મટી જાય અને કન્યાના દોષ પરણે ત્યારે મટી જાય. ત્યાં સુધી બાળપણના અજ્ઞાનથી દોષ કર્યા હોય તે મટે છે.” ૩ આ ગીત વર તથા કન્યા બેઉ પક્ષવાળાને ગાવા લાયક છે.

ધ્રુવ તારો દેખીને કન્યા કહે;
જેવો અચળ ક્યો તું આ હામ, ઇશ્વર;
પતિ કુળમાં અચળ એવી હું થઈ;
દેખી રીઝિયા દલપતરામ, ઇશ્વર. ૮

ગીત ૧૧૨ મું.

વર કન્યા કંસાર જમતાં ગાવાનું ગીત.^૧

“લાંડા લાડી જમેરે કંસાર, કે ઉપર વેવાણુ
ટળવજેરે.” એ રાગ.

લાંડા લાડી જમેરે કંસાર, આનંદ આજ અતિ ઘણોરે;
પાસે બેસી સેયરો બે ચાર, તપાસ રાખે તે તણોરે. ૧
રતને જડિયો બાજદ વિશાળ, મૂક્યોછે મુખ આગળોરે;
તે ઉપર સોનાનો શોભીત થાળ, ત્યાં ઝારી ભરીછેજળોરે. ૨
સાસુજી શુભ સજ્જને શણગાર, પીરસવાને આવિયાંરે;
ઘીની વાઢી સાકર તૈયાર, રકાખી ભરી લાવિયાંરે ૩
પીરસતાં મન મકલાય, આનંદ અંગે અંગમરે;
ભેગાં બેસી જમે વર કન્યાય, અધિક ઉછરંગમરે. ૪
અન્યોન્ય જમાડે કરી પ્રીત મર્કલડાં મુખથી કરેરે;
ગોરી મળી ગાય મંગળ ગીત, આશીષ સહુએ ઉચરેરે. ૫
જમી રહીને લીધાં આચમન, સાસુએ નીર નામિયાંરે;
જેઈ જેઈ હરખ્યા સ્વજનન, સતોષ સર્વ પામિયાંરે. ૬
વરકન્યાએ કીધા મુખવાસ, સજ્જન જુએછે રનેહથીરે;
સગાં રનેહીએ આવીને પાસ, નજરાણો કીધાનેહથીરે. ૭
વરકન્યાનું જોડું જોઈ તે હામ, ઉર આનંદ અપાર થયોરે;
દોલથી આશીષ દીધી દલપતરામ, જગતમાં જયજયકાર થયોરે. ૮

ગીત ૧૧૩ મું.

કન્યા સાસરાના કુળમાં લળી તે વિષેનું ગીત.^૨

“એક ઝારા ઉપર ઝારીરે.” એ રાગ.

તમે સાંભળો સહુ નરનારીરે,
એતો લાડણી થઈ અમારીરે;
જમી વર સાથે કંસાર રે,
એણે કપૂલ કર્યો સંસાર રે. ૧
કરીં બાપના કુળથી જુદાઈ રે,
હવે અમારે ગોત્રે ગણાઈ રે;

૧ વર તથા કન્યા બન્ને તરફથી ગાવા યોગ્ય છે.

૨ આ ગીત માત્ર વર તરફથી ગાવાનું છે.

હવે કહ્યું અમારું કરશે રે,
કહ્યું ગુલાબવહનું કાને શીઠ ધરશે રે ? ૨
એતો થયું માણસ અમારું રે,
અમે કે'શું એને વહવારે;
થઈ અમારા ધરની ધરણી રે,
એના બાપને ઘેર તે પડણીરે. ૩
અમારે ઘેર ચારડામાં માલશે રે,
બાપને ઘેર પરસાળે ચાલશે રે;
અમારે ઘેર પટારા સંભાળશે રે,
બાપને ઘેર ખેટાં અજવાળશે રે. ૪
ધર કંથનું તે પોતાનું પ્રમાણશે રે,
ધર ભાઈનું તે ભોળાઈનું જાણશે રે;
ઝાઝી પિએરની મમતા છોડશે રે,
જીવ સાસરિયાની સગાઈએ જોડશે રે. ૫
હવે પિયરમાંથી અમલ ઉતર્યો રે,
આજથી અમલ સાસરિયામાં ઠર્યો રે;
જેમ પર્વતથી નદી નિકળીરે,
જઈ સ્નેહથી સાગરમાં મળીરે. ૬
ભણું છીપતું મોતી ભાળિયેરે,
વસ્યું રાગના કાનની વાળિયેરે;
એમ કનકાજની દીકરીરે,
વર ચતુર કુંવર સાથે વરીરે. ૭
જેમ કુંદન માંડીં હીરાકણીરે,
થઈ સજ્જડ શોભા પામે ધણીરે;
મુખ પામે સદા દીન જામનીરે,
એવી આશીષ દલપતરામનીરે. ૮

ગીત ૧૧૪ મું.

કન્યાના વખાણનું ગીત.^૧

“આવ્યા ઉનાળાના દહાડા કે, છોડી વીંઝણુનો
શે ન લાવી ?” એ રાગ.

ભાસે તું તો ભલો ભાગ્યશાળી રે, લાડા પામ્યો
તું કન્યા રૂપાળી;
તારી જીવકાર ભાભી તો કાળીરે, લાડા. ૧
જેવો પાસો હોય પ્રવાળી રે, લાડા;
જેવી કાચની પુતળી ભાળી રે, લાડા. ૨
ચંપાબાઈ છે દીલની દયાળી રે, લાડા;
તારી ભાભી તો દીલની દગાળી રે, લાડા. ૩

૧ આ ગીત કન્યા તરફથી ગાવાનું છે.

ચંપાબાઈની ચુડી રતનાળી રે, લાડા;
નાકે નિર્મળ મોતીની વાળી રે, લાડા. ૪
ચંપાબાઈ છે ચૈદ વિદ્યાળી રે, લાડા;
તારી ભાભી તો ઠોઠ હઠાળી રે, લાડા. ૫
ચંપાબાઈ છે રૂડા કરમાળી રે, લાડા;
ધીરજવાળી વળી ધરમાળી રે, લાડા; ૬
દીપે દુનિયામાં જેવી દીવાળી રે, લાડા;
નિર્મળ નક્ષત્ર સરખી નિહાળી રે, લાડા. ૭
તેના તેજે બધી મણા ટાળી રે, લાડા;
દાખે દલપતરામ શ્રીમાળી રે, લાડા. ૮

ગીત ૧૧૫ મું.

કન્યાના ચોરડાનું ગીત.^૧

“પેલા વેવાઈના ઝુપડામાં શું જોશો?” એ રાગ.
સર્વે જનતણી મળી સુંદરી;
મહેલ કનકાજના જોતી જાય રે, ચંપાબાઈને ચોરડે;
ચંપાં ત્યાં ધડિયાળ ઉઝલીને;
ચક્ર ગોઠવતી ત્યાં દેખાય રે, ચંપાબાઈને, ૧
આવો બેસોજી કહીને બેસારીયાં;
સહુને આપિયાં આદરમાન રે, ચંપાબાઈને;
પછી વાળું વગાડી વિલાયતી;
ગાયું ચંપાંએ ગુણિયલ ગાનરે, ચંપાંબાઈને. ૨
ત્યાં તો નાનેરી નણુદને પૂછિયું;
ભાભી આ ક્યાંથી આવિયું ઝાડે રે; ચંપાંબાઈને;
નણુદી એ ઝાડ તો મેં બનાવિયું;
તે તો મોકલવાને મેવાડ રે, ચંપાંબાઈને. ૩
ભાભી આ પેટીમાં શું ભર્યું હશે ?
એમાં છે કાંઈ જાણવા જોગ રે, ચંપાંબાઈને.
નણુદીએ પેટી ભરત ચીતર તણી;
એનો હું કંઈ ઉપયોગરે, ચંપાંબાઈને. ૪
ભાભી આ નકશો કાણે ચીતર્યો ?
ખરેખાત એ તો છે ખગોળ રે, ચંપાંબાઈને;
નણુદી એ નકશો મેં ચીતર્યો;
જેવું દીકું આકાશમાં ડોળ રે, ચંપાંબાઈને. ૫
ભાભી આ ચોપડી કવિતાતણી;

૧ કન્યા કેવી લાયક છે તે બતાવવાને કન્યા તરફની સ્ત્રીએને ગાવાનું.

૨ રેશમ અથવા ઉનને વાળા સાથે ગુંથીને બનાવેલું ઝાડ.

આવી કવિતાનું કરનાર કાણુ રે ? ચંપાંબાધને;
 નજીદી એમાં છે ઈશ્વરાર્થના;
 એ તો કવિતા કરી છે મેં આણુ રે, ચંપાંબાધને. ૬
 બાબી આ તે અક્ષર ક્યાંની ડાપના ?
 એ તો ગુટકા કેણે ગૂથેલ રે ? ચંપાંબાધને;
 હિંદી શાસ્ત્રી ને કારસી અક્ષરે;
 એ તો મેંજ ગૂથેલ લખેલ રે, ચંપાંબાધને. ૭
 જોવા જોવી બીજી ઘણી વસ્તુઓ;
 ગોઠવેલી દીસે હામો હામ રે, ચંપાંબાધને;
 દેખી દંભ થઈ દલપત કહે;
 તેતો જનનની જીવતી તમામ રે, ચંપાંબાધને. ૮

ગીત ૧૧૬ મું.

પરણી ઉઠ્યા પછી જનીવાસે જતાં
 જનરૂડીઓને ગાવાનું ગીત.

“અમે ઇંડરિયો ગઢ છતાં રે, આનંદ ભર્યાં.” એ રાગ.
 અમે આજ લંકાં ગઢ લીધા રે, જેજેકાર થયો;
 અમે દેશમાં ડંકા દીધા રે, જેજેકાર થયો;
 આજ ઇચ્છા પુરી થઈ અમારી રે જેજેકાર થયો;
 આજની ધડી સૌથકી સારી રે, જેજેકાર થયો. ૧
 અમને કનકાજની મળી ઘેટી રે, જેજેકાર થયો;
 એ તો છે જવાહીરની પેટી રે, જેજેકાર થયો;
 સર્વે મનના મનોરથ ફળિયા રે, જેજેકાર થયો;
 આજ ઈશ્વર અઢળક ઢળિયા રે, જેજેકાર થયો. ૨
 લોક કેંતાછે વર નાનું બાળ રે, જેજેકાર થયો;
 તેણે કાધુંછે કામ વિશાળ રે, જેજેકાર થયો;
 સગા કનકારાણા જેવા મળિયા રે, જેજેકાર થયો;
 રાણો પોતાને વચને પળિયા રે, જેજેકાર થયો. ૩
 અમે રાજગાદી જેવું રળિયાં રે, જેજેકાર થયો;
 વરના વેરીનાં કાળજીં બળિયાં રે, જેજેકાર થયો;
 અમે રાજનગરમાં મ્હાલ્યાં રે, જેજેકાર થયો;
 રૂડું રત્ન લઈ ઘેર ચાલ્યાં રે, જેજેકાર થયો. ૪
 હવે લાડી તે થીંછે અમારી રે, જેજેકાર થયો;
 એના પિયરને મુકશે વિસારી રે, જેજેકાર થયો.
 કાણુ કેંશે જગતસિંહ જૂઠ્ઠા રે, જેજેકાર થયો;
 એ તો પુત્ર પરણાવીને ઉઠ્યા રે, જેજેકાર થયો. ૫
 વાત ધારી તે પાર ઉતારી રે, જેજેકાર થયો;
 પ્રતિપક્ષી ત્યાં ઝખ મારી રે, જેજેકાર થયો;

ભલું લાડીનું ભાગ્ય ઉઘડિયું રે, જેજેકાર થયો;
 તેથી સાસરું સારું જડિયું રે જેજેકાર થયો. ૬
 આજ અવસર સર્વથી સારો રે, જેજેકાર થયો;
 હરખ્યા હરખ્યા તે લોક હજારો રે, જેજેકાર થયો;
 આજ આનંદની થઈ એલીરે, જેજેકાર થયો;
 સુખ સાગરની લહેર રેલી રે, જેજેકાર થયો. ૭
 અતિ ઈશ્વરનો ઉપકાર રે, જેજેકાર થયો;
 અમે માનિયે વારંવાર રે, જેજેકાર થયો;
 જેની કીર્તિ કરી હામો હામે રે, જેજેકાર થયો;
 દીડી દીડી તે દલપતરામે રે, જેજેકાર થયો. ૮

ગીત ૧૧૭ મું.

માંડવે જમવા જતાં રસ્તામાં ગાવાનું ગીત.

“ત્રાંબા કુંડી તે નગર સોહામણી.” એ રાગ.

ચાલો ચાલો વેવાઈને માંડવે; માંડવામાં રે
 મળિયા સાજનં, મોતિછાયો વેવઈને માંડવો;
 બહુ ઉમદા ગલીયા બિજાવિયા,
 જોઈ મનકું રે, થાય મગનં, મોતી. ૧
 ગાદી તકિયા મંડપમાંહી ગોઠવ્યા;
 બીરાજ્યાછે રે, રાણાને રાય, મોતી;
 સોને રૂપે મંડપ શણગારિયો;
 જેની શોભા રે, કહીં ન શકાય, મોતી. ૨
 ઝૂલે હાથી વેવાઈને આંગણે;
 તેણે સજિયા રે, શુભ શણગાર. મોતી;
 શોભે કનક અંબાડી તે ઉપરે;
 કંઈ ધરિયા રે, હેમના હાર, મોતી. ૩
 રૂડી ઈંદ્રાપુરી રળિયામણી;
 એવા મનહર રે, વેવઈના મ્હોલ, મોતી;
 મેના પોપટ કનકને પાંજરે;
 મુખે મધુરા રે, બોલેછે બોલ, મોતી. ૪
 વરની જનને જમવાને બેસવા;
 રૂડા રંગે રે, ચીંત્યાંછે ચોક, મોતી;
 રત્ન જડિત બાજઠ મૂક્યા બેસવા;
 જોઈ અચરજ રે, પામેછે લોક, મોતી. ૫
 સોના રૂપાના થાળ સોહામણા;
 માંડી મૂક્યા રે, ત્યાં હારોહાર, મોતી;
 વાર વિસલનગરના વાડકા;
 ચોખ્ખી ચાંદીના રે, ચળકે અપાર, મોતી. ૬
 ભોટા કાશીના ચીંતરેલા અજકલા;

આખખોરા રે, મૂક્યા અનેક, મોતી;
જેને જેમ ધટે તેમ બેસવા;
શાખા વેવાઈએ રે, કીધા વિવેક, મોતી. ૭
વર રાજને ઉત્તમ બેસાણું;
દાઢ આઠથી રે, મૂક્યું તે દામ, મોતી;
ધન્ય ધન્ય વેવાઈના વિવેકને;
દેહે આશીષ રે, દલપતરામ, મોતી. ૮

ગીત ૧૧૮ મું.

માંડવે જમવા જતાં વેવાઈને ઘર
ગાવાનું ગીત.

“ એક લીલી તે લીલી લીલડી. ” એ રાગ.
આજ આનંદનો રંગ રેલિયો;
આ હૈડામાં હરખ ન માયરે, રંગ રેલિયો;
મળી જનની સરવ સાહેલિયો;
દશે દીશામાં આનંદ દેખાયરે, રંગ. ૧
અમે વેવાઈને માંડવે આવિયાં;
સાઈ પામવાને સનમાનરે, રંગ;
એક માળણે અમને બોલાવિયાં,
અમે પુણ્યુ એને કરી સાનરે, રંગ. ૨
હું તો મોટી માળણુ તને વિનવું;
વેવાઈ કનકારાણના કિયા મહેલરે, રંગ;
મોઘાં મોતીનું તોરણુ કરી નવું;
મોટે ખારણે દીસેછે બાંધલરે, રંગ. ૩
જેવા આવિયાં મંડપ વેવાઈના;
જેવા આબ્યાં વેવાઈના મોટા મહેલ રે, રંગ;
અમે નિરખિયેરે માંડવો નવાઈના;
કરે મેના પોપટ ત્યાં કલોલરે, રંગ. ૪
જેયા કનકારાણા વેવાઈને;
જેયાં કનકાવતી વેવાણુરે, રંગ;
જેયાં લાડીની ગુલાબ ભોજાઈને;
જેયા ધનપાળસિંહ મુજાણુરે, રંગ. ૫
કંઈક જેયા તેમાં શાણા કોઈએ;
જંગસિંહ જેવા ન જણાયરે, રંગ;
જેયાં વેવાણુ ફરીને શું જોઈએ ?
રાણી પુલકિ તુલ્ય ન ગણાયરે, રંગ. ૬
વેવાઈ ધનપાળસિંહથી ભલા બહુ;
વેવાણુ ગુલાબવહુને જાણે સહુ;
એથી જીવકારવહુ વખણાયરે, રંગ. ૭

રાજનગરથી રળીયામણું;
ગુણવંતું રતનપુર ગામરે, રંગ;
ઘણી રીતે તે શું કહિએ ઘણું;
દીલે જાણે છે દલપતરામરે, રંગ. ૮

ગીત ૧૧૯ મું.

ગોરવનું ગીત પહેલું.^૧

“ ધોળકામાં ધરમશી પ્રલતો, મેઘાડંબર ગાજે. ” એ રાગ.
ગોરવનાં ગીત ગાઈએ, આવો સૈમર સમાણી;
હૈયામાં બહુ હરખાઈએ, વરો મોટો વખાણી;
પંગતે દાળ્યા છે પાટલા, રૂડા રત્ન જડેલા;
જાણ્યું જે જમવાને આટલા, આદમી છે આવેલા. ૧
કનક કળશ અજવાળિયા, મૂક્યા નીર ભરીને,
ધાતુના બાજુ દાળિયા, રૂડી જુગતિ કરીને;
સોનાના થાળ સોહાવિયા, વાડકા રૂડા રાજે;
જન લઈ વર આવિયા, બેઠા જમવાને કાજે. ૨
પીળાં પીતામ્બર પેરિયાં, પુરુષોએ ઉમંગે;
લલનાએ પેર્યાં લહેરિયાં, રેશમી રૂડે રંગે;
લાડુ જલેખી ને લાપશી, પેડા બરશી ને પૂરી;
જમવાને વસ્તુ જોતાં કશી, નથી એકે અધુરી. ૩
સાટા અમૃત સમાન છે, ઘણાં ઘેબર ખાજાં;
પીરસ્યાં ઘણાં પકવાન છે, તે તો તાજાં ને તાજાં;
બાસુદી ને દુધપાક છે, ચટણી જાત જાત;
સર્વ પ્રકારનાં શાક છે, ભલાં દાળ ને ભાત. ૪
અમૃત પાક આનંદથી, પંગતે પીરસાયા;
પાપડ પૂરણુ ચંદથી, વિશેષ વખણાયા;
રાષ્ટ્રતાં રૂડી રીતનાં, અગણિત અથાણાં,
સરવ પ્રકાર સાહિત્યનાં, ભરી મૂક્યાં છે લાણાં. ૫
ગુજાં ને ભળિયાંનો ગંજ છે, મુરખ્યા મન ગમતા;
બહુજ રૂપાળો બિરંજ છે, જેયા જનૈયા જમતા;
દુધ કહેલાં લાવૈને, પીરસ્યાં ઘણી પ્રીતે;
સાકર માંદી મેળાવૌને, રાખેલાં રૂડી રીતે. ૬
પાંખે પવન નંખાય છે, પેખી ઉપજે છે પ્રીત;
જનૈયા જમતા જાય છે, ગોરી ગાય છે ગીત;
મુખ મંજન જમીને કર્યાં, આખ્યાં પાન સોપારી;
લવિંગ ધીલાયથી લે ધર્યાં; મીઠાં વચન ઉચારી. ૭
જુગિતનો ગોરવ જોઈને, બધા વિષે વખાણ્યો;

૧ આ તથા ગોરવનું ગીત બીજું વર તથા
કન્યા બેઉ પક્ષ તરફથી ગાવા લાયક છે.

કસર રહી નહિ કાઢને, જન જાતિએ બાણ્યો;
નોતરીને આખા ગામને, રાણે રાખ્યો છે રંગ;
દીલમાં દલપતરામને, આજે અધિકા ઉમંગ. ૮

ગીત ૧૨૦ મું. ગોરવનું ગીત બીજું.

“ રાતો ઘોડો રણુ પાખરિયો, શ્વેત ધર્યો
શણુગાર ભેને. ” એ રાગ.

જનૈયા બેઠા ઉમંગે, સંગે સર્વે તેહ બહેની;
રાયણુ જેવા રાતો રંગે, અંગે માતા એહ બહેની, ૧
ભાવે લાગ્યા ભોજન કરવા, ગરવા ગોરવ ટાણે બહેની;
પીરસનારા લાગ્યા ફરવા, ભરના ભોજન ભાણે બહેની. ૨
જમતાં જમતાં જમણુ વખાણે, બાણે અમૃત જેવું બહેની;
સાતે સુખ મળ્યાં તે ટાણે, આણે ઉરમાં એવું બહેની. ૩
રસ કસ ભોજન રૂડી રીતે, પ્રીતે જમતા જાય બહેની;
ગોરવનાં રસીલાં ગીતે, ચિતે ચંચળ થાય બહેની. ૪
કાઈ કહે દુધપાક વધારે, વારે વારે લેએ બહેની.
કાઈ કહે ઘી જમિયે ન્યારે, ત્યારે તાગ્ન થેએ બહેની ૫
કાઈને સારી લાગે સેવો, મેવો કાઈ માંગે બહેની;
કાઈ કહે ફરીના રસ જેવો, એવો અવર ન લાગે બહેની ૬
કાઈ તો રાહતાં શીરાવે, ભાવે કાઈને ભાણુ બહેની;
કાઈ તો ભજ્યાં મગાવે, લાવે ત્યાં થાય રાણુ બહેની. ૭
થોડું થોડું સર્વે લેવું, એવું કામનું ચિત્ત બહેની;
દલપતરામે ભેયું જેવું, તેવું ગાયું ગીત બહેની. ૮

ગીત ૧૨૧ મું. ગોરવનું ગીત ત્રીજું.

“ પાંચ માણાનો લાડવો રે. ” એ રાગ.

માંડવે મોટા માનથી રે; જમવા બેઠી છે જન. બુઝ્યો
ગોરી ગામની રે;

ચંદ્ર જેવા જગસિંહજી રે; સાથિયો તારા સમાન, બુઝ્યો. ૧
કનકારાણો બુઝ્યો કાઢથી રે; મનમાં હરખ ન સમાય, બુઝ્યો;
બન્ને વેવાઈના નેણુમાં રે; હેતની જ્યોતિ જણાય, બુઝ્યો. ૨
અરસપરસ ઉચ્ચારીને રે; વચને કરે છે વિનોદ, બુઝ્યો;
સાંભળતાં સુખ ઉપજે રે; પૂરણુ ઉપજે પ્રમોદ, બુઝ્યો. ૩
પુલાઈ બાધ વેવાણુને રે; કનકાવતી દે છે માન બુઝ્યો.
બન્ને વેવાણો થાય છે રે; ગમત કરી ગુલતાન. બુઝ્યો, ૪

૧ આ તથા ગોરવનું ગીત એથું નામ ફારફેર
કરીને વર તથા કન્યા બેઠીના તરફથી ગાવા લાયક છે.

બાણે નવે નિધિ સાંપડી રે; એવો વધ્યો ઉછરંગ, બુઝ્યો
હેત વધારે હળી મળી રે; રનેહી સગાં જન સંગ, બુઝ્યો. ૫
બાણે સગાં સારાં મળ્યાં રે; લાખેણો લીધા દહાવ, બુઝ્યો;
દેવિયો દેવની મંડળી રે; દીસે એવો દેખાવ, બુઝ્યો. ૬
સારમાં સાર સંસારમાં રે; ઉત્તમ દિવસ છે આજ, બુઝ્યો;
બાણે તુક્યો જગનો ધણીરે; આજ મળ્યું રૂકું રાજ, બુઝ્યો. ૭
ધ્વિર આગળ માગિયે રે; અવસર આવે હમેશ, બુઝ્યો;
દલપતરામના દેવની રે; વિનતિ કરીને વિશેષ, બુઝ્યો. ૮

ગીત ૧૨૨ મું.

ગોરવનું ગીત ચોથું.

રામણુ દીવાનું ગીત.

“ વડુરે પાટણુ વડું ઘાળકું, કાઈ માળવે જાયરે. ” એ રાગ.
નવારે નગરના લુહારી, રામણુ દીવડો ઘડજે રે;
રચના રૂડી રચજે તેમાં, મોતી માણુક મઢજે રે. ૧
ચોફર ફરતી પુતળી, રચજે રૂડી રૂપાળી રે;
મોહ પામે મોટા મઢીપતિ, ભંજો દીવડો ભાળી રે. ૨
ઘડજે સુધડ ઘણા ઘાટનું, ચતુરાઈથી ચાકું રે;
પત્ર જેવું નહિ પાતળું, જડ જેવું ન જાકું રે. ૩
દીવડો મુકીશ મોટા ચોકમાં, એથી થશે અજવાળુરે;
એથી દેખાશે આંગણું, ઘણું રૂકું રૂપાળું રે, ૪
દીવડો મુકીશ મારે માંડવે, માંડવાને શોભાવે રે;
ધનપાળભાઈ કુળનો દીવો, જેમ કુળને દીપાવે રે. ૫
દીવડો લેહ કનકાબાધ, માંડવા મધ્યે મ્હાલે રે;
માથે ધરી મ્હોડ ચુંદડી, માથ મલપતાં ચાલે રે. ૬
જેણે સપુત શિવોમણિ, કુળ દીપક જાયા રે;
ધન્ય એના અવતારને, કરી સારથક કાયારે. ૭
દીવડો દીસે રણિયામણો, હોય વિવા જે ઠામ રે;
દીવડો દીઠ દીલકું દરે, દાખે દલપતરામ રે. ૮

ગીત ૧૨૩ મું.

ગોરવનું ગીત પાંચમું.^૧

“ કંકુ છાંટી કંકોતરી મોકલે. ” એ રાગ.

બાણે અમરાપૂરી થકી ઉતર્યો; એનું મૂલ
ન કાઢથી કળાય, વીરણુનો છે વિંઝણો;
ઝગમગિયાની ઝાલર ઝગમગે;

૧ આ તથા ગોરવનું છકું ને સાતમું ગીત
માત્ર કન્યા તરફથી ગાવાનું છે.

તે તો દેખતાં દષ્ટિ લોભાય, વીરણુનો. ૧
 શામે દાંડી સોનાની સોહામણી;
 હીરા માણક મોતી મહેલ, વીરણુનો;
 ચુવા ચંદન નીર ગુલાબનું;
 તેમાં રસ ખસ તે તો કરેલ, વીરણુનો. ૨
 વેવાઈ જગસિંહજીને રે શિર ઢળે;
 સારો શીતળ પસરેછે વાય, વીરણુનો;
 વિંઝણામાંથી પસરે સુવાસના;
 ફરતી ગાઉ ગાઉ માંહી ફેલાય, વીરણુનો. ૩
 ધનપાળભાઈના રંગ મહેલનો;
 અતિ અજબ તરેહનો તેહ, વીરણુનો;
 પ્રેમે નવલા વેવાઈએ પૂછિયું;
 ક્યાંથી આપને સાંપડ્યો એહ, વીરણુનો. ૪
 એવું સાંભળી ધનપાળભાઈ કહે;
 રનેહે સાંભળો શાણા વેવાઈ, વીરણુનો;
 અમારે ને અમારા રાયને;
 ભલી અસલની ભાઈબંધાઈ, વીરણુનો. ૫
 તેથી તે રાજ્યે ભેટ મોકલ્યો;
 જેની જગમાં જડે નહિ જોડ, વીરણુનો.
 હીરા પારખું હોય તે જન જાણે;
 કહે મૂલ સોનૈયા કરોડ, વીરણુનો. ૬
 એ તો અમરાપૂરીમાંહી ઉપજ્યો;
 એના ભોગી ભલા ભલા ભૂપ, વીરણુનો;
 એ તો તાપ ટાળે તનમનતણા;
 ગુણ એવા છે એમાં અનુપ, વીરણુનો. ૭
 આજ શાણા વેવાઈએને શિર ઢળ્યો;
 થયું તે અતિ ઉત્તમ કામ, વીરણુનો;
 આજ આવ્યો સારા ઉપયોગમાં;
 દીલે રીઝિયા દક્ષપતરામ, વીરણુનો. ૮

ગીત ૧૨૪ મું.

ગોરવનું ગીત છું.

સદ્ગુણ રૂપી સુખડાનું ગીત.

“મર્યાં લાલ ગુલાલ, મર્યાં લ્યોરે લોહરિયાં.” એરાગ
 સુખડાં સુખડિયાને હાટ, સુખડાં લ્યોરે સાકરિયાં.
 ભરીને મૂક્યાં મોટાં માટ, સુખડાં લ્યોરે સાકરિયાં.
 સુખડાં સદ્ગુણનાં શ્રીકાર, સુખડાં.
 એનો ઉત્તમ સ્વાદ અપાર સુખડાં. ૧

લાડુ લાયકીના હોય, સુખડાં,
 શરીરે પુષ્ટિકારક સોય, સુખડાં;
 શરીરો તો સારો સતોષ, સુખડાં,
 નિમે તે તો છે નિર્દોષ, સુખડાં. ૨
 સેવો સત્યયાણું સુખ દેણું, સુખડાં,
 મગદળ તો મુખ મીઠાં વેણું, સુખડાં;
 જાણુપણું જલેખી જાણુ સુખડાં,
 તેનાં થાય વિશેષ વખાણું, સુખડાં. ૩
 વિદ્યા વડાં ભલાં વખણાય, સુખડાં,
 શિખંડ સજ્જનપણું સદાય, સુખડાં;
 પવિત્ર મન તે તો દુધયાક, સુખડાં,
 સહનપણું વિધવિધનાં શાક, સુખડાં. ૪
 સૂતરફેણી શુદ્ધિ વિચાર, સુખડાં,
 પેડા ખરશી પરોપકાર, સુખડાં;
 ધૈર્ય ભક્તિ અમૃતપાક, સુખડાં,
 એમાં તો ગુણ દીપ્તે અથાક, સુખડાં. ૫
 બુદ્ધિ સારી તેજ બિરંજ, સુખડાં,
 ગંભિરતા ખાખનો ગંજ, સુખડાં;
 ઉદાર મન તે મોહન હાર, સુખડાં,
 પાપડ પંડતણો આચાર, સુખડાં. ૬
 ગુલાબપાક વિવેક ગણાય, સુખડાં,
 તેથી તન મન ઠંડક થાય, સુખડાં;
 કરણ પીચો કહેલાં દુધ, સુખડાં,
 એથી રેશે અંતર શુદ્ધ, સુખડાં. ૭
 પીળે નિરમળ નીતિ નીર, સુખડાં,
 સાજાં તાજાં રહે શરીર, સુખડાં;
 આવ્યા જમવાને આ હામ, સુખડાં,
 દીલ ખુશ રેજે દક્ષપતરામ, સુખડાં. ૮

ગીત ૧૨૫ મું

ગોરવનું ગીત સાતમું.

રંગરસનું ગીત.

“માંડવામાં કોણ કોણ સાજન બેઠા રે.” એ રાગ.
 રંગરસ માંડવામાં ઘોળાયરે, રંગરસ સાજનને છંટાયરે;

૧ કવીશ્વર દક્ષપતરામ લખેછે કે “જનને પહેરામણી
 કરેછે તે દહાડે તથા ગોરવને દહાડે કંકુનો રંગ કરીને
 વેવાઈએ અને વેવાણો એક બીજાની દાઢી પીળેછે
 અને કંકુ છાટેછે. કંકુના રંગનું નામ રંગરસ અને
 તેનો બાવાઈ પરસ્પર પ્રેમનો રસ છે. મુસલમાનો
 પોથીનો રંગ વિવાહમાં પરસ્પર છાટે છે.”

રંગરસમેધિ મૂને વેચાધરે, રંગરસરણવળામાં વખણાયરે. ૧
 રંગરસ પાવ લાખે પ્રાશેરરે, રંગરસ લાખ ટકાનો શેરરે;
 રંગરસરગમહેલમાં ખિરાજેરે, રંગરસછેલ છાંતીલીને છાજેરે;
 રંગરસ દેવને દુર્લભ દીકારે, રંગરસલાગે છે મનને મીઠારે;
 રંગરસ ભોગવે ભાખ્યાણી ભોગીરે, રંગરસ પામેનનેગી
 વિભેગીરે. ૩
 રંગરસ કન્યાની ચુડીએ ચળકે રે, રંગરસ વરની પાધડીએ
 ઝળકેરે;
 રંગરસ શોભે કન્યાને ચુડેરે, રંગરસ વરને છોગલે રૂડેરે. ૪
 રંગરસ ગુલાખપદને ધુંધરેરે, રંગરસ ધનપાળભાઈને
 દુપદેરે;
 જેવો રંગ રાખે ધનપાળભાઈરે, એવો રંગ રાખને
 એચર વેવાઈ રે. ૫
 રાખે રંગ કનકાવતી સુખણુરે, એવો રંગરાખને પુલાંદે
 વેવાણુરે;
 રાખે રંગ ગુલાખ વડુ આજ જેવોરે, રાખને રંગ જીવકાર
 વડુ તમે તેવોરે. ૬
 રંગરસ પામિયે પ્રભુને પ્રતાપેરે, રંગરસધનધરીઝીને આપેરે;
 રંગરસ સંસારમાં છે સારરે, રંગરસ સૃષ્ટિભણે શણુગારે. ૭
 રંગરસનીઆજે ઉછળેછોળરે, રંગરસછાટેને કહે છે કલ્પોલરે;
 રંગરસપ્રેમતણાપરિણામરે, દેખીદીલ રીઝે દલપતરામરે. ૮

ગીત ૧૨૬ મું.

પહેરામણી કરતાં ગાવાનું ગીત પહેલું.^૧

દાયગનું ગીત.

“ઘોળકામાં ધરમશી પુલતો, મેઘા ડંખર ગાજે.” એ રાગ.
 કનકરાણે પૂર્યો દાયને, ચાલો જોવાને જૈએ;
 ચંપાંકુવરીને અપાયને, ચાલો જોવાને જૈએ;
 શણુગાર્યા હાથીને ઘોડા, ચાલો જોવાને જૈએ.
 ઉંટનાં ઉત્તમ જોડણાં, ચાલો જોવાને જૈએ. ૧
 રથ છે રૂડા ભાતભાતના, ચાલો જોવાને જૈએ,
 બળદ જેવા જેવી બાતના, ચાલો જોવાને જૈએ;
 ગાયો મેશી દીસે દૂડતી, ચાલો જોવાને જૈએ.
 સંખ્યા તેની નથી સૂડતી, ચાલો જોવાને જૈએ. ૨
 જડિત પટારા પટારિયો, ચાલો જોવાને જૈએ,
 કનકના કળશ ને ઝરિયો, ચાલો જોવાને જૈએ;
 સોના રૂપાના થાળ છે, ચાલો જોવાને જૈએ,
 મેળિયો મોળા વિશાળ છે, ચાલો જોવાને જૈએ. ૩

૧ આગીત ૧૨૬ મું આ જોડે પહેલાણાને ગાવા લાયક છે.

પાટણ બાજુએ મેસણાં, ચાલો જોવાને જૈએ,
 દીંચણિયાં મુક્યાં છે ઘણાં, ચાલો જોવાને જૈએ;
 જાજતા છપર પલંગ છે, ચાલો જોવાને જૈએ,
 સાંગા માંચીઆ તે સંગ છે, ચાલો જોવાને જૈએ. ૪
 ગાદલાં ગાલમશુરિયાં, ચાલો જોવાને જૈએ,
 ચોશીકામાં ૩ પૂરિયાં, ચાલો જોવાને જૈએ;
 સરસ છે સુજની રંગાઈઆ, ચાલો જોવાને જૈએ,
 તકિયા ચોછાડ તળાઈઆ, ચાલો જોવાને જૈએ. ૫
 કાંશકિયો હાથીદાંતની, ચાલો જોવાને જૈએ,
 આરશિયો ભાત ભાતની, ચાલો જોવાને જૈએ;
 વસ્ત્રો વિવિધ પ્રકારનાં, ચાલો જોવાને જૈએ,
 શોભીતાં સોનેરી તારનાં, ચાલો જોવાને જૈએ. ૬
 હીરા મોતીના હાર છે, ચાલો જોવાને જૈએ,
 આભૂષણ તો અપાર છે, ચાલો જોવાને જૈએ;
 નામ બધાં નવ જાણિયે, ચાલો જોવાને જૈએ,
 વાહવાહ કહીને વખાણિયે, ચાલો જોવાને જૈએ, ૭
 દાખડિયો ને દાખડા, ચાલો જોવાને જૈએ,
 ઘાટ કારીગરોએ ઘડ્યા, ચાલો જોવાને જૈએ;
 જોઈ જોઈ વસ્તુ તમામને, ચાલો જોવાને જૈએ,
 દીલ ખુશી દલપતરામને, ચાલો જોવાને જૈએ. ૮

ગીત ૧૨૭ મું.

પહેરામણી કરતાં ગાવાનું ગીત બીજું.^૧

સતોષ રાખ્યા વિષેનું ગીત.

“વડુરે પાટણ વડુ ઘોળકું, કાઠ માળવે
 જાય રે.” એ રાગ.

આપિયે તે સુખથી, એ તો રીત જોવારી રે;
 માગે વારે વારે મુખથી, તે તો ભગત બીખારી રે. ૧
 સતોષ જે રાખે સહી, એ તો રીત જોવારી રે;
 લોભનો થોભ મળે નહિ, તે તો ભગત બીખારી રે. ૨
 પામે સતોષ પ્રીતિ વડે, એ તો રીત જોવારી રે;
 પૈસાને માટે લઢી પડે, તે તો ભગત બીખારી રે. ૩
 આપ કમાઈએ ઉદર ભરે, એ તો રીત જોવારી રે;
 પારકી આશા અંતર ધરે, તે તો ભગત બીખારી રે. ૪
 પીરસે તે જમે રોટલો, એ તો રીત જોવારી રે;
 પેટ ઉપર બાંધે પોટલો, તે તો ભગત બીખારી રે. ૫
 સંપ સગાં સાથે જોડશે, એ તો રીત જોવારી રે;
 તુચ્છ માટે સંપ તોડશે, તે તો ભગત બીખારી રે. ૬

૧ આ ગીત માત્ર કન્યાવળાને ગાવા લાયક છે.

શોભા સગાંને આપશે, એતો રીત બહેવારી રે;
ઉલટુંજે માન ઉપાપશે, તે તો ભરત લીખારી રે. ૭
દલપતનું કહ્યું દીલ ધરે, એ તો રીત બહેવારી રે;
આધું પાતર ઉલટું કરે, તે તો ભરત લીખારી રે. ૮

ગીત ૧૨૮ મું.

કન્યા વળાવતી વખતે વર તરફથી

ગાવાનું ગીત.

“આવીછે વાલવાણુ ગામની ફોજરે,
ઝરમરીઆઝાલા.” એ રાગ.

કન્યા વળાવો રૂડી રીતરે, નવલા વેવાઈ;
ચિત્તા ન ધરશે કાંઈ ચિતરે, નવલા વેવાઈ.
કન્યા રૂપી રૂપું રતન રે, નવલા વેવાઈ;
જીવ જોડી કરશું જતન રે, નવલા વેવાઈ. ૧
પાણી માગે ત્યાં દેશું દુધ રે, નવલા વેવાઈ;
સંભાળ કરશું ભાવ શુદ્ધ રે, નવલા વેવાઈ.
લાખેણાં લડાવીશું લાડ રે, નવલા વેવાઈ;
ગણ્યશું તમારો પુરો પાડ રે, નવલા વેવાઈ. ૨
પ્રીતે ઉછેરી રૂડી પેર રે, નવલા વેવાઈ;
આપી કન્યા અમારે ઘેર રે, નવલા વેવાઈ.
કરશે ઉજવળ અમારું કુળ રે, નવલા વેવાઈ;
તરને શોભાવે જેમ પુલ રે, નવલા વેવાઈ. ૩
ગોરી છે રૂડી ગુણવાન રે, નવલા વેવાઈ;
મળશે અમારે ઘેર માન રે, નવલા વેવાઈ.
સર્વ કળામાં છે સુગણુ રે, નવલા વેવાઈ;
વિધ વિધ પામશે વખાણુ રે, નવલા વેવાઈ. ૪
માયાળુ મનની છે વિશેષ રે, નવલા વેવાઈ;
હળી મળી ચાલશે હમેશ રે, નવલા વેવાઈ.
જાણીશું જેવી જીવ જનન રે, નવલા વેવાઈ;
સાચવશું જેમ કૂલ પાન રે, નવલા વેવાઈ. ૫
હેતથી કરીશું હાથે છાંય રે, નવલા વેવાઈ;
શંકા ન ધરશે મન માંય રે, નવલા વેવાઈ.
તમને બહાલી જેવી તેહ રે, નવલા વેવાઈ;
અમને ખણુ એવી બહાલી એહ રે, નવલા વેવાઈ. ૬
જેવો હેયાનો હોય હાર રે, નવલા વેવાઈ;
આંખે ઉપર જેવો પ્યાર રે, નવલા વેવાઈ.
પૂરણુ ધરશું એવો પ્રેમ રે, નવલા વેવાઈ;
કાંઈ દીન દુઝાવીશું કેમ રે, નવલા વેવાઈ. ૭
પરણુને મળો રૂડી પેર રે, નવલા વેવાઈ;

કન્યા વળાવી વળો ઘેર રે, નવલા વેવાઈ;
કરને સદેવ સારાં કામ રે, નવલા વેવાઈ;
દે દુવા દલપતરામ રે, નવલા વેવાઈ. ૮

ગીત ૧૨૯ મું.

કન્યાને સાસરે વળાવતાં કન્યાનાજાને

ગાવાનું માતાના ચિરહુતું ગીત.

“ભમરા પહેલો વધાવો મારે આવિયો.” એ રાગ.

અંપાંખાધને સાસરે વળાવતાં; માતા દનકાવતી વદે વેણુરે;
દોલડાહી દોંકરી પરણીને પિત્રથી પધારિયાં;
દોંકરી જીદાં પડ્યાનું જીવમાં લાવતાં;
મારાં નીરે ભરાઈ આવેછે નેણુરે, દોલડાહી. ૧
મારી જાતીથી કદી મેં છોડી નથી;
દોંકરી ધાર્યું મેં તુજ વિષે ધ્યાનરે, દોલડાહી;
દોંકરી કદિયે મેં તને તરછોડી નથી;
દોલમાં જાણી મેં દીકરા સમાનરે, દોલડાહી. ૨
લાડે કાડે હું તુજને લડાવતી;
હું તો જાણતી તુજને જીવન પ્રાણુરે, દોલડાહી;
નિરખી નિરખીને હૈડે હર્ષ લાવતી;
તેતો ચંદ્રને ચંકારી પ્રમાણુરે, દોલડાહી. ૩
મેં તો હાથે જાયા કરી હેતથી;
માગ્યું પાણી ત્યાં દીધું લાવી દુધરે, દોલડાહી;
મેં તો સંભાળી તુજને સચેતથી;
સદા રાખીને મનમાં ભાવ શુદ્ધરે, દોલડાહી. ૪
દોંકરી ન્યારે તું શેરીમાં રમવા જતી;
ત્યારે જો કાંઈ વિશેષ થતી વારરે, દોલડાહી;
તારું મુખ જોયા કાલી ઘેલી હું થતી;
હું તો જાણતી હૈયાતણો હારરે, દોલડાહી. ૫
દોંકરી તારો વિન્નેગ નહિ વીસરે;
તારા સદગુણ સાંભરશે સદાથરે, દોલડાહી;
દોંકરી તુજ વિના દિલસો નહિ નીસરે;
જેમ વચ્ચ વિછોછ પડી ગાયરે, દોલડાહી. ૬
દોંકરી એકવાર નેકથી નિહાળી તું;
તારો ટળવળે સમરોનો સાથરે, દોલડાહી;
તારાં ભાઈ ભોગઈ સામું ભાળી તું;
તેનાં હૈડાં તો રેતાં નથી હાથરે, દોલડાહી. ૭
દોંકરી આંગણા માંહી તું જોઈનેજો;
નેહ એકવાર નિરખું તારું મુખરે, દોલડાહી;

એમ કહીને માએ કહ્યું દલપત કહે;
દીકરી પામને સંપૂર્ણ સુખરે, દીલગાહી. ૮

ગીત ૧૩૦ મું.

કન્યાને સાસરે વળાવતાં કન્યાવાળાને ગાવાનું
માતાની શીખામણનું ગીત.

“બદવરાય પરણ્યા રૂકનણી રે.” એ રાગ.

સાસરવાસણીને માતા કહે સ્નેહથી રે;
દીકરી ધરને મનમાં નારીતણા ધર્મ, મારી
લાડકવાઈ લાખેણી રે;

દીકરી પતિવ્રતાવ્રત પ્રેમે પાળવું રે;
કરવાં કંથ રીઝે એવાં રૂપાં કર્મ, મારી. ૧
દીકરી ધરણી તે તો ધરનો રાગ ગણોરે;
દીકરી પ્રેમદા તે ધરનો પ્રધાન, મારી;
દીકરી ધરની સંભાળ સારી રાખવી રે;
સર્વે સાચવીને રાખવો સામાન, મારી. ૨

કરકસરથી ધનને ખચાવવું રે;
થવા દેવો નહિ કાંઈ પણ બિગાડ, મારી;
સારી નારી વડે આપે ધર ઉજળું રે;
ગદી નારીવડે દિસે ગંદવાડ, મારી. ૩
સાસુ સસરાની પ્રતિમા પ્રેમે પાળવી રે;
કાંઈને કદિયે નવ કદિયે કડવું વેણ, મારી;
મીઠાં વચનથી મરમ મનાવિયે રે;

જેથી શુભતાં લાગે દીલમાં સુખ દેણ, મારી. ૪
આથી પાછી એક વસ્તુ થવા દેવી નહિ રે;
લેને ગોઠવવી ન્યાં હોય જેનું સ્થાન, મારી;
સર્વે સમયનો સાજ હાજર રાખિયે રે;

ખાન પાન તથા સોપારી ને પાન, મારી. ૫
આવ્યાં ગયાંને આદરમાન આપિયે રે;
જેથી વિશ્વ વિષે થાય વિવિધ વખાણ, મારી;
દીકરી હગારા જનોથી ન હગાઈએ રે;

જાદુ જંત્ર મંત્ર સર્વે જુઠા જાણ, મારી. ૬
લખિયે ખાનગી ખચનો હિસાબ પોતે રે;
સર્વે વસ્તુ તણો લખિયે સારો નોંધ, મારી;
ભરતચીતરની કળા નવ બૂલિયે રે;

ભાષા ભણતરનો બૂલિયે ન બોધ, મારી. ૭
ધણી ઉલ્લમ કરીને ધન ધાન્ય રજે રે;
ધર ધંધો તે તો કામનીનું કામ, મારી;

સારી રીતે કરવી સ્વામીને સહાયતા રે;
દેછે શીખામણ દલપતરામ, મારી. ૮

ગીત ૧૩૧ મું.

પરણીને ઘર આવતાં ગાવાનું ગીત પહેલું.
માતા લીધ્યા ને ગુંધ્યા મારા ઓરાડા. ” એ રાગ.

કહે સૈયરને સૈયર સાંભળો; લાડો આવ્યો ને મારે
મન લાવ્યો, સાહેલડી, લાખેણી લાવ્યો લાડણી;
એને બેચરસિંહ જેવા બંધવે;

પરણાવ્યો ને હેડે હરખાવ્યો સાહેલડી લાખેણી. ૧
ધન્ય ધન્ય કહું પુલકિ માતને;

જેનો જયો તે પૃથ્વીમાં પંકાયો, સાહેલડી લાખેણી;
મળ્યા લાખેણા લોકો તેમાં લાડણો;

દાસે ડહો તે સર્વથી સવાયો, સાહેલડી લાખેણી. ૨
જે તું સાંભળ આજ એની જનમાં;

વાળાં વાળે તે ગગનમાં ગાળે, સાહેલડી લાખેણી;
વર કન્યા શોભીતા સારા રથમાં;

છટા જાળે એવી રીતે બિરાળે, સાહેલડી લાખેણી. ૩
હાથીદાંતકરો કન્યાના હાથમાં;

ચુડો ચળકે ને કાને ઝાલ લળકે, સાહેલડી લાખેણી;
એનું આજા ધુંધટડામાં મુખડું;

ઝાઝું ઝળકે વીજળી જેમ ચળકે, સાહેલડી લાખેણી. ૪
જેવા જેવી છે જુગિત જેની જનમાં;

બેઠા હાથી ઉપર વરના સાથી, સાહેલડી લાખેણી;
કંઈકે બખતરિયા શોભે બખતરે;

શોભે ભાથી તો ભાયાની શોભાથી, સાહેલડી લાખેણી. ૫
લાડો વૃદ્ધ જનોને બહુ વિનવે;

પગે લાગે ને આશિષ તે માગે, સાહેલડી લાખેણી;
સૌનો ભાગ્યો તે વિરહ વિન્નગનો;

જ્ઞાન જાગે ને બ્રહ્મ જેમ ભાગે, સાહેલડી લાખેણી. ૬
સગાં સ્નેહીની સર્વે મળી સુંદરી;

મળવા આવે ને મોતીડે વધાવે, સાહેલડી લાખેણી;
લાડો મિત્ર પોતાના સહુને મળે;

પાનચાવે ને મુખ મલકાવે, સાહેલડી લાખેણી. ૭
લાડે લાજ વધારી ધણી લોકમાં;

એને નામે વખાણે હામે હામે, સાહેલડી લાખેણી;
એની કીર્તિ ફેલાવી કવિતા કરી;

ગામે ગામે તે દલપતરામે, સાહેલડી લાખેણી. ૮

ગીત ૧૩૨ મું.

પરણીને ઘેર આવતાં ગાવાનું ગીત બીજું.

“ પેલા વેવાઈના ઝૂંપડામાં શું જોશો.” એ રાગ.

કુંવર પરણીને પદમણી લાવિયા, સાથે અસવારીના

સારો ઠાકરે, વર પરણી પધારિયા;

રસ્તા શુદ્ધજી છંટકાવિયા;

વેર્યાં ધુલડાં રૂડાં ઉભી વાટરે, વર. ૧

સામાં આવ્યાં સગાં રનેહી સૌ મળી;

આવ્યા શહેર સુખા સરદારરે, વર;

ગાય મંગળ માનનિયો મળી;

અંગો અંગ ઉમંગ અપાર રે, વર. ૨

મદ માતા ઘોડા ધમે છે ધણા;

ચાલે મલપતા મોટા માતંગ રે, વર;

મોટા રથની શોભામાં નથી મણા;

ઉડે વાવટા રૂડા નવરંગરે, વર. ૩

બહુ કેસર કસ્તૂરી મધમધે;

અતિ ઉડે છે અખીર ગુલાલ રે, વર;

ઘોરી ચાલે ત્યાં ધરણી ધમધમે;

ધણી ધમધમે ધુધરમાળ રે, વર. ૪

લાડલાડીને શિર તો ચમર ઢળે;

મુખ રવિ શશી તેજ અંબાર રે, વર;

જેવા શેરીએ શેરીએ જન મળે;

કરે સર્વે આશીર્વાદ ઉચ્ચાર રે, વર. ૫

વાળાં વાળે અધિક ઉછરંગનાં;

સોના રૂપાની ઉછળે છે છાળરે, વર;

સર્વે ઉચરે છે વચન ઉમંગનાં;

કરે છે નરનારી કલોલ રે, વર. ૬

આજ રનેહી સગાંનાં અંતર દુર્ગાં;

જેઘ લાડણી લખમી સ્વરૂપ રે, વર;

મન વાંચિત કારણ સહુ સર્યાં;

આજ તુઠિયા ત્રિભુવન ભૂપ રે, વર. ૭

આજ મોતીડે મેહુલા વસિરયા;

આજ સિદ્ધ થયાં સર્વે કામ રે, વર;

આજ સોનાના હુંગર દરશિયા;

દિલે હરખિયા દલપતરામ રે, વર. ૮

ગીત ૧૩૩ મું.

એકીએકી રમતી વેળા ગાવાનું ગીત.

“વર કન્યા બેઠાં છે એક પાટેજ.” એ રાગ.

એકી બેકી લાડો ને લાડી રમેછેજ,

ગુણ તેના સમજીના મનમાં ગમેછેજ;

જીવતિયો જેવા મળી ટોળે ટોળેજ,

કંકુ કેરી આડ કરીછે કપોળેજ. ૧

વારે વારે કરેછે હાસ્યવિનોદજ,

પેખી પામેછે પૂરો પ્રમોદજ;

વર કન્યા દીસેછે તેવ તેવડાંજ,

માંહી માંહી કરેછે મરકલડાંજ.

આગળ મુક્યો સોનાનો સુંદર થાળજ,

માંહી મુક્યાં માણેક મોતી પ્રવાળજ;

માંહી ફેફળ ખારેકા અખોડજ,

હરખથી રમે કરીને હોડજ. ૩

મુઠી વાળી પ્રેમથી લાડો પૂછેજ,

કહો આમાં એકી કે બેકી શું છેજ?

આંગળીએ ઉત્તર લાડણી આપેજ,

એમ અન્યોઅન્યની અક્કલ માપેજ. ૪

ખુશી ભર્યો ખેલ કરેછે ખાસોજ,

તરણીએ મળીને નિરખે તમાસોજ;

લાડી પુછે લાડાને એવીજ રીતેજ,

પરસ્પર આનંદ પામે પ્રીતેજ. ૫

ગોરી મળી ગીત મંગળ રૂડાં ગાયજ,

મનમાં તો હરખ ન સૌને માયજ;

જીત્યો જીત્યો લાડો તે જીગતે જેઘજ,

હારી હારી લાડણી હિમ્મત ખોઘજ. ૬

જીતવાને હૈયામાં હઠ નથી ધરતાંજ,

હારે તેથી ખેદ ખચીત નથી કરતાંજ;

હારજીત હસી કાઢ્યાનો ખેલજ,

રૂઢેમાં તો પ્રેમની પસરે રેલજ. ૭

આવે નહિ ઉરમાં અભાવ લગારજ,

એકી રમી એવો લીધા સારજ;

અંતરમાં સદૈવ સમજે આમજ,

શીખામણ દેછે દલપતરામજ. ૮

૧ આ ગીત થોડા ફેરફારથી વર તથા કન્યા બેઠેના તરફથી ગાઈ શકાય તેવું છે.

ગીત ૧૩૪ મું.

કંકજુદોરા છેડતાં વર તરફથી ગાવાનું ગીત.^૧

“ તારે દોરડિયે દશ ગાંઠ, ૩ લાડી દોરડો નવ છુટે.” એ રાગ.

તારે દોરડિયે દશ ગાંઠ, જમીલી દોરડો નવ છુટે;
 તું તો નીવડી લક્ષણે લાંઠ, જમીલી.
 તેં તો ગોઠવીને ગાંઠ વાળી, જમીલી.
 ઉખળે નહિ કાઠની ઉખાળી જમીલી. ૧
 બાંધ્યું પ્રેમનું બંધન પૂરું, જમીલી.
 નથી એક રતીએ અધૂરું, જમીલી.
 કાંઈ મોહની મંત્ર છે એમાં, જમીલી.
 કાંઈ તંત્રની શુકિત છે તેમાં, જમીલી. ૨
 તારી દીસે પ્રવીણતા પૂરી, જમીલી.
 નથી કાંઈ કળાએ અધૂરી, જમીલી.
 તારી ઉમ્મર છે હજી છોટી, જમીલી.
 એવી વિદ્યા તું ક્યાં શીખી મોટી? જમીલી. ૩
 કહે તું બણી કાની નિશાળે? જમીલી.
 વશીકરણની વિદ્યા વિશાળે, જમીલી.
 પ્રેમ પાસલો છે તુજ પાસ, જમીલી.
 તારો કાણ કરશે વિશ્વાસ? જમીલી. ૪
 કેવા સાધનથી કામ સાધ્યું? જમીલી.
 કાચે તાંતણે બંધન બાંધ્યું, જમીલી.
 તાંતણે ગાંઠ પડી વજર જેવી, જમીલી.
 તેતો કદીએ ન છુટે એવી, જમીલી. ૫
 તારાં વેણમાં છે વશીકરણ; જમીલી.
 તારાં નેણ દીસે મન હરણ, જમીલી.
 મંત્ર જંત્ર સાચા નથી એકે, જમીલી.
 લાડો વશ કર્યો વિનય વિવેક, જમીલી. ૬
 મીઠી વિનય ભરી તારી વાણી, જમીલી.
 વાણી વિનયથી સૌએ વખાણી, જમીલી.
 તારી કીર્તિ જગતમાં જમી, જમીલી.
 તારા સદ્ગુણમાં નથી ખામી, જમીલી. ૭
 ધન્ય ધન્ય તારાં માત તાત, જમીલી.
 વાટે ઘાટે કરે લોક વાત, જમીલી.
 તેં તો સાસરિયું શોભાવ્યું, જમીલી.
 સાચું દલપતરામે બતાવ્યું, જમીલી. ૮

૧ કન્યા તરફથી ગાવું હોય તો થોડો ફેરફાર કરીને ગાઈ શકાય તેવું છે.

ગીત ૧૩૫ મું.

ઉકરડી ઉઠાડતાં ગાવાનું ગીત.

“ ઉકરડી ઉઠાડતાં વનમાળીર.” એ રાગ.

ઉકરડી ઉઠાડિયે, સખી શાણીર;
 ઝાડિયે જગ્યા ઝપટ, શુભો સખી શાણીર;
 મેલી જમીન મટાડિયે, સખી શાણીર;
 કાઢાડિયે ચીચરવટ, શુભો સખી શાણીર. ૧
 આંગણું અધિક આપાવિયે, સખી શાણીર;
 વાવિયે નાગરવેલ, શુભો સખી શાણીર;
 ફૂલના રોપા રોપાવિયે, સખી શાણીર,
 વાવિયે કામળ કેળ, શુભો સખી શાણીર. ૨
 દ્રાખનો માંડવો છાઈએ, સખી શાણીર;
 પાછએ જળ ધરી પ્રીત, શુભો સખી શાણીર;
 હેડમાં અતિ હરખાઈએ, સખી શાણીર;
 ગાઈએ મંગળ ગીત, શુભો સખી શાણીર. ૩
 પરણાવ્યાં ચંપાં^૧ બાંધને સખી શાણીર;
 ભાઈને જશ છે ખચીત, શુભો સખી શાણીર;
 તેડ્યા બનેવી જમાઈને, સખી શાણીર;
 ચાહીને પોતાને ચિત, શુભો સખી શાણીર. ૪
 જશ પસર્યો જન જાતમાં, સખી શાણીર;
 નાતમાં લીધી છે લ્હાણ, શુભો સખી શાણીર;
 સતોખ્યા સૌના આતમા, સખી શાણીર;
 વાતમાં થાય વખાણ, શુભો સખી શાણીર. ૫
 વિવા' તો સૌએ વખાણિયો, સખી શાણીર;
 જાણિયો જગત મોઝાર, શુભો સખી શાણીર;
 પંચ મળીને પ્રમાણિયો સખી શાણીર;
 પ્રાણિયો પોખ્યા અપાર, શુભો સખી શાણીર. ૬
 જગત બધામાં ભેઈએ, સખી શાણીર;
 કાંઈએ ન કરી આવી રીત, શુભો સખી શાણીર;
 શુભો હેયે હરખીત હોઈએ, સખી શાણીર;
 ખોઈએ ખેદ ખચીત, શુભો સખી શાણીર. ૭
 કનકારાણીની હામના, સખી શાણીર;
 ગામના જન ગુણ ગાય, શુભો સખી શાણીર;
 દોલ વિષે દલપતરામના, સખી શાણીર;
 નામના રે'શે સદાય, શુભો સખી શાણીર. ૮

૧ વરને ઘેર હોય તો “પરણાવ્યા ચતુરબાંધને” એમ ગાવું.

ગીત ૧૩૬

માતાને વધામણું દેવા જતાં ગાવાનું ગીત.

“ માતા નવસેં કળીનો વિંઝણો. ” એ રાગ.

બળી વળીને વિનવીં મુખે માગિયે;	હિંને મંગળ દિવસ સદાય રે,	
	દેવ ^૧ માતાપિતા તમે સત્ય છો;	
ઢંભે ઢોલ ને નાખત ગડગડે;	સાથે મંગળ ગીત ગવાય રે, દેવ.	૧.
વારે વારે ચતુરભાષ વિનવે;	ઈચ્છા પૂરને કરને કૃપાય રે, દેવ;	
નમી નમીને ચંપાંવડુ એમ કહે;	હરને સંકટ કરને સહાય રે, દેવ.	૨.
પગે લાગે ને માગે છે પુત્ર દો;	રિદ્ધિ સિદ્ધિ દેને જગરાય રે, દેવ;	
તિથિ ત્રણસેં ને સાડ છે વર્ષની;	દાહાડા સર્વે તે સુખના દેખાય રે, દેવ.	૩.
મળને સ્નેહી સગાનો મેળાવડો,	સદાસજ્જનનો દેને સંગ રે, દેવ;	
હાથ ઝાલી નિભાવને હેતથી;	વિશ્વમાં દેને અધિક ઉમંગ રે, દેવ.	૪.
રાજ સાજ આપો રણિયામણો;	દાથી ઘોડા ને રથ સુખપાલ રે, દેવ;	
નામ રટિયે તમારું નેહથી;	સીઝીને કરો અમને નિહાલ રે, દેવ.	૫.
શ્રીકૃષ્ણ કૃષ્ણ પાન સમર્પિયે;	દાસ બાણી થને દીલદાર રે, દેવ;	
દાનવ દેવને મુનિવર માનવી;	સર્વ જગત તમે સજ્જનાર રે, દેવ.	૬.
જીમે ગાંધ્યે જશ અમે તમતણા;	કાપો કષ્ટ થઇ મ્હેરબાન રે, દેવ;	
રાખો અખંડ એવાતણુ આપતું;	રહો રૂઢ્યે તમારું ધ્યાન રે, દેવ.	૭.
જન જાત ને જગત વિષે કરો;	માઝ્યાળી ભત્રા હામો હામ રે, દેવ;	
જીરે કરનેડી શુભ કવિતા કરી;	સીઝવે તમને દલપતરામ રે, દેવ.	૮.

સીમંતમાં ગાવાનાં ગીત.

ગીત ૧૩૭ મું.

ધેણુને પંચમાસીની રાખડી બાંધતાં ગાવાનું
ગીત પહેલું.

રાખડી બાંધવાનું ગીત.

“ સાખરમતીએ આવ્યાં પૂર, ભાગો રૂશણાં રે. ”
એ રાગ.

ભાવ્યાં નણુદી ઘડાવીને ઘાટ, ધેણુની રાખડી રે;
તેનો ઠીક બન્યોછે હાઠ, ધેણુની રાખડી રે;
રાખડીમાં છે રૂડાં રતન, ધેણુની રાખડી રે;
કરને જીવની પેરે જતન, ધેણુની રાખડી રે. ૧
રૂડું રાખડી સાથે છે ઘોર, ધેણુની રાખડી રે;
કથું કનકનું ચિત્તનું ચોર, ધેણુની રાખડી રે;

માંહી નીલમણિ છે જડેલ, ધેણુની રાખડી રે;
સોના સાંકળીઓ ગુથેલ, ધેણુની રાખડી રે. ૨
બાંધી નણુદીએ ભાભીને હાથ, ધેણુની રાખડી રે;
ઘણો સ્નેહ ધરી દીલ સાથ, ધેણુની રાખડી રે;
આપી અંતરથી આશીષ, ધેણુની રાખડી રે;
કરને રક્ષણુ શ્રી જગદીશ, ધેણુની રાખડી રે. ૩
રૂડો પુત્ર પ્રસવને પવિત્ર, ધેણુની રાખડી રે;
જેનું ચરચાય જગમાં ચરિત્ર, ધેણુની રાખડી રે;
રાખડીમાં છે મોટો મર્મ, ધેણુની રાખડી રે;
સુચવેછે ધેણુનો ધર્મ, ધેણુની રાખડી રે. ૪
પંચમાસી પવિત્ર ગણાય, ધેણુની રાખડી રે;
રૂડી રાખડી ત્યારે બંધાય, ધેણુની રાખડી રે;
ધણુ રાણી કહે બધું ગામ, ધેણુની રાખડી રે;
તેને કાંઈ ન સાંપવું કામ, ધેણુની રાખડી રે. ૫

૧ કવીશ્વર દલપતરામ લખે છે કે “ દેવી ગાવું હોય તોપણ ગવાય, કેમકે પરમેશ્વર પુરૂષને
કે સ્ત્રીને આકારે નથી. ”

એને જે હૃદય થાય, ઘણુની રાખડી રે;
તેવું મોજન તેને અપાય, ઘણુની રાખડી રે;
રેવું આનંદ માંહી હમેશ, ઘણુની રાખડી રે;
ચિત ચિંતા ન ધરવી લેશ, ઘણુની રાખડી રે; ૬
કરિયે આનંદ ઉત્સવ રંગ, ઘણુની રાખડી રે;
જેથી અંગમાં ઉપજે ઉમંગ, ઘણુની રાખડી રે;
ગવરાવિયે મંગળ ગીત, ઘણુની રાખડી રે;
જેથી થાય પ્રકૃલિત ચિત, ઘણુની રાખડી રે. ૭
જેવું તન મન માનું જણાય, ઘણુની રાખડી રે;
તેવું સંતાન તેવું થાય, ઘણુની રાખડી રે;
સર્વ સમજી તો સમજેછે આમ, ઘણુની રાખડી રે;
દાખે દિગ્ગજ દક્ષપતરામ, ઘણુની રાખડી રે. ૮

ગીત ૧૩૮ મું.

ઘણુને પંચમાસીની રાખડી બાંધતાં ગાવાનું
ગીત બીજું.

ઘણુની સુખસેજના વર્ણનનું ગીત.

“જીરે મેડીએથી ચંપાંવડુ ઉતર્યા.” એ રાગ.

રંગ મેહેલમાં ચંપાંવડુ પોઢિયાં,
નાની નણુદલે પુછ્યું રૂડી પેર;
ભાભી આવા ઢોલિયા ક્યાં નીપજે?
નણુદી ઢોલિયા મળે ધોરાજી શહેર,
તમારા વીરાની સુખ સેજડી. ૧
ભાભી ભરત ભરેલો ભલો વિંઝણો,
તેની દાંડી દીસે રૂપાની તમામ;
એવા સારા વિંઝણા ક્યાં સાંપડે ?
નણુદી વિંઝણા સાંપડે વીરમગામ, તમારા. ૨
ભાભી રકાખીમાં પાન ને સોપારીછે,
તેમાં સુડીની બજેછે બલી ભાત;
એવી સારી સુડિયો ક્યાં સાંપડે ?
નણુદી સુડી તો પાટણુની પ્રખ્યાત, તમારા. ૩
ભાભી આરસો આ ઉત્તમ પ્રકારનો,
એની નિર્મળતા વખાણું વિશેષ;
એવો રૂડો આરસો ક્યાં નીપજે ?
નણુદી આરસો નીપજે ચીનદેશ. તમારા. ૪
ભાભી રૂપાના પાસા સોનાનાં સોગદાં,
બાજી રૂડી રંગ મહેલનો શણુગાર;

બાજી તે બનેલી કિયા શહેરમાં ?

નણુદી બાજી બને મુંબાઇ મોઝાર તમારા. ૫
ભાભી સરસ આ અત્તરની શીશિયો,
એનો મુંગંધ વખાણે સુલતાન;
એવું તે અત્તર ક્યાંથી આવિયું ?
નણુદી અત્તર મળેછે સુલતાન, તમારા. ૬
ભાભી સુંદર દીસેછે આ તો ડાખડા,
એમાં ધરણાં મુકાય રૂડી પેર;
એવા ડાખડા ક્યાંથી વસાવિયા,
નણુદી ડાખડા વસાવ્યા સૂરત શહેર, તમારા. ૭
ભાભી આબખોરા લોટા અતિ આપતા,
આવા ચીતરેલા મળે કિયે ગામ ?
નણુદલ વાસણુ એતો કાશીનાં,
લાવ્યા સોગાતમાં દક્ષપતરામ, તમારા. ૮

ગીત ૧૩૯ મું.

સીમંતને દહાડે ગાવાનું ગીત.

મામેરાનું ગીત.^૧

“મામેરું મોંધા મૂલનું.” એ રાગ.

ઘણુને મૈયરથી મામેરું મોકલ્યું;
ઘણુની ભાભીએ લીધીછે બાળ, મામેરું આવે મલપનું.
છટાદાર વસ્તર ધર્યાં બાળમાં;
બીજા બહુબહુ ભરિયા છે બાળ, મામેરું. ૧
ચરણા ચોળી ને ચીર છે ચળકતાં;
જેમાં ઝગમગે છે જરિયાન, મામેરું;
ધણો શોભે ધુધરવટ ધાધરો;
નાડીરેશમની છે નિદાન, મામેરું. ૨
ધરચોળાં તથા ધરસાડિયો;
એક એકથી ઉત્તમ એક, મામેરું;
બુદ્ધાદાર બનાવટ બહુ ભલી;
એતું મૂલ સોનૈયા અનેક, મામેરું. ૩
શેલાં સાળુ દુશાલા ને પાધડી;
શિરબંધની શોભા અપાર, મામેરું;
જેયા જામા રૂડા જરિયાનના;
બીજા શોભીતા બહુ શણુગાર, મામેરું. ૪
હીરા મોતી ને હેમના હાર છે;
ઝાલ ઝુમણાં ઝાંઝર જેડ, મામેરું;

૧ આ ગીતની સાથે ૮૪મું ગીત પણ ગવાય તેવું છે.

બાળુબંધ છે પોંચીને બેરખી;
માંહી મૂક્યાં છે ચુંદડી ને મ્હેડ, મામેરું. ૫
નાડાછડીને કંકુનો પડો ધર્યો;
ધર્યાં શ્રીફળ ફેફળ પાન, મામેરું;
ઘેલુના શણગાર સરવેછે જાબમાં;
જેવા મળિયા સુખા સુલતાન, મામેરું. ૬
વાળાં વાળેછે વિવિધ પ્રકારનાં;
શામે સાજન માહાજન સાથ, મામેરું;
ઘેલુ રાણી તો રથમાં ખીરાળિયાં;
રંગે રાતા દીસે પગ હાથ, મામેરું. ૭
ઘેલુ પિયર પનોતી સુભાગણી;
તેના ગુણુ ગણે લોક તમામ, મામેરું;
જાબ ભરી તે જખીલીને જાજળે;
દે છે આશીષ દલપતરામ, મામેરું. ૮

ગીત ૧૪૦ મું.

સીમંતને દહાડે ગાવાનું ગીત બીજું.

ઘેલુ રથમાંથી ઉતરીને પગલાં ભરે ત્યારે ગાવાનું ગીત.
“રંગચોળ, રંગચોળ, માંહી ભર્યોંરે કપૂર, ચણોડીનાં
ચીર મારે લાવજેરે.” એ રાગ.

સૈયર જોજો, સૈયર જોજો, આ ઘેલુનું સ્વરૂપ,
ઘેલુરાણી ધીરે પગલાં ધરે રે;

તેની તોલે, તેની તોલે, નાવે ભલા ભૂપ, ઘેલુરાણી. ૧
ઘેલુને માથે, ઘેલુને માથેછે મોતીનો મ્હેડ, ઘેલુરાણી;
ઘેલુને કંકુ, ઘેલુને કંકુની પીળના કાડ, ઘેલુરાણી. ૨
ઘેલુને કાને, ઘેલુને કાને, ઝળકતીછે ઝાલ, ઘેલુ રાણી;
ઘેલુને ત્રાણુ ઘેલુને ત્રાણુ, છે ગોરેગાલ, ઘેલુરાણી. ૩
ઘેલુને નાકે, ઘેલુને નાકે, છે નથડી અનુપ, ઘેલુ રાણી;
ઘેલુના દાંત, ઘેલુના દાંત, દાડમ બીજરૂપ, ઘેલુ. ૪
ઘેલુનું મુખ, ઘેલુનું મુખ, શશીપૂર્ણ પ્રમાણ, ઘેલુરાણી;
ઘેલુનાં નેણાં, ઘેલુનાં નેણાં, છે તિક્ષણ બાણ, ઘેલુરાણી. ૫

ઘેલુની કાટે, ઘેલુની કાટે, એકાવળહાર, ઘેલુરાણી;
ઘેલુને પાયે, ઘેલુને પાયે, ઝાંઝર ઝમકાર, ઘેલુરાણી. ૬
ઘેલુને હાથે, ઘેલુને હાથે, ચળકતો છે ચુડો, ઘેલુ રાણી;
તેનો રંગ, તેનો રંગ. દીસે મણો રડો, ઘેલુ રાણી. ૭
ઘેલુનાં સિદ્ધ ઘેલુનાં સિદ્ધ, થજે સર્વ કામ, ઘેલુ રાણી;
દુવા દેછે, દુવા દેછે, દ્વિજ દલપતરામ, ઘેલુરાણી. ૮

ગીત ૧૪૧ મું.

સીમંતને દહાડે ગાવાનું ગીત ત્રીજું.

૧ ઘેલુને તથા તેનાં સાસરિયાંને પેહેરામણી કરતાં
ગાવાનું ગીત.

“ધાળકામાં ધરમસી પુલતો, મેઘાડંબર ગાજે.” એ રાગ.
આંગણે ઘેલુ રાણી આવિયાં, રૂડી રાજવી રીતે;
સાસુએ આવી વધાવિયાં, પોતે પુરણુ પ્રીતે. ૧
ખાજક ધરણી ઉપર ધર્યો, ઘેલુ બેઠાં તે ટાણે;
કુળનો આચાર ગોરે કર્યો, શુદ્ધ શાસ્ત્ર પ્રમાણે. ૨
લાવથી ઘેલુના લાઘ્યે, પેહેરામણી કાઢી;
સાસરિયાંની સગાધ્યે, જેમ લાયક લીધી. ૩
ઘેલુના ખોળામાં તે સમે, બાળ લાવી બેસાર્યો;
અભરામી એક એ સમે, એને આપી ઉતાર્યો. ૪
દિયર બુસદિયે આવીને, ઘેલુને બુસદ મારી;
આપી એને સમજાવીને, ચાર મ્હેર વિચારી. ૫
નણુદીએ બાંધેલી રાખડી, તેને પણ રાજ કાઢી;
પુલને ઠેકાણે પાંખડી, પગે લાગીને દીધી. ૬
સર્વને સંતોષિત કરે, ધરી અંતર ધીર;
જોનારા જન એમ ઉચરે, ધન્ય ઘેલુનો વીર. ૭
સૌ જન સુખ ભરપુરથી, હરખ પૂરણુ પામે;
આશીષ એવી ઉરથી, દીધી દલપતરામે. ૮

૧ ઘેલુના પિયર તરફની સ્ત્રીઓ આ પ્રસંગે ૧૨૭
મું ગીત ગાઈ શકે. ૨ એ પછી ઘેલુને ગોત્રજને
પગે લગાડતાં ૧૩૬ મું ગીત ગાવા લાયક છે.

ગુજરાત વર્નાક્યુલર સોસાયટીમાં મળતાં પુસ્તકોની યાદી.

જીવન ચરિત્ર.

- ૧ અકબરચરિત્ર. કર્તા રા. સા. મહીપતરામ રૂપરામ નીલકંઠ સી. આ. ઈ. મુબઈ ઈસ્લાકાના કેળવણી ખાતા તરફથી લાઇબ્રેરી અને ઇનામ માટે મંજુર. આગતિ છઠ્ઠી પૃ. ૧૯૨. કીંમત આઠ આના.
- ૨ આલફ્રેડ (મહાન)નું જીવનચરિત્ર. ઇંગ્લાંડના એંગ્લો સેક્ષન રાજ્યોને એકત્ર કરનાર અને ઇંગ્લાંડપર હુકમો કરનાર ડેન લોકિને હંકાવનાર. તૈયાર કરનાર. ચુનીલાલ બાપુજી મોદી. ઇનામ માટે મંજુર. આગતિ પાંચમી. પૃ. ૭૬ કીંમત પાંચ આના.
- ૩ ઈશ્વરચંદ્ર વિદ્યાસાગર. સુપ્રસિદ્ધ બંગાળી સુધારકનું જીવનચરિત્ર. બંગાળી પરથી અનુવાદ કરનાર. કૃપાશંકર દોલતરામ (રશિયા. રામ રામ મોહનરાય વગેરે ગ્રંથોના લેખક) પુસ્તક સરળ અને સાદી ભાષામાં લખાયું છે. પૃ. ૨૧૦ કીંમત નવ આના.
- ૪ ઉદ્યોગી પુરૂષો. દુનિયાના જાણિતા મહાન પુરૂષોનાં સંક્ષિપ્ત જીવન વૃત્તાંત. લેખક નારાયણ હેમચંદ્ર. પૃ. ૯૦ કીંમત ચાર આના.
- ૫ એલિફન્ટન. (માઉન્ટ સ્ટુઅર્ટ) મુબઈના માજી ગવર્નર સાહેબનું જીવનચરિત્ર. રૂલર્સ ઓફ ઇન્ડિયા માળામાંનું ભાષાંતર. કર્તા ચુનીલાલ માણેકલાલ ગાંધી. બી. એ. એલ. એલ. બી. ઇનામ અને લાઇબ્રેરી માટે મંજુર. પૃ. ૨૬૦ કીંમત બાર આના.
- ૬ કુમારી કાર્પેન્ટરનુંચરિત્ર. જન સેવામાં પોતાનું જીવન અપર્ણ કરનાર ઇંગ્લેન્ડ બાઇનું રસિક અને બોધદાયી જીવન ચરિત્ર. લેખક. દેવરામ શિવરામ ત્રિવેદી પૃ. ૧૪૪ કીંમત ત્રણ આના.
- ૭ જીવજી દાદાજી ચોધરીનું ચરિત્ર. મુબઈના નિર્ણયસાગર પ્રેસના માલેકનું ચરિત્ર. એમાં જીવજી શેઠ ગરીબાઇમાંથી તવંગર શી રીતે થયા અને આટલી ખ્યાતિ પ્રાપ્ત કરી તેનું સુંદર વર્ણન છે. લેખક. જીગનલાલ વિદ્યારામ રાવળ. પૃ. ૪૦ કીંમત બે આના.
- ૮ હીમોસ્થનીસનુંચરિત્ર. ગ્રીસના મહાન વક્તા કે જેનાં ભાષણો દુનિયામાં અદ્ભુતવના આદર્શ રૂપ ગણાય છે તેનું ચરિત્ર. મરાઠી ઉપરથી ભાષાંતર કરનાર. પરમાનંદદાસ ભોળાભાઈ પારેખ. પૃ. ૯૬ કીંમત એક આના.
- ૯ ધાર્મિક પુરૂષો. હિન્દુસ્તાનના પ્રસિદ્ધ આચાર્યો અને સાધુ સંતોનાં સંક્ષિપ્ત જીવન વૃત્તાંત. લેખક નારાયણ હેમચંદ્ર. વિષય. “નાનક, કબીર, કુકાગુરૂ, બિલ્વમંગળ, લાલાચાર્ય, હરિદાસ, ચૈતન્ય, રઘુનાથ સનાતન ગોસ્વામી પરમહંસ રામકૃષ્ણ, તુકારામ.” પૃ. ૯૬. કીંમત ચાર આના.
- ૧૦ નામાંકિત નારીઓ. યુરોપની પ્રસિદ્ધ સ્ત્રીઓનાં જીવન ચરિત્ર. ઇંગ્લેન્ડપરથી રચનાર દાવર બહેનો. વિષય. મહારાણી વિક્ટોરીઆ, લેડી જેન ગ્રે, રશિયાની કેથેરિન શહેનશાહબાનુ, નેસકાઇન, મેરિયા થેરીસા, મેરી એનટોઇનેટ. વગેરે. પૃ. ૧૧૨. કીંમત છ આના.

- ૧૧ પ્રેસિડન્ટ લિંકનનું ચરિત્ર. અમેરિકાના પ્રખ્યાત સત્તાક મંડળના પ્રેસિડન્ટનું બોધદાયી ચરિત્ર. લેખક સુપ્રસિદ્ધ સાક્ષર મણિશંકર રત્નજી ભટ્ટ. બી. એ. સ્વર્ગ અને નર્કના કર્તા. ભાવનગર રાજ્યના કેળવણી ખાતાના ડિરેક્ટર (પ્રો. બળવંતરાય-ક-દોશિરે. તેનો ઐતિહાસિક ઉપોદ્ધાત લખ્યો છે.) પૃ. ૨૦૪ કીંમત બાર આના.
- ૧૨ પાર્વતી કુંવરચરિત્ર. ગુજરાતના મહાન સુધારક રા. સા. મહીપતરામભાઈનાં પત્નીનું સુબોધ જીવન વૃત્તાંત. લેખક સુપ્રસિદ્ધ કવિ ગણપતરામ રાજરામ ભટ્ટ. લઘુભારત અને પ્રતાપ નાટકના કર્તા. આ પુસ્તક હરિકાષ્ઠના ઇનામના નિર્માણથી પસંદ કરીને છપાવવામાં આવ્યું છે. ઇનામ અને લાઈબ્રેરી માટે મંજુર. આવૃત્તિ બીજી. પૃ. ૬૦ કીંમત ત્રણ આના.
- ૧૩ કાર્પસ જીવનચરિત્ર અને કાર્પસ વિરહ. રાસમાળાના લેખક, ગુજરાત વર્નાક્યુલર સોસાયટીના સ્થાપનાર. કર્તા-સુપ્રસિદ્ધ વિદ્વાન સાક્ષર મનસુખરામ સૂર્યરામ ત્રિપાઠી. ફારબસ સાહેબનું નામ સમસ્ત ગુજરાતી ભાષા બોલનારી આલમમાં જાણીતું છે. ઇનામ અને લાઈબ્રેરી માટે મંજુર. પૃ. ૮૦ કીંમત છ આના.
- ૧૪ ફ્રાન્સિસ બેકનનું જીવનચરિત્ર. ઇંગ્લાંડના મહાન તત્ત્વચિંતક અને ઇલીઝાબેથ રાણીના ચાન્સેલર-સુપ્રસિદ્ધ વિદ્વાન બેકનનું જીવન. ઇંગ્લિશ પરથી લખનાર. મોતીલાલ ઇટાલાલ દેસાઈ. બી. એ. એલ. એલ. બી. લાઈબ્રેરી માટે મંજુર. પૃ. ૩૯૩ કીંમતસવારૂપિયો.
- ૧૫ બેન્જામિન ફ્રાંકલિનનું ચરિત્ર. અમેરિકાના મહાન પુરુષનું જીવન. અનુક્રમણિકા. પ્ર. ૧ લું. બાળપણ. પ્ર. ૨ જી. છાપખાનામાં શાર્ગિદ. પ્ર. ૩ જી. પલાયન. પ્ર. ૪ થું. ફિલાડેલ્ફિયાથી લંડન. પ્ર. ૫ મું. લંડનમાં. પ્ર. ૬ ફું ફિલાડેલ્ફિયામાં. પ્ર. ૭ મું. “જન્ટો” મંડળી. પ્ર. ૮ મું ફ્રાંકલિન અને મેરિથિની પેઠી. પ્ર. ૯ મું લગ્ન તથા પુસ્તકાલયની સ્થાપના. પ્ર. ૧૦ મું અધિપતી અને “ગરીબ રીચર્ડનું” પંચાંગ. પ્ર. ૧૧ મું જનત કેળવણી. પ્ર. ૧૨ મું લોક હિતેચ્છુ શહેરી, પ્ર. ૧૩ મું વીજળી સંબંધી શોધો વગેરે. ૩૪ પ્રકરણો. ઇનામ અને લાઈબ્રેરી માટે મંજુર. આવૃત્તિ બીજી. પૃ. ૩૫૨ કીંમત એક રૂપિયો.
- ૧૬ બોધક ચરિત્ર. સદાચરણી પુરુષોનાં જીવન. ચરિત્રશાળી પિંગાળ, ચાર્લસ ડામેટ, મૂળરાજ, વગેરેનાં ચરિત્રો. લેખક નારાયણ હેમચંદ્ર. પૃ. ૨૪૦ કીંમત ચાર આના.
- ૧૭ મિસ ફ્લોરન્સ નાઈટિંગેલ. દુઃખી માણસનું દુઃખ નિવારનાર અને દર્દી માંદા મનુષ્યોની સારવાર માટે જાણીતી વિદુષી બાઈનું જન્મ જીવન. પુસ્તક બહુ રસિક અને સુંદર ભાષામાં. ગુજરાતનાં પ્રથમ સ્ત્રી ગ્રેન્ડુએટ સૌ. શારદા મહેતા. બી. એ. એ લખ્યું છે. ઇનામ અને લાઈબ્રેરી માટે મંજુર. પૃ. ૧૦૪ કીંમત ચાર આના.
- ૧૮ રણજીતસિંહ. પંજાબના સિંહનું ચરિત્ર. (ફર્લેન્ડ એન્ડ ઇન્ડિયા સિરિઝનું ભાષાંતર) કર્તા. ડાહ્યાભાઈ. પી. દેરાસરી. બારે. એટ. લો. સરલ પદાર્થ વિજ્ઞાન, બુદ્ધિબુદ્ધ, વન-સ્પતી શાસ્ત્ર વગેરેના લેખક. ઇનામ અને લાઈબ્રેરી માટે મંજુર. આવૃત્તિ બીજી. પૃ. ૨૪૦ કીંમત બાર આના.

૧૯ રાજા રામમોહનરાયનું જીવન ચરિત્ર. બંગાળના આદિ સુધારક બાબુ રામમોહનરાયનું જીવન વૃત્તાંત. પ્ર. ૧ પૂર્વજો, માતાપિતા, બાલ્યકાળ. પ્ર. ૨ જી. ઘેર પાછા આવવું, શાસ્ત્ર ચર્ચા, પ્ર. ૩ જી. કલકત્તામાં પ્ર. ૪ થું. વેદાન્ત અને વેદાન્ત સૂત્રના ભાષ્યની પ્રસિદ્ધિ. પ્ર. ૫ મું. પડિતો સાથે વાદવિવાદ. પ્ર. ૬ કું. અંચકાર. પ્ર. ૭ મું પાદરી સાથે ચર્ચા. પ્ર. ૮ મું. ખ્રિસ્તિ ધર્મની ચર્ચા, પ્ર. ૯ મું. બ્રાહ્મ સમાજની સ્થાપના પ્ર. ૧૦ મું. સામાજિક ગરબડાત સતીદાહ. પ્ર. ૧૧ મું. બંગાલી ભાષા અને સાહિત્ય. પ્ર. ૧૨ મું. રાજનૈતિક ઉદ્યોગ પ્ર. ૧૩ મું. વિદ્યાવત જવાનો ઉદ્યોગ પ્ર. ૧૪ મું. ઈંગ્લાંડ વાસી. પ્ર. ૧૫ મું. સ્વર્ગારોહણ વગેરે. કર્તા કૃપાશંકર દેવલતરામ ત્રવાડી. (ઈશ્વરચંદ્ર વિદ્યાસાગરનું જીવન ચરિત્ર લેખનાર). પૃ. ૨૫૬ કીંમત એક રૂપિયો.

૨૦ લોર્ડ લોરેન્સ. (ફર્લસ આફ ઈન્ડિયા સિરિઝમાંનું ભાષાન્તર) કર્તા વિશ્વનાથ પ્રભુરામ વૈદ્ય. બી. એ. ઈનામ અને લાઇબ્રેરી માટે મંજુર. પૃ. ૨૩૨. કીંમત બાર આના.

૨૧ સર વિલિયમ વોલેસ. સ્કોટલાંડના દેશાભિમાની નરનું જન્મ વૃત્તાંત. લેખક જગજીવનભાઈ, ભવાનીશંકર કાપડીઆ. પૃ. ૧૦૪, કીંમત બે આના.

૨૨ સદ્ગુણી સ્ત્રીઓ. ઈંગ્રેજ પરથી અનુવાદ કરનાર સૌ. સુમતિ (શાંતિદા, કમળકુમાર વગેરે ત્રથોના લેખક) ૧ શાર લોટા ઓન્ટિ, ૨ લેડી રસલ, ૩ લેડી ફેનશે, ૪ લેડી જેન ગ્રે, ૫ મેરીયા થેરીસા ૬ મીસીસ વર્ડસવર્થ ૭ એને ફલેક્સ મેન ૮ લેડી મેકીન ટોશ. ૯ લેડી હાના મુર. પૃ. ૧૧૨. કીંમત ચાર આના.

૨૩ સીતા દમયંતીનાં આખ્યાન. આદર્શ સતીઓ, અને દમયંતીનાં વૃત્તાંત. લખનાર શાસ્ત્રી. નાગેશ્વર જ્યોતારામ. ઈનામ અને લાઇબ્રેરી માટે મંજુર. આવૃત્તિ સાતમી. પૃ. ૬૮ કીંમત અઢી આના.

૨૪ સ્ત્રી બોધક સતી ચરિત્રો. કર્તા. સૌ. સગુણા. બાનુસુખરામ નિર્ગુણરામ. સ્ત્રી ઉપયોગી પુસ્તક. આમાં સીતા, દ્રૌપદી, તારા, દમયંતી, સાવિત્રી વગેરેનાં બોધદાયક જીવન વૃત્તાંતો આપ્યાં છે. ઈનામ અને લાઇબ્રેરી માટે મંજુર. પૃ. ૧૦૮ કીંમત ત્રણ આના.

૨૫ શેઠ હરિવલ્લભદાસનું જીવન ચરિત્ર. સુરતના સખી ગૃહસ્થ અને પોતાની સર્વ-મિલકત સાહિત્ય પ્રચાર અને ખીલવણી અર્થે ગુજરાત વર્નાક્યુલર સોસાયટીને બક્ષિસ કરનાર ઉદાર પુરુષનું જન્મ વૃત્તાંત (સચિત્ર) કર્તા. એકરનેહી પૃ. ૯૨. કીંમત છ આના.

૨૬ હિન્દનાં મહારાણી અને તેમનું કુંટુબ. આ પુસ્તકમાં મહારાણી વિકટોરીયા અને તેમના કુટુંબનો ઇતિહાસ છે. તે સિવાય મહારાણીના રાજ્યમાં હિન્દુસ્તાનમાં થયેલા સુધારાનું ટુંક દિગ્દર્શન આપ્યું છે. લેખક જગજીવનદાસ ભવાનીશંકર. પૃ. ૧૦૪. કીંમત બે આના.

૨૭ હેન ફ્રેસેટનું જીવન ચરિત્ર. કુપ્રસિદ્ધ અર્થશાસ્ત્રી હેનની ફ્રેસેટનું જન્મ વૃત્તાંત, બહુ સુંદર અને સરલ ભાષામાં કર્તા. શ. જીવાભાઈ રેવાભાઈ પટેલ, બી. એ. એલ. એલ. બી. એ લખ્યું છે. લાઇબ્રેરી માટે મંજુર. પૃ. ૨૬૦. કીંમત બાર આના.

